Dostoievski

Opere

Vol. 3

Editura pentru Literatură Universală

Dostoievski

OPERE în 11 volume

Volumul 3

Aparatul critic de ION IANOȘI

București - 1967
Editura pentru Literatură Universală

Coperta de VASILE SOCOLIUC

După ediția:

Фёдор Михáйлович Достоéвский

Собраніе сочиненій

Том Третій
Гослитиздат
Москва 1956

UMILIȚI ȘI OBIDIȚI

Roman în patru părți cu epilog[i]

Traducere de NICOLAE GANE

PARTEA ÎNTÂI

CAPITOLUL I

Anul trecut, la douăzeci și două martie, seara, mi s-a întâmplat ceva foarte ciudat. Cutreierasem toată ziua prin oraș în căutarea unei locuințe. Cea veche era prea igrasioasă și de câtva timp mă chinuia o tuse urâtă. Intenționasem să mă mut încă din toamnă, dar am tot tărăgănat-o așa până în primăvară. Cu toată alergătura din ziua aceea, nu mi-am găsit nimic potrivit. Aș fi vrut, în primul rând, să fie o locuință separată și nu subînchiriată; m-aș fi mulțumit, până la urmă, chiar și cu o singură cameră, dar negreșit spațioasă și, bineînțeles, cât mai ieftină. Am observat că într-o încăpere prea strâmtă până și gândurile ți le simți înghesuite. Iar mie, când meditam la viitoarele mele romane, îmi plăcea întotdeauna să mă plimb prin odaie de la un capăt la celălalt. Și pentru că veni vorba de scrierile mele, nu știu de ce, dar mi-a fost mult mai drag să le gândesc, închipuindu-mi cum le voi scrie, decât să le așternpe hârtie; și nu din lene, vă asigur. Atunci, de ce oare?

Încă de dimineață nu mă simțeam în apele mele, iar spre seară mi s-a făcut foarte rău și mă scuturau frigurile. Unde mai pui că după atâta alergătură eram frânt de oboseală. Ultimele raze ale soarelui m-au găsit străbătând Bulevardul Voznesenski. Îmi place nespus soarele de martie la Petersburg, mai cu seamă în asfințit, bineînțeles la sfârșitul unei zile senine și geroase. Vezi cum strada întreagă se învăpăiază deodată, scăldată într-o lumină sclipitoare. Casele toate parcă răsfrâng scântei. Atunci, culorile lor mohorâte, cenușii, galbene sau de un verde-murdar se înviorează pentru o clipă; ai senzația că sufletul

ți se înseninează și te pomenești tresărind ca de un ghiont cu cotul venit de alături fără veste. Privirea ți se schimbă, gânduri noi te copleșesc... E uimitor ce poate face o rază de soare cu sufletul omului!

Dar raza de soare se stinse curând; gerul se întețea și da să te piște de nas; umbra înserării se lăsa tot mai deasă; din magazine și localuri țâșniră fâșii de lumină albă de gaz aerian. Ajungând în dreptul cafenelei Miller, mă oprisem deodată, încremenit locului, cu privirea ațintită spre partea opusă a străzii, ca și cum o vagă presimțire mi-ar fi șoptit că în momentul acela avea să mi se întâmple ceva neobișnuit; și exact în aceeași clipă, pe celălalt trotuar, l-am zărit pe bătrân împreună cu nelipsitul său câine. Îmi amintesc foarte bine că inima mi s-a strâns sub impulsul unei senzații dintre cele mai neplăcute, fără să-mi pot da seama însă de ce natură era acea senzație.

Nu sunt mistic și nu cred aproape de loc în presimțiri sau preziceri; mi s-a întâmplat, totuși, cum li se întâmplă și altora, probabil, să trec prin niște peripeții aproape inexplicabile. Dând cu ochii de acest bătrân, de pildă, de ce oare am avut presentimentul că în seara aceea mi se va întâmplă ceva neobișnuit? E drept că eram bolnav, iar senzațiile omului cuprins de febră sunt aproape întotdeauna înșelătoare.

Gârbovit, abia târându-și picioarele țepene ca niște catalige și lovind ușor cu bastonul în lespezile trotuarului, bătrânul înainta încet, cu pași nesiguri, spre ușa cafenelei. N-am văzut de când sunt un om cu o înfățișare mai bizară, cu totul de neînchipuit. Și înainte de această întâlnire, ori de câte ori îl zăream în cafeneaua lui Miller, înfățișarea lui îmi producea o impresie penibilă. Statura-i înaltă, spatele încovoiat, chipul lui de octogenar de o paloare cadaverică, paltonul ros de vreme și deșirat pe la cusături, pălăria turtită, veche de cel puțin două decenii, de pe capu-i despuiat de orice urmă de păr, având doar la ceafă un biet smoc de fire albe-gălbii; apoi, mișcările lui aproape

automate se iscau așa, fără nici o noimă, parcă sub impulsul unui resort nevăzut - toate acestea izbeau privirile, stârnind uimirea oricui îl vedea pentru întâia oară. Era, într-adevăr, surprinzător să dai cu ochii de un bătrân care-și trăise de mult veleatul, rătăcind singuratic la voia întâmplării, cu atât mai mult cu cât după înfățișare părea a fi un nebun scăpat dintr-un ospiciu. Era înspăimântător de slab; trupul lui deșirat fusese de mult secătuit de orice vlagă, iar pielea-i părea încleiată pe oase. Ochii mari, stinși, înțepeniți în fundul găvanelor încercănate, te priveau totdeauna țintă în față, niciodată în lături, fără a vedea însă nimic, lucru de care sunt absolut încredințat: chiar dacă privirea îi era ațintită asupra ta, continua să înainteze de-a dreptul spre tine, ca și cum ar fi avut în față un loc gol. Am observat acest lucru în mai multe rânduri. Pe la cafeneaua lui Miller bătrânul se înnădise de curând, ivindu-se așa, din senin, nu se știe de unde și apărea întotdeauna însoțit de câinele lui. Nimeni dintre mușteriii cafenelei nu cuteza să intre în vorbă cu el; dar nici dânsul nu s-a arătat vreodată doritor să schimbe măcar un cuvânt cu vreunul din ei.

„De ce-o fi venind la Miller, oare ce caută acolo? mă întrebam eu, stând nemișcat pe partea cealaltă a străzii, mânat irezistibil de dorința să-l observ. Un fel de ciudă - care nu putea fi decât o consecință a bolii și a stării de oboseală - începu să clocotească în mine. La ce s-o fi gândind oare? continuam eu să-mi deșir întrebările. Ce-o fi acum în capul lui? Dar o mai fi capabil oare să se gândească la ceva? Fața îi e atât de lipsită de viață, încât nu mai exprimă nimic. Și de unde și-o fi pripășit el câinele ăsta dezgustător, care-l urmează pas cu pas, ca și cum ar face cu stăpânul său un tot inseparabil și care îi și seamănă atât de mult?”

Câinele acela nenorocit părea să numere și el vreo opt decenii; nici nu-mi închipui să fi fost altfel. Mai întâi, arăta atât de bătrân, cum nu s-a mai pomenit să fie vreodată un

câine și, în al doilea rând, de cum îl văzui, așa, din senin, mă fulgeră gândul că nu era ca toți câinii, că avea, desigur, ceva neobișnuit, ceva fantastic, de domeniul vrăjitoriei; cine știe, era poate un soi de Mefisto în chip de câine, al cărui destin misterios e legat prin cine știe ce fire necunoscute de soarta stăpânului său. Oricine, privindu-l, ar fi convenit că trebuie să se fi scurs pe puțin douăzeci de ani de când mâncase pentru ultima oară. Era îngrozitor de slab, numai pielea și osul, arăta ca un schelet sau (nici că se putea un exemplu mai potrivit) ca și stăpânu-său. Ogârjit la culme, năpârlise aproape tot, până în vârful cozii, care-i spânzura ca un vrej uscat, și pe care o ținea mereu strânsă între picioare. Capul, cu urechile lungi, pleoștite, îi atârna jalnic. Pe scurt, n-am mai întâlnit de când sunt un câine atât de respingător. Când treceau pe stradă, stăpânul înainte, iar câinele urmându-l, botul cotarlei atingea pulpana paltonului său, de parcă ar fi fost lipit de ea. Și umbletul, și înfățișarea lor păreau a spune la fiece pas:

Of-of-of, că tare bătrâni mai suntem, Doamne! tare bătrâni!...

Țin minte că într-o zi m-a ispitit chiar gândul că bătrânul și câinele lui s-au desprins cumva dintr-o pagină a cărților lui Hoffmann[ii], ilustrată de Gavarni[iii], și continuă acum să rătăcească prin lume ca niște afișe ambulante ale ediției. Traversai strada și intrai, pe urmele bătrânului, în cafenea.

Aici, comportarea lui era atât de ciudată, încât Miller, nelipsit de la tejghea, începuse de la o vreme să-și arate vădit nemulțumirea, ori de câte ori apărea în local acest musafir nedorit. Mai întâi că mușteriul acesta ciudat nu comanda niciodată nimic. Mergea întins spre colțul din fund și se așeza lângă sobă. Iar de se întâmpla să-și găsească locul ocupat, rămânea un timp într-o nedumerire tâmpă în fața aceluia ce-i ocupase scaunul, după care se întorcea, contrariat parcă, îndreptându-și pașii spre colțul opus, de lângă fereastră. Acolo-și alegea un scaun, se

așeza încetișor, își scotea pălăria, o punea pe dușumea, cu bastonul alături, apoi se rezema de speteaza scaunului și rămânea așa, nemișcat, timp de trei-patru ore. Nu s-a întâmplat niciodată să ia în mână un ziar, să spună o vorbă, să scoată un oftat sau măcar un geamăt; stătea cu ochii ațintiți în gol, cu o privire atât de inexpresivă și de absentă, încât ai fi putut jura că nu vede și nu aude nimic din ceea ce se petrece în jur. Iar câinele, după ce se rotea de două-trei ori pe loc, se trântea la picioarele stăpânului său, își vâra botul între cizmele acestuia, suspina din adânc și rămânea așa lungit pe dușumea, la rându-i nemișcat toată seara, de parcă ar fi fost mort. Ai fi zis că aceste două ființe, după ce au zăcut toată ziua amorțite undeva într-un ungher ascuns, înviau deodată după asfințitul soarelui numai și numai pentru a se prezenta la cafeneaua Miller, întru împlinirea cine știe cărei tainice îndatoriri, de nimeni cunoscută. După ce stătea așa trei-patru ore în șir, bătrânul se ridica de pe scaun, își lua pălăria și bastonul și pleca undeva acasă. Câinele se scula și el de jos și, cu coada între picioare, cu botul în pământ, îl urma automat pe bătrân, târându-și picioarele. Mușteriii obișnuiți ai cafenelei începură în cele din urmă să-l ocolească pe bătrân, ba chiar evitau să se așeze alături de el, ca și cum le-ar fi inspirat repulsie. Dar omul nu observa nimic din toate astea.

Mușteriii de toate zilele ai cafenelei erau în majoritate nemți, jupâni ai unor întreprinderi și ateliere de pe Bulevardul Voznesenski: lăcătuși, franzelari, vopsitori, pălărieri, curelari - adică tot oameni cu deprinderi patriarhale în accepțiunea germană a cuvântului. De altfel, însăși cafeneaua lui Miller se distingea printr-o atmosferă patriarhală. Îl vedeai adesea pe patron așezându-se la câte o masă cu mușterii mai cunoscuți și, bineînțeles, cu acest prilej se mai consuma o anumită cantitate de punci. Câinii și copiii cei mici ai patronului veneau uneori și ei pe la mesele consumatorilor care-i mângâiau și pe unii, și pe

alții. Aici toți se cunoșteau între ei și-și purtau respect reciproc. Iar în timp ce mușteriii se cufundau în lectura ziarelor nemțești, din odaia de alături a locuinței patronului răsuna melodia „*Mein lieber Augustin*” cântată la un pian hodorogit de fata lui cea mare - o nemțoaică bălăioară cu părul buclat care semăna mult cu un șoricel alb. Și toată lumea asculta valsul cu plăcere. Mă duceam pe la Miller regulat în primele zile ale fiecărei luni, când îi soseau revistele rusești.

Intrând acum în cafenea, l-am găsit pe bătrân instalat lângă fereastră, iar câinele, ca de obicei, zăcea tolănit la picioarele lui. M-am așezat tăcut într-un colț, gândindu-mă: „De ce-oi mai fi intrat, când n-am de loc ce căuta aici, când sunt bolnav și când, de fapt, ar trebui să mă duc cât mai repede acasă, să beau un ceai și să mă așez în pat? Intrasem oare numai ca să-l pot observa pe acest bătrân?” Simțeam cum mă cuprinde un fel de ciudă. „Dar ce mă interesează omul acesta, îmi ziceam, gândindu-mă la senzația aceea stranie, bolnăvicioasă, pe care o încercasem zărindu-l adineauri în stradă. Și ce-mi pasă mie, în definitiv, de toți nemții ăștia plicticoși? De unde și până unde predispoziția aceasta de a bănui peste tot ceva fantastic? Ce rost are această frământare minoră pentru niște lucruri mărunte care mă obsedează în ultimul timp, îmi tulbură viața și mă împiedică să văd clar realitatea, cum foarte prezumțios semnala într-o zi un critic, analizând plin de indignare ultimul meu roman?” Dar cugetând și necăjindu-mă mereu, am rămas mai departe pe scaun, fără a mă urni din loc; simțeam cum boala mi se încuibă tot mai mult în mădulare, până când, în cele din urmă, n-am mai avut nici un chef să ies în frigul de afară. Am luat un ziar proaspăt sosit din Frankfurt și, parcurgând câteva rânduri, am ațipit. Nemții nu mă stinghereau câtuși de puțin. Ei citeau, fumau și doar din când în când, la câte o jumătate de oră, își comunicau unul altuia, în fraze abrupte și cu glas scăzut, vreo știre din Frankfurt, vreun

Witz sau Scharfsinn[1] de ale vestitului mucalit german Saphir[iv]; după care, cu o și mai sporită mândrie națională, se cufundau din nou în lectură.

M-am trezit cam după o jumătate de ceas, scuturat de frisoane puternice. Hotărât lucru, trebuia să mă ridic și să plec cât mai repede acasă. Dar o scenă mută care se petrecu în clipa aceea înaintea ochilor mei mă țintui iarăși locului. Am spus că bătrânul, după ce se așeza pe scaun, avea obiceiul să-și ațintească numaidecât ochii asupra unui punct oarecare și să rămână toată seara așa, cu privirea fixă, fără să și-o mai treacă asupra vreunui alt obiect din sală. Mi se întâmplase și mie să fiu ținta acelei priviri stăruitoare, dar lipsite de orice expresie, o privire cu totul absentă, și de fiecare dată mă încerca o senzație atât de neplăcută, penibilă chiar, încât mă grăbeam să-mi schimb locul. De data aceasta, victima bătrânului se nimeri să fie un neamț mic de stat, grăsun, spilcuit, cu ștaif țeapăn la gât și cu fața stacojie, un negustor - după cum am aflat mai pe urmă - de fel din Riga, aflat în trecere prin Petersburg, pe nume Adam Ivanîci Schultz, bun prieten cu Miller, dar care n-avea încă de unde să-l cunoască pe bătrân și nici pe mulți dintre vizitatorii obișnuiți ai cafenelei. Absorbit de știrile din „*Dorfbarbier*”[v] și savurându-și punciul, el își înălță la un moment dat capul și ochii i se izbiră de neclintita uitătură a bătrânului. Rămase foarte contrariat. Ca orice neamț „onorabil”, Adam Ivanîci era foarte susceptibil. I se păru ciudat și jignitor faptul că bătrânul îl fixează cu o stăruință atât de insolentă. Stăpânindu-și mânia, neamțul nostru își feri mai întâi ochii de privirea indiscretă a clientului necuviincios și, mormăind ceva pe sub nas, se ascunse în dosul gazetei. Dar nu-l mai răbdă mult inima, și după vreo două minute, scoțându-și bănuitor capul de după gazetă, se izbi iar de aceeași uitătură îndărătnică și fără noimă. Adam Ivanîci se stăpâni și de data aceasta. Când însă jocul se repetă și pentru a treia

[1] Glumă sau vorbă de duh (germ.).

oară, neamțul, indignat la culme, se simți obligat să-și apere în fața publicului select din local onoarea lezată, precum și prestigiul falnicului său oraș de baștină - Riga, al cărui reprezentant se considera, de bună seamă. Aruncă, deci, cu un gest nervos, ziarul, izbind zdravăn cu rama de lemn în masă, apoi, pătruns de sentimentul propriei demnități, roșu de ambiție și de punciul băut, își aținti la rându-i ochii mici și injectați asupra acestui bătrân enervant. Părea că amândoi, și neamțul, și adversarul său, încercau să se înfrunte cu forța magnetică a privirilor, așteptând fiecare deopotrivă ca să se tulbure celălalt și să-și întoarcă privirea altundeva. Zgomotul produs de izbitura în masă a ramei ziarului ca și atitudinea extravagantă a lui Adam Ivanîci atraseră atenția tuturor vizitatorilor. Toți își părăsiră pentru câteva clipe îndeletnicirile pentru a urmări cu o curiozitate gravă, mută, pe cei doi adversari. Scena lua o întorsătură de-a dreptul comică. Căci magnetismul ochișorilor sfidători ai stacojiului Adam Ivanîci nu-și produse efectul așteptat. Bătrânul continua să-l fixeze pe domnul Schultz, fără să-i pese de furia acestuia și nici de faptul că devenise obiect de curiozitate pentru cei din sală, ca și cum ar fi plutit cu capul undeva printre, nori, și nu pe pământ. În cele din urmă, Adam Ivanîci își pierdu răbdarea și explodă:

— Ce mă tot priviți cu atâta insistență? strigă el în nemțește, cu glas ascuțit, strident și amenințător.

Dar adversarul său continua să tacă mâlc, ca și cum nici n-ar fi înțeles și nici n-ar fi auzit întrebarea. Atunci Adam Ivanîci se hotărî să-i vorbească pe rusește.

— Eu întrebat la tumneata, te ce privit la mine cu atât stăruință? țipă el, ieșindu-și din fire. Eu cunoscut la curte, tumneata nu cunoscut la curte! mai adăugă apoi, sărind de pe scaun.

Bătrânul nu schiță însă nici de data aceasta vreo mișcare. Peste mesele nemților se rostogoli un murmur de indignare. Atras de zgomot, Miller intră și el în sală să

vadă ce se întâmplă. Când, în sfârșit, înțelese cum stau lucrurile, își zise că bătrânul era probabil surd și se aplecă la urechea lui:

— Tomnul Schultz rugat la tumneavoastră, cu mult stăruință, nu mai priviț la tumnealui așa, răspica el vorbele cât mai clar și mai tare, fixându-l pe ciudatul său musafir.

Bătrânul căută absent la Miller, apoi deodată fața lui, până atunci cu desăvârșire încremenită, trădă semnele unui gând neliniștit, ale unei tulburări. Începu să se agite, se aplecă gemând, își apucă înfrigurat pălăria și bastonul, se ridică de pe scaun și cu un zâmbet jalnic, zâmbet umil de om sărac, izgonit de pe un loc pe care se așezase din greșeală, dădu să iasă. Graba aceasta umilă și supusă a bietului bătrân era atât de mișcătoare, inspira atâta milă și compătimire, încât toți cei de față, începând chiar cu Adam Ivanîci, își schimbară numaidecât atitudinea. Era limpede că bătrânul n-ar fi fost în stare nu numai să jignească în vreun fel oarecare pe cineva, ci dimpotrivă, el își dădea bine seama că poate fi în orice clipă alungat de pretutindeni, ca un cerșetor.

Miller era om bun la suflet și milos de felul lui.

— Ba nu, grăi el bătându-l încurajator pe umăr, este voie stat aici! *Aber*[2] Herr Schultz rugat la tumneavostr, cu mult stăruință, nu mai privit la tumnealui. El tomn binecunoscut la curte.

Dar bietul om nu se dumeri nici de data aceasta. Agitându-se și mai mult, se aplecă să-și ridice batista, o batistă albastră ponosită, care-i căzuse din pălărie, apoi își strigă câinele, care sta întins fără mișcare pe dușumea, cu botul între cele două labe dinainte, și părea să doarmă dus.

— Azorka, Azorka! fonfăi stăpânul moșnegește cu vocea tremurătoare. Azorka!

Azorka rămânea nemișcat.

— Azorka, Azorka! repetă jalnic moșneagul și-l atinse ușor cu bastonul, dar câinele nu se clintea.

[2] Dar (germ.).

Bătrânului îi scăpă bastonul din mână. Se lăsă în genunchi și cu mâinile tremurânde apucă botul câinelui și-l săltă în sus. Bietul Azorka! Era mort. Murise în somn, pe nesimțite, la picioarele stăpânului său, poate de bătrânețe, poate chiar de foame. Bătrânul îl privi o vreme uluit, ca și cum nu-i venea a crede că Azorka al lui era mort, apoi se aplecă încet și-și lipi fața palidă de botul fostului său paznic și prieten. O tăcere adâncă se așternuse în sală... Bietul moșneag se ridică în cele din urmă. Alb ca varul, tremura, ca scuturat de friguri.

— Se poate făcut paiat, sări compătimitor Miller să-l consoleze într-un fel pe bătrân. („Paiat” ar fi vrut să însemne împăiat.) Se poate foarte bine paiat, Feodor Karlovici Krieger mare maister la paiat, repeta într-una Miller, ridicând de jos bastonul și întinzându-l bătrânului.

— Da, eu știi bun paiat, confirmă modest Herr Krieger, ieșind în primul plan.

Herr Krieger era un neamț virtuos, înalt și deșirat, cu o chică bogată de păr roșcovan și cu ochelarii încălecați pe nasu-i coroiat.

— Feodor Ivanovici Krieger talent colosal paiat splentit orice animal, adăugă Miller, încântat de ideea lui.

— Da, am talent colosal pentru paiat splentit orice animal, întări din nou însuși Herr Krieger, și eu paiat gratis la tumneavostr chine, se oferi el sub imboldul unei dărnicii pline de abnegație.

— Nu, eu plătit la tumneavostr pentru paiat! strigă exaltat Adam Ivanîci Schultz, și mai roșu la față, năpădit la rându-i de un acces subit de mărinimie, poate pentru că se credea pe nedrept singurul vinovat de toată nenorocirea întâmplată.

Moșneagul părea a nu înțelege nimic din ce i se spunea și continua să tremure din tot corpul.

— Așteptați puțin! Trebuie băut un păhărel coniac bun! strigă Miller, văzând că ciudatul lui oaspe dă să plece.

I se aduse coniac. Cu un gest mașinal bătrânul luă păhărelul, cum însă mâinile îi tremurau, vărsă pe jos jumătate din conținut înainte de a-l duce la gură; de altfel, îl depuse înapoi pe tavă, fără să fi sorbit măcar o înghițitură. Schițând apoi un zâmbet cu totul nepotrivit împrejurărilor, ieși din cafenea cu pași pripiți, șovăielnici, lăsându-și câinele pe loc. Toți rămaseră uluiți; se auziră exclamații.

— *Schwerenot! Was fur eine Geschichte!*[3] făceau nemții holbându-se unul la altul.

M-am repezit în stradă după bătrân. La câțiva pași de cafenea, cotea la dreapta o ulicioară îngustă și întunecoasă, străjuită de două rânduri de case enorme. Un fel de intuiție mă aviză că bătrânul a luat-o într-acolo. A doua casă pe partea dreaptă se afla în construcție și era înconjurată de schele. Gardul ce împrejmuia schelăria se întindea aproape până-n mijlocul ulicioarei; un podeț de scânduri fusese ridicat pentru trecători. L-am găsit pe bătrân într-un colț întunecos între capătul gardului și zidul clădirii. Ședea pe marginea podețului cu capul proptit în mâini și coatele sprijinite pe genunchi. M-am așezat lângă el.

— Ascultă, i-am zis, neștiind cum să încep, nu-ți face inimă rea din pricina lui Azorka. Să mergem, te duc eu până acasă. Liniștește-te! Chem îndată un birjar. Unde stai?

Bătrânul tăcea. Nu știam ce să întreprind. Pe stradă nu se vedea țipenie de om. Deodată el se crispă, căutând să-mi prindă mâna.

— Mă sufoc, hârâi cu vocea sugrumată, mă sufoc!

— Să mergem acasă la dumneata! strigai eu, ridicându-mă în picioare și încercând să-l trag și pe el - bei un ceai și te culci în pat... Uite, aduc numaidecât o trăsură. Chem și un medic... am eu un medic cunoscut...

[3] Al naibii să fie! Ce întâmplare! (germ.).

Nu-mi aduc bine aminte ce i-oi mai fi spus. El făcu sforțarea să se ridice, dar se prăbuși iar greoi pe jos, bolborosind ceva, cu același hârâit sugrumat. M-am aplecat spre el cât mai aproape, ca să pot deslușì ce vrea să spună.

— Vasilievski Ostrov, horcăi bătrânul abia răsuflând. Strada a șasea... strada a șa-sea...

Apoi amuți.

— Locuiești pe Vasilievski? Păi, n-ai luat-o bine, trebuia să apuci la stânga, nu la dreapta. Te duc eu într-acolo numaidecât...

Dar bătrânul rămase nemișcat. Îl apucai de braț: brațul i-a căzut moale, fără viață. I-am privit încordat fața, i-am atins-o cu mâna - era mort. Aveam senzația că trăiesc un vis urât.

Toată întâmplarea aceasta mi-a dat multă bătaie de cap și nici n-am simțit cum, în toiul grijilor ce mă năpădiseră, îmi dispăru ca prin farmec și febra. Până la urmă s-a aflat și unde avea locuința bătrânul. Nu stătea însă pe Vasilievski Ostrov, ci la doi pași de locul unde murise, în casa lui Klugen, la etajul al patrulea, chiar sub acoperiș, unde ocupa o locuință separată compusă dintr-un antreiaș și o cameră mare, scundă, cu trei crăpături înguste în chip de ferestre. Trăia într-o mizerie cumplită. Ca mobilier, n-avea decât o masă, două scaune și un divan vechi, dărăpănat, tare ca piatra, care lăsa din toate părțile să-i atârne șomoioage de paie; de altfel, și aceste obiecte aparțineau, după cum s-a dovedit ulterior, proprietarului. Se vedea bine că în sobă nu se mai făcuse de mult focul; de asemenea, nu s-a găsit nici urmă de lumânare. Îmi vine să cred acum că bătrânul luase obiceiul să treacă seara pe la Miller numai și numai ca să mai stea la lumină și să-și dezmorțească puțin trupul la căldură. Pe masă nu se vedea decât o cană veche de lut și o coajă de pâine uscată. De bani, nici pomeneală, nu s-a găsit nimic. N-avea nici măcar un singur schimb de rufe, ca să poată fi primenit de

înmormântare; a trebuit să vină cineva cu o cămașă de dar ca să-l îmbrace. De la sine înțeles că nu se putea să fi trăit el chiar așa, singur-cuc; trebuie să fi existat totuși cineva care-l vizita din când în când. În sertarul mesei s-a dat peste actul lui de identitate. Se numea Ieremia Smith, străin de origină, dar de cetățenie rusă, mecanic, în vârstă de șaptezeci și opt de ani. Se mai aflau pe masă două cărți: un manual de geografie elementară și Noul Testament, în traducere rusească, plin de însemnări marginale în creion și nenumărate semne făcute cu unghia. Le-am reținut pentru mine pe amândouă, încolo, nici locatarii ceilalți, nici proprietarul n-au știut să spună nimic despre bătrân. În casă erau foarte mulți chiriași, în majoritate mici meșteșugari și nemțoaice care închiriau camere mobilate cu pensiune și serviciu. Administratorul, un nobil scăpătat, nu prea avu nici el să adauge mare lucru la cele știute de noi despre chiriașul lui, atâta doar că încăperea pe care o deținuse era închiriată cu șase ruble pe lună, că răposatul locuia acolo de patru luni și că pe ultimele două întârziase cu plata chiriei, încât urma să fie dat afară din casă. Și nimeni nu s-a priceput să ne deslușească dacă venea măcar cineva să-l vadă din când în când. Casa unde stătuse era o clădire imensă cu locuințe de închiriat, în care mișuna multă lume, încât era cu neputință ca administratorul să-i știe pe toți cei care intrau și ieșeau din acea arcă a lui Noe. Portarul, care îngrijea de imobil de vreo cinci ani încoace și care poate că ar fi fost în măsură să dea lămuriri mai ca lumea plecase în urmă cu vreo două săptămâni să-și viziteze rudele la țară, iar nepotu-său, rămas în locul lui, nu apucase a cunoaște nici jumătate din locatarii casei. Nu știu până unde anume s-a ajuns cu aceste informații, dar în cele din urmă bătrânul a fost înmormântat. În zilele acelea, m-am rupt o dată de la treburi și m-am repezit până la Vasilievski Ostrov, dar după ce am ajuns la strada a șasea, mi-am dat seama cât de naivă și ridicolă era încercarea mea: ce altceva speram

să găsesc acolo, decât un șir de case obișnuite? Și totuși, de ce bătrânul, mă întrebam eu, înainte de a-și da sufletul, pomenise de strada a șasea și de Vasilievski Ostrov? Să nu fi fost decât rodul delirului din ultimele clipe?

Am cercetat fosta încăpere a lui Smith, rămasă liberă. Mi-a plăcut și am reținut-o pentru mine. Era într-adevăr o cameră spațioasă, ceea ce m-a atras în primul rând, deși părea atât de scundă, încât la început aveam senzația că risc tot timpul să mă lovesc cu capul de tavan; curând însă m-am obișnuit și cu asta. Altceva mai bun, cu șase ruble pe lună, nici nu se putea găsi. Mi-a convenit mai ales faptul că locuința era cu totul separată; trebuia să-mi angajez însă pe cineva care să-mi ducă grija serviciilor zilnice, întrucât nu m-aș fi putut descurca acolo fără servitor. Pentru început, am obținut făgăduiala portarului să treacă măcar o dată pe zi pentru treburi mai urgente. „Cine știe, mă gândeam eu, poate că se abate totuși pe aici cineva care i-a fost mai apropiat, ca să se intereseze de bătrân”, deși în cele cinci zile scurse de la moartea lui nu-i călcase nimeni pragul.

CAPITOLUL II

În perioada aceea, mai exact acum un an, colaboram încă pe la diferite reviste, publicând articole scurte și aveam convingerea fermă că voi ajunge să scriu și o operă interesantă, valoroasă. Lucram pe atunci la un roman mare; realitatea a vrut însă ca totul să decurgă altfel, căci iată-mă ajuns acum pe un pat de spital și, după cât se pare, aproape vecin cu ceasul morții. Iar dacă e vorba că tot va trebui să mor în curând, ce rost mai au însemnările acestea?

Nu mă părăsește o clipă amintirea acestui an greu, zbuciumat, anul cel din urmă al vieții mele. Aș vrea să aștern acum pe hârtie totul și am credința că, dacă nu m-aș supune acestui imbold, aș muri de amărăciune. Uneori, întreg noianul întâmplărilor trecute îmi trezește în suflet o tulburare sfâșietor de dureroasă. Poate că, din vârful condeiului, ele se vor rândui mai închegat, vor apărea în tonuri mai atenuate și poate că vor semăna mai puțin cu un delir, cu un coșmar. Cel puțin așa îmi vine să cred. Dacă ar fi să nu mă gândesc decât la efectele mecanismului propriu-zis al scrierii, și tot m-aș socoti îndreptățit s-o fac; scrisul m-ar calma, mi-ar răcori capul înfierbântat, mi-ar trezi vechile deprinderi literare, mi-ar reînvia amintirile și bolnăvicioasele visări în întruchipare vie, într-o îndeletnicire plăsmuitoare... Excelentă idee! Unde mai pui că va avea și felcerul ce moșteni după mine, ca să-și lipească cel puțin la iarnă ferestrele cu filele însemnărilor mele.

Dar văd că mi-am început povestirea, nu știu de ce, tocmai de pe la mijloc, și de fapt, dacă-i vorba să notez totul, s-ar cădea s-o iau de la capăt. Așadar, s-o luăm de la capăt. De altfel, autobiografia nu-mi va fi prea lungă.

Nu sunt originar din Petersburg, ci dintr-o gubernie foarte depărtată de capitală. Părinții mei au fost, mi se pare, niște oameni foarte de treabă, dar m-au lăsat orfan de mic copil și am fost crescut în casa lui Nikolai Sergheici Ihmenev, un mic proprietar de moșie, care mă luă în casa lui de milă. N-avea decât un singur copil, o fetiță, Natașa, cu trei ani mai mică decât mine. Și am crescut împreună, ca frate și soră. O, dulcea mea copilărie! E absurd să te regret și să-ți duc dorul de pe acum, neavând încă nici douăzeci și cinci de ani împliniți, și să nu am a-mi aduce aminte cu încântare și recunoștință, în ceasul morții, decât de tine! Cerul era pe atunci atât de senin, și soarele atât de deosebit de cel de aici, din Petersburg, iar inimioarele noastre zglobii băteau atât de tare! În jurul nostru nu

vedeam decât lanuri și păduri, nu ca azi, doar îngrămădiri de piatră neînsuflețită. Ce minunate erau livada și parcul moșiei de la Vasilievskoe, pe care o administra Nikolai Sergheici! Ne plimbam adesea, Natașa și cu mine, prin livada aceea la capătul căreia începea pădurea mare și umbroasă, care se întindea până hăt-departe și prin care ne-am și rătăcit o dată. Neuitate zile de aur! Pentru întâia oară se dezvăluia în fața noastră viața, cu chipul ei atrăgător și tainic, și era atât de dulce și îmbietoare pătrunderea misterelor ei! Ni se părea că după fiecare tufiș, după fiecare copac se ascund ființe misterioase, necunoscute nouă; lumea basmelor se îngâna cu lumea reală și adeseori, când prin adâncurile văilor se învolbura pâcla înserării, agățându-și câlții plutitori de tufărișul prizărit de pe coastele pleșuve, pietroase, ale râpei noastre, eu și cu Natașa, stând în picioare pe margini de prăpăstii și ținându-ne strâns de mână scrutam genunea cu o curiozitate plină de teamă, așteptându-ne să apară dintr-o dată din neguri ori să ahuie din adâncuri o ființă misterioasă, ca o adeverire năprasnică a minunatelor basme auzite din gura dădacei noastre. O dată, mult mai târziu, îi adusei aminte Natașei de ziua când cineva ne dăruise cartea de „Lecturi pentru copii” și cum ne refugiarăm degrabă cu ea în livadă, pe malul eleșteului, unde, sub un arțar bătrân cu frunza deasă ne găsisem ascunzișul preferat - o bancă verde - pe care ne așezarăm prinzând a citi fermecătoarea poveste a lui Alfons și a Dalindei[vi]. Și astăzi, de câte ori îmi aduc aminte de acea povestire, încerc o emoție adâncă, iar anul trecut, când i-am reamintit Natașei cele dintâi două rânduri cu care începea cartea: „Alfons, eroul povestirii mele, se născuse în Portugalia; tatăl său, don Ramiro...” lacrimile îmi încețoșară privirea. Eram, probabil, tare caraghios în clipa aceea, de vreme ce Natașa nu-și putu stăpâni un zâmbet straniu care-mi reteză tot avântul. Ea însă băgă de seamă acest lucru (mi-aduc foarte bine aminte) și, ca să mă

împace, încercă, la rândul ei, să evoce trecutul, pentru ca, în cele din urmă, s-o văd și pe ea tulburată. Ce seară frumoasă am petrecut atunci, depănând amintiri! Am retrăit și momentul plecării mele la liceul internat din capitala guberniei. Dumnezeule mare, pe ce hohot de plâns s-a pornit ea atunci! Mai târziu am reînchegat din frânturi ziua despărțirii noastre din urmă, când am plecat pentru totdeauna din Vasilievskoe. Absolvisem liceul și mă pregăteam să mă înscriu la Universitatea din Petersburg! Împlinisem șaptesprezece ani, iar ea pășise într-al cincisprezecelea. Natașa zicea că eram pe vremea aceea înalt, deșirat și atât de colțuros și neîndemânatic, încât oricine mă vedea nu-și putea stăpâni râsul. Când să ne luăm rămas bun, am tras-o deoparte ca să-i spun ceva foarte important; dar limba îmi rămase mută, parcă se lipise de cerul gurii. Își mai amintea Natașa că eram tare emoționat. N-am reușit, bineînțeles, să ne spunem nimic. Eu nu știam cu ce să-ncep, iar ea poate că nici nu m-ar fi înțeles. Știu doar atât: că m-au podidit lacrimi amare și am plecat fără să fi rostit un singur cuvânt. Nu ne-am revăzut decât mult mai târziu, de-abia acum doi ani, la Petersburg. Bătrânul Ihmenev venise să facă unele demersuri în legătură cu un proces, iar eu tocmai făceam primii pași în literatură.

CAPITOLUL III

Nikolai Sergheici Ihmenev cobora dintr-o familie bună, însă demult scăpătată. De pe urma părinților săi se alesese totuși cu o moșioară frumușică, cu vreo sută cincizeci de suflete. La vârsta de douăzeci de ani, se hotărî sa îmbrățișeze cariera de husar. Totul părea că merge strună. Dar într-al șaselea an de serviciu, avu ghinionul să piardă

într-o seară la cărți întreaga-i avere. Nu dormi toată noaptea. În seara următoare, se înființă din nou la masa de joc și miză singurul avut ce-i mai rămăsese - calul. Câștigă. Mizã iar, și iar câștigă, și tot așa, după o jumătate de ceas norocul făcu să-și redobândească Ihmenevka, un sătuc ce număra, după ultimul recensământ, cincizeci de suflete - a treia parte din ocina lui. Refuză să mai continue jocul și chiar a doua zi demisionă din armată. Restul de o sută de suflete rămaseră pentru totdeauna pierdute. Peste două luni de la înaintarea demisiei, fu pus în retragere cu gradul de porucic și se grăbi să plece în sătucul său. Nimeni nu-l mai auzi după aceea pomenind vreodată despre partida aceea teribilă de cărți și, cu toată bunătatea lui sufletească, ajunsă proverbială, s-ar fi certat negreșit cu omul care și-ar fi îngăduit să aducă vorba despre întâmplarea cu pricina. Retras la țară, se înhămă cu toată râvna la carul gospodăriei, iar mai târziu, la vârsta de treizeci și cinci de ani, se căsători cu Anna Andreevna Șumilova, o fată de familie nobilă, dar fără zestre, care își făcuse studiile la Institutul gubernial pentru domnișoarele nobile, condus de emigranta Mont-Revêche, lucru cu care Anna Andreevna s-a mândrit toată viața, deși nimeni n-ar fi știut să spună vreodată în ce anume constau acele studii. În puțină vreme, Nikolai Sergheici se dovedi cu adevărat un gospodar de frunte, de la care moșierii vecini începură să ia pildă. Se scurseră astfel câțiva ani, când, într-o bună zi, descinse în satul Vasilievskoe, fiind în trecere de la Petersburg, prințul Piotr Alexandrovici Valkovski, proprietarul moșiei învecinate care număra nouă sute de suflete. Sosirea lui produse prin partea locului o impresie puternică. Prințul era un om încă în putere, deși lăsase demult în urmă anii primei tinereți, avea un rang destul de important și relații de vază; era un bărbat frumos, bogat, ba și văduv, ceea ce avu darul să stârnească un și mai sporit interes din partea doamnelor și domnișoarelor de prin întreg județul. Umblau zvonuri despre strălucita

primire pe care i-o făcuse în capitala guberniei însuși guvernatorul, cu care se afla, de altfel, și într-un grad oarecare de rudenie depărtată, și se mai povestea că la acea recepție prințul fusese atât de curtenitor, încât „zăpăcise toate doamnele” etc., etc... Într-un cuvânt, era unul dintre acei reprezentanți străluciți ai înaltei societăți din Petersburg, care catadicsise să onoreze foarte rar provincia și a căror apariție stârnește de obicei o mare fierbere și vâlvă. Totuși, prințul nu era de loc curtenitor, mai ales față de cei de care socotea el că n-o să aibă niciodată nevoie și pe care, în sinea lui, îi rânduia pe trepte cât de cât inferioare rangului său. Pe vecinii săi de moșie nici nu catadicsi a-i cunoaște, atrăgându-și astfel pe loc destulă ostilitate. Iată de ce toată lumea se arătă extrem de surprinsă, când deodată prințului îi cășună să-l viziteze pe Nikolai Sergheici. Ce-i drept, Nikolai Sergheici era unul dintre vecinii săi cei mai apropiați. Pe soții Ihmenev vizita prințului i-a impresionat profund. Amândoi rămaseră pur și simplu încântați: Anna Andreevna mai ales era entuziasmată la culme. Curând, Piotr Alexandrovici Valkovski deveni unul din obișnuiții casei; venea zilnic, îi invita la rândul său la el la moșie, făcea spirite, spunea anecdote, cânta acompaniindu-se la pianul lor hodorogit. Ihmenevii păreau nedumeriți: cum de s-au putut scorni atâtea vorbe pe seama acestui om încântător și amabil cum că ar fi mândru, trufaș și egoist (cel puțin, așa pretindeau în cor absolut toți vecinii săi). Se vede treaba că-i plăcuse mult Nikolai Sergheici - fire simplă, sinceră, nobilă și dezinteresată. De altfel, totul se lămuri în curând. Prințul venise la Vasilievskoe ca să se descotorosească de administratorul moșiei, un neamț venetic, cu ochelari, cu părul cărunt care îți impunea respect, și cu nasul coroiat, agronom de meserie, dar ambițios, un om care, în pofida tuturor acestor însușiri avantajoase, jefuia ca în codru, fără nici un pic de rușine, ba trimisese chiar pe lumea cealaltă câțiva țărani, stâlcindu-i în bătăi. În cele din urmă, prins

asupra faptului, Ivan Karlovici se indignă la culme și ținu un discurs întreg despre cinstea nemțească; cu toate acestea, fu alungat de pe moșie, chiar destul de compromis. Prințul avea, așadar, nevoie de un administrator nou și alegerea sa căzuse asupra lui Nikolai Sergheici, un gospodar excelent, un om de o cinste ireproșabilă, în privința onestității căruia nu încăpea nici o îndoială. Prințul ar fi preferat probabil ca Nikolai Sergheici să-și ofere singur serviciile, venind cu propunerea de a prelua administrarea treburilor moșiei; cum însă acesta nu manifestă în nici un fel o asemenea intenție, într-o dimineață prințul îi propuse chiar el acest lucru, în termeni de o prietenească și cât se poate de îndatoritoare rugăminte. În primul moment, Ihmenev încercă să refuze, dar remunerația apreciabilă o ispiti pe Anna Andreevna, iar amabilitățile sporite ale prințului risipiră și ultimele ezitări, încât, până la urmă, acesta își văzu țelul atins. E de presupus că se pricepea foarte bine la oameni. În timpul scurt de când îl cunoștea pe Ihmenev își dăduse perfect de bine seama cu ce fel de om are de-a face, înțelegând că omul acesta nu poate fi câștigat decât numai dacă ți-l apropii prietenește, prin relații cordiale, și că, în asemenea cazuri, aspectul bănesc al chestiunii joacă un rol mai puțin important. Avea nevoie de un administrator în care să aibă deplină încredere, o încredere nelimitată; un administrator pe care să se poată bizui întru totul, încât să nu mai fie niciodată nevoie să se mai deplaseze la Vasilievskoe, cum ar fi dorit să-și rânduiască treburile pe viitor. Cucerit de farmecul prințului, Ihmenev crezu realmente în prietenia acestuia. Nikolai Sergheici părea a fi un om nespus de bun și romantic până la naivitate, unul din acei oameni admirabili cum întâlnești la noi în Rusia, orice s-ar spune despre ei, și care, o dată ce au îndrăgit pe cineva (uneori te și miri pentru ce), i se dăruie din tot sufletul, împingându-și câteodată devotamentul până la comic.

Au trecut mulți ani. Moșia prințului ajunsese într-o stare înfloritoare. Nici o neînțelegere nu tulburase raporturile dintre proprietar și administrator, iar legăturile lor se limitau numai la corespondența de rigoare privind gospodărirea moșiei. Totuși prințul, care nu se amesteca de fel în dispozițiile pe care găsea cu cale să le dea Nikolai Sergheici, îi trimitea adeseori scrisori cu sfaturi ce-l uimeau pe Ihmenev prin justețea lor și prin extraordinara utilitate practică a soluțiilor. Se vădea nu numai că nu-i erau pe plac orice fel de cheltuieli inutile, dar și că se pricepea să-și asigure chiar și noi venituri. Astfel, după vreo cinci ani de la vizita lui la Vasilievskoe, îi trimise o procură prin care îl împuternicea să cumpere încă o moșie în aceeași gubernie, o proprietate mare, cu patru sute de suflete. Nikolai Sergheici era încântat. Succesele prințului, orice veste despre izbânzile lui îl bucurau nespus, de parcă ar fi fost vorba de propriul său frate. Dar entuziasmul lui Ihmenev ajunse la culme, când, într-o anumită împrejurare, prințul dovedi față de administratorul moșiei sale o încredere cu adevărat nemaipomenită. Lucrurile se petrecură în felul următor... Aci însă găsesc cu cale să dau mai întâi câteva amănunte deosebit de importante din viața acestui prinț Valkovski, deoarece el este întrucâtva unul din principalele personaje ale povestirii mele.

CAPITOLUL IV

Am spus mai înainte că prințul era văduv. Se însurase de tânăr și o făcuse pentru bani. Părinții lui, care se ruinaseră cu desăvârșire la Moscova, nu-i lăsaseră decât moșia de la Vasilievskoe, și aceea grevată de mai multe rânduri de ipoteci care nu veneau să adauge decât un alt șir de grele datorii. Așa că, la douăzeci și doi de ani, lipsit de orice alte

resurse bănești și nevoit să intre în viață ca un „pârlit descendent al unei familii de viță veche”, tânărul prinț se văzu silit să-și ia o slujbuliță într-o cancelarie oarecare din Moscova. Ieșirea din impas și-a aflat-o însă în căsătoria cu fata mult prea trecută a unui negustor otcupciu. Acesta avu, bineînțeles, grija să-l păcălească la zestre; prințului i se deschise totuși posibilitatea de a-și răscumpăra cu banii neveste-si moșia părintească și de a se redresa întrucâtva materialicește. Fiica de negustor care-i picase în mână aproape că nici nu știa să scrie, era urâtă, incapabilă să lege două vorbe; în schimb avea o mare calitate: era blândă și supusă. Prințul se folosi din plin de aceste însușiri importante: după un an de căsătorie, își lăsă nevasta, care între timp născuse un fiu, în grija lui socru-său otcupciul, la Moscova, și plecă să preia în gubernia X un post important obținut după multe stăruințe, prin intermediul unei rubedenii ilustre din Petersburg. Ardea de dorința să avanseze, era setos de măriri, râvnea la o carieră strălucită, și, socotind că din pricina soției sale nu era chip să trăiască nici la Petersburg, nici la Moscova, se hotărî, până una, alta, în așteptarea unor vremi mai bune, să-și înceapă cariera undeva în provincie. Umbla vorba că se purtase atât de brutal cu nevastă-sa, încât din primul an de căsnicie era cât pe ce s-o bage în mormânt. Zvonurile acestea îl revoltau întotdeauna pe Nikolai Sergheici, care-l apăra cu foc, susținând că prințul nu este capabil de fapte josnice. În sfârșit, după vreo șapte ani, prințesa răposă și, rămas văduv, prințul se mută pe dată la Petersburg. Apariția sa în capitală fusese remarcată. Tânăr încă, bărbat chipeș, dispunând de o avere frumoasă, înzestrat cu o mulțime de însușiri strălucite, vesel, spiritual, rafinat în gusturi și plin de energie clocotitoare, se introduse în societate nu ca un solicitant de sprijin și protecție în goană după noroc, ci cu siguranța omului ce se bucură de o situație destul de independentă. Se spune că împrăștia într-adevăr în juru-i un farmec irezistibil, un aer de forță și

dominare. Plăcea mai cu osebire femeilor și legătura cu o frumoasă din lumea selectă îi aduse faima unui scandal monden. Risipea banul fără părere de rău, deși spiritul său înnăscut de economie îl împingea până la zgârcenie; știa să piardă la joc, dar numai când simțea că e în folosul lui să piardă și o făcea cu atâta calm și naturalețe, încât fața lui nu trăda nici cea mai mică tulburare, oricât de mare ar fi fost suma sacrificată. Dar nu pentru a vâna distracții venise el la Petersburg, ci ca să-și consolideze cariera și să-și deschidă drum spre posturi mai înalte. Și, în cele din urmă, izbuti. Contele Nainski, rubedenia sa ilustră, care n-ar fi catadicsit să-i acorde nici cea mai mică atenție dacă l-ar fi văzut prezentându-se în postura unui simplu solicitator, fu plăcut surprins văzând succesele lui în societate. Socotind compatibil cu poziția sa de a-i acorda o atenție deosebită, îi făcu excepționala favoare de a se ocupa personal de creșterea și educația copilului său, pe atunci în vârstă de șapte ani, luându-l în casa lui. Era tocmai perioada în care prințul întreprinsese călătoria sa la Vasilievskoe și-i cunoscuse pe Ihmenevi. În cele din urmă, prințul obținu prin intermediul contelui un post de vază pe lângă una din cele mai importante ambasade ale noastre și plecă în străinătate. De aci încolo, zvonurile ce nu încetaseră să circule pe seama lui căpătară tonuri oarecum mai sumbre; se vorbea, astfel, de niște lucruri neplăcute ce i s-ar fi întâmplat în străinătate, dar nimeni n-ar fi știut să spună despre ce anume era vorba. Cert era însă că, între timp, își sporise averea cu încă patru sute de suflete, achiziție despre care am și amintit mai înainte. După o ședere de mai mulți ani în străinătate, prințul se reîntoarse în țară cu un grad înalt în diplomație și ocupă imediat un post foarte important la Petersburg. La Ihmenevka se șoptea că are de gând să se recăsătorească, înrudindu-se astfel cu familia bogată, de viță veche, a unor nobili influenți. „Țintește sus! Ca mâine o să-l vedem mare demnitar!” spunea Nikolai Sergheici, frecându-și mâinile

de mulțumire. Pe vremea aceea îmi urmam studiile la Universitatea din Petersburg, și îmi aduc aminte că Ihmenev mi-a scris anume să mă interesez dacă zvonurile cu privire la căsătorie erau sau nu întemeiate. De altfel, i se adresase și prințului să mă ia sub protecția lui; dar scrisoarea aceea rămăsese fără răspuns. Am putut afla doar atât: că fiul prințului, crescut mai întâi în casa contelui Nainski, și mai târziu la un institut nobiliar superior, tocmai își isprăvise studiile la nouăsprezece ani. Îl vestii despre toate acestea pe Ihmenev și adăugai în scrisoarea mea că - desigur - prințul își iubea mult fiul, că-l răsfăța și-și făcea de pe acum în privința lui strălucite planuri de viitor. Toate acestea le aflasem de la colegii mei, studenți la universitate, care-l cunoșteau pe tânărul prinț. Nu mult după aceea, într-o bună dimineață, Ihmenev primi de la prinț o epistolă care-l uimi peste măsură...

Prințul care până atunci, după cum am mai spus, se mărginise în raporturile cu Nikolai Sergheici numai la o corespondență rece, de afaceri, îi scria acum sincer și amănunțit, ca unui bun prieten, despre treburile sale de familie: se plângea de fiul său, a cărui purtare îi pricinuia multă amărăciune; că deși nu trebuiau luate în seamă ștrengăriile unui băiețandru (vădit lucru, încerca să-l scuze), se hotărâse totuși să-l pedepsească, să-l mai sperie, trimițându-l să stea câtva timp la țară, sub supravegherea lui Ihmenev. Mai scria că se bizuie pe deplin „pe bunul și nobilul Nikolai Sergheevici și, mai cu seamă, pe Anna Andreevna” și-i ruga pe amândoi să-l primească pe zănaticul său fiu în familia lor, să-l îndemne și să-l povățuiască a asculta, meditând în singurătate, glasul cumințeniei; iar dacă le era cu putință - să-l iubească, dar mai ales să-i îndrepte firea ușuratică și „să-i insufle reguli de comportare severe și salutare, fără de care omul nu poate răzbi în viață”. Firește, bătrânul Ihmenev conveni încântat să îndeplinească rugămintea prințului. Tânărul prinț fu primit în casa lui ca un fiu și în scurt timp Nikolai

Sergheici îl îndrăgi aproape la fel ca și pe Natașa. De altminteri, chiar și mai târziu, după ce rupsese orice legătură cu prințul Piotr Alexandrovici, continua să-și aducă aminte cu drag de al său Alioșa, cum se obișnuise el să-i spună tânărului Alexei Petrovici. Și într-adevăr, Alioșa era un băiat încântător: frumos, delicat și sensibil ca o femeie, plin de exuberanță și de candoare, sincer și însuflețit de cele mai nobile simțăminte, cu o inimă iubitoare, dreaptă și recunoscătoare, el deveni idolul familiei Ihmenev. Cu toate că pășise în al douăzecilea an al vieții, era încă tot copil. Anevoie și-ar fi lămurit cineva motivele ce-l determinaseră pe tatăl său, care - așa se spunea cel puțin - îl iubea nespus de mult, să-l surghiunească atât de nemilos. Se zvonea că tânărul ar fi dus la Petersburg o viață trândavă și ușuratică, că ar fi refuzat cu încăpățânare să ocupe o slujbă, ceea ce îl amăra mult pe părintele său. În discuțiile cu Alioșa, Nikolai Sergheici se feri să aducă vorba despre asta, deoarece era evident că în scrisoarea sa prințul Piotr Alexandrovici preferase să treacă sub tăcere adevărata cauză pentru care-și surghiunește fiul. De altfel, circulau tot felul de zvonuri despre o nesocotință de neiertat a lui Alioșa și despre legătura lui cu o doamnă, despre nu știu ce provocare la duel, despre o pierdere fantastică la un joc de cărți, ba unii mergeau și mai departe, pomenind despre însușirea unei sume de bani ce nu-i aparținea și pe care tânărul o cheltuise în scopuri frivole. Iar după părerea altora, hotărârea prințului de a-și îndepărta fiul nu se datora vreunei vini a acestuia, ci era determinată de considerații cu substrat pur egoist, în vederea unor combinații personale. Nikolai Sergheici respingea cu indignare această alegațiune, mai ales că-și dădea seama cât îl adoră Alioșa pe tatăl său. Cu toate că nu-l cunoscuse nici în copilărie, nici în adolescență, vorbea despre tânărul prinț cu o admirație entuziastă, de unde se vedea limpede că se afla cu desăvârșire sub influența acestuia. În

flecărelile sale, Alioșa pomenea uneori de o contesă, căreia îi făcuseră curte și tatăl, și fiul, și la care el, Alioșa, s-ar fi bucurat de mai mult succes, fiind cel preferat, pentru care motiv tatăl se supărase cumplit pe el. Întâmplarea aceasta o povestea totdeauna încântat la culme și făcând mare haz, cu o candoare aproape copilărească; dar Nikolai Sergheici căuta întotdeauna să-l împiedice a mai continua istorisirea acestei întâmplări. Alioșa confirmă de asemenea zvonul că tatăl său ar avea de gând să se recăsătorească.

Împlinise astfel aproape un an de surghiun; la anumite intervale, trimitea cu regularitate tatălui său scrisori cuminți și respectuoase; în cele din urmă, se obișnuise atât de bine și-i plăcuse atât de mult la Vasilievskoe, încât îl imploră pe tatăl său, când acesta veni la moșie în timpul verii (anunțându-și sosirea din timp) să-l lase la Vasilievskoe cât mai mult cu putință, susținând că este născut pentru viața la țară. Toate hotărârile lui Alioșa, toate pornirile lui se datorau receptivității sale excesive, firii nervoase, inimii învăpăiate, nechibzuinței sale care mergea uneori până la absurd ca și neîngrăditei sale înclinări de a se supune oricărei înrâuriri dinafară din pricina lipsei totale de voință. Prințul însă primi rugămintea fiului său cu oarecare suspiciune... În general, Nikolai Sergheici își recunoștea cu greu „prietenul” de odinioară; prințul Piotr Alexandrovici părea acum cu totul schimbat. Găsea numai cusururi în tot ce făcea Nikolai Sergheici, iar la verificarea scriptelor privind administrarea moșiei se arătă de o lăcomie și de o zgârcenie dezgustătoare, manifestând o neîncredere de neînțeles. Toate acestea îl mâhniră profund pe bunul Ihmenev, care mult timp nu știu ce să mai creadă. Acum, toate mergeau de-a-ndoaselea, absolut contrar felului cum decurseseră lucrurile la prima vizită a prințului, cu paisprezece ani în urmă; prințul căută să-și cunoască vecinii, pe cei mai de seamă, bineînțeles, iar pe Nikolai Sergheici nici nu-l vizita și-l trata ca pe un subaltern. Apoi

deodată, ca din senin, surveni ceva cu totul neexplicabil; fără nici un motiv aparent, între prinț și Ihmenev se produse o ruptură violentă. Cei din spatele ușii biroului înregistraseră un schimb de cuvinte grele și jignitoare rostite de ambele părți. Ihmenev părăsi indignat Vasilievskoe, dar lucrurile nu se opriră aci. Prin tot județul se răspândi fulgerător un val de bârfeli infame. Se spunea cum că Nikolai Sergheici, ghicind firea tânărului prinț, își pusese în gând să-i speculeze slăbiciunile; că fiica lui, Natașa (care împlinise șaptesprezece ani), știuse să-l prindă în mreje pe tânăr, și că părinții ei, prefăcându-se a nu băga de seamă, încurajaseră această iubire; că Natașa, vicleană și „imorală”, îl vrăjise, pur și simplu, pe acest tânăr de douăzeci de ani, care, din pricina manevrelor ei perfide, nu mai putuse vedea, vreme de un an, nici o tânără cu adevărat nobilă, deși prin casele onorabile ale moșierilor din împrejurimi se pârguiau atâtea fete. Se mai da ca precis faptul că tinerii îndrăgostiți hotărâseră să se cunune în satul vecin, Grigorievo, la cincisprezece verste depărtare de Vasilievskoe, chipurile, fără știrea părinților fetei, care însă erau la curent cu toată istoria, până la cele mai mici amănunte, călăuzindu-și fiica, pas cu pas, cu sfaturile lor interesate. În sfârșit, un volum întreg n-ar fi de ajuns să cuprindă tot ce au putut să născocească în această privință cumetrele de ambe sexe din județ. Mai surprinzător era însă faptul că însuși prințul dădu crezare tuturor acestor scorneli ajunse la cunoștința lui printr-o scrisoare anonimă trimisă din provincie și că se grăbise să vină tocmai din această pricină de la Petersburg direct la Vasilievskoe. Fără îndoială că toți cei care-l cunoșteau cât de cât pe Nikolai Sergheici ar fi avut toate temeiurile să nu creadă nici un cuvânt din învinuirile ce i se aduceau; dar cum se întâmplă de obicei în astfel de împrejurări, fiecare își dădea frâu liber curiozității, comenta pe larg și cu subînțelesuri cele auzite, clătina din cap și rostea cuvinte grele de reprobare. Ihmenev era prea mândru ca să

încerce reabilitarea reputației fiicei sale în ochii cumetrelor și-i interzise categoric soției sale să încerce vreo explicație cu vecinii. Cât despre Natașa, defăimată atât de josnic, aproape un an întreg ea n-a știut nimic despre toate aceste bârfeli și calomnii; i se ascunsese cu grijă toată istoria aceasta și fata continua să fie veselă și inocentă ca un copil de doisprezece ani.

Între timp cearta își adâncea rădăcinile. Binevoitorii zeloși nu-și pierdeau timpul de pomană. Se găsiră denunțători și martori care izbutiră să-l facă pe prinț a crede că felul cum Nikolai Sergheici îi administrase moșia ani de-a rândul era departe de a putea fi socotit drept un model de onestitate. Mai mult, se străduiră a-l convinge că la vânzarea unei pădurici, cu vreo trei ani în urmă, Ihmenev ar fi tăinuit douăsprezece mii de ruble, lucru care putea fi dovedit prin probe incontestabile în fața judecății, dat fiind că Ihmenev procedase la această vânzare fără vreo procură legală din partea prințului; o vânduse din proprie inițiativă, așa cum îl tăiase capul, reușind să-l convingă abia mai târziu pe prinț de utilitatea vânzării și făcând venit în casă o sumă mult mai mică decât aceea pe care o primise în realitate. Bineînțeles, toate acestea nu erau decât pure calomnii, după cum se și dovedi mai târziu, dar prințul le dădu crezare și în fața unor martori îl învinui pe Nikolai Sergheici de hoție. Nemaiputând suporta o asemenea insultă, Ihmenev îi răspunse pe același ton; se petrecu atunci o scenă groaznică, după care urmă procesul. Nikolai Sergheici, care nu știuse să-și asigure din timp o serie de probe scrise, absolut indispensabile, dar mai ales lipsit cu desăvârșire de protecție și de orice experiență în astfel de treburi, se văzu curând în situația de a pierde procesul, pomenindu-se într-o bună zi cu moșia pusă sub sechestru. Exasperat de întorsătura pe care o luau lucrurile, bătrânul părăsi totul și se hotărî să se mute la Petersburg, spre a întreprinde personal demersurile necesare pentru a i se face dreptate. Încredință apărarea

intereselor sale în proces unui avocat cu experiență și se stabili în capitală. Se pare că prințul își dădu în curând seama că-l învinuise pe nedrept. Dar jignirile de ambele părți fuseseră atât de grave, încât nu mai putea da înapoi; îndârjit la culme, el depuse toate eforturile ca să obțină cu orice preț câștig de cauză în acest proces, adică, de fapt, să ia ultima bucată de pâine de la gura fostului său administrator.

CAPITOLUL V

Așadar, Ihmenevii se mutară la Petersburg. N-am să descriu revederea mea cu Natașa după o despărțire atât de lungă. Trebuie să mărturisesc însă că în cei patru ani n-o uitasem o clipă. Desigur, nici eu însumi nu-mi dau prea bine seama de sentimentul cu care îmi aminteam de dânsa; dar când ne-am revăzut, am înțeles imediat că îmi era hărăzită de soartă. La început, vreau să spun, în primele zile după sosirea lor, am avut mereu impresia că în toți anii aceștia cât am stat departe de ei, Natașa nu se dezvoltase cine știe ce mult, nu se schimbase aproape de loc, și rămăsese aceeași fetiță de odinioară, așa cum o cunoscusem altădată. Treptat însă, pe măsură ce se scurgeau zilele, descopeream la ea mereu ceva nou, ce nu cunoscusem încă, lucruri care-mi rămăseseră parcă înadins ascunse, ca și cum fata ar fi căutat să-și ferească sufletul de mine; o, dar cu câtă desfătare gustam încercarea aceea de a-i ghici sufletul! La începutul ședерii sale la Petersburg, bătrânul Ihmenev era nervos și înveninat. Treburile mergeau prost; se indigna, își ieșea din fire, îl vedeam tot timpul preocupat de actele și hârtiile lui și nu-i ardea de loc de noi. Anna Andreevna, pe de altă parte, părea cu totul descumpănită și la început nu era în

stare să înțeleagă nimic. Petersburgul o înfricoșa. Ofta într-una, tremura, tânjea necontenit după viața de la țară, fugind mereu cu gândul la Ihmenevka; se perpelea cumplit pentru că Natașa ajunsese la vârsta măritișului și că n-avea pe nimeni care să se gândească la soarta ei; în atare clipe, negăsind pe altcineva mai demn de încrederea ei, se apuca să-mi facă mie felurite destăinuiri ciudate.

Era chiar perioada când, cu puțin înainte de sosirea lor, isprăvisem primul meu roman, acela cu care începe cariera mea literară; ca debutant ce eram, la început nu prea știam ce-aș putea face cu el. Ihmenevilor nu le spusesem nimic, deși mă dojeneau într-una și erau gata să se certe cu mine pentru că mă complac a sta fără nici o ocupație și nu mă învrednicesc să-mi caut o slujbă. Bătrânul îmi reproșă acest lucru cu destulă asprime și amărăciune în glas; o făcuse cu gând bun, bineînțeles, în grija părintească ce-mi purta. Mie însă îmi era rușine să mărturisesc natura ocupațiilor mele. Cum era să le spun așa, de-a dreptul, că nu mă ispitește cariera de funcționar și că vreau să scriu romane? De aceea, căutam deocamdată să tărăgănez lucrurile, asigurându-l că nimeni n-a vrut până acum să mă angajeze, dar că mă zbat totuși să-mi găsesc o slujbă. Ihmenev n-avea timp să-mi controleze spusele. Într-o zi însă Natașa, după ce ascultase toată discuția noastră pe această temă, m-a tras misterios deoparte, și, implorându-mă cu lacrimi în ochi să mă gândesc la viitorul meu, a încercat să mă iscodească, doar-doar o afla cu ce anume mă ocup; văzând totuși că nu izbutește, m-a pus să jur că n-am să mă nenorocesc pentru toată viața trândăvind și umblând ca un pierde-vară. E drept că m-am ferit a-i destăinui ceva despre preocupările mele, dar tot atât de adevărat este că un singur cuvânt de aprobare din partea ei cu privire la lucrarea mea (e vorba de primul meu roman) aș fi preferat-o tuturor laudelor pe care mi-a fost dat să le aud mai târziu din partea criticilor și a cunoscătorilor. Dar iată că-mi apăru, în sfârșit, și romanul.

Cu mult înainte de publicarea lui, se stârnise în lumea literară zarvă mare. B. s-a bucurat ca un copil[vii], citindu-mi manuscrisul. Și totuși, dacă e vorba să afirm că am fost vreodată fericit, nu m-aș gândi la primele clipe ale acelui succes îmbătător, ci mai curând la perioada când încă nu citisem și nu arătasem nimănui manuscrisul meu; la nopțile acelea lungi, petrecute între nădejdi și visări exaltate; la nopțile de pasionată dragoste pentru lucrarea mea; la nopțile acelea când mă înfrățisem cu plăsmuirea mea, cu personajele mele dragi, ca și cum ele ar fi existat aievea; când îmi împărțeam cu ele bucuriile și necazurile; ba uneori vărsăm lacrimi sincere de compasiune pentru sărmanul meu erou. Nici n-aș putea descrie cât de mult s-au bucurat bătrânii de succesul pe care l-am obținut, deși la început se arătară foarte mirați - atât de ciudate li se păreau toate acestea! Anna Andreevna, de pildă, nu voia să creadă nici în ruptul capului că proaspătul, mult lăudatul scriitor este acel Vanea, care etc., etc, și tot da mereu din cap neîncrezătoare. Bătrânul păstră îndelung o rezervă circumspectă; rezistă mult timp pe poziții; ba la început, când prinseră a se răspândi prin oraș zvonurile, se arătă chiar foarte alarmat. Ținu să-mi vorbească despre cariera de funcționar pierdută, și, în general, despre viața dezordonată a mai tuturor scriitorilor. Dar veștile soseau neîntrerupt la urechile lui, o dată cu anunțurile de prin reviste, și, în cele din urmă, cuvintele de laudă, pe care le auzise despre mine din gura unor persoane în care avea încredere nelimitată, îl făcură să-și schimbe părerea despre cele scriitoricești. Iar când a văzut că mi s-au plătit și bani și a aflat ce onorarii se pot încasa pentru o lucrare literară, ultimele lui îndoieli se risipiră cu totul. Trecând repede de la îndoieli la încredere deplină, entuziastă, bucurându-se ca un copil de norocul ce dăduse peste mine, se lăsă deodată captivat de cele mai nestăvilite speranțe, de cele mai ispititoare visuri privind viitorul meu. Nu era zi să nu făurească pentru mine noi și noi proiecte și planuri

de viitor, și câte și mai câte nu găseai închipuite în ele! Începuse chiar a-mi arăta și o considerație cu totul neobișnuită pentru relațiile noastre de până atunci. Și totuși, mi-aduc aminte, se întâmpla ca îndoielile să-l asalteze din nou; de multe ori, în plin elan al fanteziei, îl vedeam alunecând iar în păienjenișul incertitudinii.

„Scriitor, poet! Mi se pare cam ciudat, nu știu cum... Nu prea am auzit ca poeții să se aleagă cu vreun cin, să ajungă și ei în rândul oamenilor. Ia, niște scribi nenorociți, oameni pe care nu te poți bizui niciodată!”

Am observat că stările acestea de îndoială și reflecții sceptice îl cuprindeau de cele mai multe ori pe înserat (țin foarte bine minte orice amănunt din acea perioadă minunată!). Către seară, bătrânul nostru devenea întotdeauna extrem de nervos, sensibil și neîncrezător. Natașa și cu mine știam acest lucru și ne distram anticipând ceea ce va urma. În asemenea clipe, ca să-i mai ridic moralul, îi povesteam fie anecdote despre accesele de grandomanie ale lui Sumarokov[viii], după ce i se acordase gradul de general, fie despre înalta prețuire de care s-a bucurat Derjavin, căruia i s-a trimis în dar o tabacheră plină cu monezi de aur, fie despre memorabila vizită pe care împărăteasa însăși o făcuse lui Lomonosov; i-am povestit și despre Pușkin, și despre Gogol.

— Am auzit, frățioare, am auzit despre toate astea, încerca să obiecteze bătrânul, care auzea poate pentru prima oară în viața lui istoriile acestea. Hm! Știi, Vanea, aș vrea, totuși, să-ți fac o mărturisire: mă bucură mai ales faptul că toate compunerile astea ale tale nu sunt scrise în versuri. A scrie versuri, dragul meu, nu-i o treabă serioasă; nici nu încerca să mă contrazici, crede-mă pe mine, că-s bătrân și nu-ți doresc decât binele; versurile-s neghiobie curată, pierdere de vreme, și atâta tot! N-au decât să le scrie școlarii, poate că lor le șade bine. Versurile astea îi duc pe alde voi, tinerii, de-a dreptul la balamuc... Mă rog, Pușkin e mare, nu zic ba! Și totuși, niște stihulețe, și nimic

mai mult; ceva nebulos. De altfel, nici nu prea l-am citit pe Pușkin... Pe când proza e cu totul altceva! Aici, autorul are cum să și povățuiască, vorbind, bunăoară, despre dragostea de patrie, ori, în general, despre virtuți... Hm! Eu, frățioare, nu mă știu exprima, dar sper că mă înțelegi: ți-o spun, fiindcă te iubesc. Ia să-ți auzim compunerea! încheie el cu un aer oarecum protector, când în sfârșit am adus cu mine cartea și ne-am instalat cu toții după ceai în jurul mesei. Citește-ne, să aflăm și noi ce-ai zmângălit acolo; ai stârnit o vâlvă, de-ți merge fala în tot orașul! Să vedem! Să vedem!

Am deschis cartea ca să încep lectura. În seara aceea tocmai ieșise de sub tipar romanul meu și, reușind să pun mâna pe un exemplar, am alergat într-un suflet să-l citesc Ihmenevilor.

Ce necăjit și amărât am fost că n-am avut cum s-o fac mai înainte! Unicul exemplar de manuscris îl predasem editorului! Natașa a și plâns de ciudă, m-a certat, mi-a reproșat că alții vor citi romanul înaintea ei... Dar iată-ne, în sfârșit, adunați în jurul mesei. Bătrânul luă o înfățișare rezervată și solemnă. Era hotărât să privească lucrurile cu toată seriozitatea, deci pornit pe o critică aspră. „Vreau să mă conving personal”, spusese el. Anna Andreevna arboră și ea o mină festivă; doar că nu-și pusese o scufiță nouă anume pentru asta. Observase ea de mult că mă uit la neprețuita ei Natașa cu infinită dragoste; că mi se taie respirația și mi se tulbură privirea când stau de vorbă cu dânsa și că, la rândul ei, Natașa mă săgetează cu priviri mai scânteietoare decât altădată. Da! Sosise, în sfârșit, momentul acesta; sosise într-o clipă de izbândă, de speranțe ametitoare, de fericire deplină - toate sosiseră dintr-o dată. Mai observase bătrânica și că soțul ei începuse de la o vreme să mă laude cam peste măsură și să ne privească, pe mine și pe fiică-sa, într-un chip deosebit... Și, deodată, o cuprinse teama: nu eram totuși nici prinț, nici conte, nici nobil latifundiar, nici măcar consilier de

colegiu cu studii juridice, un tânăr cu pieptul plin de decorații și frumos ca în povești! Visurile Annei Andreevna nu cunoșteau jumătăți de măsură.

„Îl laudă lumea, gândea ea despre mine, dar pentru ce - nu se știe. Cică-i scriitor, poet... Ce-i aia... scriitor?”

CAPITOLUL VI

Cartea le-am citit-o într-o singură seară. Am început numaidecât după ceai și am stat până pe la două după miezul nopții. La început, bătrânul își cam încruntase sprâncenele. Se așteptase, probabil, la ceva neînchipuit de măreț, la ceva care, poate, să nu-i fie nici lui tocmai pe înțeles, dar negreșit foarte elevat și măreț, bineînțeles; când colo, nimic din toate astea; nu auzea decât lucruri prea obișnuite și atât de cunoscute, mă rog, exact ceea ce vezi întâmplându-se zilnic în jurul nostru. Și barem de-ar fi fost eroul cine știe ce om mare sau interesant, sau măcar subiectul să-l fi luat din istoria țării, ca în „Roslavlev”, să zicem, sau în „Iuri Miloslavski”[ix]; aici însă era vorba de un biet slujbaș mărunt, umil și prăpădit, ba și cam sărac cu duhul, se pare, care nici măcar nasturii de la uniformă nu-i avea la locul lor - și toate acestea erau scrise într-o limbă atât de simplă, cu nimic deosebită de felul obișnuit al nostru de a vorbi între noi... Ca să vezi! Bătrânica se uita întrebătoare la Nikolai Sergheici, cu o mină puțin bosumflată, ca și cum s-ar fi simțit jignită. „Nu, zău, ce rost avea să se tipărească asemenea fleacuri, ba să le și asculți citindu-ți-se, și unde mai pui că pentru toate astea, auzi, s-au plătit și bani!” părea că-i citeai gândurile pe față. Natașa era foarte atentă; asculta cu înfrigurare, nu-și lua privirea o clipă de pe chipul meu, îmi urmărea încordată mișcarea buzelor, felul cum pronunț fiecare cuvânt,

mișcându-și, la rândul ei, fără să-și dea seama, după mine, buzele încântătoare. Și poate n-o să mă credeți, dar înainte să ajung cu lectura la jumătatea cărții, ochii ascultătorilor mei erau plini de lacrimi. Anna Andreevna plângea sincer, compătimindu-mi eroul și cu o mișcătoare naivitate ar fi voit să-i fie de folos măcar cu ceva în nenorocirile ce-l loviseră; cel puțin așa am înțeles eu, din scurtele ei exclamații. Bătrânul renunțase, se vede treaba, la pretenția de a i se oferi o plăsmuire cu un conținut măreț, înălțător: „Chiar de la primul pas sare în ochi că nu-i cine știe ce operă grozavă, ia, o istorioară oarecare; în schimb, te înduioșează mult, zise el, începi să-ți dai prea bine seama ce se petrece în jurul tău și lucrurile astea nu le mai poți uita; vezi că și omul cel mai umil, cel mai bătut de soartă este și el totuși un suflet de om și ți-e frate!” Natașa asculta, plângea și pe ascuns, sub masă îmi strângea mâna cu putere. Lectura luă sfârșit. Natașa se ridică; obrajii îi ardeau și avea ochii înlăcrimați; deodată, îmi luă mâna, mi-o sărută și fugi din odaie. Părinții ei se priviră îndelung.

— Hm! Ca să vezi cât e de exaltată! făcu bătrânul, uimit de gestul fiicei sale. De altfel, nu-i nimic rău în asta, adăugă el; dimpotrivă, e o pornire frumoasă! Are o inimă minunată, copila asta… continuă el să metecăie prin vorbe, privindu-și pieziș nevasta, vrând parcă s-o scuze pe Natașa și totodată să mă scuze și pe mine.

Dar Anna Andreevna, cu toate că în timpul lecturii se arătase destul de tulburată, mă privea acum ca și când ar fi vrut să spună:

„Mă rog, că Alexandru Machedon e un erou, nu mai încape vorbă dar de ce să se fărâme din pricina asta scaunele?”[x] etc.

Natașa se întoarse curând, veselă și fericită, și, trecând pe lângă mine, mă ciupi pe furiș. Bătrânul se apucă iarăși să-mi judece „serios” povestirea, dar nemaiputându-și stăpâni bucuria, își dădu drumul:

— Ei bine, frățioare, să știi că mi-a plăcut, e foarte-foarte frumos! Ce să mai vorbim, mi-ai făcut o mare bucurie! O bucurie la care nici nu m-aș fi așteptat. Bineînțeles nu e ceva înălțător, grandios, e limpede ca lumina zilei... Uite, am pe măsuța mea *Eliberarea Moscovei*[xi]. La Moscova a și fost scrisă cartea. Acolo se vede dintr-o dată, de la cele dintâi pagini, că omul se avântă spre culmi în zbor de șoim, ca să zic așa... La tine însă, Vanea, totul apare mai simplu și mai pe înțeles. Și tocmai de aceea îmi place mai mult, că e mai pe înțeles! Ce ai scris tu acolo îmi pare atât de cunoscut, ca și cum totul mi s-ar fi întâmplat chiar mie. La urma urmei, cui folosesc acele cărți înălțătoare? Nici chiar eu nu le-aș fi înțeles. Ce-i drept, s-ar cuveni să-ți mai netezești ici, colo stilul: te laud eu, da orice s-ar spune, prea puțin înălțătoare sunt toate astea... Ei, dar acum n-ai ce să-i faci: cartea e gata tipărită. Poate că la ediția a doua mai schimbi câte ceva. Cred că apare și într-o a doua ediție, nu-i așa? Ce zici, apare? Și mai capeți niște bani... Hm!

— Ți-au dat și bani pentru asta, Ivan Petrovici? întrebă Anna Andreevna. Mă uit la dumneata, și nu-mi vine să cred. Dumnezeule, ca să vezi pe ce dă lumea astăzi bani!

— Știi, Vanea, continuă bătrânul înflăcărându-se tot mai mult, treaba asta, chiar dacă nu e la fel cu o slujbă, e o carieră, totuși. Cartea aceasta o vor citi, probabil, și persoane sus-puse. Uite, spuneai că Gogol primește în fiecare an ajutoare, e trimis și prin străinătăți. Poate c-o să ai și tu parte de așa ceva. Sau e prea devreme încă? Trebuie să mai compui și altceva? Atunci, dă-i zor, băiatule! Așterne pe hârtie cât mai repede! Nu te culca pe lauri! Nu-i vreme de pierdut.

Bătrânul le spunea toate astea cu atâta convingere și bunătate, încât nu mă înduram să-l opresc, să-i curm zborul fanteziei.

— Sau le vine, să zicem, să-ți dea o tabacheră... Tot ce se poate. Favorurile nu au un calapod anume. Așa, un semn

de încurajare... Sau, de... poate că ai să nimerești chiar la Curte, adăugă el cu înțeles, aproape în șoaptă, arborând un aer solemn, mijind ochiul stâng. Sau nu-ți vine a crede că ai putea ajunge și la Curte? Ar fi și cam prea devreme... nu-i așa?

— Ei, și tu, la Curte! îl domoli Anna Andreevna cu un aer oarecum ofensat.

— N-a rămas mult să mă faceți și general, am răspuns eu râzând din inimă.

Bătrânul râse și el. Părea tare mulțumit.

— Excelență, poftim la masă! strigă zglobie Natașa, care între timp pregătise de cină.

Râzând în hohote, ea alergă către tatăl ei și-l cuprinse duios cu brațele ei fierbinți.

— Bunul meu tătic!

Bătrânul era emoționat.

— Bine, bine, să lăsăm asta! Am spus-o așa, într-o doară. Până una, alta, să trecem mai bine la masă. Tu, sentimentalo! adăugă el, mângâind-o pe Natașa pe obrăjorul parfumat, cum îi plăcea lui să facă la orice prilej. Să știi, Vanea, că ți le-am spus toate astea fiindcă mi-ești drag. Cu toate că nu ești general (mai ai mult până acolo!), ei, da oricum, s-ar putea spune că acum ești un om cunoscut, un alcătuitor de cărți!

— Azi, tăticule, nu se mai spune alcătuitor, ci scriitor.

— Cum? Nu se mai spune alcătuitor? Ei, uite că n-am știut. Bine, să-i zicem atunci scriitor. Altceva am vrut să spun: șambelan, firește, n-au cum să te facă numai pentru că ai scris un roman; la așa ceva nici nu trebuie să ne gândim, dar poți să-ți croiești un drum; să ajungi, de pildă, atașat la o ambasadă. S-ar putea să te trimită în străinătate, Italia, să zicem, ca să-ți cauți sănătatea sau să te perfecționezi într-ale științelor; te vor ajuta cu bani. Și din partea ta, bineînțeles, totul trebuie să fie cât se poate de onorabil; orice sumă de bani sau orice distincții vei

primi să fie pe merit, pentru muncă cinstită, ca o răsplată binemeritată și nu așa, pentru te miri ce, prin protecții...

— Vezi să nu ți se urce la cap atunci, Ivan Petrovici, și să nu vrei să mai știi de noi, adăugă în glumă Anna Andreevna.

— Fericește-l încalte pe loc cu o decorație, tăticule, că numai atașat nu-i cine știe ce mare rang.

Și Natașa mă ciupi iar de mână.

— Uită-te la ea cum râde de mine! se burzului bătrânul, privindu-i fericit fața îmbujorată, cu ochișorii strălucind ca două steluțe. Poate că aveți dreptate, dragii mei, mi se pare că am mers cam prea departe, de parcă aș fi Alnaskar[xii]; de altfel, cam așa am fost eu întotdeauna... și totuși, mă uit la tine, măi Vanea, și mi se pare că ești atât de simplu...

— O, Doamne, Dumnezeule! Și cum ai fi vrut să fie, tăticule?

— Nu, nu, nu m-am exprimat tocmai bine. Voiam să spun, Vanea, că înfățișarea ta nu are nimic de poet... Se zice că poeții sunt palizi la față, poartă părul nu știu cum, aparte, și au o expresie a ochilor, ca la Goethe, de pildă, sau la altcareva... Am citit eu despre de-alde astea în *Abbaddonna*.[xiii] Ce, nu-i așa? Sau vi se pare că iar am luat-o razna? Uitați-vă la strengărița asta, cum râde de mine! Eh, dragii mei, nu prea am eu învățătură multă, dar știu să pricep cu inima. Hai să zicem că fața n-are nici o importanță și n-ar fi cine știe ce mare nenorocire; mie și fața ta mi-e dragă și-mi place mult așa cum este... Dar nu la asta m-am gândit... Lucrul cel mai de seamă, Vanea, e să rămâi un om cinstit, să duci o viață onestă, să nu ți se urce fumurile la cap! Ai înaintea ta un drum deschis. Urmează-l cu inima neîntinată; acesta mi-a fost gândul, da... da... și chiar asta am vrut să spun!

Ce zile minunate! Toate ceasurile de răgaz, toate serile mi le petreceam la ei. Îi aduceam bătrânului, când veneam din oraș, știri din lumea literelor, despre literați, pentru

care, nu știu de ce, prinsese dintr-o dată interes; ba începuse chiar să citească și articolele de critică ale lui B., despre care îi vorbisem atâta și pe care abia îl înțelegea; totuși, îl lăuda cu entuziasm, tunând și fulgerând împotriva adversarilor acestuia care scriau la *Severnîi Truten*[xiv]. Dar și bătrânica veghea cu strășnicie la ceea ce se petrecea între mine și Natașa; nu reuși ea, firește, să vadă chiar totul! Noi ne și spusesem cuvântul hotărâtor și mi-a fost dat, în sfârșit, să văd cum Natașa, plecându-și sfioasă căpșorul, rostise aproape șoptit, cu buzele-i întredeschise, cuvântul da. În curând, aflară și bătrânii hotărârea noastră: căzură pe gânduri, mai chibzuiră, iar Anna Andreevna clătină mult timp din cap. Totul îi părea ciudat și înfricoșător. Nu-i prea inspiram multă încredere.

— Ți-a surâs norocul, Ivan Petrovici, îmi spuse ea, dar dacă n-o să-ți mai meargă la fel și în viitor, sau dacă se mai întâmplă cine știe ce, cum va fi atunci? De-ai avea cel puțin o slujbă!

— Uite ce vreau să-ți spun, Vanea, hotărî bătrânul după un timp, am băgat și eu de seamă că e ceva între voi, am priceput și, mărturisesc, m-am bucurat că tu și cu Natașa... Ei, dar ce mai atâta vorbă! Amândoi sunteți încă tineri și Anna Andreevna cam are dreptate. Să mai așteptăm puțin! Să zicem că tu ai talent, ba încă mult talent... Ce-i drept, nu ești chiar un geniu, cum s-a scris atâta despre tine la început, ci pur și simplu ai talent. (Uite, chiar astăzi am citit o critică, aceea din *Truten*, în care te cam ia în răspăr. Ei, dar ce să mai vorbim, că doar știm noi ce fel de gazetă-i asta!) Așadar, îți dai și tu seama: talent încă nu înseamnă bani depuși la Muntele de Pietate[xv]. Amândoi sunteți săraci. Să mai așteptăm un an și jumătate, hai să zicem numai un an: de ți-o merge tot așa, ai să calci și tu mai cu temei pe drumul tău și atunci a ta să fie Natașa; de nu izbutești însă, judecă și tu!... Că doar ești un om cinstit, gândește-te!...

S-a hotărât, prin urmare, să mai aşteptăm. Iar peste un an, iată ce s-a întâmplat.

Da, aproape exact la un an după aceea! Într-o zi senină de septembrie, către seară, vin la bătrânii mei, bolnav, cu inima strânsă şi, de cum intru, mă prăbuşesc pe un scaun, aproape leşinat; oamenii se îngroziră văzându-mă în ce hal eram. Dar nu din pricina asta mi se învârtea capul şi mi se strângea inima de durere, încât înainte de asta poate că de zece ori încercasem să mă apropii de uşa lor şi tot de atâtea ori mă întorsesem înapoi, fără a mă hotărî să bat; şi nici pentru că nu mi-a reuşit cariera pe care o îmbrăţişasem şi nu aveam nici glorie, nici bani; nici pentru că nu izbutisem să ajung „ataşat" şi nu-mi surâsese nici pe departe norocul de a fi trimis în Italia, ca să-mi caut sănătatea; ci pentru că omul poate să trăiască într-un singur an cât în zece, şi tot aşa se întâmplase şi cu Natalia: în anul acela trăise cât în zece. Se săpase între noi o prăpastie de netrecut... Mi-aduc aminte că şedeam tăcut în faţa bătrânului şi-mi frământam distrat pălăria, care şi aşa era destul de mototolită; şedeam pe scaun şi aşteptam, nu ştiu nici eu pentru ce, să iasă Natalia. Hainele mele erau într-o stare de plâns, aveam faţa suptă, gălbejită şi cu toate astea nu semănăm nici pe departe cu un poet şi nici privirea mea nu trăda nimic din acea măreţie pe care ar fi vrut s-o vadă reflectându-se în ea bunul meu Nikolai Sergheici. Bătrânica mă privea cu sinceră compasiune, dar prea grăbită ca să-i poată ascunde gândul nemărturisit: „Şi când te gândeşti că ăsta era cât pe-aci să-i fie Nataşei logodnic, ajută-ne Doamne, şi ne miluieşte!"

— N-ai vrea o ceaşcă de ceai, Ivan Petrovici? (Samovarul clocotea pe masă.) Ei, cum o mai duci, maică? Pari tare bolnav, îmi spuse dânsa pe un ton compătimitor. Parcă o aud şi acum.

Şi parcă o văd aievea: cum îmi spune toate astea, şi cum îi tremură în ochi o altă grijă, care-l făcuse şi pe bătrân să se întunece la faţă şi sub povara căreia stătea acum tăcut

lângă ceașca lui de ceai, pradă gândurilor. Știam prea bine că în clipele acelea îi neliniștea mult procesul cu prințul Valkovski, proces care luase o întorsătură nu tocmai favorabilă pentru ei și că, pe deasupra, mai surveniseră în viața lor și alte necazuri care l-au zdruncinat pe Nikolai Sergheici atât de tare, încât aproape să-l trântească la pat. În urmă cu vreo cinci luni, fiul prințului, din pricina căruia se iscase toată zarva cu procesul, găsise prilejul să-i viziteze pe Ihmenevi. Bătrânul, care-l îndrăgise aproape ca pe propriul său copil, încât mai că nu era zi să nu-și amintească de el, îl primi cu multă bucurie. Anna Andreevna își aduse iar aminte de Vasilievskoe și, bineînțeles, o podidiră lacrimile. Alioșa începu să vină pe la ei tot mai des, fără știrea tatălui său. Fire deschisă, dreaptă și cinstită, Nikolai Sergheici respinse cu indignare orice măsuri de precauție. Dintr-o nobilă mândrie, el nici nu voi să se gândească la ceea ce va spune prințul când va afla că fiul său este primit iarăși în casa Ihmenevilor și în sinea lui disprețuia toate suspiciunile absurde ale potrivnicului său. Nu se gândi însă bătrânul dacă va avea destulă putere să îndure și alte jigniri. Tânărul prinț venea aproape zilnic. Petrecea în casa lor seri întregi, până târziu după miezul nopții. Prezența lui îi înviora și-i înveselea pe bătrâni. Natural, părintele său află curând totul. Noi clevetiri, dintre cele mai dezgustătoare, făcură ocolul orașului. Prințul trimise lui Nikolai Sergheici o scrisoare groaznică, reeditând jignirile de altădată, iar fiului său îi interzise categoric să mai calce pragul Ihmenevilor. Toate astea s-au întâmplat cu vreo două săptămâni înainte de vizita mea la ei. Bătrânul Ihmenev era nespus de îndurerat. Cum? Natașa lui, suflet neprihănit și nobil, să fie târâtă din nou în această cloacă! Numele ei curat să fie rostit în chipul cel mai infam de același om care îl mai jignise o dată!... Și el să treacă toate astea cu vederea fără a cere satisfacție? La început, bătrânul căzu pur și simplu la pat, bolnav de disperare. Toate astea le știam și eu. Îmi

parveniseră până în cele mai mici amănunte, deși timp de trei săptămâni nu trecusem de loc pe la ei, ci zăcusem zdrobit și bolnav la mine acasă. Dar mai știam și altceva... Ba nu! Pe atunci presimțeam numai, adică... știam, de fapt, dar nu-mi venea încă să cred că, afară de această supărare, ei mai aveau și un alt necaz, mult mai mare, care-i frământa mai rău decât orice, și aceasta mă făcea să-i observ cu o privire chinuită. Ce chin mistuitor! Mă tortura dorința de a afla adevărul și teama de a crede, și căutam din răsputeri să îndepărtez cât mai mult clipa fatală. Și totuși, venisem anume pentru a înfrunta această clipă. Nu știu nici eu ce impuls inexplicabil mă îndemnase să vin la ei în seara aceea.

— Ce-i cu tine, Vanea? întrebă deodată bătrânul, revenindu-și puțin. Ai fost bolnav? N-ai mai dat pe la noi de atâta vreme! Mă simt vinovat față de tine: de mult voiam să trec să te văd, dar nu știu cum s-a făcut că... Și iarăși tăcu îngândurat.

— Am fost cam bolnav, am răspuns.

— Hm, bolnav! repetă el după vreo cinci minute. Nici nu mă miră. Ți-am spus doar, te-am prevenit și n-ai vrut să mă asculți! Hm... Ei da, frățioare, se vede treaba că soarta muzei, de când lumea, e să stea tot prin mansarde, flămândă, și așa va fi de-a pururi. Asta-i!

Da, tare indispus mai era bătrânul. De nu era durerea lui care-i sfâșia inima, nu deschidea el vorba acum despre muza cea flămândă. Îi scrutai fața: era suptă-gălbejită, ochii exprimau o profundă nedumerire, încărcată de un gând întrebător pe care înțelegeai că nu e în stare să-l dezlege. Contrar felului său de a fi obișnuit, se arăta impulsiv și caustic. Anna Andreevna clătina din cap îngrijorată. Prinzând un moment când bătrânul era întors cu spatele la noi, ea îmi făcu semn cu capul, arătând către dânsul.

— Cum se simte Natalia Nikolaevna? E acasă? o întrebai văzând-o atât de neliniștită.

— E acasă, maică, e acasă, răspunse cam încurcată. Vine îndată, vrea și ea să te vadă. Doar nu e glumă, de trei săptămâni n-ai mai dat de loc pe aici! Nici nu știu cum să-ți spun: se petrece ceva cu dânsa, dar ce anume - nu pricep; nu mai știu dacă e bolnavă sau sănătoasă; numai Dumnezeu știe!

Și aruncă o privire sfioasă spre soțul ei.

— Ce să aibă? N-are nimic! răspunse Nikolai Sergheici tăios, aproape în silă. E bine sănătoasă. A crescut, acum e domnișoară, ce vreți, nu mai e copil, asta-i tot. Cine să le mai înțeleagă, aceste tristeți și capricii de fată?

— Ei, asta-i acum, capricii! făcu Anna Andreevna cu un glas ofensat.

Bătrânul nu mai spuse nimic, ci începu să bată mărunt darabana cu degetele pe masă. „Doamne, e cu putință să fi intervenit ceva între ei cu adevărat?” mă gândii eu îngrozit.

— Ei, dar pe la voi cum mai merg treburile? începu iar bătrânul. Ce face B., tot mai scrie critică?

— Scrie, răspunsei eu.

— Ce să mai vorbim, Vanea! încheie dânsul, dând din mână. De critică ne arde nouă acum?!

Ușa se deschise și intră Natașa.

CAPITOLUL VII

Își scosese pălăriuța din cap și, după ce o lăsă pe pian, se apropie de mine și-mi întinse în tăcere mâna. Buzele i se mișcară ușor, ca și cum ar fi vrut să-mi adreseze un salut; nu rosti însă nici un cuvânt.

Nu ne mai văzuserăm de trei săptămâni. O priveam cu nedumerire și cu teamă. Ce mult se schimbase în aceste trei săptămâni! Mi se strânse inima de durere, văzându-i

obrajii supți și palizi, buzele arse ca de friguri și, sub genele-i negre, ochii mistuiți parcă de o hotărâre nestrămutată.

Și totuși, o, Doamne, cât era de frumoasă! Niciodată mai înainte sau după asta nu mi-a fost dat s-o văd atât de fermecătoare ca în ziua aceea fatală. Să fie oare ea, aceeași Natașa, aceeași fetiță care de-abia acum un an nu-și mai lua ochii de la mine și frământându-și buzele în tăcere, mă asculta citindu-mi romanul; care făcuse haz și glumise cu atâta voioșie cu tatăl ei și cu mine, în seara aceea, când stăteam în jurul mesei? Să fie oare aceeași Natașa, care, acolo, în odaia aceea, plecându-și căpșorul, îmi spusese îmbujorată *da*?

Se auzi dangătul grav al unui clopot, de vecernie. Ea tresări. Bătrâna își făcu semnul crucii.

— Vroiai să te duci la biserică, Natașa? Se aud clopotele de vecernie, o întrebă bătrâna. Du-te, Natașenka, du-te de te roagă lui Dumnezeu, doar biserica nu-i departe! Faci și o plimbare. De ce să stai mereu în casă? Ia te uită ce palidă ești, parcă te-ar fi deocheat cineva!

— Poate... să nu mă mai duc azi, rosti Natașa rar și încet, aproape în șoaptă. Eu... nu prea mă simt bine... adăugă ea pe urmă și se făcu albă ca varul.

— Du-te mai bine, Natașa, că doar ai vrut să te duci mai adineauri. Îți luaseși și pălăriuța. Și roagă-te, Natașenka, roagă-te să-ți dea Dumnezeu sănătate, o îndemna Anna Andreevna, privind-o sfioasă, aproape cu teamă.

— Chiar așa, du-te; ai să faci o plimbare, adăugă bătrânul, privind-o și el îngrijorat. Are dreptate maică-ta, du-te. Îl vom ruga, uite, pe Vanea să te însoțească.

Avui impresia că un zâmbet amar flutură pe buzele Natașei. Ea se apropie de pian, își luă pălăriuța și o puse pe cap; mâinile-i tremurau. Părea că se mișcă în neștire, ca și cum nu și-ar fi dat seama de tot ce face. Tatăl și mama îi urmăreau fiece mișcare cu o neliniște încordată.

— Rămâneți cu bine! rosti dânsa abia auzit.

— Vai, îngerașul meu, ce să-ți mai iei atâta rămas bun, doar nu-i cine știe ce cale lungă! Mai iei și tu puțin aer... Nu vezi ce palidă ești? A! uitasem cu totul (uitucă mai sunt!)... Ți-am pregătit o amuletă; am pus în ea o rugăciune, îngerașul meu; o călugăriță din Kiev m-a povățuit s-o fac încă de anul trecut; rugăciunea-i binefăcătoare, am cusut-o acum câteva zile. S-o porți cu tine, Natașa! Poate că o să-ți dea Dumnezeu sănătate... Că noi doar numai pe tine te avem.

Și bătrânica a scos din sertarul măsuței sale de lucru cruciulița de aur a Natașei, de a cărei panglicuță era prinsă și amuleta.

— S-o porți sănătoasă! adăugă ea, punându-i cruciulița la gât și binecuvântând-o; a fost o vreme când în fiecare seară te binecuvântam așa, la culcare; rosteam o rugăciune, iar tu o repetai după mine. Acuma însă te-ai schimbat și nu-ți mai dă Domnul Dumnezeu liniște sufletească. Ah, Natașa, Natașa, ai ajuns să nu-ți mai fie de ajutor nici rugăciunile mele de mamă! Și bătrâna începu să plângă.

Natașa îi sărută mâna și, fără să scoată un cuvânt, se îndreptă spre ușă; apoi, deodată, se întoarse și se apropie de tatăl ei. Pieptul îi tresălta ca de o frământare lăuntrică.

— Tăticule! Binecuvântează-ți și dumneata fata, se rugă ea cu un glas sugrumat și îngenunche în fața tatălui său.

Rămaserăm cu toții înmărmuriți în fața acestei comportări, atât de solemne, a Natașei. Câteva clipe bătrânul o privi pierdut.

— Natașenka, fetița mea, odorul meu, viața mea, dar ce-i cu tine? strigă el în cele din urmă, podidit de lacrimi. De ce te frământi atâta? De ce plângi zi și noapte? Că doar eu văd, văd totul; nu dorm nopțile, mă scol și ascult la ușa odăiței tale! Spune-mi tot, Natașenka, deschide-ți sufletul în fața bătrânului tău tată, și noi...

Înainte de a putea sfârși, o cuprinse în brațe și o strânse cu putere la piept. Ea se lipi înfrigurată de pieptul tatălui său și-și sprijini capul pe umărul lui.

— Nu-i nimic, o să-mi treacă, nu prea mă simt bine... îngână ea cu glasul înecat în lacrimi cu greu stăpânite.

— Dumnezeu să te binecuvânteze, așa cum te binecuvântez eu, copila mea dragă și scumpă! o mângâie Ihmenev. Harul Domnului să pogoare pacea în sufletul tău și să te păzească de orice durere. Roagă-te lui Dumnezeu, copila mea, ca ruga mea nevrednică să ajungă la dânsul.

— Și eu, și eu te binecuvântez! întări bătrânica, izbucnind în hohote de plâns.

— Adio! șopti Natașa.

Ajungând la ușă, ea se opri iarăși, să-i mai privească o dată; ar fi vrut, poate, să le mai spună ceva, dar neizbutind, ieși repede din odaie. Am urmat-o, cuprins de presimțiri rele.

CAPITOLUL VIII

Mergea grăbită, fără un cuvânt, cu capul în piept, ferindu-și ochii. După ce străbăturăm însă strada și ajunserăm pe chei, se opri brusc și mă apucă de mână.

— Mă înăbuș! îngână ea, mi-e inima pierită... Mă înăbuș!

— Întoarce-te acasă, Natașa! strigai îngrozit.

— Oare nu pricepi tu, Vanea, că am plecat de tot, că i-am părăsit și că n-am să mă mai întorc la ei niciodată? îmi răspunse privindu-mă cu o durere nesfârșită în ochi.

Inima mi se strânse. Toate acestea le presimțisem, încă de pe drum, mergând spre casa lor; toate acestea mi le închipuisem ca prin ceață, cine știe dacă nu chiar cu mult înainte de a fi venit ziua aceea; și totuși, cuvintele ei mă loviră ca trăsnetul.

Pornirăm triști de-a lungul cheiului. Nu eram în stare să scot o vorbă; chibzuiam la ceea ce aveam de făcut, dar îmi lipsea cu desăvârșire puterea să-mi limpezesc gândurile. Capul mi se învârtea. Totul îmi părea monstruos și de neînchipuit.

— Mă condamni, Vanea? mă întrebă ea într-un târziu.

— Nu, dar... dar mintea mea refuză să creadă că ar fi cu putință, am răspuns fără să știu ce spun.

— Nu, Vanea, nu mai e nimic de făcut! I-am părăsit pe ai mei și nu știu ce-o să se întâmple cu dânșii... De altfel, nici cu mine nu știu ce-o să se întâmple!

— Te duci la *el*, Natașa?

— Da, răspunse ea.

— Dar e cu neputință! strigai în culmea deznădejdii, nu-ți dai seama că așa ceva nu trebuie să se-ntâmple, sărmana mea Natașa? E o nebunie ceea ce vrei să faci! Asta o să-i omoare. Și pe tine te nenorocești! Nu-ți dai seama, Natașa!?

— Ba da, însă nu pot altfel, nu mai e în voia mea, o auzii răspunzându-mi, și cuvintele ei trădară atâta disperare, de parcă era dusă la moarte.

— Întoarce-te, întoarce-te cât mai e timp, o implorai eu, și cu cât stăruiam mai mult, cu atât îmi dădeam mai bine seama că toate străduințele mele sunt zadarnice și absolut de prisos în clipa aceea. Te-ai gândit oare la ceea ce se va întâmpla cu tatăl tău? Te-ai gândit la asta? Tatăl lui e doar dușmanul tatălui tău; prințul ți-a jignit grav părintele, l-a învinuit de necinste, l-a făcut hoț. Sunt în proces... Se judecă... Ce să mai vorbim! Asta n-ar fi încă nimic, dar știi tu oare, Natașa... (o, Doamne, că doar le știi toate astea, cum să nu le știi!) știi tu oare că bătrânul prinț îl bănuiește pe tatăl tău și pe maică-ta tocmai de faptul că ei ar fi pus la cale anume o apropiere între tine și Alioșa încă de pe când stătea la voi, la țară? Gândește-te, închipuie-ți numai cât a suferit tatăl tău de pe urma acestei calomnii! Doar îl vezi bine că a încărunțit în acești doi ani! Adevărul este însă că

tu, Natașa, le știi foarte bine toate astea, o, Doamne! Ce să mai vorbim de ceea ce va însemna pentru ei amândoi să te piardă pentru totdeauna pe tine, comoara lor, tot ce le-a mai rămas la bătrânețe. Nici n-ar mai trebui să vorbesc despre asta. S-ar cădea s-o înțelegi singură; adu-ți aminte că tatăl tău te crede și azi ponegrită și calomniată pe nedrept de către oamenii aceștia trufași; că meriți să fii răzbunată! Acum, toate astea au răbufnit din nou, cu mai multă furie; dușmănia, adunată de atâta vreme în sufletul amândurora, din cauză că l-ați primit pe Alioșa, s-a întețit și mai tare. De curând, prințul l-a jignit iarăși pe tatăl tău. Bătrânul mai clocotește încă de această nouă obidă. Și iată că, dintr-o dată, toate aceste învinovățiri se vor găsi întemeiate! Toți acei la urechile cărora a ajuns cunoscut acest caz îi vor da acum dreptate prințului și îl vor învinui pe tatăl tău, și te vor învinui și pe tine. Ce-o să se întâmple acum cu el? Asta o să-l doboare, o să-l distrugă definitiv! Rușine, dezonoare și... din pricina cui toate astea? Din pricina ta. Tu, fiica lui, singurul și neprețuitul lui copil, îi vei da această lovitură mortală! Iar la maică-ta, la ea, nu te-ai gândit? Crezi că ea va mai supraviețui bătrânului... Natașa, Natașa! Ce faci, Natașa? întoarce-te acasă! Trezește-te!

Natașa tăcea; apoi mă privi cu niște ochi, care, prin dojana mută ce se cerea înțeleasă, trădau atâta durere, atâta suferință mistuitoare, încât nu mi-a fost greu să înțeleg cât de chinuită îi era inima, chiar și fără aceste vorbe ale mele. Am înțeles cât de scump o costase hotărârea luată și ce chin însemna pentru dânsa să mă audă vorbindu-i astfel, vorbe, de altminteri, cu totul tardive și inutile; îmi dădeam seama de toate astea, dar nu mă puteam opri:

— Chiar adineauri îi spuneai Annei Andreevna că poate n-ai să ieși din casă, că n-ai să te duci la vecernie. Înseamnă că voiai să rămâi acasă! Înseamnă că nu ești cu totul hotărâtă?

Drept răspuns, Natașa surâse amar. Oare mai era nevoie să-i pun și această întrebare? Nu era greu de înțeles că hotărârea ei era nestrămutată. Dar ajunsesem să-mi pierd cu desăvârșire cumpătul.

— Îl iubești atât de mult? strigai eu cu sufletul la gură, privind-o țintă în ochi, aproape fără să-mi dau seama de ceea ce întreb.

— Ce-aș putea să-ți răspund, Vanea? Vezi bine doar! Mi-a poruncit să vin, și iată-mă, sunt aici, și-l aștept, îmi răspunse ea cu același surâs amar.

— Dar ascultă-mă, ascultă-mă, te rog, începui eu din nou s-o implor, încercând să mă agăț de un pai, toate astea, situația asta nu sunt încă total iremediabile. Lucrurile se pot aranja și într-alt fel, în cu totul alt fel! Ai putea să nu pleci de acasă. Îți spun eu cum trebuie să faci, Natașenka. Uite, mă leg să am grijă să vă aranjez totul, și întâlnirile voastre, într-un cuvânt, totul... Numai să nu pleci de acasă! Am să vă duc scrisorile; de ce n-aș face-o? Oricum, e mai bine așa decât ceea ce vrei să faci tu acum. Voi ști eu să aranjez totul; veți fi amândoi mulțumiți... și nu vei merge la pierzanie, Natașenka, ca acum... căci te pierzi, te pierzi... Fă așa cum îți spun, Natașa, și ai să vezi că totul va fi bine și veți fi fericiți amândoi, și o să vă iubiți după vrerea inimii voastre... Iar când părinții voștri vor înceta să se mai dușmănească (negreșit vor trebui să sfârșească odată!) atunci...

— Ajunge, Vanea, nu te mai frământa atâta, mă întrerupse ea, strângându-mi cu putere mâna și zâmbind printre lacrimi. Tu ești bun, tare bun! Ești atât de bun și de cinstit! Și nu pomenești un cuvânt despre tine! Că doar mai întâi și-ntâi pe tine te-am părăsit, iar tu - iată! mi-ai iertat totul, nu te gândești decât la fericirea mea. Ba... vrei să ne porți și scrisorile...

O podidiră lacrimile.

— Eu știu, Vanea, cât de mult m-ai iubit, știu că mă iubești și acum, și nu mi-ai spus niciodată, nu-mi spui nici

în clipa asta un singur cuvânt amar de dojană! Iar eu, eu... o, Doamne, cât sunt de vinovată față de tine! Ți-aduci aminte de vremea când eram împreună? Ah, mai bine să nu-l fi cunoscut de loc, să nu-l fi întâlnit pe el niciodată! Aș fi rămas lângă tine, Vanea, bunul și dragul meu Vanea!... Nu, hotărât, eu nu sunt demnă de tine! Vezi cum am ajuns? În astfel de clipe, îți mai amintesc despre trecuta noastră fericire, deși tu și fără de asta suferi îndeajuns! Uite, de trei săptămâni n-ai mai dat de loc pe la noi: îți jur, Vanea, că totuși în aceste trei săptămâni nici nu mi-a trecut vreodată prin cap că tu ai putea să mă blestemi și să mă urăști. Știam de ce ai plecat: n-ai vrut să ne stai în cale, ca o mustrare vie. Știam că ți-era greu să ne vezi împreună. Și totuși, cum te-am așteptat, Vanea, cum te-am așteptat! Mă auzi, Vanea, chiar dacă îl iubesc nebunește pe Alioșa, pe tine, să știi, te iubesc poate și mai mult: ca pe un prieten scump. Presimt, știu bine că fără tine îmi va fi cu neputință să trăiesc; am nevoie de tine, am nevoie de inima ta, de sufletul tău minunat... Ah, Vanea! Ce vremuri de restriște, ce vremuri grele ne așteaptă!

Și iarăși o năpădiră lacrimile. Da, într-adevăr, era la grea cumpănă!

— Ah, cât de mult doream să te văd! continuă ea stăpânindu-și plânsul. Ai slăbit, ești palid, ai fost bolnav, Vanea; ai fost, nu-i așa? Vezi, am și uitat să te întreb! Vorbesc numai de mine. Ce mai zic publiciștii tăi? Cum merge noul tău roman? Ai mai lucrat la el?

— Nu-i timpul acum să vorbim despre romane și nici despre mine, Natașa! Treburile mele, nimic de zis, merg bine. Dar să lăsăm asta! Spune-mi, Natașa: ți-a cerut chiar el să te duci la dânsul?

— Nu, nu numai el, mai mult eu am ținut. E drept că a pomenit și el despre asta, dar mai mult eu... Vezi, dragul meu, trebuie să-ți spun totul: vor să-l însoare cu o fată bogată, de familie mare, cu rude influente. Tatăl lui ține neapărat să-l căsătorească cu dânsa; îl cunoști pe tatăl lui

cât e de meșter în tras sforile; a pus în mișcare toate relațiile sale; nu prea se-ntâmplă a doua oară să aibă omul o asemenea ocazie. Relații, bani... se spune că și fata e tare drăguță; e cu studii și are și un suflet bun, în sfârșit, e bine de tot; se pare că lui Alioșa îi place mult. Mai ales că tatăl său ar vrea să scape de el cât mai repede, ca să se însoare și dânsul; de aceea, caută cu orice preț să rupă legătura noastră. Se teme de mine și de înrâurirea mea asupra lui Alioșa...

— Vrei să spui, am întrerupt-o eu surprins, că tatăl lui a și aflat despre dragostea voastră? Până acum, mi se pare, n-avea decât vagi bănuieli, fără să știe ceva precis.

— Acuma însă știe totul.

— Și cine i-a spus?

— Chiar Alioșa, nu demult. Mi-a mărturisit el însuși că i-a povestit tatălui său totul.

— Doamne, Dumnezeule! Ce se petrece la voi! S-a apucat să-i spună totul tatălui său și încă ce moment potrivit și-a găsit s-o facă!

— Să nu-l învinuiești, Vanea, mă întrerupse Natașa, și să nu râzi de el! Ar fi nedrept să-l judeci ca pe oricare altul. Că doar el nu-i ca alții, ca mine, ori ca tine, de pildă. E încă un copil, a fost crescut altfel decât noi. Parcă el își dă seama de ce face? Cea dintâi impresie, cea dintâi înrâurire străină poate să-l facă să uite toate jurămintele făcute cu câteva clipe înainte și să-l îndepărteze de tot ce-i păruse neprețuit până atunci. N-are caracter. Uite acum se jură în fața ta, și în aceeași zi, cu tot atâta sinceritate, se dăruie altei inimi și altor pasiuni; ba chiar vine singur să ți-o spună. E în stare și de o faptă urâtă; dar n-ai cum să-l învinuiești și nu știi dacă trebuie să-l plângi ori să-l dojenești. E capabil chiar și de sacrificii, și încă ce sacrificii! Toate astea însă până când vreo nouă și puternică impresie îi copleșește sufletul, atunci iar e în stare să uite de orice, de tot. *Așa mă va uita și pe mine,*

dacă nu voi căuta să fiu mereu lângă dânsul. Așa e firea lui!

— Ah, Natașa, gândește-te, poate că toate astea nu sunt adevărate, ci numai simple zvonuri fără nici un temei. Cum vor, adică, să-l căsătorească? E încă un băiețandru.

— Are taică-său socotelile lui, îți spun.

— Dar de unde știi că logodnica lui e frumoasă și-i place?

— Păi, mi-a spus-o chiar el.

— Cum? Vine chiar el să-ți spună că ar putea să iubească pe alta și în același timp îți cere un asemenea sacrificiu?

— Nu, Vanea, nu! Tu nu-l cunoști bine; l-ai văzut numai în treacăt; trebuie să-l cunoști mai îndeaproape ca să-l judeci. Nu există pe lume o inimă mai sinceră și mai curată ca a lui! Oare ar fi mai bine să mă mintă? Iar dacă a început să-i placă alta, e de ajuns să nu mă vadă o săptămână ca să mă uite cu totul și să se îndrăgostească de cealaltă; dar așa, văzându-mă din nou, va cădea iarăși la picioarele mele. Nu! E foarte bine că știu totul, că el nu-mi va ascunde nimic: altminteri, aș muri din pricina bănuielilor. Da, Vanea! Sunt hotărâtă: dacă nu voi fi totdeauna lângă el, mereu, în fiece clipă, va înceta să mă iubească, mă va da uitării și mă va părăsi. Așa-i el: oricare alta îl poate vrăji. Ce m-aș face atunci? Nu mi-ar rămâne altceva decât să mor... Dar ce să vorbim de moarte! Aș fi chiar bucuroasă acum să mor! Dar viața fără el ar fi mai groaznică decât moartea, decât oricare suferință! Ah, Vanea, Vanea! Gândește-te că trebuie să fie ceva, că se întâmplă ceva cu mine, dacă mi-am părăsit chiar și părinții pentru el! Să nu mă întrebi nimic, sunt hotărâtă! El trebuie să fie lângă mine mereu, în orice clipă; nu m-aș mai putea întoarce din drum. Știu că sunt pierdută și că i-am nenorocit și pe ceilalți. Dar... Vanea, ah, ah! strigă ea deodată cutremurându-se, dar dacă într-adevăr el nu mă mai iubește? Dacă ceea ce ai spus tu adineauri despre el este adevărat, că mă înșală (nu-i vorbisem nimic despre

așa ceva) și că se preface numai sincer și cinstit, pe când în realitate e rău și vanitos? Poate că în clipa asta, când eu îl apăr în fața ta, el e alături de alta și-și râde în sinea lui de mine... În timp ce eu, nemernica, am părăsit totul și umblu pe străzi căutându-l... Ah, Vanea!

Geamătul acesta țâșnise atât de dureros din pieptul ei, că-mi simții tot sufletul sfârtecat. Înțelesei atunci că Natașa își pierduse cu desăvârșire cumpătul și nu mai era stăpână pe ea. Numai gelozia oarbă, nesăbuită putea s-o împingă spre cea mai nebunească hotărâre. Și-nțelesei că și-n mine începu să fiarbă gelozia. Nemaifiind în stare să mă stăpânesc, m-am lăsat târât de acest sentiment dezgustător care mă împiedica să raționez lucid.

— Natașa, îi spusei eu, nu pot pricepe un singur lucru: cum de-l mai poți iubi, după atâtea câte mi-ai spus tu însăți despre el? Nu-l respecți, te îndoiești de dragostea lui, și totuși te duci la el, fără nici o putință de întoarcere, iar o dată cu tine îi duci pe toți la pierzanie pentru un astfel de om. Ce-nseamnă asta, Natașa? Ai să te chinui cu el toată viața, ai să-l chinui și pe el. Îl iubești, Natașa, desigur, prea tare îl iubești! Dar eu unul nu sunt în stare să pricep o asemenea dragoste!

— Așa e, așa e, îl iubesc nebunește, răspunse pălind ca săgetată de o durere. Pe tine niciodată nu te-am iubit așa, Vanea. Văd bine că mi-am pierdut mințile și că nu-l iubesc așa cum ar trebui să fie dragostea. Știu că n-ar fi trebuit să-l iubesc atât... Ascultă-mă, Vanea, doar am știut-o de mult; chiar în clipele noastre cele mai fericite am avut presimțirea că nu mă pot aștepta de la el decât la suferințe fără sfârșit. Dar ce-aș putea face când până și durerea pe care mi-o pricinuiește e o adevărată fericire pentru mine? La ce bucurii m-aș putea aștepta ducându-mă la el? Știu dinainte ce mă pândește și câte voi avea de îndurat de pe urma lui. Mi-a jurat că mă iubește, mi-a făgăduit câte în lună și-n stele, dar nu cred în nici una din făgăduielile lui, nu pun pe ele nici un preț și n-am pus nici până acum, deși

știam că nu mă minte, fiindcă nici nu e în stare să mintă. I-am spus că nu vreau să-l încurc în nici un fel. Față de el, așa e mai bine: nimănui nu-i place să se simtă legat; nici mie nu mi-ar plăcea. Și totuși, aș fi fericită să-i fiu roabă, să fiu sclava lui de bunăvoie: să îndur din partea lui totul, numai să-l știu cu mine, numai să-l pot privi mereu! Nu m-aș împotrivi chiar dacă ar iubi o altă femeie, dar să-l am lângă mine... Ce josnicie, nu-i așa, Vanea? mă-ntrebă ea deodată căutându-mi privirea cu ochii înfrigurați, încât avui la un moment dat impresia că aiurează. Sunt niște porniri dezgustătoare, așa-i? Simt eu însămi cât de adânc m-am prăbușit și totuși dacă mă părăsește, sau chiar dacă mă va respinge și mă va alunga, sunt gata să alerg după el până la capătul lumii. Uite, tu mă îndemni acum să mă întorc acasă, dar la ce bun? Chiar dacă m-aș întoarce, mâine aș pleca iar. E de ajuns să-mi spună un singur cuvânt, să-mi facă doar un semn, și plec din nou; să mă cheme, să mă fluiere ca pe un cățeluș, m-aș învârteji să-l urmez... Suferințele! Hm! Dacă vin de la el, nu mi-e teamă de nici un fel de suferințe. Fiindcă știu că le îndur de la *el*... Ah, Vanea, cum să fac, cum să fac să înțelegi...

„Dar tatăl tău, dar mama?" mă gândii eu. Natașa parcă uitase cu desăvârșire de ei.

— Va să zică, nici nu se căsătorește cu tine, Natașa?

— Mi-a făgăduit, mi-a făgăduit totul, doar pentru asta mă cheamă acum, să ne căsătorim mâine, pe ascuns, undeva afară din oraș: numai că nici el singur nu știe ce face. Poate că nici nu știe ce înseamnă cununia? Și cum i-ar sta lui ca soț? E ridicol, zău! Și dacă se-nsoară, se va simți, desigur, nefericit și atunci vor începe reproșurile... Ah, tare aș vrea să nu aibă ce să-mi reproșeze vreodată. I-aș da totul, fără să aștept nimic de la el. Căci dacă într-adevăr căsătoria l-ar face nefericit, de ce să fiu tocmai eu cauza nefericirii lui?

— Iartă-mă, Natașa, dar acum îmi vine să cred că treci printr-un fel de rătăcire a minții, i-am zis eu. Și acum ce ai de gând să faci, te duci direct la el?

— Nu, m-a încredințat că vine el aici să mă ia; așa ne-am înțeles...

Cu o privire nerăbdătoare, Natașa scrută depărtarea, dar pe chei nu se zărea nimeni.

— El nici gând să vină încă, iar tu ai venit *cea dintâi*! izbucnii eu revoltat.

La vorbele mele, Natașa se clătină ca sub greutatea unei lovituri. Durerea îi răvășì chipul.

— Nu știu, poate că nici n-o să mai vină, zise apoi cu un zâmbet amar. Alaltăieri mi-a scris că dacă nu-i dau cuvântul că vin, va fi nevoit să-și amâne hotărârea de a mai merge să ne cununăm, și atunci taică-său îl va duce la logodnica pe care i-a ales-o. Și atât de simplu, atât de firesc îmi scrie toate astea, ca și cum nici n-ar fi fost cine știe ce mare lucru. Vanea, dar dacă între timp a plecat la *ea* cu adevărat?

Nu i-am răspuns. Natașa îmi prinse mâna cu putere, ochii îi scăpărau ca niște cărbuni aprinși.

— Să știi că e la ea, îmi șopti abia auzit. A sperat că n-am să vin, pentru ca să poată pleca la dânsa, iar pe urmă să poată spune că tot el are dreptate și că m-a prevenit din timp; că numai eu sunt de vină, pentru că n-am venit. S-a plictisit de mine și acum uite că dă îndărăt... O, Doamne! Nătânga de mine! Păi, nu mi-a spus-o chiar el, ultima dată când ne-am întâlnit, că-l plictisesc?... De ce-l mai aștept oare?

— Iată-l! strigai eu în aceeași clipă, căci îl zărisem de departe venind de-a lungul cheiului.

Natașa tresări, scoase un țipăt, privi îndelung neîncrezătoare și deodată, recunoscându-l pe Alioșa, îmi lepădă mâna din mâinile ei și alergă spre dânsul. La rândul său, Alioșa grăbi pasul și în clipa următoare Natașa i se lipi de piept. Pe stradă, afară de noi, nu mai era nimeni. Ei se

sărutau, râdeau; Natașa amesteca râsul cu plânsul, ca și cum l-ar fi reîntâlnit după o lungă despărțire. Obrajii ei, palizi până atunci, dogoreau ca focul; părea că nici nu știe pe ce lume se află! Văzându-mă, Alioșa se îndreptă îndată către mine.

CAPITOLUL IX

Îl cercetam cu priviri lacome, deși-l mai văzusem de atâtea ori până atunci; îi scrutam adâncul ochilor, ca și cum privirea lor mi-ar fi putut da vreun răspuns la toate nedumeririle mele, ori dezvălui ceea ce singur nu reușeam să înțeleg: cum anume, prin ce putere, izbutise acest copilandru s-o farmece pe Natașa ca să-l iubească nebunește, cu o dragoste mergând până la totala uitare a celei dintâi îndatoriri, până la sacrificarea nesăbuită a tot ceea ce fusese până atunci pentru ea lucrul cel mai sfânt? Tânărul prinț îmi strânse mâinile cu multă căldură; privirea lui blândă și senină îmi merse drept la inimă.

Am simțit atunci că mă puteam înșela judecându-l altfel de cum era, fie chiar și prin faptul că vedeam în el un rival. E adevărat că nu-l aveam la inimă și, mărturisesc, mi-a fost peste puteri să-l îndrăgesc vreodată, poate singurul dintre toți cei care l-au cunoscut. Multe nu-mi plăceau la prinț, nici chiar înfățișarea lui elegantă, ba poate tocmai pentru că era prea elegantă. Am înțeles mai târziu că și în această privință judecasem cu totul subiectiv. Era înalt, slab, zvelt; avea fața ușor alungită, totdeauna palidă; părul blond, ochii albaștri, blânzi, mari și visători, săgetați uneori brusc de cea mai naivă și copilărească voioșie. Buzele mici, roșii, cărnoase, frumos conturate, păstrau aproape întotdeauna o cută de seriozitate; cu atât mai surprinzător și mai plin de farmec era zâmbetul naiv și pur ce se ivea deodată pe la

colțurile gurii, încât oricine îl privea, în orice dispoziție sufletească s-ar fi aflat, simțea de îndată nevoia să-i răspundă printr-un zâmbet. Se îmbrăca elegant, dar fără pretenții excesive; se vedea că această eleganță pe care o păstra în toate nu-l costa nici un efort, că-i era înnăscută. Avea, ce-i drept, unele apucături nesuferite, deprinderi proaste de bonton: superficialitatea, mulțumirea de sine și o impertinență mascată de politețe. În schimb, era atât de senin și atât de sincer, încât el însuși, cel dintâi, își mărturisea cu părere de rău defectele, bătându-și joc de ele. Cred că niciodată, nici chiar în glumă, acest copil n-ar fi fost în stare să spună o minciună, iar dacă ar fi făcut-o, apoi - negreșit - fără să-și dea seama că săvârșește ceva rău. Până și egoismul lui părea adorabil, poate tocmai prin faptul că era sincer, nedisimulat. Într-adevăr, tânărul prinț n-avea în el nimic ascuns. Avea o inimă slabă, încrezătoare, sfioasă și era cu totul lipsit de voință, încât ar fi fost cu adevărat păcat să-l jignească, să-l înșele cineva, așa cum e păcat să jignești sau să înșeli un copil. Cu toți anii lui, era neînchipuit de naiv și nu se pricepea aproape de loc să se descurce în viața de toate zilele; de altfel, cred că nici la patruzeci de ani n-ar fi ajuns să învețe din viață ceva. Oameni ca el sunt osândiți parcă să rămână de-a pururi niște nevârstnici. Cred că nu există om care, întâlnindu-l, cucerit de firea lui de copil, să nu-l îndrăgească. Natașa avusese dreptate: sub înrâurirea altora, împins de o mână străină, era în stare și de o faptă urâtă, dar cred că ar fi murit de remușcare în clipa în care și-ar fi dat seama de urmările ei. Natașa simțise instinctiv că-i va fi stăpână, regină, că el va fi doar o victimă a ei. Adulmeca voluptatea de a iubi fără preget și de a-l chinui până la durere pe acela care-i era drag, numai pentru că îl iubea și poate că tocmai de aceea Natașa se și grăbise a se jertfi, dăruindu-i-se cea dintâi. Dar și ochii lui scânteiau de dragoste; Alioșa o sorbea din ochi într-un nesfârșit extaz. Transfigurată, Natașa îmi aruncă o privire triumfătoare. În clipa aceea își

uitase totul: părinții, plecarea de acasă, bănuielile ei... Era fericită.

— Vanea! strigă ea, l-am nedreptățit și nu-s vrednică de el! Am crezut că n-o să mai vii, Alioșa. Uită-mi gândurile rele, Vanea! Am să caut să-mi îndrept greșeala! adăugă ea apoi, privindu-l pe Alioșa cu nemărginită dragoste.

El zâmbi, îi sărută mâna și, reținându-i-o îndelung, îmi spuse:

— Nu mă judeca nici pe mine prea aspru. De mult voiam să te îmbrățișez ca pe un frate bun; Natașa mi-a vorbit atâta de dumneata! Ne cunoșteam doar de mai multă vreme, dar nu știu cum se face că nu ne-am apropiat. Să fim prieteni și... iartă-ne, adăugă el cu jumătate glas, înroșindu-se, dar cu un zâmbet atât de fermecător, încât inima mea n-a putut rămâne indiferentă la chemarea aceea.

— Da, da, Alioșa, reluă Natașa, el e ca un frate pentru noi, ne-a și iertat; fără el, nici n-am putea fi fericiți. Ți-am mai vorbit eu despre toate astea... Ah, ce copii cruzi suntem, Alioșa! Dar de acum încolo vom fi împreună tustrei... Vanea! urmă ea cu un tremur în glas, ai să te întorci acum la ei, acasă. Ai o inimă de aur, și chiar dacă nu mă vor ierta, văzând că tu m-ai iertat, poate că se vor îndupleca și se vor îmbuna și dânșii. Spune-le tot, cu vorbele tale, pornite din inimă; încearcă să găsești asemenea vorbe... Apără-mă, salvează-mă! Fă-i să înțeleagă ce m-a făcut să plec, așa cum tu însuți ai înțeles. Poate că nici nu m-aș fi hotărât să fac asta, dacă nu se întâmpla să fii tu azi cu mine! Tu ești salvarea mea; mi-am pus numaidecât toată speranța în tine, simțind că tu ai să știi să le explici în așa fel, ca să le alini cel puțin primele clipe de groază și durere. O, Doamne, Dumnezeule! Spune-le, Vanea, din partea mea că, pentru mine, îmi dau seama, nu poate fi iertare: căci dacă ei m-ar ierta, Dumnezeu nu mă iartă; și de mă vor blestema, eu tot am să-i binecuvântez și am să mă rog pentru ei cât voi trăi. Sunt

cu toată inima alături de ei! Ah! De ce nu-i cu putință să fim fericiți cu toții? De ce, de ce? Dar ce-am făcut! O, Doamne! strigă ea deodată, venindu-și parcă în fire și, tremurând toată de groază, își acoperi fața cu mâinile.

Alioșa o îmbrățișă și o strânse la pieptul lui fără a scoate o vorbă. Trecură astfel în tăcere câteva clipe.

— Cum ai putut să-i pretinzi acest sacrificiu? spusei eu privindu-l cu dojană.

— Să nu mă judeci prea aspru! repetă el. Te asigur că acum toate aceste nenorociri, deși îmi dau seama că sunt grave, nu vor mai ține decât un moment. Sunt încredințat că-i ușor. Nu e nevoie decât de puțină tărie ca să putem trece prin acest moment; Natașa gândește la fel. Știi, eu cred că totul se trage de la mândria aceea de familie, de la certurile și pârile acelea cu totul inutile!... Dar... (m-am gândit mult la asta, crede-mă), toate astea trebuie să înceteze. Ne vom uni și vom fi iarăși cu toții împreună, și atunci bătrânii noștri, văzându-ne atât de fericiți, se vor împăca și ei între dânșii. Cine știe, poate că tocmai căsătoria noastră va prilejui începutul împăcării lor! Cred că nici nu poate fi într-alt fel. Dumneata ce zici?

— Te aud vorbind de căsătorie, dar când aveți de gând să vă cununați? îl întrebai întorcându-mi ochii spre Natașa.

— Mâine sau poimâine; în orice caz, poimâine - sigur. Să vezi, de fapt nici eu nu știu prea bine încă și, drept să-ți spun, n-am întreprins nimic în această privință. M-am gândit că, poate, Natașa nu va veni astăzi. Și-apoi, tatăl meu voia neapărat să mă ducă astăzi la logodnică (cred că Natașa ți-a spus: vor să mă însoare, eu însă nu vreau). Și uite așa se face că n-am apucat încă să meditez asupra chestiunilor de amănunt. Totuși, cred că ne vom cununa negreșit poimâine. Cel puțin așa mi se pare, pentru că altfel nici nu s-ar putea. Chiar mâine pornim pe șoseaua Pskovului. Am eu un prieten într-un sat, nu departe de aici, mi-a fost coleg de liceu, un om foarte de treabă; poate că am să-ți fac vreodată cunoștință cu el. În satul acela

trebuie să fie și preot, deși nu prea sunt sigur dacă există ori ba. Ar fi trebuit, firește, să aflu dinainte, dar n-am avut timp... De altfel, toate astea nu sunt decât niște nimicuri. Important este să nu pierdem din vedere esențialul. S-ar putea, presupun, să chemăm un preot dintr-un sat vecin, nu-i așa? Or mai fi și alte sate pe acolo! Îmi pare rău că nu i-am scris încă nimic prietenului meu; ar fi trebuit să-l anunț. Te pomenești că acum nici n-o fi acasă... Ei, dar nu-i nimic! Principalul e să fim hotărâți, încolo toate se vor aranja de la sine, nu-i așa? Pentru moment, până mâine sau poimâine, Natașa o să rămână la mine. Am închiriat un apartament, în care vom locui după ce ne întoarcem. Nu mă mai întorc în casa tatălui meu; nu-i așa? Ai să vii să ne vezi, am aranjat o locuință foarte drăguță. O să primim vizitele foștilor mei colegi; o să organizăm serate...

Îl priveam nedumerit, cu o strângere de inimă. Natașa mă implora cu privirea să nu-l învinuiesc, să fiu mai îngăduitor, îl asculta cu un zâmbet trist și în același timp părea să-l admire, așa cum admiri un copil drăgălaș și zburdalnic, ascultându-i sporovăiala naivă și fermecătoare. Am privit-o cu dojană. Simțeam în suflet o grea apăsare.

— Dar tatăl dumitale? îl întrebai eu. Ești convins că te va ierta?

— Firește. Ce-ar mai avea de făcut? La început, bineînțeles, mă va blestema, de asta sunt încredințat. Așa e el cu mine: foarte aspru. Ba s-ar putea chiar să încerce vreo intervenție pe la autorități. Într-un cuvânt, va recurge la prerogativele lui de părinte... Dar toate astea nu vor dura mult. Mă iubește nespus; va fi supărat o vreme, apoi mă va ierta. Și atunci, toată lumea se va împăca și vom fi cu toții fericiți; și tatăl ei de asemenea.

— Dar dacă nu te va ierta? La asta te-ai gândit?

— Nu se poate, trebuie să ne ierte. Poate că nu chiar așa de repede. Ei, și? Am să-i dovedesc că am și eu caracter. Prea mă ceartă într-una că sunt lipsit de caracter și flușturatic. Să vadă acum, să se convingă, dacă sunt sau nu

fluşturatic. Că doar nu e lucru de glumă să devii familist; n-am să mai fiu băieţandrul de azi... vreau să spun că atunci am să fiu şi eu ca toţi ceilalţi... ca orice om căsătorit. Voi trăi din munca mea. Natasa zice că aşa e mai bine, decât să trăieşti pe spinarea altuia, cum facem noi toţi. Dacă ai şti câte lucruri frumoase îmi spune ea! Eu, unul, nu m-aş fi gândit niciodată la toate astea, pentru că am fost crescut altfel. E drept, şi-mi dau seama de acest lucru, că sunt cam uşuratic şi că nu mă pricep aproape la nimic; dar să ştii că zilele trecute mi-a venit o idee grozavă. Deşi poate nu-i acum momentul să vorbim despre asta, aş vrea totuşi să ţi-o spun ca să audă şi Natasa, iar dumneata să ne ajuţi cu un sfat. Iată la ce m-am gândit: vreau să scriu, ca şi dumneata, romane pe care să le dau la reviste. Ai să mă ajuţi să intru în legătură cu cei de pe la redacţii, nu-i aşa? Mi-am pus toată nădejdea în dumneata şi ieri, toată noaptea, m-am gândit la un roman, aşa, ca o încercare şi, să vezi, cred că ar putea să iasă un lucru tare drăguţ. Subiectul l-am luat dintr-o comedie a lui Scribe... Lasă c-am să-ţi povestesc totul mai târziu. Principalul e că în felul ăsta am să câştig bani... Şi dumneata capeţi bani pentru ceea ce scrii, nu-i aşa?

Nu mi-am putut ascunde un zâmbet.

— Dumneata râzi, îmi spuse el, zâmbind de asemenea. Şi totuşi, adăugă el cu o candoare dezarmantă, să nu te iei după aparenţe; să ştii că am mult spirit de observaţie; ai să te convingi mai târziu. De ce n-aş încerca, adică? Cine ştie, poate că izbutesc... Şi totuşi mi se pare că ai dreptate; căci nu cunosc nimic din viaţă; asta mi-o spune şi Natasa; dar nu numai ea, mi-au spus-o şi alţii; ce fel de scriitor ar putea să iasă din mine? Râzi, râzi de mine, dar ajută-mă să mă îndrept; că doar o faci pentru dânsa, iar dumneata... ştiu că dumneata o iubeşti. Am să-ţi spun drept: nu sunt vrednic de ea; simt asta; îmi vine greu să recunosc şi nici nu ştiu să-mi explic pentru ce m-o fi îndrăgit atâta? În ceea ce mă priveşte, parcă mi-aş da şi viaţa pentru ea! Şi ca să

vezi, până acum nu mi-era teamă de nimic, acum însă încep să mă înspăimânt: ce-am făcut, pe ce drum ne avântăm?! Doamne, Dumnezeule, e cu putință oare ca un om dornic să-și împlinească cinstit îndatoririle să nu aibă destulă tărie și pricepere pentru a și le împlini? Ajută-ne dumneata, căci ești singurul nostru prieten. Ce-aș putea face singur? Iartă-mă că mi-am pus toată nădejdea în dumneata, dar te consider un suflet ales, un om infinit mai bun decât mine. Mă voi strădui totuși să mă schimb, fiți siguri că voi ajunge să fiu demn de voi amândoi.

Spunând acestea, Alioșa îmi strânse iarăși mâna și ochii săi minunați se luminară de un sentiment cald, generos. Îmi întindea mâna cu atâta încredere și era atât de sigur de prietenia mea!

— Natașa îmi va ajuta să mă îndrept, urmă el. În definitiv, să nu-ți închipui cine știe ce grozăvii despre mine, și nici să nu te necăjești prea tare din pricina noastră. Sunt plin de speranțe, iar cât privește partea materială, vom fi asigurați. Bunăoară, dacă nu-mi va reuși romanul (chiar adineauri m-am gândit c-ar fi poate o prostie să mă apuc a scrie un roman și dacă ți-am vorbit despre asta, am făcut-o doar așa, ca să-ți aud părerea), zic, dacă nu-mi va reuși romanul, aș putea, în cel mai rău caz, să dau lecții de muzică. Poate că nici n-ai știut până azi că mă pricep la muzică? Nu mi-ar fi de loc rușine să mă întrețin și dintr-o astfel de muncă. În privința asta, am idei foarte înaintate. Mai am apoi acasă o mulțime de bibelouri scumpe și de obiecte de toaletă: la ce-mi folosesc? Am să le vând și nici nu-ți închipui câtă vreme am putea să trăim din ele! În sfârșit, în cel mai rău caz, poate că, într-adevăr, aș putea să-mi iau și o slujbă. Tatăl meu ar fi chiar bucuros să mă vadă ocupând un serviciu; mereu mă îndeamnă s-o fac, eu însă îl amân într-una spunându-i că nu prea stau bine cu sănătatea. (De altfel, mi se pare că am și figurat pe statul unei instituții oarecare.) Și când va vedea că însurătoarea

mi-a fost de folos, că m-a făcut om de treabă și am acceptat să iau un post, se va bucura și mă va ierta...

— Te-aș întreba însă, Alexei Petrovici, dacă te-ai gândit ce se poate întâmpla între tatăl dumitale și tatăl ei? Cum îți închipui dumneata că se vor petrece lucrurile diseară la ei acasă?

Spunând asta, i-am arătat-o cu privirile pe Natașa, căreia în clipa aceea, la auzul cuvintelor mele, îi pieri tot sângele din obraz. Eram neîndurător.

— Da, da, ai dreptate, e groaznic! răspunse el, m-am gândit la asta și sunt tare mâhnit... Dar ce-i de făcut? Dumneata ai perfectă dreptate: măcar părinții ei de ne-ar ierta! Și dacă ai ști cât îi iubesc pe amândoi! Mi-au fost ca niște părinți adevărați și iată cum îi răsplătesc!... Ah, certurile și procesele astea! Nici nu-ți închipui cât de penibile sunt acum pentru noi toate astea! Și de ce se ceartă ei, mă rog? Ne iubim cu toții atâta, și totuși ne certăm! De s-ar împăca și ei odată! Zău, în locul lor, așa aș face... Cuvintele dumitale mă înspăimântă. Natașa, dar e groaznic ceea ce facem noi amândoi! Ți-am spus-o și înainte... Tu ai stăruit însă... Și totuși, Ivan Petrovici, eu cred că toate s-ar putea schimba în bine, dumneata ce părere ai? Că doar trebuie să se împace și părinții noștri odată și odată! Îi vom împăca noi. Așa va fi, negreșit; nu se vor putea împotrivi dragostei noastre... Lasă-i să ne blesteme, noi totuși o să-i iubim, și atunci nici ei n-au să poată rezista și au să cedeze. Nici nu-ți închipui ce inimă bună are uneori bătrânul meu! S-a obișnuit el să se uite așa, pe sub sprâncene, dar de multe ori e un om foarte cumpănit. Dacă ai ști cu câtă blândețe mi-a vorbit azi, încercând să mă convingă! Și uite chiar azi, tot azi, fac un pas împotriva voinței lui; asta mă întristează. Și când te gândești că toate acestea se datorează numai și numai unor mizerabile prejudecăți! E curată nebunie! Ar fi fost de ajuns numai să se uite la Natașa mai atent, să stea cu ea

de vorbă vreo jumătate de ceas, și după aceea totul ar fi fost altfel. Și-ar fi dat negreșit consimțământul!

Spunând aceste cuvinte, Alioșa o învălui pe Natașa cu o privire mângâietoare și plină de pasiune.

— Mi-am închipuit de nenumărate ori, cu negrăită bucurie, își continuă el trăncăneala, cum are s-o îndrăgească tatăl meu, când o va cunoaște, și ce plăcut surprinși vor fi cu toții atunci! Nimeni n-a văzut vreodată o fată ca dânsa! Tata e convins că e o intrigantă. Datoria mea este să-i reabilitez onoarea și asta am s-o fac! Ah, Natașa! Te vor îndrăgi ei toți, toți; nu există om pe lume, care să nu te îndrăgească! urmă el extaziat. Cu toate că eu nici nu te merit, tu, însă, Natașa, tu să mă iubești; cât despre mine... mă știi doar! mă știi. Ne trebuie atât de puțin ca să fim fericiți! Și totuși, eu cred, cred că seara asta e menită să ne aducă tuturor și fericire, și pace, și bună înțelegere! Binecuvântată fie această seară! Nu-i așa, Natașa? Dar ce-i cu tine? O, Doamne, ce-i cu tine?

Peste chipul Natașei se așternuse paloarea morții. În tot timpul cât a perorat Alioșa, ea nu l-a slăbit din ochi; însă privirea ei devenea tot mai tulbure, mai fixă, iar fața din ce în ce mai palidă. La un moment dat am avut impresia că încetase să-l mai asculte, căzând într-un fel de uitare. Apoi strigătele lui Alioșa o dezmeticiră. Își reveni numaidecât, privi în jur și deodată se repezi spre mine. Înfrigurată, grăbindu-se parcă, dar și ferindu-se de Alioșa, scoase din buzunar o scrisoare și mi-o întinse. Scrisoarea, pregătită din ajun, era adresată părinților ei. Mi-o vârî în mână, privindu-mă țintă, neputând parcă să-și dezlipească ochii de la mine. Deslușeam în ochii ei o deznădejde fără margini; nu voi uita niciodată privirea aceea înfricoșătoare. Mă cuprinse și pe mine spaima: înțelesei că de-abia acum ea începe să-și dea pe deplin seama de toată grozăvia faptei sale. Se sili să-mi spună ceva, dar puterile o părăsiră, nu mai putu rosti nici un cuvânt și-și pierdu cunoștința. Avui doar timpul s-o prind în brațe înainte să se

fi prăbușit la pământ. Alioșa păli, îngrozit. Încerca să-i frece tâmplele, îi săruta mâinile, buzele, pierdut; după vreo două minute, ea își reveni. În apropiere, aștepta cupeul de piață cu care venise Alioșa; la semnul lui, trăsura se apropie. Urcând, Natașa se agăță ca înnebunită de mâna mea și o lacrimă fierbinte îmi arse degetele. Cupeul porni. Am rămas multă vreme țintuit locului, urmărindu-l cu privirea până nu se mai văzu. În clipa aceea toată fericirea mea se năruise și-ntreaga mea viață se frânse în două. Simțeam asta, o simțea inima mea însângerată... Am pornit îndărăt, pe același drum pe care venisem, spre casa bătrânilor ei părinți. Nu știam nici cum am să intru, nici ce-am să le spun. Gândurile îmi amorțiseră, abia îmi târam picioarele.

Iată, dar, toată povestea fericirii mele; așa s-a încheiat dragostea mea. Acum să reluăm firul întrerupt al povestirii noastre.

CAPITOLUL X

La vreo cinci zile după moartea lui Smith, m-am mutat în locuința lui. O tristețe nemărginită a pus stăpânire pe mine în ziua aceea. Vremea se urâțise și se făcuse frig; cădea lapoviță. Târziu, spre seară, și doar pentru o clipă, o rază de soare, pasămite din pură curiozitate, se strecură discret în odaia mea. Începea să-mi pară rău că-mi cășunase să mă mut în hruba asta. Camera era încăpătoare, dar atât de joasă, afumată și pătrunsă de un miros stătut, părea atât de goală, încât bruma de lucrușoare pe care le adusesem n-o putuseră înveseli cu nimic. Mă gândii atunci că într-o astfel de vizuină îmi voi pierde și puțina sănătate ce-mi rămăsese. Și chiar așa s-a întâmplat.

Dimineața mi-am tot făcut de lucru, punându-mi în ordine hârtiile, pe care, din lipsă de servietă, le cărasem într-o față de pernă; se mototoliseră și se învălmășiseră groaznic. Apoi m-am apucat de scris. Continuam să lucrez la marele meu roman, însă treaba nu mergea: altele-mi umblau vârtej prin cap...

Am aruncat condeiul și m-am așezat la fereastră. Se lăsa amurgul și mă simțeam din ce în ce mai deprimat. Mă asaltau tot felul de gânduri apăsătoare. Mereu îmi părea că la Petersburg, în cele din urmă, îmi este dat să mă prăpădesc. Se apropia primăvara și îmi ziceam că aș deveni un alt om, aș renaște, dacă aș scăpa din găoacea asta la aer, la soare, dacă aș sorbi mireasma proaspătă a câmpiilor și a pădurilor, care mi-au lipsit atâta, căci de mult nu mai fusesem în mijlocul naturii!... Mi-aduc aminte că mă ispiti un alt gând: ce frumos ar fi dacă aș putea, printr-o minune, să uit de tot ce s-a petrecut, de toate cele prin care am trecut în ultimii ani; să uit de toate, să-mi limpezesc mintea și s-o pornesc din nou, cu alte forțe. Pe atunci mai visam încă, și mai speram într-o astfel de renaștere. „Să mă internez poate într-o casă de nebuni, hotărâi în cele din urmă, ca să mi se răstoarne cumva tot creierul pentru ca, reașezându-se, să mi se rânduiască într-alt fel; apoi să mă vindec.” Eram încă setos de viață, plin de încredere!... Dar în același timp mi-aduc aminte că am și râs. „Ce-ar fi urmat, va să zică, să fac după ce ieșeam din casa de nebuni? Să mă apuc iar de scris romane?...”

Și tot așa visam și mă frământam într-una, iar timpul își urma mersul implacabil. Se înnopta. Pentru seara aceea fusese hotărât să mă duc la Natașa; îmi scrisese în ajun un bilețel în care mă ruga să trec neapărat pe la dânsa. Am sărit deci și am început să mă îmbrac în grabă. Oricum, simțeam nevoia să ies, cu orice preț, chiar și pentru a o lua razna pe străzi, prin ploaie și lapoviță.

Pe măsură ce se lăsa întunericul, interiorul camerei mele devenea parcă mai larg și mai încăpător. Mă bătu gândul

că, noapte de noapte, din fiecare colț al ei, o să-mi apară Smith: o să-l văd stând pe scaun, cu privirea fixă ațintită asupră-mi așa cum o avea ațintită la cafenea asupra lui Adam Ivanovici, cu Azorka tolănit jos, la picioare. Și chiar în clipa aceea a intervenit acel fapt neobișnuit care m-a zguduit atâta.

De altfel, trebuie să vă mărturisesc sincer că, fie din cauza nervilor mei zdruncinați, fie datorită noilor impresii din locuința cea nouă, sau poate numai din pricina stării de ipohondrie ce mă năpădise în ultima vreme, cădeam încet-încet, pe nesimțite, de cum începea a se însera, în acea stare sufletească răvășitoare, care-mi ajunsese atât de familiară în nopțile de când sunt bolnav, stare pe care eu am numit-o groază mistică. Era o senzație de teamă, cea mai cumplită și chinuitoare teamă de ceva ce n-aș putea să definesc, ceva de neînțeles și care nu se află în rânduiala lucrurilor, dar care, negreșit, ar putea să se adeverească în orice clipă, devenind realitate, și ca o sfidare aruncată tuturor argumentelor rațiunii, îmi va apărea în fața ochilor ca un fapt incontestabil, înspăimântător, monstruos și implacabil. De obicei, teama aceasta crește și devine din ce în ce mai puternică, în pofida oricărei logici, încât, în cele din urmă, mintea, deși în asemenea momente capătă poate și mai multă luciditate, este totuși neputincioasă de a se împotrivi senzațiilor care te năpădesc. Rațiunea se simte inutilă, iar dedublarea aceasta face să sporească și mai mult apăsarea înfricoșatei așteptări. Mi se pare că, întrucâtva, aceasta e senzația pe care o încearcă cei ce se tem de morți. Dar în ceea ce simțeam eu incertitudinea și neputința de a sesiza natura primejdiei ce părea să mă împresoare îmi făcea chinul și mai de nesuportat.

Țin minte că stăteam în picioare cu spatele la ușă și cu mâna întinsă ca să-mi iau pălăria de pe masă, când îmi fulgeră prin minte gândul că dacă m-aș întoarce, l-aș vedea negreșit în spatele meu pe Smith, care va deschide mai întâi ușa, încet, apoi se va opri în prag și-și va roti privirea

prin cameră; apoi, aplecând ușor capul, va intra fără zgomot, se va opri în fața mea, ațintindu-și privirea tulbure asupra ochilor mei și va izbucni într-un râs prelung, fără glas, dezgolindu-și gingiile știrbe, în timp ce tot corpul îi va tresălta îndelung de cutremurarea acestui râs neauzit. Îmi apăru în închipuire absolut limpede imaginea nălucirii mele și în același timp senzația tot atât de clară că toate acestea au să se întâmple neapărat, că se și întâmplă, poate, în momentul acela, atâta doar că încă nu le văd eu, și numai pentru că stau cu spatele către ușă; că, în aceeași clipă ușa poate că s-a și deschis. Întorsei brusc capul... și, într-adevăr, ușa începuse să se crape încet, neauzit, întocmai cum îmi închipuisem cu o clipă mai înainte. Am scos un țipăt. Un timp, care mi s-a părut că durează cât o veșnicie, nu s-a văzut nimeni, de parcă ușa s-ar fi deschis singură; apoi, deodată, răsări în prag o făptură ciudată; doi ochi, pe cât am putut distinge în întuneric, mă cercetau atent. Un fior de gheață îmi trecu prin mădulare. Spre marea mea spaimă, am văzut că e un copil, o fetiță, și dacă ar fi fost chiar Smith în persoană, fantoma lui nu m-ar fi îngrozit atât cât această apariție neașteptată a unui copil necunoscut, în odaia mea, la ora aceea și pe o vreme atât de cumplită.

V-am spus că ușa s-a deschis fără zgomot și foarte încet, ca și cum copila s-ar fi temut să intre. Oprindu-se în prag, mă privi lung, nespus de mirată, și rămase așa, aproape încremenită; în sfârșit, făcu doi pași înainte și se opri în fața mea, nehotărâtă, fără să spună un cuvânt. O vedeam acum mai de aproape. Era o fetiță de vreo doisprezece-treisprezece ani, puțintică la trup, slabă și palidă, de parcă atunci s-ar fi ridicat după boală. Cu atât mai scânteietori păreau ochii ei mari, întunecați. Cu mâna stângă își strângea la piept colțurile unui șal vechi, găurit, ca să-și apere trupșorul de frigul serii. Îmbrăcămintea ei era aproape numai zdrențe; părul ei, des și negru, era

nepieptănat, zbârlit. Ne privirăm astfel, nemișcați, câtva timp, fără să ne slăbim din ochi.

— Unde-i bunicul? întrebă ea în cele din urmă cu glas răgușit și slab, de parcă ar fi durut-o pieptul sau gâtul.

Groaza mea mistică se risipi la auzul întrebării aceleia. Se interesa de Smith: cu totul neașteptat, se reînnoda firul întrerupt al urmelor lui.

— Bunicul tău? Păi... a murit! scăpai eu deodată, nepregătit a răspunde la asemenea întrebare și numaidecât îmi păru rău de brutalitatea răspunsului meu.

Ea rămase mai departe nemișcată și deodată fu zguduită de un tremur puternic, ca înaintea unei crize grave de nervi ce amenință să izbucnească din clipă în clipă. Mă repezii s-o sprijin, ca să nu cadă. Peste câteva minute își reveni și o văzui căznindu-se din răsputeri ca să-și ascundă emoția.

— Iartă-mă, iartă-mă, fetițo! Iartă-mă, copila mea! mă neliniștii eu. Ți-am spus și eu așa, într-o doară, poate că nici nu-i vorba de el... sărmana mea!... Pe cine cauți? Pe bătrânul care locuia aici?

— Da, șopti ea cu vădit efort, privindu-mă cu neliniște și cu teamă.

— Îl chema Smith? Da?

— Da-a!

— Păi... el... ei da, el a murit... Dar nu fi tristă, copila mea... De ce n-ai mai venit pe aici de atâta timp? De unde vii acum? L-au înmormântat ieri; a murit, știi, așa, deodată, într-o clipă... Îi ești nepoată?

Fetița nu răspunse nimic la întrebările mele precipitate și fără șir. Se întoarse în tăcere și părăsi încet camera. Uluit, n-am mai făcut nici o mișcare ca s-o rețin sau s-o mai întreb ceva. Totuși, în prag, ea se opri o dată și, cu fața întoarsă numai jumătate, mă întrebă:

— A murit și Azorka?

— Da, a murit și Azorka, răspunsei eu, deși întrebarea mi se păru din capul locului ciudată: era sigură, s-ar fi zis, că Azorka trebuia să moară negreșit a dată cu bătrânul.

Auzindu-mi răspunsul, fetița ieși din cameră și închise binișor ușa după ea.

La un minut după asta, alergam s-o ajung, necăjit că o lăsasem să plece. Ieșise atât de încet, încât nici n-am auzit-o deschizând ușa antreiașului ce da pe scară. Mă gândii că nu avusese încă timp să coboare și mă oprii în antreu, atent la orice zgomot. Se așternuse însă o liniște adâncă și nu auzii nimic. Undeva, la unul din caturile de jos, se închise o ușă, după care se făcu iarăși liniște.

O luai repede pe scară în jos. De la locuința mea, de la etajul patru, până la etajul trei scara era în spirală. De la etajul trei, treptele coborau drept. Scara era neagră, murdară și întotdeauna întunecoasă, cum sunt de obicei scările în casele de raport[4] cu mai multe apartamente mici. La ora aceea pe scară domnea un întuneric de nepătruns. Ajungând pe dibuite la etajul trei, mă oprii, reținut parcă de un imbold neînțeles care îmi spunea că aici, pe palier, trebuie să fie cineva care se ascunde de mine. Căutai bâjbâind de jur împrejur și, într-adevăr, fetița era acolo; ghemuită într-un colț, cu fața la perete, plângea fără glas.

— Ascultă-mă, de ce ți-e frică? începui eu. Te-am speriat, recunosc, și mă simt vinovat. Bunicul tău, înainte de a muri, mi-a vorbit de tine. Au fost ultimele sale cuvinte... Cărțile lui sunt la mine, probabil îți aparțin. Cum te cheamă? Și unde stai? Bunicul tău mi-a spus că undeva pe strada a șasea...

Nu apucai să-mi termin vorba. Copila scoase un țipăt de spaimă, poate pentru că aflasem unde locuiește, mă împinse la o parte cu mânuța ei slabă și osoasă și coborî în goană scara. Mă luai după dânsa; îi auzeam pașii depărtându-se undeva, dedesubt, departe. Și deodată nu mai auzii nimic... Ajunsei în stradă. Nu i-am mai dat de

[4] Casă sau imobil cumpărat sau construit în vederea speculei.

urmă. Alergai până la Bulevardul Voznesenski, dar căutările mele au fost zadarnice; dispăruse... „S-a ascuns pe undeva, ca să nu dau de ea, îmi zisei, s-o fi pitit pe când cobora scara.”

CAPITOLUL XI

Neașteptat, în clipa când pășii pe trotuarul ud și murdar al bulevardului, mă lovii de un trecător, care mergea cu totul absorbit de gânduri, cu capul plecat și probabil tare grăbit. Mare mi-a fost surprinderea, constatând că era bătrânul Ihmenev! Era, se vede, pentru mine o seară hărăzită întâlnirilor neprevăzute. Îl știam pe bătrân bolnav de vreo trei zile, așa că m-a mirat mult să-l văd pe stradă pe o vreme atât de urâtă. Și-apoi nici mai înainte nu prea avusese el obiceiul să iasă la ore târzii, iar de când plecase Natașa, adică de vreo jumătate de an încoace, aproape că nu ieșea de loc din casă. S-a arătat nespus de bucuros să mă vadă, ca omul care dă pe neașteptate de un prieten cu care ar putea sta de vorbă de la suflet la suflet; mi-a prins mâna, mi-a strâns-o cu putere și, fără să mă întrebe încotro am drum, mă luă cu el. Părea preocupat, zorit, agitat. „Pe unde o fi umblat?” mă întrebam nedumerit. N-ar fi avut nici un rost să-l mai descos: devenise în ultima vreme foarte bănuitor și atât de susceptibil, încât până și cea mai simplă întrebare ori remarcă ar fi fost în stare s-o ia drept aluzie ofensatoare sau chiar jignire.

Mergând alături, îl privii pe furiș; avea fața suptă, bolnăvicioasă; slăbise și era nebărbierit cel puțin de o săptămână. De sub pălăria turtită, i se vedea părul cu desăvârșire încărunțit, atârnând neîngrijit, în smocuri lungi, peste gulerul paltonului vechi și ros. Observasem și mai înainte că uneori rămânea cu totul absent; uita, de

pildă, că nu se află singur în odaie și vorbea cu el însuși, gesticulând; îți venea greu să-l vezi într-un asemenea hal.

— Ei, ce mai faci, Vanea? deschise el vorba, în cele din urmă, încotro te duceai? Eu, uite, am ieșit de-acasă după niște treburi. Ești bine, sănătos?

— Dar dumneata cum te simți? i-am întors eu întrebarea; în ultima vreme te știam cam suferind. Dar văd că ai ieșit...

Bătrânul îmi ocoli vorbele, ca și cum nici nu m-ar fi auzit.

— Cum se simte Anna Andreevna? continuai.

— A! e bine sănătoasă... Dar parcă nici ea nu e în toate apele ei. O văd cam mâhnită... M-a întrebat de tine: de ce nu mai vii pe la noi? Unde te duceai acum? Nu cumva la noi? Ori mergeai altundeva? Te pomenești că te-am împiedicat eu să-ți vezi de treburi! făcu el deodată, cercetându-mă cu privirea neîncrezătoare, pornit pe bănuială.

Devenise atât de susceptibil, sensibilitatea i se ascuțise până într-atât, încât, de i-aș fi spus că nu mă duc la ei, ci în altă parte, l-aș fi jignit, desigur, și s-ar fi îndepărtat îndată de mine. De aceea m-am grăbit să-i răspund că într-adevăr mă duceam s-o văd pe Anna Andreevna, deși îmi dădeam seama că am să întârzii sau poate chiar nici n-o să mai am timp să ajung la Natașa.

— Bine, dacă-i așa, spuse bătrânul, pe care răspunsul meu îl liniști, e foarte bine... și tăcu numaidecât, copleșit iarăși de gânduri.

— Da, e foarte bine! repetă el automat, după câteva minute, revenindu-și parcă din îngândurarea-i adâncă. Hm... să vezi, Vanea, tu ai fost totdeauna pentru noi ca un fiu; Dumnezeu n-a vrut să ne binecuvânteze, pe mine și pe Anna Andreevna, cu un fiu... Dar ni te-a trimis pe tine; sunt încredințat de asta. Și bătrâna mea gândește la fel... Da! Și ai fost întotdeauna respectuos față de noi, ca un adevărat fiu recunoscător. Dumnezeu să te binecuvânteze pentru

asta, Vanea, așa cum te binecuvântăm și cum te iubim și noi... Da!

Vocea îi tremură; tăcu o clipă.

— Da... așa! Ia spune... nu cumva ai fost bolnav? Că n-ai mai dat pe la noi de un car de vreme.

I-am povestit întâmplarea cu Smith, scuzându-mă că din pricina asta n-am venit pe la ei, că, în afară de aceasta, era cât pe ce să mă îmbolnăvesc și că grijile din ultimul timp mă împiedicaseră să merg tocmai până la Vasilievski Ostrov (unde locuiau ei pe atunci). Cât pe-aci să-mi scape mărturisirea că găsisem totuși răgazul trebuitor ca să mă abat pe la Natașa, dar m-am oprit la timp.

Întâmplarea cu Smith avu darul să-i stârnească interesul și bătrânul deveni mai atent. Iar după ce află că noua mea locuință e igrasioasă, ba poate chiar și mai proastă decât cea veche, și că totuși plăteam șase ruble pe lună, se aprinse de-a binelea. În general, devenise nerăbdător și irascibil. În asemenea clipe, singură Anna Andreevna dacă mai reușea să-l potolească, și încă nu întotdeauna.

— Hm... asta-i tot din pricina literaturii tale, Vanea! strigă el aproape supărat; ea te-a cocoțat la mansardă, tot ea te va vârî și în mormânt! Ți-am spus-o de mult, ți-am prezis-o!... Și B. tot mai scrie critică?

— Nu mai scrie, a murit de oftică. Credeam că v-am spus.

— A murit! Hm... A murit! Se putea altfel? Ei, da le-a lăsat ceva copiilor, soției? Spuneai, mi se pare, că e căsătorit... De ce s-or mai fi căsătorind oamenii ăștia?

— Nu, n-a lăsat nimic, am răspuns eu.

— Ei, vezi! strigă Ihmenev cu atâta înfocare, de parcă toată afacerea l-ar fi privit pe el însuși, iar răposatul B. i-ar fi fost cel puțin frate. Auzi tu: nimic! Ce ți-am spus eu? Am prevăzut eu că ăsta are să-i fie sfârșitul, ți-aduci aminte încă de când mi-l tot lăudai. E ușor să spui: n-a lăsat nimic. Hm... și-a câștigat glorie. Hai să zicem, poate chiar o glorie nemuritoare, dar gloria nu astâmpără foamea. Și pe tine,

Vanea, ți-am spus tot atunci cam ce te așteaptă. Nu m-am înșelat! De lăudat, te-am lăudat, e adevărat, dar știam unde ai să ajungi. Și zici că B. a murit? Păi, cum să nu moară! O viață ca asta... Într-un loc ca ăsta, privește!

Și cu un gest nestăpânit, aproape involuntar, îmi arătă cu mâna priveliștea cețoasă a străzii, luminată slab de felinarele pierdute în pâcla umedă și deasă, casele murdare și lespezile ude, lucioase ale trotuarelor, trecătorii mohorâți și plouați, tabloul acesta adăpostit sub bolta neagră, ca de cerneală a cerului petersburghez. Ieșisem în piață; în fața noastră se înălța, prin negura nopții, monumentul luminat de jos cu felinare de gaz aerian, iar mai departe se profilau contururile întunecate și masive ale catedralei Isaakievski.

— Spuneai că era un om bun, mărinimos, simpatic, un om de inimă și de adâncă simțire. Uite, să știi de la mine că toți oamenii aceștia simpatici și de inimă, toți oamenii tăi nu știu să facă altceva decât să sporească numărul orfanilor! Hm... Îmi cam închipui eu, cum se simțea el înainte de a muri... Of, of, of,! Tare aș pleca de aici undeva, departe, poate chiar în Siberia!... Ce-i cu tine, fetițo? întrebă bătrânul deodată, văzând pe trotuar un copilaș care cerșea.

Era o fetiță pricăjită, slăbuță, de vreo șapte-opt anișori, acoperită cu câteva zdrențe murdare; piciorușele ei mici, goale, erau vârâte în niște pantofi rupți. Se silea să-și acopere trupșorul înghețat de frig în niște rămășițe de capot vechi, din care crescuse de mult. Își întoarse spre noi fețișoara palidă, trasă, bolnăvicioasă, sfielnică și tăcută, ne privi cu o teamă supusă, așteptându-se parcă dinainte la un refuz, și-și întinse spre noi mânuța tremurătoare. Bătrânul fu zguduit la vederea ei și se răsuci atât de brusc spre ea, încât era aproape s-o sperie. Ea tresări și se dădu înfricoșată înapoi.

— Ce-i fetițo? strigă el. Cerșești? Da? Ei uite... ține!

Înfrigurat și tremurând de emoție, se scotoci prin buzunare și scoase doi sau trei bănuți de argint. Apoi, părându-i că era prea puțin, își scoase portofelul și găsind o hârtie de o rublă, tot ce avea la el, de altminteri, o puse în mânuța micuței cerșetoare.

— Cristos să te aibă în paza lui, micuțo... copilaș drag! Îngerul Domnului să te călăuzească!

Și cu mâna tremurătoare o binecuvântă de câteva ori cu semnul crucii; deodată, însă, aducându-și aminte că sunt și eu de față și că-l privesc, se încruntă și porni înainte cu pași grăbiți.

— Nu pot să văd, Vanea, vorbi el după o lungă și grea tăcere, nu pot să văd aceste făpturi nevinovate dârdâind de frig pe străzi... din vina blestemaților de părinți. De altfel, ce mamă crezi că ar putea să-și trimită copilul la o asemenea grozăvie, dacă nu o disperată, ajunsă în cea mai neagră mizerie!... Probabil că undeva, într-un ungher, mai are și alți orfani, iar firimitura asta de copilă e cea mai mare. Poate că mama ei e bolnavă, hm!... nu sunt copii de prinț! Sunt mulți copilași pe lume, Vanea... care... deh, nu sunt copii de prinț! Hm!

Tăcu un minut, ezitând.

— Să vezi, Vanea, i-am făgăduit Annei Andreevna, începu el încurcat și nehotărât, i-am făgăduit... adică ne-am înțeles noi amândoi, dânsa și cu mine, să luăm o fetiță orfană, una săracă și mititică, s-o luăm, adică, de suflet, s-o înfiem, înțelegi? Că tare ne e urât, așa bătrâni și singuri cum suntem, hm... numai că, să vezi: în ultima vreme, Anna Andreevna se arată cam potrivnică. Încearcă tu să vorbești cu ea, știi... așa, ca să pară că nu vine de la mine, ci ca din partea ta. Caută s-o convingi... pricepi? De mult vreau să te rog... adică s-o îndemni să-i fie și ei cu voie; mie îmi vine prea greu să-i cer una ca asta... Ei, dar ce să ne pierdem vremea cu fleacuri! Cât despre mine, ce nevoie aș avea eu de o asemenea fetiță? Doar așa... ca să se audă prin casă glas de copil... că, de fapt n-aș face-o decât

pentru bătrâna, să-i fie ei mai ușor, s-o mai înveselească, pentru că numai cu mine s-o fi plictisind. La urma urmei, toate astea sunt niște prostii! Nu crezi, Vanea, că așa, pe jos, n-o să mai ajungem niciodată? Eu zic să luăm mai bine o birjă; îmi închipui că Anna Andreevna și-a pierdut răbdarea tot așteptându-ne...

Bătuse șapte și jumătate când ajunserăm acasă la Ihmenevi.

CAPITOLUL XII

Bătrânii țineau mult unul la altul; îi lega o dragoste trainică și obișnuința statornicită de curgerea vremii. E drept că Nikolai Sergheici și nu numai de la o vreme încoace, dar și înainte, chiar și în anii cei mai fericiți ai căsniciei lor, era prea puțin comunicativ cu Anna Andreevna lui, ba câteodată se arăta chiar aspru, mai cu seamă de față cu străinii. Există firi sensibile și de o netăgăduită delicatețe, care preferă totuși cu îndărătnicie, cu o pudică râvnă, să nu-și deschidă sufletul nici chiar celei mai scumpe ființe, să nu-și dezvăluie dragostea și gingășia nu numai în fața altora, dar nici măcar atunci când se află singure, între patru ochi: dimpotrivă, adeseori într-o asemenea intimitate ele devin mai stăpânite, lăsând doar arareori să apară la suprafață toată gingășia sentimentelor lor, și-atunci sentimentele acelea răbufnesc, se revarsă cu atât mai puternice cu cât mai îndelung au fost reținute. Așa era întrucâtva și firea bătrânului Ihmenev, care se purta astfel cu Anna Andreevna încă din întâia lor tinerețe. O respecta și o iubea nespus, cu toate că dânsa nu era decât o femeie tare blândă și iubitoare, lucru pe care, în naivitatea sa, Anna Andreevna, sinceră și cu sufletul deschis, nu-l știa ascunde câtuși de puțin față de el, ceea

ce de multe ori îl cam supăra. După plecarea Natașei însă deveniseră mai grijulii unul față de altul și se apropiaseră mai mult; erau îndurerați că rămăseseră singuri pe lume. Și cu toate că nu arareori se întâmpla ca Nikolai Sergheici să fie din cale afară de ursuz, orice despărțire, fie chiar și numai de o oră-două, o resimțeau amândoi dureros. Printr-o înțelegere tacită, se fereau de mult de a mai vorbi despre Natașa, ca și cum ea nici n-ar fi existat pe lume. Anna Andreevna nu și-ar fi îngăduit să amintească nici măcar printr-o vagă aluzie de dânsa, în fața soțului ei, deși, ca mamă, îi venea tare greu. Inima ei iertase demult. Și se stabilise între noi deprinderea ca de fiecare dată să-i aduc vești despre copila ei scumpă și dragă.

De se întâmpla să nu aibă vești mai multe zile la rând, bătrânica era pur și simplu bolnavă; de aceea, ori de câte ori îmi făceam drum pe la ei, căuta să mă descoasă, să afle cele mai mici amănunte, și întrebându-mă cu înfrigurare tot felul de nimicuri, își mai astâmpăra aleanul cu cele ce-i puteam spune. Iar într-o zi, când i-am șoptit că Nat așa e bolnavă, cât pe ce să moară de spaimă; de-abia am convins-o să nu se ducă s-o vadă. Aceasta nu s-a întâmplat însă decât o singură dată. La început, nu îndrăznea să-și destăinuie nici chiar față de mine dorul care o mistuia. De obicei, după ce stăteam de vorbă și-i spuneam tot ce știam, găsea de cuviință să-și închidă îndată inima și să se prefacă nepăsătoare, lăsând a se înțelege că, deși se interesează de soarta fiicei sale, Natașa este totuși o criminală de neiertat. Toate astea însă numai de ochii lumii. Pentru că adesea, nemaiputându-se stăpâni, Anna Andreevna izbucnea în lacrimi amare și-mi vorbea cu nesfârșită dragoste despre Natașa ei, alintând-o cu numele cele mai duioase, și mi se plângea de Nikolai Sergheici; iar de față cu el se limita doar la unele aluzii prudente privind mândria și asprimea oamenilor acelora care nu știu ierta greșelile altora și spunând că Dumnezeu nu-i izbăvește pe cei neiertători, dar numai atât, neîndrăznind să spună

nimic răspicat și precis. În astfel de clipe, bătrânul se posomora și se închidea pe dată în carapacea lui; părea nesimțitor la tot ce se vorbea: asculta cât asculta, încruntat, apoi brusc și vădit forțat, poate chiar cu glas prea tare, aducea vorba despre cu totul altceva, sau, în sfârșit, se retrăgea la el, lăsându-ne singuri și dând astfel posibilitatea Annei Andreevna să-și verse tot amarul în lacrimi și tânguieli. Mai târziu, de câte ori veneam eu, nu mai zăbovea aproape de loc cu noi; de obicei schimba cu mine un salut și se retrăgea numaidecât, îngăduindu-mi astfel să-i spun Annei Andreevna tot ce mai aflasem nou despre Natașa. Tot așa procedă și de data aceasta.

— Sunt ud leoarcă, pretextă el de-abia intrând, mă duc dincolo la mine; tu, Vanea, rămâi aici. Să vezi ce i s-a întâmplat cu locuința; povestește-i, Vanea. Mă întorc și eu îndată...

Și bătrânul Ihmenev ne părăsi în grabă, ferindu-și privirea și oarecum stingherit de faptul că încerca astfel să ne lase singuri. În asemenea cazuri, și mai ales când revenea mai târziu între noi, era de obicei oțărât și morocănos; tuna și fulgera pentru orice, furios parcă din pricina propriei lui slăbiciuni.

— Uite-așa face totdeauna, îmi zise bătrânica, după ce rămaserăm singuri, căci în ultimul timp renunțase la orice fel de rezervă față de mine; și doar știe bine că-i înțelegem toate șiretlicurile. Atunci ce rost mai are să se ferească de mine?! Îi sunt oare străină? Așa și cu fie-sa. Ar fi putut s-o ierte, ba poate chiar și vrea s-o ierte; Dumnezeu să-l mai înțeleagă! Noaptea, pe ascuns, plânge; l-am auzit doar. Numai că nu vrea să aflu. Asta e! Mândrie, de... Hai, spune, Ivan Petrovici, spune-mi repede: unde a fost?

— Cine? Nikolai Sergheici? Păi, nu știu, tocmai asta vroiam să vă întreb și eu.

— Era cât pe-aci să leșin când l-am văzut că iese. Bolnav, pe vremea asta urâtă, și încă în prag de noapte; mi-am închipuit că trebuie să fie ceva foarte important. Dar ce

poate fi mai important decât ceea ce știi și dumneata? Mă tot gândeam la asta, dar nu îndrăzneam să-l întreb. De la o vreme încoace nu mai cutez să-l întreb nimic. O, Doamne! Mi-a fost teamă și pentru el, și pentru ea. Dar dacă se duce la dânsa, acolo? Să se fi hotărât s-o ierte? Căci acum a aflat totul despre Natașa; cel puțin așa cred, că știe negreșit; și nu mă pot dumiri de unde le-o fi aflând. Ieri și azi a fost tare trist și necăjit. Dar de ce taci, Ivan Petrovici? Spune, băiatule, spune-mi ce s-a mai întâmplat acolo? Te-am așteptat ca pe Dumnezeu, să vii să-mi spui. Mi se pare că becisnicul acela vrea s-o părăsească pe Natașa. Așa e?

I-am povestit într-un suflet Annei Andreevna tot ce știam. Nu-i ascundeam niciodată nimic. I-am spus că în ultimul timp Natașa și Alioșa nu se prea înțeleg și că pare inevitabilă ruptura între ei, că de data asta situația e mai serioasă decât altă dată; că primisem cu o seară în urmă de la Natașa un bilețel în care mă ruga să trec pe la ei astă-seară, la ora nouă; că nici n-aș fi venit pe la ei, dacă nu-l întâlneam pe Nikolai Sergheici, care m-a adus aici. I-am explicat Annei Andreevna amănunțit cât de gravă este situația: că tatăl lui Alioșa, întors acum două săptămâni dintr-o călătorie, nici nu vrea să audă de Natașa și că l-a luat de scurt pe fecioru-său; dar ceea ce este mai grav, nici Alioșa, după cât se pare, nu e împotriva căsătoriei pusă la cale de taică-său, ba pare chiar îndrăgostit de acea logodnică. Am mai adăugat că, judecând după bilețelul primit, Natașa trece printr-o mare frământare, deoarece îmi scrie că totul se va hotărî în seara asta, dar ce anume nu-mi spune: și mi se pare ciudat că-mi scrie de ieri, rugându-mă să fiu la ea astăzi exact la ora nouă; de aceea trebuie să mă duc acolo neapărat, iar pentru asta va trebui să plec de la dânșii cât mai repede.

— Păi, du-te, maică, du-te, du-te negreșit! mă zori bătrânica. Cum iese dânsul, bei un ceai și te duci... Da ce-i cu Matriona, de ce o fi întârziind cu samovarul? Matriona! Hai, adu mai repede samovarul! Nerușinato... Așa, maică,

bei un ceai, spune-i lui ceva, scornește un motiv mai potrivit, și pleacă. Iar mâine să vii, să-mi povestești totul; dar vezi să vii cât mai devreme. Doamne! Să nu i se fi întâmplat vreo nenorocire! Și când te gândești, ce poate fi mai rău decât acuma! Sunt sigură că Nikolai Sergheici a aflat totul, a aflat, inima nu mă înșală. Mai aflu și eu câte ceva prin Matriona, care se duce din când în când pe la Agașa; Maria Vasilievna, nașa Agașei, stă în casa prințului. Asta o știi și tu. Of, tare ursuz a mai fost astăzi Nikolai al meu... Începusem să-i spun ba de una, ba de alta, știi... adică de nevoile casei, și ce s-a mai burzuluit la mine! Pe urmă, se vede treaba că i-o fi părut rău, și a întors-o, zicând că nu prea avem noi bani, chipurile. Ca și cum din pricina banilor ar fi zbierat. După-masă s-a dus să se culce. Dar când m-am uitat prin crăpătura ușii (că e o crăpătură în ușă, de care dânsul nici nu știe), l-am văzut stând în genunchi în fata icoanelor și rugându-se. Când l-am văzut așa, mi s-au muiat picioarele. Nici ceai n-a băut, nici de dormit n-a dormit; și-a luat pălăria și a ieșit. Asta a fost pe la cinci. N-am mai cutezat să-l întreb încotro, că s-ar fi răstit la mine. De la o vreme încoace a cam început să țipe tot mai des la noi - și la mine, dar mai mult la Matriona; și când începe să țipe, mă și zăpăcesc, de nici nu mai știu pe ce lume mă aflu. Îmi dau seama că o face numai așa, ca să-și ușureze inima, dar mie tot mi-e frică. M-am rugat lui Dumnezeu un ceas încheiat, de cum a plecat el, să-i hărăzească gânduri bune... Da ia să văd și eu bilețelul pe care zici că ți l-a trimis Natașa, arată-mi-l!

I-am arătat bilețelul. Știam că Anna Andreevna nutrea un gând al ei, tăinuit adânc, sperând că Alioșa, pe care-l numea când nemernic, când băiețandru prost și lipsit de suflet, în cele din urmă se va căsători totuși cu Natașa și că tatăl său, prințul Piotr Alexandrovici, își va da și el consimțământul. Gândul acesta tainic mi-l împărtășise și mie în câteva rânduri, deși după aceea căuta într-una să mă facă a crede că nici nu-mi vorbise despre așa ceva.

Față de Nikolai Sergheici însă pentru nimic în lume n-ar fi îndrăznit să-și mărturisească speranțele ascunse, cu toate că își dădea seama că bătrânul le bănuiește, ba, de multe ori prin vorbe spuse pe ocolite, îi și reproșase acest lucru. Cred că el ar fi blestemat-o pentru totdeauna pe Natașa, că și-ar fi smuls-o cu totul din inimă, dacă ar mai fi aflat și despre eventualitatea realizării acestei căsătorii.

Așa credeam cu toții în zilele acelea. Își aștepta fata cu toată nerăbdarea, dorea s-o revadă din adâncul inimii lui de tată; dar o aștepta să se întoarcă singură, pocăită, după ce-și va fi smuls din suflet până și amintirea lui Alioșa. Era unica condiție a iertării lui, care, deși nemărturisită, privindu-l mai atent, părea neîndoielnică, lesne de ghicit.

— E un băiețandru fără pic de caracter, și lipsit de suflet, am spus-o întotdeauna, reluă Anna Andreevna. Nici n-au știut să-l crească cum trebuie, de aceea a ieșit un zăpăcit; când te gândești cât îl iubește și el vrea s-o părăsească, Doamne, Dumnezeule! Ce-o să se întâmple de aci încolo cu ea, sărmana! Și ce-o fi găsit la cealaltă, nu pricep!

— Am auzit, Anna Andreevna, că logodnica lui e totuși o fată fermecătoare; de altfel, însăși Natalia Nikolaevna spune același lucru...

— Să nu crezi, mă întrerupse bătrânica. Cum, adică, fermecătoare? Pentru voi, mâzgălitorii de hârtie, oricare e minunată, numai fustă să fie. Iar Natașa, dacă o laudă, o face pentru că are un suflet nobil. Asta-i! Nu știe ea să-l rețină lângă dânsa; îi iartă totul, și suferă în tăcere. De câte ori n-a înșelat-o! Oameni cruzi și fără inimă! Știi, Ivan Petrovici, mă apucă groaza când mă gândesc la mândria care a pus stăpânire pe ei toți. Măcar omul ăsta al meu de s-ar îmblânzi, s-o ierte pe porumbița mea dragă, și s-o cheme înapoi acasă. Cum aș îmbrățișa-o, cum aș primi-o! A slăbit, zici? A slăbit - așa e?

— Da, Anna Andreevna, a cam slăbit...

— Draga mamei, dragă! Și să vezi, Ivan Petrovici, ce necaz pe capul meu! Toată noaptea și toată ziulica de azi am plâns într-una... Ce să mai vorbim! Ți-oi povesti pe urmă! De câte ori n-am dat să aduc vorba de departe, ca s-o ierte cumva; pentru că nici nu îndrăznesc să-i spun de-a dreptul, încerc și eu, așa... pe ocolite... Și o fac cu atâta frică, de mi se strânge inima: mă tem să nu se supere mai rău și să n-o afurisească! Nu l-am auzit încă blestemând-o, slavă Domnului... Dar uite, mă tot frământ, ca nu cumva s-o afurisească. Căci blestemul părintesc e pedeapsa Domnului. Da, uite așa o duc zi de zi și noapte de noapte, cu frica în sân. Ție însă, Ivan Petrovici, să-ți fie rușine: că ai crescut doar în casa noastră și am fost pentru tine ca niște părinți și, poftim, ce-ți dete prin cap: că aia e fermecătoare! Ia, numai s-o auzi pe Maria Vasilievna a lor ce spune! (M-a împins păcatul de am chemat-o o dată, într-o dimineață, la cafea, când al meu era plecat după treburi.) Mi-a povestit ea toate dedesubturile. Prințul avea, cică, legături nepermise cu contesa ceea și contesa îi scotea ochii că nu vrea să se însoare cu dânsa, iar prințul găsea mereu altă pricină s-o amâne. De altminteri, încă de pe când trăia soțul ei, contesa asta avusese purtări cam deșucheate. Iar după ce l-a îngropat, a pornit-o haihui prin străinătăți: italieni, franțuji, baroni, câți bărbați n-au trecut prin mâinile ei! Ei, uite, cam tot pe acolo l-a prins în gheare și pe prințul Piotr Alexandrovici. Primul ei bărbat, otcupciul, avusese o fată dintr-o altă căsătorie; între timp fata a crescut. Contesa și-a risipit curând toată averea; dar Katerina Feodorovna, cu anii, se făcu mare și crescură și cele două milioane de la Muntele de Pietate, puse acolo pe numele fetei de către tatăl ei, otcupciul. Se zice că ar avea acum vreo trei milioane. Și ce și-a spus prințul atunci: hai să-l însoare pe Alioșa cu dânsa! (Că-i șiret! Nu-i scapă nimic...) Contele, nobilul acela de la curte, ți-aduci aminte, ruda aia a lor, e și el de acord: că doar trei milioane nu-i o sumă de lepădat. Bine, zice, vorbiți cu contesa. Prințul îi

spune contesei dorința lui. Ea sare la el: cică e o femeie dată naibii, o scandalagioaică - mamă-mamă! Cică, pe aici au cam început să n-o mai primească, nu mai merge ca în străinătate... Nu așa, prințe, zice ea, mai bine te căsătorești tu cu mine, cât despre fiică-mea vitregă nici să nu te gândești c-am s-o dau după Alioșa! Iar fata doar că nu se roagă la ea ca la icoana Maicii Domnului, atât de mult o iubește și nu-i iese din cuvânt, supusă ca o mielușică. Așa e, se spune că-i tare blândă, înger, nu alta! Când a văzut că n-o scoate la capăt cu maică-sa, prințul îi spuse: vezi-ți de treabă, contesă. Averea ți-ai păpat-o și ai intrat în datorii până în gât. Dacă o dai pe fiică-ta vitregă după Alioșa, va fi o pereche potrivită: fata e blajină, Alioșa al meu - prostănac: îi ținem pe lângă noi, sub tutela noastră: și să vezi atunci că ai să ai și tu bani; altminteri, ce mare folos că o să te măriți cu mine? Mare vulpoi! Ce mai încolo, încoace - mason! Asta s-a întâmplat acum vreo jumătate de an și pe atunci contesa, zice-se, că nu se putea hotărî, dar acuma, cică, au plecat amândoi la Varșovia și acolo ea s-a învoit. Asta am aflat. Mi le-a povestit toate, de-a fir-a-păr, Maria Vasilievna, care le-a auzit de la un om vrednic de toată încrederea. Ca să vezi unde-i buba: banii, Vanea, milioanele - asta-i! Nu că ar avea sau n-ar avea farmec!

Cele auzite de la Anna Andreevna mă uluiră. Se potriveau întru totul cu ceea ce aflasem și eu în ultimele zile chiar din gura lui Alioșa. Povestindu-mi, el se străduia să-mi arate că e ferm hotărât să nu se însoare pentru bani: totuși, Katerina Feodorovna îl tulburase și-l fermecase. Tot de la Alioșa am mai auzit că și tatăl său umblă să se însoare, deși deocamdată respinge categoric aceste zvonuri, ca să n-o înfurie înainte de vreme pe contesă. V-am mai amintit și cu alt prilej că Alioșa ținea tare mult la tatăl său, că-l admira și credea în tot ce spune el ca într-un oracol.

— Precum vezi, nu-i nici ea din cine știe ce neam mare de conți, mult lăudata ta frumusețe! urmă Anna Andreevna, întărâtată la culme că-mi găsisem s-o laud pe viitoarea logodnică a tânărului prinț. Natașa e o partidă mult mai bună pentru el. Aia-i fată de negustor, pe când Natașa noastră coboară dintr-un vechi neam de nobili, e o fată de familie bună. Aseară, bătrânul meu (uitai să-ți spun) și-a deschis sipetul acela bătut în fier - îl cunoști? - și toată seara a scotocit prin actele de familie, preocupat și grav. Împleteam la ciorap, și nu îndrăzneam să-l privesc. Când a văzut că tac mâlc, numai ce-l simt că începe să se supere, că mă strigă și că se pornește să-mi explice străvechea obârșie a neamului nostru. Familia Ihmenev se trage încă de pe vremea lui Ivan Vasilievici cel Groaznic, din boieri de viță veche, iar spița mea, a Șumilovilor, urcă până-n zilele lui Alexei Mihailovici[xvi]: despre asta avem și hrisoave, și-n istoria lui Karamzin[xvii] se pomenește despre neamul nostru. Și uite așa, maică, nici stirpea noastră nu-i mai prejos decât a altora în această privință. Și de cum a început bătrânul să-mi spună toate astea, am priceput pe dată ce gânduri îl frământă. Îl doare și pe el, se vede treaba, că ei o disprețuiesc pe Natașa și cu ce-s mai grozavi decât noi, mă rog? Numai pentru că sunt mai bogați? N-au decât! Tâlharul acela de Piotr Alexandrovici nu se gândește decât la avere: cine nu-l cunoaște? Suflet hain și lacom. Cică s-a dat în tainã cu iezuiții, când a fost la Varșovia. Să fie oare adevărat?

— Zvonuri deșarte! am zis eu, surprins totuși de persistența acestor zvonuri.

Faptul însă că Nikolai Sergheici s-a apucat să-și cerceteze actele de familie dădea de gândit. Altădată nu i-ar fi trecut prin cap să-și etaleze genealogia.

— Sunt fiare, nu oameni! spuse în continuare Anna Andreevna. Și ce s-o mai fi frământând acum biata mea porumbiță! Dar e timpul să pleci, să te duci la ea!

Matriona, Matriona! Ce nerușinată! Spune-mi, Vanea, n-au jignit-o cumva pe Natașa? De ce taci?

Ce era să-i spun? Bătrâna începu să plângă. O întrebai de ce necazuri vroise să-mi vorbească adineauri.

— Of, păcatele mele, of! Nu ne-au fost de ajuns nenorocirile de până acum, a trebuit să mai vină una ca să umple ochi paharul amărăciunilor noastre. Ți-aduci aminte, dragul meu, dar poate că tu nu-ți aduci aminte, aveam un mic medalion, montat în aur, suvenir: țineam în el portretul Natașei, de când era ea copilă: pe atunci îngerașul meu n-avea decât opt anișori. Îl comandasem împreună cu Nikolai Sergheici unui pictor aflat în trecere pe la noi, cred că nici de el nu-ți mai aduci aminte. Era un pictor tare bun. A zugrăvit-o pe Natașa ca pe un cupidon: părul blond, numai cârlionți, îmbrăcată cu o cămășuță străvezie de voal, prin care i se ghicea trupșorul roz, era așa de drăguță, că nu te mai săturai privind-o. L-am rugat eu pe pictor să-i pună și două aripioare, dar n-a vrut. Mai deunăzi, după toate grozăviile care mi s-au întâmplat, am scos medalionașul din sipet și mi l-am agățat de un șnur la gât, lângă cruciuliță, ferindu-mă ca nu cumva să-l vadă bătrânul. Că doar poruncise atunci să aruncăm afară sau să ardem tot ce ne-ar fi amintit de dânsa. Eu însă vroiam să am portretul Natașenkăi la îndemână, ca să mă pot uita la el din când în când: și cum îl priveam, mai vărsăm câteva lacrimi și mă simțeam parcă mai ușurată; alteori, când rămâneam singură, îl sărutam, ca și cum aș fi sărutat-o pe dânsa și-i spuneam tot felul de vorbe frumoase, ba uneori, noaptea, o și binecuvântam, îi vorbeam cu glas tare, o mai întrebam câte ceva, mi-o închipuiam că răspunde și iar o întrebam. Ah, dragul meu Vanea, mi se strânge inima de durere și acum, când îți povestesc! Închipuie-ți, eram fericită că el nu știe nimic de medalion. Când colo, ieri dimineață iau seama că șnurul se rupsese și medalionul ia-l de unde nu-i! Să mor, nu altceva. Dau să-l caut, cotrobăiesc peste tot - nimic! Caut eu mai cu grijă

încă o dată, medalionul nicăieri. Unde să fie? S-o fi desprins noaptea în așternut, îmi zic; răscolesc prin tot așternutul, nu-i nici acolo. Și totuși, desprinzându-se de șnur, medalionul nu putea să cadă decât undeva prin casă și l-o fi găsit tot careva de-al casei: și cine altul putea să-l găsească în afară de el sau de Matriona? Dinspre partea Matrionei n-am nici o bănuială, mi-e devotată trup și suflet... (Hai, Matriona, vino odată cu samovarul acela!) Dar ce mă fac dacă l-a găsit el? Stau singură, mă frământ și plâng într-una, nu-mi mai pot stăpâni lacrimile. Iar pe Nikolai Sergheici îl văd că e din ce în ce mai bun cu mine: mă tot privește cu o tristețe duioasă în ochi, ca și cum ar ști de ce plâng, și-i pare rău. Îmi vine atunci un gând: de unde ar putea ști? Nu cumva l-a găsit chiar el și l-a aruncat pe fereastră? Iute cum este la mânie, putea s-o facă și pe asta: l-a aruncat, și gata! Acum îi pare și lui rău, dar degeaba. M-am dus cu Matriona să-l caut pe afară, sub fereastră, dar nu l-am găsit nici acolo. Parcă a intrat în pământ; toată noaptea m-am perpelit așa. A fost cea dintâi noapte în care n-am mai binecuvântat-o pe Natașenka înainte de a mă culca. Of, nu-i a bine asta, nu-i a bine, Ivan Petrovici! Tare mi-e teamă că trebuie să ne așteptăm la ceva foarte rău; de ieri dimineață bocesc într-una. Te-am tot așteptat, dragul meu, ca pe un înger salvator... să-mi descarc sufletul.

Și bătrânica se porni iarăși pe plâns cu lacrimi amare.

— Vai de mine, cât pe-aci să uit! reîncepu ea ceva mai pe urmă, înviorându-se deodată la bucuria aducerii-aminte, nu ți-a pomenit nimic despre o fetiță orfană?

— Ba da, Anna Andreevna, mi-a spus că v-ați gândit să luați de suflet o fetiță săracă, orfană. E adevărat?

— Da de unde, dragul meu, nici prin gând nu-mi trece! Eu nu vreau nici un fel de orfană! Ce rost ar avea? Să-mi aducă aminte mereu, văzând-o, de nenorocirea noastră?! Afară de Natașa, eu nu vreau pe nimeni. O fiică am avut, una singură vreau să-mi rămână. Păi, ce treabă-i asta,

dragul meu, să iei un copil străin în casă? Tu ce zici, Ivan Petrovici? Vrea să-mi dea o mângâiere, văzându-mă cum plâng într-una, ori vrea ca să-și scoată de tot de la inimă propriul copil, îndrăgind un altul? Ce crezi? Ce ți-a vorbit pe drum despre mine? Cum ți s-a părut? Aspru, necăjit? Sst! că vine! ai să-mi spui pe urmă, pe urmă ai să-mi spui! Nu uita să vii mâine la noi...

CAPITOLUL XIII

Intră bătrânul. Cu o curiozitate pe care n-avusese tăria să nu și-o dea în vileag, oarecum jenat, el ne privi, apoi se încruntă și se așeză la masă.

— Ei, ce-i cu samovarul acela? întrebă dânsul. Nici până acum nu v-ați învrednicit să serviți ceaiul?

— Îl aduce îndată, tăicuțule, îl aduce; uite că l-a și adus, se agită Anna Andreevna.

Și într-adevăr, Matriona, de cum îl văzu ivindu-se pe Nikolai Sergheici, sosi cu samovarul, ca și cum atâta așteptase. Era o slugă veche, cinstită și devotată, cunoscătoare într-ale stăpânilor, ceea ce nu o împiedica însă a fi totodată și cea mai bodogănitoare slugă de pe pământ. Avea o fire îndărătnică și era de neclintit în încăpățânările ei. De Nikolai Sergheici îi era teamă și, de obicei, în prezența lui, se cam ferea să-și dea drumul la gură. În schimb, când rămânea numai cu Anna Andreevna, își scotea paguba din plin, spunându-i obrăznicii la fiece pas, cu o fățișă pornire de a-și domina stăpâna, deși, în sinea ei, o iubea cu strășnicie, după cum o iubea din toată inima și pe Natașa. Am avut prilejul s-o cunosc această Matriona încă de pe când eram la Ihmenevka.

— Hm... Nu-i prea plăcut când te pătrunde ploaia, iar dumnealor *nu se gândesc* să-ți ofere măcar o ceașcă de ceai... mormăia bătrânul.

Anna Andreevna îmi făcu semn cu ochiul arătând către dânsul. Ihmenev nu putea suferi aceste semne misterioase și, cu toate că în clipa aceea părea a-și feri ochii de noi, după expresia feței lui se putea totuși ghici că Anna Andreevna tocmai în momentul acela îmi făcuse cu ochiul pe seama lui, și că el știa acest lucru.

— Am fost după niște treburi, Vanea, mi se adresă el apoi. E o mârșăvie ceea ce se petrece. Nu ți-am spus? Dumnealor mă găsesc vinovat și vor să mă condamne cu orice preț. Pretind că n-aș avea dovezi: că-mi lipsesc hârtiile trebuitoare: adeverințele, cică, nu întrunesc condițiile legale... Hm...

Se referea la procesul său cu prințul: procesul se prelungise și lua acum o întorsătură cu totul defavorabilă lui Nikolai Sergheici. Tăceam, neștiind ce să-i răspund. Mă privi bănuitor.

— Ei, și? reluă el deodată, enervat parcă de tăcerea noastră: cu cât mai repede, cu atât mai bine. Ticălos, escroc tot n-au să reușească ei să mă scoată vreodată, chiar dacă vor decide că trebuie să plătesc. Am, de partea mea, o conștiință nepătată, n-au decât să hotărască ce vor. Cel puțin se va sfârși odată: scap de toată sâcâiala asta. Or să mă aducă la sapă de lemn... ei, și? Las totul baltă și plec în Siberia.

— Doamne, ce-ți mai trăsnește prin cap! Da ce să mergem atât de departe? n-o răbdă inima pe Anna Andreevna să nu intervină.

— Dar aici cine și ce anume ne este aproape? se oțărî brutal bătrânul, bucuros parcă să întâmpine obiecțiuni.

— Oricum, suntem printre oameni, încercă Anna Andreevna, privindu-mă îndurerată.

— Care oameni? izbucni el, plimbându-și privirea înfrigurată de la mine la dânsa și invers. Care oameni, te

întreb? De tâlhari, clevetitori și trădători? De nemernici e plin pământul, îi găsești peste tot, să n-ai nici o grijă: îi vom găsi și în Siberia. Iar dacă nu vrei să mergi cu mine, poți să rămâi, n-ai decât, eu nu te silesc.

— Nikolai Sergheici, scumpul meu! Cum aș putea să rămân fără tine?! strigă biata Anna Andreevna. Afară de tine, știi bine că nu am pe ni...

Aci vorba i se curmă. Anna Andreevna își întoarse speriată privirea spre mine, implorând parcă ajutor și ocrotire. Bătrânul era întărâtat, gata să se lege de orice: și n-ar fi fost nimerit să-l contrazic.

— Lăsați, Anna Andreevna, intervenii eu. Nici în Siberia nu-i chiar atât de rău cum s-ar părea. De-o să se întâmple... nenorocirea să vindeți Ihmenevka, apoi ideea lui Nikolai Sergheici e chiar foarte bună. În Siberia se poate găsi un serviciu particular foarte bun și onorabil, și atunci...

— Bine, în sfârșit, că barem tu, Ivane, judeci sănătos. Chiar așa m-am și gândit. Lepăd totul și plec.

— Ei, la una ca asta nu m-aș fi așteptat! exclamă uluită Anna Andreevna, plesnind din palme. Tocmai tu, Vanea, să-i ții isonul! Uite, de la tine, spun drept, chiar că nu m-am așteptat, Ivan Petrovici. Pe cât știu, afară de vorbă bună, din partea noastră nu ți s-a tras niciodată vreun rău, și când colo...

— Hahaha! Dar tu ce-ai fi poftit? Din ce mijloace crezi că am mai putea trăi noi aici, te-ai gândit la asta? Bani nu mai avem. Ultimele părăluțe le cheltuim acum! Ai vrea, poate, să mă târăsc până la ușa prințului Piotr Alexandrovici, să-i cer iertare?

Auzind pomenindu-se numele prințului, bătrâna înmărmuri de frică. Lingurița de ceai pe care o ținea în mână clincăni tremurat, lovindu-se de farfurioară.

— Ba nu, zău, continuă Ihmenev, aprinzându-se de o bucurie îndărătnică și răutăcioasă: Tu ce zici Vanea, să mă duc, ai? Să mă duc? La ce bun să mai plec în Siberia? Mai degrabă îmi pun mâine dimineață haina neagră, mă

ferchezuiesc, Anna Andreevna îmi pregătește un plastron nou, bine scrobit (că de, nici nu se cade să te prezinți într-alt fel înaintea unei fețe atât de simandicoase!); ca să fie în bonton, îmi mai cumpăr și niște mănuși și mă prezint frumușel la excelența-sa: „Excelență, părintele și binefăcătorul meu! Iartă-mă! Iartă-mă și miluiește-mă cu o bucată de pâine, că am nevastă și copii mici!” Ce zici, așa să fac, Anna Andreevna? Asta ai vrea tu?

— Dragul meu... dar eu nu vreau nimic! Am spus-o doar așa, în prostia mea: iartă-mă dacă te-am necăjit cumva, numai rogu-te, nu striga așa, îngăimă bătrâna, tremurând toată.

Sunt convins că în clipa aceea sufletul bătrânului era adânc răscolit și îndurerat văzând lacrimile și spaima sărmanei sale tovarășe de viață; sunt convins că suferea mai mult chiar decât dânsa, dar nu se putea stăpâni. Așa se întâmplă uneori cu oamenii cu inimă bună s-o pui la rană: ieșindu-și din fire, cu toată bunătatea lor, încearcă momente de adevărată voluptate scormonind propria lor nenorocire și amărăciune, în speranța să-și descarce astfel necazul, chit că-și fac rău lor înșiși, ba câteodată chiar cu prețul jignirii ce-ar putea-o aduce vreunui nevinovat, la care de obicei se întâmplă să țină mai mult decât la orice pe lume. Femeile, de pildă, trebuie când și când să se simtă nenorocite, nedreptățite, chiar dacă n-au îndurat vreo nedreptate și nu li s-a întâmplat nici o nenorocire. Și există destui bărbați care seamănă în această privință cu femeile, deși nimeni n-ar putea susține că fac parte din categoria bărbaților cu firi slabe ori cu o structură psihică feminină. Bătrânul simțea nevoia să se certe, cu toate că se vedea cât colo că el, cel dintâi, suferea cel mai cumplit.

În clipa aceea, mi-aduc aminte, mă străfulgeră un gând: nu cumva o fi întreprins, într-adevăr, în ziua aceea, vreun pas în sensul celor presupuse de Anna Andreevna?! Oare nu l-o fi povățuit cumva un gând fericit să se ducă la Natașa, pentru ca, răzgândindu-se pe drum, ori ivindu-i-se

în cale vreo piedică, să nu-și mai poată realiza intenția, cum era de altminteri și firesc să se întâmple? Și iată-l acum întors acasă, furios pe el însuși, zdrobit, rușinându-se de propria lui pornire și de sentimentele care-l împinseseră la acest pas, căutând să-și verse amarul pe altcineva pentru slăbiciunea sa, și alegându-și victima, se înțelege, chiar dintre apropiații lui, la care bănuia aceleași simțăminte și dorinți? Poate că, în sinea lui, vrând să-și ierte fiica, își închipuise ce încântată și fericită va fi sărmana lui Anna Andreevna și, bineînțeles, de vreme ce el nu izbutise, tot bătrânica se cuvenea să sufere cea dintâi de pe urma necazurilor lui.

Văzând-o însă atât de nenorocită, tremurând de frică în fața lui, i se făcu milă de dânsa. Rușinat parcă de mânia ce-l cuprinsese doar o clipă, Ihmenev căută să se stăpânească. Tăcerea se așternu între noi. Căutam să nu mă uit la el. Dar această clipă bună, din păcate, nu dură mult. Omul simțea nevoia să se descarce cu orice preț, fie chiar și printr-o izbucnire sau printr-o imprecație.

— Înțelegi, Vanea, mi se adresă el deodată, îmi pare rău, n-aș fi vrut să deschid vorba despre asta, dar lucrurile s-au întors în așa fel, încât trebuie să vorbesc pe față, fără ocolișuri, așa cum i se cere oricărui om cinstit și drept. Înțelegi cum vine asta, Vanea? Mă bucur că te afli la noi și vreau s-o spun aici, cu glas tare, să mă auzi și tu, și să mă audă și alții, că m-am săturat de toate mofturile astea, de toate lacrimile, suspinele și nenorocirile astea. Ceea ce am smuls odată din inima mea, cu prețul sângelui poate și cu durere cruntă, nu vreau să se mai întoarcă vreodată. Asta-i! O spun, și am s-o fac. Pricepi? Vorbesc despre cele întâmplate cu o jumătate de an în urmă. Și o spun categoric și pe față, pentru ca nu cumva să mă înțelegi greșit, adăugă el ațintindu-și asupra mea privirea aprinsă, dar ferindu-se de ochii îngroziți ai soției. Repet: toate astea sunt mofturi, și eu nu le accept! Mă înfurie mai ales faptul că toți mă consideră un prost și un om de nimic, crezând

că aș fi capabil de asemenea șovăieli și slăbiciuni... Ei își închipuie că sunt nebun de durere. Prostii! Mi-am smuls din inimă și am uitat toate simțămintele de până acum! Nu mai am nici un fel de amintiri. Da! Așa să știți!

Ihmenev sări de pe scaun și izbi cu pumnul în masă atât de tare, încât cești le săltară cu un clinchet jalnic.

— Nikolai Sergheici! Dar nu vă e milă de Anna Andreevna? Uitați-vă în ce hal ați adus-o, strigai eu indignat, neputându-mă stăpâni.

N-am făcut însă altceva decât să torn gaz pe foc.

— Nu mi-e milă! răcni el pălind și tremurând din tot trupul. Nu! Pentru că nici altora nu le e milă de mine! Nu mi-e milă, pentru că până și aici, în casa mea, se pun la cale uneltiri împotriva mea, sunt ponegrit pentru destrăbălata de fie-mea, pentru una care nu merită decât blestemul și pedeapsa cea mai cumplită!

— Tăicuțule, Nikolai Sergheici, nu blestema!... Tot ce vrei, dar numai să nu-ți blestemi fiica! imploră Anna Andreevna.

— Ba am s-o blestem! zbieră bătrânul și mai tare, pentru că văd cum toată lumea arde de nerăbdare să mă vadă ducându-mă la netrebnica asta ca să-i cer iertare, eu, cel obidit și cel ponegrit! Da, da, asta vor de la mine. Pentru asta sunt chinuit zi de zi, din revărsat de zori și până noaptea și de seara până dimineața, aici, chiar aici, în casa mea, prin lacrimi, smiorcăieli, suspine, aluzii neroade! Vor, adică, să mă înduioșeze... Poftim, citește, Vanea, adăugă el, scoțând grăbit cu o mână tremurătoare din buzunarul interior al hainei niște hârtii, am aici extrase din dosarul meu! Din ele reiese că sunt hoț, șarlatan, că mi-am jefuit binefăcătorul!... Sunt calomniat, defăimat, supus oprobriului obștesc din pricina ei, a ei! Poftim, uită-te, privește!...

Agitat, începu să scoată din buzunar, rând pe rând, o mulțime de hârtii și, punându-le pe masă, căuta nerăbdător actul pe care voia să mi-l arate. Ca un făcut însă,

documentul trebuincios nu apărea. Enervat la culme, deșertă din buzunar tot ce reuși să cuprindă o dată cu mâna și atunci un obiect greu căzu cu zgomot pe masă. Anna Andreevna scoase un țipăt. Era medalionul pe care-l pierduse.

Nici nu-mi venea să-mi cred ochilor. Bătrânul tresări și tot sângele îi năvăli în obraz. Anna Andreevna rămase ca încremenită, cu mâinile încrucișate pe piept și într-o nesfârșită rugă îl privea drept în ochi. Chipul i se luminase de speranță. Roșeața bătrânului ca și stinghereala pe care o trăda întreaga lui înfățișare erau mai grăitoare decât orice cuvânt; bătrâna nu se înșelase: înțelegea acum în ce fel pierduse medalionul!

Pricepea că Nikolai Sergheici dăduse peste el și, bucuros de această întâmplare, ba poate chiar tremurând de fericire, îl ascunsese în buzunar, ferindu-l cu grijă de privirile celorlalți; că, probabil, pe ascuns, se uita cu dragoste nemărginită la chipul fetiței sale dragi, îl privea cu nesaț și poate, aidoma sărmanei mame, se încuia în odaie, ca să poată sta de vorbă cu neprețuita lui Natașa, să-i răspundă la întrebări, iar noaptea, cu inima sfâșiată de durere, cu lacrimi înăbușite în piept, mângâia și săruta acea imagine scumpă, și în loc de blesteme găsea cuvinte de iertare, binecuvântând-o pe aceea despre care, de față cu alții, zicea că nu vrea nici să mai audă de dânsa și o trimitea în focul gheenei.

— Dragul meu, și tu o iubești încă, și tu! strigă Anna Andreevna, pierindu-i orice teamă de tatăl acesta neîndurător, care doar o clipă mai înainte își blestemase fata.

I-a fost însă de ajuns bătrânului să audă acele vorbe, pentru ca o furie nebunească să i se aprindă în ochi. Apucă medalionul, dădu cu el de pământ și se năpusti furios să-l calce în picioare...

— De-a pururi, de-a pururi afurisită să fie! hârâia el, sufocându-se. De-a pururi, de-a pururi!

— Doamne! gemu bătrânica. Pe dânsa! Dumnezeule, pe dânsa! Pe Natașa mea, chipul ei îl calcă în picioare! În picioarele lui!... Tiran ce ești! Om trufaș și fără inimă...

Dezmeticit de strigătul deznădăjduit al soției sale, bătrânul se opri îngrozit de ceea ce făcuse. Apoi deodată se repezi, ridică de jos medalionul și dădu să iasă repede din cameră, dar făcând numai vreo doi pași, se poticni, căzu în genunchi, duse brațele înainte, se sprijini, și astfel proptit de divanul din fața lui, își înclină capul istovit.

Plângea ca un copil, ca o femeie. Suspinele îl înecau, îi apăsau pieptul, sălbatice, de parcă ar fi vrut să-l sfarme. Cumplitul bătrân devenise într-o clipită mai slab decât un copil. Nu mai era în stare să blesteme, nu mai putea; acum, nu-i mai era rușine de noi și, într-o înfrigurată dezlănțuire de dragoste, acoperi cu sărutări chipul fetiței lui, pe care abia cu un minut înainte îl călcase în picioare. Părea că toată gingășia, toată dragostea pentru fiica cea adorată, înfrânate și tăinuite de atâta amar de vreme, răzbăteau acum la lumină cu o putere nestăvilită și puterea aceasta năprasnică îi copleșise întreaga făptură.

— Iart-o, iart-o pe Natașa! îl implora, plângând, Anna Andreevna, aplecată deasupra lui și îmbrățișându-l cu negrăită duioșie. Cheam-o înapoi în casa ei părintească, dragul meu, și atunci Dumnezeu însuși, la judecata lui cea mare, o să țină seamă de milostivirea ta smerită!...

— Nu, asta nu! Niciodată! se încăpățâna bătrânul cu glas sugrumat. Asta niciodată! Niciodată!

CAPITOLUL XIV

Am ajuns la Natașa destul de târziu, abia pe la zece seara. Locuia acum pe Fontanka, lângă podul Semionovski, în casa prost îngrijită a negustorului Kolotușkin, la etajul al

treilea. La început, în primele zile după plecarea ei de-acasă, ea și cu Alioșa au stat într-o locuință mică, dar frumoasă și confortabilă, la etajul doi, pe Liteinaia. Curând însă, băierile pungii tânărului prinț strângându-se din cale afară, viața lor luă o altă întorsătură. Profesor de muzică, firește, nu se făcuse, dar în schimb se apucase să se împrumute de la oricine se nimerea, și era plin de datorii. Banii și-i cheltuia pentru înfrumusețarea locuinței sau copleșind-o pe Natașa cu cadourile. Zadarnic se împotrivea ea acestei risipe, îl certa, ba și plângea din pricina aceasta. Gingaș și sensibil, chibzuind uneori săptămâni în șir ce anume cadou să-i facă Natașei, savurând anticipat plăcerea surprizei și găsind în asta, de fiecare dată, un nou prilej de adevărată sărbătoare, Alioșa, care îmi destăinuia dinainte bucuriile la care se aștepta, întâmpinând reproșurile și lacrimile ei, părea atât de abătut, încât ți se făcea milă de dânsul; mai târziu, din cauza acestor daruri, se iscau adesea între ei chiar și certuri grave. Pe de altă parte, Alioșa cheltuia mulți bani chiar și fără știrea Natașei, influențat de prieteni, înhăitându-se cu ei și înșelând-o cu vreo Josefina sau Mina oarecare. Totuși, o iubea mult... Era însă o dragoste chinuitoare: venea adeseori la mine, abătut și trist, să-mi spună că e nevrednic de iubirea Natașei, că el nu face nici cât vârful degetului ei cel mic, că e brutal, și rău, și incapabil s-o înțeleagă. Într-un anumit fel, avea dreptate: ei nu se potriveau nici pe departe; se simțea ca un copil față de dânsa și adevărul e că și Natașa îl socotea la fel. Când trecea pe la mine, îmi mărturisea cu lacrimi în ochi despre aventurile lui cu vreo Josefină, dar mă implora totodată să nu-i spun nimic Natașei; iar când, după toate aceste spovedanii, sfios și vinovat, mergea împreună cu mine la dânsa (neapărat cu mine, spunând că altminteri se rușinează s-o mai privească în ochi după nesăbuințele săvârșite și că numai eu îi pot fi de ajutor în asemenea momente), Natașa ghicea pe dată, dintr-o singură privire,

tot ce se întâmplase. Era foarte geloasă și nu-mi explic cum ajungea totuși să-i treacă cu vederea toate isprăvile de acest fel. De obicei, lucrurile se petreceau cam așa: intram amândoi, Alioșa deschidea sfios vorba și o privea drăgăstos drept în ochi. Ea ghicea numaidecât că-i vinovat, dar nu lăsa să se bage de seamă; nu-l întreba niciodată nimic și nu căuta să-l descoasă, ci, dimpotrivă, se străduia parcă anume să fie și mai tandră, mai afectuoasă și mai veselă; și n-o făcea ca în joacă, sau ca vreun șiretlic femeiesc. Nicidecum! Pentru ființa aceasta minunată, putința de a ierta și de a mângâia însemna o bucurie fără margini, ca și cum iertarea însăși ar fi avut pentru dânsa un farmec aparte, rafinat. E drept că pe atunci toate escapadele lui Alioșa se rezumau la câte o Josefină. Văzând-o pe Natașa atât de blândă și de iertătoare, nu se mai putea ascunde și-și mărturisea pe loc greșeala fără a mai fi întrebat, numai ca să-și ușureze sufletul, „ca să fie totul la fel ca mai înainte”, cum obișnuia să spună. După ce îi obținea iertarea, se entuziasma la culme, ba uneori, plângând de bucurie și de înduioșare, o îmbrățișa și o săruta. Apoi, cuprins de o veselie nebună, se apuca să descrie de-a fir-a-păr, cu o sinceritate copilărească, escapadele cu Josefina; râdea în hohote, se întrecea în cuvinte de laudă și de admirație pentru Natașa, și astfel seara se încheia în dragoste și fericire. Când isprăvi însă toți banii, Alioșa începu să-și vândă lucrurile. La insistențele Natașei, descoperi o locuință mică și ieftină pe Fontanka. Se întreținea din ceea ce obținea pe lucrurile vândute; în cele din urmă, Natașa își vându până și rochiile, apoi începu să-și caute de lucru; aflând despre asta, Alioșa păru în culmea disperării: își blestema zilele, striga că se disprețuiește, dar nu întreprindea nimic pentru îndreptarea situației. În perioada despre care este vorba acum, se pare că epuizaseră până și aceste ultime resurse; o singură posibilitate le mai rămânea, să lucreze, dar câștigul acesta ar fi fost aproape infim.

Încă de când venise Natașa la el, se iscase o ceartă serioasă între Alioșa și tatăl său. Intențiile prințului de a-și însura băiatul cu Katerina Feodorovna Filimonova, fiica vitregă a contesei, erau pe atunci doar un proiect, dar prințul acționa stăruitor pentru realizarea lui; îl prezentase pe Alioșa viitoarei logodnice, îndemnându-l prin sfaturi și apeluri la înțelepciune să se comporte în așa fel, încât să-i placă fetei; dar planurile lui au fost zădărnicite chiar de contesă. După aceea, prințul nu se mai interesă prea mult de legătura fiului său cu Natașa, lăsând totul în seama timpului și sperând - cunoștea firea nestatornică a lui Alioșa - că pasiunea tânărului se va sfârși în curând. Începuse să nu mai creadă în eventualitatea unei căsătorii între Alioșa și Natașa, și nu-și mai bătea capul cu asta până aproape în ultimul moment. Întrucât îi privește pe cei doi îndrăgostiți, ei amânară chestiunea căsătoriei până la împăcarea formală dintre tată și fiu și, în general, până la o schimbare în mai bine a împrejurărilor. De altfel, Natașa, pe cât se pare, n-avea de gând să deschidă vorba despre așa ceva. Alioșa îmi spuse o dată, în taină, că tatăl său ar fi chiar întrucâtva bucuros de întreaga întâmplare: îi plăcea mai ales faptul că Ihmenev apărea astfel într-o situație umilitoare. Aparent, prințul continuă să-și manifeste nemulțumirea, micșoră suma și așa destul de redusă cu care își subvenționa fiul (era tare zgârcit față de Alioșa), ba îl mai și amenință că îl va lipsi de orice ajutor bănesc. Curând însă, plecă în Polonia împreună cu contesa, care avea niște treburi pe acolo și în călătoria aceea nu încetă o clipă să stăruie asupra proiectului său de încuscrire. Ce-i drept, Alioșa era încă prea tânăr pentru însurătoare, dar logodnica pe care i-o găsise prințul avea prea multă avere, așa că nu voia să-i scape un asemenea prilej. În cele din urmă, prințul își atinse scopul. Curând ne-a ajuns la ureche vestea că planul său avea sorți de izbândă. Ceea ce relatez acum se petrecea tocmai după întoarcerea lui la Petersburg. Își întâmpinase fiul cu afecțiune, dar trăinicia

legăturii acestuia cu Natașa îl surprinsese extrem de neplăcut, începu să se îndoiască de reușita planului său, ba chiar îl cuprinse și oarecare teamă. De aceea îi ceru lui Alioșa cu toată hotărârea s-o rupă cu Natașa; curând însă găsi cu cale să folosească un mijloc mai sigur de a obține acest lucru: îl duse pe Alioșa la contesă. Fiica vitregă a acesteia putea fi socotită o adevărată frumusețe: foarte tânără, aproape un copil încă, de o bunătate rară, cu sufletul senin, neîntinat, era veselă, deșteaptă și plină de gingășie. Prințul socotise că în cele șase luni care se scurseseră, Natașa va pierde pentru fiul său farmecul noutății și că Alioșa va privi acum cu alți ochi pe viitoarea lui logodnică. Socotelile sale se adeveriră numai în parte. Într-adevăr, Alioșa se îndrăgosti de tânăra fată. Aș vrea să mai adaug că prințul devenise pe neașteptate deosebit de atent și de bun față de el (deși tot nu-i dădea încă bani). Dar Alioșa simțea că bunătatea aceasta a tatălui său ascunde o hotărâre nestrămutată, și de aceea era cam trist, dar nu chiar atât cât ar fi fost dacă n-ar mai fi văzut-o zilnic pe Katerina Feodorovna. Știam că nu mai fusese de cinci zile pe la Natașa. De aceea, în drum spre casa ei, după ce am plecat de la Ihmenevi, mă gândeam cu neliniște la ceea ce avea să-mi spună. Am zărit de departe lumină la fereastra ei. Ne înțelesesem încă mai demult că, dacă va avea nevoie neapărat să mă vadă, să lase o lumânare aprinsă la fereastră, pentru ca, dacă s-ar întâmpla să trec pe acolo (și lucrul acesta mi se întâmpla să-l fac în fiecare seară), să pot ghici după acea lumină neobișnuită din fereastră că sunt așteptat și că ea are nevoie de mine. În ultimul timp, Natașa lăsa deseori lumânarea aprinsă la fereastră...

CAPITOLUL XV

Natașa era singură. Măsura odaia de la un capăt la altul, cu pași neauziți, cu brațele încrucișate la piept, adânc îngândurată. Samovarul de pe masă, aproape stins, mă aștepta de mult. Natașa zâmbi și îmi întinse mâna în tăcere. Avea fața palidă. Zâmbetul ei trăda suferință, duioșie și o îndelungă răbdare. Ochii ei albaștri, senini îmi părură și mai mari ca de obicei, părul parcă și mai des, și aceasta, fără îndoială, din pricină că slăbise și era bolnavă.

— Credeam că n-ai să mai vii, zise ea dându-mi mâna; mă gândisem chiar s-o trimit pe Mavra să afle ce-i cu tine; mă temeam să nu te fi îmbolnăvit iarăși.

— Nu, nu sunt bolnav, dar am fost reținut în altă parte, o să-ți povestesc îndată. Dar ce-i cu tine? Ce s-a întâmplat?

— Nu s-a întâmplat nimic, îmi răspunse ea având aerul că este surprinsă. De ce mă întrebi?

— Păi, mi-ai scris... nu mi-ai scris ieri să vin? Mi-ai fixat și ora: să nu vin nici mai devreme, nici mai târziu. Asta mi s-a părut cu totul neobișnuit.

— Așa e! Îl așteptam ieri pe *el*...

— Cum! N-a mai fost de atunci pe ia tine?

— De-atunci! Și mi-am zis că dacă nu vine, să stăm puțin de vorbă noi doi; vreau să mă sfătuiesc cu tine, adăugă ea după o scurtă tăcere.

— Dar în seara asta nu-l mai aștepți?

— Nu, nu-l aștept: în seara asta e acolo...

— Tu ce crezi, Natașa? N-o să mai vie chiar de loc?

— Ba o să vie, firește, răspunse ea pe un ton deosebit de grav, privindu-mă drept în ochii mei.

Îi displăcea graba cu care îi puneam aceste întrebări. Tăcurăm o bucată de vreme continuând să ne plimbăm prin cameră.

— Știi cum îmi treceam timpul așteptându-te, Vanea? Mă plimbam prin odaie, recitind niște versuri; îți mai aduci aminte? Clopoțelul, drumul de iarnă: „Cântă vesel pe masă vechiul meu samovar” le-am citit noi odată, demult, împreună:

Vijelia a stat; drumu-i iar luminat[xviii]
Cu puzderii de ochi noaptea cată în sus...

Și pe urmă:

Pătimașă se-aude o voce cântând,
Clopoțelul o-ngână ușor:
„Dragul meu va veni, va veni în curând
Și-l voi strânge la pieptu-mi cu dor!
Și mi-e cuibul un rai - abia zorii apar
Că pe geamuri argintul și-l lasă zălog;
Cântă vesel pe masă vechiul meu samovar,
Focu-n soba încinsă trosnește arar
Luminând patul-nalt cu polog...”

— Ce frumos! Ce versuri răscolitoare, Vanea, și ce tablou feeric, cu câte rezonanțe... Totul e doar o canava, pe care desenul e abia schițat, poți broda ce-ți place. Două simțăminte se întâlnesc: unul de demult și altul de acum. Samovarul, pologul, totul îți pare atât de familiar, atât de apropiat... Parcă te-ai afla într-o căsuță din capitala noastră de județ; întrevăd aievea căsuța aceea mică, nouă, ridicată din bârne și neîmbrăcată încă în căptușeala de scânduri... Iar pe urmă tabloul următor:

Iar se aude o voce duioasă cântând,
Clopoțelul suspină ușor:
„Dragul meu de demult de-o veni într-un rând
Dezmierda-mă-va trist, gânditor.
Și mi-e viața un chin, frig în casă-i și strâmt,
Suflă vântul prin geam; glas de vifor ascult...

Doar un vișin stingher stă în ninsu-i veșmânt
Însă poate nici el nu mai e pe pământ
Și-a murit sub fereastră demult.
Prăfuit, în ungher stă pologul uitat,
Prin odaie, bolnavă, mă plimb nencetat
Și-aș pleca la ai mei, în zadar îl aștept...
O ocară cerșesc, ori un sfat înțelept...
N-are cine să-mi dea... Doar un glas sugrumat -
O bătrână mai bombăne...”

— „Prin odaie, bolnavă, mă plimb nencetat”... cât e de adevărat! „O ocară cerșesc, ori un sfat înțelept” - câtă gingășie, cât alean se ascunde în aceste versuri, și câtă suferință de pe urma amintirilor, suferință pe care tu singur ți-ai pricinuit-o, pentru ca să te desfeți acum cu ea... Doamne, cât e de adevărat! Așa se întâmplă uneori!...

Stăpânindu-și parcă un spasm în gât, Natașa tăcu...

— Vanea, dragul meu!... își reveni ea într-un târziu, dar se opri deodată, parcă uitând ce voia să-mi spună, sau poate fiindcă n-avea ce-mi spune și nu vorbise decât într-o doară, fără un gând anume, la îndemnul cine știe cărui simțământ neașteptat.

Plimbarea noastră prin cameră continuă fără întrerupere. Băgai de seamă că avea candela aprinsă în fața icoanei. În ultima vreme, un tot mai puternic sentiment de evlavie pusese stăpânire pe Natașa, deși nu-i plăcea să i se vorbească despre asta.

— Ce-i mâine, sărbătoare? Văd că ai candela aprinsă.

— Nu, nu e sărbătoare... Dar, stai jos, Vanea, trebuie să fii tare obosit... Vrei un ceai? În seara asta n-ai băut încă ceai, nu-i așa?

— Să ne așezăm Natașa. Ceai am băut.

— De unde vii tu acum?

— De la *ei*.

Când vorbeam cu Natașa, așa obișnuiam totdeauna să-i numim pe ai ei de acasă.

— De la ei? Păi, când ai avut vreme să treci și pe acolo? Te-ai dus singur, sau te-au chemat ei?...

Întrebările ei curgeau precipitate, una după alta. Pălise și mai tare la față de emoție. I-am istorisit de-a fir-a-păr întâlnirea cu bătrânul, convorbirea cu mama ei, scena cu medalionul, totul, întocmai cum se petrecuse, fără să-mi scape cel mai mic amănunt, căci nu-i ascundeam niciodată nimic. Mă asculta, prinzând cu nesaț fiecare vorbă. Ochii i se încețoșară. Scena cu medalionul o tulburase peste măsură.

— Ia stai, Vanea, stai puțin, mă pomeneam că mă întrerupe adesea, vreau să-mi povestești cu de-amănuntul tot, să nu-ți scape nimic, fiindcă nu prea le spui tu pe toate!

I-am repetat încă și încă o dată cele întâmplate, răspunzând mereu la nenumăratele întrebări, care se stârneau din dorința de a afla noi și noi amănunte.

— Crezi într-adevăr că a vrut să vină la mine?

— Nu știu, Natașa, nu mi-am făcut încă nici o părere despre asta. Că-i e dor și că te iubește mult e limpede. Dar că avea de gând să vină să te vadă, sau nu - asta... asta...

— Și zici că a sărutat medalionul? repetă ea întrebarea. Și ce spunea când îl săruta?

— Vorbe fără șir, exclamații: te striga pe numele cele mai duioase, te chema...

— Mă chema?

— Da!

Natașa începu să plângă încet.

— Sărmanii! o auzii. Nu mă mir că știe totul, întregi ea după o scurtă tăcere. A aflat o mulțime de lucruri și despre tatăl lui Alioșa.

— Natașa, îndrăznii după o clipă de ezitare, să mergem la ei...

— Când? întrebă ea, pălind și săltându-se puțin de pe fotoliu. Își închipuise că țin să mergem numaidecât. Nu, Vanea, adăugă apoi, lăsându-și mâinile pe umerii mei cu un zâmbet plin de tristețe, nu, dragul meu; e dorința ta de totdeauna, însă... mai bine să nu-mi mai vorbești de asta.

— Și nu va avea niciodată, niciodată sfârșit această îngrozitoare neînțelegere? strigai întristat. Ești oare atât de orbită de mândrie, încât nu vrei să faci tu primul pas? Căci ar trebui să-l faci tu cea dintâi... Poate că tatăl tău atât așteaptă, ca să te poată ierta... El e tată: l-ai făcut să sufere! Respectă-i cel puțin mândria: e firească, legitimă! Ai datoria s-o faci; încearcă, și el te va ierta, fără nici un fel de condiții...

— Fără nici un fel de condiții! E cu neputință; și să nu-mi reproșezi, Vanea, ar fi zadarnic. M-am gândit la asta și mă gândesc mereu zi și noapte. După ce am plecat de la ei, aproape că n-a fost zi de la Dumnezeu să nu mă gândesc. Dar a câta oară vorbim noi iar și iar despre asta?! Doar știi și tu că așa ceva este cu neputință!

— Încearcă totuși!

— Nu, dragă prietene, nu se poate. Dacă încerc, n-am să-l fac decât să se înverșuneze și mai mult împotriva mea. Ceea ce este iremediabil n-ai cum să mai îndrepți; și vrei să știi ce anume este aci iremediabil? Nu se mai pot întoarce fericitele zile ale copilăriei, pe care le-am trăit alături de ei. Chiar și iertându-mă, așa cum sunt astăzi, tata tot nu m-ar mai recunoaște. Mă știa o fetiță, un copil mai mărișor. Mă iubea și se bucura de naivitatea mea copilărească, mă dezmierda. Până în ultima clipă, înainte să fi plecat eu de la ei, tot mă mai mângâia pe cap, de parcă aș fi fost tot ca la șapte ani, când, așezată pe genunchii lui, îi cântam cântecele mele de copil. Din fragedă copilărie până în ziua plecării mele, n-a fost seară în care să nu fi venit lângă patul meu, să mă binecuvânteze la culcare. Cu o lună înainte de nenorocirea noastră, îmi cumpărase, în taină, niște cercei (de care eu aflasem însă)

și se bucura ca un copil, închipuindu-și ce bucuroasă voi fi de acest dar; și cât de necăjit a fost și cât de supărat pe noi toți, mai întâi și-ntâi pe mine, firește, când i-am spus că știam de mult ce dar îmi pregătise. Cu trei zile înainte de plecarea mea, băgase de seamă că sunt tristă; îl năpădise și pe el mâhnirea, de era cât pe-aci să se îmbolnăvească; și ce crezi? Ca să mă distreze, cumpără niște bilete de teatru. Sărmanul, cu asta vroia el să mă lecuiască! Repet, Vanea, tata mă știa și mă iubea ca pe o copiliță, nici n-ar fi vrut să se gândească vreodată că voi deveni femeie... Pentru nimic în lume nu-i trecea așa ceva prin cap, Dacă m-aș întoarce acum acasă, nu m-ar mai recunoaște. Chiar iertându-mă, zic, pe cine o să întâmpine? Nu mai sunt fetița de altădată, am trecut prin atâtea în răstimp! Și de i-aș intra în voie, n-ar înceta să ofteze gândindu-se mereu la fericirea noastră de altădată, cu părerea de rău că nu mai sunt aceeași care am fost odinioară, când el mă iubea ca pe un copil; căci trecutul pare întotdeauna mai frumos. Iar amintirile sunt dureroase! Ah, ce frumos e trecutul, Vanea! exclamă ea, furată de gânduri, dar se întrerupse o dată cu rostirea acestor cuvinte, țâșnite din străfundul inimii și al durerii.

— E adevărat ce-mi spui, Natașa, și asta înseamnă că el va trebui să te cunoască din nou, așa cum ești acum, și să te îndrăgească iarăși. Ar trebui mai ales să te cunoască și te va îndrăgi negreșit așa cum ești. Nu-ți închipui, cred, că nu se va strădui să te cunoască și să te înțeleagă și într-altfel, tocmai el, omul cel mai bun, cu o inimă atât de minunată!

— Ah, Vanea, nu fi nedrept! Ce lucruri deosebit de complicate ar avea de înțeles la mine? Nu la asta mă gândeam. Vezi tu, dragostea părintească își are și ea geloziile ei. Îl doare mai ales faptul că tot ce-a fost între mine și Alioșa s-a înfiripat și s-a petrecut fără ca el să se fi gândit la o asemenea eventualitate. Că n-a știut să vadă la timp. Și-o fi dând seama, în sinea lui, că nici nu bănuise această posibilitate, iar nefericitele urmări ale dragostei

noastre, fuga mea - toate acestea le trece numai pe seama firii mele ascunse și „nerecunoscătoare”. Nu m-am dus la el, chiar de la începutul începutului, să-i destăinui tot ce aveam pe suflet, întreg vălmășagul frământărilor mele din clipa în care am simțit că iubesc; dimpotrivă, mi-am zăvorât simțămintele, mi le-am ascuns de dânsul și crede-mă, Vanea, toate astea el le socoate mai jignitoare decât urmările propriu-zise ale dragostei mele, adică decât faptul că am plecat de la ei și m-am dăruit cu totul celui pe care-l iubeam. Să zicem că m-ar primi ca un tată iubitor, cu bunătate și căldură; și totuși, gândește-te, sămânța dușmăniei nu va dispărea. A doua sau a treia zi după întoarcerea mea, au să înceapă amărăciunile, îndoielile, reproșurile. De altfel, nici nu m-ar ierta, cum îți închipui tu, așa, fără nici un fel de condiții. Să presupunem că am să-i spun cu toată sinceritatea că-mi dau seama cât de mult l-am jignit, cât de vinovată sunt față de el, și, cu toate că mă va durea mult dacă n-o să priceapă cât m-a costat întreagă *fericirea* asta cu Alioșa, nici prin ce suferințe am trecut, eu firește că am să-mi stăpânesc durerea, că am să rabd orice; dar toate acestea pe el nu-l vor mulțumi. El îmi va cere o compensație pe care n-aș putea să i-o dau; îmi va pretinde să-mi reneg trecutul, să mi-l smulg din inimă, să-l blestem pe Alioșa și să regret dragostea pe care am avut-o, pe care o am pentru el. Îmi va pretinde imposibilul: reîntoarcerea zilelor senine de odinioară și uitarea desăvârșită a celor trăite în ultima jumătate de an. Iar eu, eu n-am să pot blestema pe nimeni, și nici să regret, și nici să am mustrări de cuget... Se vede că așa a fost să fie, că așa o fi trebuit să se întâmple... Nu, Vanea, e cu neputință să mă întorc acum la ei. Nu-i încă vremea.

— Și când o să vină acea vreme?

— Nu știu... Trebuie să ne răscumpărăm dinainte fericirea viitoare; s-o plătim cumva, prin noi suferințe... Da, da, suferința purifică totul! Ah, Vanea, câtă durere îi este dat omului să îndure în viață!

O priveam mut, copleșit de gânduri.

— De ce te uiți așa la mine, Alioșa, adică nu, iartă-mă, Vanea? La ce te uiți? mă întrebă surâzând de greșeala pe care o făcuse.

— Mă uit la zâmbetul tău, Natașa. De unde îl ai? Altădată surâdeai altfel.

— Și ce găsești tu în zâmbetul meu?

— E drept că i-a mai rămas ceva și din naivitatea copilărească de odinioară... Totuși, acum, când zâmbești, am impresia că văd câteodată răzbătând pe chipul tău durerea. Ai slăbit, Natașa, iar părul ți s-a făcut parcă mai des... Ce fel de rochie e asta pe tine? O aveai încă de-acasă?

— Ce mult ții tu la mine, Vanea! șopti ea, privindu-mă cu duioșie. Și tu, ce faci tu acum? Cum îți mai merg treburile?

— Cu mine, nici o schimbare; scriu mereu la roman, deși nu prea merge, mi-a secat inspirația! Să scriu așa, la nimereală, cine știe, poate c-ar ieși la fel de interesant, însă n-aș vrea să compromit o idee frumoasă. E una din ideile cele mai scumpe mie. Totuși, romanul trebuie predat la termen. Mă bate gândul să mă las de el și să scriu mai bine o nuvelă, ceva ușor și grațios, fără tendințe sumbre... Dar absolut fără nici una... Toată lumea să fie veselă și fericită!...

— Sărmanul meu truditor! Și cu Smith cum a rămas?

— Păi, Smith e mort.

— Nu ți s-a arătat? Îți vorbesc serios, Vanea, ești bolnav, ai nervii zdruncinați, trăiești într-o lume de năluciri. Toate astea le-am observat când mi-ai povestit despre locuința ta cea nouă. Cum e locuința? E umedă, nesănătoasă, nu-i așa?

— Da! Și mi s-a mai întâmplat o ciudățenie în seara asta. Lasă că-ți povestesc altă dată.

Natașa nu mai auzea ce-i spuneam, se adâncise într-ale ei.

— Nu pricep, cum am putut să plec atunci de la ei. Eram ca în delir, adăugă ea într-un târziu, ațintind asupră-mi o privire care nu aștepta răspuns.

În clipele acelea, chiar dacă i-aș fi spus ceva, Natașa tot nu m-ar fi auzit.

— Vanea, îmi zise apoi în șoaptă. Te-am chemat ca să-ți spun ceva.

— Ce anume?

— Că... mă despart de el.

— Te-ai și despărțit, ori ai de gând s-o faci de acum înainte?

— Trebuie să sfârșesc odată cu această viață. Pentru asta te-am chemat, ca să-ți spun tot ce am pe suflet și tot ce ți-am ascuns până azi.

De obicei începea astfel când vroia să-mi încredințeze gândurile și dorințele ei ascunse și aproape întotdeauna știam dinainte - și de cele mai multe ori tot de la dânsa - cam ce avea să-mi spună.

— Ah, Natașa, de o mie de ori am mai auzit toate astea de la tine! Firește, nu mai puteți trăi așa cum vă găsiți; legătura voastră e ciudată, tare ciudată, de fapt, nu vă leagă nimic. O întrebare, însă: vei avea destulă tărie ca să te desparți de el?

— Ceea ce ai auzit, cum spui, de la mine până acum, n-a fost decât frământarea intenției, Vanea; acum însă m-am hotărât. Îl iubesc nespus, și totuși, parcă i-aș fi în același timp și cel mai mare dușman; îi distrug viitorul. Trebuie să-i redau libertatea. Cu mine nu se poate căsători; nu e în stare să-l înfrunte pe tatăl său. Și nici eu n-aș vrea ca el să se simtă legat de mine. De aceea sunt aproape bucuroasă că s-a îndrăgostit de logodnica pe care i-au găsit-o. Așa îi va fi mai lesne să se despartă de mine. Trebuia să mă hotărâse odată la asta! E de datoria mea... De vreme ce-l iubesc, trebuie să sacrific totul pentru el, ca să-i dovedesc dragostea mea; e de datoria mea, nu-i așa?

— Și totuși, n-ai să-l poți convinge, Natașa...

— Nici n-am să încerc. Voi continua să fiu față de el ca și până acum, chiar de-ar fi să apară în clipa asta. Dar trebuie să aflu un mijloc care i-ar putea îngădui să mă părăsească fără remușcări. Asta mă obsedează și mă chinuie, Vanea: ajută-mă, sfătuiește-mă, ce să fac?

— Există doar o singură cale: să încetezi a-l mai iubi și să îndrăgești pe altcineva. Nu știu însă, dacă ar mai ajuta la ceva. Altminteri, îi cunoști firea... Uite, n-a mai venit pe la tine de cinci zile, așa e? Închipuie-ți că te-a părăsit de tot; e de ajuns însă să-i scrii că-l părăsești chiar tu, și ai să vezi cum o să alerge într-un suflet la tine.

— De ce nu-l poți suferi, Vanea?

— Eu?!

— Da, tu, tu! Îl dușmănești și în față, și pe ascuns! Nu ești în stare să rostești o vorbă despre el, fără s-o încarci de răzbunare. De nenumărate ori am băgat de seamă că-ți face o adevărată plăcere să-l umilești, să-l ponegrești! Da, chiar așa: să-l ponegrești, nu greșesc când o spun!

— Am auzit-o de nenumărate ori de la tine. Ajunge, Natașa, hai să vorbim despre altceva.

— Aș vrea să mă mut într-o altă locuință, îmi spuse ea după o scurtă tăcere. Nu fi supărat, Vanea...

— La ce ți-ar folosi? Te va găsi și acolo... Cât despre mine, nu mă supăr, crede-mă!

— Dragostea e puternică: iar dragostea lui cea nouă poate că-l va reține. Chiar dacă s-ar întoarce la mine, n-ar fi decât numai pentru câteva clipe, ce zici?

— Nu știu ce să-ți spun, Natașa... totul la el, tot ce face este lipsit de logică elementară. Vrea să se însoare cu cealaltă, și să te iubească în același timp și pe tine. Nu mi-e lămurit cum reușește el să le împace toate astea.

— Dacă aș ști sigur că o iubește cu adevărat, m-aș hotărî de îndată... Vanea! Să nu-mi ascunzi nimic! Poate că știi ceva ce nu vrei să-mi spui?

Mă iscodea înfrigurată.

— Nu, nu știu nimic, draga mea, îți dau cuvântul meu de onoare că nu știu. Am fost întotdeauna sincer cu tine. De altfel, uite ce-aș mai crede: poate că nici nu-i îndrăgostit de fiica vitregă a contesei, cum ne închipuim noi. S-ar putea să fie doar o pasiune trecătoare...

— Crezi, Vanea? Doamne, dacă aș ști cu certitudine! Ah, cât aș vrea să-l văd acum, o clipă doar. Aș afla, după fața lui, totul! Dar nu vine! Nu vine!...

— Îl aștepți, Natașa?

— Nu; știu că e la ea... am trimis pe cineva să afle. Tare aș vrea s-o văd și eu... Ascultă, Vanea, poate să-ți pară că vorbesc prostii, dar n-aș putea oare s-o văd? Nu s-ar putea să ne întâlnim undeva? Ce părere ai?

Îmi aștepta, neliniștită, răspunsul.

— S-ar putea s-o vezi. Dar va fi oare de ajuns s-o vezi numai?

— Mie mi-ar fi suficient și atâta, căci aș ghici îndată totul, dintr-o singură privire. Ascultă, nici nu știi ce proastă m-am făcut în ultima vreme; mă învârtesc prin odaie, singură, mereu singură, cu gândurile mele; gândurile mi se învălmășesc în cap, și mi-e atât de greu! Și, uite, ce mi-a trecut prin minte, Vanea: n-ai putea să faci cunoștință cu ea? Te auzeam parcă o dată spunând că mama logodnicei lui, contesa, ți-a lăudat romanul; mi se pare că te duci din când în când pe la seratele prințului R...; vine și ea pe acolo. Fă în așa fel, ca să-i fii prezentat. Sau ar putea să te prezinte chiar Alioșa. Caută s-o cunoști. Și ai să-mi povestești totul despre dânsa.

— Natașa, scumpa mea, să lăsăm deocamdată, vom mai vorbi noi de asta. Dar uite ce te-aș ruga să-mi spui: oare crezi cu adevărat că ai să afli destulă tărie în tine ca să te desparți de el? Gândește-te ce se petrece cu tine numai în clipa asta: ai putea să pretinzi că ești acum liniștită?

— Voi găsi în mine tăria necesară! răspunse ea tărăgănat, aproape în șoaptă. Pentru el aș face orice. Viața mea i-am dăruit-o lui! Dar nu mă rabdă inima, Vanea, să-l

știu acum la dânsa, uitând cu totul de mine, că stă lângă ea, îi spune fel de fel de lucruri, râde... ți-aduci aminte cum se întâmpla să stea aici, lângă mine... îi caută privirea... întotdeauna se uită așa, în adâncul ochilor; și nici nu se gândește că eu sunt aici... cu tine.

Se întrerupse și mă privi disperată.

— Cum vine asta, Natașa, nu mai înțeleg nimic! Chiar adineauri, cu câteva clipe mai înainte, mi-ai spus chiar tu că...

— Uite așa! Toți deodată, ne despărțim cu toții deodată! mă întrerupse ea, cu ochii scăpărători. Chiar eu am să-l binecuvântez. E mai bine ca despărțirea să pornească de la amândoi. Mi-e atât de greu, Vanea, să mă gândesc, numai să mă gândesc că el, cel dintâi, mă va uita! Ah, Vanea, de-ai ști ce-nseamnă chinul ăsta! Nici eu nu mai înțeleg ce-i cu mine: rațiunea îmi spune că așa trebuie să se întâmple, iar când e vorba ca lucrurile să se întâmple cu adevărat, atunci e cu totul altfel! Ce să mă fac!?

— Lasă, Natașa, lasă, nu te mai gândi la asta, liniștește-te!

— De cinci zile, în fiecare oră, în fiecare minut... În veghe și prin somn, tot la el mă gândesc, mereu la el! Ascultă Vanea, mergem acolo. Te rog condu-mă!

— Liniștește-te, Natașa...

— Ba nu, ba nu, să mergem. Pentru asta te așteptam. De trei zile mă frământă gândul acesta. Pentru ce crezi că te-am chemat? Trebuie să mă însoțești până acolo: nu-mi refuza rugămintea... Te-am așteptat... De trei zile... Într-una... Acum e serată la ei... El e acolo... Să mergem!

Părea în delir. În clipa aceea, auzii în antreu un zgomot: mi se păru că Mavra se ceartă cu cineva.

— Ia stai, Natașa, cine o fi? întrebai, ascultă!

Un zâmbet de neîncredere i se zugrăvi pe obraz, ascultă și deodată păli.

— Doamne! Cine-i acolo? murmură ea aproape neauzit.

Ar fi vrut să mă rețină, însă eu ieșisem repede în antreu, la Mavra. Da, presimțirea n-o înșelase! Era el, Alioșa. Tocmai o întreba ceva pe Mavra, care nu-l lăsa să intre.

— De unde-mi vii în halul ăsta? se răstea ea. Cum, ce-i? Pe unde tot umbli? Ei, hai, fie, intră! Pe mine să știi că n-ai să mă împaci cu una, cu două! Intră; să te văd acu ce-o să-i mai îndrugi?

— Nu mi-e teamă de nimeni! Și uite că am să intru! își făcea curaj Alioșa, oarecum încurcat.

— Ei, hai, intră! Te văd eu, cât de grozav ești!

— Și ce, crezi că n-am să intru?! Ah, ești și dumneata aici! exclamă el, zărindu-mă. Ce bine-mi pare că te aflu aici! Ei, uite... am venit și eu; nici nu știu ce să fac...

— Intră, și gata, îl îndemnai, de ce te temi?

— Ba nu mă tem de loc, te-asigur, pentru că, zău, nu sunt vinovat cu nimic. Dumneata crezi că am vreo vină? Poftim, ai să vezi pe dată cum mă justific. Natașa, îmi dai voie să intru? strigă el cu un curaj forțat, oprindu-se șovăitor în fața ușii închise.

Nu se auzi însă nici un răspuns.

— Ce-i asta? mă întrebă el neliniștit.

— Ce poate să fie, chiar acum era acolo; poate doar...

Alioșa împinse ușa încetișor, aruncând o privire sfioasă prin odaie. Nu se vedea nimeni.

Apoi o zări într-un colț, între dulap și fereastră. Stătea acolo, ca și cum ar fi vrut să se ascundă, mai mult moartă decât vie. Când mi-aduc aminte de momentul acela, nici acum nu pot să nu zâmbesc. Alioșa se apropie privind-o îngrijorat.

— Natașa, ce-i cu tine? Bună seara, Natașa! rosti el cu sfială, privind-o temător în ochi.

— Nu-i... Nu-i nimic, ce vrei să fie? răspunse ea peste măsură de tulburată, ca și cum ea ar fi fost cea vinovată. Să-ți fac un ceai?

— Natașa, ascultă-mă, bâigui Alioșa cu totul zăpăcit. Mă crezi poate vinovat, dar n-am nici o vină, ți-o jur, nu sunt de loc vinovat! Să vezi, îți povestesc îndată.

— Dar pentru ce? murmură Natașa, nu-i nevoie... Dă-mi mai bine mâna și... gata... ca de obicei...

Cu aceste vorbe, ieși din colțul ei; obrajii începuseră să i se îmbujoreze. Avea privirea lăsată în jos, ca și cum i-ar fi fost frică să se uite în ochii lui.

— O, Doamne! explodă el entuziasmat. Dacă aș fi vinovat, nici n-aș fi îndrăznit să mă uit în ochii ei. Privește-o, privește-o! se întoarse el către mine. Mă consideră vinovat, totul vorbește împotrivă-mi, toate aparențele sunt în dezavantajul meu, de cinci zile n-am mai fost pe aici, circulă fel de fel de zvonuri că sunt la logodnică și uite că ea m-a și iertat! Îmi spune: „Dă-mi mâna, și gata!” Natașa, dragostea mea, îngerul meu! Să știi, să știi că nu-s de loc vinovat! Nici un pic, nici atâtica! Dimpotrivă! Dimpotrivă, Natașa!

— Bine, dar... dar tu la ora asta trebuia să fii *acolo*. Ai fost invitat, nu?... Cum se face că ești aici? Cât... e ceasul?

— Zece și jumătate! Păi, da... am fost acolo, dar am pretextat că mă simt rău și am plecat. E pentru întâia oară, în aceste cinci zile, că sunt liber și pot să scap pentru un moment, ca să vin la tine, Natașa. Adică, la drept vorbind, adică... aș fi putut veni și mai curând, dar n-am venit anume! Mă-ntrebi de ce: anume? O să afli îndată, o să-ți explic; de aceea am și venit, ca să-ți spun numai, ca să știi; zău, de data aceasta nu sunt cu nimic vinovat față de tine, cu nimic! Înțelegi? Cu nimic, Natașa!

Natașa ridică ochii și-l privi... Era atâta sinceritate în privirea lui, avea fața atât de radioasă, de cinstită, de pură și plină de bucurie, încât nu puteai să te îndoiești de spusele lui. Mă așteptam să-i văd izbucnind în strigăte de bucurie, repezindu-se unul în brațele celuilalt, ca de obicei. De data aceasta însă, Natașa, copleșită parcă de fericire, își lăsă capul pe pieptul lui și, pe neașteptate... izbucni

încet în plâns. Alioșa nu se mai putu stăpâni. Căzu la picioarele ei: îi săruta mâinile, rochia, ca în delir. Natașa se clătină, gata să cadă. Împinsei fotoliul mai aproape și Natașa se lăsă în el sleită de puteri.

PARTEA A DOUA

CAPITOLUL I

După un minut râdeam cu toții ca nebunii.

— Dar lăsați-mă, lăsați-mă să vă povestesc, ne acoperea râsul Alioșa cu vocea-i răsunătoare. Ia te uită la ei, își închipuie că... și acum ca-n alte dăți... am venit să îndrug vorbe goale... vreau să vă vorbesc serios. Ei, gata, tăceți odată!

Ardea de nerăbdare să se destăinuiască. După înfățișarea lui, se vedea că are noutăți importante. Dar aerul acela grav, pe care încerca să-l afișeze, alături de naiva lui mândrie de a se fi întors cu asemenea vești, o făcu din nou pe Natașa să pufnească în râs. Fără să vreau, râsei și eu după ea, neputându-mă stăpâni. Și cu cât se arăta Alioșa mai supărat pe noi, cu atât mai tare ne prăpădeam de râs. Necazul și disperarea lui copilărească ajunseseră să ni se pară atât de caraghioase, încât era destul să ni se arate numai degetul, pentru ca - aidoma micimanului din piesa lui Gogol[xix] - să ne pufnească numaidecât râsul. Venind de la ea din bucătărie, Mavra se oprise în pragul ușii, cântărindu-ne cu o neînduplecată mânie, nemulțumită de faptul că Alioșa nu căpătase de la Natașa o săpunea lă zdravănă, pe care ea o așteptase cu atâta plăcere în cele cinci zile, ci, dimpotrivă, ne vedea pe toți veseli și plini de voie bună.

În cele din urmă, Natașa, văzând că râsul nostru aproape că-l jignește pe Alioșa, se stăpâni și-l întrebă:

— Ce vrei să ne povestești?

— Să pun samovarul? sări atunci Mavra, oprindu-l fără nici un fel de respect pe Alioșa.

— Mavra, pleacă! pleacă! o goni Alioșa, dând din mâini și zorind-o să iasă din cameră. Am să vă povestesc totul: tot ce a fost, tot ce este, și tot ce va fi de aci înainte, pentru că acum știu absolut totul. Văd, dragii mei, că ați vrea să știți pe unde am umblat în aceste cinci zile; ei, tocmai despre asta vreau să vă vorbesc, și voi nu mă lăsați să încep. În primul rând, să știi, Natașa, că în tot timpul acesta te-am cam mințit; te mint de mult și ăsta este lucrul cel mai important.

— M-ai mințit!

— Da, de o lună de zile te tot mint! Am început prin a te minți încă dinainte de a fi sosit tatăl meu; acum însă, acum e vremea să-ți destăinuiesc totul. Cu o lună în urmă, am primit de la el o scrisoare foarte lungă, despre care nu v-am spus nici unuia nimic. Simplu și clar și, băgați de seamă, pe un ton atât de grav, că mă și speriasem - mă anunța că problema căsătoriei mele este ca și hotărâtă, că logodnica este întruchiparea perfecțiunii și că, deși eu n-o merit, trebuie totuși să mă însor neapărat cu ea; așadar, să mă și pregătesc și să binevoiesc a-mi scoate din cap toate prostiile etc., etc... Bineînțeles, vă dați seama cam unde vroia el să bată. Și uite, tocmai scrisoarea asta eu v-am ascuns-o...

— Dar n-ai ascuns nimic, îl întrerupse Natașa, ți-ai și găsit cu ce să te lauzi! De fapt, ne spuseseși totul. Mi-aduc aminte că pe-atunci te-ai făcut deodată atât de cuminte și de drăgăstos, nu te mișcai de lângă mine, de parcă te-ai fi simțit vinovat față de mine și ne-ai povestit, puțin câte puțin, întregul cuprins al scrisorii.

— Cu neputință! Sunt sigur că nu v-am povestit ceea ce era mai important acolo. Se prea poate să fi ghicit și voi câte ceva, asta-i treaba voastră, eu însă nu v-am povestit. V-am ascuns-o și de aceea am și suferit groaznic.

— Ba, după câte mi-aduc eu aminte, Alioșa, dumneata te sfătuiai mereu cu mine și... azi puțin, mâine puțin, mi-ai

povestit fragmentar până la urmă totul, bineînțeles în chip de supoziții, adăugai, uitându-mă la Natașa.

— Ce mai vorbă, ne-ai povestit tot! Nu te mai împăuna atâta! reluă ea. Ai fi în stare să ascunzi ceva? Ți-ai găsit cine să mintă! Până și Mavra a aflat totul, de atunci. Nu-i așa, Mavra, că și tu ai știut?

— Asta-i bună, cum să nu știu! răspunse Mavra, vârându-și capul pe ușă. Chiar în primele trei zile mi-a povestit totul. Ce mai tura-vura, nu-i de dânsul să facă pe pișicherul!

— Tiii! N-are cum să mai stea omul de vorbă cu voi! Știu, toate astea numai în ciudă mi le faci, Natașa! Iar tu, tu, Mavra, află că te înșeli amarnic. Mi-aduc aminte că eram atunci ca nebun; ții minte, Mavra?

— Cum să nu țin minte? Păi, și acuma, tot ca un nebun ești.

— Stai, nu despre asta-i vorba. Ți-aduci aminte? N-aveam nici o lețcaie și te-am trimis să-mi pui amanet portțigaretul de argint; până una, alta, însă, dă-mi voie să-ți atrag atenția, Mavra, că de la un timp încoace ți-ai cam luat nasul la purtare față de mine. E de vină și Natașa, că te-a învățat așa. Și acum, hai să zicem că într-adevăr v-am povestit câte puțin totul, chiar de atunci (mi-am amintit și eu acum). Dar ceea ce nu știți voi e tonul, tonul scrisorii, că doar într-o scrisoare tonul e lucrul cel mai de seamă. Tocmai despre asta vreau să vă vorbesc.

— Ei și, cum era, mă rog, tonul scrisorii? întrebă Natașa.

— Ascultă, Natașa, tu mă întrebi așa, de parcă într-adevăr ar fi vorba de o glumă. *Nu glumi*! Te asigur că toate astea sunt de foarte mare însemnătate. Tonul, înțelegi? era de așa manieră, că m-a făcut să-mi pierd cu desăvârșire curajul. Niciodată, până atunci, tatăl meu nu-mi mai vorbise astfel. Adică, mai curând să se dărâme Lisabona[xx] decât să nu i se împlinească vrerea; ăsta era tonul lui, poftim!

— Ei, hai, istorisește-ne; ce nevoie aveai să-mi ascunzi toate astea?

— O, Doamne! Păi... ca să nu te sperii... Speram să aranjez totul singur și uite așa, după acea scrisoare, îndată ce s-a întors tatăl meu, a și început calvarul cel mare. M-am pregătit să-i răspund răspicat, clar, cu toată seriozitatea, dar nu știu de ce, nu-mi prea reușea. El însă, abil, nu mă întreba; nu mă întreba nimic. Avea, dimpotrivă, aerul că parcă totul fusese hotărât între noi de când lumea, și nici nu mai încape vorbă de vreo rezistență sau de vreo nelămurire, oricât de mică. Auzi, *nici nu mai încape vorbă*! Câtă siguranță la el... Și era față de mine atât de drăguț, atât de binevoitor! Pur și simplu mă uluise. Dacă ai ști, Ivan Petrovici, ce om deștept e! Toate le știe, a citit grozav de mult. O singură dată e de ajuns să-ți ridici ochii spre el, că îți și află toate gândurile. De aceea, probabil, îi și spune lumea iezuitul. Natașei nu-i prea place când mă aude că-l laud. Natașa, te rog, nu mi-o lua în nume de rău. Și uite așa... ce vream să spun, va să zică? Apropo, știți că în ultimul timp nu-mi dădea nici un ban? Acum însă văd că a început să-mi dea iar; chiar aseară mi-a dat. O, Natașa! Îngerul meu! S-a isprăvit cu sărăcia noastră! Iată, privește, privește! Tot ce-mi reținuse drept pedeapsă în aceste șase luni, mi-a restituit ieri. Uitați-vă cât! Nici n-am apucat să-i număr până acum. Mavra, ia te uită, ce de bănet! De azi încolo nu mai e nevoie să amanetăm linguri și butoni!

Alioșa scoase din buzunar un teanc destul de voluminos de bancnote, vreo mie cinci sute de ruble, și-l depuse pe masă. Mavra privi încântată banii și-l lăudă pe Alioșa. Natașa însă îl îndemna de zor să povestească mai departe.

— Și uite așa, stăteam și mă perpeleam, gândindu-mă cum și ce să fac, urmă Alioșa. Să merg împotriva voinței lui? Să nu merg?... Adică, v-o jur, amândurora, de-ar fi continuat să se poarte rău față de mine, de nu se arăta atât de bun cum îl vedeam acum, puțin mi-ar fi păsat. I-aș fi spus de-a dreptul că nici nu vreau să aud, că sunt acum

coșcogea om de capul meu - și gata! Și, vă rog să mă credeți, aș fi izbutit să rămân la punctul meu de vedere. Dar așa - ce-i puteam spune? Să nu mă învinuiți. Te văd că ești cam nemulțumită, Natașa. Ce tot schimbați priviri între voi? Aha, vă gândiți, probabil: poftim, l-a și dus de nas, n-are în el pic de tărie... Ba am tărie. Mai mult chiar decât vă închipuiți voi! Dovadă că, în pofida situației care se crease, mi-am zis de îndată: e de datoria mea să-i spun tatii totul; și i-am spus, iar el mi-a dat ascultare.

— Și ce anume i-ai spus? întrebă îngrijorată Natașa.

— I-am spus că nu vreau o altă logodnică, că am o logodnică și aceea ești tu. Adică, firește, chiar așa de-a dreptul nu i-am vorbit încă, dar l-am pregătit ca să se aștepte la așa ceva, iar mâine am să i-o spun; în privința asta, sunt hotărât. Mai întâi, i-am arătat că e rușine să te însori pentru bani, o mare rușine, și că e dezonorant și o prostie ca noi să ne credem cine știe ce mari aristocrați (îi vorbesc totdeauna deschis, ca unui frate). I-am explicat după aceea că eu sunt *tiers état* și că *tiers état c'est l'essentiel*[5]; pe urmă, i-am mărturisit că e o mândrie pentru mine să fiu la fel cu toți ceilalți și că nici nu vreau să mă deosebesc întru nimic de ei... I-am vorbit cu pasiune, cu înflăcărare, de mă miram eu însumi de mine. În sfârșit, i-am demonstrat că și din punctul lui de vedere... Adică i-am spus-o pe față: ce fel de prinți suntem noi?! Așa, din naștere doar, căci altfel ce noblețe avem? În primul rând, nu suntem cine știe ce avuți; or, averea este lucrul cel mai de seamă. În zilele noastre, prințul prinților este Rotschild... În al doilea rând, acolo, în adevărata lume mare de mult nu se prea aude vorbindu-se de noi. Ultimul mai de faimă din neamul nostru a fost unchiul meu, Semion Valkovski, dar și acela nu era cunoscut decât la Moscova și numai prin faptul că-și tocase și bruma de avere ce-i mai rămăsese - o moșioară cu trei sute de suflete. Dacă tata n-ar fi izbutit să câștige prin strădania

[5] Starea a treia... starea a treia este esențialul (fr.).

lui ceva bani, apoi se prea poate că nepoții lui, cu toate titlurile lor de prinți, ar fi trebuit, probabil, să treacă la coarnele plugului. Și atunci, ce rost are să ne fudulim atâta? Într-un cuvânt, i-am spus tot ce aveam pe inimă, deschis, cu înflăcărare, nu i-am tăinuit nimic, ba am mai adăugat, mi se pare, încă ceva. Și să vedeți că nu m-a contrazis de loc; doar atât, mi-a reproșat că nu mă mai duc pe la contele Nainski, pe urmă mi-a sugerat că trebuie să-mi câștig bunăvoința prințesei K., nașa mea, și mi-a dat de înțeles că, dacă reușesc să fiu primit la ea, înseamnă că după aceea toate ușile îmi vor fi deschise și voi avea cariera asigurată. Și tot așa, dă-i, și dă-i... Dar toate vorbele lui nu erau decât aluzii la faptul că, de când sunt cu tine, Natașa, i-am cam neglijat pe toți ceilalți; cu alte cuvinte, că în toate acestea se simte înrâurirea ta. E drept, în ultima vreme nu se referă direct la tine, ba, dimpotrivă, se pare chiar că evită s-o facă. Și uite așa, umblăm cu șiretlicuri amândoi, dar fii sigură că în cele din urmă va fi sărbătoare și pe ulița noastră, a ta și a mea.

— Bine, bine, spune mai departe! Vreau să știu cum s-au terminat toate astea; el ce-a hotărât? Asta contează. Of! că tare flecar mai ești, Alioșa...

— Ce a hotărât el? Dumnezeu să-l înțeleagă... Nici n-ai avea cum știi ce a hotărât; dar eu nu vorbesc aiurea, vă spun lucruri foarte importante: n-a hotărât nimic. Doar zâmbea, așa, de parcă, ascultându-mă, i-ar fi fost milă de mine. Îmi dau seama că asta-i cam umilitor pentru mine, dar nu mi-e rușine să v-o spun. „Sunt absolut de acord cu tine, a zis el la un moment dat, dar acum să mergem la contele Nainski. Vezi însă, nu te apuca să-i turui despre toate astea. Eu te înțeleg, firește, însă ei nu sunt în stare să te înțeleagă.” Mi se pare mie că nici nu e prea bine primit acolo, sunt cam supărați pe dânsul. Și în general în societate, cel puțin în ultimul timp, tata nu prea este agreat. La început, contele a fost cam rece cu mine și m-a tratat foarte de sus, părând a uita de tot că am crescut în

casa lui, și se făcu de-abia atunci că începe a-și aduce aminte de mine, zău! Ce-i drept, îmi poartă pică pentru nerecunoștința mea. Dar vă jur că din partea mea n-a fost nerecunoștință, zău! E atâta plictiseală în casa aceea, încât nu mă trage de loc inima să mă duc pe acolo. Iar față de tatăl meu contele este prea puțin prevenitor și atât de indiferent, încât nici nu-l pot înțelege pe tata de ce-i mai calcă pragul. Toate astea m-au revoltat. Bietul meu tată ajunge aproape să se umilească înaintea lui... Înțeleg, oarecum, că o face pentru mine, dar nu e nevoie, n-am eu trebuință de așa ceva! Am vrut să i le spun toate acestea tatălui meu, dar m-am stăpânit. Ce rost ar fi avut?! Convingerile lui n-am să i le schimb, ci numai am să-l supăr; are el destule pe cap și fără asta. Ei bine, îmi zic, ia să fac eu pe șiretul și să-i duc pe toți de nas, silindu-l pe conte la o bunăvoință plină de stimă față de mine; și ce credeți? Am reușit! Da, am reușit îndată și într-o singură zi am făcut ca lucrurile să se schimbe! Contele Nainski nici nu știe cum să se mai poarte acum cu mine. Și toate, toate astea trebuie să știți că le-am aranjat de unul singur, numai prin iscusința mea, așa încât taică-meu aproape că a rămas cu gura căscată!

— Ascultă, Alioșa, vorbește mai bine despre ceea ce ne interesează pe noi! se rugă nerăbdătoare Natașa. Am crezut că despre asta ai să ne povestești, când colo, tu te apuci să ne înșiri succesele tale la contele Nainski... Ce mă privește pe mine contele tău?

— Cum, ce te privește? Auzi, Ivan Petrovici, cică n-o privește! Păi tocmai ceea ce îți spun eu interesează în primul rând pentru că aci e miezul chestiunii. Ai răbdare și în cele din urmă ai să înțelegi totul. Lăsați-mă numai să vă povestesc. Ei, dar la urma urmei (de ce să nu v-o spun sincer!), uite ce-i, Natașa, și dumneata, Ivan Petrovici: poate că, într-adevăr, uneori sunt și eu cam nesăbuit, hai să zicem (s-a întâmplat să fie și așa) uneori sunt un prost. Dar de data aceasta, vă rog să mă credeți, am dat dovadă

de foarte multă șiretenie. Ba... dacă vreți... și de istețime, încât eram sigur că o să vă bucurați totuși că nu sunt totdeauna... redus.

— Vai, Alioșa, cum poți să spui așa ceva, dragul meu!?...

Natașa nu putea suferi ca Alioșa al ei să fie considerat un om redus. De câte ori nu s-a întâmplat să se supere foc pe mine, fără s-o spună, bineînțeles, atunci când îi arătam lui Alioșa, fără menajamente, că a mai făcut vreo prostie! Era acesta unul din punctele foarte sensibile și dureroase ale inimii ei. N-ar fi îndurat să-l știe pe Alioșa umilit, poate tocmai fiindcă în sinea ei își dădea bine seama că e cam mărginit. Se ferea însă a-i face în această privință vreo aluzie cât de neînsemnată de natură a-i răni amorul propriu. Iar Alioșa, în asemenea cazuri, dădea dovadă de o deosebită perspicacitate și reușea întotdeauna să-i ghicească gândurile cele mai tăinuite. Natașa vedea și înțelegea toate acestea și se întrista, dar căuta repede să-l împace cu mângâieri și laude. Iată de ce, de data aceasta, resimțise atât de dureros vorbele lui...

— Lasă, Alioșa, că nu ești de loc așa cum vrei să ne spui, atâta doar că te porți cam ușuratic, adăugă ea, dar n-ai de ce să te subestimezi?

— Bine, lăsați-mă atunci să vă spun mai departe. După recepția de la conte, tatăl meu se arătă cam supărat pe mine. Lasă, lasă, mă gândeam eu, să vezi până la urmă! Tocmai mergeam la prințesă. Auzisem mai demult că la bătrânețe prințesa dăduse în mintea copiilor: unde mai pui că o pocnise și surzenia!... Dar mai știam că-i plac grozav cățelușii. Ține o sumedenie de cățelușe în casă și nu mai poate după ele. Cu toate acestea, se bucură de o mare influență în societatea înaltă, încât până și contele Nainski, *le superbe*[6], face *antichambre*[7] la ea. Mi-am făcut deci pe drum un plan de acțiune și pe ce credeți că mi l-am întemeiat? Pe faptul că toți câinii mă iubesc, zău așa, am

[6] Superbul, strălucitul (fr.).

[7] Anticameră (fr.).

băgat de seamă acest lucru. Și numai pe asta am contat. Nu știu ce-oi fi având, de fapt, vreun magnetism special, sau din pricină că iubesc animalele, habar n-am pentru ce. Fapt e că absolut toți câinii mă iubesc! Apropo de magnetism, nu ți-am spus încă, Natașa; zilele trecute am făcut o ședință de spiritism la unul care se ocupă cu asemenea experiențe. Ei, bine, ce să vă spun? M-a impresionat profund. Să vezi, Ivan Petrovici, am chemat spiritul lui Iuliu Cezar.

— O, Doamne! Ce nevoie aveai să-l chemi tocmai pe Iuliu Cezar? strigă Natașa, râzând în hohote. Asta-ți mai lipsea!

— Adică, de ce nu?... Ce sunt eu?... De ce n-aș avea, la urma urmelor, dreptul să chem spiritul lui Iuliu Cezar?! Ce i se poate întâmpla ceva din pricina asta? Ia te uită la ea, cum râde!

— Sigur că nu i se întâmplă nimic... Ah, dragul meu! Ei, și ce ți-a spus Iuliu Cezar?

— Păi, nu mi-a spus nimic. Doar am ținut în mână creionul care se plimba singur pe hârtie și scria. Mi s-a spus că scrie Iuliu Cezar. Eu însă nu cred...

— Și ce anume a scris?

— Ce să scrie, ceva tare caraghios, ca la Gogol. Dar ajunge, gata, nu mai râde atâta!

— Hai, spune mai departe cum a fost cu prințesa!

— Păi, dacă mă tot întrerupeți... Ajungem la prințesă și mă apuc să cochetez cu Mimi. Mimi, ca să fiți în subiect, e o cățelușă bătrână și urâcioasă, iar pe deasupra și tare încăpățânată. Se repede mereu să muște. Prințesa e nebună după ea, se pare că sunt de-o seamă amândouă. Am început, așadar, prin a o îndopa pe Mimi cu bomboane, încât nu trecură nici zece minute și o învățasem să dea laba, lucru pe care nu reușise să-l facă nimeni până atunci, deși se căzniseră mult și mulți cu ea. Prințesa era pur și simplu entuziasmată, cât pe ce să plângă de bucurie; „Mimi! Mimi! Mimi, dă lăbuța!” Cum apărea un nou musafir, o auzeai fălindu-se: „Mimi a mea știe să dea

lăbuța! Uite, finul a învățat-o!” La un moment dat, intră și contele Nainski; „Mimi a mea știe să dea lăbuța!” și mă învălui cu niște priviri atât de duioase... Are un suflet bun bătrânica; ți-e și milă s-o privești. Cum nu sunt prost, m-am și apucat pe loc s-o lingușesc. Avea pe capacul tabacherei un portret din tinerețe, de pe când era încă mireasă, acum vreo 60 de ani. S-a întâmplat să scape tabachera pe jos; eu o ridic repede și spun așa, ca și cum n-aș fi știut nimic: *quelle charmante peinture!*[8] Ce frumusețe ideală! Ei, cu asta am dat-o gata. Ea mă întreabă de una, de alta, că unde mi-am făcut studiile și pe cine frecventez și că ce păr frumos am, și așa mai departe... Vorbesc și eu ce vorbesc, o fac să râdă, îi spun apoi și o istorioară cam deocheată; îi plac năzbâtiile astea... Mă amenință, e adevărat, cu degetul, dar se prăpădea de râs. La plecare, m-a sărutat, m-a binecuvântat cu semnul crucii pe frunte și m-a pus să-i făgăduiesc, negreșit, că am să trec în fiecare zi pe la ea, s-o distrez. Contele, nici nu-l mai cunoșteai, îmi strânge și el mâna și mă privește cu niște ochi mieroși. Cât despre tatăl meu, ce să vă spun, cu toate că e un om tare bun, de treabă și cinstit, un suflet ales, vreți ori nu vreți să mă credeți, doar că nu plângea de bucurie; când am ajuns amândoi acasă, m-a îmbrățișat, s-a apucat să-mi spună chiar și niște istorii intime din viața și din cariera lui, despre tot felul de relații, bani, căsătorii - o mulțime de lucruri pe care nici nu le-am înțeles prea bine. Cu acest prilej, mi-a dat și banii. Asta a fost ieri. Mâine mă duc iar la prințesă. Tatăl meu e totuși un om nobil - să nu vă închipuiți cine știe ce; și cu toate că încearcă să mă depărteze de tine, Natașa, n-o face decât pentru că e orbit și ar vrea grozav să pună mâna pe milioanele Katiei. Tu n-ai așa ceva, iar milioanele, dacă vrea să le aibă, tot pentru mine le vrea; față de tine e nedrept numai pentru că nu te cunoaște. Care tată nu ține ca fiul lui să fie fericit? Nu e vina lui că s-a obișnuit să vadă fericirea în bogăție. Așa-s ei

[8] Ce pictură încântătoare! (fr.).

toți; nici nu se cade privite altfel lucrurile, când e vorba de el, și atunci iese că din punctul lui de vedere, în felul lui, el are dreptate. De aceea m-am și grăbit să vin la tine, Natașa, ca să ți le spun toate astea, pentru că știu că tu ți-ai format o părere greșită despre dânsul, fără să ai, bineînțeles, vreo vină. Și nu ți-o spun ca un reproș.

— Va să zică... numai atât s-a întâmplat cu tine; că ai reușit să-ți faci drum când îți poftește inima la prințesă? În asta constă tot șiretlicul tău? îl întrebă Natașa.

— Da de unde! Cum îți închipui?! Asta-i doar preludiul... Ți-am povestit despre prințesă numai ca să-ți dai seama că prin intermediul ei o să-l am la mână pe taică-meu; altminteri, ceea ce vreau să vă spun de fapt, adevărata poveste, nici n-a început încă.

— Ei, ce mai stai atunci?! Spune mai departe!

— Mi s-a întâmplat însă ceva foarte ciudat azi și nici până acum n-am reușit încă să-mi revin, urmă Alioșa. Trebuie să vă spun că, deși tatăl meu și contesa s-au și înțeles asupra căsătoriei mele, în mod oficial ei n-au anunțat încă nimic, așa că putem desface totul oricând, fără nici un fel de scandal; numai contele Nainski știe despre asta, însă el ne e rudă și ocrotitorul nostru. Mai mult, cu toate că în aceste două săptămâni m-am apropiat mult de Katia, până în seara asta totuși noi n-am schimbat o singură vorbă despre viitor, adică despre căsătorie, ori... despre dragoste. Pe deasupra, a rămas hotărât că trebuie mai întâi de toate să-și dea consimțământul și prințesa K. de la care ai noștri speră să le vină în viitor fel de fel de protecții și o mină de aur. Ce va spune ea - va fi lege pentru toată lumea; are, cică, niște relații... or, pe mine neapărat vor să mă introducă în societate și să mă facă om, mai ales așa insistă contesa, mama vitregă a Katiei. Chestiunea e că, pentru toate isprăvile pe care contesa le-a făcut în străinătate, prințesa nici n-are să vrea poate s-o primească, iar dacă prințesa n-o primește, apoi te pomenești că nici ceilalți n-ar mai primi-o; și atunci s-au

gândit ei să găsească un prilej minunat pentru împăcarea lucrurilor, prin logodna mea cu Katia. Iată de ce contesa, care înainte vreme se opunea căsătoriei noastre, s-a bucurat grozav pentru succesul meu de azi de la prințesă; dar să lăsăm, să lăsăm și asta la o parte. Important este altceva; am cunoscut-o pe Katerina Feodorovna de anul trecut, dar pe atunci eram încă copil și nu prea vedeam lucrurile limpede, încât nici n-am putut s-o cunosc mai bine...

— Ba, pentru că pe atunci mă iubeai mai mult, îl întrerupse Natașa, de aceea n-ai putut s-o cunoști mai bine, iar acum... acum...

— Nici un cuvânt mai mult, Natașa, strigă Alioșa, cu însuflețire, greșești profund și mă jignești!... Nici nu vreau să-ți răspund la asta; ascultă mai departe și ai să vezi... Ah, dacă ai cunoaște-o tu pe Katia! Dacă ai ști ce suflet delicat are, senin și nevinovat ca de porumbiță! Dar o să vină momentul și ai s-o cunoști; dar ascultă-mă până la capăt! Acum două săptămâni, imediat după întoarcerea lor de la Varșovia, tatăl meu m-a dus la Katia, și chiar de atunci am căutat s-o cunosc mai îndeaproape; am văzut că și ea se uită la mine cu multă luare-aminte, ceea ce mi-a stârnit curiozitatea. Hotărârea de a o cunoaște mai bine o luasem încă de la primirea scrisorii aceleia din partea tatălui meu, despre care v-am spus că mă consternase. N-am să vă dau nici un detaliu, nimic; nici n-am să v-o laud, să știți doar atât: că este o ființă cu totul deosebită de cei din cercul ei. Are o fire aparte, un suflet curat și drept, care-i dă puterea să domine; de aceea, deși Katia nu are decât șaptesprezece ani, mă simt în fața ei ca un băiețandru, ca un frate mai mic. Dar am observat în purtarea ei o tristețe tăinuită: nu e de loc vorbăreață, acasă tace mereu, ai zice că veșnic s-ar teme de ceva... Pare-se că o frământă nu știu ce gânduri. Tatăl meu mi se pare că-i inspiră teamă, și, după câte am înțeles, nu-și iubește mama vitregă. Numai contesa, cine știe în ce scop, răspândește zvonul cum că fiica ei vitregă o

iubește nespus; adevărul e altul; atâta doar: Katia o ascultă supusă, de parcă s-ar fi înțeles amândouă în privința aceasta. Acum patru zile, după ce mi-am adunat toate aceste observații, m-am hotărât să pun în aplicare planul pe care mi-l făurisem, iar astă-seară am și făcut-o. Îmi propusesem să-i spun totul Katiei, să-i destăinuiesc adevărul despre noi și să încerc s-o atrag de partea noastră, pentru ca, în felul acesta, să terminăm odată cu toată istoria asta...

— Cum, adică?! Să-i spui - ce? despre ce destăinuire vorbești? întrebă Natașa neliniștită.

— Să-i spun totul, absolut totul, răspunse Alioșa, și mulțumesc lui Dumnezeu că mi-a dat acest gând; dar ascultați, ascultați numai! Acum patru zile m-am decis să mă îndepărtez de voi și să termin eu totul, de unul singur. Dacă aș fi rămas împreună cu voi, aș fi ezitat, m-ar fi pus în cumpănă sfaturile voastre și nu m-aș fi hotărât niciodată. Singur însă, aflându-mă în situația de a putea să-mi repet în fiecare clipă că trebuie s-o termin și că sunt dator să termin, mi-am luat în sfârșit inima în dinți și am terminat! Hotărâsem să mă întorc la voi cu o situație clară și uite că m-am întors cu rezultatul dorit.

— Dar ce-a fost? Cum s-a întâmplat? Spune mai repede!

— Foarte simplu! M-am dus la ea cinstit, cu inima deschisă și plin de curaj. Dar aș vrea să vă povestesc mai întâi o întâmplare petrecută ceva mai înainte și care m-a impresionat mult. Chiar înainte să plecăm spre casa lor, tatăl meu a primit o scrisoare. Tocmai intram în cabinetul lui și m-am oprit neobservat în ușă. Nu mă văzuse încă și era atât de uluit de acea scrisoare, încât vorbea singur, plimbându-se agitat prin cameră și, în cele din urmă, izbucni în hohote de râs, ținând plicul în mână. M-am temut întâi să intru, am așteptat puțin și abia după aceea am îndrăznit. L-am găsit pe tata foarte fericit, primise o veste care-l bucurase nespus; îmi vorbi într-un chip oarecum ciudat, apoi curmă vorba și îmi porunci să mă

îmbrac îndată, ca să mergem la contesă, deși era încă prea devreme. Altcineva nu mai era așteptat în afară de noi, așa încât, Natașa, degeaba ai crezut tu că acolo are loc în seara aceasta o sindrofie. Te-au informat greșit...

— Haide, Alioșa, n-o mai lungi atâta, spune-ne, te rog, ce-ai vorbit cu Katia!

— Norocul meu a fost că am rămas aproape două ceasuri singur cu ea. Și i-am spus deschis că deși ai noștri țin să ne luăm, căsătoria asta nu e posibilă; că am pentru ea multă simpatie și că numai ea m-ar putea salva. Iar o dată ajuns aici, i-am mărturisit tot adevărul. Închipuie-ți, nu știuse nimic de povestea noastră; despre mine și tine, Natașa! Dacă ai fi văzut cât de mișcată a fost; dintâi se cam speriase. O paloare bruscă îi învălui chipul. I-am depănat povestea noastră de la început până la sfârșit: cum ți-ai părăsit casa părintească pentru mine, cum am stat amândoi, singuri, cum suferim acum și ne temem de orice, așa încât de aceea și numai de aceea apelăm la ea (vorbeam și în numele tău, Natașa) ca s-o fac să treacă de partea noastră și să-i spună mamei sale vitrege că nu vrea să se mărite cu mine. I-am subliniat că salvarea noastră, a amândurora, depinde de înțelegerea ei și că din altă parte nu mai avem de așteptat nici un ajutor, de nicăieri. M-a ascultat cu multă luare-aminte și simpatie. Ce ochi avea în clipa aceea, ce ochi! Părea că tot sufletul i se oglindește în priviri. Are niște ochi albaștri ca bolta cerească. Mi-a mulțumit că n-am avut îndoieli în ceea ce o privește și mi-a făgăduit să facă tot ce-i va sta în putință ca să ne ajute. Apoi m-a întrebat despre tine, spunându-mi că ar vrea să te cunoască; m-a rugat să-ți spun că te iubește de pe acum ca pe o soră a ei și că s-ar bucura să ții și tu la dânsa tot ca la o soră; iar când, după aceea, a aflat că de cinci zile nu te-am mai văzut, a stăruit ca să mă duc imediat la tine...

Natașa părea mișcată.

— Și ai putut să-mi îndrugi atâtea și atâtea, despre isprăvile tale pe la o oarecare prințesă surdă, când aveai

să-mi spui un lucru atât de important! Vai, Alioșa! făcu ea, privindu-l cu mustrare. Și Katia? Era veselă, fericită, când te-a trimis la mine?

— Da, era fericită pentru fapta ei nobilă, dar a și plâns totodată. Pentru că doar și ea mă iubește, Natașa! Mi-a mărturisit că începuse a mă îndrăgi, că nu prea vede în jurul ei oameni și că i-am plăcut de mult; mi-a spus cum dintr-o dată m-a deosebit dintre ceilalți, fiindcă în jurul ei nu vede decât minciună și viclenie, pe câtă vreme în mine

a găsit un suflet cinstit și sincer. Pe urmă s-a ridicat și a spus: „Atunci, Dumnezeu să te ocrotească, Alexei Petrovici, iar eu îmi închipuisem…” Dar n-a mai sfârșit, ochii i s-au umplut de lacrimi și s-a retras. A rămas hotărât ca ea să-i spună chiar mâine mamei sale vitrege că nu vrea să se mărite cu mine, iar eu, tot mâine, să-i aduc la cunoștință tatălui meu totul, cu hotărâre și curaj. Katia mi-a și reproșat de ce nu i-am spus asta mai demult: „Un om cinstit nu trebuie să se teamă de nimic!” Are un suflet atât de nobil… Nici dânsa nu-l poate suferi pe tatăl meu; zice că e viclean și lacom de bani. Am căutat să-l apăr, dar nu m-a crezut. Iar dacă eu nu voi izbuti mâine să-l conving (Katia este sigură că n-am să izbutesc), atunci a căzut și ea de acord să recurgă la protecția prințesei K. Pentru că, în cazul acesta, nici unul dintre ei nu va îndrăzni să i se împotrivească. Ne-am făgăduit să rămânem între noi ca frate și soră. O, dacă ai cunoaște și viața ei, cât e de nefericită, cu cât dezgust privește traiul pe care-l duce la mama sa vitregă și la tot ce e în jurul său… Nu mi-a spus deschis, de parcă se temea și de mine, dar am ghicit-o, după unele cuvinte ale ei. Natașa, iubita mea! Ce mult te-ar admira Katia, dacă te-ar vedea! De ai ști ce inimă bună are! Alături de dânsa, te simți atât de ușor! Voi două parcă ați fost făcute una pentru alta, să fiți surori și să vă iubiți. Tot timpul nu m-am gândit decât la asta. Și, zău, tare aș vrea să vă fac cunoștință, să vă pot vedea împreună, iar eu să stau lângă voi, să mă uit și să vă admir. Să nu-ți închipui

însă ceva rău, Natașecika. Dă-mi voie să-ți vorbesc despre ea, uite, simt nevoia să vorbesc despre ea tocmai cu tine, iar despre tine - cu ea. Tu știi doar că pe tine te iubesc mai mult decât pe oricine, mai mult decât pe ea... Pentru mine, tu ești totul, totul!

Natașa îl asculta tăcută și îl privea blând, dar cu ochii plini de tristețe. Cuvintele lui păreau s-o mângâie, dar s-o și rănească totodată.

— Mai de mult încă, de acum două săptămâni, am început s-o prețuiesc cu adevărat pe Katia, continuă el. Mă duceam doar pe acolo în fiecare seară... Și când mă întorceam acasă, mă gândeam tot timpul la voi amândouă, la tine și la ea, comparându-vă.

— Și... care din noi îți părea mai bine? întrebă surâzând Natașa.

— Uneori tu, alteori ea. Însă până la sfârșit, tot tu erai aceea care-mi stăpâneai gândul din urmă! De câte ori stam de vorbă cu Katia, mă simțeam parcă mai deștept, mai nobil. Dar mâine, mâine se va hotărî totul!

— Și nu-ți pare rău de dânsa? Că doar te iubește; tu însuți ai spus că ai observat acest lucru!

— Îmi pare rău, Natașa. Dar o să ne iubim tustrei, și atunci...

— Și atunci, adio! murmură aproape în șoaptă Natașa, ca și cum ar fi vorbit gândurilor ei.

Alioșa o privi nedumerit.

Dar conversația noastră fu curmată brusc, în chipul cel mai neașteptat. La bucătărie - căci bucătăria servea în același timp și de antreu - se auzi un zgomot ușor, de parcă ar fi intrat cineva. Peste o clipă, Mavra deschise încetinel ușa, făcându-i pe furiș semn din cap lui Alioșa, să iasă afară. Ne întoarserăm cu toții spre ea.

— Întreabă cineva de tine, hai vino, șopti Mavra cu un glas oarecum misterios.

— Cine poate fi? se miră Alioșa, privindu-ne. Să văd...

La bucătărie îl aștepta valetul tatălui său, care îi spuse că la întoarcere prințul și-a oprit careta în dreptul locuinței Natașei și l-a trimis să afle dacă nu cumva Alioșa este la dânsa. După aceste câteva cuvinte, valetul se înclină și ieși numaidecât.

— Ciudat! E nemaipomenit, zise Alioșa, uitându-se neliniștit la noi, ce-o fi vrând să însemne și asta?

Natașa îl privea îngrijorată. Deodată, Mavra deschise din nou ușa.

— Vine dumnealui, prințul! șopti ea repede și într-o clipă dispăru.

Natașa se ridică, palidă. Ochii ei se aprinseră dintr-o dată. Rămase astfel în picioare, proptindu-se ușor de masă și privind tulburată către ușa prin care trebuia să intre oaspetele neașteptat.

— Să nu-ți fie teamă, Natașa, atâta timp cât ești cu mine! N-am să îngădui să te jignească, murmură Alioșa cam tulburat, dar fără a-și pierde cumpătul.

Ușa se deschise larg și-n prag apăru prințul Valkovski în persoană.

CAPITOLUL II

Ne cuprinse într-o privire fugară, scrutătoare. Din acea privire nu se putea ghici dacă vine ca prieten ori ca dușman. Dar să-i descriu detailat înfățișarea. În seara aceea, mai ales, prințul mi-a produs o impresie cu totul deosebită.

Îl mai văzusem și înainte. Era un bărbat de vreo patruzeci și cinci de ani, cred, nu mai mult, cu trăsături regulate și foarte frumoase, cu expresia feței schimbătoare, după împrejurări. Schimbările acestea se produceau instantaneu, cu o iuțeală uluitoare, uneori

trecând brusc de la expresia cea mai agreabilă până la cea mai urâcioasă ori nemulțumită, ca prin declanșarea scurtă a unui resort nevăzut. Ovalul clasic al feței sale, întrucâtva smeadă, dinții superbi, buzele-i destul de subțiri, armonios conturate, nasul drept, poate puțin prea lung, fruntea înaltă, pe care nu se vedea urmă de zbârcitură, apoi ochii destul de mari, cenușii - toate alcătuiau un chip de bărbat frumos; și totuși fața lui nu producea o impresie plăcută. Dimpotrivă, te respingea parcă tocmai prin expresia aceea convențională, calculată, care părea să nu fie a lui, ci una de împrumut, încât rămâneai cu o convingere nestrămutată că niciodată nu vei reuși să afli expresia ei cea adevărată. Cercetând-o mai atent, începeai să bănui sub masca aceasta permanentă multă răutate, viclenie și o fire extrem de egoistă. Atrăgeau îndeosebi luarea-aminte ochii săi, încântători la prima vedere, niște ochi mari, cenușii, singurii care păreau că nu reușesc să i se supună cu desăvârșire. Poate că omul ar fi vrut să privească cu mai multă bunătate și blândețe, dar săgețile căutăturii sale se dedublau, și printre undele blânde ori mângâioase răzbăteau sclipiri reci, iscoditoare și pline de răutate... Era destul de înalt, zvelt, poate puțin prea slab, părând însă mult mai tânăr decât în realitate. Păru-i moale, de un blond-închis, aproape că nici nu începuse să încărunțească. Contururile urechilor, mâinile și conformația picioarelor sale erau superbe. Incontestabil, te aflai în fața unei frumuseți de rasă. Știa să se îmbrace cu o eleganță distinsă, cu mult bun-gust și în pas cu cerințele modei, ceea ce vădea oarecari înclinații de întinerire și asta-l prindea foarte bine. Părea un frate mai mare al lui Alioșa. În orice caz, nimeni n-ar fi spus că este tatăl unui fiu atât de vârstnic.

Intrând, el merse direct la Natașa și-i spuse, privind-o cu fermitate:

— Vizita mea la dumneata, la această oră, fără a mă fi anunțat, e cam ciudată și, desigur, contrară oricăror reguli

de bună-cuviință, totuși am speranța că-mi vei da crezare, dacă îți voi spune că sunt în măsură să-mi dau seama de excentricitatea purtării mele. Cunosc, de asemenea, cu cine am de-a face; știu că ești înzestrată cu multă perspicacitate și mărinimie. Acordă-mi doar zece minute, și sper că voi reuși să mă fac înțeles și că mă vei scuza.

Rosti toate acestea foarte politicos, dar cu fermitate și hotărâre.

— Luați loc, îl îndemnă Natașa, care nu izbutise încă să se smulgă unui simțământ de stingherealã amestecat cu oarecare teamă, ce pusese din primele clipe stăpânire pe ea.

Prințul se înclină ușor și se așeză.

— Înainte de toate, începu el, arătând către fiul său, cer îngăduință să-i adresez câteva cuvinte lui Alioșa. De-abia plecaseși, fără să mă aștepți pe mine și fără a-ți lua rămas bun de la noi toți, care ne găseam acolo, când i s-a adus la cunoștință contesei că fiica ei, Katerina Feodorovna, se simte rău. Contesa tocmai se repezise spre odaia Katerinei Feodorovna, în clipa când aceasta apăru cu fața descompusă, pradă unei adânci tulburări. Ea declară categoric că nu-ți va putea fi soție; că se va retrage la mănăstire și că tu însuți i-ai cerut ajutorul, mărturisindu-i dragostea pe care i-o porți Nataliei Nikolaevna. Destăinuirea aceasta surprinzătoare a Katerinei Feodorovna, într-un moment când nimeni nu s-ar fi așteptat la așa ceva, era, firește, rezultatul explicației extrem de ciudate pe care ai avut-o cu dânsa. Aproape că își ieșise din fire. Înțelegi, de asemenea, ce uluit și speriat am fost eu însumi. Trecând prin fața locuinței dumitale, am văzut ferestrele luminate, continuă el, adresându-se de data aceasta Natașei. Și atunci, un gând care mă urmărise de mult a pus deplină stăpânire pe voința mea, încât, nemaiputându-mă opune forței care mă îndemna, am hotărât să intru la dumneata. Pentru ce? Voi arăta îndată, dar până atunci te rog să nu te miri de brutalitatea

explicației mele. Toate acestea au survenit atât de neașteptat...

— Nădăjduiesc să pot înțelege și să apreciez așa cum se cuvine tot ceea ce veți spune, ezită oarecum Natașa.

Prințul o privea atent, ca și cum s-ar fi grăbit, în răstimpul celor câteva clipe, s-o studieze amănunțit.

— Și eu îmi pun nădejdea tocmai în perspicacitatea dumitale, își urmă el firul, iar dacă mi-am permis a trece acum pe la dumneata, e numai pentru că am știut cu cine am de-a face. Te cunosc de mult, deși într-o vreme am fost atât de nedrept și de vinovat față de dumneata. Ascultă-mă, dar: dumneata știi că între mine și tatăl dumitale există niște vechi neînțelegeri. Nu vreau să mă justific aici; poate că, într-adevăr, sunt mult mai culpabil în fața lui decât crezusem până acum, și aceasta, numai pentru că eu însumi, la rândul meu, am fost indus în eroare. Sunt bănuitor din fire, ți-o mărturisesc. Sunt înclinat să văd înainte de toate răul, trăsătură deplorabilă a inimilor aspre. Dar nu-mi stă în obicei să-mi ascund defectele. Am dat crezare tuturor șoaptelor neroade și când dumneata ți-ai părăsit părinții, m-am îngrozit, gândindu-mă la soarta lui Alioșa. Pe atunci însă eu nu te cunoșteam. Informațiile pe care le-am cules între timp mi-au dat curaj. Am urmărit atent, am studiat situația sub toate aspectele și, în cele din urmă, m-am convins că bănuielile mele n-aveau temei. Mai apoi, am aflat că dumneata te-ai certat cu familia; știu de asemenea că tatăl dumitale este categoric împotriva căsătoriei dintre dumneata și fiul meu. Și chiar faptul că dumneata, care ai o influență atât de puternică asupra lui Alioșa, n-ai profitat până acum de netăgăduita dumitale putere și nu l-ai silit să te ia în căsătorie, este de ajuns ca să te recomande în ochii mei într-o lumină extrem de favorabilă. Totuși, pe atunci, o mărturisesc cu toată sinceritatea înaintea dumitale, vrerea mea a fost să mă opun cu hotărâre acestei căsătorii și să fac tot ce-mi va sta în putință pentru a o împiedica. Știu, mă exprim cu o

francheță cam brutală, dar socot că în clipa de față sinceritatea din partea mea este absolut necesară discuției; vreau să cred că și dumneata o să te declari de acord cu mine, în această privință, că vei avea răbdare să asculți până la sfârșit ceea ce vreau să-ți spun. Curând după ce ți-ai părăsit casa părintească, a trebuit să plec din Petersburg; plecam însă liniștit, fără a-mi fi teamă de soarta lui Alioșa. Îmi puneam nădejdea în mândria sufletului dumitale nobil, mă bizuiam pe dumneata. Înțelesesem că nici dumneata nu doreai să te căsătorești mai înainte de a fi luat sfârșit neplăcerile noastre familiale; că te-ai ferit să tulburi armonia dintre mine și Alioșa, pentru că eu nu i-aș fi iertat niciodată căsătoria cu dumneata; totodată, ai evitat să dai lumii prilejul de a spune că dumneata ai umblat să prinzi în mreje un prinț, urmărind să pătrunzi astfel în familia mea. Dimpotrivă, mi-ai arătat chiar că mă desconsideri și poate că ai așteptat clipa când o să vin eu însumi să te rog să-i acorzi mâna fiului meu. Totuși continuam să-ți rămân ostil. N-am să caut a mă justifica, totuși pricinile, motivele mele, pe acelea nu ți le voi ascunde. Iată-le: dumneata nu ești nici nobilă, nici bogată. Eu, pe de altă parte, deși am o avere considerabilă, simt totuși nevoia de mai mult. Familia noastră este pe cale să decadă. Avem nevoie de relații și de bani. Fiica vitregă a contesei Zinaida Feodorovna, deși nici ea nu se bucură de cine știe ce relații, este totuși o fată bogată. Cea mai mică întârziere din partea mea - și ar fi apărut alți candidați, care ne-ar fi luat-o înainte; o asemenea ocazie nu era deci de pierdut și, cu toate că Alioșa este încă prea tânăr, m-am hotărât să-l însor. Vezi, prin urmare, că nu-ți ascund nimic. Poți să-l tratezi cu dispreț pe tatăl care recunoaște singur că și-a îndemnat fiul, din motive venale și dintr-o serie de prejudecăți, la o faptă rea; pentru că a părăsi o fată mărinimoasă, care și-a jertfit totul pentru el și în fața căreia el este vinovat, ar fi fost - doar n-o să mă contrazici - o faptă rea. Totuși, nu voi

căuta să mă justific. Un alt motiv, după aceea, care mă mai îndemna să doresc căsătoria lui Alioșa cu fiica vitregă a contesei Zinaida Feodorovna, era faptul că fata aceasta merită în cel mai înalt grad de a fi iubită și stimată. Are o educație aleasă, un caracter admirabil care îi dă distincție, este frumoasă și sclipitor de inteligentă, deși, în fond, nu este încă decât o copilă. Alioșa e un om slab din fire, lipsit de voință; ușuratic, nechibzuit, la vârsta de douăzeci și doi de ani se poartă copilăros și nu se remarcă, poate, decât printr-o singură calitate: are o inimă bună; e o însușire demnă de relevat, dar care, în prezența atâtor defecte, poate deveni de-a dreptul primejdioasă. Am observat mai de mult că încep să pierd influența asupra lui; înflăcărarea și elanul tineresc își spun cuvântul, ba capătă chiar întâietate față de adevăratele obligațiuni și îndatoriri. Îl iubesc... Poate că-l iubesc prea mult și, pe zi ce trece, mă conving tot mai mult că îndrumarea mea nu-i este de ajuns. Or, el trebuie să se afle neapărat sub permanenta și binefăcătoarea influență a cuiva. Are o fire înclinată să se supună voinței altora, o fire slabă și drăgăstoasă care preferă să iubească și să asculte decât să fie ascultat. Și așa o să rămână toată viața. Poți prin urmare să-ți închipui cât de mult m-am bucurat văzând în Katerina Feodorovna idealul de fată pe care aș fi dorit s-o aibă de soție fiul meu. Dar bucuria mea venise prea târziu: se răsfrânsese asupră-i de mai înainte, puternic și dominant, influența unei alte persoane - a dumitale. L-am observat atent, îndelung și cu multă grijă, acum o lună, după reîntoarcerea mea la Petersburg și am remarcat la el cu surprindere o schimbare vădită în mai bine. Superficialitatea, naivitățile lui au rămas desigur aceleași, dar văd la el și unele îndemnuri nobile: nu-l mai interesează doar nimicurile, râvnește spre lucruri înalte, alese, demne. Ideile lui sunt ciudate, șovăielnice, absurde uneori, dar pornirile, dorințele, inima sa au devenit mai generoase și constituie o temelie pentru dezvoltarea celorlalte însușiri. Iar tot ce am

găsit la el schimbat în mai bine vine, fără îndoială, de la dumneata. Dumneata ești aceea care l-ai redat lui însuși, încât m-am gândit că, poate, mai lesne decât oricine dumneata ai fi în stare să-l faci fericit. Dar am alungat repede acest gând, n-am vrut să mi-l ascult. Trebuia să-l îndepărtez cu orice preț de dumneata, asta vroiam; de aceea am și început să acționez în acest sens și aproape ajunsesem a crede că mi-am atins țelul. Chiar acum o oră eram convins că izbânda e de partea mea. Dar întâmplarea din casa contesei mi-a răsturnat dintr-o dată toate planurile și, în primul rând, m-a uimit un fapt cu totul neașteptat: seriozitatea lui Alioșa, constanța și îndărătnicia sa, puterea atașamentului său față de dumneata. Repet, dumneata l-ai redat lui însuși, l-ai înălțat. Mai mult, mi-am dat seama că schimbarea de care-ți vorbesc este la el mult mai adâncă decât crezusem. Astăzi Alioșa a dat dovadă de multă inițiativă și de o inteligență pe care nu i-o bănuisem, dar în același timp și de o cu totul neobișnuită putere de comprehensiune și extraordinară finețe a intuiției. Astăzi el a izbutit să aleagă drumul cel mai sigur pentru a ieși dintr-o situație ce părea fără ieșire. A știut să trezească și să-și alieze calitățile cele mai nobile ale sufletului omenesc: capacitatea de a ierta, sporită cu mărinimia răsplătirii prin bine a unui rău suferit. El s-a lăsat cu desăvârșire în voia ființei pe care o obidise, implorând-o să-l înțeleagă și să-l ajute. A știut să folosească toată mândria unei femei care-l iubea, mărturisindu-i deschis că ea are o rivală, smulgându-i în același timp simpatia tocmai pentru acea rivală, iar el obținând pentru sine iertarea și făgăduiala de a rămâne prieteni dezinteresați. A risca o asemenea explicație, fără jigniri și fără obidă, n-ar fi în stare s-o facă mai cu succes nici cei mai înțelepți dintre înțelepții lumii; în schimb, sunt capabile de așa ceva inimile curate, neprihănite și bine îndrumate de sincerele lor porniri, așa cum s-a întâmplat cu Alioșa. Sunt convins, Natalia Nikolaevna, că n-ai fost părtașă nici cu vorba, nici cu sfatul

la întâmplarea de azi. Poate că n-ai aflat nici dumneata decât acum cele întâmplate. Așa-i că nu mă înșel?

— Nu vă înșelați, e adevărat, îl încredință Natașa, aprinsă la față și cu ochi strălucitori, stranii, aproape transfigurată.

Era clar că dialectica prințului începuse să-și producă efectul.

— De cinci zile nu-l mai văzusem pe Alioșa, adăugă ea. Toate acestea le-a conceput și le-a înfăptuit singur, din proprie inițiativă.

— Negreșit, e așa cum spui, încuviință prințul, și totuși atât agerimea cât și hotărârea lui, atât conștiința datoriei cât și, în sfârșit, fermitatea lui demnă de toată lauda, toate acestea sunt, incontestabil, urmările înrâuririi pe care dumneata ai avut-o asupra lui. Mi-am dat seama de asta imediat și chibzuind, pe când mă întorceam acasă, am găsit în mine puterea necesară de a lua o hotărâre definitivă. Proiectele de înrudire cu familia contesei s-au spulberat, în privința asta nu se mai poate face nimic; și chiar de s-ar mai fi putut reveni, totuși nu e cazul. Sunt pe deplin convins că numai dumneata îl poți face fericit, că numai dumneata ești în stare să-i îndrumi pașii pe calea cea bună și că în această privință ai și pus temelia viitoarei lui fericiri! Nu ți-am ascuns nimic, după cum nu-ți voi ascunde nici faptul că țin mult la carieră, la bani, la titluri de noblețe, chiar la ranguri; sunt conștient că, în bună parte, toate acestea sunt prejudecăți, dar țin la ele și, fără îndoială, n-aș vrea să-mi lipsească. Sunt însă în viață împrejurări în care e mai bine să lași loc altor considerațiuni, împrejurări în care precumpănesc alte criterii... Afară de aceasta, eu îl iubesc mult pe Alioșa. Într-un cuvânt, am ajuns la concluzia că nu e nicidecum potrivit ca el să se despartă de dumneata, pentru că fără dumneata Alioșa va fi un om pierdut. Să-ți mai fac și o altă mărturisire? Toate astea le hotărâsem poate cu vreo lună în urmă, dar abia în momentul de față mi-am dat perfect de

bine seama că hotărârea mea a fost cu totul îndreptățită. Firește, puteam să vin și mâine ca să ți le spun toate acestea, să nu te deranjez la o oră atât de târzie. Am convingerea însă că graba o să aibă poate darul să-ți arate cu câtă căldură și mai ales cu câtă sinceritate sunt hotărât să-mi duc până la capăt gândul. Nu-s un băiețandru; nu mi-ar fi îngăduit, la vârsta mea, să întreprind un singur pas necugetat. În momentul în care intram la dumneata, totul fusese dinainte hotărât și îndelung chibzuit. Simt însă că va trebui să mai treacă mult până să te pot încredința de sinceritatea mea. Dar să lăsăm asta deocamdată! Știți de ce am venit în seara aceasta? Ca să-mi împlinesc datoria față de dumneata, Natalia Nikolaevna. Și să te rog solemn, cu un nemărginit respect, să-mi faci fiul fericit, acordându-i mâna dumitale. O, să nu te gândești că apar aici cu aerul unui tată aspru, care, călcându-și pe inimă, s-a decis în sfârșit să-și ierte copiii și să-și dea binevoitorul consimțământ la realizarea fericirii acestora. Nicidecum. M-aș simți înjosit dacă m-ai bănui de asemenea gânduri. Și nici să nu-ți închipui cumva că am venit dinainte convins de consimțământul dumitale, plecând de la importanța sacrificiului pe care dumneata l-ai făcut pentru fiul meu; o, nu! Voi recunoaște cel dintâi, în auzul tuturor, că de fapt Alioșa e nevrednic de dumneata... (el e bun și are inima curată), ți-o va confirma și singur. Dar nu numai atât, m-am grăbit mai ales să intru la ora aceasta destul de târzie și dintr-un alt motiv. Am venit aici (și cu multă cuviință, amestecată cu oarecare solemnitate, prințul se ridică de pe scaun), am venit aici pentru că vreau să-ți devin prieten! Știu, n-am nici un drept să-ți solicit prietenia. Dimpotrivă! Dar îți cer îngăduința de a nădăjdui că voi merita odată acest drept!

Înclinându-se adânc în fața Natașei, el aștepta răspuns. Tot timpul cât vorbise, îl urmărisem cu atenția încordată - lucru pe care-l băgase de seamă și prințul.

Cuvântarea și-a rostit-o rece, cu oarecari pretenții de dialectică, iar pe alocuri chiar cu multă dezinvoltură. Atâta doar că tonul său nu corespundea uneori elanului care-l îndemnase să vină - era prima lui vizită - la o oră atât de nepotrivită și mai ales raporturilor de până atunci dintre ei. Unele din expresiile sale erau vădit căutate, iar pe alocuri ciudat de lunga-i cuvântare trăda dorința de a părea un tip original care caută să-și ascundă un simțământ puternic sub o mască de nepăsare, de umor și predispoziție pentru glumă. Despre toate acestea însă nici eu nu mi-am dat seama decât abia mai târziu; câtă vreme îl ascultasem, m-am aflat sub puterea unei alte impresii. Mai ales că ultimele cuvinte le rostise cu atâta căldură și emoționantă simțire, cu un respect atât de sincer față de Natașa, încât ne cucerise pe toți. Până și pe genele lui tremura un bob de lacrimă. Inima nobilă a Natașei fusese cu desăvârșire câștigată. Ridicându-se de pe scaun o dată cu prințul, îi întinse mâna în tăcere, adânc mișcată. El îi luă afectuos mâna și-o sărută cu multă căldură. Alioșa era nebun de fericire.

— Ce ți-am spus, Natașa? Ei, ce ți-am spus eu?... strigă el, și n-ai vrut să crezi! Nu mă credeai că tata este omul cel mai nobil din lume. Și ai văzut, te-ai convins acum?...

Alergă spre tatăl său și-l îmbrățișă cu efuziune! Îi răspunse și prințul cu o îmbrățișare tot atât de caldă, grăbindu-se totuși să scurteze această scenă duioasă, rușinat parcă de a-și manifesta pe față sentimentele.

— Ajunge, urmă dânsul luându-și pălăria, trebuie să plec. Ți-am cerut, Natalia Nikolaevna, să-mi acorzi numai zece minute, și văd că am stat o oră întreagă, adăugă surâzând. Mă retrag însă cu o arzătoare dorință de a te revedea pe cât se poate mai curând. Îmi îngădui să te vizitez mai des?

— O, da, desigur! răspunse Natașa, cât vreți, cât se poate de des! Eu aș vrea cât mai repede... să ajung cât mai repede... să vă îndrăgesc... sfârși ea încurcată.

— Ce suflet sincer și curat! exclamă prințul, zâmbind la auzul acestor vorbe. Dumneata nu vrei să admiți nici măcar un pic de convenienţă politicoasă. Însă sinceritatea care te caracterizează e mai de preț decât orice politeţe ipocrită. Într-adevăr, îmi dau seama că va trebui să treacă mult timp încă, până ce voi ajunge să merit dragostea dumitale!

— O, lăsați, nu mă mai lăudați atâta... ajunge! șopti stingherită Natașa.

Dar cât de fermecătoare era în clipa aceea!

— Fie! hotărî prințul. Dar aș vrea să nu uit încă două-trei cuvinte în chestiunea care ne interesează. Nici nu vă puteți închipui cât de nefericit mă simt! Pentru că nici mâine, și nici poimâine n-am să mă pot abate pe la voi. Astă-seară am primit o scrisoare de o importanță deosebită pentru mine (o scrisoare care cere neapărat prezența mea în legătură cu niște afaceri), încât n-aș putea evita în nici un caz această plecare. Mâine dis-de-dimineață trebuie să o pornesc din Petersburg. Te rog însă să nu-ți închipui cumva că am venit la dumneata tocmai pentru că, întâmplându-se să plec, mâine ori poimâine n-aș mai fi putut s-o fac. Fără îndoială, dumitale nici n-o să-ți treacă prin cap așa ceva; ca să vezi numai halul meu de susceptibilitate, despre care ți-am mai vorbit! Totuși, de ce mi s-o fi năzărit că dumneata, negreșit, ar fi trebuit să-ți închipui așa ceva? Da, într-adevăr, mult mi-a mai stricat această nefericită meteahnă a firii mele. De fapt, poate că toate neînțelegerile mele cu familia dumitale nu sunt decât urmările păcătoasei mele firi. Azi e marți. Miercuri, joi și vineri voi lipsi din Petersburg. Sâmbătă, în schimb, sper să mă întorc neapărat și tot sâmbătă voi căuta să fiu aici. Spune-mi, aș putea rămâne toată seara?

— Negreșit, negreșit! strigă Natașa, sâmbătă seara vă aștept! Vă aștept cu nerăbdare!

— Ei bine, în cazul acesta, nici nu știi cât de fericit mă simt! Am să te cunosc astfel din ce în ce mai bine! Dar

acum... plec! Totuși, n-aș vrea să vă părăsesc fără a avea plăcerea de a-ți strânge mâna, continuă el, adresându-mi-se deodată mie. Iartă-mă! Acum toți vorbim cam incoherent. Am avut de vreo câteva ori plăcerea să te întâlnesc, ba o dată am și fost prezentați unul altuia. Nu m-aș retrage însă, fără să-mi fac eu însumi imputări, dacă nu ți-aș spune cât de plăcută mi-ar fi reînnoirea cunoștinței cu dumneata.

— Da, ne-am mai întâlnit, într-adevăr, răspunsei strângându-i mâna, îmi pare rău însă că nu-mi amintesc precis când și unde ne-am cunoscut.

— La prințul R., anul trecut.

— Ah, da! Iartă-mă, uitasem. Te încredințez însă că de data aceasta memoria nu mă va mai înșela. Pentru mine, e o seară cu totul memorabilă.

— Ai dreptate, nici eu n-am s-o uit vreodată. Știam de mult că ești un bun și sincer prieten al Nataliei Nikolaevna și al fiului meu. Sper să fiu între voi cel de al patrulea. Nu-i așa? ceru el încuviințarea Natașei.

— Da. Vanea este prietenul nostru bun și trebuie să fim cu toții mereu împreună! grăi ea tulburată.

Sărmana! Era atât de fericită, văzând că prințul nu uitase să-mi adreseze și mie câteva vorbe... Ce mult ținea la mine!

— Mi-a fost dat să întâlnesc mulți admiratori ai talentului dumitale, continuă prințul, și cunosc chiar două dintre cele mai sincere admiratoare ale dumitale. Ele vor fi bucuroase să te cunoască personal. Mă refer la contesă, cea mai bună prietenă a mea și la fiica ei vitregă, Katerina Feodorovna Filimonova. Îngăduie-mi să sper că nu-mi vei refuza plăcerea de a te prezenta acestor două doamne.

— Mă simt măgulit de propunere, deși momentan duc o viață foarte retrasă...

— Sper totuși că o să-mi dai adresa dumitale! Unde stai? Aș dori să am plăcerea...

— Nu primesc pe nimeni acasă, cel puțin deocamdată.

— Deși n-am dreptul să pretind ca față de mine să faci această excepție, totuși...

— Mă rog, dacă insiști dumneata, și mie îmi va face plăcere. Locuiesc în stradela N... casa Klugen.

— În casa Klugen? strigă el surprins parcă. Ei, cum așa? De mult... locuiești acolo?

— Nu. Chiar foarte de curând, răspunsei, observându-l însă mai atent. Ocup locuința numărul patruzeci și patru.

— Patruzeci și patru? Și stai... singur?

— Absolut singur!

— Mda! Am întrebat... știi, pentru că... pare-mi-se, cunosc această casă. În sfârșit, cu atât mai bine... Voi trece neapărat pe la dumneata! Am avea multe de vorbit și mă aștept ca din conversația noastră să capăt lămuriri în multe privințe. Îți voi rămâne, pentru aceasta, foarte îndatorat. Poftim! După cum vezi, chiar de la început vin a-ți formula o cerere. Și acum, la revedere! Încă o dată, mâna dumitale!

Ne strânse mâinile, mie și lui Alioșa, sărută încă o dată mânuța Natașei și ieși, fără a-l invita pe Alioșa să-l urmeze.

Am rămas tustrei aproape perplecși. Totul se petrecuse atât de brusc, atât de neașteptat! Ne dădeam cu toții seama că într-o clipită s-a schimbat totul și că începe ceva absolut nou, încă necunoscut. Alioșa se așează tăcut lângă Natașa și-i sărută duios mâna. Din când în când, ridica spre ea capul, căutându-i privirea: aștepta parcă să audă ce spune.

— Alioșa, dragul meu, chiar mâine să te duci pe la Katerina Feodorovna, rosti ea în cele din urmă.

— Mă gândisem și eu la asta, răspunse el, am să mă duc negreșit.

— Dar poate că o să-i vină greu să te vadă... ce-i de făcut?

— Nu știu, scumpa mea, nu știu. Și la asta m-am gândit. Am să văd eu... Mai chibzuiesc... Și, până la urmă, voi ști ce am de făcut. Ei, ce zici, Natașa? Pare-se că în ceea ce ne

privește, toate s-au schimbat acum, nu-l răbdă inima pe Alioșa.

Ea surâse, învăluindu-l într-o privire nesfârșit de duioasă.

— Și ce delicat a fost... A văzut și el ce locuință sărăcăcioasă ai, dar n-a spus un cuvânt...

— Cum, adică?

- Să fi spus, adică, să-ți schimbi apartamentul... Sau... sau ceva în acest sens, adăugă el roșindu-se.

— Cum se poate, Alioșa? N-avea nici un rost!

— De-aia zic, tocmai de-aia, că a fost foarte delicat. Și ce te-a mai lăudat! Ți-am spus eu doar... Să știi că e în stare să înțeleagă și să simtă totul! Cât despre mine, a vorbit ca despre un copil: toți mă consideră așa. Ei, dar ce să mai vorbim! Poate că și sunt...

— Ești un copil, dar mai clarvăzător decât noi toți. Ce bun ești tu, Alioșa!

— L-ai auzit însă, l-ai auzit ce-a spus că din pricina inimii mele bune mă aleg numai cu răul. Cum vine asta? Nu pricep! Știi ceva, Natașa, n-ar fi mai bine să mă duc la el chiar acuma? Mâine, dis-de-dimineață, mă întorc la tine.

— Du-te, dragul meu, du-te! Bine te-ai gândit. Caută neapărat să vă vedeți! Iar mâine dimineață, întoarce-te cât mai devreme. Acum n-ai să mai dispari de lângă mine câte cinci zile în șir? adăugă ea șăgalnic, mângâindu-l din ochi.

Eram cu toții cuprinși de o bucurie molcomă, dar deplină.

— Vii cu mine, Vanea? îmi strigă Alioșa ieșind.

— Ba nu, el rămâne! Noi mai stăm puțin de vorbă. Să nu uiți, Alioșa, mâine dis-de-dimineață!

— Dis-de-dimineață, sigur! Rămâi cu bine, Mavra.

Mavra era tare emoționată. Auzise tot ce spusese prințul, ascultând la ușă, deși nu înțelesese chiar tot. Ar fi vrut să afle și să întrebe mai cu de-amănuntul. Dar deocamdată sta gravă și privea cu un aer de mândrie. Își

dăduse și ea seama că multe schimbări se petrecuseră în seara aceasta.

Rămaserăm singuri. Natașa îmi luă mâna și o bucată de vreme nu scoase nici un cuvânt, căutând parcă să vadă ce-ar putea să spună.

— Mă simt obosită, îmi destăinui ea în cele din urmă, cu o voce slabă. Ascultă, Vanea, ai să te duci mâine pe la ai mei, nu-i așa?

— Neapărat!

— Mamei să-i spui, lui însă nu.

— Chiar și fără să-mi atragi atenția, cu el nu vorbesc niciodată despre tine.

— Te rog să nu-i spui. Va afla el și așa. Și să fii atent la ce-ai să auzi că zice el și cum primește vestea. Doamne, Dumnezeule! Crezi tu, Vanea, că într-adevăr tata are să mă blesteme pentru căsătoria asta? Mie nu-mi vine a crede!

— Astea toate trebuie să le aranjeze prințul, răspunsei grăbit. El are datoria să se împace cu orice chip, și după aceea toate au să se aranjeze.

— O, Doamne! Dacă ar fi așa... dacă ar fi! exclamă aproape rugătoare Natașa.

— N-ai nici o grijă, Natașa, toate au să se aranjeze. E limpede că spre asta merg lucrurile.

Ea mă privi țintă.

— Vanea! spune-mi drept, ce părere ai tu despre prinț?

— Dacă a vorbit sincer, cred că e un om admirabil.

— Dacă a vorbit sincer? Ce vrei să spui cu asta? Cum se poate să nu fi fost sincer?...

— Și mie mi se pare că nu se poate, răspunsei.

„Va să zică o muncește un gând, îmi zisei eu. Ciudat!”

— Tu l-ai privit într-una... foarte atent...

— Da. Fiindcă mi s-a părut puțin cam ciudat.

— Și mie. Prea vorbește nu știu cum... Mă simt tare obosită, dragul meu. Știi ceva? Du-te și tu acasă. Iar mâine vino cât mai devreme, după ce treci pe la ei. Dar, mai întâi,

spune-mi: nu l-am jignit spunându-i că aș vrea să-ncep a-l îndrăgi cât mai repede?

— Nu... Ce vezi tu jignitor în asta?

— Și... nu arătam, vorbindu-i astfel, ca o proastă? Pentru că asta a însemnat că deocamdată nu mi-e drag, nu-i așa?

— Dimpotrivă, Natașa. Ai spus-o atât de frumos, de spontan și de naiv! Și erai atât de fermecătoare în clipa aceea... Ar fi un neghiob, dacă n-ar înțelege asta așa cum trebuie, orbit de convenționalismul vieții.

— Mie îmi face impresia, nu știu de ce, că ești cam pornit împotriva lui, Vanea; vai, ce rea, ce bănuitoare și vanitoasă sunt! Nu râde, dar m-am obișnuit să nu ascund nimic față de tine. Ah, Vanea, prietenul meu drag și bun! Știu că dacă ar fi să mă încerce din nou nefericirea, ori să mă năpăstuiască amărăciunile, tu ai fi iarăși aici, alături de mine; poate că numai tu singur, dintre ei toți! Cum să-ți mulțumesc pentru toate acestea? Tu să nu mă blestemi niciodată, Vanea!...

Ajungând acasă, mă grăbii să mă dezbrac și să mă culc. În cameră era frig și întuneric beznă, ca într-o pivniță. Multe gânduri ciudate și simțăminte tulburi mă frământau, încât n-am putut să adorm decât într-un târziu.

Cu câtă poftă râdea, probabil, în acele clipe un anumit domn, înainte de a-l fura somnul în patul lui confortabil, și asta numai dacă a găsit că merită osteneala să ne onoreze măcar cu un surâs batjocoritor! Cred însă că nici favoarea aceasta nu ne-a acordat-o...

CAPITOLUL III

A doua zi, pe la zece dimineața, tocmai când ieșeam din casă, grăbit să ajung pe Vasilievski Ostrov la Ihmenevi, pentru ca de acolo s-o pornesc cât mai repede către casa

Natașei, m-am ciocnit chiar în ușă cu vizitatoarea mea de aseară, mica nepoată a lui Smith. Venise la mine. N-aș putea spune de ce, dar țin minte că m-am bucurat mult, văzând-o. N-apucasem în ajun s-o văd prea bine, așa încât acum, la lumina zilei, m-a mirat și mai mult înfățișarea ei. De altfel, ar fi fost și greu să întâlnești o ființă mai ciudată și mai originală, mai ales în ce privește înfățișarea. Micuță, cu ochi negri, scânteietori, de o tăietură care n-avea în ea nimic rusesc, dogorind sub fruntea încununată cu o claie de păr tot negru, des și răvășit, cu privirea ei enigmatică, mută și stăruitoare, ar fi oprit locului pe oricare trecător. Mai cu osebire atrăgea luarea-aminte uitătura sa în care sclipirile de inteligență se amestecau cu scăpărări de neîncredere, și chiar de suspiciune pânditoare. Rochița ei veche și murdară, acum, la lumina zilei, semăna și mai mult cu o zdreanță. Părea că suferă de o boală lentă, îndărătnică și pentru totdeauna cuibărită în ea, mistuindu-i încet, dar neîndurător, făptura plăpândă. Fața-i oacheșă și suptă avea o paloare nefirească, gălbuie, ca turta de ceară. Și totuși, în pofida acestor semne hidoase ale mizeriei și bolii arăta destul de drăguță. Avea sprâncenele subțiri, frumos arcuite, fruntea superbă, înaltă și nu prea boltită, buzele admirabil conturate purtând pecetea mândriei și îndrăznelii, dar palide cu o nuanță de roz abia perceptibilă.

— Aaa, tu ești? exclamai. Eram sigur că ai să vii. Hai, intră!

Pășind încet peste prag, la fel ca în ajun și rotindu-și neîncrezătoare privirile în jur, copila intră. Odată aflată înăuntru, s-a uitat atentă prin camera în care locuise bunicul ei, ca și cum ar fi vrut să-și dea seama cât de mult se schimbase, ocupată acum de un alt chiriaș. „Cum a fost bunicul, așa e și nepoata, mi-am zis. N-o fi cumva nebună?” Copila continua să tacă; eu așteptam.

— Am venit să-mi iau cărțile! șopti în cele din urmă, cu ochii în pământ.

— A, da! Cărțile tale, așa e; uite-le, poftim, ia-le! Le-am păstrat anume.

Se uită cu oarecare curiozitate la mine, cu o strâmbă tură bizară a gurii, de parcă ar fi încercat să schițeze, neîncrezătoare, un zâmbet. Dar licărul surâsului se stinse tot atât de brusc și pe fața ei reveni expresia severă și enigmatică de mai înainte.

— Cum, bunicul v-a vorbit despre mine? întrebă măsurându-mă ironic de sus până jos.

— Despre tine nu, nu mi-a vorbit nimic, dar...

— Dar de unde ați știut, atunci, că am să vin? Cine v-a spus? se interesă, întrerupându-mă repede.

— Mi-am închipuit că nu se putea ca bunicul tău să fi rămas singur pe lume, părăsit de toți. Era atât de bătrân și de neputincios; și mi-am zis că tot trebuie să fie cineva care venea și pe la dânsul. Poftim, așadar, ia-ți cărțile. Înveți cumva după ele?

— Nu.

— Atunci, la ce-ți fac trebuință?

— Bunicul mă punea uneori să învăț din ele când veneam pe la dânsul.

— Și pe urmă n-ai mai venit pe la bunicul?

— Pe urmă n-am mai venit. Mă îmbolnăvisem, adăugă ea dezvinovățindu-se parcă.

— Dar tu, cu cine stai? Ai familie, mamă, tată?

Copila își încruntă deodată sprâncenele și mă privi aproape speriată. Apoi își lăsă capul în piept, se întoarse și, fără nici o vorbă, dădu să iasă încetișor din cameră, întocmai cum o făcuse și ieri. O urmăream mirat la culme... În prag însă se opri.

— Dar de ce a murit? întrebă ea scurt, întorcând puțin doar capul spre mine.

Repeta aidoma gestul și mișcarea din ajun, când, oprindu-se tot așa, în ușă, mă întrebase despre Azorka.

Mă apropiai de dânsa și începui să-i povestesc pe scurt cele întâmplate. Mă asculta tăcută și atentă, cu fruntea

plecată, dar tot cu spatele la mine. N-am omis a-i aminti nici că bătrânul, înainte de moarte, pomenise despre strada a șasea. „Și atunci mi-am dat seama, adăugai eu, că pe-acolo stă, probabil, cineva scump inimii lui, din care pricină am și așteptat să apară acel cineva, care să se intereseze de el. Se vede că ținea mult la tine, de vreme ce nu te-a uitat nici în ultimele clipe. “

— Nu, șopti parcă fără să vrea, nu ținea la mine.

Era tare emoționată. În timp ce-i povesteam, m-am aplecat de câteva ori să-i văd mai bine fața. Se străduia din răsputeri să-și biruie tulburarea, parcă din mândrie. Tot sângele îi fugise din obraz și de încordare își înfipsese dinții în buza de jos. Ceea ce m-a uluit însă erau bătăile inimii ei. Se succedau puternice, tot mai puternice, încât la un moment dat se puteau auzi de la doi-trei pași, ca la cei cu anevrisme. Am crezut atunci că va izbucni în plâns, cum o făcuse și cu o zi înainte... dar nu, de data aceasta a reușit să se stăpânească.

— Și unde-i gardul?

— Gardul? Care gard?

— Gardul sub care a murit el.

— A... am să ți-l arăt... când ieșim. Dar ia spune-mi, cum te cheamă?

— Nu trebuie...

— Ce nu trebuie?

— Nu trebuie nimic... Nu mă cheamă nicicum, termină ea scurt și cam răstit, dând să iasă.

Am oprit-o.

— Așteaptă, copil ciudat ce-mi ești! Eu nu-ți doresc decât binele; m-a cuprins mila de tine încă de ieri, de când te opriseși pe scară, în colț, și plângeai. Pe mine mă doare când îmi aduc aminte cum îți curgeau lacrimile. Bunicul tău a murit doar în brațele mele și poate că de tine își adusese el aminte, când mi-a vorbit de strada a șasea; e ca și când te-ar fi lăsat în grija mea. Îl văd uneori în vis... uite, ți-am păstrat și cărțile; și, când colo, tu fugi de mine ca o

sălbatică, de parcă te-ai teme de mine. Trebuie să fii tare săracă, poate și orfană, cine știe unde vei fi stând, prin străini, nu-i așa?

Îmi dădeam silința să fiu cât mai convingător; nu știu prin ce anume, copila mă atrăgea; simțământul pe care-l încercam însă nu era numai milă. N-aș putea spune dacă împrejurările misterioase în care se petreceau toate acestea, sau impresia pe care mi-o produsese moartea lui Smith, sau, poate, propria mea stare de spirit neobișnuită erau de vină; e cert însă că o forță inexplicabilă mă atrăgea către ea. Se pare că vorbele mele izbutiseră s-o miște; mă privi oarecum nefiresc, dar nu tot așa de aspru ca mai înainte, ci mai blând și îndelung, pentru ca pe urmă să-și plece ușor capul, gânditoare.

— Elena, șopti apoi pe neașteptate și aproape nedeslușit.

— Elena te cheamă?

— Da...

— Și-mi promiți că ai să mai vii pe la mine?

— Nu se poate... Nu știu... Am să vin, îngăimă frământată, într-un murmur amestecat de nehotărâre și gânduri.

În clipa aceea răsunară undeva bătăile unui orologiu. Fetița tresări și privindu-mă cu durere mută, mă întrebă în șoaptă:

— Cât să fie ora?

— Probabil zece și jumătate.

Un țipăt izbucni din pieptul ei.

— Doamne! rosti speriată și-n aceeași clipă o rupse la fugă.

Am oprit-o însă pentru a doua oară în antreu.

— Stai, n-am să-ți dau drumul chiar atât de ușor. De ce ți-e frică? Ai întârziat?

— Da, da, am plecat pe ascuns! Lăsați-mă, vă rog! Altfel, dânsa o să mă bată! strigă ea, lăsând să-i scape aceste vorbe și smucindu-se din mâinile mele.

— Stai, ascultă-mă întâi, nu te mai smuci așa: tu trebuie să mergi pe Vasilievski, tocmai acolo am și eu treabă, pe strada a treisprezecea. Și fiindcă sunt în întârziere, iau o birjă. Vii cu mine? Te duc până aproape de casă. Tot ajungem mai repede decât pe jos...

— Până la mine nu se poate, nu se poate să veniți, strigă ea și mai speriată, iar fața i se schimonosi la gândul că aș putea afla unde stă.

— Îți spun că vreau să ajung cât mai repede în strada a treisprezecea, căci acolo am treabă, nu la tine! N-am să mă iau pe urmele tale. Doar atât că ajungem mai repede cu birja. Și acum, să mergem!

Am coborât în fugă scara și am luat primul birjar întâlnit, cu o droșcă hodorogită. Se vede că Elena era tare zorită, de vreme ce a primit să meargă în birjă cu mine. Mai ciudat era însă faptul că nici nu îndrăzneam s-o mai întreb ceva... Iar când am încercat totuși să aflu de cine se teme atâta, fata dădu înspăimântată din mâini și era cât pe-aci să sară din trăsură. „Ce mister o fi la mijloc?” mă gândeam.

Trăsurica era foarte incomodă. La orice zdruncinătură, ca să nu cadă, copilița se agăța de pulpana paltonului meu cu mânuța ei stângă, murdară, plină de bubulițe. Cu dreapta strângea la piept cărțile; se vedea că-i sunt tare scumpe. Pe drum, căutând să se așeze mai bine, lăsă la un moment dat să i se vadă piciorul și spre mirarea mea am constatat că n-avea ciorapi și era încălțată cu niște ghete găurite. Cu toate că mă hotărâsem să n-o mai întreb nimic, nu m-am putut stăpâni:

— Cum, n-ai nici măcar ciorapi? Se poate să umbli cu picioarele goale în ghete, pe o vreme ca asta, umedă și rece?

Răspunsul veni scurt:

— N-am.

— Ah, Dumnezeule, doar stai într-o casă de oameni! De ce n-ai cerut să-ți dea careva din ei o pereche de ciorapi, când a fost să pleci.

— Așa vreau eu.

— Păi... te îmbolnăvești și mori...

— Las-să mor.

Era limpede că nu vrea să-mi răspundă și că întrebările mele o sâcâiau.

— Uite, colo a murit el, îi arătai casa lângă care murise bătrânul.

Ea se uită cu multă luare-aminte în direcția arătătorului meu și deodată se întoarse rugătoare către mine:

— Dar vă rog, pentru Dumnezeu, nu veniți după mine. Am să trec eu pe la dumneavoastră, am să vin, vă făgăduiesc! Îndată ce pot, vin, sigur că am să vin!

— Bine, ți-am spus că n-am să merg să văd unde stai. De ce te temi așa? Trebuie să fii tare nenorocită! Mă doare inima, când te văd așa...

— Nu, nu mă tem de nimeni, răspunse ea, cu o vădită iritare în glas.

— Păi, n-ai spus chiar tu adineauri că... „dânsa are să mă bată!”

— Da, las-să mă bată! Las-să mă bată! repetă ea amarnic și buza de jos i se ridică puțin disprețuitoare, însă cuprinsă de tremur.

În sfârșit, ajunserăm pe Vasilievski Ostrov. Ea opri birjarul la capătul străzii 6 și sări iute, scrutând neliniștită împrejurimile.

— Plecați! am să vin eu, vă spun că am să vin... mă încredință, rugându-se febrilă de mine să n-o urmăresc. Hai, plecați, plecați, vă rog, mai repede!

Am îndemnat birjarul să mâie mai departe. După ce am mai mers puțin pe chei, i-am dat drumul, și am luat-o pe jos. La capătul străzii a șasea m-am oprit și am trecut repede pe cealaltă parte a străzii.

Cu toată sprinteneala ei, nu apucase să se depărteze prea mult; am văzut-o cum mergea grăbită, uitându-se mereu înapoi; o dată s-a oprit pentru o clipă, să vadă mai bine: nu cumva o urmăresc? Eu însă m-am ascuns într-un gang, așa că nu m-a văzut. Iar după ce a pornit mai departe, m-am luat pe urmele ei și am traversat strada.

Curiozitatea îmi crescuse la culme. Deși eram hotărât să nu intru după ea, am vrut totuși să aflu casa unde locuiește, asta pentru orice eventualitate. Mă apăsa o impresie grea și ciudată, asemănătoare aceleia pe care mi-o produsese la cafeneaua nemțească bunicul fetiței când murise Azorka...

CAPITOLUL IV

Am mers așa, în urma ei, multă vreme până aproape de Bulevardul Malîi. Ea doar că n-alerga, așa de grăbită era; apoi deodată intră într-o prăvălioară. Mă oprii, s-aștept. „Nu cred să locuiască într-o prăvălie”, mi-am zis.

Și într-adevăr, după câteva clipe ieși, dar fără cărți. În locul lor ținea în mână un castronaș de lut. După ce merse încă puțin, dispăru după poarta unei case prea puțin arătoase. Era o clădire cu etaj, veche, dar de zid, zugrăvită într-un galben-murdar. La una din cele trei ferestre ale primului cat sta expus un mic sicriu, vopsit în roșu - firma unui meșter dricar. Ferestrele catului de sus erau mici și pătrate. Prin geamurile verzui, năclăite și crăpate, se zăreau anevoie niște perdelușe de stambă roz. Trecui strada și apropiindu-mă de casă, citii pe tăblia de la poartă: „Casa târgoveței Bubnova”.

De-abia apucai să descifrez inscripția, când deodată din curtea Bubnovei răsună un țipăt strident, un glas de femeie, urmat de-un potop de ocări. Mă uitai prin portița

întredeschisă; pe treptele de lemn de la intrare ale uneia dintre locuințe stătea o femeie grasă, îmbrăcată ca o târgoveață, cu o scufie pe cap și cu un șal verde pe umeri. Avea fața hidoasă, roșie-vânătă; ochii mici, înfundați în grăsime, acum injectați de mânie, îi sclipeau de răutate. Se vedea cât colo că băuse, deși era încă înainte de amiază. Țipa la biata Elena, care încremenise în fața ei, cu castronașul în mână. Pe scară, în spatele femeii grase, se zărea o altă făptură femeiască cu obrajii fardați țipător și cu părul vâlvoi. În clipa aceea se deschise și ușa scării ce ducea la subsol, iar de acolo răsări, atrasă, probabil, de larma din curte, o a treia femeie, sărăcăcios îmbrăcată, cam între două vârste și cu o înfățișare modestă, dar îngrijită. Prin crăpătura ușii se zăreau capetele unor locatari ai subsolului - un bătrân și o fată. Un vlăjgan mătăhălos, probabil rândașul, se oprise în mijlocul curții, cu o mătură în mână și urmărea nepăsător toată scena.

— Blestemato! Puturoaso! Păduche ce ești! zbiera muierea, dând drumul unui potop de ocări, fără virgule, fără puncte, pe nerăsuflate; asta ți-i recunoștința pentru grija ce ți-o port, dezmățato?! Am trimis-o după castraveți și, atâta i-a trebuit, că a și luat-o din loc! Simțisem eu de când am vrut s-o trimit că are s-o apuce razna. Îmi spunea mie inima, mi-o spunea! Aseară i-am mai tras o păruială tot pentru așa ceva și, na, că astăzi iar mi-a fugit! Unde-mi tot umbli, stricato, unde umbli mereu? La cine te duci, idol afurisit, jivină bulbucată, otravă ce-mi ești, la cine? Vorbește, putoare, că de nu, te sugrum aici!

Împroșcând-o cu toate aceste vorbe, huiduma de muiere, înfuriată la culme, se repezi la biata fetiță; dând însă cu ochii de femeia între două vârste de la catul de jos, se opri deodată și întorcându-se spre ea, se apucă să zbiere și mai tare, dând din mâini, ca și cum ar fi luat-o martoră la monstruoasa crimă a bietei sale victime.

— Maică-sa a crăpat! Că doar știți și voi, oameni buni, rămăsese singură pe lume ca un ciuhurez. Am văzut-o pe la

voi, oameni săraci, povară tuturora, că nici voi singuri n-aveți ce mânca, și ce mi-am zis atunci? Să mă ostenesc în cinstea sfântului Nicolae, făcătorul de minuni, s-o iau sub aripa mea pe biata orfană. Ei, și am luat-o, da, am luat-o. Și ce credeți, oameni buni? Uite, de două luni, de când stă la mine, o hrănesc pe degeaba și mi-a supt tot sângele, îmi topește trupul meu alb! Lipitoarea dracului! Balaur fioros! Diavol încăpățânat! Tace mâlc, o vedeți? Poți s-o zvânți în bătaie, că ea tot tace, de parc-ar avea apă-n gură, o vorbă nu scoate! Mie mi se sfâșie inima, și ea tace! Dar cine crezi că ești tu, șarpe veninos, maimuță verde? Păi, dacă nu eram eu, fă, crăpai de foame în stradă. Și picioarele ar trebui să mi le speli, și apa din lighean s-o bei, dihanie, sabie neagră franțuzească. De nu eram eu, crăpai în drum!

— La ce te-i fi necăjind așa, Anna Trifonovna? Ce ți-a făcut? o întrebă cuviincios femeia căreia îi vorbise meghera zgâlțâită de furii.

— Cum, ce mi-a făcut, soro dragă, cum, ce mi-a făcut? Nu pot răbda să-mi iasă din voie! Nu-mi trebuie să-mi faci ceea ce ai bun de făcut, să faci ce-ți cer eu, chiar dacă e rău, așa să știi... Păi, era cât pe-aci să mă bage azi în mormânt, cât pe-aci! Am trimis-o la prăvălie, după niște castraveți, și poftim, de-abia după trei ceasuri îmi vine acasă! Mi-a spus mie biata mea inimă, când am mânat-o; că mă rodea, mă rodea, mă rodea, mă rodea! Unde ai fost? Pe unde mi-ai umblat? Ce oblăduitor ți-ai găsit? Nu i-am fost eu binefăcătoarea? Nu i-am iertat eu, păcătoasei de maică-sa, o datorie de paisprezece ruble și n-am îngropat-o pe cheltuiala mea?... și nu i-am luat plodul să-l cresc, pe stârpitura, pe jivina asta? Că doar ai văzut și dumneata! Păi, după toate astea să n-am nici un drept asupra ei? În loc să se simtă și să-mi fie recunoscătoare, se ridică împotriva mea! Eu îi doresc fericirea. Am vrut s-o îmbrac în rochițe de muselină, lepădătura dracului, și i-am cumpărat ghetuțe la Gostinîi Dvor, am împodobit-o ca pe o păunită, de să-ți fie mai mare dragul, privind-o. Și ce

credeți, oameni buni? În două zile și-a făcut rochia ferfeniță, a rupt-o bucățele și acum umblă așa cum o vedeți! Înadins a făcut-o, nu vă mint, am văzut-o eu, cu ochii mei, că adică: în zdrențe vreau să umblu, nu în rochii de muselină! Ei, și mi ți-am scărmănat-o atunci în voie, de-a trebuit să chem doftorul pe urmă, să-i dau și lui bani. Ar trebui să te strivesc de-a binelea, păduche ce-mi ești, că doar n-o să mi se cuvină pentru tine cine știe ce pedeapsă - cel mult o săptămână de post, și gata! Am pus-o, drept pedeapsă, să frece dușumelele. Ei, și ce credeți? Freacă, afurisita! Freacă, putoarea dracului, freacă! Îmi zgândărește inima, freacă! Să știi, îmi zic: o s-o ia razna de la mine! Și-ntocmai cum vă spun, mi-a fugit și aseară! Ați auzit și dumneavoastră, oameni buni, ce bătaie i-am tras aseară, că mă dureau pe mine mâinile; i-am luat ciorapii și ghetele, că n-o fi nebună să plece în picioarele goale; când colo, iar a spălat putina! Unde ai fost? Vorbește-mi! Unde te-ai dus să te plângi, sămânță de urzică ce-mi ești, la cine m-ai pârât? Vorbește, țiganco, mască franțuzească, dar vorbește odată!

Turbată de furie, bolovănoasa se năpusti asupra fetiței pierită de spaimă, o înhăță năprasnic de păr și o izbi cu toată puterea de pământ. Castronașul cu castraveți zbură cât colo, și se făcu țăndări, ceea ce mări și mai mult furia megherei cherchelite... Își lovea victima și peste obraji, și în cap; dar Elena tăcea cu îndărătnicie fără să scoată un sunet, un strigăt, un geamăt. M-am repezit atunci în curte și nemaiputându-mi înfrâna revolta, am strigat la muierea beată.

— Ce faci? Cum îți permiți să te porți așa cu o biată orfană? și am apucat-o de mână.

— Ce vrei?! Cine ești tu?! urlă ea, lăsând-o pe Elena și proțăpindu-se în fața mea, cu mâinile în șolduri. Ce te amesteci nepoftit? Ce cauți în casa mea?

— Ce caut? De ce mă amestec? Pentru că ești o femeie fără suflet! strigai la ea. Cum poți să-ți bați joc în halul

ăsta de un biet copil?! Nici măcar nu-i copilul dumitale; te-am auzit când spuneai că e orfană și că ai luat-o la dumneata...

— Doamne, Dumnezeule! se dezlănțui din nou furia. Dar cine ești tu de-ți bagi nasul unde nu-ți fierbe oala? Nu cumva îi fi venit cu dânsa? Acum mă reped până la pristav. Păi pe mine mă cunoaște și mă cinstește ca pe o nobilă Andron Timofeici în persoană. Nu cumva la tine aleargă ea mereu? Cine ești, mă? Ai venit în casă străină să faci scandal? Săriți, ajutor!

Și se repezi la mine cu pumnii ridicați. Dar în aceeași clipă un țipăt strident, neomenesc, străpunse aerul. Elena, care împietrise locului, scoase deodată un strigăt nefiresc, căzu la pământ și începu să se zbată în convulsii groaznice. Fața i se schimonosi. Era un acces de epilepsie. Fata cea cu părul dezmățat și boită peste măsură și femeia între două vârste de la subsol alergară la dânsa, o ridicară și o duseră repede în casă.

— Poți să crăpi, blestemato! zbieră în urma ei muierea cea grasă. E pentru a treia oară în luna asta că o apucă... Afară, samsarule! se repezi ea din nou la mine.

— Ce stai, rândașule! Tu pentru ce primești simbrie?

— Hai, cară-te! Cară-te! Aștepți cumva să-ți netezesc gulerul, mă îndemnă domol, cu o voce groasă, mai mult de mântuială, paznicul. Unde se ceartă doi, al treilea să nu se bage. Fă cale-ntoarsă și pe-aci ți-e drumul!

N-am avut încotro: am ieșit pe poartă, dându-mi seama că intervenția mea a fost absolut inutilă. Clocoteam de indignare. M-am oprit pe trotuar, în fața porții, continuând să privesc prin portița rămasă deschisă. Văzând că am ieșit în stradă, muierea se repezi sus, iar rândașul, după ce-și făcu astfel datoria, dispăru și el. Peste câteva clipe, femeia care ajutase s-o ducă pe Elena înăuntru coborî din cerdac și se îndreptă spre locuința ei. Zărindu-mă, se opri și mă privi curioasă. Fața ei blândă îmi dădu curaj. Am intrat din nou în curte și, ducându-mă de-a dreptul la ea, am spus:

— Dă-mi voie să te întreb. Ce-i cu fetița asta aici, de ce se poartă așa cu ea muierea asta ticăloasă? Să nu-ți închipui, cumva, că întreb așa, numai ca să mă aflu în treabă. Am mai avut prilejul s-o întâlnesc pe copila asta, și, din anumite motive, ea mă interesează în mod deosebit.

- Păi, dacă te interesează, mai bine ai lua-o la dumneata, ori i-ai găsi vreun loc pe undeva, decât să se prăpădească aici, spuse femeia ezitând oarecum și dădu să plece.

— Bine, dar dacă n-ai să-mi spui ce trebuie să fac, cum s-o pot ajuta? Repet doar: nu știu nimic despre ea. Femeia aceasta o fi Bubnova, stăpâna casei?

— Da, chiar dânsa e, proprietăreasa.

— Și cum de-a nimerit fetița asta nefericită la ea? Mama ei a murit aici?

— Uite așa, a nimerit... și gata! Asta nu-i treaba noastră să știm...

Și dădu iar să plece.

— Dar, te rog, fii bună și spune-mi, că mă interesează foarte mult. Poate că aș putea să fac ceva pentru ea. Cine-i? De unde-i? Cine a fost mamă-sa, dumneata știi, nu-i așa?

— O străină, mi se pare, mamă-sa, venită de prin alte părți; locuia la noi, jos; era bolnavă rău; a murit de oftică...

— Va să zică era tare săracă, de vreme ce stătea într-un ungher la subsol?

— Săracă lipită pământului! Mi se rupea inima numai privind-o. Și noi de-abia o scoatem la capăt, dar ne-a rămas datoare și nouă șase ruble în cele cinci luni cât am găzduit-o. Tot noi am și îngropat-o; bărbatul meu i-a făcut sicriul.

— Păi... o auzeam adineauri pe Bubnova spunând că ea a îngropat-o?

— Da de unde!...

— Și cum o chema?

— Nici n-aș ști cum să spun, domnule; un nume cam încâlcit, nemțesc parcă.

— Smith?

— Nu, nu chiar așa. Și atunci Anna Trifonovna a luat-o pe orfană la dânsa, ca s-o crească, zice-se... Dar nu-i bine de loc să stea copila la dânsa.

— Nu cumva a luat-o numai cu un anumit scop urât?

— Se cam ține de treburi murdare, răspunse femeia încet, nehotărâtă: să spună, ori să nu spună. Ei, dar nu-i treaba noastră să ne amestecăm.

— Ia mai tacă-ți fleanca! se auzi în spatele nostru o voce de bărbat.

Era un om în vârstă, în halat, îmbrăcat pe deasupra cu un caftan și având o înfățișare de târgoveț sau de meseriaș; după câte am înțeles numaidecât, era bărbatul femeii cu care vorbeam.

— N-are ea de ce să stea de vorbă cu dumneata; nu-i treaba noastră... sublinie el, uitându-se chiorâș la mine. Tu du-te-n casă! Bună ziua, domnule; noi suntem meșteri dricari. Dacă aveți nevoie de ceva, poftim, vă servim cu dragă inimă... Cât despre alte cele, n-avem ce vorbi...

Am ieșit în stradă, adânc îngândurat și nespus de tulburat. Nu putusem fi de folos cu nimic. Simțeam totuși că nu trebuie să las lucrurile așa. Mai ales unele cuvinte ale soției meșterului dricar îmi provocaseră o profundă revoltă. Presimțeam că aici se ascundea o afacere urâtă.

Și cum mergeam așa, cu capul în piept, îngândurat, aud deodată pe cineva strigându-mă pe nume cu o voce pătrunzătoare. Ridic capul: în fața mea stătea, clătinându-se ușor pe picioare, un om cam băut, îmbrăcat destul de curățel, însă cu mantaua destul de ponosită, iar pe cap cu o șapcă slinoasă. Fața lui mi se păru cunoscută. Încercai să-mi aduc aminte. Omul îmi făcu cu ochiul și zâmbi ironic:

— Nu mă recunoști?

CAPITOLUL V

— Ia te uită! Masloboev, tu ești, băiatule? exclamai eu, recunoscându-mi deodată un vechi coleg de școală, de pe timpul când învățam amândoi la liceul gubernial, phiii... ce întâlnire!

— Ei, ce întâlnire! De vreo șase ani nu ne-am mai văzut. Adică, la drept vorbind, ne-am mai izbit noi unul de altul, dar excelența-voastră n-a catadicsit niciodată să mă onoreze măcar cu o privire. Că de, voi generalii ăștia, adică generalii din literatură, vreau să zic, de... (și toate acestea le spuse cu ochii plini de un surâs ironic).

— Uite ce-i, Masloboev, în privința asta te înșeli amarnic, îl întrerupsei eu... În primul rând, pentru că generalii, cum spui tu, fie chiar și cei din literatură, nu prea arată ca mine; iar în al doilea rând, dă-mi voie să-ți spun că-mi aduc și eu aminte cum te-am întâlnit pe stradă, însă te-ai cam ferit să dai ochii cu mine. Ce era să fac atunci? Ce rost avea să încerc a-ți vorbi, de vreme ce tu căutai să mă ocolești. De altfel, ca să fiu sincer, cred că nici acum nu m-ai fi strigat, dacă nu se întâmpla să te nimeresc cu chef. Ce zici, am sau nu am dreptate? Ei, hai să trăiești! Nici nu știi ce bine îmi pare că te văd...

— Să fie oare adevărat ce-aud? Nu cumva te compromit... *cu înfățișarea mea netrebnică*? Și, la urma urmei, de ce te-oi mai fi întrebând, că doar n-are nici o importanță! Eu, măi Vanea, n-am să uit niciodată ce băiat de treabă ai fost. Ți-aduci aminte cum te-au bătut cu nuiaua din pricina mea? Și ai tăcut mâlc, nu m-ai trădat, iar eu, în loc de mulțumire, mi-am bătut joc de tine o săptămână încheiată. Suflet neprihănit ce ești! Să trăiești, frățioare, să-mi trăiești! (Ne îmbrățișarăm.) Uite, de atâta amar de ani rătăcesc răzleț prin lume, timpul zboară, dar anii pe care i-am petrecut noi împreună n-am să-i uit niciodată. Și tu? Tu ce mai faci?

— Păi... ce să fac? Mă canonesc și eu de unul singur...

Masloboev mă privi lung, înduioșat, ca omul cu sufletul muiat de băutură. De altfel, a fost întotdeauna un om tare bun la inimă.

— A! nu, Vanea, tu nu ești ca mine, zise el în cele din urmă, pe un ton tragic. Am citit doar; te-am citit, Vanea, te-am citit... Dar, ia ascultă, hai să stăm puțintel de vorbă mai pe îndelete! Te grăbești?

— Da, sunt cam grăbit; ba trebuie să-ți spun că am și un mic necaz. Mai bine dă-mi adresa ta.

— Ți-o dau. Dar să știi că, așa cum spui tu, nu-i de loc mai bine; vrei să știi cum e mai bine?

— Ei, cum e mai bine? Spune.

— Uite cum e mai bine: Vezi colo? și-mi arătă spre o firmă, la vreo zece pași de locul unde ne opriserăm. Acolo unde scrie cafenea și restaurant, de fapt e numai restaurant. Dar să știi că e un local pe cinste. Te asigur eu că e pe cinste; cât privește votca, să n-ai nici o grijă! Sosită pe jos de-a dreptul de la Kiev! Am trecut de mai multe ori pe aici; de altfel, mie nici n-ar îndrăzni să-mi dea de băut ceva de

proastă calitate. Mă cunoaște toată lumea aici, toți știu cine-i Filipp Filippîci. Că așa mi se spune: Filipp Filippîci! Ce? Ai început să strâmbi din nas? Lasă-mă numai să-ți spun: acum e unsprezece și un sfert, știu eu, m-am uitat chiar adineauri la ceas; ai cuvântul meu de onoare că exact la unsprezece și treizeci și cinci de minute îți dau drumul. Între timp, îi tragem câte o dușcă. Douăzeci de minute, numai douăzeci, cred că ai putea să sacrifici pentru un vechi prieten, ce zici?

— Dacă-i vorba numai de douăzeci, mă-nvoiesc; crede-mă, dragul meu, am o chestiune urgentă.

— Bine, bine, așa să fie, n-am să te reții. Dar aș vrea mai întâi să auzi două vorbulițe de la mine: nu-mi place de fel cum arăți, ai o față... nici nu-ți mai spun cum! Pun rămășag că te-a necăjit cineva chiar adineauri, și te-a necăjit tare de tot. Este?

— Exact.

— Păi, vezi că te-am ghicit pe moment? Mă pasionează acum fizionomistica. Strașnică îndeletnicire! Să mergem, așadar, să mai stăm nițeluș de vorbă. În douăzeci de minute, am tot timpul să iau mai întâi contact cu amiralul Ceainski[xxi], apoi dau pe gât o *beriozovka*, apoi o *zornaia*, apoi o *pomeranțevaia*[xxii], apoi un *parfait-amour* și pe urmă... he, o să văd eu ce se mai poate lua... Asta-i frate, beau! Numai în zilele de sărbătoare, până-n liturghie ce mai stau treaz. Tu, dacă nu vrei, nu bea. Sunt mulțumit și cu atâta: să pot sta de vorbă cu tine. Iar dacă mai iei și tu cu mine un păhărel, o să-mi facă mare cinste și plăcere. Haidem! Schimbăm un cuvânt, două din toată inima, și ne despărțim iar pentru vreo zece anișori. Ce mai, Vanea, nu-s eu de tine.

— Ia nu mai trăncăni, ci calcă mai repede! Cele douăzeci de minute sunt ale tale, după aia îmi dai drumul să plec.

Ca să ajungem în localul care se găsea la al doilea cat, trebuia să luăm în piept o scară de lemn cu o platformă la mijloc. Pe trepte ne-am întâlnit cu doi domni băuți în toată legea, care, văzându-ne, s-au dat la o parte, clătinându-se.

Unul din ei era tânăr, cu o mutră de prostănac, căruia de-abia începuse a-i miji mustața; era îmbrăcat fercheș cu pretenții de-o eleganță ridicolă; aveai impresia că luase pe el haine străine; o mulțime de inele îi înzorzonau degetele, afișa un ac de cravată cu piatră scumpă și o pieptănătură caraghioasă, terminată cu un coc tâmpit. Zâmbea ori se hlizea prostește tot timpul. Însoțitorul lui arăta de vreo cincizeci de ani; era gras, burtos, îmbrăcat destul de neglijent, dar și el cu un ac mare la cravată. Altminteri, aproape complet chel, cu o față puhavă și ciupită de vărsat, și cu niște ochelari pe un nas cât nasturele... Judecând după față, era un om rău și senzual. Iar ochii, niște ochi antipatici, răi și bănuitori, i se cuibăriseră în grăsime și priveau de acolo ca prin niște crăpături. Se vedea cât de colo că amândoi îl cunoșteau pe Masloboev,

dar burtosul, de cum ne zări, schiță o grimasă de nemulțumire, în timp ce tânărul luă o înfățișare prevenitoare, dulceagă, cu un zâmbet silit. Se descoperi, luându-și într-o mână șapca.

— Să ne fie cu iertare, Filipp Filippîci, bolborosi el, privindu-l înduioșat pe Masloboev.

— Ce se întâmplă?

— Scuzați... noi am cam luat-o... (și-și dădu un bobârnac peste guler). E Mitroșka dincolo. Află că-i un ticălos...

— Dar ce s-a întâmplat?

— Nimic. Uite așa... Să vezi, din cauza lui Mitroșka ăsta, dumnealui (și arătă din cap spre însoțitorul său), dumnealui, săptămâna trecută, într-un local deocheat, i-a cam mânjit botul cu smântână... Îhi-hî!

Cel mai în vârstă, înciudat, îi făcu un semn cu cotul.

— Nici nu știi, Filipp Filippîci, ce chef aș mai avea să luăm cu toții o baterie la Dussot, dar știi... o baterie cu tot dichisul ei. Fă-mi, te rog, plăcerea...

— Acum nu se poate, nenișorule, refuză Masloboev. Acum am treabă.

— Hî-hî! Și eu aș avea să-ți propun ceva...

Dar din nou prietenul îl înghionti cu cotul.

— Îmi spui pe urmă, acum nu pot!

Masloboev părea să caute dinadins a nu-i băga în seamă, însă după ce intrarăm în prima încăpere, unde, pe toată lungimea unui perete, se întindea un bufet destul de îngrijit și rânduit cu fel de fel de gustări, pateuri, plăcinte, piroști etc., garafe cu lichioruri de toate culorile, Masloboev mă trase repede într-un colț și mă lămuri:

— Tânărul e feciorul cunoscutului negustor de făină Sizobriuhov. I-a rămas moștenire de la tătâne-său o jumătate de milion de ruble și de atunci se ține numai de chefuri și dandanale. A fost și pe la Paris. Ce de bănet a mai cheltuit și pe-acolo! Ba poate că risipea totul, până la ultima lețcaie, dar i-a mai picat o moștenire și de la unchiu-său. S-a întors de la Paris și acum se căznește să toace și

ce i-a mai rămas din averea asta. Peste vreun an cred că ajunge cerșetor. E prost de dă în gropi: zi și noapte umblă prin localuri de lux, prin cârciumi, prin taverne, pe la tot felul de actrițe; i-a cășunat să se facă husar, a și înaintat o cerere. Celuilalt, mai bătrân, îi zice Arhipov, e un fel de negustor și el, sau poate administrator pe undeva, care a fost și otcupciu; e o bestie, o canalie nemaipomenită, actualmente tovarășul de petreceri al lui Sizobriuhov; un Iuda altoit cu Falstaff - asta e! A dat până acum de două ori faliment, și e o dihanie libidinoasă, cu fel de fel de apucături scârnave. A fost încurcat și într-o afacere penală tare murdară, dar mi se pare că a reușit să scape. Într-o privință, îmi pare bine că l-am întâlnit aici; mă așteptam să-l văd prin locurile astea. Arhipov, bineînțeles, îl fură din gros pe Sizobriuhov. El cunoaște toate locurile deocheate de prin oraș, din care pricină se bucură de mare trecere la toți feciorașii ăștia de bani gata. De mult îl pasc eu, doar-doar mi-o cădea în mână. Nu-l prea are la inimă nici Mitroșka, flăcăul ăla chipeș cu podiovcă, uite cel de colo, de lângă fereastră, cu fața de țigan. E geambaș de meserie și-i cunoaște pe toți husarii de pe aici. Un șmecher fără pereche; în fața ta, îți fabrică o bancnotă falsă pe care, cu toate că ai văzut cu ochii tăi, i-o schimbi, așa de bine știe să te ducă. Nu te uita că umblă în podiovcă; e drept că-i de catifea și că-i dă puțin un aer de slavofil (de altfel, am impresia că-l prinde de minune), dar și într-un frac elegant dacă l-ai îmbrăca și l-ai prezenta la clubul englez drept conte, să zicem, drept contele Barabanov, nimeni nu s-ar îndoi o clipă de identitatea lui: poate face și o partidă de wist, când vrea știe să se poarte ca un conte - și pe toți îi păcălește. Nu-l prea văd să termine bine. Mitroșka are pică pe Arhipov, pentru că i l-a suflat pe Sizobriuhov, și asta tocmai acum, când afacerile-i merg cam prost și înainte de a fi apucat să-l jumulească bine pe fecioraș. Dacă-i vedem pe tustrei adunați aci, în locantă, înseamnă că s-a petrecut ceva neobișnuit din cale afară. Cam bănuiesc eu ce poate

fi, ba chiar îmi vine a crede că Mitroșka este acela care m-a înștiințat cum că Arhipov și Sizobriuhov vor fi aici, fiindcă umblă amândoi după niște treburi murdare. Iar eu, măi frățioare, vreau să profit de această ură a lui Mitroșka față de Arhipov, căci am și eu socotelile mele; de altfel, pentru aceasta am și venit încoace. Dar nu vreau ca el să știe ce m-aduce, așa că te rog și pe tine să te faci că nu-l vezi. Iar la plecare, sunt sigur că Mitroșka mă va opri singur ca să-mi spună ceea ce mă interesează. Deocamdată, hai să trecem, Vanea, uite, în camera aceea. Stepane, continuă el, adresându-se ospătarului, ai înțeles cam ce vreau eu de la tine?

— Înțeles.

— Și ai să mă servești după tabietul meu?

— Vă servesc.

— Ei, atunci dă-i drumul cât mai repede! Ia loc, Vanea, uite aici. De ce te uiți așa la mine? Văd că mă privești cam mirat. Să nu te mire nimic. Câte nu i se întâmplă omului în viață! Uneori chiar și ceea ce nici prin gând nu i-a trecut vreodată, dar mai ales într-o vreme ca... hai, să zicem, chiar ca în zilele acelea când toceam împreună din Cornelius Nepos! Un lucru însă te rog să mă crezi, Vanea dragă: în pieptul lui Masloboev, chiar dacă omul și-a greșit drumul, continuă să bată aceeași inimă - doar împrejurările s-au schimbat. Chiar dacă m-oi fi mânjit nițeluș, nu-s cu nimic mai rău decât toți ceilalți. Am urmat și medicina, am vrut să fiu și profesor de literatură rusă, am scris și un articol despre Gogol, am vrut să ajung și proprietarul unei mine de aur, și să mă însor am vrut; că de, doar sunt și eu om din carne și oase, iar *ea* primise, cu toate că în casă la mine era atâta belșug, de n-aveai cu ce ademeni o pisică până afară. Mă pregătisem chiar și de ceremonia nupțială, împrumutasem de la cineva o pereche de cizme mai tefere, deoarece ale mele de mai bine de un an și jumătate erau numai cute și găuri. Dar la căsătorie n-am mai ajuns. Fata s-a măritat cu un învățător, iar eu m-am angajat funcționar

la un birou; nu era un birou comercial, ci pur și simplu un birou. De aci încolo însă lucrurile au mers mai altfel. S-au scurs ani și ani și, cu toate că n-am nici un serviciu, câștig frumușel, fără prea multă bătaie de cap; iau șperț și lupt pentru dreptate; viteaz față de nevolnici, nevolnic în fața celor viteji. Am și principii: știu, de pildă, că unde-i unul nu-i putere și mă țin serios de treabă. Meseria mea privește mai mult viața particulară, intimă a oamenilor, adică dedesubturile ei... pricepi?

— Nu cumva ești detectiv?

— Chiar detectiv nu sunt, dar de unele treburi de acest soi mă ocup și oficial, și din proprie inițiativă, adică din pasiune. Să-ți spun drept, Vanea: îmi place băutura, asta-i. Întrucât n-ajung însă niciodată să-mi tulbur mințile, aș putea spune că-mi și cunosc viitorul. S-a dus vremea mea, iubitule! geaba ai mai încerca să faci din coadă de câine sită de mătase. Un lucru pot să-ți spun, Vanea: dacă nu m-aș fi simțit încă om, nu te-aș mai fi strigat astăzi pe stradă. Este adevărat ceea ce spuneai adineauri, te-am mai întâlnit și altădată, ba chiar de mai multe ori, și am vrut să te opresc, dar n-am îndrăznit și am tot amânat. Nu merit eu să stai de vorbă cu mine. Dar tot pe atât de adevărat este că dacă nu eram cu chef, nu intram nici acum în vorbă cu tine. Toate astea însă nu-s decât prostii și aș zice să isprăvim cu simandicoasa mea persoană. Mai bine, hai să vorbim despre tine. Ei, da, să știi că pe scumpul meu prieten l-am citit! Ca să vezi, până și eu ți-am citit cartea! Vorbesc, amice, despre progenitura ta, despre întâiul tău născut. Iar după ce am terminat de citit, măi frate, cât p-aci să mă fac om de treabă! Cât p-aci, spun, fiindcă după ce am mai chibzuit nițeluș, am preferat să rămân așa cum sunt și să nu mă mai fac om de treabă. Asta-i...

Și tot așa, câte și mai câte nu mi-a mai spus Masloboev... Băutura pornise să i se urce la cap și-l înduioșase nemaipomenit, aproape până la lacrimi. Îl știam dintotdeauna că era un băiat bun, care totodată știa el ce

vrea și evoluat cam prea peste măsură; altminteri șiret, descurcăreț și șmecher încă de pe băncile școlii; în fond însă, era un om de inimă, un ratat, de altfel. Întâlnești mulți oameni din aceștia printre ruși. Oameni adesea foarte înzestrați, dar nu știu cum se face că toate la ei se încâlcesc, se amestecă într-o harababură nemaipomenită; unde mai pui că de multe ori sunt în stare să acționeze în mod deliberat împotriva propriei lor conștiințe dintr-o implacabilă slăbiciune în anumite privințe, și nu numai că merg inevitabil la pieire, dar își dau seama și ei înșiși, dinainte, că se duc la pierzanie. De altfel, Masloboev a sfârșit prin a se îneca în băutură.

— Acum, prietene, încă o vorbă, se întoarse el. Am auzit la început de răsunetul gloriei tale, mi-au căzut apoi în mână fel de fel de critici despre tine (zău că le-am citit, să nu-ți închipui că eu nu mai citesc de loc); te-am văzut însă, după aceea, umblând prin noroi, în niște cizme scâlciate, fără galoși, cu o pălărie uzată și m-am dumirit eu îndată cum devine cazul. Acum faci publicistică, pare-mi-se?

— Așa este, Masloboev.

— Înseamnă că ești în situația de mârțoagă la căruța poștei.

— Cam așa ceva...

— Păi, dacă-i așa, ascultă ce-ți spun: e mai bine să bei! Uite, eu, de pildă, mă îmbăt turtă, mă întind pe divan (am un divan fain, pe arcuri) și-mi închipui că sunt... că sunt, să zicem, un Homer sau un Dante, sau chiar un Frederic Barbarosa, orice-și poate închipui omul, nu-i așa? Pe când tu n-ai cum să-ți închipui că ești Dante, nici Barbarosa, în primul rând pentru că vrei să fii tu însuți, iar în al doilea rând, pentru că orice vrere personală îți este interzisă, tu nefiind altceva decât un cal de poștă. La mine e vorba de închipuire, la tine - de realitate. Fii, așadar, sincer și spune-mi-o ca unui frate (altminteri pentru zece ani de aci încolo m-ai jigni și m-ai umili): n-ai cumva nevoie de bani? Să știi că eu am bani. Lasă, lasă fasoanele. Ia de la mine,

lichidează cu antreprenorii tăi, scapă de căpăstru, asigură-ți un an de viață independentă și apucă-te de scrie cu adevărat, scrie-ți opera ta cea mare. Ai? Ce zici?

— Ascultă, Masloboev. Prețuiesc mult propunerea ta frățească, căreia n-aș putea acum să-i răspund cu nimic; de ce? asta mi-ar cere ceva timp de povestit. Așa e situația însă. Dar îți promit să-ți istorisesc altă dată totul, ca unui frate. Iar pentru generoasa ta ofertă îți mulțumesc și-ți făgăduiesc, de altfel, să vin cât mai des pe la tine. Și acum, în altă ordine de idei, ai fost sincer cu mine și asta-mi dă curajul să-ți cer un sfat, mai ales că tu, pe cât se pare, te pricepi în astfel de afaceri; ești, cum s-ar zice, un specialist.

I-am relatat de-a fir-a-păr toată întâmplarea cu Smith și cu nepoata lui, începând din momentul când îl văzusem intrând la cafeneaua aceea nemțească. Lucru curios, pe când îi vorbeam, mi s-a părut deodată, după expresia ochilor lui, că nu i-ar fi necunoscută istoria asta. Ca să mă verific, l-am întrebat.

— Nu, mi-a răspuns el, e altceva. Nu-ți ascund, am mai auzit eu ceva despre un bătrân cu numele de Smith, care ar fi murit într-o cafenea. Cât despre madam Bubnova, de ea aș putea spune că știu precis unele lucruri. De la cucoana asta am ciupit acum două luni un șperț. *Je prends mon bien où je le trouve*[xxiii], în această privință semăn cu Molière, dar numai într-asta. De altfel, cu toate că i-am stors un sutar, chiar atunci, pe loc, mi-am dat cuvântul s-o mai oftic o dată și nu numai cu o sută de ruble, ci cu cinci. Ticăloasă muiere! Se ține de afaceri nepermise. Și asta n-ar fi cine știe ce grav, dacă uneori n-ar întrece măsura. Să nu-ți închipui, te rog, de mine, că-l fac pe Don Quijote. De fapt, s-ar putea întâmpla să am și neplăceri, iată tocmai de ce eram așa de bucuros când m-am brodit adineauri nas în nas cu Sizobriuhov. Pe cât se pare, el a fost ademenit anume încoace și l-a adus, firește, burduhănosul; știind însă ce treburi învârtește acesta, îmi închipui că... Dar las-

că-l prind eu cu ocaua mică! Îmi pare foarte bine că am aflat din gura ta despre fetița asta; pasămite, am mai dat de-o urmă. Trebuie să-ți spun, frățioare, că mă ocup cu fel de fel de comisioane și cunosc niște persoane destul de simandicoase! Mai zilele trecute, am trepădat să lămuresc o chestie a unui prinț, dar să vezi, măi frate, ce chestie, ti-i-i! Nici nu-ți trece prin gând așa ceva despre un prinț... sau poate preferi să-ți spun o istorioară nostimă despre o femeie măritată? Vino, treci pe la mine, frățioare, te servesc eu cu niște subiecte pe care, dacă le descrii, nici nu te crede nimeni.

— Cum ziceai că-l cheamă pe prințul acela? l-am întrebat eu, îndemnat de o vagă presimțire.

— De ce te interesează?! poftim: Valkovski îl cheamă.

— Piotr?

— Da... Îl cunoști?

— Foarte puțin. Ei bine, Masloboev, să știi că în privința acestui domn am să te mai deranjez și eu și poate nu o singură dată, îi spusei ridicându-mă de la masă. Ceea ce mi-ai pomenit mă interesează grozav.

— Așa, dragul meu. Vino oricând! Am să-ți răstorn ca în palmă fel de fel de întâmplări; bineînțeles, până la o anumita limită - pricepi? Altminteri, e în joc propriul meu credit, ca om de afaceri, probitatea mea profesională și... și așa mai departe.

— Bine, firește că numai atât cât îți va îngădui cinstea ta profesională.

M-am simțit tulburat și lui nu i-a scăpat acest lucru.

— Și acum, te rog să-mi spui ce părere ai despre întâmplarea pe care ți-am relatat-o adineauri. Te-ai mai gândit?

— Despre întâmplarea aceea? Așteaptă-mă numai câteva clipe, să fac plata.

Masloboev porni spre bufet și, ca din întâmplare, se pomeni lângă flăcăul îmbrăcat în podiovcă, pe care-l chema simplu: Mitroșka. Îmi făcu impresia că-l cunoaște chiar

mult mai intim decât avusese aerul să-mi dea a înțelege. Se vedea, în orice caz, că nu pentru întâia oară se întâlneau acolo. Mitroșka avea o înfățișare destul de originală. Îmbrăcat cu podiovcă și cu o cămașă de mătase roșie, fața lui scotea în relief trăsături accentuate, dar plăcute și era încă destul de tânăr, oacheș, cu privirea îndrăzneață și scânteietoare, ca să producă o impresie plăcută și să atragă atenția. Gesturile lui trădau siguranța unui om foarte activ și în momentul acela se silea parcă să-și dea aere de om preocupat de niște afaceri foarte importante.

— Uite ce este, Vanea, îmi spuse Masloboev întorcându-se, treci pe la mine diseară la șapte, se prea poate că voi fi în măsură să-ți dau câteva informații. Personal, nu prea am cine știe ce trecere, altădată aveam, dar acum nu-s decât un bețivan, care s-a lăsat pe tânjală. Totuși mi-am păstrat vechile relații și aș putea să aflu ceva, după ce mai stau de vorbă cu anumite persoane care sunt la curent cu de-alde astea; numai așa mai reușesc să fac față; e drept, că o fac în orele libere, adică atunci când nu-s beat, înțelegi, mai mișc și eu câte ceva, dar tot prin alții... și mai mult pentru a strânge informații... Ei, dar ce să mai vorbim... Uite, ține adresa mea, mă cauți în strada Șestilavoșnaia. Pentru că, asta e, acuma sunt fleșcăit. Mă duc să mai trag o dușcă și pe urmă o șterg acasă, să m-aștern pe un pui de somn. Să vii la mine, îți fac cunoștință cu Alexandra Semionovna, iar dacă vom mai avea timp, vorbim și despre poezie.

— Dar despre...

— Poate și despre asta.

— Dacă-i așa, vin. Vin sigur...

CAPITOLUL VI

Anna Andreevna mă aștepta de mult. Ceea ce-i spusesem seara trecută despre bilețelul Natașei îi ațâțase curiozitatea la culme și nădăjduise să mă vadă în ziua aceea mult mai de vreme, cel mai târziu pe la zece dimineața. Când am apărut abia la două după-amiază, chinurile așteptării ajunseseră la limita puterilor sărmanei bătrâne. Iar pe deasupra, ardea de dorința să-mi împărtășească noile ei speranțe, care o cuprinseseră încă din ajun, precum și câte ceva despre Nikolai Sergheici, care de aseară nu prea se simțise bine, era mai ursuz și în același timp deosebit de duios față de dânsa. La început, bătrânica m-a primit încruntată, cu un aer de nemulțumire și răceală, abia lăsând să-i scape printre dinți câteva vorbe și fără să manifeste nici un fel de interes, ca și cum ar fi vrut să-mi spună: „Ei, și ce-ai mai venit acum? Te-ai înnădit să răsări la ușă aproape în fiecare zi.” Era supărată, pentru că venisem așa de târziu. Eu însă eram grăbit și de aceea, fără prea multă zăbavă, i-am povestit toată scena petrecută aseară la Natașa. De cum auzi de vizita prințului și de cererea lui solemnă, bătrânica lepădă îndată masca de nemulțumire, pe care și-o impusese. Greu s-ar putea găsi cuvintele care să descrie cât de bucuroasă era; aproape că nici nu mai știa ce să facă: se închina, plângea, se lăsa în genunchi și bătea mătănii în fața icoanei; în cele din urmă, mă îmbrățișă și dădu să se repeadă la Nikolai Sergheici în odaie, ca să-i împărtășească și lui bucuria cea mare.

— Crede-mă, Vanea, că numai de-atâta umilință și obidă își face el gânduri negre; ia să afle acum că Natașa a primit deplină satisfacție, și ai să vezi cum își uită omul de toate necazurile.

De-abia am reușit s-o conving să nu-i sufle bătrânului nici o vorbă. Biata de ea, cu toate că trăiseră împreună aproape douăzeci și cinci de ani, n-ajunsese încă să-l cunoască bine. Ar fi vrut, de asemenea, să meargă îndată, împreună cu mine, la Natașa. Mă străduii s-o conving că

Nikolai Sergheici n-are să încuviințeze un asemenea pas și nu este exclus că, în felul acesta, în loc să dregem, mai mult am strica lucrurile. În sfârșit, se răzgândi, dar mă mai ținu așa vreo jumătate de oră, ca să-și descarce sufletul. „Cu cine rămân eu acum, se jelui ea; cu atâta bucurie în suflet, să mă învârtesc singurică între patru pereți?” În cele din urmă, am convins-o totuși să mă lase să plec, spunându-i că Natașa mă așteaptă cu sufletul la gură. Bătrânica mă binecuvântă cu semnul crucii de mai multe ori, și mă însărcină anume să-i transmit Natașei binecuvântarea ei; era cât pe-aci să izbucnească în lacrimi, când am refuzat categoric să-i promit că o să mai trec în seara aceea pe la ei, bineînțeles, în afară de cazul când Natașei i s-ar întâmpla ceva neobișnuit. Pe Nikolai Sergheici nu l-am mai văzut de data aceasta; nu închisese ochii toată noaptea, se plângea de dureri de cap, de frisoane și acum dormea în biroul lui.

Natașa mă așteptase și ea toată dimineața. Am găsit-o ca de obicei, plimbându-se prin cameră, cu mâinile încrucișate, cufundată în gânduri. Chiar și astăzi, când îmi aduc aminte de ea, nici nu mi-o închipui altfel decât așa: mereu singură, în cămăruța aceea sărăcăcioasă, mereu îngândurată, părăsită, într-o veșnică așteptare, cu mâinile cruce la piept, cu ochii în pământ, umblând de colo până colo prin cameră, fără încetare și fără nici un rost.

Mă întrebă încet, fără să-și întrerupă mersul, de ce am întârziat. I-am însăilat pe scurt toate peripețiile mele, dar mi-am dat seama că ea aproape nici nu mă ascultă. Era vizibil preocupată de gânduri neliniștitoare. „Ce mai e nou?” întrebai eu. „Nimic nou”, răspunse, dar după expresia feței ei mi-am dat seama că, de fapt, are noutăți și doar atâta așteptase, să vin eu cât mai repede, ca să mi le împărtășească; însă, după cum îi era obiceiul, n-avea s-o facă decât înainte de plecarea mea. Întotdeauna cam așa se petreceau lucrurile între noi. Mă obișnuisem și de aceea așteptam.

Discuția noastră se concentră, bineînțeles, în primul rând asupra celor petrecute în ajun. M-a surprins îndeosebi faptul că impresiile noastre despre prinț coincideau întru totul; categoric, prințul îi displăcuse și impresia aceasta, după trecerea unei nopți încheiate, i se întărise și mai mult. Iar după ce analizarăm amănunțit vizita lui, Natașa îmi spuse:

— Ascultă, Vanea, mi se pare că de obicei cam așa se întâmplă: dacă un om nu-ți place de la început, e aproape sigur că o să-ți placă neapărat mai târziu. Cel puțin cu mine cam așa a fost întotdeauna.

— Deie Domnul, Natașa. Acum însă aș vrea să-ți spun și părerea mea definitivă; am chibzuit bine și am ajuns la concluzia că, admițând chiar că, în general, prințul e cam fățarnic, totuși nu încape îndoială că de data aceasta el acceptă cu adevărat și consimte cu toată seriozitatea la căsătoria voastră.

Natașa se opri în mijlocul camerei și mă privi încruntată. Se schimbă brusc la față, până și buzele îi tresăriră ușor.

— Dar cum ar fi putut el, într-un caz ca acesta, să umble cu viclenii și minciuni? întrebă ea cu o nedumerire trufașă.

— Asta zic și eu, mă grăbii să-i întăresc gândul.

— Firește că n-a mințit. Cred că nici nu poate fi vorba de așa ceva. N-ar avea motiv nici pentru cel mai mic vicleșug. Și apoi, cum ar trebui să mă considere ca să-și bată joc de mine în halul ăsta? E cu putință oare ca un om să fie capabil de asemenea jigniri?

— Firește că nu! mă grăbii s-o aprob iarăși, zicându-mi în sinea mea: „Mi se pare că tocmai asta gândești tu acum, în timp ce te plimbi prin cameră, sărmana mea, și poate că mai mult chiar decât mine te frământă și pe tine îndoiala”.

— Ah, cât de mult aș vrea ca el să se întoarcă mai repede! adăugă ea. Zicea că ar dori să stea la mine o seară întreagă și atunci... O fi având chestiuni foarte importante, dacă a trebuit să plece într-un moment ca acesta. Știi

cumva despre ce este vorba? Ți-a ajuns la ureche, în privința asta, ceva, Vanea?

— Dumnezeu știe... Aleargă mereu să câștige bani. Am auzit că acum se dă în vânt după o antrepriză, aici, la Petersburg. Ce știm noi, Natașa, ce sunt afacerile?

— Nu ne pricepem, așa e. Alioșa amintea aseară despre nu știu ce scrisoare...

— Se poate; vreo comunicare. Alioșa a trecut pe la tine?

— Da...

— De dimineață?

— Pe la douăsprezece; știi, îi place să doarmă mult dimineața. A stat puțin și l-am trimis la Katerina Feodorovna; nu se poate așa, Vanea, trebuie să se ducă.

— Altfel, n-avea de gând să treacă pe acolo?

— Ba da, și el era hotărât să meargă...

Vru să mai adauge ceva, dar se opri. O priveam, așteptând să aud ce mai spune. Părea abătută. Aș mai fi întrebat-o, poate, ceva, dar știam că uneori nu-i place să fie descusută.

— Ce băiat ciudat, rosti ea în cele din urmă, încrețind ușor colțul gurii și ferindu-și privirile de mine.

— Dar de ce? S-a întâmplat ceva între voi?

— Nu, nu s-a întâmplat nimic; zic și eu, așa... De altfel, a fost foarte drăguț... numai că...

— Ei, acum toate grijile și necazurile lui au luat sfârșit, spusei eu.

Natașa mă privi atentă, iscoditoare. Ar fi vrut poate să-mi răspundă chiar ea: „Lasă, că nu prea a avut el cine știe ce griji ori necazuri nici până acum”; dar întrucât i s-a părut probabil că deslușește în vorbele mele același gând, se bosumflă.

Curând însă deveni iarăși prietenoasă și amabilă. De data aceasta ea mi s-a părut mult mai blândă și potolită. Am zăbovit la ea mai bine de o oră. Era evident că o frământa un gând. Prințul o speria. După unele din întrebările ei, am înțeles că ar fi vrut să știe sigur ce

impresie îi făcuse ea prințului în ajun. Dacă avusese sau nu o ținută potrivită? Dacă nu cumva își manifestase prea vizibil bucuria? Sau, poate, fusese prea rigidă? Sau, dimpotrivă, prea îngăduitoare? Ce și-o fi închipuind el despre dânsa? N-o fi luat-o în râs cumva? N-o disprețuia?... La gândul acesta, obrajii i se aprinseră ca focul.

— Dar cum se poate să te frământi atâta, numai pentru că un om rău ar putea gândi despre tine într-un fel sau altul? Lasă-l să gândească ce vrea! zisei eu.

— Dar de ce spui că e rău? mă întrebă.

Natașa era sinceră și cinstită, dar avea o fire bănuitoare. Bănuielile ei proveneau dintr-o sursă curată. Era mândră și noblețea acelei mândrii nu i-ar fi permis să treacă ușor peste batjocorirea a ceea ce pentru dânsa era mai presus de orice. Disprețul unui om josnic nu s-ar fi izbit la ea, desigur, decât tot de dispreț; ar fi durut-o însă orice batjocură pentru cele socotite de ea lucruri sfinte, indiferent din partea cui ar fi venit batjocura. Și nu din pricină că inima ei n-ar fi avut suficiente resurse de tărie, ci numai pentru că nu cunoștea îndeajuns lumea și nu era deprinsă cu societatea, numai pentru că era prea izolată în colțișorul ei. Stătuse izolată aproape toată viața, nu-și părăsise niciodată colțul. Și, în sfârșit, însușirea oamenilor buni la inimă, moștenită, poate, de la tată-său, de a socoti mereu pe fiecare mult mai cumsecade decât este în realitate, de a-i exagera calitățile, de a se înflăcăra în aprecierea lor - însușirea aceasta se resimțea la dânsa în cel mai înalt grad. Cât de greu le vine unor astfel de oameni să suporte mai târziu deziluziile! Dar și mai greu le este când își dau seama că ei înșiși sunt vinovați. De ce, la urma urmelor, ai așteptat de la oameni mai mult decât sunt ei în stare să-ți dea? Nu-i de mirare, așadar, că asemenea făpturi suferă decepții la fiece pas. Mult mai bine le-ar prii să stea liniștite prin colțurile lor și să nu apară niciodată în societate; am observat chiar că țin realmente la ungherele prin care s-au cuibărit și că nu le

displace să se izoleze în ele până într-atâta, încât aproape că ajung să se sălbăticească. De altfel, Natașa avusese de suferit multe nenorociri și ofense. Aș fi putut spune că am în fața mea o ființă aproape bolnavă, cu toate că nu i se putea face nici o vină din asta, dacă în cuvintele mele s-ar întrezări cumva o umbră de învinuire.

Eram grăbit și de aceea m-am ridicat, cu intenția să plec. Natașa s-a mirat mult, și era gata să izbucnească în plâns, deși tot timpul cât stătusem cu dânsa nu-mi acordase nici un fel de atenție deosebită; dimpotrivă, fusese poate chiar mai rece decât de obicei; totuși, în clipa aceea mă sărută afectuos și privindu-mă îndelung drept în ochi, îmi spuse:

— Știi, Alioșa a fost atât de caraghios astăzi, încât am rămas foarte mirată. Era drăguț, părea foarte fericit, dar a trecut pe aici ca un fluturaș, ca un filfizon, se învârtea mereu prin fața oglinzii. A început să se poarte, nu știu cum, parcă nu se mai sinchisește de nimic... și n-a stat aproape de loc la mine. Închipuie-ți: mi-a adus bomboane.

— Bomboane? Ei, și! chiar dacă e un gest oarecum naiv, totuși e foarte drăguț din partea lui. Vai, ce oameni mai sunteți și voi amândoi! V-ați și apucat să vă suspectați, să vă spionați, să vă studiați expresiile feței pentru a descifra cine știe ce gânduri tăinuite (când, de fapt, nici unul, nici celălalt nu sunteți în stare să pricepeți nimic din ele!). Hai să zicem că la el mai merge. Este copilăros și flușturatic, așa cum a fost întotdeauna. Dar tu, tu!

Ori de câte ori se întâmpla ca Natașa să-și schimbe tonul obișnuit și să vină lângă mine, fie plângându-se de Alioșa, fie pentru ca să-i dezleg cine știe ce nedumeriri complicate, fie numai să-mi spună vreun secret sau vreo dorință, pe care vroia să i-o ghicesc după câteva aluzii, mi-aduc aminte că întotdeauna mă privea răsfrângându-și buzele și dezvăluindu-și dințișorii, cerându-mi parcă să-i dau o soluție neîntârziată, să-i iau odată greutatea de pe inimă. Mi-aduc de asemenea aminte că în astfel de cazuri

adoptam și eu de obicei un ton aspru și tăios, ca și cum aș fi admonestat pe cineva, și asta, nu știu cum, îmi reușea întotdeauna. Gravitatea și asprimea mea erau, pare-se, necesare, și impuneau mai mult, pentru că, nu știu de ce, omul simte adeseori nevoia imperioasă de a fi admonestat. Cel puțin, în privința Natașei, aș putea spune că metoda aceasta reușea de obicei s-o liniștească.

— Să vezi, Vanea, continuă ea lăsându-și mâna pe umărul meu, iar cu cealaltă strângându-mi-o pe a mea, în timp ce ochii mă priveau rugători, să vezi, mi s-a părut că Alioșa era prea puțin pătruns de... adică arăta ca un adevărat *mari*[9]; știi, semăna cu un om căsătorit de cel puțin zece ani, dar care continuă încă să fie amabil cu nevastă-sa. Nu crezi că își ia prea devreme aerul acesta?... A râs, s-a învârtit pe aici, dar am avut impresia că toate nu erau decât în parte pentru mine și nu ca înainte... se grăbea parcă să plece la Katerina Feodorovna... Eu îi vorbeam, dar el nu prea mă asculta sau aducea vorba despre cu totul altceva, știi, după obiceiul urât al celor din societatea aleasă, de care noi amândoi ne-am străduit atâta să-l dezvățăm. Într-un cuvânt, mi s-a părut așa... aproape indiferent... Dar ce spun eu! Poftim, iar am luat-o razna! Ah, cât de pretențioși suntem noi, Vanea, ce despoți năzuroși! Abia acum îmi dau seama! Nu suntem în stare să iertăm omului fie și cea mai mică schimbare în expresia feței, indiferent din ce cauză s-ar produce schimbarea! Ai avut dreptate, Vanea, să mă certi adineauri! Numai eu sunt de vină de toate acestea! Noi înșine ne scornim amărăciuni și apoi tot noi ne văicărim... Mulțumesc, Vanea, că m-ai consolat. Ah, dacă ar veni el azi! Da de unde! Te pomenești că s-a și supărat pentru cele întâmplate adineauri...

— Nu cumva v-ați și certat? strigai eu mirat.

— Nici pomeneală! Atâta doar, că eu am fost puțin cam tristă, și asta l-a făcut și pe el să rămână îngândurat și mi s-a părut cam rece când și-a luat rămas bun. Dar nu-i

[9] Soț (fr.).

nimic, o trimit pe Mavra să-l cheme... Vino și tu, Vanea, diseară.

— Vin neapărat, dacă n-are să mă împiedice o anumită afacere.

— Ei asta-i! Ce afacere mai ai și tu?

— Uite că mi-am găsit și eu una! Totuși, cred că am să vin negreșit.

CAPITOLUL VII

La șapte fix eram la Masloboev. Locuia într-o aripă a unei case din strada Șestilavoșnaia, unde ocupa un apartament compus din trei camere, nu prea curat ținute, dar destul de frumos mobilate. Se ghicea chiar o oarecare îndestulare, dar totodată și lipsa unei mâini gospodărești. Ușa mi-a deschis-o o fată tare drăguță, ca de vreo nouăsprezece ani, îmbrăcată modest dar cu destul gust, cu o înfățișare foarte îngrijită și cu privirea blândă, plină de voioșie. Mi-am dat imediat seama că nu putea fi altcineva decât acea Alexandra Semionovna, despre care-mi amintise în treacăt prietenul meu, poftindu-mă s-o cunosc. Fata mă întrebă cine sunt și auzindu-mi numele, îmi spuse că Masloboev mă așteaptă, dar că deocamdată s-a culcat în odaia lui, așa că mă conduse acolo. Masloboev dormea pe un divan confortabil, acoperit cu mantaua lui murdară, cu capul rezemat pe o pernă de piele slinoasă. Avea, se vede, un somn ușor, fiindcă de îndată ce am intrat m-a și strigat pe nume.

— A! tu ești? Te-așteptam. Tocmai te vedeam în vis că intri și mă trezești. Înseamnă că e timpul. Să mergem!

— Încotro?

— La cucoana aceea.

— Care cucoană, omule? Pentru ce?

— La madam Bubnova, ca să-i venim de hac cum se cuvine. De-ai ști ce frumusețe! spuse adresându-i-se Alexandrei Semionovna și sărutându-și vârful degetelor, la imaginea Bubnovei.

— Ei, gata, ți-ai și dat drumul să născocești! bombăni Alexandra Semionovna, socotind că e de rigoare să se cam supere puțin.

— Nu vă cunoașteți? Faceți cunoștință, frățioare: Alexandra Semionovna, poftim, ți-l recomand pe acest general din literatură; gratis nu-l poți vedea decât o singură dată pe an, restul timpului - pe bani.

— Ei, asta-i, mă crezi chiar așa de proastă? Să nu-l asculți, te rog, domnule, așa-i place lui să mă necăjească. Ce fel de general e dumnealui?

— Păi, tocmai asta ți-o spun și eu; e un general mai aparte. Iar ție, excelență, să nu ți se năzare cumva că suntem cam sărăcuți cu duhul, căci zace-n noi mai multă deșteptăciune decât s-ar părea la prima vedere.

— Nu-l asculta! Uite, așa mă face mereu de râs în fața oamenilor de treabă, nerușinatul... Și barem de m-ar duce odată la teatru...

— Ba să-ți iubești, Alexandra Semionovna, pe ai casei... n-ai uitat ce anume trebuia să iubești? Mai ții minte cuvântul? Știi, cuvântul acela care te învățasem eu...

— Îl știu, vezi bine. Dar cine știe ce prostie o fi însemnând.

— Ei, haide, spune, ce cuvânt?

— Cum să nu, să mă fac și de rușine în fața oaspetelui! Poate că-i ceva de rușine. Nu-l spun, nici în ruptul capului!

— Asta înseamnă că l-ai uitat, așa-i?

— Uite că nu l-am uitat de loc: penați[10]! Iubește-i pe ai casei penați... Ca să vezi ce i-a trăsnit prin cap! Poate că nici nu există așa ceva: penați; și pentru ce să-i iubești? Gărgăuni de-ai lui, da-da!

---

[10] (La etrusci și la romani) Zei ai căminului, ai casei; statui ale acestor zei.

— În schimb, la madam Bubnova...

— Ia mai slăbește-mă cu Bubnova ta! și Alexandra Semionovna, indignată la culme, fugi din odaie.

— E timpul! Să mergem și noi! Adio, Alexandra Semionovna!

Am ieșit.

— Prin urmare, Vanea, vom lua în primul rând această trăsură. Așa... În al doilea rând, află că dimineața, după ce mi-am luat rămas bun de la tine, am mai aflat câte ceva, dar nu așa, pe dibuite, ci lucruri absolut precise. Am întârziat atunci pe Vasilievski Ostrov încă o oră în cap. Burtosul acela e un mare ticălos, o stârpitură, o canalie gata să se dedea la tot felul de scârnăvii și cu gusturi dintre cele mai perverse. Iar Bubnovei de mult i-a mers faima că se ține de niște treburi de același soi. Zilele trecute, era cât p-aci să cadă în mâinile poliției cu o fetiță dintr-o casă onorabilă. Rochițele de muselină cu care o îmbrăca pe nenorocita aceea de orfană (despre care mi-ai povestit tu dimineața), nu mi-au ieșit din cap tot timpul, pentru că și înainte mai auzisem eu câte ceva despre asta. Acum am mai aflat însă și alte lucruri, e drept, cu totul întâmplător, dar mi se pare că-s absolut sigure. Câți ani spui că are fetița aceea?

— Arată cam de vreo treisprezece...

— Dar e micșoară de statură. Tocmai ce-i trebuie Bubnovei: poate s-o dea și drept una de unsprezece, și drept una de cincisprezece. După caz... Și deoarece bietul copil n-are nici familie, nici apărare, ce și-o fi zis...

— Cum? Crezi că ar fi în stare?

— Ba bine că nu! Îți închipui cumva că madam Bubnova numai din milă a oploșit-o pe biata orfană pe lângă dânsa? Dacă și burtosul s-a înnădit să vină pe la ea, înseamnă că nici nu poate fi altfel. Știu precis că dimineața a fost la ea. Iar dobitocului de Sizobriuhov i s-a făgăduit pentru azi o femeie frumoasă, căsătorită, nevastă de ofițer superior. Odraslele negustorești petrecărețe sunt mari amatori de

așa ceva și au slăbiciunea gradelor și cinurilor. Știi, exact ca la gramatica latină, îți mai amintești, Vanea? Sensul primează, terminația vine în al doilea rând. De altfel, trebuie să știi că eu încă nu mi-am revenit deplin și mai am în mine băutura de dimineață. Dar n-am s-o las pe Bubnova să se ocupe cu astfel de treburi. Ea caută să înșele poliția, însă n-o să-i meargă! Mai întâi și întâi, am s-o fac să tragă un pui de spaimă, mai ales că ea mă cunoaște încă de pe când... he-hei, și așa mai departe, înțelegi?

Am rămas uluit. Cele spuse de el m-au tulburat profund. Începuse să-mi fie teamă că o să venim prea târziu și îndemnam într-una birjarul să mâie cât mai repede.

— N-ai nici o grijă; mi-am luat eu toate măsurile, mă liniști Masloboev. Mitroșka e acolo. Sizobriuhov o să-i plătească în bani, dar burtosul nemernic în natură. Așa s-a luat hotărârea încă de dimineață. Pe Bubnova o iau eu în primire... Ca să se-nvețe minte și să nu mai îndrăznească...

Ne oprirăm în fața restaurantului: dar tânărul care răspundea la numele de Mitroșka nu se vedea. Poruncirăm birjarului să ne aștepte în fața localului și o pornirăm spre casa Bubnovei. Mitroșka era acolo și ne aștepta la poartă. Ferestrele erau scăldate în lumină și din dosul lor răzbătea râsul gălăgios, de om beat, al lui Sizobriuhov.

— De un sfert de oră sunt cu toții înăuntru, ne spuse Mitroșka, cred că e tocmai timpul.

— Dar cum intrăm? îl întrebai.

— Intrăm ca musafiri, spuse Masloboev. Meștereasa asta mă cunoaște; îl cunoaște și pe Mitroșka. E drept că ușile sunt încuiate, dar nu și pentru noi.

Masloboev ciocăni încet la poartă și poarta se deschise cât ai clipi. Rândașul schimbă câteva priviri pline de înțeles cu Mitroșka. Am pătruns în casă fără să ne audă nimeni. Rândașul ne conduse pe scară și bătu la ușă. La întrebarea cuiva dinlăuntru răspunse că era singur și că „musai să deschidă”. Ușa se deschise și în aceeași clipă

năvălirăm cu toții înăuntru. Rândașul o șterse pe scări în jos.

— Aoleu, cine-i? strigă Bubnova beată, cu părul în dezordine și cu o lumânare în mână, barându-ne intrarea într-un mic antreu.

— Cum, cine? sări Masloboev. Păi, se poate, stimată Anna Trifonovna, să nu-ți recunoști musafirii? Cine altul decât noi, Filipp Filippîci?!

— Ah, Filipp Filippîci! Dumneata adică ești... Ce oaspeți dragi... Dar cum se face... Eu... adică nu, nimic... Poftiți încoace!

Muierea se zăpăcise de-a binelea.

— Unde? Păi aici e o despărțitură. Aaa, nu merge așa, dacă ne primești, atunci primește-ne cum se cuvine. Vrem să bem și noi la dumneata ceva rece, poate că ai și niscai fetițe drăguțe?

Stăpâna casei prinse pe dată curaj:

— Pentru niște oaspeți dragi ca dumneavoastră găsesc eu, chiar de-ar fi să le comand din Împărăția Chitailor.

— Numai două vorbe, scumpă Anna Trifonovna: Sizobriuhov e aici?

— A... aici.

— Păi, tocmai de el am nevoie. Cum a îndrăznit, ticălosul, să se aștearnă la chef fără mine?

— Eu așa cred că nu te-a uitat nici pe dumneata. Vedeam eu că tot așteaptă pe cineva, pesemne că pe dumneata!

Masloboev împinse ușa și ne trezirăm într-o cameră nu prea mare, privind în noapte prin două ferestre cu mușcate la geam și având niște scaune vieneze și un pian hodorogit, pe scurt, cam tot ce trebuia în asemenea ocazii. Înainte de a intra noi acolo însă, pe când încă mai discutam în antreu, Mitroșka se și făcuse nevăzut. Mai târziu, am aflat că el nici nu intrase cu noi, ci rămăsese de pază la ușă. Lui avea cine să-i deschidă mai pe urmă. Femeia sulemenită și cu

părul răvășit, pe care în dimineața aceea o zărisem în spatele Bubnovei, îi era cumătră.

Pe Sizobriuhov l-am găsit tolănit pe o canapeluță, lucrată dintr-o imitație de mahon, în fața unei mese rotunde, acoperite cu o față de masă, pe care tronau două sticle de șampanie aproape caldă, o sticlă de rom de calitate proastă, mai multe farfurii cu bomboane și prăjituri de cofetărie, cu nuci și cu alune. În fața lui Sizobriuhov, ședea la masă o făptură dezgustătoare, ca de vreo patruzeci de ani, ciupită de vărsat, într-o rochie neagră de tafta, cu brățări și broșe false; era așa-zisa ofițereasă, evident falsă și ea. Sizobriuhov era beat și plin de mulțumire. Însoțitorul lui, burtosul, lipsea.

— Păi, treabă-i asta! zbieră dintr-o dată Masloboev. Și când te gândești că mă invitai la Dussot!

— Filipp Filippîci, ce fericire! bolborosi Sizobriuhov cu o mutră radioasă, ridicându-se de pe locul lui.

— Și... chefuiești, ai?

— Scuzați...

— Nu te mai scuza, ci fă-ți datoria și poftește-ți oaspeții la masă. Am venit să petrecem împreună. Uite, ți-am mai adus un musafir; e un bun prieten de-al meu! și Masloboev arătă spre mine.

— Bucuros, adică... mă simt onorat... fericit... Hî-hî!

— Și asta se cheamă șampanie la tine? Poșircă! E ca o zeamă de varză acră.

— Ne ofensați.

— Se vede că n-ai nas să te arăți pe la Dussot! Ce tot îi dădeai zor cu invitația?!

— Mi-a povestit chiar acum că a călătorit pe la Paris, se amestecă ofițereasa, dar cred că-s gogoși.

— Fedosia Titîșna, mă ofensați... Am fost, așa să știți... Am călătorit.

— Un țărănoi ca dumneata, la Paris?

— Dacă am fost! uite, na, că s-a putut... Și ce isprăvi n-am făcut eu pe-acolo cu Karp Vasilici, o-ho! Pe Karp Vasilici îl cunoașteți?

— Da ce nevoie am eu să-l cunosc pe Karp Vasilici al dumitale?

— Păi, uite așa... Din politică. Cu el împreună, în târgul Parisului, la *madame* Joubert, am spart o oglindă englezească...

— Ce-ați spart?

— O oglindă... englezească... acoperea tot peretele, până-n tavan; Karp Vasilici se îmbătase rău de tot și începuse a vorbi cu *madame* Joubert pe rusește. Și tot bodogănindu-i așa, se sprijini de oglinda aceea. Joubertoaia strigă atunci la el pe limba ei, adică: ,,Șapte sute de franci costă, vezi să n-o spargi!" Karp Vasilici se holbă la mine, care stăteam în fața lui, pe canapea, cu o damă alături, nu o pocitanie ca asta, ci o păpușică. Într-un cuvânt, îmi strigă: „Stepan Terentici, auzi tu, Stepan Terentici! Ce zici, merge pe din două?" „Merge!" zic. Atunci el - poc! odată cu pumnul în oglinda aia și... zang! Numai țăndări s-a făcut... Măi, și când a țipat odată Joubertoaia, să-nnebunești, nu alta, și când a sărit să-și înfigă ghearele în obrajii lui: ,,Ce faci, tâlharule, zice, unde crezi că te afli?" (adică, pe limba ei). Iar el, de colo: „*Madame* Joubert, zice, fă bine și ia-ți banii, uite-i, dar lasă-mă să-mi fac damblaua". Și pe loc îi și numără șase sute cincizeci de franci. Căci după puțină tocmeală a mai lăsat ea cincizeci de franci.

Ultimele cuvinte fură acoperite de un țipăt înspăimântător care veni deodată de undeva, de după uși, din adâncul odăilor. Tresării, și la rândul meu scosei un țipăt. Recunoscusem glasul Elenei. Îndată după acel țipăt jalnic se auziră și alte strigăte, un potop de înjurături, zgomotul unei încăierări și, în sfârșit, ecoul clar al unor palme plesnite peste obraz. Intervenise, probabil, Mitroșka și acționa potrivit misiunii lui. Ușa se deschise și palidă, cu

priviri tulburi, îmbrăcată cu o rochie albă de muselină; acum toată mototolită și sfâșiată, cu părul dichisit, dar vădind semnele hărțuielii, Elena pătrunse în cameră. Eram în dreptul ușii și fata alergă drept la mine, cuprinzându-mă cu brațele. Toți săriră în picioare, agitați. La apariția Elenei se auziră răcnete și țipete. În urma ei se ivi în ușă și Mitroșka, târându-l de păr pe burduhănosul său dușman, care arăta într-un hal fără hal. Îl trase astfel până în prag, apoi, dintr-un brânci, îl aduse în mijlocul odăii.

— Iată-l! Luați-l, spuse Mitroșka cu un aer de supremă satisfacție.

— Ascultă! mi se adresă Masloboev calm, lovindu-mă peste umăr, ia fetița de aici, urcă-te în birja noastră și du-o la tine acasă; tu nu mai ai ce căuta aici. Mâine aranjăm noi și toate celelalte.

N-am mai așteptat să mi se spună a doua oară. Am luat-o de mână pe Elena și am scos-o din această speluncă. Ce s-a mai întâmplat acolo după aceea, nu știu. Pe noi nu ne-a oprit nimeni; gazda era speriată peste măsură. Totul se petrecuse atât de repede, încât nici n-a fost în stare să schițeze o singură mișcare. Birjarul ne aștepta și peste douăzeci de minute am ajuns la locuința mea.

Pe Elena am adus-o acasă aproape în nesimțire. I-am desfăcut copcile de la rochiță, am stropit-o cu apă și am culcat-o pe divan. Avea febră și aiura. Mă uitam la fața ei palidă, la buzele decolorate, la părul negru strâns într-o pieptănătură complicată, pomădat, însă acum răvășit, mă uitam la întreaga ei toaletă, la fundulițele roz care-i mai atârnau ici-colo agățate de rochie, și mi-am dat seama atunci de toată mârșăvia acestei istorii îngrozitoare. Sărmana de ea! Se simțea din ce în ce mai rău. Am rămas tot timpul lângă dânsa, hotărât să nu mă mai duc în seara aceea la Natașa. Uneori o vedeam ridicând genele lungi și privindu-mă stăruitor, cu încordare, ca și când m-ar fi recunoscut. Adormi târziu de tot, abia pe la unu noaptea. Am adormit și eu lângă dânsa, jos, pe dușumea.

CAPITOLUL VIII

M-am sculat dis-de-dimineață. Toată noaptea, aproape din jumătate în jumătate de oră, mă duceam la căpătâiul nefericitei mele musafire și-i cercetam îngrijorat chipul. Avea febră și accese de ușor delir. Spre ziuă se mai liniști parcă și putu să adoarmă. Semn bun, mă gândii. Trezindu-mă însă dimineața, hotărâi să mă reped încă înainte de a se trezi ea și să chem un doctor. Cunoșteam unul prin apropiere, un bătrânel bun și săritor, care se stabilise mai demult în cartier și ducea o viață singuratică de holtei în căsuța lui gospodărită de o menajeră nemțoaică. Doctorul îmi făgădui să treacă pe la mine pe la ora zece. Când m-am dus la el, nu era încă opt. Tare aș fi vrut să mă abat în drum și pe la Masloboev, dar mă răzgândii îndată; după cele întâmplate, probabil că mai dormea încă; în afară de aceasta, nu era exclus ca Elena să se fi trezit și văzându-se singură în locuința mea, putea să-și închipuie cine știe ce și să se sperie. Bolnavă cum era, nu și-ar fi dat seama cum și în ce împrejurări ajunsese acolo.

Ea se trezi chiar în clipa când intram în cameră. Mă apropiai de pat și o întrebai cu grijă cum se simte. Nu-mi răspunse, dar mă privi lung cu ochii ei negri și expresivi. Din privirile sale ghicii că înțelege totul și-și dă seama de tot ce se întâmplă. Iar faptul că nu-mi răspunde se putea explica prin firea ei nu prea comunicativă. Și ieri, și alaltăieri, când fusese la mine, tot așa, nu-mi răspunsese nici un cuvânt la unele din întrebările pe care i le pusesem, ci doar se uitase la mine fix, cu niște ochi a căror privire - vădind întrucâtva nedumerire și o curiozitate nestăpânită - lăsa totodată să răzbată afară scânteierile unei stranii mândrii. Acum însă, observai în uitătura ei oarecare asprime, ba și neîncredere. Îi pusei mâna pe frunte, ca să văd dacă mai are febră; cu o mișcare blândă, dar hotărâtă, ea îmi îndepărtă palma cu mânuța ei slabă și se întoarse la perete. Mă retrăsei încet, ca să nu-i mai tulbur liniștea.

Aveam pe vremea aceea un ceainic mare de aramă. Mă obișnuisem să-l folosesc în loc de samovar și-mi fierbeam în el apă. Aveam în odaie lemne; mi le căra o dată pentru cinci zile rândașul. Aprinsei focul în sobă, adusei apă și pusei ceainicul pe foc. Iar pe masă pregătii cele trebuincioase pentru ceai. Elena se întoarse cu fața la mine, urmărindu-mi intrigată mișcările. Am întrebat-o dacă nu vrea ceva, dar la auzul vorbelor mele, se întoarse iarăși la perete și iarăși nu-mi răspunse nimic.

„Dar pe mine de ce s-o fi supărând?” mă întrebam nedumerit. „Ce copil ciudat!”

Bătrânul doctor sosi, după cum promisese, la zece. El examină bolnava cu o meticulozitate curat nemțească și mă încredință că, deși are puțină febră, nu vede nici o primejdie și că starea pacientei nu este gravă. Mai adăugă apoi că nu este exclus ca fetița să sufere de o altă boală, congenitală, deoarece se pare că inima nu-i funcționează normal, dar că „acest punct cere observații speciale, încolo ea este în afara oricărei primejdii”. Prescrise o mixtură și niște prafuri, mai mult pentru că așa se obișnuiește în asemenea împrejurări și se interesă cum a ajuns fetița la mine. Totodată îmi examină cu mirare locuința. Bătrânelul era tare vorbăreț.

Elena îl uluise; când încercase să-i ia pulsul își smulsese mâna și refuzase să-i arate limba. Se încăpățână apoi să nu răspundă nici un cuvânt la întrebările lui și tot timpul nu-și luă ochii de pe ordinul Stanislav ce atârna enorm la gâtul doctorului. „Probabil că o doare tare capul, observă bătrânelul; dar ce privire ciudată are!” N-am socotit cu cale să-i povestesc toate cele întâmplate, motivând că ar fi prea mult de istorisit.

— Să-mi dai totuși de știre, dacă va fi nevoie, mă sfătui el la plecare. Acum însă e în afară de orice pericol.

Hotărâi să rămân în casă lângă patul ei toată ziua și, pe cât se va putea, s-o las cât mai puțin timp singură, până se va restabili complet. Știind însă că Natașa și Anna

Andreevna mă așteaptă nerăbdătoare, mă gândii să-i comunic Natașei prin poștă că azi nu mai vin la ea. Annei Andreevna n-aveam cum să-i scriu. Mă rugase o dată pentru totdeauna să nu-i trimit scrisori prin poștă, după ce se întâmplase cândva s-o înștiințez astfel despre boala Natașei. „De altfel și bătrânul se cam încruntă, când vine vreo scrisoare de la tine, îmi atrăsese ea atenția atunci, căci vrea să știe și el, sărmanul, ce scrie în scrisoare, dar nu-l lasă inima să se încumete a mă întreba, iar asta-l indispune pentru toată ziua. Iar pe deasupra, măicuță, scrisorile tale nu mă pot mulțumi. Ce pot afla eu, din cele câteva rânduri?! Vreau să te întreb cât mai multe, și n-am cum, fiindcă lipsești.” De aceea îi scrisei numai Natașei și când m-am dus cu rețeta la farmacie, am pus și scrisoarea la cutie.

Între timp, Elena adormi iar. Gemea și tresărea mereu prin somn. Doctorul ghicise întocmai: o durea tare capul. Uneori scotea câte un țipăt de groază și se trezea. Mi se păru că mă privește cu necaz, ca și cum i-ar fi venit greu să vadă că mă ocup de ea. Trebuie să mărturisesc că acest lucru m-a durut.

Pe la ora unsprezece a picat Masloboev. Avea un aer preocupat și părea cam distrat; venise numai pentru câteva minute și se grăbea să plece cât mai repede.

— Să-ți spun drept, măi frate, mi-am cam închipuit eu că nu stai cine știe ce grozav, remarcă el cercetându-mi încăperea; dar te rog să mă crezi că nu m-am așteptat să te găsesc într-o ladă ca asta. Cred că ești de acord, că seamănă mai mult a ladă decât a locuință omenească. Ei, dar să lăsăm asta, nenorocirea e că toate grijile care s-au abătut peste tine or să te sustragă de la lucru. Și aseară m-am gândit la asta, în timp ce birja ne ducea la Bubnova. Așa sunt eu: prin firea mea și prin situația mea socială fac parte din categoria oamenilor care, deși ei înșiși nu-s capabili să facă ceva ca lumea, se dovedesc totuși mari meșteri de dat sfaturi altora, cum și ce au de făcut. Și

acum, ascultă-mă: poate că am să mai trec mâine sau poimâine pe la tine, dar tu vino neapărat duminică dimineața la mine. Până atunci, cred că problema acestei fetițe se va lămuri complet; tot atunci am de gând să stau de vorbă cu tine mai serios, deoarece văd că trebuie să mă ocup puțin și de tine. Nu se mai poate să trăiești în halul ăsta de acum încolo. Ieri am aruncat doar o aluzie, dar azi am să-ți demonstrez cu argumente imbatabile că nu mai merge. La urma urmei, ia să-mi spui, te rog: socoți cu adevărat o mare dezonoare să te împrumuți cu ceva bani de la mine?

— Ei, lasă, nu mă mai certa! îl întrerupsei. Spune-mi mai bine cum s-a terminat aseară acolo, la voi?

— Păi, cum era să se termine? Cum nu se poate mai bine; scopul, în definitiv, ni l-am atins, înțelegi? Acum însă, nu mai am timp. Am trecut pentru o clipă, ca să-ți spun că n-am timp să stau prea mult de vorbă cu tine, și să aflu totodată ce ai de gând să faci cu fata. O aranjezi undeva sau o ții la tine? Pentru că și la asta trebuie să ne gândim și să facem totul cum e mai bine.

— Drept să-ți spun, încă n-am luat nici o hotărâre și, mărturisesc, te așteptam pe tine, ca să ne sfătuim împreună. Cu ce drept, de pildă, aș putea-o ține la mine?

— Ei, asta-i acum, poți s-o ții, să zicem, ca pe un fel de slujnică...

— Te rog, ai grijă, vorbește mai încet. Cu toate că-i bolnavă, e pe deplin conștientă și am observat că a și tresărit parcă, adineauri, când te-a văzut intrând. Înseamnă că și-a adus aminte de întâmplarea de aseară...

I-am povestit în câteva cuvinte tot ce observasem cu privire la caracterul ei. Cuvintele mele stârniră interesul lui Masloboev. Am adăugat că poate reușesc s-o aranjez la niște buni cunoscuți ai mei și i-am povestit despre bătrânii Ihmenev. Spre surprinderea mea, el cunoștea întrucâtva și cazul Natașei, și când îl întrebai de unde știe toate astea, îmi răspunse:

— Uite așa, mi s-a întâmplat mai demult, cu prilejul unei afaceri, să aud câte ceva despre toate astea. Ți-am spus doar că-l cunosc pe prințul Valkovski. Mi se pare că e foarte nimerit s-o trimiți la bătrânii aceia. Altminteri, vei avea prea multă bătaie de cap cu dânsa. Și încă ceva: copila are nevoie de un act de identitate, dar să n-ai nici o grijă, treaba asta o iau asupra mea. Ei, rămâi așadar cu bine, să vii pe la noi cât mai des. Ce face fata acum, doarme?

— Mi se pare că doarme.

Dar îndată ce se închise ușa în urma lui, Elena mă și strigă:

— Cine-i ăsta? întrebă ea.

Vocea îi tremura, dar se uita la mine cu aceeași privire insistentă și oarecum sfidătoare. Nu reușesc s-o calific altfel.

I-am spus cum îl cheamă pe Masloboev și am adăugat că el mă ajutase s-o smulg din ghearele Bubnovei și că Bubnova tare se teme de dânsul. Obrăjorii i se aprinseră deodată, probabil din cauza vreunor amintiri.

— Și de acum încolo ea n-are să vină niciodată aici? mă mai întrebă Elena privindu-mă cercetător.

Mă grăbii s-o asigur că nu, n-o să mai vină niciodată. Tăcu, îmi prinse pentru o clipă mâna cu degetele ei fierbinți, dar mi-o respinse îndată, reluându-și atitudinea de mai înainte. „Și totuși, nu se poate să simtă într-adevăr o repulsie față de mine, mi-am spus. E poate felul ei de a fi sau... de unde a avut de suferit sărmana de ea atâtea în viață, nu mai are încredere în nimeni.”

La ora fixată m-am dus să iau doctoria și am trecut totodată pe la un birt din apropiere, unde luam uneori masa și unde mă bucuram de credit. De data aceasta, luasem cu mine și sufertașul și am adus acasă o porție de supă de găină. Dar Elena n-a vrut să mănânce și supa a rămas neatinsă în cuptor.

După ce i-am dat doctoria, m-am așezat la masa de lucru. Crezusem că doarme, dar aruncându-mi întâmplător privirea spre ea, văzui că-și ridicase capul și mă urmărea atentă cum scriu. Mă prefăcui că n-o observasem.

Într-un târziu adormi și, spre marea mea mulțumire, dormi liniștită de data aceasta, fără delir și fără gemete. Pe mine mă covârșiră gândurile. Neștiind ce mă reținuse, Natașa putea nu numai să se supere pe mine că nu trecusem toată ziua pe la ea, dar și să-și închipuie, sărmana, pe bună dreptate, că o neglijez tocmai în momentele când avea mai mult ca oricând nevoie de mine. N-ar fi fost exclus ca între timp să aibă nevoie de ajutorul meu și, când colo, tocmai acuma întârziam de a mă duce s-o văd.

Cât despre Anna Andreevna, nici nu știam cum voi reuși să mă justific a doua zi față de ea. Chibzuind puțin, mă hotărâi atunci să mă reped și până la Natașa, și până la bătrâni. Lipsa mea de acasă nu putea dura mai mult de două ore. Elena dormea și n-avea să știe că am plecat. Mă ridicai în grabă de pe scaun, îmi luai paltonul pe umeri, îndesai șapca pe cap, dar tocmai când eram gata să ies, o auzii că mă strigă. Am rămas surprins: se putea oare să se fi prefăcut numai că doarme?

Aici aș vrea să adaug că Elena, deși părea că nu vrea să-mi vorbească, totuși prin repetatele chemări pe care mi le adresa, prin nevoia pe care o simțea de a-mi împărtăși nedumeririle ei, îmi demonstra contrariul și, mărturisesc, îmi făcea chiar o anumită plăcere.

— Unde, cui vrei să mă dai? întrebă ea, când mă apropiai.

În general, întrebările și le formula nu știu cum brusc și de-o manieră cu totul surprinzătoare pentru mine. De data aceasta, aproape că nici n-o înțelesei din primul moment.

— Adineauri ai vorbit cu prietenul dumitale că vrei să mă dai în casa unor cunoscuți. Eu nu vreau să mă duc nicăieri.

Mă aplecai asupra ei, avea iarăși febră; era vizibil că se afla în preajma unei crize. Încercai s-o liniștesc, asigurând-o că dacă vrea să rămână la mine, n-am s-o dau nicăieri. Spunând toate astea, mi-am scos paltonul și șapca, căci nu puteam s-o las singură în starea în care se afla.

— Ba nu, du-te! făcu numaidecât, observând că intenționez să rămân. Tot vreau eu să dorm; am să adorm pe dată.

— Dar poți să rămâi singură? exclamai nedumerit. De altfel nici n-aveam de gând să stau acolo mai mult de două ore.

— Atunci, du-te. Ce, dacă eu am să zac un an întreg bolnavă, dumneata să nu ieși un an întreg din casă din pricina mea? și schiță un zâmbet, privindu-mă într-un fel ciudat, ca și cum în sufletul ei s-ar fi dat o luptă cu nu știu ce sentiment bun ce i se trezise deodată. Sărmana de ea! Inimioara ei bună și gingașă se revela în ciuda înverșunatei sale străduințe de a se zăvorî cu strășnicie.

Mă dusei întâi la Anna Andreevna. Mă aștepta cu o nerăbdare febrilă și, bineînțeles, mă întâmpină cu o ploaie de reproșuri. Era tare neliniștită; Nikolai Sergheici plecase de acasă îndată după-masă, fără să-i spună unde. Am ghicit că pe bătrână n-o răbdase inima și-i povestise totul, ca de obicei, prin aluzii. De altfel, aproape că-mi mărturisi pe loc ea singură, recunoscând că nu putuse rezista dorinței de a-i împărtăși și lui bucuria, dar că Nikolai Sergheici, după cum se exprima ea, se făcuse mai întunecat la față decât un nor aducător de furtună, fără să scoată însă o singură vorbă. „Tăcea și nu-mi răspundea nimic la nici una din întrebările mele.” Apoi, deodată, după-prânz, dispăru de acasă. Povestindu-mi toate astea, Anna Andreevna aproape tremura de frică și mă implora să aștept cu ea reîntoarcerea lui Nikolai Sergheici. Am refuzat însă categoric, vestind-o că poate nici mâine n-am să pot veni și că tocmai de aceea trecusem în grabă pe la ei, ca să-i previn. De data aceasta era cât pe-aci să ne certăm cu

adevărat. Bătrâna izbucni în plâns, îmi reproșă că-s crud și numai în clipa când dădui să ies pe ușă, se repezi deodată să mă îmbrățișeze și mă rugă să nu mă supăr pe ea, „părăsita”, și să nu-i iau în nume de rău vorbele pe care mi le spusese.

Pe Natașa, contrar așteptărilor mele, am găsit-o iarăși singură și, ceea ce era mai ciudat, am avut impresia că nu prea era bucuroasă să mă vadă, ca în ajun sau în alte rânduri. Ca și cum venirea mea i-ar fi provocat încurcături sau vreun necaz. Întrebând-o dacă în ziua aceea fusese Alioșa pe la dânsa, îmi răspunse că… bineînțeles, dar că nu stătuse mult. „Mi-a promis să vină diseară”, adăugă ea cam îngândurată.

— Dar ieri l-ai văzut?

— Nnnu. A fost reținut de ceva, adăugă ea repede. Ei, dar spune-mi, Vanea, ție cum îți merg treburile?

Mi-am dat seama că vrea să schimbe subiectul și să vorbim despre altceva. Atunci m-am uitat la ea mai atent: pricepui pe dată că e indispusă. De altfel, băgând de seamă că o privesc stăruitor, îmi aruncă o căutătură mânioasă, care mă săgetă. „Are iar necazuri, îmi spusei, dar nu vrea să mi le împărtășească.”

Ca să răspund la întrebarea ce mi-o pusese, i-am povestit toată întâmplarea cu Elena, cu de-amănuntul. Povestirea păru să o intereseze mult și o pasionă.

— Doamne! Și cum ai putut s-o lași singură, așa bolnavă cum este? strigă ea.

Îi explicai că la început mă gândisem să nu trec de loc pe la dânsa, dar închipuindu-mi că are să se supere sau că putea să aibă nevoie de mine, venisem.

— E adevărat, murmură ea pentru sine, dar tot îngândurată, aș avea multă nevoie de tine, Vanea, dar să lăsăm asta pentru altădată. Ai mai fost pe la ai mei?

I-am povestit și despre vizita la bătrâni.

— Așa e, cine știe cum va primi tata veștile astea… De altfel, cred că nici nu prea are ce să primească…

— Cum așa? o întrebai eu, ce-i schimbarea asta?

— De... Unde s-o fi dus iar? Data trecută, tu și cu mama ați crezut că a venit la mine. Am să te rog, Vanea, dacă poți, să treci mâine pe aici. Poate că am să-ți spun ceva... Mi-e rușine să te tot deranjez; acum însă du-te repede la musafira ta. Îmi închipui că au și trecut două ore, de când ești plecat de acasă.

— Așa e, au trecut. Rămâi cu bine, Natașa. Cum spui că s-a purtat azi Alioșa?

— Bine, cum să se poarte... Mă surprinde curiozitatea ta.

— La revedere, prietena mea dragă.

— Mergi cu bine. Îmi întinse oarecum neglijent mâna, ferindu-și ochii de privirea mea de bun rămas. Am plecat de la Natașa cam nedumerit. „Și ce m-oi fi mirând atâta, gândii eu, parcă n-ar avea și ea de ce să se frământe? Doar nu-i glumă. Mâine o să-mi spună poate singură ce are pe suflet.”

M-am întors acasă trist și am fost tare surprins de starea în care am găsit-o pe Elena. Afară se întunecase. Elena ședea pe divan, cu capul în piept, într-o adâncă îngândurare. Nici nu mă privi când am intrat, parcă nici nu mă auzise. Mă apropiai de ea și o auzii că-și șoptește ceva. „N-o fi delirând cumva?” mă gândii.

— Elena, draga mea, ce-i cu tine? o întrebai, așezându-mă lângă ea și cuprinzându-i umerii cu brațul.

— Vreau să plec de aici... Mă duc mai bine la ea, murmură fără să-și ridice capul.

— Unde? La cine? întrebai uluit.

— La ea, la Bubnova... Tot spune că-i datorez mulți bani, că a înmormântat-o pe mămica cu banii ei. Nu vreau s-o vorbească de rău pe mămica mea... Vreau să lucrez la dânsa și cu tot ce-am să câștig eu să-i plătesc datoria... După aceea plec singură. Acum însă, vreau să mă întorc la ea.

— Liniștește-te, Eleno, acum nu se poate să te duci, îi spusei eu. Are să te chinuiască îngrozitor, are să te nenorocească...

— Ce dacă mă chinuiește? Las-să mă nenorocească, strigă ea ca scoasă din fire, n-am să fiu eu cea dintâi; sunt alții și mai buni ca mine, și tot se chinuiesc. Asta mi-a spus-o pe stradă o cerșetoare. Eu sunt săracă și vreau să rămân săracă. Toată viața mea am să rămân săracă; așa mi-a spus mama, înainte de a muri. Și-am să muncesc... Nu vreau să port rochia asta.

— Mâine îți cumpăr altă rochie... Îți aduc și cărțile tale. Ai să stai aici, la mine. N-am să te dau nimănui, dacă nu vrei; liniștește-te.

— Am să mă angajez slujnică...

— Bine, bine! Liniștește-te numai, culcă-te și dormi!

Biata fetiță izbucni în plâns. Și treptat-treptat, lacrimile ei se transformară în hohote nestăpânite. Nu știam ce să fac. I-am dat apă, i-am udat tâmplele, capul. În cele din urmă, se prăbuși pe divan complet istovită și fu cuprinsă din nou de frisoane. Am învelit-o cu ce am avut la îndemână și într-un târziu a cuprins-o un somn agitat, cu tresăriri și zvâcnete care-o deșteptau într-una. Deși în ziua aceea nu umblasem cine știe ce mult, m-am simțit tare obosit și am hotărât să mă culc mai devreme. Griji chinuitoare îmi roiau prin cap. Presimțeam că voi avea mult de furcă cu fetița asta. Mai abitir însă mă îngrijora Natașa cu starea ei de acum. În general, mi-aduc aminte și astăzi, rareori mi se întâmplase să mă aflu într-o dispoziție atât de apăsătoare ca în seara aceea.

CAPITOLUL IX

M-am trezit târziu, cam pe la zece dimineața. Mă durea capul îngrozitor și simțeam cum îmi vin mereu amețeli. Mă uitai spre patul Elenei, era gol. În același timp, din odăița de alături auzii niște zgomote, ca și cum cineva ar fi hârșâit cu o mătură pe dușumele. Mă dusei să văd; Elena mătura pe jos, ferindu-și cu o mână rochița de muselină, pe care încă n-o scosese de pe ea din seara aceea memorabilă. Lemnele pregătite pentru sobă erau aranjate frumos în colț; pe masă - toate puse în ordine, ceainicul strălucea; într-un cuvânt, Elena făcea pe gospodina...

— Ascultă, Eleno, strigai, cine te-a pus, copila mea, să mături pe jos? Eu nu-ți dau voie, tu ești bolnavă; ce crezi, ai venit la mine să-mi fii slujnică?

— Dar cine are să măture dușumeaua? răspunse ea, îndreptându-se de șale și privindu-mă drept în ochi. Nu mai sunt bolnavă.

— Păi, crezi că eu te-am luat ca să-mi lucrezi? Încep să presupun că te temi ca nu cumva să-ți reproșez și eu, ca Bubnova, că stai la mine de pomană. Și de unde-i fi luat mătura asta prăpădită? Știu că n-am avut nici o mătură, adăugai privind-o cu mirare.

— Ea mea... Eu am adus-o aici... Că tot eu îi măturam și bunicului podelele. O pusesem uite aici, în firida sobei.

M-am întors în odaia mea îngândurat. Păcătuiesc poate, dar nu știu de ce aveam sentimentul că ospitalitatea mea o cam apasă și că fata încearcă să-mi dovedească într-un anumit fel că nu stă la mine degeaba. „Dacă e așa, mi-am zis, înseamnă că e o fire tare înrăită.” Peste câteva clipe, Elena intră și se așeză tăcută pe locul ei de pe divan, urmărindu-mi iscoditoare mișcările. Între timp, am pus ceainicul să fiarbă, am pregătit ceaiul, i-am turnat și ei o ceașcă și i-am oferit-o împreună cu o felie de pâine albă. Primi în tăcere, fără să se împotrivească. Nu mâncase nimic de 24 de ore.

— Uite, ți-ai murdărit și rochița cea frumoasă cu mătura, îi arătai, observând o dungă murdară pe poala rochiei.

Ea se examină și deodată, spre nemărginita mea surprindere, puse încetișor ceașca pe masă, apucă după aceea cu amândouă mânuțele rochița de sus, de la gât și cu o mișcare violentă - hârșt! o sfâșie în două, de sus până jos. Făcând asta, își aținti în ochii mei privirea scânteind de înverșunare. Era mai palidă ca oricând.

— Ce faci, Elena? strigai eu, convins că am în fața mea o nebună.

— E o rochie murdară, bolborosi ea aproape înecată de emoție, murdară... De ce spui că-i frumoasă? Nu vreau s-o port! îmi strigă sărind de la locul ei. Am s-o fac ferfeniță. N-am rugat-o să mă îmbrace cu ea. Ea singură s-a apucat, cu de-a sila, să mă gătească. Am mai sfâșiat eu o rochie ca asta. O sfâșii și pe asta; da, da, o sfâșii, o sfâșii!...

Și se năpusti furioasă asupra sărmanei rochițe. Într-o clipă o făcu bucățele, coarde și ațe. După ce-și vărsă năduful se făcu albă ca varul și de-abia se mai ținea pe picioare. Îi urmăream stupefiat clocotul acela de răzbunare. Ea mă înfrunta sfidătoare, ca și cum aș fi fost și eu vinovat cu ceva. Pentru mine însă era clar; știam de acum înainte ce aveam de făcut.

Hotărâi să-i cumpăr chiar în dimineața aceea, fără nici o amânare, o rochiță nouă. Această făptură sălbăticită, în care țipa înverșunarea cu fiecare gest, trebuia îmblânzită prin bunătate. Ea privea la lumea toată, ca și cum niciodată în viață nu i-ar fi fost dat să vadă și oameni de inimă. Dacă nu-i lipsise curajul, cu toată aspra pedeapsă ce avea s-o aștepte, să-și sfâșie în bucăți, și mai înainte, o rochie la fel cu asta, apoi cu câtă ură trebuie să fi privit ea rochia asta nouă, care-i amintea îngrozitoarele clipe prin care trecuse.

La târgul de vechituri se putea cumpăra destul de ieftin o rochiță simplă și drăguță. Nenorocirea era că tocmai atunci n-aveam de loc bani. Îmi spusesem însă din ajun, înainte de a ațipi, să mă reped de cu zori până într-un loc unde aveam speranța să capăt ceva bani și locul acela era

tocmai în direcția târgului de vechituri. Îmi luai deci pălăria. Elena mă urmărea cu o privire iscoditoare.

— Iar ai să mă încui aici? mi se adresă ea, când pusei mâna pe cheie să încui ușa după mine, așa cum procedasem în ultimele două zile.

— Drăguța mea, rostii eu apropiindu-mă de dânsa, nu te supăra pentru asta. Eu te încui, ca să nu vină cineva în lipsa mea. Cum ești tu bolnavă, te poți speria. Și-apoi, mai știi cine poate pica? Te pomenești că îi trăsnește Bubnovei prin cap să te caute pe aici...

Despre Bubnova îi spusesem înadins. De fapt, o încuiam pentru că n-aveam încredere într-însa. Mi se părea că i-ar putea veni în gând să plece de la mine. De aceea mă hotărâsem să procedez deocamdată mai prudent. Elena tăcu, iar eu încuiai ușa și de data aceasta.

Cunoșteam un editor care se apucase de vreo trei ani să publice un uvragiu în mai multe volume. Mi se întâmplase de mai multe ori să găsesc la el câte ceva de lucru, când aveam neapărată nevoie de bani. Plătea corect. M-am dus la dânsul și, obligându-mă să mă întorc peste o săptămână cu un articol înjghebat din material de compilație, am primit drept avans douăzeci și cinci de ruble. Speram în schimb să recuperez timpul, lucrând mai intens la romanul meu. Așa procedam de câte ori ajungeam la ananghie.

Cu banii primiți m-am dus la târgul de vechituri. Acolo am dat de o băbuță cunoscută, care vindea fel de fel de articole de îmbrăcăminte. I-am spus cam ce vârstă și statură are Elena, iar bătrânica mi-a ales o rochiță de stambă în culori deschise, aproape nouă, spălată o singură dată, la un preț foarte convenabil. I-am cumpărat și un fular. Iar în timp ce achitam, m-am gândit că trebuia să-i fi luat și un paltonaș sau o jachetică ori altceva în genul ăsta. Vremea era rece și fetița n-avea de loc ce îmbrăca. Am amânat însă cumpărătura asta pentru altă dată. Prea era mândră și susceptibilă. Numai Dumnezeu știe cum avea să primească și rochița ce i-o luasem, deși am căutat anume

să-i aleg ceva simplu de tot. Totuși, nu m-am putut opri să nu-i cumpăr și două perechi de ciorapi de bumbac, pe lângă o pereche de lână. Ciorapii puteam s-o conving să-i primească pe motiv că e bolnavă și că odaia mea e friguroasă. Îi trebuia și ceva rufărie, dar toate astea le-am amânat pentru mai târziu, când aveam să ne împrietenim mai bine. În schimb, am târguit niște perdelușe vechi pentru pat, lucru care, credeam eu, are s-o bucure pe Elena.

M-am întors cu toate lucrurile astea în brațe, cam pe la amiază. Ușa de la intrarea mea se deschidea aproape fără zgomot, de aceea Elena nici nu mă auzi intrând. Am surprins-o lângă masa mea de lucru, răsfoindu-mi cărțile și hârtiile. Auzindu-mi însă pașii, ea închise repede cartea pe care tocmai o citea și se depărtă de masă, roșind până la urechi. Mi-am aruncat ochii să văd anume ce carte citea; era primul meu roman, publicat într-un volumaș separat și purtând pe prima pagină numele meu.

— În lipsa dumitale a bătut cineva la ușă, mi-aruncă ea pe un ton care voia parcă să mă zgândăre; cu alte cuvinte: ai văzut, adică, dacă te-ai apucat să încui ușa?

— Să fi fost cumva doctorul? Nu l-ai strigat?

— Nu...

N-am mai spus nimic, am desfăcut legăturica și am scos rochița cumpărată.

— Uite, dragă Elena, începui eu apropiindu-mă de dânsa. În zdrențele astea care-s pe tine acum nu mai poți umbla. Așa că m-am gândit să-ți cumpăr o rochiță simplă, ieftină de tot, de toate zilele; să nu-ți faci din asta sânge rău sau vreo închipuire, că nu costă decât o rublă și douăzeci de copeici. S-o porți sănătoasă!

Și am pus rochia lângă dânsa. Ea se aprinse la față și mă privi un timp cu ochii larg deschiși.

Se vedea că e tare mirată și avui totodată impresia că-i era nespus de rușine. Ceva gingaș și cald licări însă între genele ei. Văzând-o că tace, m-am întors la masă. Gestul

meu se vede că o uimise. Dar cu un efort grozav se stăpâni și rămase așa, cu ochii plecați.

Capul mă durea și parcă tot mai mult se învârtea odaia cu mine. Aerul curat nu-mi folosise la nimic. Și era și timpul să mă duc la Natașa. Neliniștea mea în privința ei crescuse. Deodată însă mi se păru că Elena mă strigă. Mă întorsei.

— Când pleci, poți să nu mai încui, îmi vorbi ea ferindu-și privirile și răsucind pe degete franjurile cuverturii de pe divan, de parcă ar fi fost cine știe ce preocupată de această treabă. N-am să plec nicăieri de la dumneata.

— Bine, Elena, sunt de acord. Dar dacă vine cineva străin, ce te faci? Poate veni cine știe cine!

— Atunci lasă-mi mie cheia și mă încui eu pe dinăuntru. Dacă bate cineva la ușă, spun că nu ești acasă. Și mă privi șireată, ca și cum ar fi vrut să adauge: „Poftim, ai văzut ce simplu e!”

— Cine-ți spală rufele? mă întrebă apoi, deodată, mai înainte de a fi apucat să-i răspund ceva.

— E o femeie aici în casă care-mi spală.

— Știu și eu să spăl rufe. Dar mâncarea de ieri de unde ai luat-o?

— De la birt.

— Mă pricep și eu la gătit. Am să-ți fac eu mâncare.

— Lasă, Elena! Ce mâncare știi tu să faci? Lasă, drăguță, nu-i nevoie de asta…

Ea tăcu și-și plecă fruntea. Se vede treaba că vorbele mele o întristaseră. Se scurseră așa cam vreo zece minute în tăcere.

— Supă, izbucni ea deodată, fără să ridice capul.

— Cum supă? Care supă? întrebai eu mirat.

— Știu să gătesc supă. Când mama era bolnavă, i-am pregătit supă. Mă duceam și la piață.

— Ei vezi, Elena, vezi cât ești de mândră? spusei eu venind lângă ea și așezându-mă alături, pe divan. Eu mă port cu tine așa cum mă îndeamnă inima. Acum ești

singură, fără rude și căzută în nenorocire. Aș vrea să te ajut. Tot așa m-ai ajuta și tu, dacă mi s-ar întâmpla o nenorocire. Tu însă nu vrei să judeci la fel și uite, de aceea îți vine greu să primești de la mine chiar și cel mai mic și mai simplu dar. Ții morțiș să-mi plătești pe loc sau să-mi lucrezi în vreun fel, pentru tot ce fac eu pentru tine, de parcă aș fi Bubnova, care-ți scotea ochii că-i mănânci pâinea de pomană. Dacă-i așa cum spun, e mai mare rușinea, Elena.

Tăcea. Buzele-i tremurau. Părea că vrea să-mi răspundă ceva, dar se stăpânea, și continua să tacă. Mă ridicai să plec la Natașa. Îi lăsai de data aceasta cheia, rugând-o ca, dacă bate cineva la ușă, să întrebe cine e. Eram convins că Natașei i se întâmplase ceva foarte neplăcut și că deocamdată ea-mi ascundea adevărul, așa cum a mai făcut și în alte dăți. În orice caz, eram hotărât să trec pe la dânsa măcar pentru un minut, fără să risc a o indispune cu insistența mea.

Exact așa s-a și întâmplat. Natașa mă întâmpină iarăși cu o privire nemulțumită, aspră. Poate că ar fi trebuit să mă retrag imediat, dar simțeam că nu mă mai țin picioarele.

— Am trecut pe la tine doar pentru o clipă, Natașa, începui nesigur, să mă sfătuiești și tu ce pot face cu mica mea protejată.

Și mă grăbii iarăși să-i spun totul despre Elena. Natașa mă asculta în tăcere.

— Nu știu ce sfat aș putea să-ți dau, Vanea, îmi răspunse în cele din urmă. Pe cât se pare, e o ființă cam ciudată. Poate că a fost grozav de obidită și speriată până acum. Las-o deocamdată să-și revină și să se facă bine. Ai de gând s-o duci la ai noștri?

— Ea îmi spune mereu că nu vrea să plece nicăieri, de la mine. Și-apoi, ce să mai zic și eu, mă întreb cum au s-o primească acolo; încât, vezi, nici nu mai știu ce să fac. Ei,

dar cu tine, draga mea, ce mai e? Ieri, când te-am văzut, mi s-a părut că nu prea te simți bine! o întrebai sfios.

— Da... și azi mă mai doare capul, îmi răspunse ea cam distrată. Pe ai mei i-ai văzut?

— Nu, mâine mă abat pe acolo. Că doar mâine-i sâmbătă...

— Și ce-i dacă e sâmbătă?

— Păi nu era vorba ca mâine seară să vină prințul?

— Ei, și ce? N-am uitat.

— Bineînțeles, ziceam numai așa...

Natașa se opri în fața mea și mă fixă îndelung drept în ochi; privirea ei exprima o hotărâre îndârjită, ceva febril și disperat.

— Te-aș ruga ceva, Vanea, îmi spuse ea. Fii bun și lasă-mă singură, simt nevoia să rămân singură...

Mă ridicai de pe fotoliu, uitându-mă la ea cu o mirare nesfârșită.

— Natașa, draga mea! Spune-mi, ce-i cu tine? Ce s-a întâmplat? am strigat, cuprins de teamă.

— Nu s-a întâmplat nimic! Mâine, mâine ai să afli totul; acum însă vreau să fiu singură. Auzi, Vanea? Pleacă, uite, chiar acum. Altfel îmi vine greu, nespus de greu să te privesc!

— Dar spune-mi cel puțin...

— Nu. Mâine vei afla totul, mâine! O, Doamne! Dar de ce nu pleci odată?

Am ieșit. Eram atât de uluit, încât nu-mi dădeam seama ce se întâmplă cu mine. Mavra veni repede din urmă, ca să mă ajungă înainte de a ieși din antreu.

— Ce, e supărată? mă întrebă ea. Eu barem nici nu îndrăznesc să mă mai arăt prin cameră.

— Dar ce s-a întâmplat cu ea?

— Ce să se întâmple? Al nostru, iaca, de trei zile încheiate n-a mai dat pe la noi.

— Cum, de trei zile? întrebai uluit. Păi a fost doar ieri, mi-a spus chiar ea că de dimineață Alioșa a fost și că voia să vină seara iar...

— Care seară?! N-a fost nici de dimineață! Dacă-ți spun eu: de trei zile n-a mai călcat pe aici... Cum? Ți-a spus ea ieri că a fost de dimineață pe aici?

— Sigur că da, așa mi-a spus.

— Ei, asta-i bună! făcu Mavra încurcată; tare a mai durut-o pesemne, de vreme ce se ascunde și în fața matale... Halal om, ce să zic!

— Dar ce-o fi însemnând toate astea? strigai eu.

— Uite, asta înseamnă, că nici nu știu cum s-o mai scot la capăt cu ea, continuă Mavra, desfăcându-și brațele a neputință. Ieri mă trimisese la dânsul, dar de două ori m-a întors din drum. Iar azi nici nu vrea să mai stea de vorbă cu mine. Ce-ar fi să încerci dumneata să-l vezi și să-i vorbești. Eu nici nu îndrăznesc s-o mai las singură.

Tulburat la culme, mă repezii pe scară în jos.

— Diseară mai vii pe la noi? încercă, de sus, Mavra să afle.

— O să văd, răspunsei, continuând să cobor. Poate c-o să trec numai pe la tine, să te întreb ce mai e nou? Asta, dacă oi mai trăi până diseară...

Pentru că simțeam chiar în acea clipă un fel de lovitură drept în plinul inimii.

CAPITOLUL X

Am plecat de-a dreptul la Alioșa. Locuia la tatăl său, pe Malaia Morskaia. Prințul, deși stătea singur, ocupa o locuință încăpătoare, în care îi rezervase lui Alioșa două camere minunate. Până atunci, nu mi se întâmplase să trec decât o singură dată pe la el. În schimb, el venea pe la

mine mai des, mai ales la început, când de-abia se înfiripa legătura lui cu Natașa.

Alioșa nu era acasă. Intrai în camera lui și-i lăsai aceste rânduri:

„Alioșa, am impresia că ai înnebunit. După cum știi, marți seara tatăl dumitale a rugat-o pe Natașa să vă facă onoarea de a accepta să-ți fie soție. Iar dumneata, după câte mi-a fost dat mie să înțeleg, erai fericit. Față de toate acestea, cred că ai să fii de acord că purtarea dumitale ulterioară pare destul de ciudată. Îți dai seama ce faci cu Natașa? În orice caz, biletul meu îți va aduce aminte că o astfel de purtare față de viitoarea dumitale soție este extrem de nedemnă și de nesocotită. Știu foarte bine că nu am nici un drept să-ți fac morală, dar în cazul de față puțin îmi pasă de asta.

P. S. Natașa nu știe nimic despre această scrisoare și nu de la ea am aflat despre purtarea dumitale."

Am vârât bilețelul într-un plic și i l-am lăsat pe masă. Feciorul mi-a spus însă că Alexei Petrovici nu venea mai de loc pe acasă și că se va întoarce, probabil, abia către ziuă.

De-abia m-am putut târî până acasă. Capul îmi vâjâia, nu mă mai puteam ține pe picioare. Am găsit ușa camerei mele deschisă. Venise Nikolai Sergheici Ihmenev și mă aștepta. În clipa când am intrat, l-am găsit stând tăcut lângă masă și uitându-se nedumerit la Elena, care, nu mai puțin mirată, îl cerceta în tăcere pe acest oaspete neașteptat. „Îmi închipui, gândii eu, cât de ciudată i s-o fi părut ea."

— Te aștept de aproape un ceas, frățioare, și, crede-mă, nu mi-aș fi închipuit de loc... să te găsesc astfel, urmă el rotindu-și privirea de jur împrejur prin cameră și făcându-mi discret cu ochiul spre Elena. Ochii lui exprimau uimire. Observându-l mai atent, băgai de seamă că e trist și îngrijorat. Avea fața mult mai trasă ca de obicei.

— Stai jos, spuse el preocupat. Trebuie să-ți vorbesc într-o chestiune care nu suferă amânare; dar ce-i cu tine? Arăți foarte prost.

— Nu prea mă simt bine. Încă de dimineață îmi vâjâie capul.

— Ia, bagă de seamă, nu te neglija. Ești răcit, poate?

— Nu... Cred că e mai degrabă o criză nervoasă. Mi s-a mai întâmplat... Dar dumneata cum te simți?

— Nimic de zis, bine! M-am înfierbântat fiindcă mă frământă o chestiune... Ia șezi.

Am tras un scaun și m-am așezat în fața lui, lângă masă. Bătrânul se aplecă spre mine și începu aproape în șoaptă.

— Vezi, nu te uita la ea, fă-te că vorbim cu totul despre altceva. Ce-i, măi Vanea, cu fetica asta la tine?

— Am să-ți explic pe urmă, Nikolai Sergheici. E o copilă nenorocită, orfană de părinți, nepoata bătrânului aceluia, Smith, care a locuit aici și despre care ți-am spus eu că a murit plecând de la cafenea.

— A, va să zică avea și o nepoată! Ei, ce să zic, frățioare, e tare ciudată! Uită-te numai ce căutătură are! Drept să-ți spun, dacă mai întârziai vreo cinci minute, n-aș mai fi răbdat să zăbovesc aici. I-a trebuit mult până s-a lăsat convinsă să-mi deschidă și uite, până acuma n-a scos o vorbă; te sperie, nu altceva, parcă nici n-ar semăna a ființă omenească. Dar cum de-a ajuns aici? A, înțeleg: a venit la bunicul său, fără să știe că el între timp murise.

— Da. A fost tare nefericită. Bătrânul, înainte de a închide ochii, mi-a vorbit despre dânsa.

— Așa! Va să zică, nepoțica îi seamănă bunelului... Dar las-că-mi povestești totul mai pe urmă. Poate că am putea s-o ajutăm cu ceva, dacă e într-adevăr atât de nenorocită... Acum însă, nu-i cumva chip să-i spunem să plece în altă parte, că aș vrea să discut cu tine unele chestiuni între patru ochi.

— Păi, unde să se ducă? N-are unde. Locuiește aici, la mine.

I-am explicat bătrânului Ihmenev cum și ce-am putut în grabă, subliniind că putem vorbi și față de dânsa, pentru că ea e încă un copil.

— Ei, da... sigur că-i un copil. Numai că să știi, frățioare, că m-ai uluit pur și simplu. Stă aici, cu tine, Dumnezeule?!

Și bătrânul o mai privi mirat încă o dată. Elena, simțind că vorbim despre dânsa, ședea tăcută, cu capul plecat și răsucea pe degete franjurile cuverturii. Își pusese rochița cea nouă, care îi venea bine. Părul și-l pieptănase mai îngrijit decât de obicei, poate tocmai fiindcă avea o rochie nouă. În general, dacă n-ar fi fost privirea ei sălbatică, ar fi putut trece drept o fetiță tare drăgălașă.

— Pe scurt, uite ce este, începu bătrânul, mă aduce la tine o chestiune încurcată și de mare importanță...

Nikolai Sergheici sta cu privirile în pământ, grav și gânditor, și cu toată graba ce-l rodea, cu toată dorința lui de a fi cât mai scurt și mai clar, nu știa cum să înceapă. „Oare ce-o să-mi fie dat să mai aflu acum?” mă întrebam.

— Am venit, Vanea, la tine cu o mare rugăminte. Dar mai întâi... Îmi dau seama acum că trebuie să-ți explic, știi unele împrejurări... niște împrejurări foarte delicate...

El tuși, privindu-mă pe furiș; mă privi și se roși; se roși și se înfurie pe sine însuși, pentru atâta lipsă de îndemânare; se înfurie, și, în sfârșit, se hotărî:

— Ei, da ce mai e nevoie de explicații! Cred că ai să mă înțelegi. Pur și simplu, vreau să-l provoc pe prinț la duel, asta e! Iar pe tine te rog să aranjezi chestiunea în amănunt și să-mi fii martor.

M-am tras înapoi uluit, rezemându-mă de speteaza scaunului, și privindu-l aproape năuc.

— Hm, ce te uiți așa la mine? N-ai grijă, n-am înnebunit încă!

— Dar, dă-mi voie, Nikolai Sergheici! Pe ce motiv, cu ce scop? Și, la urma urmei, cum se poate așa ceva?...

— Motiv! Scop! strigă bătrânul, asta-i bună, poftim!

— Bine, bine, știu ce-o să-mi spui; dar la ce-ar ajuta gestul dumitale? Ce rost ar avea un asemenea duel? Mărturisesc, nu înțeleg nimic.

— Mi-am închipuit eu că n-ai să înțelegi nimic. Ascultă: procesul nostru s-a terminat (adică se va termina zilele astea; au mai rămas doar ceva formalități de îndeplinit); sunt condamnat. Trebuie să plătesc vreo zece mii de ruble; așa s-a hotărât. Banii ăștia grevează asupra Ihmenevkăi. Prin urmare, omul acesta mârșav este asigurat de plata banilor, iar eu, punându-i la dispoziție Ihmenevka, înseamnă că m-am achitat, redevin un om liber. Ei, uite, o dată ajuns aici, am dreptul să înalț capul. Cu alte cuvinte: așa și așa, onorate prinț, dumneata m-ai jignit timp de doi ani, mi-ai terfelit numele, ai călcat în picioare onoarea familiei mele, iar eu am fost silit să le rabd pe toate! Atunci n-am avut cum să te provoc la duel. Mi-ai fi spus-o drept în față: „A, om viclean ce ești, vrei să mă omori, ca să nu-mi mai plătești banii pe care știi dinainte că o să trebuiască mai devreme sau mai târziu să mi-i plătești! Ei, uite că nu merge chiar așa; să vedem mai întâi ce hotărăște judecata și pe urmă, dacă vrei, provoacă-mă.” Acum însă, onorate prinț, procesul s-a isprăvit, dumneata ești asigurat, nu mai există, prin urmare, nici o piedică, așa că binevoiește să accepți provocarea și poftim… la întâlnire afară din oraș… Asta-i. Ori crezi că eu nu am dreptul să mă răzbun, în sfârșit, pentru toate câte le-am îndurat?

Ochii îi scânteiau. L-am privit mult timp în tăcere. Încercam să-i pătrund ascunzișul gândurilor.

— Nikolai Sergheici, îi răspunsei în cele din urmă, hotărât să rostesc cuvântul-cheie, fără de care n-ar fi fost chip să ne înțelegem. Poți să fii cu desăvârșire sincer față de mine?

— Pot! răspunse el ferm.

— Atunci, spune-mi drept: vrei să-l provoci la duel numai din răzbunare, sau mai urmărești și alt scop?

— Vanea, răspunse el, știi foarte bine că n-aș îngădui nimănui să atingă în discuțiile cu mine unele chestiuni delicate; dar de data aceasta fac o excepție, pentru că tu, cu mintea ta ageră, ai ghicit îndată ceea ce nu poate fi ocolit: Da, mai urmăresc și alt scop. Și anume: vreau să-mi salvez fiica pierdută și s-o abat de pe drumul primejdios pe care este târâtă acum, după ultimele întâmplări.

— Cum vei putea s-o salvezi prin acest duel?

— Împiedicând tot ce se pune acum la cale. Ascultă-mă, să nu crezi că în mine vorbește acum ceea ce se cheamă duioșie părintească ori alte asemenea slăbiciuni. Toate astea sunt fleacuri! Nimeni n-are să afle vreodată ce se petrece în adâncul inimii mele. N-ai s-o știi nici tu. Fiică-mea m-a părăsit, a plecat din casa mea cu amantul ei și eu mi-am smuls-o din inimă pentru totdeauna, de atunci, din seara aceea, ții tu minte. Dacă m-ai văzut atunci plângând în hohote, deasupra portretului ei, apoi să nu-ți închipui că sunt gata s-o iert. Nu, nici atunci n-aș fi iertat-o. Am plâns în clipa aceea fericirea pierdută, visul meu spulberat, dar nu pe ea, așa cum o știu acum. Poate că mai plâng încă și azi, da, plâng adeseori, nu mi-e rușine s-o mărturisesc, după cum nu mi-e rușine să spun că mi-am iubit înainte vreme copilul mai presus de orice pe lume. Toate astea s-ar părea că sunt în contrazicere cu gestul meu de acum, și te vei simți ispitit să mă întrebi: dacă e așa, dacă nu-ți pasă de soarta aceleia pe care n-o mai consideri fiica dumitale, atunci de ce te amesteci în tot ce se pune la cale acolo? Răspund: în primul rând, pentru că nu vreau să îngădui unui om perfid și josnic să triumfe deplin; în al doilea rând, din cel mai simplu sentiment de omenie. Chiar dacă ea nu mai este fiica mea, este totuși o ființă slabă, neajutorată și înșelată, pe care oamenii răi o amăgesc din ce în ce mai mult, ca s-o ducă la pierzanie. N-am posibilitatea să intervin în această chestiune direct, dar indirect, pe calea duelului, o pot face. Dacă voi fi omorât sau rănit, va fi oare posibil ca ea să treacă peste această opreliște sau poate

chiar peste cadavrul meu și să meargă la cununie cu fiul ucigașului meu, aidoma fiicei împăratului (ți-aduci aminte, am avut noi o cărticică, după care învățai tu să citești, despre o fiică de împărat care a trecut în carul nupțial peste trupul neînsuflețit al tatălui ei)? Și afară de toate acestea, dacă vom ajunge la duel, apoi prinților noștri cred că n-o să le mai ardă de cununie. Într-un cuvânt, sunt împotriva acestei căsătorii și voi face tot ce-mi stă în puteri ca ea să nu aibă loc. M-ai înțeles acum?

— Nu. Pentru că, dacă îi dorești Natașei binele, atunci cum de te împotrivești căsătoriei ei, cum se poate adică să nu dorești tocmai ceea ce ar putea să-i redea bunul renume? Căci viața ei abia începe, ea mai are mult de trăit și are nevoie de această reabilitare.

— Puțin îmi pasă, Vanea, de părerea lumii selecte; tot așa nu trebuie să-i pese nici ei! Ea trebuie să-și dea seama că rușinea cea mare pentru dânsa va fi tocmai căsătoria asta, legătura cu acești nemernici, cu lumea lor ticăloasă. Mândrie, da, dar plină de noblețe - iată răspunsul ei cel mai demn, pe care ar trebui să-l dea acestei lumi netrebnice. Atunci poate că și eu m-aș învoi să-i întind mâna și să vedem cine o să mai cuteze, pe urmă, să-mi calomnieze copilul!

Acest idealism disperat m-a uimit. Dar mi-am dat îndată seama că bătrânul își ieșise cu totul din fire și era pornit la culme.

— Ceea ce pretinzi acum îmi pare prea ideal, răspunsei, și deci prea crud. Dumneata, Nikolai Sergheici, îi ceri Natașei atâta forță și hotărâre, câtă nu i-ai dat poate din leagăn. Consimțind la această căsătorie, crezi că o face numai pentru că ar vrea să devină prințesă? Vezi bine că nu, ci pentru că îl iubește pe Alioșa; e dragoste la mijloc, e pasiune; o fatalitate. Dumneata îi mai pretinzi să se pătrundă de dispreț față de părerea lumii selecte, în timp ce dumneata însuți te ploconești înaintea aceleiași păreri. Prințul te-a jignit, exprimându-și în mod public bănuiala

care-ți atribuia josnica intenție de a te înrudi prin înșelăciune cu familia lui; și atunci, care-i raționamentul dumitale: dacă ea respinge acum cererea lor în căsătorie, acum, după ce această cerere a fost făcută formal de însuși prințul, refuzul ei va însemna, desigur, cea mai deplină și categorică dezmințire a afirmației calomnioase anterioare. Iată ce urmărești dumneata, fără să-ți dai seama că prin aceasta te ploconești în fața părerii aceluiași prinț, urmărind a-l sili să-și recunoască greșeala. Pentru satisfacția dumitale personală, pentru a-l face de râs și a te vedea răzbunat, ești gata să sacrifici fericirea propriului dumitale copil. Cum se poate numi o asemenea atitudine altfel decât egoism curat?

Bătrânul rămase posomorât și încruntat și mult timp nu scoase o vorbă.

— Ești nedrept cu mine, Vanea, spuse într-un târziu și o lacrimă îi străluci pe gene; îți jur că ești nedrept, dar să lăsăm asta! Nu mă simt în stare să-ți dezvălui inima mea, continuă el ridicându-se și luându-și pălăria; am să-ți spun totuși un lucru: mi-ai vorbit chiar acum despre fericirea fiicei mele. În mod categoric, eu nu cred în această fericire, fără să mai adaug că, chiar și fără intervenția mea, această căsătorie tot nu se va face.

— Cum adică? De ce spui asta? Știi poate ceva în această privință? strigai surprins.

— Nu, de știut, nu știu nimic deosebit. Dar sunt convins că vulpoiul acela blestemat nu s-ar fi putut hotărî în mod sincer la așa ceva. Toate astea-s numai amăgiri, tertipuri și uneltiri de-ale lui. Sunt convins de ceea ce ți-am spus și ai să-ți aduci aminte de vorba mea, căci așa se va întâmpla cum îți spun. În al doilea rând, căsătoria aceasta, chiar dacă ar avea loc, adică în cazul că ticălosul acela ar urmări aici cine știe ce interes ascuns, nebănuit de nimeni, care l-ar face s-o considere convenabilă, deși eu unul nu-mi pot imagina ce fel de interes ar fi acesta; dar și de-ar avea loc, ziceam, judecă și tu, apleacă-ți și tu puțin urechea la

propria ta inimă și spune-mi: oare tot mai crezi că Natașa ar putea fi fericită într-o astfel de căsătorie? Aluzii ofensatoare, umilințe, soția unui băiețandru care și acuma se simte prea împovărat de această dragoste, darămite când s-o însura! Curând va începe să n-o mai respecte, s-o jignească, s-o umilească; în același timp, pasiunea ei va crește pe măsură ce a lui va scădea; vor veni gelozia, suferințele, iadul, divorțul, poate chiar și crima... Nu, nu, Vanea dragă! Dacă voi toți puneți așa ceva la cale, iar tu cauți chiar să-i ajuți, apoi ține minte ce-ți prezic eu: că vei avea de dat socoteală în fața lui Dumnezeu, dar va fi prea târziu! Adio!

L-am oprit.

— Ascultă-mă, Nikolai Sergheici, aș zice să mai așteptăm puțin. Fii convins că nu o singură pereche de ochi urmărește această chestiune, care poate că se va rezolva în chipul cel mai favorabil, de la sine, fără nici o intervenție forțată și artificială, ca de pildă acest duel. Timpul rezolvă cel mai bine încurcăturile omenești! Și, la urma urmei, dă-mi voie să-ți spun că tot proiectul dumitale ar fi irealizabil. Cum ți-ai putut închipui măcar o singură clipă că Valkovski va accepta provocarea dumitale?

— Să n-accepte? Dar ce-i cu tine, măi băiete, vino-ți în fire!

— Ți-o jur că n-are să primească și, crede-mă, va găsi pentru asta un motiv plauzibil; ba o va face cu un aer atât de grav și impunător, încât de-abia atunci vei rămâne cu adevărat de râsul lumii...

— Ia stai, frate, cum se poate! Cu asta chiar că m-ai omorât! Cum adică, să nu-mi primească provocarea? Nu, Vanea, tu faci din toate astea un fel de poezie; chiar așa: tu faci poezie. Adică de ce-ar fi, după tine, inacceptabil pentru prinț să se bată cu mine în duel? Nu-i sunt cu nimic mai prejos. Sunt un om bătrân, un tată ofensat; tu, la rândul tău, un scriitor rus, deci tot o persoană onorabilă,

care poți fi cu cinste martor și... și... eu nu te mai înțeleg, în definitiv, ce-ai mai vrea...

— O să vedem. El o să găsească cine știe ce pretexte, încât dumneata cel dintâi vei fi de acord că în nici un caz nu-ți este permis a te bate cu el.

— Hmm... Bine, dragul meu, bine, las-să fie cum spui tu! Am să mai aștept o vreme, să vedem ce are să hotărască și timpul. Un lucru te rog însă, dragul meu, dă-mi cuvântul tău de onoare că nici acolo, nici Annei Andreevna, n-ai să-i spui nimic despre ceea ce am vorbit noi astăzi.

— Îți dau cuvântul meu de onoare.

— Și încă ceva, Vanea, te rog să nu mai aduci niciodată vorba despre ceea ce am discutat.

— Îți făgăduiesc.

— Și, în sfârșit, încă o rugăminte; știu eu bine, dragul meu, că te plictisești poate când vii pe la noi, dar te rog totuși, vino mai des, numai dacă poți, bineînțeles. Biata mea Anna Andreevna ține așa de mult la tine și-i e tare urât, când lipsești cu zilele... Mă înțelegi, Vanea?

Și spunând asta, el îmi strânse cu putere mâna. I-am făgăduit din toată inima.

— Ei, și acum, Vanea, o ultimă chestiune delicată. Tu ai bani?

— Bani! repetai mirat.

— Da (și bătrânul roșind își plecă ochii); că mă uit, măi frate, la locuința asta a ta... cum stai, adică... și când mă gândesc că poate să ai și cine știe ce alte cheltuieli mai urgente (mai ales acum s-ar putea ivi mai multe), te rog, frățioare, să iei, uite, deocamdată, de la mine o sută cincizeci de ruble...

— O sută cincizeci de ruble! și încă *deocamdată*, când știut este că ai pierdut procesul?

— Tu, Vanea, văd că nu vrei să mă pricepi de loc! Poate că va fi nevoie *urgentă*, omule, te rog să înțelegi. În unele cazuri, banii ajută omului să-și păstreze o poziție independentă a lui, să ia hotărâri libere. Poate că n-ai

nevoie chiar acum de ei, dar dacă o să ai nevoie într-un viitor apropiat? În orice caz, eu ți-i las aici. E tot ce am putut aduce. Dacă nu-ți vor face trebuință, mi-i dai înapoi. Iar acum, rămâi cu bine! Dumnezeule, da ce palid ești! Tu ești bolnav, măi băiete...

Nu m-am mai opus și am primit banii. Era limpede de tot cu ce scop mi-i lăsa.

— De-abia mă pot ține pe picioare, îi răspunsei.

— Vezi, nu te neglija, Vanea, flăcăule. Nu te neglija! Să nu te mai duci azi nicăieri. Am să-i spun eu Annei Andreevna în ce hal te-am găsit. N-ar fi nimerit, cumva, să chemi un doctor? Mâine trec să te văd; în orice caz, voi căuta neapărat să vin, dacă oi mai fi în stare să-mi târâi picioarele. Acum însă ar fi bine să te culci, dragul meu... Așa, rămâi cu bine. Rămâi cu bine, fetițo; uite, că a întors capul! Ascultă, dragă Vanea! Ține, ia și aceste cinci ruble pentru ea. De altfel, să nu-i spui că ți le-am dat eu, cheltuiește-le pentru dânsa; vezi și tu, poate că are nevoie de papucei sau de ceva lenjerie... În sfârșit, câte nu-i trebuiesc! Adio, dragul meu...

L-am condus până jos. Voiam să-l rog pe portar să-mi aducă ceva de mâncare de la vreun birt. Elena nu mâncase încă nimic în ziua aceea...

CAPITOLUL XI

De-abia ajunsei sus, la mine, și simții deodată că începe să-mi vâjâie și să mi se învârtă capul, apoi mă prăbușii în mijlocul camerei. Mi-amintesc doar atât că am auzit strigătul Elenei, care plesni din palme și se repezi să mă susțină cu brațele ei slăbuțe. A fost ultima frântură din imaginea pe care am mai putut s-o rețin...

Când mi-am revenit, eram culcat. Elena mi-a povestit mai târziu că împreună cu portarul, care tocmai atunci îmi adusese prânzul, se căzniseră să mă culce pe divan. De două-trei ori am deschis ochii pentru câteva momente și de fiecare dată am văzut aplecată asupra-mi fața îngrijorată și compătimitoare a Elenei. Dar toate acestea îmi jucau înaintea ochilor ca în vis, ca prin ceață, iar chipul drag al sărmanei fetițe mijea printre genele mele ca o nălucire, ca desprinsă dintr-un tablou; ea îmi dădea de băut, îmi îndrepta perna sau ședea înaintea mea tristă, speriată, mângâindu-mi părul cu degetele-i firave. Mi-aduc aminte că o dată i-am simțit chiar sărutul sfios pe obraz. Când mi-am revenit pentru o clipă în simțiri, am putut întrezări la lumina lumânării care ardea alături, pe măsuța trasă lângă divan, că Elena își înfundase fața în perna mea și dormea un somn agitat, cu buzele palide întredeschise, sprijininduși în palmă obrăjorul fierbinte. Mi-am revenit pe deplin abia spre ziuă. Lumânarea arsese până la capăt; o rază purpurie a zorilor sclipea jucăușă pe un perete. Elena stătea pe un scaun în fața mesei, cu căpșorul obosit rezemat pe mâna stângă pe care și-o întinsese pe masă, furată de un somn greu; țin minte că atunci n-am mai putut să-mi iau mult timp ochii de pe chipul ei de copil adormit cu o expresie de tristețe gravă, de om mare; avea o frumusețe stranie, bolnăvicioasă; fața ei palidă, cu gene lungi, ce-i adumbreau obrajii trași, se desprindea din cadrul părului ei negru ca abanosul, legat într-o cosiță ce-i alunecase acum neglijent într-o parte. Cealaltă mână sta întinsă pe perna mea. I-am sărutat încet, ca să n-o trezesc, mânuța subțirică; continua să doarmă și numai pe buzele-i palide înflori parcă un zâmbet. Am privit-o așa îndelung, până când m-a furat un somn liniștit, adânc, regenerator. De data aceasta am dormit până la prânz. Când m-am trezit, eram aproape vindecat. Numai slăbiciunea și greutatea pe care o simțeam în mădulare îmi mai aminteau de boala din care ieșisem. Asemenea scurte crize nervoase

mi se mai întâmplaseră și altădată; le cunoșteam bine. De obicei, procesul se consuma aproape cu desăvârșire în douăzeci și patru de ore, ceea ce, de altfel, nu împiedica boala să se manifeste în acest interval cu o violență necruțătoare.

Era pe la amiază. Primul lucru pe care l-am zărit au fost perdelușele întinse pe o sforicică, în colț; erau cele cumpărate de mine în ajun. Elena făcuse pe gospodina casei și își despărțise un colț al ei în cameră. Acum stătea în fața sobei și prepara ceaiul. Observând că m-am trezit, îmi zâmbi voioasă și veni fuga la mine.

— Copila mea dragă, spusei luând-o de mână, toată noaptea ai vegheat la căpătâiul meu. Nici nu-mi închipuiam că ești atât de bună.

— Dar de unde știi că am vegheat? Poate că n-am făcut altceva toată noaptea decât să dorm? întrebă ea privindu-mă blând și sfios, dar totodată roșind de șiretlicul acesta.

— Mă trezeam din când în când și vedeam totul. N-ai ațipit decât spre ziuă...

— Vrei să-ți torn ceai? mă întrerupse stingherită parcă de această conversație, cum se întâmplă de obicei, când li se adresează laude, cu toți cei care au inima neprihănită și profund cinstită.

— Toarnă-mi, răspunsei eu. Dar ia spune-mi, tu ai prânzit ieri?

— N-am prânzit, dar am cinat. A adus portarul ceva. Să știi că nu ai voie să vorbești, trebuie să stai liniștit în pat; încă nu te-ai făcut bine, adăugă ea aducându-mi o ceașcă de ceai și așezându-se pe patul meu.

— Liniștit în pat! De unde! Hai să zicem că până-n amurg rămân așa, în pat, dar după aceea trebuie să plec. Trebuie, Lenocika, înțelegi, neapărat.

— Ei, asta-i, trebuie! Unde vrei să te duci? Nu cumva la musafirul acela de aseară?

— Nu, la altcineva.

— Ei, uite, atunci e bine că nu te duci la el. Că din cauza lui ți-a venit rău. Sau poate la fiica lui te-i fi ducând?

— Dar de unde știi și ce știi tu despre fiica lui?

— Aseară am auzit tot ce-ați vorbit, răspunse ea lăsându-și ochii în pământ.

Fața i se posomorî. Sprâncenele i se uniră.

— E un bătrân rău, o auzii adăugând într-un târziu.

— Ba nu, să știi că nu-l cunoști bine. Dimpotrivă, este un om tare bun la suflet.

— Nu-i adevărat, este rău; l-am auzit eu, răspunse dânsa pătimaș.

— Și, mă rog, ce-ai auzit?

— Nu vrea să-și ierte fiica...

— Dar o iubește. Deși ea e vinovată, el îi poartă totuși de grijă și suferă.

— Atunci, de ce n-o iartă? Și chiar dacă ar vrea s-o ierte, fata nu trebuie să se mai ducă la el.

— Cum așa? De ce?

— Pentru că el nu merită ca fata lui să-l iubească, răspunse ea cu foc. Mai bine să plece de la dânsul pentru totdeauna... și mai bine să cerșească pe stradă, ca să vadă și el că fiică-sa a ajuns cerșetoare și să se chinuiască din pricina asta.

Ochii îi scânteiau, obrăjorii i se aprinseseră. „N-o fi vorbind ea degeaba așa”, mă gândii.

— La el ai vrut să mă trimiți să stau? mă iscodi după o scurtă tăcere.

— Da, Elena.

— Nu, mai bine mă tocmesc slujnică undeva.

— Vai, cât e de urât tot ceea ce spui tu acum, Lenocika. Ce înseamnă toate prostiile astea? La cine vrei să te tocmești?

— La oricare țăran, răspunse ea repezit, îmbufnându-se din ce în ce mai mult.

Se vedea că e iute la mânie.

— Păi, țăranii n-au nevoie, copila mea, de o lucrătoare ca tine, spusei zâmbind.

— Ei, atunci, la vreun boier.

— Și, cu firea ta, vrei să servești la boieri?

— Da, cu firea mea!

Cu cât se enerva mai tare cu atât îmi răspundea mai răstit.

— Păi, n-ai să reziști.

— Ba am să rezist. Ei au să mă certe, iar eu am să tac înadins. Au să mă bată, eu tot am să tac, tot am să tac, las-să mă bată. N-am să plâng, nici în ruptul capului. Tot ei o să crape de necaz că nu vreau să plâng.

— Dar ce-i cu tine, Elena? De unde atâta înrăire și atâta mândrie la tine? Se vede că ai suferit mult...

Mă ridicai din pat și mă dusei la masa de scris. Elena rămase pe divan, uitându-se gânditoare în lungul dușumelei și răsucind franjurile cuverturii. Continua să tacă. „Te pomenești că s-o fi supărat pentru cele ce i-am spus!” reflectai.

Stând în picioare lângă masă, începui să răsfoiesc mecanic volumele alese de cu seară pentru articolul promis și, încetul cu încetul, mă lăsai prins de lectură. De multe ori mi se întâmplă să mă apropii de masă, să deschid o carte, în care caut ceva la repezeală, ca apoi să rămân cu ea în mână, uitând de tot ce se petrece în jur.

— Ce tot scrii acolo? mă întrebă Elena, zâmbindu-mi cu sfială și apropiindu-se încet de masă.

— Scriu și eu, Lenocika, fel de fel de lucruri. Pentru asta capăt bani...

— Jalbe?

— Nu, nu jalbe.

I-am explicat, pe cât am putut, că scriu felurite întâmplări despre tot felul de oameni, că din de-alde-astea se alcătuiesc volume, care se cheamă nuvele sau romane. Elena mă asculta cu atenția încordată.

— Și este adevărat ceea ce scrii dumneata aici?

— Ba nu, sunt născociri.

— Atunci, de ce scrii lucruri neadevărate?

— Uite, dacă vrei, citește cartea asta; te-ai mai uitat o dată prin ea. Cred că știi să citești, așa e?

— Știu.

— Foarte bine: ai să vezi ce scrie acolo. E o carte pe care am scris-o eu.

— Dumneata? Am s-o citesc…

Ar mai fi vrut să-mi spună ceva, dar se vedea că nu îndrăznește și părea tare tulburată. Întrebările ei aveau însă rosturi ascunse, care-mi scăpau deocamdată.

— Și primești mulți bani pentru astea? se hotărî să întrebe, în sfârșit.

— Păi, după cum se întâmplă. Uneori mulți, alteori de loc. Atunci când n-am dispoziție de lucru… E o treabă grea, Lenocika.

— Va să zică… dumneata nu ești un om bogat?

— Nu, nu sunt.

— Atunci, o să lucrez și eu, ca să te ajut…

Îmi aruncă o privire scurtă, se îmbujoră toată, își lăsă ochii în pământ și, făcând doi pași spre mine, mă cuprinse deodată cu amândouă brațele, lipindu-și strâns fața de pieptul meu. O priveam uluit.

— Eu te iubesc… Nu sunt mândră, cum crezi, îngăimă ea. Dumneata ai spus ieri că sunt mândră. Dar nu e adevărat… Nu sunt așa cum zici… Eu te iubesc. Dumneata ești singurul om pe lume care mă iubește…

O înecară lacrimile. În clipa următoare plângea cu hohote, ca în ajun, în timpul crizei. Apoi, căzând în fața mea în genunchi, începu să-mi sărute mâinile, picioarele…

— Dumneata mă iubești!… repeta ea, numai dumneata, singur dumneata!…

Îmi cuprinsese genunchii cu brațele și-i strângea convulsiv. Tot ce simțise de atâta vreme răbufnise deodată, într-un elan de nestăpânit. Și în clipa aceea am înțeles ciudata îndârjire a acestei inimi care până atunci se

ascunsese sfioasă și de aceea acum, cu atât mai puternic, cu atât mai de nestăvilit, se cerea manifestată, ajungând în cele din urmă la acea izbucnire tumultoasă, inevitabilă, când întreaga făptură simte nevoia de a se abandona unei imperioase cerințe de dragoste, de recunoștință, de lacrimi și de mângâieri...

Elena a plâns până când, în cele din urmă, a trecut la o criză de isterie. Cu greu am izbutit să-i desfac mâinile, care mă înlănțuiseră. Am ridicat-o și am culcat-o pe divan. A mai suspinat mult timp așa, cu fața ascunsă în pernă, ca și cum i-ar fi fost rușine să se uite în ochii mei, dar apăsându-mi cât putea de tare, cu mânuța ei, palma lipită de inimă.

Încetul cu încetul, se potoli, fără însă să-și ridice capul din pernă. O dată sau de două ori, totuși, privirea ei lunecă pe fața mea, cu o blândețe de negrăit și cu un sentiment sfios, care însă părea că din nou caută să se retragă în ascunzișuri. În sfârșit, o văzui roșindu-se și zâmbind.

— Te simți mai bine? o întrebai. Ești prea sensibilă, draga mea Lenocika, fetița mea bolnavă.

— Nu, să nu-mi spui Lenocika... șopti ea, continuând să-și ascundă fața.

— Să nu-ți spun Lenocika? Și cum vrei să-ți spun?

— Nelli.

— Nelli? Dar de ce neapărat Nelli? Bine, dacă vrei tu așa, e un nume de altfel foarte drăguț. Da, de azi înainte am să-ți spun așa, dacă ții neapărat.

— Așa îmi spunea mămica... Și nimeni nu mi-a mai spus așa... Nici n-aș fi îngăduit altcuiva să-mi spună cum îmi spunea mămica mea... Dar pe dumneata te rog să-mi spui Nelli; așa vreau eu... Și am să te iubesc totdeauna, totdeauna...

„O inimă mândră și iubitoare, gândii eu, dar cât mi-a trebuit ca să merit, în sfârșit, ca tu să vrei să devii pentru mine Nelli.” Acum știam bine că inimioara ei îmi va rămâne veșnic devotată.

— Ascultă, Nelli, o întrebai eu de îndată ce se liniști. Uite, mi-ai spus acum că nu te-a iubit nimeni, în afară de mămica ta. Dar bunicul tău nu te-a iubit și el?

— Nu, el nu...

— Păi, doar ai plâns, totuși, nu ți-aduci aminte, atunci, pe scară, când ai aflat de moartea lui?

Nelli rămase o clipă dusă pe gânduri.

— Nu, el nu m-a iubit... Era rău.

Și pe fața ei se desenă un sentiment dureros.

— Dar ce mai puteai pretinde de la dânsul, Nelli? Se pare că în ultimul timp se scrântise de tot. Așa a și murit. Ți-am povestit doar cum a sfârșit-o.

— Da, însă numai în ultima lună ajunsese să fie așa. Stătea nemișcat toată ziua și dacă n-aș fi venit eu pe la dânsul, ar fi încremenit așa, fără să bea și fără să mănânce zile în șir. Altădată era însă mult mai bine.

— Când altădată?

— Când mai trăia mămica.

— Va să zică, tu îi aduceai de mâncare?

— Da, îi aduceam și eu.

— Și de unde o luai? De la Bubnova?

— Ba nu, n-am luat niciodată nimic de la Bubnova, răspunse ea dârz cu vocea vibrând de emoție.

— Atunci, de unde o luai, că doar tu n-aveai nimic?

Nelli păli și tăcu un timp: pe urmă se uită lung la mine și răspunse:

— Mă duceam pe stradă să cerșesc. Când adunam vreo cinci copeici, îi cumpăram pâine și tabac.

— Și el îți dădea voie să faci asta? Nelli! Nelli!

— La început, m-am dus singură, fără să știe el. După ce a aflat însă, mă trimitea chiar el la cerșit. Mă opream la capătul podului și cerșeam de la trecători, iar el se plimba prin apropiere și aștepta; când băga de seamă că mi se dădea ceva, se repezea la mine și-mi smulgea din mână banii, ca și cum aș fi putut să-i ascund, ca și cum nu i-aș fi adunat pentru el.

O spuse cu un zâmbet cumplit de amar.

— Toate astea au fost de-abia după ce a murit mama, când nu mai era în toate mințile, adăugă ea.

— Înseamnă că o iubea mult pe mămica ta? De ce n-au stat împreună?

— Nu, nici pe ea n-o iubea... Era rău și nu vroia s-o ierte... Ca și bătrânul cel rău de ieri, îngăimă Nelli aproape în șoaptă, pălind din ce în ce mai tare la față.

Tresării. Intriga unui roman îmi licări în închipuire. O biată femeie care moare în subsolul unui dricar; fetița ei orfană - care își vizitează din când în când bunicul, după ce el își blestemase fiica; un bătrân ciudat cu mintea zdruncinată, care moare într-o cafenea, curând după moartea câinelui său nedespărțit...

— Știi că Azorka fusese al mamei, spuse deodată Nelli, ca și când ar fi surâs unei amintiri. Bunicul, mai înainte, o iubise mult pe mama, iar când mămica a plecat de la el, Azorka a rămas cu dânsul. De aceea ținea el atât de mult la Azorka... Pe mămica n-a vrut s-o ierte; și când Azorka a murit, a murit și el, adăugă de data aceasta aspru, iar zâmbetul îi dispăru de pe buze.

— Nelli, ce a fost bunicul tău mai înainte? mă interesai după o pauză.

— Mai înainte a fost un om bogat... Nu știu prea bine ce a fost el. Se pare că a avut o fabrică... Am auzit de la mama. Ea credea, la început, că sunt prea mică și nu-mi spunea totul. Mă lua în brațe, mă săruta și doar cât repeta: „Lasă că ai să afli tu; vine vremea și afli totul, sărmana, nefericita mea fetiță”. Din sărmană și nefericită nu mă scotea. Iar noaptea, când credea că dorm (dar nu dormeam, ci mă prefăceam doar că dorm), tot plângând o vedeam la căpătâiul meu; mă săruta și mă căina mereu: „Sărmana, nefericita mea fetiță!”

— Dar de ce a murit mămica ta?

— De oftică; acum șase săptămâni a murit.

— Și tu mai ții minte vremea când bunicul era bogat?

— Păi, nici nu mă născusem eu pe atunci. Mămica plecase de la dânsul înainte de a mă naște eu.

— Cu cine plecase?

— Asta nu știu, răspunse Nelli încet, îngândurându-se din nou. A plecat în străinătate, acolo m-am născut eu.

— În străinătate? Unde?

— În Elveția. Am fost prin multe locuri, și prin Italia, și la Paris.

O privii mirat.

— Și tu, Nelli, ții minte toate astea?

— Țin minte multe.

— Dar cum se face că știi atât de bine rusește?

— Mămica m-a învățat încă acolo să vorbesc rusește. Ea era rusoaică, pentru că și mama ei fusese rusoaică, iar bunicul era englez, dar era ca și rus. Când ne-am întors aici, mămica și cu mine, acum un an și jumătate, am învățat rusește bine de tot. Mămica era însă bolnavă. Iar aici, după ce ne-am întors, am sărăcit rău. Ea plângea mereu. La început, a tot căutat să-l găsească pe bunicul la Petersburg, și mereu spunea că e vinovată în fața lui, și mereu plângea... Oh, cum plângea, Dumnezeule, cum mai plângea! Iar când a aflat că bunicul sărăcise și el, lacrimile nu i s-au mai oprit. I-a și scris deseori, i-a scris foarte multe scrisori, dar el niciodată nu i-a răspuns.

— Și de ce s-a întors mama ta aici? Numai ca să-l găsească pe tatăl ei?

— Nu știu. Acolo ne-a fost tare bine, și ochii fetiței scânteiară. Trăiam singure, numai mămica și cu mine. A avut acolo și un prieten, un om bun ca dumneata... El o cunoștea încă de aici. Dar el a murit pe acolo și mămica s-a hotărât să se întoarcă...

— Va să zică, din casa bunicului cu el a plecat mămica ta?

— O! Nu, nu cu el. De la bunicul mămica a plecat cu altcineva, dar acela... vezi, a părăsit-o...

— Și cu cine a plecat, Nelli?

Fata mă privi lung, dar nu-mi răspunse. Știa, probabil, cu cine anume plecase mămica și cine era tatăl ei, dar până și mie i-a venit greu să-mi spună numele lui…

N-am vrut s-o chinuiesc cu întrebările. Avea o fire ciudată, inegală și aprinsă, dar știa să-și înfrângă pornirile; o fire plăcută, dar obișnuită să se retragă în sine la adăpostul unei mândrii inaccesibile. Tot timpul cât am cunoscut-o, m-a iubit profund. Era o dragoste senină, luminoasă, aproape pe măsura sentimentului pe care-l nutrise față de măicuța ei despre care nu putea să-și aducă aminte fără durere; cu toate acestea, rareori s-a mai întâmplat să fie față de mine atât de sinceră ca în ziua aceea și rareori a mai simțit nevoia de a sta cu mine de vorbă despre trecutul ei; dimpotrivă, căuta mereu să se retragă într-o singurătate a ei, aspră și de nepătruns. Dar în ziua aceea, timp de câteva ore, printre suspinele convulsive din care răzbea suferința și care-i sugrumau vorbele, în ziua aceea îmi mărturisi tot ce o chinuia și o frământa mai tare din noianul amintirilor ei; și n-am să uit niciodată această zguduitoare poveste. Partea principală a povestei urmează de aci înainte…

Era o poveste înspăimântătoare; povestea unei femei părăsite, care a supraviețuit fericirii sale năruite; bolnavă, istovită de suferință și părăsită de toți; respinsă până și de singura ființă pe care s-ar mai fi putut sprijini, de tatăl ei, pe care-l jignise cândva, și care, la rându-i, pierduse harul înțelepciunii în urma suferințelor și umilirilor insuportabile pe care le îndurase. Povestea unei femei ajunse la disperare; a unei mame rătăcind cu fetița ei, pe care o socotea încă un copil, pe străzile reci și murdare ale Petersburgului, cerșind; povestea unei femei care a zăcut apoi luni de zile într-un subsol umed, roasă de o boală necruțătoare și pe care tatăl ei nu se înduplecase s-o ierte până în ultima clipă a vieții, pentru ca de-abia în acea ultimă clipă, dezmeticit din sminteala lui, să alerge să-i aducă iertarea, dar să nu mai găsească decât trupul

neînsuflețit al făpturii pe care o iubise mai mult decât orice pe lume. Povestea ciudată a unor raporturi pline de mister, aproape de neînțeles, dintre un bătrân cu mintea rătăcită și micuța sa nepoată, care începuse să-l înțeleagă, și care înțelegea, în ciuda vârstei ei, și multe lucruri pe care mintea atâtor altor ființe nu izbutește să le pătrundă nici după ani îndelungați de viață tihnită, lipsită de griji. Era o poveste sumbră, una din acele povești sumbre și chinuitoare care se petrec atât de frecvent și neobservat, aproape în chip tainic, sub cerul apăsător al Petersburgului, în ungherele întunecoase și ascunse ale acestui imens oraș, în tumultul haotic al vieții, într-o atmosferă de egoism feroce, de interese ce se ciocnesc la fiece pas, de sinistru dezmăț și crime tăinuite, în iadul acesta înspăimântător al unei vieți absurde și nefirești...

Dar istorisirea acestei povești e încă mult înaintea noastră...

PARTEA A TREIA

CAPITOLUL I

Amurgul coborâse demult, se așternuse și întunericul serii, când izbutii, în sfârșit, să mă dezmeticesc, smulgându-mă de sub apăsarea acestui coșmar sinistru ca să revin la realitate.

— Nelli, îi vorbii atunci, văd bine că ești bolnavă și îndurerată, și totuși va trebui să te las singurică, așa tulburată și înlăcrimată cum te afli. Scumpa mea! Nu mă învinovăți, și caută să pricepi că mai există o altă ființă dragă și lipsită de iertarea celor ce-i sunt apropiați, o făptură fără de noroc, părăsită și cu inima plină de obidă. Ea mă așteaptă. De altfel, eu însumi, acum, după povestirea ta, simt un îndemn lăuntric atât de puternic, încât mi se pare că n-aș putea îndura să n-o văd chiar acum, în clipa asta...

Nu știu cât a înțeles Nelli din tot ce i-am spus. Eram tulburat de povestirea ei și de recenta-mi boală, și totuși am alergat în starea aceea la Natașa. Era târziu, aproape orele nouă, când am intrat la ea.

Încă de departe am zărit la poarta casei o trăsură care mi s-a părut a fi a prințului. La Natașa se intra prin curte. De cum am început să urc scările, am auzit, cu un palier deasupra mea, pașii unui om ce urca treptele pe dibuite, precaut, pentru că, desigur, nu cunoștea topografia locului. Mi-am închipuit că este prințul; curând însă, a trebuit să-mi schimb părerea. Necunoscutul de deasupra mea bodogănea și blestema urcușul și, pe măsură ce înainta, lăsa să-i scape înjurături tot mai energice și mai violente. Scara era, bineînțeles, îngustă, murdară, aproape pieptișă și n-avea niciodată lumină, dar înjurături de felul celor ce răsunau de la etajul al doilea cu nici un chip n-aș fi putut

să le atribui prințului, căci individul de deasupra mea înjura ca un birjar. De la etajul al doilea treptele începură să fie luminate, căci la ușa Natașei ardea un mic lampion. L-am ajuns din urmă pe necunoscut chiar în fața ușii și am rămas înmărmurit, recunoscându-l pe prinț. Se pare că această întâlnire nas în nas cu mine, neprevăzută și dezagreabilă, l-a contrariat profund. În prima clipă nu mă recunoscu; deodată însă, se schimbă la față. Privirea, la început răutăcioasă și ostilă, pe care mi-o aruncase, deveni ca prin farmec amabilă și veselă, și, cu un fel de bucurie ieșită din comun, prințul îmi întinse amândouă mâinile.

— A, dumneata ești! Cât despre mine, era cât pe-aci să cad în genunchi implorând cerul să-mi salveze viața. Nu mi-ai auzit înjurăturile?

Și cu o candoare nemaipomenită se porni pe un hohot de râs voios, pentru ca apoi, dintr-o dată, să ia o mină serioasă și grijulie.

— Și Alioșa, poftim! și-a găsit s-o instaleze pe Natalia Nikolaevna tocmai într-o asemenea locuință! izbucni el, clătinând din cap. Să știi că tocmai aceste așa-numite nimicuri caracterizează omul. De aceea Alioșa îmi inspiră grijă. E bun, are o inimă de aur, dar iată pilda: să iubești la nebunie și s-o duci pe aceea pentru care îți freamătă inima într-o asemenea cocioabă! Ba am auzit că uneori nu aveau nici pâine, adăugă el în șoaptă, bâjbâind după coarda clopoțelului. Îmi plesnește capul de durere, când încep să mă gândesc la viitorul lui și mai ales la viitorul Annei Nikolaevna, după ce-i va deveni soție...

Fără să-și dea seama, prințul îi greși numele, vădit înciudat că nu poate găsi clopoțelul. Clopoțel însă nici nu exista. Am zgâlțâit ușor de clanță și Mavra ne deschise îndată, întâmpinându-ne agitată. Prin ușa întredeschisă se vedea că în bucătărie, despărțită de micul antreu printr-un perete subțire de scânduri, se făceau unele pregătiri; totul arăta într-alt fel decât de obicei - îngrijit, șters și lustruit; în sobă duduia focul; pe masă strălucea o veselă nouă. Era

ușor de înțeles că suntem așteptați. Mavra se repezi să ne scoată paltoanele.

— Alioșa-i aici? o întrebai.

— Nu, n-a mai fost, îmi șopti ea oarecum misterios.

Intrarăm la Natașa. În camera ei însă n-am avut a remarca nici un fel de pregătiri deosebite; totul se afla, ca și mai înainte, la locul său. De altfel, în mod obișnuit la ea întotdeauna găseam totul atât de curat și de plăcut, încât nici de data aceasta, firește, nu fusese nevoie de alte dereticări. Natașa ne întâmpină din ușă. Am fost uimit, văzând-o cât de slăbită pare și ce culoare bolnăvicioasă, de o extraordinară paloare a luat chipul ei, deși, pentru o clipă, dar numai pentru o singură clipă, pe obrajii săi stinși se mai aprinseră parcă petalele unui bujor. Ochii îi străluceau febrili. Fără a scoate un cuvânt, ea-i întinse grăbită prințului mâna, vădit tulburată, gata-gata să se zăpăcească. La mine însă nici nu se uită. Am rămas deoparte, tăcut și atent.

— Am venit, după cum ne-a fost înțelegerea! deschise vorba, prietenos și vesel, prințul; m-am înapoiat doar de câteva ore. Cât am lipsit, te-am avut mereu vie în minte (el îi sărută mâna curtenitor) și cât de mult m-am gândit la dumneata! Câte nu mi-am propus să-ți spun, să-ți vorbesc... Ei, dar în sfârșit, ne vom spune de toate! În primul rând, flușturaticul meu, care, după cum văd, încă n-a venit...

— Iertați-mă, prințe, îl întrerupse Natașa încurcată, roșind până la urechi, îngăduiți-mi să-i spun numai două cuvinte lui Ivan Petrovici. Vino, Vanea, numai două vorbe...

Și, apucându-mă de mână, mă conduse după paravan.

— Vanea, îmi șopti, târându-mă în cel mai întunecat ungher, mă vei ierta, sau nu?

— Lasă asta, Natașa!

— Nu, nu, Vanea, tu mi-ai trecut-o prea de multe ori cu vederea... mi-ai iertat prea multe; orice răbdare are și margini. Știu că dragostea ta față de mine n-o să înceteze

niciodată, însă ai să ajungi să mă crezi o ingrată, căci ieri și alaltăieri m-am purtat față de tine într-adevăr ca o ingrată, am fost crudă și egoistă...

Lacrimile îi îmbroboniră ochii și ea se lipi cu fața de umărul meu.

— Ei, lasă, Natașa, mă grăbii s-o smulg din starea aceea, lasă, am fost și eu foarte bolnav toată noaptea; chiar și acum, de-abia mă mai țin pe picioare, de aceea nici aseară, și nici astăzi n-am venit să te văd, iar tu crezi că m-aș fi supărat... Buna și draga mea prietenă, îți închipui cumva că eu nu știu ce se petrece acum în sufletul tău?

— Ei, bine... Înseamnă că m-ai iertat, ca-ntotdeauna, spuse ea surâzând printre lacrimi, și strângându-mi mâna cu putere. Restul, mai pe urmă. Ah! Multe am să-ți mai spun, Vanea. Acum însă, să mergem la el.

— Mai repede, Natașa, că l-am lăsat așa, deodată, singur.

— Lasă, ai să vezi tu, ai să vezi ce o să fie, îmi mai șopti ea din fugă. Acum știu totul, am ghicit totul. El e vinovat de toate. În seara asta multe se vor hotărî. Să mergem!

Nu înțelesesem nimic, dar nu mai era timpul să cer lămuriri. Natașa reapăru cu fața senină înaintea prințului, care încă mai sta cu pălăria în mână. Plină de voioșie, îi ceru scuze, îi luă pălăria, ba-i apropie și scaunul și luarăm loc tustrei în jurul mesuței.

— Vorbeam despre flușturaticul meu fiu, reluă firul prințul; l-am văzut un singur moment, și asta pe stradă, tocmai când se urca într-o birjă să plece la contesa Zenaida Feodorovna. Părea grozav de grăbit și, închipuiți-vă, nu voia nici măcar să se dea jos din trăsură ca să intre cu mine în casă, după ce de patru zile nu ne văzusem. Și, pare-se, Natalia Nikolaevna, că numai eu sunt vinovat de faptul că până acum el încă n-a sosit la dumneata și că noi ne aflăm aici înaintea lui; ce să spun, am profitat de ocazie și dat fiind că singur nu putusem fi astăzi la contesă, i-am dat lui o însărcinare. Dar o să vină numaidecât.

— V-a promis sigur că vine astăzi? îl întrebă Natașa, privindu-l cu aerul cel mai nevinovat.

— Ah, Dumnezeule, dar cum ar putea să nu vină? Mai încape vorbă?! exclamă el vădit surprins, privind-o atent. A, de altfel, înțeleg, ești supărată pe el. Într-adevăr, nu-i prea frumos din partea lui să vină mai târziu decât noi ceilalți. Repet însă că vinovat de asta sunt doar eu. Așa că supără-te numai pe mine. El este un ușuratic, un zăpăcit; nu-l apăr, totuși, acum anumite împrejurări îi cer nu numai să nu renunțe la vizitele în casa contesei și la alte câteva legături cu societatea, ci, dimpotrivă, să apară cât mai des pe acolo. Ei, și dat fiind că Alioșa e probabil în permanență lângă dumneata și a uitat totul pe lumea asta, eu te rog să nu fii necăjită, dacă ți-l voi răpi din când în când câte un ceas-două, nu mai mult, pentru unele treburi ale mele. Sunt convins, bunăoară, că din seara aceea n-a mai dat de loc pe la contesa K., și-mi pare rău că n-am avut timp adineauri să-l întreb despre toate acestea!...

Mă uitai la Natașa. Îl asculta pe prinț cu un surâs ușor ironic. Dar prințul vorbea atât de deschis, atât de firesc, încât s-ar fi părut că buna lui credință e în afara oricăror îndoieli.

— Cum, dumneavoastră n-ați știut într-adevăr că Alioșa n-a mai trecut de loc pe aici în ultimele zile? întrebă Natașa cu o voce domoală și calmă, de parcă ar fi vorbit despre cel mai obișnuit lucru din lume.

— Cum așa, să nu mai treacă de loc? Dă-mi voie, oare am auzit bine? spuse prințul vădit surprins.

— Dumneavoastră ați fost la mine marți seara târziu, a doua zi dimineață a venit el pentru o jumătate de oră, și de atunci nu l-am mai văzut nici o singură dată.

— Dar e de necrezut! făcu prințul din ce în ce mai uimit. Îmi închipuiam, dimpotrivă, că el e toată ziua la dumneata. Scuză-mă, e foarte ciudat ceea ce-mi spui, aproape neverosimil...

— Și cu toate acestea e adevărat. Îmi pare atât de rău: vă așteptasem anume, crezând că măcar de la dumneavoastră am să aflu pe unde își poartă pașii...

— Ah, Dumnezeule! Păi, trebuie să vină din moment în moment. Ceea ce am auzit însă de la dumneata mă uimește până într-atât, încât... mărturisesc... m-aș fi așteptat la orice de la el... dar la asta... la una ca asta!

— Păreți atât de surprins! Și eu îmi închipuisem nu numai că nu vă veți mira, dar că dumneavoastră ați știut dinainte cum aveau să se întâmple lucrurile.

— Am știut? Eu?! Dar te asigur, Natalia Nikolaevna, că nu l-am văzut decât o clipă, astăzi, și n-am vorbit cu nimeni despre el; mi se pare ciudat să observ că ai aerul de a nu mă crede, făcu el privindu-ne pe amândoi.

— Ferească Dumnezeu, afectă Natașa, sunt pe deplin convinsă că mi-ați spus adevărul.

Și din nou zâmbetul de mai înainte îi înflori pe obraz, dar acum părea ca și cum i-ar fi râs prințului în nas, ceea ce îl făcu să se simtă atins.

— Te-aș ruga să te explici, ceru el încurcat.

— Nu-i nimic de explicat aici. Vorbesc cât se poate de simplu. Dumneavoastră doar îl știți cât e de ușuratic și de uituc. Și iată că, de îndată ce s-a simțit cu totul liber, s-a lăsat antrenat.

— Dar nu-i este îngăduit să se antreneze astfel; trebuie să fie altceva la mijloc și de îndată ce va sosi, am să-l oblig să explice totul. Mai mult decât orice mă miră însă că dumneata parcă m-ai învinui și pe mine de acest lucru, cu toate că zilele acestea nici măcar n-am fost aici. De altfel, Natalia Nikolaevna, văd că ești foarte supărată pe el, și asta-i lesne de înțeles! Dumneata ai tot dreptul și... și... se înțelege de la sine, eu sunt cel dintâi vinovat, fie și numai pentru că mi s-a întâmplat să cad cel dintâi pradă mâniei dumitale; oare nu-i ăsta adevărul? mi se adresă el cu un surâs nervos.

Natașa roși ca para focului.

— Dă-mi voie, Natalia Nikolaevna, continuă el cu demnitate, sunt de acord că am o vină, dar numai pe aceea de a fi plecat a doua zi după ce ne-am cunoscut, iar dumneata, cu suspiciunile care te stăpânesc, după câte am observat, ai și reușit să-ți schimbi părerea despre mine, cu atât mai mult cu cât la asta au contribuit și împrejurările. Dacă n-aș fi plecat, m-ai fi putut cunoaște mai bine, iar sub supravegherea mea nici Alioșa n-ar mai fi luat-o razna; dar ai să auzi chiar azi câte am să-i spun...

— Cu alte cuvinte, veți proceda în așa fel, încât el se va simți stingherit de prezența mea. Cu inteligența dumneavoastră, e de presupus că nu puteți crede cu adevărat că un asemenea mijloc mi-ar ajuta la ceva.

— Nu cumva vrei să insinuezi că aș urmări dinadins să aranjez lucrurile de așa manieră, încât Alioșa să se simtă stingherit de dumneata? În cazul acesta mă jignești, Natalia Nikolaevna.

— Mă străduiesc a folosi cât mai puține aluzii, cu oricine aș vorbi, răspunse Natașa, și de a căuta, dimpotrivă, întotdeauna într-o discuție calea cea mai deschisă; iar dumneavoastră veți avea prilejul să vă convingeți, poate, chiar astăzi de acest lucru. Nu e dorința mea să vă jignesc, și ar fi, de altminteri, o încercare de-a dreptul inutilă, mai ales că dumneavoastră nu v-ați putea simți ofensat de cuvintele mele, orice v-aș spune. De aceasta sunt pe deplin încredințată, pentru că îmi dau prea bine seama de caracterul relațiilor noastre, pe care dumneavoastră, nu este așa? - nu le puteți privi cu toată seriozitatea. Dacă însă eu v-am jignit într-adevăr, apoi sunt gata să vă cer scuze, ca să-mi îndeplinesc astfel în fața dumneavoastră toate obligațiile... ospitalității.

Deși rostise aceste cuvinte pe un ton lejer, chiar ușor glumeț, cu zâmbetul pe buze, n-o mai văzusem niciodată până atunci pe Natașa într-un asemenea hal de iritare. De-abia în clipa aceea am înțeles cât de mult îndurase inima ei în cele trei zile. Cuvintele sale enigmatice din care reieșea

că ea știe și a înțeles totul, mă speriară, mai ales că loveau direct în prinț. Era evident că Natașa își schimbase părerea despre el și-l privea ca pe un dușman personal. Se vede treaba că ea atribuia influenței lui toate dezamăgirile sale în legătură cu Alioșa și poate că avea în acest sens unele motive. Mi-era însă teamă să nu izbucnească din moment în moment vreo scenă între ei. Tonul ironic al Natașei era prea străveziu. Mai ales ultimele cuvinte adresate prințului, care subliniau că el n-ar putea privi relațiile lor cu toată seriozitatea, fraza referitoare la scuzele ce era gata să i le prezinte, amenințarea voalată pe care o strecurase în promisiunea de a-i dovedi, în chiar acea seară, că ea știe să vorbească și fără ocolișuri - toate acestea fuseseră rostite atât de nedisimulat și usturător, încât nu mai era de nădăjduit să-i fi scăpat cumva prințului vreunul din înțelesuri. Am văzut cum se schimbă la față, dar știu să rămână stăpân pe sine. Luând numaidecât aerul că n-a remarcat înțepăturile și că n-a înțeles sensul adevărat al cuvintelor, întoarse, cum era de așteptat, totul în glumă.

— Ferit-a sfântul! Cum o să mă gândesc a-ți pretinde scuze? ripostă el râzând. Nu urmăream de loc așa ceva, fiindcă nici nu-mi stă în obicei să pretind scuze de la o femeie. Încă de la prima noastră întâlnire, te-am prevenit întrucâtva în privința caracterului meu și de aceea probabil că nici nu te vei supăra pe mine pentru o singură observație pe care aș îndrăzni-o, cu atât mai mult cu cât ea se referă în general la toate femeile; și cred că și dumneata vei fi de acord cu observația mea, continuă el adresându-mi-se cu amabilitate. Am observat anume că în caracterul femeii predomină înclinarea ca atunci, bunăoară, când e vinovată de ceva, să dorească mai degrabă a-și îndrepta greșeala ulterior printr-o mie de drăgălășenii decât să și-o recunoască pe loc și să-și ceară iertare chiar în momentul în care cele mai zdrobitoare dovezi pledează împotriva ei. Așadar, dacă am presupune numai că am fost jignit de

dumneata, înadins nu vreau ca acum, în clipa asta, să mi se ceară scuze; le voi prefera mai târziu, când, recunoscându-ți singură greșeala, vei dori s-o repari față de mine... printr-o mie de drăgălășenii. Și știu că ești atât de bună, atât de curată, atât de sinceră și fără ascunzișuri, încât clipa când te va cuprinde căința (și asta o presimt) va fi minunată. În loc de scuze însă spune-mi mai bine acum: oare nu pot să-ți dovedesc prin ceva, chiar astăzi, că sunt mult mai sincer și mai cinstit cu dumneata decât îți închipui?

Natașei îi năvăli tot sângele în obraz. Și mie mi se păru că răspunsul prințului lăsa să se întrevadă destul de străveziu un ton de superficialitate neglijentă, mergând chiar până la o nuanță de glumă cam deplasată.

— Doriți să-mi dovediți că sunteți sincer și cinstit față de mine? îl întrebă Natașa, privindu-l provocător.

— Da.

— Dacă este așa, îndepliniți-mi o dorință.

— Îți dau cuvântul meu, anticipat.

— Iată dorința mea: să nu-l sâcâiți pe Alioșa cu un cuvânt măcar și să nu-i faceți nici azi, și nici mâine, vreo aluzie privitoare la mine. Nici un singur reproș, pentru faptul că m-a uitat; nici cea mai mică dojană. Vreau să ne reîntâlnim ca și când nimic n-ar fi intervenit între noi, fără ca el să observe ceva. Am nevoie de acest lucru. Îmi dați cuvântul?

— Cu cea mai mare plăcere, răspunse prințul, și îngăduie-mi să adaug din tot sufletul că rareori mi-a fost dat să întâlnesc la cineva un mod mai înțelept de a trata în asemenea chestiuni... Dar... mi se pare că și vine Alioșa.

În antreu se auzi într-adevăr zgomot de pași. Natașa tresări pregătindu-se parca să înfrunte ceva. Prințul arboră o mină gravă și aștepta ce-o să urmeze. El n-o slăbea din ochi pe Natașa. În clipa aceea, ușa se deschise și Alioșa dădu buzna înăuntru.

CAPITOLUL II

Întocmai: năvăli pe ușă cu fața strălucind de bucurie, senin și vesel. Se vedea că petrecuse cele patru zile în desfătări și fericire. Îi citeai pe chip că vrea negreșit să ne comunice ceva.

— Iată-mă, în sfârșit! exclamă el cu voce tare. Cel care ar fi trebuit să ajungă primul aici. Acum însă veți afla totul, totul, totul! Mai deunăzi, tată, n-am reușit să schimbăm nici două cuvinte, deși aveam multe să-ți spun. Numai în momentele lui bune îmi permite să-i spun tu, se întrerupse el, ca să-mi explice mie tonul pe care-l folosea. Zău! Altminteri, mi-e interzis! Și știi ce fel de tactică folosește tata? Începe prin a-mi spune el întâi dumneata. Începând însă de astăzi, vreau ca el să aibă întotdeauna momente bune și mă voi strădui să i le ofer. În general, eu m-am schimbat cu desăvârșire în aceste patru zile, m-am schimbat definitiv, definitiv; vă voi povesti totul. Aceasta însă mai pe urmă. Acum însă principalul e altul: iat-o! Iat-o din nou! Natașa, draga mea, bună seara, Natașa, îngerașule, îngerul meu, explodă el, așezându-se lângă ea și sărutându-i cu nesaț mâna; ce dor mi-a fost de tine în toate aceste zile! Dar ce vrei, n-am putut! N-a fost chip s-o scot la capăt! Draga mea! Parcă ai și slăbit puțin și te-ai făcut așa... nu știu cum... mai palidă...

El îi acoperea exaltat mâinile cu sărutări, o privea în extaz cu ochii săi minunați ca și când nu s-ar mai fi putut sătura. Mi-am întors o clipă ochii către Natașa și din expresia chipului ei am ghicit că aveam amândoi același gând: Alioșa era cu totul nevinovat. De altfel, când și cum s-ar fi putut face vinovat acest nevinovat? Bujori vii colorară deodată obrajii palizi ai Natașei, de parcă tot sângele adunat în inimă i s-ar fi revărsat acum în cap. Ochii îi scânteiau și, privindu-l mândră pe prinț, îl întrebă pe Alioșa cu voce stăpânită, întretăiată:

— Dar unde... ai fost... atâtea zile?

Respira greu și inegal. Doamne, cât îl mai iubea!

— Vezi tu, în realitate par a fi vinovat față de tine; adică ce zic eu: par a fi vinovat! Firește că sunt vinovat, o știu bine, îmi dau prea bine seama! Katia îmi spunea și ieri și astăzi că o femeie nu poate ierta asemenea neglijențe din partea unui bărbat (fiindcă ea știe tot ce-a fost marți, la noi, aici; i-am povestit chiar eu, a doua zi). Am discutat însă cu ea mai îndelung, i-am demonstrat că nu e vorba de o femeie oarecare, ci de aceea care se cheamă Natașa, ființa cu care n-ar putea fi asemuită pe lume decât una singură: Katia! Și pe urmă am venit aci, știind, bineînțeles, că în disputa cu Katia eu ieșisem învingător. Parcă un înger ca tine ar fi în stare să nu ierte? „Da, a fost negreșit ceva care l-a împiedicat, nu înseamnă nicidecum că nu mă iubește” - iată cum știam că va gândi Natașa mea! Și cum aș putea să nu te mai iubesc? Parcă așa ceva e cu putință? Am strâns atâta dor în inimă! Și cu toate acestea sunt vinovat. Atunci când vei afla însă totul, îmi vei da cea dintâi dreptate! S-o iau de la început, trebuie să-mi descarc sufletul în fața voastră, a tuturor; pentru asta am și venit. Am vrut astăzi (nu aveam decât o jumătate de minut la dispoziție) să trec în goană pe la tine, ca să te sărut din zbor, însă am avut iar ghinion; m-a chemat Katia să mă duc imediat la ea, pentru unele chestiuni extrem de importante. Asta, tăticuțule, era până să mă urc în trăsura în care m-ai văzut tu; atunci, mă duceam la Katia în urma unui alt bilețel. La noi aleargă acum curierii toată ziua cu scrisori. Scrisoarea dumitale, de pildă, Ivan Petrovici, n-am reușit s-o citesc decât ieri noaptea și din ea mi-am dat seama că ai perfectă dreptate în tot ceea ce ai scris acolo. Dar ce era să fac în fața unei imposibilități fizice! La asta m-am și gândit: mâine seară o să mă justific de toate; pentru că în seara aceasta mi-ar fi fost imposibil să nu vin la tine, Natașa.

— Dar despre ce fel de scrisoare e vorba? întrebă Natașa.

— Ivan Petrovici m-a căutat pe acasă și se înțelege că nu m-a găsit. Mi-a lăsat o scrisoare în care mă mustra că nu mai apar pe la tine. Și are perfectă dreptate. Aceasta a fost ieri.

Natașa îmi aruncă o privire.

— În schimb, aveai destul timp s-o vizitezi de dimineață până seara pe Katerina Feodorovna... începu prințul.

— Știu, știu ce vrei să spui, îl întrerupse Alioșa. Că... „dacă puteai să te duci la Katia, apoi de două ori pe-atâtea motive îți reclamau prezența aici”. Sunt cu totul de acord cu tine, ba mai adaug: nu de două ori mai multe motive, ci un milion de motive în plus. Dar, uite că se întâmplă să se ivească în viață împrejurări ciudate și de neprevăzut, care vin să răstoarne totul încălcind lucrurile. Ei bine, și cu mine s-a petrecut ceva asemănător. Vă repet, doar, că în aceste zile m-am schimbat cu totul, până în măduva oaselor; înseamnă, deci, că au intervenit niște împrejurări importante!

— Ah, Dumnezeule, dar spune odată ce s-a întâmplat cu tine! Nu mă chinui, te rog, îi strigă Natașa, surâzând totuși de înflăcărarea lui Alioșa.

Într-adevăr, el părea puțin ridicol; se zorea, cuvintele țâșneau necurmat și haotic, gonind și încălecându-se în zbor agitat. Era plin de dorința arzătoare să vorbească, să ne istorisească tot, tot, tot. Dar, povestindu-ne, nu părăsea o clipă mâna Natașei, ducând-o mereu la buze, ca și când nu s-ar mai fi putut sătura sărutându-i-o.

— Tocmai în ceea ce s-a întâmplat cu mine e miezul chestiunii, continuă Alioșa. Ah, dragii mei! Câte mi s-au perindat prin fața ochilor, câte n-am avut de făcut, ce fel de oameni n-am întâlnit! Mai întâi pe Katia; ce ființă desăvârșită este Katia! N-o cunoșteam de loc, de loc până acum. Atunci, marți seara, Natașa, când îți vorbeam despre ea, ți-amintești, încă de atunci vorbeam cu mult entuziasm, când încă aproape că nici n-o cunoșteam. Ea însăși se ascunsese și s-a ascuns de mine mereu, până mai

de curând. Acum însă ne-am cunoscut bine amândoi. Ne tutuim. Dar s-o iau de la început: în primul rând, Natașa, de-ai fi auzit numai ce frumos mi-a vorbit despre tine, când a doua zi, miercuri, i-am povestit ce se întâmplase aici... A, dar pentru că veni vorba, mi-amintesc ce stupid am fost față de tine, când am trecut atunci, miercuri dimineața, să te văd! Tu mă întâmpini fremătând, întreaga ta ființă e pătrunsă de noua întorsătură a vieții noastre, ții să stai cu mine de vorbă despre toate astea, ești tristă și în același timp faci pe strengărița și glumești cu mine, iar eu - nimic; mă încăpățânez să par grav și serios! O, imbecilul, imbecilul de mine! Vroiam să-mi dau importanță, să mă laud, că de! În curând voi fi soț, om cu greutate și prestanță, și-mi găsisem, într-adevăr, înaintea cui să mă laud, înaintea ta! Ah, cât trebuie să fi râs tu atunci de mine și cum mai meritam eu aceasta!

Prințul sta fără să scoată un cuvânt și-l privea pe Alioșa cu un zâmbet ironic și triumfător, ca și cum ar fi fost bucuros că fiul său se manifestă cu atâta neseriozitate și e atât de ridicol. Întreagă seara l-am urmărit atent pe prinț și m-am convins că nu-și iubește de loc fiul, deși se vorbea prin oraș despre duioasa lui dragoste părintească.

— De la tine, am plecat la Katia, își reluă Alioșa istorisirea. V-am spus totuși, parcă mai adineauri, că noi de-abia azi de dimineață ne-am putut cunoaște perfect unul pe celălalt, și să vedeți cât de ciudat a fost... nici nu-mi amintesc deslușit... Câteva cuvinte înflăcărate, un schimb cald de impresii, câteva gânduri împărtășite... și cu astea ne-am apropiat pe vecie. Tu, Natașa, trebuie s-o cunoști negreșit. Cum mi-a explicat ea esența firii tale, cum te-a descifrat! Și cum mi-a arătat ce comoară ești tu pentru mine! Încetul cu încetul, mi-a pus în lumină toate ideile ei și întreaga ei concepție asupra vieții; este o fată atât de serioasă, atât de entuziastă! Mi-a vorbit despre datorie, despre misiunea noastră, despre necesitatea de a sluji cu toții omenirea și, pentru că ne înțeleseserăm deplin

în numai cinci-șase ore de conversație, am terminat prin a ne jura unul altuia prietenie eternă, făgăduindu-ne că de-a lungul întregii noastre vieți nu vom înfăptui nimic unul fără știrea celuilalt.

— Dar ce să înfăptuiți? întrebă mirat prințul.

— Tată, eu m-am schimbat într-atâta, încât toate acestea, desigur, ar putea să te mire; prevăd chiar de pe acum toate obiecțiile tale, răspunse Alioșa solemn. Voi toți sunteți niște oameni practici, aveți atâtea principii verificate, severe, riguroase; voi priviți cu ironie, cu neîncredere, cu dușmănie, orice suflu proaspăt, tot ce este nou, tot ce este tânăr. Eu însă nu mai sunt același pe care-l știai tu cu câteva zile în urmă. Sunt un altul; pot privi curajos în ochii tuturor și la orice pe lumea asta. Dacă știu că am dreptate în convingerea mea, o voi urma până la ultima ei consecință; și dacă nu mă voi abate niciodată de pe drumul meu, mă voi socoti un om onest. Ce vreți mai mult? Puteți spune despre asta orice doriți, eu am încredere în mine.

— Oho! făcu prințul ironic.

Natașa ne privi cu neliniște. Se temea pentru Alioșa. Știa că i se întâmpla adeseori să se avânte în discuții care îl dezavantajau, și n-ar fi vrut ca el să apară într-o postură caraghioasă față de noi, dar mai ales față de tatăl său.

— Dar ce-i cu tine, Alioșa?! Am impresia că te-ai apucat să filozofezi, interveni ea. Ți-o fi băgat careva în cap asemenea idei... mai bine ne-ai povesti așa cum începuseși.

— Păi, eu ce fac, nu vă povestesc?! strigă Alioșa. Să vedeți, Katia are niște rude îndepărtate. Doi verișori: Liovinka și Borinka. Unul e student, celălalt - un tânăr fără ocupație. Ea se întâlnește cu dânșii; sunt niște oameni extraordinari! Aproape că nu calcă pe la contesă, din principiu. În cursul conversației mele cu Katia despre misiunea omului, despre vocație și despre câte și mai câte, ea mi-a vorbit despre ei și mi-a dat tot atunci o scrisoare către cei doi veri; iar eu am alergat cât ai clipi la dânșii ca

să-i cunosc. Chiar din prima seară mi-am dat seama că ideile noastre se potrivesc de minune. Am întâlnit acolo vreo douăsprezece persoane - tot oameni diferiți: studenți, ofițeri, pictori; a fost și un scriitor... te cunosc cu toții, Ivan Petrovici, adică vreau să spun că ți-au citit scrierile și așteaptă încă multe de la dumneata pe viitor. Așa i-am auzit vorbind. Le-am spus că te cunosc și am promis să le fac și lor cunoștință cu dumneata. M-au întâmpinat cu toții frățește, cu brațele deschise. Eu nu le-am ascuns, de la început, că în curând voi fi un om căsătorit. Și m-au luat drept atare. Locuiesc undeva la etajul al patrulea, sub acoperiș; se adună cât se poate de des, mai ales miercurea, la Liovinka și Borinka. Toți sunt niște tineri entuziaști și nutresc o dragoste înflăcărată pentru întreaga omenire; am discutat despre prezentul nostru, despre viitor, despre științe, despre literatură și ne-am împărtășit gândurile atât de frumos, deschis, simplu... Mai vine pe acolo din când în când și un licean. O, ce frumoase sunt relațiile dintre ei, ce limbaj ales folosesc și ce suflet nobil au! N-am mai întâlnit până acum asemenea oameni! De fapt, unde m-am dus eu până azi? Ce-am văzut? În ce idei am crescut? Numai tu singură, Natașa, numai tu mi-ai vorbit uneori câte ceva în genul acesta. Ah, Natașa, trebuie să faci negreșit cunoștință cu dânșii; Katia îi cunoaște de mult. Să-i auzi vorbind despre ea... Vorbesc aproape cu veneraţie; Katia a promis lui Liovinka și Borinka să doneze imediat ce intră în drepturile sale un milion din averea ei, spre a fi cheltuiți în interes obștesc.

— Iar administratorii acelui milion vor fi Liovinka și Borinka, desigur, cu întreaga lor companie? interveni prințul.

— Nu-i adevărat, nu-i adevărat; e rușine, tată, să vorbești astfel! strigă Alioșa înfierbântat, bănuiesc eu la ce te gândești! Cu privire la acel milion, noi am stat într-adevăr mult de vorbă și am chibzuit îndelung în ce fel să

fie folosit! Și, în cele din urmă, am convenit că, în primul rând, el trebuie cheltuit pentru instrucțiunea publică.

— Ai dreptate, până în prezent n-am cunoscut-o destul pe Katerina Feodorovna, observă ca pentru sine prințul, arborând același surâs ironic. De altfel, mă așteptam la multe de la dânsa, dar chiar la una ca asta...

— Cum, chiar la una ca asta! sări Alioșa, ce ți se pare atât de ciudat? Pentru că e vorba de ceva ce iese întrucâtva din cadrul rânduielilor cu care v-ați obișnuit? Pentru că până acum nimeni n-a donat încă un milion, iar ea o să-l doneze? Asta ai în vedere? Și ce-i dacă ea nu vrea să trăiască pe socoteala altora. Pentru că a trăi din aceste milioane nu înseamnă altceva decât a trăi pe socoteala altora (abia acum am aflat acest lucru). Katia vrea să fie de folos patriei și tuturor oamenilor și să-și aducă obolul la binele obștesc. Despre obol învățăm încă din abecedare, dar de cum începe să miroasă a milioane, apoi, adio, nu mai e obol va să zică? Și pe ce se sprijină, mă rog, această mult trâmbițată înțelepciune, în care am crezut atât până acum? De ce te uiți așa la mine, tată? Ca și când ai vedea în fața ta un măscărici ori un nătărău! Ei și ce-i dacă sunt un nătărău? De-ai fi auzit tu, Natașa, ce spunea Katia despre asta: „Nu inteligența este principalul, ci caracterul, sufletul, însușirile nobile, educația și cultura care o dirijează”! Dar revelația cea mai extraordinară în această privință a fost expresia genială a lui Bezmîghin. Bezmîghin este un cunoscut de-al celor doi veri ai Katiei și, fie vorba între noi, un cap... Într-adevăr, un cap genial! Nu mai departe decât ieri, în timpul unei conversații, a spus: „Un prost care și-a dat seama că e prost, încetează de a mai fi prost!” Ce adevăr! Aruncă la tot pasul asemenea maxime. Bezmîghin e un torent de aforisme.

— Hm... Într-adevăr genial, bombăni prințul.

— Iarăși râzi, tată. Dar de la tine n-am auzit niciodată nimic în genul acesta; n-am auzit așa ceva nici de la întreaga voastră societate. La voi, dimpotrivă, toate

acestea-s lucruri oarecum ascunse, vă tupilați cu toții cât mai aproape de pământ, ca să vă potriviți negreșit statura și nasul unor măsurători și norme prestabilite și imuabile, ca și când așa ceva ar fi cu putință. Ca și cum acest lucru n-ar fi de o mie de ori mai absurd decât ceea ce discutăm, și decât ceea ce gândim noi, cei pe care ne considerați utopici! Să-i fi auzit tu cum îmi vorbeau ieri...

— Dar despre ce discutați și ce vă preocupă? Povestește-ne, Alioșa, că până acum aproape că n-am înțeles nimic, făcu Natașa.

— Despre ce? În general, despre tot ce duce la progres, la umanitate, la iubire; toate acestea sunt puse în legătură cu problemele contemporane. Vorbim despre publicitate, despre reformele în curs, despre dragostea față de omenire, despre militanții zilelor noastre; analizăm, citim, disecăm. Ceea ce contează, însă, e că noi ne-am făgăduit reciproc să fim cu totul sinceri între noi și să ne spunem unii altora deschis totul, fără sfială, despre noi înșine. Numai sinceritatea, numai francheța ne vor ajuta să ne atingem țelul. Asupra acestui lucru insistă cu deosebire Bezmîghin. Eu i-am povestit Katiei despre asta și ea este întru totul de acord cu Bezmîghin. Iată de ce noi toți, sub conducerea lui Bezmîghin, ne-am dat cuvântul de onoare să acționăm corect și fără nici un fel de ascunzișuri toată viața și indiferent de ceea ce s-ar vorbi despre noi, ori de modul în care am fi judecați, să nu ne descurajăm și să nu ne abată nimic din drumul nostru, să nu ne rușinăm nici de elanurile, de pasiunile noastre, nici de erorile noastre și să mergem drept înainte. Dacă vrei să fii respectat, în primul rând - și aceasta este principalul - respectă-te pe tine însuți; numai astfel, numai prin respectul față de tine însuți îi obligi și pe alții să te respecte. Asta o spune Bezmîghin, și Katia este întru totul de acord cu el. În general, convingerile noastre ale tuturora se află acum la unison și ne-am propus să ne studiem fiecare pe sine însuși, iar când

ne reîntâlnim să ne explicăm între noi și să ne spunem părerea unii despre alții.

— Ce aberații! exclamă prințul alarmat, cine-o mai fi și acest Bezmîghin? Nu, asta nu poate să rămână așa...

— Ce nu poate să rămână? interveni grăbit Alioșa. Dar ascultă, tată, de ce spun toate acestea acum și anume în prezența ta. Pentru că vreau să sper să te introduc și pe tine în cercul nostru. Mi-am și dat cuvântul, în numele tău. Tu râzi, da, știam eu că vei râde! Dar ascultă-mă! Ești un om bun, nobil, și vei pricepe. Deocamdată doar nu-i cunoști, nu i-ai văzut niciodată, nu i-ai auzit expunându-și ideile. Este adevărat că tu le știi toate astea pentru că ești grozav de învățat: și totuși, întrucât încă nu i-ai văzut cum sunt și n-ai stat de vorbă cu dânșii, cred că nici n-ai putea să-i judeci cum se cuvine! Tu doar îți închipui că știi ceva despre ei, de fapt, însă, nu știi nimic; du-te la ei, ascultă-i și pe urmă, pe urmă îți garantez că vei fi alături de noi! Esențialul este că vreau să folosesc toate mijloacele ca să te pot salva de la pieire smulgându-te din societatea ta, de care tu te-ai lipit atâta, din menghinea convingerilor tale.

Prințul ascultă tirada lui Alioșa fără să spună un singur cuvânt, dar cu un aer de batjocură veninoasă. Pe fața lui se putea citi răutatea. Natașa îl urmărea cu un dezgust fățiș. Nu se putea ca prințul să nu vadă acest lucru, deși se prefăcea a nu observa nimic. Dar de îndată ce Alioșa sfârși, prințul izbucni într-un hohot de râs nestăpânit. Ba se lăsă chiar pe speteaza scaunului, ca și când n-ar mai fi avut putere să se rețină. Categoric însă, era un râs prefăcut: râdea numai și numai cu intenția de a-și ofensa fiul, de a-l înjosi cât mai mult. Într-adevăr, Alioșa se indispuse; o adâncă amărăciune i se întipări pe față. Aștepta însă răbdător ca veselia tatălui său să ia sfârșit.

— Tată, începu Alioșa mâhnit, de ce râzi de mine? Am venit înaintea ta cinstit și sincer. Dacă socoți că spun prostii, îndreaptă-mă, dar nu râde de mine. Fiindcă, în felul acesta, îți bați joc de ceea ce a devenit pentru mine o

cauză sfântă și nobilă. Să presupunem că am apucat pe un drum greșit, că toate ideile mele calcă pe-alături de adevăr, că sunt eronate, ori că eu nu sunt decât un imbecil, așa cum mi-ai spus-o de atâtea ori; și chiar dacă am o rătăcire, de ce să nu cugeți că rătăcirea mea este sinceră, cinstită? Eu nu mi-am pierdut onestitatea. Toate aceste idei înalte și generoase mă entuziasmează. Să admitem că ar fi eronate, dar temelia lor este sacră. Ți-am spus, de altminteri, că tu și toți ai voștri nu mi-ați vorbit niciodată nimic interesant, care să-mi arate un drum, să-mi stârnească interesul, să mă preocupe. Contestă părerile lor, spune-mi ceva mai de temei decât spun dânșii și te voi urma; dar nu râde de mine, pentru că asta

mă amărăște profund.

Alioșa rosti toate acestea cu multă distincție și cu o demnitate sobră, aproape severă. Natașa îl învăluise tot timpul într-o privire încărcată de simpatie. Iar prințul îl ascultă cu uimire și-și schimbă numaidecât tonul.

— N-am vrut câtuși de puțin să te ofensez, dragul meu, dimpotrivă, te compătimesc. Tu te pregătești pentru un pas atât de important în viață, încât ar fi timpul să încetezi de a mai fi un copil ușuratic. Acesta mi-i gândul. Am râs fără să vreau și n-am avut de loc intenția să te jignesc.

— Atunci, de ce mi s-a părut totuși că ai vrut să-ți bați joc de mine? continuă Alioșa cu amărăciune. Și de ce încă de mult mi se pare că tu mă privești cu dușmănie, că ai mereu față de mine o atitudine de un rece sarcasm, adică altfel decât s-ar cădea să fie un tată cu fiul său? De ce am mereu impresia că, dacă eram în locul tău, nu-mi zeflemiseam atât de necruțător fiul, cum ai făcut-o tu acum cu mine? Te rog să mă asculți, să ne explicăm cu tot curajul, sincer, o dată pentru totdeauna, în așa fel, ca pe viitor să nu mai existe nici un fel de neînțelegere între noi. Și... eu vreau să-ți spun tot adevărul: când am intrat adineauri, mi s-a părut că și aici a intervenit o oarecare neînțelegere; nu v-am găsit așa cum m-aș fi așteptat eu să

vă întâlnesc laolaltă. Așa este, ori ba? Dacă este așa, atunci nu-i oare mai bine ca fiecare să-și exprime sentimentele adevărate? Cât rău nu se poate îndrepta prin sinceritate!

— Vorbește, vorbește, Alioșa! îl îndemnă prințul. Ceea ce ne recomanzi tu este foarte inteligent. Poate că, de fapt, cu asta ar fi trebuit să și începem, adăugă el aruncând o privire spre Natașa.

— Să nu te superi, prin urmare, că am să fiu cât se poate de sincer, începu Alioșa. O ceri chiar tu și singur ai provocat-o. Așadar, ascultă-mă. Ți-ai dat consimțământul la căsătoria mea cu Natașa; ne-ai îngăduit această fericire și ca s-o faci, te-ai biruit pe tine însuți. Ai fost mărinimos și ți-am apreciat cu toții noblețea gestului. Atunci, de ce insinuezi continuu și nu fără o anumită bucurie, că eu încă nu sunt decât un copil ridicol și necopt pentru căsătorie; ba mai mult, te porți ca și când ai dori să mă ridiculizezi, să mă înjosești, chiar să mă ponegrești în fața Natașei. Tu ești totdeauna foarte mulțumit când mă poți prezenta sub un aspect caraghios; n-am observat-o numai acum, ci de mai multă vreme. Parcă ai căuta înadins să ne demonstrezi, nu știu de ce, că mult visata noastră căsătorie e ridicolă, absurdă și că Natașa și cu mine nu ne potrivim. Zău, parcă n-ai crede nici tu în ceea ce ne hărăzești; parcă ai lua toate lucrurile acestea în glumă, parcă le-ai privi ca pe o născocire amuzantă, ca pe un vodevil vrednic de a stârni doar hazul... Și asta n-o deduc numai din cuvintele tale de astăzi, nu. În aceeași seară în care ne-am mai întâlnit aici pentru întâia oară, adică marți seara, îndată după ce ne-am întors de aici la tine, te-am auzit spunând câteva lucruri ciudate, care m-au uimit, ba chiar mi-au încărcat sufletul de mâhnire. Iar miercuri, la plecare, ai făcut de asemenea câteva aluzii cu privire la situația noastră actuală, ai aruncat și unele vorbe la adresa ei - nu ceva insultător, dimpotrivă, dar oarecum nu așa cum aș fi dorit eu să aud de la tine; era, în termenii folosiți, ceva prea ușor, prea lipsit de dragoste și de respect față de ea...

Așa ceva ar fi greu de redat, dar sensul mi-e clar: inima simte, aude. Spune-mi că greșesc. Fă-mă să-mi schimb părerea; încurajează-mă și... Încurajeaz-o și pe ea, pentru că și pe ea ai mâhnit-o... Am ghicit asta din prima privire, de cum am intrat aici...

Alioșa își descărcă sufletul cu foc și fermitate. Cu un aer solemn și, tulburată toată, Natașa îl asculta, aprinsă la față, iar în vreo două rânduri o auzii rostind ca pentru ea: „Da, da, așa este?" Prințul se fâstâci.

— Dragul meu, răspunse el, desigur, nu-mi pot reaminti totul; e ciudat însă că tu ai atribuit spuselor mele sensul acesta bizar. Sunt gata să te fac să-ți schimbi părerea prin tot ce-mi stă în putință. Iar dacă adineauri am râs, apoi și această atitudine este explicabilă. Îți voi mărturisi, de altfel, că prin râsul meu am dorit să-mi acopăr un sentiment amar. Când mi te imaginez acum pregătindu-te să devii mâine-poimâine soț, mi se pare ceva de-a dreptul absurd, irealizabil, scuză-mă, aproape comic. Îmi reproșezi că am râs, iar eu susțin că am făcut-o numai din cauza ta. Am și eu o vină aici; se prea poate ca în ultimul timp să nu te fi supravegheat îndeajuns, de vreme ce abia acum, în seara asta, am aflat de ce poți fi capabil. Mă cutremur gândindu-mă la viitorul tău cu Natalia Nikolaevna; îmi dau seama că m-am grăbit, că în realitate sunteți foarte nepotriviți unul pentru altul. Orice iubire trece, nepotrivirea însă rămâne pentru totdeauna. Nu mai vorbesc de soarta ta, dar gândește-te singur (firește - numai dacă ai intenții cinstite) că o dată cu tine o distrugi și pe Natalia Nikolaevna, o distrugi categoric! Ai vorbit până acum o oră încheiată despre dragoste față de omenire, despre noblețea unor convingeri, despre nu mai știu ce oameni capabili și demni pe care i-ai fi cunoscut, și așa mai departe; întreabă-l însă pe Ivan Petrovici ce i-am spus eu mai adineauri, când urcam la etajul al treilea, pe scara aceasta oribilă ce duce până aici, și când ne-am oprit amândoi la ușă mulțumind lui Dumnezeu că am scăpat

teferi dimpreună cu picioarele noastre? Știi tu ce gând mi-a venit atunci, pe dată, fără să vreau? M-a cuprins mirarea întrebându-mă cum de ai putut, cu toată marea ta dragoste pentru Natalia Nikolaevna, să accepți ca ea să stea într-o locuință ca asta? Cum nu ți-o fi trecut prin minte că, dacă n-ai mijloace, dacă n-ai posibilitatea de a-ți îngădui niște obligații elementare, nu ai nici dreptul de a fi soț și nici de a-ți asuma îndatoriri? Dragostea singură nu ajunge; ea se dovedește prin fapte; iar tu judeci așa: „Chiar dacă suferi lângă mine, vreau să rămâi cu mine” - ceea ce nu mai e uman, și nici nobil! A vorbi despre dragostea universală, a te entuziasma de problemele întregii umanități, dar în același timp a comite o crimă împotriva iubirii și a-ți trece cu vederea propria ta crimă - este ceva de neînțeles! Nu mă întrerupe, Natalia Nikolaevna, lasă-mă să termin; mi-e sufletul prea îndurerat ca să nu mi-l deschid. Tu, Alioșa, spuneai că te-ai lăsat furat zilele acestea de tot ce este nobil, frumos, cinstit, mi-ai reproșat mie că în societatea noastră nu există preocupări pentru asemenea probleme, ci doar o cumințenie rigidă. Dar judecă singur: pe de o parte, entuziasm pentru lucrurile înălțătoare și frumoase, pe de altă parte, după cele ce s-au întâmplat aici marți seara, cum ai putut s-o neglijezi patru zile la rând pe ființa care s-ar părea că trebuie să-ți fie mai scumpă decât orice pe lume? Ai recunoscut chiar în discuția avută cu Katerina Feodorovna că Natalia Nikolaevna te iubește atât de mult și este atât de generoasă, încât te va ierta. Dar cu ce drept te bizui pe o asemenea iertare și mergi până la a paria în legătură cu un asemenea lucru? Cu ce drept? Oare nu te-ai gândit nici o clipă câte gânduri negre, câte îndoieli, câte bănuieli i-ai pricinuit Nataliei Nikolaevna în cursul acestor din urmă zile? Oare era de ajuns faptul că pe tine te-au atras acolo niște idei noi, ca să ai latitudinea de a-ți neglija principala obligație? Iartă-mă, Natalia Nikolaevna, că mi-am călcat cuvântul. Dar chestiunea de acum este mai serioasă decât cuvântul dat; dumneata mă vei înțelege,

desigur... Știi tu oare, Alioșa, că pe Natalia Nikolaevna am găsit-o într-un asemenea hal de suferință, încât e lesne de înțeles ce infern au fost pentru ea aceste patru zile, care, dimpotrivă, ar fi trebuit să fie cele mai minunate din viața ei? Pe de o parte asemenea comportare, iar pe de alta - vorbe, vorbe și iar vorbe... oare n-am dreptate? Și după toate acestea, vii să mă acuzi pe mine, când de fapt ești unicul vinovat.

Prințul sfârși. Se lăsase furat de propria-i elocință și nu-și putea ascunde de noi satisfacția triumfului. Auzind de suferințele Natașei, Alioșa o privi copleșit de durere, dar hotărârea ei fusese luată dinainte.

— Lasă, Alioșa, nu te mai necăji. Sunt alții mai vinovați decât tine. Ia loc și ascultă ceea ce-i voi spune acum tatălui tău. E timpul să terminăm!

— Explică-te, Natalia Nikolaevna, interveni prințul, te rog stăruitor! Sunt aproape două ore de când tot ascult nu știu ce enigme. Astea-s de nesuportat, și, mărturisesc, nu mă așteptam la o asemenea primire.

— Se prea poate; pentru că v-ați gândit, probabil, că, fermecați de cuvintele dumneavoastră, nu vom observa intențiile dumneavoastră ascunse. Ce să vă mai explic! Știți și singur și înțelegeți prea bine despre ce este vorba. Alioșa are dreptate. Cea mai arzătoare dorință a dumneavoastră este de a ne despărți. Știați dinainte aproape tot ce se va întâmpla aici în zilele ce aveau să urmeze acelei seri de marți și ați calculat cu sânge rece și cu de-amănuntul toate consecințele. V-am mai spus chiar adineauri că dumneavoastră priviți fără pic de seriozitate atât relațiile dintre mine și dumneavoastră cât și proiectul de logodnă pe care l-ați imaginat. Glumiți cu noi; jucați teatru și urmăriți un scop premeditat. Jocul dumneavoastră merge la sigur. Alioșa avea dreptate, reproșându-vă că pentru dumneavoastră toate acestea sunt un fel de vodevil. În loc să-l mustrați pe Alioșa, ar fi trebuit, dimpotrivă, să vă crească inima de bucurie, deoarece, fără a bănui nimic,

v-a îndeplinit întru totul planul și așteptările; ba poate chiar mai mult.

Încremenisem de uimire. Presimțisem că în seara aceea avea să se întâmple o catastrofă. Dar sinceritatea atât de tăioasă a Natașei precum și tonul disprețuitor nedisimulat al cuvintelor ei m-au uimit peste măsură. Așadar, ea știa într-adevăr ceva, reflectai eu, și iat-o că s-a decis, fără șovăire, la ruptură. Probabil că îl așteptase cu nerăbdare pe prinț, ca să-i spună dintr-o dată totul pe față. Prințul păli ușor. Chipul lui Alioșa exprima o teamă naivă și o chinuitoare așteptare.

— Amintește-ți de ce m-ai învinuit acum! sublinie răspicat prințul, și cântărește-ți măcar puțin cuvintele... nu mai înțeleg nimic.

— A! Prin urmare, deocamdată nu vreți să înțelegeți din două cuvinte, făcu Natașa. Până și el, iată, până și Alioșa v-a înțeles la fel ca și mine, iar noi doi n-aveam cum să ne înțelegem, deoarece nici nu ne-am văzut. Totuși, chiar și lui i s-a părut că dumneavoastră jucați cu noi o comedie, un joc nedemn și jignitor, iar Alioșa vă iubește, crede în dumneavoastră, vă divinizează. Dumneavoastră n-ați considerat necesar, cel puțin față de el, să încercați a fi ceva mai prudent, ceva mai dibaci, scontând faptul că Alioșa va fi lipsit de suficienta perspicacitate pentru a vă pricepe. Cum însă el are o inimă simțitoare, delicată, și e foarte impresionabil, cuvintele dumneavoastră, tonul lor, după cum spune el, i-au rămas la inimă...

— Nu înțeleg nimic, absolut nimic! repetă prințul încercând să pară profund consternat și adresându-mi-se de data aceasta mie, ca și cum m-ar fi luat de martor.

Era însă surescitat și clocotea tot.

— Dumneata ești bănuitoare și alarmată, continuă apoi adresându-se Natașei, adică nu, ești pur și simplu geloasă pe Katerina Feodorovna, de aceea pari gata să acuzi întreaga lume (și în primul rând pe mine) și... și permite-mi să-ți spun totul; află că despre caracterul dumitale oricine

ar putea să-și facă o părere destul de ciudată... În ceea ce mă privește, nu sunt de loc obișnuit cu asemenea scene și n-aș mai întârzia un singur moment aici, după toate aceste demonstrații, dacă n-ar fi în joc interesele fiului meu... Totuși mai aștept încă; vei avea oare bunăvoința să te explici?

— Va să zică dumneavoastră, chiar și în urma celor auzite vă încăpățânați a nu înțelege din două cuvinte ceea ce, de fapt, știați prea bine? Doriți neapărat să spun totul, fără înconjur?

— Nu-ți cer nimic altceva.

— Fie... Ascultați atunci, strigă Natașa cu ochii scăpărând de mânie, vă voi spune totul deschis, totul pe față!

CAPITOLUL III

Ea se ridică și începu să vorbească stând în picioare, nedându-și seama de asta din pricina tulburării ce-o cuprinsese. Prințul ascultă cât ascultă, apoi se ridică și el. Scena devenea mult prea solemnă.

— Reîmprospătați-vă cuvintele dumneavoastră de marți, începu Natașa. Ați spus cam așa: am nevoie de bani, de căi netede, fără riscuri, de un nume de vază în societatea înaltă, vă amintiți?

— Da, îmi amintesc.

— Tocmai pentru a putea obține acești bani și toate aceste succese, care altminteri v-ar fi scăpat din mână, tocmai pentru aceste motive ați și venit aici marți seara, născocind logodna și calculând totul în așa fel, ca să puteți prinde cu ajutorul acestei glume prada ce vi se strecura printre degete.

— Natașa, strigai eu, gândește-te ce spui!

— Glumă! Calcul! Eu? repeta prințul cu un aer profund jignit.

Zdrobit de durere, Alioșa privea aproape buimac.

— Da, da, nu mă întrerupeți, am jurat că voi spune tot ce am pe inimă, continuă Natașa iritată. Dumneavoastră n-ați uitat, desigur, că Alioșa refuzase să vă asculte. O jumătate de an v-ați tot trudit în zadar cu el, încercând să-l îndepărtați de mine. Nu i-ați obținut însă supunerea. Apoi, dintr-o dată, intervine un moment critic, în care nimic nu mai e de amânat. A scăpa acest moment însemna a pierde printre degete și logodnica, și banii, dar mai ales banii, trei milioane în cap... Mai rămânea un singur lucru: ca Alioșa să ajungă a o îndrăgi pe aceea asupra căreia dumneavoastră v-ați oprit alegerea. V-ați făcut bine socoteala: dacă s-ar îndrăgosti de ea, s-ar putea să mă părăsească pe mine...

— Natașa, Natașa, exclamă Alioșa copleșit de durere. Ce spui, ce tot spui tu?

— Iar după aceea dumneavoastră ați procedat în consecință, continuă ea fără a se sinchisi de lamentarea lui Alioșa; dar s-a mai repetat o dată aceeași istorie! Totul ar fi mers ca pe roate, dar eu - iarăși eu - vă stau în cale! O singură speranță vă mai rămăsese: experimentat și viclean cum sunteți, ați observat, pare-se, încă de pe atunci, că Alioșa lăsa uneori să se vadă că-l împovărează oarecum vechea lui legătură, îl cam stânjenesc sentimentele lui față de mine. Firește, dumneavoastră n-ați fi putut să nu observați că a început să mă cam neglijeze, să se plictisească, să nu mai dea pe aici câte cinci zile în șir. Vă veți fi spus, poate, că într-o bună zi se va plictisi definitiv și mă va părăsi, când, dintr-o dată, marți, maniera francă de a proceda a lui Alioșa v-a lovit ca un trăsnet din senin. Ce vă mai rămânea de făcut?!...

— Dă-mi voie, strigă prințul, dimpotrivă! Dimpotrivă, acest fapt...

— Ziceam, îl întrerupse dârz Natașa, că în acea seară dumneavoastră v-ați pus imediat unica întrebare: „Ce e de făcut acum?” și v-ați hotărât să-i îngăduiți căsătoria cu mine, dar nu faptic, ci doar așa, de formă... numai ca să-l potoliți. Data oficierii căsătoriei - gândeați în sinea dumneavoastră - poate fi amânată la nesfârșit; între timp, înmugurește o dragoste nouă; nu v-a scăpat lucrul acesta. Și iată, tocmai pe acel mugure de dragoste nouă v-ați și propus să clădiți totul.

— Romane, romane, rosti prințul cu jumătate de glas, ca pentru sine; consecințe ale solitudinii, ale reveriilor, ale romanelor citite!

— Da, tocmai pe această nouă iubire v-ați propus să clădiți totul, repetă Natașa, fără să audă ori să acorde vreo atenție cuvintelor prințului, în aceeași stare de emoție incandescentă. Și încă ce șanse pentru noua dragoste înfiripată în sufletul lui Alioșa! Ea s-a zămislit chiar înainte ca el să fi cunoscut prea multe din virtuțile acelei fete! Încă din clipa în care Alioșa se hotărâse să-i destăinuie că n-o poate iubi, deoarece îl opresc simțul datoriei și o altă iubire, fata, dintr-o dată, prin înțelegerea ei, știuse să reverse atâta noblețe și atâta simpatie față de el și de rivala sa! Și o făcuse cu o atât de caldă putere de iertare, încât Alioșa, chiar dacă și până atunci crezuse în frumusețea ei sufletească, nu-și închipuise niciodată că ar putea fi chiar atât de frumoasă! El a venit atunci și pe la mine, e adevărat, dar nu mi-a vorbit decât numai și numai de dânsa; fiindcă îl uimise, îl uluise. Negreșit, după o asemenea scenă, chiar de a doua zi trebuia să simtă dorința neînfrânată de a o vedea încă o dată pe ființa aceea sublimă ce-l impresionase într-atâta, chiar dacă n-ar fi fost decât dintr-un îndemn de simplă recunoștință. De ce, prin urmare, nu s-ar fi dus la dânsa? De ce, când bine știa că vechea lui iubită nu mai suferă, soarta ei fiind lămurită; doar acesteia, ca soț, el i se dăruia pentru totdeauna, iar cu noua lui dragoste nu zăbovea decât o clipă oarecare din

viață... Și cât de ingrată ar fi fost Natașa, dacă s-ar fi arătat geloasă pe o fărâmă dintr-o viață întreagă... Deși, în realitate, astfel i se răpește pe neobservate acestei Natașe în loc de o clipă - o zi, două, trei... Între timp, ființa aceea admirabilă îi oferă atâta inedit, îi apare într-o lumină nouă atât de neașteptată, împrăștie din plin atâta nobil entuziasm și totodată atâta naivitate copilărească - apropiindu-se aci de felul lui de a fi. Și-și jură unul altuia prietenie, frățietate, jură să nu se mai despartă cât vor trăi. „În numai vreo cinci-șase ore de conversație" sufletul lui se deschide pe de-a-ntregul unor noi simțăminte, inima lui i se dăruie ei toată... Va sosi în cele din urmă timpul, v-ați gândit și dumneavoastră, când el însuși va compara noile și proaspetele sale emoții și simțăminte cu iubirea de mai înainte; acolo totul este cunoscut, obișnuit; acolo îl așteaptă scene de gelozie, reproșuri, lacrimi... Acolo, chiar dacă iubita lui se joacă ori glumește cu el, parcă n-o face totuși ca de la egal la egal, ci-l tratează ca pe un copil... și mai ales tot ce-i acolo e atât de cunoscut, totul este o cărare bătătorită... pe când dincoace!...

O sugrumau lacrimile și un nod de amară durere, dar Natașa făcu o sforțare și se stăpâni câteva clipe.

— Și după aceea? Ei, mai departe, timpul își va face datoria; că doar nu pentru acum, imediat, e fixată căsătoria cu Natașa. Între timp, ar putea interveni multe schimbări... Pe de altă parte - cuvintele dumneavoastră, aluziile, interpretările, elocința... Ba s-ar putea strecura pe nesimțite și ceva clevetiri pe socoteala acestei nesuferite Natașa; ar putea fi înfățișată într-o lumină atât de nefavorabilă și... cum se vor mai rezolva toate acestea - nu se știe, dar victoria va fi de partea dumneavoastră! Alioșa, dragul meu, nu mă învinui! Să nu-mi spui că nu ți-am înțeles dragostea sau că n-o prețuiesc de ajuns. Știu că tu mă mai iubești și acum și că în clipa asta poate că nici nu pricepi rostul destăinuirilor mele. Mai știu că am făcut foarte, foarte rău, spunând toate acestea. Dar ce pot face,

dacă le înțeleg prea bine și dacă te iubesc din ce în ce mai mult... nesfârșit... până la nebunie!

Ea își acoperi fața cu mâinile, se prăbuși în fotoliu și izbucni într-un plâns disperat ca un copil. Cu un strigăt de durere, Alioșa alergă la ea. Nu era în stare să îndure fără lacrimi lacrimile ei.

Dar hohotele de plâns ale Natașei i-au fost, pare-se, de mare ajutor prințului. Toată pornirea pătimașă cu care vorbise ea în timpul acestei explicații lungi, toate ieșirile aspre împotriva lui, de care prințul, fie și numai în virtutea unei elementare bune-cuviințe, ar fi trebuit să se simtă grav ofensat, toate acestea acum, evident, puteau fi atribuite unui nestăpânit acces de gelozie, unei iubiri rănite, ba chiar unei stări maladive. Ba se și cuvenea să manifeste o înțelegătoare compasiune...

— Liniștește-te, calmează-te, Natalia Nikolaevna, o consolă prințul, folosind prilejul, toate acestea sunt rezultatul exaltării dumitale, al viselor și singurătății în care te-ai zbătut... Te-a tulburat atât de mult purtarea ușuratică a lui Alioșa... Asta nu-i însă decât o condamnabilă neprevedere din partea lui. Dar lucrul cel mai important, asupra căruia dumneata ai insistat în chip deosebit, rămâne întâmplarea de marți seara, care se cădea să-ți demonstreze mai curând întregul și nețărmuritul lui atașament față de dumneata, în timp ce - dumneata ai crezut, dimpotrivă, că...

— O, nu-mi mai vorbiți, nu mă mai chinuiți, măcar în clipa asta, vă rog, vă rog! îl întrerupse Natașa plângând amarnic; mie inima mi-a spus de mult totul, de mult! Credeți oare că eu nu înțeleg că iubirea de altădată a lui Alioșa s-a dus iremediabil?... Aici, în această cameră, singură... ori de câte ori mă lăsa să-l aștept, ori de câte ori mă uita... le-am trăit toate acestea... și la toate am reflectat. Dar ce aveam de făcut?! Nu te învinuiesc, Alioșa... Dar de ce dumneavoastră căutați să mă înșelați? Vă închipuiți cumva că n-am încercat să mă amăgesc

singură?... O, de câte ori, de câte ori! Parcă nu m-am căznit să pătrund fiecare vibrație a vocii lui? Parcă n-am învățat să citesc pe chipul și în ochii lui? Totul, totul s-a dus, totul e înmormântat... Oh, nefericita de mine...

Alioșa, în genunchi în fața ei, plângea.

— Da, da, numai eu sunt vinovat. Totul pornește de la mine! repeta el printre lacrimi.

— Nu, pe tine nu te învinui, Alioșa... Între noi sunt alții... sunt dușmanii noștri! Da, ei... ei!

— Te rog, la urma urmei, se agită prințul impacientat, pe ce bază îmi atribui dumneata toate aceste... crime? Căci tot ce spui nu sunt decât presupuneri, cu nimic dovedite...

— A, dovezi! strigă Natașa, ridicându-se repede din fotoliu, doriți dovezi, om perfid ce sunteți! N-ați fi putut, n-ați fi avut cum să acționați altfel decât venind aici cu propunerea dumneavoastră! Trebuia să-l împăcați cumva pe fiul dumneavoastră cu el însuși, să-i adormiți remușcările, pentru ca să se dăruiască mai ușor, mai fără griji, pe de-a-ntregul Katiei. Altminteri, s-ar fi gândit mereu la mine și nu s-ar fi lăsat înrâurit de dumneavoastră, pentru că v-ați cam plictisit tot așteptând. Sau poate vreți să spuneți că nu-i adevărat?

— Mărturisesc, răspunse cu un zâmbet sarcastic prințul, că dacă aș fi vrut să te înșel, într-adevăr, calculam așa cum presupui dumneata. Ești foarte... ingenioasă, dar toate acestea se cuvin a fi dovedite mai întâi, înainte de a arunca în obrazul cuiva asemenea insulte.

— Vreți dovezi? Dar întreaga dumneavoastră comportare anterioară, încercările de a-l îndepărta de mine nu sunt oare tot atâtea dovezi? Părintele care își învață fiul să neglijeze și să batjocorească astfel de obligații, scontând tot felul de avantagii mondene și bani, își pervertește copilul. Ce tot vorbeați mai adineauri de scară și de mizera mea locuință? Cine altul dacă nu tot dumneavoastră ați refuzat să-i mai dați bani de cheltuială, pentru a ne sili astfel să ne despărțim, constrânși de lipsuri și de foame?

Mulțumită dumneavoastră ne aflăm în această locuință, la care se ajunge pe scara pe care ați urcat; așadar, de ce-i atribuiți acum tot lui o vină inexistentă, om fățarnic ce sunteți? Și de unde vor fi venit, cum de v-a năpădit dintr-o dată, atunci, în acea seară, o asemenea înflăcărare și niște convingeri atât de nepotrivite firii dumneavoastră? Ce v-a făcut să aveți atâta nevoie de mine? În răstimpul acestor patru zile am măsurat mereu, în lung și în lat camera pe care o vedeți; am chibzuit totul, am cântărit fiecare cuvânt al dumneavoastră, m-am gândit la expresia feței cu care ați venit în seara aceea și m-am convins că toate acestea n-au fost decât prefăcătorie, farsă, o comedie jignitoare, josnică și nedemnă... Căci vă cunosc doar mai de mult, cum să nu vă cunosc! De fiecare dată când Alioșa se întorcea de la dumneavoastră îi ghiceam pe chip tot ceea ce i-ați vorbit, ați căutat să-i strecurați în suflet; am studiat cu atenție toate semnele înrâuririi pe care ați avut-o asupra lui! Nu, nu mă mai puteți înșela! Poate că mai aveți și alte calcule, pe care nu le-ați pus încă în aplicare - nimic nu este exclus; poate că nici nu v-am spus încă lucrul principal, dar astea nu mai au acum nici o importanță! Important este că tot timpul acesta dumneavoastră ați urmărit să mă înșelați, iată adevărul! Și acest adevăr trebuia să vi se spună în față!

— Atâta tot? Astea sunt toate dovezile dumitale? Dar gândește-te, femeie apucată, că prin această prefăcătorie (cum numești dumneata propunerea mea de marți) eu mă angajam prea tare. Un asemenea demers, dacă ar fi fost vorba de un calcul oarecare, ar fi însemnat o prea mare imprudență din partea mea.

— V-ați fi angajat prea mult? Cum și prin ce v-ați legat dumneavoastră? Ce v-ar fi împiedicat, adică, să mă înșelați? Ce contează pentru dumneavoastră obijduirea unei fete! Mai ales când este o biată fugară, repudiată de părintele ei, lipsită de orice apărare, *care și-a pătat cinstea*, adică o *imorală*! Merită oare să mai ții cont de

dânsa, când o asemenea *farsă* poate aduce un profit oarecare, fie el cât de mic?

— Dar în ce situație te pui, pe dumneata însăți, Natalia Nikolaevna, gândește-te numai! Văd că susții cu tot dinadinsul cum că ți-aș fi adus o ofensă. Dar ofensa e atât de gravă, atât de umilitoare, încât nici nu concep cum de a fost posibil să ți-o imaginezi măcar și, cu atât mai mult, să stărui atât asupra ei. Trebuie să fii prea obișnuită cu fel de fel de situații echivoce, pentru a putea admite cu atâta ușurință acest lucru, iartă-mă că trebuie să ți-o spun. Mă simt însă îndreptățit să-ți fac atare reproșuri, pentru că dumneata îl înverșunezi pe propriul meu fiu împotriva mea; și chiar dacă el nu s-a ridicat încă împotrivă-mi, în apărarea dumitale, inima lui mi-e ostilă...

— Nu, tată, nu! strigă Alioșa. Nu m-am ridicat împotriva ta, pentru că nu te cred în stare să ofensezi și nici nu-mi pot închipui că s-ar putea aduce cuiva asemenea ofense.

— Ai auzit?! strigă prințul.

— Natașa, numai eu sunt vinovat de toate, nu-l învinui pe el. E păcat, e îngrozitor!

— Auzi, Vanea? Acum și el e împotriva mea! strigă Natașa.

— Destul, zise prințul, trebuie să punem capăt acestei scene penibile. Stupidul și furibundul dumitale acces de gelozie, prelungit dincolo de orice limite, îți dezvăluie caracterul într-o lumină cu totul nouă pentru mine. Sunt, în sfârșit, prevenit. Ne-am pripit, într-adevăr, ne-am pripit. Dumneata nici nu-ți dai seama cum m-ai jignit; pentru dumneata, asta nu-i mare lucru. Ne-am pripit... ne-am pripit... firește, cuvântul dat trebuie să fie sfânt, dar... sunt tată și trebuie să veghez la fericirea fiului meu...

— Va să zică, vă retrageți cuvântul? strigă Natașa indignată. N-ați așteptat decât un prilej! Bine, dar țin să știți că, încă înainte de asta, acum două zile, stând uitată aici, mă hotărâsem eu însămi să-l eliberez pe fiul

dumneavoastră de orice obligație, iar acum v-o confirm tuturor celor de față. Eu sunt aceea care renunț!

— Cu alte cuvinte, dumneata încerci, poate, să reînvii în el toată frământarea de mai înainte, sentimentul datoriei, toate „mustrările de conștiință pentru obligațiile asumate” (după cum te-ai exprimat singură mai adineauri), pentru ca astfel să ți-l apropii la fel ca mai înainte. E o concluzie care se impune chiar după propria dumitale teorie; de aceea îți și vorbesc astfel; dar, în sfârșit, ajunge; timpul va hotărî totul. Am să aștept un moment mai calm ca să mă explic cu dumneata. Sper că nu ne vom întrerupe definitiv relațiile. De asemenea, trag nădejde că vei învăța să mă apreciezi mai bine. Astăzi voiam tocmai să-ți destăinui proiectul meu în legătură cu părinții dumitale, din care ai fi văzut... dar ajunge! Ivan Petrovici! adăugă el, apropiindu-se de mine, acum, mai mult decât oricând, mi-e de mare preț a te cunoaște îndeaproape, ca să nu-ți mai spun și cât de veche e dorința aceasta a mea. Sper că mă vei înțelege... Zilele acestea am să te vizitez; îmi permiți?

Eu m-am înclinat. Mi se părea și mie că acum nu mai puteam evita intenția lui de a ne cunoaște. Prințul îmi strânse mâna, o salută fără cuvinte pe Natașa, apoi ieși cu aerul demnității jignite.

CAPITOLUL IV

Câteva momente nimeni n-a scos o vorbă. Pe Natașa o frământau gândurile, apăsătoare și triste, și sta frântă de durere. Întreaga ei energie o părăsise dintr-o dată. Cu privirea pierdută, părea cu totul absentă. Ținea încă între degetele ei mâna lui Alioșa; acesta își plângea încet durerea, uitându-se la ea din când în când cu teamă și curiozitate.

În sfârșit, începu s-o consoleze cu sfială, căutând s-o liniștească. O implora să nu se supere, se învinuia pe sine, dar ghiceai că ține foarte mult să-l disculpe pe taică-său și că asta îl preocupa cu deosebire. În câteva rânduri aduse vorba despre asta, dar nu se încumetă să se exprime clar, de teamă să nu redeștepte mânia Natașei. Îi jura dragoste eternă, nestrămutată și se străduia cu înflăcărare să-și justifice atașamentul față de Katia; repeta fără încetare că o iubește pe Katia numai ca pe o soră, ca pe o soră dragă și bună, pe care însă n-ar putea-o părăsi de tot, că așa ceva ar fi și brutal, și crud din partea sa și repeta mereu că din clipa în care Natașa o va cunoaște pe Katia, ele se vor împrieteni pentru totdeauna și vor rămâne nedespărțite, și astfel vor dispărea cu desăvârșire toate neînțelegerile. Această idee îl încânta cu deosebire. Bietul băiat nu mințea de loc. Temerile Natașei erau străine înțelegerii lui, după cum în general nu pricepuse bine cam ce-i spusese ea mai înainte lui taică-său. Înțelesese doar atât: că ei se certaseră și aceasta îl apăsa ca o piatră pe inimă.

— Tu mă învinuiești pentru tatăl tău? îl întrebă Natașa.

— Cum aș putea să te învinuiesc pe tine, răspunse cu mâhnire în glas Alioșa, când eu însumi sunt vinovat de toate? Eu sunt cel ce te-a împins la o asemenea mânie, iar tu în supărare l-ai învinuit și pe el, pentru că voiai să mă dezvinovățești pe mine: tu-mi dai totdeauna dreptate, deși nu merit aceasta. Trebuia căutat vinovatul și - poftim! te-ai gândit la el. Cu toate că, într-adevăr, într-adevăr el nu e vinovat! exclamă Alioșa, reînsuflețindu-se. Parcă pentru asta a venit el aici?! Asta oare aștepta el?!

Văzând însă că Natașa îl privește cu tristețe și mustrare în ochi, își pierdu dintr-o dată curajul.

— Bine, bine, nu mai insist, la ce să mai insist? iartă-mă, rosti el. Numai eu sunt vinovat de toate!

— Da, Alioșa, rosti Natașa cu o sfârșeală în glas. El a trecut acuma printre noi și ne-a distrus întreaga liniște, pentru tot restul vieții noastre. Tu ai crezut întotdeauna în

mine mai mult decât în toți; dar de azi înainte el ți-a strecurat în inimă o anumită bănuială în ceea ce mă privește, o anumită neîncredere, ai ajuns să mă învinuiești și asta înseamnă că tatăl tău mi-a răpit jumătate din inima ta. O umbră a trecut printre noi.

— Nu vorbi așa, Natașa. De ce spui: „o umbră”.

Expresia aceasta îl indispuse pe Alioșa.

— El te-a atras, simulând bunătatea, o falsă mărinimie, continuă Natașa, și, de acum încolo, te va monta din ce în ce mai mult împotriva mea.

— Îți jur că nu! o asigură Alioșa cu și mai mare ardoare. Era supărat, desigur, tata, când a spus acel „ne-am pripit”, dar te vei convinge și singură, chiar mâine sau zilele acestea, că-și va reveni; iar dacă el s-a supărat până într-atâta încât să se opună căsătoriei noastre, îți jur că n-am să-l ascult. Poate că voi avea puterea s-o fac. Și știi cine ne va ajuta? exclamă Alioșa entuziasmat de propria sa idee, Katia ne va ajuta! Ai să vezi ce ființă minunată e ea! Ai să vezi tu că ea nu vrea să-ți fie rivală și să ne despartă! O, cât de nedreaptă ai fost mai adineauri, când spuneai că eu sunt dintre cei care pot să-și piardă dragostea chiar a doua zi după nuntă! O, cât m-au durut aceste cuvinte! Nu, să știi că nu sunt cum ai crezut, iar dacă o vizitam adeseori pe Katia...

— Ajunge, Alioșa, te rog, poți s-o vizitezi cât dorești și când dorești. Nu despre asta a fost vorba adineauri, n-ai înțeles bine. Fii fericit cu cine-ți place. Doar nu pot pretinde inimii tale mai mult decât îmi poate da.

Intră Mavra.

— Ce fac, vă servesc ceaiul, ori ba? Auzi, de două ore clocotește samovarul! Ceasul e unsprezece.

Vorbise pe un ton pornit și grosolan, ceea ce lăsa să se priceapă cât de colo ce supărată-i, bineînțeles, mai întâi și-ntâi pe Natașa. În ultimele zile, începând adică de marți, Mavra plutise de bucurie într-al nouălea cer că domnișoara ei (pe care o iubea foarte mult) se mărită și trăncănise

despre asta peste tot, printre locatarii imobilului, prin cartier, și la prăvălie, îi șoptiseși portarului. Mavra se lăudase și povestise triumfătoare în stânga și-n dreapta că prințul este un om cu vază, că e și general, și grozav de bogat, că venise el însuși să ceară consimțământul domnișoarei ei și că dânsa, Mavra, auzise totul cu urechile ei... pentru ca acum praful să se aleagă de toate. Prințul plecase supărat, ceaiul nu fusese servit și, se înțelege de la sine, că numai domnișoara era vinovată. Doar o auzise Mavra cum îi vorbise ea prințului, fără pic de respect.

— Bine... Servește-l! răspunse Natașa.

— Dar cu gustarea, ce fac, s-o servesc ori nu?

— Servește și gustarea, răspunse Natașa încurcată.

— Bine că ne-am pregătit și ne-am tot pregătit! bombăni Mavra, de ieri nici nu-mi mai simt picioarele. Am alergat după vin tocmai la Nevski, când colo... Și ieși furioasă trântind ușa.

Natașa roși, jenată, și-mi căută privirea. Între timp s-a servit ceaiul, iar o dată cu el gustarea: vânat, pește și două sticle cu vin excelent, de la Eliseev[xxiv] „Și la ce toate aceste pregătiri?” mă gândeam.

— Vezi, Vanea, așa sunt eu, spuse Natașa apropiindu-se de masă, jenată chiar și față de mine. Presimțisem doar că toate se vor petrece așa cum s-au petrecut, dar îmi ziceam că ar fi posibil și altfel. Că Alioșa o să vină, că o să caute să ne împăcăm, că ne vom împăca și că toate bănuielile mele se vor dovedi neîntemeiate, că-mi voi schimba părerea și... pentru orice eventualitate, vezi, de aceea am pregătit această gustare. Ce vrei, crezusem că o să stăm mai mult de vorbă, că vom mai întârzia și noi...

Sărmana Natașa! Cât de tare se îmbujorase spunându-mi toate acestea! Alioșa se entuziasmă.

— Ei vezi, Natașa! strigă el, n-ai crezut nici tu că se va întâmpla așa; acum două ore nu dădeai crezare bănuielilor tale! Nu, acestea toate trebuie îndreptate; eu sunt singurul vinovat, cauza tuturor relelor, dar voi îndrepta totul, totul.

Permite-mi numai, Natașa, să merg chiar acum la tata! Trebuie să-l văd. El se consideră jignit; trebuie consolat. Îi voi spune eu totul, totul, ca de la mine, numai ca din partea mea; n-o să fii amestecată aici cu nimic. Și am să aranjez așa cum trebuie... Nu te supăra pe mine că stărui atât de mult să merg la el și că vreau să te las. E cu totul altceva la mijloc: mi-e milă de dânsul; o să vină o clipă când se va disculpa în fața ta; ai să vezi... Mâine dis-de-dimineață voi fi iar la tine și voi rămâne toată ziua aici; la Katia n-am să mă duc.

Natașa nu-l opri, ba îl sfătui chiar să meargă. Îi era grozav de teamă ca nu cumva Alioșa să stea de acum încolo la dânsa în silă, zile întregi, plictisindu-se astfel de ea. Îl rugă doar ca să nu vorbească nimic în numele ei și căută să-i zâmbească mai cu voioșie la despărțire. Alioșa se pregătise să plece, când deodată se apropie de ea, îi luă amândouă mâinile într-ale lui și se așeză lângă dânsa. O privea cu negrăită duioșie.

— Natașa, draga mea, îngerul meu, nu te supăra pe mine și să nu ne certăm niciodată. Făgăduiește-mi că întotdeauna vei crede tot ce-ți spun, iar eu te voi crede pe tine. Uite, îngerul meu, ce-ți voi istorisi acum: o dată am fost noi doi certați, nu-mi mai amintesc de ce; vinovat eram eu. N-am mai vorbit unul cu altul. N-am vrut să cer eu cel dintâi iertare, deși mi-era sufletul cătrănit. Umblam prin oraș, hoinăream peste tot, mă duceam pe la prieteni, dar mi-era atât de greu, ah! atât de greu... Și atunci mi-a venit un gând îngrozitor: ce s-ar fi întâmplat, dacă tu, de pildă, te-ai fi îmbolnăvit din cine știe ce motiv și ai fi murit? O, când mi-am închipuit una ca asta, m-a cuprins deodată o disperare atât de adâncă, de parcă te-aș fi pierdut în realitate și pentru vecie. Gândurile mi se învălmășeau, tot mai apăsătoare și mai întunecate. Și atunci, încetul cu încetul, am început să-mi imaginez că venisem la mormântul tău, că m-am prăbușit peste el în neștire, că l-am îmbrățișat și am încremenit acolo, doborât de durere.

Îmi imaginam cum aș fi sărutat acel mormânt, cum te-aș fi strigat din adâncurile lui să apari măcar pentru o clipă, cum i-aș fi cerșit lui Dumnezeu o minune, ca să te învie cel puțin pentru o clipă în fața ochilor mei. Mă vedeam aruncându-mă să te îmbrățișez, strângându-te la piept, o! cum te-aș fi sărutat și aș fi vrut, mi se pare, să mor acolo de fericire; eram înnebunit că am putut încă o dată să te îmbrățișez la fel ca mai înainte fie și pentru o singură clipă. Iar în timp ce-mi năvăleau în minte toate aceste gânduri, m-am pomenit deodată zicându-mi: te-aș cere lui Dumnezeu pentru o clipă, când tu de fapt ai fost lângă mine șase luni în șir, șase luni în care de atâtea ori ne certaserăm și atâtea zile nu vorbisem unul cu altul! Au fost zile întregi când stătuserăm îmbufnați și în care dădusem cu piciorul fericirii, iar acum, în închipuirea mea, vream să te strig să reapari din mormânt pentru o singură clipă, în schimbul căreia aș fi fost gata să-mi dau și viața!... De îndată ce am cugetat la toate acestea, nemaiputând suporta, am alergat repede la tine, am venit aici; tu mă așteptai și când ne-am îmbrățișat, după cearta aceea, îmi amintesc bine că te-am strâns atât de tare la pieptul meu, ca și când într-adevăr eram pe cale să te pierd. Să nu ne mai certăm, Natașa, niciodată! Sufăr atât de mult... Și cum poți, Doamne! cum poți tu să te gândești că eu aș fi în stare să te las!

Natașa plângea. S-au îmbrățișat afectuos și Alioșa i-a jurat iarăși că nu o va părăsi niciodată. După aceea alergă la taică-său. Era ferm convins că va aranja și va împăca lucrurile cum e mai bine.

— S-a terminat! Totul e pierdut! murmură Natașa, strângându-mi spasmodic mâna. El mă iubește și poate că nu mă va uita niciodată; dar o iubește și pe Katia și după un timp oarecare pe ea o va iubi mai mult decât pe mine. Iar vipera asta, prințul, nu doarme, și atunci...

— Natașa! Și eu cred că prințul nu procedează tocmai corect, dar...

— Cum! Te mai îndoiești de ceva din toate câte i le-am spus? Așa mi s-a părut după chipul tău schimbat. Dar așteaptă puțin și o să-ți dai singur seama dacă am avut sau nu dreptate! Și încă am vorbit numai în general, dar Dumnezeu știe câte nu mai are de gând! E un om groaznic! Cât m-am zbuciumat, în aceste patru zile, umblând prin cameră, și toate mi s-au limpezit în minte. Lui nu-i trebuie decât un mijloc prin care să-l elibereze pe Alioșa, să-i ușureze inima de o tristețe ce l-ar împiedica să trăiască și de obligațiile dragostei lui față de mine. A născocit această căsătorie și ca să se insinueze între noi cu influența lui nefastă, și ca să-l farmece pe Alioșa cu mărinimia și noblețea sufletească de care e în stare. Acesta-i, Vanea, adevărul adevărat! Alioșa oferă din acest punct de vedere un caracter potrivit. Alioșa s-ar fi liniștit în privința mea. Îngrijorarea pentru mine i-ar fi trecut. S-ar fi gândit, probabil: acum, Natașa mi-e soție, e a mea pe veci și, fără să vrea, și-ar fi îndreptat mai mult atenția către Katia. Prințul a studiat-o, desigur, foarte bine pe această Katia - a mirosit că ea-i poate fi o pereche nimerită și că-l poate atrage mai mult decât mine. Ah, Vanea! Toată speranța de acum încolo mi-o îndrept către tine; din anumite motive, prințul vrea să-ți devină prieten. Nu-l respinge și caută, dragul meu, pentru Dumnezeu, să nimerești cât mai curând la contesă. Fă cunoștința acestei Katia și spune-mi ce este ea în fond? Am nevoie să pătrund acolo cu ochiul tău. Nimeni nu mă poate înțelege ca tine, iar tu știi de ce am eu nevoie. Caută să afli, de asemenea, în ce măsură s-au împrietenit, ce este între ei, despre ce vorbesc, ce-și spun! Dar mai ales, da, mai ales, caută s-o cunoști mai bine pe Katia... Dovedește-mi iarăși, și de astă dată, dragul meu, scumpul meu Vanea, întreaga ta prietenie! Căci de acum înainte tu ești singura mea nădejde!...

.....

Când m-am înapoiat acasă era aproape unu noaptea. Nelli mi-a deschis ușa cu fața somnoroasă. A zâmbit și m-a privit cu ochi luminoși. Era tare necăjită, sărmana, că o furase somnul. Ar fi vrut să mă aștepte. Mi-a spus că trecuse cineva care întrebase de mine, că stătuse cu ea de vorbă și-mi lăsase un bilețel. Bilețelul era de la Masloboev. Mă ruga să trec pe la el a doua zi, între orele douăsprezece și unu. Aș fi vrut s-o mai întreb despre multe, dar am amânat pentru a doua zi, stăruind ca ea să se ducă neapărat la culcare; sărmana și așa obosise destul așteptându-mă, căci adormise numai cu o jumătate de oră înaintea sosirii mele.

CAPITOLUL V

Dimineața, Nelli mi-a povestit mai pe larg despre vizita din ajun și astfel mi-a fost dat să aflu lucruri destul de ciudate. De altfel, ciudat era însuși faptul că Masloboev s-a gândit să se abată în acea seară pe la mine; doar știa sigur că nu voi fi acasă, deoarece îl prevenisem chiar eu, cu ocazia ultimei noastre întâlniri, după cum îmi aduceam foarte bine aminte. Nelli mi-a spus că la început, de frică, nu voise să deschidă; bătuse de opt seara. El însă a rugat-o de dincolo de ușă, asigurând-o că, dacă nu-mi va lăsa biletul chiar în acea seară, a doua zi, din nu știu ce motive, va fi foarte rău pentru mine. Când fata i-a dat drumul, el a și așternut pe dată acel bilet, apoi s-a apropiat de ea și s-a așezat alături pe divan. „Eu m-am ridicat și n-am vrut să stau de vorbă cu dânsul, îmi spuse Nelli, mi-era tare teamă; dar el a început să-mi vorbească de Bubnova, cât e de mânioasă, că nu mai îndrăznește acum să mă ia de aici și apoi s-a pornit să te laude pe dumneata; zicea că sunteți buni prieteni și că te cunoaște de când erai copil. Abia

atunci i-am răspuns și eu. Pe urmă a scos bomboane și m-a rugat să iau și eu; n-am vrut; atunci a început să-mi spună că dânsu-i om bun, că știe cântece și dansuri, a sărit și s-a pus pe joc. Pe mine m-a pufnit râsul. Apoi a zis că nu va mai sta decât puțin - «să-l aștept pe Vanea, poate că se întoarce» și m-a rugat mult să nu-mi fie teamă și să stau lângă el. M-am așezat; dar de vorbit, n-am vrut să-i vorbesc nimic. Atunci mi-a spus că o cunoștea pe mama și pe bunicul meu și... aci am început din nou să-i răspund. Iar el, pe urmă, a mai stat mult."

— Și despre ce ați vorbit?

— Despre mama... despre Bubnova... despre bunicul... A stat cu mine cam vreo două ore.

Nelli parcă n-avea chef să-mi destăinuie ce anume vorbiseră. Nici eu n-am întrebat-o, sperând să aflu totul de la Masloboev. Numai că în sinea mea mi se păru că Masloboev venise dinadins în lipsa mea ca s-o găsească pe Nelli singură. „Dar de ce i-o fi trebuind lui asta?" mă întrebai.

Ea îmi arătă trei bomboane, pe care i le dăduse el. Erau caramele, în hârtiuțe verzi și roșii, foarte proaste și probabil cumpărate de la vreo dugheană cu zarzavaturi și dulciuri. Arătându-mi-le, fata începu să râdă.

— Și de ce nu le-ai mâncat? o întrebai.

— Nu vreau, îmi răspunse cu un aer grav, încruntându-și sprâncenele. Nici nu le-am luat de la dânsul; le-a pus singur pe divan...

Aveam de făcut multe drumuri în ziua aceea, așa că-mi luai rămas bun de la Nelli.

— Te plictisești singură? o întrebai când eram gata să plec.

— Și da, și nu. Mă plictisesc când lipsești prea mult.

Și mă privi cu atâta dragoste, rostind aceste cuvinte. Mă privise toată dimineața cu aceeași duioșie și păruse atât de vioaie, atât de gingașă și nu știu ce suavă pudoare și sfiiciune îi învăluiau întreaga ființă, de parcă i-ar fi fost

teamă să nu mă supere cu ceva, lipsindu-se astfel de atașamentul meu... Dar descifram totodată la ea și grija de a nu-și da prea mult în vileag simțămintele, ca și când s-ar fi rușinat de ele.

— Și... prin ce anume nu te plictisești? o întrebai zâmbindu-i fără să vreau, căci îmi devenise neprețuită și scumpă. Deoarece așa am înțeles că... și te plictisești, și nu te plictisești.

— Știu și eu prin ce... îmi răspunse cu un surâs ghiduș și n-am înțeles pentru care motiv se rușină din nou.

Vorbeam din pragul ușii deschise. Nelli stătea înaintea mea cu ochișorii în pământ, ținându-se cu o mână de umărul meu, cu cealaltă ciupindu-mi mâneca hainei.

— Cum așa, ceea ce te întreb eu e o... taină?

— Nu... eu am... am început să citesc din cartea dumitale când lipseai, rosti ea cu jumătate de glas și mă învălui din nou într-o privire caldă, adâncă, îmbujorându-se toată.

— Mi-ai citit cartea? Ei, și ți-a plăcut?

Simțeam tulburarea unui autor pe care l-a elogiat cineva în față, însă Dumnezeu știe ce n-aș fi dat în clipa aceea ca s-o sărut. Totuși, cum să spun, nu se cădea s-o sărut. Nelli tăcu.

— De ce, de ce a murit el? mă întrebă cu adâncă tristețe, dar nu mai înainte de a-mi fi aruncat o privire fugară; apoi, brusc, își lăsă ochii în jos.

— Cine să moară?

— Cum! Păi, tânărul acela ofticos... din carte?

— Deh!... Ce să-i faci, a trebuit să moară, Nelli.

— Ba nu trebuia de loc, răspunse ea aproape în șoaptă, oarecum brusc, aproape tăios, indignată, bosumflându-și buzișoarele și înțepenindu-și privirea în podea, cu o și mai încăpățânată stăruință.

Mai trecu un minut.

— Dar ea... adică nu, ei... fetița și bătrânelul, șopti din nou, ciupindu-mi și mai avan mâneca, se înțelege că vor trăi la un loc? N-au să fie săraci?

— Nu, Nelli, fata va pleca departe; se va mărita cu un moșier, iar el va rămâne singur, răspunsei eu pradă unei compătimiri adânci, parcă regretând într-adevăr că nu-i pot spune altceva mai liniștitor.

— Vai... așa! Uf, cum ești!... Nu, de aici încolo nici nu mai vreau să citesc!

Și-mi împinse supărată mâna, se întoarse repede, se apropie de masă, iar acolo se opri cu fața spre ungher și încremeni cu ochii în pământ. Tot sângele îi năvălise în obraji, respira greu; părea să sufere groaznic.

— Ei, lasă, Nelli, te-ai supărat degeaba! Mă apropiai de ea. Toate acestea doar nu sunt adevărate, ceea ce se scrie e născocire; de ce să te superi dintr-atâta! Ce fată sentimentală!

— Nu mă supăr, rosti ea sfioasă, ridicând spre mine ochii luminoși, plini de dragoste; apoi, dintr-o dată, îmi apucă mâna, își lipi fața de pieptul meu și, fără să-mi explic de ce, o podidi plânsul.

În clipa următoare, începu să râdă: plângea și râdea totodată. Îmi venea și mie să râd și mi-era oarecum și plăcut. Nelli însă nu voia pentru nimic în lume să-și ridice capul, să se uite la mine, și când am încercat să-i desprind fața de umărul meu, ea se lipi și mai strâns, și mai tare, și se porni pe un râs din ce în ce mai puternic.

În sfârșit, această scenă afectuoasă se termină. Ne-am luat rămas bun, căci mă grăbeam. Nelli, îmbujorată toată și parcă rușinată încă, dar cu ochișorii licărind ca două steluțe, ieși în fugă după mine până la scară și mă rugă să mă înapoiez cât mai curând. I-am promis să mă întorc neapărat acasă la ora prânzului, iar dacă seva putea, chiar și mai devreme.

Am pornit-o mai întâi spre bătrânii Ihmenev. I-am găsit pe amândoi bolnavi. Anna Andreevna era cu totul sfârșită. Pe Nikolai Sergheici însă l-am găsit în biroul său. Mă auzise intrând, dar știam că, potrivit obiceiului, nu va veni să mă vadă mai devreme de un sfert de oră, lăsându-ne

astfel să vorbim în voie. Mă feream s-o mâhnesc prea tare pe Alina Andreevna și de aceea mai îndulceam pe ici pe colo, după cum se nimerea, relatarea întâmplărilor de aseară, însă de spus, i-am spus adevărul; spre surprinderea mea, chiar dacă a fost îndurerată, bătrânica primi oarecum fără mirare știrea despre o eventuală ruptură.

— Crede-mă, nici nu m-am încumetat să-mi închipui că va fi altfel, spuse ea. Când am rămas atunci singură, după plecarea dumitale, m-am tot gândit, și am chibzuit și mi-am zis în sinea mea că asta nu e cu putință. N-om fi meritat noi așa ceva de la Dumnezeu, dar și omul ăsta e tare hain; parcă te poți aștepta la ceva bun de la el? Auzi dumneata: să se lăcomească la zece mii de la noi, pe degeaba, și doar știe bine că pe degeaba, dar uite-l că se lăcomește totuși... Ne ia ultima bucățică de pâine; Ihmenevka va fi scoasă la mezat. Iar Natașecika are dreptate și este cuminte din partea ei că nu i-a crezut. Dar să vezi că nici nu știi, continuă dânsa, coborând vocea, omul ăsta al meu nici nu vrea să audă de căsătorie. A început să mai scape câte o vorbă; nu vreau, zice! La început, am crezut că-l face pe mofturosul... da de unde, e de-adevăratelea. Ce-o să se întâmple atunci cu ea, cu scumpa noastră? Că are s-o blesteme atunci, fără doar și poate. Dar dânsul, Alioșa, ce spune?

Și m-a tot descusut așa oftând și tânguindu-se potrivit obiceiului său, la fiecare răspuns al meu. Mi-am dat seama îndeobște că în ultima vreme se pierduse aproape de tot cu firea. O zguduia orice noutate. Cât despre chinurile din pricina soartei hărăzite Natașei, acestea îi sfâșiau inima și îi ruinau sănătatea.

La un moment dat, intră și bătrânul, în halat și papuci. Se plânse de febră; își privi însă drăgăstos soția și o dădăci tot timpul, căutându-i privirea cu o sfială stranie. În ochii lui strălucea o dulce și nesfârșită duioșie. Boala ei îl

speriase; simțea că dacă o pierde și pe ea, va pierde totul în viață.

Am stat la dânșii cam vreo oră. Când m-am ridicat să plec, Nikolai Sergheici mă urmă în antreu și aduse vorba despre Nelli. Bătrânul se gândea în chip serios s-o ia la ei în casă, ca pe-o fiică a lor. Îmi ceru sfatul cum s-o înduplece și pe Anna Andreevna să-și dea consimțământul. Apoi, mânat de curiozitate, încercă să afle de la mine cât mai multe detalii despre Nelli și dacă n-am mai aflat cumva ceva nou de la ea. I-am povestit totul în grabă și relatarea mea l-a impresionat adânc.

— Vom mai vorbi despre asta, spuse el hotărât, deocamdată să... de altfel, nu-i nevoie, trec eu pe la tine de îndată ce mă restabilesc puțin și atunci vom vedea ce-i de făcut.

La ora douăsprezece fix eram la Masloboev. Spre marea mea surprindere, primul om peste care am dat intrând la el a fost prințul. Își punea tocmai paltonul în antreu, iar Masloboev îl ajuta foarte prevenitor, întinzându-i totodată și bastonul. E adevărat că Masloboev îmi vorbise chiar din prima zi despre cunoștința sa cu prințul și totuși întâlnirea aceasta mă surprinse extraordinar.

Văzându-mă, prințul păru oarecum jenat.

— A, dumneata! exclamă înflăcărat din cale afară. Ca să vezi, ce întâlnire! De altfel, am aflat chiar acum de la domnul Masloboev că vă cunoașteți. Sunt bucuros, foarte bucuros, tocmai doream să te văd și sper, cât de curând, să-ți fac o vizită; îmi permiți? Am însă o rugăminte, ajută-mă, lămurește-mă: care-i situația noastră în momentul de față? Îți închipui, probabil, că mă refer la întâmplările de aseară... Dumneata ești considerat acolo prieten, doar ai urmărit cum au decurs lucrurile; cuvântul dumitale contează... Ah, îmi pare grozav de rău că nu pot chiar acum, împreună cu dumneata... Dar mă așteaptă treburile!... Peste câteva zile, poate chiar mai curând, voi avea plăcerea să trec să te văd. Și acum...

Îmi strânse mâna cam prea tare, schimbă priviri cu Masloboev și ieși.

— Spune-mi, pentru Dumnezeu... începui intrând în cameră.

— Nu-ți spun absolut nimic, mi-o luă înainte Masloboev, apucând grăbit chipiul și îndreptându-se spre antreu. Am și eu treburi! Și eu, frățioare, sunt nevoit să fug, am întârziat!...

— Dar nu mi-ai scris chiar tu că la ora douăsprezece....

— Și ce-i dacă ți-am scris? Ieri ți-am scris eu ție, iar astăzi mi-au scris alții mie, ba încă în așa fel, că m-au găsit toți dracii... Ce să-i faci? Treburile! Sunt așteptat. Scuză-mă Vanea. Tot ce pot să-ți ofer drept satisfacție, este să mă snopești în bătaie pentru că te-am deranjat degeaba. Dacă vrei satisfacție, trage-mi o bătaie zdravănă, dar, pentru Dumnezeu, fă-o mai repede, nu mă reține, că am treburi, sunt așteptat...

— Bine, dar de ce să te bat? Dacă ai treburi, grăbește-te! Oricui i se poate întâmpla ceva neprevăzut. Numai că...

— Gata, nici vorbă, despre *numai că* am să-ți spun eu altădată, mi-o reteză el, repezindu-se în antreu și punându-și grăbit mantaua. (În urma lui începui și eu să mă îmbrac.) Am ceva și cu tine; o chestiune foarte importantă, de aceea te-am și chemat; e un lucru care te privește direct pe tine și interesele tale. Întrucât însă acum, pe moment, n-aș putea să-ți spun, făgăduiește-mi, te rog, dă-mi cuvântul că ai să vii la mine diseară, la ora șapte precis, nici mai devreme, nici mai târziu. Am să fiu acasă.

— Cum! chiar astăzi? făcui ezitând, păi bine, frate, diseară aș avea...

— Du-te, drăguțule, acușica, acolo unde aveai de gând să mergi diseară, iar seara să vii la mine. Pentru că, Vanea, nici nu-ți trece prin minte ce lucruri am să-ți spun.

— Bine, bine! Am să vin; dar ce-ar putea să fie? Mărturisesc, m-ai făcut tare curios.

Între timp, am ajuns jos, în fața casei, pe trotuar.

— Prin urmare, vii? insistă el.

— Ți-am spus că da, ce mai vrei?

— Nu așa, dă-mi cuvântul tău de onoare!

— Măi, ce om! Bine, uite, îți dau și cuvântul...

— Frumos și onorabil din partea ta. Acum, spune-mi încotro o iei.

— Încoace, răspunsei arătând la dreapta.

— Iar eu încolo, spuse Masloboev, arătându-mi la stânga. Adio, Vanea. Și nu uita: ora șapte!

„Ciudat”, reflectai, uitându-mă în urma lui.

În seara aceea voiam să fiu la Natașa. Făgăduindu-i însă acum lui Masloboev să-l văd, mă gândii să trec imediat pe la ea. Eram sigur că acolo o să dau de Alioșa. Și într-adevăr, era la Natașa. S-a bucurat mult când am intrat.

Era curtenitor și foarte delicat cu Natașa, iar venirea mea îl înveseli. La rândul ei, Natașa voia să pară și ea veselă, dar înfățișarea ei trăda îngrijorare. Era palidă, de o paloare bolnăvicioasă; dormise prost noaptea. Și totuși cu Alioșa era deosebit de duioasă.

Alioșa, deși vorbea mult, vrute și nevrute, cu dorința evidentă s-o mai înveselească și să smulgă măcar un zâmbet de pe buzele ei strânse într-o cută amară, avea totuși grijă să evite a pomeni ceva de Katia ori de tatăl său. Încercarea lui de reconciliere se dovedise probabil zadarnică.

— Știi, Vanea, îl simt că-i tare nerăbdător să plece de la mine acum, îmi șopti grăbită Natașa, când Alioșa ieși la un moment dat din cameră pentru a-i spune ceva Mavrei; dar se teme. Nici eu nu îndrăznesc să-i spun să plece, pentru că te pomenești că tocmai de aceea o să se încăpățâneze să nu mă lase singură; dar mai mult mă îngrozește gândul că dacă rămâne, o să se plictisească de moarte, și asta o să-l îndepărteze de mine! Sfătuiește-mă: ce să fac?

— Doamne, în ce situație vă puneți singuri! Ce bănuitori sunteți și cum vă mai observați unul pe altul! N-ar fi mai simplu dacă v-ați spune fără ocol gândurile? Îmi vine a

crede că tocmai din cauza acestei situații ar putea Alioșa să se plictisească.

— Și ce mă povățuiești să fac? mă întrebă ea speriată.

— Lasă că aranjez eu totul... și mă furișai în bucătărie, pretextând că vreau s-o rog pe Mavra să-mi spele un galoș plin de noroi.

— Fii cu băgare de seamă, Vanea! îmi strigă ea din urmă.

De cum am intrat la Mavra, Alioșa s-a repezit spre mine, ca și cum m-ar fi așteptat.

— Ivan Petrovici, dragul meu, spune-mi: ce-i de făcut? Sfătuiește-mă; aseară mi-am dat cuvântul să fiu astăzi, chiar la ora asta, la Katia. Cum aș putea să nu mă țin de cuvânt și s-o neglijez?! O iubesc pe Natașa, nici nu știu cum să-ți spun, aș fi gata să mă arunc în foc pentru ea, dar gândește-te și dumneata, nici pe cei de acolo nu pot să-i neglijez cu totul.

— Nimic mai simplu, Alioșa! Ia-ți rămas bun și du-te...

— Dar cum s-o las pe ea, pe Natașa? O să fie mâhnită. Te rog, Ivan Petrovici, ajută-mă cumva...

— Socot că e mai bine să pleci. Doar știi cât de mult te iubește; altminteri, o să i se pară că te plictisești cu ea și că rămâi aici împotriva vrerii dumitale. Ar fi mult mai bine să procedați deschis. De altfel, aș putea să te ajut, să mergem dincolo.

— Dragă Ivan Petrovici, ce bun ești!

Intrarăm; peste câteva clipe mă adresai lui:

— Știi că l-am văzut adineauri pe tatăl dumitale?

— Unde? tresări el speriat.

— Întâmplător... pe stradă. S-a oprit și a stat câteva minute de vorbă cu mine, a repetat stăruitor că ar vrea să ne cunoaștem mai bine. A întrebat și de dumneata: dacă nu știu cumva unde te poate găsi. Voia să te vadă ca să-ți spună ceva.

— Ah, Alioșa, du-te la el, reluă firul Natașa, care înțelesese unde vreau să ajung.

— Dar... dar unde aș putea să-l găsesc acum? O fi acasă?

— Ba nu, mi-a spus, mi se pare, că se duce la contesă.

— Atunci... ce să fac? se bâlbâi naiv Alioșa, privind întristat către Natașa.

— Cum, ce să faci, Alioșa? răspunse ea. Nu cumva îi fi având într-adevăr de gând să renunți la aceste cunoștințe, numai pentru ca să nu mă neliniștești pe mine?... Ar fi o copilărie. În primul rând, pentru că așa ceva este inadmisibil; în al doilea rând, pentru că ar fi pur și simplu o purtare nedemnă față de Katia. Sunteți doar prieteni; cum să rupi atât de grosolan asemenea legături? Unde mai pui că mă și jignești, dacă-ți închipui că aș putea fi atât de geloasă. Du-te, pleacă numaidecât, te rog eu! Și tatăl tău are să fie liniștit.

— Natașa, ești un înger și nu sunt vrednic de tine! strigă Alioșa entuziasmat și cuprins de căință. Vai, ești atât de bună, iar eu... eu... ei bine, află, așadar, că chiar adineauri l-am rugat acolo, la bucătărie, pe Ivan Petrovici să mă ajute să plec de la tine. Să știi că toate acestea el le-a născocit. Dar să nu mi-o iei în nume de rău, Natașa, îngerul meu! Nu-s chiar atât de vinovat și te iubesc de o mie de ori mai mult, decât orice pe lume; de aceea, m-am și gândit să-i mărturisesc Katiei totul și să-i arăt cinstit situația noastră, să-i spun tot ce s-a întâmplat aseară. Sunt sigur că ea va găsi o cale de salvare pentru noi, că doar ține la noi din tot sufletul.

— Du-te, dar, îl îndemnă Natașa zâmbind. Și nu uita, dragul meu, tare aș vrea să fac și eu cunoștință cu Katia. Cum s-ar putea oare?

Alioșa se înflăcără la culme. Se și apucă să facă fel de fel de planuri ca să aranjeze această întâlnire. Își imagina că totul va decurge foarte ușor; Katia, spera dânsul, va găsi negreșit o soluție. Își dezvoltă această idee cu multă convingere și înflăcărare și sfârși prin a promite că peste două ore, chiar în aceeași zi, va aduce răspunsul și va rămâne apoi toată seara la Natașa.

— Vii sigur? îl întrebă Natașa conducându-l.

— Se poate să te mai îndoiești? Adio, Natașa, adio, iubita mea, dragostea mea de totdeauna! Adio, Vanea! Ah, Dumnezeule, din greșeală ți-am spus Vanea; ascultă, Ivan Petrovici, te iubesc atât de mult, de ce oare nu suntem încă *per tu*? Hai să ne spunem de azi înainte *tu*.

— Bine, să ne spunem *tu*.

— În sfârșit! De o mie de ori mi-am dorit asta, dar nu știu cum... n-am îndrăznit să ți-o spun dumitale. Poftim, și acuma tot *dumneata* ți-am spus. Și când te gândești, totuși, că e așa de greu să-i spui altuia *tu*... La Tolstoi mi se pare că există undeva un astfel de moment foarte bine zugrăvit: doi inși au luat hotărârea și și-au dat cuvântul să-și spună tu, dar nereușind nici unul, nici altul, caută amândoi să evite frazele cu pronume personale. Ah, Natașa! Trebuie să recitim o dată *Copilăria și adolescența*[xxv]; e atât de frumos!

— Hai, du-te, du-te! îl îndemnă Natașa râzând, de bucurie nici nu mai știi ce spui...

— Adio, peste două ore sunt înapoi!

Îi sărută mâna și ieși grăbit.

— Ai văzut, ai văzut, Vanea? îngână Natașa izbucnind în plâns.

Am stat cu ea vreo două ore, încercând s-o consolez, și, în cele din urmă, am reușit să-i readuc liniștea. Firește, Natașa avea perfectă dreptate în toate temerile ei. Inima mi se strângea de durere când mă gândeam la situația în care se afla și mi-era teamă pentru ea. Dar ce puteam face?

Pe de altă parte, și Alioșa mi se părea ciudat; el o iubea ca și înainte, poate chiar mai mult, mai chinuitor, cu remușcări și cu recunoștință. Dar în același timp dragostea cea nouă îi cuprindea tot mai mult inima. Era greu de prevăzut cum aveau să se termine toate astea. La rândul meu, eram tare curios s-o văd pe Katia. De aceea i-am promis încă o dată Natașei că voi încerca s-o cunosc.

În cele din urmă, parcă s-a mai înveselit puțin. Am antrenat-o, între altele, înșirându-i peripețiile cu Nelli, cu Masloboev, cu Bubnova, i-am vorbit despre întâlnirea avută în dimineața aceea, la Masloboev, cu prințul și despre cealaltă întâlnire, care-mi fusese fixată pentru diseară la ora șapte. Le ascultă cu mult interes. Despre bătrâni însă nu i-am spus prea multe, iar vizita lui Ihmenev am trecut-o deocamdată sub tăcere; duelul plănuit de Nikolai Sergheici ar fi putut s-o sperie. Dar am văzut că și ei i s-au părut ciudate, foarte ciudate relațiile dintre prinț și Masloboev și mai ales stăruitoarea dorință a celui dintâi de a mă cunoaște mai îndeaproape, deși toate acestea își puteau găsi o explicație în situația intervenită între ea și Alioșa în momentul de față...

Am ajuns acasă pe la trei. Nelli mă întâmpină senină.

CAPITOLUL VI

Seara, la ora hotărâtă, eram la Masloboev, care mă primi cu efuziuni zgomotoase, cu brațele larg deschise. Bineînțeles, era cam afumat. Dar ceea ce m-a surprins au fost pregătirile care se făcuseră în așteptarea vizitei mele. Pe o măsuță rotundă, acoperită cu o țesătură scumpă, aburea un samovar elegant. Cristalurile, argintăria și porțelanurile serviciului de ceai străluceau de-ți luau ochii. Pe o altă masă, acoperită cu o față de masă tot atât de scumpă, erau o mulțime de farfurii și platouri cu bomboane de cea mai bună calitate, cu dulcețuri de Kiev bine sau mai puțin legate, cu marmelăzi, pistil, jeleuri, dulcețuri franțuzești, portocale, mere, nuci și alune de trei sau patru feluri - într-un cuvânt, o întreagă prăvălie de fructe. Pe o a treia masă, acoperită cu o față albă ca zăpada, erau rânduite tot felul de gustări: icre, brânzeturi, pateu,

salamuri, jambon afumat, pescărie și o baterie întreagă de garafe dintr-un cristal excelent, cu rachiuri de toate felurile și de cele mai încântătoare culori - verzi, rubinii, roșietice, cu sclipiri aurii. În sfârșit, mai la o parte, pe o mescioară acoperită și ea cu o față de masă albă tronau două frapiere cu șampanie. În fața divanului se mai afla o masă pe care străluceau trei sticle: Sauterne, Lafitte și Cognac - tot licori de preț, de la Eliseev. Îmbrăcată simplu, dar cu mult gust, la măsuța de ceai ședea Alexandra Semionovna. Se cunoștea dintr-o dată că își dă seama cât de bine o prinde toaleta și e mândră de asta; la intrarea mea, ea se ridică să mă întâmpine oarecum ceremonios. Chipul fraged îi radia de plăcere și citeai pe el multă voie bună. Masloboev, cu picioarele vârâte în niște papuci chinezești de toată frumusețea, gătit cu un halat de zile mari, și cu o cămașă ultraelegantă dedesubt, ședea într-un fotoliu. De cămașă erau agățate la întâmplare o puzderie de butoni și de năsturei la modă. Părul îl avea pieptănat cu grijă, pomădat și cu cărare într-o parte, după ultima modă.

Am rămas țintuit locului în mijlocul camerei și priveam cu gura căscată, când la Masloboev, când la Alexandra Semionovna, pe care o vedeam că nu mai putea de mulțumire.

— Păi bine, Masloboev, ce-i asta? Ai cumva vreo recepție, frate? mă arătai eu îngrijorat.

— Da de unde... Nu te așteptăm decât pe tine, îmi răspunse el grav.

— Dar ce înseamnă toate acestea (arătai spre masa cu gustări), ar putea să se satureun regiment întreg.

— Să se și îmbete, nu numai să se satureAi uitat esențialul; să se și îmbete! întregi Masloboev.

— Vrei să spui că toate pregătirile astea sunt, adică... numai pentru mine?

— Nu, și pentru Alexandra Semionovna. Dumneaei a pus totul la cale.

— Ei, asta-i! știam eu că are să spună așa ceva... strigă Alexandra Semionovna roșind până-n vârful urechilor, dar fără să i se șteargă mulțumirea întipărită pe față. Vrei și tu să primești cum se cuvine un oaspete și, poftim, te mai scoate și vinovată!

— Dis-de-dimineață, închipuie-ți și tu, mă lămuri el, dis-de-dimineață, de cum i-a fost dat să afle că vii diseară, a și început să se vânzolească; se zbătea ca-n chinurile facerii...

— Iar minți! Și mai întâi că nu de dimineață, ci de aseară. De aseară, de când ai venit și mi-ai spus că dumnealui va fi oaspetele nostru pentru toată seara asta...

— Ți s-a părut.

— Ba nu mi s-a părut de loc, ci chiar așa a fost. Eu nu mint niciodată. Adică de ce n-am primi și noi un oaspete cum se cuvine? Stăm aici singuri-singurei, nimeni nu ne calcă pragul, cu toate că avem de toate. Cel puțin să vadă oamenii care țin la noi că știm și noi să trăim ca lumea.

— Și mai ales să afle ce strașnică gospodină ești dumneata, o-nțepă Masloboev. Dar ia spune-mi, te rog, prietene, de ce a trebuit să sufăr eu în toată chestia asta? M-a îmbrăcat în olandă, mi-a agățat la cămașă butoni, a fost musai să-mi iau papucii, să-mi pun halatul ăsta chinezesc, apoi ea cu mânuța ei mi-a ticluit cărarea și mi-a dat pe păr cu briantină Bergamot; a vrut să mă și parfumeze cu Crème-brulée; hei, la aia n-am mai rezistat și m-am răzvrătit făcând uz de autoritatea mea de soț...

— Ba nu-i de loc Bergamot, uite-așa! uite-așa! ci e cea mai bună briantină franțuzească, dintr-un borcănaș de faianță cu floricele! spuse, îmbujorându-se toată, Alexandra Semionovna. Judecă și dumneata, Ivan Petrovici, nici tu teatru, nici tu dans, nicăieri nu mă lasă, atâta doar că-mi dăruiește mereu alte rochii, la ce mi-or fi folosind atâtea rochii? Mă îmbrac și umblu singurică prin casă. Mai deunăzi l-am convins și eram aproape gata să plecăm la teatru; dar într-o clipă, cât am zăbovit să-mi prind o broșă,

el s-a și strecurat la bufet; a dat pe gât un păhărel, încă unul, și s-a afumat. Și n-am mai plecat la teatru. Nimeni, nimeni, dar absolut nimeni nu ne intră în casă; numai dimineața se perindă pe la dânsul fel de fel de oameni, dar când apar și eu, mă alungă, să nu fiu de față. Și când te gândești că doar avem și samovare, și servicii, și cești frumoase - ce vrei și ce poftești, toate primite în dar. Ni se aduc și de-ale mâncării, noi numai atâta trebuie să cumpărăm: ceva vin, niscai dulciuri, cât privește gustările astea - pateu, șuncă, bomboane le-am cumpărat pentru dumneata... Barem de-ar veni cineva să ne vadă cum trăim! Un an întreg am tot așteptat; poate că se-ndură să vină și pe la noi un musafir mai de seamă, ca să-i arătăm ce avem, să-l ospătăm; și dacă el are să fie mulțumit, o să ne facă nouă plăcere; parcă merita el, prostul, să-i dau cu briantină pe păr? De-ar fi după el, zău că ar umbla murdar toată ziua. Vezi halatul ăsta? E cadou; crezi că merită așa ceva? Nu așteaptă decât să se îmbete. Uite, ai să vezi că-ți oferă votcă înainte de ceai.

— Că bine zici! Ia, să luăm, Vanea, câte un păhărel din acesta auriu, apoi din cel argintiu și după aceea, cu sufletul înviorat, am putea trece lesne și la alte întăritoare.

— Aha, știam eu că așa ai să faci!

— Nu te necăji, Sașenka, pe noi; vom bea și ceai cu coniac în sănătatea dumitale.

— Da, ca să vezi! strigă ea împreunându-și mâinile. E un ceai grozav, costă șase ruble. Acum câteva zile ni l-a dat un negustor, și uită-te dumneata la el, că vrea să-l bea cu coniac. Nu-l asculta, Ivan Petrovici, îți torn eu îndată... Ai să vezi, ai să vezi ce fel de ceai!

Și începu să se foiască în jurul samovarului.

Era limpede că oamenii intenționau să mă rețină pentru toată seara. De un an întreg, Alexandra Semionovna aștepta musafiri și acum se pregătise să-și răcorească odată sufletul, ospătându-mă pe mine. Deși toate astea îmi cam încurcau socotelile.

— Ascultă, Masloboev, spusei așezându-mă, doar n-am venit la tine ca oaspete; ci după treburi, frate; tu însuți mă invitaseși să-mi comunici ceva…

— Bineînțeles, vine și rândul treburilor, dar putem să mai stăm puțin și la taifas, așa, prietenește.

— Nu, dragă prietene, nu conta pe mine. La opt și jumătate trebuie să plec. Am obligații; mi-am dat cuvântul…

— A, nici nu vreau să știu nimic… Cum așa, te-ai gândit în ce situație mă pui pe mine? Dar la Alexandra Semionovna te-ai gândit? Uită-te numai la ea: a rămas stană de piatră. Cum îți închipui, degeaba mi-a dat cu briantină? Notează bine: cu briantină Bergamot! Așa că… ia seama.

— Îți arde de glumă, Masloboev. Îi promit Alexandrei Semionovna solemn, mă jur dacă vrei, că săptămâna viitoare, hai să zicem pe vineri, vin să iau masa cu voi; acum însă, frățioare, mi-am dat cuvântul, sau, mai bine zis, trebuie să mă duc neapărat într-un loc. Așa că mai bine explică-mi, ce-ai vrut să-mi spui!

— Vai, numai până la opt și jumătate! îngână Alexandra Semionovna cu voce sfioasă și tânguită, de-abia stăpânindu-și lacrimile și întinzându-mi o ceașcă de ceai minunat.

— N-ai nici o grijă, Sașenka, toate astea-s prostii, interveni Masloboev. Ai să vezi tu că rămâne; aiurează el. Spune-mi mai bine, Vanea, ce tot alergi atâta? Unde-mi tot umbli? Aș putea să știu și eu? Te văd că pleci, că dispari zilnic… umbli nu se știe pe unde; nu lucrezi…

— Ce nevoie ai avea să știi? Totuși, poate că am să-ți spun odată, mai târziu. Vrei să mă lămurești însă de ce ai venit ieri la mine, când doar îți spusesem, ții minte, că n-am să fiu acasă?

— Pe urmă mi-am adus aminte și eu, vezi… ieri însă uitasem. Vream să discut cu tine o chestiune, dar mai ales s-o liniștesc pe Alexandra Semionovna. „Uite, mi-a zis, ai și

tu un cunoscut, un om de treabă, ți-e prieten, pentru ce nu-l inviți la noi?” Și de patru zile mă sâcâie și mă tot sâcâie. Bineînțeles, pentru Bergamotul ăsta, or să mi se ierte cel puțin patruzeci de păcate pe lumea cealaltă. M-am gândit totuși: de ce n-am petrece o seară împreună, așa, prietenește? Ei, și atunci, am recurs și eu la o stratagemă; ți-am scris că adicătelea am o treabă urgentă și că, dacă nu vii, ni se vor îneca toate corăbiile.

L-am rugat să renunțe pe viitor la asemenea procedee și altă dată să mă anunțe dinainte cu exactitate despre ce este vorba. De altminteri, explicația lui nu mi-a căzut bine de loc.

— Și rândul trecut ce te-a făcut să fugi de mine? îl întrebai.

— Rândul trecut? Păi, într-adevăr, eram tare ocupat, nu te mint, zău că nu.

— Poate ceva în legătură cu prințul?

— Îți place ceaiul nostru? mă întrebă cu glas dulce Alexandra Semionovna.

De cinci minute mă tot aștepta să-i laud ceaiul, iar eu nu mă dumiream.

— O, e un ceai minunat, Alexandra Semionovna, ce să spun: excelent! N-am mai băut un ceai atât de bun.

Alexandra Semionovna se împurpură de plăcere și se grăbi să-mi toarne încă o ceașcă.

— Prințul! strigă atunci Masloboev. Prințul ăsta, măi frate, e un coțcar, un potlogar cum nici nu-ți închipui tu... Ți-aș mai spune eu, frățioare, una și bună: oi fi și eu un potlogar, nu zic ba, dar mi-ar fi rușine să umblu în pielea lui! Atâta deocamdată. Hai să nu mai vorbim! Nu-mi cere să-ți spun altceva despre el.

— Iar eu venisem la tine ca să te întreb și în privința lui, printre altele. Dar să lăsăm asta pentru mai târziu. Acum aș mai vrea să știu ce ți-a venit aseară să-i aduci Elenei mele acadele și să dansezi înaintea ei? Și ce ați avut de vorbit timp de aproape o oră și jumătate?!

— Elena-i copila ceea de vreo doisprezece sau unsprezece ani care stă deocamdată la Ivan Petrovici, îi lămuri el Alexandrei Semionovna. O vezi, Vanea, ai văzut-o, continuă după aceea, arătându-mi cu degetul spre dânsa, cum s-a aprins toată la față, numai ce a auzit că i-am dus unei fetișcane necunoscute câteva acadele? A roșit ca para focului și s-a înfiorat din creștet până-n tălpi, de parcă am fi tras amândoi deodată câte un foc de armă… Privește cum îi scânteiază ochii, ca niște tăciuni încinși! Ei, haide, nu te mai ascunde, Alexandra Semionovna, la ce te mai ascunzi? Ești geloasă, ce mai încoace-încolo. De n-aș asigura-o că e vorba de o fetiță de unsprezece ani, ar fi vai de frizura mea, nici Bergamotul nu mi-ar ajuta la nimic!

— Și așa crezi că o să-ți ajute?

Spunând acestea, Alexandra Semionovna ajunse dintr-o săritură de lângă măsuța ei de ceai în fața noastră și, mai înainte ca Masloboev să-și poată feri capul, ea-și înfipse degetele în chica lui, zgâlțâindu-l destul de tărișor.

— Na, poftim! Să nu-ți mai permiți să spui față de un musafir că sunt geloasă, să nu-ți mai permiți, să nu-ți permiți, să nu-ți permiți!

Fața îi dogorea și, deși râdea, cred că Masloboev a încasat-o binișor.

— N-are pic de rușine! adăugă pe un ton serios Alexandra Semionovna adresându-mi-se mie.

— Ei, Vanea, te-ai convins ce fel de viață duc? Acum am tot dreptul să ard un răchiuaș! hotărî Masloboev, netezindu-și părul și zorindu-se spre măsuța cu garafe.

Însă Alexandra Semionovna i-o luă înainte; într-o clipită fu lângă măsuță, turnă un păhărel și i-l oferi ca de la dânsa, mângâindu-l duios pe obraz. Masloboev, mândru, îmi făcu cu ochiul, plescăi și, oarecum ceremonios, îl dădu de dușcă.

— În ceea ce privește acadelele, ce-aș putea să spun, începu el așezându-se lângă mine pe divan. Le-am cumpărat de alaltăieri, fiind beat, dintr-o dugheană de

zarzavaturi. Nici nu știu pentru ce. Se prea poate că, pentru a contribui la dezvoltarea comerțului și industriei naționale, precis nu-mi amintesc; atâta țin minte, că mergând pe stradă beat, am căzut în noroi; îmi smulgeam părul din cap și plângeam că nu-s în stare de nimic. Acadelele, bineînțeles, le-am uitat în buzunar și n-am dat peste ele decât ieri, când m-am așezat la tine pe divan și le-am simțit în haină. Cu dansul, dacă am dansat, de vină-i tot starea aceea de aseară, eram cam pișcat, iar când sunt pișcat și mă simt foarte mulțumit de ce mi-a hărăzit soarta, îmi vine uneori să joc. Asta-i, pe scurt; ți-aș mai spune, poate, că tare mi s-a făcut milă de orfana asta; de altfel, ea nici n-a vrut să stea de vorbă cu mine, parcă era supărată și, ca s-o mai veselesc, am zis și eu s-o tratez cu acadelele acelea și să-i fac o demonstrație de dans.

— Nu cumva ai vrut s-o câștigi în felul acesta, ca să afli ceva de la ea? Te rog să-mi spui sincer; nu-i așa că ai venit înadins la mine, știind că n-am să fiu acasă, să vorbești cu ea între patru ochi și s-o descoși? Am eu dreptate, Masloboev, sau nu? Știu că ai stat mai bine de o oră și jumătate și ai asigurat-o că o cunoșteai pe răposata ei mamă, încercând s-o iscodești.

Masloboev își îngustă pleoapele și zâmbi șiret.

— De, ideea n-ar fi fost rea, spuse. Însă nu, Vanea, nu-i asta. Adică, de ce n-aș întreba-o, dacă ar fi cazul? Dar nu-i asta. Ascultă-mă, vechiul meu prieten, deși acum, ca de obicei, sunt destul de criță, un lucru află de la mine: cu *gând rău* Filipp niciodată n-o să te înșele, da, cu *gând rău*...

— Și fără gând rău?

— Deh... Nici fără gând rău. Dar să lăsăm asta, să bem și să trecem la ceea ce ne interesează! Chestiunea e simplă, continuă el, dând pe gât încă un păhărel. Bubnova nu are asupra fetiței nici un drept ca s-o poată reține; am aflat totul. Nici n-a înfiat-o, și nici alt fel de drepturi nu are. Mama fetiței îi datora niște bani și pentru asta Bubnova a

luat fetița la dânsa. Bubnova asta cu toate că-i o păcătoasă, o canalie, a rămas până la urmă tot o muiere proastă, cum sunt toate muierile. Răposata avea acte în regulă. Prin urmare, totul e limpede și curat. Elena poate sta la tine, deși era mult mai bine dacă reușeai s-o dai într-o familie de oameni de treabă, care s-o crească. Deocamdată însă, ține-o la tine. N-ai nici o grijă, aranjez eu totul; n-are să îndrăznească Bubnova să spună nici pâs. Cât despre răposata ei mamă, n-am reușit să aflu aproape nimic precis. E văduva unuia pe care-l chema Salzmann.

— Exact; și Nelli mi-a spus la fel.

— În cazul acesta, totul e limpede. Acu... Vanea, începu el oarecum solemn, am să-ți fac o rugăminte. Iar tu să mi-o împlinești. Explică-mi, cât se poate mai cu de-amănuntul, ce fel de treburi te preocupă, unde-mi tot umbli, pe unde stai zile întregi? Am auzit și eu câte ceva, dar aș vrea să știu precis de la tine.

Aerul lui grav m-a surprins și m-a neliniștit chiar.

— De ce vrei să știi? Ce-ți trebuie să știi? Mă întrebi cu un aer atât de solemn...

— Ascultă, Vanea, fără multă vorbă, uite ce e; vreau să-ți fac un serviciu. Gândește-te, prietene dragă, că dacă mi-era mie să umblu cu șiretlicuri te-aș fi descusut eu și fără aerul ăsta solemn. Mă bănuiești că umblu cu șiretlicuri; degeaba ai pomenit adineauri despre acadelele acelea; crezi că n-am priceput? Dacă te-am întrebat solemn, înseamnă că nu în interesul meu te-am întrebat, ci e vorba de interesul tău. Așadar, să n-ai nici o bănuială și mie să-mi spui fără ascunzișuri adevărul adevărat...

— Dar despre ce serviciu vorbești? Ascultă, Masloboev, de ce nu vrei să scoți o vorbă despre prinț? Trebuie să aflu neapărat unele lucruri despre el. Îmi vei face un serviciu.

— Despre prinț! hm... Bine, să-ți spun atunci fără ocol: ceea ce te întreb acum e în legătură cu prințul.

— Cum așa?

— Uite cum: am observat, măi frate, că el s-a cam amestecat în treburile tale; de altfel, m-a și întrebat despre tine. Cum a aflat el că noi doi ne cunoaștem asta e altă poveste. Reținînsă că tu trebuie să te ferești de el. E un adevărat Iuda, un trădător, ba poate și mai mult. De aceea, când am văzut că afacerile lui se încrucișează cu necazurile tale, m-a cuprins teama. Asta pentru tine. De fapt, nu știu nimic; și tocmai de aceea te rog să-mi povestești ca să pot judeca mai bine... Iată, ca să știi de ce te-am chemat azi la mine. Asta-i problema cea importantă despre care am vrut să-ți vorbesc.

— Dar să-mi spui barem de ce anume trebuie să mă feresc de prinț?

— Fie... Eu, măi frate, după cum știi, mă ocup cu unele chestiuni particulare și intime ale oamenilor. Judecă și tu: nu-i așa că dacă vin să-mi încredințeze secretele lor, o fac tocmai pentru că știu să-mi țin gura? Păi atunci, cum vrei, omule, să-ți spun ție ce nu spun la nimeni? Nu, nu te supăra, dar n-am să-ți pomenesc decât în linii generale câte ceva, pentru ca să vezi și tu de ce este prințul un nemernic. Prin urmare, întâi să-mi spui tu ce te preocupă.

M-am socotit că n-aș avea nimic de ascuns față de Masloboev. Cazul Natașei nu era de loc o taină; iar pe deasupra, mi-am zis, Masloboev ar fi putut să-i fie întrucâtva și de folos. Bineînțeles, povestindu-i, m-am ferit să-i dezvălui unele lucruri. Masloboev m-a ascultat cu foarte multă atenție, mai ales când mă referem la prinț; de câteva ori m-a oprit ca să-mi ceară amănunte, încât, până la urmă, mi-am dat seama că-i spusesem totul, destul de amănunțit. Destăinuirea mea a ținut cam o jumătate de oră.

— Bravo! Deșteaptă fată, hotărî Masloboev. Chiar dacă nu i-a ghicit până în străfunduri toate intențiile, e bine cel puțin că și-a dat seama din capul locului cu cine are de-a face și a rupt legăturile cu acest prinț. Bravo, Natalia Nikolaevna! Beau în sănătatea ei! (Și bău.) Aci nu-i de

ajuns să scormonești numai cu mintea, trebuie să simți și cu inima, ca să nu te lași dus. Și uite că inima ei n-a înșelat-o. Firește, cauza sa e pierdută; prințul va ști să-și atingă țelul și Alioșa o va părăsi. Îmi pare rău numai de bietul Ihmenev că va trebui să achite zece mii de ruble acestui nemernic! Dar pe cine-o fi avut apărător în proces? Probabil că s-a apărat singur! Eh! Așa pățesc toți cei ca el, oameni cinstiți și iuți din fire. Oamenii ăștia nu-s buni de nimic. Împotriva prințului trebuia altfel procedat. I-aș fi recomandat lui Ihmenev un avocățel de mai mare dragul, eeeeh! și Masloboev izbi necăjit cu pumnul în masă.

— Ei, și acum, spune-mi: ce știi tu despre prinț?

— Tot la prinț ți-e gândul? Păi, ce să-ți spun despre el? Aproape că-mi pare rău de promisiunea pe care ți-am făcut-o. De fapt, Vanea, n-am vrut decât să te previn că trebuie să te păzești de escrocul acesta, ca să zic așa... să te feresc de influența lui. Oricine are de-a face cu el se află în mare primejdie. Așa că te sfătuiesc să fii cu băgare de seamă, atâta tot. Iar tu ți-ai închipuit, probabil, că am să te pun pe urma cine știe căror mistere ale Parisului. Se vede cât de colo că ești romancier. Ce poți spune despre un ticălos? Ticălosul e ticălos - și atât... Hai să-ți povestesc, de pildă, despre o afacere de-a lui, bineînțeles n-am să pomenesc nici locuri, nici orașe, nici nume, adică n-am să dau o precizie calendaristică. Ai auzit, poate, că în tinerețe, când era nevoit să se limiteze la leafa lui de slujbaș, prințul s-a căsătorit cu o fată de negustor bogat. Nu s-a purtat prea frumos cu ea; de altfel, nu-i vorba de ea acum; vreau să-ți spun însă, dragă Vanea, că toată viața lui nu s-a complăcut decât în asemenea afaceri. Sau, uite, un alt caz. A plecat în străinătate. Acolo...

— Ia stai, Masloboev, despre ce călătorii vorbești? În ce an?

— Exact acum nouăzeci și nouă de ani și trei luni. Ei, și acolo a sedus pe fiica unui tată și a dus-o cu el la Paris. Dacă ai ști în ce fel a procedat! Tatăl fetei era proprietarul

unei fabrici sau era numai părtaș la această întreprindere. Nu știu exact. Pentru că și ceea ce-ți îndrug eu acum e prin deducție din alte serii de date. Prințul a reușit, nu știu cum, să intre pe sub pielea tatălui fetei, hotărându-l să-l ia părtaș la întreprindere. Apoi s-a împrumutat de la el cu niște bani. Pentru banii dați cu împrumut bătrânul avea acte. Prințul însă și-a pus în gând să ia banii în așa fel, încât să nu-i mai restituie, sau, cum se spune pe la noi - pur și simplu să-l jefuiască. Bătrânul avea, auzi? o fată foarte frumoasă, iar fetei îi făcea curte un om de treabă, un poet, frate cu Schiller și totodată și negustor, un tânăr cu vise, pe scurt, ceea ce se cheamă un neamț sadea; Pfefferkuchen mi se pare că-l chema.

— Așa-l chema, Pfefferkuchen?

— Poate că nici nu era Pfefferkuchen, naiba să-l ia, n-are nici o importanță. Fapt e că prințul a reușit să intre în grațiile fetei și s-o facă să se îndrăgostească nebunește de el. După aceea, și-a propus să obțină două lucruri: în primul rând, fata, iar în al doilea rând, actele pe care le avea bătrânul drept dovadă a banilor împrumutați. Cheile de la sertarele bătrânului erau în păstrarea fetei. Bătrânul își iubea grozav fata, nici nu voia s-o mărite. Serios îți spun. Era gelos pe orice pețitor. Și nu-i dădea pace gândul că într-o zi va trebui să se despartă de odrasla lui. De aceea i-a făcut vânt neamțului, lui Pfefferkuchen; un englez ciudat, bătrânul...

— Englez zici? Da unde se petreceau toate acestea?

— Ei, am spus așa, într-o doară, că era englez, pentru a face o comparație; tu ești gata să crezi că a fost într-adevăr englez. Iar de petrecut se petrecură toate astea în orașul Santafé de Bogotá, ba poate chiar la Cracovia, mai mult ca sigur însă că în Fürstentum[11]-ul Nassau, uite tocmai cum scrie aici, pe sticla asta de apă minerală, exact la Nassau, ești mulțumit acum? Așadar, prințul prinde fata în mreje și o răpește din casa bătrânului, iar la insistențele lui, fata ia

[11] Ducat (germ.).

cu dânsa și o serie de acte. Ca să vezi ce dragoste se întâmplă să fie și pe lumea asta, măi Vanea! Și când te gândești, frate, că era o fată cinstită, virtuoasă, un suflet nobil. Admit că poate nu prea se pricepea la acte. Singura ei grijă era să n-o blesteme tată-său. Dar prințul s-a priceput să-i adoarmă neliniștile, amăgind-o cu o promisiune formală, în scris, că se va căsători cu ea după lege. A reușit astfel s-o convingă că mai întâi vor face o călătorie pentru un timp oarecare, și că, de îndată ce mânia tatălui său se va mai potoli, au să se întoarcă și ei acasă, cununați și vor trăi fericiți tustrei laolaltă, în liniște și pace până la sfârșitul vieții. După fuga fetei, însă, bătrânul a dat faliment și a afurisit-o. Pe urmele lor a plecat la Paris și Frauenmilch, lăsând baltă și negoț, și bruma de afaceri ce-i mai rămăseseră; era îndrăgostit nebun.

— Ia stai! Care Frauenmilch?

— Păi, ăla, cum îi zice! Feuerbach ăla... Ptiu! blestematul: Pfefferkuchen vreau să zic! Ei, dar prințului, bineînțeles, nu-i prea convenea o asemenea căsătorie; ce-ar fi spus contesa Hlestova sau ce părere ar fi avut baronul Pomoikin? Și atunci nu era decât o singură soluție: s-o tragă pe sfoară. Și a tras-o pe sfoară urât de tot! Mai întâi și întâi, pare-se că o ținea în bătăi; în al doilea rând, îl pofti la el pe Pfefferkuchen, care venea în casă ca prieten și rămânea cu dânsa serile, ascultându-i văicărelile și lamentările și plângându-și împreună nenorocirile; suflete neprihănite, ce să le faci! Prințul însă ticlui totul de așa fel, încât să-i găsească într-o seară târziu singuri pe amândoi și să născocească o istorie întreagă; cum că adică a surprins cu propriii lui ochi semnele unei legături de dragoste între ei. Și i-a dat binișor afară, iar el a șters-o la Londra. Femeia era în ultima lună, încât îndată ce a fost alungată născu o fată... Adică nu o fată, ci un băiat, exact un băiat. L-au botezat Volodka, iar Pfefferkuchen i-a fost naș. Și uite așa a rămas ea cu Pfefferkuchen. Acesta avea ceva

bănișori, cu care călătoriră prin Elveția, prin Italia... umblară prin toate acele locuri poetice, așa cum scrie la carte. Femeia plângea mereu, iar Pfefferkuchen se smiorcăia și el alături de dânsa și astfel trecură ani, până ce fetița se făcu măricică. Toate astea prințului îi conveniră de minune, afară de un singur lucru: că angajamentul lui de căsătorie, făcut și în scris, rămăsese la dânsa. „Om josnic ce ești, îi spusese ea la despărțire, m-ai jefuit, m-ai necinstit, și acum mă părăsești. Adio! Dar angajamentul scris nu ți-l dau. Nu pentru că aș vrea să mă mărit cu tine, ci numai pentru că știu că ți-e frică de acest document. De aceea am să-l păstrez la mine.” Cu alte cuvinte, și-a cam ieșit femeia din fire, dar asta nu l-a împiedicat pe prinț să doarmă liniștit. În general, toți ticăloșii de teapa lui preferă să aibă de-a face cu asemenea ființe superioare, cu sufletul atât de cinstit, încât e foarte ușor să le înșeli... iar pe de altă parte răspunsul lor la orice ticăloșie ia întotdeauna forma unui nobil dispreț, în care dânsele preferă să se complacă, în loc să recurgă la drepturile pe care le au prin lege, chiar atunci când ar putea face uz de ea. Să luăm, bunăoară, pilda acestei mame: ea s-a mulțumit să-l sfideze, cu toate că și-a păstrat documentul. Prințul știa bine că ea mai curând s-ar omorî decât să facă uz de hârtia pe care o avea la mână; așa că, până una, alta, nu s-a prea sinchisit. Iar femeia, deși îl scuipase pe ticălos în obraz, a rămas cu Volodka în brațe și nici n-a mai gândit ce-o să se întâmple cu copilul, dacă ea moare. Pe de altă parte, nici *Bruderschaft* n-a prea judecat chestiunea prin prisma aceasta și s-a mulțumit numai s-o mângâie și s-o consoleze; astfel au continuat amândoi să-l tot citească pe Schiller, până când, în cele din urmă, Bruderschaft, nu se știe cum și de ce, se amărî și dădu ortul popii...

— Vrei să zici Pfefferkuchen?

— Așa să fie, dracul să-l ia! Iar dumneaei...

— Ia stai! Câți ani zici că au călătorit?

— Exact două sute în cap. Și uite așa se face că ea s-a întors la Cracovia. Tată-său n-a vrut s-o primească, ci a blestemat-o; apoi ea muri, iar prințul își făcu cruce de bucurie. Ei, și încălecai pe-o șa și-ți spusei povestea așa... Acum, să bem ceva, măi Vanea!

— Bănuiesc, îi spusei, că tocmai în chestiunea asta umbli să afli câte ceva, Masloboev.

— Vrei neapărat să fie așa?

— Nu înțeleg însă ce rost ai tu în toată afacerea asta?

— Păi, să vezi, când ea s-a întors la Madrid, după o lipsă de zece ani, sub un alt nume, prințul a căutat să afle și despre Bruderschaft, și despre bătrân, și dacă e adevărat că ea s-a întors, și despre pui, și dacă ea mai trăiește sau nu, și dacă nu cumva a rămas vreun document și așa mai departe, la nesfârșit. Îi mai poftea lui inima să afle și altceva. E un om rău și mârșav, măi Vanea, să te ferești de el, îți spun; iar despre Masloboev ține minte un lucru: nu va merita niciodată să spui despre el că e un ticălos! Și dacă e ticălos (după părerea mea, nu există om pe lume care să nu fie ticălos), în orice caz nu-ți va fi niciodată vrăjmaș. M-am cherchelit eu, e adevărat, dar ascultă-mă ce-ți spun: dacă se va întâmpla vreodată, acum sau mai târziu, aici sau în altă parte, să crezi că Masloboev te-a dus pe tine (și te rog să nu uiți acest cuvânt: te-a dus), apoi să știi că a fost în stare să facă așa ceva, dar fără nici un gând rău. Masloboev veghează asupra ta. De aceea, lasă dracului orice bănuieli și vino mai bine la Masloboev, spune-i tot ce ai pe suflet, deschis, frățește. Și acum, ce părere ai, bem ceva?

— Nu.

— O gustărică iei?

— Nu frate, iartă-mă, dar...

— Atunci, cară-te, e opt și patruzeci și cinci de minute și ești cam fudul. E vremea să pleci.

— Ce? Cum adică? Te-ai îmbătat și-ți alungi musafirul? Uite, totdeauna faci așa! Vai, ce nerușinat ești! îi strigă aproape cu lacrimi în ochi Alexandra Semionovna.

— Cel ce merge călare nu-i bun tovarăș de drum pentru cel care umblă pe jos. Așa că, Alexandra Semionovna, vom rămâne iar singuri-singurei și n-o să ne mai săturăm privindu-ne. Că ăsta, nu-l vezi? e un general! Nu, Vanea, mint, nu ești general, eu sunt un nemernic! Uită-te la mine, în ce hal arăt! Ce sunt eu pe lângă tine? Iartă-mă, Vanea și nu mi-o lua în nume de rău, lasă-mă să-mi descarc sufletul...

Masloboev mă îmbrățișă și izbucni în plâns. Mă pregătii să plec.

— Ah, Doamne, Dumnezeule! Avem și cina pregătită! spuse Alexandra Semionovna disperată. Dar vineri cel puțin ai să vii la noi?

— Am să vin, Alexandra Semionovna, îți dau cuvântul meu de onoare!

— Poate că nu-ți face plăcere să-l vezi așa... beat. Dar nu-l judeca aspru, Ivan Petrovici, că e un om bun, tare bun la inimă și ține mult la dumneata! Zi și noapte, mereu îmi vorbește numai de dumneata. Mi-a cumpărat și cărțile pe care le-ai scris, ca să le am; n-am apucat încă să le citesc; dar de mâine, încep. Și de-ai ști ce bine m-aș simți dacă ai veni la noi! Eu nu văd pe nimeni cu anii, nimeni nu ne calcă pragul. Avem de toate, dar suntem mereu singuri. Uite acuma, stăteam așa și ascultam, vă ascultam cum vorbiți și mă simțeam atât de bine... Așadar, pe vineri...

CAPITOLUL VII

Zoream spre casă, să ajung cât mai repede; cele auzite de la Masloboev mă zguduiseră. Mi se învălmășeau în cap

fel de fel de gânduri... și, ca un făcut, acasă mă aștepta o altă întâmplare, care mă zgudui ca un șoc al unei mașini electrice.

La poartă, în fața casei unde locuiam, străjuia un felinar. Când dădui să intru pe poartă, se desprinse deodată de lângă stâlpul felinarului o siluetă ciudată și se repezi atât de neașteptat spre mine, încât nici nu-mi putui opri un strigăt de mirare; o ființă speriată la culme, aproape înnebunită de spaimă, țipând și tremurând se agăță de mâinile mele. Mă îngrozii: era Nelli!

— Nelli? Ce-i cu tine? exclamai. Ce cauți aici?

— Acolo, sus... e el... la noi...

— Cine el? Să mergem, draga mea; vino cu mine.

— Nu vreau, nu vreau; o să aștept până pleacă... aștept în antreu... Nu vreau.

Am urcat scările cu o presimțire stranie și, deschizând ușa, l-am văzut pe prinț. Ședea pe un scaun lângă masă și-mi citea romanul. În orice caz avea cartea deschisă în față.

— Ivan Petrovici! mă întâmpină el bucuros ridicându-se de pe scaun. Sunt atât de fericii; că în sfârșit te-ai întors. Eram aproape gata să plec. Te aștept de o oră. Promisesem, la cererea insistentă a contesei, să trec pe la dânsa în seara asta împreună cu dumneata. M-a rugat mult să i te prezint. Or, bazându-mă pe promisiunea dumitale, m-am gândit să trec pe la dumneata mai devreme, până nu pleci de acasă și să te invit să mergem împreună. Închipuie-ți dezamăgirea mea: sosesc, și slujnica dumitale îmi spune că nu ești acasă. Ce să fac? Îmi dădusem cuvântul că vin cu dumneata; iată de ce m-am hotărât să te aștept un sfert de oră. Dar sfertul de oră a trecut demult, aproape neobservat, deoarece, deschizând cartea dumitale, am fost captivat. Ivan Petrovici, dar e o capodoperă! Dumnealor pur și simplu nu sunt capabili să te înțeleagă! Cartea aceasta mi-a smuls lacrimi. Am plâns, de ce să-ți ascund? Și trebuie să știi că plâng foarte rar...

— Ai vrea, prin urmare, să te însoțesc? Crede-mă însă că acum... deși n-aș avea nimic împotrivă, dar...

— Te rog să nu mă refuzi, vino cu mine! Cum oare aș putea să mă arăt acolo fără dumneata? Unde mai pui că te-am așteptat aproape o oră și jumătate! Afară de aceasta, ar trebui să mai stăm de vorbă și despre alte lucruri, înțelegi despre ce? Dumneata cunoști mai îndeaproape toată povestea... Poate că ajungem să luăm o hotărâre, să găsim împreună o soluție, mai gândește-te! Și te rog foarte mult să nu mă refuzi.

Chibzuii că odată și odată tot trebuia să merg. E drept că o știam pe Natașa singură și înțelegeam că are nevoie de prezența mea. Dar îmi adusei aminte că și ea îmi ceruse să caut un prilej de a o cunoaște cât mai curând pe Katia. Pe de altă parte, nu era exclus să-l găsesc și pe Alioșa acolo... Și pe lângă toate acestea, îmi dădeam seama că Natașa n-avea să se liniștească până nu-i aduc știri despre Katia, ceea ce mă făcu să accept invitația prințului. Nu știam însă cum să procedez cu Nelli.

— Așteaptă-mă o clipă, îi cerui prințului, ieșind repede pe scară.

Pe Nelli o găsii ghemuită într-un colț întunecos.

— De ce nu vrei să vii înăuntru, Nelli? Ce ți-a făcut el? Ce ți-a spus?

— Nu, nimic... nu vreau, nu vreau... repetă copila, mi-e frică...

Și cu toate insistențele mele, Nelli refuză cu încăpățânare să intre în casă. Ne-am înțeles, în cele din urmă, că, de îndată ce voi ieși cu prințul, ea va intra și va încuia ușa.

— Dar să nu mai dai drumul la nimeni înăuntru, Nelli, oricât ar stărui.

— Și... dumneata pleci cu el?

— Da, cu el.

Ea tresări și-mi încleștă mâinile, ca și cum ar fi vrut să mă roage să nu plec, dar nu scoase o vorbă. Hotărâi s-o întreb mai amănunțit a doua zi ce-a vrut să spună.

Cerându-i prințului să mă scuze, începui să mă îmbrac. El încercă să mă convingă că nu era nevoie de o ținută anume. „Îți pui o haină mai curățică, și atâta tot! adăugă, măsurându-mă de sus până jos cu o privire de inchizitor; apoi își sfârși gândul - știi, convenienţele astea mondene... Ce să-i faci, n-ai cum să te dispensezi cu totul de ele. Perfecțiunea aceasta în lumea noastră nu vei găsi-o încă mult timp”, încheie, constatând cu plăcere că am frac.

Am ieșit. L-am lăsat pentru câteva clipe pe scară, am reintrat repede în cameră, unde se strecurase Nelli și mi-am luat încă o dată rămas bun de la ea. Era tare tulburată. Se învineţise la față. Mă temeam pentru ea și mi-era tare greu s-o las singură.

— Ai o slujnicuță cam ciudată, îmi spuse prințul, pe când coboram scările. Fetița aceea e slujnica dumitale, nu-i așa?

— Nu... stă așa... e provizoriu la mine.

— Curioasă ființă! Sunt convins că e nebună. Închipuieți, la început mi-a răspuns ca lumea; pe urmă m-a cercetat un timp cu privirea, apoi, deodată, scoase un țipăt, se repezi la mine, tremurând toată, își înfipse degetele în haina mea... voia parcă să spună ceva, dar nu reuși să scoată o vorbă. Ți-o mărturisesc, mi se cam făcuse frică și am vrut s-o șterg, dar, slavă Domnului! a luat-o ea la fugă înaintea mea. Am rămas uluit. Cum poți s-o ții în casă?

— E epileptică, răspunsei.

— Ahaaa! Atunci, nu-i de mirare...

Mi-a trecut prin gând, nu știu de ce, că vizita de ieri a lui Masloboev la mine, la o oră când știa foarte bine că nu sunt acasă, vizita mea de astăzi la Masloboev, cele ce-mi povestise tot astăzi el (oarecum fără să vrea, fiind cam afumat), după aceea, invitația lui pentru ora șapte la dânsul, ca și toate asigurările lui cum că nu mi-ar ascunde nimic, în sfârșit, această vizită a prințului care mă

așteptase timp de o oră și jumătate, știind poate că sunt la Masloboev, precum și fuga lui Nelli din casă din pricina vizitei lui - toate acestea au oarecare legătură între ele... Erau lucruri care-mi dădeau de gândit.

În fața porții ne aștepta caleașca prințului. Ne urcarăm și pornirăm spre locuința contesei.

CAPITOLUL VIII

Până la Torgovîi most nu era departe. Un timp tăcurăm amândoi. Eram curios să văd cum va angaja conversația. Mă așteptam să înceapă a mă iscodi tatonând și căutând să mă tragă de limbă. Însă prințul trecu de-a dreptul, fără ocolișuri, la obiect.

— În clipa de față mă preocupă în mod deosebit un lucru, Ivan Petrovici, începu el; un lucru despre care aș vrea să-ți vorbesc în primul rând și să-ți cer sfatul; am hotărât mai demult să renunț la procesul în care avusesem câștig de cauză și să cedez lui Ihmenev cele zece mii de ruble în litigiu. Ce mă sfătuiești, cum să procedez?

„Nu se poate să nu știi tu ce ai de făcut, mă gândii eu. Vrei să-ți bați joc de mine?”

— Nu știu, prințe, i-am răspuns cu un aer cât se poate de naiv; în orice altă chestiune, ce ar privi-o, de pildă, pe Natalia Nikolaevna, îți stau la dispoziție în tot ce ți-ar putea folosi și dumitale și nouă tuturora. Dar în cealaltă problemă dumneata cunoști, desigur, mai bine situația.

— O, nu, dimpotrivă, te asigur că nu. Dumneata îl cunoști bine pe Ihmenev; și apoi, cred că Natalia Nikolaevna ți-a împărtășit părerea ei în această chestiune, ceea ce mi-ar putea servi drept criteriu de orientare. Dumneata m-ai putea ajuta foarte mult; e o chestiune foarte delicată. Sunt gata să fac concesii; m-am hotărât

neapărat să cedez, indiferent de întorsătura pe care o vor lua toate celelalte - pricepi ce vreau să spun? Dar cum anume, sub ce formă aș putea s-o fac, nu știu. Bătrânul e mândru, e încăpățânat; n-ar fi exclus să mă expun astfel la jigniri, pentru că el ar fi în stare, nesocotind bunăvoința mea, să-mi arunce banii în obraz...

— Permite-mi să te întreb, banii aceștia cum îi consideri: că sunt ai dumitale sau ai lui?

— Procesul a fost câștigat de mine, deci sunt ai mei.

— Dar lăsând procesul deoparte, conștiința dumitale ce-ți spune?

— Firește că-i consider ai mei, răspunse prințul, întrucâtva șocat de francheța mea, mi se pare însă că dumneata nu cunoști fondul procesului. Nu-l acuz pe bătrân de înșelăciune intenționată; și-ți mărturisesc că niciodată nu-mi trecuse prin gând așa ceva. Ce vină am dacă el a găsit cu cale să se simtă jignit? A fost vinovat de neglijență și de lipsă de prevedere în treburile pe care i le-am încredințat, iar potrivit înțelegerii existente între noi, pentru unele din acele treburi urma să răspundă. La drept vorbind, n-a fost nici asta propriu-zis adevărata cauză a procesului; procesul este urmarea ofenselor reciproce pe care ni le-am adus; într-un cuvânt, consecința amorului propriu lezat al fiecăruia dintre noi. De fapt, poate că n-aș fi dat atunci nici o atenție acestor nenorocite zece mii de ruble; dar dumneata știi bine cum și din ce cauză s-a iscat procesul. Sunt de acord că am fost prea bănuitor, poate chiar și nedrept (vreau să spun: atunci), dar nu-mi dădeam seama de acest lucru și, în toiul supărării, jignit de grosolăniile lui, n-am vrut să scap prilejul și-am dat curs procesului. E foarte posibil să ți se pară că o asemenea atitudine nu prea cadra cu demnitatea mea. N-am să caut justificări; aș vrea doar să-ți spun că mânia și mai ales amorul propriu nu înseamnă și lipsă de noblețe sufletească; nu, ele țin de firea omului, și-ți fac din nou mărturisirea că de fapt eu nici nu l-am cunoscut cum

trebuie pe Ihmenev, fiind pe deplin încredințat că zvonurile cu privire la Alioșa și la fata lui sunt adevărate, putând ca atare să cred că tot pe atât de adevărată ar fi și intenționata însușire a banilor... Dar să lăsăm asta. Important este să știu ce am de făcut de aci înainte. Să renunț la bani? Dar, dacă voi continua să susțin că acțiunea mea e justă, va însemna că banii aceștia i-i dăruiesc. Mai ales ținând totodată seama și de situația delicată în legătură cu Natalia Nikolaevna... nici vorbă că Ihmenev îmi va zvârli acești bani în față...

— Observ că dumneata spui: *îmi va zvârli*; prin urmare, îl consideri un om cinstit și deci poți fi pe deplin convins că nu ți-a furat bani. Iar dacă este așa, de ce nu te-ai duce să i-o spui fără înconjur: că ai ajuns la convingerea netemeiniciei acțiunii îndreptate împotriva lui? Ar fi și un gest nobil din partea dumitale, și atunci poate că nici Ihmenev n-ar ezita să-și ia înapoi banii *săi*.

— Hm... banii *săi*; păi, aici e buba. În ce situație mă pui? Ar însemna să mă duc să-i declar că recunosc netemeinicia acțiunii mele. Atunci de ce am mai pornit judecata, dacă știam că plângerea mea este nefondată? Oricine mi-ar putea-o spune în față. Eu însă nu socot că aș merita o asemenea situație, pentru că, de fapt, pretențiile mele au fost drepte; nicicând și nicăieri n-am scris negru pe alb că el m-a furat; că a fost însă neglijent și nechibzuit în ceea ce privește interesele mele și averea mea, de asta sunt convins și acum. Banii aceștia, deci, sunt incontestabil ai mei; iată de ce mi-ar fi greu să iau o asemenea vină asupră-mi, când la urma urmei - repet - bătrânul și-a născocit singur această obidă. Iar dumneata vii să mă obligi ca, în numele ofensei imaginare pe care i-aș fi adus-o, să merg să-i cer iertare; ei, află că-mi pretinzi prea mult.

— Mi se pare că dacă doi oameni vor cu adevărat să se împace...

— E ușor s-o facă, nu-i așa?

— Da.

— Ba de loc; uneori e foarte greu, cu atât mai mult...

— Cu atât mai mult, cu cât sunt la mijloc și alte considerente. Aici, prințe, sunt de acord cu dumneata. Chestiunea Nataliei Nikolaevna și a lui Alioșa trebuie să fie rezolvată de dumneata în toate punctele care depind de dumneata, ba încă rezolvată cu totul satisfăcător pentru Ihmenevi. Numai atunci vei putea avea o explicație absolut sinceră cu bătrânul asupra procesului. Acum însă, când nu este încă nimic hotărât, nu-ți rămâne decât o singură cale: să recunoști netemeinicia plângerii dumitale și să-i mărturisești lucrul acesta franc, și, dacă va fi nevoie, chiar și public, iată părerea mea; ți-o spun fără ocol, pentru că așa mi-ai cerut, ceea ce mă face să cred că doreai să fiu sincer. Aceasta îmi dă la rândul meu dreptul să te întreb: de ce te preocupă atâta problema restituirii banilor lui Ihmenev? Dacă dumneata consideri că fondul procesului a fost drept, de ce să-i dai lui Ihmenev banii înapoi? Iartă-mi curiozitatea, dar chestiunea aceasta are o strânsă legătură cu altele...

— Dumneata ce părere ai? mă întrebă deodată, ca și cum nu mi-ar fi auzit întrebarea, crezi că bătrânul Ihmenev mi-ar refuza cele zece mii de ruble chiar dacă i le-aș înmâna fără nici un fel de rezerve... și fără nici un fel de atenuări de acest fel?

— Firește că i-ar refuza!

Tot sângele îmi năvăli în obraz și tremuram de indignare. Această întrebare, sceptică până la impertinență, a avut asupra mea efectul unui scuipat primit drept în ochi. La insulta pe care mi-a adus-o se mai adăuga maniera grosolană de om din lumea mare, de a nu-mi răspunde la întrebare, ca și cum n-ar fi auzit-o, și de a mă întrerupe cu o altă întrebare, a lui, pentru a-mi da a înțelege că m-am cam întrecut cu măsura și am devenit prea familiar cu dânsul îndrăznind să-i pun asemenea întrebări. Nu puteam să sufăr, ba chiar uram această manevră proprie oamenilor de lume și depusesem destule

eforturi mai înainte pentru a-l dezbăra pe Alioșa de asemenea deprinderi.

— Hm... ești prea înflăcărat, dar pe lumea asta unele afaceri nu se pot rezolva chiar așa cum îți închipui, observă prințul calm, drept răspuns la exclamația mea. De altfel, cred că în această privință ar putea decide într-o măsură Natalia Nikolaevna; transmite-i acest lucru. Ea mi-ar putea da un sfat.

— Nici vorbă, răspunsei grosolan. Dumneata n-ai binevoit să asculți ceea ce începusem adineauri și m-ai întrerupt. Natalia Nikolaevna va interpreta că dacă dumneata vrei să restitui banii dintr-o pornire nesinceră și fără nici un fel de atenuări, cum ai binevoit să spui, înseamnă că acești bani reprezintă plata făcută tatălui pentru fiică, iar fiicei pentru Alioșa, cu alte cuvinte, o despăgubire bănească...

— Hm... Va să zică așa mă înțelegi, bunul meu Ivan Petrovici, și prințul râse. De ce o fi râs oare? Și totuși, continuă el, am avea încă atâtea de vorbit! Acum însă timpul nu ne mai îngăduie. Te-aș ruga numai să înțelegi un lucru: chestiunea aceasta se referă direct la Natalia Nikolaevna, iar viitorul ei și în general totul depinde în bună parte de felul în care vom rezolva noi această chestiune și de ceea ce vom hotărî. Intervenția dumitale este absolut necesară, ai să-ți dai seama și dumneata de ce. Iar dacă mai ții la Natalia Nikolaevna, nu-mi vei putea refuza o explicație, oricât de puțin m-ai simpatiza. Dar iată că am ajuns... *À bientôt!*[12]

CAPITOLUL IX

[12] Pe curând! (fr.).

Contesa avea o locuință admirabilă. Deși câtuși de puțin luxos, mobilierul sugera confortul și gustul. Totul însă purta pecetea vizibilă a unui provizorat; era de fapt o locuință acceptabilă în care se stă numai vremelnic, nu una din acele case în care o familie bogată se instalează pentru totdeauna, etalându-și într-însa toate semnele ei de boierie, cu toate dichisurile socotite drept necesități. Se spunea că pentru vara ce urma, contesa pleacă la moșia sa (ruinată și ipotecată de mai multe ori), în gubernia Simbirsk, unde ar însoți-o și prințul. Auzisem despre acest lucru și mă gândeam cu inima strânsă ce va face oare Alioșa, când Katia va trebui să plece cu contesa? Natașei m-am ferit deocamdată să-i aduc această știre; după unele semne însă, aveam motive să cred că zvonurile ajunseseră și la urechile ei. Dar Natașa nu deschidea vorba asupra acestei chestiuni și suferea în tăcere.

Contesa m-a primit foarte amabil, mi-a întins zâmbitoare mâna și mi-a confirmat că într-adevăr de mult dorea să mă vadă la dânsa. Turna ceai singură, dintr-un superb samovar de argint, în jurul căruia ne așezaserăm eu, prințul și încă un domn din lumea mare, destul de în vârstă, cu o decorație pe piept, țeapăn și cu alură de diplomat. Oaspetele acela, pe cât se pare, se bucura în casă de o considerație deosebită. Abia întoarsă din străinătate, contesa nu avusese în iarna aceea când să-și facă la Petersburg cine știe ce legături și să-și creeze o poziție așa cum ar fi dorit și s-ar fi așteptat ea, de altfel. Așa încât, afară de acel oaspete, n-au mai fost alți musafiri, și toată seara n-a mai venit nimeni. O căutam cu privirea pe Ekaterina Feodorovna; era în camera de alături, cu Alioșa, dar, aflând de sosirea noastră, apăru și ea de îndată. Prințul îi sărută amabil mâna, iar contesa îi arătă cu capul către mine. Prințul făcu îndată prezentările. Cu o nerăbdătoare atenție căutai s-o cercetez cât mai amănunțit; era o blondă de constituție delicată, fragilă, îmbrăcată într-o rochie albă, o fată potrivită de statură, cu

un chip care împrăștia blândețea și calmul, cu ochii de un albastru pur, așa cum ne spusese și Alioșa, de o frumusețe și o prospețime tinerească, dar atâta tot. Mă așteptasem să întâlnesc o frumusețe desăvârșită, însă nu putea fi vorba de așa ceva. Un oval frumos conturat, gingaș, o față cu trăsături armonioase, părul bogat, într-adevăr un păr minunat, dar strâns într-o pieptănătură de toate zilele, o privire blajină, dar concentrată; dacă aș fi întâlnit-o altundeva, probabil că aș fi trecut pe lângă ea fără să-mi atragă în mod deosebit atenția; dar nu era decât o impresie de moment, căci abia mai târziu reușii s-o cunosc mai bine în seara aceea. Atâta doar că, la început, felul cum mi-a întins mâna, cu o atenție naiv încordată, privindu-mă drept în ochi, fără a-mi spune însă nici un cuvânt, felul acela puțin obișnuit mă surprinse și, fără să vreau, i-am zâmbit. Poate că simțisem imediat înaintea mea o ființă cu sufletul curat. Contesa o supraveghea, n-o slăbea o clipă din ochi. După ce îmi strânse mâna, Katia se depărtă oarecum grăbită de mine și trecu tocmai în capătul opus al încăperii, lângă Alioșa. Iar Alioșa, când dădui mâna cu el, îmi șopti: „Nu mai rămân aici decât câteva clipe, plec *dincolo*.”

„Diplomatul'‘ - nu-i cunosc numele, de aceea am să-l numesc astfel - pentru a spune totuși ceva, vorbea rar și grav, dezvoltând o idee oarecare. Contesa îl asculta cu interes. Prințul îl aproba din cap cu un surâs lingușitor; vorbitorul i se adresa deseori lui, socotindu-l probabil un ascultător demn de atenție. Mi s-a oferit ceai și am fost lăsat în pace, ceea ce m-a bucurat foarte mult. Între timp, căutai s-o examinez mai bine pe contesă. Recunosc că, la început, fără să vreau, mi-a plăcut destul de mult. Poate că în realitate nu era chiar așa de tânără, dar mie mi s-a părut că n-are mai mult de douăzeci și opt de ani. Avea o față fragedă, care cândva, în prima tinerețe, trebuie să fi fost și foarte frumoasă. Părul ei castaniu era încă destul de bogat; privirea extrem de blândă avea sclipiri de cochetărie

ușuratică și era în răstimpuri jucăușă și ironică. Se cunoștea însă că se lupta să pară mai reținută. Căutătura ei exprima de asemenea și agerimea minții, dar mai ales multă bunătate și veselie. Mi s-a părut că trăsătura dominantă a firii sale trebuie să fie o oarecare frivolitate, setea de plăceri și un fel de egoism blajin, poate chiar destul de pronunțat. Se vedea că e subordonată personalității prințului, care avea o mare influență asupra ei. Știam că există între ei vechi relații de ordin sentimental și că prințul nu fusese chiar un amant prea gelos în timpul șederii lor în străinătate; am avut însă impresia - de altfel, am păstrat aceeași impresie până astăzi - că dincolo de acea veche legătură dintre ei, îi mai apropie și altceva, oarecum misterios, ceva de natura unor obligații reciproce, bazate pe anumite calcule... Într-un cuvânt, era la mijloc ceva de acest gen. Mai știam că, în momentul de față, prințul se plictisise de ea, fără ca totuși relațiile dintre ei să se întrerupă. Nu este exclus ca pe atunci să-i fi legat mai ales planul pe care și-l făceau cu privire la Katia, plan care se datora, firește, inițiativei prințului. A fost probabil și motivul pentru care prințul a căutat să evite căsătoria cu contesa care-și făcuse unele socoteli în această privință, convingând-o în schimb, în cele din urmă, să ajute la realizarea căsătoriei dintre Alioșa și fiica ei vitregă. Acestea le-am dedus pe baza celor ce mi le spusese mai înainte, în sinceritatea lui, Alioșa, care, oricum, era totuși în stare să observe câte ceva în această privință. Am avut de asemenea impresia, în parte sub influența acelorași mărturisiri ale lui Alioșa, că, deși contesa era cu desăvârșire subordonată prințului, acesta avea motive serioase să se teamă de ea. Până și Alioșa observase acest lucru. Am aflat mai târziu că prințul tare ar fi vrut s-o mărite pe contesă cu altcineva și că în acest scop o și trimitea în gubernia Simbirsk, în speranța că va descoperi acolo, în provincie, un soț potrivit.

Stăteam și ascultam, neștiind cum să fac ca să pot sta de vorbă între patru ochi cu Katerina Feodorovna. Diplomatul răspundea la o întrebare a contesei asupra situației actuale, asupra reformelor în curs de înfăptuire[xxvi] și dacă trebuie sau nu să le fie teamă de aceste reforme. Vorbea îndelung, degajat și calm, cu siguranța omului ce deține puterea. Își dezvolta ideea inteligent și cu pricepere, ideea lui însă era respingătoare. Căuta să demonstreze că spiritul acesta de reforme și îndreptări va aduce în curând anumite roade; că văzându-se acele roade, oamenilor le vor veni mințile la cap și nu numai că din societate (bineînțeles, dintr-o anumită pătură a societății) va dispărea acest spirit nou, dar că din experiență se vor vedea greșelile și atunci, cu o energie îndoită, toți vor începe să pledeze pentru rânduielile de altădată. Iar experiența aceea, chiar și așa tristă cum va fi, va avea totuși avantajul că va servi de învățătură prin datele necesare pe care le va furniza cum trebuie menținută această veche rânduială salvatoare; de aceea este cazul să dorim chiar să se ajungă mai repede până la ultimul grad al imprudenței. „Fără noi nu se poate, conchise el, fără noi nici o societate n-a putut exista. Noi nu vom avea de pierdut, ci dimpotrivă vom avea numai de câștigat; vom ieși la suprafață, în orice caz, și deviza noastră în clipa de față trebuie să fie: «*Pire ça va, mieux ça est*»”[13]. Prințul îi zâmbi cu o simpatie dezgustătoare. Vorbitorul se simțea pe deplin mulțumit de sine. Era cât pe-aci să fac prostia de a interveni. Clocoteam. Mă opri însă privirea veninoasă a prințului; privirea aceea piezișă mă făcu să înțeleg instantaneu că prințul atâta aștepta din partea mea: o ieșire năstrușnică, juvenilă, ba poate că ar fi vrut chiar să se producă o atare scenă, pentru a avea astfel plăcerea de a mă vedea compromițându-mă. Totodată eram ferm convins că, fără îndoială, diplomatul s-ar fi făcut că nu observă obiecțiunea mea și, poate, că nu mă observă nici

[13] Cu cât merge mai rău cu atât e mai bine (fr.).

pe mine. Mi se făcu scârbă să mai stau lângă ei, când în ajutorul meu veni Alioșa.

El se apropie încet, îmi puse mâna pe umăr și mă chemă mai la o parte ca să-mi spună două cuvinte. Am înțeles că era o solie din partea Katiei. Nu mă înșelasem. Peste câteva clipe, ședeam alături de ea. La început, mă cântări din ochi cu atenție, de sus până jos, în același timp spunându-și parcă: „Va să zică, așa arăți". Însă nici eu, nici ea nu prea găseam cuvinte pentru a încropi o conversație. Eram totuși convins că va fi de ajuns ca ea să-și dezlege limba, ca să nu ne mai oprim până la ziuă. Cele „vreo cinci-șase ore de conversație", după cum se exprimase Alioșa, îmi reveniră în minte. El era lângă noi, așteptând cu nerăbdare spargerea gheții.

— De ce tăceți? făcu, uitându-se zâmbitor la noi. V-ați întâlnit și tăceți.

— Ah, Alioșa, vezi cum ești!... Așteaptă puțin, răspunse Katia. Doar avem să ne spunem atât de multe, Ivan Petrovici, încât nici nu știu de unde să încep. Socot că ne-am cunoscut cu prea multă întârziere; era cazul s-o facem mai demult, deși, la drept vorbind, aș putea spune că te cunosc de multă vreme. Și doream grozav să te văd. M-am gândit chiar, la un moment dat, să-ți scriu o scrisoare...

— Despre ce? întrebai eu, zâmbind fără să vreau.

— Câte nu se pot cuprinde într-o scrisoare, îmi răspunse ea grav. Uite, de pildă, ți-aș fi scris ca să te întreb dacă este adevărat ceea ce spune el despre Natalia Nikolaevna, cum că ea nu se supără când el o lasă singură în astfel de clipe? Oare e admisibil ceea ce face el? Spune-mi, te rog, de ce te afli aici la ora asta? se întoarse ea către Alioșa.

— Of, Doamne, plec îndată! Ți-am spus doar că nu rămân aici decât câteva clipe, să vă văd cum stați de vorbă împreună și pe urmă plec într-acolo.

— Păi ce ai de văzut? Uite, acum suntem împreună, ai văzut? Poftim, așa face totdeauna, adăugă ea, roșindu-se puțin și arătând cu degețelul către Alioșa. „Câteva clipe,

zice, numai câteva clipe”, și, când colo, îl vezi că stă până la miezul nopții, când e prea târziu ca să se mai ducă. „Natașa, zice el, nu se supără, că-i tare bună”, ca să-l vezi cum judecă! Spune și dumneata, dacă e bine și frumos să se poarte astfel?

— Am să plec, firește, răspunse pe un ton tânguitor Alioșa, numai că tare aș fi vrut să mai stau puțin cu voi...

— Ce nevoie ai să stai cu noi? Dimpotrivă, noi am vrea să rămânem singuri, ca să putem vorbi. Te rog să nu te superi. Așa trebuie, pricepi?

— Dacă așa trebuie, plec îndată... De ce să mă supăr? Trec numai pentru un minut pe la Liovinka și de acolo alerg la dânsa. Uite ce este, Ivan Petrovici, continuă el, luându-și pălăria, dumneata ai aflat că tata vrea să renunțe la banii pe care i-a câștigat în procesul cu Ihmenev?

— Am aflat; mi-a spus și mie.

— Ce frumos din partea lui... Katia însă nu crede că ceea ce face el e frumos. Vorbește cu dânsa, te rog, despre asta. La revedere, Katia, și să nu te îndoiești că o iubesc pe Natașa. Parcă v-ați înțeles cu toții să-mi puneți condiții, să mă dojeniți, să mă urmăriți ce fac, ce spun, ca și când aș fi sub supravegherea voastră! Ea știe cât de mult o iubesc și are încredere în mine, sunt convins că nu se îndoiește de dragostea mea. O iubesc fără nici un fel de condiții și obligații. Nu știu pentru ce o iubesc. Pur și simplu o iubesc. De aceea n-are nici un rost să fiu mereu descusut ca un vinovat. Uite, întreabă-l pe Ivan Petrovici, că e aici și are să-ți confirme că Natașa este geloasă și cu toate că mă iubește mult, în dragostea ei e și destul egoism, pentru că nu vrea să facă nici un sacrificiu pentru mine.

— Cum vine asta? îl întrebai eu mirat; nu-mi venea să-mi cred urechilor.

— Ce spui Alioșa? strigă și Katia, plesnind din palme.

— Ei, da; ce vă mirați? Ivan Petrovici știe. Ea tot îmi cere să stau cu dânsa. Chiar dacă nu mi-o cere, se vede cât de colo că asta vrea.

— Cum de nu ți-e rușine? se revoltă Katia aprinsă de mânie.

— De ce să-mi fie rușine? Vezi cum ești și tu, zău, Katia! Păi, eu o iubesc mai mult chiar decât își închipuie ea, dar dacă m-ar iubi și ea cu adevărat, așa cum o iubesc eu, nici vorbă că ar renunța la plăcerea de a mă avea mereu lângă dânsa. E drept că ea mă lasă să plec întotdeauna, uneori mă îndeamnă chiar, dar îi citesc pe față că-i vine greu, iar asta pentru mine e totuna ca și când n-ar vrea să-mi dea drumul.

— Să știi că e ceva la mijloc! strigă Katia, adresându-mi-se mie și apoi, cu o privire plină de mânie, către el: Spune drept, Alioșa, mărturisește-ne îndată, toate astea ți le-a vârât în cap tatăl tău? Când? Astăzi te-a dăscălit? Te rog, nu încerca să-mi ascunzi nimic, deoarece eu am să aflu totul, pe loc! Este așa cum presupun, da, sau nu?

— Da, el mi-a vorbit, răspunse încurcat Alioșa, dar ce importanță are? Mi-a vorbit azi cu atâta bunătate și prietenie, iar pe Natașa mereu o lăuda, încât am rămas chiar surprins: după ce ea l-a jignit atât de grav, el s-o laude!

— Iar dumneata, dumneata l-ai și crezut, intervenii eu, dumneata, pentru care Natașa a sacrificat totul, dumneata, căruia i-a dat tot ce i-ar fi putut da, ba chiar și acum, chiar și azi toată grija și neliniștea ei a fost ca dumneata să nu te plictisești, să nu te împiedice ea cumva s-o vezi pe Katerina Feodorovna! Mi-a spus-o doar singură. Iar dumneata dai crezare acestor vorbe perfide! Mă mir că nu ți-e rușine...

— Ingratule! Dar ce să mai lungim vorba, lui de nimic nu-i e niciodată rușine! întări Katia, dând din mână a lehamite, ca și când ar fi fost vorba de un om pierdut cu desăvârșire.

— Dar nu-nțeleg ce v-a apucat! bâigui Alioșa cu glas tânguitor. Tu, Katia, așa ești întotdeauna! Nu vezi la mine decât tot ce-i rău... Ce să mai spun despre Ivan Petrovici!

Credeți voi că eu n-o iubesc pe Natașa? N-am vrut să spun că ea este egoistă. Am vrut să spun numai că mă iubește prea mult, peste măsură de mult și din cauza asta ne vine greu și mie, și ei. Tata însă n-are să mă ducă de nas, oricât ar vrea el, că nu mă las eu așa cu una, cu două. De fapt, el nici n-a spus că este egoistă în sensul rău al cuvântului; am înțeles eu foarte bine ce-a vrut. A spus-o exact așa cum v-am relatat eu acum: că, adică, mă iubește atât de mult, peste măsură de mult, încât dragostea ei pare egoism; încât și mie, și ei, din pricina aceasta, ne vine greu, iar mai târziu, desigur, îmi va fi și mai greu. Nu-i nimic rău în asta, că doar n-a spus decât un adevăr și mi l-a spus din dragoste; de aici nu trebuie dedus nicidecum că el ar obijdui-o pe Natașa; dimpotrivă, el consideră că ea mă iubește mult, peste măsură de mult, până dincolo de limitele posibile...

Aici însă Katia îl opri categoric și nu-l mai lăsă să termine. Aproape clocotind, ea începu să-l dăscălească, să-i demonstreze că tatăl lui o laudă pe Natașa și îmbracă masca unei aparente bunătăți ca să-l orbească, că adevăratul lui țel este să-i despartă și pe nesimțite să-l atâțe pe Alioșa împotriva ei. Cu multă ardoare și subtilitate Katia îi demonstră că Natașa îl iubește nemărginit și că nici un fel de dragoste din lume nu scuză modul de a se purta, adevăratul egoist fiind chiar el, Alioșa. Încetul cu încetul, Katia stârni într-însul remușcări amare; Alioșa stătea lângă noi, cu ochii în pământ, fără să răspundă; părea tare nenorocit. Dar Katia era de neînduplecat. O priveam cuprins de o curiozitate extremă. Aș fi vrut să descifrez cât mai repede firea acestei fete neobișnuite. Era aproape un copil, dar un astfel de copil, un copil convins, cu principii bine conturate și cu o pasionată dragoste, înnăscută parcă, pentru înțelegerea binelui și a dreptății. Dacă într-adevăr se putea spune că-i încă un copil, apoi aparține categoriei aceleia de copii *gânditori*, atât de numeroși în familiile noastre. Se vedea că are o viață

interioară. Aș fi dat mult să pot pătrunde cu privirea în căpșorul ei frământat de gânduri, să văd cum se amestecau acolo idei și noțiuni pur copilărești cu impresii și observații serioase din viață (pentru că era clar: Katia intrase deja în contact cu viața) și totodată cu alte idei, încă nelămurite de ea, dar care își făcuseră loc în mintea ei, venind din cărți sau din cunoașterea abstractă a oamenilor, idei ce păreau a fi foarte multe și-i lăsau impresia că i-ar aparține de drept, ca rezultate ale propriei sale experiențe de viață. În seara aceea, la care s-au mai adăugat ulterior și alte prilejuri de a-i fi în preajmă, cred că am izbutit s-o cunosc destul de bine. Avea o inimă înflăcărată și simțitoare. Uneori părea că nu-și mai dă silința să se stăpânească, luptând în primul rând pentru adevăr și orice înfrânare în raporturile de toate zilele cu societatea socotind-o convențională, lucru cu care, pare-se, se mândrea chiar, ceea ce li se întâmplă multor oameni prea expansivi, chiar la o vârstă mai înaintată. Dar tocmai asta o făcea să fie și deosebit de fermecătoare. Îi plăcea să gândească și să caute adevărul, dar toate acestea le făcea fără nici o pedanterie și atât de copilăros, încât o îndrăgeai pe dată, așa cum era, cu toate curiozitățile ei. Mi-am adus aminte de Liovinka și de Borinka și mi s-a părut că tot ce aflasem despre ei și despre Katia era în firea lucrurilor. Și încă ceva: chipul ei, care la prima vedere nu-mi făcuse o impresie deosebită, chiar în seara aceea dobândi pentru mine un farmec și-o frumusețe care-mi scăpaseră la început. Dedublarea aceasta: naivă, copil și femeie rezonabilă, setea ei inocentă, pe deplin sinceră, pentru adevăr și dreptate, alături de o nezdruncinată credință în propriile-i năzuințe, toate acestea îi învăluiau chipul într-o aureolă luminoasă - aceea a francheței, dublată de un spirit ales, încât abia atunci observai cât de greu era de înțeles și de pătruns întreaga semnificație a acestei frumuseți care nu se lăsa surprinsă dintr-o dată de un ochi superficial, rece. Și atunci mi-am spus că ar fi fost

imposibil ca Alioșa să nu se atașeze de ea cu toată pasiunea. Cum nu era în stare să cugete și să judece singur, el îndrăgea pe acei care cugetau pentru el și chiar doreau acest lucru; or, Katia îl și luase sub tutela ei. Inima cinstită și înflăcărată a lui Alioșa se simțea irezistibil subjugată de tot ce era nobil și frumos, iar Katia îi dezvăluise îndeajuns sufletul său cu toată sinceritatea sa de copil și cu toată simpatia pe care i-o purta. El n-avea nici un pic de voință; ea, în schimb, dovedea o voință puternică, dârză și înflăcărată. În mod firesc, Alioșa nu putea să se atașeze decât de cineva care-l putea domina, ba-i putea chiar porunci. Așa se explică în parte faptul că Natașa izbutise la începutul legăturii lor să-l apropie pe Alioșa de ea. Katia însă era avantajată în comparație cu Natașa prin aceea că era ea însăși un copil și, pe cât se pare, avea să rămână încă mult timp așa. Copilăroasă, înzestrată cu o minte limpede și sclipitoare, observai la ea în același timp o anume insuficiență de judecată matură - și toate acestea erau mult mai aproape de Alioșa, mai pe potriva lui. Simțise asta și de aceea Katia îl atrăgea din ce în ce mai mult. Sunt convins că atunci când vorbeau între patru ochi, în discursurile serioase, „propagandistice", pe care i le ținea Katia, se întrețesea și hârjoana, căci ajungeau - cred - și la joacă. Și deși Katia, probabil, îl dojenea de multe ori, neslăbindu-și autoritatea asupra lui, totuși, pe cât se pare, Alioșa se simțea mult mai bine cu dânsa decât alături de Natașa. Într-un cuvânt, erau mult mai potriviți unul cu altul - și aceasta era esențialul.

— Ei bine, Katia, bine, ajunge; totdeauna se dovedește că până la urmă ai tu dreptate. Pentru că sufletul tău e mai curat decât al meu, conchise el, ridicându-se și întinzându-i mâna, să-și ia rămas bun. Plec la ea îndată, nu mă mai duc nici la Liovinka...

— Nici n-ai ce căuta la Liovinka; și e foarte drăguț din partea ta că ne-ai ascultat și pleci chiar acuma la Natașa.

— Iar tu ești de o mie de ori mai drăguță decât toată lumea, o răsplăti Alioșa, continuând să fie trist; Ivan Petrovici, îmi zise apoi, aș vrea să-ți spun două vorbe.

Ne-am depărtat la câțiva pași.

— M-am purtat astăzi revoltător, îmi șopti el, m-am purtat ca un mizerabil, sunt vinovat față de toți, dar mai ales față de Katia și de Natașa. În după-amiaza acestei zile tata mi-a făcut cunoștință cu Alexandrina (o franțuzoaică), o femeie încântătoare! M-a fermecat și... ei, ce să mai vorbim, nu sunt demn să stau lângă nici una din ele... Adio, Ivan Petrovici!

— El e bun și are un suflet nobil, începu repede Katia, după ce mă așezai din nou lângă dânsa, dar despre Alioșa avem de vorbit multe, mai pe urmă; acum trebuie să cădem de acord: ce părere ai despre prinț?

— Îl consider un om foarte rău.

— Și eu la fel. Prin urmare, în această privință suntem de acord, de aceea o să ne fie mai ușor a aprecia situația. Și acum, despre Natalia Nikolaevna... Știi, Ivan Petrovici, deocamdată eu bâjbâi ca prin întuneric și te-am așteptat ca pe o rază de lumină. Explică-mi dumneata totul, pentru că, în ce privește fondul problemei, eu n-am posibilitatea să judec decât după cele ce-mi spune Alioșa. Alte surse îmi lipsesc. Spune-mi, așadar, în primul rând (de altminteri, acesta-i esențialul) ce crezi: vor fi Alioșa și Natașa fericiți împreună, sau nu? Trebuie să aflu precis, ca să iau o hotărâre definitivă, să știu ce-mi rămâne de făcut.

— Cine s-ar putea pronunța cu precizie într-o chestiune ca aceasta?

— Firește, nu neapărat precizia o cer, mă întrerupse ea, dar care este impresia, părerea dumitale? Pentru că dumneata ești un om foarte deștept.

— Părerea mea este că nu pot fi fericiți.

— Da de ce?!

— Fiindcă nu se potrivesc.

— Și eu am gândit la fel! și Katia își împreună mânuțele ca într-o durere profundă. Povestește-mi mai amănunțit. Ascultă, tare vreau s-o văd pe Natașa, pentru că aș avea multe să-i spun și sunt încredințată că am putea hotărî totul împreună. Acum însă mi-o închipui cam așa: probabil foarte deșteaptă, serioasă, cu un suflet cinstit și drept și tare frumoasă. Așa e?

— Întocmai.

— Eram convinsă. Dar dacă e așa, cum de a putut să-l îndrăgească pe Alioșa, un copilandru cum e el? Explică-mi! M-am gândit de multe ori la asta.

— Nu se pot explica toate, Katerina Feodorovna; e greu să-ți închipui cum și pentru ce poate fi iubit un om. Ai dreptate, el este încă un copil. Dar oare știi dumneata cum poate fi iubit un copil? (Mă înduioșai privind-o pe ea și privindu-i ochii ațintiți cu o gravă, profundă și nerăbdătoare atenție asupra mea.) Și cu cât Natașa este mai puțin copil, continuai eu, cu cât e mai serioasă, cu atât mai mult s-a putut îndrăgosti de el. Alioșa e cinstit, sincer, foarte naiv, ba uneori adorabil de naiv. Nu este exclus să-l fi îndrăgit - cum să spun?... dintr-un fel de milă pentru dânsul. O inimă generoasă poate iubi și din milă... De altfel, simt că n-am să fiu în stare să-ți explic nimic, în schimb am să te întreb: dumneata îl iubești, sau nu?

Îi pusesem întrebarea hotărât, simțind că bruscheța n-ar putea să tulbure puritatea nemărginită și copilărească a acestui suflet neîntinat.

— Încă nu știu, răspunse Katia încet, cu o căutătură senină, și totuși mi se pare că-l iubesc mult...

— Ei, vezi! Dar ai putea să-mi explici pentru ce-l iubești?

— El nu știe ce-i aia minciună, răspunse dânsa după ce se gândi puțin, și când mă privește drept în ochi și-mi vorbește, îmi place mult... Ascultă, Ivan Petrovici, uite eu, o fată, îți vorbesc despre asta dumitale, bărbat; oare e bine ceea ce fac?

— Dar ce poate fi rău în asta?

— Firește, ce poate fi rău în asta? Ei însă (și mă arătă din cap spre grupul din jurul samovarului), sunt convinsă, ei mi-ar fi spus că nu fac bine. Au dreptate, sau nu?

— Nu! Fiindcă dumneata, în inima dumitale, nu simți că faci ceva rău, deci...

— Exact așa procedez întotdeauna, mă întrerupse Katia grăbindu-se probabil să mi se destăinuie cât mai mult, când am vreo îndoială, îmi cercetez numaidecât inima, mi-o întreb și dacă inima mi-e liniștită, rămân și eu liniștită. Cred că așa trebuie să faci întotdeauna. Discut acum cu dumneata atât de deschis, de parcă aș vorbi numai cu mine însămi, în primul rând pentru că pe dumneata te cred un om minunat și cunosc sentimentele pe care le-ai avut pentru Natașa, înainte de a fi apărut Alioșa; am plâns mult, când mi s-a vorbit despre asta.

— Dar cine ți-a vorbit?

— Alioșa, cine altul? Plângea și el, când îmi povestea; era frumos din partea sa și mi-a plăcut mult. Am impresia că el ține la dumneata mai mult decât ții dumneata la el, Ivan Petrovici și uite, lucrurile astea îmi plac la el. Ei, și în al doilea rând, ți-am vorbit deschis, așa cum mi-aș fi vorbit mie însămi, pentru că dumneata ești un om foarte inteligent și ai putea să-mi dai sfaturi și să mă înveți.

— Și de ce-ți închipui că-s atât de inteligent, încât aș putea să te învăț?

— Ei, asta-i acum! Cum poți să mă întrebi așa ceva? Apoi adăugă gânditoare: Mi-a venit să ți-o spun așa, fără nici un gând anume; să discutăm mai bine despre ceea ce ne interesează. Învață-mă ceva, Ivan Petrovici; uite, mă simt ca și cum aș fi rivala Natașei, îmi dau seama de asta, dar ce aș putea, ce-ar trebui să fac? De aceea te-am și întrebat, dacă vor fi ei fericiți împreună. Zi și noapte mă gândesc numai la asta. Situația Natașei este îngrozitoare! Alioșa a încetat s-o mai iubească, iar pe mine mă iubește tot mai mult și mai mult. Nu ți se pare și dumitale?

— Cred că da.

— Și totuși n-o înșală. El încă nu-și dă seama că n-o mai iubește; Natașa însă probabil că o simte. Îmi închipui cât trebuie să sufere.

— Și ce ai de gând să faci, Katerina Feodorovna?

— Mă frământă o mulțime de planuri, răspunse ea grav, dar nu știu la care din ele să mă opresc. De aceea te-am așteptat cu atâta nerăbdare, ca să-mi rezolvi toate astea. Dumneata cunoști mai bine situația. Știi cum ești acum pentru mine? Ca un Dumnezeu. Să vezi, întâi am judecat așa: dacă ei se iubesc, trebuie neapărat să fie fericiți și atunci urmează ca eu să mă sacrific și să-i ajut. Nu?

— După câte știu, așa ai și procedat.

— Da, m-am sacrificat; dar pe urmă, când el a început să vină din ce în ce mai des pe la noi și să-mi arate din ce în ce mai multă dragoste, am început să mă îndoiesc de mine și să mă întreb: e cazul să mă jertfesc, sau nu? Și-i rău ceea ce fac, nu-i așa, Ivan Petrovici?

— Ba e foarte firesc, răspunsei eu; normal era să fie așa... dumneata nu ai nici o vină.

— Nu cred asta; o spui numai pentru că ești prea bun. Aș crede mai degrabă că inima mea nu-i chiar neprihănită. De-ar fi neprihănită, aș ști ce am de făcut. Dar să lăsăm asta! Pe urmă am aflat ceva mai mult despre raporturile lor, de la prinț, de la *maman*, de la Alioșa și mi-am dat seama chiar și eu că nu se potrivesc unul cu altul; iar dumneata vii acum să-mi confirmi asta. Și atunci, iar am căzut pe gânduri: ce să fac acum? îmi spuneam: dacă e vorba să fie nefericiți, poate-i mai bine să se despartă; și, în sfârșit, m-am decis să te întreb pe dumneata cât mai amănunțit despre toate și să mă duc la Natașa, pentru ca, împreună cu dânsa, să hotărâm totul.

— Hm... aici e miezul problemei, cum să hotărâți?

— Am să-i spun așa: „Dumneata îl iubești mai mult decât orice pe lume, deci trebuie să ții mai mult la fericirea lui decât la fericirea dumitale; prin urmare, trebuie să te desparți de el”.

— Da, dar cum se va simți ea la auzul acestor cuvinte? Și chiar de-ar fi de acord cu dumneata, o să aibă oare destulă putere s-o facă?

— Uite, tocmai asta mă frământă zi și noapte și... și...

Katia izbucni în plâns.

— Nici n-ai să mă crezi, dacă ți-aș spune ce rău îmi pare de Natașa, șopti ea cu buzele tremurătoare, printre suspine.

Ce mai puteam adăuga la aceasta? Tăceam, simțind cum mă încearcă și pe mine lacrimile numai privind-o; poate și de dragul ei. Ce copil încântător! N-am mai întrebat-o de ce credea că ar fi capabilă să-l facă pe Alioșa fericit.

— Îmi închipui că-ți place muzica? mă întrebă într-un târziu, după ce se mai liniști puțin, dar tot pe gânduri sub păienjenișul lacrimilor de adineauri.

— Îmi place, răspunsei oarecum mirat.

— Dacă am mai avea timp, ți-aș cânta concertul al treilea de Beethoven. Îl studiez acum. Numai acolo mai simți toate astea... Exact așa cum le simt eu acum. Cel puțin așa mi se pare mie. Dar și despre asta vom vorbi altă dată; deocamdată să vedem ce facem.

Am discutat cum ar putea să se întâlnească cu Natașa și cum ar fi mai bine de aranjat totul. Mi-a spus că este supravegheată și, deși mama ei vitregă e foarte bună și o iubește, totuși crede că n-are să-i dea voie să facă cunoștință cu Natalia Nikolaevna; de aceea e hotărâtă să recurgă la un șiretlic. Dimineața iese uneori la plimbare, însă mai întotdeauna împreună cu contesa. Câteodată totuși contesa n-o mai însoțește, ci o lasă să plece cu franțuzoaica; acum însă, franțuzoaica e bolnavă. Aceasta se întâmplă când contesa are nevralgie; de aceea, urmează să aștepte momentul când o apucă durerile de cap. Între timp se va căzni s-o convingă pe franțuzoaică (o bătrânică rămasă în casa lor drept damă de companie) și crede că are să reușească, deoarece franțuzoaica are o inimă de

aur. Din toate spusele Katiei reieșea că în nici un caz nu se putea stabili dinainte ziua vizitei sale la Natașa.

— N-are să-ți pară de loc rău că ai să faci cunoștință cu Natașa, îi spusei eu. Căci și ea vrea să te cunoască. Și apoi ar mai fi nevoie de asta fie chiar și pentru ca Natașa să știe în mâinile cui îl lasă pe Alioșa. Iar în ceea ce privește fondul chestiunii, nu trebuie să te frământi prea mult. Timpul, și fără voi, va hotărî totul. Doar dumneata pleci la țară...

— Da, în curând, poate chiar peste o lună, îmi răspunse. Știu că prințul insistă foarte mult asupra acestui proiect.

— Crezi că va pleca și Alioșa cu voi?

— La asta m-am gândit și eu! îmi mărturisi dânsa, uitându-se țintă în ochii mei. Să știi că are să plece!

— O să plece, desigur.

— Doamne Dumnezeule, ce-o să iasă din toate acestea, nu știu. Ascultă, Ivan Petrovici, am de gând să-ți scriu despre toate, am să-ți scriu mult, mult și cu regularitate. Precum vezi, am și început să te chinui. Ai să vii mai des pe la noi?

— Nu știu, Katerina Feodorovna, depinde de împrejurări. Poate că n-am să mai vin de loc.

— Dar de ce?

— Depinde de multe, dar mai ales de felul cum vor evolua raporturile dintre mine și prinț.

— Prințul este un om necinstit, afirmă categoric Katia. Știi ceva, Ivan Petrovici, ce-ar fi dacă aș veni eu la dumneata? Ar fi bine, sau rău?

— Dumneata ce crezi?

— Eu cred că ar fi bine. Aș veni să-ți fac o vizită... adăugă ea zâmbind. Spun asta pentru că, în afară de faptul că te stimez mult, te și iubesc... Și aș putea să învăț multe de la dumneata. Te iubesc... Nu este rușine, nu-i așa, să-ți spun toate astea?

— De ce să fie rușine? Și dumneata îmi ești tare dragă.

— N-ai vrea să fim prieteni?

— O, ba da, ba da! răspunsei eu.

— Firește, ei ar fi spus neapărat că ceea ce fac eu este rușinos și că o fată tânără nu trebuie să procedeze astfel, remarcă ea, arătându-mi-i din nou cu privirea pe cei din jurul mesei.

E de notat aci că, pe cât se pare, prințul ne lăsase într-adins singuri, ca să stăm de vorbă în voie.

— Înțeleg prea bine, adăugă ea, că prințul vrea să pună mâna pe banii mei. Ei își închipuie despre mine că sunt un copil cu totul nepriceput, ba nu se sfiesc să mi-o și spună în față. Eu sunt de altă părere. Am încetat de a mai fi copil. Ce oameni curioși... nici nu văd că, de fapt, ei sunt ca niște copii. De ce s-or fi zbătând atâta?

— Katerina Feodorovna, am uitat să te întreb: cine sunt Liovinka și Borinka la care se duce atât de des Alioșa?

— Niște rude de departe ale mele. Sunt foarte inteligenți și de o cinste rară, dar le cam place să vorbească vrute și nevrute... Îi cunosc.

Și zâmbi.

— Este adevărat că dumneata intenționezi să le donezi cândva un milion?

— Uite, chiar și cu milionul acesta, ce rost are să trăncănească atâta despre el, de ți se face și silă? Eu, firește, l-aș dărui bucuroasă pentru un scop folositor, la ce-mi trebuie atâția bani, nu? Dar când o să se întâmple asta... iar ei se și apucă de pe acum să-l împartă, și discută, și strigă, și se ceartă, fiecare arătând cum să fie folosit cât mai rațional, ba uneori se înfierbântă până ajung să se supere, încât începe să-mi pară oarecum ciudat. Prea se grăbesc. Și totuși, totuși sunt cinstiți în cugetul lor și-s... băieți deștepți. Toți studiază, ceea ce e mai bine decât așa cum trăiesc alții. N-am dreptate?

Și despre multe altele am mai discutat noi. Ea mi-a povestit aproape toată viața ei și a ascultat la rându-i, cu nesaț, istorisirile mele. Mereu insista să-i spun cât mai multe despre Natașa și Alioșa. Bătuse miezul nopții, când

prințul veni lângă noi și-mi dădu a înțelege că e timpul să plecăm. Mi-am luat rămas bun de la Katia. Ea îmi strânse mâna cu multă căldură și mă privi cu înțeles. Contesa mă invită să mai vin; apoi ieșii împreună cu prințul.

Nu mă pot opri de a nota un lucru, deși poate nu are vreo legătură cu povestirea mea. Din convorbirea de aproape trei ore cu Katia m-am ales, între altele, cu convingerea oarecum ciudată, dar absolut neîndoielnică în același timp, că ea este încă atât de copilăroasă, încât nu cunoaște întreaga taină a raporturilor dintre bărbat și femeie. Ceea ce făcea ca unele din judecățile și raționamentele sale, precum și tonul grav cu care vorbea despre atâtea lucruri foarte importante să pară nespus de comice...

CAPITOLUL X

— Ce-ar fi, îmi propuse prințul, așezându-se alături de mine în caleașcă, dacă am merge acum să luăm undeva masa împreună? Ce zici, ai ceva împotrivă?

— Știu și eu, prințe? ezitai eu, nu prea obișnuiesc să iau masa seara...

— Lasă, lasă, o dată merge! *Vom putea sta și de vorbă* mai pe îndelete, adăugă el, uitându-se șiret drept în ochii mei.

Era clar! „Vrea să-mi spună totul, mă gândii, iar eu nu aștept decât asta.” Așadar, consimții.

— E în regulă. Du-ne pe Bolșaia Morskaia, la B., porunci surugiului.

— Cum, la restaurant? întrebai oarecum încurcat.

— Și de ce nu? De obicei, nu prea cinez acasă. Cred că-mi dai voie să te invit?

— Am spus doar că seara nu obișnuiesc să mănânc.!

— Hai, ce importanță are o singură dată! Și apoi, ești invitatul meu...

Asta însemna că vrea să plătească pentru mine; sunt convins că adăugase ultimele cuvinte înadins. Îi îngăduii să mă ducă la restaurant, dar eram hotărât să-mi plătesc singur consumația. Sosirăm. Prințul ceru un separeu și comandă, alegând cu multă pricepere, două-trei feluri de mâncare. Aveau să fie scumpe, ca și sticla de vin select de masă pe care a cerut-o. Nimic nu era pe potriva pungii mele. Cercetai deci, la rândul meu, lista de bucate și cerui o jumătate de sitar și un pahar de Lafitte. Prințul protestă.

— Văd că refuzi să fii invitatul meu! Dar e ridicol... *Pardon, mon ami*[14], ești de o susceptibilitate întrucâtva revoltătoare. E o ambiție nelalocul ei. Am impresia că aici s-au amestecat anumite prejudecăți de castă și mă tem că nu greșesc. Te rog să mă crezi că toate astea sunt de natură să mă jignească.

Am rămas totuși ferm în hotărârea mea.

— În sfârșit, cum vrei, atunci, completă el. Eu nu te silesc... Spune-mi, Ivan Petrovici, îți pot vorbi prietenește?

— Te rog chiar.

— Ei, uite, părerea mea este că o astfel de susceptibilitate mai mult îți strică. Tot așa cum le strică tuturor celor de profesia dumitale. Ești scriitor, ai nevoie să cunoști lumea mare, și totuși fugi de ea. Nu e vorba aici de sitari, dar am impresia că ești gata să refuzi orice contact cu cercul nostru și asta, ți-o spun categoric, nu e bine. În afară de faptul că ai mult de pierdut, te asigur, căci faptul acesta îți periclitează cariera, în afară de asta, zic, dumneata ai nevoie să cunoști personal ceea ce descrii, căci în povestirile voastre aveți și conți, și prinți, și buduare... Dar ce spun eu? În operele voastre de acum nu găsești decât mizerie, decât mantale pierdute, revizori, ofițeri încrezuți, funcționari, vremuri apuse și viață de rascolnici; vă cunosc, cunosc această literatură[xxvii].

[14] Iartă-mă, amice (fr.).

— Greșești, prințe; nu frecventez „cercul înalt” cum îi spui dumneata, pentru că, în primul rând, e tare plictisitor; iar în al doilea rând, pentru că n-aș avea ce vedea acolo! De altfel, mi se-ntâmplă din când în când să merg totuși și în mediul acesta...

— Știu, la prințul R., o dată pe an; acolo mi se pare că te-am și cunoscut. În restul anului, voi vă complăceți într-o atitudine de superioritate democratică și preferați să vă ofiliți într-o mândră izolare prin mansarde, deși nu toți confrații dumitale procedează astfel. Există printre voi și niște specimene de aventurieri care până și mie îmi provoacă greață...

— Aș prefera, prințe, să schimbăm subiectul și să lăsăm mansardele noastre în pace.

— Ah! Doamne, uite că te-ai și ofensat. De altfel, parcă dumneata însuți îmi permiseseși să-ți vorbesc deschis, prietenește. Dar e adevărat, nu ți-am meritat încă întru nimic prietenia. Vinul este destul de bun. Gustă-l.

Mi-a turnat o jumătate de pahar din sticla lui.

— Firește, dragul meu Ivan Petrovici, îmi dau foarte bine seama că e cam insolent din partea mea să te asaltez cu pretențiile mele de prietenie. Dar nu suntem chiar toți grosolani și impertinenți cu voi, cum vă place să vă închipuiți; înțeleg de asemenea foarte bine că dumneata stai în momentul acesta la o masă cu mine nu pentru că asta te-ar încânta, ci numai pentru că ți-am promis să stăm de vorbă. Nu-i așa?

Și izbucni în râs.

— Și întrucât dumneata veghezi asupra intereselor unei anumite persoane, e firesc să vrei să auzi ceea ce am să spun. Așa-i? completă el, zâmbind malițios.

— N-ai greșit de loc, îl întrerupsei nerăbdător (mi-am dat seama că făcea parte din acea categorie de indivizi, care văzându-l pe om cât de cât în mrejele puterii lor, îl fac s-o simtă neîntârziat. Or, în clipa aceea eu eram la cheremul lui; nu puteam pleca fără să aud tot ceea ce intenționa să-

mi spună și el știa bine acest lucru; de aceea tonul i se schimbase brusc, căpătând o nuanță din ce în ce mai impertinent familiară și mai ironică). N-ai greșit de loc, prințe, repetai; n-am venit aici decât pentru asta, căci altminteri, crede-mă, n-aș fi stat... atât de târziu.

Îmi venea să-i spun: altminteri n-aș fi stat în nici un caz cu dumneata; dar nu i-am spus-o și am întors vorba nu din teamă, ci din blestemata mea sfiiciune și delicatețe. Într-adevăr, cum să-i arunci omului o grosolănie drept în față, cu toate că o merita și cu toate că dorința mea ar fi fost tocmai de a-i spune o astfel de grosolănie? Pare-mi-se că și prințul observase, după expresia ochilor mei, acest lucru, căci mă măsură ironic tot timpul cât rostii cuvintele de mai sus, satisfăcut parcă de stinghereala mea și zădărându-mă cu privirile lui, care păreau a spune: „Vezi că n-ai îndrăznit și că ai înghițit-o? Așa, frățioare!" Nu m-am înșelat, cred, deoarece de îndată ce terminai, el izbucni într-un râs cu hohote și cu un gest protector mă bătu pe genunchi.

„Mă faci să râd, frățioare", deslușii în ochii lui. „Stai că-ți arăt eu!" mă îndârjii la rându-mi.

— Astăzi sunt foarte bine dispus! strigă prințul, și nici nu înțeleg de ce. Da, da, dragul meu, da! tocmai despre persoana la care ne gândim amândoi am vrut să-ți vorbesc. Trebuie să ne pronunțăm o dată pentru totdeauna, să găsim o soluție și nădăjduiesc că de data aceasta dumneata ai să mă înțelegi pe deplin. Adineauri am adus vorba despre banii aceia și despre acel tată nerod, despre copilul acela sexagenar... Ei, dar acum ce să mai pomenim de asta! Am spus-o așa... Într-o doară! Ha, ha, ha... dumneata, ca scriitor, trebuia să ghicești...

Mă uitam la el uluit. Părea totuși că nu era încă beat.

— Cât despre fata asta, drept să-ți spun, o respect, o iubesc chiar, te asigur; e puțin capricioasă, dar „nu există trandafir fără ghimpi", după cum se spunea cu cincizeci de ani în urmă și pe bună dreptate; ghimpii te înțeapă, este adevărat, dar tocmai aceasta mi se pare mai ispititor; și cu

toate că Alexei al meu e un prost, în bună parte l-am și iertat, fiindcă totuși are gust. Pe scurt, fetele de felul ei îmi plac și aș avea în privința ei (el își strânse buzele semnificativ) chiar anumite intenții speciale, dar despre asta ceva mai pe urmă, dragul meu...

— Ascultă, prințe, strigai eu, nu pot înțelege această schimbare atât de subită pe care o văd la dumneata, dar... te poftesc să trecem la alt subiect.

— Iar te enervezi! Ei bine, bine... să schimbăm subiectul! Un lucru însă aș vrea să te întreb, bunul meu amic: o stimezi mult?

— Firește, răspunsei cu o nerăbdare brutală.

— Și... și o iubești chiar? rânji el dezgustător, îngustându-și ochii.

— Văd că te cam întreci cu gluma! izbucnii furios.

— Bine, bine, atunci încetez! Domolește-te! Sunt într-o dispoziție extraordinară astăzi. Mai vesel ca niciodată. Ce-ar fi să bem câte un pahar de șampanie?! Ai ceva împotrivă, dragul meu poet?

— N-am să beau nimic, nu vreau!

— Ei, nu admit așa ceva! Dumneata trebuie să-mi ții astăzi neapărat tovărășie. Mă simt admirabil și deoarece sunt un om bun până la sentimentalism, nu pot fi fericit de unul singur. Cine știe, poate că ajungem să bem la sfârșit și *Bruderschaft*, ha, ha, ha! Dumneata, tânărul meu amic, dumneata încă nu mă cunoști! Sunt sigur însă că, cu timpul, vei începe să mă iubești. Vreau ca dumneata să-mi împărtășești astăzi și durerea, și bucuria, și veselia, și lacrimile, deși sper cel puțin, că nu eu voi fi acela care o să plângă. Hm, ce zici, Ivan Petrovici? Îți închipui, desigur, că dacă nu mi se va împlini dorința, atunci toată inspirația mea din acest moment o să dispară, o să se evapore, și dumneata n-ai să mai auzi nimic de la mine; dar pe cât mi-e dat să pricep, dumneata numai pentru asta ai venit: să poți afla măcar ceva de la mine. Nu-i așa? se asigură el,

făcându-mi din nou, insolent, semn cu ochiul; așadar, alege!

Amenințarea era serioasă. Consimții. „Nu cumva vrea să mă îmbete?” mă gândii. Aș vrea, fiindcă e locul potrivit, să amintesc aici despre niște zvonuri care circulau pe seama prințului și care de mult îmi ajunseseră și mie la ureche. Se spunea că lui, care în societate este atât de decent și de distins, îi place uneori să chefuiască noaptea și că se îmbată criță și se dedă la un desfrâu respingător... Auzisem despre el lucruri îngrozitoare... Alioșa știa pare-se că tatăl său obișnuia să bea uneori, dar căuta să ascundă acest lucru, mai ales față de Natașa. Mi-aduc aminte că într-o zi începuse să-mi spună ceva în această privință, dar a schimbat repede vorba și a refuzat să răspundă la întrebările mele. De altfel, nu auzisem asta de la el și, mărturisesc, la început nici nu-mi venise să cred; acum însă așteptam să văd ce-o să se întâmple.

Se servi șampania; prințul umplu două cupe, pe-a lui și pe-a mea.

— O fetișcană foarte drăguță și nostimă, cu toate că s-a cam oțărât la mine! continuă, savurându-și vinul, dar asemenea ființe drăgălașe tocmai în clipele acelea și tocmai prin îndârjirile și mâniile lor sunt deosebit de atrăgătoare... Numai când mă gândesc, de pildă, că ea probabil își închipuie că m-a dat gata, știi, în seara aceea, când m-a făcut cu ou și cu oțet! Ha, ha, ha! Și ce bine-i stă îmbujorată! Dumneata te pricepi la femei? Uneori o roșeață de-asta bruscă este încântătoare pe niște obraji palizi, ai observat? Ah, Dumnezeule! am impresia că dumitale iar îți sare mustarul...

— Da, sunt foarte revoltat! strigai fără să mă stăpânesc, și nu vreau să te aud vorbind acum despre Natalia Nikolaevna... vreau să spun, să nu te aud vorbind pe tonul acesta. Căci... eu nu admit așa ceva!

— Oho! Ei bine, poftim, îți fac plăcerea asta, schimb subiectul. După cum vezi, sunt conciliant și maleabil ca

aluatul. Să vorbim despre dumneata. Îmi ești simpatic, Ivan Petrovici și dacă ai ști ce mult te apreciez, ca pe un adevărat prieten!...

— Prințe, n-ar fi mai bine să revenim la chestiune, îl invitai eu.

— Adică la *chestiunea noastră*, vrei să spui. Te-nțeleg dintr-un singur cuvânt, *mon ami*, dar nici nu bănuiești cât de aproape suntem de chestiunea noastră, discutând despre dumneata; dacă, bineînțeles, n-ai să mă întrerupi. Așadar, să-mi continuu firul; am vrut să-ți spun, scumpul meu Ivan Petrovici, că a duce o asemenea viață cum duci dumneata înseamnă pur și simplu să te distrugi. Dă-mi voie, te rog, să ating această problemă delicată; n-o fac decât din prietenie. Ești sărac, iei de la editorul dumitale avansuri din care plătești datoriile, iar cu restul te ții o jumătate de an hrănindu-te doar cu ceai și tremurând în mansarda dumitale, în așteptarea romanului care urmează să-ți apară în revista aceluiași editor; așa e?

— Să zicem că ar fi așa, totuși...

— Totuși e mai onorabil decât să furi, decât să te ploconești, să iei mită, să faci intrigi etc., etc. Știu, știu ce vrei să spui; despre toate acestea s-a scris de mult.

— Ceea ce înseamnă că n-are nici un rost să-mi vorbești despre treburile mele. Nu cumva ar fi cazul să-ți dau lecții de delicatețe, prințe?

— Firește că nu dumneata. Dar ce-i de făcut, dacă suntem nevoiți să atingem tocmai această latură delicată? N-o mai putem evita. Dar bine, hai să lăsăm mansardele în pace. Nici mie nu-mi prea plac, decât poate în anumite cazuri (și râse dezgustător). Ceea ce mă surprinde, însă, este faptul că te poți împăca să joci rolul unui personaj secundar. Firește, careva dintre scriitorii voștri, după câte mi-aduc aminte, a și spus-o undeva că poate isprava cea mai formidabilă a unui om este de a ști să se mulțumească în viață cu rolul de personaj secundar...[xxviii] Sau cam așa ceva, mi se pare! În privința aceasta am mai auzit și

altundeva o discuție asemănătoare. Gândește-te: Alioșa ți-a suflat logodnica, doar o știu prea bine, iar dumneata ca un fel de Schiller te omori pentru ei, îi servești, ești un fel de om de alergătură... Te rog să mă ierți, dragul meu, dar am impresia că aci e vorba de un joc dezgustător de-a mărinimia... Cum de nu te plictisește asta, zău așa?! E de-a dreptul rușinos. Eu, în locul dumitale, aș muri de necaz; dar mai ales e rușinos, rușinos!

— Prințe! Încep să cred că dumneata m-ai poftit aici anume ca să mă jignești! strigai eu în culmea indignării.

— O! nu, dragul meu, nici gând de așa ceva; în momentul de față, eu nu sunt decât un om de afaceri și nu-ți doresc decât binele. Într-un cuvânt, vreau să limpezesc toată chestiunea sista. Dar să lăsăm pentru o clipă *chestiunea propriu-zisă*; te rog să asculți până la sfârșit, caută să nu te mai aprinzi măcar următoarele câteva minute. Ce-ai zice dacă ți-aș propune să te însori? După cum vezi, acum vorbesc *despre cu totul altceva*; de ce te uiți la mine atât de mirat?

— Aștept să văd unde vrei să ajungi, răspunsei privindu-l într-adevăr cu mirare.

— Păi nici nu prea am cine știe ce mult de spus. Am vrut să văd ce-ai zice, dacă dintre prietenii dumitale careva care-ți dorește o fericire adevărată, trainică și nu o fericire efemeră ți-ar propune o fată tânără, drăguță, care... e drept... a trebuit să treacă prin oarecare experiență în viață; încerc să vorbesc alegoric, dar dumneata ai să mă înțelegi. O fată, să zicem, ca Natalia Nikolaevna, bineînțeles cu o remunerație consistentă... (observi, am abordat o cu totul altă chestiune, nu mai e vorba de chestiunea noastră); ei, ce-ai zice de asta?

— Ți-aș spune că dumneata... ai înnebunit.

— Ha, ha, ha! Domol, domol! Mi se pare că ești gata să mă iei la bătaie?

Într-adevăr, eram gata să sar la el. Mai mult nu mai puteam rezista. Îmi făcea impresia unei lighioane

dezgustătoare, a unui păianjen imens, pe care aveam o poftă nebună să-l strivesc cu piciorul. Îi făcea o plăcere nespusă să-și bată joc de mine, îl vedeam; mă juca așa cum se joacă pisica cu șoarecele, socotind că sunt cu totul la discreția lui. Aveam impresia (asta o înțelegeam eu) că simte plăcere, o adevărată voluptate chiar de a se arăta atât de josnic și de impertinent, atât de cinic, apărând în sfârșit în fața mea despuiat de orice mască. Vroia să guste din plin imensa satisfacție de a mă vedea uluit, îngrozit. Mă disprețuia profund și-și bătea joc de mine.

De la început încă, am avut presentimentul că toate acestea le face precugetat și cu un anumit scop; dar eram într-o situație care îmi impunea să-l ascult până la capăt, cu orice preț. O cereau interesele Natașei și trebuia să fiu gata să îndur orice, pentru că în clipele acelea se rezolva poate întreaga chestiune. Dar cum puteam să-i îndur ieșirile atât de cinice și de murdare pe seama ei, cum îi puteam suporta cu sânge rece toate necuviințele?! Unde mai pui că și el înțelegea prea bine că, neavând încotro, trebuia să rabd până la capăt, ceea ce făcea obida și mai insuportabilă. „Totuși, are și el nevoie de mine”, mi-am zis, și am început să-i răspund brutal și arțăgos. Prințul pricepu asta.

— Uite ce este, tânărul meu prieten, reluă el privindu-mă grav, n-are nici un rost să mai continuăm așa, de aceea să ne înțelegem. De fapt, îmi propusesem să-ți spun unele lucruri, iar dumneata trebuie să fii amabil și să accepți a le asculta, indiferent de ceea ce îți va fi dat să auzi. Intenționez să vorbesc așa cum vreau, cum îmi place și, de fapt, așa și trebuie. Ei, ce zici, tânărul meu amic, o să ai răbdare să mă asculți?

Hotărâi să mă stăpânesc și nu-i răspunsei nimic, cu toate că el mă privea cu o ironie atât de usturătoare, de parcă ar fi vrut să trezească în mine cel mai violent protest. Totuși a înțeles că am acceptat să rămân mai departe și de aceea a continuat:

— Nu te supăra pe mine, dragul meu. Pentru că, la drept vorbind, ce anume te-a iritat până acum? O simplă aparență, nu-i așa? De fapt, în ce privește chestiunea noastră, nici dumneata nu te așteptaseși la altceva de la mine, oricum aș fi căutat să-ți vorbesc, fie cu o politețe parfumată, fie așa cum ai văzut. Deci, oricum aș fi procedat, sensul rămânea același. Dumneata mă disprețuiești, nu-i așa? Ca să vezi numai cu câtă simplitate drăgălașă, cu câtă sinceritate, cu câtă *bonomie* îți vorbesc. Îți voi mărturisi totul despre mine, am să-ți pomenesc chiar și despre capriciile mele de copil. Da, *mon cher*, da, mai multă *bonomie* și din partea dumitale, și cred că vom reuși să aranjăm lucrurile, să fim întru totul de acord, și, în cele din urmă, ne vom înțelege definitiv. De mine să nu te miri: m-am plictisit până într-atâta de toate aceste nevinovății, de toate pastoralele acestea ale lui Alioșa, de toată atmosfera schillerianã, de toate sentimentele acestea sublime pe care le văd în legătura lui afurisită cu această Natașa (care, de altfel, e o fetiță foarte nostimă), încât, fără voia mea, ca să zic așa, sunt bucuros de orice ocazie ca să-mi bat joc de ele. Și iată, ocazia s-a ivit. Iar pe deasupra, am vrut pur și simplu să-mi descarc sufletul în fața dumitale. Ha, ha, ha!

— Mă uimești, prințe, aproape că nu te recunosc. Tonul dumitale mă face să mă gândesc la *Polichinelle*; ce confidențe neașteptate...

— Ha, ha, ha! să știi că în bună parte n-ai greșit! E o comparație tare drăguță! Ha, ha, ha! Eu *chefuiesc*, dragul meu, chefuiesc, sunt fericit și-s mulțumit, iar dumneata, dragă poete, trebuie să-mi arăți toată îngăduința dumitale. Dar hai mai bine să bem, hotărî el într-adevăr pe deplin mulțumit de sine, umplându-și cupa. Uite ce este, dragul meu, dacă luăm numai seara aceea idioată de la Natașa, ții minte, seara aceea a fost de ajuns ca să mă dea gata definitiv. E drept că fata a fost atunci extrem de drăgălașă, eu însă am plecat de acolo înfuriat la culme și asta n-aș

vrea s-o uit. Nici să uit, nici să ți-o ascund. Firește, va veni și vremea noastră, ba poate că nici nu-i prea departe, dar deocamdată să lăsăm asta. De altminteri, n-am vrut decât să-ți explic o trăsătură a firii mele, pe care dumneata n-aveai de unde s-o cunoști; urăsc toate naivitățile și pastoralele neroade, iar unul dintre deliciile mele a fost totdeauna să mă prefac, să adopt tonul respectiv, să-l încurajez și să-i cânt în strună vreunui Schilleraș d-ăsta veșnic june și pe urmă, dintr-o dată, să-l las cu gura căscată; să-mi smulg deodată masca extatică în fața lui și să-l uluiesc cu o strâmbătură, să-i arăt limba exact în clipa în care s-ar fi putut aștepta mai puțin ca oricând la așa ceva. Cum? Vrei să spui că dumneata nu înțelegi, că ți se pare josnic, absurd, oribil? Asta vrei să spui?

— Firește.

— Ești sincer. Ei, dar ce să fac, dacă și pe mine mă chinuiesc alții! E o tâmpenie, dar sunt și eu sincer, așa mi-i firea. De altfel, aș vrea să mă opresc puțin asupra unor momente din viața mea. Dumneata m-ai putea înțelege mai bine; de altfel, socot că vei găsi în ele lucruri interesante. Într-adevăr, astăzi poate că semăn întrucâtva cu un Polichinelle; dar acest personaj a fost sincer, nu-i așa?

— Ascultă, prințe, e târziu și, zău...

— Cum? Dumnezeule, câtă intoleranță! De ce te grăbești? Hai să stăm, să discutăm prietenește, deschis, știi, ca la un pahar de vin, ca doi buni prieteni. Dumneata crezi că sunt beat; nu-i nimic. E mai bine așa. Ha, ha, ha! Nu, zău, aceste întâlniri amicale rămân pe urmă mult timp în memorie și-ți face o mare plăcere să ți le amintești. Ești un om rău, Ivan Petrovici! N-ai nici un pic de sensibilitate, de vibrație sentimentală. Ce te costă să pierzi o oră pentru un prieten ca mine, ai? Unde mai pui că și asta are o legătură cu chestiunea noastră... Cum de nu înțelegi? Și încă mai spui că ești scriitor; ar fi trebuit, dimpotrivă, să-mi fii recunoscător că-ți ofer un asemenea prilej. Ai putea

să creionezi, după mine, un tip în scrierile dumitale, ha, ha, ha! Doamne, ce înduioșător de sincer sunt astăzi!

Desigur, prințul era din ce în ce mai beat. Expresia feței i se schimbă și deveni răutăcioasă. Era limpede că avea poftă să muște, să înțepe, să batjocorească. „Dintr-un punct de vedere e mai bine chiar că s-a îmbătat, îmi zisei în gând, omul beat e mai slobod la gură." Mă înșelam însă; știa ce face.

— Amice dragă, începu el, vădit încântat de sine; ți-am făcut acum o destăinuire nelalocul ei, poate, cum că am o dorință nestăpânită, în anumite cazuri, să scot limba la câte cineva. Pentru această sinceritate a mea, naivă și nevinovată, ai binevoit să mă compari cu Polichinelle, ceea ce m-a amuzat grozav. Dar dacă ai de gând să-mi reproșezi sau să te miri că am devenit brutal, ba poate și necuviincios, ca un țărănoi, într-un cuvânt, că am întors dintr-o dată foaia, cred că ești nedrept. În primul rând, fiindcă așa îmi place, în al doilea - fiindcă nu sunt la mine acasă, ci cu *dumneata*... Cu alte cuvinte, vreau să spun, că acum *chefuim*, ca doi buni prieteni, iar în al treilea rând - pentru că îmi plac grozav capriciile. Știi dumneata, că odată, dintr-un capriciu numai, am fost chiar metafizician și filantrop și aproape ajunsesem să mă scald în aceleași sfere de idei ca și dumneata? De altfel, asta a fost tare demult, în zilele de aur ale tinereții mele. Mi-aduc aminte că pe atunci sosisem la moșia mea cu capul plin de aspirații umanitare și, firește, m-am plictisit groaznic; nici n-ai să mă crezi când îți voi spune ce mi s-a întâmplat. De plictiseală, am căutat să cunosc niște fetișcane drăguțe... Nu cumva ai început să strâmbi iar din nas? O, tânărul meu prieten! Suntem doar la o reuniune prietenească, frate... Nici nu se poate un prilej mai bun să stăm amândoi la un pahar de vin și să ne destăinuim ca doi prieteni! Oricum, eu am o fire de rus autentic, de patriot, îmi place să-mi deschid sufletul și, afară de asta, trebuie să știi să nu pierzi o clipă și să guști viața din plin. Mâine-poimâine o să

murim, și cu ce ne alegem? Și, uite, ziceam, m-am apucat atunci de berbantlâcuri. Mi-aduc aminte că o adorabilă păstoriță avea un bărbat tânăr și chipeș. L-am pedepsit crunt și am vrut să-l trimit la armată (ale vieții valuri, dragă poete!). Dar nu l-am mai trimis. A murit în spitalul meu... Trebuie să știi că înființasem în satul meu un spital cu vreo douăsprezece paturi; excelent utilat, parchet, curățenie ideală. Da. De altfel, l-am desființat demult. Pe atunci însă mă mândream cu el; eram filantrop; și uite, pe țăranul acela tânăr mai-mai să-l omor în bătaie, nu altceva, din pricina neveste-si... Iar începi să te strâmbi! Ți-e silă s-asculți? Sentimentele dumitale nobile se revoltă, da? Ei, bine, bine, liniștește-te! Acum, toate astea aparțin trecutului. Le-am făcut pe când eram încă romantic, pe când voiam să fiu un binefăcător al omenirii, să fondez o societate de binefacere... Așa îmi cășunase mie pe atunci. Și tot pe atunci îi snopeam pe țărani în bătăi. Acum n-aș mai face așa ceva; acum, omul trebuie să joace teatru; acum noi toți nici nu facem altceva decât să jucăm teatru, așa-s timpurile... Ei, dar cine mă face să mă prăpădesc de râs... e prostul acela de Ihmenev. Sunt convins că el cunoștea bine cazul cela cu țăranul cel tânăr... Dar ce crezi? În bunătatea sufletului său mălăieț și, dat fiind că pe atunci Ihmenev mă admira grozav, fiindcă își vârâse în cap că aș fi un om de structură superioară, s-a hotărât să nu creadă nimic rău în privința mea, și nici n-a crezut; adică nici faptelor vii n-a vrut să le dea crezare, și, timp de doisprezece ani, mi-a fost devotat cu trup și suflet, până când mi l-am atins și pe el unde-l doare. Ha, ha, ha! Ei, dar toate astea sunt fleacuri! Să bem, tânărul meu amic. Ascultă, îți plac femeile?

N-am răspuns. Mă mulțumeam să-l ascult. Începuse o a doua sticlă.

— La masă, simt o plăcere grozavă să vorbesc despre femei. Ți-aș face cunoștință, după cină, cu una,

mademoiselle Philiberte, ai? Ce zici? Dar ce-i cu dumneata? Nici nu vrei să te uiți măcar la mine... Hm!

Rămase câteva clipe pe gânduri. Deodată înălță capul, mă privi cu înțeles și continuă...

— Uite ce este, dragul meu poet, aș vrea să-ți dezvălui o taină a naturii, care, pe cât se pare, dumitale îți este cu desăvârșire necunoscută. Sunt convins că în clipa asta dumneata mă socoți un păcătos, poate chiar un nemernic, un monstru al desfrâului și al viciului. Dar ascultă! Dacă s-ar putea (ceea ce, din pricina firii omului, e cu neputință), dacă s-ar putea ca fiecare dintre noi să-și descrie toate dedesubturile și intimitățile, dar în așa fel, încât să nu-i fie teamă a arăta nu numai ceea ce s-ar fi ferit să spună și n-ar fi spus în ruptul capului față de oameni, nu numai ceea ce s-ar fi ferit a mărturisi chiar și celor mai buni prieteni, dar și ceea ce de multe ori se sfiește să-și mărturisească lui însuși, s-ar stârni, cred, în lumea asta o duhoare, de ne-am sufoca cu toții. Iată de ce, vorbind în paranteză, sunt atât de bune convenințele noastre sociale. Ele își au o rațiune a lor, o rațiune adâncă, n-aș spune morală, ci pur și simplu profilactică, preventivă, de comoditate, ceea ce firește e și mai bine, pentru că morala nu este altceva decât tot un fel de comoditate, adică a fost, vreau să spun, inventată numai și numai pentru comoditate. Dar să lăsăm convenințele pentru mai târziu; am impresia că mă cam încurc, să-mi aduci aminte de ele mai pe urmă. Iată, așadar, concluzia mea: dumneata mă acuzi de vicii, de desfrâu, de imoralitate, iar eu în realitate nu sunt vinovat acum poate decât de faptul că sunt mai sincer decât alții, și asta-i tot; că nu ascund ceea ce alții se străduiesc să ascundă chiar de ei înșiși, cum spuneam adineauri... Rău fac, știu, dar așa vreau eu în clipa asta. De altfel, n-ai nici o grijă, adăugă el cu un zâmbet batjocoritor, chiar dacă m-am recunoscut *vinovat* nu înseamnă de loc că am de gând să-ți cer iertare. Și mai notează ceva: eu nu încerc să te pun în încurcătură și nu te întreb dacă nu cumva ai și dumneata vreo taină

dintr-asta, încât, prin secretele dumitale, să caut a mă justifica pe mine... După cum vezi, procedez absolut cuviincios și onorabil. În general, procedez întotdeauna onorabil...

— Dumneata nu știi ce vorbești, îi spusei privindu-l cu dispreț.

— Nu știu ce vorbesc? Ha, ha, ha! Vrei să-ți spun la ce te gândești dumneata acum? Dumneata te întrebi acum ce mi-o fi venit să te aduc aici și, nitam-nisam, să mă apuc a-mi da drumul, dezvăluindu-mă în fața dumitale cu atâta sinceritate. Așa e?

— Da.

— Ei bine, asta ai s-o afli mai pe urmă.

— Adevărul este că, până una-alta, ai băut aproape două sticle de vin și... te-ai cam afumat.

— Zi-i mai bine că m-am îmbătat. Se prea poate să fie și așa. „Te-ai cam afumat!" este ceva mai delicat, decât să spui: „Te-ai îmbătat". O, întruchipare a delicateții! Dar... am impresia că iar începem să ne ciondănim, și totuși ne apucaserăm a vorbi despre o chestiune atât de interesantă... Da, dragul meu poet, dacă într-adevăr mai există ceva cu adevărat agreabil pe lumea aceasta, apoi asta sunt femeile.

— Știi, prințe, eu totuși nu pot pricepe, ce ți-a venit să mă alegi neapărat pe mine drept confident al secretelor și predilecțiilor dumitale... amoroase.

— Hm... Păi, ți-am mai spus că vei afla mai pe urmă. N-avea grijă; deși, poate am făcut-o așa, fără nici un motiv; dumneata, ca poet, ai să mă înțelegi; de altfel, ți-am și vorbit despre asta. Există o voluptate cu totul aparte în această smulgere neașteptată a măștii, în acest cinism cu care omul începe deodată să se înfățișeze înaintea altuia în posturi care îl dispensează de orice jenă sau rușine față de omul acela. Să-ți povestesc un caz: trăia la Paris un funcționar nebun; mai târziu, l-au închis într-un ospiciu, după ce s-au convins că e într-adevăr nebun. Și

funcționarul acela, când îl apucau pandaliile, ce crezi că născocise ca să-și facă plăcere? Se dezbrăca la el acasă în pielea goală, rămânea numai în costumul lui Adam, dar își păstra încălțămintea; apoi se învăluia într-o pelerină largă și lungă, lungă până la pământ, și cu un aer maiestuos ieșea în stradă. Dacă te uitai așa la el, dintr-o parte, era un om ca toți oamenii cărora le face plăcere să se plimbe în pelerină. De cum însă i se întâmpla să întâlnească undeva, într-un loc mai singuratic, vreun trecător, se îndrepta către el cu o mină foarte gravă și preocupată, apoi se oprea în fața lui, își desfăcea pelerina și se expunea în deplină... sinceritate. Totul nu dura decât un minut, apoi se înfășura din nou și, fără să scoată o vorbă, fără să-i tresară măcar un mușchi al feței, trecea pe lângă spectatorul său uluit, trecea grav, maiestuos ca umbra din „Hamlet”. Așa proceda cu oricine se întâmpla - fie bărbat, fie femeie sau copil și într-asta consta toată plăcerea lui. Uite, o părticică dintr-o astfel de plăcere s-ar putea să guste omul, uluindu-l pe neașteptate pe vreunul din Schiller-ii aceia despre care ți-am vorbit și scoțându-și limba la el tocmai în momentul când acela se așteaptă mai puțin ca oricând la așa ceva. „Uluindu-l” - ce zici de vorba asta? Am citit-o undeva, într-o carte de literatură contemporană de-a voastră.

— Bine, dar acela era nebun, pe când dumneata...

— Un om care știe ce vrea?

— Da.

Prințul râse cu hohote.

— Judeci sănătos, dragul meu, adăugă el cu mina cea mai impertinentă.

— Prințe, spusei întărâtat de atâta obrăznicie, dumneata mă urăști și pe mine alături de ceilalți și acum te răzbuni pe mine pentru toți și pentru toate. Și o faci dintr-un orgoliu de cea mai josnică factură. Ești rău, rău până la meschinărie, până la abjecție. Noi te-am înfuriat și poate că nu greșesc când afirm că ești furios mai ales pentru seara aceea. Se-nțelege că n-ai fi putut să-mi răspunzi cu

nimic mai bine decât cu acest dispreț total cu care te-ai manifestat față de mine; de data aceasta, te-ai dispensat chiar de cea mai elementară și obligatorie politețe, pe care ne-o datorăm cu toții unii altora. Vrei să-mi arăți fără nici o jenă că nu-mi acorzi nici măcar onoarea de a te rușina de mine, smulgându-ți atât de fățiș și pe neașteptate de pe chip dezgustătoarea mască pe care o porți, expunându-te cu atâta cinism moral...

— Pentru ce mi le spui toate astea? întrebă el, brutal, privindu-mă cu răutate. Pentru a-mi demonstra perspicacitatea dumitale?

— Ca să-ți arăt că te înțeleg prea bine și ți-o declar că te înțeleg.

— *Quelle idée, mon cher!*[15], urmă el schimbând deodată tonul și trecând din nou la conversația amabilă, veselă și flecară de mai înainte. N-ai reușit decât să mă abați de la subiectul nostru. *Buvons, mon a mi!*[16], dă-mi voie să-ți torn. Și când te gândești că tocmai voiesem să-ți povestesc o aventură încântătoare și deosebit de interesantă... Dar să ți-o spun în linii generale. Am cunoscut odată o cuconiță: nu mai era la prima tinerețe, să tot fi avut vreo douăzeci și șapte-douăzeci și opt de ani, o frumusețe cum rar întâlnești: ce bust, ce ținută, ce mers! Cu o privire pătrunzătoare ca o acvilă, mereu severă și gravă avea o prestanță maiestuoasă și era inaccesibilă. Avea reputația de femeie rece, rece ca gerul Bobotezei. Îi speria pe toți prin aerul ei distant, prin austeritatea și virtuțile ei strivitoare. Exact așa, ăsta-i cuvântul: strivitoare. Nu exista în tot cercul ei alt judecător mai neîndurător ca dânsa. Condamna nu numai viciile, dar și cel mai mic semn de slăbiciune la alte femei, și condamna irevocabil, fără drept de apel. Înlăuntrul grupului său, avea o influență enormă. Cele mai trufașe, cele mai virtuoase bătrâne o respectau și țineau cont de părerea ei. Se uita la toți cu o asprime

[15] Ce idee, dragul meu! (fr.).

[16] Să bem, dragă prietene! (fr.).

impasibilă, ca stareța unei mănăstiri medievale. Femeile tinere tremurau sub privirea ei, de teama judecății sale. O singură observație, o singură aluzie de-a ei ar fi fost de ajuns ca o reputație să fie iremediabil compromisă - așa se impusese în societate; se temeau de ea până și bărbații. În cele din urmă, conița se afundă într-un fel de misticism contemplativ, de altfel tot atât de calm și distant... Și, ce crezi? N-a existat o desfrânată mai desfrânată decât acea femeie, iar eu am fost cel care am avut fericirea să-i câștig încrederea. Într-un cuvânt, am fost amantul ei tainic și misterios. Întâlnirile noastre erau aranjate cu atâta abilitate și iscusință, încât nimeni din casa ei n-ar fi putut avea nici pic de bănuială; numai camerista, o franțuzoaică delicioasă, îi cunoștea toate tainele, dar pe această cameristă ne puteam bizui deplin, deoarece lua și ea parte la combinație, în ce fel? Acum am să trec peste asta. Cuconița mea era atât de senzuală, încât însuși marchizul de Sade[xxix] ar fi avut ce învăța de la dânsa. Dar voluptatea cea mai mare, cea mai puternică și mai răscolitoare se datora caracterului misterios și cinic al înșelăciunii. Această bătaie de joc la adresa a tot ce profesa contesa public în societate ca fiind sublim, inefabil, intangibil și inviolabil, în sfârșit, acel diabolic râs lăuntric și acea voită călcare în picioare a tot ce nu era îngăduit să fie terfelit - toate acestea, fără nici o reținere, toate împinse până la ultima limită a excesului, până acolo unde nici cea mai aprinsă și bolnăvicioasă imaginație n-ar fi putut ajunge, erau de fapt caracteristica esențială și cea mai surprinzătoare a acestei supreme voluptăți. Da, da! Într-adevăr, femeia era un diavol încarnat, dar un diavol de o irezistibilă seducție. Nici astăzi nu-mi pot aduce aminte de ea fără să mă entuziasmez. În focul celor mai arzătoare voluptăți, deodată izbucnea într-un hohot nebun și eu o înțelegeam. Înțelegeam foarte bine acel hohot al ei și la rândul meu hohoteam nebun... Până și acum mi se taie răsuflarea, numai când îmi aduc aminte de toate astea,

deși au trecut de atunci mulți ani. Peste un an însă m-a schimbat cu altul. Și chiar dacă aș fi vrut, nu i-aș fi putut face nici un rău. Într-adevăr, cine, dar cine m-ar fi crezut? Ei, ce zici despre un asemenea caracter, dragul meu prieten?

— Ce josnicie! răspunsei ascultându-i cu greață mărturisirea.

— N-ai fi fost tânărul meu prieten, dacă îmi răspundeai într-alt fel! Nici nu mă îndoiam că ai să-mi răspunzi așa, ha, ha, ha! Dar mai așteaptă puțin, *mon ami*, vei mai trăi și vei înțelege; deocamdată însă mai ai nevoie de ceva turtă dulce. La naiba, ce fel de poet mai ești după asta! Femeia aceea, într-adevăr, înțelegea viața și știa s-o trăiască.

— Dar ce nevoie era să ajungă la asemenea bestialitate?

— Care bestialitate?

— La care a ajuns femeia aceea cu dumneata împreună.

— Aaa, dumneata numești asta bestialitate? E un semn că n-ai ieșit încă de sub tutelă. Admit, firește, că independența se poate manifesta și într-o direcție absolut contrarie, dar... ca să vorbim mai simplu, *mon ami*... recunoaște că așa ceva ar fi o absurditate.

— Și ce nu este absurditate după dumneata?

— Nu este absurditate numai propria mea personalitate, eu însumi. Totul e făcut pentru mine și lumea toată există numai pentru mine. Auzi, prietene, mai cred că pe lumea asta s-ar putea duce o viață frumoasă. Și este cea mai frumoasă credință, pentru că fără ea nu s-ar putea trăi nicicum, nici chiar prost de tot; altminteri, nu i-ar rămâne omului decât să se otrăvească. Se zice că un imbecil a și făcut-o. Tot filozofând, a ajuns să nege totul, totul, până și legitimitatea tuturor îndatoririlor normale și firești ale omului și a mers până acolo, încât a desființat totul; constatând însă că în ultimă instanță nu s-a ales decât cu un zero, nu i-a mai rămas nimic altceva de făcut decât să proclame că în viață lucrul cel mai bun este acidul cianhidric. Ai să-mi spui poate că în cazul de față este

vorba de un Hamlet, de o cumplită deznădejde, într-un cuvânt, ceva atât de magnific, încât nouă nici prin vis nu ne-ar trece; dumneata ești însă poet, iar eu nu sunt decât un muritor de rând. Iată de ce îți voi spune că lucrurile trebuie privite dintr-un punct de vedere simplu și practic. Eu, de pildă, de mult am reușit să mă eliberez de orice lanțuri și chiar îndatoriri. Nu mă socot obligat decât atunci când asta mi-aduce un folos. Voi, bineînțeles, nu puteți privi lucrurile astfel; aveți picioarele împiedicate și gustul deformat. Tânjiți după idealuri, după virtuți. Dar, dragul meu prieten, și eu sunt gata să recunosc tot ce ai să-mi spui dumneata: ce să fac însă, dacă sunt dinainte convins că la baza tuturor virtuților omenești zace egoismul cel mai feroce! Și cu cât o faptă pare a implica mai multe virtuți, cu atât mai mult egoism se ascunde într-însa. Iubește-te pe tine însuți, iată o maximă pe care o accept. Viața este o afacere negustorească; să nu arunci banii pe fereastră, dar poți să plătești - asta o admit - pentru serviciile care ți se aduc și prin asta, omule, ți-ai îndeplinit toate îndatoririle față de aproapele tău, iată morala mea, dacă socoți că trebuie să existe neapărat una; deși, ți-o mărturisesc din experiență, socot că este chiar mult mai bine să nu-i plătești nimic aproapelui tău, ci să știi să-l silești ca el să te servească gratuit. Nu am nici un fel de idealuri și nici nu vreau să le am; n-am simțit niciodată nevoia de a le avea. În lumea înaltă se poate trăi atât de vesel, atât de plăcut și fără nici un fel de idealuri... și *en somme*[17], sunt extrem de fericit că pot să mă descurc și fără otravă. Mă gândesc că dacă eram ceva *mai virtuos*, poate că nici n-aș fi reușit să mă dispensez de ea, ca gugumanul ăla de filozof (vreun neamț, fără îndoială). Nu, nu! viața poate să-i ofere omului încă atâtea lucruri frumoase! Îmi plac onorurile, rangurile, palatele, o miză mare la cărți (grozave delicii îmi dă jocul de cărți!). Dar mai ales, mai ales îmi plac femeile... Femeile în toate chipurile; îmi place chiar și un pic de

[17] În general (fr.).

desfrânare mai discretă, mai pe ascuns, dar cât mai picantă, cât mai excentrică, chiar și cu puțină perversiune, pentru variație... ha, ha, ha! Mă uit la fața dumitale: cu cât dispreț mă privești în clipa asta!

— Ai dreptate, răspunsei.

— Să zicem că ai și dumneata dreptate; în orice caz, mai bine puțintică perversiune decât acid cianhidric - nu ești de părere?

— Oricum, acidul cianhidric e de preferat.

— Te-am întrebat înadins: „Nu ești de părere?” ca să mă desfăt cu răspunsul dumitale; îl cunoșteam dinainte. Ba nu, prietene, dacă dorești cu adevărat binele semenilor, atunci urează-le tuturor oamenilor deștepți un gust ca al meu, fie chiar și ceva mai pervers; altminteri, omul deștept n-ar mai avea în curând ce căuta pe lumea asta și n-ar mai rămâne, oriunde te-ai întoarce, decât proști. Ce noroc pe ei! De altfel, există și acum o zicală: prost să fii, noroc să ai; și trebuie să știi, că nu poate fi nimic mai comod decât să trăiești cu proștii și să zici ca ei - e mai convenabil! Nu te uita că țin la prejudecăți și respect anumite conveniențe, caut să-mi creez și eu o situație; doar îmi dau seama că trăiesc într-o societate de netrebnici; dar atâta timp cât mă simt bine în sânul ei, am tot interesul să spun cum spun ceilalți, să mă arăt că o apăr, dar la o adică voi fi cel dintâi care o va părăsi. Cunosc eu toate ideile voastre cele noi, deși niciodată n-am avut de suferit din pricina lor, de altminteri, nici din vreun alt motiv! N-am avut niciodată mustrări de conștiință. Sunt de acord cu orice, numai să-mi fie mie bine, și de-alde noi sunt puzderie. Și într-adevăr ne simțim bine. Totul poate pieri pe lumea asta, numai noi n-o să pierim niciodată. Existăm de când lumea. Lumea întreagă ar putea să se prăbușească, noi însă o să ieșim deasupra ca untdelemnul pe apă. De altfel, să te uiți numai câtă vitalitate e în oamenii de soiul meu. Noi, într-adevăr, suntem de o vitalitate fenomenală; nu te-a mirat niciodată acest lucru? Va să zică, natura însăși ne favorizează, he,

he, he! Eu țin neapărat să trăiesc până la nouăzeci de ani. Nu-mi place moartea și mă tem de ea. Dracu mai știe cum va trebui să mor! Dar ce să mai vorbim despre asta! M-a influențat, poftim, gândul la filozoful acela care s-a otrăvit. La naiba cu filozofia! *Buvons, mon cher!* Începusem parcă să vorbim despre fete drăguțe... Stai, încotro?

— Plec, de altfel, și dumneata trebuie să pleci...

— Ei, asta e! Eu, ca să zic așa, mi-am deschis sufletul în fața dumitale, iar dumneata nu vrei să arăți nici un pic de înțelegere pentru această grăitoare dovadă de prietenie; he, he, he! Nu prea observ porniri și afecțiuni la dumneata, dragă poete. Mai stai, aș mai cere o sticlă...

— A treia?

— Da, a treia. În ce privește virtutea, tânărul meu discipol (îmi dai voie să-ți spun acest termen dulce; de, cine știe, poate că preceptele mele îți vor fi cândva de folos)... așadar, în ce privește virtutea, dragul meu discipol, ți-am mai spus: „cu cât virtutea este mai virtuoasă, cu atât mai mult egoism se ascunde într-însa". Aș vrea să-ți povestesc în acest sens o anecdotă delicioasă: am iubit odată o fată și am iubit-o aproape sincer. Ea a făcut multe sacrificii pentru mine...

— E poate fata aceea pe care ai jefuit-o? îl întrerupsei brutal, nevoind să mă mai stăpânesc.

Prințul tresări, se schimbă brusc la față și-și ațintì ochii injectați asupra mea; privirea lui trăda nedumerire și furie.

— Ia stai, îngăimă el ca pentru sine, stai, dă-mi voie să mă dumiresc. Într-adevăr, sunt beat și-mi vine greu să înțeleg...

Tăcu și continuă să mă înfrunte cu o privire iscoditoare plină de răutate, ținându-mă de mână, ca și cum s-ar fi temut să nu plec. Eram convins că în clipa aceea căuta să-și dea seama de unde cunosc eu această istorie, nu prea cunoscută altora, și dacă n-o să rezulte din asta vreo primejdie pentru el? A stat așa cam un minut; apoi, repede,

se schimbă la față și-i reapăru expresia ironică și voioșia cheflie. Izbucni într-un hohot de râs.

— Ha, ha, ha! Zi-i Talleyrand, și pace! Ei da, stăteam în fața ei, de parcă m-ar fi scuipat, când mi-a trântit drept în ochi că am jefuit-o! Și ce mai țipa, ce mai ocăra! Era o femeie turbată rău și... fără nici un frâu. Judecă și dumneata: în primul rând, că n-am jefuit-o, cum ai binevoit să te exprimi. Mi-a dat singură banii ei, așa că banii au devenit ai mei. Să zicem, de pildă, că dumneata îmi faci cadou fracul dumitale cel mai bun (cu aceste vorbe el se uită la fracul meu, singurul pe care-l aveam și care arăta destul de rău, și pe care îl cususem cu vreo trei ani în urmă la croitorul Ivan Skorneaghin); eu îți sunt nespus de recunoscător și-l iau la purtat; deodată, peste un an, te cerți cu mine și-mi ceri fracul înapoi, după ce l-am rupt purtându-l. Nu-i prea frumos; de ce a mai fost nevoie să mi-l dăruiești? În al doilea rând, cu toate că banii erau ai mei, i-aș fi restituit negreșit, dar trebuie să fii de acord și dumneata: de unde puteam să scot peste noapte o asemenea sumă? Și, mai cu seamă, nu pot suferi pastoralele și schillerismele, ți-am mai spus-o; ei! uite, toate astea au fost pricina celor ce s-au întâmplat. Nici n-ai să mă crezi dacă ți-aș spune ce pază, ce aere își luase ea strigând că mi-i face cadou (de altfel, banii erau demult ai mei). Chiar mă apucase furia, dar mi-am revenit la timp și am știut să judec cu destul calm, pentru că prezența de spirit niciodată nu mă părăsește, raționând astfel: dacă-i dau banii, poate că o fac iremediabil nefericită. Aș fi lipsit-o de plăcerea de a rămâne profund nefericită din cauza mea și de a mă blestema pentru asta tot restul vieții. Crede-mă, dragă prietene, că nenorocirile de acest soi ascund în ele un fel de plăcere supremă de a fi pe deplin conștient că ai absolută dreptate, că ești mărinimos și că ai tot dreptul să arunci în obrazul celui ce te-a nedreptățit cuvântul de ticălos. Această voluptate a urii o găsim, de bună seamă, la cei cu firi schilleriene; poate că ulterior

femeia aceasta nu a avut ce mânca, în schimb, sunt convins, a fost fericită. N-am vrut s-o lipsesc de această fericire și nu i-am mai trimis banii. Așadar, principiul meu s-a justificat pe deplin: cu cât este mai mare și mai izbitoare mărinimia omului, cu atât mai dezgustător este egoismul pe care îl ascunde... Nu se poate ca dumneata să nu înțelegi asta! Dar... am impresia că ai vrut să mă înțepi, ha, ha, ha! Ei, recunoaște c-ai vrut să mă înțepi, nu-i așa? O, Talleyrand!

— Adio! spusei ridicându-mă.

— O clipă! Două cuvinte în încheiere, strigă el, schimbându-și tonul respingător și luând o expresie gravă. Ascultă ce-am să-ți spun la urmă; din toate câte ți le-am spus aici, rezultă limpede și neîndoios (cred că și dumneata ai observat acest lucru), că eu nu las niciodată, pentru nimeni și pentru nimic în lume, să-mi scape vreun prilej de a trage foloase... Îmi plac banii și am nevoie de cât mai mulți. Katerina Feodorovna are mulți bani; timp de zece ani tatăl ei a ținut concesia băuturilor. Dispune de trei milioane și aceste trei milioane îmi vor fi de mare folos. Alioșa și Katia sunt o pereche potrivită; amândoi sunt de o prostie crasă, ceea ce-mi convine de minune. Iată de ce vreau neapărat să-i căsătoresc, și cât mai degrabă. Peste vreo două-trei săptămâni, contesa și Katia pleacă la țară. Alioșa trebuie să le însoțească. Pregătește-o pe Natalia Nikolaevna, ca să nu avem nici un fel de pastorale, nici un fel de schillerisme și să nu încerce a mă înfrunta. Sunt răzbunător și rău; știu să-mi apăr interesele. De ea nu mă tem; totul, bineînțeles, se va face după cum vreau eu și de aceea, dacă-ți încredințez acest avertisment, o fac numai și numai spre binele ei. Ai grijă, dar, să nu intervină nici un soi de nerozii, iar ea să se poarte rezonabil. Altminteri, va fi rău, foarte rău de Natalia Nikolaevna. Ar trebui, de fapt, să-mi fie chiar recunoscătoare că n-am procedat față de dânsa cum ar fi trebuit după lege. Să știi, dragă poete, că legile apără liniștea familiei; ele îi asigură tatălui

ascultarea fiului și acei care îndeamnă copiii să se abată de la îndatoririle lor sfinte față de părinți, aceia nu-s de loc menajați de lege. Trebuie să mai știi, în sfârșit, că eu am relații, pe când ea nu le are și... cum de nu înțelegi ce i-aș putea face? Dar n-am făcut-o, pentru că până în momentul de față s-a purtat cuminte. N-aveți nici o grijă, în ultima jumătate de an, clipă de clipă, orice mișcare a lor a fost supravegheată de ochi atenți, iar eu știam totul, până la cel mai mic amănunt. Iată de ce am așteptat calm până când Alioșa o va părăsi singur, ceea ce aproape că s-a și întâmplat; între timp, el a avut un divertisment plăcut. Pe de altă parte, el mă consideră un tată plin de omenie, adică tocmai ceea ce am și urmărit - ha, ha, ha! Când mi-aduc aminte că mă apucasem să-i fac chiar și complimente, atunci, în seara aceea, precum că ea a fost atât de mărinimoasă și de dezinteresată, nevrând să se mărite cu el... dar aș fi vrut să văd, cum putea să se mărite! În ce privește vizita mea de atunci, toate acestea le-am făcut pentru că era timpul să se pună capăt legăturii lor. Dar voiam să mă conving personal, la fața locului... Ei, acum ești mulțumit? Sau ai mai vrea să știi și altceva? Poate că ai mai vrea să știi pentru ce te-am adus aici, de ce m-am izmenit atâta înaintea dumitale și ți-am dat reprezentația aceasta cu destăinuirile mele, când aș fi putut să-ți spun totul pe șleau, fără destăinuiri, poate că vrei asta - da?

— Da. Mi-am luat inima în dinți și l-am ascultat cu nesaț. N-aș mai fi avut ce să-i răspund.

— Numai dintr-un singur motiv, dragă prietene; am observat la dumneata ceva mai multă înțelepciune și o vedere mai clară asupra lucrurilor decât la cei doi neghiobi ai noștri. S-ar putea să-ți fi format dinainte o părere despre mine, ghicind sau presupunând cine sunt; dar am vrut să te scutesc de această osteneală hotărându-mă să-ți arăt concret cu cine ai de-a face. Mare lucru e să te poți convinge personal! Înțelege-mă dar, *mon ami*. Acum știi cu cine ai de-a face, dumneata o iubești și, de aceea, sper că

ai să faci uz de toată influența dumitale (căci ai asupra ei o mare influență), ca s-o scutești de *unele* neplăceri. Altminteri, te asigur, s-ar putea să aibă neplăceri și te asigur, iarăși, că e vorba de neplăceri destul de serioase. Și, în sfârșit, un al treilea motiv al sincerităților mele față de dumneata a fost... (dumneata ai ghicit-o foarte bine, dragul meu), da, că într-adevăr am vrut să-mi bat joc nițeluș de toată afacerea asta, și chiar în fața dumitale...

— Și ți-ai atins scopul, rostii tremurând de indignare. Sunt de acord că nu ți-ai fi putut exprima mai bine întreaga ură, tot disprețul față de mine și față de noi toți, decât făcând aceste confidențe. Pe dumneata nu numai că nu te-a încercat nici o teamă la gândul că destăinuirile acestea te-ar putea compromite în ochii mei, dar nici măcar nu ți-a fost rușine de mine... Într-adevăr, semeni aidoma cu nebunul în pelerină. Nici măcar nu m-ai socotit om.

— Ai ghicit, tânărul meu prieten, spuse el sculându-se, ai ghicit totul, nu degeaba ești scriitor. Sper să ne despărțim prietenește. *Bruderschaft*, firește, n-o să mai bem?

— Ești beat și acesta e singurul motiv pentru care nu-ți răspund așa cum ai merita...

— Iarăși o figură de stil eliptică, ai evitat să spui totul așa cum ar fi trebuit - ha, ha, ha! După cum am înțeles, nu-mi permiți să achit consumația și pentru dumneata...

— Nici o grijă, mi-o achit eu.

— Nici nu mă îndoiesc. Și pare-se că nici nu avem de mers în aceeași direcție.

— Nu merg cu dumneata.

— Adio, dragul meu poet. Sper că m-ai înțeles...

Prințul ieși, cu pași oarecum nesiguri și fără a-și mai întoarce capul spre mine. Lacheul îl urcă în caleașcă, iar eu pornii pe drumul meu spre casă. Trecuse de ora două. Ploua și era întuneric beznă...

PARTEA A PATRA

CAPITOLUL I

Nu voi încerca să descriu aici exasperarea mea. Deși mă puteam aștepta la orice, totuși am fost uluit; ca și cum prințul mi s-ar fi înfățișat cu totul pe neașteptate în toată monstruozitatea sa. De altfel, țin minte că simțămintele mele erau confuze, de parcă aș fi fost izbit, strivit și o presimțire sumbră, tot mai apăsătoare, îmi rodea inima: mi-era teamă pentru Natașa. Îmi dădeam seama că o așteaptă multe suferințe și căutam un mijloc să le abat pe cât posibil din calea ei, ușurându-i cât de cât ultimele clipe dinaintea deznodământului. Cu privire la deznodământ nu mai aveam nici o îndoială. Se apropia și nu era greu de ghicit cum va fi el!

Nici nu mi-am dat seama cum am ajuns acasă, deși mă plouase tot drumul. Era pe la trei dimineața. De-abia am bătut la ușă, că se auzi îndată un geamăt și ușa se deschise fulgerător, ca și cum Nelli nu s-ar fi culcat nici o clipă, ci ar fi stat tot timpul lângă prag pândind venirea mea. Lumânarea era aprinsă. M-am uitat la chipul fetei și m-am îngrozit; era de nerecunoscut: ochii ei, cu văpăi bolnăvicioase, mă priveau aiuriți, ca și cum m-ar fi văzut pentru întâia oară. Avea febră mare.

— Nelli, ce-i cu tine, ești bolnavă? o întrebai aplecându-mă spre ea și îmbrățișând-o.

Ea mi se cuibări înfrigurată la piept, ca și cum i-ar fi fost frică, și începu să vorbească repede, dar cu vocea întretăiată, de parcă numai atâta așteptase - să-mi poată povesti. Dar vorbele ei îmi părură stranii și fără șir; n-am înțeles nimic. Delira.

M-am grăbit s-o culc în pat. Dar ea se smulgea mereu pentru a se arunca iar la pieptul meu, înfricoșată, ca și cum m-ar fi implorat s-o apăr de cineva nevăzut; și chiar după ce am culcat-o în așternut, îmi ținu mâna strâns, de-ai fi zis că se teme să nu plec cumva iarăși. Eram atât de impresionat și aveam nervii atât de zdruncinați, încât, văzând-o în halul acesta, am izbucnit în plâns. Eu însumi eram bolnav. Zărindu-mi lacrimile, mă fixă lung cu o privire încordată, fără să se miște, silindu-se, probabil, să priceapă, să-și dea seama de ceva. Se vedea însă că-i trebuie un mare efort pentru asta. În cele din urmă, fața i se lumină de un gând nou; de obicei, după o criză puternică de epilepsie, un timp oarecare nu reușea să-și adune gândurile și să pronunțe cuvintele clar. La fel se întâmplă și acum; căznindu-se să-mi spună ceva și dându-și seama că n-o înțeleg, își întinse mânuța și începu să-mi șteargă lacrimile, apoi mă cuprinse pe după gât, mă atrase spre ea și mă sărută.

Era limpede: în lipsa mea avusese un nou acces de epilepsie și aceasta se întâmplase chiar în timp ce stătea lângă ușă. După criză, n-a putut probabil să-și revină mult timp. În asemenea clipe, realitatea se confundă cu delirul și i s-o fi năzărit ceva groaznic, înspăimântător. În același timp, ea simțea vag în subconștientul său că trebuie să mă întorc din clipă în clipă și că voi bate în ușă; iată de ce, întinsă chiar lângă pragul ușii, îmi așteptase reîntoarcerea inconștient, dar cu o sensibilitate crescută, și la prima bătaie se ridicase de jos.

„Dar de ce s-o fi dus până la ușă?” m-am întrebat eu și abia atunci am constatat surprins că era îmbrăcată în scurteicuță (de curând îi cumpărasem o scurteicuță de la vechea mea cunoștință, băbuța aceea precupeață, care-mi dădea uneori marfă pe datorie și care venise anume pentru asta la mine acasă); prin urmare, se pregătise să iasă și probabil că tocmai în momentul când da să deschidă ușa o

surprinsese accesul de epilepsie. Unde vroia să se ducă oare? Nu cumva se afla și atunci în delir?

Febra nu ceda, așa că în curând îșI pierdu iar cunoștința și începu să delireze. De când se afla la mine, i se întâmplase de două ori să aibă asemenea crize, dar de fiecare dată ele se terminaseră cu bine; acum însă părea să aibă congestie. Am stat la căpătâiul ei cam o jumătate de oră, apoi am tras lângă divanul ei câteva scaune și m-am întins pe ele, așa îmbrăcat cum eram, ca să mă pot trezi mai repede în cazul când m-ar chema. Lumânarea am lăsat-o să ardă. Și de multe ori am tot privit-o pe Nelli înainte de a reuși în cele din urmă să adorm. Era palidă, buzele i se răsfrângeau arse de febră și însângerate, se lovise probabil în cădere, iar expresia de spaimă și de chin dăinuia pe fețișoara ei chiar și în timpul somnului. Hotărâi ca a doua zi să chem cât mai devreme doctorul, dacă starea ei n-avea să se schimbe înspre bine. Mi-era teamă să nu fie congestie.

„Să știi că a speriat-o prințul!” îmi fulgeră prin minte și mă cutremurai, aducându-mi aminte de ceea ce-mi povestise el despre femeia care-i zvârlise în obraz propriii ei bani.

CAPITOLUL II

...Trecură două săptămâni. Nelli începu să se întremeze. Nu avusese congestie, totuși starea ei era încă destul de îngrijorătoare. A putut părăsi patul abia pe la sfârșitul lui aprilie, într-o zi însorită și caldă. Era în Săptămâna Patimilor.

Sărmana făptură! Nu mă simt în stare să-mi continuu povestirea în ordinea în care mi-o propusesem. A trecut mult timp de atunci până în momentul când încep să notez

întâmplările acestea din trecut, dar simt o dureroasă strângere de inimă ori de câte ori îmi amintesc de fața ei palidă, trasă, de căutătura stăruitoare și adâncă a ochilor ei negri când se întâmpla să rămânem numai noi doi; Nelli mă privea lung din patul ei de suferință, ca și cum m-ar fi îmbiat să ghicesc ce-i în cugetul ei; văzând însă că nu-i descifram gândurile și rătăceam în aceeași nedumerire, schița încet, ca pentru sine, un zâmbet anume și-și întindea blând mânuța fierbinte, cu degetele firave, către mine. Acum toate aparțin trecutului, îmi sunt prea binecunoscute și totuși nici până astăzi n-aș putea spune că am dezlegat întreaga taină a acelei micuțe inimi bolnave, chinuite și istovite de umilințe.

Simt că am să mă abat de la firul povestirii mele, dar în clipa aceasta n-aș vrea să mă gândesc decât la micuța Nelli. Ciudat: acum, când zac singur pe patul acesta de spital, părăsit de toți acei pe care i-am iubit cândva atât de mult, acum, când uneori câte o trăsătură aproape neînsemnată de pe acea vreme, trăsătură ce pe atunci trecea cu totul neobservată și pe care o dădeam repede uitării, îmi revine în minte, ea capătă pe neașteptate pentru cugetul meu o cu totul altă semnificație, o semnificație de ansamblu și care îmi explică azi ceea ce până mai adineauri nu reușisem să înțeleg.

În următoarele patru zile eu și cu doctorul am fost tare îngrijorați, dar în cea de-a cincea zi el m-a tras deoparte și mi-a spus că n-avem de ce să ne temem, fiindcă negreșit Nelli se va face bine. Era același doctor, bătrânul holtei, vechea mea cunoștință, omul acela bun și cam caraghios pe care îl chemasem și cu prilejul primei îmbolnăviri a fetiței și care o impresionase atât de mult cu ordinul Stanislaw, uriaș, atârnat de gât.

— Prin urmare, n-are de ce să ne mai fie teamă! izbucnii eu fericit.

— Da, acum se va însănătoși, dar pe urmă, foarte curând, fata o să moară.

— Cum? O să moară?! De ce?! strigai, uluit de verdictul său categoric.

— Da, va muri negreșit, ba încă foarte curând. Pacienta are endocardită și orice condiții nefavorabile o vor doborî din nou. Poate că și atunci se va însănătoși, dar după aceea iar se va îmbolnăvi și în cele din urmă o s-o pierdem.

— Și nu există nici o posibilitate de salvare? Nu, nu se poate!

— Totuși, așa se va întâmpla. Numai dacă ar fi să se evite aceste condiții nefavorabile, numai dacă ar avea asigurată o viață tihnită și fără supărări, asigurându-i-se cât mai multe bucurii, numai așa pacienta ar putea fi ferită un timp oarecare de deznodământul fatal ce-o așteaptă; ba s-au întâmplat chiar și cazuri... cu totul excepționale, desigur, neprevăzute... anormale, ciudate... ce mai! Într-un cuvânt, pacienta ar putea fi chiar salvată pentru o vreme mai îndelungată, să zicem, prin intervenția unui concurs foarte favorabil de împrejurări binefăcătoare, însă ca să existe o salvare sigură, definitivă, o însănătoșire radicală - asta niciodată.

— Dumnezeule mare, ce-i de făcut atunci?

— Urmați-mi întocmai prescripțiile, asigurați-i o viață liniștită și respectați cu strictețe tratamentul cu prafurile pe care le-am prescris. Am observat că tânăra este capricioasă, are o fire schimbăcioasă, inegală, e chiar ironică; nu-i place de loc să înghită cu regularitate prafurile; uite, chiar adineauri, iar m-a refuzat categoric.

— Ai dreptate, doctore. Este, într-adevăr, cam ciudată. Mie mi se pare însă că toate acestea se datorează nervozității pe care i-o provoacă boala. Ieri, de pildă, a fost foarte cuminte și ascultătoare; în schimb, astăzi, când i-am dat doctoria, a împins ca din greșeală lingura, și doctoria s-a vărsat. Iar când am vrut să dizolv un nou praf, mi-a smuls cutia din mână, a trântit-o jos și a izbucnit în lacrimi... Mi se pare însă că a plâns nu din cauză că era silită să înghită doctoria, adăugai îngândurat.

— Hm! Ce grad de surescitare! Nenorocirile și suferințele prin care a trecut (îi povestisem doctorului deschis multe din povestea Nelliei, care-l impresionaseră puternic) au lăsat urme adânci și de aci i se trage boala. Deocamdată, singurul mijloc este să ia regulat prafurile și ea trebuie să facă asta. Mă duc să încerc din nou, poate o conving că e datoare să se supună prescripțiilor medicale... adică, îndeobște... să ia aceste prafuri.

Am ieșit amândoi din bucătărie (unde avusese loc discuția) și doctorul s-a apropiat din nou de patul suferindei. Se pare însă că Nelli auzise conversația noastră, căci băgai de seamă că sta cu capul ridicat, trăgând cu urechea la noi. Am observat acest lucru prin ușa întredeschisă, fiindcă de îndată ce ne-am apropiat de dânsa, ștrengărița s-a ascuns din nou sub plapumă, privindu-ne cu un zâmbet ironic. Biata fetiță slăbise mult în cele patru zile; ochii i se înfundaseră în orbite, iar febra se menținea. Cu atât mai stranii păreau zâmbetul ei șăgalnic și privirea jucăușă a ochilor strălucitori care îl mirau într-atâta pe doctor, neamțul cel mai bun la inimă dintre toți nemții Petersburgului.

Grav, dar încercând să-i vorbească blând, cât mai blând, pe un ton aproape dezmierdător și cald, el îi explică necesitatea și efectul binefăcător al prafurilor, deci și obligația fiecărui bolnav de a le înghiți. Nelli ridicase capul de pe pernă, dar brusc, pasămite printr-o mișcare aparent cu totul involuntară a mâinii, atinse lingura și doctoria se vărsă iar pe dușumea. Eram însă convins că o făcuse dinadins.

— Este o imprudență regretabilă, rosti calm bătrânelul, deși bănui că ai făcut-o dinadins, ceea ce nu este de loc lăudabil. Dar... greșeala se poate repara, vom dizolva un alt praf.

Nelli îi râse drept în nas.

Doctorul clătină dojenitor din cap.

— Nu-i frumos, spuse el, dizolvând un nou praf, nu-i de loc frumos.

— Să nu vă supărați pe mine, răspunse Nelli încercând zadarnic să-și stăpânească râsul, am să le iau negreșit... Dumneavoastră mă iubiți?

— Dacă o să te porți frumos, am să te iubesc mult.

— Mult?

— Mult.

— Dar acum nu mă iubiți?

— Ba te iubesc și acum.

— Și o să mă sărutați, dacă o să vreau și eu să vă sărut?

— Da, numai dacă ai să meriți.

Aci Nelli iarăși nu se putu stăpâni și din nou râse.

— Pacienta are o fire veselă, acum însă toate astea nu-s decât nervi și capricii, îmi șopti doctorul cu un aer grav.

— Bine, dacă vreți, am să înghit și prafurile, făgădui deodată Nelli cu glăsciorul ei slab, dar când am să cresc mare... o să mă luați de nevastă?

Se pare că noua ei strengărie o încânta nespus, căci avea ochi de jăratic, iar buzele-i tremurau de râs în așteptarea răspunsului pe care i-l va da doctorul, rămas oarecum surprins.

— Te iau... răspunse el, zâmbind la rându-i fără să vrea, la auzul noului capriciu, te iau, dacă ai să fii o fată bună și binecrescută, dacă ai să fii ascultătoare și ai să...

— ...și am să înghit prafuri? îi sfârși gândul Nelli.

— Oho! Desigur, dacă ai să iei prafuri. Are o inimă bună, îmi șopti el iarăși. E o fată de treabă și deșteaptă, dar totuși... măritiș... hm, ciudat capriciu...

El îi pregăti și-i dădu iarăși un praf. De data aceasta însă, fata nu mai încercă să recurgă la vreun șiretlic, ci pur și simplu împinse de jos în sus lingura și doctoria se vărsă drept pe fața și pe plastronul bietului bătrân. Nelli râse zgomotos, dar nu mai era râsul naiv și zglobiu de mai înainte. Fața ei avea acum o crispare crudă și rea. În tot timpul acesta, se ferise parcă de privirea mea, uitându-se

numai la doctor, cu o expresie ironică, prin care răzbătea totuși oarecare neliniște, așteptând să vadă ce va face acum acest bătrânel „caraghios”.

— Ei, iarăși... Ce nenorocire! Bine... putem dizolva alt praf, hotărî domol bătrânul ștergându-și cu batista fața și plastronul.

Gestul acesta însă o uimi pe Nelli. Se așteptase la mânia noastră, crezuse că va fi certată, dojenită și poate, în mod inconștient, nici nu căutase în clipa aceea altceva decât un motiv de a izbucni în plâns, ca într-un acces de isterie și de a arunca iarăși prafurile pe jos, așa cum o mai făcuse adineauri, ba chiar să spargă ceva de necaz și astfel să-și potolească inimioara capricioasă și chinuită. Asemenea capricii se întâmplă să le aibă nu numai bolnavii și nu numai cei în situația lui Nelli. De câte ori nu mă plimbasem eu însumi încolo și încoace prin odaie, cu dorința inconștientă ca să răsară cineva cât mai repede și să mă jignească, ori să-mi spună barem o vorbă care să poată fi socotită drept jignire, pentru ca să-mi descarc mai repede inima. Femeile însă, când își descarcă inima astfel, încep să plângă cu lacrimi sincere, iar cele mai sensibile dintre ele ajung până la crize de isterie. E un lucru obișnuit și foarte frecvent, mai ales când inima omului e încercată de o durere pe care nimeni n-o cunoaște și pe care el ar vrea - dar nu e cu putință - s-o poată împărtăși cuiva.

Dezarmată de bunătatea îngerească a bătrânelului pe care-l jignise și de răbdarea cu care el se apucase să dizolve un al treilea praf, fără să-i fi adresat măcar o vorbă de dojană, Nelli se cuminți. Surâsul ei ironic dispăru, obrajii i se împurpurară, ochii i se umeziră; mă privi o clipă pe furiș, apoi își întoarse repede capul. Doctorul îi întinse medicamentul. Cuminte și sfioasă, bău doctoria, apoi apucă mâna roșie și durdulie a doctorului și i se uită drept în ochi.

— Sunteți... supărat... că sunt așa de rea... începu ea, dar nu-și sfârși gândul, ci se vârî repede sub plapumă, se acoperi până peste cap și izbucni într-un plâns isteric.

— O! copila mea, nu plânge... lasă, nu-i nimic... Nervii sunt de vină; bea mai bine puțină apă.

Dar Nelli nu-l asculta.

— Liniștește-te... hai, nu te mai necăji, continuă el, gata să izbucnească la rândul lui în plâns, deoarece era o fire foarte sensibilă; te iert și am să te iau și de nevastă, dacă ai să fii cuminte, dacă o să te porți ca o fată de treabă... și ai să...

— Înghiți la prafuri! se auzi de sub plapumă, o dată cu o cascadă de râs zglobiu, ca un clinchet de clopoțel, nervos, întrerupt de sughițuri, un râs pe care-l cunoșteam atât de bine.

— Ce copil bun și recunoscător, rosti doctorul, solemn, aproape cu lacrimi în ochi. Sărmană fată!

Din ziua aceea, între doctor și Nelli se statornici o simpatie curioasă și neobișnuită; în schimb, cu mine ea deveni mai rezervată, mai nervoasă și mai irascibilă. Nu știam cum să-mi explic această schimbare, cu atât mai mult cu cât intervenise oarecum brusc. În primele zile ale bolii fusese foarte apropiată și duioasă față de mine; părea că nu se mai satură să mă privească, nu mă lăsa o clipă să plec de lângă dânsa, îmi strângea mereu mâna cu mânuța ei fierbinte și mă silea să stau lângă dânsa, iar dacă băga de seamă că sunt posomorât și neliniștit, încerca să mă distreze, glumea, se lua cu mine la joacă și-mi zâmbea învingându-și propriile ei suferințe. Nu-mi îngăduia să lucrez noaptea sau să stau de veghe lângă ea și se întrista ori de câte ori nu voiam s-o ascult. O găseam câteodată foarte îngrijorată; în asemenea clipe, se apuca să mă întrebe și să mă descoasă căutând să afle pricina întristării mele și să știe la ce anume mă gândesc; lucru ciudat însă, de câte ori venea vorba despre Natașa, amuțea îndată sau schimba vorba. Părea că evită să vorbească despre ea și

acest lucru mă uimea profund. Se bucura mult când mă întorceam acasă. Când însă îmi luam pălăria pregătindu-mă să plec, privirea ei redevenea tristă și oarecum stranie și mă petrecea cu un fel de mustrare în ochi.

În a patra zi a bolii ei petrecusem toată seara, până după miezul nopții, la Natașa. Aveam multe să ne spunem. Plecând însă de acasă, îi promisesem Nelliei să mă întorc repede, după cum de altfel chiar avusesem de gând. Trebuind să rămân la Natașa în chip aproape neprevăzut, atât de târziu, eram totuși liniștit în ceea ce o privea pe Nelli, deoarece n-o lăsasem singură. Rămăsese cu ea Alexandra Semionovna, care aflase de la Masloboev - fiindcă Masloboev trecuse pentru o clipă pe la mine - că Nelli era bolnavă și că mă descurc cu greu singur. Doamne și ce se mai agită buna Alexandra Semionovna!

— Va să zică n-o să mai vină la noi la masă!... Of, cerule! Și e singur-singurel, sărmanul. Uite, acum e momentul să-i dovedim cât ținem la dânsul. Un prilej rar, pe care nu trebuie să-l pierdem.

Nu trecu mult, că se și înființă la mine, aducând cu dânsa, într-o birjă, o boccea doldora de lucruri. De cum intră în casă, îmi declară că ea nu mai pleacă de la mine și că a venit să mă ajute. Își dezlegă bocceaua, scoase din ea tot felul de siropuri și dulcețuri pentru bolnavă, apoi pui fripți și o găină pentru eventualitatea în care avea să-i meargă mai bine, apoi mere pentru copt, portocale și dulcețuri scăzute de Kiev (dacă doctorul o să-i permită), în sfârșit, rufărie, cearceafuri, șervețele, cămăși de damă, pansamente și comprese ca pentru un spital întreg.

— Avem de toate, îmi spuse ea pe fugă, repede-repede, de parcă ar fi fost grăbită să plece undeva; că dumneata... ești holtei. Nu prea ai cine știe ce lucruri. Așa că dă-mi voie mie... De altfel, și Filipp Filippîci mi-a poruncit să vin. Ei, ce facem acum?... Da, iute-iute! Va să zică, ce-avem de făcut? Fata cum se simte? Nu aiurează? Uite, nu e bine de loc așa, trebuie să-i îndrept perna, ca să stea cu capul mai

jos; știi ceva... n-ar fi mai bine să-i dăm o pernă de piele? Perna de piele e mai răcoroasă. Vai, da ce proastă sunt! Nu mi-a trecut prin cap să aduc una de-acasă. Mă duc eu acum s-o aduc... N-ar trebui să fac focul? Lasă, ți-o trimit pe bătrânica mea. O cunoscută de-a mea. Mi se pare că n-ai nici femeie care să te servească... Ei, ce-ar mai fi de făcut? Astea ce sunt? Buruieni... Doctorul le-a prescris? Probabil că pentru ceai pectoral. Fac, fac îndată și focul.

Am căutat s-o liniștesc și a rămas foarte surprinsă, ba chiar întristată, că nu prea avea cine știe ce multă treabă la mine. Cu toate astea, nu se prea descurajă. Pe dată se și împrieteni cu Nelli și mi-a fost de mare ajutor în tot timpul bolii fetiței; venea pe la noi aproape zilnic și apărea totdeauna cu o mină de parcă, nu știu cum, dispăruse ceva și trebuia găsit cât mai repede. Și nu uita niciodată să adauge că așa i-a poruncit chiar Filipp Filippîci. Lui Nelli i-a plăcut mult Alexandra Semionovna. S-au îndrăgit ca două surori și cred că nu greșesc când spun că în multe privințe Alexandra Semionovna era și ea un copil, ca și Nelli. Îi povestea fel de fel de istorioare, o făcea să râdă, încât, după plecarea ei, Nelli se plictisea. Când a apărut pentru întâia oară la noi, bolnava a rămas oarecum surprinsă: ghicind însă de îndată cu ce scop venise musafira aceasta nepoftită, ca de obicei, se încruntă, devenind tăcută și rezervată.

— De ce a venit la noi? mă întrebă apoi cu o mutrișoară nemulțumită, după ce Alexandra Semionovna plecă acasă.

— Ca să te ajute, Nelli, și să aibă grijă de tine.

— Păi, cum așa, pentru ce? Doar nu i-am făcut nici un bine...

— Oamenii buni la inimă nu așteaptă să li se facă mai întâi lor binele, Nelli. Le place să-l facă ei și să ajute celor care au nevoie de ajutor. Crede-mă, Nelli, pe lume sunt foarte mulți oameni buni la inimă. Nenorocirea ta e că nu ți-a fost dat să întâlnești asemenea făpturi, mai ales când ai fi avut cea mai mare nevoie de sprijinul lor.

Nelli tăcu; mă depărtai puțin de ea. Cam după un sfert de oră însă, mă chemă cu vocea slăbuță, îmi ceru să-i dau apă și deodată mă îmbrățișă tare, ghemuindu-se la pieptul meu, pentru ca mult timp să mă țină așa și să mă strângă în brațe. A doua zi, când veni Alexandra Semionovna, ea o întâmpină cu un zâmbet voios și cald, dar rușinându-se parcă și rămânând sfioasă în prezența ei.

CAPITOLUL III

Zăbovisem la Natașa toată seara. M-am întors acasă târziu. Nelli dormea. Alexandra Semionovna ar fi vrut și ea să se culce, dar nu se îndurase s-o lase pe bolnavă singură și așteptase venirea mea. Îndată ce mă ivii, începu să-mi povestească în șoapte grăbite, că la început Nelli a fost foarte veselă și a râs mult, dar mai pe urmă s-a întristat și, văzând că nu mă mai întorc, a stat tăcută și îngândurată. „Apoi începu să se plângă de dureri de cap, după care izbucni în hohote de plâns, încât nici nu știam ce să mă fac cu ea, adăugă Alexandra Semionovna. A început la o vreme să mă iscodească despre Natalia Nikolaevna, dar n-am știut ce să-i spun; după aceea nu m-a mai întrebat nimic, ci a tot plâns, până când a adormit istovită. Ei, rămâi cu bine, Ivan Petrovici; am observat totuși că și-a mai revenit, acum trebuie să mă întorc și eu acasă, că așa mi-a poruncit Filipp Filippîci. Trebuie să-ți mărturisesc că de data asta mi-a dat drumul numai pentru două ore, dar eu, chibzuindu-mă, mi-am zis să rămân mai mult. Dar nu face nimic, nu-mi duce grija; n-are să îndrăznească el să se mânie... Afară dacă... ah, Doamne, Dumnezeule, dragă Ivan Petrovici, ce să mă fac? mereu vine acasă beat în ultimul timp. E tare ocupat cu nu știu ce treburi; nici nu vorbește cu mine, se frământă, își bate capul cu o treabă foarte

importantă; îmi dau bine seama de asta; dar serile tot beat vine... Când mă gândesc, uite, că s-o fi întors acuma acasă și că n-are cine să-l ajute să se culce în pat, nu știu cum îmi vine... Și acum, plec, plec. Rămâi cu bine! Adio, Ivan Petrovici. M-am uitat aici prin cărțile dumitale; o, câte cărți ai și-mi închipui că în toate sunt lucruri înțelepte; când mă gândesc că eu, proasta de mine, n-am citit niciodată o carte... Ei, și acum, pe mâine...”

A doua zi însă Nelli se trezi tristă și posomorâtă și aproape că nici nu voi să-mi răspundă. Nu-mi adresă nici un cuvânt, nici o întrebare, ca și cum ar fi fost supărată pe mine. I-am surprins numai câteva priviri, pe care mi le arunca pe furiș; privirile acelea ascundeau parcă o durere tăinuită și totuși lăsau să răzbată prin păienjenișul lor un fel de gingășie pe care n-o observam atunci când mă privea drept în față. Era tocmai ziua când se petrecuse scena cu doctoria și cu bătrânul doctor; nu mai știam ce să cred.

Față de mine, Nelli se schimbase cu desăvârșire. Ciudățeniile ei, capriciile, ba uneori aproape ura față de mine, toate acestea continuară până în ziua când copila plecă din casa mea, până la catastrofa care a fost deznodământul întregii noastre legături. Dar despre asta voi vorbi mai târziu.

Se întâmpla totuși uneori ca ea să fie iarăși prietenoasă, dar aceasta nu dura decât cel mult o oră. În acele clipe ai fi zis că gingășiile-i sporesc; de cele mai multe ori, însă, în asemenea clipe, plângea amarnic. Dar și orele acelea treceau repede, o înlănțuiau iarăși tristețile, mă privea din nou cu dușmănie sau se apuca să facă nazuri și să aibă năstrușnicii ca atunci, față de doctor; ori deodată, observând că nu-mi place vreo strengărie de-a ei, se pornea pe hohote de râs, pentru ca, până la urmă, s-o termine tot în lacrimi.

O dată s-a certat chiar și cu Alexandra Semionovna, spunând că nu mai vrea să primească nimic de la dânsa. Iar când am început s-o dojenesc față de Alexandra

Semionovna, ea se aprinse, și timp de două zile nu-mi vorbi de loc, refuză medicamentele, ba nu vroi nici măcar să bea ori să mănânce și numai bătrânul doctor izbuti cu mare greutate s-o convingă și s-o potolească.

Am spus mai înainte că între ea și doctor, din ziua aceea memorabilă cu doctoria, se statornicise o simpatie surprinzătoare. Nelli se atașase foarte mult de dânsul și totdeauna îl întâmpina cu un zâmbet vesel, oricât de tristă ar fi fost înainte de venirea lui. La rândul său, bătrânelul începu să ne viziteze zilnic, ba uneori și de câte două ori pe zi, chiar și după ce Nelli s-a dat jos din pat și a început să-și recapete puterile văzând cu ochii. Părea că-l vrăjise într-atât, încât moșneguțul nu mai era în stare să trăiască o singură zi fără s-o vadă și fără să-i audă râsul, glumele, de multe ori extrem de amuzante, pe care și le permitea față de dânsul. El îi aducea cărți cu poze, bineînțeles, foarte instructive. Într-o zi, i-a adus o carte anume cumpărată pentru ea. O copleșea cu dulciuri și bomboane, în cutiuțe frumoase. În astfel de cazuri, el își făcea de obicei intrarea cu un aer solemn, încât Nelli ghicea îndată că iar vine cu daruri. Doctorul însă nu-i arăta cadoul, ci doar zâmbea șiret, așezându-se lângă Nelli, și se pornea pe aluzii, spunând că dacă o anumită tânără a știut să se poarte bine și să-și merite în lipsa lui toată stima, acelei tinere domnișoare i se cuvine o răsplată frumoasă. Înșirând toate acestea, el o privea cu atâta sinceră și naivă bunătate, încât Nelli, deși făcea haz de vorbele bătrânelului, radia totuși de o profundă și caldă afecțiune. În cele din urmă, doctorul se ridica solemn de pe scaun, scotea cutia cu bomboane și i-o înmâna, adăugind negreșit: „Scumpei mele viitoare soții”. Cred că în acele clipe el se simțea chiar mai fericit decât Nelli.

Apoi începeau conversațiile obișnuite; de fiecare dată, cu toată gravitatea și puterea lui de convingere, o povățuia să-și păzească sănătatea, dându-i fel de fel de sfaturi medicale.

— Grija cea mai mare trebuie s-o ai pentru sănătatea ta, o dădăcea el pe un ton dăscălitor, asta în primul rând și mai ales pentru ca să trăiești mult, iar, în al doilea rând, pentru ca să fii întotdeauna sănătoasă, ajungând astfel fericită în viață. Dacă ai cumva, draga mea copilă, supărări, uită-le sau mai bine caută să nu te gândești la ele. Iar dacă n-ai nici un fel de supărări, atunci... cu atât mai mult, lasă-le păcatelor și caută de te gândește numai la lucruri plăcute... la ceva mai vesel și mai distractiv...

— Dar la ce anume vesel și distractiv să mă gândesc? îl întreba atunci Nelli.

Aci doctorul nu mai știa ce să răspundă.

— Să zicem... la vreo joacă nevinovată, potrivită vârstei dumitale sau la altceva... bunăoară... așa ceva... să zicem...

— Dar eu nu vreau să mă joc; nu-mi place să mă joc, răspundea Nelli. Mai degrabă îmi place să port rochii noi.

— Rochii noi! Hm... Ei, asta începe să nu mai fie prea bine. Omul trebuie să se mulțumească în toate cu o viață modestă. Totuși... poate că... ți-ar fi îngăduit să-ți placă și rochiile noi.

— Ai să-mi faci multe rochii noi, când o să mă mărit cu dumneata?

— Ce idee! exclamă doctorul, încruntându-se fără să vrea.

Nelli zâmbea șiret, ba o dată, uitând de rezerva ce și-o impusese, mă privi chiar și pe mine zâmbind.

— La urma urmei... am să-ți fac o rochie, dacă ai să te porți cum trebuie și ai s-o meriți, adăugă doctorul.

— Dar și după ce mă mărit cu dumneata va trebui să iau în fiecare zi prafuri?

— Ei bine, atunci s-ar putea să nu mai fie nevoie să iei prafuri chiar în fiecare zi, se îndură doctorul, începând iarăși să zâmbească.

Nelli râdea în hohote. Bătrânul râdea și el și mai încântat de atâta drăgălășenie și voie bună.

— E foarte isteață! spunea apoi către mine. Se observă totuși la ea oarecari înclinări spre capricii și apoi nervii aceștia așa de nestatornici...

Doctorul avea dreptate. Nu puteam să-mi dau seama ce se petrece cu ea. Aproape că nici nu mai vroia să-mi vorbească, de parcă aș fi fost vinovat cu ceva. Asta mă durea. Ba la un moment dat m-am și supărat și o zi întreagă n-am mai vorbit cu ea; a doua zi însă, mi s-a făcut rușine. Nelli plângea des, iar eu nu știam cum s-o liniștesc. Totuși într-o zi ea și-a întrerupt tăcerea.

Mă întorsesem acasă pe înserat și, intrând pe ușă, observai că ascunde repede sub pernă o carte. Era romanul meu, pe care-l luase în lipsa mea de pe masă, ca să-l citească. „Dar de ce l-o fi ascunzând? Parcă s-ar rușina”, gândii eu, prefăcându-mă a nu fi observat nimic. După un sfert de oră, profitând de faptul că ieșisem pentru ceva în bucătărie, ea sări repede din pat și puse cartea la locul ei; întorcându-mă, am găsit cartea pe masă. Câteva clipe mai târziu, Nelli mă strigă; vocea ei trăda emoție. De patru zile nu-mi vorbise nimic.

— Azi ai să te duci... iar la Natașa? mă întrebă cu vocea sugrumată.

— Da, Nelli; trebuie s-o văd neapărat azi.

Ea tăcu un timp.

— O iubești... mult? mă întrebă apoi iarăși cu vocea stinsă.

— Da, Nelli, mult.

— Și eu o iubesc, adăugă încet.

Apoi se așternu iar tăcerea.

— Vreau să mă duc la ea, să stau la dânsa, reluă Nelli uitându-se sfioasă la mine.

— Asta nu se poate, Nelli, răspunsei eu, oarecum mirat. Nu te simți bine la mine?

— Dar de ce să nu se poată? și se aprinse la față. Mă îndemni doar să mă duc să stau la tatăl ei, dar acolo nu vreau eu să mă duc. Natașa... are servitoare?

— Firește.

— Să-i dea drumul servitoarei, am s-o servesc eu. Fac toate treburile și nu-i cer să-mi plătească. Am s-o iubesc mult și am să-i gătesc mâncare, să-i spui așa, când te duci diseară la dânsa.

— De unde le mai scornești și tu toate astea, Nelli? Păi cum îți închipui tu că Natașa ar accepta să te ia ca bucătăreasă? Ea te-ar putea lua la dânsa ca pe o egală, ca pe o soră mai mică.

— Nu, așa nu vreau, ca pe-o egală. Nu vreau...

— Dar de ce?

Tăcea. Buzele-i tremurau; era gata să izbucnească în plâns.

— Acela pe care-l iubește ea are s-o părăsească și are să plece, nu-i așa? mă descusu apoi.

— Dar de unde știi tu asta, Nelli? întrebai mirat.

— Chiar dumneata mi-ai spus-o; și apoi, alaltăieri, când a venit pe la noi soțul Alexandrei Semionovna, l-am întrebat și pe el și mi-a spus tot.

— Zici că Masloboev a fost alaltăieri dimineață pe aici?

— A fost, răspunse ea, plecându-și privirea.

— Și de ce nu mi-ai spus că a trecut pe la noi?

— Așa...

Reflectai un minut. Dumnezeu știe ce mai caută aici și Masloboev ăsta, cu misterele lui. Ce-o fi însemnând toate astea? Ar fi trebuit să stau puțin de vorbă cu el.

— Dar ce-ți pasă ție, Nelli, dacă are s-o părăsească?

— Păi, dumneata o iubești mult, răspunse Nelli cu ochii în pământ. Și dacă o iubești, înseamnă că ai să te însori cu ea, când celălalt o să plece.

— Nu, Nelli, ea nu mă iubește așa cum o iubesc eu și, de altfel, eu... Nu, Nelli, asta nu se va întâmpla niciodată.

— V-aș fi servit pe amândoi ca o slujnică, iar voi ați fi trăit fericiți, șopti ea fără să se uite la mine.

„Ce-i cu ea, Dumnezeule, ce-o fi cu ea?!” mă întrebai, profund zguduit. Nelli tăcu și toată seara nu mai scoase o

vorbă. Iar după ce am plecat, izbucni în plâns și a plâns, după cum mi-a povestit Alexandra Semionovna, până târziu, adormind în lacrimi. Iar noaptea avu un somn agitat.

Începând din ziua aceea, Nelli se posomorî și mai mult, devenind și mai tăcută; nu-mi mai adresa nici un cuvânt. Este adevărat că o surprinsesem de două-trei ori aruncându-mi pe furiș priviri pline de duioșie. Dar asta ținea tot atât de puțin ca și clipele care provocau acele momente de duioșie; și ca o reacție la ele, pe zi ce trecea, Nelli era tot mai posacă, chiar și față de doctor, mirat de schimbarea care intervenise în firea ei. Între timp, ea se întremase aproape complet și doctorul îi permisese în sfârșit să facă scurte plimbări în aer liber. Afară era cald și frumos. Eram în Săptămâna Patimilor care anul acela se nimerise să cadă foarte târziu. Am plecat de acasă dis-de-dimineață. Trebuia să mă duc neapărat la Natașa, dar îmi propusesem în schimb să mă întorc mai devreme, ca s-o iau pe Nelli la plimbare. Deocamdată însă o lăsasem singură.

Cum aș putea să redau lovitura grea care avea să mă aștepte la întoarcere? Mă grăbeam să fiu cât mai repede acasă. Ajung în fața ușii și văd cheia vârâtă în broască, dar pe dinafară. Intru: nimeni! Rămăsei înmărmurit. Pe masă, o hârtiuță pe care erau scrise cu creionul, cu litere mari, neregulate, aceste rânduri

„Am plecat de la dumneata și nu mă mai întorc niciodată. Dar te iubesc mult.

A dumitale credincioasă, Nelli.”

Am scos un strigăt de groază și m-am repezit afară în stradă.

CAPITOLUL IV

Nici n-am ajuns bine în stradă, nici n-am apucat să-mi adun gândurile ca să-mi dau seama de ceea ce aveam de făcut, când văd oprind deodată în fața porții noastre o trăsură din care coboară Alexandra Semionovna, ținând-o strâns de mână pe Nelli, ca și cum s-ar fi temut să n-o ia din nou la fugă. Am alergat într-acolo.

— Nelli, ce-i cu tine? strigai, unde ai fost și pentru ce?!

— Stai, stai, nu te grăbi, Ivan Petrovici; să mergem mai repede în casă și acolo o să afli totul, ciripi Alexandra Semionovna. Ce-am să-ți povestesc eu, Ivan Petrovici, îmi șopti ea pe drum, abia trăgându-și sufletul, o să pici din pod, nu altceva... Dar să mergem mai repede sus și o să afli tot.

I se cunoștea pe față că avea noutăți foarte importante.

— Du-te, Nelli, tu du-te și culcă-te puțin, o îndemnă ea după ce intrarăm în casă, că ești tare obosită; nu e de glumă să alergi atâta, slăbită cum ești după boală; hai, culcă-te, drăguțo, culcă-te! Iar noi o să trecem nițeluș dincolo, la bucătărie, s-o lăsăm să adoarmă liniștită.

Și Alexandra Semionovna îmi făcu un semn cu ochiul s-o urmez în bucătărie.

Nelli însă nu se culcă. Se așeză pe divan și-și acoperi fața cu mâinile.

Am trecut în bucătărie și Alexandra Semionovna mi-a povestit pe scurt ce se întâmplase; mai târziu am aflat și mai multe amănunte. Iată cum se petrecuseră lucrurile:

Plecând de la mine cu vreo două ore înainte de a mă reîntoarce și lăsându-mi un bilețel, Nelli se dusese în fugă, mai întâi la bătrânul doctor, a cărui adresă o aflase de mai înainte. Doctorul mi-a povestit că rămăsese înlemnit când a văzut-o intrând la dânsul și că nici nu-i venea să-și creadă ochilor cât timp ea a stat acolo.

„De fapt, nici acum nu-mi vine a crede, adăugă el încheindu-și povestirea; și n-am să cred niciodată.” Și

totuși, Nelli fusese la dânsul. Omul stătea liniștit în cabinetul său, pe fotoliu, în halat și-și sorbea cafeaua de dimineață. Deodată, se pomeni cu ea în cameră, sărindu-i de gât, înainte ca el să-și fi dat seama ce se întâmplă. Plângea, îl îmbrățișa și-l săruta, îi săruta mâinile și-i spunea vorbe fără șir, aproape de neînțeles, prin care părea că-l roagă s-o ia la dânsul; îi spunea că nu vrea și nu poate să mai stea la mine, că de aceea a și plecat; că-i vine greu; că de azi înainte ea n-o să mai râdă niciodată de el și n-o să-i mai vorbească despre rochii noi, că are să se poarte bine și are să învețe, are să învețe „să-i spele și să-i calce plastroanele” (probabil că tot discursul acesta și-l pregătise pe drum, sau poate chiar mai înainte) și că, în sfârșit, va fi ascultătoare și va înghiți în fiecare zi orice fel de prafuri. Iar dacă a spus atunci că vrea să se mărite cu el, de fapt ea a glumit fiindcă nici nu se gândește la așa ceva. Bătrânul neamț fusese atât de uluit, încât rămăsese până la urmă cu gura căscată, iar țigara de foi, uitată în mâna ridicată, se stinsese cu totul.

— *Mademoiselle*, bolborosi el într-un târziu, recăpătându-și anevoie graiul. *Mademoiselle*, după câte am înțeles, dumneata îmi ceri să-ți acord azil la mine. Dar asta e cu neputință! Vezi doar că duc o viață modestă, că n-am cine știe ce venituri... Și apoi, așa, deodată, fără să fi chibzuit... E îngrozitor! De altfel, după cum văd, ai fugit de-acasă. Ceea ce, poftim! nu e deloc frumos și nici permis. În afară de asta, după cum bine știi, eu ți-am dat voie să te plimbi numai câte puțin, în zile senine, și sub supravegherea binefăcătorului dumitale; când colo, dumneata îl părăsești și alergi la mine, în loc să ai grijă și... și... să iei doctorii. Ei, și la urma urmei... la urma urmei, nu mai înțeleg nimic...

Nelli însă nu l-a lăsat să termine. A început din nou să plângă și să se roage de el, totuși asta nu-i ajută la nimic. Bătrânul se mira din ce în ce mai mult și înțelegea din ce în ce mai puțin. În cele din urmă, Nelli l-a scutit de orice

strădanie. „O, doamne!” strigă ea și fugi din cameră. „Am fost bolnav toată ziua aceea, mai spuse doctorul, încheindu-și povestirea, și pentru noapte am luat un decoct...”

De la doctor, Nelli alergase la Masloboievi. Se înarmase și cu adresa lor; deși cu multă greutate, totuși nimeri și la ei. Masloboev era acasă. Alexandra Semionovna își plesni uluită mâinile când auzi că Nelli îi roagă s-o primească la dânșii. La întrebările lor de ce vrea să plece și de ce nu-i mai place la mine, Nelli nu răspunse nimic. Se prăbuși plângând pe un scaun. „Of! cum mai plângea, plângea și se zbuciuma atât de amarnic, îmi povesti Alexandra Semionovna, încât mi-am închipuit că o să se prăpădească!” Nelli îi ruga s-o ia fată în casă sau măcar bucătăreasă, spunându-le că o să mănture pe jos și o să învețe să spele rufe. (Punea foarte multe speranțe, pare-se, în știința aceasta a spălatului rufelor, considerând-o probabil argumentul cel mai atrăgător pentru a-i convinge s-o primească.) Alexandra Semionovna fusese de părere s-o primească până când se vor lămuri lucrurile și îmi vor da și mie de știre. Dar Filipp Filipâci se împotrivise cu îndărătnicie și-i poruncise să plece numaidecât cu fugara la mine. Pe drum, Alexandra Semionovna a îmbrățișat-o, a sărutat-o și a mângâiat-o, ceea ce-i stârnise și mai avan lacrimile. Văzând-o în halul acela de frământare, o podidise și pe Alexandra Semionovna plânsul. Și uite așa, plânseseră amândouă tot drumul.

— Dar spune-mi, Nelli, de ce, de ce nu vrei să stai la el? Se poartă rău cu tine? o întreba Alexandra Semionovna printre lacrimi.

— Nu, nu se poartă rău...

— Atunci, de ce?

— Așa, nu vreau să stau la el... nu pot... Sunt rea cu el tot timpul. Iar el e bun... iar la voi n-am să fiu rea, am să lucrez, îngână ea printre suspine.

— Dar de ce ești atât de rea cu el?...

— Așa...

— Și atâta am putut scoate de la dânsa tot drumul. Un singur cuvânt: „așa”, încheie Alexandra Semionovna, ștergându-și lacrimile. Ce-o fi având, sărmana? Boala copiilor să fie? Dumneata ce crezi, Ivan Petrovici?

Am intrat din nou în odaie. Am găsit-o pe Nelli culcată cu fața îngropată în pernă și plângând. M-am lăsat în genunchi lângă ea, i-am luat mâinile și am început să i le sărut. Ea și le smulse și se porni să plângă și mai amar, cu sughițuri. Nu știam ce să fac și ce să-i spun. În clipa aceea intră bătrânul Ihmenev.

— Am venit la tine, Ivan, cu o treabă. Bună ziua! spuse el, uitându-se la noi, mirat că mă vede în genunchi.

Bătrânul fusese cam bolnav în ultima vreme. Arăta slăbit și palid, dar vrând să dea celor din jur impresia că puțin îi pasă sau, poate, sfidând pe cine știe cine, încerca să-și desconsidere cu totul boala, nu asculta nici de îndemnurile Annei Andreevna, nu rămânea la pat, ci continua să umble după treburile lui.

— Vă zic la revedere deocamdată, spuse Alexandra Semionovna, după ce îl privi țintă pe bătrân, Filipp Filippîci mi-a poruncit să mă întorc cât mai repede acasă. Avem și noi nițică treabă. Iar mai pe seară am să vin iarăși să stau un ceas-două cu voi.

— Cine-i femeia asta? mă întrebă șoptit bătrânul, deși se vedea cât de colo că-i era gândul în altă parte.

L-am lămurit.

— Hm... Am venit la tine, Ivan, cu o chestiune...

Știam de ce venise. Și chiar mă așteptam la vizita lui. Venea să vorbească cu mine și cu Nelli și să-mi ceară să le-o dau lor. Anna Andreevna se învoise în cele din urmă s-o primească pe biata orfană. Schimbarea aceasta intervenise la ea în urma conversațiilor noastre tainice; izbutisem s-o conving, arătându-i că prezența acestei orfane, a cărei mamă fusese de asemenea blestemată de tatăl ei, avea, poate, să-l influențeze pe bătrân și să reușească a-i

schimba gândurile. Îi înfățișasem planul meu în culori atât de vii, încât, de la un timp, începuse să stăruie chiar ea pe lângă Ihmenev ca s-o aducă în casă pe orfană. Iar bătrânul se apucase zelos de treaba asta; mai întâi, pentru că vroia să-i facă o plăcere Annei Andreevna și în al doilea rând, fiindcă mai avea și el socotelile lui nemărturisite... Dar toate astea le voi explica amănunțit mai târziu...

V-am spus mai înainte că încă de la prima lui vizită, Nelli era departe de a-l îndrăgi. Pe urmă mai observasem chiar și un fel de ură în ochii ei, ori de câte ori auzea despre Ihmenev. De cum intră, bătrânul vorbi fără ocol. Merse de-a dreptul la Nelli, care rămăsese culcată în pat, cu fața ascunsă în perne, și, luându-i mâna, o întrebă dacă n-ar vrea să vină la ei, să stea cu dânșii și să le fie ca o fiică.

— Am avut o fată la care am ținut ca la ochii din cap, încheie bătrânul, dar acum ea nu mai e lângă mine. A murit. N-ai vrea tu să-i iei locul în casa mea și... În inima mea?

În ochii lui secătuiți de febră sclipiră lacrimile.

— Nu, nu vreau, răspunse Nelli fără să-și ridice capul.

— Dar de ce, copila mea? Că doar n-ai pe nimeni și Ivan nu te poate ține mereu lângă dânsul, pe câtă vreme la noi ai să te simți ca la tine acasă.

— Nu vreau, fiindcă dumneata ești rău. Da, rău, rău! adăugă înălțându-și capul și așezându-se în fața bătrânului pe pat. Și eu oi fi rea, mai rea decât ceilalți, dar dumneata ești mai rău decât mine!...

Spunând asta, Nelli se îngălbeni, ochii îi sclipiră, până și buzele tremurânde îi păliră, crispându-se ca sub puterea unei emoții zguduitoare. Bătrânul o privea nedumerit.

— Da, mai rău decât mine, pentru că nu vrei să-ți ierți fiica, ci vrei mai degrabă s-o uiți de tot, iar pentru asta chemi în casa dumitale alt copil; cum ar putea cineva să-și uite de copilul lui? Parcă ce... dumneata ai să mă iubești? De îndată ce ai să te uiți la mine ai să-ți aduci aminte că sunt o fetiță străină și că dumneata ai avut o fată pe care

ai uitat-o, fiindcă ești crud. Iar eu nu vreau să stau la niște oameni cruzi, nu vreau, nu vreau!...

Nelli își înghiți lacrimile și mă privi pe furiș.

— Poimâine e Învierea Domnului, toți se sărută și se îmbrățișează, toți se împacă, toți își iartă unii altora greșelile... Eu știu asta... Numai dumneata, singur dumneata... Uuuu, om crud ce ești! Du-te! Pleacă de aici!

Nelli izbucni în plâns. Se pare că tot discursul acesta și-l pregătise de mult și-l învățase anume pentru cazul în care bătrânul i-ar cere să meargă la dânșii. Ihmenev rămase uluit și alb ca varul la față, cu o expresie de adâncă suferință.

— Și de ce, mă rog, pentru ce toată lumea își bate atâta capul cu mine? Nu vreau, nu vreau! strigă deodată Nelli, ațâțată la culme, mai bine mă duc să cerșesc!

— Nelli, ce-i cu tine? Nelli, drăguța mea! rostii fără să vreau, însă cu asta înteții și mai tare focul.

— Da, mai bine umblu pe străzi și cerșesc decât să rămân aici, strigă ea printre sughițuri de plâns. Și mămica mea a cerșit, iar înainte de moarte mi-a spus chiar ea: „Rămâi săracă și mai bine să cerșești decât...” Nu-i rușine să cerșești, că nu cerșesc de la un singur om, ci de la toți, iar toți nu sunt unul singur; de la un singur om ar fi rușinos, dar de la toți nu e; așa mi-a spus mie o cerșetoare; că doar sunt mică, n-am de unde să iau. Am să cer de la toți. Aici însă nu mai vreau, nu vreau, nu vreau; sunt mai rea decât toți; uitați-vă cât de rea sunt!

Și Nelli apucă deodată ceașca de pe masă și o trânti de podea.

— Uite că s-a spart! adăugă apoi cu un aer victorios și sfidător, înfruntându-mă. Și nu-s decât două cești, am s-o sparg și pe cealaltă... Să vedem atunci din ce o să mai bei ceai?

Era ca turbată și parcă-i citeai pe față plăcerea de a fi astfel; își dădea parcă seama că este rușinos și urât ceea

ce face, dar în același timp căuta să se întărâte singură, pornită spre gesturi și mai urâte.

— Ai grijă, e bolnavă rău, Vanea, să știi de la mine, îmi vorbi bătrânul, sau... nu mai înțeleg nici eu ce-i cu copila asta. Rămâi cu bine... Adio!

Își luă șapca și-mi strânse mâna în tăcere. Era zdrobit; Nelli îl jignise adânc; mă cuprinse indignarea.

— Cum ai putut să fii atât de crudă cu el, Nelli? i-am strigat, după ce rămaserăm singuri. Cum de nu ți-a fost rușine?! Acum văd și eu, într-adevăr, că ai o inimă rea, ești rea, Nelli!

Și așa cum eram, cu capul gol, alergai după bătrân. Voiam să-l conduc barem până la poartă și să-i spun câteva cuvinte de mângâiere. Dar coborând scările, aveam mereu înaintea ochilor fața Nelliei, care pălise groaznic din pricina mustrărilor mele.

Curând îl ajunsei din urmă pe bătrân.

— Sărmana copilă a fost prea mult umilită și-și are durerile ei, crede-mă, Ivan; rău am făcut că m-am apucat să-i vorbesc despre ceea ce mă doare pe mine, clătină el din cap, cu un zâmbet amar. I-am zgândărit doar rana. Se spune că sătulul nu-l crede pe cel flămând; eu aș mai zice, măi Vanea, că nici flămândul nu-i crede întotdeauna pe alți flămânzi. Așadar, dragul meu, adio.

Am mai încercat să aduc vorba și despre alte lucruri, dar bătrânul a dat din mână deznădăjduit.

— Lasă, nu mai căuta să mă consolezi; vezi, ai grijă mai bine ca fetița să nu fugă de la tine; mi se pare că doar atâta așteaptă, adăugă dânsul cu un fel de resentiment și se depărtă cu pași grăbiți, izbind cu bastonul în pavaj.

Nici nu bănuise cât de profetice aveau să-i fie vorbele.

Vă închipuiți starea mea sufletească, la întoarcere, când iarăși n-am găsit-o acasă pe Nelli! Am căutat-o în antreu, pe scară, am strigat-o, am bătut și pe la vecini întrebând de ea; nu-mi venea să cred și nu puteam să-mi închipui că fugise iarăși. Cum ar fi putut s-o facă? Nu exista decât o

singură poartă, iar ca să iasă ar fi trebuit să treacă pe lângă noi, în timp ce discutam cu bătrânul. Curând însă, spre dezolarea mea, îmi dădui seama că se putuse ascunde undeva pe scară și așteptase acolo până am trecut eu înapoi în casă, pentru ca după aceea să plece neobservată. În orice caz, n-avea cum să fie prea departe.

Îngrijorat la culme, am ieșit iarăși în grabă, ca s-o caut, lăsând pentru orice eventualitate ușa descuiată.

M-am dus mai întâi la Masloboev. Dar nu erau acasă nici el, nici Alexandra Semionovna. Le-am lăsat un bilețel, prin care îi anunțam despre noua nenorocire întâmplată și-i rugam să-mi comunice îndată dacă Nelli vine cumva la ei; apoi m-am dus la doctor. Dar nici doctorul nu era acasă; slujnica lui mi-a spus totuși, că afară de prima oară, Nelli nu mai trecuse pe acolo. Ce era să fac? M-am dus la Bubnova și am aflat de la nevasta meșterului dricar că gazda ei fusese reținută încă din ajun la poliție și că pe Nelli de atunci n-a mai văzut-o nimeni pe acolo. Frânt de oboseală, am alergat din nou la Masloboev. Aceeași situație. Nu se întorseseră încă. Bilețelul meu îi aștepta pe masă. Nu știam ce să mai fac.

Cu inima zdrobită mă întorceam spre casă, seara târziu. Ar fi trebuit să fiu în seara aceea la Natașa; mă chemase încă de dimineață. Nu mâncasem nimic toată ziua; gândul la purtarea Nelliei mă umplea de revoltă și de mâhnire. „Ce să însemne asta? mă întrebam. Vreo complicație a bolii de care suferă? O fi cumva nebună sau pe cale să înnebunească? Ah, Dumnezeule, dar unde poate fi acum și cum s-o mai găsesc?”

În aceeași clipă o zăresc la câțiva pași de mine, pe podul V. Stătea lipită de un felinar și nu mă vedea. Primul gând mi-a fost să alerg spre ea, dar apoi rămăsei locului. „Ce-o fi căutând aici?” mă întrebam nedumerit încredințat că de data aceasta n-am s-o mai pierd din ochi, căci eram hotărât să aștept și să observ totul. Trecură vreo zece minute; ea continua să stea lipită de felinar, uitându-se după trecători.

În cele din urmă, se ivi un bătrânel bine îmbrăcat și Nelli se apropie de el; fără să se oprească, bătrânelul scoase ceva din buzunar și-i întinse. Ea se înclină, mulțumindu-i. E greu de redat ce-am simțit în clipa aceea. Inima mi se strânse de durere, ca și cum deodată ceva scump și drag mie, ceva ce-am alintat și dezmierdat, fusese acoperit de rușine și pângărit sub propriii mei ochi, în clipa aceea. Mă podidiră lacrimile.

Da, o plângeam pe Nelli, pe biata Nelli, deși totodată eram indignat la culme. Nu se dusese să cerșească pentru că ar fi fost împinsă de nevoie; nu fusese nici părăsită, nici aruncată în voia întâmplării; nu pentru că fusese nevoită să fugă de niște oameni răi, care ar fi persecutat-o, ci fugea de prietenii ei care o iubeau și o răsfățau. Ca și cum ar fi vrut să uluiască sau să sperie pe cineva cu faptele sale; ca și cum ar fi ținut să se laude în fața cuiva cu ieșirile ei! Ceva misterios se plămădea în sufletul ei... Da, bătrânul Ihmenev avusese dreptate; ea purta în suflet adânci umilințe, rănile nu i se cicatrizaseră și căuta parcă înadins să și le zgândăre și mai mult prin purtarea ei enigmatică, prin neîncrederea ei față de noi toți; parcă simțea plăcere să-și scormonească durerile - era un soi anume de *egoism al suferinței*, dacă i se poate spune astfel. Răscolirea aceasta a propriilor chinuri, voluptatea pe care o procură o înțelegeam foarte bine! Era voluptatea atâtor umiliți și obidiți, a atâtor prigoniți ai soartei care-și dau seama de nedreptatea ei. Dar de ce fel de nedreptate s-ar fi putut plânge Nelli din partea noastră? Dimpotrivă, ea parcă ar fi vrut să ne uimească și să ne sperie prin capriciile și absurdițățile sale, de ai fi zis că, fără doar și poate, ține să se laude cu ele în fața noastră... Dar nu! Iată, acum, bunăoară, ea e sigură că nimeni dintre noi n-o vede cerșind. Era posibil oare să găsească vreo voluptate în starea asta? Pentru ce ar avea altminteri nevoie să cerșească, pentru ce i-ar trebui ei bani?

Primind mila bătrânului, copila părăsi podul și se apropie de ferestrele puternic luminate ale unui magazin. Acolo își număra câștigul; stăteam la vreo zece pași de ea. Avea destui bani în pumn; se vede că cerșise încă de dimineață. Cu banii strânși în mână, trecu strada și intră într-o prăvălie de mărunțișuri. M-am luat după dânsa și, apropiindu-mă, m-am uitat prin ușa deschisă a prăvăliei; ce avea de gând?

Am văzut cum a pus banii pe tejghea și negustorul i-a întins o ceașcă, o ceașcă simplă de ceai, care semăna mult cu aceea pe care o spărsese acasă, chipurile, ca să ne demonstreze mie și lui Ihmenev cât e dânsa de rea. Ceașca costa, hai să zicem, vreo cincisprezece copeici, poate chiar mai puțin. Negustorul o înveli într-o hârtiuță, o legă cu o sfoară și i-o întinse Nelliei, care ieși repede din prăvălie, cu un aer mulțumit.

— Nelli! o strigai eu când ajunse în dreptul meu, Nelli!

Tresări, întoarse capul spre mine, scăpă pachetul și ceașca se sparse. Era palidă; dar cercetându-mă, se încredință că văzusem și știu totul, ceea ce o făcu să roșească; roșeața aceea trăda o rușine chinuitoare, de nesuportat. Am luat-o de mână și am dus-o acasă; nu ne aflam departe. Pe drum, n-am rostit nici unul o vorbă. Ajungând acasă, m-am așezat pe scaun; Nelli rămăsese în picioare, în fața mea, palidă, sfioasă, tăcută, cu ochii plecați. Nu mai avea putere să se uite la mine.

— Nelli, ai cerșit?

— Da! șopti ea lăsându-și capul și mai jos.

— Ai vrut să aduni bani ca să cumperi ceașca spartă de dimineață?

— Da...

— Păi, ți-am spus eu ceva pentru ceașca aia, te-am certat eu în vreun fel? Nu-ți dai seama tu, Nelli, câtă răutate, cât egoism ascunde fapta ta? Crezi că e frumos ceea ce ai făcut? Nu simți de loc rușine? Se poate să...

— Ba mi-e rușine... spuse ea în șoaptă și o lacrimă i se prelinse pe obraz.

— Ți-e rușine... repetai după dânsa. Nelli, dragul meu copil, dacă am greșit cu ceva față de tine, iartă-mă și hai să ne împăcăm.

Ea mă privi în ochi, izbucni în lacrimi și mi se aruncă la piept. În clipa aceea intră, ca o furtună, Alexandra Semionovna.

— Ce?! S-a întors? Iar? Ah, Nelli, Nelli, ce-i cu tine? În sfârșit, bine cel puțin că ești acasă... Unde ai găsit-o, Ivan Petrovici?

I-am făcut semn cu ochiul să nu mă mai întrebe nimic și ea a înțeles îndată. Apoi mi-am luat cu duioșie rămas bun de la Nelli, care continua să plângă și am rugat-o pe buna Alexandra Semionovna s-o vegheze, până când mă întorc eu; după aceea am alergat la Natașa. Întârziasem și eram grăbit.

În seara aceea se hotăra soarta noastră; aveam multe de discutat, și totuși am găsit timp să aduc vorba și despre Nelli, înșirându-i Natașei cele câte se petrecuseră, fără să omit nici un amănunt. Povestirea mea o impresionă profund.

— Știi ce cred eu, Vanea, spuse ea după un timp, mi se pare că fata te iubește.

— Ce? cum ai spus?! întrebai cu surprindere.

— Da, ăsta este un început de dragoste, de dragoste de femeie...

— Ce spui tu, Natașa, cum se poate?! Dar e un copil încă!

— Un copil care împlinește însă curând paisprezece ani, înverșunarea asta a ei vine de acolo că tu nu-i înțelegi dragostea. De altfel, poate că ea însăși nu-și dă prea bine seama ce se petrece cu dânsa; o înverșunare, e adevărat, foarte copilărească, dar în același timp reală și chinuitoare. Principalul e că este geloasă pe mine. Tu mă iubești atât, încât probabil că și acasă ești preocupat,

vorbești și te gândești numai la mine, și din pricina asta îi acorzi ei prea puțină atenție. Și-a dat seama de asta și o doare. Poate că ar vrea să stea de vorbă cu tine, simte nevoia să-și deschidă inima, dar nu știe cum, se rușinează, nu înțelege nici ea ce se întâmplă cu dânsa, tot așteaptă un prilej; tu însă, în loc să te grăbești a-i oferi acel prilej, te depărtezi de dânsa. Alergi la mine, dispari și, chiar când era bolnavă, o lăsai zile întregi singură. De aceea plânge; îi lipsești tu și, ceea ce e mai dureros pentru dânsa, nici nu observi toate astea. Uite și acum, într-o clipă ca asta, ai lăsat-o singură, ca să vii la mine. O să vezi că mâine iar va fi bolnavă. Cum de ai putut s-o lași singură? Întoarce-te la ea cât mai repede...

— N-aș fi lăsat-o singură, dar...

— E adevărat, chiar eu te-am rugat să vii. Însă acum du-te.

— Mă duc, bineînțeles, dar nu cred nimic din toate câte mi-ai spus.

— Pentru că nu seamănă cu ceea ce li se întâmplă altora. Gândește-te la toată istoria ei, mai gândește-te puțin și ai să mă crezi atunci. N-a crescut ca toți copiii, ca noi, de pildă...

M-am întors, totuși, destul de târziu. Alexandra Semionovna mi-a spus că în seara aceea Nelli iarăși plânsese mult și „iarăși a adormit plângând”, ca data trecută. „Acum însă eu am să plec, Ivan Petrovici, că așa mi-a poruncit Filipp Filippîci. M-așteaptă sărăcuțul de el.”

I-am mulțumit și m-am așezat la căpătâiul Nelliei. Simțeam o apăsare grea la gândul că am putut s-o las singură în asemenea clipe. Și mult timp, până târziu noaptea, am stat astfel lângă dânsa, copleșit de gânduri...

Au fost zile de grea cumpănă.

Dar să vă povestesc mai întâi ce s-a întâmplat în acele două săptămâni.

CAPITOLUL V

După seara aceea de pomină pentru mine, pe care am petrecut-o cu prințul la restaurantul B., câteva zile la rând m-a stăpânit continuu teama pentru Natașa. „Ce să însemne amenințările afurisitului ăsta de prinț și cum o fi vrând să se răzbune?” mă tot întrebam, făcând fel de fel de presupuneri. În cele din urmă, am ajuns la concluzia că amenințările lui nu erau o nimica toată și nici fanfaronadă și că, într-adevăr, atâta timp cât Natașa mai era cu Alioșa, prințul i-ar putea pricinui multe neplăceri. E meschin, răzbunător, rău și calculat, mă gândeam. Era greu de închipuit că ar putea uita jignirea care i s-a adus și că n-o să folosească vreun prilej de răzbunare. În orice caz, el îmi indicase un punct precis de orientare, exprimându-se destul de limpede asupra lui; pretindea categoric o ruptură între cei doi și aștepta ca eu s-o pregătesc pe Natașa pentru o despărțire apropiată, dar să acționez în așa fel, încât să se evite orice „scene, pastorale și schillerisme”. Firește, ceea ce-l preocupa mai ales era ca Alioșa să fie mulțumit de dânsul și să continue a-l considera un tată iubitor; îi trebuia asta, îndeosebi pentru ca mai târziu să poată pune mâna mai ușor pe averea Katiei. Așadar, urma ca eu s-o pregătesc sufletește pe Natașa în vederea despărțirii apropiate. Am observat însă la dânsa o schimbare neobișnuită; nu mai era sinceră față de mine ca altădată; ba mai mult, părea că uneori o încearcă chiar neîncrederea. Consolările mele mai mult o chinuiau; iar întrebările aveau darul de a o sâcâi din ce în ce mai mult și chiar o supărau. Stăteam uneori la ea și o priveam. Se plimba cu mâinile încrucișate la piept prin cameră, de la un capăt la altul, posomorâtă, palidă, ca într-o uitare, de parcă nici n-aș fi fost de față. Iar de se întâmpla să-mi arunce, când și când, vreo privire (de cele mai multe ori se ferea chiar și de privirile mele), fața ei exprima nerăbdare și necaz și-și întorcea repede capul. Îmi dădeam seama că

poate, în acele clipe, meditează asupra vreunui plan al ei de despărțire, într-un viitor apropiat, și oare era cu putință să se gândească la asta fără durere și fără amărăciune? De altfel, eram convins că ea se și hotărâse la o ruptură cu Alioșa. Și totuși adânca ei disperare mă chinuia și mă speria. Uneori, nemaiavând curajul de a-i vorbi și de a o îmbărbăta, așteptam înfricoșat deznodământul.

Cât privește atitudinea ei aspră și distantă față de mine, firește că mă îngrijora și mă chinuia, totuși eram sigur de inima Natașei mele: vedeam că-i este greu și că suferă mult. Așa că orice intervenție dinafară n-o putea decât enerva și nemulțumi. În asemenea împrejurări, mai ales intervențiile celor mai apropiați, ale prietenilor care ne cunosc tainele, ni se par deosebit de inoportune. Mai știam însă că, în cele din urmă, Natașa va veni din nou la mine și va căuta să-și afle în inima mea alinare.

Bineînțeles că despre convorbirea mea cu prințul nu-i spusesem nimic; ar fi însemnat să-i provoc alte frământări și necazuri. I-am pomenit doar în treacăt că fusesem cu el la contesă și mă încredințasem că e un mare ticălos. Și nici ea nu m-a mai întrebat nimic altceva, ceea ce mi-a convenit, firește; în schimb, a ascultat cu nesaț tot ce i-am povestit despre întrevederea mea cu Katia. Dar după ce am terminat, iarăși n-a spus nimic nici despre Katia; doar s-a îmbujorat la față și aproape toată ziua a fost deosebit de emoționată. Nu i-am ascuns nimic din constatările mele despre Katia și i-am mărturisit pe față că și asupra mea a produs o impresie excelentă. De altminteri, ce rost ar fi avut să i-o ascund? Ar fi ghicit ea și așa totul, și, desigur, s-ar fi supărat pe mine din pricina asta. De aceea am căutat înadins să-i povestesc totul cât mai amănunțit, anticipând oricare dintre eventualele ei întrebări, cu atât mai mult, cu cât, în situația în care se afla, i-ar fi venit foarte greu să mă descoasă; într-adevăr, oare e ușor ca, sub masca indiferenței, să cauți a afla calitățile rivalei tale?

Presupuneam că e străină de faptul că Alioșa, din porunca și hotărârea prințului, trebuia să le însoțească pe contesă și pe Katia la țară și nu știam cum să i-o spun mai pe ocolite, ca să îndulcesc efectul unei lovituri atât de dure. De aceea, am fost surprins la culme, când de la primele mele cuvinte Natașa mă opri, prevenindu-mă că n-am de ce să încerc *a o consola*, deoarece de cinci zile ea știe totul.

— Doamne! exclamai eu, cine ți-a spus?

— Alioșa.

— Cum?! Ți-a și spus-o?

— Da. Și m-am hotărât definitiv, Vanea, adăugă ea cu un aer de nerăbdare care mă avertiza limpede să nu mai continuu această discuție.

Alioșa o vizita destul de des pe Natașa, dar de fiecare dată nu sta mai mult de câteva clipe; o singură dată a zăbovit câteva ore; asta însă a fost în lipsa mea. Intra de obicei trist, o privea sfielnic și duios, iar Natașa îl întâmpina cu atâta drăgălășenie și gingășie, încât de îndată îl făcea să uite totul și să se înveselească. De altfel, începuse să vină foarte des și pe la mine, apărea aproape zilnic. Este adevărat că se chinuia mult, dar n-ar fi fost nici un moment în stare să rămână singur, cu durerea lui, ci mereu alerga să-și caute alinarea la mine.

Dar ce-aș fi putut să-i spun? Îmi reproșa că sunt rece, indiferent, ba chiar că sunt îndârjit împotriva lui; se căina, suspina și pe urmă pleca la Katia, unde, fără îndoială, își găsea alinarea.

Chiar în ziua în care Natașa îmi spusese că știe totul despre plecarea lui (era cam la o săptămână după discuția mea cu prințul), Alioșa sosi în fugă la mine; mă îmbrățișă, disperat, își lipi capul de pieptul meu și izbucni în plâns ca un copil. Tăceam și așteptam să-mi spună ceva.

— Sunt un nemernic, un ticălos, Vanea, începu el într-un târziu, scapă-mă de mine însumi! Nu plâng pentru că sunt josnic și ticălos, ci pentru că din pricina mea Natașa va fi

nefericită. Pentru că o las pradă nefericirii... Vanea, dragul meu, spune-mi, hotărăște tu pentru mine, pe cine iubesc mai mult: pe Katia sau pe Natașa?

— Așa ceva n-aș putea să hotărăsc, Alioșa, îi răspunsei. Tu trebuie să știi mai bine decât mine...

— Nu-i vorba de asta, Vanea, nu asta vreau să spun; că doar nu-s atât de prost să-ți cer așa ceva; adevărul este că nici eu însumi nu pot să-mi dau seama. Mă întreb și nu sunt în stare să-mi răspund. Pe când tu vezi lucrurile mai obiectiv și poate că înțelegi mai mult decât mine... Să admitem că nu înțelegi, dar spune-mi cel puțin cum ți se pare?

— Impresia mea este că tu o iubești mai mult pe Katia.

— Așa ți se pare? Nu, nu este adevărat! N-ai ghicit! O iubesc nespus pe Natașa. Și n-aș putea s-o părăsesc niciodată, pentru nimic în lume; am spus-o și Katiei și ea este cu totul de acord cu mine. De ce taci? Uite, văd că zâmbești. Oh, Vanea, tu n-ai vrut niciodată să-mi alini suferința, ori de câte ori mi-a fost greu, așa cum mi-e acum... Adio!

Și tot în fugă, așa cum intrase, ieși din cameră, spre surprinderea Nelliei, pe care o impresionă nemaipomenit convorbirea noastră, ascultată de ea în tăcere. Încă bolnavă pe atunci, Nelli nu părăsise patul și mai lua doctorii. Alioșa nu i-a adresat niciodată un singur cuvânt și în timpul vizitelor sale aproape că nici nu-i da atenție.

Peste două ore el reapăru și am rămas mirat, văzând expresia de fericire de pe chipul său. Se repezi iarăși la mine, îmbrățișându-mă:

— Gata! strigă el, am rezolvat toate nedumeririle. De la dumneata m-am dus de-a dreptul la Natașa; eram amărât și simțeam nevoia să fiu lângă dânsa. Intrând la ea, am căzut în genunchi, sărutându-i picioarele; simțeam nevoia să fac asta; dacă n-o făceam, aș fi murit de durere. Ea m-a îmbrățișat fără să scoată o vorbă și a izbucnit în lacrimi.

Atunci i-am spus deschis că pe Katia o iubesc mai mult decât pe dânsa...

— Și ce ți-a răspuns?

— N-a răspuns nimic, dar nu înceta să mă mângâie și să mă consoleze, pe mine, cel care i-o spusesem! Ea știe să consoleze, Ivan Petrovici! O, de data asta i-am destăinuit toată durerea, toată amărăciunea mea, nu i-am ascuns nimic. I-am spus drept că pe Katia o iubesc mult, dar oricât aș iubi-o și pe oricine aș iubi, n-aș putea să exist, aș muri fără dânsa, fără Natașa. Da, Vanea, nici o zi n-aș putea trăi fără ea, asta o simt, da, da! Și de aceea ne-am hotărât să ne cununăm imediat; întrucât însă până la plecarea mea acest lucru nu e cu putință, deoarece suntem în postul mare și n-o să ne cunune nimeni, a rămas s-o facem după întoarcerea mea, pe la întâi iunie. Tata are să consimtă, nici nu mă îndoiesc. Cât despre Katia, ce să-i faci! Că doar nu pot trăi fără Natașa... Ne cununăm și plecăm amândoi acolo unde e Katia...

Sărmana Natașa! Cum s-o fi simțit ea în timp ce alina suspinele acestui băiețaș, nevoită să-i asculte mărturisirile și să născocească pentru acest egoist naiv, pentru tihna lui sufletească, o poveste cu apropiata lor căsătorie. Într-adevăr, pentru câteva zile Alioșa se liniști. De altfel, alerga la Natașa, tocmai fiindcă inima lui nevolnică nu era destul de tare ca să îndure singură durerea. Și totuși, când se apropie sorocul despărțirii, neliniștile îi reînviară, începu iarăși să se căineze și să alerge din nou la mine, ca să-și plângă durerea. În ultima vreme se atașase atât de mult de Natașa, încât nu era în stare s-o lase singură nici măcar o zi, necum o lună și jumătate. Era pe deplin convins, până în ultima clipă, că, de fapt, n-o părăsește decât pentru o lună și jumătate și că după întoarcerea lui se vor căsători. Natașa însă își dădea prea bine seama că soarta ei se va schimba radical, că Alioșa nu se va mai întoarce niciodată la dânsa și că așa trebuie să se întâmple.

Iată că sosi, în sfârșit, și ziua despărțirii. Natașa era bolnavă; palidă, cu privirea înfrigurată, cu buzele arse, vorbea din când în când singură, îmi arunca din când în când câte o privire scurtă și pătrunzătoare, nu plângea, nu-mi răspundea la întrebări, ci doar tresărea ca frunza pe ram când auzea vocea sonoră a lui Alioșa care venea s-o vadă. Atunci se îmbujora toată și se grăbea să-i iasă în întâmpinare; îl îmbrățișa febril, îl săruta, râdea... Alioșa o privea încordat, uneori o întreba neliniștit dacă e sănătoasă și încerca s-o liniștească, încredințând-o că nu pleacă pentru mult timp și că la întoarcerea lui se vor căsători. Natașa se străduia din răsputeri să se stăpânească și să-și înăbușe lacrimile. În fața lui nu plângea.

Într-o zi, Alioșa îi spuse că ar trebui să-i lase niște bani pentru timpul cât el va lipsi și că în privința asta să nu aibă nici o grijă, deoarece tatăl lui, prințul, i-a promis mulți bani de drum. Natașa se încruntă. Dar după ce am rămas singuri, eu i-am spus că are la mine *o sută cincizeci de ruble* pentru orice eventualitate. Nu m-a întrebat de unde. Asta a fost cu două zile înainte de plecarea lui Alioșa și în ajunul celei dintâi, dar totodată a unicei și ultimei întâlniri dintre Natașa și Katia. Aceasta din urmă îi trimisese prin Alioșa un bilețel, prin care o ruga să-i îngăduie s-o viziteze a doua zi; îmi scrisese totodată și mie, stăruind să fiu de față la întâlnirea lor.

Hotărâsem să fiu negreșit pe la douăsprezece (ora fixată de Katia) la Natașa, neținând seama de nici o piedică; căci piedici și griji aveam destule. Fără să mai vorbesc de Nelli, în ultimul timp aveam multă bătaie de cap și cu Ihmenevii.

Grijile acestea începuseră cu vreo săptămână în urmă. Anna Andreevnă trimisese într-o dimineață după mine, insistând să las totul la o parte și să vin neîntârziat până la ea, pentru o chestiune foarte importantă, care nu îngăduie amânare. Am găsit-o singură; umbla prin cameră, cuprinsă de neliniște și frică, așteptând cu înfrigurare reîntoarcerea

lui Nikolai Sergheici. Ca de obicei, la început n-am reușit să aflu despre ce e vorba și de ce era atât de speriată, cu toate că orice clipă, se înțelege, era acum prețioasă. În sfârșit, după multe mustrări amare, cu totul nepotrivite momentului, că „de ce nu vin pe la ei și-i las singuri în nenorocirea lor”, încât „numai Dumnezeu știe ce se mai petrece fără mine”, ea îmi mărturisi că în ultimele trei zile Nikolai Sergheici era atât de tulburat, încât „nici nu-i chip să-ți spun”.

— Nu-l mai recunosc de fel, îngână ea, parcă-i în friguri; noaptea, pe furiș, se roagă în genunchi la icoană, vorbește prin somn, iar când e treaz parcă-i cu mințile aiurea; ieri, la masă, când să mâncăm ciorba, nu găsea lingura de lângă farfurie; de-l întrebi ceva, îți răspunde anapoda. Dispare mereu „cică după treburi se duce”, „trebuie să stau de vorbă cu avocatul”, îmi spune; chiar astăzi, s-a încuiat de dimineață în birou: „trebuie, zice, să scriu o hârtie importantă în legătură cu procesul”. Ce hârtie o mai fi și aia, mi-am zis, pe care îi fi vrând s-o scrii, când nici lingura din fața ta n-o vezi? M-am uitat totuși pe gaura cheii; stătea la birou, scria ceva, iar din ochi îi șiroiau lacrimile. Ce fel de hârtie o fi aia? mă perpeleam eu; că doar hârtiile de afaceri nu se scriu așa! Sau poate că i se sfâșie inima după Ihmenevka; va să zică, s-a dus Ihmenevka noastră! Frământându-mi astfel mintea, deodată îl văd că sare în sus și izbește cu condeiul în masă; roșu la față, cu fulgere în ochi, își ia șapca și vine la mine. „Mă-ntorc îndată, Anna Andreevna.” De cum l-am văzut plecat, m-am și dus la masa lui de scris; e plină de hârtii în legătură cu procesul nostru și nu-mi dă voie nici să mă ating de ele. L-am rugat de atâtea ori „Lasă-mă să ridic măcar o dată hârtiile astea, ca să șterg praful”. Da de unde, țipă, strigă; s-a făcut tare nervos aici, la Petersburg, și se supără din te miri ce. Și cum îți spuneam, m-am apropiat de masă să caut foaia pe care scrisese el adineauri, căci știam bine că n-a luat-o cu dânsul, ci a

vârât-o sub alte hârtii când s-a ridicat de la masă. Ei, poftim, dragă Ivan Petrovici, uite ce am găsit, citește și dumneata!

Îmi întinse o foaie de hârtie de corespondență, scrisă numai pe jumătate, dar cu atâtea ștersături, încât pe alocuri nici nu era chip de deslușit ceva.

Bietul bătrân! Chiar de la primele rânduri, ghiceai lesne ce și cui scria. Se adresa Natașei, scumpei lui Natașa. Începutul era cald și duios; îi scria că o iartă și o cheamă să se întoarcă acasă. Scrisoarea era greu de descifrat în întregime, fiind scrisă sub impulsul unei emoții puternice, cu numeroase ștersături. Se cunoștea însă că sentimentul cald care-l determinase să pună mâna pe condei și să așternă primele rânduri pline de duioșie cedase curând locul unei alte porniri, deoarece, puțin mai departe, bătrânul o dojenea, îi descria necruțător crima pe care o săvârșise, îi imputa mânios încăpățânarea, o învinuia că e neîndurătoare, că nici măcar o singură dată nu s-a gândit la vina ei față de părinți. Iar, pentru mândria sa, o amenința că o va pedepsi blestemând-o, și încheia cerându-i să se întoarcă numaidecât supusă acasă, și atunci, numai atunci, după o viață nouă, pilduitoare și plină de ascultare „în sânul familiei” poate „ne vom hotărî să te iertăm”, scria el. Pasămite pornirea lui, mărinimoasă inițial, o socotise după cele câteva rânduri de la început drept un semn de slăbiciune, se rușină de ea și, în sfârșit, simțind chinurile mândriei jignite, bătrânul ajunsese la o răbufnire a mâniei și la amenințări. Anna Andreevna rămăsese în fața mea cu mâinile împreunate și aștepta temătoare ce am să-i spun după citirea scrisorii.

I-am împărtășit tot ce înțelesesem din scrisoare, anume că bătrânul nu mai putea trăi fără Natașa și că un lucru reieșea limpede: că trebuie să se ajungă neapărat la împăcarea lor, dar că totul depinde încă de împrejurări. Am mai adăugat totodată că, după părerea mea, rezultatul nefavorabil al procesului l-a mâhnit și l-a zguduit profund,

fără a mai vorbi de amorul lui propriu profund rănit prin faptul că triumfase prințul și de indignarea pe care o simțise la aflarea sentinței date în procesul său. De obicei, în astfel de clipe, sufletul omului are nevoie de compătimire și era firesc să-i fugă și lui gândul acum la făptura cea mai dragă de pe lume. În sfârșit, îl impresionase din cale afară și faptul, pe care-l aflase probabil (deoarece urmărește atent și știe totul despre Natașa) că Alioșa urmează s-o părăsească în curând. Putea să-și dea seama cât de greu îi era Natașei și, judecând după propria-i stare sufletească, desigur, ghicise cât de mult îi lipsea acum mângâierea. Și totuși, nu reușise să se învingă, socotindu-se jignit și umilit de propria lui copilă. Socotise, probabil, că ar fi trebuit să vină ea la dânsul, ori că nici nu se gândește la părinți și nici nu simte nevoia împăcării cu ei. Cred că așa judecase el, am încheiat eu, și tocmai de aceea abandonase scrisoarea; nu este exclus ca din toate acestea să mai rezulte și alte jigniri ce se vor resimți, poate, mai dureros decât primele și cine știe dacă însăși împăcarea nu se va amâna pentru mult timp de aci încolo...

Bătrâna plângea, ascultându-mă. Și abia după ce i-am amintit că trebuie să mă duc la Natașa și că am întârziat, își reveni, spunându-mi că a uitat să-mi vorbească tocmai de lucrul *cel mai important*: pe când încercase să tragă scrisoarea de sub teancul celorlalte hârtii, răsturnase din nebăgare de seamă călimara plină peste ea. Într-adevăr, un colț al scrisorii era pătat și bătrânica se temea grozav ca, după semnul petei aceleia, Nikolai Sergheici să nu afle că în lipsa lui i-a cotrobăit cineva prin hârtii și că Anna Andreevna a citit scrisoarea. Teama ei era întemeiată - numai faptul că noi îi cunoșteam taina l-ar fi putut face, de necaz și de rușine, să rămână mai departe înverșunat împotriva Natașei și să se încăpățâneze din mândrie a n-o ierta.

Cumpănind însă bine, am convins-o pe bătrână să nu fie îngrijorată. Ihmenev se sculase de la masa de scris atât de tulburat, încât, fără îndoială, nici nu mai ține minte amănuntele; o să creadă, probabil, că a pătat singur scrisoarea, într-o clipă de care uitase. Reușind să-i potolesc astfel zbuciumul, așezarăm cu grijă scrisoarea la locul ei și totodată mă hotărâi ca la plecare să-i vorbesc Annei Andreevna mai serios despre Nelli. Mă gândeam la sărmana orfană, a cărei mamă fusese și ea blestemată de tatăl ei, și speram că Nikolai Sergheici, aflând povestea tristă, tragică a vieții și a morții acestei ființe, se va înduioșa și în inima lui se vor deștepta sentimente mărinimoase. Totul era propice, sufletul lui era pregătit pentru asta; dorul de fiică-sa biruia mândria și amorul propriu jignit. Nu era nevoie decât de un impuls, de un ultim prilej favorabil și prilejul acesta putea fi oferit de Nelli. Bătrâna m-a ascultat cu multă luare-aminte, și fața ei s-a însuflețit de speranță și bucurie. Se și apucă să mă dojenească pentru că nu-i spusesem asta mai demult. Și începu să mă întrebe nerăbdătoare despre Nelli, sfârșind prin a făgădui solemn că de data aceasta chiar ea se va ruga de bătrân s-o ia la ei pe orfană. O îndrăgise sincer pe Nelli, regreta că fetița e bolnavă, voia să știe cât mai multe despre dânsa și mă sili să-i duc un borcan de dulceață, pe care se și grăbi să-l aducă din cămară; veni și cu cinci ruble, crezând că poate nu am bani de doctor, iar când îi refuzai, de-abia se potoli, mângâindu-se cu gândul că Nelli, de bună seamă, are nevoie de ceva rochițe și rufărie, așa că i-ar putea fi de folos barem cu asta; drept urmare, se apucă să scotocească fără zăbavă prin scrin, scoțând de acolo toate rochiile ei și alegându-le pe acelea pe care le-ar fi putut dărui „orfanei”.

Apoi m-am dus la Natașa. Urcând ultimele trepte, care, după cum am mai spus, erau în spirală, am deslușit la ușa sa un om, care tocmai se pregătise parcă să bată, dar auzindu-mi pașii, se opri. În sfârșit, după oarecari ezitări,

necunoscutul renunță cu desăvârșire la intenția sa și începu să coboare scara. Pe penultima platformă, ne pomenirăm față în față și închipuiți-vă mirarea mea, când l-am recunoscut pe bătrânul Ihmenev! Pe scara aceea era întuneric și ziua. Nikolai Sergheici se lipi de perete, ca să mă lase să trec și am reținut lucirea ciudată a ochilor care mă examinau atent. Mi se păru că roșise cumplit; în orice caz, părea grozav de stingherit și de încurcat.

— Ia te uită, tu ești, Vanea! exclamă el cu un glas nesigur, am fost la un conțopist... știi, tot cu procesul meu... cică s-ar fi mutat nu demult... pe aici, pe undeva... dar mi se pare că am greșit eu. Pe cât se vede, nu stă în casa asta. Cu bine! și coborî repede.

Mă hotărâi să nu-i spun deocamdată nimic Natașei despre această întâlnire, dar să-i povestesc neapărat totul, după ce va rămâne singură, după plecarea lui Alioșa. Acum era prea necăjită, încât chiar dacă ar fi reușit să înțeleagă și să pătrundă sensul adânc al întâmplării, n-ar fi fost în stare s-o simtă și să-i acorde aceeași importanță ca mai târziu, în ceasul de supremă durere și deznădejde. În orice caz, acum nu era de loc momentul potrivit unei asemenea destăinuiri.

De fapt, aș fi putut să trec în ziua aceea pe la Ihmenevi, ba la un moment dat m-am și simțit îndemnat s-o fac, dar am renunțat totuși. Socoteam că bătrânului îi va veni greu să mă vadă; ba și-ar fi putut închipui că mă grăbisem să-l vizitez în urma întâlnirii noastre. Nu m-am dus la Ihmenevi decât a treia zi; l-am găsit pe bătrân abătut, cu toate acestea m-a întâmpinat cu destulă dezinvoltură, cel puțin în aparență, și nu mi-a vorbit decât despre treburi.

— Unde urcai, întrebă deodată, când te-am întâlnit, ți-aduci aminte, acolo, sus; ia stai, când a fost asta, acum trei zile, nu-i așa? Exact. Și luă un aer oarecum indiferent, ferindu-și în același timp privirile.

— Am un prieten în casa aceea, îi răspunsei, ferindu-mi, la rândul meu, privirea.

— Aha! Și eu îl căutam pe conțopistul meu, pe Astafiev; mi s-a spus că stă acolo... dar trebuie să fi fost o greșeală la mijloc... Ei, și uite așa, cum îți spuneam, în procesul meu, cei de la senat au hotărât... etc., etc.

Îl vedeam cum se face roșu la față, începând să-mi vorbească despre *proces*.

I-am destăinuit totul, chiar în ziua aceea, Annei Andreevna, ca să se bucure, dar am rugat-o, printre altele, să nu se uite cu înțeles în ochii lui, nici să nu ofteze ori să facă vreo aluzie și, într-un cuvânt, să nu lase în nici un caz a se înțelege că ea știe despre acest ultim gest al bătrânului. Sărmana era atât de mirată și de fericită, încât la început nici nu-i veni să-și creadă urechilor. La rândul ei, îmi istorisi că i-a făcut unele aluzii lui Nikolai Sergheici privitor la orfană, dar că el n-a răspuns nimic, deși altădată se rugase singur de ea s-o primească. Hotărârăm pe loc amândoi ca în ziua următoare să-i ceară direct, fără nici un fel de ocolișuri sau aluzii, consimțământul pentru aducerea fetei. A doua zi însă trecurăm prin clipe de mare spaimă și emoție.

În dimineața aceea Ihmenev se întâlnise cu funcționarul care se ocupa de procesul lui. Funcționarul i-a spus că-l văzuse pe prinț și că acesta, deși consideră că Ihmenevka a trecut în proprietatea lui, totuși, „dat fiind unele împrejurări de ordin familial”, se hotărâse să-l recompenseze pe bătrân, dându-i o sumă de zece mii de ruble. De la funcționar bătrânul veni aproape în fugă la mine, revoltat la culme. Ochii îi scăpărau de furiș. Mă rugă, nu știu de ce, să ies, ca să stăm de vorbă pe scară și-mi ceru insistent să mă duc neîntârziat la prinț și să-i transmit provocarea sa la duel. Eram atât de uluit, încât un timp n-am fost în stare să articulez un cuvânt. Am încercat apoi să-l determin să renunțe la acest gând. Bătrânul însă se înfurie și mai tare și i se făcu rău. M-am repezit în casă, ca să-i aduc un pahar cu apă, dar când m-am întors nu l-am mai găsit. Plecase.

A doua zi m-am dus la el, dar nu l-am găsit acasă; plecase iarăși; a lipsit trei zile de-a rândul.

Abia a treia zi am aflat totul. De la mine, Nikolai Sergheici pornise direct la prinț și, negăsindu-l acasă, îi lăsase un bilețel, în care îi scria că aflase intențiile prințului de la acel funcționar, că se consideră jignit de moarte, că pe prinț îl socoate un mizerabil și, ca atare, îl provoacă la duel, prevenindu-l totodată să nu încerce a se eschiva, căci altminteri va fi expus oprobriului public.

Anna Andreevna mi-a istorisit că bătrânul s-a întors acasă extrem de tulburat și atât de zdruncinat, încât a căzut la pat. Față de dânsa se arătă blând și duios, dar mereu zgârcit și scurt în răspunsuri; se vedea că tot timpul se afla într-o așteptare înfrigurată. În dimineața următoare, sosi prin poștă o scrisoare; citind-o, bătrânul scoase un strigăt și-și puse mâinile în cap. Anna Andreevna înlemni de groază. El își înșfăcă pălăria și bastonul și plecă valvârtej de acasă.

Scrisoarea era de la prinț. În fraze scurte, reci și politicoase, îi comunica lui Ihmenev că nu e obligat să dea nimănui socoteală pentru niște vorbe aruncate unui funcționar. Că el, deși îi pare rău de Ihmenev pentru pierderea procesului, cu tot regretul, nu crede că partea care a pierdut ar avea dreptul de a-și provoca din răzbunare adversarul la duel. Cât privește „oprobriul public” cu care este amenințat, prințul îl ruga pe Ihmenev să nu aibă nici o grijă: nu poate și nici n-ar putea primi nici un fel de insultă publică, deoarece scrisoarea lui va fi înaintată imediat forurilor în drept, iar poliția, prevenită, desigur, va fi în stare să ia măsurile cuvenite pentru asigurarea ordinii și liniștii.

Cu scrisoarea în mână, Ihmenev pornise glonț la prinț. Nu-l găsi însă nici de astă dată acasă, totuși reuși să afle de la un servitor că s-ar putea să fie la ora aceea la contele N. Fără a sta prea mult pe gânduri, el alergă la conte. Portarul de la intrare l-a oprit abia în momentul când urca

scara. Peste măsură de furios, bătrânul l-a lovit cu bastonul. A fost îndată înhățat, scos afară și predat polițiștilor care l-au condus la comisariat. Despre toate cele întâmplate i se raportă contelui. Prințul, care era de față, îi explică libidinosului bătrân că e vorba de Ihmenev, tatăl acelei Natalia Nikolaevna despre care-i mai vorbise el (*în treburi de-astea* prințul îl mai servise de vreo câteva ori pe conte); bătrânul potentat făcu mare haz și schimbând mânia în iertare, dădu dispoziție ca Ihmenev să fie eliberat; nu i s-a dat însă drumul decât a treia zi, punându-i-se totodată în vedere (probabil, tot din porunca prințului) că fusese iertat de conte numai la rugămintea prințului.

Bătrânul Ihmenev ajunse acasă aproape ieșit din minți, se prăbuși pe pat și timp de o oră zăcu înțepenit; apoi își reveni și, spre groaza Annei Andreevna, declară solemn că își blestemă fiica pentru *totdeauna* și-i refuză binecuvântarea părintească.

Anna Andreevna era îngrozită; totuși trebuia să-l ajute; aproape fără să înțeleagă ce se petrece cu dânsa, l-a îngrijit toată ziua și toată noaptea, punându-i pe frunte comprese de oțet și pungi cu gheață. Bătrânul avea febră și aiura. Am plecat de la ei abia pe la ora trei după miezul nopții. Dar în dimineața următoare Ihmenev se ridică din pat și chiar în aceeași zi veni la mine ca s-o ia pe Nelli la ei pentru totdeauna. Dar despre scena dintre el și Nelli v-am povestit ceva mai înainte; această scenă l-a zguduit profund. Întorcându-se acasă, Nikolai Sergheici căzu bolnav la pat. Toate acestea se petrecură în Vinerea Patimilor, în ziua pentru care fusese fixată întrevederea dintre Katia și Natașa, adică în ajunul plecării Katiei și a lui Alioșa din Petersburg. Am fost și eu de față la întâlnirea aceea; a avut loc dimineața, înainte de vizita bătrânului la mine și înainte de întâia încercare a Nelliei de a fugi de la mine.

CAPITOLUL VI

Alioșa sosi cu o oră înainte de întâlnire, ca s-o prevină pe Natașa. Eu am ajuns acolo exact în clipa când trăsura Katiei oprise la poartă. Pe Katia o însoțea bătrâna ei guvernantă franțuzoaică; după nenumărate rugăminți și nesfârșite ezitări, guvernanta consimțise în cele din urmă s-o însoțească, ba chiar s-o lase să urce la Natașa, fără ea, dar neapărat însoțită de Alioșa, dânsa urmând s-o aștepte în trăsură. Văzându-mă, Katia mă strigă și, fără a coborî, mă rugă să-l chem pe Alioșa. Am găsit-o pe Natașa în lacrimi; plângeau amândoi - și Alioșa, și ea. Aflând de venirea Katiei, Natașa se ridică de pe scaun, își șterse lacrimile și, adânc emoționată, se opri în fața ușii. În dimineața aceea era îmbrăcată în alb. Se pieptănase lins, legându-și părul castaniu într-un coc strâns la ceafă. Totdeauna mi-a plăcut s-o văd pieptănată astfel. Văzându-mă că am rămas cu dânsa, mă rugă să ies și eu în întâmpinarea oaspeților.

— N-am reușit să vin până acuma la Natașa, îmi spunea Katia în timp ce urcam. Eram mereu supravegheată și a trebuit să mă rog două săptămâni încheiate de *madame* Albert, ca s-o înduplec. Dar nici dumneata, Ivan Petrovici, n-ai mai trecut pe la mine! Eu n-am putut să-ți scriu, îmi lipsea și dispoziția pentru asta, pentru că într-o scrisoare nu poți spune prea multe lucruri. Și totuși, simțeam nevoia să te văd... Doamne, cum îmi bate inima...

— Scara e cam înaltă, explicai eu.

— Da... și scara... Ce zici, Natașa n-o să fie supărată pe mine?

— Cum îți închipui așa ceva, de ce să fie supărată?

— Da... firește, pentru ce s-ar supăra? Ei, dar o să văd îndată; de ce mai întreb și eu?...

O sprijineam de braț. Pălise și părea chiar speriată. La ultima cotitură a scării, se opri să răsufle, mă privi, apoi urcă hotărâtă ultimele trepte.

În fața ușii se opri din nou și-mi spuse în șoaptă: „Gata, intru și-i spun că am atâta încredere în ea, încât m-am hotărât să vin la dânsa fără nici o teamă... De altfel, de ce-oi fi vorbind atâta, doar sunt convinsă că Natașa e o ființă dintre cele mai nobile. Nu-i așa?”

Păși înăuntru sfioasă, ca o vinovată, și privi țintă la Natașa, care-i zâmbi în aceeași clipă. Văzându-i zâmbetul, Katia merse repede la dânsa, îi cuprinse mâinile și-o sărută pe buze. Apoi, fără să-i fi adresat o vorbă, cu un aer grav, aproape sever, se întoarse spre Alioșa și-l rugă să ne lase singuri pentru o jumătate de oră.

— Nu te supăra, Alioșa, adăugă dânsa, dar am de discutat mai mult cu Natașa în legătură cu o chestiune serioasă de mare importanță; sunt lucruri pe care tu nu trebuie să le auzi. Așadar, fii cuminte și du-te. Iar dumneata, Ivan Petrovici, rămâi. Trebuie să auzi tot ce-o să ne spunem.

— Să stăm jos, o rugă ea pe Natașa, după ce Alioșa ieși; uite, eu am să mă așez aici, în fața dumitale. Aș vrea mai întâi să te privesc puțin.

Katia luă loc în fața Natașei și, câteva clipe, o privi cu luare-aminte. Fără să vrea, Natașa zâmbi din nou.

— Te-am mai văzut în fotografie, spuse Katia, mi-a arătat Alioșa o poză.

— Și, semăn cu cea din fotografie?

— Ești mai bine, răspunse Katia, convinsă și gravă. De altfel, mi-am închipuit eu că în realitate ești mult mai bine.

— Adevărat? Iar eu nu pot să mă satur privindu-te. Cât ești de drăguță!

— Vai! Nici n-aș îndrăzni să mă compar... scumpa mea! spuse Katia apucând cu mâna ei tremurătoare mâna Natașei și amândouă tăcură iar, privindu-se reciproc cu priviri cercetătoare. Uite ce-i, îngerul meu, reluă Katia, n-avem la dispoziție decât o jumătate de oră; *madame* Albert cu greu s-a învoit și pentru atât, iar noi avem multe de

discutat... Eu vreau... trebuie... dar mai bine să te întreb de-a dreptul: îl iubești mult pe Alioșa?

— Mult.

— Dacă e așa... dacă-l iubești mult-mult pe Alioșa... atunci... Înseamnă că ții și la fericirea lui... șopti ea sfioasă.

— Da, vreau să fie fericit...

— Adevărat... dar uite care este întrebarea: îl pot eu oare face fericit? Oare am dreptul să mă întreb astfel, de vreme ce ți-l iau... Dar dacă ți se pare - și asta o vom hotărî noi acum - că alături de dumneata ar fi mai fericit, atunci... atunci...

— Lucrul acesta e hotărât, draga mea Katia, doar vezi și dumneata că totul e hotărât, răspunse Natașa, rostind încet aceste cuvinte și lăsându-și capul în piept.

Se vedea că-i vine greu să continue discuția.

Katia se pregătise, pare-se, pentru o explicație lungă, pentru a lămuri care din ele îl va face mai fericit pe Alioșa și deci care din ele trebuie să cedeze. Dar din răspunsul Natașei înțelese îndată că totul fusese de mult hotărât și nu mai aveau despre ce să discute. Cu buzele ei drăgălașe întredeschise, sta acum nedumerită și tristă și, continuând să-i țină mâna într-a ei, o privea pe Natașa.

— Dar dumneata... Îl iubești mult? o întrebă Natașa deodată.

— Mult; uite, și am mai vrut să te întreb ceva, și mai ales pentru asta am venit; spune-mi de ce anume îl iubești.

— Nu știu, răspunse Natașa, dar în răspunsul ei vibră o nerăbdare amară.

— Îl crezi deștept? mai întrebă Katia.

— Nu, îl iubesc așa, fără să știu de ce...

— Și eu la fel! Și parcă mi-e și puțin milă de el.

— Și mie la fel, răspunse Natașa.

— Ce-i de făcut acum cu el? Cum de-a putut să te părăsească pentru mine, nu-nțeleg, zău! exclamă Katia. Uite, acum, după ce te-am văzut, îți spun drept că nu mai înțeleg!

Natașa nu răspunse, ținându-și mai departe ochii plecați. Mai tăcu și Katia un răstimp, apoi, deodată, se indică de pe scaun și o îmbrățișă. Și așa îmbrățișate izbucniră în plâns. Katia se așeză pe brațul fotoliului Natașei, continuând s-o țină îmbrățișată și începu să-i sărute mâinile.

— Dacă ai ști cât de mult te iubesc! îngână ea printre lacrimi. Să ne iubim ca niște surori, să ne scriem mereu... iar eu am să te iubesc totdeauna... Am să te iubesc mult, mult, mult de tot am să te iubesc...

— Alioșa ți-a vorbit ceva despre cununia noastră, care ar fi în iunie? întrebă Natașa.

— Mi-a pomenit. Spunea că și dumneata ești de acord. Asta probabil numai *așa*, ca să-l consolezi, nu?

— Firește.

— Așa mi-am închipuit și eu: am să-l iubesc mult, Natașa, și am să-ți scriu totul despre noi. Se pare că în curând o să devină soțul meu; cam către asta merg lucrurile. Și ei toți îmi spun la fel. Natașecika, draga mea, cred că acum... ai să te întorci acasă, la părinți, nu-i așa?

Natașa nu-i răspunse, dar o sărută în tăcere.

— Fiți fericiți! le ură ea...

— Și... și... dumneata... și dumneata la fel, îngăimă Katia.

În aceeași clipă ușa se deschise și intră Alioșa. Nu mai putea, nu se mai simțise în stare să aștepte o jumătate de oră, dar găsindu-le îmbrățișate și plânse, istovit de suferință, chinuit, se prăbuși în genunchi la picioarele lor.

— Dar tu de ce plângi? făcu Natașa. Pentru că te desparți de mine? Păi doar nu pentru mult timp! În iunie te-ntorci, nu-i așa?

— Și o să vă cununați atunci, se grăbi să adauge Katia, tot spre a-l mângâia pe Alioșa.

— Dar nu pot, nu pot să te las nici pentru o singură zi, Natașa. Am să mor fără tine... Nici nu știi, cât de scumpă mi-ai devenit acum! Mai ales acum!...

— Atunci, uite ce să faci, găsi Natașa soluția, înviorându-se deodată. Pe cât am înțeles, contesa vrea să rămână câteva zile la Moscova, nu-i așa?

— Întocmai, aproape o săptămână, se grăbi Katia.

— O săptămână! O, atunci e foarte bine; mâine tu le însoțești până la Moscova, pentru asta nu-ți trebuie mai mult de o zi, și imediat te întorci aici. Când va veni vremea plecării lor din Moscova, ne luăm rămas bun pentru o lună întreagă și tu te întorci la Moscova să le însoțești mai departe.

— Minunat!... strigă încântată Katia, schimbând priviri pline de înțeles cu Natașa. Și o să fiți împreună patru zile în plus...

Cum aș putea descrie încântarea lui Alioșa, la auzul acelui proiect? Se potoli dintr-o dată, ca prin farmec. Fața-i radia de bucurie; o îmbrățișa pe Natașa, săruta mâinile Katiei, mă cuprindea pe mine pe după umeri. Natașa îl învălui într-un zâmbet trist, dar Katia nu mai putu rezista. Îmi aruncă o privire aprinsă, scânteietoare, o îmbrățișă pe Natașa și se ridică de pe scaun ca să plece. În aceeași clipă, ca un făcut, intră feciorul trimis de guvernantă, s-o roage să termine vizita mai repede, întrucât jumătatea de oră trecuse.

Natașa se ridică în picioare. Stăteau față în față ținându-se de mâini și silindu-se parcă să-și spună din priviri tot ce aveau pe suflet.

— Probabil că n-o să ne mai vedem niciodată, rosti Katia.

— Niciodată, Katia, răspunse Natașa.

— Să ne luăm rămas bun, așadar. Se îmbrățișară. Și să nu mă blestemi, șopti grăbită Katia, cât despre mine... totdeauna... te rog să fii sigură... că el va fi fericit... Să mergem, Alioșa, condu-mă! spuse după aceea repede, apucându-l de mână.

— Vanea! îmi vorbi Natașa tulburată și istovită, după plecarea lor. Du-te și tu cu ei... și să nu te întorci! Alioșa va mai sta cu mine până diseară, la ora opt, când va trebui să

plece. Pe urmă am să rămân singură, poți veni pe la nouă. Te rog, vino!

Seara pe la nouă am lăsat-o pe Nelli (era după întâmplarea cu ceașca spartă) cu Alexandra Semionovna și m-am dus la Natașa. Era singură și mă aștepta nerăbdătoare. Mavra aduse samovarul, Natașa îmi turnă ceai, se așeză pe divan și mă rugă să stau lângă dânsa.

— Acum totul s-a sfârșit, rosti ea privindu-mă țintă.

N-am să uit niciodată privirea aceea.

— Iată că s-a terminat și cu dragostea noastră... Șase luni de viață! Tot ce mi-a fost dat pentru o viață întreagă, adăugă ea strângându-mi mâna cu putere.

Mâna-i ardea. Am rugat-o să se îmbrace mai gros și să stea culcată pe pat.

— Îndată, Vanea, îndată, bunul meu prieten. Lasă-mă să-ți mai vorbesc, să-mi mai aduc aminte câte puțin... mă simt zdrobită... Mâine pe la zece îl văd pentru ultima oară... ultima...

— Natașa, cred că ai febră, curând o să înceapă frisoanele; ar fi mai bine să te cruți...

— Nu-i nimic. Și uite așa, te așteptam acum, Vanea, în jumătatea asta de oră de când a plecat el și, ce crezi, la ce gândeam, ce mă întrebam? M-am întrebat așa: oare l-am iubit cu adevărat, sau nu, și ce a însemnat dragostea aceasta a noastră? Îți vine să râzi, probabil, Vanea, că abia acum îmi pun o asemenea întrebare!

— Nu te frământa atâta, Natașa...

— Și să mai vezi ceva, Vanea, am ajuns la concluzia că nu l-am iubit niciodată ca pe un egal, așa cum în mod obișnuit iubește femeia un bărbat. Ci l-am iubit ca... aproape ca o mamă. De fapt, mi se pare chiar că nici nu există pe lume o dragoste în care amândoi să se iubească de la egal la egal, tu ce crezi?

O priveam îngrijorat, de teamă să nu fi intrat în delir. Părea că o putere nevăzută pune stăpânire pe ea; simțea o nevoie imperioasă de a vorbi; cuvintele ei păreau uneori

fără nici o legătură între ele, ba nici nu erau câteodată pronunțate ca lumea. Mă cuprinse teama.

— El a fost al meu, continuă ea. Aproape de la prima întâlnire cu dânsul am avut dorința nestăvilită să-mi aparțină, să fie *al meu*, cât mai repede posibil al meu, să nu se uite la nimeni, să nu știe de nimeni, de nimeni în afară de mine, numai de mine... Bine a spus Katia adineauri: îl iubeam, ca și cum mereu mi-ar fi fost milă de el... Simțeam întotdeauna o dorință de neînfrânt, mistuitoare, când rămâneam numai eu singură, să-l știu tare fericit întotdeauna. Ori de câte ori îl priveam (tu doar îi cunoști expresia feței, Vanea) mă simțeam adânc răscolită; o asemenea expresie a feței *nu are nimeni*, iar râsul lui îmi da fiori... Crede-mă!...

— Ascultă, Natașa...

— Uite, toată lumea spunea, mă întrerupse ea, și mi-ai spus-o și tu, că e lipsit de caracter și... și că nici nu-i prea deștept, e ca un copil. Ei, tocmai asta îmi plăcea la el mai mult decât orice... Mă crezi? Nu știu, ce-i drept, dacă l-am iubit chiar numai pentru atât; l-am iubit pur și simplu așa cum era, în întregime, ba poate că nici nu l-aș fi iubit așa, dacă ar fi fost altfel, mai deștept, ori dacă ar fi avut un caracter mai format. Știi, Vanea, îți mărturisesc un lucru: ți-aduci aminte că mă certasem cu el acum vreo trei luni, când se dusese la aia pe care o chema Minna mi se pare... Am aflat, l-am urmărit și... vrei să mă crezi? m-a durut grozav, dar în același timp parcă mi-a și plăcut... nu știu de ce... poate numai gândul că și el, ca un om *matur*, la fel ca alți oameni *maturi* care se duc la femei frumoase, s-a dus la Minna! Ah... ce plăcere mi-a făcut atunci să mă cert cu el și pe urmă să-l iert... O, dragul de el!

Mă privi în ochi și râse într-un fel straniu. Apoi căzu iar pe gânduri, copleșită de amintiri. Și multă vreme rămase așa, ca zâmbetul acela pe buze, retrăindu-și parcă trecutul.

— Îmi plăcea grozav să-l iert, Vanea, continuă ea, știi, când mă lăsa singură, umblam prin cameră, mă

zbuciumam, plângeam și totuși uneori mă gândeam că... cu cât este el mai vinovat față de mine, poate, cu atât e mai bine... Da! Știi, mereu mi se părea că am de-a face cu un băiețaș care-și pune capul pe genunchii mei și adoarme, iar eu îl dezmierd, îi dezmierd părul... mi-l închipuiam așa întotdeauna când nu era cu mine... Ascultă, Vanea, adăugă deodată, ce ființă încântătoare e Katia!

Am avut impresia că ea caută înadins să-și zgândăre rana, simțind parcă nevoia de-a face asta, nevoia de a fi disperată, chinuită... Acest lucru se întâmplă deseori inimilor care au suferit o pierdere dureroasă!

— Mi se pare că ea l-ar putea face fericit, adăugă. Katia e o fată cu caracter și vorbește cu multă convingere, iar față de el este atât de gravă și de serioasă, și nu discută decât despre lucruri înțelepte, ca un om cu adevărat matur. Și când te uiți la dânsa, e încă o copilă! Draga de ea!... O... Lasă-i să fie fericiți! Lasă... lasă... lasă! Deodată, strunele frământatului ei suflet plesniră, și un val de lacrimi și de hohote de plâns o înecară. Aproape o jumătate de oră nu izbuti să-și revină, să se calmeze cât de cât...

O, Natașa, înger scump! Chiar în seara aceea, cu toată durerea ei, a găsit într-însa destule puteri să se intereseze și de necazurile mele, după ce eu - văzând-o puțin mai liniștită, sau, mai bine zis, obosită, dorind s-o mai distrez - i-am povestit despre Nelli... Ne-am despărțit târziu de tot. Am așteptat până când a furat-o somnul și la plecare am rugat-o pe Mavra să vegheze toată noaptea la căpătâiul stăpânei sale bolnave.

— Ah, de s-ar termina, de s-ar termina odată! îmi ziceam întorcându-mă acasă, de s-ar termina mai repede toate frământările astea! Oricum, dar să se termine odată!

A doua zi, exact la ora zece, eram la ea. O dată cu mine sosi și Alioșa... ca să-și ia rămas bun. N-am să povestesc și nici n-aș vrea să-mi aduc aminte de scena aceea. Natașa parcă-și jurase să braveze, să pară mai veselă și mai

nepăsătoare, însă nu reuși. Îl îmbrățișă febril, pătimaș. Vorbi cu el puțin, dar îl privea fără să-și ia ochii de la el; era o privire sfâșietoare, aproape înnebunită. Sorbea cu nesaț orice cuvânt rostit de el, deși părea că nu înțelege nimic din ceea ce îi spunea. Mi-aduc aminte că Alioșa o ruga să-l ierte, să-i ierte și dragostea și toate supărările pe care i le pricinuise cât timp fuseseră împreună, să treacă peste trădările sale, peste dragostea lui pentru Katia, peste plecarea aceasta... Vorbea fără șir, înecându-se în lacrimi. Din când în când, încerca s-o consoleze, spunându-i că pleacă numai pentru o lună sau cel mult pentru cinci săptămâni, că la vară o să se întoarcă, și atunci se vor cununa, că tatăl lui o să-și dea și el consimțământul și, în sfârșit - ceea ce era mai important - că, bineînțeles, poimâine el se va întoarce de la Moscova și vor petrece atunci împreună patru zile încheiate, așa că, de fapt, nu se despart decât pentru o zi...

Ciudat însă, părea într-adevăr convins de ceea ce spune și că poimâine va fi neapărat înapoi de la Moscova... Atunci de plângea și se chinuia atât?

În sfârșit, bătu ora unsprezece. Cu greu am reușit să-l conving că trebuie să plece. Trenul de Moscova pleca exact la douăsprezece. Nu mai avea decât o oră. Natașa mi-a povestit pe urmă că ea nici nu-și poate aduce aminte cum l-a privit pentru ultima oară. Îmi amintesc că, petrecându-l, l-a binecuvântat cu semnul crucii, l-a sărutat și, acoperindu-și fața cu mâinile, a fugit după aceea înapoi în cameră. A trebuit să-l însoțesc pe Alioșa până la trăsură, căci altminteri negreșit s-ar fi întors și n-ar mai fi coborât nici în ruptul capului.

— Toată speranța mea e în tine, îmi spuse el în timp ce coboram scara. Vanea, dragă prietene, sunt vinovat față de tine și niciodată n-am putut să-ți merit cu adevărat dragostea, dar te rog să-mi fii până la capăt ca un frate; să o iubești, să n-o părăsești, scrie-mi totul, scrie-mi cât mai amănunțit și cu litere mărunte, cât mai mărunte, ca să

încapă mult. Poimâine sunt înapoi, asta negreșit, negreșit! Dar pe urmă, după ce plec, să-mi scrii!

L-am urcat în trăsură.

— La revedere, pe poimâine! îmi strigă depărtându-se. Asta negreșit!

M-am întors sus cu inima strânsă. Natașa stătea în mijlocul camerei, cu mâinile încrucișate la piept; mă privi cu nedumerire, ca și cum nu m-ar fi recunoscut. Părul îi alunecase într-o parte; privirea îi era tulbure și rătăcită. Mavra sta ca pierdută în prag, privind-o îngrozită.

Ochii Natașei scânteiară:

— A! tu ești! Tu! strigă ea la mine. Numai tu singur ai rămas acum. Tu, care l-ai urât! Tu, care niciodată n-ai putut să-i ierți că mi-era drag... Și acum, iată-te, ești iar cu mine! Ce vrei? Ai venit iar *să mă consolezi*? Să mă îndemni iar să mă întorc la tata, care m-a părăsit și m-a blestemat? Bănuiam asta încă de ieri, încă de acum două luni!... Nu vreau, nu vreau! Îi blestem și eu pe ei!... Pleacă, nu pot să te mai văd! Pleacă!

Mi-am dat seama că era surescitată la culme și că prezența mea trezește în ea o mânie vecină cu nebunia, mi-am dat seama, de asemenea, că așa trebuie să fie și am socotit că e mai bine să ies. M-am așezat pe scară, pe treapta cea mai de sus și am așteptat acolo. Din când în când mă ridicam, deschideam ușa, o strigam pe Mavra și întrebam ce face Natașa; Mavra plângea.

Trecu astfel vreo oră și jumătate. E greu de redat prin ce am trecut în acele clipe. Inima mi se chircea, zvârcolindu-se într-o durere fără margini. Deodată ușa se deschise și Natașa năvăli spre scară, îmbrăcată cu pelerina și cu pălăria pe cap. Se mișca în neștire, iar mai târziu mi-a mărturisit că nici nu-și dădea seama ce face și cu ce gând ieșise.

N-am mai apucat să mă ascund undeva. Zărindu-mă, ea se opri locului, încremenită. „Mi-am adus aminte deodată, îmi spunea ea mai târziu, că fusesem în stare, nebună cum

eram atunci, să te alung cu atâta cruzime, pe tine, prietenul meu, fratele meu, salvatorul meu. Și când am văzut că tu, sărmanul de tine, după ce te jignisem, veghezi pe scara mea, că n-ai plecat și aștepți să te chem la mine, o! Doamne, dacă ai ști, Vanea, ce-am simțit atunci! Parcă m-a lovit cineva cu un cuțit în inimă…”

— Vanea! Vanea! murmură ea, întinzându-mi mâinile, ești aici!… și căzu în brațele mele.

Am dus-o pe sus în cameră. Leșinase. „Ce să fac? mă întrebam. Va urma negreșit o criză!”

Luai hotărârea să mă reped după doctor. Boala trebuia prevenită. Cu trăsura, aș fi putut ajunge repede; bătrânul neamț stătea de obicei până pe la două acasă. Am rugat-o pe Mavra să n-o slăbească o clipă din ochi și să n-o lase să plece nicăieri, iar eu m-am repezit după doctor. Dumnezeu m-a ajutat: dacă mai întârziam puțin, nu-l mai găseam pe bătrân. Am dat de el jos, în stradă, tocmai când ieșea din casă. L-am urcat, spre uimirea lui, în trăsura mea și-am zorit spre casa Natașei.

Da, Dumnezeu m-a ajutat! În jumătatea de oră cât am lipsit, se petrecuseră la Natașa lucruri care ar fi putut fără doar și poate s-o omoare, dacă nu apucam să ajungem la vreme doctorul și cu mine. Nu trecuse nici un sfert de oră după plecarea mea, când apăru prințul. Și-i condusese pe ai lui la gară și venise direct de acolo. Era, probabil, o vizită dinainte plănuită. Natașa mi-a povestit mai târziu că în primele clipe nici nu s-a mirat văzându-l. „Mi se tulburase mintea”, adăugă ea.

Prințul se așeză în fața ei, privind-o blând și compătimitor.

— Drăguța mea, i se adresă el, oftând, înțeleg durerea dumitale. Mi-am putut închipui cât de grea îți va fi această clipă și de aceea am socotit de datoria mea să trec să te văd. Mângâie-te, dacă poți, cel puțin la gândul că, renunțând la Alioșa, l-ai făcut totuși fericit. Dar e limpede

că dumneata înțelegi foarte bine acest lucru, de vreme ce te-ai hotărât la un asemenea sacrificiu...

„Stăteam și ascultam, îmi povestea Natașa, dar îți spun drept că la început nici nu-l înțelegeam prea bine. Țin minte doar că mă uitam țintă la el. Prințul îmi luă mâna și o strânse într-a lui. Părea că asta-i face o deosebită plăcere. Eu eram însă atât de absentă, încât nici nu m-am gândit să mi-o retrag."

— Dumneata ai înțeles, urmă el, că, devenind soția lui Alioșa, s-ar fi putut ca mai târziu el să înceapă a te urî și ai avut în dumneata destulă nobilă mândrie, pentru ca, dându-ți seama de acest lucru, să te hotărăști... Dar n-am venit acum ca să te laud. Am vrut numai să-ți spun că niciodată și nicăieri n-ai să întâlnești un prieten mai bun decât mine. Îmi pare rău de dumneata și te compătimesc. A trebuit să iau parte, fără să vreau, la toată istoria asta, deși nu-mi făceam decât datoria. Cu inima dumitale minunată vei înțelege situația în care mă aflam și mă vei ierta... Pentru că, te rog să mă crezi, mie mi-a fost și mai greu decât dumitale!

— Ajunge, prințe, îl întrerupse Natașa, vă rog să mă scutiți...

— Plec negreșit, plec îndată, răspunse el, dar să știi că te iubesc ca pe fiica mea și te rog să-mi dai voie să te vizitez din când în când. Consideră-mă drept tatăl dumitale și îngăduie-mi să-ți fiu de folos.

— N-am nevoie de nimic, lăsați-mă, i-o reteză Natașa.

— Știu că ești mândră... dar îți vorbesc sincer și din adâncul inimii. Ce ai de gând să faci acum, să te împaci cu părinții? N-ar fi rău, numai că tatăl dumitale este un om nedrept, mândru și despotic; scuză-mă, dar așa este. La voi în casă n-ai să întâmpini acum altceva decât reproșuri și noi suferințe... Socot deci că dumneata va trebui să-ți faci o situație independentă; așa că e o datorie a mea, o datorie sfântă, să te am în grijă și să te ajut. Alioșa m-a implorat să nu te las singură, să-ți fiu prieten. Dar mai există și în

afară de mine oameni care-ți sunt profund devotați. Poate că ai să-mi îngădui, bunăoară, să ți-l prezint pe contele N. Are un suflet minunat, e o rudă a noastră, ba chiar aș putea spune unul din binefăcătorii familiei noastre; el a făcut mult pentru Alioșa, iar Alioșa îl respectă și îl iubește. E un om cu o excelentă situație și cu multă trecere, un bătrânel pe care dumneata, ca domnișoară, ai putea să-l primești. Am avut prilejul până acum să-i vorbesc despre dumneata. El ar putea aranja să-ți găsească, dacă vrei, un loc foarte bun pe undeva... la vreuna din rubedeniile sale. I-am explicat eu mai demult, deschis, toată *afacerea* noastră și a fost atât de cuprins de un nobil sentiment de bunătate, încât chiar el mă roagă acum să-i ofer posibilitatea de a se prezenta cât mai repede dumitale. Omul acesta știe să aprecieze frumusețea și, crede-mă, este un bătrân darnic și respectabil, în stare să respecte demnitatea; nu demult, el a avut o atitudine deosebit de frumoasă față de tatăl dumitale care s-a aflat la un moment dat într-o încurcătură.

Natașa izbucni ca săgetată. În clipa aceea începu să-l priceapă.

— Lasă-mă, pleacă imediat! strigă ea.

— Nu uita însă, draga mea, un lucru; contele i-ar putea fi de folos și tatălui dumitale...

— Tatăl meu nu va primi niciodată nimic de la voi. Dar ai să mă lași odată în pace, sau nu?! îi strigă încă o dată Natașa.

— Ah, Doamne, cât ești de nerăbdătoare și lipsită de încredere! Prin ce am meritat acest tratament din partea dumitale? rosti prințul, uitându-se cu oarecare neliniște în jur. În orice caz, ai să-mi dai voie, adăugă el după aceea scoțând din buzunar un pachet voluminos, ai să-mi dai voie să-ți încredințez această mărturie a simpatiei mele și mai cu seamă a contelui N. care m-a îndemnat prin sfatul său. Aci, în pachet, se află zece mii de ruble. Așteaptă, sufletul meu, se grăbi el, văzând-o pe Natașa că se ridică indignată

de pe scaun; ascultă cu răbdare tot ce am să-ți spun: știi că tatăl dumitale a pierdut procesul cu mine, încât aceste zece mii de ruble vor servi drept o despăgubire, care...

— Ieși afară! țipă Natașa. Afară cu toți banii ăștia! Văd acum toate intențiile dumitale, om josnic, nemernic ce ești!

Prințul se ridică palid de furie.

Venise, probabil, cu gândul să sondeze terenul, să afle care e situația și sconta, probabil, efectul acelor bani asupra Natașei, părăsită de toată lumea și lipsită de orice mijloc de existență... Josnic și brutal cum era, nu o singură dată îl servise în treburi de acest soi pe bătrânul și libidinosul conte N. Pe Natașa însă o ura și dându-și seama că planul nu i-a reușit, schimbă numaidecât tonul, zorindu-se cu o răutăcioasă bucurie s-o jignească, pentru ca cel puțin să nu plece fără nici o satisfacție personală.

— O, dar ceea ce faci acum, draga mea, nu-i de loc frumos. De ce să te înfurii? rosti el cu vocea tremurândă, nerăbdător de a savura cât mai repede efectul ofensei pe care i-o pregătise. Da, nu e bine de loc. Eu îți ofer ocrotire, iar dumneata îți iei năsucul la purtare... și nici nu știi cât trebuie să-mi fii de recunoscătoare; de mult aș fi putut să te trimit la casa de corecție, în calitate de tată al tânărului pe care dumneata l-ai corupt și l-ai jecmănit, totuși n-am făcut-o... he, he, he, he!...

Tocmai în clipa aceea intrarăm noi. Auzind din bucătărie voci, l-am oprit pentru o clipă pe doctor și am ascultat ultima frază a prințului, urmată apoi de râsul dezgustător al acestuia și de strigătul disperat al Natașei: „O, Doamne, Dumnezeule!” în aceeași clipă, am deschis ușa și m-am repezit la prinț.

Scuipându-l în față, l-am lovit din toate puterile mele peste obraz. A vrut să sară la mine, dar văzând că suntem doi, a rupt-o la fugă, fără a uita însă să-și ia de pe masă pachetul cu bani. Da, avusese grijă să nu uite asta; am văzut-o cu ochii mei. Am aruncat după el cu făcălețul, pe care pusesem mâna din bucătărie... Întorcându-mă iute în

cameră, îl găsii pe doctor căznindu-se s-o liniștească pe Natașa, care se zbătea să se smulgă din mâinile lui, pradă unei puternice crize de nervi. A trecut mult până s-o putem liniști. Într-un târziu, izbutirăm s-o așezăm în pat; avea febră și aiura.

— Doctore! ce-i cu dânsa? întrebai tremurând de teamă.

— Așteaptă, îmi răspunse, trebuie să o mai ținem puțin sub observație, pe urmă o să știm... dar, în general, trebuie să-ți spun că e într-o stare gravă. Mă tem să nu facă congestie cerebrală... În orice caz, o să luăm măsuri...

Atunci lumina unui alt gând îmi arătă o cale. Îl rugai pe doctor să rămână cu Natașa vreo două-trei ore, cerându-i cuvântul că n-are să se clintească de lângă ea. Mi-a promis, iar eu am alergat acasă.

Nelli ședea într-un colț, posomorâtă, neliniștită. Îmi aruncă o privire ciudată. Probabil că și eu îi păream tare ciudat.

Am ridicat-o în brațe. M-am așezat pe divan, am luat-o pe genunchii mei și am sărutat-o cu căldură. Ea se aprinse la față.

— Nelli, îngerul meu! îi spusei, vrei să fii salvatoarea noastră? Vrei să ne salvezi pe toți?

Mă privea nedumerită.

— Nelli! Acum, toată nădejdea mea e în tine! Există pe lumea asta un tată; l-ai văzut și-l cunoști; el și-a blestemat fiica și a fost ieri aici ca să te roage să vii la el în locul fiicei sale. Acuma Natașa (pe care tu spuneai că o iubești) a fost părăsită de tânărul pentru care plecase de la tatăl ei. El este fiul prințului care a venit, ții tu minte, într-o seară la mine și te-a găsit pe tine singură, iar tu ai fugit de el și pe urmă ai zăcut bolnavă la pat... Îl știi doar. E un om rău!

— Știu, răspunse Nelli tresărind și sângele îi pieri din obraji.

— Da, e un om rău. El o ura pe Natașa pentru că fiul lui, Alioșa, ar fi vrut să se însoare cu ea. Astăzi Alioșa a plecat, iar după plecarea lui, în mai puțin de o oră, tatăl său a

venit la Natașa și a jignit-o, amenințând-o s-o trimeată într-o casă de corecție; și-a bătut joc de ea. Înțelegi tu ce-ți spun, Nelli?

Ochii negri ai fetiței scăpărară, dar imediat ea coborî privirea.

— Înțeleg, șopti abia perceptibil.

— Acum Natașa e singură și bolnavă; am lăsat-o în grija doctorului nostru și am alergat la tine. Ascultă, Nelli, să mergem la tatăl Natașei; știu că tu nu-l suferi și că n-ai vrut să te duci la el, dar acum hai să mergem amândoi la el. O să intrăm la dânsul și o să-i spun că vrei să stai la ei în locul fiicei lor, în locul Natașei. Bătrânul zace, cred, pentru că a blestemat-o pe Natașa și pentru că tatăl lui Alioșa, sunt câteva zile de atunci, l-a insultat profund și pe el. Așa că nici nu vrea să audă despre fiica lui acum, deși o iubește. Nelli dragă, o iubește și vrea să se împace cu ea; știu bine asta, știu totul! Așa este, cum îți spun! Mă auzi, Nelli?

— Aud, îngăimă ea tot în șoaptă.

Îi vorbeam cu lacrimile șiroindu-mi pe obraz. Ea mă privea cu sfiiciune.

— Crezi ceea ce-ți spun?

— Cred.

— Atunci, așa să facem. Eu am să intru cu tine, am să te așez pe un scaun și ei au să te primească cu bucurie, au să te mângâie și au să înceapă să te întrebe. Atunci am să aduc vorba în așa fel, ca să-i fac să te întrebe cum ai trăit tu înainte; adică despre mămica ta și despre bunicul tău. Să le povestești, Nelli, totul, așa cum mi-ai povestit și mie. Istorisește-le de-a fir-a-păr, simplu și deschis, totul, nu le ascunde nimic. Povestește-le cum a părăsit-o pe mămica ta omul acela rău, cum era pe moarte în subsolul Bubnovei, cum, împreună cu ea, ați rătăcit pe străzi cerșind; ce ți-a spus și ce te-a rugat ea înainte de a muri... Spune-le și despre bunicul tău. Spune-le cum n-a vrut el s-o ierte pe mămica ta și cum dânsa te-a trimis, simțind că se apropie

ceasul morții, să-l chemi. Cum dorea să vie, ca s-o ierte, dar el n-a vrut... Și cum pe urmă mămica ta a murit. Povestește-le totul, totul! Când ai să le spui toate astea, bătrânul le va simți până-n adâncul inimii. Doar știe și el că Alioșa a părăsit-o azi pe Natașa și că ea a rămas umilită, batjocorită și singură, fără nici un ajutor, fără nici o apărare, pradă batjocurii dușmanului ei. Le știe el toate astea... Nelli! Salveaz-o pe Natașa! Vrei să mergi cu mine, da?

— Da, răspunse ea răsuflând întretăiat și privindu-mă stăruitor și fără să clipească, drept în ochi; era o privire în care se întrezărea parcă o imputare - am simțit-o până-n adâncul sufletului meu.

Dar nu puteam renunța la ideea aceea. Îmi pusesem prea multă speranță într-însa. Am luat-o pe Nelli de mână și am ieșit. Trecuse de ora două după-amiază. Se înnoura. În ultimul timp vremea fusese mereu călduroasă și înăbușitoare, dar acum - de undeva departe - se auzi bubuitul primului tunet de început de primăvară. Pe străzile prăfuite se porni în iureș vântul.

Ne urcarăm într-o trăsură. Cât ținu drumul, Nelli tăcu, măsurându-mă din când în când pe furiș, cu aceeași privire stranie și enigmatică. Pieptu-i era frământat de emoție și, sprijinind-o în trăsură, îi simțeam în căușul palmei bătăile inimii, de parcă ar fi vrut să-i spargă pieptul.

CAPITOLUL VII

Drumul mi s-a părut fără sfârșit. Dar în cele din urmă am ajuns și am intrat la bătrânii mei, cu inima strânsă. Nu știam cum voi ieși din casa lor, însă știam că nu trebuie să ies de acolo decât după ce voi obține împăcarea lor cu Natașa și iertarea Natașei.

Să fi fost ora trei și ceva după-amiază. Bătrânii erau singuri, ca de obicei. Deprimat și bolnav, Nikolai Sergheici stătea lungit în fotoliul lui adânc; era tras la față și palid, legat la cap cu o basma. Alături, Anna Andreevna îi uda din când în când tâmplele cu oțet, și-l cerceta mereu cu ochii plini de suferință, ca să vadă cum arată, ceea ce se pare că îl necăjea pe bătrân, ba chiar îl mânia. El continua să tacă, îndârjit, iar dânsa nu cuteza să scoată o vorbă. Sosirea noastră neașteptată îi miră pe amândoi. Nu știu de ce, dar Anna Andreevna se sperie văzându-mă cu Nelli și, în primele clipe, ne privi în așa fel, de parcă s-ar fi simțit vinovată cu ceva.

— V-am adus-o pe Nelli, le spusei eu intrând. S-a răzgândit și a cerut ea singură să vie la dumneavoastră. Primiți-o și iubiți-o...

Bătrânul cătă bănuitor la mine și singură privirea aceea a fost de ajuns ca să ghicesc că el știe totul: că, adică, Natașa e acum singură, părăsită, poate chiar la batjocura stricăciunii oamenilor. Vedeam că ar fi vrut să afle cât mai repede taina de care era legată sosirea noastră și se uita întrebător când la mine, când la Nelli. Nelli tremura, strângându-mi tot mai tare mâna, cu privirea plecată în pământ; arunca numai din când în când împrejur câte o căutătură speriată ca o mică sălbăticiune prinsă în cursă. Curând însă Anna Andreevna își reveni, dumirindu-se; ea se repezi la Nelli, o sărută, o mângâie, plânse chiar și o așeză cu duioșie lângă dânsa, ținându-i mânuța în mâna ei. Nelli ridică spre ea o privire piezișă, mirată, plină de curiozitate.

După aceea, bătrâna nu mai știu însă ce să facă și, într-o naivă așteptare, nu-și mai luă ochii de la mine. Bătrânul încreți fruntea, ghicind parcă de ce o adusesem pe Nelli. Totuși, băgând de seamă că observasem expresia lui de nemulțumire și încruntarea sa, își duse mâna la cap, spunând scurt:

— Mă doare capul, Vanea.

Stăteam cu toții în tăcere, eu chibzuiam cum să încep. În odaie se întunecase; un nor negru și gros acoperi treptat cerul și se auzi iarăși un tunet îndepărtat.

— A început să tune cam devreme în primăvara asta, zise bătrânul. Uite, în treizeci și șapte, mi-aduc aminte că prin părțile noastre a tunat și mai devreme.

Anna Andreevna oftă.

— Să pun samovarul, ce spuneți? întrebă ea cu sfială; dar nimeni nu-i răspunse și bătrâna se întoarse iarăși către Nelli.

— Cum te cheamă, drăguța mea? o întrebă.

Nelli își rosti cu vocea stinsă numele, apoi rămase și mai încurcată. Bătrânul o privi mai atent.

— Elena, va să zică? interveni înviorându-se bătrânica.

— Da, răspunse Nelli și iar se așternu tăcerea.

— Sora Praskovia Andreevna avea și ea o nepoată pe care o chema Elena, își aminti Nikolai Sergheici, și o strigau tot Nelli. Așa parcă mi-a rămas mie în minte.

— Și cum, tu n-ai nici rude, nici tată, nici mamă? întrebă iarăși Anna Andreevna.

— N-am, șopti scurt și speriată Nelli.

— Am auzit, am auzit. Și demult a murit mămica ta?

— Nu demult.

— Draga de ea, e orfană, o căină bătrâna, privind-o compătimitor. Nikolai Sergheici bătea nervos cu degetele în masă.

— Mămica ta era venită de prin străinătate, nu-i așa? Parcă așa mi-ai spus, Ivan Petrovici? continua să iscodească bătrânica timid.

Nelli îmi aruncă o privire scurtă, cerându-mi parcă ajutorul. Respira greu, întretăiat.

— Mama ei, Anna Andreevna, începui eu, era fiica unui englez și a unei rusoaice, încât se poate spune mai curând că era rusoaică: Nelli însă s-a născut în străinătate.

— Cum așa, maică-sa a plecat cu soțul ei în străinătate?

Nelli se aprinse toată la față. Bătrânica își dădu numaidecât seama că scăpase o vorbă nelalocul ei și tresări sub privirea mânioasă a bătrânului. El o mai fixă sever câteva clipe, apoi își întoarse fața spre fereastră.

— Pe mamă-sa a înșelat-o un om nemernic și rău, rosti el, adresându-se deodată Annei Andreevna. Femeia a plecat cu el de la tată-său și i-a dat ibovnicului banii care erau ai tatălui ei; acela însă a pus mâna pe bani prin înșelăciune, a dus-o în străinătate, a jefuit-o și pe urmă a părăsit-o. S-a găsit un om bun la inimă care n-a lăsat-o să piară și a ajutat-o până la moartea lui. Iar după ce a murit el, acum doi ani, s-a întors din nou la tatăl ei. Parcă așa îmi spuneai că a fost, Vanea, mi se adresă el răstit.

Nelli, peste măsură de agitată, se sculă de pe scaun și porni spre ușă.

— Vino încoace, Nelli, o chemă bătrânul, întinzându-i în sfârșit mâna. Stai aici, lângă mine, uite aici, hai șezi!

Se aplecă, o sărută pe frunte și o mângâie blând pe căpșor. Nelli se înfioră toată... dar se stăpâni. Înduioșată, Anna Andreevna se uita cu o rază de bucurie în priviri cum Nikolai Sergheici al ei o mângâie în sfârșit pe orfană.

— Eu știu, Nelli, că pe mămica ta a nenorocit-o un om rău, rău și fără scrupule, dar mai știu că ea și-a iubit tatăl și l-a respectat, rosti sugrumat de emoție bătrânul, continuând s-o mângâie pe cap, incapabil de a se stăpâni să nu ne arunce nouă în clipa aceea, astfel, o provocare. O ușoară roșeață îi învioră obrajii palizi; dar se străduia să ne ocolească privirile.

— Mămica îl iubea pe bunicul mai mult decât o iubea bunicul pe dânsa, preciză cu sfială, dar cu fermitate Nelli, ferindu-și, la rândul ei, ochii de noi toți.

— Dar tu de unde știi? se răsti bătrânul, iarăși neputându-se stăpâni, aidoma unui copil și rușinându-se parcă singur de această izbucnire a sa.

— Știu, răspunse Nelli scurt, pentru că el n-a vrut s-o primească pe mămica și... și a alungat-o...

Am băgat de seamă că Nikolai Sergheici vru să răspundă ceva, să obiecteze, de pildă, că bătrânul nu și-a mai primit fiica pentru că, de fapt, ea își meritase pedeapsa, dar se uită la noi și amuți.

— Și unde locuiați când bunicul n-a vrut să vă primească? o descusu Anna Andreevna, care simți deodată dorința îndărătnică de a continua discuția tocmai în acest sens.

— Când am sosit aici, l-am căutat mult timp pe bunicul, răspunse Nelli, dar nu l-am mai putut găsi. Mămica mi-a spus atunci că bunicul fusese mai înainte tare bogat, că a vrut chiar să facă și o fabrică, dar că pe urmă a sărăcit, pentru că omul acela cu care plecase mama îi luase toți banii bunicului și nu i-i mai dăduse înapoi. Mi-a spus-o chiar mama.

— Hm... făcu bătrânul.

— Și mi-a mai spus, adăugă Nelli însuflețindu-se din ce în ce mai mult și vrând parcă să-i răspundă lui Nikolai Sergheici, deși se adresa Annei Andreevna, mi-a spus că bunicul e tare supărat pe dânsa și că numai ea e vinovată de toate astea în fața lui, că nu mai are în lumea întreagă pe nimeni decât pe bunicul. Și când îmi povestea, plângea tot timpul... „El n-are să mă ierte, o auzeam, când ne întorceam noi în țară, dar poate că, văzându-te pe tine, o să te îndrăgească și pentru tine o să mă ierte și pe mine.” Ea mă iubea mult și când îmi spunea toate astea, mă îmbrățișa și mă săruta, dar se temea să se ducă la bunicul. Pe mine mă învăța să mă rog pentru dânsul, se ruga și ea și mi-a mai povestit mămica multe, multe alte lucruri; cum fusese pe când trăise la bunicul și cum ținuse el la dânsa mai presus decât la orice pe lume. Cum îi cânta ea la pian și-i citea cărți seara, iar bunicul o săruta și-i făcea cadouri... Multe cadouri, încât o dată chiar s-au certat din pricina asta; de o zi a mamei bunicul crezuse că mama nu știe ce cadou are să-i aducă, dar mama aflase mai demult ce-i pregătise el. Căci mămica ar fi vrut să aibă cercei, iar

bunicul îi spunea mereu că are să-i aducă o broșă, nu cercei; și i-a adus totuși cercei; însă când a văzut că mămica știa că în pachețel sunt cercei, și nu broșă, s-a supărat, că, adică, de ce a știut - și o jumătate de zi n-a mai vorbit cu mămica; pe urmă însă, tot el a venit la ea s-o sărute și i-a cerut iertare...

Nelli povesti toate astea cu atâta înflăcărare, încât până și obrajii ei palizi, de bolnavă, se îmbujorară.

Aciuiată în ungherul ei de la subsol, îmbrățișându-și și sărutându-și fetița (de altfel, singura bucurie care-i mai rămăsese în viață), *mămica* ei stătuse, se vede, de multe ori de vorbă cu micuța Nelli despre fericitele zile de altădată. Și o plânsese fără a bănui ce răsunet vor stârni vorbele ei in inima precoce a acestui copil bolnav și extrem de sensibil.

Aci însă Nelli parcă-și reveni, se uită bănuitoare în jur și tăcu. Bătrânul se încruntă și porni iar să bată darabana cu degetele în masă; Annei Andreevna îi picură din ochi o lacrimă pe care și-o șterse tăcută cu batista.

— Mămica a sosit aici tare bolnavă, reluă Nelli cu glasul aproape stins. O durea pieptul. L-am căutat mult timp pe bunicul, fără să-l putem găsi; noi stăteam într-un ungher la subsol.

— Într-un ungher, așa bolnavă cum era?! strigă Anna Andreevna.

— Da... într-un ungher... întări Nelli. Căci mămica era săracă. Și-mi spunea, adăugă însuflețindu-se, că nu e păcat să fii sărac, ci-i păcat să fii bogat și nedrept cu alții... iar pe ea Dumnezeu o pedepsește.

— Și unde stăteați voi, pe Vasilievski? La Bubnova ceea? o iscodi bătrânul, întorcându-se însă către mine, parcă pentru a arăta oarecare nepăsare în întrebarea lui. Iar întrebarea o pusese așa, ca și cum s-ar fi simțit jenat să tacă.

— Nu, nu acolo... Mai întâi pe Mesceanskaia, răspunse Nelli. Aveam acolo o încăpere tare întunecoasă și umedă,

urmă după o pauză, și mămica s-a îmbolnăvit rău, dar pe atunci putea încă să umble. Eu îi spălam rufele și ea nu mai contenea cu plânsul. Mai stăteau acolo și o băbuță, căpităneasa, și un funcționar bătrân, care venea mereu beat și în fiecare noapte țipa și făcea scandal. Mi-era tare frică de el. Mămica mă lua în pat lângă dânsa, mă îmbrățișa și tremura toată, iar funcționarul zbiera și înjura. A vrut odată s-o omoare pe căpităneasă, care era tare bătrână și călca sprijinită în baston. Iar mamei i s-a făcut milă de ea și a vrut s-o apere; atunci funcționarul a lovit-o pe mămica și eu l-am lovit pe funcționar...

Nelli se opri. Amintirile o tulburaseră, ochi îi scânteiau.

— Dumnezeule! strigă Anna Andreevna, ascultând cu multă luare-aminte povestirea Nelliei, care i se adresa mai ales ei.

— Atunci mămica a ieșit din casă, continuă Nelli, și m-a luat și pe mine cu dânsa. Era încă ziuă. Am cutreierat așa pe străzi până seara, și mămica tot plângea, și mergea ducându-mă de mână. Obosisem tare; nici nu mâncasem în ziua aceea. Mămica vorbea singură, iar mie îmi spunea mereu: „Să rămâi săracă, Nelli, iar după ce mor eu, să nu asculți nimic din ce-o să-ți spună alții. Să nu te duci la nimeni; să rămâi singură, săracă și să muncești, iar dacă n-ai să găsești de lucru, mai bine să cerșești, dar la ei să nu te duci”. Pe înserat, când traversam o stradă mare, dintr-o dată mama a început să strige: „Azorka! Azorka!” și, ca din pământ, un câine mare ogârjit alergă la mămica scheunând și gudurându-se; ea se sperie, se opri palidă, țipă deodată și se aruncă în genunchi la picioarele unui bătrân înalt, care mergea sprijinit în baston și privea numai în pământ. Bătrânul acela înalt era bunicul și era atât de slab și de prost îmbrăcat... Atunci l-am văzut eu pentru întâia oară. Și bunicul s-a speriat grozav, a pălit, văzând-o pe mămica prăbușindu-se la picioarele lui și îmbrățișându-i-le, dar pe urmă s-a smucit a împins-o în lături, a izbit cu bastonul în pavaj și s-a îndepărtat repede de noi. Azorka a mai rămas;

scheuna și o lingea pe mămica pe obraz, pe urmă a fugit și el după bunicul, l-a apucat de pulpana paltonului și l-a tras înapoi, însă bunicul l-a lovit cu bastonul. Azorka a alergat din nou la noi; atunci, bunicul l-a strigat, iar câinele a fugit după el, urlând. Mămica zăcea jos, ca moartă. În jurul nostru se adunase lume multă, au venit și polițiști. Eu țipam și încercam s-o ridic. Pe urmă s-a ridicat singură, s-a uitat împrejur și a venit după mine. Am dus-o acasă. Oamenii au rămas mult timp uitându-se în urma noastră și clătinând din cap...

Nelli se opri să răsufle și să-și mai adune puterile. Era foarte palidă, dar în privirea ei citeai hotărâre. Se vedea că e decisă, în sfârșit, să spună totul. Căpătase în clipa aceea chiar un aer de sfidare.

— De, observă Nikolai Sergheici cu glasul nesigur și cu un fel de enervare, de, mămica ta își jignise tatăl și el a respins-o pe drept cuvânt...

— Și mămica spunea la fel, reluă brusc Nelli, când mergeam spre casă ea-mi tot spunea: „Este bunicul tău, Nelli, și eu sunt vinovată în fața lui, iar el m-a blestemat pentru asta, de aceea Dumnezeu mă și pedepsește". În seara aceea și-n zilele care urmară ea-mi repeta mereu asta. O spunea ca în neștire...

Bătrânul nu mai rosti nimic.

— Dar pe urmă, cum de v-ați mutat într-altă locuință? făcu Anna Andreevna, care nu contenea să plângă încetișor.

— În noaptea aceea mămica s-a îmbolnăvit, iar căpităneasa descoperi pentru noi toți ungherul de la Bubnova; a treia zi, împreună cu căpităneasa, ne-am mutat acolo; iar după ce ne-am mutat, mămica a căzut la pat și trei săptămâni a zăcut așa bolnavă, iar eu am îngrijit-o. Bani nu mai aveam de loc, ne ajuta cu câte ceva căpităneasa și Ivan Alexandrîci.

— Dricarul, gazda lor, spusei eu, lămurindu-i.

— Când s-a ridicat din pat și a început să umble, mămica mi-a povestit și despre Azorka.

Nelli se opri. Bătrânul era parcă bucuros de faptul că venise vorba despre Azorka.

— Ei, ce ți-a povestit despre Azorka? întrebă și se aplecă și mai mult în fotoliu, vrând parcă să-și ascundă și mai bine fața și să privească în jos.

— Îmi tot vorbea despre bunicul, răspunse Nelli, și când era bolnavă, și când aiura, mereu despre el o auzeam pomenind. După ce a început să se însănătoșească, din nou mi-a povestit cum trăise ea mai înainte... și atunci și-a amintit și despre Azorka; odată, undeva afară din oraș, lângă o apă, întâlnise niște băieți care-l duceau pe Azorka legat cu funia ca să-l înece; mămica le-a dat bani și l-a cumpărat de la ei. Bunicul, când l-a văzut, a râs grozav de el. Numai că Azorka fugi de la ei. Mămica plângea, iar bunicul, speriat, a făgăduit că dă o sută de ruble celui care i l-o aduce îndărăt. A treia zi l-au adus, iar bunicul a plătit suta de ruble; de atunci l-a îndrăgit pe Azorka; mămica însă îl iubea atât de mult, încât îl suia și în pat. Tot ea mi-a spus că altădată Azorka umblase pe stradă cu niște comedianți, știa să facă frumos, ducea în spinare o maimuță, se pricepea să țină între labe pușca și știa să facă multe alte lucruri... Iar când mămica a plecat de la bunicul, a rămas Azorka în loc; oriunde se ducea, bunicul îl lua cu dânsul; de aceea, când l-a văzut pe Azorka, mămica a înțeles că și bunicul trebuie să fie pe-aproape...

Probabil că bătrânul se așteptase să audă cu totul altceva despre Azorka și iar începu să se încrunte. Nu mai puse nici o întrebare.

— Și de atunci nu l-ați mai văzut niciodată pe bunic? întrebă Anna Andreevna.

— Ba da, după ce mămica s-a făcut mai bine, l-am întâlnit eu o dată pe bunic. Mă duceam la prăvălie, după pâine; când numai ce văd un om cu Azorka; mă uit, și-l recunosc pe bunicul. M-am dat la o parte și m-am lipit de

un zid. Însă bunicul s-a uitat la mine, s-a uitat lung și era atât de înfricoșător, că m-am speriat de dânsul; apoi a plecat mai departe. Azorka mă ținuse minte, se vede, pentru că începu să sară în jurul meu și să-mi lingă mâinile. M-am dus repede acasă, dar uitându-mă înapoi, am văzut că bunicul intrase în prăvălie. M-am gândit atunci că o fi vrând să întrebe de mine și m-am speriat și mai tare; acasă, nu i-am spus mamei nimic, ca să nu se îmbolnăvească iar. A doua zi, nu m-am mai dus la prăvălie, sub cuvânt că mă doare capul, iar a treia zi n-am mai întâlnit pe nimeni, dar mi-a fost atât de frică, încât m-am dus și m-am întors tot într-o fugă. A patra zi, însă, de-abia cotisem după colț, că m-am întâlnit drept în față cu bunicul; era și Azorka cu el. Am rupt-o la fugă și am apucat-o pe altă stradă. Vream să intru în prăvălie pe cealaltă parte, însă acolo iar am dat de bunicul și m-am speriat așa tare, că m-am oprit țintuită locului. S-a oprit și bunicul în fața mea și iar m-a privit lung; pe urmă m-a mângâiat pe cap, m-a luat de mână și m-a dus cu el, iar Azorka venea în urma noastră și dădea din coadă. Atunci am văzut că bunicul nu se mai ține drept, că, mergând, se tot sprijină în baston și că mâinile îi tremură într-una. M-a dus până la tarabagiul din colț care vindea turtă dulce și mere. Mi-a cumpărat un cocoșel de turtă dulce, și un peștișor, și o acadea, și un măr, dar pe când scotea banii dintr-un portofel de piele, mâinile îi tremurau atât de tare, încât scăpă un pitac și eu i-l ridicai de pe jos. El îmi dădu mie pitacul și dulciurile, apoi, după ce mă mângâie iarăși pe cap, fără să-mi spună o vorbă, plecă.

Când m-am întors acasă, i-am povestit mămichii tot; și cum la început îmi fusese frică de el, și cum mă ascunsesem. Mai întâi mămica nu m-a crezut, dar pe urmă s-a bucurat atât de mult, încât toată seara mi-a pus fel de fel de întrebări, m-a sărutat și a plâns, iar după ce i-am povestit totul mi-a poruncit o dată pentru totdeauna să nu mă mai tem de el, căci dacă bunicul vine pe aici ca să mă

vadă, înseamnă că mă iubește. Mi-a spus să fiu drăguță cu dânsul și să-i vorbesc. Iar a doua zi m-a trimis de dimineață pe stradă de câteva ori, deși îi spusesem că bunicul nu trece pe acolo decât pe înserat. Venea și dânsa în urma mea, ascunzându-se după câte un colț; așa a făcut și-n ziua următoare, dar bunicul n-a venit; în zilele acelea a tot plouat și mămica a răcit rău, pentru că ieșea să mă petreacă după poartă, așa că iar căzu la pat.

Bunicul nu s-a mai arătat decât peste o săptămână și atunci mi-a cumpărat iar un peștișor, și un măr, și iar nu mi-a vorbit nimic. Dar când a plecat de lângă mine, m-am luat tiptil după el, căci mă hotărâsem dinainte să aflu unde stă și să-i spun mamei. Mergeam la oarecare depărtare în urmă, pe cealaltă parte a străzii, ca să nu mă vadă. Locuia foarte departe, dar nu acolo unde a stat el mai pe urmă și unde a murit, ci pe strada Gorohovaia, tot într-o casă mare, la etajul al treilea. Am aflat toate astea și m-am întors acasă târziu. Mămica era tare neliniștită, căci nu știa ce s-a întâmplat cu mine. Când i-am povestit însă, s-a bucurat mult și a vrut să se ducă la bunicul chiar a doua zi, pe urmă însă i-a fost frică să meargă și așa nu s-a putut hotărî trei zile în șir și nu s-a dus. Pe urmă m-a chemat și mi-a spus: uite ce e, Nelli, eu sunt acum bolnavă și nu pot umbla; i-am scris bunicului tău o scrisoare; du-te și dă-i-o. Să iei însă seama, Nelli, ce are să spună și ce are să facă, după ce o va citi; tu îngenunchează în fața lui, sărută-l și roagă-l s-o ierte pe mămica ta... Și ce-a mai plâns mămica, și tot mă săruta, și mă binecuvânta de drum; s-a închinat și lui Dumnezeu, și pe mine m-a pus în genunchi la icoană, și cu toate că era tare bolnavă, a ieșit și m-a petrecut până la poartă; m-am uitat înapoi de vreo câteva ori și am văzut-o tot acolo, uitându-se după mine...

Sosind la bunic, am deschis ușa, ușa nu era încuiată. L-am găsit la masă, mânca pâine cu cartofi; Azorka stătea lângă el, se uita cum mănâncă și da din coadă. Și locuința aceea avea ferestrele joase, întunecate, iar în cameră nu

era decât o masă și un scaun. Bunicul sta singur. Când am intrat, s-a speriat atât de tare, că i-a pierit sângele din obraz și a început să tremure. M-am speriat și eu și n-am putut să-i spun nimic, ci doar m-am apropiat și am pus scrisoarea pe masă. Când a văzut-o, s-a înfuriat, s-a ridicat în picioare, a înhățat bastonul cu o mână și a vrut să mă lovească, dar n-a dat, ci numai m-a scos pe ușă afară și m-a îmbrâncit. Înainte de a apuca însă să cobor primele trepte, ușa s-a deschis din nou și el mi-a aruncat la picioare scrisoarea nedesfăcută. M-am întors acasă și i-am povestit totul mamei. De atunci, boala a doborât-o și mai rău pe mama.

CAPITOLUL VIII

În clipa aceea un tunet puternic cutremură văzduhul și primii stropi mari de ploaie loviră în geam. În cameră se făcu deodată întuneric. Speriată, bătrâna își făcu semnul crucii. Rămaserăm cu toții nemișcați și tăcuți.

— Trece repede, vesti bătrânul, uitându-se înspre ferestre; apoi se sculă și se plimbă un timp prin cameră.

Nelli îl urmărea cu o privire iscoditoare. Era într-o stare de tulburare bolnăvicioasă. Mi-am dat seama de acest lucru. Ea însă îmi ocolea privirea.

— Ei, și mai departe? se interesă Nikolai Sergheici, reluându-și locul în fotoliu.

Nelli se uită speriată în jur.

— Și nu l-ai mai văzut pe urmă de loc pe bunicul tău?

— Ba da, l-am văzut...

— Atunci, povestește-ne, drăguță, spune-ne, o îndemnă Anna Andreevna.

— După aceea nu l-am mai văzut trei săptămâni, reluă Nelli, până a dat iarna și a căzut zăpada. Când l-am întâlnit

iarăși, în același loc, m-am bucurat mult... deoarece mama era tare amărâtă că el nu mai apare. De cum l-am zărit, am fugit înadins pe cealaltă parte a străzii, ca să vadă că fug de dânsul. Uitându-mă însă înapoi, mi-am dat seama că el grăbise pasul după mine, iar mai pe urmă începu chiar să alerge, strigându-mă din urmă: „Nelli, Nelli!” Azorka fugea și el. Mi s-a făcut milă și m-am oprit. Bunicul s-a apropiat de mine, m-a luat de mână și am pornit cu el; când a văzut că plâng, s-a oprit, s-a uitat la mine, s-a aplecat și m-a sărutat. Atunci i-a sărit în ochi că am ghetele rupte și m-a întrebat dacă nu mai am altele. I-am spus repede că mămica nu are bani și că gazda ne dă numai din milă câte ceva de mâncare. Bunicul n-a zis nimic, dar m-a dus în piață, mi-a cumpărat niște ghete și m-a pus să le încalț chiar acolo; pe urmă am mers cu el la Gorohovaia, dar înainte de asta a intrat cu mine într-o prăvălioară și a cumpărat cozonac și două bomboane, iar când am ajuns în camera lui mi-a spus să mănânc cozonacul și s-a uitat cum mănânc, pe urmă mi-a dat și bomboanele. Azorka și-a suit labele pe masă și a cerut și el cozonac și i-am dat și lui, iar pe bunic l-a apucat râsul. Pe urmă m-a așezat lângă dânsul, m-a mângâiat pe cap și m-a întrebat dacă am învățat carte și ce anume știu? I-am răspuns, iar el mi-a poruncit ca de îndată ce am să pot, să vin în fiecare zi pe la ora trei la dânsul, că are să mă învețe el carte. Pe urmă mi-a spus să mă întorc cu spatele și să mă uit pe fereastră, până când îmi spune el să mă întorc spre dânsul. Am stat așa, dar o dată mi-am întors pe furiș capul și am văzut că-și desfăcuse perna la un colț de jos, de unde a scos patru ruble. După ce le-a scos, a venit lângă mine și mi le-a dat. „Astea-s numai pentru tine”. Am luat banii, dar pe urmă m-am gândit puțin și i-am spus: „Dacă sunt numai pentru mine, nu-i iau.” Atunci bunicul s-a supărat și mi-a zis: „Ia-i cum vrei, și du-te”. Am ieșit, dar de data asta nici măcar nu m-a sărutat.

Când m-am întors acasă, i-am povestit totul mamei. Ea se simțea din ce în ce mai rău. Pe la gazda noastră venea un student ca s-o îngrijească și i-a spus să ia doctorii.

Mă duceam deseori la bunicul: așa-mi poruncise mămica. Bunicul a cumpărat Noul Testament și o carte de geografie și a început să mă învețe: uneori însă se apuca să-mi povestească de la dânsul ce fel de țări există pe pământ, și ce fel de oameni trăiesc în ele, și ce fel de mări sunt, și ce a fost mai înainte vreme, și cum Hristos ne-a iertat pe toți. Îi plăcea mult când îi puneam întrebări: de aceea am început să-l întreb tot mai des și el îmi povestea, și despre Dumnezeu mi-a vorbit mult. Alteori, în loc să învățăm, ne apucam să ne hârjonim cu Azorka, fiindcă Azorka mă iubea mult; eu l-am învățat să sară peste baston, și bunicul făcea mare haz de asta și mă dezmierda. Numai că bunicul râdea destul de rar. Uneori vorbea mult, dar pe urmă amuțea deodată și rămânea așa, parcă ar fi adormit, însă ochii îi erau deschiși. Și sta așa până se însera, iar pe înserat se făcea mai bătrân și înfricoșător... Uneori, când veneam pe la dânsul, se întâmpla să-l găsesc stând îngândurat pe scaunul lui, fără să audă ce se petrece în jur. Azorka moțăia și el, culcat la picioarele bunicului. Așteptam așa cât așteptam, apoi începeam să tușesc dar bunicul nici nu întorcea capul. Atunci plecam. Acasă, mămica mă aștepta cu nerăbdare; ea stătea în pat, iar eu îi povesteam tot, tot, până se făcea noapte, îi povesteam într-una, iar ea asculta într-una despre bunicul: ce făcuse el în ziua aceea, și ce-mi povestise, ce fel de istorioare, și ce lecții mi-a dat să învăț. Iar când îi spuneam despre Azorka, precum că l-am învățat să sară peste băț și că bunicul făcuse haz, atunci începea să râdă și ea și râdea mult timp, și se bucura, și iar mă punea să-i mai spun o dată; după aceea începea să se roage. Și mie un lucru nu-mi ieșea din cap: cum vine asta că ea îl iubește atât de mult pe bunicul, iar el n-o iubește de loc? Și când m-am dus apoi la dânsul, i-am povestit înadins cât de mult îl iubește mămica. El m-a

ascultat posomorât și încruntat; m-a ascultat, dar nu a spus nici o vorbă. Atunci l-am întrebat că de ce mămica îl iubește atâta, încât mereu mă întreabă despre el, pe când dânsul niciodată nu mă întreabă nimic de ea. Atunci bunicul s-a supărat și m-a dat afară din cameră: am stat puțin după ușă, până când el a deschis și m-a chemat iar înăuntru; dar a fost tot timpul supărat și n-a scos o vorbă. Când am început mai apoi să citim la religie, iarăși l-am întrebat, de ce, dacă Isus Hristos a spus: iubiți-vă unii pe alții și iertați greșelile greșiților voștri, el totuși nu vrea s-o ierte pe mămica? Atunci deodată a sărit și a început să țipe la mine, spunând că mămica m-a învățat să-i vorbesc așa și m-a dat iarăși afară, spunându-mi că nici să nu mai îndrăznesc a-i călca pragul. Iar eu i-am răspuns că și-așa n-am să mai vin, și am plecat... A doua zi, bunicul s-a mutat într-o altă locuință...

— V-am spus că ploaia o să treacă repede, uite că a și stat, iese soarele... privește, Vanea, zise Nikolai Sergheici cu ochii spre fereastră.

Anna Andreevna îl privi extrem de nedumerită și deodată ochii acestei bătrâne, supuse și temătoare până atunci, scăpărară de indignare. O prinse în tăcere pe Nelli de mână și și-o așeză pe genunchi.

— Povestește-mi mie, îngerașul meu, o rugă dânsa, că eu te ascult... Nu-i lua în seamă pe cei cu inima de piatră...

Dar nu isprăvi, căci o podidi plânsul. Nedumerită și speriată, Nelli mă privi întrebător. Bătrânul înălță din umeri, și, în aceeași clipă, își întoarse fața.

— Spune mai departe, Nelli, o îndemnai.

— Trei zile n-am mai fost pe la el, continuă ea: în timpul ăsta mama s-a simțit și mai rău. Toți banii ni se isprăviseră, nu mai aveam cu ce să cumpărăm doctorii și nici de mâncare, pentru că și gazdele noastre nu aveau nimic și începuseră a ne scoate ochii că trăim pe socoteala lor. Așa că în dimineața celei de-a treia zile m-am sculat și am început să mă îmbarc. Mămica m-a întrebat unde mă

duc. I-am spus: la bunicul, să-i cer bani și ea s-a bucurat mult, pentru că îi povestisem totul, cum m-a alungat și-i mai spusesem că de acum înainte nu vreau să mă mai duc la el, deși plânsese și mă rugase să mai merg. Când am ajuns la locuința lui, am aflat că se mutase și m-am dus să-l caut la noua locuință. Ajungând acolo, când el se pomeni cu mine înăuntru, sări de pe scaun, se repezi la mine și bătu din picior furios; i-am spus însă îndată că mămica-i tare bolnavă, că ne trebuie cincizeci de copeici pentru doctorii și că n-avem nici ce mânca. Bunicul a țipat la mine, m-a împins pe scară afară și a încuiat ușa în urmă. Pe când mă îmbrâncea însă, i-am spus c-o să mă așez pe scară și că n-o să măi mișc de acolo până când nu-mi dă bani. Așa am și făcut. După un timp, el crăpă ușa și, văzându-mă acolo, o închise iar. A trecut apoi mult, el a deschis iar, m-a văzut și iar a închis. Și tot așa de mai multe ori, deschidea și se uita la mine. Până când, în cele din urmă, a ieșit cu Azorka, a încuiat, a trecut pe lângă mine fără să-mi spună un cuvânt măcar și s-a dus. Nici eu n-am scos nici o vorbă, ci am rămas așa și am stat pe scară până s-a întunecat.

— Draga de ea, strigă Anna Andreevna, păi nu ți-a fost frig să stai acolo pe scară.

— Eram cu șubița pe mine, răspunse Nelli.

— Ei și ce dacă erai cu șubița... mititica mea? Of, cât ai avut de suferit! Ei, și ce-a mai făcut bunicul tău?

Buzele fetiței începură să tremure, dar cu un efort extraordinar ea se stăpâni.

— Bunicul s-a întors după ce se lăsase întunericul nopții, iar când a urcat scara și a dat de mine, a strigat: „Cine e?” I-am spus că sunt eu. Mă crezuse, pesemne, de mult plecată. Văzând însă că tot mai eram acolo, s-a mirat mult și mult timp a stat nemișcat în fața mea. Apoi deodată a izbit treptele cu bastonul, s-a repezit la ușă, a descuiat-o și peste câteva clipe s-a întors cu niște bănuți de aramă, tot de câte cinci copeici, și a aruncat cu ele în mine pe scară.

„Na, ține, mi-a strigat, e tot ce mai am și spune-i maică-ti că o blestem!” apoi a închis ușa. Părăluțele acelea s-au împrăștiat pe scară. Am început să le adun pe întuneric, dar pasămite bunicul și-a dat seama că banii se împrăștiaseră care încotro și că pe întuneric îmi va fi greu să-i adun. Atunci a descuiat ușa, a scos o lumânare și la lumina ei i-am putut aduna repede. M-a ajutat și el, zicând că trebuie să fie în total șaptezeci de copeici, și a plecat. Acasă, am dat banii mamei și i-am povestit totul; i s-a făcut și mai rău, iar eu am fost bolnavă toată noaptea și chiar a doua zi am avut fierbințeală, dar nu mă gândeam decât la un singur lucru, pentru că eram tare supărată pe bunicul. Când mămica a adormit, am pornit pe stradă, spre locuința bunicului și înainte de a ajunge acolo m-am oprit pe pod. Tocmai atunci, a trecut *acela*...

— Arhipov, lămurii eu, despre care v-am mai vorbit, Nikolai Sergheici; cel care a venit la Bubnova cu negustorul și a fost snopit în bătaie. Deci, Nelli atunci îl văzuse pentru prima dată... Continuă tu, Nelli.

— L-am oprit și i-am cerut bani, i-am cerut o rublă. El s-a uitat la mine și m-a întrebat: „O rublă?” „Da”, i-am răspuns. Atunci a râs și mi-a zis: „Hai cu mine!” Nu știam ce să fac, să merg, ori nu, când am văzut că se apropie un bătrânel cu ochelari în ramă de aur; mă auzise cum îi cerusem aceluia o rublă; s-a aplecat spre mine și m-a întrebat de ce vreau atâția bani. I-am mărturisit că mămica e bolnavă și că atâta-mi trebuie pentru doctorii. M-a întrebat unde stau. A notat într-un carnet și mi-a dat o hârtie de o rublă. Acela însă, când l-a zărit pe bătrânelul cu ochelari, s-a grăbit să plece și nu m-a chemat să vin cu el. Am intrat apoi într-o prăvălioară și am schimbat rubla în bani de aramă; am înfășurat treizeci de copeici într-o hârtiuță, și le-am pus deoparte pentru mămica, iar șaptezeci de copeici nu le-am mai înfășurat în hârtiuță, le-am ținut strâns în mână și m-am dus cu ele la bunicul.

Când am ajuns, am deschis ușa și i-am zvârlit din prag toți bani care se rostogoliră pe dușumea.

— Poftim, ia-ți banii! i-am spus. Mămichii nu-i trebuie banii matale, pentru că o blestemi; apoi am trântit ușa și am fugit.

Ochii fetiței scăpărară și cu un aer naiv provocator îl privi țintă pe bătrân.

— Bine i-ai făcut, aprobă Anna Andreevna, fără să se uite la Nikolai Sergheici și o strânse la pieptul ei pe Nelli, așa-i trebuia! Bunicul tău a fost un om rău și crud...

— Hm! făcu Nikolai Sergheici.

— Ei și, mai departe? întrebă nerăbdătoare Anna Andreevna.

— Nu m-am mai dus de loc la bunicul și nici el n-a mai trecut pe strada noastră, răspunse Nelli.

— Și ce-ați făcut tu și mămica ta? Of, sărmanele de voi!

— Mămica se simțea tot mai rău și rareori mai putea să se dea jos din pat, spuse Nelli. Vocea îi tremură și se frânse. Iar bani nu mai aveam, așa că am început să umblu cu căpităneasa. Ea se ducea să cerșească pe la casele oamenilor, sau oprea oameni de inimă pe stradă rugându-i s-o ajute; din asta trăia. Mi-a spus că nu este cerșetoare, că are hârtii în care scrie că e căpitănească și că a sărăcit. Hârtiile acelea le arăta oamenilor și pentru asta era miluită. Pe-atunci mi-a și spus ea că nu-i rușine să cerșești de la mulți. Umblam împreună și trăiam așa, din cerșit. Curând a aflat și mama despre asta, pentru că ceilalți chiriași au început să-i scoată ochii, spunându-i că este cerșetoare, iar Bubnova a venit și i-a spus să mă dea mai bine la dânsa decât să mă lase să cerșesc. Bubnova mai venise și altădată și-i oferise bani, dar mămica n-a vrut să-i primească; Bubnova zicea că de ce suntem așa de mândre și ne trimitea de mâncare. Când i-a spus însă despre mine, mămica a început să plângă și s-a speriat; Bubnova era beată și a ocărât-o. I-a zis că eu și așa sunt o cerșetoare, că umblu cu căpităneasa și chiar în seara aceea a alungat-o

pe căpitănească din casă. Când a aflat despre toate astea, mămica a plâns mult, pe urmă s-a dat jos din pat, s-a îmbrăcat, m-a luat de mână și am pornit împreună. Ivan Alexandrîci a vrut s-o oprească, dar ea nu l-a ascultat și am plecat. Abia se ținea pe picioare, mereu se așeza jos, pe stradă, iar eu o sprijineam, să nu cadă. Spunea că vrea să se ducă la bunicul și-mi cerea s-o conduc; se lăsase noaptea. Deodată, am ajuns într-o stradă mare; în fața unei case se opreau cupeuri, ieșea multă lume de acolo, toate ferestrele erau luminate și se auzea muzică. Mămica s-a oprit, m-a strâns la piept și mi-a spus: „Nelli, să rămâi săracă toată viața, să rămâi săracă, dar să nu te duci la ei, oricine te-ar chema, oricine ar veni. Și tu ai fi putut să fii acolo, între ei, bogată, cu rochii frumoase, dar nu vreau eu. Ei sunt răi și cruzi, iar tu să asculți de porunca mea: rămâi săracă, să muncești și să cerșești, iar dacă vine careva să te cheme, spune-i: nu vreau să merg la voi. Asta mi-a poruncit mămica, pe când era bolnavă, iar eu vreau s-o ascult cât oi trăi, adăugă Nelli cu vocea sugrumată de emoție și roșie la față ca para focului; toată viața mea am să slujesc și am să muncesc; și la voi tot pentru a sluji, pentru a munci am venit, nu vreau să stau la voi ca fiică…

— Ei, haide, haide, drăguțo! bâlbâi bătrânica îmbrățișând-o. Că doar mămica ta era pe atunci bolnavă, când te povățuia la toate astea.

— Ba era nebună, tăie scurt bătrânul.

— Fie și nebună! se răsuci Nelli brusc către el; chiar dacă era așa, ceea ce mi-a poruncit ea voi face toată viața. După ce mi-a spus toate astea a și leșinat acolo, pe stradă.

— Dumnezeule mare! exclamă Anna Andreevna, așa bolnavă cum era, și în stradă iarna?…

— Au vrut să ne ducă la poliție, dar un domn ne-a luat apărarea, m-a întrebat unde stăm, mi-a dat zece ruble și a poruncit vizitiului să o ducă pe mămica până acasă cu trăsura lui. După aceea mămica nu s-a mai sculat niciodată din pat, iar peste trei săptămâni a murit…

— Și tatăl ei... el ce-a făcut? N-a mai iertat-o? strigă Anna Andreevna.

— Nu, n-a iertat-o! răspunse Nelli chinuindu-se să se stăpânească. Cu o săptămână înainte de a muri, mă chemă lângă dânsa și-mi spuse: „Nelli, du-te încă o dată la bunicul tău, pentru ultima oară, și roagă-l să vie la mine și să mă ierte; spune-i că peste câteva zile am să mor și că am să te las singură pe lume. Mai spune-i că mi-e greu să mor așa...” Și m-am dus. M-am dus, am bătut la ușă, bunicul a deschis, dar când m-a văzut a și vrut să închidă; numai că eu m-am prins cu amândouă mâinile de ușă și i-am strigat: „Mămica e pe moarte, te cheamă, vino!...” El însă m-a îmbrâncit și mi-a trântit ușa în nas. M-am întors acasă, m-am culcat lângă mămica, am îmbrățișat-o și nu i-am mai spus nimic... M-a îmbrățișat și ea și nu m-a mai întrebat nimic...

Aci, Nikolai Sergheici se sprijini greoi pe masă, apoi se sculă, dar după ce ne cuprinse pe noi toți într-o privire tulbure și ciudată, se lăsă iarăși în fotoliu, de parcă l-ar fi părăsit puterile cu desăvârșire. Anna Andreevna nu se mai uită de loc la el, ci, plângând zdrobită, continua s-o strângă în brațe pe Nelli...

— În ultima zi, înainte să moară, către seară, mămica m-a chemat lângă dânsa, m-a luat de mână și mi-a spus: „Astăzi am să mor, Nelli”, a vrut să mai adauge ceva, dar n-a mai putut. Mă uitam la ea, iar dânsa parcă nici nu mă mai vedea, atâta doar că-mi strângea cu putere mâna. Mi-am tras mâna încetișor și am ieșit în fugă din casă. Am alergat tot drumul cât mă țineau picioarele, ca să ajung cât mai repede la bunicul. Când m-a văzut, a sărit de pe scaun și s-a holbat la mine atât de speriat, încât toată fața i s-a îngălbenit și tremura tot. L-am apucat de mână și i-am spus doar atât: „Moare!” De odată el începu să caute zăpăcit prin cameră, își luă bastonul și porni în goană după mine; ieșise fără pălărie, deși afară era frig. M-am întors și i-am adus pălăria, i-am pus-o pe cap și am luat-o amândoi

la fugă. Pe drum îl tot grăbeam și îi spuneam să ia un birjar, pentru că mămica o să moară din clipă în clipă; dar bunicul n-avea decât șapte copeici, toți banii lui. Oprea câte un birjar, se tocmea, dar birjarii râdeau de el, și râdeau și de Azorka, fiindcă Azorka fugea și el după noi. Și am fugit tot așa mereu. Bunicul obosise și răsufla greu, dar încă zorea și alerga. Deodată căzu jos și-i alunecă pălăria de pe cap. L-am ridicat, i-am așezat pălăria pe cap, l-am luat de mână și l-am dus așa după mine; când am ajuns acasă, se înnoptase... iar mămica era moartă. Când a văzut-o, bunicul își frânse mâinile, începu să tremure, apoi rămase încremenit la căpătâiul ei, fără să scoată o vorbă. M-am apropiat de mămica mea moartă, l-am apucat pe bunic de mână și i-am strigat: „Privește, om crud și rău ce ești, privește!... Uită-te la ea!” Atunci bunicul a scos un strigăt și s-a prăbușit fără simțiri...

Nelli sări de la locul ei, se smulse din îmbrățișarea Annei Andreevna și rămase în mijlocul odăii, palidă, istovită și înspăimântată. Dar Anna Andreevna se duse repede la ea, o luă iar în brațe și, ca într-o exaltare, rosti:

— Eu, eu am să-ți fiu de acum înainte mamă, Nelli, draga mea, iar tu vei fi ca și copilul meu! Da, Nelli, să plecăm, să-i lăsăm pe toți, pe cei răi și cruzi! Lasă-i să-și bată joc de oameni, că Dumnezeu, numai Dumnezeu o să-i socotească... Noi să plecăm amândouă, Nelli, hai de aici, haide!...

Niciodată mai înainte ori după aceea n-am mai văzut-o într-o asemenea stare și nici nu mi-aș fi închipuit că ar putea vreodată să se tulbure într-atâta. Nikolai Sergheici tresări, se îndreptă în fotoliu, apoi se ridică și, cu vocea sugrumată, întrebă:

— Încotro, Anna Andreevna?

— La ea, la fiica mea, la Natașa! ripostă bătrâna, trăgând-o pe Nelli după dânsa, spre ușă.

— Stai, așteaptă, așteaptă!...

— N-am ce să mai aștept, om rău și crud ce ești! Am așteptat destul, a așteptat și ea destul, acum, adio!

Spunând asta, bătrânica se întoarse, îl privi și-n clipa aceea rămase locului, încremenită: Nikolai Sergheici era lângă dânsa cu pălăria pe cap și încercând grăbit cu brațele-i slăbite și tremurătoare să-și pună paltonul.

— Cum, și tu?!... Vii și tu cu mine? strigă ea împreunându-și rugător mâinile și privindu-l neîncrezătoare, ca și cum n-ar fi îndrăznit să creadă într-o asemenea fericire.

— Natașa! Unde-i Natașa mea? Unde-i?! Unde-i fata mea? izbucni în sfârșit din pieptul bătrânului. Dați-mi-o înapoi pe Natașa mea! Unde-i? Unde-i?! și apucând bastonul pe care i-l întinsesem, se repezi spre ușă.

— A iertat-o! A iertat-o! exclamă Anna Andreevna.

Dar bătrânul nu mai apucă să ajungă până în prag. Brusc, ușa se deschise și în cameră năvăli Natașa, palidă, cu ochii scânteietori, ca în febră. Avea rochia mototolită și udă de ploaie. Basmaua cu care-și acoperise capul îi alunecase pe ceafă și în părul ei des sclipeau picături mari de ploaie. Intră, își văzu tatăl și cu un strigăt, întinzând mâinile către el, se prăbuși în genunchi la picioarele lui.

CAPITOLUL IX

El însă o și cuprinsese în brațe!...

Ridicând-o de jos, ca pe un copil, o duse în brațe și o așeză în fotoliul lui. Îngenunche în fața ei și-i săruta mâinile și picioarele. O săruta privind-o cu nesaț, de parcă nu-i venea să creadă că este iarăși lângă el, că o vede și o aude iarăși pe ea, pe Natașa, fata lui! Anna Andreevna, scăldată în lacrimi, o cuprinse și ea la rândul ei,

strângându-i capul la pieptul său și rămase așa nemișcată, incapabilă să rostească un cuvânt.

— Scumpa mea!... Viața mea... Bucuria mea!... repeta bătrânul fără șir, ținând-o de mâini și privindu-i ca un îndrăgostit fața palidă, trasă, însă tot frumoasă, și ochii înlăcrimați. Bucuria mea, copila mea! repeta el și iar tăcea, măsurând-o cu o încântare de nespus. Cine, cine mi-a spus că a slăbit? îngăimă el către noi, cu un zâmbet fugar, ca de copil, continuând să stea în genunchi în fața ei. E puțin cam trasă la față, e drept, puțin cam palidă, dar uitați-vă la ea cât e de drăguță! E chiar mai frumoasă decât înainte! adăugă el, oprindu-se fără să vrea, sugrumat de durere, de acea durere a bucuriei care îți răscolește sufletul.

— Dar scoală-te, tăticule! Scoală-te odată, îl ruga Natașa, că doar și eu vreau să te sărut...

— O, draga de ea! Auzi, auzi, Annușka, ce frumos mi-a cerut asta? și o îmbrățișă încă o dată, tremurând de emoție.

— Ba nu, Natașa, eu... eu trebuie să stau la picioarele tale până când, până când inima mea va auzi că m-ai iertat, pentru că niciodată, niciodată n-am să merit iertarea ta! Te-am respins, te-am blestemat, auzi Natașa, te-am blestemat pe tine, și am putut să fac una ca asta!... Iar tu, tu, Natașa, ai putut crede că te-am blestemat... doar ai crezut, nu-i așa că ai crezut? Nu, n-ar fi trebuit să crezi! Nu trebuia să crezi nimic, să nu fi crezut de loc, inimioară crudă ce ești! Și de ce n-ai venit la mine? Că doar ai știut cum am să te primesc!... O, Natașa, doar ții minte cât de mult te-am iubit eu înainte! Iar acum, în tot timpul ăsta, te iubeam de două ori pe atât, de o mie de ori mai mult decât înainte! Sângerând, te-am iubit! Mi-aș fi smuls sufletul, inima mi-aș fi smuls-o din piept, ca să ți-o arunc la picioare! O, bucuria mea!

— Dar sărută-mă odată, nemilosule, pe buze, pe obraz, sărută-mă așa cum mă sărută mama! bâigui Natașa cu vocea pierdută, plină de lacrimi de bucurie.

— Și ochișorii! Și ochișorii! Ții minte, ca altădată? repeta bătrânul, după ce o îmbrățișă lung. O, Natașa, ne-ai visat tu vreodată? Eu te visam aproape în fiecare noapte, și în fiecare noapte veneai la mine, și eu te plângeam, iar o dată tu ai venit așa cum veneai (ții minte?) când erai mică. Pe vremea când n-aveai decât zece anișori și abia începuseși să înveți la pian, ai venit într-o rochiță scurtă, cu niște pantofiori frumoși și cu mânuțele roșii... Annușka, ții minte, că avea pe atunci mânuțele cam roșii? Da, și ai venit la mine în vis, mi-ai sărit pe genunchi și m-ai îmbrățișat... Și tu, și tu, fetiță rea ce ești!! Și tu ai putut crede că te-am blestemat, că n-am să te primesc dacă te întorci la mine... Ascultă, Natașa! Eu am fost de multe ori la tine, maică-ta nici nu știa, și nimeni n-a știut, auzi? Ba stăteam pe sub ferestrele tale, ba așteptam ceasuri întregi, undeva pe un trotuar în apropierea porții tale! Doar-doar ai să ieși, ca să te văd măcar de departe! Câteodată seara, la fereastra ta ardea o lumânare; de câte ori n-am fost lângă casa ta, ca să văd măcar lumânarea aceea, măcar umbra să ți-o zăresc prin fereastră, ca să te binecuvântez pe timpul nopții. Dar tu, tu m-ai binecuvântat vreodată pentru noapte? La mine te-ai gândit? Ți-a spus inimioara vreodată că mă aflu sub fereastra casei tale? Și de câte ori iarna, târziu noaptea, n-am urcat scara și n-am așteptat în fața ușii, să aud cel puțin de acolo glăsciorul tău, să aud râsul tău! Că te-am blestemat? Păi, nu mai mult decât aseară am urcat până la tine, ca să te iert, dar m-am întors pe urmă de la ușă... O, Natașa!

El se sculă, o ridică puțin din fotoliu și-o strânse cu putere la piept.

— Iat-o iarăși aici, lângă inima mea! strigă copleșit. O, îți mulțumesc, Doamne, pentru tot, pentru tot, și pentru mânia, și pentru mila ta!... Și pentru soarele tău, care-și revarsă acum, după furtună, lumina asupra noastră! Pentru toată clipa asta, îți mulțumesc! O, las-să fim umiliți, las-să fim obidiți, dar acum suntem iarăși împreună, și las-

să se bucure acum acești oameni haini și trufași care ne-au umilit și ne-au obidit! Să dea ei cu piatra-n noi! Să nu-ți fie teamă, Natașa... Vom merge mână-n mână și am să le spun: aceasta-i fiica mea scumpă și iubită, un suflet nobil și neprihănit, copila mea dragă pe care voi ați obidit-o și ați umilit-o, dar pe care eu o iubesc și binecuvântez în vecii vecilor!...

— Vanea! Vanea!... îngăimă pierdută Natașa, întinzându-mi mâna din brațele tatălui ei...

O, n-am să uit niciodată că și-a adus aminte și de mine în clipa aceea.

— Dar unde e Nelli? întrebă bătrânul uitându-se împrejur.

— Așa e, unde o fi? exclamă bătrânica. Drăguța de ea! Am uitat de tot de dânsa!

Nelli nu mai era în cameră; neobservată de nimeni, ea trecuse în dormitor. Ne-am dus cu toții acolo. Am găsit-o în colțul de după ușă, unde se ascunsese, speriată, de noi.

— Nelli, ce-i cu tine, copila mea? făcu bătrânul voind s-a îmbrățișeze.

Dar ea se uită la el lung-lung...

— Mămica, unde e mămica mea? murmură ca de pe altă lume, unde-i, unde-i mămica mea? strigă încă o dată, întinzându-și mânuțele tremurătoare spre noi; și în clipa următoare scoase un țipăt îngrozitor, fața i se crispă și cuprinsă de-o criză cumplită, Nelli se prăbuși la pământ...

EPILOG
ULTIMELE AMINTIRI

Era pe la mijlocul lunii iunie. O zi cu arșiță și zăpușeală. Șederea în oraș devenea insuportabilă: peste tot - numai

praf, var, reparații, pietre încinse, aer otrăvit... Deodată, ce fericire! undeva, departe bubui un tunet; treptat, cerul se întunecă, un spulber de vânt se abătu năvalnic gonind înainte-i nori de praf; stropi răzleți, mari, grei, căzură pe pământ; apoi, fără de veste, ca și cum bagdadiile cerului s-ar fi desfăcut, un potop de ploaie se revărsă deasupra orașului. La o jumătate de ceas după aceea, când soarele reapăru pe cer, am deschis fereastra odăiței mele și am sorbit cu plămânii obosiți aerul curat și răcoros de afară. De bucurie, eram gata să las condeiul, să renunț la toate treburile, cu editor cu tot, și să alerg cât mai repede la ai noștri, pe Vasilievski Ostrov. Oricât de mare însă era ispita, reușii s-o alung și cu un fel de înverșunare mă năpustii iarăși asupra manuscrisului; trebuia să termin neapărat! Editorul îmi cerea lucrarea, altfel nu-mi dădea nici un ban. E drept că acolo, pe Vasilievski, eram așteptat; în schimb, seara voi fi liber, cu totul liber, ca vântul; seara aceea urma să mă răsplătească pentru ultimele două zile și două nopți în care izbutisem să scriu trei coli și jumătate de tipar.

Și, în sfârșit, iată-mi lucrul terminat; arunc condeiul cât colo și mă ridic; simt în spate și în piept junghiuri, iar la tâmple - vâjâieli. Îmi dau seama că în clipa asta am nervii cu totul zdruncinați, iar în urechi parcă-mi răsună ultimele cuvinte ale bătrânului meu doctor: „Hotărât lucru, nici un alt organism nu ar fi fost în stare să suporte o asemenea încordare, pentru că așa ceva este cu neputință!” Și totuși, deocamdată, iată că-i cu putință! Capul mi se învârte; de-abia mă țin picioarele; dar o bucurie de nespus îmi năpădește inima. Povestirea e terminată și editorul meu, deși îi datorez cam mult, îmi va da totuși ceva, când o să aibă prada în mâinile sale; îmi va da măcar vreo cincizeci de ruble - o sumă cum n-am mai văzut de mult! Libertate și bani!... Fericit, mi-am pus pălăria pe cap, mi-am luat manuscrisul subsuoară și am pornit repede ca să-l pot prinde acasă pe scumpul nostru Alexandr Petrovici.

Îl găsesc pregătindu-se de plecare. La rându-i, de-abia terminase și el o operațiune, ce-i drept, neliterară, dar în schimb foarte rentabilă și, expediind, în sfârșit, pe un samsaraș negricios, cu care stătuse vreo două ore până atunci în cabinetul său, îmi întinde prietenos mâna și, cu vocea lui obișnuită, simpatică și groasă, mă întreabă de sănătate. Alexandr Petrovici e un om tare de treabă și, fără nici o intenție de a glumi, pot spune că mă simt foarte îndatorat față de dânsul. Ce vină are el că în literatură n-a ajuns în viață decât *numai* editor? El a înțeles din capul locului că literatura are nevoie de un editor și s-a apucat la timp de această îndeletnicire; i se cuvine cinste și laudă, bineînțeles, ca editor...

Cu un zâmbet afabil, ia act că terminasem povestirea și că următorul număr al revistei sale este, în felul acesta, asigurat cu material pentru rubrica principală și se miră că izbutisem totuși să *isprăvesc* măcar ceva, îngăduindu-și să facă aici un spirit drăguț. Apoi merge la casa de fier, ca să-mi dea cele cincizeci de ruble făgăduite, întinzându-mi totodată tomul gros al unei reviste din tabăra adversă, din care îmi indică la rubrica de critică vreo câteva rânduri, unde se vorbește și despre ultimul meu roman.

Mă uit: este un articol scris de „scriptolog”. Nu s-ar putea spune că mă înjura, dar nici laude nu-mi aducea. Așa că sunt foarte mulțumit. Printre altele numitul „scriptolog” afirma despre scrierile mele că au în genere „un iz de sudoare”, vrând adică să dea a înțelege prin asta că atât de mult lucrez și transpir la ele, atâta le refac și le prelucrez, că ți se face și greață.

Editorul și cu mine facem mult haz. Îi destăinui că ultima mea nuvelă fusese scrisă în două nopți, iar acum în două zile și două nopți așternusem trei coli și jumătate de tipar - dacă ar ști asta „scriptologul” care-mi reproșa prea multă migăleală și moșmondeală!

— Și totuși, dumneata ești singurul vinovat, Ivan Petrovici. De ce lași să tărăgăneze treaba atât de mult, încât să fii nevoit pe urmă să lucrezi nopțile?

Alexandr Petrovici, firește, este un om foarte simpatic, deși are o anume meteahnă a lui; îi place să-și etaleze părerile literare tocmai în fața acelora care - după cum cred că bănuiește și el - îl cunosc ca pe degete. Eu însă n-am nici un chef să discut cu dânsul probleme de literatură; îmi iau banii și pun mâna pe pălărie. Alexandr Petrovici pleacă și el pe ostroave, la vila lui; auzind că vreau să ajung pe Vasilievski, îmi oferă să mă ia în cupeu.

— Știi că am un cupeu nou? Nu l-ai văzut încă, nu-i așa? E tare drăguț.

Coborâm spre ieșire. Cupeul, într-adevăr, este foarte drăguț, iar Alexandr Petrovici, ca proaspăt proprietar, simte o deosebită plăcere, ba chiar și oarecare nevoie sufletească, să-și conducă cunoscuții.

Pe drum, Alexandr Petrovici încearcă de câteva ori să atace iarăși probleme de literatură contemporană. Nu se sinchisește de mine și repetă imperturbabil fel de fel de idei de împrumut, auzite cu puțin înainte de pe la careva dintre literații în cuvântul cărora are deplină încredere și ale căror păreri le respectă. I se întâmplă, de altfel, să respecte lucruri uluitoare. Dar i se mai întâmplă uneori să și denatureze opiniile altora, ori să le plaseze cu totul anapoda, ajungând în aprecierile sale la adevărate aberații. Stau, îl ascult în tăcere și mă minunez de felurimea și pretențiozitatea pasiunilor omenești. „Ca să vezi cum e omul, mă gândesc: în loc să-și vadă de treburi și să se mulțumească a face parale, te trezești că mai vrea și glorie, glorie literară, glorie de eminent editor și critic. “

În clipa de față se străduiește să-mi facă o expunere amănunțită a unei idei literare, pe care cu vreo trei zile înainte o auzise chiar de la mine și împotriva căreia se ridicase, pentru ca acum să se dea drept autorul ei. Lui Alexandr Petrovici i se întâmplă însă cam des asemenea

scăpări de memorie și toți cunoscuții știu de această slăbiciune nevinovată a sa. Ce fericit este acum, perorându-mi în cupeul *lui*; ce mulțumit e de soarta sa, și ce încântat este! Poartă acum o conversație savantă în domeniul literaturii și am impresia că până și basul lui catifelat și agreabil are o rezonanță de erudiție. Încetul cu încetul, alunecă pe panta *liberalismului* și exprimă convingerea inocent sceptică cum că în literatura noastră și, în general, în toate literaturile, nu poate fi vorba de onestitate și modestie, ci numai de „bătăi și păruieli reciproce", mai ales în perioada când se fac abonamente la publicații. Îmi zic în sinea mea că Alexandr Petrovici ar fi dispus să considere pe oricare literat cinstit și sincer, tocmai pentru cinstea și sinceritatea lui, dacă nu chiar un imbecil, cel puțin un nătăfleț. Bineînțeles, o asemenea judecată nu putea fi decât rodul extremei inocențe a lui Alexandr Petrovici.

Eu însă nu-l mai ascult. Cobor din cupeul lui pe Vasilievski Ostrov și mă îndrept grăbit spre ai noștri. Iată, în sfârșit, și strada a treisprezecea, iată și căsuța lor! Anna Andreevna, zărindu-mă, îmi face un semn dojenitor cu degetul, dă din mâini și cu un *ssst!* prelung îmi dă de înțeles că nu trebuie să fac zgomot.

— Nelli, sărăcuța de ea, abia acum a adormit! îmi șoptește grăbită, te rog să nu mi-o trezești! Tare-i slăbită, sărmana! Ne temem pentru dânsa. Doctorul zice că deocamdată n-ar fi nici o primejdie. Dar parcă poți afla ceva ca lumea de la doctorul ăsta *al dumitale*! Și nu ți-e rușine, Ivan Petrovici? Te-am așteptat, te-am așteptat atâta la masă... de două zile n-ai mai dat pe aici!...

— Păi, v-am spus doar, încă de alaltăieri, că două zile n-am să pot veni, îi răspund și eu în șoaptă Annei Andreevna. Trebuia să termin o lucrare...

— Totuși, ne făgăduiseși să iei masa astăzi cu noi! De ce n-ai venit? Nelli anume pentru asta s-a sculat din pat, draga de ea. Am așezat-o noi într-un fotoliu comod și am

adus-o la masă: „Vreau, zice, să-l aștept pe Vanea cu voi împreună”, și când colo, Vanea al nostru - ia-l de unde nu-i! Uite, e aproape șase! Unde mi-ai umblat? încurcă-lume ce-mi ești! Atâta s-a necăjit, săraca, vai! de nici nu știam cum s-o mai împăcăm... Bine că a adormit. Nikolai Sergheici a ieșit în oraș; se întoarce la vremea ceaiului. Așa că, uite, mă zbat singură acum... Cică o să capete o slujbă; dar când mă gândesc, Ivan Petrovici, că postul pe care-or să i-l dea e tocmai la Perm, mi se strânge inima...

— Și Natașa unde-i?

— E în grădiniță, odorul mamii, în grădiniță! Du-te la dânsa... Nu prea e nici ea în apele ei. Nu mai înțeleg nimic... Of, Ivan Petrovici, de-ai ști cât mă doare sufletul! Tot zice că e veselă și mulțumită, dar nu-mi vine a crede... Du-te la dânsa, Vanea. Și să-mi spui pe urmă încetișor ce-i cu ea, m-auzi?

Eu însă n-o mai ascult ce zice și alerg într-un suflet în grădiniță. Grădinița de lângă casă n-are decât vreo douăzeci și cinci de pași în lungime și cam tot pe atâta în lățime, și-i plină toată de verdeață; se înalță acolo trei copaci bătrâni și pletoși, câțiva mesteceni tineri, câteva tufe de liliac și de caprifoi; e un colț cu niște tufe de zmeură, două straturi de căpșuni; două cărărui înguste și întortocheate șerpuiesc de-a lungul și de-a latul grădiniței. Bătrânul e încântat de ea și încearcă să ne încredințeze că în curând va avea acolo și ciuperci. Mai prețios mi se părea însă faptul că Nelli îndrăgise această grădiniță și că sta ceasuri întregi în mijlocul ei, într-un fotoliu; Nelli e acum idolul casei. Dar iat-o și pe Natașa! Mă întâmpină bucuroasă, întinzându-mi mâna. Ce trasă și palidă e la față! Și dânsa de-abia și-a revenit după boală...

— Ai terminat cu totul, Vanea? mă întreabă Natașa.

— Am și predat-o! Și sunt liber toată seara.

— Ei, slavă Domnului! Te-ai grăbit? Ai stricat multe foi?

— De, fără asta nu se poate! De altfel, n-a prea fost cazul. În momentele acestea de muncă în tensiune, nervii

îmi sunt totdeauna încordați la maximum; judec mai limpede, simt mai intens și mai adânc, până și verbul devine mai docil sub pana mea și se execută fără șovăieli, încât rezultatul e mult mai bun ori de câte ori lucrez încordat. Totul merge bine...

— Ah, Vanea, Vanea!

Bag de seamă că în ultima vreme pe Natașa o preocupă îndeaproape succesele mele literare și tot ce privește renumele meu de scriitor. Recitește tot ce am publicat în ultimul an; mă întreabă mereu despre planurile de viitor, se interesează de orice critică a lucrărilor mele, o necăjesc opiniile unora dintre critici și ține cu orice preț să-mi asigur o poziție superioară în literatură. Dorința aceasta și-o exprimă atât de hotărât și de stăruitor, încât mă și surprinde noua ei preocupare.

— Ai să-ți irosești talentul, Vanea, îmi spune ea, un efort prea mare poate să te extenueze, afară de faptul că-ți primejduiești și sănătatea. Ia exemplu de la S., care nu scrie decât o nuvelă la doi ani, iar N., în zece ani a scos doar un singur roman.[xxx] În schimb, cât de cizelate și finisate sunt scrierile lor! N-ai să întâlnești la ei nici o neglijență.

— Da, ei au existența asigurată și nu se angajează să scrie la termene fixe; pe câtă vreme eu... eu sunt o mârțoagă de poștă! Dar, la urma urmei, toate astea sunt fleacuri! Să vorbim despre altceva, draga mea. Ce mai e nou?

— Multe noutăți. Mai întâi și întâi am primit o scrisoare de la *el*...

— Alta?

— Alta.

Și-mi întinse ultima scrisoare a lui Alioșa. Era a treia de la despărțirea lor. Prima i-o trimisese încă de la Moscova și făcea impresia că a fost scrisă într-un fel de delir. O anunța că împrejurările s-au nimerit în așa fel, încât el nu poate în nici un caz să se întoarcă la Petersburg, după cum

proiectaseră la despărțire. În cea de a doua, se grăbea să anunțe că va sosi în câteva zile, ca să se cunune cât mai curând cu Natașa, deoarece pentru el acest lucru e hotărât definitiv și nimic în lume nu-l va împiedica să înfăptuiască ceea ce a hotărât. Totuși, tonul scrisorii lăsa să se vadă limpede că e disperat, că influențele străine apasă din plin asupra lui și că nici el însuși nu mai crede ceea ce spune. Mai scria, între altele, și despre Katia, că ea este pentru dânsul o adevărată providență, fiind unica făptură care-i mai aduce sprijin și alinare. Am deschis cu nerăbdare cea de a treia scrisoare.

Erau două file, acoperite în grabă cu un scris neciteț, dezordonat, incoherent, pătate cu lacrimi și cu cerneală. Alioșa începea prin a spune că se leapădă de Natașa și o îndemna să-l uite. Se străduia să-i demonstreze că o căsătorie între ei ar fi imposibilă, influențele străine, ostile sunt mai tari decât el și că, în sfârșit, așa și trebuia să se întâmple, deoarece și el, și Natașa ar fi nefericiți împreună, căci nu se potrivesc unul cu altul. Dar aci nu mai rezista, și, lăsând la o parte toate argumentele și raționamentele, fără a fi rupt și aruncat prima parte a scrisorii, mărturisea în continuare că se simte ca un criminal în fața Natașei, că e un om pierdut, incapabil de a se împotrivi voinței tatălui său, care sosise și el la țară. Mai arăta că nu se simte în stare să-i zugrăvească întreaga-i suferință; spunea, între altele că se simte în stare s-o facă fericită și începea deodată să argumenteze cât de potriviți sunt ei doi; respingea cu înverșunare toate argumentele contrarii ale prințului; disperat, înfățișa tabloul fericirii întregii lor vieți, care i-ar fi așteptat, dacă el s-ar fi căsătorit cu Natașa; în sfârșit, se căina pentru lipsa lui de curaj și-și lua rămas bun pentru totdeauna! Scrisoarea trăda mult zbucium și o adâncă frământare; o scrisese, probabil, într-o stare de extremă deznădejde și tortură sufletească. Mă podidiră lacrimile... Natașa îmi întinse și o altă scrisoare, de la Katia. Sosise în același plic cu a lui

Alioșa, dar lipită separat, într-un plic al ei. În câteva rânduri, pe scurt, Katia o încredința că într-adevăr Alioșa suferă, că plânge într-una și pare deznădăjduit, ba chiar e puțin bolnav, dar că ea veghează mereu lângă dânsul și că Alioșa va fi fericit. Totodată încerca s-o prevină pe Natașa să nu-și închipuie cumva că Alioșa a putut să se consoleze atât de repede și că durerea lui n-ar fi adevărată. „Nu te va uita niciodată, adăuga Katia, de altfel, nici n-ar putea să te uite vreodată, căci așa-i firea lui; el te iubește fără margini și te va iubi întotdeauna, iar dacă se va întâmpla să înceteze cândva a te iubi, a-ți duce dorul atunci când amintirea îi va vorbi despre dumneata, voi înceta eu însămi să-l mai iubesc din pricina asta…”

I-am restituit Natașei cele două scrisori. Ne-am privit îndelung, fără să rostim o vorbă. La fel făcurerăm și după citirea primelor două scrisori ale lui Alioșa; de altfel, în general, acum evitam amândoi să mai vorbim despre trecut, de parcă ne-am fi înțeles. Ea suferea nespus, vedeam asta limpede, dar nu vroia s-o arate nici chiar față de mine. După întoarcerea în casa părintească, zăcuse trei săptămâni, chinuită de o febră violentă, și abia acum se mai întremase. Nu prea vorbeam nici despre schimbarea apropiată ce avea să intervină în viața noastră, cu toate că știa foarte bine că bătrânul urmează să capete un post în altă parte și curând o să ne despărțim. Cu toate astea, Natașa era atât de atentă și de drăguță cu mine, se interesa cu atâta grijă de tot ce mă privea, asculta cu atâta atenție tot ce trebuia să-i povestesc în legătură cu mine, încât, la început, îmi venise destul de greu; mi se părea că ține să mă recompenseze oarecum pentru trecut. Curând însă, stinghereala aceasta îmi dispăru; am înțeles că era vorba de cu totul altceva, că *pur și simplu* mă iubea, mă iubea nemărginit, că nu putea trăi fără mine și fără să-mi poarte de grijă, că de aceea se și ocupa de tot ceea ce mă privea personal. Și mai cred că niciodată o soră nu și-a iubit într-o asemenea măsură fratele, cum m-a iubit pe

mine Natașa. Știam foarte bine că apropiata noastră despărțire o apăsa, că suferă; își dădea și ea foarte bine seama că nici eu nu pot trăi fără dânsa; dar nu vorbeam despre asta, deși discutam amănunțit despre evenimentele care se apropiau...

Am întrebat-o despre Nikolai Sergheici.

— Cred că se întoarce curând, mi-a răspuns, ne-a promis că la ora ceaiului va fi acasă.

— Tot pentru post umblă?

— Da. De altfel, postul pare să-i fie asigurat; și nu prea avea nevoie să meargă neapărat astăzi, adăugă ea îngândurată, putea s-o facă și mâine.

— Atunci, de ce a plecat?

— Din cauza scrisorii acesteia... E bolnav din pricina mea, adăugă Natașa după un răstimp, încât uneori îmi vine tare greu, Vanea. Am impresia că și în vis numai pe mine mă vede. Sunt convinsă că afară de gândul ce s-o fi petrecând cu mine, ce m-o fi frământând pe mine, nu-l mai preocupă nimic altceva. Resimte dureros orice umbră de îngândurare sau de tristețe pe care o observă la mine. Îmi dau seama cu câtă stângăcie se căznește uneori să se înfrângă și să ne facă să credem că nu se necăjește din pricina mea; și-l vezi atunci cum încearcă să pară vesel, să râdă și să ne distreze. Mămica, și ea, în asemenea clipe, parcă nu-i în toată firea și doar nici dânsa nu crede în veselia lui, că mereu o aud oftând... Tare-i neîndemânatică, sărmana... Nu cunoaște ascunzișuri! adăugă Natașa râzând. Să-ți spun, când a aflat tata că am primit scrisoarea asta, a făcut ce a făcut și a găsit un pretext să dispară, ca să nu dea ochi cu mine... Îl iubesc mai mult decât pe mine însămi, mai mult decât pe oricine pe lume, Vanea, adăugă ea plecându-și privirea și strângându-mi mâna, mai mult chiar decât pe tine...

Am străbătut de două ori grădinița, până când Natașa începu din nou să vorbească.

— Azi a fost Masloboev pe la noi, mai trecuse el și ieri, spuse ea.

— Da, în ultimul timp vă bate cam des pragul.

— Dar știi de ce vine? Mămica are o încredere oarbă în el. Și-l închipuie atoateștiutor (în privința legilor ăstora), încât poate aranja orice afacere. Știi ce i-a cășunat acuma? În sinea ei, regretă mult și o doare că n-am ajuns prințesă. Gândul acesta nu-i dă pace și mi se pare că i l-a mărturisit lui Masloboev. Cu tata se teme să vorbească despre asta și-și închipuie că Masloboev ar putea s-o ajute cumva, pe temeiul legii. Mi se pare că Masloboev n-o contrazice, iar ea îl cinstește cu vin, adăugă Natașa surâzând.

— De la pișicherul ăsta poți să te aștepți la orice. Dar de unde știi că e vorba despre așa ceva?

— Păi, mama singură s-a dat de gol... făcând unele aluzii...

— Și Nelli cum se simte? o întrebai.

— Mă și miram chiar, Vanea, că până acum n-ai întrebat nimic despre ea! mă dojeni Natașa.

Nelli era idolul casei. Natașa o îndrăgise mult și Nelli își deschisese în sfârșit inima cu desăvârșire. Biata copilă! Nici nu se așteptase să dea cândva peste asemenea oameni la care să găsească atâta dragoste; vedeam cu bucurie cum inima ei înrăită se îmbuna, iar sufletul i se deschidea pentru noi toți. Cu o înflăcărare aproape bolnăvicioasă răspunsese la dragostea cu care era înconjurată, lepădându-se de neîncrederea, de înverșunarea și îndârjirea ce-i umpluseră atâta vreme sufletul. De altfel, mai continuase încă mult timp să-și ascundă lacrimile de împăcare ce-o podideau până când, în sfârșit, ni s-a dăruit fără nici o reținere. A îndrăgit-o întâi aprig pe Natașa, apoi pe bătrân. Iar eu îi devenisem atât de necesar, încât, dacă lipseam mai mult, boala ei se agrava. Ultima dată, când ne despărțirăm pentru două zile, ca să-mi pot termina, în cele din urmă, lucrul părăsit, care mă aștepta de atâta timp a trebuit să stau mult ca s-o conving... bineînțeles, pe

ocolite. Nelli continua să se rușineze a-și manifesta prea fățiș, prea fără rezerve, sentimentele...

Starea sănătății ei însă ne îngrijora pe toți. Printr-o înțelegere tacită, rămăsese hotărât că ea va rămâne pentru totdeauna în casa lui Nikolai Sergheici, or, ziua plecării lor se apropia, și sănătatea fetei mergea din ce în ce mai prost. Se îmbolnăvise din ziua când venisem cu ea în casa bătrânilor, din ziua împăcării lor cu Natașa. De altfel, ce spun eu? Fusese întotdeauna bolnavă. Și boala i se agrava mereu, iar acum starea ei se înrăutățea cu o repeziciune înspăimântătoare. N-aș putea defini exact natura maladiei de care suferea. Crizele de epilepsie se repetară mai des decât înainte, dar mai cu seamă o sleire totală a forțelor și o istovire a organismului ei aflat într-o continuă stare de febră și încordare o aduseseră în ultimele zile în asemenea hal, că nici nu mai putea să se scoale din pat. Ciudat, însă, cu cât boala o dobora mai mult cu atât ea devenea mai blândă, cu sufletul mai deschis și mai caldă față de noi. În urmă cu trei zile, mi-a prins mâna, în timp ce treceam pe lângă pătucul ei și m-a atras spre dânsa. Nu mai era nimeni în odaie. Fața îi dogorea (slăbise groaznic), ochii îi străluceau. S-a ridicat de pe pernă într-un elan nestăpânit spre mine și când m-am aplecat, m-a cuprins febril de gât cu brațele ei slăbuțe și negricioase și m-a sărutat tare, apoi mi-a cerut să vie Natașa; după ce a venit și Natașa, a rugat-o să stea puțin pe patul ei și să se uite la ea...

— Vreau și eu să te privesc, i-a spus. Te-am visat azi-noapte și am să te visez și-n noaptea asta... Că te văd de multe ori în vis... În fiecare noapte...

Se vedea că ar fi vrut să spună ceea ce îi apăsa sufletul și se cerea mărturisit, dar nici ea probabil nu era lămurită asupra sentimentelor ei, și de aceea nu știa cum să și le exprime...

La Nikolai Sergheici ținea mai mult decât la toți, în afară de mine. Trebuie să spun că și bătrânul o iubea aproape la fel ca și pe Natașa. El se pricepea de minune s-o distreze și

s-o facă să râdă. De cum intra la ea în odaie, se porneau îndată pe șotii și râsete. Fetița bolnavă se înveselea ca un copilaș, cocheta cu bătrânul, glumea cu el, îi povestea visuri de-ale ei, născocind mereu câte ceva, îl silea să povestească și el, și Nikolai Sergheici era atât de fericit și de mulțumit uitându-se la „micuța lui fiică Nelli”, încât, pe zi ce trecea, era tot mai încântat de ea.

— Să știți că Dumnezeu ne-a trimis-o, ca pe-o răsplată a suferințelor noastre, îmi mărturisi el într-o zi, ieșind de la Nelli după ce a binecuvântat-o, ca de obicei, pentru noapte.

În fiecare seară ne adunam cu toții (Masloboev apărea și el mai în toate serile) și uneori nu lipsea nici bătrânul doctor care se atașase mult de Ihmenevi; o aduceam între noi și pe Nelli și o așezam într-un fotoliu lângă masa rotundă din sufragerie. Ușa spre balcon rămânea deschisă. Din odaie se vedea în întregime grădinița cea verde și scăldată în razele amurgului. Mirosul de liliac înflorit și de verdeață proaspătă inunda odaia. Nelli ședea în fotoliul ei, privindu-ne blând pe toți și ascultând conversația noastră. Uneori se înviora și ea și, pe nesimțite, spunea câte ceva... În asemenea clipe însă, o ascultam foarte îngrijorați, deoarece în amintirile ei existau multe lucruri care o emoționau profund. Atât Natașa și cu mine, cât și Ihmenevii simțeam și ne dădeam seama cât suntem de vinovați față de ea pentru faptul că în ziua aceea trebuise, chinuită și tremurând toată, să ne povestească viața ei. Mai ales doctorul era întotdeauna împotriva reînvierii acestor amintiri și de aceea ne căzneam pe cât era cu putință să evităm asemenea prilejuri. În atare ocazii, Nelli căuta să nu ne arate că observă străduințele noastre și se punea pe giumbușlucuri cu doctorul sau cu Nikolai Sergheici.

Totuși, starea ei se agrava continuu. Era din ce în ce mai impresionabilă. Inima îi bătea alandala. Doctorul îmi spuse

chiar că oricând ne putem aștepta la un deznodământ fatal.

Nu le-am mai destăinuit acest lucru Ihmenevilor, ca să nu-i alarmez. Nikolai Sergheici era pe deplin încredințat că Nelli se va face bine până la plecarea lor.

— Uite-l și pe tata că s-a întors, spuse Natașa auzindu-i glasul. Să mergem, Vanea!

Ca de obicei, de cum păși pragul, Nikolai Sergheici începu să vorbească tare. Anna Andreevna însă fâlfâi din mâini atât de disperată, încât bătrânul amuți și, zărindu-ne pe mine și pe Natașa, începu să ne povestească grăbit, în șoaptă, despre rezultatul demersurilor lui; locul pentru care umbla îi era definitiv asigurat și asta îl făcea să se simtă foarte mulțumit.

— Peste două săptămâni am putea să plecăm, spuse frecându-și mâinile și privind-o pieziș, îngrijorat pe Natașa.

Ea-i răspunse printr-un zâmbet și-l îmbrățișă, încât neliniștea lui dispăru pe dată.

— Plecăm, plecăm, dragii mei, plecăm! se înveseli el iarăși. Ne doare însă, Vanea, că va trebui să ne despărțim de tine... (Notez că niciodată bătrânul nu mi-a propus să-i urmez, ceea ce, judecând după firea lui, ar fi făcut-o neapărat... În alte împrejurări, adică dacă n-ar fi știut de dragostea mea pentru Natașa.)

— Ei, ce să-i faci, iubiții mei, ce să-i faci! Mă doare asta, Vanea; dar de, schimbarea locului ne va mai înviora pe toți. Schimbarea locului înseamnă schimbare în toate! adăugă el aruncând încă o privire spre fiica lui.

Era convins de tot ceea ce spunea și fericit în credința lui.

— Dar cu Nelli cum o să fie? întrebă Anna Andreevna.

— Cu Nelli? Ce să fie?... Drăguța de ea e puțin bolnăvioară, dar până atunci o să se facă bine, firește. Chiar de pe acum se simte mult mai bine. Nu-i așa, Vanea? îngăimă speriat parcă și uitându-se îngrijorat la mine, ca și cum numai eu i-aș fi putut alunga neliniștea.

— Cum se simte copila? A dormit bine? Nu i s-a întâmplat nimic? Nu cumva am trezit-o eu? Știi ceva, Anna Andreevna, să scoatem cât mai repede masa pe terasă, să se aducă samovarul și când vor veni ai noștri, ne așezăm la masă cu toții, cu Nelli împreună... Va fi minunat. Nu s-o fi trezit oare? Să mă duc la ea. Numai să mă uit... N-am s-o trezesc, n-ai nici o grijă! adăugă văzând că Anna Andreevna încearcă iar să-l oprească.

Dar Nelli se trezise. La un sfert de oră după aceea, ca de obicei, luam cu toții masa de seară în jurul samovarului.

Nelli fusese adusă în fotoliu. Veni și doctorul, apoi și Masloboev. El sosi cu un mare buchet de flori de liliac pentru Nelli, dar părea preocupat și necăjit de ceva.

Masloboev venea aproape zilnic. Am spus de altminteri că toți, dar mai ales Anna Andreevna, îl îndrăgiseră mult, dar niciodată nu fusese amintit între noi și numele Alexandrei Semionovna; nu vorbea despre ea nici chiar Masloboev. Anna Andreevna, aflând de la mine că Alexandra Semionovna n-a devenit încă soția *legitimă* a lui Masloboev, decisese să n-o primească deocamdată în casa lor și nici să amintească despre ea. Această dorință i se respecta de toată lumea, și aci se vădea destul de limpede firea Annei Andreevna. Totuși, cred că dacă n-ar fi avut-o pe Natașa și mai ales dacă nu s-ar fi întâmplat ceea ce se întâmplase cu dânsa, poate că nici Anna Andreevna n-ar fi fost chiar așa de exigentă.

În seara aceea Nelli era mai tristă ca de obicei și chiar îngrijorată. Ca și cum ar fi visat ceva urât și s-ar fi gândit acum numai la arătarea din vis. Darul lui Masloboev însă îi stârni o mare bucurie și privea cu multă plăcere florile așezate în fața ei, într-o vază.

— Și zi, îți plac mult florile, Nelli? o întrebă bătrânul. Ia stai! adăugă el cu însuflețire, uite, chiar mâine... dar las-că ai să vezi tu mâine!

— Îmi plac, răspunse Nelli, și mi-aduc aminte cum am întâmpinat-o o dată pe mămica mea cu flori. Mămica, o

dată, pe când eram încă *acolo* (*acolo* însemna acum în străinătate), a fost foarte bolnavă o lună întreagă. Atunci eu și cu Heinrich ne-am înțeles ca de cum se va face sănătoasă și va ieși pentru întâia oară din camera sa, pe care n-o părăsise o lună întreagă, să umplem casa cu flori. Așa am și făcut. Mămica ne spusese de cu seară că a doua zi va ieși neapărat să ia micul dejun cu noi. Așa că eu și cu Heinrich ne-am sculat devreme de tot. El a adus multe-multe flori și amândoi am împodobit toate odăile cu ghirlande și cu frunze verzi. Erau și iedere și alte frunze așa, late - nici nu știu cum se numesc - și încă altele, agățătoare și care se prind de orice, și flori albe, mari, și narcise, care îmi plac mie mai mult decât toate florile, și trandafiri erau. Niște trandafiri foarte frumoși, și multe-multe alte flori. Le-am agățat prin ghirlande și am așezat glastre peste tot. Mai erau și niște flori, cât niște copaci întregi, în căzi; pe acestea le-am așezat pe la colțuri și lângă fotoliul mamei. Iar când mămica a ieșit, s-a minunat și s-a bucurat nespus. Și Heinrich a fost fericit... Țin minte foarte bine...

În seara aceea Nelli părea mai slăbită și mai agitată decât în alte dăți. Doctorul o privea îngrijorat. Ea însă avea chef de vorbă. Și mult timp, până s-a întunecat de-a binelea, ne-a povestit despre viața ei de *acolo*; noi n-am mai întrerupt-o. *Acolo*, ea împreună cu mămica ei și cu Heinrich călătoriseră mult, așa că amintirile îi răsăreau tot mai vii din memorie. Ne-a povestit emoționată despre cerul albastru, despre munții înalți cu zăpadă și cu ghețari, văzuți de ea în acele călătorii, despre cascade, apoi despre lacurile și văile din Italia, despre flori și copaci, despre țărani, cu îmbrăcămintea și fețele lor brune, cu ochii lor negri; ne-a mai povestit despre diferite întâlniri și întâmplări pe care le avuseseră ei trei. Apoi despre orașe mari și despre palate, despre o biserică înaltă, cu turlă, care deodată se lumina toată în focuri multicolore; apoi despre un oraș însorit din sud, cu cerul albastru și cu

marea azurie... Niciodată nu ne mai povestise Nelli amintirile ei cu atâtea amănunte. O ascultam cu atenția încordată. Cu toții știusem până atunci altfel de amintiri din viața ei - dintr-un oraș mohorât și neprietenos, cu atmosfera apăsătoare, înăbușitoare, cu aerul viciat, cu palate luxoase, dar mereu mânjite de noroi; cu un soare palid și cu oameni răi, aproape demenți, din partea cărora avuseseră atâta de suferit ea și mămica ei. Și în fața ochilor mei mai răsărise ca aievea imaginea lor din acel subsol murdar, când într-o seară umedă și sumbră, stând îmbrățișate pe patul lor sărăcăcios, își amintiseră de trecut, pomenind amândouă de răposatul Heinrich și vorbindu-și de minunile pe care le cunoscuseră în alte țări... Mi-am închipuit-o pe Nelli aducându-și aminte despre toate acestea, după ce se pomenise singură pe lume, fără mămica ei, când Bubnova prin bătăi și cruzime încerca să-i înfrângă voința și s-o silească la fapte murdare...

Dar până la urmă, în seara aceea, Nelli se simți rău și o duserăm în camera ei. Bătrânul se sperie grozav și se burzului că o lăsaserăm să vorbească atâta. Avu o criză cu leșin. Lucrul se mai repetase de câteva ori până atunci. Când se trezi, ceru stăruitor să mă vadă. Voia să-mi spună ceva între patru ochi. S-a rugat atâta, încât de data asta doctorul însuși insistă să-i îndeplinesc dorința și toți ceilalți ieșiră din odaie, rămânând numai noi doi.

— Uite ce-i, Vanea, spuse Nelli, ei cred că am să plec cu dânșii; dar eu n-am să plec, pentru că nu pot, ci am să rămân deocamdată la tine; asta am vrut să-ți spun, ca să știi.

Am încercat s-o conving, spunându-i că Ihmenevii o iubesc atât de tare, încât o consideră fiica lor; că toată lumea va regreta; că la mine o s-o ducă greu și că, deși o iubesc foarte mult, nu este nimic de făcut, așa că va trebui să ne despărțim.

— Nu, asta nu se poate! stărui Nelli, pentru că eu o văd deseori în vis pe mămica și ea-mi spune să nu plec cu ei, ci să rămân aici; și-mi mai spune că am făcut un mare păcat, lăsându-l pe bunicul singur, și plânge într-una, când îmi spune asta. Așa că vreau să rămân aici, să am grijă de bunicul.

— Bine, dar bunicul tău e mort, Nelli, îi amintii eu surprins.

Ea se gândi puțin și mă privi fix.

— Povestește-mi, Vanea, încă o dată, cum a murit bunicul. Povestește-mi totul, așa cum s-a petrecut, fără să-ți scape ceva.

Dorința ei m-a mirat foarte, dar cu toate astea am început să-i povestesc amănunțit. Bănuiam că ori aiurează, ori, în cel mai bun caz, încă nu și-a revenit cu totul din criză.

Nelli mă asculta atentă. Și țin minte că ochii ei negri, cu o strălucire bolnăvicioasă, febrilă, mă urmăreau avizi în tot timpul povestirii. În cameră se făcuse întuneric.

— Nu, Vanea, el n-a murit! conchise ea hotărât, după ce ascultă totul și se mai gândi puțin. Mămica îmi vorbește deseori despre bunicul și aseară, când eu i-am spus: „Păi, bunicul doar e mort”, ea s-a amărât mult și a plâns, încredințându-mă că nu este adevărat; că mie mi s-a spus numai așa, dar că el de fapt umblă și acum și cerșește, „așa cum cerșeam și noi mai înainte, a adăugat mămica; bunicul rătăcește prin locurile acelea pe unde noi, eu și cu tine, l-am întâlnit prima oară, când i-am căzut în genunchi la picioare, iar Azorka s-a bucurat că m-a recunoscut…”

— Dar n-a fost decât un vis, Nelli, un vis din pricina bolii tale, pentru că tu acuma ești suferindă, îi spusei eu.

— M-am gândit și la asta, că nu-i decât un vis, răspunse Nelli, și de aceea nici n-am mai spus nimănui. Numai ție am vrut să-ți povestesc. Dar astăzi, după ce am adormit, când tu nu mai veneai, l-am văzut în vis chiar pe bunicul meu. Ședea acolo în casa lui și mă aștepta, și era atât de

înspăimântător și de slab și mi-a spus că de două zile n-a mai mâncat nimic, și nici lui Azorka nu i-a dat să mănânce, și era supărat foc pe mine, că m-a și dojenit. Mi-a mai spus că nu are de loc tabac și că fără tabac nici nu poate trăi. Și este adevărat, Vanea, că o dată, pe când trăia - asta era după ce murise mama, iar eu mă duceam pe la dânsul - mi-a vorbit chiar așa. Pe atunci zăcea de moarte și aproape că nu mai înțelegea nimic. Auzindu-l astăzi că-mi vorbește la fel, mi-am zis în gând să mă duc la capul podului să cerșesc și din banii adunați din mila trecătorilor să-i cumpăr pâine, cartofi fierți și tabac. Și se făcea că stau așa, cerșind, și văd cum bunicul umblă prin apropiere, că mai așteaptă ce mai așteaptă un timp, apoi vine la mine, se uită câți bani am adunat, și mi-i ia. Banii ăștia, zice, sunt pentru pâine, acum adună-mi pentru tabac. Eu adun, apoi el iar vine și-i ia de la mine. Dacă îi spun că și așa eu am să-i dau toți banii, fără să ascund nimic, îmi zice: „Nu, că tu mă furi; și Bubnova mi-a spus că ești hoață, de aceea nici n-am să te iau niciodată la mine. Uite, lipsește un pitac, unde l-ai pus?” Mă podidesc lacrimile, că de ce nu mă crede, dar bunicul nu mă ascultă, ci strigă mereu la mine: „Mi-ai furat pitacul!” Și parcă începe să mă bată chiar acolo, la capul podului, unde mă aflu și mă bate groaznic. Iar eu plâng mult... De aceea m-am și gândit acum, Vanea, că el poate că n-a murit, ci rătăcește pe undeva și mă tot așteaptă la dânsul...

Am încercat s-o liniștesc și să-i alung negura acelor fantasme și, în cele din urmă, pare-mi-se, am reușit. Dar mi-a spus că se teme să adoarmă, ca să nu-i apară iarăși bunicul în somn. Apoi mă îmbrățișă tare...

— Și tot nu te pot părăsi, Vanea! îmi mărturisi lipindu-și fețișoara de obrazul meu, chiar dacă nu mai e bunicul, eu tot nu vreau să mă despart de tine.

Toți ai casei se alarmaseră de ultima ei criză. I-am relatat în șoaptă doctorului toate nălucirile și visele ei și i-am cerut să-mi spună deschis ce crede.

— Nu se știe încă nimic, răspunse el chibzuind. Deocamdată am numai unele presupuneri, observ și cumpănesc, dar... Încă nu se poate spune nimic. În general vorbind, vindecarea ei este exclusă. Va muri. Dar nu vreau să le-o spun, pentru că m-ai rugat dumneata; îmi pare rău de copila asta și mâine vreau să-i fac un consult. S-ar putea ca, după consult, boala să ia o altă întorsătură. Îmi pare foarte rău de ea, ca de propriul meu copil... Ce fetiță scumpă și dragă! Și ce inteligență vioaie!

Nikolai Sergheici era foarte îngrijorat.

— Uite la ce m-am gândit eu, Vanea, mi se adresă el, Nelliei îi plac grozav florile. Știi ce-aș vrea? Să-i aranjăm pentru mâine, când se va trezi, o primire cu flori, aidoma aceleia pe care o aranjase mămichii sale ea împreună cu Heinrich, după cum ne-a povestit astăzi... Era atât de emoționată, pe când ne povestea...

— Păi, tocmai asta-i, că era tare emoționată, răspunsei. Orice emoție poate fi primejdioasă pentru ea.

— Bine, dar emoțiile plăcute sunt cu totul altceva! Crede-mă ce-ți spun, dragul meu, am destulă experiență, emoțiile plăcute nu fac rău; dimpotrivă, ele ar putea să aibă un efect binefăcător pentru sănătate...

Într-un cuvânt, bătrânul era atât de entuziasmat de ideea sa, încât nu era chip să-l contrazici. M-am sfătuit și cu doctorul, dar mai înainte ca doctorul să-mi dea un răspuns, bătrânul a și pus mâna pe șapcă și a plecat să aranjeze totul.

— Uite ce este, îmi spuse la plecare, pe aici pe aproape există o seră; o seră bogată. Grădinarii de acolo fac vânzări de flori la prețuri foarte convenabile!... Neobișnuit de convenabile!... Convinge-o pe Anna Andreevna, căci ar fi în stare să se supere că fac o astfel de cheltuială... Prin urmare... Ah, da! și încă ceva, prietene, unde vrei să pleci? Acum, că ai scăpat, că ți-ai terminat lucrarea, de ce te mai grăbești acasă? Rămâi peste noapte la noi, ai să dormi în odăița de sus; știi, ca pe vremuri. Și salteaua e a ta, și

patul - toate sunt la locul lor, neatinse. Ai să dormi împărătește. Ei, ce zici? Rămâi! Mâine ne sculăm cu toții mai de dimineață, o să ne aducă florile, iar până la opt împodobim camera toată. O să ne ajute și Natașa; că ea doar are mai mult gust în această privință decât noi amândoi... ești de acord? Rămâi la noi peste noapte?

Hotărâi să rămân să dorm la ei. Bătrânul aranjă totul. Doctorul și Masloboev își luară rămas bun și plecară. În casa Ihmenevilor toți se culcau devreme, pe la unsprezece. La plecare, l-am văzut pe Masloboev cam îngândurat; parcă ar fi vrut să-mi spună ceva, dar amână pe altă dată. Dar după ce le-am urat noapte bună bătrânilor și m-am urcat în odăița de sus, spre surprinderea mea, l-am găsit acolo. Masloboev mă aștepta așezat lângă măsuță și răsfoia o carte.

— M-am întors din drum, Vanea, pentru că e mai bine să-ți spun chiar acum. Șezi. De fapt, toată afacerea asta e atât de stupidă, încât mi-e mai mare ciuda...

— Dar ce s-a întâmplat?

— Ticălosul ăla de prinț al tău m-a înfuriat îngrozitor acum două săptămâni și m-a scos din fire în asemenea hal, că mai sunt furios și acum.

— Ce-i, ce s-a întâmplat? Mai ai legături cu el?

— Poftim, ai și sărit: „Ce-i, ce s-a întâmplat?”, ca și cum într-adevăr s-ar fi întâmplat cine știe ce. Tu, măi Vanea, ești leit Alexandra Semionovna a mea și îndeobște toate muierile astea nesuferite... pentru că realmente ele mă scot din sărite!... La primul cârâit de cioară, le și vezi sărind: „Ce-i, ce s-a întâmplat?”

— Dar de ce te superi, omule?

— Nu că mă supăr, nu mă supăr de loc. Orice treabă însă trebuie s-o privești cum e firesc, fără exagerări... Asta-i.

Masloboev tăcu un minut, continuând parcă să fie supărat pe mine. Așteptam să văd ce-o să-mi spună.

— Să vezi, reluă el în sfârșit, am dat de o urmă... adică, la drept vorbind, nici n-am dat și nici n-a fost vreo urmă, dar am avut impresia... Vreau să spun că anumite considerațiuni m-au făcut să ajung la concluzia că Nelli... poate că... în sfârșit, că Nelli ar fi copilul legitim al prințului.

— Ce spui?!

— Poftim, ai și început să zbieri: „Ce spui!” Pur și simplu nu e chip să scoți o vorbă față de oameni ca tine! făcu el, dând din mână a lehamite. Ți-am spus eu ceva precis, cap nesăbuit ce ești? Ți-am spus eu clar că ea este fiica *legitimă dovedită* a prințului? Ți-am spus eu așa ceva?

— Ascultă, dragul meu, îl întrerupsei, adânc tulburat. Te implor, nu striga, ci explică-te limpede și precis. Te asigur, zău, că am să te înțeleg. Îți dai tu seama cât e de important ceea ce-mi spui și ce consecințe...

— Cred și eu, ce consecințe! Dar pe ce bază? Unde-s probele? Afacerile nu se fac așa și dacă ți-o spun, nu ți-o spun acum decât ca pe un secret. Am să-ți explic mai pe urmă de ce anume am adus vorba despre asta. Așa trebuie... Taci și ascultă-mă și să știi că tot ce-ți voi spune e un mare secret...

Să vezi cum a fost. Încă din iarnă, înainte de a fi murit Smith, când prințul de-abia se întorsese de la Varșovia, el a început să dibuie țele afacerii ăsteia. De fapt, el începuse cu mult mai înainte, încă de anul trecut. Dar pe atunci prințul căuta un lucru, pe când acuma a început să caute cu totul altceva. Important este că omul pierduse la un moment dat firul din mână. Trecuseră treisprezece ani de când se despărțise la Paris de fata lui Smith, părăsind-o, dar în toți acești ani n-o slăbise din vedere, știind că trăiește cu Heinrich, cel despre care s-a vorbit astăzi, că o are pe Nelli și că este bolnavă. Într-un cuvânt, știa totul. Deodată însă, i-a scăpat firul printre degete. Asta s-a întâmplat, mi se pare, îndată după moartea lui Heinrich, când fata lui Smith a plecat la Petersburg. Bineînțeles că la

Petersburg ar fi găsit-o repede, indiferent sub ce nume s-ar fi întors ea în Rusia; însă din nefericire pentru prinț, agenții lui din străinătate l-au înșelat, trimițându-i informații greșite și asigurându-l că locuiește într-un orășel pierdut din sudul Germaniei; agenții greșiseră, de fapt, din cauza neglijenței lor; o confundaseră cu o altă femeie. Confuzia a continuat cam un an, un an și ceva. După aceea prințul a fost cuprins de îndoieli; unele semne îl făcuseră să-și dea seama că nu era vorba de ea și atunci, desigur, și-a pus întrebarea: unde să fie fata lui Smith? Și-i trecu prin cap (bagă de seamă, fără nici un indiciu, cât de vag) că s-ar putea să fi ajuns la Petersburg. În timp ce în străinătate culegea informații pe o cale, aci a întreprins alte cercetări; dar se vede treaba că nu vroia să recurgă la mijloace oficiale, așa că mi s-a adresat mie. Mă recomandase cineva să mă ocup de asemenea treburi, ca amator etc., etc...

Și uite așa a venit el la mine și mi-a explicat cum stau lucrurile; mi-a explicat însă cam confuz, dracu să-l ia, tot prin aluzii și în doi peri. Mereu greșea, se repeta, faptele le descria când într-un fel, când într-altul... Dar firește, oricât ai încerca să ascunzi adevărul, chiar toate ițele n-ai cum să le ascunzi. Eu, bineînțeles, m-am arătat servil și naiv, într-un cuvânt, devotat până la slugărnicie; dar după principiul pe care l-am adoptat o dată pentru totdeauna, pe de altă parte și după legea firii (pentru că aci e vorba de o lege a firii), m-am întrebat mai întâi și întâi: mi-o fi destăinuit oare adevăratul scop pe care-l urmărește acest prinț? Iar în al doilea rând: nu cumva în dosul scopului pe care a vrut el să mi-l arate, se ascunde și un altul, pe care nu vrea să mi-l mărturisească? Pentru că, în acest din urmă caz, după cum și tu, nenișorule, poți pricepe cu capul tău de poet, el - ce mai încolo-încoace - mă fura: fiindcă un anumit scop, să zicem, ar fi putut justifica pretenții de o rublă pentru informația pe care i-aș fi dat-o, în timp ce aceeași informație folosită în alt scop putea justifica o recompensă de patru ori mai mare; aș fi fost, așadar, un netot, dacă i-aș

fi furnizat în schimbul unei ruble o informație de patru ruble. Și uite așa, socotind și chibzuind mereu, am dibuit, treptat, unele urme; câte ceva am reușit să scot chiar de la el, câte ceva de la alții, iar unele lucruri le-am dedus personal. Ai să mă întrebi, desigur, de ce anume am socotit că e cazul să procedez așa. Îți răspund: fie chiar și numai pentru că prințul mi s-a părut tare speriat și grăbit să afle ceea ce-mi cerea. Altminteri, după cum îmi prezentase lucrurile, n-ar fi fost cazul să se sperie atâta. Sedusese fata, o răpise de la tatăl ei, ea rămăsese însărcinată, iar el îi dăduse cu piciorul. Ei, și ce mare lucru? O nostimă și plăcută aventură ștrengărească - atâta tot. Un om cum e prințul nu prea avea de ce să se teamă! Și totuși, se temea... Ei, uite, de aici toată nedumerirea mea. Și să vezi, măi frate, că am dat de niște urme foarte interesante, între altele chiar prin Heinrich acela, el - bineînțeles - mort; dar de la o vară a lui (care e acum căsătorită cu un franzelar de aici, din Petersburg), și care fusese tare îndrăgostită de Heinrich și a continuat să-l iubească vreo cincisprezece ani în șir, cu toate că reușise să facă cu acest Vater franzelar gras nici mai mult nici mai puțin decât opt copii; uite, de la vara asta, zic, am izbutit, folosind fel de fel de tertipuri, să aflu ceva foarte important; Heinrich, după obiceiul lui nemțesc, îi scria verișoară-si scrisori și ținea un jurnal intim, iar înainte de moarte i-a trimis franzelăresei o parte din hârtiile lui. Proastă cum este, ea n-a știut să vadă nimic important în ele și nu a înțeles decât acele locuri unde se vorbea despre lună, despre *mein lieber Augustin* și despre Wieland, mi se pare. Eu însă am știut să culeg dintr-acele hârtii informații prețioase și, datorită scrisorilor lui, să descopăr o altă urmă. Astfel, am aflat despre existența domnului Smith, despre capitalul sfeterisit de la el de fiică-sa și despre prinț, care pusese mâna pe capital; iar în cele din urmă, printre fel de fel de exclamații, aluzii și alegorii, mi s-a înfățișat din acele scrisori și adevărul cel adevărat: adică, Vanea, să nu mă înțelegi greșit! Nimic pozitiv.

Prostul de Heinrich căuta să ascundă adevărul și nu folosea decât aluziile; din aluziile astea însă, puse cap la cap și asociate cu toate câte le mai știam, a prins să-mi sune-n auz o muzică cerească; prințul, de fapt, fusese căsătorit cu fata lui Smith! Unde, cum, când anume, în străinătate, sau aici - actele lipsesc. Nu se știe nimic. Îți închipui, frate Vanea, că-mi smulgeam părul de necaz și tot umblam și căutam, zile și nopți de-a rândul.

În sfârșit, am dat de Smith. Și, când colo, el moare. Nu apucasem nici măcar să-l văd cum arată la față. Întâmplarea face apoi să aflu într-o zi, cu prilejul unui caz care mă interesa, că pe Vasilievski Ostrov ar fi murit o femeie suspectă pentru mine. Mă interesez mai bine și am impresia că dau de o urmă. Mă reped pe Vasilievski și, ții minte, tocmai atunci ne-am întâlnit noi. Multe lucruri mi-a fost dat să aflu atunci. Într-un cuvânt, m-a ajutat nespus în chestiunea asta și Nelli...

— Ascultă, îl întrerupsei, crezi tu că Nelli știe...

— Ce să știe?

— Că ea este fiica prințului?

— Păi și tu știi că ea este fiica prințului, răspunse el privindu-mă cu o dojană răutăcioasă, ce rost mai au asemenea întrebări nelalocul lor, om neserios ce ești? Nu asta-i important, ci faptul că ea știe nu numai că este fiica prințului, dar și că este fiica *legitimă* a prințului, pricepi tu?

— Nu se poate! strigai.

— Tot așa mi-am spus și eu: „nu se poate”, la început; ba uneori și acuma încerc să-mi spun „nu se poate”! Adevărul este însă că *se poate* să fie întocmai și, după toate probabilitățile, chiar și *este* așa.

— Stai, Masloboev, strigai eu, nu te pripi: mi se pare că ai început să cam exagerezi. Nelli nu numai că nu știe, dar ea realmente este fiica nelegitimă a prințului. Îți închipui tu cumva, că mama ei, având ceva acte la mână, ar fi putut suporta o viață ca aceea pe care a dus-o la Petersburg, ba

pe deasupra să-și mai lase și copilul într-un asemenea hal de părăsire și de mizerie? Ce tot vorbești? Așa ceva nu se poate...

— M-am gândit și la asta, adică vreau să spun că și în momentul de față stau și mă gândesc și nu mă pot dumeri. Dar nu-i mai puțin adevărat că fata lui Smith, la drept vorbind, era o femeie de o rară nesăbuință, o zănatică. O femeie trăsnită rău. Gândește-te și tu la tot ce știi despre dânsa și cântărește: nu este de domeniul romantismului toată chestia asta, cu prostiile cerești duse la exces, ridicate la proporții de nebunie? De n-ar fi decât atât: chiar de la început, ea visează la ceva sublim, la un fel de rai cu îngeri pe pământ, se îndrăgostește nebună, crede în el ca în Dumnezeu și sunt convins că și-a pierdut apoi mințile nu pentru că el încetase de a o mai iubi, nici fiindcă o părăsise, ci pentru că se înșelase în privința lui, pentru că prințul a fost capabil s-o înșele și s-o părăsească; a înnebunit pentru că îngerul ei se prăbușise în noroi, o scuipase, o umilise. Sufletul ei bezmetic și romantic n-a putut rezista acestei mutații. Unde mai pui, jignirea pe care a simțit-o ea; îți dai tu seama ce jignire? Îngrozită, și mai cu seamă, plină de mândrie, s-a îndepărtat de el cu un dispreț nemărginit. A rupt toate legăturile, a distrus toate actele, a pus cruce banilor, uitând că nu sunt ai ei, ci ai tatălui ei, și s-a lepădat de acești bani, ca de ceva murdar, pentru a-l umili astfel pe înșelător prin mărinimia ei, socotindu-l pentru totdeauna un fur, furul ei, certificându-și pentru tot restul vieții dreptul de a-l disprețui; și-o fi spus totodată, probabil, că-i nedemn pentru dânsa de a se chema soția lui. La noi nu există divorț, dar ei, *de facto*, divorțaseră. Așadar, n-avea de ce să mai caute la el ajutor! Adu-ți aminte ce spunea ea, nebuna, pe patul morții fetiței: să nu te duci la ei, muncește, chiar de o fi să te prăpădești nu te duce la ei, oricine *te-ar chema* (cu alte cuvinte, și în clipele acelea ea încă mai visa că o *vor chema* și deci va avea prilejul să se mai răzbune o dată pe cel ce va chema,

aruncându-i în față tot disprețul. Într-un cuvânt, ea nu se hrănea cu pâine, ci cu visuri de răzbunare.) Multe lucruri am iscodit, măi frățioare, și de la Nelli, ba chiar și acum reușesc uneori să mai aflu câte ceva. Firește, mama ei era bolnavă de oftică; boala aceasta îl face pe om nervos și-l învenințează; și totuși acum știu precis, am aflat asta de la o cuscră de-a Bubnovei, că i-a scris prințului, da, prințului, chiar prințului...

— I-a scris? Și scrisoarea a ajuns la el? strigai nerăbdător.

— Uite, tocmai asta încă n-am aflat-o: a ajuns, ori ba. Fata lui Smith se împrietenise cu această cumătră de-a Bubnovei (ții minte că am dat la Bubnova peste una boită rău, care acum e închisă la corecție). Uite, prin ea a vrut să trimită scrisoarea; o scrisese și i-o și dăduse, dar pe urmă i-a luat-o înapoi; asta s-a întâmplat cu vreo trei săptămâni înainte de a muri... E un fapt important. De vreme ce se hotărâse s-o trimită, indiferent dacă a luat-o sau nu înapoi, se prea poate să i-o fi trimis totuși prințului mai târziu, cu vreun alt prilej. Așadar, nu știu dacă a trimis sau nu scrisoarea; dar există temeiuri să credem că mai curând nu a trimis-o, pentru că, după câte știu, prințul a aflat *cu certitudine* că mama Nelliei se află la Petersburg și unde anume locuiește abia după moartea acesteia. Închipuie-ți ce bucuros a fost el să afle acest lucru!

— Da, mi-aduc aminte că Alioșa mi-a vorbit despre o scrisoare care l-a bucurat mult, dar asta a fost nu prea demult, acum vreo două luni. Ei, și spune mai departe, ce-ai făcut cu prințul?

— Ce era să fac? Pricepe și tu: în principiu, sunt pe deplin convins și totuși n-am nici o dovadă concretă, nici una, oricât m-am zbătut să aflu. E o situație dintre cele mai idioate! Ar fi trebuit să-mi procur informații din străinătate, dar de unde? Nu se știe. Mi-am dat seama, bineînțeles, că voi avea de luptat, că l-aș putea doar speria

prin aluzii, prefăcându-mă a ști mai mult decât știam în realitate...

— Ei, și?

— Nu s-a lăsat păcălit. Dar s-a speriat, și încă atât de tare, încât sunt sigur că și acum se mai teme. Am avut câteva întâlniri; să-l fi văzut ce frumos se purta cu mine, ca un mielușel! O dată, cică din prietenie, s-a apucat să-mi povestească singur. Era cam pe atunci când credea că știu totul. Frumos mi-a mai povestit, sincer, cu mult sentiment și, bineînțeles, mințind în chipul cel mai nerușinat. Atunci mi-am dat seama în ce măsură se temea de mine. În fața lui am făcut o bucată de vreme pe prostul, dându-i a înțelege totuși că îl trag pe sfoară. Îl speriam, prefăcându-mă anume neîndemânatic; îi spuneam grosolănii, ba începusem chiar să-l amenințe - toate astea, bineînțeles, ca să mă ia drept un prost și să lase să-i scape câte ceva. A priceput însă, nemernicul! O dată m-am prefăcut beat, dar nici așa n-am reușit, e șiret foc. Mă înțelegi, Vanea, aveam nevoie în primul rând să aflu în ce măsură se teme de mine și, în al doilea rând, să-i arăt că știu mai mult decât știam în realitate...

— Ei, bine, și rezultatul?

— Egal cu zero. Trebuia să am dovezi, fapte, și nu le aveam. Într-o privință, s-a dumirit totuși: că aș putea să-i provoc un scandal. De fapt, el numai de scandal se temea, pentru că între timp începuse să aibă niște legături în cercurile înalte. Ai auzit, cred, că vrea să se însoare?

— Nu...

— La anul! Anul trecut și-a ales viitoarea logodnică; una care pe atunci nu avea decât paisprezece ani, acum a împlinit cincisprezece; mi se pare că poartă încă șorțuleț, sărăcuța de ea. Părinții sunt fericiți! Îți dai seama cât ar fi vrut el ca nevasta lui să moară? Logodnica-i fiică de general, o fată cu bani mulți, zestre mare! Noi, frate Vanea, eu și cu tine, niciodată n-o să ne căsătorim în felul ăsta... Un singur lucru însă n-am să-mi iert niciodată,

strigă Masloboev izbind cu putere în masă: faptul că el, ticălosul, acum două săptămâni, m-a tras pe sfoară!

— Cum așa?

— Uite așa. Am înțeles că el și-a dat seama că n-am nici un fel de dovezi *concrete* și, în sfârșit, am simțit că cu cât voi tărăgăna mai mult afacerea cu atât își va da mai bine seama de neputința mea. Ei, și atunci am acceptat să primesc de la el două mii de ruble.

— Ai luat două mii de ruble?!

— În monezi de argint, Vanea, e adevărat, scrâșnind din dinți, dar le-am luat. Îți închipui tu, numai două mii pentru o afacere ca asta! Și, pe deasupra, i-am luat cu umilință. Stăteam în fața lui, ca unul căruia i se scuipase în obraz; și el îmi zice: eu, Masloboev, pentru ostenelile dumitale de până acum încă nu te-am plătit (de fapt îmi plătise o sută cincizeci de ruble, după cum ne înțelesesem); de aceea, uite, fiindcă plec, ai aici două mii de ruble și prin asta consider *toată afacerea noastră* definitiv lichidată. Bineînțeles, i-am răspuns: „Absolut lichidată, prințe”, dar nici nu m-am încumetat să-mi ridic privirea, ca să-i văd mutra, căci mi-am închipuit ce exprima ea în clipa aceea: „Ei, ce zici, ai căpătat mult? Numai din bunătatea mea îți dau banii ăștia, prostăvane!” Nici nu mai țin minte cum am plecat de la dânsul!

— Dar e o ticăloșie ceea ce ai făcut, Masloboev! strigai eu. La Nelli nu te-ai gândit?

— E puțin spus ticăloșie, e o crimă, o faptă mârșavă... E o... o... dar nici nu găsesc cuvinte potrivite!...

— Dumnezeule! Păi, el ar fi trebuit cel puțin s-o asigure pe Nelli!

— Ar fi trebuit, firește. Dar cum să-l oblig eu? Să-l sperii? Nu prea ai cu ce să-l sperii: doar i-am luat banii. Eu însumi m-am dat de gol în fața lui că toată sperietura pe care i-o pusesem la cale nu valora decât două mii de ruble în piese de argint, căci singur m-am taxat cu atâta! Cum să-l mai sperii acum?

— Și cum, adică, e cu putință să fie cu desăvârșire pierdută cauza Nelliei? strigai aproape disperat.

— Nicidecum! strigă cu foc Masloboev, înviorându-se iarăși. Asta n-am să i-o iert! Am să încerc o nouă investigație. Vanea, m-am și hotărât! Și ce-i dacă am luat două mii de ruble? Puțin îmi pasă! I-am luat pentru umilirea mea, deoarece el, nemernicul, m-a tras pe sfoară, adică și-a bătut joc de mine. M-a păcălit și și-a bătut joc! Dar n-am să mă las batjocorit... Vanea, eu am să reiau acum firul de la început, de la Nelli. Din câte mi-a fost dat să observ, am ajuns la convingerea că toată dezlegarea depinde de dânsa. Ea știe *totul, totul*... A aflat de la maică-sa. Căci nu se poate să nu-i fi spus totul în clipele când se perpelea de durere. Doar n-avea cui să se plângă și în preajma ei nu era nimeni altcineva decât Nelli, așa că probabil ei trebuie să-i fi spus. Poate că vom avea astfel norocul să dăm și peste ceva acte, adăugă el încântat, frecându-și mâinile. Pricepi acuma, Vanea, de ce tot vin mereu pe aici? În primul rând, din prietenie față de tine, asta se înțelege de la sine; dar vin mai ales ca s-o observ pe Nelli; și, în al treilea rând, dragă prietene, vrei, nu vrei, va trebui să mă ajuți, pentru că tu ai o mare înrâurire asupra fetiței!...

— Te ajut, ți-o jur, strigai eu, și sper, Masloboev, că tu ai să te străduiești în primul rând pentru Nelli, pentru biata orfană nedreptățită, nu numai pentru câștigul tău...

— Ce-are a face pentru câștigul cui am să mă străduiesc, omul lui Dumnezeu? Treaba să fie făcută, asta-i important! Firește, în primul rând, voi lucra pentru orfană, e și omenește așa. Tu însă, Vaniușa, să nu mi-o iei în nume de rău și să nu mă condamni dacă o să am grijă puțin și de mine. Sunt un om sărac și nu-i dau voie să-și bată joc de cei săraci. M-a lipsit de ceea ce mi se cuvenea, ba încă m-a tras și pe sfoară, nemernicul. Vrei să spui cumva că trebuie să mă port cu mănuși cu un asemenea ticălos? *Morgen früh*!

Dar serbarea florilor pe care o pusesem noi la cale pentru a doua zi n-a mai avut loc. Nelli s-a simțit mai rău și n-a mai fost în stare să iasă din cameră.

De altfel, nici n-a mai ieșit vreodată.

A murit la vreo două săptămâni după asta. În cele două săptămâni de agonie, nu și-a mai revenit aproape de loc, dar vedeniile ei ciudate n-au părăsit-o nici o clipă. Parcă i se întunecase mintea. Până în clipa morții, a fost ferm convinsă că bunicul o cheamă la dânsul și e supărat pe ea că întârzie să vină. Zicea că bate furios din baston în pământ și o trimite să cerșească de la oameni buni pentru pâine și pentru tabac. De multe ori plângea prin somn și, deșteptându-se, spunea că a văzut-o în vis pe mămica ei.

Din când în când însă, mintea parcă i se limpezea. Într-o zi am rămas singuri, numai noi doi; ea îmi prinse mâna cu mânuța ei firavă și încinsă de fierbințeală.

— Vanea, îmi spuse, când am să mor, tu să te căsătorești cu Natașa!

Gândul acesta, pare-se, o frământa de mult și fără încetare. I-am zâmbit în tăcere. Văzându-mă zâmbind, îmi zâmbi și ea și cu un aer strengăresc mă amenință cu degetul său subțire, apoi mă sărută.

Cu trei zile înainte de a muri, într-o seară minunată de vară, se rugă să fie ridicate storurile și să se deschidă fereastra odăiței sale. Fereastra dădea în grădiniță; am văzut-o privind mult timp frunzișul des, soarele în amurg și deodată i-a rugat pe ceilalți să fim lăsați singuri.

— Vanea, îmi spuse cu o voce atât de slabă, că de-abia o auzeam. Am să mor curând. Foarte curând. Și vreau să-ți spun să nu mă uiți. Am să-ți las amintirea asta (și-mi arătă un medalion care-i atârna la gât, împreună cu o cruciuliță). Mi l-a lăsat mămica mea, înainte de a muri. Când am să mor, tu să scoți medalionul, să-l iei și să citești ce scrie acolo. Am să le spun tuturor astăzi ca să-ți dea ție, numai ție, medalionul. Și când ai să citești ce scrie acolo, du-te la

el și spune-i că eu am murit, *dar nu l-am iertat*. Și mai spune-i că nu demult am citit Evanghelia. Acolo scrie: „Iertați-i pe dușmanii voștri”. Am citit, și totuși *pe el* nu l-am iertat, pentru că ultimul cuvânt pe care l-am auzit de la mămica mea, înainte de moarte, când mai putea încă să vorbească, a fost acesta: „*Îl blestem*”. Uite, Vanea, așa *îl blestem* și eu; și nu pentru mine, ci pentru mămica mea îl blestem... Să-i spui cum a murit mămica și cum am rămas eu singură la Bubnova; povestește-i cum m-ai găsit tu la Bubnova, povestește-i tot, tot și spune-i că aș fi vrut mai curând să rămân la Bubnova decât să merg la dânsul...

Spunând astea, Nelli păli, ochii îi luciră și inima începu să-i bată atât de repede, încât se lăsă istovită pe pernă și timp de câteva minute nu mai fu în stare să scoată o vorbă.

— Cheamă-i, Vanea, spuse ea în sfârșit, cu vocea stinsă, vreau să-mi iau adio de la toți. Adio, Vanea!...

Și mă îmbrățișă tare, pentru ultima oară. Toți ai casei veniră la patul ei. Bătrânul nu putea să priceapă că Nelli e pe moarte; nu-i intra în cap așa ceva. Și până în ultimul moment a tot sperat și a susținut că ea se va face bine neapărat. Slăbise de îngrijorare și rămânea zile și nopți întregi la căpătâiul bolnavei. Ultimele nopți n-a mai închis ochii nici o clipă. Căuta să-i îndeplinească și cea mai mică, cea mai neînsemnată dorință, iar după ce se întorcea la noi, în camera de alături, îl podidea plânsul și vărsa lacrimi amare. Apoi, numaidecât, speranța își revărsa iar apele peste sufletul lui și iar începea să ne asigure că Nelli se va vindeca. Îi umpluse odaia cu flori. Într-o zi, îi adusese un buchet imens de trandafiri minunați, albi și roșii, pentru care avusese de umblat mult. Toate acestea pe Nelli o mișcau nespus. Nețărmurita dragoste pe care i-o arăta fiecare dintre noi îi umplea inima de fericire. În seara aceea, în seara când a vrut să-și ia adio de la toți, bătrânul a refuzat în ruptul capului să-și ia adio de la ea. Nelli îi zâmbi și toată seara se strădui să pară veselă, a glumit cu el și chiar a râs... Am plecat fiecare de la dânsa cu

speranțe aproape renăscute, dar a doua zi copila nu mai putu să vorbească. Peste alte două zile, se stinse.

Mi-aduc aminte cum îi împodobea bătrânul sicriul cu flori și cu câtă disperare îi privea fețișoara trasă, zâmbetul încremenit, mânuțele încrucișate pe piept. O plângea ca pe copilul lui. Natașa și cu mine și toți ceilalți încercam să-l consolăm pe cât se putea, dar el tot neconsolat rămânea, iar după înmormântarea Nelliei căzu greu bolnav.

Anna Andreevna mi-a încredințat medalionul pe care-l desprinsese de pe gâtul Nelliei. Acolo, în medalion am găsit scrisoarea mamei Nelliei adresată prințului. Am citit-o chiar în ziua morții fetei. Mama ei îl blestema pe prinț, îi scria că nu poate să-l ierte, îi descria ultimii ani ai vieții sale și toate grozăviile care o așteaptă pe Nelli și-l implora să facă măcar ceva pentru copil. „Este copilul dumitale, fiica *dumitale* și *dumneata știi asta*, știi că este fiica dumitale *adevărată*. I-am spus să meargă la dumneata, după ce voi muri, și să-ți înmâneze această scrisoare. Dacă n-ai s-o respingi de data aceasta pe Nelli, poate că *acolo* am să te iert și în ziua judecății de apoi am să cad în genunchi în fața Domnului și am să-l rog să-ți ierte păcatele. Nelli cunoaște conținutul scrisorii mele; i-am citit-o; i-am explicat totul, ea știe *totul, totul*...”

Dar Nelli nu îndeplinise testamentul mamei sale; cu toate că știa tot, nu se dusese la prinț și murise neîmpăcată.

După ce ne-am întors de la înmormântare, eu și cu Natașa ne-am dus în grădină. Era o zi frumoasă, caldă și scânteietoare. Peste o săptămână, ei urmau să plece. Natașa mă învălui într-o privire lungă și ciudată.

— Vanea, spuse ea, Vanea, spune-mi, n-a fost decât un vis, nu-i așa?

— Ce anume? întrebai eu.

— Totul, totul, răspunse ea, tot ce s-a petrecut în anul acesta din urmă. Ah, Vanea, pentru ce oare ți-am spulberat fericirea?

Și am citit în ochii ei:
„Ce fericiți puteam fi împreună, toată viața!”

NOTE și COMENTARII

AMINTIRI DIN CASA MORȚILOR[xxxi]

Traducere de NICOLAE GANE

PARTEA ÎNTÂI

INTRODUCERE

Pe îndepărtatele meleaguri ale Siberiei, în mijlocul stepelor, printre munți și păduri de netrecut, întâlnești din loc în loc câte un orășel cu o mie, cel mult două mii de locuitori, durat numai din lemn, cu câte două biserici - una în mijlocul orașului, cealaltă la cimitir - așezări nu prea arătoase, ce seamănă mai mult cu satele mai răsărite din împrejurimile Moscovei decât cu un oraș adevărat. De obicei, ele sunt îndestul asigurate cu ispravnici, zapcii, cu toată liota de subofițeri. Cu tot frigul, slujbele la stat țin de cald în Siberia. Locuitorii sunt niște oameni așezați, fără nici un fel de pretenții liberale; rânduielile sunt vechi, adânc înrădăcinate și consfințite de veacuri. Funcționarii care pe bună dreptate țin locul nobilimii siberiene inexistente sunt fie de prin partea locului, siberieni de baștină, fie veniți din Rusia, îndeosebi din cele două capitale, atrași de sporurile speciale la leafă, cu îndoite indemnizații de deplasare și de ispititoare speranțe de viitor. Dintre ei, cei care știu să dezlege secretul vieții rămân mai întotdeauna în Siberia și prind bucuroși rădăcini pe aceste meleaguri. Cu timpul, belșugul roadelor dulci pe care le culeg îi răsplătește cu prisosință. Alții însă, oameni ușuratici și care nu se pricep a dezlega această taină a vieții, încep curând să se plictisească și să se întrebe cu amărăciune pentru ce au venit aici. Așteaptă nerăbdători să se scurgă cei trei ani, cât sunt obligați după lege să rămână aici, pentru ca imediat după împlinirea termenului legiuit să-și ceară mutarea și să se întoarcă acasă, hulind Siberia și bătându-și joc de ea. Nu au însă dreptate, căci nu numai sub raportul avantajelor pe care le

oferă slujba la stat aici, dar și din multe alte puncte de vedere, în Siberia se poate trăi minunat. Clima e admirabilă; sunt foarte mulți negustori cu dare de mână și primitori; printre localnicii de alte neamuri se găsesc așijderi destui oameni foarte înstăriți; domnișoarele înfloresc ca niște boboci de trandafir, și sunt de o neînchipuită moralitate. Vânatul dă buzna pe străzi și numai că nu se izbește de pușca vânătorului. Șampania curge gârlă, icrele sunt delicioase, recoltele îmbelșugate... Într-un cuvânt, e un pământ binecuvântat, pe care însă trebuie să știi să-l folosești, și, ce-i drept, în Siberia mulți se pricep să-l folosească.

Într-unul din orășelele acestea, pline de voie bună și mulțumire de sine, cu locuitori simpatici - un orășel care mi-a lăsat o amintire neștearsă, l-am întâlnit pe Alexandr Petrovici Goreancikov. Descendent al unei familii de nobili, moșieri din Rusia centrală, fusese osândit la muncă silnică de gradul al doilea pentru că își omorâse nevasta. După ispășirea pedepsei de zece ani la ocnă, își ducea traiul cuminte și nebăgat în seamă printre coloniștii din orășelul K. Era trecut, de fapt, în registrul de locuitori ai unei plăși din apropiere, dar stătea în oraș, unde-și putea câștiga într-un fel existența, dând meditații copiilor. Prin orașele Siberiei pot fi văzuți adeseori meditatori dintre coloniștii deportați. Sunt primiți cu bunăvoință și predau mai ales limba franceză, atât de trebuincioasă în viață, și de care, fără ei, în colțurile acestea îndepărtate ale Siberiei oamenii n-ar fi avut habar. Pe Alexandr Petrovici l-am întâlnit întâia oară în casa primitoare a onorabilului Ivan Ivanîci Gvozdikov, vechi și merituos slujbaș, părinte a cinci fiice de diferite vârste, în care își pusese mari speranțe. Fetele luau de patru ori pe săptămână lecții de la Alexandr Petrovici, care era plătit cu treizeci de copeici lecția. Înfățișarea lui îmi atrase luarea-aminte. Era un om slab și neobișnuit de palid, mic, pirpiriu, încă destul de tânăr; să fi avut cel mult treizeci și cinci de ani. Umbla totdeauna

foarte curat îmbrăcat, în haină de croială europeană. Când îi vorbeai, te privea fix, foarte atent, îți asculta fiecare cuvânt cu o politețe severă, căutând parcă să-i pătrundă tot tâlcul adânc, ca și cum întrebarea dumitale l-ar fi pus în fața unei enigme ce se cerea dezlegată, sau ai fi urmărit să-i smulgi o taină; în cele din urmă, îți răspundea scurt și precis, dar își cântărea cu atâta grijă fiecare vorbă, încât, la un moment dat simțeai o jenă inexplicabilă și te grăbeai tu însuți să pui capăt discuției. L-am întrebat cu acest prilej pe Ivan Ivanîci ce știe despre Goreancikov și am aflat că duce o viață austeră, ireproșabilă și că altminteri el, Ivan Ivanîci, nu i-ar fi încredințat educația fiicelor sale; dar că, în general, e un om ursuz, care fuge de lume, că-i foarte învățat, citește mult, dar e scump la vorbă, încât e aproape cu neputință să-l provoci la o discuție. Unii susțineau că e pur și simplu nebun, grăbindu-se totuși să adauge că aceasta n-ar fi, de fapt, cine știe ce meteahnă și că mulți dintre cetățenii de vază ai orașului ar fi oricând dispuși să-l ajute și să-l sprijine, ba chiar că el ar putea fi de folos scriind petiții ș.a.m.d. Se credea că are o sumedenie de rude în Rusia, printre care unii erau, poate, oameni influenți; toți știau însă că, din clipa deportării, întrerupsese definitiv orice legături cu neamurile, că, într-un cuvânt, își făcea singur un rău. De altfel, toată lumea la noi cunoștea povestea vieții acestui om; se știa că-și omorâse nevasta din gelozie, chiar în primul an de căsnicie și că se denunțase el însuși, dându-se pe mâna justiției, ceea ce-i ușurase mult pedeapsa. Astfel de fapte sunt privite întotdeauna ca adevărate năpaste vrednice de milă. Și totuși, acest om ciudat se ținea mereu departe de lume și nu se arăta decât atunci când trebuia să se ducă la vreo lecție.

La început, nu-mi atrăsese atenția în mod deosebit; mai târziu, fără să-mi dau seama de ce, l-am privit însă cu mai multă luare-aminte; avea în el ceva enigmatic. Dar era cu neputință să intri în vorbă cu el. Răspundea, ce-i drept, la

orice întrebare de-a mea, de parcă aceasta i-ar fi fost cea dintâi datorie, dar răspunsurile lui mă stânjeneau oarecum și-mi era penibil să-mi continuu întrebările; de altfel, convorbirile de acest soi aduceau întotdeauna pe chipul lui o expresie de suferință și istovire. Îmi amintesc că într-o minunată seară de vară am ieșit împreună de la Ivan Ivanîci. Îmi trecu deodată prin minte să-l invit la mine să fumăm o țigară. Mi-ar fi greu să descriu spaima ce i se întipări în clipa aceea pe obraz; își pierdu cu desăvârșire cumpătul, bâigui zăpăcit câteva cuvinte fără legătură și, deodată, după ce îmi aruncă o privire încărcată de mânie, o rupse la fugă în direcția opusă. Am rămas uimit. De atunci, de câte ori mă întâlnea, părea că-l încearcă un fel de teamă. Eu însă nu m-am dat bătut; ceva mă atrăgea la el, încât după o lună mă înființai, cu totul pe neașteptate, acasă la dânsul. Am procedat, firește, fără tact și nechibzuit. Locuia la marginea orașului, în casa unei bătrâne târgovețe, a cărei fiică, bolnavă de tuberculoză, avea un copil din flori, o fetiță de zece ani, zburdalnică și drăgălașă. În clipa în care am intrat pe ușă, Alexandr Petrovici tocmai o învăța să citească. Când mă văzu, se tulbură la culme, de parcă l-aș fi prins asupra cine știe cărei fapte nedemne. Zăpăcit, se ridică în grabă și rămase nemișcat, privindu-mă țintă. În sfârșit, ne așezarăm. Îmi urmărea bănuitor privirile, ca și cum s-ar fi așteptat să surprindă în ele un anume gând tăinuit. Mi-am dat seama numaidecât că era un om extrem de bănuitor. Mă privea cu ostilitate, de parcă ar fi vrut să-mi spună: „Dar nu mai pleci odată?” Am încercat să intru în vorbă cu el, povestindu-i despre orășelul nostru, punându-l la curent cu ultimele noutăți, dar el se eschiva cu încăpățânare de la orice discuție, zâmbind cu răutate și mărginindu-se la răspunsuri monosilabice; constatai cu acest prilej că nu era la curent nici măcar cu noutățile cele mai banale din oraș, cunoscute de toată lumea, și că nu avea nici măcar dorința să le afle. Îi vorbii apoi de ținutul nostru, de nevoile lui; mă

asculta în tăcere, uitându-se fix în ochii mei cu o privire atât de ciudată, încât mi se făcu parcă rușine de toată convorbirea aceasta; și totuși, era cât pe-aci să-l scot din rezerva lui ostilă, oferindu-i teancul de cărți și reviste, încă netăiate, pe care le ridicasem chiar atunci de la poștă. Le învălui într-o privire lacomă, dar își schimbă pe dată gândul și refuză să le rețină, sub cuvânt că n-are vreme de citit. În sfârșit, îmi luai rămas bun și, cum mă văzui afară, simții că mi se ia o piatră de pe inimă. Îmi dădeam seama, rușinat, că a fost o nerozie din partea mea să dau buzna peste un om care își propusese să se țină cât mai departe de lume. Dar faptul era consumat. Băgasem de seamă că avea prea puține cărți - prin urmare, nu era adevărat că citea mult. Și totuși, în vreo două rânduri, trecând cu trăsura foarte târziu prin fața locuinței lui, văzusem ferestrele luminate. Ce-l făcea, oare, să vegheze până aproape de ziuă? Nu cumva scria? Și dacă era așa, ce anume?

Împrejurările mă siliră să lipsesc din oraș aproape trei luni de zile. Întorcându-mă acasă abia în iarnă, aflai că Alexandr Petrovici murise și că nici în ceasul din urmă nu voise să cheme un doctor. Lumea din oraș îl și uitase aproape. Odaia în care locuise era goală. Făcui numaidecât cunoștință cu gazda lui, cu gândul să aflu de la ea cu ce se ocupa chiriașul și dacă nu cumva scria. Pentru două grivne ea îmi aduse un coș plin de hârtii rămase de la răposatul și-mi mărturisi că rupsese două caiete. Era o femeie posacă, tăcută, și n-am izbutit să aflu prea multe de la ea. N-a fost în stare să-mi spună cine știe ce lucruri noi despre chiriașul ei. Din răspunsurile ei reieșea că acesta nu lucra aproape nimic și că luni de-a rândul i se întâmpla să nu-și arunce ochii pe o carte ori să ia în mână condeiul; în schimb, se plimba toată noaptea în lung și în lat prin odaie, frământat de gânduri; câteodată vorbea cu glas tare. O îndrăgise mult pe nepoata ei, Katia, mai ales după ce află cum o cheamă; în ziua de Sfânta Katerina se ducea să facă

parastas pentru pomenirea sufletului cuiva. Vizitele îl iritau, așa că nu primea pe nimeni; din casă nu ieșea decât atunci când se ducea să dea lecții; până și la gazda lui se uita posomorât și încruntat, când, o dată pe săptămână, aceasta venea să-i deretice prin odaie; în cei trei ani cât stătuse cu chirie la ea, nu schimbaseră aproape nici o vorbă. O întrebai pe Katia dacă-și amintea de dascălul ei. Mă privi tăcută și, întorcându-și fața la perete, izbucni în plâns. Va să zică, omul acesta știuse să se facă iubit cel puțin de un suflet de copil.

Am luat vraful de hârtii cu mine și toată ziua aceea am petrecut-o cercetându-le. Cea mai mare parte din ele erau cu totul lipsite de interes: niște hârtii fără însemnătate sau caiete cu exerciții de caligrafie ale elevilor. La urmă, îmi căzu în mână un caiet destul de gros cu o bună parte din pagini acoperite cu o scriere măruntă. Cine știe când și în ce împrejurări fusese aruncat de către autor și dat uitării! Era o descriere, foarte incoherentă, a celor zece ani petrecuți de Alexandr Petrovici la ocnă. Uneori, această descriere era întreruptă de o altă povestire, de niște amintiri ciudate, înfiorătoare, scrise la repezeală în rânduri neregulate, febrile, ca sub imperiul unei constrângeri. Recitii de câteva ori aceste crâmpeie și rămăsei aproape convins că ele fuseseră scrise într-o clipă de nebunie. În schimb, însemnările ocnașului, „Scene din Casa morților”, cum le numește el însuși la un moment dat în manuscrisul său, nu mi-au părut cu totul lipsite de interes. O lume cu desăvârșire nouă, necunoscută până atunci, ciudățenia anumitor fapte, în sfârșit, o serie de observații și reflecții originale asupra acestei lumi de oameni decăzuți m-au captivat și am citit unele pasaje cu cel mai viu interes. Posibil să mă fi înșelat. Ca să mă verific, aleg pentru început două-trei capitole din aceste însemnări și le supun aprecierii cititorului...

I
CASA MORȚILOR

Temnița noastră se găsea în marginea unei cetăți, lângă valul de centură. Dacă priveai prin crăpăturile gardului împrejmuitor, nădăjduind să răzbești cu ochiul în lumea dinafară, nu ți se arăta decât un petic de cer și un val de pământ acoperit cu buruieni, pe a cărui creastă se plimbau santinelele zi și noapte, înainte și înapoi, în pas măsurat, și te încerca gândul că vor trece ani după ani și te vei întoarce mereu la câte o crăpătură din gard și vei vedea același val, aceleași santinele și același petic de cer - nu cerul de deasupra temniței, ci cu totul alt cer, îndepărtat, liber.

Închipuiți-vă o curte mare, lungă de două sute de pași și lată de o sută cincizeci, împrejmuită de un gard în formă de hexagon neregulat, făcut din pari înalți, strâns lipiți între ei, înfipți adânc în pământ, ascuțiți la vârf și prinși cu grinzi transversale - îngrăditura dinafară a temniței. Într-o parte a acestui gard e tăiată o poartă solidă, veșnic închisă, păzită zi și noapte de santinele, și care nu se deschide decât atunci când ocnașii sunt duși la lucru. Dincolo de poartă e lumină, libertate: oameni ca toți oamenii. Dar dincoace de poartă, îți imaginai această lume ca pe nu știu ce basm irealizabil. Nu tot astfel se înfățișa lumea dinlăuntru - lumea noastră, cu totul aparte; ea își avea obiceiurile, portul și legile ei ciudate: era o casă a morților vii, cu o viață cum nu se poate închipui, oamenii fiind altfel decât toți ceilalți. Acest colț de lume am de gând să-l descriu.

Când pătrunzi în curte, dai cu ochii de câteva clădiri. De o parte și de alta se întind două șiruri de barăci de lemn cu un singur cat, făcute din trunchiuri cioplite: sunt cazărmile ocnașilor. Aici stau închiși deținuții, împărțiți în mai multe categorii. În fundul curții se mai vede o clădire - bucătăria,

alcătuită din două încăperi, iar ceva mai departe se află o altă clădire care adăpostește sub același acoperiș pivnițele, hambarele și magaziile. La mijloc curtea e goală, alcătuind un teren drept și destul de mare. Este locul de adunare; al ocnașilor așezați în coloane. Apelul se face de trei ori pe zi: dimineața, la prânz și seara, uneori și peste zi, dacă temnicerii intră deodată la bănuială ori, nefiind îndeajuns de pricepuți la numărat, li se năzare ceva. Între gard și clădiri rămâne, de jur împrejur, un spațiu liber destul de mare, unde unii ocnași mai ursuzi și mai retrași obișnuiesc să se plimbe în ceasurile când nu se lucrează, feriți de privirile celorlalți și măcinându-și în singurătate gândurile amare. De câte ori îi întâlneam în aceste plimbări, îmi plăcea să le observ fețele posomorâte, stigmatizate și încercam să ghicesc gândurile ce-i frământă. Așa, de pildă, unul își făcuse o adevărată îndeletnicire din a număra, în timpul plimbărilor, parii gardului. Erau cu totul vreo mie cinci sute; îi numărase de nu știu câte ori și-i avea în seamă ca într-un inventar. Fiecare par înseamnă o zi de trudă în temniță; în fiecare zi scădea de la numărătoare câte un par și în felul acesta avea socoteala exactă a zilelor de muncă silnică ce-i mai rămâneau de făcut până la împlinirea termenului de osândă. Se simțea cu adevărat fericit când ajungea să scadă ultimul par al unei porțiuni din cele șase laturi ale gardului. Avea de așteptat încă mulți ani, dar în temniță ai timp destul ca să te înveți cu răbdarea. Într-o zi, mi-a fost dat să văd cum își ia rămas bun de la frații lui de suferință un ocnaș care-și ispășise pedeapsa și urma să fie pus în libertate. Fusese osândit la douăzeci de ani de muncă silnică. Unii dintre ocnași își aminteau că-l văzuseră intrând tânăr, nepăsător, absolut departe cu gândul și de crima pe care o făptuise, și de pedeapsa ce avea de ispășit. Acum părăsea temnița un moșneag cu părul alb, cu chipul trist și întunecat. Făcu în tăcere înconjurul celor șase cazărmi, trecu apoi prin fiecare din ele. Intra, se închina în fața icoanelor, apoi

făcea o adâncă plecăciune înaintea tovarășilor săi întru nenorocire, rugându-i să nu-l pomenească de rău. Îmi amintesc de asemenea că într-o seară a fost chemat la poarta de intrare un deținut care fusese pe vremuri țăran înstărit undeva prin Siberia. Cu șase luni mai înainte primise vestea că fosta lui nevastă s-a remăritat, lucru care-l îndurerase peste măsură. În seara aceea ea venise la temniță și-l chemase ca să-i dea ceva de pomană. Au stat de vorbă câteva minute, au plâns amândoi și s-au despărțit ca să nu se mai întâlnească niciodată. I-am văzut fața când se întorcea la cazarmă. Într-adevăr, aici era o bună școală a răbdării.

Când începea să se însereze, toți deținuții intrau în cazărmi, ușile se încuiau și nu se mai putea ieși decât a doua zi dimineața. Îmi era întotdeauna peste măsură de greu să părăsesc curtea pentru a reintra în cazarmă. Închipuiți-vă o încăpere lungă, scundă, înăbușitoare, abia luminată de câteva lumânări de seu, care răspândeau un miros greu, sufocant. Nici acum nu sunt în stare să înțeleg cum de am putut rezista acolo zece ani și să mai supraviețuiesc. Ocupam pe priciul comun din dormitorul nostru trei scânduri: atât era locul de care mă puteam folosi. Pe același prici se înghesuiau treizeci de oameni. Iarna, ușile se închideau foarte devreme: trebuiau să treacă cel puțin patru ore până ce lumea se potolea și toți adormeau. Până atunci însă - zgomot, larmă, hohote de râs, ocări, zornăit de lanțuri, aer greu și înăbușitor, îmbâcsit de fum și exalații pestilențiale, capete rase și chipuri stigmatizate, veșminte zdrențuroase, în sfârșit, omul degradat și batjocorit până în ultimul hal... Da, multe mai e în stare să îndure omul! E o ființă care se obișnuiește cu orice și înclin să cred că este definiția cea mai potrivită omului.

Eram cu toții vreo două sute cincizeci de oameni. Numărul acesta rămânea mereu aproape constant. Unii își sfârșeau pedeapsa și plecau, alții mureau; în locul lor

veneau noi osândiți. Și ce lume pestriță! Se găseau aici fel de fel de oameni. Cred că nu era gubernie sau ținut din Rusia care să nu fi fost reprezentat aici. Își aveau reprezentanții și celelalte naționalități, printre aceștia erau și câțiva munteni din Caucaz. Toată omenirea aceasta fusese categorisită după gravitatea faptelor săvârșite și, deci, după numărul de ani căpătați ca pedeapsă. Îmi închipui, de asemenea, că nu era gen de crimă care să nu fi fost prezent aici. Grosul, categoria de bază a populației acesteia de întemnițați îl formau cei condamnați la ocnă și deportare (la ocnă tare, cum ziceau cu multă candoare deținuții) civili; aceștia erau criminali condamnați și la degradare civică, izgoniți pentru totdeauna din societate și al căror chip însemnat cu fierul avea să rămână pentru totdeauna ca un stigmat al acestei repudieri. Toți aceștia fuseseră trimiși la muncă silnică pe termene de la opt până la doisprezece ani și, după ce își ispășeau pedeapsa, erau repartizați prin așezările siberiene ca deportați-coloniști. O altă categorie o alcătuiau deținuții militari, care nu erau condamnați și la degradare civică, rămânând în privința aceasta în situația celor din unitățile disciplinare ale armatei rusești. Erau trimiși aici pentru termene scurte; după ispășirea pedepsei, se întorceau ca soldați la batalioanele de linie din Siberia de unde veniseră. Mulți dintre ei erau aduși curând înapoi, pentru alte infracțiuni, mai grave, de data aceasta însă nu pentru un timp scurt, ci pentru cel puțin douăzeci de ani. Categoria aceasta se numea „statornică”, și totuși osândiții ce făceau parte din ea nu erau condamnați la degradare civică deplină. Mai era apoi o categorie destul de numeroasă, alcătuită din cei mai primejdioși infractori, majoritatea proveniți din rândurile armatei și care se numea „secția specială”. Aci se trimiteau osândiți din toate colțurile Rusiei. Ei înșiși se socoteau condamnați pe viață, neștiind termenul muncii silnice pe care trebuiau să o execute. Regulamentul impunea să li se dea de lucru cantitativ de două și chiar de

trei ori mai mult decât celorlalți. Categoria aceasta de criminali era ținută aici provizoriu, până la organizarea în Siberia a unor ocne speciale, cu muncă deosebit de grea. „Voi sunteți pe termen, le spuneau ei celorlalți ocnași, pe noi însă ocna ne mănâncă.” Mai târziu am auzit spunându-se că această secție a fost desființată. Afară de aceasta, în cetatea noastră a fost desființat și regimul interior civil și introdus un regim unic, cel al unităților militare disciplinare. A fost schimbată, de bună seamă, în mod corespunzător și administrația. Descriu aici, prin urmare, stările de fapt dinainte vreme, stări actualmente dispărute în negura timpurilor.

Da, e mult de atunci; acum îmi pare că totul n-a fost decât un vis. Mi-aduc aminte clipa când am fost adus în temniță, într-o seară mohorâtă de decembrie. Ocnașii se întorceau de la lucru, pregătindu-se pentru numărătoare. Un subofițer mustăcios mi-a deschis, în sfârșit, poarta acestei case ciudate, în care aveam să mă chinuiesc atâția ani, să îndur atâtea încercări, pe care nu mi le-aș fi putut imagina cât de cât, dacă nu le-aș fi trăit aievea. Așa, de pildă, mi-aș fi putut oare închipui vreodată chinul groaznic, insuportabil, de a nu putea rămâne singur măcar o clipă, vreme de zece ani? La muncă, dus între paznici; în cazarmă, însoțit cu alți două sute de ocnași; niciodată singur, niciodată tu cu tine însuți! De altfel, nu era lucrul cel mai greu cu care trebuia să mă obișnuiesc!

Se aflau aici ucigași ocazionali și ucigași de meserie, tâlhari și șefi de bande tâlhărești, hoți de buzunare și vagabonzi versați în a șterpeli bani picați din senin sau de-ale mâncării. Mai erau și unii despre care cu greu ți-ai fi putut da seama cum de nimeriseră într-un asemenea loc. Și totuși, fiecare își avea povestea lui tulbure și apăsătoare ca mahmureala după o beție grea. Ocnașii vorbeau foarte puțin de trecutul lor; nu numai că nu le plăcea să și-l povestească, dar căutau, pare-se, nici să nu se mai gândească la ce-a fost. Am cunoscut printre ei ucigași atât

de veseli și nepăsători, încât ai fi pus rămășag că niciodată conștiința nu le fusese tulburată de remușcări. Întâlneai însă și chipuri mohorâte, aproape totdeauna taciturne. În general, se întâmpla rareori ca vreunul să-și povestească viața și nici curiozitatea în privința aceasta nu avea trecere aici, nu intra, ca să zicem așa, în „obiceiul pământului”; doar când și când vedeai pe careva că începe, neavând ce face, să-și depene amintirile în fața unui vecin care îl asculta. Nimeni, la drept vorbind, nu-și putea uimi vecinul. „Știm noi ceva carte”, spuneau ei ades, cu un aer ciudat de superioritate și mândrie. Țin minte că într-o zi, un tâlhar, îmbătându-se (deținuții găseau posibilitatea uneori să se îmbete și la ocnă), se apucă să povestească cum omorâse un copil de cinci ani: îl atrăsese mai întâi cu o jucărie, apoi îl dusese într-o șură și îl înjunghiase acolo. Toată cazarma, care până atunci se veselise de glumele lui, zbieră la el într-un glas și palavragiul indiscret fu nevoit să tacă; și nu de indignare s-au răstit la el ocnașii, ci pentru că nu trebuia să vorbească *despre asta*; pentru că nu se obișnuia să se vorbească *despre asta*. Ar fi cazul să amintim că oamenii aceștia aveau într-adevăr o brumă de învățătură în sensul cel mai concret al cuvântului. Cel puțin jumătate dintre ei știau să scrie și să citească. În ce alt loc din Rusia, unde poporul rus se adună în mase, s-ar putea desprinde un grup compact de două sute cincizeci de oameni, dintre care jumătate să fie știutori de carte? Am auzit mai târziu spunându-se cu multă convingere, pe baza unor date asemănătoare că știința de carte e o nenorocire pentru popor. Eroare: cauzele nenorocirilor sale trebuie căutate cu totul în altă parte, deși s-ar cuveni să recunoaștem că știința de carte dezvoltă în popor o încredere excesivă în puterile lui. Dar lucrul acesta e departe de a constitui o tară. Secțiile se deosebeau prin îmbrăcăminte: una avea vestonul jumătate negru, jumătate cenușiu, și pantalonii cu un crac negru, iar celălalt cenușiu. Într-o zi, pe când ne aflam la lucru, o fetiță care

vindea colaci se apropie de ocnași, mă privi o vreme, apoi începu să râdă cu hohote: „Vai, ce urât e! exclamă ea. Nu s-a ajuns stofă cenușie și stofă neagră nici pe-atâta!” Unii aveau haina în întregime din stofă cenușie și numai mânecile negre. Capetele erau de asemenea rase în diferite chipuri: unii aveau capul ras pe jumătate de-a lungul craniului, de la frunte spre ceafă, alții de-a latul, de la o ureche la alta.

Se putea observa numaidecât, de la cea dintâi privire mai atentă, ceva comun ce reunea într-o familie ciudată mulțimea aceasta de oameni atât de diferiți; până și indivizii cu personalitatea cea mai pronunțată, mai ieșiți din comun, care, fără voia lor, se impuneau celorlalți, până și aceștia căutau să se adapteze spiritului specific întregii ocne. În general, însă, aș putea spune că, în afară de unele rare excepții de oameni veseli și nepăsători din fire, care tocmai prin aceasta își atrăgeau disprețul mulțimii celorlalți, toți deținuții erau ursuzi, invidioși, extrem de vanitoși, lăudăroși, prezumțioși, susceptibili și formaliști din cale afară. Capacitatea de a nu te mira de nimic fusese ridicată aici la rang de mare virtute. Toți sufereau de o boală ciudată: îi muncea mereu gândul cum să se comporte și ce anume ținută să adopte față de ceilalți. De multe ori, atitudinea cea mai arogantă făcea repede loc unei comportări neînchipuit de lașe. Erau, totuși, printre ei și câțiva oameni de mare voință, stăpâni pe faptele lor; aceștia se purtau simplu și modest: fără izmeneli, fasoane sau țâfne. Curios însă că și printre oamenii aceștia cu o individualitate într-adevăr puternică, unii sufereau de o vanitate excesivă, aproape bolnăvicioasă. În general, vanitatea și poza erau aici pe primul plan. Cea mai mare parte a deținuților erau perverși și ticăloși la culme. Intrigile și bârfelile se țineau lanț: viața în dormitoare era un adevărat infern. Dar nimeni n-ar fi îndrăznit să se ridice împotriva regulamentului uzual interior și împotriva obiceiurilor înrădăcinate ale temniței: toată lumea se

supunea fără crâcnire. Părea că unele individualități net remarcabile, firi ca de cremene, nu se vor lăsa frânte și totuși, cu prețul unor grele eforturi, se plecau negreșit în cele din urmă. Veneau în temniță și indivizi care în libertate își făcuseră de cap, întrecând orice limite imaginabile, și care, mânați de o pornire neînfrânată, de o adevărată furie, săvârșiseră crime abominabile, fără să-și dea seama de ce o fac, ca în delir, într-o clipă de întunecare a minții, de multe ori dintr-un orgoliu împins dincolo de orice închipuire. Dar toți aceștia erau domoliți pe dată și în scurt timp puși la respect, cu toate că unii dintre ei, înainte de a fi ajuns la ocnă, terorizaseră ținuturi întregi. De îndată ce se pomeneau între aceste ziduri, osândiții nou-veniți își dădeau numaidecât seama că aici nu aveau pe cine uimi, încât se înfrânau pe loc și, resemnându-se pe nesimțite, se adaptau tonului general al cazărmii. Acest ton general se vădea în afișarea unei demnități personale cu totul aparte, care stăpânea pe fiecare deținut, ca și cum calitatea de ocnaș, de osândit i-ar fi conferit fiecăruia un titlu de mare distincție. Nici un semn de rușine ori de căință. Se mai putea observa, ce-i drept, o împăcare exterioară, o atitudine oficială, ca să zicem așa, un fel de resemnare filozofică. „Suntem niște oameni pierduți, ziceau ei, și dacă n-am știut prețui libertatea, n-avem decât să ne întindem acum spinările pe *ulița verde*[xxxii], să stăm smirna la numărătoare.” „N-ai vrut să asculți de tată și de mamă, ascultă acum ce zice darabana!” „De bine-ți plesnea bârdihanul, dă-i acuma cu ciocanul!” Vorbele acestea erau repetate deseori în chip de precepte, așa cum ai rosti niște zicale și proverbe obișnuite, dar niciodată în mod serios, ci cu totul desprinse de adânca lor semnificație concretă. Nu erau decât vorbe goale, fără nici un ecou lăuntric. E puțin probabil ca vreunul măcar să se fi recunoscut în sinea lui vinovat de o faptă nelegiuită. Să fi încercat numai careva dinafară să-i reproșeze deținutului nelegiuirile făptuite, să-l ocărască

pentru ele (deși nu-i stă rusului în fire să scoată ochii unui condamnat, amintindu-i de crima lui), că înjurăturile cu care ar fi ripostat acesta n-ar fi contenit multă vreme. Și ce pricepuți mai erau cu toții la înjurat! Sudălmile lor, savant dozate și etajate, purtau amprenta unei elaborări științifice „sui generis”; după metoda lor subtilă, ades artistică, jignitor era nu atât cuvântul, cât sensul care i se atribuia; accentul umilitor cădea pe tâlcul ascuns al vorbei, pe intenția în sine, pe ideea cuprinsă în înjurătură, ceea ce vădea un rafinament deosebit și de aceea părea mult mai usturător. Certurile lor nesfârșite contribuiau în și mai mare măsură la desăvârșirea acestei științe. Dat fiind că nu lucrau decât sub constrângere, erau cu toții puturoși, și, prin urmare, se perverteau. Cei ce nu fuseseră încă pervertiți de mai înainte se perverteau foarte curând aici, în temniță. Laolaltă îi adunase numai întâmplarea. Unii față de alții rămâneau cu totul străini.

„Trei perechi de încălțări a rupt dracul până să ne strângă la un loc!” ziceau ei. Intrigile, bârfelile, invidia, certurile erau preocuparea lor dintâi în această viață de iad. Nici cea mai dezmățată țață n-ar fi fost în stare să-și dea într-atâta drumul la gură, cum o făceau unii dintre ucigașii aceștia spurcați la vorbă. Țin să precizez, totuși, că se găseau printre ei și oameni de caracter, cu o voință nestrămutată, obișnuiți în viață să urnească munții din loc și să poruncească. Fără să-și dea seama, toți ceilalți arătau față de ei semne de mare respect; la rândul lor, aceștia, cu toate că țineau mult la prestigiul lor, nu căutau să și-l impună nimănui, nu se amestecau în certuri, aveau o purtare plină de demnitate; erau oameni cu judecată și aproape totdeauna supuși și ascultători față de șefi, nu din spirit de disciplină sau dintr-un imbold de conștiinciozitate față de îndatoririle lor, ci printr-un fel de înțelegere tacită cu aceștia, ca o recunoaștere a avantajelor reciproce ce ar avea și unii, și alții de pe urma unei asemenea atitudini. De altfel, față de ei se proceda totdeauna cu multă prudență.

Îmi aduc aminte că într-o zi unul din deținuții aceștia, un om hotărât și neînfricat, cunoscut șefilor prin pornirile lui de fiară, fu osândit pentru o abatere oarecare la bătaia cu nuiele. Era vară; nu se lucra. Maiorul-ajutor de comandant, șeful direct al temniței, venise la corpul de gardă, care se afla lângă poarta cea mare, ca să asiste personal la aplicarea pedepsei. Acest maior era o piază-rea pentru deținuți; băgase atâta frică în ei, încât tremurau înaintea lui. Crud și aspru până la nesimțire, „sărea la oameni ca o fiară”, cum spuneau ei. Se temeau mai cu seamă de privirea lui tăioasă și pătrunzătoare ca de râs, căreia era cu neputință să-i scape ceva. Vedea, ca să zicem așa, și prin scoarța pământului, fără să privească. Chiar din clipa când pășea în incinta temniței, știa ce se petrece la celălalt capăt al curții. Ocnașii îi ziceau „Fiară-vede-tot”. Avea însă un sistem greșit și un fel de a se purta ce părea de-a dreptul o nesocotință, căci faptele sale, de o răutate feroce, nu făceau altceva decât să întărâte niște oameni și așa îndeajuns de înrăiți și gata de orice; și dacă n-ar fi fost comandantul, om de omenie și cu scaun la cap, care mai domolea din când în când zelul sălbatic al maiorului, acesta ar fi pricinuit, desigur, mari nenorociri prin administrația sa nesăbuită. Nu înțeleg cum de a reușit totuși să scape teafăr de acolo și să treacă în retragere viu-nevătămat, după ce, nu-i vorbă, încăpuse mai întâi pe mâinile organelor judiciare.

Când se pomeni chemat, deținutul îngălbeni. Cu alte prilejuri de acest fel, se culca supus și tăcut la pământ, își primea fără a crâcni pedeapsa, după care se ridica de jos, se scutura ca un câine tăvălit, îndurând necazul cu o resemnare demnă de un filozof. De altfel, cu el se proceda, pare-se, întotdeauna cu multă prudență. De astă dată însă, nu se știe de ce, se socotea nevinovat. Îngălbeni și, profitând de neatenția escortei, ascunse în mânecă un cuțit de cizmărie. Era cu desăvârșire interzis deținuților să aibă la ei cuțite și orice scule ascuțite. De aceea se făceau des

percheziții inopinate, severe și minuțioase, urmate de pedepse aspre în caz de abatere; întrucât e însă foarte greu să găsești la hoț un lucru pe care el a hotărât să-l dosească cu tot dinadinsul, iar pe de altă parte, cuțitele și sculele fiind absolut indispensabile deținuților, ele nu dispăreau niciodată din temniță; dacă erau, totuși, găsite și confiscate cu ocazia percheziților, ocnașii își procurau imediat altele în loc. Toți deținuții se repeziră la gard și, cu inima strânsă, priveau prin crăpăturile dintre bârne. Știau că de astă dată Petrov nu se va lăsa bătut, ceea ce însemna sfârșitul maiorului. Dar întâmplarea a vrut ca în clipa hotărâtoare maiorul să se urce în trăsură și să plece, încredințând comanda execuției unui alt ofițer. „Dumnezeu l-a avut în pază!” spuneau mai târziu ocnașii. În ce-l privește pe Petrov, își îndură pedeapsa cu calmul lui obișnuit: cum plecase maiorul, mânia i se stinsese. Până la un anumit punct, deținutul e supus și ascultător, dar resemnarea lui are margini, peste care nu e bine să se treacă. Și fiindcă veni vorba: nimic nu e mai ciudat decât vârtejul acestor izbucniri de furie și nesupunere. Adeseori, un om rabdă în tăcere ani de-a rândul, îndură resemnat cele mai crunte pedepse, și deodată îl vezi răbufnind dintr-o nimica toată, pentru te miri ce, încât rămâi uluit și te întrebi de mai e în toate mințile; căci ceea ce face el atunci pare cu adevărat o nebunie.

Am spus mai înainte că timp de mai mulți ani n-am observat la oamenii aceștia nici cel mai mic semn de căință, nici cea mai mică mustrare de cuget sau părere de rău pentru crima comisă și că cea mai mare parte din ocnași se credeau în sinea lor întrutotul îndreptățiți de a săvârși faptele pentru care purtau osânda. E o realitate. Desigur, orgoliul stupid, pildele rele, lăudăroșenia și o falsă rușine erau tot atâtea cauze care contribuiau la acest lucru. Pe de altă parte, cine s-ar încumeta să afirme cu cugetul curat că a pătruns adâncurile acestor inimi pornite spre rău și că a reușit să discearnă ce zace în ele, ferit cu

străşnicie de orice privire indiscretă? S-ar părea de neconceput ca în decursul atâtor ani să nu mi se fi oferit un prilej oarecare de a surprinde cât de cât exteriorizându-se, de a întrezări, de a intui măcar un singur semn de frământare, de regret sau de suferinţă morală. Şi totuşi, aşa este: n-am observat nimic asemănător, dar absolut nimic. Da, e foarte greu, se pare, să înţelegi o faptă criminală, judecând-o numai din anumite puncte de vedere, pe baza unei concepţii prestabilite, căci filozofia unei asemenea fapte e cu mult mai dificilă decât s-ar crede. E limpede însă că nici temniţele, nici ocnele, nici sistemul muncii silnice nu-l corijează pe criminal; aceste pedepse nu pot decât să-l facă să sufere şi asigură societatea împotriva unor noi tentative din partea răufăcătorului de a-i tulbura liniştea. Temniţa şi munca silnică cea mai grea nu fac decât să dezvolte în criminal o ură profundă, setea de plăceri oprite şi o groaznică nepăsare faţă de tot ce se petrece în jur. Pe de altă parte, sunt convins că şi faimosul sistem penitenciar celular nu atinge decât un scop aparent, fals şi iluzoriu. El stoarce din criminal toată vlaga şi energia, îi zdruncină şi-i răvăşeşte sufletul, sădind în el spaima, pentru ca apoi să înfăţişeze societăţii o mumie, o zdreanţă morală, un semidement în chip de model de corijare şi căinţă. Ucigaşul răsculat împotriva societăţii o urăşte, desigur; el se crede aproape totdeauna în dreptul lui s-o facă şi să considere societatea singura vinovată. Pe de altă parte, prin pedeapsa îndurată, el se consideră despovărat, purificat, ca să zicem aşa, cu datoria plătită faţă de societate. Dar lucrurile ar mai putea fi privite şi din alte puncte de vedere, care să ducă aproape la totala absolvire a criminalului de orice vină. Şi totuşi, există infracţiuni care, indiferent de aceste puncte de vedere posibile, atât de variate şi deosebite, lucru care nu va putea fi contestat de nimeni, rămân oricând şi oriunde, sub orice legislaţie, tot nelegiuiri şi vor fi privite ca atare cât timp omul va fi încă om. Numai în temniţă mi-a fost dat să

aud povestindu-se cu un nestăpânit hohot de râs copilăresc faptele cele mai groaznice și cele mai monstruoase, crimele cele mai înfiorătoare. N-am să-l uit niciodată pe un paricid, fost dvorean și ofițer. Pentru tatăl lui, om de șaizeci de ani, fusese o adevărată nenorocire: un fiu risipitor, în adevăratul înțeles al cuvântului. Dusese o viață destrăbălată, se înglodase în datorii. Bătrânul încercase să-l cumințească, ferindu-l din calea pierzaniei. El însă, știind că tatăl său are o casă și o moșioară și socotind că are și bani ascunși, și-a ucis părintele, ca să intre mai repede în posesia drepturilor succesorale. Crima a fost descoperită abia peste o lună. În răstimp, ucigașul, care avusese de altfel grijă să anunțe poliția că tatăl său a dispărut, își petrecea vremea într-o neîntreruptă beție și desfrânare. Până la urmă, în lipsa lui de acasă, poliția a găsit cadavrul bătrânului în canalul de scurgere, acoperit cu scânduri, care străbătea curtea. Capul alb, despărțit de trup, era așezat pe o pernă. Nici până în ultimul moment ucigașul nu a mărturisit nimic în fața judecății. Condamnat la douăzeci de ani muncă silnică, cu pierderea gradului și a titlului nobiliar, fu trimis la ocnă în Siberia. Tot timpul cât a stat aci, în aceeași cazarmă, nu l-am văzut decât vesel și bine dispus. Era omul cel mai zăpăcit, mai ușuratic și nechibzuit din câți am întâlnit în viața mea, cu toate că nu era de loc prost. N-am văzut la el niciodată cine știe ce semne de cruzime bestială. Ceilalți ocnași îl disprețuiau, nu pentru fapta pe care o săvârșise și de care nu se vorbea niciodată, ci fiindcă era un zărghit și nu știa cum să se poarte. În pălăvrăgelile lui își aducea uneori aminte de tatăl lui. Într-o zi, lăudându-se cu constituția lui robustă, îmi povesti că e ceva ereditar și că tot neamul lui se bucura de o sănătate excelentă, apoi adăugă: „Uite, *tatăl meu*, de pildă, până în clipa morții n-a fost niciodată bolnav”. O insensibilitate mai înfiorătoare, mai animalică decât aceasta este, bineînțeles, imposibilă. E ceva cu totul anormal: vreo deficiență constituțională, organică, o monstruozitate fizică și morală

necunoscută încă de știință, și nu pur și simplu o crimă. Ideea unei asemenea crime mi se părea atât de absurdă, încât nu-mi venea să cred în realitatea ei. Și totuși, oamenii din orașul lui, care cunoșteau bine cazul, mi-au povestit amănunțit cum s-au petrecut lucrurile. Faptele erau atât de grăitoare, încât nu lăsau loc îndoielii.

Deținuții l-au auzit o dată țipând în somn: „Ține-l! Ți-ne-l! Taie-i capul! Capul! Capul!...”

Aproape toți deținuții vorbeau în somn, aiurind și strigând cuvinte cu glas tare. Înjurături, vorbe de ocară, expresii hoțești, cuțite, topoare, alcătuiau limbajul care se proiecta cel mai des în visele lor tulburi. „Suntem stâlciți în bătaie, spuneau ei; ne-au vătămat pe dinăuntru, de-aia zbierăm în somn.”

Munca de osândă, cazonă, nu era o îndeletnicire, ci o povară odioasă; deținuții își îndeplineau corvoada rânduită, ori lucrau în silă numărul de ceasuri impus de regulament, apoi se întorceau în temniță. Ocnașii urau această muncă. Dacă n-ar fi avut și o îndeletnicire proprie, căreia să i se dedice cu toată râvna, punându-și la contribuție priceperea și iscusința, omul n-ar fi putut suporta anii grei de osândă. Altminteri, cum ar fi putut toți oamenii aceștia înzestrați din fire, cu o bogată experiență de viață și cu o nemărginită sete de a trăi, smulși cu forța din sânul societății, din mediul lor obișnuit, și îngrămădiți la un loc, ca o turmă, cum ar fi putut ei să se acomodeze aici cât mai firesc posibil și mai corespunzător condițiilor existente, de bunăvoie și din proprie dorință? O viață de trândăvie ar fi dezvoltat într-înșii porniri și apucături criminale, de care habar n-au avut înainte. Omul nu poate trăi fără muncă și fără un rost al lui, legitim și firesc: se degradează și devine fiară. De aceea, fiecare ocnaș, dintr-o pornire firească de a-și satisface o cerință vitală și din instinct de conservare, își înjgheba acolo un meșteșug, o îndeletnicire oarecare. Vara, să zicem, cât e ziua de lungă, era ocupat la muncă silnică, iar nopțile erau atât de scurte, încât de-abia apuca

să doarmă. În schimb, iarna, de cum începea să se însereze, deținutul, conform regulamentului, trebuia să fie închis în cazarmă. Ce să facă omul în serile lungi, încărcate de monotonie și plictiseală? Și atunci, aproape toate cazărmile, călcând opreliștea, se transformau într-un uriaș atelier. De fapt, munca, îndeletnicirea ca atare, nu era interzisă; deținuții nu aveau însă voie să aibă asupra lor nici un fel de scule, fără de care orice îndeletnicire devine cu neputință. Se lucra pe ascuns și administrația închidea, pare-se, ochii. Mulți dintre deținuți intrau în temniță fără să știe ce să facă cu cele zece degete; învățau însă cu vremea un meșteșug oarecare de la camarazii lor și, o dată eliberați, deveneau meșteșugari foarte buni: cizmari, pantofari, croitori, tâmplari, lăcătuși și poleitori. Evreul Isai Bumstein era giuvaergiu, dar se mai îndeletnicea și cu cămătăria. Toată lumea lucra și câștiga ceva parale. Comenzile veneau din oraș. Banul e aici un fel de întrupare sunătoare a libertății și are valoare înzecită pentru un om cu totul lipsit de libertate. Cei câțiva gologani pe care îi simte zăngănindu-i în buzunar îi mai alină cumva nenorocirea în care se află, chiar și atunci când nu-i poate cheltui efectiv. Poți însă oricând și oriunde să-ți risipești banul, cu atât mai mult cu cât fructul oprit e îndoit de atrăgător. Și-apoi, rachiul nu lipsea nici din temniță. Fumatul era de asemenea interzis categoric, dar toată lumea fuma. Banii și tutunul îi fereau pe ocnași de scorbut și de alte boli, după cum munca îi ferea de degradare totală și de nelegiuiri: fără muncă s-ar fi devorat unii pe alții, ca niște păianjeni închiși într-un borcan. Și cu toate astea, atât lucrul în cazarmă, cât și deținerea de bani se urmăreau și se pedepseau. De multe ori, noaptea, când nu te așteptai, se făceau controale severe, confiscându-se tot ce nu era îngăduit de lege. Oricât de ingenios erau ascunși banii, se întâmpla adesea să fie descoperiți. Era una din cauzele pentru care ocnașii nu căutau să-i păstreze, dându-i cu ușurință pe băutură, ceea ce explica și stăruința cu

care se introducea rachiul în temniță. Pe lângă faptul că li se confisca tot avutul, cei prinși cu abateri la percheziții mai erau supuși și la o cruntă bătaie cu nuiele.

Dar imediat după control, ocnașii își făceau rost de alte scule și lucrurile reintrau pe făgașul lor obișnuit. Pe de o parte, administrația știa de toate acestea, pe de altă parte, deținuții suportau pedepsele fără să crâcnească, deși starea aceasta de lucruri semăna mult cu viața unor oameni ce s-ar fi stabilit pe Vezuviu.

Cine nu știa nici o meserie se îndeletnicea cu altceva. Genurile de ocupații și de afaceri erau destul de variate și originale. Unii își omorau timpul făcând pe precupeții: cumpărau și vindeau niște lucruri pe care nimeni din lumea de afară nu s-ar fi gândit vreodată să le considere drept obiecte, necum să le cumpere ori să le vândă. Dar ocna era săracă, și de aceea foarte practică și inventivă în afaceri. Cea mai neînsemnată cârpă își avea prețul ei și putea sluji la ceva. Tot din pricina sărăciei, și banul avea cu totul altă valoare decât pentru lumea de afară. O muncă grea și istovitoare, care cerea adesea multă iscusință, se plătea doar cu câteva copeici. Unii practicau cu destul succes cămătăria. Deținutul risipitor ori ruinat își ducea la cămătar puținele lucruri mai de preț pe care le avea și căpăta pe ele câțiva bănuți de aramă cu o dobândă exagerată. Dacă nu le scotea în ziua hotărâtă, cămătarul vindea pe loc și fără nici o milă obiectul amanetat; cămătăria era o afacere atât de rentabilă, încât se dădeau împrumuturi și pe efectele statului: pe rufărie, pe încălțăminte și pe alte lucruri de care un deținut are nevoie în orice moment. Dar cu aceste amaneturi se putea întâmpla ca afacerea să ia și o altă întorsătură, surprinzătoare, dar nu și imprevizibilă: după ce primea banii, proprietarul lucrurilor amanetate se ducea fără multă vorbă să-l caute pe subofițerul care avea supravegherea permanentă a temniței și îl denunța pe cămătar că a luat amanet efecte cazone; lucrurile erau

imediat luate și restituite denunțătorului, fără a se mai raporta cazul și administrației superioare. Curios e însă că niciodată în asemenea cazuri nu se isca între cei doi vreo ceartă; cămătarul restituia, tăcut și mohorât, lucrurile cerute, de parcă s-ar fi așteptat să se întâmple întocmai așa. Poate că în sinea lui recunoștea că în locul celuilalt ar fi procedat la fel. Și dacă se pornea uneori pe înjurături, n-o făcea cu vrăjmășie și ură, ci mai mult pentru ca întâmplarea să nu pară cu totul lipsită de însemnătate, de-parcă așa ar fi cerut-o momentul și situația.

În general, se fura aici ca în codru; furau unul de la altul. Aproape fiecare deținut avea dreptul să aibă lădița lui, închisă cu lacăt, în care își păstra efectele primite de la stat; dar încuietorile nu prea erau aici de mare folos. Oricine își poate închipui, cred, ce hoți îndemânatici se aflau printre noi. Mie, un deținut care îmi era foarte devotat (o spun fără nici o exagerare) mi-a furat biblia, singura carte îngăduită în temniță; în aceeași zi, mi-a mărturisit totul, și nu pentru că ar fi avut remușcări, ci fiindcă i se făcuse milă văzându-mă că o tot caut în zadar. Erau printre deținuți și unii așa-ziși „cârciumari”, care vindeau rachiu și se îmbogățeau curând de pe urma acestei îndeletniciri. Voi avea prilejul să vorbesc mai departe în amănunt despre aceasta, fiindcă era o îndeletnicire care se făcea în condiții cu adevărat ciudate. Mulți dintre deținuți fuseseră aduși aici pentru contrabandă, de aceea nu-i de loc de mirare că, în ciuda controlului sever și a supravegherii stricte a celor ce intrau și ieșeau pe poarta temniței, unii reușeau totuși să introducă pe ascuns și băutură. Și fiindcă veni vorba: contrabanda e și ea o infracțiune cu aspecte foarte curioase. Cine și-ar putea închipui, de pildă, că uneori banul prezintă pentru contrabandist o importanță secundară? Și cu toate astea, așa e. Contrabandistul lucrează din pasiune, din vocație. În felul lui e un artist. El riscă totul, se expune la cele mai grave primejdii, își pune

la contribuție toată șiretenia de care e capabil, acționează rapid și inventiv, reușind să se descurce în cele mai dificile situații, ba de multe ori ingeniozitatea lui poartă pecetea unei adevărate inspirații. E o patimă tot atât de puternică ca și aceea a cărților de joc. Am cunoscut la ocnă un deținut, o namilă de om, dar care cred că era omul cel mai blând din lume și atât de liniștit și de supus, încât, cunoscându-l, oricine s-ar fi întrebat cum de-a ajuns la ocnă. Avea o fire atât de blajină și de prietenoasă, încât în tot timpul cât a stat în temniță nu s-a certat cu nimeni. Băștinaș din regiunile de graniță ale Rusiei apusene, fusese osândit la muncă silnică pentru contrabandă și, bineînțeles, nu putuse rezista ispitei de a aduce prin contrabandă rachiu în temniță. De câte ori n-a fost pedepsit pentru asta și numai el știa ce frică-i era de bătaie! De altfel, transportul propriu-zis, cu care se îndeletnicea el, nu-i aducea cine știe ce folos; de îmbogățit, se îmbogățea patronul-cârciumar, pe când el, bietul caraghios, făcea artă pentru artă. De câte ori era pedepsit, plângea ca o muiere și se jura pe toți sfinții că nu va mai face contrabandă. Își ținea un timp jurământul, înfrângându-și pasiunea cu strășnicie, uneori rezista chiar și o lună întreagă, dar în cele din urmă nu mai putea și o lua de la capăt... Și uite așa, datorită acestor contrabandiști pasionați, rachiul nu lipsea niciodată din temniță.

Și, în sfârșit, un alt mijloc de pricopseală, care, fără să-i îmbogățească pe deținuți, le aducea totuși foloase constante și totdeauna binevenite, era pomana. Clasele de sus ale societății noastre nici nu bănuiesc grija de care se bucură acești „năpăstuiți” din partea negustorilor, a târgoveților și a norodului nostru în general. Pomana venea aproape neîncetat și de obicei ocnașii erau miluiți cu pâine, franzelușe, colaci și câteodată - mult mai rar, firește - cu bani. Fără aceste pomeni, în multe locuri viața osândiților și mai ales a celor din prevenție, care au un

regim de hrană mult mai aspru, ar fi fost de neîndurat. Pomana se împărțea cu pioșie, egal, între toți deținuții. Dacă n-ajungeau pentru toți, colacii se tăiau în două, de multe ori chiar în șase bucăți și fiecare ocnaș își primea partea lui. Îmi amintesc de cea dintâi pomană - un bănuț pe care l-am primit și eu. - Aceasta s-a întâmplat curând după venirea mea. Într-o zi, mă întorceam de la munca de dimineață, singur, urmat de un paznic; pe drum îmi ieșiră în cale o femeie cu fiica ei, o fetiță de zece ani, drăguță ca un îngeraș. Le mai văzusem o dată. Femeia era văduva unui soldat care, tânăr încă, fusese trimis în judecată și, îmbolnăvindu-se, a murit în spital, pe când mă aflam și eu acolo, internat în pavilionul deținuților. Plângeau amarnic când au venit amândouă să-l vadă pentru cea din urmă oară. Când mă zări acum, fetița se înroși și șopti câteva cuvinte mamei sale, care se opri, scotoci într-o legăturică și, scoțând un ban de un sfert de copeică, îl dădu fiicei. Fetița mă ajunse din urmă în fuga mare și, ieșindu-mi în față, strigă: „Ține, sărmane năpăstuit, ia copeica asta în numele lui Cristos”. Am luat bănuțul pe care ea mi l-a vârât în mână și fetița s-a întors fericită lângă mama ei. Am păstrat pe urmă multă vreme copeicuța aceea.

II
PRIMELE IMPRESII

Prima lună și, în general, perioada de început a vieții mele de ocnaș mi-au rămas și acum încă vii în amintire. Anii următori ai osândei mi se înfățișează în contururi mult mai șterse. Un șir întreg de ani s-au destrămat în negura vremii, contopindu-se într-o singură impresie apăsătoare și nu mi-a rămas din truda lor istovitoare decât o senzație dureroasă de chin, de monotonie, de asfixiere lentă.

Dar tot ce am văzut și am simțit în primele zile de temniță pare că s-a petrecut ieri. Și e firesc să fie așa.

Îmi aduc foarte bine aminte că, de la cel dintâi pas făcut în această viață nouă, m-a mirat mai cu seamă faptul de a nu fi găsit aici nimic neînchipuit, nimic extraordinar sau, mai bine zis, neașteptat. Toate acestea parcă le mai văzusem și înainte în închipuire, în drum spre Siberia, când încercam să întrezăresc viața ce-mi fusese hărăzită de aci încolo. Curând însă, un noian de fapte din cele mai monstruoase și de lucruri ciudat de surprinzătoare mă întâmpinară la tot pasul. Și abia mai târziu, după ce am mai stat multă vreme în temniță, mi-a fost dat să înțeleg toată ciudățenia, tot ineditul, tot ce avea să fie neașteptat într-o asemenea existență și, într-adevăr, am avut de ce să mă minunez. De altfel, acest sentiment de uimire l-am mai încercat de nenumărate ori în decursul îndelungatei mele întemnițări; mărturisesc că nu m-am putut împăca niciodată, și nici nu m-am putut obișnui cu acest fel de viață.

Primul contact cu ocna îmi trezi un dezgust de neînvins și totuși, lucru ciudat, viața de aici mi se păru mult mai ușoară decât mi-o închipuisem pe drum. Întemnițații, deși ținuți în lanțuri, umblau liberi prin temniță, înjurau, cântau, lucrau pentru ei, fumau din pipe. ba unii (foarte puțini, de altfel) își îngăduiau să și bea, iar alții să stea noaptea la joc de cărți. Munca nu mi se părea peste măsură de grea, cum îmi închipuisem că trebuie să fie munca *de ocnă*, și de abia mult mai târziu mi-am dat seama că e muncă *de ocnă* - nu atât din cauză că e grea și fără sfârșit, ci mai ales pentru că e o muncă *impusă*, obligatorie, silnică. Țăranul muncește, fără îndoială, mai mult decât ocnașul, muncește uneori și noaptea, mai cu seamă în timpul verii, se obosește însă spre folosul lui; eforturile lui au un țel rațional, astfel că îndură totul mai ușor decât osânditul care execută o muncă anevoioasă, silită, de pe urma căreia nu se alege cu nimic. Într-o zi, mi-

a trecut prin minte ideea că dacă s-ar urmări strivirea completă a personalității omului, distrugerea lui totală, sancționarea lui cu pedeapsa cea mai cumplită, de care până și ucigașul cel mai înverșunat să se cutremure, îngrozindu-se numai la gândul că ar putea să se abată asupra lui, ar fi de ajuns ca acesta să fie pus la o muncă cu desăvârșire inutilă și absurdă. Munca silnică în forma ei actuală de corvoadă, chiar dacă e neinteresantă și plictisitoare pentru ocnaș, totuși, ca proces de muncă, își are rațiunea ei, o justificare practică; el face cărămizi, sapă pământul, tencuiește, zidește - toate acestea au un sens oarecare, au un rost. De multe ori, deținutul se simte atras de ceea ce face, vrea să lucreze cu mai multă îndemânare, mai cu spor, cât mai bine. Dar dacă-l silești, de pildă, să verse apa dintr-o cadă în alta și înapoi, să piseze nisip ori să care pământ dintr-un loc într-altul și înapoi - și așa la nesfârșit - sunt sigur că după câteva zile el își va face seama de disperare, ori va săvârși cine știe ce alte crime, preferând să îndure mai bine pedeapsa cu moartea, decât să o ducă așa mai departe. Astfel va scăpa de umilință, de rușine și chin. Bineînțeles, o asemenea pedeapsă ar avea mai degrabă un caracter de tortură, de răzbunare și ar fi cu totul lipsită de sens, deoarece nu și-ar atinge țelul, fiind străină de menirea ei. Întrucât însă o doză de supliciu, de stupiditate, de umilință și rușine există negreșit în orice muncă impusă prin constrângere, munca silnică de ocnă apare și ea incomparabil mai chinuitoare decât orice muncă liberă, tocmai prin faptul că e impusă.

Fusesem adus în temniță în timpul iernii, în decembrie, și nu aveam încă idee de muncile de vară, care, după cum m-am convins pe urmă, erau cu mult mai grele decât cele de iarnă. Iarna, în fortăreața noastră nu prea se efectuau lucrări publice importante. Deținuții roboteau prin diferite locuri: unii desfăceau niște șlepuri vechi pe malul Irtîșului, alții își căutau de treabă prin ateliere, curățau zăpada îngrămădită de viscol în jurul edificiilor publice, ardeau ori

măcinau alabastru și așa mai departe. Cum ziua era foarte scurtă, lucrul se termina devreme și toată lumea se întorcea în temniță, unde nu mai era nimic de făcut, fiecare lucrând pentru sine. Dar numai o treime din ocnași aveau vreo îndeletnicire; ceilalți leneveau, umblau brambura prin cazărmi, înjurau, bârfeau, băgau intrigi, se îmbătau dacă aveau ceva parale sau se așezau la joc și pierdeau până și ultima cămașă, și toate astea le făceau din plictiseală și trândăvie, din lipsă de ocupație. Am înțeles mai târziu că viața de temniță, pe lângă chinul privațiunii de libertate, al muncii silnice etc., mai ascunde și o altă suferință, care e mult mai chinuitoare și mai insuportabilă decât toate celelalte. Mă gândesc la *conviețuirea în comun silită*. Conviețuire în comun întâlnești, desigur, și în alte locuri, dar nicăieri nu-i atât de cumplită ca într-o temniță; căci nu oricine este dispus să se resemneze la un trai comun cu indivizii care populează de obicei temnițele. Sunt pe deplin încredințat că orice întemnițat, poate chiar fără să-și dea seama, a simțit acest chin.

Nici hrana ocnașilor nu mi s-a părut neîndestulătoare. Deținuții mă asigurau că în batalioanele disciplinare din Rusia europeană mâncarea nu-i nici pe departe atât de bună ca aici. Nu mă încumet să judec, fiindcă n-am trecut prin ele. De altfel, mulți dintre noi aveam posibilitatea să ne procurăm hrană pe cont propriu. Carnea de vită costa o jumătate de copeică livra, vara trei copeici. Dar numai cei ce aveau bani în permanență își îngăduiau să mănânce pe cont propriu; cea mai mare parte din ocnași se mulțumeau cu hrana de la cazan. De fapt, laudele lor se refereau mai mult la pâine și erau mulțumiți mai ales de faptul că pâinea se elibera într-o cantitate globală pe întreaga cazarmă și nu la cântar, pe cap de om, în rații individuale. Un asemenea sistem i-ar fi îngrozit, fiindcă cel puțin o treime din oameni ar fi rămas flămânzi; dar așa era destulă pentru toată lumea. Pâinea noastră într-adevăr era foarte

gustoasă, lucru care se știa chiar și în oraș: aceasta datorită faptului că temnița avea cuptoare foarte bune. Cât despre ciorba de varză acră, fiartă într-un cazan imens și dreasă cu puțin arpacaș, n-avea nici un gust, mai ales în zilele de lucru, când era zeamă lungă, aproape apă chioară. M-a îngrozit mai cu seamă numărul impresionant de gândaci care pluteau în ea. Ocnașii, însă, nu se prea sinchiseau de acest lucru.

Primele trei zile nu m-am dus la lucru; așa se proceda cu toți noii sosiți: erau lăsați să se odihnească după oboseala drumului. Totuși, chiar a doua zi a trebuit să ies din temniță ca să mi se schimbe cătușele. Lanțurile în care fusesem adus nu erau reglementare; făcute din inele, scoteau un clinchet ușor și deținuții le ziceau „zurgălăi”; se purtau pe dinafară, peste pantaloni. Lanțurile temniței, adaptate pentru muncă, nu erau făcute din inele, ci din vergele aproape de grosimea degetului, unite între ele prin trei inele și se purtau sub pantaloni. Inelul mijlociu era prins cu o curea de brâul încins peste cămașă.

Țin minte cea dintâi dimineață pe care am petrecut-o în temniță. Bătăi mărunte de tobă la corpul de gardă, situat lângă poarta de intrare, vestiră deșteptarea, iar după vreo zece minute subofițerul de serviciu făcu ocolul curții, descuind ușile cazărmilor. Deținuții începură să se trezească. La lumina slabă a unei lumânări de seu, ei se ridicau tremurând de frig de pe priciuri. Cei mai mulți, tăcuți și morocănoși, căscau și se întindeau, încrețindu-și frunțile însemnate cu fierul. Unii se închinau, alții schimbau primele cuvinte de harță. Duhoarea era înăbușitoare. Îndată ce se deschise ușa, năvăli în cazarmă aerul curat și rece de afară, rostogolindu-se în valuri aburinde. Deținuții se îngrămădiră în jurul căldărilor pline unii după alții; luau cu o cană apă în gură și se spălau pe față și pe mâini. Apa era adusă de cu seară de îngrijitor, pe care deținuții, conform regulamentului, îl alegeau dintre ei și care făcea curățenia în dormitor; pentru asta el era

scutit de muncă. Datoria lui era să măture, să spele priciurile și dușumelele, să scoată hârdăul de peste noapte și să aducă în cele două căldări apă de spălat pentru dimineață și de băut pentru restul zilei. Pentru cana de apă, una singură în toată cazarma, firește, se iscă imediat ceartă.

— Un-te bagi, frunte crestată? se răsti un deținut ursuz la înfățișare, înalt, oacheș și deșirat, cu niște gurguie ciudate pe țeasta-i rasă, îmbrâncind pe un alt ocnaș, scund și îndesat, vesel și roșcovan. Ai răbdare!

— Lasă gura! Știi că ai haz? La răbdare trebuie și tutun. Dă-te tu la o parte! Ce te-ai înfipt ca o sperietoare în fața mea? Ba nu, zău, fraților, uitați-vă la el că n-are nici un faraponstâc!

Cuvântul „faraponstâc” își făcu efectul: mulți izbucniră în râs; tocmai ceea ce dorea, probabil, grăsunul roșcovan, care făcea, după cât se pare, pe bufonul în cazarmă. Celălalt ocnaș îl privi cu un dispreț nemărginit.

— Vacă încălțată! mormăi el ca pentru sine. Ian te uită ce-i priesc colacii din temniță! Nu mai poate de fudulie că de Ignat aduce doișpe purcei.

— Da tu ce pasăre măiastră mi-ești, mă rog?

— Iac-așa, o pasăre!

— Și ce fel, mă rog?

— De care habar n-ai tu.

— Și care-i felul de pasăre de care n-am eu habar?

— Păi, acela di care-ți vorbesc!

— Ei hai, zi-i pe nume!

Și se proțăpiră unul în fața celuilalt, țintindu-se cu privirea. Cu pumnii strânși, grăsunul aștepta răspunsul, gata să sară la bătaie. Eram sigur că se vor încăiera. Totul era aici nou pentru mine și priveam această scenă cu multă curiozitate. Mai pe urmă am aflat însă că astfel de scene erau frecvente și cu desăvârșire nevinovate; se petreceau aproape ca într-o comedie, mai mult ca o distracție, spre hazul tuturor; rareori se întâmpla să degenereze în bătaie.

Toate astea erau îndeajuns de caracteristice și oglindeau unele aspecte specifice ale moravurilor din temniță.

Deținutul înalt și oacheș rămase liniștit și plin de demnitate. Simțea că privirile tuturor erau ațintite asupra lui și că toată lumea aștepta să vadă cum se va descurca: iese cu obrazul curat și triumfător, sau se face de râs prin răspunsul său; trebuia, prin urmare, să spună răspicat ce fel de pasăre era el. Își privi adversarul cu cel mai adânc dispreț, cu o căutătură zvârlită peste umăr, ca să fie cât mai jignitoare, și, țintindu-l ca pe o gânganie, răspunse rar și deslușit:

— Ca-gan!

Că era, adică, pasărea cagan. O puternică explozie de râs fu răsplata binemeritată a istețimii lunganului, care știu să născocească pe loc un nume nemaiauzit de pasăre.

— Ba ești un ticălos, nu cagan! urlă grăsunul, furios că fusese bătut pe toată linia.

Întrucât cearta amenința, totuși, să ia o întorsătură gravă, ceilalți intervenira numaidecât ca să-i domolească pe cei doi zurbagii.

— Ce v-ați aprins așa, mă! zbieră la ei toată cazarma.

— Decât să vă rățoiți ca niște gugumani, mai bine v-ați lua de beregată, strigă careva dintr-un colț.

— Da, da, vezi să nu se-ncaiere! veni imediat un răspuns. Ce mai, suntem niște flăcăi strașnici și nu ne dăm în lături când e vorba să ținem piept șapte împotriva unuia…

— Amândoi n-au pereche! Pe unul îl mănâncă ocna pentru un codru de pâine, celălalt, un viteaz de oale smântânite, a încasat-o pentru o oală de chișleag furată de la o muiere.

— Ei haide, lăsați gălăgia! zbieră supraveghetorul invalid, a cărui singură menire era să vegheze la păstrarea ordinii și a liniștii din cazarmă și de aceea dormea într-un colț, pe un pat anume.

— Atenție, băieți! S-a trezit Nevalid Petrovici! Loc la apă scumpului nostru frățior, Nevalid Petrovici!

— Care frățior, bă?!... Ai băut cu mine măcar de o rublă, ca să ai obraz să-mi spui frate?! mormăi invalidul trăgându-și mantaua pe umeri.

Se lumina de ziuă și se apropia ora apelului; bucătăria era plină de oameni. Deținuții, îmbrăcați în cojoace scurte, încinși, cu căciuli în două culori pe cap, se îmbulzeau la pâinea pe care o împărțea unul dintre bucătari. Aceștia din urmă erau aleși dintre deținuți, câte doi de fiecare bucătărie. Tot ei aveau în păstrare și cuțitul, unul singur pentru toată bucătăria și care slujea la tăiatul pâinii și al cărnii.

În jurul meselor și prin colțuri se îngrămădiseră ocnașii gata echipați de lucru. Unii dintre ei aveau în față câte o strachină cu cvas în care înmuiau bucăți de pâine și le înfulecau cu poftă.

Era o larmă de nesuferit. Numai câțiva ședeau de vorbă cuminte și liniștit, retrași pe la colțuri în grupuri mici.

— Bună dimineața și poftă bună, moș Antonîci! zise un tânăr deținut, așezându-se alături de un ocnaș bătrân, încruntat și știrb.

— Să zicem că-i bună, dacă nu-ți arde cumva de glumă, mormăi celălalt fără să-și ridice privirea, morfolind îmbucătura de pâine între gingiile văduvite de dinți.

— Și eu care credeam că ai murit, Antonîci, zău...

— Aștept să mori tu mai întâi; după aia, oi vedea eu ce am de făcut...

Mă așezai lângă ei. În dreapta mea, doi ocnași discutau gravi și cu gesturi măsurate, străduindu-se vizibil să-și păstreze toată prestanța unul în fața celuilalt.

— Pe mine n-are cum să mă fure, nu s-a născut încă omul, zise unul; mai curând de mine însumi m-aș teme, ca nu cumva să mă împingă păcatul să pun mâna pe ceva.

— Nici eu nu mă las cu una, cu două: o dată îl pocnesc drept la mir.

— Ce să-l mai pocnești! Tot un ocnaș oropsit ca și noi, se știe. Numai dânsa te jupoaie până la piele, și nici măcar

bogdaproste nu-ți spune... M-a costat o groază de parale. Mai deunăzi, numai, ce o văd că vine să mă caute. Ce mă fac acum cu ea? Mă rugai de Fedea-călăul, avea pe atunci o căsuță la marginea orașului, o cumpărase de la Solomonka-ovreiul, ăla de s-a spânzurat pe urmă...

— Îl știu eu. L-am avut aici crâșmar, acum trei ani, îl porecliseră Grișka-Crâșmă tulbure. Știu...

— Uite că nu știi; Crâșmă tulbure e altul.

— Nu mai spune! Multe mai știi tu! Dacă-i pe-așa, ți-aduc la martori câți vrei.

— Tu să-mi aduci, mă? Păi, de unde-mi pici? Știi tu cine sunt eu, mă?!

— Te știu cine-mi ești, d-aia te-am și mardit de atâtea ori și, zău așa, fără să mă laud vreodată.

— Tu m-ai bătut pe mine? Ehei, nene, încă nu s-a născut omul care să fi pus mâna pe mine, iar ăl de-a încercat-o zace cumințel în pământ.

— Ciumă neagră ce ești!

— Ba tu ești lepră siberiană!

— Crăpa-ți-ar țeasta de sabie turcească!...

Și cearta se porni.

— Gata, v-ați și luat, mintoșilor! În lumea largă n-ați știut să vă faceți un rost; ați dat aici de pâine pe daiboj și vă vine a zburda... se auziră glasuri din toate părțile.

Și cei doi trebuiră să se astâmpere. De obicei, așa sfârșeau până și cele mai violente certuri. Săreau ceilalți și-i despărțeau numaidecât. Oricine putea să dea din gură și să se bată „cu vorba” după pofta inimii. Era și un prilej de petrecere pentru toată lumea. Bătaia însă nu era îngăduită decât, poate, în împrejurări cu totul excepționale. De cum ajunge întâmplarea la urechile maiorului, încep cercetările; vine maiorul personal, într-un cuvânt, e vai și amar de toată lumea; de aceea, încăierările erau evitate cu grijă. De altfel, și adversarii se ciondăneau mai mult de hazul lumii, ca să le treacă vremea și să-și mai ascută limba. O dată atrași într-o asemenea ceartă, se

lăsau de obicei antrenați, se înflăcărau, se înverșunau și-i vedeai la un moment dat gata-gata să sară unul la altul; dar numai atât: ajunși la acest punct, adversarii puneau brusc capăt încăierării verbale și se despărțeau numaidecât. La început, toate astea m-au mirat peste măsură. Am redat înadins aici ca model un schimb de cuvinte dintre cele mai obișnuite între ocnași. De unde era să-mi închipui pe atunci că ar fi în stare cineva să înjure și să se certe numai de plăcere, pentru a petrece, găsind în asta prilej de distracție, de exercițiu plăcut, de delectare! Totuși, nu trebuie să uităm că de multe ori e vorba aici și de un anumit orgoliu. Dialecticianul bun de gură și meșter la înjurături se bucura de mare stimă. Aproape că-l aplaudau ca pe un actor.

Chiar cu o seară înainte, băgasem de seamă că mulți se uitau cam chiorâș la mine. Ba am surprins și câteva priviri întunecate. Alții, dimpotrivă, se învârteau în jurul meu, bănuind că, poate, am bani; căutau să intre în vorbă cu mine, sfătuindu-mă cum să-mi port lanțurile noi ca să nu mă doară; îmi găsiră imediat, cu bani, bineînțeles, o lădiță cu cheie, în care să-mi ascund lucrurile primite de la administrație și puțina rufărie ce-mi fusese îngăduit s-o aduc cu mine. Dar tot ei, chiar a doua zi, mi-o furară și băură banii după ce-o vândură. Unul dintre ei îmi deveni mai târziu foarte devotat, ceea ce nu-l împiedica să mă fure ori de câte ori avea prilejul. O făcea fără nici o jenă sau rușine, aproape inconștient, supunându-se parcă unei obligații și nici măcar n-aveai cum să te superi pe el pentru asta.

Între altele, am aflat de la ei că puteam avea ceaiul meu și am fost povățuit să-mi cumpăr un ceainic; pentru început, îmi găsiră unul cu împrumut; îmi fu recomandat și un bucătar, care, pentru treizeci de copeici pe lună, putea să-mi gătească orice fel de mâncare, dacă, bineînțeles, îmi cumpăram cele de trebuință și aveam de gând să mănânc pe cont propriu… Se grăbiră, firește, să-mi ceară și bani cu

împrumut: aproape fiecare veni în ziua aceea de două-trei ori să se împrumute cu câțiva gologani.

Foștii dvoreni ajunși la ocnă erau priviți cu dușmănie de ceilalți osândiți.

Cu toate că erau condamnați și la degradare civică, și puși pe picior de absolută egalitate cu toți ocnașii, aceștia nu voiau să-i recunoască de camarazi. Și nici măcar n-o făceau conștient, dintr-o pornire trecută cât de cât prin ciurul judecății, ci absolut inconștient și sincer. Noi continuam să rămânem pentru ei nobili, cu toate că de cele mai multe ori, chiar ei își băteau joc de decăderea noastră.

— Acum s-a zis! Gata! Fost-ai lele cât ai fost... și alte amabilități de soiul acesta.

Suferințele noastre, pe care ne străduiam cât era cu putință să le ascundem, le procurau o vădită plăcere. Acest lucru îl simțeam la început mai ales la muncă, unde puterile noastre se dovedeau mult mai slabe și contribuția noastră la efortul comun mult mai scăzută decât a celorlalți. Nimic nu e mai greu decât să-ți câștigi încrederea unei mase de oameni (mai cu seamă de felul acesteia), să te faci iubit de ea.

În temnița noastră erau și câțiva osândiți dintre foștii dvoreni. Mai întâi, cinci polonezi despre care voi mai avea prilejul să vorbesc mai amănunțit. Ocnașii nu puteau să-i sufere, mai mult chiar decât pe cei proveniți din rândurile dvorenilor ruși. Polonezii (mă refer numai la osândiții politici) care adoptaseră o atitudine de rezervă, excesiv de politicoasă, și de aceea foarte jignitoare, evitau pe cât posibil să intre în vorbă cu ei și reușeau anevoie să-și ascundă dezgustul pentru tovărășia lor. Ocnașii își dădeau seama foarte bine de acest lucru și căutau să le răspundă cu aceeași monedă.

A fost nevoie aproape de doi ani ca să câștig bunăvoința unora dintre camarazii mei de temniță. Dar cei mai mulți dintre ei mă îndrăgiră foarte curând, hotărând că sunt „un om de treabă”.

Din tagma dvorenilor ruși erau patru deținuți, și cu mine - cinci. Unul din ei se dovedi a fi o făptură josnică și mârșavă, în ultimul hal de decădere, un copoi și un delator notoriu. Auzisem despre acest condamnat încă înainte de a ajunge la ocnă și chiar din primele zile am căutat să evit orice relații cu el. Al doilea era paricidul de care am vorbit mai înainte. Al treilea se numea Akim Akimîci, un om sucit, cum rar întâlnești. Figura lui mi-a rămas deosebit de viu întipărită în minte. Era înalt și uscățiv, cam sărac cu duhul, cu desăvârșire agramat, dar moralist la culme și grozav de pedant în toate. Ocnașii îl luau peste picior; din cauza firii lui cârcotașe de om pisălog, cei mai mulți însă preferau să nu aibă de-a face cu el. De cum intrase în temniță, se pusese cu ei pe picior de egalitate, simțindu-se ca între ai lui; se certa și chiar se încăiera cu ei. Era de o cinste fenomenală. Cum vedea o nedreptate, sărea și se amesteca numaidecât, deși afacerea nu-l privea câtuși de puțin. Era, de altfel, de o naivitate aproape copilărească; în certurile lui cu ocnașii, de pildă, se apuca să-i mustre că sunt hoți și încerca să-i convingă cu toată seriozitatea să nu mai fure. Servise ca praporgic în Caucaz. Mă apropiai de el din prima zi și-mi povesti numaidecât istoria lui. Începuse ca iuncher într-un regiment de infanterie; după ani de zile de așteptare, îi venise, în sfârșit, înaintarea la gradul de ofițer și i se încredințase comanda unui mic fort în munți. Un prinț muntean din rândurile populației pașnice din vecinătate dăduse foc acestei fortărețe și încercase un atac de noapte, care însă nu-i reușise. Akim Akimîci se prefăcu a nu bănui cine-i adevăratul făptaș și dădu vina pe niște munteni răsculați. Cam la o lună după aceea, îl invită pe prinț la o masă prietenească. Prințul veni călare, fără a bănui că i se întinde o cursă. Akim Akimîci își scoase în careu garnizoana și îi făcu în fața soldaților o morală strașnică pentru purtarea lui nedemnă și criminală, demonstrându-i că e rușinos să pună foc cetăților; totodată îi dădu lămuriri și îndrumări amănunțite de cum trebuie să

se poarte pe viitor un prinț pașnic și supus, iar drept încheiere îl împușcă pe loc; apoi raportă cazul superiorilor săi cu toate amănuntele de rigoare. Pentru toate astea, Akim Akimîci fu trimis în judecată și condamnat la moarte, dar în cele din urmă pedeapsa capitală i-a fost comutată în doisprezece ani muncă silnică de gradul doi în ocnele din Siberia. Își dădea seama și recunoștea că procedase ilegal; îmi mărturisi că știa foarte bine și înainte de a-l împușca pe prinț că acesta trebuia să fie judecat de un tribunal instituit după lege, fiindcă era pașnic, și totuși părea că nici până acum nu se dumerise încă deplin asupra sensului adevărat al vinovăției lui.

— Îmi dăduse foc cetății, ce trebuia să fac? Să-i spun bogdaproste? îmi răspundea el la toate obiecțiile mele.

Cu toate că își cam băteau joc de ciudățeniile lui Akim Akimîci, ocnașii îl respectau pentru faptul că era foarte ordonat și priceput la toate.

Într-adevăr, nu exista meserie la care Akim Akimîci să nu facă față. Era și tâmplar, și cizmar, și pantofar, și vopsitor, și poleitor în bronz, și lăcătuș, și pe toate le învățase în temniță. Foarte îndemânatic, era de ajuns să vadă un lucru ca să-l facă întocmai, numaidecât. Meșterea de asemenea fel de fel de cutiuțe, coșulețe, felinare de carton, jucării, și le vindea în oraș. Cu banii câștigați își cumpăra schimburi de rufe; își procurase o pernă mai moale și o salteluță. Nimerisem în aceeași cazarmă cu el și mi-a fost de mare folos în primele zile de detenție.

Înainte de a porni la lucru, ocnașii se rânduiau în două șiruri în fața corpului de gardă; de jur împrejurul lor se postau soldații de escortă cu armele încărcate. Venea apoi un ofițer de geniu, însoțit de un diriginte de lucrări și câțiva gradați din trupele de geniu, supraveghetori de lucrări. Dirigintele făcea repartiția pe grupe de lucru și le trimitea pe rând la muncă.

Am nimerit în grupa care lucra la atelier. Era o clădire scundă de piatră, zidită în mijlocul unei curți lungi, plină

de materiale. Aveam mai multe secții: fierărie, lăcătușerie, tâmplărie, vopsitorie și altele. Akim Akimîci lucra la vopsitorie: fierbea uleiul, freca culorile și vopsea mese și alte obiecte de mobilier, dându-le o față ca de nuc.

Așteptând să mi se schimbe lanțurile, îi împărtășii lui Akim Akimîci primele mele impresii din temniță.

— Da, zise el, nu prea-i înghit pe nobili, și mai ales pe cei politici; să-i sugrume, nu altceva; și nu-i de mirare. Mai întâi că sunteți altfel de oameni și nu semănați de loc cu ei, și, în al doilea rând, ei toți au fost ori iobagi, ori soldați în oștire. Spune și dumneata, cum ar putea să vă iubească? Aici viața e aspră și grea, ai să vezi. Dar în unitățile disciplinare din Rusia e și mai grea. Ne-au spus-o cei veniți de acolo; ei sunt fericiți că au fost mutați în temnița noastră, ca și cum ar fi nimerit din iad în rai. Și nu pentru că munca ar fi mai grea; se zice că acolo, la osândiții de gradul întâi, nici administrația nu-i tocmai aceeași, nu-s toți militari și se poartă puțin mai altfel decât la noi. Cică acolo deținutul ar putea să-și înjghebe un cămin și să stea în căsuță separată. Așa mi s-a spus, că n-am fost acolo... Nu-i pune în uniformă și nici nu-i rade pe cap; deși eu unul cred că uniforma și căpățâna rasă nu e lucru tocmai rău; e mai multă ordine așa, e și mai plăcut la vedere. Numai că, vezi mata, lor nu le este pe plac. Și cum să le fie, când aici e un adevărat turn al lui Babel: unul e cantonist[xxxiii], altul cerchez, al treilea sectant, al patrulea mujic pravoslavnic care și-a lăsat la țară familia și copilașii, altul e ovrei, sau țigan, sau nici el nu mai știe ce e, și, vor, nu vor, toți trebuie să stea laolaltă, obligatoriu, în bună înțelegere, să mănânce din aceeași strachină, să doarmă în rând, cot la cot, pe aceleași scânduri. Și ce viață de câine, nici cel mai mic lucru nu-l poți face după vrerea ta; o bucățică mai mult, și nici aia nu poți s-o înghiți decât pe ascuns; orice bănuț trebuie să ți-l dosești în ciubotă; ce să mai vorbim, fără să vrei, îți trec prin cap fel de fel de năzbâtii.

Toate astea le știam și eu. Aș fi vrut, însă, ca Akim Akimîci să-mi spună câte ceva și despre maiorul nostru. Iar el nu s-a ferit să-mi împărtășească tot ce știa și credea și țin minte că impresia pe care mi-a lăsat-o povestirea lui nu a fost câtuși de puțin plăcută.

Mi-a fost dat să trăiesc doi ani sub atotputernicia acestui ofițer. M-am putut convinge că tot ce-mi povestise despre el Akim Akimîci era purul adevăr, cu singura deosebire că impresia realității e întotdeauna mai puternică decât cea lăsată de descrierea cuiva. Era într-adevăr un personaj sinistru și aceasta numai pentru că un om cu firea lui fusese învestit cu putere aproape nemărginită de a dispune de viața a două sute de suflete. Propriu-zis, nu era decât un om rău și samavolnic și nimic altceva. Îi trata pe deținuți ca pe niște dușmani firești ai lui și asta era poate cea dintâi și principala lui greșeală. Nu era lipsit de oarecare calități, dar totul la el, până și laturile pozitive, căpătau un aspect diform, monstruos. Rău și veșnic pornit, se năpustea ca un nebun în cazarmă, uneori și în miez de noapte, și dacă vedea un deținut adormit cu fața în sus ori pe partea stângă, îl punea a doua zi la pedeapsă: „Să dormi pe partea dreaptă, adică, așa cum am poruncit eu”. Ocnașii îl urau și se temeau de el ca de ciumă. Avea fața veșnic congestionată, răutăcioasă. Toată lumea știa că maiorul se afla sub influența tiranică a ordonanței sale, Fedka, că își iubea câinele mai mult decât pe cei din juru-i și că era să înnebunească atunci când Trezorka s-a îmbolnăvit; se zice că plângea cu lacrimi amare, cum n-ar fi plâns poate nici la căpătâiul fiului său. Alungase cu mare scandal pe doctorul veterinar, pe care, după obiceiul lui, era gata să-l ia la bătaie. Aflând de la ordonanță că printre deținuți se află unul priceput în doftoricirea animalelor, trimise numaidecât să-l cheme.

— Scapă-l! Te răsplătesc cum nici n-ai visat, dacă mi-l vindeci pe Trezorka.

Omul nostru, un țăran siberian isteț și hâtru, un veterinar cu adevărat foarte priceput, dar înainte de toate un mujic din cale afară de șiret, povestea mai târziu, după ce această poveste fu uitată, cum se petrecuseră lucrurile la maior.

— Mă uit la Trezorka: zace culcat pe divan, cu capul pe o pernă albă; bag numaidecât de seamă că are aprindere de plămâni și că dacă i-aș lua sânge, s-ar înzdrăveni; dar mi-am zis: Ce-ar fi să-l las să crape? Nu, blagorodnicia voastră, zic, acuma degeaba, m-ați chemat prea târziu; de vedeam câinele ieri ori alaltăieri, îl puneam eu pe picioare, dar acum n-am ce să-i mai fac, nu mai scapă...

Și s-a prăpădit Trezorka.

Mi s-a povestit într-o zi cum un ocnaș a sărit să-l omoare pe maior. Acest ocnaș stătuse ani de-a rândul liniștit, blând, cuminte; era tăcut și retras și nu vorbea aproape cu nimeni; lumea îl socotea sărac cu duhul și scrântit întru Cristos, căci în ultimul an mai ales își petrecuse tot timpul liber citind biblia. Noaptea, după ce toată lumea adormea, el se scula, aprindea o lumânare de ceară, se urca pe cuptor, deschidea cartea și citea până-n zori. Într-o zi, ieși din rând și declară subofițerului că nu vrea să mai iasă la lucru. I se raportă maiorului; acesta se înfurie și sosi numaidecât la cazarmă. Ocnașul se năpusti asupră-i ca să-l izbească în cap cu o cărămidă, pe care o pregătise dinainte, dar nu-l nimeri. Fu legat, judecat și pedepsit cu bătaia. Toate astea se petrecură cu o repeziciune uluitoare. După trei zile nenorocitul muri în spital. Înainte de a-și da sufletul, mărturisi că nu purta pică nimănui, dar dorise din tot sufletul să îndure cea mai grea suferință; și nici măcar nu aparținea vreunei secte rascolnice! Deținuții îi păstrară o amintire plină de respect.

În sfârșit, mi se schimbară lanțurile. Între timp, în atelier apărură una după alta câteva vânzătoare de colaci. Unele din ele erau copilițe nevârstnice încă. Cât erau mici, veneau să vândă colacii pe care-i coceau mamele lor.

Veneau ele și când erau mai răsărite, dar fără panerașele cu colaci; era un drum pe care unele din ele îl apucau inevitabil. Altele erau femei în toată firea. Un colăcel costa un bănuț și deținuții le cumpărau de obicei pe toate.

Am observat cum un ocnaș-dulgher cărunt, dar cu fața rumenă și zâmbitoare, începu să se lege de vânzătoarele de colaci. Înainte ca ele să-și facă apariția, își pusese la gât o basma roșie. O femeiușcă grasă, ciupită de vărsat, își lăsă coșul pe tejgheaua dulgherului și intrară în vorbă.

— N-ai mai venit ieri acolo! începu ocnașul cu un zâmbet de satisfacție.

— Ba eu am fost, da mi-ai tras clapa, îi întoarse vorba femeia.

— Ne-au dus de acolo, altminteri nu lipseam noi... Deunăzi toate fetele voastre și-au făcut drum pe la mine.

— Ei, chiar toate!

— Dacă-ți spun, Mariașka a fost, Havroșka a fost, Cekunda a fost, Dvugroșovaia[xxxiv] a fost...

— Ia spune-mi, îl întrebai pe Akim Akimîci, e oare cu putință?...

— Se mai întâmplă și de-astea, îmi răspunse el plecându-și ochii, căci era rușinos nevoie-mare.

Se întâmplau, desigur, și de-astea, însă foarte rar, căci trebuiau învinse piedici și greutăți nenumărate. Era mult mai simplu și se găseau mai mulți amatori de a-și risipi banii pe băutură, bunăoară, cu toate că povara vieții de temniță cerea fie și o umbră de mângâiere. Cel ce voia să se întâlnească cu o femeie trebuia să hotărască locul, ora, să se înțeleagă dinainte, să caute singurătatea, lucru deosebit de greu, să-și asigure complicitatea paznicilor, ceea ce era și mai greu, și să risipească relativ mulți bani, bineînțeles în raport cu condițiile temniței. Și totuși, în decursul anilor ce urmară, mi-a fost dat să fiu martor și al unor astfel de scene de dragoste. Mi-aduc aminte că într-o zi de vară lucram trei oameni într-o șură mare pe malul Irtîșului și întrețineam focul la un cuptor de ars cărămidă;

soldații de pază erau niște oameni foarte de treabă. Deodată apărură două „fâșnețe”, cum le zic ocnașii.

— Unde mi-ați zăbovit atâta? La alde Zverkov, ai? le întrebă ocnașul la care veniseră ele și care le aștepta de mult.

— Nici pomeneală! Nu mă rabdă pe mine locul, fii pe pace, răspunse mucalită una din ele.

„Fâșneața” era Cekunda, după mine, o târâtură fără seamăn pe lume; pe cealaltă o chema Dvugroșovaia și arăta în așa hal, încât nu se află pană s-o poată zugrăvi.

— E multișor de când nu ne-am mai văzut, urmă berbantul, adresându-se acesteia din urmă; ai mai slăbit, pe cât mi se pare?

— Se prea poate. Înainte eram rotofeie, iar acum nu știu ce-o fi cu mine, de parc-aș fi înghițit un ac.

— Vă tot țineți după ostași, ai?

— Ian te uită ce mai scornesc gurile rele! Ei, și la urma urmei, ce dacă? Îmi plac ostașii, că-s plini de draci!

— Mai dați-i încolo de ostași și drăgostiți-vă cu noi. Că nici noi nu suntem de lepădat. Avem și părăluțe...

Pentru ca imaginea idilei să fie mai completă, vă sfătuiesc să vi-l închipuiți pe acest crai cu capul ras, cu picioarele în lanțuri, îmbrăcat în veșminte vărgate și cu paznic la doi pași...

Îmi luai rămas bun de la Akim Akimîci și aflând că mă puteam întoarce la temniță, plecai însoțit de un soldat. Deținuții răspândiți prin diferite locuri de muncă începură să se întoarcă. Cei dintâi se întorc ocnașii cărora li se dă o normă anume, precizându-li-se dinainte ce și cât au de îndeplinit. De altfel, e singurul mijloc de a-i face să lucreze cu râvnă. Normele erau uneori uriașe și totuși treaba se făcea îndoit mai repede decât dacă același om era pus să lucreze până la sfârșitul zilei de muncă. Cum își isprăvea norma, deținutul era liber și putea să plece la cazarmă.

Sala de mese, care servea totodată și de bucătărie, era comună. Care cum venea se așeza și mânca, pentru că

încăperea era mică și toți deodată nici n-ar fi încăput. Gustai din ciorba de varză acră, dar, nedeprins încă, n-am putut s-o mănânc și mi-am făcut ceai. Mă așezai la capătul mesei alături de un ocnaș fost pe vremuri și el dvorean, ca și mine.

Deținuții intrau și ieșeau. Loc era încă de ajuns, căci nu se întorseseră toți. Un grup de vreo cinci oameni se așezară separat, la masa cea mare. Bucătarul puse în fața lor două castroane de ciorbă și o strachină plină cu pește prăjit. Sărbătoreau, probabil, vreun eveniment fericit și comandaseră bucate pe socoteala lor. Din când în când ne aruncau câte-o privire piezișă. Apoi veni unul din polonezi și se așeză lângă noi.

— N-am fost pe-acasă, dar știu tot ce se întâmplă, strigă un ocnaș înalt, intrând pe ușă și învăluindu-i pe cei din sală cu o privire.

Era un bărbat de aproape cincizeci de ani, uscățiv și vânjos. Avea fața vioaie de om glumeț și vesel. Mai cu seamă buza de jos, cărnoasă, puțin răsfrântă, îi dădea un aer tare mucalit.

— Ei, cum v-ați mai odihnit? Ce-ați amuțit cu toții? Noroc și voie bună, frați voronejeni! adăugă el așezându-se lângă cei ce se ospătau. Poftă bună! Bucuroși de oaspeți?

— Ai cam scrântit-o, nu suntem din Voronej.

— Te pomenești că sunteți din Tambov?

— Nici din Tambov. Vezi-ți de drum. Aici n-o să-ți meargă, nenișorule. Încearcă-ți norocul în altă parte, la vreun bogătan.

— Ce să spun, măi fraților, îmi ghiorăie mațele în burtă cum orăcăie broaștele în baltă. Și unde stă, mă rog, bogătanul ăla?

— Du-te la Gazin, el e bogătan.

— Gazin chefuiește astăzi: a luat-o razna, își bea toți banii.

— Are pe puțin douăzeci de ruble, se amestecă în vorbă un alt ocnaș. Să tot fii crâșmar.

— Va să zică, nu mă primiți, ai? Bine, să mâncăm atunci ce ne dă statul.

— De ce nu te duci să ceri ceai, uite, la boierii de colo!

— Unde vedeți voi aici boieri? Sunt de-o seamă cu noi acum, rosti cu glas posomorât un ocnaș ghemuit într-un colț și care nu scosese o vorbă până atunci.

— Or c-aș mai bea un ceai, da mi-e nu știu cum să cer. Avem și noi ambâțul nostru, rosti ocnașul cu buza răsfrântă, uitându-se mucalit la noi.

— Dacă dorești, poftim, îi zisei, făcându-i un semn cu mâna spre ceainic.

— Doresc, cum să nu doresc? primi el apropiindu-se de masa noastră.

— Ia priviți-l! Acasă, în libertate, mânca numai ciorbă de varză acră și aici, în temniță, poftește ceai; a prins omul gust de băutură boierească, mormăi deținutul cu fața posomorâtă.

— Da ce, aici nu se obișnuiește să bei ceai? îl întrebai eu, dar omul nu mă socoti vrednic de răspuns.

— Uite că au sosit și colacii. Faceți barem cinste și cu un colac.

Într-adevăr, un tânăr deținut aducea o mulțime de colaci înșirați pe o sfoară, pe care-i vindea în cazarmă. Pentru zece colaci vânduți negustoreasa îi dădea și lui unul și ăsta-i era câștigul.

— Colaci, hai la colăcei! strigă el, intrând în bucătărie. Colaci calzi de Moscova! I-aș hali eu, neiculiță, și de unul singur, dar îmi crapă buza dup-un sfanț. Hai, băieți, că-s pe terminate. Ăi de-ați avut o mamă...

Acest apel la dragostea de mamă înveseli pe toată lumea și câțiva îi făcură safteaua.

— Ce ziceți, fraților, îi dădea el zor cu gura, are s-o pățească Gazin de data asta! Zău așa! S-a apucat de chef tocmai acum, când Fiara-vede-tot poate să pice în orice clipă.

— N-aibi grijă, mi ți-l ascund ei. E beat turtă?

— Și încă cum! E furios și se leagă de ceilalți.

— Iarăși o să mănânce papară...

— De cine-i vorba? îl întrebai pe polonez, vecinul meu.

— De Gazin; e un deținut care face aici negoț cu rachiu. Cum câștigă ceva bani, îi bea până la cea din urmă copeică. E rău și crud ca o fiară. De fapt, când e treaz stă liniștit și nu se leagă de nimeni, dar când e beat, își dă arama pe față: se năpustește ca un turbat la tine cu cuțitul ridicat, până când ceilalți pun mâna pe el și îl potolesc.

— Și cum fac?

— Tabără deodată asupră-i vreo zece oameni dintre cei mai voinici și-l bat fără milă, până ce-l doboară la pământ. După ce rămâne lat și pe jumătate mort în bătaie, îl culcă pe prici și-l învelesc cu cojocul.

— Da dacă-l omoară?

— Altul și-ar lăsa pielea, el însă nu. E zdravăn, mai tare decât toți ceilalți. Are o sănătate de fier, așa că a doua zi după bătaie se scoală de parcă nimic n-ar fi fost.

— Spune-mi, te rog, continuai eu să-l descos pe polonez, uite, oamenii aceștia consumă și ei mâncare comandată după gustul și pe banii lor, dar nu știu de ce am impresia că se uită chiorâș și cu invidie la mine pentru că beau ceai aici. De ce oare?

— Nu din pricina ceaiului. Pur și simplu te urăsc pentru că ești boier și nu le semeni lor. Mulți dintre ei ar fi bucuroși dacă le-ai da prilejul să se lege de dumneata, să te jignească și să te umilească. Ai să mai ai multe neplăceri. Pentru noi viața de aici e un adevărat iad. Mai grea decât pentru oricare altul. Îți trebuie multă nepăsare ca să te poți obișnui cu toate astea. Vei avea de întâmpinat încă multe neplăceri și vei auzi mereu cuvinte de ocară și de vrăjmășie din pricina regimului special de mâncare și a ceaiului, cu toate că foarte mulți dintre ei își au mâncarea lor, separată, ba unii beau zilnic și ceai. Dar ei sunt în dreptul lor - le este îngăduit, pe când nouă - nu.

Cu aceste cuvinte se ridică și plecă de la masă. Nu trecură nici câteva minute și cuvintele lui se adeveriră întocmai...

III
PRIMELE IMPRESII

Abia plecă M-ki[xxxv] (polonezul cu care stătusem de vorbă), că Gazin, amețit de băutură, dădu buzna în bucătărie.

Apariția unui ocnaș beat, în plină zi de lucru, când toată lumea trebuie să iasă la muncă, cu un comandant prea bine cunoscut ca aspru și neîndurător, care putea să sosească în cazarmă dintr-o clipă în alta, sub ochii scrutători ai subofițerului, care, nelipsit din temniță, supraveghea orice mișcare, fără a mai vorbi de paznici și santinele, într-un cuvânt, cu toată severitatea regimului de ocnă, apariția aceasta îmi tulbură cu desăvârșire părerea ce abia reușisem să mi-o fac despre viața de ocnaș. Mi-a trebuit încă multă vreme până să mă dumiresc și să încep a înțelege toate aceste fapte și multe altele, care mi s-au părut atât de stranii în primele zile de ocnă.

Spuneam că fiecare ocnaș își avea îndeletnicirea lui personală și că această îndeletnicire era pentru el o cerință firească, imperioasă, a vieții de ocnă. În afară de aceasta, ocnașul ține la bani, prețuindu-i mai presus de orice, poate în egală măsură cu libertatea, și simte o mare mângâiere când aude sunându-i în buzunar câteva monede. Când n-are bani, îl copleșește tristețea, neliniștea, deznădejdea și-atunci e în stare să fure, să facă cine știe ce ticăloșie, numai să poată pune mâna pe ei. Oricum, cu toată însemnătatea pe care i-o atribuie ocnașii, banul nu rămâne multă vreme în buzunarul fericitului posesor. Mai întâi,

pentru că i-ar fi foarte greu să-l păstreze: fie că i se ia, fie că i se fură. Dacă se întâmplă ca, la percheziţiile sale neaşteptate, maiorul să descopere vreun ban, ascuns cu cine ştie ce migală, îl şi confiscă pe loc. Se prea poate să fi întrebuinţat aceşti bani la îmbunătăţirea hranei deţinuţilor; în orice caz, toţi banii găsiţi asupra ocnaşilor îi erau aduşi lui. Dar de cele mai multe ori banii erau furaţi. De încredere nici nu putea fi vorba. Totuşi, mai târziu se găsi un mijloc sigur de păstrare. Un bătrân sectant, de curând venit la ocnă, de undeva din sloboziile de lângă Starodubie[xxxvi], fostele Vetkovţî, deveni curând depozitarul de nădejde al banilor ocnaşilor. Nu mă rabdă inima să nu spun câteva cuvinte despre el, chiar de-o fi să mă depărtez puţin de firul povestirii.

Era un bătrânel de vreo şaizeci de ani, mic de stat şi cărunt. Îmi atrase de la început luarea-aminte, căci nu semăna întru nimic cu ceilalţi deţinuţi: avea o privire atât de liniştită şi de blândă, încât, îmi aduc aminte, îmi făcea o nespusă plăcere să mă uit în ochii lui limpezi şi luminoşi, încercuiţi de zbârcituri mărunte. Stam adesea de vorbă cu el şi trebuie să spun că rar mi-a fost dat să mai întâlnesc un om mai bun şi mai blajin. Fusese osândit la muncă silnică pentru o grea nelegiuire. Printre sectanţii din Starodubie începură să se ivească cazuri tot mai dese de convertire de la credinţa de rit vechi la legea ortodoxă cea nouă. Guvernul îi încuraja prin toate mijloacele şi se străduia din răsputeri să determine şi pe ceilalţi să treacă la religia oficială. Bătrânul împreună cu alţi câţiva fanatici hotărâră „să apere credinţa”, aşa cum spunea el. Când în târgul lor se zidi o biserică nouă pentru cei reuniţi într-o singură credinţă, îi puseră foc. Învinuit de instigare, a fost osândit la muncă silnică. Om cu stare, priceput în ale negoţului, îşi părăsi cu toată seninătatea casa, nevasta şi copiii şi porni cu fermitate pe drumul surghiunului, încredinţat, în orbirea lui, că îndură „martiriul pentru credinţă”. După ce trăiai în preajma lui câtva timp, îţi

puneai fără să vrei întrebarea: cum și ce fel de răzvrătit putea să fie acest omuleț bun și blând ca un copil? Am adus de câteva ori vorba „despre credință”. Nu-l clinteai cu nimic: rămânea ferm în convingeri, dar niciodată n-am observat în răspunsurile sau obiecțiile lui vreo urmă de răutate sau de ură. Și totuși, dăduse foc unei biserici, lucru pe care îl mărturisea fără înconjur. S-ar părea că, potrivit concepțiilor lui, atât fapta pe care o săvârșise, cât și „martiriul” pe care-l îndura, trebuiau să apară în mintea lui ca o pildă strălucită, vrednică de laudă, și cu toate acestea, nu lăsa să se vadă nici un semn de mândrie sau îngâmfare. Mai erau printre noi și alți ocnași care țineau de vechile rânduieli bisericești, cea mai mare parte siberieni, oameni cu mintea ageră, șireți, bucheri și tipicari, și în felul lor dialecticieni neîntrecuți, dar înfumurați, încrezuți, perfizi și intoleranți la culme. Bătrânul era cu totul altfel de om. Deși poate-i întrecea în tipicărie și bucherească, se ferea de orice discuție de acest fel. Altminteri, era comunicativ din fire, totdeauna vesel, mereu gata la haz, dar nu în felul grosolan și cinic al celorlalți ocnași, ci cu multă voie bună și seninătate; râsul suna la el naiv și copilăresc, într-o desăvârșită armonie cu părul lui încărunțit. S-ar putea să mă înșel, dar sunt și azi încredințat că pe om ți-l dezvăluie râsul, și dacă râsul unui necunoscut îți place, nu mai încape îndoială că e om cumsecade. Bătrânul își câștigase pe de-a întregul respectul ocnașilor și nu căuta să se mândrească cu aceasta câtuși de puțin. Deținuții îi ziceau „moșule” și nu-l supărau niciodată - fapt grăitor, după care mi-am putut da seama câtă influență putea să aibă acest om asupra coreligionarilor săi. Cu toată puterea de stăpânire și hotărârea cu care își îndura calvarul în temniță, sufletul lui tăinuia neîndoielnic o tristețe adâncă, fără leac. Dormeam în aceeași cazarmă cu el. Într-o noapte, trezindu-mă pe la orele trei, auzii un oftat prelung și înăbușit. Bătrânul ședea pe sobă (chiar în locul unde altădată se rugase ocnașul care sărise să-l omoare pe

maior) și citea din cartea lui de rugăciuni scrisă de mână pe niște foi de hârtie. Îl auzeam șoptind printre lacrimi: „Doamne, nu mă lăsa! Doamne, dă-mi putere! Bieții mei copilași! Dragii mei copilași! N-am să vă mai văd niciodată!” Mi-e cu neputință să redau în cuvinte tristețea amară care m-a cuprins în clipa aceea. Și uite așa, ca de la sine, se făcu că toți deținuții începură încetul cu încetul să-i încredințeze bătrânului banii lor spre păstrare. În temniță se fura fără rușine; furau aproape toți. Dar din capul locului toată lumea se pătrunse de convingerea că bătrânul n-ar fura, orice s-ar întâmpla. Știau toți că ascunde banii undeva într-un loc tainic, pe care n-ar putea nimeni să-l descopere. Mai târziu, bătrânul ne dezvălui, mie și unora dintre polonezi, secretul ascunzătorii. Una din grinzile transversale de bază ale podelei avea un nod neted, greu de observat, dar care putea fi scos și pus la loc în chip de dop; înlăuntrul grinzii, sub ciot, se căscase o adâncitură. În gaura aceasta bătrânul ascundea banii, punea la loc ciotul și nimănui nu i-ar fi trecut prin minte să-i caute acolo.

Dar să ne întoarcem la povestirea noastră. Mă oprisem la întrebarea: de ce nu fac banii prea mulți purici în buzunarele ocnașului? Răspunsul e simplu: faptul că sunt greu de păstrat se știe; trebuie să mai pui însă la socoteală și viața apăsătoare de temniță! Prin însăși firea lui, ocnașul e atât de dornic de libertate, iar prin starea lui socială e o ființă atât de nepăsătoare, dezordonată și zăpăcită, încât nu-i de mirare că-l apucă deodată un dor nestăpânit de a „pune la bătaie totul”, de a se dezlănțui în voie, ca să-și stingă aleanul fie și pentru o clipă, uitând de necazuri și de mizerie în chef și băutură. E ciudat să vezi pe câte unul că-și frânge spinarea luni de-a rândul, lucrând neîntrerupt și hrănindu-se cu gândul la cheful cel mare, pentru ca, o dată momentul sosit, să cheltuiască într-o singură zi tot câștigul adunat cu atâta trudă, dar absolut tot, până la ultimul bănuț, iar apoi să înceapă din nou aceeași trudă cu și mai multă caznă, până la un nou chef, așteptat iarăși luni și

luni de zile. Unora le plăcea să se înnoiască, mai ales cu veșminte mai puțin obișnuite, deosebite ca croială, de pildă, cu pantaloni negri, sau podiovci și cojoace siberiene. Deținuții aveau o mare slăbiciune și pentru cămășile de stambă, ca și pentru centurile cu paftale de alamă. Se găteau de obicei în zilele de sărbătoare și fericitul ținea neapărat să treacă împăunându-se prin toate cazărmile ca să se arate. Mulțumirea de a te simți bine îmbrăcat atingea la ei naivitatea copilărească, după cum și în multe alte privințe ocnașii erau ca niște copii mai vârstnici. Ce-i drept, toate aceste splendori se făceau nevăzute în scurt timp, ba uneori chiar în seara zilei în care fuseseră îmbrăcate, ca și când nici n-ar fi fost, căci proprietarii lor, puși pe chef, n-aveau încotro și trebuiau să se despartă de ele, amanetându-le sau vânzându-le pe o nimica toată. Cheful era pregătit din timp și pe îndelete. Toate preparativele trebuiau terminate până la o zi sorocită, neapărat o zi de sărbătoare bisericească sau ziua onomastică a celui care urma să facă cheful. În ziua cu pricina, ocnașul în sărbătoare se scula dis-de-dimineață, aprindea o lumânare în fața icoanei și se ruga; apoi se îmbrăca și poruncea să i se aducă masa, pentru care cumpăra din timp carne, pește și se găteau pelmeni siberieni. De îndată ce i se aduceau toate bunătățile, se și punea pe mâncat, înfulecând și îndopându-se porcește, aproape totdeauna singur; rareori se întâmpla ca un ocnaș să-și poftească camarazii la ospăț. Mai apoi apărea și băutura: sărbătoritul se îmbăta peste măsură și pornea beat, clătinându-se și împleticindu-se, prin toate cazărmile penitenciarului, ca să-l vadă toți că e beat, că „face chef”, ca toată lumea să se pătrundă de respect față de el. Pretutindeni, în orice parte, în orice colț al țării, oamenii din popor manifestă întotdeauna un fel de simpatie pentru chefliu; aici, la ocnă, însă, omul care petrece, „chefliul”, se bucură în clipele acelea de un respect general, din partea tuturor ocnașilor, căci cheful căpăta aici o aureolă

aristocratică, fiind socotit un semn de boierie. De îndată ce se simțea afumat, ocnașul își tocmea neapărat și muzică. Aveam printre noi un prăpădit de polonez, vechi dezertor, mic de statură, urât și pipernicit, dar care cânta binișor din vioară, de altfel, singura lui avere. Cum n-avea nici o meserie, se angaja să-i întovărășească pe cei ce petreceau, cântându-le jocuri și cântece de veselie. Avea obligația să-și însoțească patronul din cazarmă în cazarmă, trăgând din arcuș cât mai tare cu putință. Uneori pe chipul lui se putea citi dezgustul și oboseala, dar la strigătul: „Cântă, că de-aia te-am plătit!" începea din nou să scârțâie, repetând la nesfârșit aceleași și aceleași melodii. Când se pornea pe chefuit, deținutul putea fi sigur dinainte că dacă avea să se îmbete prea din cale afară, ceilalți vor avea grijă de el, îl vor culca la timp și vor ști în orice caz să-l ascundă undeva, la adăpost de privirile comandantului, dacă întâmplarea l-ar fi adus tocmai atunci, și că vor face aceasta cu totul dezinteresat. La rândul lor, subofițerul și paznicii ce vegheau la menținerea ordinii puteau să-și caute în liniște de treburi: bețivul n-ar fi putut provoca nici o dezordine. Îl supraveghea întreaga cazarmă și, la cea mai mică încercare de neorânduială ori de revoltă, ocnașii singuri l-ar fi potolit pe dată, iar la nevoie chiar l-ar fi legat. De aceea, personalul de pază inferior al penitenciarului închidea ochii la aceste fapte, știind prea bine că dacă n-ar îngădui băutura și chefurile oarecum inofensive, ar fi poate și mai rău. Dar de unde făceau deținuții rost de băutură?

Făceau rost de ea chiar în închisoare, cumpărând-o de la „crâșmari", cum îi porecliseră ocnașii pe cei ce se îndeletniceau cu acest negoț. În temniță erau mai mulți crâșmari care-și făceau fără întrerupere negoțul destul de prosper, cu toate că băutorii și „chefliii" erau rari, căci un chef costa mulți bani, iar ocnașul își câștigă greu banul. Negoțul începea, se desfășura și se încheia într-un chip destul de original. Deținutul care n-avea nici o meserie și nu voia nici să muncească (se găseau și asemenea indivizi),

dar era totuși lacom de bani, ba ținea chiar să se și îmbogățească cât mai repede, și avea ceva bani pentru început, se hotăra să se facă negustor de băutură, îndeletnicire îndrăzneață, care cerea multă prudență și comporta riscuri mari. Pe lângă faptul că-și punea spinarea în joc, negustorul risca să piardă dintr-o dată și marfa, și capitalul. Piedicile acestea nu-l făceau însă să dea îndărăt. La început, așa-zisul crâșmar are puțini bani, și de aceea primul transport clandestin de rachiu îl face singur și, bineînțeles, desface marfa în condiții foarte avantajoase. La fel procedează și a doua, și a treia oară și, dacă nu e descoperit, comerțul lui înflorește și abia atunci ajunge să-și înjghebe un negoț adevărat, pe baze solide: devine întreprinzător capitalist, lucrează prin agenți și ajutoare, riscă din ce în ce mai puțin și, în schimb, câștigă din ce în ce mai mult. Agenții și ajutoarele își asumă pentru el riscul.

Temnița e întotdeauna plină de oameni fără o lăscaie în buzunar, lefteriți la jocuri de noroc sau după vreun chef zdravăn, zdrențuroși și prăpădiți; nu au nici o meserie, dar nu-s lipsiți de îndrăzneală și dibăcie. Singura lor avuție neîntinată încă e spinarea care le mai poate servi la ceva; și iată că, ajunși la grea ananghie, ei se hotărăsc să-și pună în joc acest ultim capital: se duc la crâșmar și se oferă să-i transporte rachiul în cazarmă. De obicei, crâșmarul dispune de mai mulți lucrători din aceștia. Undeva, în afara închisorii, crâșmarul își are oamenii lui: o fostă cătană, vreun târgoveț, sau vreo muierușcă; aceștia, pentru un câștig destul de mic, de altfel, cumpără rachiu cu banii crâșmarului și îl ascund într-o tainiță, aproape de locul unde lucrează deținuții. Furnizorul crede, firește, că-i de datoria lui să guste zdravăn din băutură, înlocuind fără milă cu apă cantitatea băută, dar ocnașul n-are vreme de tocmeală, și-apoi nici nu se cuvine să fie prea mofturos; el trebuie să se socotească fericit că nu și-a pierdut toți banii și să ia băutura așa cum e. Ocnașul care s-a tocmit să

transporte rachiul și căruia crâșmarul i-a arătat locul de întâlnire cu furnizorul aduce câteva mațe de bou, bine spălate dinainte și păstrate pline cu apă, ca să nu se usuce. După ce-au fost umplute cu rachiu, aducătorul înfășoară băsicile pe trup, pe cât se poate în locurile cele mai ferite; în asta stă toată dibăcia și istețimea hoțească a contrabandistului. Onoarea lui e în joc. Trebuie să înșele și escorta, și corpul de gardă, și le înșală. Dacă aducătorul e destul de șiret, soldatul de pază (care uneori e un recrut) n-are cum să-l dibuie. Totul e prevăzut și pregătit dinainte, până în cele mai mici amănunte; e binecunoscută firea paznicului, ca și clipa și locul întâlnirii. Dacă ocnașul e bunăoară sobar și trebuie să se urce pe sobă, e limpede că soldatul nu se va urca după el să vadă ce face. Când se apropie de închisoare, își pregătește pentru orice eventualitate un ban de cincisprezece sau douăzeci de copeici și așteaptă în fața porții pe caporalul de schimb, care cercetează și scotocește peste tot pe fiecare ocnaș când acesta se întoarce în temniță, pentru ca abia după aceea să-i dea drumul pe poartă. Aducătorul se bizuie de obicei pe faptul că-i va fi rușine caporalului să-l cerceteze în unele locuri. Dar dacă totuși caporalul e mai șiret decât el și îl caută tocmai acolo unde nu trebuie și dă peste rachiu, bietul contrabandist nu mai are decât o singură cale de scăpare; îi strecoară pe furiș banul în palmă și adeseori rachiul ajunge astfel cu bine în mâinile crâșmarului. Alteori, însă, stratagema nu izbutește și atunci intră în joc ultimul capital al contrabandistului - spinarea. Cazul e raportat maiorului, capitalul este supus unei execuții nemiloase cu vergile, iar rachiul e confiscat. Contrabandistul suportă pedeapsa fără să-l dea în vileag pe patron, bineînțeles, nu pentru că i-ar fi rușine s-o facă, de asta nici vorbă nu poate fi, ci fiindcă nu i-ar folosi la nimic: bătaia tot o mănâncă; singura mângâiere ar fi că și patronul și-ar încasa porția; dar de acesta va mai avea nevoie și de aci înainte, cu toate că pentru spinarea-i

crestată până la sânge nu capătă de la capitalist nici o despăgubire. În general, pâra și denunțurile sunt în floare. Denunțătorul nu pățește însă nimic, nici cel mai mărunt neajuns; nici gând de revoltă ori de indignare din partea cuiva: nu e în spiritul și nici în obiceiul ocnei. Nimeni nu-l desconsideră, nu-l ocolește din această pricină, ceilalți continuă să rămână prieteni cu el, astfel încât dacă cineva ar încerca să arate toată mârșăvia denunțului, nimeni nu l-ar înțelege. Fostul dvorean despre care am vorbit, făptură josnică și desfrânată, cu care am rupt orice relații, era prieten cu Fedka, ordonanța maiorului, și-i povestea tot ce se petrece în cazarmă; ordonanța se grăbea, bineînțeles, să transmită maiorului tot ce auzea de la el. Cei mai mulți știau acest lucru, și totuși nimănui nu i-ar fi trecut prin gând să-i ceară socoteală ori măcar să-l certe pentru asta.

Dar ne-am cam depărtat de subiect. Se întâmpla, desigur, ca băutura să ajungă cu bine în temniță; negustorul îl răsplătea pe aducător și-și făcea socotelile; scăzând pierderile și adăugând toate cheltuielile, constata că marfa îl costase până acum destul de scump; de aceea, pentru ca profitul să fie cât mai mare, mai boteza o dată rachiul, aproape îndoindu-l cu apă; acum totul era gata și n-avea decât să-și aștepte cumpărătorii. Și iată că, în cea dintâi zi de sărbătoare, uneori chiar și în cursul săptămânii, nu întârzie să se ivească mușteriul: e unul din ocnașii care a lucrat din răsputeri, spetindu-se ca un animal de povară, luni de-a rândul, ca să strângă copeică cu copeică o sumă pe care s-o arunce apoi pe băutură într-o singură zi, anume aleasă și hotărâtă dinainte. Cu mult înainte de a fi sosit aievea, această zi de chef i-a stăpânit visurile, i-a hrănit speranțele și i-a însuflețit închipuirea în ceasurile grele de muncă, și această bucurie visată l-a întărit, îndulcindu-i viața amărâtă de ocnă. Dar iată că zorile acestei zile, de mult așteptată, se ivesc în cele din urmă; își simte banii sunând în buzunar; nu i-a furat și nu i-a confiscat nimeni: e liber să și-i cheltuiască, și deci îi duce

la crâșmar. Acesta îi dă la început rachiu aproape curat, adică botezat numai de două ori; dar, pe măsură ce conținutul sticlei scade, i se adaugă apă. Ocnașul plătește o ceașcă de rachiu de cinci sau de șase ori mai scump decât într-o crâșmă din târg. Oricine își poate prin urmare închipui câte cești îi trebuie și, mai ales, cât trebuie să cheltuiască ocnașul până să se îmbete! Dezobișnuit însă de băutură, slăbit de eforturi și de privațiunile pe care singur și le-a impus pentru a strânge banii de chef, el se amețește destul de ușor și de obicei continuă să bea până își cheltuiește toți banii. Și atunci pune la bătaie tot ce mai are: mai întâi lucrurile cele noi, cu care se mândrise atâta cu un ceas înainte, pe urmă toate vechiturile lui, iar la sfârșit și efectele statului, căci cârciumarul e și cămătar totodată. După ce și-a băut astfel până și cea din urmă cămașă, bețivul se culcă și se trezește a doua zi cu capul greu, buimac. Zadarnic îl roagă pe crâșmar să-i dea pe datorie fie și o înghițitură de rachiu ca să se dreagă. Tristă și amărâtă îi este mahmureala de după beție și, resemnat, în aceeași zi chiar, se apucă iar de lucru. După aceea, vreme de câteva luni trudește din greu, cu amintirea frumoasei zile de chef ce s-a stins ca o scânteie în bezna trecutului; încetul cu încetul, mai prinde inimă și începe să viseze la o altă zi, o zi asemănătoare, care e încă departe, dar care odată și odată va veni neapărat.

Cât despre cârciumar, după ce a câștigat o sumă frumușică (vreo câteva zeci de ruble), mai comandă un transport important de rachiu, pe care însă îl lasă nebotezat, căci îl păstrează pentru sine; destul cu negoțul, e timpul să se mai dezmorțească și el! Și se încinge un chef de pomină; cu mâncare, băutură și muzică. Mă rog, omul dispune de fonduri serioase, care-i permit să-și câștige îngăduința binevoitoare a personalului de pază inferior. Cheful ține uneori câteva zile în șir. Dar, cum e și firesc, stocul de rachiu are și el un sfârșit, și atunci chefliul se duce să bea pe la alți cârciumari, care s-au pregătit și-l

așteaptă; își continuă deci chiolhanul, de data asta ca mușteriu al celorlalți cârciumari, până își bea și ultima copeică. Oricât i-ar purta de grijă ocnașii, se-ntâmplă totuși ca cel care chefuiește să fie surprins de ochiul sever al ofițerului comandant de gardă sau chiar de către maior. Atunci bețivul e adus la corpul de gardă; i se iau toți banii, dacă i-au mai rămas ceva prin buzunare, și este supus execuției cu vergile. După ce își revine, ocnașul se ridică, se scutură ca un câine tăvălit, se întoarce în cazarmă și după câteva zile își reia negoțul.

Unii dintre cheflii, cei care dispun de mai mulți bani, se arată dornici și de aventuri galante. În schimbul unei sume mai rotunjoare, însoțiți de un soldat care s-a lăsat ispitit de un bacșiș gras, reușesc să se strecoare afară din temniță și în loc să pornească la lucru, se îndreaptă spre un cartier mărginaș al târgului. Aici, într-o căsuță mai dosnică, se încinge o adevărată orgie, la care se cheltuiesc bani grei. Banii ocnașului nu-s mai răi decât ai altuia la asemenea petreceri, iar escorta este dinainte aleasă dintre oamenii pricepuți la organizarea chiolhanurilor. Adesea soldații aceștia sunt viitori candidați la ocnă. Aceste chefuri în afara temniței rămân ascunse și ținute în mare secret față de toată lumea. De altfel, sunt și foarte rare, căci costă prea scump, iar amatorii de aventuri galante recurg de obicei la alte mijloace, cu totul lipsite de primejdii.

Chiar în primele zile de ocnă, un tânăr deținut, un flăcăiaș chipeș de-ți era mai mare dragul să-l privești, mi-a atras în mod deosebit atenția. Îl chema Sirotkin și era o făptură ciudată în multe privințe. M-a impresionat mai ales frumusețea chipului său. Nu părea să aibă mai mult de douăzeci și trei de ani. Era deținut la secția specială, adică pe timp nelimitat, ceea ce însemna că a fost socotit un infractor militar dintre cei mai primejdioși. Blând și liniștit din fire, vorbea puțin și râdea rareori. Avea ochi albaștri, trăsăturile feței regulate, pielea curată, gingașă, părul blond. Nici capul pe jumătate ras chilug nu-l sluțise, atât

de bine făcut era. Meserie nu avea, dar de bani își făcea rost, câte puțin ce-i drept, dar aproape regulat. Se vedea cât de colo că era leneș și se purta foarte neîngrijit. Uneori, când se mai găsea câte cineva să-l îmbrace mai curățel, ba chiar să-i mai dăruiască și o cămașă roșie, să-l fi văzut pe Sirotkin cât de mulțumit era și ce mândru se plimba prin cazărmi, ca să-l bage în seamă toată lumea. Nu bea, cărți nu juca și nu se certa aproape niciodată cu ceilalți ocnași. Îi plăcea să se plimbe în dosul cazărmilor, totdeauna cu mâinile în buzunar, cuminte, mereu îngândurat. La ce se gândea, nimeni n-ar fi putut spune. Dacă-l strigai din curiozitate, ori îl întrebai ceva din întâmplare, răspundea pe dată, respectuos, cu totul altfel decât ceilalți deținuți, dar era totdeauna scump la vorbă și te privea drept în ochi, cu nevinovăția unui copil de zece ani. Când avea bani, nu-i cheltuia pe lucruri de care ar fi avut neapărată nevoie, pe încălțăminte nouă, sau ca să-și repare cel puțin vestonul zdrențuit, ci își cumpăra un colăcel sau turtă dulce și le mânca fericit ca un copil. „Vai de tine, flăcăiașule, îl compătimeau uneori deținuții, că tare neajutorat mai ești!” În timpul liber umbla teleleu prin dormitoare; toți ceilalți își vedeau de treabă, fiecare cu îndeletnicirea lui, numai el n-avea ce face și se plimba cu mâinile în buzunar. Dacă cineva încerca să facă glume pe seama lui, ori să-l ia în zeflemea (se-ntâmpla deseori ca ceilalți să-și bată joc de el și de camarazii lui), făcea stânga împrejur, fără să rostească o vorbă, și pleca. Dacă gluma era prea usturătoare, se rușina. Mă întrebam adesea cum de-a ajuns la ocnă această făptură liniștită și inofensivă? Odată zăceam bolnav la spital, în salonul deținuților. Se nimerise ca Sirotkin să fie internat și el și zăcea într-un pat alăturat. Într-o seară, pe când stăteam de vorbă, se însufleți pe neașteptate și îmi povesti cum l-au luat la cătănie, cum l-a petrecut maică-sa plângând și ce mizerii a trebuit să îndure ca soldat; nu se putuse împăca cu această viață, căci toată lumea era aspră și se mânia pentru nimic,

iar superiorii se arătau aproape totdeauna nemulțumiți de el...

— Și unde-ai încurcat-o? Pentru ce te-au trimis aici? Și încă la secția specială... nenorocitul de tine!

— Ce să-ți spun, Alexandr Petrovici. N-am stat decât un an la batalion; iar aici m-au adus fiindcă l-am omorât pe Grigori Petrovici, comandantul meu de companie.

— Am auzit de asta, Sirotkin, dar nu-mi venea a crede. Va să zică-i adevărat. Ai omorât un om!

— Așa a fost să fie, Alexandr Petrovici. Prea mi se făcuse silă de toate.

— Dar ceilalți recruți cum îndură? La început e greu, firește, dar încet-încet se obișnuiește omul și, la urmă, îl vezi că iese un ostaș de ispravă. Te-a răsfățat, se vede, maică-ta prea mult; te-a ținut numai cu lăptic și turtă dulce până la optsprezece ani.

— Mama, ce-i drept, mă iubea mult. Când am plecat recrut, s-a îmbolnăvit și am auzit că nu s-a mai pus pe picioare... Și tare mi s-a urât la urmă cu milităria asta!... Comandantul mă luase la ochi: mă pedepsea într-una. Și de ce? Eram supus, ascultător, nu supăram pe nimeni, nu beam, nu mă luam după nimeni, căci e rău când cineva începe să se înhăiteze cu alții, Alexandr Petrovici. Toți cei din jurul meu erau niște oameni cruzi și răi - nici cui să te jelui n-aveai. Mă ascundeam uneori prin câte un ungher și abia acolo îmi plângeam amarul. Într-o noapte eram de santinelă. Bătea un vânt de toamnă rece și era atât de întuneric, că nu se vedea nimic la doi pași. Și mi se făcu deodată lehamite de toate! Lăsai arma la picior, scosei baioneta și o pusei alături; mă descălțai de cizma dreaptă, îmi proptii țeava puștii în piept și cu degetul cel mare de la picior apăsai pe trăgaci. Pușca, nimica; mă uit eu să văd ce are, curăț bine tigăița detunătorului, o umplu iar cu pulbere nouă, mai tesesc și potrivesc bine cremenea, și-mi proptesc iar țeava în piept. Și ce crezi? Pulberea s-a aprins, dar încărcătura n-a luat foc. Cum vine asta? mă

gândesc. Mă încalț, pun baioneta la armă și încep să mă plimb cu pușca pe umăr. Și uite, atunci am hotărât să fac treaba asta: ori ce-ar fi, să scap de cătănie! După o jumătate de ceas vine comandantul să-și facă rondul. Îl văd că vine drept spre mine: „Așa se stă în post?” Iau arma în mâini și bag în el baioneta până în vârful țevii. Patru mii de verste am făcut pe jos și am nimerit aici la ocnă în secția asta specială...

Nu mințea. Altfel nu l-ar fi trimis chiar la secția specială. Crimele obișnuite se pedepseau mult mai ușor. De altfel, Sirotkin era singurul dintre ocnașii osândiți fără termen care avea un chip atât de plăcut; toți ceilalți (și erau în situația lui vreo cincisprezece cu totul) aveau o înfățișare foarte ciudată: clăpăugi, hidoși, unii chiar încărunțiți înainte de vreme; numai doi sau trei dintre ei mai arătau a oameni. Dacă împrejurările îmi vor îngădui, voi căuta să revin cu mai multe amănunte asupra acestui grup de ocnași. Sirotkin se împrietenise după cât se pare cu Gazin, namila aceea de om pe care la începutul acestui capitol l-am văzut năvălind beat în bucătărie, parcă anume ca să-mi încurce firul impresiilor ce începusem să-mi fac despre viața din ocnă.

Gazin acesta era un om înfiorător. Băga spaima în toți numai prin simpla lui înfățișare. Întotdeauna am avut senzația că nu putea fi pe lume o făptură mai crudă, mai monstruoasă. Avusesem prilejul să-l văd la Tobolsk pe faimosul tâlhar și ucigaș Kamenev: mai târziu, în arestul preventiv, am dat ochi cu fiorosul asasin Sokolov. Dar nici unul dintre ei nu mi-a provocat un dezgust mai profund decât acest Gazin. Uneori, privindu-l, mi se părea că am în față un păianjen uriaș de mărimea unui om. Era tătar de origine și puternic, de nu-l întrecea nici un ocnaș; înalt de stat, de o constituție atletică, cu capul diform și disproporționat de mare, umbla puțin adus din spate și te privea pe sub sprâncene. În ocnă umblau pe socoteala lui zvonuri dintre cele mai ciudate; se spunea că era dezertor

din armată, dar cei mai mulți pretindeau, nu știu cât de întemeiat, că evadase din Nercinsk[xxxvii] și că fusese de mai multe ori deportat în Siberia, dar totdeauna izbutise să fugă, schimbându-și de fiecare dată numele, pentru ca în cele din urmă să nimerească în temnița noastră, la secția specială. Se mai spunea despre el că omorâse din plăcere copilași, pe care îi atrăgea în locuri ferite; acolo, după ce îl îngrozea pe bietul micuț și îl chinuia cu o cruzime neînchipuită, îmbătându-se de frica și înfiorarea lui, îl înjunghia bestial, încet, cu deliciu, cu o voluptate sadică. Se prea poate ca toate acestea să nu fi fost decât născociri iscate de impresia groaznică pe care o făcea în general asupra tuturor; ce-i drept, se potriveau însă cu fizionomia și înfățișarea lui și de aceea păreau verosimile. Și cu toate acestea, când era treaz, Gazin avea o purtare foarte cuviincioasă. Nu făcea nici un rău, nu se certa cu nimeni, se ferea de gâlcevi, rămânea tăcut și disprețuitor, ca și cum s-ar fi socotit superior tuturor celorlalți. Gesturile lui erau măsurate, potolite, pline de hotărâre. Privirea nu-i era lipsită de inteligență; oricum, se vedea că este un om șiret; dar toată înfățișarea lui era aspră și batjocoritoare și de pe față ori din zâmbetul lui nu dispărea niciodată o expresie de orgoliu și de cruzime. Făcea negoț cu rachiu și dintre toți cârciumarii ocnei el era cel mai bogat. De vreo două ori pe an se îmbăta și el și abia atunci își dezvăluia firea sălbatică și crudă. După ce se amețea încetul cu încetul, se lega la început ba de unul, ba de altul, bătându-și joc de oameni cu vorbe grele, pregătite parcă dinainte, pentru ca la urmă, după ce se îmbăta zdravăn, să fie cuprins de o adevărată furie și să sară la ei cu cuțitul. Atunci ocnașii, care-i cunoșteau puterea de taur, fugeau de el și căutau să se ascundă, căci se năpustea asupra oricui i-ar fi ieșit în cale. Găsiseră totuși un mijloc prin care putea fi stăpânit. Se adunau vreo zece oameni din cazarma lui, se aruncau toți deodată asupră-i și începeau să-l lovească din toată puterea cu pumnul în burtă, în piept, la plex, în inimă,

până ce-l lăsau lat. Oricare altul ar fi murit de pe urma atâtor lovituri, dar Gazin scăpa întotdeauna. După ce-l făceau să cadă în nesimțire, îl înfășurau în scurta lui și-l zvârleau pe patul de scânduri, „să-și mistuie beția!” cu alte cuvinte. Și într-adevăr, a doua zi se scula aproape complet sănătos și pornea la lucru, tăcut și posomorât. Și de câte ori se îmbăta Gazin astfel, ocnașii știau cum are să sfârșească pentru el ziua. Și el știa, dar nu se putea stăpâni să nu bea. Așa au trecut câțiva ani. De la o vreme încoace, băgară însă de seamă că începe să se mai domolească. Tot mai des se plângea de dureri și se ducea la spital; slăbea și-și pierdea din puterea lui de taur. „În sfârșit, i-au slăbit și lui balamalele”, își spuneau între ei ocnașii.

În ziua aceea, Gazin a intrat în bucătărie însoțit de polonezul prăpădit care știa să cânte din vioară și pe care chefliii îl angajau ca să dea petrecerii lor mai multă strălucire. Se opri în mijlocul sălii, tăcut, cercetându-i unul câte unul pe cei din față cu privirea. Nimeni nu scoase o vorbă. În sfârșit, ochii lui se opriră asupra mea și a ocnașului cu care beam ceai. Zâmbi răutăcios, batjocoritor și, cu o expresie de satisfacție în ochi, ca după un gând viclean, veni clătinându-se înspre masa noastră.

— Ia spuneți-mi (vorbea rusește), din ce venituri tăinuite hălăduiți aici, îmbuibându-vă cu ceaiuri și alte alea?

Schimbai o privire cu vecinul meu, înțelegând că cel mai bun lucru era să tăcem și să nu-i răspundem nimic. Cea mai mică contrazicere l-ar fi înfuriat imediat.

— Vra să zică, aveți bani? își urmă el interogatoriul. Bani cu duiumul, ai? Păi, pentru asta ați venit la ocnă, ca să vă desfătați cu ceaiuri? Pentru asta ați venit, mă? Răspundeți, fire-ați ai dracului să fiți!...

Văzând însă că suntem hotărâți să tăcem și să nu-l luăm în seamă, se făcu roșu-vânăt la față, și începu să tremure de furie. La doi pași se afla o tavă uriașă și grea pe care se punea pâinea tăiată pentru hrana ocnașilor la prânz sau

seara. Era atât de mare, încât încăpea pe ea pâine destulă pentru a sătura jumătate din întreaga ocnă. În clipa aceea tava era goală. Gazin o prinse cu amândouă mâinile și o ridică deasupra capetelor noastre. Încă o clipă și ne-ar fi zdrobit, desigur, țestele. Cu toate că omorul, ori fie și numai tentativa de omor ar fi atras asupra întregii ocne chinuri nemăsurate, astfel încât numai gândul la cercetările, interogatoriile și percheziţiile ce se porneau, urmate de o înăsprire a regimului general, îi făcea pe ocnași să evite cu orice preț a cădea în asemenea extreme, cu toate astea, zic, acum toți tăceau, încremeniți într-o așteptare iscoditoare. Nici un cuvânt nu porni în apărarea noastră, nici un strigăt nu se ridică împotriva lui Gazin - atât de mare era ura ocnașilor împotriva domnilor! Se vede că se desfătau grozav văzându-ne într-o asemenea primejdie. Dar o întâmplare fericită puse brusc capăt acestei scene care putea avea urmări tragice. În momentul când Gazin era gata să abată pe capetele noastre uriașa tăblie, se auzi un glas din tindă:

— Gazin! Ți-au furat rachiul!...

Acesta trânti tăblia jos și se repezi ca un nebun afară din bucătărie.

— Din voia Domnului au scăpat! își spuseră ocnașii. Și mult timp după aceea vorbiră de cele întâmplate, repetând mereu aceste cuvinte.

N-am aflat niciodată dacă într-adevăr i se furase rachiul, sau dacă această veste, aruncată în momentul cel mai critic, n-a fost o născocire inspirată de dorința cuiva de a ne scăpa de la pieire.

În seara aceea, pe întuneric, înainte de închiderea cazărmii, m-am plimbat mult de-a lungul gardului și o tristețe amară îmi năpădi sufletul; niciodată după aceea, în tot timpul cât am stat la ocnă, nu m-am simțit mai deprimat ca în acele clipe. Cea dintâi zi de osândă e totdeauna cea mai grea, fie într-o temniță oarecare, într-o fortăreață, fie la ocnă cu regim de muncă silnică... Dar îmi

aduc aminte că mai ales un gând nu mi-a dat pace, un gând care mai apoi, în lungile zile și nopți de ocnă m-a obsedat mereu; ascundea în el o chestiune oarecum irezolvabilă, căreia atunci eu personal nu i-am putut găsi răspunsul și care pentru mine a rămas irezolvabilă și până astăzi: ce inegalitate de tratament comportă aplicarea invariabilă a uneia și aceleiași pedepse pentru aceeași formă de infracțiune! Cert este, că o crimă nu se poate asemui cu alta, nici măcar cu oarecare aproximație. Să luăm, bunăoară, doi ucigași: și unul și celălalt au omorât câte un om; împrejurările în care au fost săvârșite aceste omoruri au fost judicios cântărite, fără să se omită vreun amănunt, și într-un caz și în celălalt se impune a se aplica aproape aceeași pedeapsă. Și totuși, ce deosebire e între cele două crime, ce prăpastie se cască între felul cum au fost ele săvârșite! Unul, de pildă, omoară pentru o nimica toată, pentru o ceapă: a ieșit la drumul mare, a înjunghiat pe un biet țăran și n-a găsit la el decât o ceapă... „Ia te uită, tătuță! M-ai trimis la jaf la drumul mare: am răpus un țăran, dar n-am găsit la el decât o ceapă”. „Tacă-ți fleanca, nerodule! O ceapă-i o copeică! O sută de inși răpuși îs o sută de cepe, și gata rubla!” O legendă de la ocnă. Altul omoară pentru a scăpa de un tiran libidinos, logodnica, sora sau fiica. Unul ucide apărându-și libertatea, viața lui de vagabond, aproape mort de foame, încolțit fiind de o ceată întreagă de copoi, în timp ce altul înjunghie prunci și copii numai din plăcerea criminală de a înjunghia, de a simți prelingându-se pe mâini sângele lor cald, de a se îmbăta de spaima și cumplita lor înfiorare, de tremurul și ultimele zvâcniri ale trupșorului sfârtecat de cuțit. Ei bine, pe amândoi îi așteaptă aceeași pedeapsă! Și unul și celălalt vor fi osândiți la muncă silnică. Firește, există deosebiri în ce privește termenele, durata pedepsei aplicate. Deosebirile acestea sunt însă relativ puține pe lângă varietatea aceluiași gen de crimă care se săvârșește în mii de chipuri, diferă de la om la om, prezentând nenumărate

forme particulare. Câte firi, atâtea deosebiri. Să zicem că punerea într-un acord oarecare, anihilarea acestor deosebiri este imposibilă, că este o problemă de nedezlegat, ca un fel de cuadratură a cercului în materie de penalitate, să zicem că ar fi așa! Dar și în cazul când o asemenea inegalitate nici n-ar exista, trebuie să ne gândim totuși și la o altă deosebire, la aceea a efectelor pedepsei, consecințelor ei... Îl vezi pe câte unul cum se stinge la ocnă pe încetul, ca o lumânare, în timp ce un altul nici n-ar fi crezut, înainte de a intra la ocnă, că poate exista pe lume o viață atât de distractivă, un club atât de nostim cu niște camarazi atât de grozavi, toți unul și unul. Da, se găsesc în temniță și oameni de soiul acesta. Iată, bunăoară, un om cult, om de conștiință, cu mintea limpede, un suflet plin de simțire. Durerea inimii lui, remușcarea și zbuciumul lăuntric îl rod, îl consumă infinit mai mult decât pedeapsa pe care o îndură. Sentința pe care și-a dat-o el însuși e mult mai aspră și mai necruțătoare decât a oricărei legiuiri, chiar și a celei mai neînduplecate. Și iată-l cot la cot cu un altul, care în tot timpul cât își ispășește pedeapsa nu s-a gândit măcar o dată la crima pe care a săvârșit-o. Ba se și crede nevinovată. Sunt și din aceia care recurg voit la crimă și o săvârșesc numai ca să fie trimiși la ocnă, scăpând astfel de o viață mult mai grea în libertate. Acolo trăia în ultimul hal de umilire și degradare, mereu flămând, căci niciodată nu putea să mănânce pe foamea lui, trudind din greu la stăpân, de dimineața și până-n seară. La temniță munca-i mai ușoară, capătă o pâine cum nici n-a mai văzut și mănâncă pe săturate; în zilele de sărbătoare i se dă carne, mai capătă și pomană din afară, lucrând seara, are posibilitatea să câștige și un ban. Dar societatea de care se bucură acolo? Numai oameni pricepuți și șmecheri, trecuți prin ciur și dârmon, atotștiutori și descurcăreți în toate. Îi privește cu mirare și respect, căci nu i-a mai fost dat să vadă asemenea oameni; pentru el, aceștia alcătuiesc societatea cea mai aleasă din

lume. E cu putință oare ca osânda să aibă același efect asupra acestor doi indivizi atât de deosebiți unul de altul? Pedeapsa va fi oare deopotrivă simțită de amândoi?

Dar ce rost are să ne frământăm cu probleme ce n-au dezlegare! Bate toba și e timpul să intrăm în cazărmi.

IV
PRIMELE IMPRESII

Se mai făcu o dată numărătoarea, ultima din ziua aceea. După acest control de seară, ușile cazărmilor se încuiau, fiecare cu lacăte deosebite, și ocnașii rămâneau închiși sub pază până-n zori.

Numărătoarea o făcea un subofițer ajutat de doi soldați. Câteodată asista și ofițerul de serviciu, iar ocnașii erau înșirați în curte. De cele mai multe ori însă, această ceremonie se făcea într-un cadru mai familiar, în cazarmă. Așa s-au petrecut lucrurile și de data aceasta. Soldații se încurcau și greșeau socoteala, numărau din nou, plecau și se întorceau iarăși să mai numere o dată. În sfârșit, se încredințară bieții de ei că nu lipsește nici unul și încuiară ușile. În dormitor ne aflam cu totul vreo treizeci de deținuți, înghesuiți unul lângă altul pe un prici comun de scânduri. Era încă devreme și fiecare își căuta de lucru până la culcare.

În afară de supraveghetorul invalid de care am mai amintit și care dormea cu noi în cazarmă, reprezentând peste noapte administrația temniței, în fiecare cazarmă mai era câte un șef de dormitor, mai-marele celorlalți, ales de însuși maiorul comandant, bineînțeles, dintre deținuții cu bune purtări. Se întâmpla însă deseori ca acești șefi să fie prinși la rândul lor cu abateri mai grave; atunci erau supuși la bătaia cu vergile, degradați și scoși din șefie și

numaidecât înlocuiți cu alții, mai destoinici. Șeful nostru era Akim Akimîci, care, spre surprinderea mea, își permitea uneori chiar să se răstească la deținuți. Dar ei nu prea îl băgau în seamă, ba de multe ori îl luau peste picior. Invalidul-supraveghetor era mai deștept: nu se vâra în treburile noastre și evita să se amestece în certurile dintre deținuți, iar dacă se întâmpla să deschidă gura, o făcea mai mult de mântuială, numai ca să arate că-și împlinește o datorie. Se ținea deoparte, tăcut, pe patul lui, cârpăcindu-și cizmele scâlciate. Deținuții nu-l luau aproape deloc în seamă.

În această primă zi de ocnă, am băgat de seamă un lucru pe care observațiile ulterioare mi l-au confirmat, încredințându-mă că nu greșisem de loc, și anume: toți aceia care nu erau ocnași, dar aveau de-a face cu ei - începând cu escorta, cu paznicii, și cu slujbașii administrației - adoptaseră față de osândiți o atitudine exagerată de atenție suspicioasă, de parcă s-ar fi temut în fiecare clipă ca nu cumva vreunul să sară la ei cu cuțitul în mână. Dar și mai curios mi s-a părut faptul că deținuții, dându-și seama de spaima pe care o trezesc, prindeau curaj și se arătau mai îndrăzneți și mai obraznici. De fapt, pentru ocnași, cel mai bun șef e cel ce nu se teme de ei. În general însă, în ciuda îndrăznelii lor, ocnașii sunt cu mult mai mulțumiți când sunt tratați cu încredere. Ba e singura cale, poate, pe care li s-ar mai putea câștiga simpatia. Se întâmplă câteodată, deși rar de tot, ca vreunul din comandanți să intre în cazarmă neînsoțit de gardă. Ei bine, nici nu vă puteți închipui cu câtă mirare se uitau la vizitator și ce mult câștiga el în ochii lor. Un asemenea vizitator neînfricat impune întotdeauna mare respect și chiar dacă ar fi fost să se întâmple atunci ceva rău, în nici un caz n-ar fi avut loc în prezența lui.

Spaima pe care o încearcă toți ceilalți în preajma ocnașilor e aceeași pretutindeni, oriunde există ocnași, și totuși, n-aș ști să spun de unde izvorăște. Firește, ea este

întrucâtva justificată, dacă ne gândim la impresia pe care o produce osânditul, tâlhar sau asasin notoriu, începând cu înfățișarea lui; în afară de aceasta, pe măsură ce se apropie de temniță, omul simte că mulțimea de indivizi de acolo nu s-a adunat de bunăvoie și că nici o măsură, oricâtă străduință s-ar depune, n-ar putea cu nici un chip să transforme în cadavru un om viu: el își păstrează simțirea, setea de răzbunare și de viață, pasiunile și necesitățile, precum și dorința de a și le îndeplini. Și cu toate acestea, sunt ferm convins că n-ai de ce să te îngrozești în fața unui ocnaș. Un om nu se aruncă cu una, cu două asupra semenului său cu jungherul în mână și oricum, dacă posibilitatea unei primejdii nu este exclusă, dacă această primejdie s-a tradus vreodată în fapt într-un caz oarecare izolat, asemenea cazuri sunt atât de rare, încât pot fi socotite ca inexistente. Nu mă refer aici, bineînțeles, decât la deținuții condamnați, care au pășit în stadiul executării pedepsei și dintre care mulți se simt aproape fericiți că și-au găsit în sfârșit un culcuș și un rost în temniță (într-atâta viața cea nouă poate părea frumoasă!) dispuși, prin urmare, să trăiască liniștiți și supuși; iar pe cei turbulenți, care se întrec cu măsura, îi pun ceilalți ocnași cu botul pe labe. Osânditul, oricât de îndrăzneț și nesupus ar fi, se teme de tot ce-l înconjoară în temniță. Alta e situația deținutului în prevenție, a cărui soartă n-a fost încă hotărâtă. Numai gândul că a doua zi va fi judecat și condamnat la bătaie cu varga și imediat după aceea trimis să-și execute pedeapsa îl împinge să se arunce asupra cuiva, fără motiv anume; săvârșind o nouă infracțiune, se deschid noi cercetări și formalități, vremea trece, pedeapsa e mereu amânată și se depărtează în timp. Aici o asemenea faptă își are mobilul ei, urmărește un țel precis: acela „de a-și schimba soarta” cu orice preț și cât mai degrabă. În această ordine de idei îmi amintesc chiar de un caz psihologic foarte ciudat, care s-a întâmplat cu unul din ocna noastră.

Printre condamnații militari se găsea un fost soldat, judecat și trimis la muncă silnică pe doi ani, fără degradare civică, un palavragiu și un lăudăros fără pereche, dar și un mare fricos. De felul lor, soldații ruși nu sunt nici fricoși, nici lăudăroși. Și dacă dai totuși peste vreunul fanfaron, e neapărat un caz excepțional, căci soldatul nostru n-are vreme de asemenea isprăvi, chiar și atunci când i-ar arde de asta, și respectivul se dovedește a fi negreșit un laș și un puturos. Dutov (acesta era numele deținutului de care vorbesc) își execută în sfârșit pedeapsa și intră din nou într-un batalion de linie. Dar este știut că toți cei care au fost trimiși în temniță ca să se îndrepte, se viciază și mai mult, astfel încât după două sau trei săptămâni de libertate nimeresc iar în pușcărie, de data asta însă nu pentru scurtă vreme, ci pentru cincisprezece sau douăzeci de ani, ca pensionari „permanenți”.

Așa s-a întâmplat și cu Dutov. După vreo trei săptămâni de la punerea lui în libertate, a comis un furt prin efracție, la care, cu prilejul cercetărilor, s-a mai adăugat o comportare turbulentă și acte de ultraj. Fu dat în judecată și condamnat la bătaia cu vergile. Dar ca un fricos ce era, cuprins de groaza apropiatei pedepse, se năpusti cu un cuțit în mână asupra ofițerului de gardă care tocmai intrase în închisoare, în ajunul zilei fixate pentru a fi trecut între cele două șiruri de soldați înarmați cu vergi. Își dădea, bineînțeles, seama că fapta aceasta îi înrăutățea mult situația, riscând să primească un număr mult mai mare de ani de muncă silnică. Și totuși o săvârși, mânat de un singur gând: acela de a amâna pentru câteva zile, pentru câteva ceasuri cel puțin, cumplita clipă în care urma să-și îndure pedeapsa. Era atât de laș, încât nici nu-l atinse pe ofițer cu cuțitul, ci făcu totul numai de formă, numai ca să se încarce cu o nouă infracțiune, pentru care să înceapă o nouă procedură de instrucție și de judecată.

Clipa dinaintea pedepsei e, desigur, groaznică pentru cel osândit să îndure bătaia și am avut prilejul să văd destui

condamnați în ajunul acestei zile de supliciu. Îi întâlneam de obicei la spital, când mă îmbolnăveam, lucru ce mi se întâmpla deseori. Toți condamnații din întreaga Rusie știu că oamenii care le arată cea mai mare compătimire sunt doctorii; aceștia nu fac niciodată vreo deosebire între deținuți și oamenii liberi, cum se observă în atitudinea tuturor celorlalți, cu excepția doar a oamenilor simpli din popor. Niciodată un om din popor nu-l va înfiera pe un condamnat, oricât de înfiorătoare i-ar fi fapta, iertându-l, fiindcă știe că suferă îndeajuns pentru ea. Și cred că nu-i întâmplător faptul că tot poporul din întreaga Rusie socoate crima adevărată năpastă și pe ucigaș un năpăstuit. E o definiție profund semnificativă. Și e cu atât mai plină de tâlc, cu cât pornește din subconștient, spontan, instinctiv. Or, doctorii sunt adesea singura salvare pentru deținuți, mai ales atunci când îi așteaptă o pedeapsă corporală... Condamnatul își face socoteala și se știe aproximativ când îi va veni sorocul pentru executarea sentinței; ca să scape, cere să fie dus la spital și reușește să amâne cu câteva zile momentul cumplitei execuții. Când iese din spital e sigur că a doua zi nu va scăpa de această grea încercare și trăiește ceasuri de tulburare neînchipuită. Unii, e drept, caută din mândrie să-și ascundă frământarea, dar străduința lor stângace de a se arăta nepăsători nu-i poate înșela pe camarazii lor, care știu și înțeleg prea bine ce-au pe suflet și păstrează o tăcere gravă, plină de compătimire și omenie.

Am cunoscut un deținut tânăr, fost soldat, osândit pentru omor, care trebuia să sufere pedeapsa bătăii cu cel mai mare număr îngăduit de lovituri cu vergile. Nemaifiind în stare să-și învingă frica, în ajun se hotărî să bea o sticlă de rachiu amestecat cu praf de tutun. Și fiindcă veni vorba de rachiu: oricare deținut condamnat la bătaia cu vergile păstrează la el pentru clipa hotărâtoare o sticlă de rachiu pregătită din timp și obținută cu mari sacrificii bănești; vreme de șase luni se lipsește și de lucrurile cele mai

necesare, numai ca să bea un sfert de litru de rachiu înainte de a fi dus la bătaie. Deținuții sunt convinși că un om beat își suportă mai ușor pedeapsa și nu simte cu atâta ascuțime loviturile de bici sau de vargă. Dar să revenim la povestea tânărului nostru. Bietul băiat căzu bolnav îndată ce goli sticla de rachiu; începu să verse și să scuipe sânge și fu trimis la spital aproape fără cunoștință. Vărsăturile îi răvășiră într-atâta pieptul, încât peste câteva zile se vădiră simptomele unei forme acute de ftizie, care îl topi în câteva luni. Doctorii care l-au îngrijit n-au cunoscut niciodată pricina bolii.

Vorbind despre lipsa de curaj, atât de frecventă printre deținuții supuși la pedepse corporale, trebuie să adaug că sunt și cazuri când într-o asemenea situație ei dau dovadă de un curaj fără margini. Îmi amintesc de câteva exemple de neînfricare dârză, vecină cu nesimțirea, exemple mai puțin rare decât s-ar crede. Mi-a rămas întipărită în minte mai ales întâlnirea la spital cu unul dintre cei mai temuți criminali. Într-o frumoasă zi de vară, se răspândi prin saloanele deținuților zvonul că fiorosul ucigaș Orlov va fi supus în seara aceea la pedeapsa bătăii și că, după execuție, va fi internat în spital. Deținuții bolnavi erau convinși toți până la unul că pedeapsa va fi deosebit de crudă. Toată lumea părea emoționată și eu însumi, trebuie să recunosc, așteptam cu nespusă curiozitate ivirea acestui tâlhar celebru, pe seama căruia se povesteau lucruri de neînchipuit. Era un asasin cum rareori se întâlnesc, în stare să omoare cu mult sânge rece bătrâni și copii; un om înzestrat cu o formidabilă putere de voință și plin de cea mai orgolioasă conștiință a forței lui. Mărturisise un șir întreg de omoruri și fusese condamnat la forma cea mai gravă a pedepsei corporale - bătaia cu bățul, aplicată de două rânduri lungi de soldați înșirați față în față formând un culoar. Fu adus abia către seară; se întunecase și luminile fuseseră aprinse. Orlov era galben ca ceara, aproape leșinat, cu părul negru și des încâlcit. Spatele îl

avea umflat, învinețit și plin de sânge. Deținuții îl îngrijiră toată noaptea: îi schimbau prosoapele ude, îl întorceau când pe o parte, când pe alta, îi dădeau doctorii, îl ungeau cu alifie, într-un cuvânt, avură pentru el cea mai stăruitoare grijă, ca pentru cea mai apropiată rudă ori pentru un neprețuit binefăcător. A doua zi, își veni pe deplin în simțiri și, spre marea mea mirare făcu de două sau de trei ori înconjurul salonului: îl aduseseră în spital zdrobit și cu desăvârșire sleit de puteri. Primise dintr-o dată mai bine de jumătate din loviturile la care fusese osândit, căci doctorul ordonase întreruperea bătăii abia după ce se convinsese că, dacă se mai continuă executarea pedepsei, Orlov moare sigur sub lovituri. Era mic de statură, slab și istovit de o îndelungată ședere în prevenție. Cine a avut prilejul să vadă deținuți aflați mult timp în prevenție își va aduce totdeauna aminte de chipul lor palid, supt, și de privirile lor înfrigurate. Cu toate acestea, Orlov se înzdrăvenea cu repeziciune. O forță lăuntrică extraordinară îi ajuta, probabil, organismul să se restabilească văzând cu ochii. Și într-adevăr, nu era un om ca oricare altul.

Din curiozitate, căutai să-l cunosc mai îndeaproape și timp de o săptămână îl observai cu luare-aminte. Aș putea spune cu toată siguranța că în viața mea n-am întâlnit un om cu o fire mai dârză și mai tenace, cu o voință mai hotărâtă. Văzusem la Tobolsk o celebritate de același soi, un vechi șef de bandă de tâlhari. Acela însă era o adevărată fiară; numai văzându-i chipul, fără să fi știut cine e, ghiceai că ai înaintea ta o ființă monstruoasă. Ceea ce mă îngrozise la el era insensibilitatea sufletească. Bruta covârșea într-atâta orice însușire spirituală, încât oricine își dădea seama pe dată, de la prima vedere, că pentru el numai plăcerile trupești, senzuale contau în viață. Sunt convins însă că acel Korenev - căci așa îl chema pe tâlhar - s-ar fi pierdut și el cu firea și ar fi tremurat de frică în fața unei asemenea pedepse, cu toate că era în stare să ucidă

fără să clipească. Orlov avea cu totul altă fire. Era întruchiparea deplină a izbânzii voinței asupra trupului. Se vedea cât de colo că omul acesta, cu disprețul lui față de orice suplicii și pedepse, știe să se stăpânească, să dispună nelimitat de energia, de forțele și de acțiunile lui și că nu se teme de nimic pe lume. Se simțea în el o nesecată vitalitate, o dorință de făptuire, de răzbunare, o voință neînduplecată întru realizarea țelului propus. Mă uimea îndeosebi înfățișarea lui mândră, orgolioasă, felul cum privea totul, ca de pe culmea unei superiorități inegalabile, fără a avea totuși aerul omului încrezut și fudul, totul fiind la el firesc. Cred că nu exista în lume o ființă care să-i fi impus numai prin autoritatea sa. Privea totul cu un calm desăvârșit, de parcă nimic nu l-ar fi putut uimi. Era pe deplin conștient că ceilalți ocnași îi poartă respect, dar nu-și făcea din aceasta un titlu de glorie sau un motiv de îngâmfare. Și doar vanitatea și înfumurarea sunt trăsături nelipsite oricărui ocnaș, fără nici o excepție. Orlov era deștept și de o sinceritate surprinzătoare, departe însă de a fi flecar. La întrebările mele a răspuns fără înconjur, mărturisind că așteaptă cu nerăbdare să-și vindece rănile, ca să execute și restul pedepsei pe care o mai avea de îndurat și că la început i-a fost teamă că n-o să reziste. „Acum, spuse el făcându-mi cu ochiul, treaba e ca și terminată. De îndată ce încasez și restul de lovituri, o să mă trimeată cu primul convoi la Nercinsk, și pe drum îmi iau valea! Fug, orice s-ar întâmpla! Numai de mi s-ar vindeca mai degrabă spinarea!” Și în următoarele cinci zile cât am mai stat împreună, îl vedeam arzând de nerăbdare să părăsească spitalul. Câteodată era vesel și pornit pe glume. Am încercat să-l provoc la destăinuiri în legătură cu viața și aventurile lui. Își încrunta ușurel sprâncenele, dar răspundea totdeauna deschis la întrebările mele. Când își dădu seama însă că încercam să-i pătrund în suflet și să răscolesc în el o urmă de căință, mă privi cu atâta trufie și dispreț, de parcă s-ar fi convins deodată că are de-a face

cu un biet copilandru, necopt la minte și naiv, cu care nu merită să stai de vorbă despre lucruri ce nu pot fi înțelese decât de cei mari. Ba chiar am citit pe chipul lui și un soi de compătimire. După câteva clipe însă izbucni într-un hohot de râs sincer, fără nici o umbră de ironie, și nu mă îndoiesc că și după ce a rămas singur, a mai râs cu multă poftă, ba și mai târziu probabil, de câte ori își aducea aminte de cuvintele mele. Nemaiavând răbdare să aștepte până-și vor da medicii avizul, ceru în cele din urmă să i se facă ieșirea din spital, cu toate că rănile de pe spinare nu erau încă vindecate. Cum mă simțeam și eu mult mai bine, cerui de asemenea ieșirea din spital și drumul înapoi îl făcurăm împreună: pe mine m-au dus în temniță, iar pe el la corpul de gardă, de unde fusese adus. La despărțire îmi strânse mâna, ceea ce din partea lui era un semn de mare încredere. Înclin să cred însă că a făcut-o mai mult pentru că în clipa aceea era foarte mulțumit de sine însuși. Căci în fond nici nu se putea ca el să nu mă disprețuiască, socotindu-mă o ființă slabă, resemnată și supusă, vrednică de milă și inferioară lui în toate privințele. A doua zi fu scos pentru a-și primi și restul de pedeapsă.

După ce se încuiară ușile cazărmii, ea căpătă o cu totul altă înfățișare; semăna acum cu o casă de locuit, cu un interior de locuință omenească. De-abia atunci, într-o ambianță mai intimă, mai casnică, reușii să-mi cunosc camarazii mai îndeaproape; în timpul zilei, paznicii, subofițerii, ori alți reprezentanți ai administrației puteau să se ivească în orice clipă, așa că oamenii se țineau puțin mai altfel, rămânând mereu într-o atitudine încordată de neliniște, așteptare. Dar în clipa când cazarma fu încuiată, fiecare se așeză la locul lui și-și văzu de treburi. Cazarma se lumină deodată într-un chip neașteptat: fiecare ocnaș își avea lumânarea lui, înfiptă de obicei într-un sfeșnic mic de lemn. Unii își reparau încălțămintea, alții coseau la câte o haină. Aerul pestilențial devenea din ce în ce mai înăbușitor. Câțiva trândavi se traseră într-un colț și se

așezară pe vine în jurul unui țol ros, la o partidă de cărți. Aproape în fiecare cazarmă era câte un deținut care avea un asemenea țol, un sfeșnic cu lumânare și o pereche de cărți soioase. Toate acestea la un loc purtau denumirea de „maidan”. Patronul primea din partea jucătorilor remiză, vreo cincisprezece copeici pe noapte; asta-i era meseria. Se juca de obicei banc, trei foițe și alte jocuri de noroc. Fiecare jucător își așeza înainte o grămăjoară de bănuți de aramă, tot ce avea în buzunar, și nu se ridica decât atunci când nu mai avea nici un gologan, ori când îi scutura pe toți ceilalți de parale. Jocul se prelungea până noaptea târziu; uneori îi apuca ziua și se întâmpla să-l sfârșească tocmai în clipa când începeau să se deschidă ușile. În dormitorul nostru, ca și în toate celelalte cazărmi de altfel, se găseau întotdeauna câțiva pârliți ruinați de joc și băutură, sau pur și simplu pârliți din născare. Zic „din născare” și insist cu osebire asupra acestei expresii. Într-adevăr, există în rândurile poporului nostru și vor exista în orice condiții și împrejurări, unele firi ciudate: oameni blânzi, potoliți și adesea destul de harnici, dar a căror soartă e să rămână mereu săraci lipiți pământului. Toată viața, ei trag, cum s-ar zice, mâța de coadă, se zbat în mizerie, sunt copleșiți de necazuri și ghinioane, le e teamă și de umbra lor și veșnic se află la cheremul cuiva, mai ales al chefliilor și al pricopsiților îmbogățiți fără trudă, peste noapte. Orice strădunță, orice încercare de a răzbi e zadarnică; nu se aleg decât cu amărăciunea și ponoasele, ca și cum s-ar fi născut numai și numai pentru a-i sluji pe alții, trăgându-și zilele în umbra altora; le este sortit să facă numai ceea ce gândesc alții, să asculte de porunca și vrerea altora; sunt meniți să joace cum li se cântă. Nici o împrejurare, nici chiar cea mai neașteptată nu-i poate îmbogăți, pârliți sunt și pârliți vor rămâne în veci de veci. Am întâlnit oameni de felul acesta nu numai în rândurile poporului, ci în toate societățile și păturile sociale, în toate grupările, asociațiile, chiar și în lumea literaților. Îi găsești

în orice temniță, în orice cazarmă, și e de ajuns să se înjghebe un maidan, ca să răsară imediat și câte un pârlit dintr-ăștia pentru diferite servicii. Nici un maidan nu se putea de altfel lipsi de un asemenea slujitor. Era de obicei angajat de toți jucătorii pentru o noapte întreagă în schimbul a cinci copeici cel mult. Atribuția lui principală era să stea de pază în tindă, la ușă, adesea pe un ger de treizeci de grade, în întuneric, vreme de șase ori șapte ceasuri, atent la cel mai mic zgomot de pași. Maiorul sau ofițerii de gardă își făceau de multe ori rondul în puterea nopții, apăreau pe neașteptate în dormitoare și surprindeau pe jucători și pe meșteșugari, atrași fiind de lumina lumânărilor ce răzbătea în curte. Când se auzea zgomotul cheii scrâșnind în broască, era prea târziu ca oamenii să se mai împrăștie prin culcușuri. Întrucât după asemenea dovadă de neatenție straja mânca o mamă de bătaie de la întregul maidan, surprizele acestea se iscau foarte rar. Cinci copeici era o leafă de batjocură chiar și în temniță, încât, în cazul acesta, ca și în altele asemănătoare, pretențiile și asprimea patronilor m-au mirat totdeauna. „Ai primit bani, ține-te de treabă!” era un argument care nu admitea nici un fel de replică. Pentru câțiva gologani, patronul storcea tot ce putea de la nenorocitul al cărui binefăcător se mai și socotea pe deasupra. Am mai putut observa cu acest prilej cum un chefliu, un bețivan ce nu șovăia să-și risipească banii fără nici o socoteală, îl trăgea pe sfoară fără rușine pe acest slujitor de Doamne-ajută, ciupindu-i sărmanului câteva parale din puținul ce-avea de primit, lucru constatat, de altfel, nu numai la ocnă și nu numai la maidane.

Așadar, toată lumea s-a apucat de lucru, fiecare în meseria lui; în afară de jucători, dacă mai trândăveau alți vreo cinci deținuți, dar și aceștia s-au culcat imediat. Pe priciul uriaș, locul meu era lângă ușă. De cealaltă parte a priciului, cap la cap cu mine dormea Akim Akimîci. Până pe la ora zece sau unsprezece, a lucrat la un lampion colorat,

pe care i-l comandase cineva din oraș și pentru care avea să fie bine plătit. Era neîntrecut în lucruri de soiul acesta, pe care le făcea cu multă migală și răbdare, meșterind metodic și neîntrerupt. După ce-și isprăvi treaba, strânse totul cu grijă, își desfăcu pătura, se închină cu evlavie, se culcă liniștit, cuminte, și adormi ca un om cu sufletul împăcat. Ducea, pare-se, cumințenia și stăruința în buna rânduială până la cel mai meschin pedantism; ca toți oamenii obtuzi, mărginiți, se credea, probabil, foarte deștept. Chiar din prima zi nu mi-a plăcut, deși mi-amintesc că mi-a dat mult de gândit în această primă zi; m-a mirat mai ales faptul că un om cu firea lui ajunsese la ocnă, în loc să izbândească și să prospere în lumea largă. Dar despre Akim Akimîci vom mai avea prilejul să stăm de vorbă mai departe.

Aș vrea să-i descriu aici pe scurt pe toți cei ce dormeau într-o cazarmă cu mine. Îmi fusese dat să trăiesc în mijlocul lor ani de-a rândul și toți cei ce mă înconjurau aveau să-mi întovărășească fiecare clipă. E lesne de înțeles, așadar, curiozitatea nestăpânită cu care-l cercetam pe fiecare. În stânga mea dormea un grup de munteni din Caucaz, aproape toți trimiși aici pentru tâlhării, osândiți fiind la pedepse diferite. Grupul era alcătuit din doi lezghini, un cerchez și trei tătari din Daghestan. Cerchezul se arăta a fi un om ursuz, posac; nu vorbea aproape cu nimeni și arunca în juru-i căutături încruntate, cu ochii scăpărând de ură nestăpânită și cu un zâmbet batjocoritor pe buze, plin de răutate și venin. Unul din lezghini era un om înaintat în vârstă, cu un nas subțire, coroiat; toată înfățișarea lui îl trăda pe tâlharul îmbătrânit în rele. În schimb, celălalt, Nura, mi-a făcut chiar de la început cea mai plăcută, cea mai îmbucurătoare impresie. Mijlociu la trup, destul de tânăr încă, de constituție herculeană, cu părul blond și ochii albaștri, avea un nas cârn și trăsăturile feței ca de fetișcană finlandeză; ca toți călăreții, avea picioarele cabrate. Tot corpul lui era plin de cicatrice:

urme de gloanțe și lovituri de baionetă. Acasă la el, în Caucaz, ducea o viață pașnică, dar pleca mereu la muntenii vecini, cu care se înhăita în incursiuni războinice împotriva rușilor. Aici, la ocnă, toată lumea îl îndrăgise din pricina firii lui vesele și deschise. Lucra fără să crâcnească, totdeauna potolit și senin, deși de multe ori murdăria și ticăloșia ce domneau printre deținuți îl revoltau: furtul, șarlatania, beția îi trezeau dezgustul ori îl scoteau pur și simplu din fire; într-un cuvânt, nu putea suferi tot ce-i părea necinstit; dar nu se certa cu nimeni, mulțumindu-se să întoarcă indignat capul. În tot timpul cât a stat la ocnă, n-a furat nimic și n-a făcut nici un rău nimănui. Era foarte credincios. Își făcea regulat și cu multă evlavie rugăciunile, ținea ca un fanatic zilele de post dinaintea marilor sărbători mahomedane și-și petrecea nopți întregi în veghe și rugăciuni. Toată lumea îl iubea și-l socotea omul cel mai cinstit din lume: „Nura e un leu”, ziceau ocnașii. Și așa cu porecla aceasta de „leu” a rămas până la sfârșit. Era pe deplin încredințat că după ispășirea pedepsei va fi trimis înapoi acasă, în Caucaz; la drept vorbind, nu trăia decât cu acest singur gând. Nu știu de ce, dar sunt convins că ar fi murit, dacă într-o zi i s-ar fi luat această speranță. Îl remarcai chiar din prima zi. De altfel, era cu neputință să nu-ți atragă luarea-aminte fața lui blândă și cinstită, în mijlocul atâtor chipuri posomorâte, înrăite și batjocoritoare. Mă aflam în temniță abia de o jumătate de ceas, când îl văzui că trece pe lângă mine și mă bate încetișor pe umăr, zâmbindu-mi prietenos. Nu pricepui numaidecât ce voia să spună, căci vorbea stâlcit rusește; dar, după câtva timp, se ivi din nou și cu același zâmbet binevoitor mă bătu iarăși pe umăr. Apoi își repeta gestul ori de câte ori trebuia să treacă pe lângă mine sau poate-și făcea înadins drum pentru asta. Și așa trei zile în șir. După cum am priceput mai târziu, gestul lui voia să însemne că-i era milă de mine, și că înțelegea cât de grea trebuie să-mi pară osânda în primele zile; voia să-mi arate prietenia lui,

să mă încredințeze că mă pot bizui oricând pe sprijinul lui. Bunul și naivul meu Nura!

Cei trei tătari daghestanezi erau frați: doi din ei bărbați în toată firea, pe când cel mai mic, Alei, n-avea decât două zeci și doi de ani, dar arăta și mai tânăr. Locul lui pe prici era lângă mine. Fața lui frumoasă și deschisă, inteligentă și totodată plină de o bunătate naivă, aproape copilărească, îmi câștigă inima de la început și eram nespus de fericit că soarta mi-l hărăzise pe el ca vecin și nu pe altcineva. Tot sufletul i se citea pe chipul lui frumos, ba, aș putea spune, chiar neasemuit de frumos. Zâmbetul încrezător avea atâta nevinovăție, ochii lui mari, negri-catifelați, erau atât de mângâietori, atât de buni și înțelegători, încât simțeam totdeauna o plăcere deosebită să-l privesc și asta mă ușura în clipele de amărăciune și de chinuitoare deznădejde. Credeți-mă, nu exagerez de loc. Într-o zi, pe când erau acasă în sat la ei, fratele cel mai mare (avea cinci frați mai mari, dintre care doi lucrau într-o exploatare din Siberia), îi poruncise scurt să-și ia sabia, să încalece și să-i urmeze. Respectul pentru cei mai în vârstă e atât de mare în familiile de munteni, încât tânărul Alei nu îndrăzni, ba nici nu se gândi să mai întrebe încotro pornesc; iar ceilalți nu găsiră cu cale să-i împărtășească ținta expediției. Porneau la jaf, urmând să iasă la drumul mare, să pândească trecerea caravanei unui negustor armean bogat și s-o jefuiască. Lucrurile se petrecură întocmai: uciseră mai întâi străjile însoțitoare, îl răpuseră apoi pe armean și după aceea jefuiră în voie toată marfa pe care o transporta. Curând însă totul fu descoperit; cei șase frați fură ridicați, judecați și condamnați la muncă silnică în Siberia. Tribunalul se arătă mai indulgent doar față de Alei și-l osândi numai la patru ani. Frații lui îl iubeau foarte mult, cu o dragoste mai mult părintească decât frățească. El era singura lor mângâiere în temniță: de obicei posomorâți și triști, frunțile li se descrețeau când se uitau la el, iar când îi vorbeau (lucru rar, de altfel, căci îl

socoteau un copil căruia nu-i poți adresa un cuvânt serios), chipul lor se lumina de un zâmbet plin de blândețe și căldură și îmi venea ușor să ghicesc că-i spuneau ceva hazliu, ca unui copil neștiutor, cel puțin judecând după zâmbetul lor îngăduitor și după privirile semnificative pe care le schimbau la auzul răspunsurilor lui. El abia de îndrăznea să deschidă cel dintâi vorba, atât de mult îi respecta. Cum a putut oare acest flăcăiaș să-și păstreze aici, la ocnă, inima curată și cinstită, să rămână bun și simțitor și să nu se înăsprească, să nu se ticăloșească și el în anii aceștia cât și-a îndurat pedeapsa? Era însă înzestrat cu o fire din cale afară de armonioasă, dintr-o bucată, în ciuda gingășiei și blândeții aparente. Mai târziu mi-a fost dat să-l cunosc bine și foarte îndeaproape. Era cuminte și neprihănit ca o fată mare și la orice faptă urâtă, murdară, rușinoasă, nedreaptă, la orice silnicie, în ochii lui se aprindea o strălucire de mânie care-i făcea parcă și mai frumoși. Deși nu era dintre cei ce se lasă umiliți fără a da răspunsul cuvenit, se ferea totuși de gâlcevi și certuri. Nu s-a certat niciodată cu nimeni și toată lumea îl iubea și-l răsfăța. La început se arăta numai binevoitor cu mine, pe urmă, treptat, ne împrietenirăm; câteva luni i-au fost de ajuns să învețe să vorbească foarte bine rusește, lucru pe care frații lui nu izbutiră să-l facă nici până la plecarea din ocnă. Mi-a făcut impresia unui băiat foarte inteligent, extrem de modest, delicat și frământat de diferite probleme. De altfel, aș vrea să precizez de la început că, după convingerea mea, Alei nu era un om de rând și-mi aduc aminte de întâlnirea cu el ca de una dintre cele mai frumoase din viața mea. Există firi atât de armonioase, înzestrate de Dumnezeu cu atâta frumusețe, încât ți se pare absurd până și gândul că ar putea vreodată să se schimbe în rău, să se degradeze. Ești sigur de ei și nu te încearcă teama pentru viitorul lor. Sunt și azi cu desăvârșire liniștit pentru Alei. Pe unde o mai fi acum?

Într-o seară - trecuse destul de mult timp de la venirea mea în temniță - stăteam culcat pe patul meu de scânduri, lăsându-mă pradă gândurilor amare. Alei, veșnic activ și harnic, nu lucra nimic în seara aceea, cu toate că era prea devreme pentru culcare. Era o zi de sărbătoare musulmană și ei nu lucrau. Stătea și el culcat cu mâinile sub ceafă, furat de gânduri. Deodată, mă întrebă:

— Îți vine tare greu?

Îl privii cu luare-aminte, căci mi se păruse ciudată întrebarea aceasta directă a lui Alei, totdeauna foarte delicat, foarte prudent și plin de simțire; dar, uitându-mă la el cu și mai mare atenție, citii pe chipul lui atâta tristețe, atâta suferință, trezită poate din amintirile ce-i năvăleau în suflet, încât pricepui numaidecât că și el era deznădăjduit în acea clipă. Îi împărtășii presupunerea mea. Oftă adânc, zâmbind cu amărăciune. Îmi plăcea zâmbetul lui totdeauna cald și blând, care-i descoperea două șiruri de dinți albi, de-o frumusețe fără cusur, ce-ar fi putut stârni invidia celei mai frumoase femei din lume.

— Ia spune-mi, Alei, ți-e gândul la ai tăi, acasă? Cum se prăznuiește sărbătoarea aceasta la voi, în Daghestan? O fi frumos pe-acolo?

— Da, se învioră el și ochii prinseră a i se însenina. Cum de mi-ai ghicit gândul?

— Ei, n-a fost chiar atât de greu. E mai bine acolo decât aici, ai?

— Ah, de ce vorbești așa?

— Ce de flori frumoase cresc în părțile voastre; acum trebuie să fie acolo raiul pe pământ...

— Taci! Taci! Te rog!

Era peste măsură de tulburat.

— Ascultă, Alei, ai și surori?

— Da, am și o soră; dar de ce mă întrebi asta?

— Trebuie să fie foarte frumoasă, dacă îți seamănă.

— Nici pe departe n-aduce cu mine! E atât de frumoasă, că nu-și are pereche în tot Daghestanul. Sunt încredințat că n-ai mai văzut o fată ca ea. Și mama era tare frumoasă.

— Te-a iubit mult?

— Biata mama! Cred că s-a stins de amărăciune, atât de mult mă iubea. Eram odorul ei. Mă iubea mai mult decât pe sora mea, mai mult decât pe toți ceilalți... Azi-noapte am văzut-o în vis, se căina și mă plângea.

Tăcu, și-n seara aceea nu mai rosti nici un cuvânt. Dar de atunci căuta mereu să intre în vorbă cu mine, cu toate că, din respect - și nu știu de ce mi-l purta - nu îndrăznea niciodată să deschidă el vorba cel dintâi. În schimb, se simțea fericit dacă începeam eu discuția. Îl întrebam de Caucaz, de viața lui de acolo. Frații nu-l opreau să stea de vorbă cu mine, ba îmi vine a crede că le făcea chiar plăcere. Când băgară de seamă cât îmi e de drag Alei, deveniră parcă și ei mai binevoitori față de mine.

Alei mă ajuta de multe ori la lucru. În cazarmă făcea tot ce-i sta în putință ca să-mi fie de folos și să-mi ușureze truda; în străduința lui nu era nici slugărnicie, nici nădejde într-un folos personal oarecare, ci numai gândul prieteniei și al iubirii pe care nu și-l ascundea niciodată. Avea aplicații pentru diferite meșteșuguri; învățase cu ușurință să coasă rufe, să repare încălțămintea, iar mai târziu și-a însușit destul de bine și meșteșugul tâmplăriei, atât cât se putea învăța în temniță. Frații îl lăudau și erau mândri de el.

— Ascultă, Alei, îl întrebai într-o zi, de ce nu înveți să scrii și să citești rusește? Asta ți-ar putea fi de mare folos mai târziu, aici, în Siberia.

— Aș vrea, dar cine să mă învețe?

— Sunt aici destui știutori de carte. Dacă vrei, te învăț eu.

— Oh, învață-mă, te rog mult, zise Alei, ridicându-se fericit în capul oaselor. Și își împreună mâinile, privindu-mă cu ochi rugători.

Ne apucarăm de lucru chiar a doua zi. Aveam cu mine o traducere rusească a Noului testament, singura carte îngăduită în temniță. După această carte, fără abecedar, Alei învăță să citească foarte bine în câteva săptămâni. După trei luni era în stare să înțeleagă pe deplin slova cărților. Învăța cu râvnă, cu pasiune.

Într-o zi, citirăm împreună întreaga predică de pe munte. Băgai de seamă că unele fraze le citea cu o emoție deosebită.

Îl întrebai atunci dacă i-a plăcut ceea ce citise.

El mă privi pe furiș și roșeața îi acoperi obrajii.

— O, da, Isa e un proroc. Isa a rostit cuvântul lui Dumnezeu. Cât de frumos o spune!

— Și ce anume îți place cel mai mult?

— E acolo un loc în care se spune: „Iertați, iubiți, nu nedreptățiți pe nimeni, iubiți și pe vrăjmașii voștri”. Ce frumoase-s vorbele astea!

Se întoarse apoi spre frații lui, care ascultau convorbirea noastră, și începu să le spună ceva cu însuflețire. Stătură mult timp de vorbă; cei mari dădeau din cap, încuviințând grav spusele celui mic; pe urmă se întoarseră către mine și cu un zâmbet cu adevărat musulman, un zâmbet grav și binevoitor (care îmi place atât de mult, îmi place mai ales măreția lui gravă), mă încredințară că Isa a fost un mare proroc, că a săvârșit minuni nemaiauzite, că a făurit o pasăre din lut și suflând asupră-i i-a dat viață, și, astfel însuflețită, pasărea a zburat... Și întocmai așa stătea scris și în hărțile lor. Lăudându-mi-l astfel pe Isus, erau încredințați că-mi fac mare plăcere, iar Alei nu-și mai încăpea în piele de fericire văzând că frații lui îmi arată atâta bunăvoință și că au găsit cu cale să-mi facă plăcere.

Lecțiile de scris s-au desfășurat cu același succes. Alei își făcu rost de hârtie (n-a vrut în ruptul capului să mă lase să fac eu această cheltuială), condei, penițe și cerneală și în mai puțin de două luni învăță să scrie admirabil. Frații lui rămaseră uimiți. Mândria și mulțumirea lor nu mai

cunoșteau margini; nu știau cum să-mi mai arate recunoștința. La muncă, dacă se întâmpla să fim împreună, se întreceau care mai de care să mă ajute, făcându-și din asta o adevărată bucurie. Nu mai vorbesc de Alei, care îmi purta o dragoste poate la fel de mare ca și fraților lui. N-am să uit niciodată ziua când urma să părăsească temnița. Mă duse în dosul cazărmii, se aruncă la pieptul meu și începu să plângă. Niciodată până atunci nu mă îmbrățișase și nu plânsese încă în fața mea „Ai făcut atâta pentru mine, îmi zicea printre lacrimi, cât n-ar fi fost în stare să facă nici mama, nici tatăl meu: ai făcut om din mine, Dumnezeu o să te răsplătească pentru asta, iar eu n-am să te uit niciodată…”

Unde o fi acum bunul, dragul, scumpul meu Alei?…

În afară de grupul acesta de cerchezi, mai era în cazarma noastră și un grup destul de numeros de polonezi, care alcătuiau o familie aparte, ce se ținea cu totul separată de ceilalți ocnași. Am spus în altă parte că din pricina atitudinii lor intolerante, pline de desconsiderare și de vrăjmășie față de ocnașii ruși osândiți pentru crime de drept comun, erau la rândul lor urâți de toată lumea. Erau cu toții șase inși cu firi ciudate, istovite, bolnăvicioase. Printre ei se aflau și oameni culți; despre aceștia am însă de gând să vorbesc mai pe larg ceva mai încolo. De la ei mă împrumutam în ultimii ani de ocnă cu câte o carte. Cea dintâi carte mi-a lăsat o impresie puternică, ciudată, adâncă. Am să vorbesc mai târziu despre aceste impresii, care mi-au părut cu totul neobișnuite. Eu le consider extrem de ciudate și îmi închipui că pentru mulți vor părea cu totul de neînțeles. Nu poți judeca unele lucruri dacă n-ai avut prilejul să le cunoști tu însuți. E suficient să spun că privațiunile spirituale sunt infinit mai greu de îndurat decât cea mai groaznică suferință fizică. Adus în temniță, omul din popor se pomenește în lumea lui, ba poate chiar într-o lume mai evoluată. A pierdut, desigur, mult, îndepărtându-se de locul în care s-a născut și de ai săi, dar

lumea din juru-i e aceeași, mediul rămâne aproape neschimbat. Un om cult, osândit de lege la aceeași pedeapsă ca și omul din popor, are adesea incomparabil mai mult de pierdut decât cel din urmă. El trebuie să-și înăbușe toate cerințele, să renunțe la toate deprinderile, să treacă într-un mediu nepotrivit pentru el, să se obișnuiască a respira altfel de aer... E ca peștele zvârlit pe nisip... Și de multe ori pedeapsa pe care o îndură, una și aceeași pentru toți după concepția legii, e mult mai chinuitoare și mai crudă pentru el decât pentru toți ceilalți. Și lucrul acesta e adevărat... chiar dacă ar fi vorba numai de deprinderile materiale la care e nevoit să renunțe.

Polonezii alcătuiau însă o lume aparte, un grup omogen de șase oameni care se țineau tot timpul împreună. Dintre toți ocnașii din cazarma noastră, ei prinseseră drag numai de un evreu, și asta poate numai pentru că acesta îi distra. De altminteri, pe evreu îl iubeau și ceilalți deținuți, deși toată lumea, fără nici o excepție, își bătea joc de el. Era singurul om care mă făcea să râd cu hohote și chiar azi îmi vine să râd de câte ori mi-l amintesc. Privindu-l, mă gândeam la Iankel, personajul zugrăvit de Gogol în *Taras Bulba* și care, dezbrăcându-se ca să se culce lângă evreica lui într-un fel de cufăr, semăna foarte mult cu un pui de găină jumulit de pene. Isai Fomici semăna și el ca două picături de apă cu un astfel de pui de găină. Era om în vârstă, de vreo cincizeci de ani, slab, pipernicit și pe cât de șiret pe atât de mărginit. Era obraznic și înfipt, dar cu toate acestea din cale afară de fricos. Fața și gâtul îi erau brăzdate de zbârcituri și cute. Pe frunte și pe obraji purta stigmatele osândei. Nu mi-am putut da niciodată seama cum putuse să suporte șaizeci de lovituri de bici. Fusese condamnat pentru omucidere. Avea la el o rețetă medicală, pe care i-o dăduseră niște mușterii de-ai lui, îndată după aplicarea pedepsei. Cu rețeta aceasta ar fi putut obține o alifie miraculoasă, care în două săptămâni ar fi făcut să-i dispară urmele arsurilor infamante. El însă nu îndrăznea

să întrebuințeze leacul la ocnă și aștepta să treacă cei doisprezece ani de muncă silnică, ca după ce va fi trimis în colonie, undeva în Siberia, să pună în aplicare binecuvântata rețetă „Altfel n-aș putea să mă mai însor, îmi mărturisi el într-o zi, și trebuie neapărat să mă însor.” Devenirăm buni prieteni. Era veșnic bine dispus și glumele lui nu mai aveau sfârșit. În temniță n-o ducea tocmai greu. Argintar de meserie, oamenii din oraș, care n-aveau nici un giuvaergiu, îl încărcau cu comenzi, datorită cărui fapt scăpa lesne de munca grea de ocnă. Făcea și cămătărie, împrumutând cu dobânzi mari bani ocnașilor. Fusese adus în temniță înaintea mea și unul dintre polonezi îmi povesti cu lux de amănunte apariția lui în cazarmă. E o poveste foarte hazlie, pe care o rezerv pentru mai târziu; de altfel, voi avea în cursul istorisirii mele destule prilejuri să mai vorbesc despre Isai Fomici.

Restul efectivului cazărmii noastre îl formau patru bătrâni habotnici, adepți ai credinței de rit vechi, printre care se număra și bătrânul din sloboziile de la Starodubie; doi sau trei ucraineni veșnic încruntați, un ocnaș tânăr, de vreo douăzeci și trei de ani, cu obrazul mic cât pumnul și un nas subțirel și ascuțit, care apucase să comită opt omoruri; apoi o bandă de falsificatori de bani, dintre care unul îl făcea pe măscăriciul cazărmii; în sfârșit, câțiva indivizi ursuzi, cu chipuri mohorâte, pe care capetele rase îi făceau și mai respingători, veșnic tăcuți și roși de invidie, care se uitau cu ură la tot ce-i înconjura, și aveau să privească așa pe sub sprâncene, tăcuți, încruntați și dușmănoși, probabil, ani de-a rândul - până li s-o împlini sorocul pedepsei. Întregul tablou mi se înfățișă instantaneu, la o privire fugară, chiar în cea dintâi seară nefericită a noii mele vieți ce avea să înceapă în temniță; mi se dezvălui într-o sumbră defilare, prin fumul greu și înecăcios, într-un vacarm de glasuri, sfâșiat de exclamații cinice, de sudălmi și ocări scârnave însoțite de zornăit de lanțuri, de blesteme și hohote de râs sălbatic. Mă întinsei

pe scândurile goale, punându-mi sub cap haina (n-aveam încă pernă) și mă învelii cu cojocul; dar mult timp încă nu am putut să adorm, cu toate că eram frânt de oboseală și zdrobit de avalanșa de impresii neașteptate, monstruoase și uluitoare din această primă zi a vieții mele de ocnaș. Și doar abia pășisem în viața aceasta nouă. Mă așteptau încă multe înainte și viitorul urma să-mi dezvăluie lucruri pe care nici pe departe nu le-aș fi putut bănui...

V
PRIMA LUNĂ

A patra zi după venirea mea la ocnă, primii ordinul să ies la muncă. Îmi aduc foarte bine aminte de această primă zi de lucru, cu toate că în cursul ei nu mi s-a întâmplat nimic extraordinar, bineînțeles abstracție făcând de atâtea schimbări din cale afară de nefirești intervenite în viața mea, schimbări legate de situația nouă în care m-am pomenit. Trăiam însă cele dintâi impresii și continuam să observ cu lăcomie și să înregistrez totul. Aceste trei zile le-am petrecut într-o necontenită și grea frământare. „Iată-mă, deci, la capătul peregrinărilor mele: sunt la ocnă! Îmi repetam fără încetare; iată-mi azilul pentru mulți ani, adăpostul în care va trebui să-mi duc zilele timp îndelungat și în care pășesc cu atâta neîncredere, cu o senzație adânc bolnăvicioasă, cu inima strânsă și cu sufletul îndoit... Mai știi, poate că după ce se vor scurge acești ani îndelungați și va trebui să-l părăsesc, îl voi plânge și-l voi regreta amar!...” adăugam eu de fiecare dată, cu un sentiment ciudat din care nu lipsea și un dram din acea bucurie răutăcioasă care la un moment dat se transformă într-o cerință chinuitoare; stăpânit de ea, omul își zgândăre mereu rana, voind parcă să se îmbete cu propria-i

suferință, ca și cum conștiința unei nenorociri copleșitoare ar constitui totodată și un izvor de voluptate. Gândul că s-ar putea vreodată să mă încerce un cât de palid regret al locului acestuia mă îngrozea peste măsură: presimțeam încă de pe atunci monstruoasa treaptă de adaptabilitate până la care poate coborî omul cu capacitatea lui de a se obișnui cu orice. Dar toate acestea urmau să vină cu timpul; deocamdată, realitatea din jurul meu mi se părea potrivnică, înspăimântătoare, și chiar dacă nu era în întregime așa, eu cel puțin o vedeam ca atare. Curiozitatea sălbatică cu care mă cercetau frații mei de suferință, ocnașii, asprimea lor sporită față de un novice din tagma boierească, picat ca din cer în mijlocul lor, asprime ce ajungea uneori până la ură - toate acestea mă chinuiau atât de mult, încât începusem eu însumi să aștept cu nerăbdare să fiu scos la lucru, ca să-mi dau dintr-o dată seama de întreaga măsură a nenorocirii mele, să încep a duce aceeași viață ca și ei toți, să mă contopesc în făgașul lor comun. Erau, bineînțeles, și multe lucruri care mi-au scăpat atunci din vedere; mai mult, n-am băgat de seamă unele ce se cereau văzute chiar din prima clipă: în stihia vrăjmășiei oarbe nu știusem încă să întrezăresc și licăririle încurajatoare ale unor bucurii ulterioare. De altfel, cele câteva chipuri pline de bunăvoință și simpatie, pe care le-am întâlnit încă în aceste trei zile, mi-au dat mult curaj chiar de la început. Cel mai cumsecade s-a arătat față de mine Akim Akimîci. Printre fețele posomorâte și ursuze ale celorlalți ocnași izbutii totuși să observ și câteva plăcute și vesele. „Oameni răi întâlnești pretutindeni, iar printre cei răi se găsesc și oameni buni, îmi zisei în chip de consolare. Cine știe, poate că cei de aici nu sunt chiar în cine știe ce mare măsură mai răi decât *ceilalți* care *au rămas* dincolo de zidurile temniței.” Tot gândindu-mă la aceste lucruri, clătinam din cap a îndoială, și totuși, o Doamne! nici măcar nu bănuiam câtă dreptate am avut atunci!

Iată, de pildă, un om pe care am ajuns să-l cunosc bine abia după ce s-a scurs un șir întreg de ani, cu toate că mi-a stat în preajmă aproape de la început și până la sfârșitul osândei mele. Îl chema Sușilov. Aducând vorba despre ocnașii care *nu sunt mai răi* decât ceilalți, mi-am amintit de îndată de el, fără să vreau. Pentru cei câțiva bănuți pe care puteam să-i dau, îmi făcea diferite servicii gospodărești. Aveam și un alt ajutor, unul Osip, pe care Akim Akimîci mi-l recomandase chiar de la început, spunându-mi că pentru treizeci de copeici pe lună acest ocnaș putea să gătească zilnic mâncare anume pentru mine, dacă cea cazonă mă va dezgusta peste măsură și dacă am, firește, bani ca să mănânc pe socoteala mea. Osip era unul din cei patru bucătari aleși dintre întemnițați; oricine putea să primească și să renunțe de bunăvoie la această îndeletnicire. Bucătarii nu erau trimiși la muncă; rămâneau în cazarmă să coacă pâine și să fiarbă ciorba de varză acră. Li se spunea la feminin „bucătărese”, dar nu în bătaie de joc - mai ales că erau în general aleși oamenii cei mai de treabă și, pe cât era posibil, cei mai cinstiți - ci mai mult în glumă, astfel încât nu se supărau de loc. Osip era ales aproape de fiecare dată și de câțiva ani în șir îndeplinea funcția de „bucătăreasă”. Nu părăsea această îndeletnicire decât atunci când se plictisea peste măsură și îi venea cheful să introducă clandestin rachiu în cazarmă. Cu toate că fusese osândit la muncă silnică pentru contrabandă, era de o cinste și de o bunătate rară. Am pomenit mai sus de flăcăul acesta înalt și voinic, dar teribil de fricos, mai ales când era vorba de bătaia cu vergile; liniștit din fire, răbdător, blajin cu toată lumea, nu se certa cu nimeni niciodată; dar, în ciuda lașității sale, pentru nimic în lume nu s-ar fi împotrivit ispitei de a aduce rachiu, numai și numai de dragul îndeletnicirii, din pasiune pentru contrabandă. Ca toți ceilalți bucătari, făcea și el negoț de rachiu, dar nu pe picior mare ca Gazin, fiindcă nu avea curajul să riște prea mult, să pună totul la bătaie. M-am

înțeles totdeauna foarte bine cu acest Osip. În ce privește posibilitatea de a avea hrană pe cont propriu, nu era nevoie de cine știe ce fonduri. Cred că nu greșesc afirmând că nu cheltuiam mai mult de o rublă pe lună, bineînțeles în afară de pâinea cazonă care mi se dădea în cazarmă; ba uneori, când foamea-mi dădea ghes, mă încumetam să mănânc și ciorba de varză acră a ocnașilor, cu tot dezgustul ce-l simțeam, deși mai târziu m-am obișnuit destul de bine și cu ea. Cumpăram de obicei o livră de carne pe zi, care mă costa o jumătate de copeică. Cumpărăturile le făcea un invalid din cei puși pe la fiecare cazarmă să supravegheze ordinea în dormitoare și care își luaseră de bunăvoie sarcina să se ducă zilnic în piața târgului, treabă pentru care nu primeau nici o plată, ci numai din când în când câte un mic dar. O făceau mai mult pentru tihna lor, căci altminteri nu le-ar fi fost cu putință să trăiască în bună înțelegere cu ocnașii. Aduceau tutun, ceai, carne, colaci, în sfârșit, tot ce trebuia, în afară de rachiu. Pentru asta nici nu-i ruga nimeni, deși se lăsau adesea cinstiți cu câte o dușcă. Ani de-a rândul Osip îmi gătì mereu același fel de mâncare - o bucată de carne friptă. Cum o pregătea, e o altă chestiune care, de altfel, nici nu prea interesează. Ciudat e însă că în tot acest răstimp n-am schimbat între noi aproape nici două vorbe. Dinspre partea mea, am încercat adesea să intru în vorbă cu el, dar pe cât se pare nu era în stare să întrețină o convorbire; nu știa decât să zâmbească și să răspundă da sau nu, și nici un cuvânt mai mult. Namila aceasta de om cu o minte ca de copil făcea o impresie bizară.

Spuneam că, afară de serviciile lui Osip, mă bucuram și de ajutorul lui Sușilov. Nu-l chemasem și nici nu-l căutasem. M-am pomenit deodată că-mi face și el diferite servicii, dar când și cum anume s-a întâmplat asta, n-aș putea să precizez. Începu cu spălatul rufelor. Îndărătul cazărmilor fusese săpată anume o groapă mare, în jurul căreia ocnașii își spălau rufele în albii cazone. Sușilov

făcea ce făcea, doar o găsi prilej să-mi fie de folos: ba îmi ducea vestonul la reparat, ba alerga în căutarea vreunui lucru de care aveam nevoie, îmi pregătea ceaiul, îmi ungea cizmele de patru ori pe lună. Toate acestea le făcea cu multă râvnă, străduindu-se din răsputeri, ca și cum ar fi avut de îndeplinit cine știe ce sarcini de seamă; într-un cuvânt, își legase soarta de a mea și se amesteca în tot ce mă privea. N-ar fi spus în ruptul capului: „Ai atâtea cămăși... Vestonul ți s-a rupt", ci: „*Avem* atâtea cămăși... *Ni* s-a rupt vestonul". Nu avea altă preocupare decât aceea de a-mi purta mie de grijă, și-mi vine să cred că își făcuse din asta un fel de menire în viață. Cum nu cunoștea nici o meserie, tot câștigul lui se reducea la cei câțiva gologani primiți de la mine, și totuși se arăta totdeauna mulțumit. Simțea nevoia să slujească pe cineva și, pare-se, mă alesese pe mine, fiindcă mă găsea mai bun decât ceilalți, atât la inimă cât și la plată. Făcea parte din categoria oamenilor care nu se pot pricopsi niciodată, care nici nu știu măcar de ce să se apuce ca să-și găsească un rost, din cei care se angajau la noi să păzească „maidanul", veghind toată noaptea în frig, în tindă, cu urechea ciulită la cel mai mic zgomot ce ar fi vestit venirea maiorului - serviciu ingrat pentru care nu primeau decât cinci copeici, iar de se întâmpla să fie surprinși, nu numai că pierdeau și acest câștig mizer, dar mai plăteau cu spinarea lor lipsa de atenție. Am mai pomenit despre ei. Ceea ce-i caracterizează pe toți oamenii aceștia, ca o trăsătură comună, este renunțarea deplină la personalitatea lor în fața oricui, oriunde și oricând, mulțumindu-se ca în acțiunile comune să joace totdeauna roluri nici măcar de mâna a doua, ci de mâna a treia. Așa sunt ei de la naștere. Sușilov era un biet omuleț pricăjit, neajutorat, veșnic supus și umil, cu înfățișarea de câine bătut și prigonit, deși nimeni din cazarma noastră n-ar fi ridicat mâna asupra lui; avea probabil aerul acesta de când venise pe lume. Nu știu de ce, dar totdeauna mi-a inspirat milă. De câte ori privirea

mi se oprea asupra lui, mă simțeam cuprins de acest simțământ, pe care, dacă m-ar fi întrebat cineva, n-aș fi reușit să-l explic. Nu puteam sta de vorbă nici cu el, fiindcă nici el nu știa să lege o convorbire și orice încercare în acest sens îl costa eforturi uriașe; dar se însufleția îndată ce, pentru a pune capăt convorbirii, îl rugam să-mi facă un serviciu oarecare. De altfel, nu mi-a trebuit mult să mă conving că însărcinările acestea îi făceau cu adevărat o mare plăcere. Nu era nici înalt, nici scund, nici frumos, nici urât, nici prost, nici deștept, nici tânăr, nici bătrân; avea obrazul puțin ciupit de vărsat și părul blond, mai mult blond decât castaniu. Era greu să spui ceva precis despre omul acesta, în afara unui singur lucru: după cum am bănuit, făcea parte din categoria oamenilor de teapa lui Sirotkin, și asta tot din cauza nevolniciei lui. Uneori, deținuții își băteau joc de el, fiindcă *se schimbase* pe drum în convoiul cu care venise în Siberia, pentru o cămașă roșie și o rublă de argint. Toți râdeau nu de faptul că se schimbase, ci de suma mizeră pentru care se vânduse. A te schimba însemna a face schimb de nume, de identitate cu un alt deținut și, prin urmare, și schimb de situații, adică schimb de pedepse. Oricât de ciudat ar părea, e întru totul adevărat; încă pe vremea mea, obiceiul acesta, consfințit de vreme și îmbrăcat în anumite forme, era în floare în convoiurile de condamnați ce luau drumul Siberiei. La început, nu mi-a venit să cred, dar în cele din urmă a trebuit să mă plec în fața realității de netăgăduit.

Lucrurile se petrec cam în felul următor: un convoi de condamnați pornește spre Siberia, printre ei sunt condamnați de toate categoriile: la muncă silnică, la exploatări, ori la deportare în vreo colonie oarecare. Merg toți laolaltă. Pe drum, în gubernia Perm, de pildă, un deportat dorește să-și schimbe soarta cu a altuia. Să zicem că unul pe care îl cheamă Mihailov, osândit la muncă silnică pentru omor sau pentru altă crimă grea, găsește că nu prea îi convine să înfunde ocna pentru un șir lung de

ani. Cum e șiret și descurcăreț, știe ce-i rămâne de făcut: caută în convoi un frate de suferință mai neajutorat și mai sărac cu duhul, a cărui pedeapsă să fie mai mică, câțiva ani de mină, deportare, sau tot muncă silnică, dar pe termen mai scurt. Îl găsește în cele din urmă pe un Sușilov, rândaș la vreo curte, trimis numai în deportare în colonii. A străbătut pe jos o mie cinci sute de verste fără o copeică în buzunar, pentru că așa-i, se vede, rânduit, ca un Sușilov să nu poată avea niciodată bani; e obosit, sleit de puteri, nu mănâncă decât ce i se dă de la cazan, fără a avea putință să guste măcar o dată din bunătățile ce-l îmbie la tot pasul; nu are decât hainele de ocnaș și se istovește tot slugărind pe la alții pentru câțiva gologani. Mihailov intră în vorbă cu Sușilov, se împrietenește cu el și-i câștigă încrederea; pe urmă, la un popas mai lung, îl cinstește cu băuturică și, în sfârșit, îi propune să-și schimbe soarta unul cu altul: „Pe mine, Mihailov, mă trimite la ocnă, adică nu tocmai la ocnă, ci într-o «secție specială»; ei, și dacă-i specială, asta, care va să zică, tot e mai bună decât ocna obișnuită”. Chiar pe vremea când încă mai exista, secția aceasta specială era învăluită în mister: nu se știa prea bine nici ce este și nici unde se află. Nici chiar autoritățile, inclusiv cele din Petersburg, nu prea aveau idee cam ce reprezintă de fapt. Era un colțișor pierdut într-unul din ungherele cele mai depărtate din fundul Siberiei și cu oameni atât de puțini (pe vremea mea să tot fi fost vreo șaptezeci, nu mai mult), încât era destul de greu să dai de el în pustietatea aceea fără margini.

Am întâlnit mai târziu oameni care stătuseră cu serviciul ani de-a rândul în Siberia și cunoșteau destul de bine această parte a țării, și totuși, auzeau pentru întâia oară de la mine de existența secției speciale. În codul legilor nu găsești decât șase rânduri privitoare la acest așezământ: „Se înființează pe lângă temnița cutare o secție specială pentru infractorii cei mai primejdioși, până la înființarea în Siberia a unor ocne de muncă silnică supragrea.” Nici

chiar deținuții din această secție specială nu știau dacă sunt trimiși acolo pe viață ori numai pentru un anumit timp. Termenul nu era precizat căci în hotărâre nu se spunea decât atât: până la înființarea unor ocne de muncă supragrea, ceea ce însemna că „ocna îi mănâncă”. Deci, nu-i de mirare că nu numai Susșilov, dar nimeni din convoi nu știa acest lucru și nici chiar Mihailov însuși, care și-o fi închipuit cam ce poate fi această secție specială, judecând doar după crima lui deosebit de grea, pentru care pătimise până acum vreo trei sau patru mii de lovituri, trecut prin „ulița verde”. Prin urmare, nu-i era greu de ghicit că locul unde îl trimiteau nu putea să fie prea atrăgător. Or, Susșilov era condamnat numai la deportare; ce și-ar fi putut dori mai mult Mihailov? „Nu vrei să facem schimb?” Amețit de băutură, Susșilov, suflet naiv, plin de recunoștință față de Mihailov, care se arătase atât de bun cu el, nu se îndură să-l refuze. A auzit, de altfel, vorbindu-se printre ocnași că asemenea schimburi se obișnuiesc, că mulți au și făcut acest lucru și ca atare n-ar fi nimic neobișnuit sau ciudat. În cele din urmă, cad la învoială; folosindu-se de extraordinara naivitate a lui Susșilov, Mihailov, un om fără scrupule, îi cumpără numele pentru o cămașă roșie și o rublă de argint, pe care i le dă față de martori. A doua zi, Susșilov își vine-n simțiri, dar e tratat din nou și trebuie să bea, n-are încotro; apoi i se duce pe băutură și rubla, iar după aceea și cămașa roșie. Pe urmă, când se dezmeticește de-a binelea, chiar dacă ar vrea, nu mai poate da înapoi: trebuie să restituie banii, dar de unde să ia Susșilov o rublă? Și dacă nu dă banii, ceilalți îl vor sili s-o facă; comunitatea ocnașilor e neînduplecată în această privință. Ș-apoi, ți-ai dat cuvântul, trebuie să-ți ții făgăduiala - comunitatea veghează cu strășnicie și la asta. Altminteri, vai și amar. Nu-ți dă pace în ruptul capului: să te mănânce de viu, nu alta; te omoară în bătăi, în orice caz, bagă spaima în tine.

Într-adevăr, e de ajuns ca o singură dată, într-un singur caz, comunitatea să-și arate îngăduința față de cel ce nu-și ține cuvântul, și-atunci s-a zis cu obiceiul schimbului de nume. Ce temeinicie poate avea o înțelegere și cine-ar mai respecta-o, dacă, după ce ai bătut palma și ai luat banii, poți să nu-ți îndeplinești făgăduiala? Într-un cuvânt, aici e vorba de o treabă comună tuturor ocnașilor, care-i privește pe toți, și de aceea, în astfel de împrejurări, comunitatea e neîndurătoare. În cele din urmă, Sușilov își dă seama că nu mai poate îndupleca pe nimeni, că nu mai poate da înapoi, că nu-i rămâne decât să accepte. Înțelegerea e adusă la cunoștința întregului convoi, avându-se, bineînțeles, grijă să se dea câte un plocon cui se cuvine; acelora, firește, le este totuna cine se duce la dracu-n praznic: Mihailov, ori Sușilov. O dată cinstiți, își țin gura. La cel dintâi popas, când se face apelul și este strigat Mihailov, răspunde Sușilov: prezent! iar când e strigat Sușilov, răspunde Mihailov: prezent! și treaba-i gata. De aici încolo chestiunea e închisă. La Tobolsk se face repartizarea condamnaților pe direcții și locuri de destinație. „Mihailov” e trimis în colonie, iar „Sușilov” e dus sub escortă puternică la ocnă, cu specificarea „pentru secția specială”. Să se plângă, să se împotrivească? Cine l-ar crede? Câți ani ar trebui să treacă până să se lămurească lucrurile? Și cine știe ce-ar mai păți și pentru asta! Ș-apoi, de unde să ia martori? Toți ar nega, chiar dacă ar fi găsiți. Și iată cum Sușilov, pentru o rublă de argint și-o cămașă roșie, a ajuns în secția specială.

Deținuții își băteau joc de el, dar nu pentru că făcuse schimb (deși, în general, cei ce schimbă o muncă ușoară cu una mai grea sunt priviți cu mult dispreț pentru nerozia lor), ci fiindcă se vânduse atât de prostește, pe un preț de nimica, pentru o cămașă roșie și o rublă. Aceste schimburi se fac de obicei pentru sume mari, în raport cu situația, bineînțeles. Uneori se ajunge chiar la câteva zeci de ruble. Dar Sușilov era atât de neajutorat și nevolnic, atât de lipsit

de orice personalitate, încât nimănui nu-i ardea să-l ia în seamă și nici măcar să-și bată joc de el cu tot dinadinsul.

Prietenia dintre mine și Sușilov s-a închegat pe nesimțite și dăinuia de ani de zile. Se atașase mult de mine, de altfel, și eu mă obișnuisem să-l am în preajmă. Într-o zi - niciodată n-am să-mi iert asta - deși îi dădusem cu puțin înainte niște bani, el nu-mi îndeplini nu știu ce rugăminte, și atunci avui cruzimea să-i spun: „Vezi Sușilov, bani știi să ceri, da treabă nu faci”. Sușilov tăcu și se grăbi să facă ceea ce îl rugasem, dar se întristă pe dată. Trecură două zile. N-aș fi crezut să-l mâhnească atât de mult ceea ce-i spusesem. Știam că un deținut, anume Anton Vasiliev, îi tot cerea să-și plătească o mică datorie ce avea la el. Sușilov n-avea probabil bani de loc și nu îndrăznea să-mi ceară. A treia zi, îi spun: „Sușilov, poate vrei să-ți dau ceva bani ca să-ți plătești datoria față de Anton Vasiliev? Iată, ține-i!” Ședeam pe scândurile patului, iar Sușilov stătea în picioare în fața priciului. După cât se pare, propunerea mea, cât și faptul că-mi adusesem aminte de nevoia în care se afla, l-au mirat grozav, cu atât mai mult cu cât, după socoteala lui, luase destui bani de la mine și la mai mulți nu putea nădăjdui. Privi banii pe care i-i întinsesem, pe urmă se uită în ochii mei, apoi se întoarse brusc și plecă, spre marea mea surprindere. Ieșii după el și-l găsii ascuns îndărătul cazărmii. Stătea în picioare, cu fruntea sprijinită de brațul lipit de gard. „Ce-i cu tine, Sușilov?” îl întrebai. El nu-mi răspunse, și constat uimit că-i gata să plângă. „Dumneata, Alexandr Petrovici... făcu el cu glas înăbușit, ferindu-se să mă privească, crezi că eu... pentru bani... dar... eu... ei, da ce să mai vorbim!” Spunând acestea, se întoarse brusc și se lipi iarăși de gard, aproape izbindu-și fruntea, și izbucni în hohote de plâns. Vedeam pentru întâia oară în temniță un om plângând. Cu greu am reușit să-l liniștesc și, cu toate că de atunci mi-a purtat de grijă cu și mai multă râvnă, dacă mai poate fi vorba de comparație, îmi dădui seama după unele semne aproape imperceptibile că inima

n-avea să-mi ierte niciodată mustrarea ce-i făcusem. Și cu toate că mulți își băteau joc de el, îl sâcâiau ori de câte ori se ivea prilejul, îl înjurau, el nu se simțea jignit, nu se supăra și rămânea mai departe bun prieten cu ei. Da, e foarte greu să cunoști un om, chiar și după ce ai trăit ani și ani de-a rândul în tovărășia lui!

Iată de ce, la început, temnița nu mi s-a înfățișat în lumina ei adevărată, așa cum aveam s-o văd mai târziu. Și iată de ce spuneam adineauri că, deși înregistram totul atent, cu un fel de aviditate, multe lucruri îmi scăpaseră sau nu izbutisem să le sesizez, deși se petreceau chiar sub ochii mei, ba, poate, le și percepeam pe atunci înțelegându-le în mod cu totul greșit, de unde și impresia penibilă, deprimantă, neînchipuit de tristă ce mi-o lăsau. La aceasta a contribuit mult și întâlnirea mea cu A-v, deținutul adus în temniță cu puțin înaintea mea și care îmi făcuse o impresie deosebit de dureroasă chiar din primele zile. Știam, de altfel, încă înainte de a ajunge la locul destinației, că îl voi întâlni acolo. El mi-a otrăvit cele dintâi zile de viață la ocnă, și așa destul de amare, îndurerându-mi sufletul cu o nouă suferință. Nu pot să trec sub tăcere cazul lui.

Era cel mai dezgustător exemplu de descompunere morală, de înjosire și ticăloșie la care poate ajunge un om; vedeai la el până la ce punct se poate șterge într-un suflet secătuit orice urmă de simț moral, și aceasta fără șovăială, fără căință. A-v era un tânăr dintr-o familie de nobili; am mai pomenit despre el în treacăt, când am spus că-i șoptea la ureche maiorului tot ce se petrece în temniță și că legase prietenie cu Fedka, ordonanța acestuia. Dar iată pe scurt povestea lui: după o ceartă cu părinții îngroziți de viața destrăbălată pe care o ducea, lăsă baltă studiile începute la Moscova, ajunse la Petersburg, dornic de o viață ușoară și de petreceri. Văzu însă aici că spre a-și satisface nestăpânita poftă de plăceri josnice, senzuale, prin localurile de noapte și lupanarele metropolei, are

nevoie de bani. Pentru a și-i procura, recurse la un mijloc mârșav: ticlui un denunț fals și încasând o recompensă în bani, vându viața a zece oameni. Curând însă fu demascat: denunțase oameni nevinovați și înșelase pe alții, fapte pentru care fu osândit la zece ani muncă silnică în Siberia. Viața lui de abia începea; s-ar fi părut că această groaznică lovitură trebuia să-l dezmeticească, să-i provoace o reacție sufletească, să trezească în el dorința de a se împotrivi decăderii, un proces de conștiință, un reviriment; își primi însă noua soartă fără cea mai mică strângere de inimă, fără silă, fără măcar un singur impuls de revoltă morală, fără a se îngrozi de nimic, în afară, poate, de munca la care avea să fie pus; singurul lui regret era că se despărțea pentru totdeauna de o viață de chefuri și desfrâu. Ba i se păru, pasămite, că situația de ocnaș îl dezleagă și de ultimele pripoane, îl scutește de orice scrupule și-i înlesnește calea spre orice mârșăvii și ticăloșii. „Dacă-i vorba să fiu ocnaș, apoi să fiu; n-am de ce să mă sinchisesc și nici nu mi-e rușine de nimic.” Acesta era, literalmente, convingerea lui. Mi-aduc aminte de această făptură dezgustătoare ca de un fenomen neobișnuit. Vreme de câțiva ani am trăit în mijlocul tâlharilor, al ucigașilor, al ticăloșilor și al desfrânaților, dar n-am întâlnit în viața mea la nimeni un asemenea hal de decădere morală, de perversitate și cinism, de josnicie nerușinată. Printre noi se găsea un paricid de obârșie nobilă - am mai vorbit despre el - dar m-am putut încredința în dese rânduri, după unele trăsături și manifestări că era mult mai nobil și mai omenos decât acest A-v. În tot timpul osândei mele nu l-am socotit altceva decât o halcă de carne, înzestrată cu dinți și cu o poftă nestăpânită de cele mai bestiale plăceri trupești, pentru a căror împlinire era în stare să înjunghie, să sugrume, în sfârșit, să omoare și să facă orice, cu o singură condiție: să nu se afle nimic de fapta lui. Nu exagerez de loc, căci am avut timp să-l observ și să-l studiez temeinic pe A-v și am recunoscut în el cea mai abjectă întruchipare

a omului stăpânit numai de latura animalică a ființei sale, de pornirile lui trupești, nezăgăzuite de nici o opreliște izvorâtă din forul său interior, de nici un resort moral, de nici o lege. O, cât mă scârbea zâmbetul lui veșnic batjocoritor! Era un monstru, un Quasimodo moral. Și când mă gândesc că nu era lipsit de șiretenie, deșteptăciune și frumusețe, de o oarecare spoială de cultură, precum și de alte însușiri... Dar, nu! Mai bine focul, ciuma, foametea, oricare altă urgie, decât să admiți prezența unui astfel de om în societate! Am spus că în temniță totul ajunsese la o asemenea treaptă de înticăloșire, încât pâra, denunțurile înfloreau ca o podoabă firească a mizeriei, fără nici o opoziție din partea ocnașilor. Dimpotrivă, erau cu toții în bune raporturi cu A-v și se arătau mult mai prietenoși cu el decât cu noi. Iar faptul că avea trecere la bețivul de maior le impunea și îl ridica în ochii lor.

Izbutise să-l convingă pe maior că se pricepe să facă portrete (pe ocnași îi asigura că a fost locotenent într-un regiment de gardă imperială); de aci ordinul să fie trimis zilnic să lucreze acasă la maior, ca să-i facă, bineînțeles, portretul. Cu acest prilej se împrietenise cu Fedka, ordonanța care avea o influență nemărginită asupra stăpânului său și, în consecință, asupra ocnei întregi. Din îndemnul maiorului, A-v ne spiona pe noi toți, ceea ce nu-l împiedica pe maior, când era beat, să-l pălmuiască și tot el să-l facă pe A-v spion și denunțător. Adesea, după asemenea molestări, maiorul se așeza pe scaun și-i cerea să continue portretul. Se pare că maiorul nostru credea cu adevărat că A-v e un pictor de mare talent, cel puțin de talia lui Briullov[xxxviii], despre care auzise și el, dar asta nu-l împiedica să se considere în drept să-l păruiască, pentru că: „poți să fii și pictor, chiar Briullov în persoană, de vreme ce acum ești ocnaș și eu îți sunt șef, fac cu tine ce vreau”. Între altele, îl punea pe A-v să-i tragă cizmele, să scoată din dormitor felurite vase, și toate acestea convins fiind că are de-a face cu un mare pictor. Lucrul la portret

se prelungea fără sfârșit și se împlinise anul de când fusese început. În cele din urmă, maiorul începu să-și dea seama că e păcălit și, după ce se încredință că portretul nu numai că nu se apropia de sfârșit, dar că, dimpotrivă, pe zi ce trece seamănă tot mai puțin cu el, se înfurie, îi trase o bătaie zdravănă pictorului și îi trimise înapoi în temniță, cu poruncă strașnică să fie scos la muncă grea. A-v regreta amarnic zilele acestea de trândăvie, cu bunătățile rămase de la masa boierului și cu toate plăcerile pe care și le punea la cale împreună cu Fedka în bucătăria maiorului. Fapt e că, o dată cu alungarea lui A-v, maiorul încetă să-l mai persecute pe bietul M., un deținut pe care A-v îl pâra necontenit pentru un motiv pe care-l voi arăta îndată. La venirea lui A-v, acest M. se ținea izolat. Era tare abătut, se uita cu groază și scârbă la ceilalți deținuți, neizbutind să observe la ei și acele trăsături care l-ar fi făcut să-i privească cu mai multă înțelegere și să nu se izoleze de ei. Deținuții îi răspundeau cu aceeași monedă. În general, în temniță, situația unor oameni cu firea lui M. este îngrozitoare. M. nu cunoștea cauza condamnării lui A-v, care, ghicind cu cine are de-a face, se grăbi să-l asigure că a fost condamnat pentru o cu totul altă faptă, și anume pentru o faptă similară aceleia săvârșite de M. Acesta din urmă era fericit că-și găsise un prieten și un tovarăș. Avu grijă de el și îl consolă în primele zile de temniță, închipuindu-și cât de greu îi vine și cât suferă; îi dădu ultimii săi bani, își împărți cu el hrana și lucrurile. Dar A-v. chiar de la început, prinse ură pe el pentru că era nobil și generos, pentru că vorbea cu groază de orice ticăloșie, pentru că era cu totul deosebit și superior lui și, cu cel dintâi prilej, îi relată maiorului tot ce-i povestise M. despre viața din temniță și despre maior. Acesta îl luă la ochi pe M. și îl supuse unei persecuții sistematice, care, dacă n-ar fi fost temperată de comandant, l-ar fi împins probabil la vreun act de disperare. Cât despre A-v, acesta nu numai că nu se tulbură de faptul că între timp M. aflase de mârșăvia

lui, ci dimpotrivă, se întâlnea cu plăcere cu el și-l privea batjocoritor. Se vedea cât de colo că e încântat. Însuși M. mi-a atras de câteva ori atenția asupra acestui fapt. Mai târziu, făptura aceasta dezgustătoare fugi în tovărășia unui alt ocnaș și a unui soldat din escortă, dar despre această evadare voi povesti mai târziu. La început, îmi tot da târcoale, crezând poate că nu-i cunosc antecedentele. Repet, omul acesta mi-a otrăvit cele dintâi zile de temniță, adăugând și mai multă amărăciune la starea mea și așa disperată. Mă îngrozea ticăloșia și josnicia în care fusesem aruncat, în mijlocul căreia nimerisem. Aveam impresia că totul aici e deopotrivă de josnic și înticăloșit. Dar mă înșelasem judecându-i pe toți după A-v. În afară de clipele când rămâneam întins pe patul meu de scânduri, primele trei zile le-am petrecut rătăcind de colo până colo. La îndemnul lui Akim Akimîci, încredințai unui deținut mai de nădejde pânza pe care o primisem de la administrație, ca să-mi facă vreo câteva cămăși, bineînțeles, cu plată (câteva copeici cămașa); apoi, tot după sfatul lui Akim Akimîci, îmi procurai o saltea de pâslă, îmbrăcată în pânză (era cât o plăcintă de subțire și se putea împături ca o scoarță) și o pernă de lână aspră și prea tare pentru cine nu era obișnuit cu ea. Akim Akimîci se făcu luntre și punte să-mi găsească toate lucrurile de care aveam nevoie și-mi cusu cu mâna lui o plapumă din bucățele de postav tăiate din pantaloni și haine ce nu mai puteau fi purtate și pe care le cumpărasem de la alți deținuți. După ce o purta un anumit timp și era dată la reformă, îmbrăcămintea statului devenea proprietatea deținutului, care o vindea numaidecât, fiindcă, oricât de veche ar fi, o haină tot mai poate avea un preț. Lucrul acesta mă mira nespus, mai ales în primele zile când s-a produs primul meu contact cu poporul. Nu știu cum s-a făcut, dar deodată m-am pomenit făcând parte din poporul de jos, un ocnaș ca și ceilalți. Obiceiurile, gândurile, părerile și deprinderile lor au devenit încetul cu încetul și ale mele, cel puțin după formă,

după lege, ca să zic așa, căci în fond nu le puteam împărtăși. Eram uimit, nedumerit, de parcă niciodată n-aș fi bănuit ori auzit vorbindu-se de ele, deși de fapt fusesem avertizat și știam la ce să mă aștept. Realitatea îți produce însă o impresie cu totul diferită de cele citite sau auzite. Bunăoară, mi-aș fi putut închipui vreodată că zdrențele acestea, de fapt bune numai de aruncat la gunoi, mai pot avea un preț? Și totuși, plapuma mea, lucrată numai din petice soioase, nu lăsa în privința asta nici o îndoială! Nici nu vă puteți închipui cât era de prost postavul întrebuințat pentru îmbrăcămintea ocnașilor; aducea oarecum cu postavul gros, cenușiu, fabricat pentru uniformele soldățești, dar, de îndată ce era purtat câtăva vreme, se rărea și se subția, transformându-se într-un fel de pânză de sac. Un rând de haine trebuia să țină un an încheiat, lucru absolut imposibil. Deținutul muncește, cară poveri grele, încât postavul se învechește, se roade foarte repede. Cojoacele trebuiau purtate trei ani; în acest răstimp slujeau și ca veșmânt, și ca saltea, și ca plapumă. Ce-i drept, erau trainice, dar spre sfârșitul celui de-al treilea an cele mai multe trebuiau cârpite cu petice de pânză. Dar oricât de uzate ar fi fost, după ce-și împlineau sorocul, mulți le vindeau cam cu patruzeci de copeici bucata. Cele păstrate mai bine se ridicau și până la șaizeci-șaptezeci de copeici, sumă neînchipuit de mare în condițiile ocnei.

Banul, după cum am mai spus, avea o valoare extraordinară în temniță, o putere colosală. E lucru neîndoielnic că deținutul care dispune de ceva bani suferă de zeci de ori mai puțin decât cel ce n-are nimic, deși capătă și acesta de la stat tot ce i se cuvine. „De vreme ce statul îi dă totul, ce nevoie ar mai avea de bani?” ziceau șefii noștri. Cu toate acestea, repet, dacă ocnașii ar fi fost cu totul lipsiți de posibilitatea de a avea un ban al lor - ori și-ar fi pierdut mințile, ori ar fi murit ca muștele (deși erau asigurați cu toate cele trebuincioase), ori, în sfârșit, ar fi făptuit cine știe ce crime nemaiauzite, unii de urât și

disperare, alții ca să fie executați sau desființați într-un fel oarecare și deci ca „să-și schimbe soarta”, cum obișnuiau ei să spună (un fel de expresie tehnică de-a lor). Iar faptul că ocnașul care a câștigat cu atâta trudă, aproape cu prețul sângelui, câteva copeici, recurgând adesea la nenumărate șiretlicuri, ba mergând, și nu o dată, până la furt și înșelăciune, risipește totuși acești bani de multe ori în mod absurd, cu o nesocotință copilărească, nu înseamnă câtuși de puțin că nu cunoaște valoarea banului, așa cum s-ar putea crede. Ocnașul e lacom de bani; e atât de lacom, încât pentru ei își pierde mințile; și dacă îi aruncă la chef cu atâta ușurință, o face ca să poată avea ceva ce socoate el că e mai presus decât banul. Ce pune el mai presus de ban? Libertatea, sau ceva care măcar să-i semene - un vis de libertate. Căci toți ocnașii sunt niște visători. Voi avea prilejul mai departe să revin asupra acestei chestiuni cu mai multe amănunte; deocamdată, fiindcă veni vorba, mă mărginesc să amintesc că am văzut condamnați la *douăzeci de ani* muncă silnică spunând calm și cu multă convingere: „După ce-o da Dumnezeu să-mi sfârșesc pedeapsa, am să...” Însuși cuvântul „deținut” indică un om lipsit de dreptul de a voi; de aceea, risipindu-și banii, omul acesta are sentimentul că *face ce vrea*. În ciuda stigmatelor de pe față și a lanțurilor de la picioare, în ciuda îngrăditurii împrejmuitoare care-i ascunde lumea liberă și-l închide ca într-o cușcă, întocmai ca pe-o fiară, el tot își mai poate procura băutură, adică o plăcere cu strășnicie interzisă, sau chiar și bucuria de a petrece uneori în tovărășia unei femei; ba alteori (deși nu totdeauna) reușește să-i mituiască pe paznici sau chiar pe subofițer, făcându-i să închidă ochii asupra acestor abateri de la regulamente și disciplină; poate chiar - și acest lucru îl încântă cel mai mult - să se grozăvească față de ei, adică să le arate celorlalți camarazi de-ai lui și să se încredințeze și pe el însuși *măcar pentru o vreme*, că e mai tare și mai liber decât s-ar părea, că, într-un cuvânt, poate să tragă un

chef, să facă tămbălău, să-și dea aere și să arate, mă rog, că el *poate* să facă toate astea, *că asta e voia lui*, creându-și iluzii pe care un ocnaș sărac nu-și poate permite luxul să le aibă. Și fiindcă am ajuns aici, cred că numai astfel se poate explica, chiar și la deținuții care nu sunt beți, înclinarea spre bravadă, spre laudă de sine, înclinarea naivă, dacă nu chiar comică, de a-și etala personalitatea, înfățișând-o cu un nimb de măreție, fie chiar și imaginară. În sfârșit, toate petrecerile acestea își au riscul lor, îl expun pe ocnaș la urmări destul de grave, dându-i deci sentimentul cel puțin al unui simulacru de viață, o iluzie fie și aproximativă a libertății. Și ce n-ar da omul pentru a se simți liber? Care milionar, cu ștreangul petrecut pe gât, nu și-ar da toate milioanele pentru o gură de aer?

Șefii se miră uneori văzând pe câte unul din deținuții lor, care ani de-a rândul a avut o purtare atât de cuminte, ba chiar exemplară, încât a fost pus mai mare peste ocnași, cum își iese deodată din balamale și, absolut fără nici o pricină, de parcă ar fi intrat diavolul într-însul, începe să-și facă de cap; se îmbată, face gălăgie, scandal, devine chiar insolent față de superiori sau se dedă la acte de violență, mergând până la crimă - omoară pe cineva, comite un viol sau săvârșește cine știe ce altă nelegiuire. Te uiți la el, și te cuprinde mirarea. Iar dacă stai să te gândești mai bine, poate că pricina acestei izbucniri, la care nu te-ai fi așteptat de la un om anume, stă tocmai în nevoia ascunsă a firii lui chinuite de a-și da frâu liber într-un fel de spasm, într-un fel de încercare instinctivă de a-și regăsi eul năruit, într-o dorință năvalnică de a-și afirma personalitatea umilită și care, punând stăpânire pe întreaga lui ființă, crește năprasnic până la mânie, până la furie, până la demență, până la paroxism. Poate că tocmai așa se întâmplă cu un om înmormântat de viu, când se trezește și începe să dea deznădăjduit cu pumnii în pereții sicriului, când încearcă să înlăture capacul, să-l spargă, cu toate că, dacă ar sta să judece, și-ar da seama că orice străduință e

zadarnică. Dar, vai, judecata nu are de data aceasta nici un cuvânt și rămâne străină de pornirea aceasta spasmodică. Nu trebuie să uităm apoi că aproape orice fel de manifestare de voință a ocnașului, orice afirmare a individualității lui e socotită drept infracțiune și e reprimată cu strășnicie; de aceea, o dată dezlănțuit, de ce s-ar mai stăpâni? De aici încolo puțin îi pasă de ceea ce se va întâmpla: urmările vor fi aceleași. Dacă-i chef - chef să fie; dacă-i vorba de risc, atunci să rișteze din plin, până la moarte de om. Primul pas e greu! După ce se îmbată însă și o ia razna, n-ai cum să-l mai oprești. Iată de ce e cu mult mai bine să nu-l scoți din răbdări. Și e mai bine pentru toată lumea.

Da, dar cum s-ar putea ajunge la asta?

VI
PRIMA LUNĂ

La intrarea în temniță, dispuneam de ceva bani; asupra mea luasem însă foarte puțini, de teamă să nu-mi fie confiscați. În afară de asta, aveam ascunse câteva ruble în scoarțele Evangheliei, singura carte pe care o puteam lua cu mine, alta nefiind îngăduită în temniță. Această Evanghelie cu banii în scoarțe îmi fusese dăruită la Tobolsk de cei ce de zeci de ani trăiau surghiuniți în Siberia[xxxix] și se obișnuiseră de mult să vadă în orice „năpăstuit" un frate. Sunt în Siberia oameni care și-au făcut un crez al vieții din ajutorarea frățească a acestor „năpăstuiți"; îi înconjoară cu dragoste și grijă, ca și cum ar fi copiii lor; compătimirea ce o nutresc e cu desăvârșire dezinteresată, sfântă. Nu mă pot stăpâni să nu povestesc aici în câteva cuvinte una din aceste întâlniri, care mi s-a întipărit în mod deosebit în minte.

În orașul în care se afla temnița noastră, locuia o văduvă, Nastasia Ivanovna. Firește, nimeni dintre noi, cât timp am stat închiși, n-a avut prilejul s-o cunoască personal. Părea că nu are altă țintă în viață decât aceea de a veni în ajutorul surghiuniților și mai ales al ocnașilor. I se întâmplase oare vreo nenorocire în familie, sau poate o ființă scumpă ei îndurase cândva o pedeapsă la fel cu a noastră? Nu se știe; părea însă că cea mai mare fericire pentru dânsa era să facă tot ce-i stătea în putință ca să ne mai ușureze soarta; nu cine știe ce mare lucru, firește, căci era foarte săracă. Dar noi toți care eram închiși în temniță simțeam că avem dincolo de ziduri un prieten devotat. Între altele, ne comunica adesea vești de care simțeam mare nevoie. Când am ieșit din temniță pentru a mă stabili în altă localitate, am avut prilejul să trec pe la ea acasă și s-o cunosc personal. Locuia la marginea orașului, la o rudă apropiată. Nu era nici tânără, nici bătrână, nici frumoasă, nici urâtă; ar fi fost greu de spus dacă era sau nu deșteaptă ori cultă. Oricine însă își putea da imediat seama din gesturile și atitudinea ei că e un suflet nesfârșit de bun, plin de râvna de a ajuta, de a alina durerea, de a face ceva pe placul omului. Citeai această bunătate în privirea ei blândă și mângâietoare. Am petrecut o seară întreagă în casa ei, împreună cu un alt fost ocnaș. Ne privea în față, râdea când râdeam și noi, era și ea de aceeași părere cu noi în tot ce am fi spus; se frământa și-și dădea toată silința să ne poată ospăta cu ce avea. Ne oferi ceai, gustări și dulciuri, și cred că dacă ar fi avut norocul să aibă mii de ruble chiar, s-ar fi bucurat numai și numai pentru faptul că banii aceștia i-ar fi dat putința să ne vină și mai mult în ajutor și să ușureze mai mult soarta fraților noștri, rămași în temniță. La despărțire, ne dărui fiecăruia ca amintire câte o tabacheră; le lucrase ea însăși, Dumnezeu știe cum, din carton și hârtie colorată, hârtie din aceea care se întrebuințează la legatul cărților de aritmetică (poate că, într-adevăr, pentru lipitul tabacherei a fost folosită o carte

de aritmetică), iar pe margini, de jur împrejur, le împodobise cu hârtie aurie, pentru care, probabil, cutreierase anume prăvăliile. „Fumați, așa că tabacherele astea vă vor fi poate de folos”, ne zise ea cu sfială, cerându-ne parcă iertare că ne dădea numai atât... Unii susțin (am citit și am auzit asta) că și dragostea cea mai fierbinte de aproapele tău e în același timp și o dovadă de mare egoism. Niciodată nu voi putea pricepe ce fel de egoism ascundea atitudinea acestei femei!

Cu toate că atunci când am intrat în temniță n-aveam cine știe ce bani asupră-mi, nu mă puteam supăra pe ocnașii care în primele zile după venirea mea se prezentau cu cea mai mare nevinovăție să-mi ceară un împrumut și care nu se sfiau să mai vină iarăși și iarăși, chiar după ce mă înșelaseră o dată, ba chiar de mai multe ori. Mărturisesc însă că ceea ce mă supăra mai mult era că toți acești oameni, cu șiretenia lor copilărească, mă luau drept un naiv și-și băteau joc de mine tocmai fiindcă îi împrumutam cu bani pentru a nu știu câta oară. Erau de bună seamă încredințați că mă pot duce de nas cu șiretlicurile și minciunile lor și sunt convins că dacă, dimpotrivă, nu cedam din primul moment, ci-i alungam cât colo, m-ar fi respectat poate mai mult, și totuși, oricâtă ciudă aveam pe ei, nu mă simțeam în stare să-i refuz. Necazul meu era cu atât mai mare, cu cât din primele zile mă frământam la gândul atitudinii pe care o aveam de adoptat în temniță și al comportării mele față de acești oameni. Simțeam și-mi dădeam foarte bine seama că era o lume cu totul nouă pentru mine, că mă afundam în bezna necunoscutului și că era cu neputință să trăiești ani de-a rândul bâjbâind în întuneric. Trebuia să cumpănesc, să mă pregătesc sufletește. Mă hotărâi să fiu drept, după cum mi-e firea, și să procedez așa cum aveau să-mi poruncească simțirea și judecata. Pe de altă parte, îmi dădeam seama că toate acestea nu sunt decât niște aforisme, iar realitatea e cu totul alta, plină de neprevăzut.

Astfel, deși necazurile și grijile mărunte de a-mi orândui viața în cazarmă - griji de care am mai vorbit și pe care mi le-a ușurat într-o oarecare măsură Akim Akimîci - au avut darul să-mi risipească cât de cât gândurile negre, mă chinuia o groaznică tristețe, ce-mi otrăvea sufletul clipă de clipă. E o „Casă a morții” îmi ziceam de cum se înnopta, privind uneori din pridvorul cazărmii la ocnașii care, întorși de la muncă, rătăceau ca niște umbre prin curtea temniței, ducându-se până la bucătărie și înapoi. Cercetându-le mai cu luare-aminte mișcările, înfățișarea, căutam să-mi dau seama ce fel de oameni erau, ce caractere și obiceiuri aveau. Iar ei se perindau pe dinaintea mea fie posomorâți, cu fruntea încruntată, fie veseli peste măsură (aceste două aspecte sunt cele mai frecvente, fiind caracteristice pentru ocnă); unii se luau la ceartă și se înjurau, alții stăteau pur și simplu la taifas, ori vedeai pe câte unul cum se plimbă singuratic, dus pe gânduri, cu pas rar și apăsat; o parte din ei arătau obosiți, cu privirea pierdută în gol, dar cei mai mulți își luau un aer de superioritate provocatoare (chiar și aici), cu căciula pe-o ureche și cojocul zvârlit pe umăr, plimbându-și în jur, cu o sfidare obraznică, ochii șireți și batjocoritori.

„Iată-mi sălașul, iată lumea mea de acum, mă gândeam eu, lume în care, vrând-nevrând, trebuie să trăiesc...” Am tot încercat să-l descos pe Akim Akimîci, în tovărășia căruia îmi plăcea să-mi beau ceaiul ca să-mi uit de singurătate, sperând să aflu de la el câte ceva despre acești oameni. În treacăt fie zis, ceaiul în aceste zile dintâi a fost aproape singura mea hrană. Akim Akimîci era oricând dornic de această băutură și chiar el aținea focul la micul nostru samovar de tinichea, caraghios la înfățișare și rudimentar, lucrat în temniță și împrumutat de la M.

Akim Akimîci își sorbea de obicei ceaiul din pahar (avea și un pahar) tăcut și tacticos, după care îmi mulțumea, apucându-se numaidecât să-mi meșterească plapuma. Nu era însă în stare să-mi stingă curiozitatea și nici n-a

priceput vreodată rostul dorinței mele de a cunoaște firea oamenilor ce ne înconjurau; în timp ce mă asculta, pe buze îi flutura un zâmbet viclean, zâmbet pe care-l am și acum înaintea ochilor. „Nu, mă gândeam, trebuie să ajung singur să le cunosc pe toate câte sunt aici și să le încerc pe propria mea piele, fără a recurge la alții.”

În cea de-a patra zi, ocnașii se înșirară dis-de-dimineață pe două rânduri în curtea din fața corpului de gardă, aproape de poarta cea mare; întocmai ca atunci când mă duseseră să-mi schimb lanțurile. Atât în fața cât și în spatele lor se postară soldații cu puștile încărcate și cu baionetele la armă.

Soldatul are dreptul să tragă atunci când vreun ocnaș încearcă să fugă, în schimb răspunde dacă a tras nu într-un caz de forță majoră; același lucru se întâmplă și când e vorba de o răzvrătire fățișă a deținuților; dar cine ar cuteza să fugă așa, în văzul tuturor?

Își făcu apariția un ofițer de geniu întovărășit de dirigintele de lucrări și de subofițerii și soldații din trupele de geniu însărcinați să supravegheze munca ocnașilor. Se făcu apelul: cei dintâi plecară ocnașii care lucrau în atelierul de croitorie; aceștia coseau îmbrăcămintea și rufăria pentru nevoile temniței, astfel încât șefii din trupele de geniu n-aveau nici un amestec. Apoi porniră ceilalți ocnași spre diferite ateliere, până le ajunse rândul celor repartizați la salahorie obișnuită. Eram și eu printre acești ultimi douăzeci. În spatele cetății, pe râul înghețat, se aflau două șlepuri ale statului, care nu erau bune de nimic și trebuiau desfăcute, ca să nu se risipească scândurile în zadar. La drept vorbind, mare pricopseală nu se alegea din vechitura asta de material aproape putred, mai ales că în oraș lemnele de foc se vindeau pe un preț de nimic, iar cât vedeai cu ochii, dincolo, pe culmi, pădurile se întindeau la nesfârșit.

Ne trimiteau la munca aceasta numai ca să nu stăm cu mâinile în sân. Asta o știau toți ocnașii, de aceea porneau

la lucru fără tragere de inimă, aproape în silă. Cu totul altfel se întâmpla când munca era cu rost, folositoare, și mai cu seamă atunci când era hotărât dinainte cât anume e de făcut. Atunci oamenii se însufleţeau și, măcar că nu se alegeau cu nimic de pe urma muncii lor, am văzut deținuți care se străduiau din răsputeri să-și îndeplinească norma cât mai repede și cât mai bine; era parcă în joc ambiția fiecăruia. Iar într-o muncă de felul celei amintite mai sus, care se executa mai mult de formă decât dintr-o necesitate, nu ni se arăta cât aveam de lucrat, așa încât trebuia să muncim până bătea toba, vestind întoarcerea la cazarmă, la unsprezece ceasuri de dimineață.

Era o zi călduță, ceţoasă, aproape să înceapă a se topi zăpada. Întreg grupul nostru porni spre râu, dincolo de zidurile temniței, zornăind ușor din lanțuri, care, deși ascunse sub veșminte, scoteau la fiecare pas un sunet ascuțit, metalic. Vreo doi-trei ocnași se desprinseră ca să aducă uneltele de la magazie. Mergeam în rând cu ceilalți și mă simțeam parcă însufleţit de dorința de a vedea și afla despre ce fel de muncă e vorba. Ce înseamnă munca silnică de ocnaș, și cum aveam să muncesc pentru întâia oară în viața mea?

Îmi amintesc până și cele mai mici amănunte. Pe drum am întâlnit un târgoveț cu bărbuță, care, văzându-ne, se opri și-și vârî mâna în buzunar. Un deținut se desprinse numaidecât din convoi, își scoase căciula din cap și primi pomana - cinci copeici - apoi intră în rând. După ce se închină făcând semnul crucii, târgovețul își văzu mai departe de drum. Cele cinci copeici fură cheltuite în aceeași dimineață pe colaci, care se împărțiră egal între ocnași.

În grupul nostru, unii din ocnași erau scumpi la vorbă și posomorâți, alții nepăsători și vlăguiți; câțiva sporovăiau alene între ei, abia articulând cuvintele. Unul părea tare vesel, fericit chiar - nu se știe de ce anume. Cânta și juca pe marginea drumului, făcând să-i răsune lanțurile la

fiecare săritură; era același ocnaș scund și îndesat care în ziua sosirii mele se certase cu un altul pentru apa de spălat, pe motivul că acela îndrăznise să susțină sus și tare, într-un mod cu totul absurd, că ar fi pasărea cagan... Flăcăul acesta bine dispus se numea Skuratov. În cele din urmă, începu să cânte cât îl ținea gura un cântec vesel, al cărui refren mi-a rămas în minte:

Fără mine mă-nsurară
Că eram plecat la moară...

Nu-i lipsea decât balalaica.

Dar veselia lui zurlie avu bineînțeles darul să stârnească indignarea celorlalți, ba unii se simțiră aproape jigniți.

— Ian auzi-l cum urlă! făcu unul cu dojană în glas, deși aceasta nu-l privea câtuși de puțin.

— Un singur cântec avea lupul sireacu, dar și pe acela i l-a furat tuleacu! adăugă un altul, care după grai părea să fie ucrainean.

— Ei și ce-i dacă sunt de prin părțile Tulei, i-o tăie pe dată Skuratov: că n-oi fi ca ăla din Poltava care s-a înecat cu o gălușcă...

— Auzi vorbă! Da tu ce-mi făceai? Din opincă ciorbă acră crăpai.

— Și acum i-a umplut dracu burta cu ghiulele! adăugă un al treilea.

— La drept vorbind, fraților, eu sunt om dilicat, zise Skuratov, adresându-se tuturor și nimănui în mod special, însoțindu-și vorbele cu un oftat plin de căință. De când mama m-a făcut, am păscut (adică crescut - Skuratov stâlcea intenționat cuvintele) numai cu miere și plăcinte; frații mei și astăzi sunt negustori cu faimă la Moscova, oameni cu dare de mână; țin prăvălie în hală, stau la tejghea, învârt niște afaceri pe cinste, și le merge din plin.

— Dar tu, rogu-te, ce-nvârteai?

— Fiecare după puterile lui. Să mă fi văzut când mi-a picat saftea două sute de...

— ...de ruble? Nu mai spune, sări un deținut, care, de uimire, tresărise la auzul unei asemenea sume.

— Nu, omule, nu de ruble-i vorba, ci de două sute vergi pe spate. Luka, hei, Luka!

— Care Luka? Mi-or fi zicând alții pe nume, nu zic ba, da pentru tine sunt Luka Kuzmici, răspunse plictisit un ocnaș pirpiriu, cu nasul ascuțit.

— Ei bine, fie și Luka Kuzmici, naiba să te ia...

— Apăi nici așa, oi fi eu pentru careva și Luka Kuzmici, da pe tine te poftesc să-mi zice „nene”.

— Dracu să te ia cu „nene” al tău cu tot! Nici nu merită să-mi bat gura degeaba! Și uite așa fuse, fraților, că nu m-au lăsat să fac mulți pureci la Moscova; mi-au numărat cincisprezece lovituri de bici și mi-au făcut vânt de acolo; și atunci...

— Și pentru ce te-au trimis la ocnă? îi luă vorba din gură unul care-i asculta cu luare-aminte povestea.

— Păi, de băut să nu bei, de jucat să nu joci, călugărie, nu alta... Și așa, fraților, la Moscova nu mi-a fost dat să mă chivernisesc cum se cuvine. Și ce-am mai tânjit după așa ceva - s-ajung și eu om cu stare. Atâta mi-am dorit-o, că nici nu pot să v-o spun.

Câțiva pufniră în râs. Skuratov făcea parte, se vede, din categoria acelor glumeți voluntari, mai bine zis măscărici, care se simt obligați să-și înveselească camarazii încruntați și care, bineînțeles, nu primeau pentru asta decât ocări. Aparținea, adică, acelui tip original și interesant de oameni, despre care voi mai avea prilejul să vorbesc.

— Ia uitați-vă la el, ce mai fante! S-a înțolit în zibelină! zise Luka Kuzmici. Numai pe haină scoți vreo sută de ruble.

Skuratov purta de fapt un cojocel de oaie ponosit ca vai de lume, petic peste petic. Cu un aer nepăsător, îl cercetă de sus până jos.

— În schimb, am cap, fraților, care face toate paralele, răspunse el. Când mi-am luat rămas bun de la Moscova,

aceasta mi-a fost mângâierea: că-mi venea și capul cu mine... Adio, Moscovă! Îți mulțumesc pentru chelfăneală, pentru viața slobodă, că strașnică porție mi-ai tras! Iar de cojocul meu n-ai ce te lega, omule, că doar nu ți l-am vârât sub ochi...

— Așa, va să zică, numai capul vrei să ți-l văd?

— Măcar de-ar fi al lui! Da și pe ăsta l-a căpătat de pomană! se amestecă din nou în vorbă Luka Kuzmici. L-au miluit la Tiumen, când a trecut cu convoiul pe acolo.

— Ascultă, Skuratov, ai avut vreo meserie la viața ta?

— El și meserie? Era colea un biet cizmar; bătea pingele după ce le șterpelea de la alții, făcu unul din ocnașii posomorâți. Asta-i era meseria.

— M-am apucat eu și de meserie, zise Skuratov, fără să ia seama la batjocura usturătoare din cuvintele celuilalt; am încercat să fac ciubote, da n-am ajuns să tălpuiesc decât o singură pereche.

— Și-ai găsit mușteriu?

— S-a nimerit unul, din ăia fără frică de Dumnezeu și rușine de oameni! Trebuie că asta i-a fost pedeapsa celui de sus: le-a cumpărat.

Toți cei de față începură să râdă în hohote.

— Am mai încercat o dată să lucrez și aici, în temniță, urmă Skuratov imperturbabil. Am pus căpute la cizmele lui Stepan Pomorțev, porucicul.

— Și-a fost mulțumit?

— Nu, fraților, n-a fost de loc mulțumit. M-a-njurat de mama focului, să-mi ajungă pe toată viața. Ba mi-a dat și un picior în spate. Tare rău s-a supărat pe mine. Of! Păcătoasă viață!

Bărbățelul Aku-ulinei
Iată iese-n bătătură...

slobozi el o strigătură și cu un chiot voios se porni pe țopăială.

— Ce pramatie! bombăni ucraineanul care mergea alături de mine, măsurându-l cu răutate și dispreț.

— Un netrebnic! Un om de nimic! îl categorisi un altul, pe un ton grav și hotărât.

Nu pricepeam de ce se arătau atât de supărați pe Skuratov, deși în primele zile băgasem de seamă că ocnașii care încercau să facă haz cu glumele lor erau disprețuiți. Mânia ucraineanului și a celorlalți o puneam pe seama vreunei animozități personale; mă înșelam însă. Îi purtau pică din pricină că Skuratov nu-și lua și el aerul acela grav și demn, ce ajungea până la pedanterie, și de care se molipsiseră toți întemnițații, într-un cuvânt, pentru că-l socoteau, după propria lor expresie, „un om de nimic”. Pe de altă parte, nu toți cei „cu haz” erau tratați cu aceeași asprime și luați în batjocură, ca de pildă Skuratov și alții de teapa lui. După cum era și omul: cei buni la inimă și naivi se alegeau doar cu ocări și umilință. Faptul aceasta mă mira. În schimb, erau unii din categoria celor veseli, atât de colțoși, încât nu se lăsau luați în tărbacă cu una, cu două și de îndată se luau la harță cu oricine, cucerindu-și astfel respectul. Se afla chiar în grupul nostru unul din acești colțoși, în fond un om cât se poate de plăcut și vesel, așa cum l-am cunoscut abia mai târziu; era un flăcău înalt și chipeș, cu o aluniță mare pe obraz; avea ceva hazliu în înfățișare, iar pe lângă frumusețe, trăsăturile-i vădeau și o agerime a minții. Toți îl porecliseră „pionierul”, din pricină că provenea dintr-o unitate de pionieri; acum era deținut în secția specială. Cu privire la el am să revin mai târziu.

De altfel, nu toți cei „serioși” se arătau chiar atât de porniți ca țăranul ucrainean veșnic mâniat când îi vedea pe ceilalți râzând. Erau în ocnă și câțiva oameni care râvneau la întâietate, fie pentru că se socoteau mai îndemânatici la lucru, fie pentru că se credeau mai deștepți, mai isteți, mai cumpăniți și mai înțelepți decât toți ceilalți. Mulți din ei se arătau într-adevăr cu scaun la cap și atât de perseverenți, încât își atingeau țelul, adică își creau un renume și

exercitau o puternică înrâurire morală asupra celorlalți ocnași. De cele mai multe ori, celebritățile acestea se dușmăneau între ele de moarte și fiecare, la rândul lui, avea nenumărați vrăjmași, îi priveau pe ceilalți ocnași cu un aer de superioritate oarecum îngăduitoare, plin de demnitate, și nu iscau niciodată certuri fără rost. Bine văzuți de administrație, în timpul lucrului erau un fel de „șefi" peste ceilalți; nici unuia dintre ei nu i-ar fi trecut vreodată prin gând să caute gâlceavă pentru niște glume sau cântece; nu-și pierdeau vremea cu asemenea fleacuri. Oamenii din această categorie s-au purtat cu mine cât se poate de frumos în tot timpul cât mi-am făcut osânda, deși se țineau la distanță și erau cam zgârciți la vorbă. Despre ei voi avea de spus mai multe cu alt prilej.

Ajunserăm la povârniș. Jos, în albia râului, se zărea șlepul putred, prins între ghețuri, pe care trebuia să-l desfacem. Dincolo de râu, cât vedeai cu ochii, se întindea stepa pustie și tristă, pierzându-se într-o ceață albăstrie. Mă așteptam să-i văd pe toți apucându-se cu râvnă de lucru, dar nici vorbă de asta. Câțiva se așezară pe niște bușteni lăsați de ape pe mal; cei mai mulți își scoaseră din carâmbul cizmei tabacherele cu tutun de prin partea locului (care se vindea la piață în foi, netăiat, câte trei copeici livra) și pipele de lemn cu țeavă scurtă, cioplite grosolan chiar în ocnă, și și le aprinseră, în vreme ce soldații făcură cerc în jurul nostru, pregătindu-se cu un aer plictisit să ne păzească.

— Cui i-o fi trăsnit prin cap să ne pună la desfăcut șlepul? mormăi ca pentru sine un ocnaș. O fi ducând lipsă de surcele?

— Ălora de nu se tem de noi, ălora le-a trăsnit, îi întoarse vorba altul.

— Încotro s-or fi ducând oamenii ăia? se minună cel dintâi după un răstimp, fără a lua în seamă, bineînțeles, răspunsul la întrebarea lui.

Arăta acum cu degetul în depărtare, spre un grup de țărani ce mergeau în șir prin zăpada încă neumblată. Toți ocnașii întoarseră capul alene într-acolo și de plictiseală începură să facă tot felul de glume pe socoteala lor. Unul din țărani, ultimul din șir, mergea bălăbănindu-se într-un chip foarte caraghios, cu brațele depărtate de trup, cu capul plecat într-o parte; purta o căciulă lunguiață și turtită ca o plăcintă. Silueta i se desprindea lămurit pe albul zăpezii.

— Ian te uită cum s-o înțolit neică Frățân Petrovici! băgă de seamă unul dintr-ai noștri, căutând să imite vorba țărănească.

Ciudat lucru, dar ocnașii, deși cei mai mulți erau de la țară, îi priveau pe țărani oarecum de sus.

— Îhî, ăl din urmă îi mai dihai, fraților, ai zice că sădește napi.

— O fi tartorul mintoșilor, și plin de bani, zise un al treilea.

Toți râseră tărăgănat, cam fără chef. Între timp se ivi o vânzătoare de colaci; era o femeiușcă vioaie și dezghețată.

Ocnașii cumpărară câțiva colaci din pomana de cinci copeici dată de târgoveț cu bărbuță, apoi îi împărțiră frățește între ei.

Flăcăul care vindea colaci în temniță alese vreo douăzeci de bucăți și începu să se tocmească plin de zel cu femeia, ca să-i mai scadă din preț. Ea nu se învoia în ruptul capului.

— Bine, bine, da din aia nu-mi dai?

— Care aia?

— D-apăi din ce nu se înfruptă șoarecii.

— Lua-te-ar ciuma! îl ocărî femeia, pornindu-se pe râs.

În cele din urmă apăru subofițerul care supraveghea lucrările, cu o nuia în mână.

— Ei, v-a găsit odihna acum! La lucru!

— Apăi arată-ne ce trebuie să facem și cât anume, Ivan Matveici, zise unul dintre „șefi”, ridicându-se fără grabă.

— Da la plecare de ce n-ați întrebat? De desfăcut șlepul, asta aveți de făcut.

Ocnașii se sculară unul câte unul și începură să coboare spre râu, înaintând agale, abia târându-și picioarele. Se iviră numaidecât printre ei câțiva „organizatori", cel puțin cu vorba. S-a hotărât să nu se lucreze alandala și să se desfacă cu grijă bârnele din fund și cele laterale, bătute în cuie de lemn - muncă grea și obositoare.

— Întâi și întâi, să dăm bușteanul ăsta la o parte! Puneți umărul, băieți! strigă unul care nu era nici „organizator nici „șef", ci simplu lucrător - un tânăr la locul lui și fără ifose, care nu rostise nici un cuvânt până atunci; el se aplecă și dădu să apuce cu amândouă mâinile un buștean gros, crezând că ceilalți o să-l ajute. Dar nici unul nu sări la chemarea lui.

— Încearcă de vezi! N-ai să-l ridici cât îi lumea și pământul și chiar de-ar veni moș Martin, bunică-tu, tot nu l-ar urni din loc, mormăi unul printre dinți.

— Bine, fraților, da de unde s-o-ncepem? Eu, drept să vă spun, nu mai știu... zise oarecum nedumerit cel care o luase înaintea tuturor, dând drumul bușteanului și îndreptându-se din șale.

— Te-a apucat hărnicia! Oricât ai lucra, tot nu-i dai de capăt.

— Uită-te la el, nu s-ar pricepe să dea grăunțe la trei găini deodată și sare să fie cel dintâi... Caraghiosul!

— Stați, fraților, ce vă legați de mine, am spus așa într-o doară... se apără el umil, cerându-și parcă iertare.

— Vă țineți de taclale?! Credeți cumva că v-au trimis aici așa, de florile mărului, ca să-mi stați cu mâinile-n sân? Ori poate să vă pun la murat? strigă din nou subofițerul, privind nedumerit la cei douăzeci de oameni care nu știau de unde să-nceapă. Apucați-vă odată de treabă! Mișcă!

— Graba strică treaba, Ivan Matveici.

— De-aia stai?... Auzi, Saveliev. Palavragiu Petrovici! Cu tine vorbesc: ce-ai rămas cu ochii holbați?... Îi scoți la mezat?... Puneți mâna odată, vă zic!

— Ce-aș putea face de unul singur?

— Arată-ne ce anume și cât trebuie să facem, Ivan Matveici.

— V-am mai spus o dată. Desfaceți șlepul și pe urmă puteți pleca acasă. Ci, începeți odată!

Ocnașii se apucară, în sfârșit, de treabă dar fără vlagă și îndemânare, mai mult în silă. Îți făcea rău să privești acest grup de lucrători zdraveni, tot unul și unul, care păreau să nu știe de unde și cum să înceapă. Și nici n-apucară bine să scoată cea dintâi și cea mai mică bârnă, că se și rupse. „S-a frânt singură”, ziceau ei ca să se dezvinovățească în fața subofițerului. Era limpede că în chipul acesta n-aveau să ajungă prea departe și că ar fi trebuit să se fi apucat altminteri. Dar cum anume? De unde s-o ia? Deținuții se porniră să-și dea cu părerea toți deodată și în cele din urmă ajunseră la ocări, cearta amenințând să ia forme mai grave... Subofițerul ridică din nou glasul, rotind nuiaua între degete, dar bârnele se frângeau una după alta. Abia atunci băgară de seamă că n-au destule securi și că le lipsesc anumite scule. Doi ocnași însoțiți de paznici fură trimiși în fortăreață să aducă cele de trebuință; până la întoarcerea lor, ceilalți se așezară pe marginea șlepului, cu aceeași nepăsare, își scoaseră pipele și începură să fumeze.

În cele din urmă, subofițerul scuipă scârbit.

— Ce să zic, nu prea se lipește munca de voi... Ce oameni! Ce oameni!... bombăni el, și dând cu mâna a lehamite, porni spre fortăreață, tot răsucind nuiaua între degete.

Un ceas mai târziu își făcu apariția dirigintele de lucrări. După ce ascultă în liniște părerile ocnașilor, declară că trebuiau scoase încă patru bârne așezate de-a curmezișul, dar în așa fel, ca să nu se mai rupă, ci să rămână întregi,

după care să se desfacă o porțiune din șlep până la un anumit loc; apoi oamenii să se întoarcă la cazarmă. Lucrul nu era tocmai ușor, și totuși, Dumnezeule, cu ce râvnă se apucară ocnașii! Unde dispăruse lenea, șovăiala lor de adineauri? Puseră mâna pe securi și, în scurtă vreme, cuiele de lemn fură scoase cu îndemânare. Cei care n-aveau securi, vârau niște prăjini groase pe sub bârne și, prin apăsarea a douăzeci de brațe, le desfăceau una câte una, ca niște adevărați meșteri plini de voie bună. Spre marea mea mirare, bârnele rămâneau întregi și aproape nevătămate. Treaba mergea strună. Ai fi zis că tuturor acestor oameni li s-a luminat mintea ca prin farmec. Nu se mai auzeau nici vorbe de prisos, nici ocări, fiecare știa ce trebuia să spună și să facă, unde să se așeze și ce sfaturi să dea. Cu o jumătate de ceas înainte de a începe să bată toba, treaba era isprăvită și ocnașii se îndreptară spre cazarmă istoviți, dar cu mulțumirea că au putut să câștige fie și o jumătate de ceas din vremea hotărâtă pentru muncă de către administrație. În ceea ce mă privește, am băgat de seamă un lucru foarte ciudat: oriunde mă repezeam să dau o mână de ajutor, oricât mă străduiam să fiu de folos, nicăieri nu mi-am găsit locul, pe toți îi stânjeneam la lucru, nimeni n-avea nevoie de mine și care mai de care mă alunga, răstindu-se la mine cu asprime, ba chiar și cu ocări.

Cel din urmă deținut, un biet nenorocit și pe deasupra un lucrător prost, care n-ar fi cutezat să ridice glasul în fața celorlalți ocnași, mult mai pricepuți și mai îndemânateci decât el, se simțea în drept să mă umilească, să mă dea la o parte, dacă mă nimeream lângă el, pe motivul că-l încurcam în treabă. În sfârșit, unul mai țâfnos îmi spuse brutal, pe față:

— Ce te vâri peste tot? Șterge-o de aici! Încurci lumea la treabă.

— Nu te băga unde nu-ți fierbe oala! adăugă numaidecât un altul.

— De ager ce ești, mai bine ai umbla după pomană! Nu-i de nasul tău aici!

Nu-mi rămânea altceva de făcut decât să mă dau la o parte. Dar nici să stau cu mâinile în sân când toți ceilalți lucrau, nu-mi venea la socoteală. Când însă, neavând încotro, m-am lăsat păgubaș și m-am așezat la un capăt al șlepului, începură să zbiere revoltați:

— Ia priviți ce ajutor ne-au mai trimis! Ce să faci cu unul ca ăsta?! Nu e bun de nimic!

Toate astea, aveau, bineînțeles, un tâlc: se simțeau fericiți că pot să-și bată joc de un fost boiernaș și nu lăsau să le scape prilejul.

E, prin urmare, lesne de înțeles de ce chiar de la început, din clipa când am intrat în temniță, mă chinuia, cum am mai spus înainte, gândul: dacă am să mă pot vreodată împăca cu oamenii aceștia și ce atitudine trebuia să iau față de ei. Presimțeam că neajunsuri din acestea aveau să mi se mai întâmple, și nu numai o dată. Cu toate acestea, eram hotărât să nu-mi schimb întru nimic felul de a fi. Știam că planul meu de comportare asupra căruia meditasem între timp, n-ar fi putut da greș. Hotărâsem să am o atitudine cât se poate de firească și de independentă, fără să arăt vreodată că aș dori să mă apropii de ei, dar nici să-i resping, dacă vreunul ar fi încercat să se apropie de mine; nicicând să nu arăt că mă tem de amenințările sau de ura lor, prefăcându-mă, pe cât îmi va fi cu putință, că nu le bag în seamă. Mi-am pus în gând să nu renunț în unele privințe la punctul meu de vedere și să nu cedez, tolerându-le anumite obiceiuri și deprinderi, într-un cuvânt, să nu fac nici un pas pentru a le câștiga prietenia. Bănuiam că m-ar fi disprețuit dacă m-aș fi purtat altfel.

După concepția lor (de lucrul acesta aveam să mă conving mai târziu), eu trebuia să-mi apăr cu orice preț față de ei până și obârșia mea nobilă, cu alte cuvinte, să fac pe răsfățatul, să-mi dau ifose, să-i consider inferiori mie, să fac nazuri oricând și oriunde, să disprețuiesc

munca. Așa înțelegeau ei că trebuie să se poarte un nobil. Pe față, bineînțeles, m-ar fi înjurat pentru asta, dar în sinea lor mi-ar fi purtat respect. Din păcate, rolul acesta nu mi se potrivea; n-am fost niciodată un nobil în sensul în care-l înțelegeau ei; în schimb, m-am jurat să nu fac nici un fel de compromis în privința felului meu de a gândi, sau a culturii asimilate. Dacă m-aș fi apucat să-i lingușesc ca să le intru în voie, să mă declar de acord cu ei în toate, să-mi deschid sufletul și să mă dau pe brazdă, încuviințând diferitele lor „însușiri”, numai și numai pentru a le câștiga îngăduința - ei și-ar fi închipuit numaidecât că o fac din teamă sau lașitate, și în consecință m-ar fi tratat cu dispreț. A-v nu putea servi drept exemplu: era omul maiorului și asta-i făcea să se teamă de el. Pe de altă parte, nici să mă închid într-o amabilitate înghețată și inaccesibilă, ca polonezii, nu voiam. Acum îmi dădeam perfect de bine seama că oamenii aceștia au prins ciudă pe mine pentru că am vrut să muncesc cot la cot cu ei, în loc să-mi dau ifose și să mă tânguiesc. Deși nu mă îndoiam nici o clipă că mai târziu vor fi siliți să-și schimbe părerea despre mine, nu-mi dădea pace gândul că în clipa de față ei ar fi poate îndreptățiți să mă disprețuiască, crezând că în timpul lucrului am vrut să le intru pe sub piele.

În amurg, după munca de după-masă, când mă întorceam spre cazarmă, obosit și amărât, mă simții cuprins de o tristețe adâncă. „Câte mii de zile ca aceasta mă așteaptă de aci încolo! Toate la fel, mereu aceleași, neschimbate! mă gândeam eu. Când se lăsă noaptea, mut de durere, m-am strecurat în spatele cazărmii, purtându-mi pașii singuratici de-a lungul îngrăditurii, când deodată îl zării pe Tărcuș venind glonț spre mine.

Tărcuș era câinele temniței, căci fiecare temniță își are câinele ei, după cum orice companie, orice baterie de artilerie și orice escadron și-l au pe-al lor. Trăia aici de foarte multă vreme, era un câine de pripas, așa încât fiecare îi era stăpân, și se hrănea cu resturile de la

bucătărie. Era un câine mare, de curte, negru cu pete albe, nu prea bătrân, cu ochii cuminți și o coadă stufoasă. Nimeni nu-l băga în seamă, nimeni nu-l mângâia.

Chiar în prima zi l-am mângâiat dându-i din mână o bucată de pâine. A stat cuminte sub mângâierea mâinii mele, privindu-mă cu ochi blânzi și dând din coadă în semn de mulțumire. În seara aceea, fiindcă nu mă văzuse de mai multă vreme, pe mine, cel dintâi căruia, după atâția ani, îi trecuse prin minte să-l mângâie, porni să mă caute pretutindeni și, descoperindu-mă în spatele cazărmii, îmi veni în goana mare în întâmpinare, lătrând și schelălăind de bucurie. Nu știu ce s-a petrecut atunci cu mine, dar începui să-l strâng, să-i sărut botul, lipindu-i capul de pieptul meu; animalul îmi puse labele pe umeri și mă linse pe obraji. „Iată prietenul pe care mi-l trimite soarta!" mă gândii, și de atunci, în această perioadă de început, nespus de apăsătoare și de tristă, ori de câte ori mă întorceam de la muncă, înainte de orice, mă îndreptam grăbit în spatele cazărmii, în tovărășia lui Tărcuș, care sărea înaintea mea lătrând de bucurie; îi apucam capul între mâini și-l sărutam de nenumărate ori; o senzație de caldă moleșeală, dar și de chinuitoare amărăciune totodată îmi strângea inima. Mi-aduc aminte că începusem să simt și o plăcere, ca și cum mi-aș fi făcut un titlu de mândrie din acest chin al meu, la gândul că nu-mi mai rămăsese în lume decât o singură ființă în stare să mă iubească, o ființă dragă și apropiată, un adevărat prieten, singurul prieten, credinciosul meu câine Tărcuș.

VII
CUNOȘTINȚE NOI. PETROV

Dar timpul trecea și, încetul cu încetul, începui să mă includ în făgașul vieții mele noi. Tot ce se petrecea zilnic sub ochii mei nu mă mai îndurera atât; într-un cuvânt, temnița, cu toate întâmplările, cu oamenii și obiceiurile ei, îmi deveniră cotidian obișnuite. Îmi era cu neputință să mă împac cu viața aceasta, dar trebuia s-o accept așa cum era. Căutam să smulg din mine neliniștea ce mă chinuia, să ascund cât mai adânc, în străfundul sufletului, tot necazul și toate amărăciunile. Nu mai rătăceam prin temniță pierdut și nu-mi mai dădeam pe față tristețea care mă copleșea.

Asprimea sălbatică a ocnașilor se mai domolise; nu mă mai priveau ca mai-nainte cu aceeași curiozitate voit ostentativă și aproape cinică; se obișnuiseră, de bună seamă, și ei cu mine, spre marea mea bucurie. Mă plimbam prin cazarmă ca la mine acasă, îmi cunoșteam bine culcușul pentru noapte și ajunsesem, pare-se, să mă obișnuiesc chiar cu unele lucruri la care altădată mă gândisem cu scârbă. Regulat, în fiecare săptămână, mă duceam să-mi rad o jumătate de cap. Sâmbăta, în ceasurile de odihnă, eram chemați rând pe rând la corpul de gardă (cei ce rămâneau nerași aveau de pătimit); bărbierii batalionului ne frecau fără milă pe cap cu apă rece și săpun și ne rădeau cu bricele lor neascuțite; numai când mă gândesc la cazna asta mă trec fiorii. Am găsit însă foarte curând leacul: Akim Akimîci mă duse la un deținut din secția militară, care, pentru o copeică, rădea pe orice ocnaș cu briciul lui personal; aceasta-i era meseria, de pe urma căreia se alegea cu un câștig. Avea mulți mușterii printre ocnași, care, deși nu erau tocmai obișnuiți cu răsfățul, ar fi dat oricât, numai să scape de bărbierii oficiali.

Bărbierul ocnaș era poreclit „maiorul”; n-am aflat niciodată de ce anume i se dăduse această poreclă și n-aș putea spune cu ce anume aducea a maior adevărat. Acum, când scriu aceste rânduri, îl văd ca aievea pe acest

„maior”: era un flăcău înalt și uscățiv, veșnic tăcut și cam prostălău de felul lui; mereu preocupat numai și numai de meșteșugul său, așa încât oricând îl puteai vedea cu o curea în mână, pe care ascuțea zi și noapte cu multă dibăcie un brici peste măsură de uzat; părea că acest meșteșug devenise unica țintă a existenței sale. Era într-adevăr în culmea fericirii când își vedea briciul ascuțit și când îi venea câte un mușteriu; săpunul îi era totdeauna cald, și mâna ușoară, catifelată. Dibăcia lui îi procura o plăcere nespusă, iar plata de o copeică o lua cu nepăsare, de parcă l-ar fi interesat în primul rând arta și nu câștigul. Într-o zi, A-v a pățit-o urât pe când îi pâra maiorului pe ocnași: avu imprudența de a-l numi pe frizerul-ocnaș cu porecla lui de „maior”. Adevăratul maior se făcu foc și pară. și sări ca un turbat la jignirea adusă: „Știi tu, ticălosule, ce înseamnă un maior? strigă el cu spume la gură, scuturându-l pe A-v după obicei. Îți dai seama ce e un maior? Cum ai îndrăznit să dai în fața mea numele de «maior» unui nemernic de ocnaș!” Numai un om ca A-v se putea înțelege cu un astfel de individ.

Din cea dintâi zi a vieții mele la ocnă, a început să mă frământe gândul libertății. Devenise pentru mine o îndeletnicire preferată aceea de a număra de mii și mii de ori, în fel și chip, zilele ce-mi rămâneau de trăit în temniță. Nu mai eram în stare să mă gândesc la nimic altceva și sunt convins că orice om lipsit o vreme de libertate procedează la fel. Nu pot să spun dacă și ceilalți ocnași își numărau zilele de osândă în felul în care mi le număram eu pe ale mele, dar nesocotința de-a dreptul uluitoare cu care își făceau tot felul de speranțe m-a uimit peste măsură, chiar din cea dintâi clipă. Nădejdea unui osândit, a unui om lipsit de libertate, se deosebește cu totul de a celorlalți muritori. Cei din urmă oameni care se bucură de libertate nutresc și ei speranțe (pot nădăjdui la o îmbunătățire a soartei, la împlinirea unor proiecte de viitor), dar în același timp trăiesc, se zbat, acționează; viața adevărată îi îmbie,

târându-i în vârtejul ei. Cu totul altfel se petrec lucrurile cu un osândit. Trăiește și el, ca să zicem așa, dar o viață de muncă silnică, de ocnă; orice ar fi acel ocnaș și oricare ar fi termenul de osândă, el nu poate, nu este în stare, în mod instinctiv, să-și accepte soarta ca pe o realitate, ca pe ceva definitiv, ca pe o părticică din viața adevărată. El nu simte decât un lucru: că nu-i acasă la el, fiind în această împrejurare un fel de musafir. În închipuirea lui, douăzeci de ani de osândă să tot fie cel mult vreo doi ani. E încredințat că la cincizeci și cinci de ani, după ce-și va fi sfârșit pedeapsa, va fi tot atât de tânăr și de vioi ca acum, la treizeci și cinci. „Mai am încă înainte multe zile de trăit”, își zice el și alungă din minte orice îndoială sau gânduri amare ce nu-i dau pace. Chiar și cei osândiți la muncă silnică pe viață, cei de la secția specială, tot mai speră uneori că într-o bună zi, cine știe, sosește poate o hârtie de la Petersburg: „Transferați pe cutare la minele din Nercinsk și hotărâți-i termenul de eliberare”. Ceva mai grozav ca asta, mai dătător de speranțe nici că ar putea exista: întâi pentru că până la Nercinsk face aproape șase luni, și viața în convoi e mult mai ușoară decât cea din temniță. Pe urmă, la Nercinsk își va împlini pedeapsa, iar după aceea... Și când te gândești că asemenea socoteli își făceau mulți, până și bătrâni cu părul cărunt!

În închisoarea din Tobolsk am văzut oameni legați cu lanțuri de zid; stăteau așa ferecați cu un lanț lung de vreo doi metri, alături de un fel de pat de campanie. De obicei, pedeapsa aceasta se dădea pentru vreo nelegiuire din cale afară de cumplită, săvârșită după deportarea în Siberia. Rămân așa câte cinci, ba uneori și câte zece ani. Cea mai mare parte a acestor osândiți e recrutată dintre tâlhari. Unul singur mi s-a părut a fi mai subțire; pe vremuri fusese în armată; vorbea plin de smerenie și puțin sâsâit, iar pe față i se așternea un zâmbet mieros. Ne arătă lanțul, împărtășindu-ne care e cea mai prielnică poziție pentru a dormi mai comod. Cine știe ce pramatie de om se ascundea

sub această mască! Toți acești osândiți sunt de obicei foarte supuși; mai mult decât atât, par a fi chiar mulțumiți de soarta lor. Asta nu-i împiedică, totuși, să dorească cu ardoare să treacă mai repede termenul cât trebuie să stea legați de zid. La ce bun? se pune întrebarea. Iată de ce: fiindcă împlinindu-și sorocul, el va ieși din celula umedă, înăbușitoare, cu tavanul scund de cărămidă și i se va da voie să facă câțiva pași prin curtea temniței și... atât... Dincolo de zidurile închisorii nu va mai fi niciodată lăsat să iasă. El știe că cei care au scăpat de lanț rămân pe veci în temniță, că până în clipa morții vor purta cătușe. Știe, și cu toate acestea ar vrea grozav să sfârșească o dată cu pedeapsa care-l ține în lanț. Fără această dorință, ar fi putut oare rezista și rămâne teafăr la minte cinci sau șase ani legat de zid? Cum ar fi fost în stare să-și îndure chinul până la capăt?

Îmi dădeam seama că numai munca mă poate salva, întări, păstrându-mi sănătatea trupească, în vreme ce neliniștea veșnică, încordarea nervoasă și aerul închis din cazarmă nu puteau să mă ducă decât la ruină. „Să respir cât mai des aerul proaspăt de afară, să mă obosesc zilnic cât mai mult, să mă deprind cu poveri grele - iată ce trebuie să fac ca să rămân teafăr”, gândeam eu. Și nu m-am înșelat: munca și continua mișcare mi-au fost de mare folos. Vedeam cu groază cum unul din frații mei de suferință, dvorean și el, se topea ca o lumânare[xl]. Și totuși, când venise cu mine în temniță, era tânăr, frumos, voinic; a ieșit cu sănătatea complet zdruncinată; părea o epavă - un bătrân cu capul nins; picioarele de-abia îl mai țineau, o apăsare grea în piept îi tăia respirația; se îmbolnăvise de astm. „Nu, îmi ziceam privindu-l, vreau să trăiesc și voi trăi.” Dragostea de muncă atrase asupră-mi disprețul și batjocura celorlalți ocnași. Căutam să nu le iau în seamă și porneam bucuros la o muncă oarecare, de pildă, să ard și să pisez alabastru. Această muncă, cea dintâi la care am fost pus, e destul de ușoară.

Șefii noștri din trupele de geniu făceau tot ce le sta în putință ca să ușureze munca dvorenilor, ceea ce propriu-zis nu era o simplă îngăduință, ci un act de dreptate. Ar fi fost cel puțin ciudat să ceri aceeași cantitate de muncă, același efort unui om nedeprins cu munca fizică, nu tocmai puternic, care n-a lucrat niciodată cu brațele. Dar „răsfățul” acesta se practica pe ascuns, căci eram supravegheați cu toată asprimea. Cum la tot pasul te izbeai de munca grea, și dvorenii erau puși, firește, în fața unei poveri îndoite față de ceilalți lucrători.

De obicei trei-patru oameni erau trimiși să piseze alabastru; pentru munca aceasta se alegeau bătrânii și neputincioșii; noi, bineînțeles, ne număram printre aceștia; ne mai însoțea, în schimb, câte un lucrător deplin valid, care se pricepea bine la treaba asta. Timp de câțiva ani de-a rândul l-am avut pe unul care se numea Almazov; era un om în vârstă, uscățiv și negricios, cu o fire aspră, tăcută și greoaie. Ne disprețuia total, dar era atât de zgârcit la vorbă, încât nu-și da cel puțin osteneala să ne dojenească.

Șopronul sub care se ardea și se pisa alabastrul era construit pe malul pustiu și abrupt al râului. Iarna, pe vreme de ceață mai ales, te cuprindea o nemărginită tristețe când priveai albia râului și țărmul de dincolo ce se ițea tulbure în depărtare. Stăruia ceva sfâșietor, exasperant, în această priveliște sălbatică și mută. Dar senzația era și mai chinuitoare în bătaia soarelui, când razele-i strălucitoare scăldau câmpia albă, nesfârșită; ai fi vrut să-ți iei zborul undeva departe, în stepa ce începea de pe celălalt țărm și se întindea spre miazăzi, asemenea unui covor neîntrerupt, cale de vreo mie cinci sute de verste.

De obicei, Almazov își vedea de treabă în liniște, cu neschimbata-i înfățișare aspră și ursuză, în timp ce noi ne simțeam parcă rușinați că nu-l putem ajuta așa cum ar fi trebuit; cât despre el, se descurca aproape totdeauna singur, fără să ne ceară vreun sprijin, ca și cum ar fi vrut să ne facă cu tot dinadinsul să înțelegem situația

umilitoare în care ne aflam față de el și să ne căim de zădărnicia străduințelor noastre. Iar în ce privește munca, nu aveam, de fapt, altceva de făcut decât să încingem cuptorul în care urma să ardă alabastrul, pe care tot noi îl îngrămădeam cu lopețile.

În ziua următoare, după ce alabastrul era ars bine de tot, trebuia să-l descărcăm. Fiecare avea câte un pisălog greu; după ce ne umpleam lada, un fel de piuă de lemn, începeam să pisăm. Era o îndeletnicire cât se poate de plăcută. Alabastrul fărâmicios se transforma curând într-o pulbere albă și scânteietoare. Cât de ușor, cât de bine se fărâma alabastrul! Ridicam ciocanele grele și le lăsam să cadă cu îndemânare, stârnind o larmă de ți-era mai mare dragul. Cu cât creștea oboseala, cu atât simțeam și un fel de ușurare; obrajii mi se roșeau, sângele începea să curgă mai repede prin vine. Almazov ne privea atunci cu mai multă blândețe și îngăduință, așa cum te uiți la niște copii neștiutori: își fuma pipa cu un aer binevoitor, dar nu se putea stăpâni să nu bombăne ori de câte ori simțea nevoia să-și descarce năduful. De altfel, așa se purta el cu toată lumea, și poate că în adâncul sufletului era un om foarte cumsecade.

Mă foloseau și la altă muncă: aceea de a învârti roata strungului. Era o roată mare și grea și trebuia să mă opintesc din răsputeri ca s-o urnesc din loc, mai ales când lucrătorul (din atelierele de geniu) avea de modelat dintr-un copac întreg un stâlp de scară ori un picior de masă pentru mobilierul vreunui slujbaș la stat. Cum un singur om nu putea face față, eram trimiși de obicei doi ocnași, eu și cu B., tot dintre dvoreni. Vreme de mai mulți ani această îndeletnicire ne-a revenit nouă, ori de câte ori era ceva de strunjit. B. era un om firav și aproape total lipsit de forță fizică, tânăr încă, dar suferind de piept. Fusese adus la ocnă cu un an înaintea mea, împreună cu alți doi tovarăși de ai lui. Unul era un biet bătrân, care zi și noapte înălța rugi lui Dumnezeu (ocnașii îl respectau profund pentru

asta) și care se prăpădi în timp ce-mi făceam osânda; celălalt, în floarea vârstei, plin de prospețime, voinic și îndrăzneț, cu chipul îmbujorat, îl purtase în spinare pe tovarășul său B., sleit de puteri, pe când, de la un popas la altul, convoiul trebuia să străbată nu mai puțin de șapte sute de verste. Îi lega o prietenie într-adevăr vrednică de admirație. B. era un om instruit, de o cultură aleasă, cu un suflet nobil și generos, dar iritabil și dezechilibrat din pricina bolii. Învârteam amândoi la roată și această îndeletnicire ne satisfăcea pe deplin. Mie, cel puțin, îmi plăcea foarte mult, fiind totodată și un bun exercițiu fizic.

Dar mai mult îmi plăcea să rânesc zăpada după viscolele cele mari de iarnă, care se abăteau destul de des pe acele meleaguri. Când viscolul sufla cu îndârjire o zi și o noapte fără încetare, casele erau îngropate în zăpadă până în dreptul ferestrelor, iar unele chiar în întregime. De cum înceta viscolul și răsărea, strălucitor, soarele, venea poruncă să tăiem nămeții deblocând edificiile publice și să curățim de zăpadă căile de acces spre instituții. Eram trimiși în grupuri, câteodată toți ocnașii deodată. Fiecare primea câte o lopată și ni se indica o porțiune de loc pe care trebuia s-o curățim, uneori atât de mare, încât te întrebai cum aveam să prididim. Toți porneau însă cu voie bună și hărnicie la treabă. Zăpada proaspătă, încă afânată, sau abia înghețată la suprafață, se lua ușor cu lopata, iar bulgării mari se risipeau în jur într-o pulbere scânteietoare. Lopata se afunda adânc în nămeții albi-argintii, scăldați în razele soarelui. Ocnașii se înveseleau ori de câte ori erau trimiși la curățat zăpada; aerul rece și mișcarea îi însuflețeau. Erau cu toții mai voioși, mai bine dispuși; răsunau râsete, țipete, glume. Aruncau unul într-altul cu bulgări, spre supărarea celor cumpătați și posomorâți, certați cu râsul și veselia, astfel încât de cele mai multe ori voioșia generală se sfârșea în ocări.

Treptat, cercul meu de cunoștințe se lărgi, cu toate că niciodată nu mă gândisem să-mi fac prieteni; eram veșnic

neliniștit, trist și neîncrezător. Dar prieteniile s-au închegat de la sine. Printre primii care au început să mă viziteze a fost deținutul Petrov. Am spus „să mă viziteze” și stărui asupra cuvântului. Ținea de secția specială, din cea mai îndepărtată cazarmă. La drept vorbind, cu el nu era vorba de vreo legătură de prietenie, căci nu era și nici nu putea fi nimic comun între noi. Cu toate acestea, chiar de la început, Petrov crezu de datoria lui să vină aproape în fiecare zi în cazarma noastră ca să mă vadă, sau mă oprea în orele de repaus, când rătăceam în spatele cazărmii, la adăpost de privirile celorlalți. La început, stăruința lui mă indispunea, pentru ca mai apoi să-mi dau seama că de fapt vizitele lui îmi fac mare plăcere, cu toate că de felul lui nu era un om tocmai prietenos sau comunicativ. Omul acesta mic de statură, dar bine legat, sprinten și îndemânatic, cu obrazul palid și pomeții repeziți în afară, avea ceva deosebit de atrăgător, cu privirea ageră, îndrăzneață, și dinții sănătoși, asemenea unui șirag de mărgele mărunte și albe. Molfăia veșnic între buze un ghemotoc de tutun pisat (lucru pe care îl obișnuiesc mulți ocnași). Arăta mult mai tânăr decât era; la prima vedere, nu i se putea da mai mult de treizeci de ani, și de fapt avea patruzeci în cap. Îmi vorbea fără sfială, în modul cel mai firesc, tratându-mă pe picior de egalitate, adică pe cât se poate de prevenitor și de corect. Dacă, de pildă, băga de seamă că vreau să rămân singur, stătea de vorbă cu mine două minute, apoi pleca; îmi mulțumea totdeauna pentru bunăvoința ce-i arătam, lucru pe care nu-l făcea cu nimeni. Trebuie să adaug că aceste legături nu s-au schimbat niciodată, ci au rămas ani de-a rândul aceleași ca în primele zile și aproape că n-au devenit mai intime, cu toate că-mi era într-adevăr foarte devotat. Până acum n-am izbutit să mă dumiresc ce anume voia de la mine și de ce venea zilnic să mă vadă: deși mai târziu mi-a șterpelit câte ceva, a făcut-o însă *ca din întâmplare*; în schimb, nu mi-a cerut aproape niciodată

bani, ceea ce însemna că nu venea mânat de un interes material.

Nu știu de ce am avut totdeauna impresia că acest om nu trăia în aceeași temniță cu mine, ci într-o altă casă, undeva, în oraș, la mare depărtare, și nu venea la temniță decât în trecere, ca să afle vești, să vadă ce fac, într-un cuvânt, să se intereseze de felul cum o ducem cu toții. Era mereu grăbit, de parcă s-ar fi despărțit cu câteva clipe înainte de cineva care a rămas să-l aștepte, ori ar fi întrerupt o treabă importantă, ce nu suferea amânare. Și totuși, niciodată nu era agitat sau nerăbdător. Privirea lui ușor îndrăzneață și batjocoritoare era ciudat de fixă: privea în depărtare, pe deasupra lucrurilor, de parcă s-ar fi străduit să descifreze ceva ce s-ar fi aflat dincolo de ele. Părea veșnic distrat, cu gândul aiurea. De multe ori mă întrebam unde se duce Petrov după ce se desparte de mine. Cine-l aștepta cu atâta nerăbdare? Am constatat însă că, plecând de la mine, el se îndrepta cu pas grăbit undeva spre cazarmă sau spre bucătărie și, o dată ajuns acolo, se așeza lângă cei ce stăteau la taifas; îi asculta cu luare-aminte, uneori se amesteca și el în vorbă, înflăcărându-se, pentru ca deodată să se oprească brusc și să rămână tăcut. Dar fie că vorbea, fie că tăcea, pe chipul lui citeai că are treabă altundeva și că-l așteaptă cineva pentru niște chestiuni importante. Ciudat e însă că niciodată n-avea nimic de făcut și, în afară de munca reglementară de ocnaș, trândăvea tot timpul; de altfel, nu cunoștea nici o meserie și aproape niciodată n-avea bani, fără ca acest lucru să-l mâhnească întrucâtva.

Și despre ce-mi vorbea? Tot ce-mi spunea era straniu ca însăși firea lui. Dacă mă vedea, de pildă, plimbându-mă singur în spatele cazărmii, făcea stânga-mprejur și-mi ieșea în întâmpinare. Umbla totdeauna grăbit, pleca brusc, și chiar atunci când se apropia cu pas liniștit, aveai impresia că a venit alergând spre tine.

— Bună ziua!

— Bună să-ți fie inima!

— Nu cumva te stânjenesc?

— Câtuși de puțin.

— Țineam să te întreb ceva în privința lui Napoleon[xli]. Nu-i așa că e rudă cu cel din 1812? (Petrov era fiu de soldat, știa să scrie și să citească.)

— Întocmai.

— Se spune că-i președinte. Ce fel de președinte? Și unde?

Întrebările lui erau totdeauna scurte, pripite, de parcă ar fi vrut să afle cât mai repede ceea ce dorea.

Îi explicai ce fel și unde era președinte Napoleon și adăugai că era cu putință să ajungă și împărat.

— Cum așa?

Îi explicai mai departe, pe cât îmi stătea în putință, și Petrov mă asculta cu luare-aminte, cu urechea plecată spre mine, înțelegând de îndată tot ce-i spusesem.

— Hm!... Alexandr Petrovici, aș vrea să te mai întreb ceva: dacă există maimuțe care au mâini până la gleznă și sunt mari cât cel mai înalt om.

— Da, există.

— Și ce fel de maimuțe sunt astea?

Îi spusei tot ce știam despre maimuțe.

— Și unde trăiesc?

— În țările calde, și mai ales în insula Sumatra.

— Asta-i în America, parcă? Se zice că acolo oamenii umblă cu capul în jos.

— Nu tocmai. Vorbești, probabil, de antipozi.

I-am explicat ce era America și ce sunt antipozii. El mă ascultă foarte atent de parcă numai chestiunea antipozilor l-ar fi adus la mine.

— Aha! Da uite, am citit anul trecut într-o carte povestea contesei de la Vallière. Mi-a adus-o Arefiev de la aghiotantul comandantului. E adevărată, ori a născocit-o cineva? A scris-o unul, Dumas.

— E negreșit o poveste închipuită.

— Ei, te las cu bine! Îți mulțumesc.

Și Petrov se făcea nevăzut. Cam așa se desfășurau, aproape fără excepție, toate discuțiile noastre.

Întrucât ciudățenia acestor relații îmi stârnise mirarea, am căutat să aflu mai multe despre el. Când află de această legătură, M. crezu de datoria lui să mă pună în gardă. Îmi spuse că mulți ocnași îl înspăimântaseră, mai ales la început, în primele zile, dar nici unul, nici chiar Gazin, nu-i păruse mai primejdios decât Petrov.

— E cel mai îndârjit și cel mai primejdios dintre toți ocnașii, îmi spuse M. Ar fi în stare de orice: nimic nu-l oprește când e vorba de o toană. Vâră cuțitul și în dumneata, dacă i se năzare; uite, vezi, din senin, o să te înjunghie fără șovăire, fără pic de căință. Îmi face impresia că nu e în toate mințile.

Mărturisirea aceasta îmi stârni curiozitatea, dar M. nu mai știu să-mi spună de ce vedea astfel lucrurile. Și, ciudat! Am trăit câțiva ani în șir în tovărășia acestui om, am stat cu el de vorbă aproape în fiecare zi; se atașase sincer de mine (deși nu știu de ce anume), și, în tot acest răstimp, cu toate ca a avut o comportare absolut corectă, cumpănită, și n-a făptuit nimic înspăimântător, ori de câte ori îl priveam sau stăteam de vorbă cu el, mă încredințam mai mult că M. are dreptate, că e, poate, omul cel mai hotărât și cel mai temerar din întreaga temniță, un om în stare de orice. De unde anume venea această impresie? Nu puteam să-mi explic.

Trebuie să menționez, de altfel, că acest Petrov era tocmai, ocnașul care, urmând să fie pedepsit cu bătaia pentru nu știu ce abatere, își pusese în gând să-l omoare pe maior; am arătat cum acesta din urmă plecase din cazarmă cu o clipă înainte de execuție, „scăpând ca prin minune”, după cum spuneau ocnașii. O dată, în timpul serviciului militar - înainte de a fi osândit la muncă silnică - colonelul îl lovise la instrucție. Cred că mai fusese bătut în viața lui, dar ocara de atunci n-a putut-o înghiți și nici una,

nici două, își înjunghie colonelul, ziua nămiaza mare, în fața batalionului. Nu cunosc toate amănuntele acestei întâmplări, fiindcă el nu mi-a povestit-o niciodată. Bineînțeles, răbufnirile acestea, în care instinctele răzbeau la suprafață și se dezlănțuiau cu toată puterea, erau, din fericire, destul de rare. În general, se arăta a fi un om cu scaun la cap și chiar liniștit. Patimile lui intense, puternice, mocneau ascunse, întocmai ca jăraticul sub cenușă. Niciodată n-am observat la el măcar o umbră de orgoliu sau de îngâmfare, ca la alți ocnași. Se certa rareori. În schimb nici prietenie nu legase cu nimeni, în afară doar de Sirotkin, la care venea numai atunci când avea nevoie de el. Într-o zi, mi-a fost totuși dat să-l văd înfuriat din cale afară, îl supărase cineva, refuzând să-i dea un obiect pe care i-l ceruse. Cearta se iscase cu un ocnaș dintre condamnații civili, pe nume Vasili Antonov, un om voinic, adevărat atlet, cunoscut de toată lumea pentru firea lui brutală, arțăgoasă și batjocoritoare și care, pe deasupra, nu era câtuși de puțin fricos. Zbierară ei cât zbierară și-mi venea să cred că cearta se va sfârși ca toate celelalte, cu câțiva pumni, căci, în treacăt fie zis, uneori - ce-i drept, foarte rar - Petrov sărea la bătaie și înjura ca cel mai deșucheat dintre ocnași. Când colo, lucrurile luară cu totul altă întorsătură. Petrov se îngălbeni la față, buzele i se învinețiră și începură să-i tremure, răsuflarea îi deveni gâfâitoare. Se ridică în picioare și încet, înfiorător de încet, cu pas de pisică (vara îi plăcea să umble desculț), se apropie de Antonov. În aceeași clipă, larma se potoli și o liniște de moarte se lăsă asupra cazărmii, de-ai fi auzit și zborul muștei. Fiecare aștepta să vadă ce are să se întâmple. Antonov sări în întâmpinarea adversarului; era desfigurat la față. N-am fost în stare să suport această scenă și am ieșit. Mă așteptam ca înainte de a ajunge la scară să aud strigătul unui înjunghiat, dar nu se întâmplă nimic. Și de data asta lucrurile s-au potolit de la sine. Nici n-apucă bine Petrov să se apropie de Antonov, că acesta îi

aruncă în față obiectul cu pricina (o zdreanță murdară, o vechitură de obială). După două minute, Antonov o luă bineînțeles de la capăt cu înjurăturile, rățoindu-se la Petrov mai mult ca să-și potolească mânia și să le arate celorlalți că nu-i fusese frică. Dar, lui Petrov nu-i mai păsa de ocări; nici nu se sinchisi de ele. Ce importanță mai aveau înjurăturile, de vreme ce el câștigase partida și acum era mulțumit că dobândise obiectul râvnit? După un sfert de ceas, îl văzui plimbându-se ca de obicei prin cazarmă, cu aerul unui om fără nici o treabă, căutând tovărășie și trăgând cu urechea, doar-doar o auzi niscaiva noutăți. Părea că orice îl ispitește, dar, orice-ar fi auzit, tot nepăsător rămânea și umbla de colo până colo, fără nici o țintă. L-ai fi putut asemui cu un lucrător, un lucrător priceput, care, dacă ar pune mâna pe ceva, treaba ar merge strună; cum însă nu i s-a dat nimic de lucru, stă și lâncezește în așteptare, jucându-se cu niște copii. Nu pricepeam cum de mai rămâne în temniță și nu încearcă să evadeze. N-ar fi șovăit, fără îndoială, dacă l-ar fi răscolit o dorință puternică. Oamenii ca Petrov se supun rațiunii atâta timp cât nu se cuibărește în ei o patimă. De îndată ce năzuiesc la ceva, nu există nici o stavilă în calea lor. Sunt încredințat că ar fi putut să evadeze cu ușurință, că ar fi putut să înșele pe toată lumea și că ar fi fost în stare să stea săptămâni întregi nemâncat, ascuns într-o pădure ori prin stufărișul de lângă malul unui râu. Dar toate acestea nu-i trecuseră încă prin minte, și de aceea nici nu le dorise cu pasiune. Nu m-a izbit la el nici excesul de chibzuință sau de bun-simț. Acești oameni se nasc dominați de o idee, care-i urmărește ca o obsesie toată viața, îmbrâncindu-i în dreapta și-n stânga, fără ca ei să-și dea seama. Rătăcesc astfel până ce își găsesc o îndeletnicire, o treabă pe placul inimii lor; atunci să-i vezi: nu-și mai fac nici o socoteală și judecata limpede nu mai are nici un cuvânt de spus. Mă miram uneori că un om care și-a omorât colonelul numai fiindcă acesta îl bătuse, se lăsa fără nici o împotrivire

biciuit în temniță. Căci era bătut ori de câte ori îl prindeau că aduce rachiu în cazarmă; ca toți ocnașii care n-aveau o meserie, făcea și el contrabandă de rachiu. Dar și atunci se părea că se lasă biciuit de bunăvoie, ca și cum recunoștea că-i vinovat și că-și merită pedeapsa: altfel nu s-ar fi lăsat nici mort. Mare mi-a fost mirarea când am constatat că mă fură, cu toată afecțiunea lui pentru mine. Patima aceasta îl apuca din când în când. El mi-a furat biblia, pe care i-o încredințasem s-o ducă cuiva. N-avea de făcut decât câțiva pași; pe drum însă, găsi un cumpărător, căruia îi vându cartea și cu banii trase un chef zdravăn! Îmi închipui că în ziua aceea simțea o mare nevoie să se îmbete și, când voia ceva, dorința trebuia să i se împlinească. Un om ca Petrov era în stare să omoare pe un semen al lui pentru douăzeci și cinci de copeici, numai ca să-și facă cheful cu o litră de rachiu; în altă împrejurare, n-ar fi luat în seamă sute de mii de ruble. Chiar în seara aceea îmi mărturisi furtul, dar fără nici un semn de căință ori de frământare, nepăsător la culme, de parcă ar fi fost vorba de un lucru cât se poate de obișnuit. Am încercat să-l dojenesc cum se cuvenea, cu atât mai mult cu cât îmi părea rău de biblie. El mă ascultă foarte liniștit, fără vreun semn de enervare; fu de aceeași părere cu mine că biblia e o carte cât se poate de folositoare, îi păru și lui rău că n-o mai avem, dar nu-și făcu nici un fel de mustrare pentru faptul că mi-o furase; mă privea cu atâta siguranță și încredere în sine, încât găsii de prisos să-l mai cert. Mă lăsase să-l dojenesc, fiindcă își dădea probabil seama că nu se putea altfel, că era vrednic de mustrări pentru fapta pe care o săvârșise și că, prin urmare, „lasă-l să mă certe ca să-și verse năduful”; dar în adâncul sufletului rămânea încredințat că toate acestea erau numai fleacuri, de care un om în toată firea nici nu se cuvine să vorbească. Îmi vine să cred că mă socotea un copil, aproape un prunc care nu pricepe încă rostul unor lucruri simple din lume. Dacă mă apucam să vorbesc cu el altceva decât despre știință și cărți, îmi

răspundea, ce-i drept, dar numai așa, din bună cuviință și de obicei foarte pe scurt. Mă întrebam deseori ce-l îndemna să-mi ceară lămuririle acestea cărturărești. Din când în când, în timpul convorbirii, îl cercetam cu coada ochiului, bănuindu-l că vrea să-și bată joc de mine, dar nici pomeneală: mă asculta de obicei atent, cu multă luare-aminte, deși uneori părea distrat, spre marea mea supărare.

Întrebările lui erau totdeauna clare și precise, în schimb, răspunsurile ce i le dădeam păreau că nu-l preocupă câtuși de puțin, ba le primea chiar cu indiferență, cu gândul aiurea... Îmi vine să cred că nu-și mai bătea capul cu mine, socotindu-mă naiv, un om care, spre deosebire de ceilalți, în afară de cărți nu știe nimic altceva, nu e în stare să înțeleagă nici cel mai simplu lucru și, ca atare, nu merită osteneala de a sta la discuții cu el.

Eram totuși convins, și nu fără mirare, că ține la mine. Mă lua drept un neisprăvit, necopt la minte, sau poate simțea față de mine acea compătimire pe care de obicei o resimte instinctiv cel mai tare față de cel slab. Nu știu prea bine... Cred însă că așa mă socotea. Cu toate că acest sentiment de compătimire nu-l împiedica să mă fure, sunt încredințat că, furându-mă, îi era milă de mine. „Ce nevolnic, ce neputincios, se gândea, poate, în clipa când mă jefuia, nu știe să-și păstreze nici ce-i al lui!” Poate că mă iubea tocmai din această pricină. Într-o zi, îmi spuse așa, pe negândite: „ești un om bun și inimos” și „atât de neștiutor și de cumsecade, atât de încrezător, încât mi-e milă de dumneata”.

— Să nu mi-o iei în nume de rău, Alexandr Petrovici, adăugă el după câteva clipe, ți-o spun din inimă, pentru că țin la dumneata.

Se întâmplă uneori în viață ca asemenea oameni să se dezvăluie dintr-o dată, arătându-și întreaga lor forță, în momente de grea cumpănă, de cotitură, sau într-o mare acțiune de masă, găsindu-și astfel făgașul lor firesc de

activitate. Nu sunt oameni ai cuvântului înflăcărat și n-ar putea să stea în fruntea sau în capul unei acțiuni; dar ei sunt adevărații făptași, ei dau semnalul de pornire. De obicei, pornesc simplu, fără strigăte de luptă și sunt primii care se aruncă împotriva obstacolului principal, fără șovăire, fără teamă, înfruntând focul și baionetele, iar toți ceilalți îi urmează aproape orbește, năvalnic, până la ultima baricadă, unde, de cele mai multe ori, își plătesc îndrăzneala cu viața. Nu cred că Petrov va sfârși cu bine; la un moment dat, se va termina cu el, și dacă mai supraviețuiește până azi, înseamnă că nu i s-a ivit încă prilejul. Deși, cine știe! Poate că va trăi până la adânci bătrânețe și va muri liniștit, după ce va fi rătăcit prin lume fără nici o noimă. Cred însă că M. avea dreptate spunând că acest Petrov era cel mai decis și temerar om din întreaga ocnă.

VIII
OAMENI TEMERARI. LUKA

A vorbi despre oamenii temerari nu e atât de simplu și de ușor. În temniță, ca și pretutindeni, de altfel, sunt foarte rari. Dacă îi judeci după înfățișare, par fioroși; unde mai pui că auzi atâtea pe socoteala lor, încât, fără să vrei, îți vine să-i ocolești. Un sentiment nelămurit mă îndemna chiar de la început să mă feresc de asemenea oameni. În cele din urmă însă, mi-am schimbat felul de a vedea, chiar când era vorba de ucigașii cei mai temuți. Unii, deși n-au ucis niciodată, sunt mai fioroși decât cei care au fost condamnați pentru cinci sau zece omoruri. Iar despre unele crime nici nu știi ce să crezi, atât de ciudate și de încâlcite par împrejurările în care au fost făptuite. Afirm acest lucru, deoarece de multe ori nelegiuirile săvârșite la

noi de oamenii din popor sunt urmarea unor pricini cu adevărat foarte ciudate. Se întâlnește, de pildă, și chiar destul de des, următorul tip de ucigaș: să zicem un țăran legat de pământ, un iobag de la curte, un târgoveț sau un soldat, în orice caz un om care, până la săvârșirea crimei, a fost cum nici că se poate mai liniștit și mai cuminte. Soarta lui e amară, dar o îndură fără să crâcnească. Deodată însă, ajunge parcă la capătul răbdării; nu mai e stăpân pe sine și implântă cuțitul în pieptul asupritorului și al vrăjmașului său. De aici însă începe ciudățenia: o vreme, își pierde orice măsură; și-a ucis mai întâi asupritorul, vrăjmașul; e o nelegiuire, dar o înțelegi, cauza e vizibilă; mai târziu, el nu-și mai omoară însă vrăjmașii, ci pe oricine, pe primul venit; omoară numai din plăcerea de a omorî, înjunghie pentru un cuvânt nesocotit, pentru o privire, pentru un moft, ori numai din trufie, ca să facă pe grozavul: „Păzea, piei din calea mea, nu vezi cine trece?!” și zici că-i cuprins de beție, de delir. O dată ce a depășit limita îngăduită, nu mai are nimic sfânt pe lume și se îmbată de propria-i ticăloșie; parcă o forță nevăzută îl mână să sară peste toate opreliștile și zăgazurile ridicate de legi și de autorități, pentru a se îmbăta cu cea mai neîngrădită și deșănțată libertate, a se îmbăta cu acea înfiorare de groază a inimii, pe care e de neconceput să n-o fi simțit față de el însuși. Și aceasta cu atât mai mult, cu cât știe că-l așteaptă o pedeapsă cumplită. E aidoma omului care se apleacă din înălțimea unui turn deasupra prăpastiei ce i se cască la picioare și care-l amețește în așa măsură, încât ar prefera să se arunce cu capul în jos cât mai repede, numai și numai ca să sfârșească odată.

Și toate acestea se pot întâmpla până și cu oamenii cei mai potoliți, mai puțin ieșiți din comun. Ba, unii dintre ei, cuprinși de acest delir sinistru, simt nevoia de a-și etala persoana, bravând și grozăvindu-se cu faptele lor nesăbuite. Cu cât mai șters și mai nevolnic era înainte, cu atât mai ispitit este să-și dea ifose și s-o facă pe grozavul

ca să bage spaima în alții. Spaima aceasta îl desfată; îl încântă chiar și dezgustul pe care îl provoacă, și de cele mai multe ori un asemenea „temerar” așteaptă să-i vină pedeapsa cât mai grabnic; arde de nerăbdare *să i se hotărască* odată soarta, fiindcă-i este peste putință să mai îndure povara acestei temerități în care s-a angajat. Lucru ciudat însă - această stare de spirit, acest joc ține până începe ispășirea pedepsei; o dată ajuns aici, dispare fără urmă; ai zice că e un fel de termen fatal, statornicit prin niște rânduieli prestabilite. Omul nostru se potolește dintr-o dată, devine iar mic și supus, o cârpă. În timp ce i se aplică pedeapsa cu bătaia, începe să se vaiete, să ceară iertare norodului. Când e adus în temniță, nici nu-ți vine a crede că o creatură atât de jalnică, atât de slabă, de nevolnică, a omorât la viața lui cinci-șase oameni!

De bună seamă că în temniță nu toți se potolesc cât ai bate din palme. Unii își mai păstrează încă ifosele, mai încearcă să braveze: „Sunt eu cum sunt, da șase suflete tot am trimis pe lumea cealaltă”. Sfârșește însă întotdeauna prin a se supune. Din când în când, o mai ia razna: îi face plăcere să-și amintească de vechea-i neînfrânare, de acel strașnic chef pe care și l-a îngăduit o singură dată în viață, pe vremea când era atât de temut; grozav îi place să găsească vreun nătăfleț în fața căruia să se fandosească, să-și dea aere, povestindu-i isprăvile din trecut și căutând să ascundă, bineînțeles, dorința ce-l stăpânește de a uimi pe cei din jur cu faima de care s-a bucurat cândva: „Ca să vedeți ce om am fost eu!”

Și cu ce subtilă iscusință, cu câtă prudență își maschează amorul propriu! Cu ce prefăcută și lenește nepăsare își povestește pățaniile! Din glasul lui, din cel mai mărunt cuvințel, răzbate o lăudăroșenie bine ticluită. Și te cuprinde mirarea: de unde-a învățat oare toate acestea?

Într-o seară nesfârșit de lungă și de tristă, din primele zile de osândă, pe când lâncezeam pe prici, mi-a fost dat să aud o asemenea poveste și, în naivitatea mea, l-am luat pe

povestitor drept un mare nelegiuit, un om grozav, cu o voință de fier; și asta pe vremea când numai că nu-mi băteam joc de Petrov. Povestitorul, Luka Kuzmici, îi făcuse *de petrecanie* unui maior, și nu dintr-o pricină anume, ci pentru că așa i se năzărise. Acest Luka Kuzmici era tânărul prizărit și firav, cu nasul ascuțit, din cazarma noastră, ucraineanul despre care am pomenit înainte. Era de fapt rus de obârșie, dar locul de baștină i-a fost undeva prin părțile de miazăzi și provenea din iobagii de la conac. Zăcea în firea lui un neastâmpăr țepos și provocator, vorba proverbului: „Mâța blândă zgârie rău". E uimitor cum deținuții simt instinctiv cât prețuiește fiecare om. Pe el nu prea îl aveau la inimă sau, cum se zice la ocnă, „nu prea-l înghițeau". Era din cale afară de înfumurat.

În seara aceea stătea tolănit pe laviță și cosea o cămașă. Asta-i era meseria, să coasă rufe. Alături de el ședea un flăcău înalt de statură și îndesat, pe nume Kobîlin, tare mărginit și greu de cap, în schimb, bun la suflet și săritor. Cum erau vecini de pat, Luka se ciorovăia deseori cu el și, în general, îl cam lua de sus, cu un aer zeflemitor și despotic, lucru pe care, în naivitatea lui, Kobîlin nu-l băga în seamă. În seara aceea, împletea la un ciorap de lână și-l asculta pe Luka cu o jumătate de ureche. Luka vorbea tare, răspicat. Ținea să-l audă toată lumea, deși se prefăcea că nu-i povestește decât lui Kobîlin.

— Vezi tu, frate, m-au luat de prin meleagurile mele, începu el tot împungând cu acul, și m-au trimis în orașul Ci-v - pentru vagabondaj, care va să zică.

— E mult de atunci? întrebă Kobîlin.

— Când s-o coace mazărea, se împlinește anul. Ei bine, de cum am ajuns la Ci-v, m-au băgat la răcoare. Și ce să vezi: în jurul meu stăteau vreo zece oameni, toți ucraineni de-ăia voinici, zdraveni, adevărați tauri. Da tare nevolnici: hrana era proastă, maiorul își făcea mendrele și hachițele cu ei, cum îi trăsnea dumnealui, iar ei - nimic. Trecu o zi, trecură două, atât cât să bag eu în seamă că flăcăii mei mi-

s fricoși. „Vă temeți de un nătărău ca ăsta”, îi zădărăsc eu. „Du-te tu de-i cere socoteală, dacă-ți dă mâna!” mă luară ei peste picior. N-am mai crâcnit... Era acolo o matahală de ucrainean să te prăpădești de râs, adăugă povestitorul lăsându-l baltă pe Kobîlin și adresându-se celorlalți. Povestea cum îl judecaseră la tribunal, ce spusese judecătorilor, și se tânguia de mai mare jalea: „Am copii, am nevastă!” Era o namilă de om cu părul încărunțit. „Eu, zice, îi tot dădeam înainte: nu, nu și nu! Iar el, blestematul, tot mâzgălea și mâzgălea ceva pe hârtie. Apăi, ce-mi zic, lua-te-ar dracu, să crăpi odată, s-ajung să-ți văd leșul! Iar el tot mâzgălea înainte, când deodată deschide pliscul!...” Ia, dă-mi altă ață, Vasea, că asta-i putredă.

— Ia-o pe-asta, e din târg, răspunse Vasea, dându-i altă ață.

— A noastră de la atelier e mai bună. Deunăzi l-am trimis pe Nevalid să-mi caute, și nu știu de la ce otravă de muiere a cumpărat-o, că nu-i bună de nimic! făcu Luka, ridicând acul în dreptul luminii ca să vâre ața.

— De la cumătră-sa, vezi bine.

— Aha, de la cumătră-sa!

— Da cu maiorul cum a rămas? făcu Kobîlin, care fusese uitat cu desăvârșire.

Luka atâta aștepta. Nu-și urmă, totuși, povestea numaidecât, de parcă nici n-auzise întrebarea lui Kobîlin. Potrivi agale firul de ață, apoi, tot așa, agale, își ghemui picioarele sub el și abia după aceea începu:

— Până la urmă, i-am înșurubat atât de strașnic pe bieții ucraineni, că a doua zi ce să vezi? Au cerut să vină maiorul. În dimineața aceea împrumutasem un șiș de la vecinul meu și-l dosisem bine, căci cine știe ce-avea să se mai întâmple. Maiorul era foc și pară. Cum îl văd că vine, le zic: „Hai, mocofanilor, curaj, nu vă lăsați!” Pe dracu! Li se muiaseră picioarele de frică și tremurau ca varga! Maiorul dă buzna, beat criță. „Ce-i cu voi? Cine a-ndrăznit? Aici eu sunt țar și Dumnezeu!” Numai ce-l auzii spunând că

el e țar și Dumnezeu, că și pășii înainte cu cuțitul ascuns în mâneca hainei.

„Blagorodnicia voastră, zic eu pe când mă apropiam din ce în ce, asta nu se poate, blagorodnicia voastră, să fii țarul și Dumnezeul nostru.”

„Aha, va să zică tu-mi ești ăla, strigă maiorul, tu ești căpetenia răsculaților?”

„Nu, fac eu (și mă tot apropiam de el), nu, blagorodnicia voastră, după cum știe fiecare și după cum știe și domnia-ta, Dumnezeul nostru cel atotputernic și atoatevăzător este unul singur în ceruri, zic eu. Și țarul nostru e tot unul singur, pus peste noi toți din voia Celui de sus. El e monarhul nostru, blagorodnicia voastră, iar domnia-ta ești deocamdată numai maior și ai ajuns comandant prin bunăvoința țarului și mulțumită vredniciei dumitale.”

„Cum? Cum? Cum??”... horcăia maiorul, nevenindu-i să-și creadă urechilor.

„Uite așa”, zic eu; și unde nu mă năpustesc asupră-i și-i înfig cuțitul drept în pântec, până-n plăsele. Strașnică lovitură! Pe dată s-a și rostogolit pe jos, zvârlind din picioare. Am aruncat cuțitul cât colo.

„Haide, mocofanilor, zic, ridicați-l acum de pe dușumea!” Aici mă simt dator să dau o lămurire. Asemenea expresii ca „sunt țar și Dumnezeu”, precum și altele de felul acesta se întrebuințau din păcate foarte des pe vremuri de către unii comandanți. Trebuie să recunosc însă că numărul acestora s-a micșorat și se prea poate ca asemenea comandanți să fi dispărut cu desăvârșire. Mai trebuie să adaug că cei ce abuzează de asemenea expresii sunt mai ales comandanții proveniți din gradele inferioare. Titlul de ofițer îi zăpăcește. După ani de trudă cu ranița în spate, se pomenesc deodată ofițeri, comandanți de unități, într-un cuvânt, oameni cu situație înaltă, ceea ce, din lipsă de obișnuință și în beția celei dintâi înaintări, îi face să-și piardă capul, înțelegând într-un mod exagerat puterea și importanța persoanei lor, bineînțeles față de gradele

subordonate. În fața superiorilor, în schimb, sunt de o slugărnicie cu totul nelalocul ei, ba chiar de-a dreptul dezgustătoare. Cei mai ticăloși dintre ei se grăbesc să-și prevină șefii că le-au fost cândva subalterni și cu toate că acum au ajuns ofițeri „își cunosc lungul nasului”. Față de cei mai mici se poartă însă ca niște stăpâni cu puteri nelimitate. Astăzi nu cred să se mai găsească vreunul care să țipe: „Sunt țar și Dumnezeu!” Cu toate acestea - trebuie s-o spunem - nimic nu-i îndârjește mai rău pe deținuți, și, în general, gradele inferioare, decât asemenea ieșiri ale celor puși să-i comande. Cinismul omului îmbătat de puterea cu care este învestit, folosirea abuzivă a acesteia la adăpostul unei impunități ce și-o arogă nejustificat, stârnesc ură în sufletul celui mai supus dintre oameni, scoțându-l din fire până și pe cel mai răbdător. Din fericire, toate acestea se petreceau odinioară, în vremuri demult apuse; dar și atunci autoritatea superioară pedepsea cu asprime pe cei vinovați de asemenea abuzuri. În această privință cunosc pilde nenumărate.

De altfel, o atitudine arogantă și disprețuitoare, ca și indiferența plină de sfidare, în general, nu poate să nu-i îndârjească pe cei aflați într-o situație inferioară. Cei ce se amăgesc cu gândul că deținutul se mulțumește cu o hrană bună și o întreținere conformă prevederilor regulamentului, se înșală amarnic. Oricât de decăzut ar fi, omul pretinde - măcar în mod inconștient, instinctiv - să-i fie respectată demnitatea lui de om. Condamnatul știe foarte bine că trebuie să-și ispășească pedeapsa, că este un proscris și, în consecință, își cunoaște locul față de reprezentanții autorității; în schimb, nici un fel de stigmate, nici un fel de lanțuri sau cătușe nu-l vor face să uite că înainte de toate e om. Și dat fiind că este cu adevărat om, trebuie tratat omenește. O, Doamne! Ce nu poți obține printr-o purtare *umană*! Până și nevrednicului care a pierdut demult harul divin îi poți reda simțământul de om. Tocmai față de asemenea „năpăstuiți” se cere

înțelegere și omenie. E singura lor mângâiere, singura portiță de salvare. Am avut prilejul să întâlnesc asemenea comandanți cu sufletul bun și generos și am putut constata ce înrâurire binefăcătoare aveau asupra bieților umiliți. Nu rosteau decât câteva cuvinte, dar blândețea din glas îi înălța sufletește. Se bucurau ca niște copii și, aidoma copiilor, sufletul li se umplea de dragoste curată. Trebuie precizat un lucru însă, nu mai puțin ciudat: nu le place ca șefii să fie prea familiari și *prea* buni cu ei. Ei ar dori să poarte respect șefilor și se simt oarecum împiedicați s-o facă. Deținuților le place, bunăoară, ca șeful lor să aibă cât mai multe decorații, să fie impozant, să se bucure de protecția unui superior de vază, să fie și sever, și grav, și drept, și, în orice împrejurări, să-și păstreze demnitatea. Întemnițații preferă, respectă mai mult și chiar țin la asemenea șef! Și-a păstrat, va să zică, și demnitatea lui de șef, și nici pe ei nu i-a umilit; înseamnă că totul a decurs cum se cuvine și frumos.

……

— Te-or fi aiurit în bătaie pentru isprava asta! observă liniștit Kobîlin.

— De! M-au bătut, într-adevăr, până m-au lăsat lat. Alei, ia, dă-mi foarfecele! Da ce, fraților, în astă seară nu se face maidan?

— Suntem lefteri după cheful de deunăzi, lămuri Vasea. Dacă nu ne dădeam bănișorii pe rachiu, poate că se făcea.

— Dacă!... La Moscova pentru un „dacă” îți dă o sută de ruble, zise Luka.

— Dar ție cât ți-au dat, Luka, pentru isprava ta? făcu iarăși Kobîlin.

— Mi-au dat o sută și cinci bețe, drăguțule. Zău, fraților, ce să vă spun, mult n-a lipsit și m-ar fi trimis pe lumea ailaltă, urmă Luka, lăsându-l din nou în părăsire pe Kobîlin și adresându-se celorlalți. Când mi-a sosit sorocul să primesc cele o sută și cinci lovituri, m-au dus cu tot alaiul. Până atunci nu gustasem încă din bătaie. Lumea dăduse

buzna. Se strânsese tot orașul să vadă cum o să fie pedepsit tâlharul, ucigașul, care va să zică. N-am cuvinte să spun cât îi de proastă lumea. Timoșka, gâdele, mă dezbrăcă, mă întinse cu fața în jos, apoi strigă: „Ține-te bine, că te ard!” Aștept să văd ce-o să fie! Când mi-a ars una, mi s-a făcut a țipa, deschid eu gura, dau să țip, da degeaba, nu iese nimic. Îmi pierise, care va să zică, piuitul. Când mi-a ars a doua, poate nici n-o să credeți, da n-am apucat s-aud cum numără „doi”. Când mi-am venit în simțiri, aud că numără șaptesprezece. M-au ridicat după aceea, fraților, de vreo patru ori de pe scândură, ca să-mi trag sufletul câte o jumătate de ceas, și m-au stropit cu apă. Mă uitam la toți cu ochii holbați și-mi ziceam: „Aici îmi las ciolanele!”

— Și nu ți le-ai lăsat? întrebă naiv Kobîlin.

Luka îl măsură cu o privire plină de dispreț; ceilalți pufniră în râs.

— Mare dobitoc!

— E cam șubred la tavan, zise Luka, cu un fel de părere de rău că s-a putut înjosi acceptând să stea de vorbă cu un asemenea neisprăvit.

— Slab de minte, întări la rându-i Vasea.

Cu toate că Luka omorâse șase oameni, nimeni din temniță nu i-a știut vreodată de frică, deși jinduia poate din tot sufletul să treacă drept un om fioros...

IX
ISAI FOMICI. BAIA. POVESTEA LUI BAKLUȘIN

Se apropia Crăciunul. Ocnașii îl așteptau cu un aer aproape solemn și numai privindu-i, mă pomenii și eu

așteptându-mă la ceva neobișnuit. Cu patru zile înainte de sărbători ne-au dus la baie. Pe vremea când am fost la ocnă, mai ales în primii ani, deținuții erau rareori duși la baie. Toți se pregăteau plini de voie bună pentru acest eveniment; trebuia să pornim după-amiază, scăpând astfel de o jumătate de zi de lucru. Cu acest prilej, cel mai fericit și mai plin de însuflețire din toată cazarma noastră era Isai Fomici Bumștein, evreul despre care am mai pomenit în cuprinsul acestei povestiri. Îi plăcea să facă baie de aburi până amețea, până cădea aproape în nesimțire: de câte ori răscolesc prin noianul amintirilor de demult, îmi vine în minte baia de la ocnă (vrednică a nu fi nicicând dată uitării!) și cel dintâi chip ce-mi răsare în față e al fericitului și neuitatului Isai Fomici, fratele meu de suferință. Doamne, ce hazliu, ce caraghios mai era și omul ăsta! L-am mai zugrăvit eu în câteva cuvinte: un omuleț ca la vreo cincizeci de ani, cu fața zbârcită ca o smochină, pe care fierul roșu își lăsase înfiorătoarele lui stigmate, cu trup firav, alb și pipernicit, numai piele și oase. Chipul lui radia o bucurie nesfârșită, un fel de beatitudine. S-ar fi zis că nu-i părea câtuși de puțin rău că fusese osândit la muncă silnică. Cum era giuvaergiu de meserie și altul nu exista în localitate, avea totdeauna de lucru pe la oamenii înstăriți sau la funcționărimea sus-pusă. De bine, de rău, munca tot îi era răsplătită și nu numai că nu ducea lipsă de nimic, ci s-ar putea spune că trăia în *belșug*, însă banii nu-i cheltuia, ci-i aduna, ba îi mai și împrumuta cu camătă pe toți ocnașii. Avea un samovar, o saltea bună, cești, un tacâm complet de masă. Evreii din oraș îl ajutau și-l protejau cu orice prilej.

În fiecare sâmbătă se ducea sub pază la sinagogă (lucru îngăduit de regulament); într-un cuvânt, trăia ca în sânul lui Avram, ceea ce nu-l împiedica să aștepte cu nerăbdare să-și sfârșească pedeapsa - doisprezece ani de muncă silnică - ca „să se însoare”. Era în el un amestec aproape comic de naivitate dusă până la prostie, de îndrăzneală și

viclenie, de sinceritate și sfială, de lăudăroșenie și insolență totodată. Îmi părea ciudat însă că ocnașii nu-și băteau niciodată joc de el, ci făceau doar haz pe seama lui, ca să-și mai înece amarul. Isai Fomici era într-adevăr un veșnic prilej de petrecere și de haz pentru toată lumea: „N-avem decât un Isai Fomici, nu cumva să vă atingeți de el”, ziceau ocnașii, și tocmai fiindcă și el își dădea seama ce însemna pentru ei, nu-și mai încăpea în piele de mândrie, spre marea veselie a celorlalți. Când l-au adus în temniță (aceasta s-a întâmplat înainte de venirea mea, dar mi s-a povestit totul), a avut loc o scenă nemaipomenit de nostimă.

Într-o seară, după lucru, se răspândi zvonul că a sosit în temniță un evreu pe care îl rad la corpul de gardă și că are să fie adus numaidecât în cazarmă. Cum nu se afla încă nici un evreu printre ocnași, toți îl așteptau cu nerăbdare și, de cum se ivi în prag, făcură cerc în jurul lui. Subofițerul de serviciu îl întovărăși și-i arătă locul unde avea să doarmă. Isai Fomici avea cu el un sac plin de lucruri aduse de acasă, în afară de rufăria dată de administrație. Își puse sacul alături, se așeză pe patul de scânduri, își ghemui picioarele sub el și multă vreme nu îndrăzni să-și ridice ochii. Cei din jur chicoteau pe-nfundate, făcând tot felul de glume pe socoteala noului venit. Deodată, un tânăr deținut își făcu loc cu coatele prin mulțime și se apropie de el, ținând în mână o pereche de pantaloni vechi de vară, murdari și numai zdrențe, și niște obiele tot atât de rupte. Se așeză alături de Isai Fomici și-l bătu pe umăr:

— Ei, prietene, s-au împlinit șase ani de când tot te aștept. Ia zi, ce-mi dai pe marfa asta?

Și-i vârî zdrențele sub nas.

Isai Fomici, care la început se arătase atât de sfios, încât nu îndrăznise să ridice măcar ochii asupra mulțimii de oameni batjocoritori, cu fețele schimonosite și înfiorătoare, ce făcuse roată în juru-i, și nu izbutise de spaimă să

rostească până atunci o vorbă, de cum zări lucrurile ce i se ofereau în gaj, tresări și începu să le pipăie cu multă atenție, apropiindu-le de lumină. Toți așteptau nerăbdători să audă ce are să spună.

— Ce zici, dai pe ele o rublă de argint? Merită, zău! urmă flăcăul, făcându-i cu ochiul lui Isai Fomici.

— O rublă de argint, nu. Da șapte copeici, fie.

Erau primele cuvinte pe care Isai Fomici le rostea în temniță și ocnașii izbucniră în hohote de râs.

— Șapte, zici? Treacă de la mine! Dă-le-ncoa! Ai avut noroc, zău așa! Da bagă de seamă, să-mi păzești lucrurile, că răspunzi cu capul pentru ele. Ne-am înțeles?

— Și cu trei dobândă, înseamnă că ai să-mi dai înapoi zece copeici, încheie evreul cu tremur în glas și, în timp ce-și vâra mâna în buzunar, ca să scoată cele șapte copeici, îi privi cu teamă și neîncredere pe cei din jur.

Oricât de mare i-ar fi fost frica, afacerea nu trebuia scăpată din mână.

— Cum adică, trei copeici... pe an?

— Nu, nu pe an... pe lună.

— Da hapsân mai ești, zău așa! Și cum îți zice pe nume, zgârie-brânză?

— Isai Fomiț, răspunse celălalt, peltic.

— Ehei, Isai Fomici, o să ajungi departe! Și acum, rămâi cu bine.

Isai Fomici mai cercetă o dată zdreanța pentru care împrumutase șapte copeici, o păturи și o vârî cu grijă în sac. Ocnașii se prăpădeau de râs.

De altfel, toți din temniță îl iubeau și, cu toate că nu era unul care să nu fi împrumutat bani de la el, nimeni nu-l jignea și nu-i făcea nici un neajuns. Cât despre el, era bun ca pâinea caldă și blând ca un pui de găină; dacă-și mai lua uneori nasul la purtare, profitând de faptul că ceilalți erau binevoitori față de el, o făcea cu atâta nevinovăție și haz, încât nimeni nu i-o lua în nume de rău.

Luka îl cam lua uneori peste picior pe Isai Fomici, dar o făcea fără răutate, mai mult în glumă, așa cum te-ai amuza cu un cățeluș, cu un papagal ori cu vreo dihanie dresată. Isai Fomici știa acest lucru și nu se supăra câtuși de puțin, întorcându-i întotdeauna vorba cu multă istețime.

— Bagă de seamă, să nu-ți dau una de ai să mă ții minte toată viața!

— Dacă tu-mi dai una, eu am să-ți dau zece, răspundea bățos, făcându-și curaj, Isai Fomici.

— Râiosule!

— Și ce dacă-s râios, ce-ți pasă!

— Nespălatule!

— Las să fiu nespălat; nespălat, dar bogat! Bine că am gologani.

— L-ai vândut pe Cristos.

— Mă rog, dacă spui matale.

— Așa! Foarte bine, Isai Fomici, bravo! Ia lăsați omul în pace! Nu-l avem decât pe el, strigau ocnașii tăvălindu-se de râs.

— Ei, ascultă, au să te mâie în Siberia cu cnutul.

— Da parcă acum unde mă aflu?

— Au să te trimită și mai departe.

— Nu e și acolo un Dumnezeu?

— Și dacă e, ce?

— Atunci, nu-i totuna? Dacă-i Dumnezeu și sunt parale - e bine peste tot.

— Grozav mai e și Isai Fomici ăsta! Nu se dă bătut cu una, cu două! strigau ocnașii din toate părțile.

Deși își dădea seama că-și bat joc de el, Isai Fomici nu-și pierdea cumpătul și se ținea tare; în general, laudele celor din jur îl bucurau nespus și cu glas surprinzător de subțire începea să cânte, de răsuna întreaga cazarmă, pe o melodie anostă și caraghioasă, un cântec fără cuvinte - la, la, la, la, la! - singurul, de altfel, pe care l-a cântat tot timpul cât a stat în temniță. Mai târziu, după ce m-a cunoscut mai îndeaproape, a căutat să mă convingă, sub

jurământ, că e același cântec, aceeași melodie pe care au cântat-o cândva cei șase sute de mii de evrei, de la mic la mare, în timp ce traversau Marea Roșie, și că i s-a poruncit fiecărui evreu s-o cânte în clipe de triumf, de victorie asupra vrăjmașului.

Vineri seară, în fiecare ajun de sâmbătă, ocnașii din alte cazărmi veneau la noi ca să-l vadă pe Isai Fomici cum își întâmpină sărbătoarea. Era de o vanitate și de o lăudăroșenie atât de nevinovată, încât până și această curiozitate a tuturor îi făcea plăcere. Își aranja cu meticulozitate și cu o gravitate căutată măsuța lui minusculă așezată într-un colț, deschidea cartea, aprindea două lumânări și, bolborosind niște cuvinte tainice, se acoperea cu un fel de învelitoare de lână vărgată, pe care o păstra cu o grijă deosebită în fundul cufărului. Își lega la mâini niște curele, iar pe cap, în dreptul frunții, prindea cu o fâșie de pânză o cutioară de lemn, încât părea un corn caraghios crescut în frunte, și își începea rugăciunea. Citea cu glas tânguios, țipa, scuipa, se rotea pe loc în stânga și-n dreapta, făcea gesturi vehemente și comice. De fapt, ritualul rugăciunii, în care nimic n-ar fi trebuit să fie ciudat sau hazliu, devenea caraghios numai prin felul cum îl etala Isai Fomici și prin aerele pe care și le dădea în fața noastră. Ba își punea brusc mâinile în cap și începea să citească printre hohote de plâns; plânsul se întețea din ce în ce, pentru ca, în cele din urmă, ajuns la capătul puterilor, el să-și plece cu un urlet peste carte capul încununat cu filacteră[18]; ba izbucnea în toiul bocetelor deznădăjduite în adevărate hohote de râs, pornind apoi o litanie cu glasul solemn, înduioșat și apoi sugrumat, ca și cum ar fi fost copleșit de o mare fericire. „Ia te uită ce se mai răscolește!”, ziceau ocnașii. L-am întrebat într-o zi pe Isai Fomici ce însemnau aceste bocete și de ce trece brusc de la deznădejde la bucurie și fericire. Lui Isai Fomici îi

[18] Talisman purtat de vechii evrei, constând dintr-un pergament pe care erau scrise versetele din „*Tora*”.

plăceau întrebările acestea, mai ales când i le puneam eu. Îmi explică numaidecât că plânsul și bocetele i le smulgea gândul la pierderea Ierusalimului și că legea poruncește să plângi cât mai tare și să te bați cu pumnii în piept. Dar în mijlocul celei mai deznădăjduite dureri, el, Isai Fomici, „*trebuia*" să-și aducă „*dintr-o dată*" aminte (acest „*dintr-o dată*" e tot o poruncă a legii) că prorocii au făgăduit evreilor întoarcerea la Ierusalim, și atunci el trebuia să-și arate întreaga bucurie, să cânte, să râdă și să se roage cu glasul înecat de emoție, cu chipul iluminat de cea mai nobilă fericire. Trecerea aceasta *dintr-o dată* de la o stare la alta și mai ales obligația necondiționată de a o săvârși îi plăceau cel mai mult. Isai Fomici vedea în aceasta o figură ingenioasă și-mi explică cu o bucurie ce-i scânteia în priviri tâlcul și rostul complicatului rit.

Într-o seară, pe când se ruga cu multă însuflețire, se întâmplă să intre maiorul, urmat de ofițerul comandant al corpului de gardă și de câțiva soldați. Toți deținuții încremeniseră în poziție de drepți lângă prici, numai Isai Fomici își continua strigătele și gesturile. Știa că are voie să se roage în legea lui, că nimeni n-avea dreptul să-l oprească și că strigând chiar și față de maior, nici o primejdie nu-l amenința. Dar ceea ce-l încânta peste măsură era dreptul ce-l avea de a se da astfel în spectacol în fața șefului și de a face pe grozavul față de noi. Maiorul se opri la un pas de el; Isai Fomici întoarse spatele măsuței și, drept sub nasul maiorului, începu să rostească cuvintele sacre ale solemnei profeții, agitându-și teribil brațele. Deoarece, potrivit ritualului, fața trebuia să-i exprime cea mai deplină fericire și simțăminte nobile, el se conformă imediat, îngustându-și într-un fel cu totul deosebit ochii, râzând și dând din cap înspre maior. La început, acesta rămase foarte mirat, pe urmă pufni în râs și, făcându-l pe față nerod, plecă, în timp ce Isai Fomici își întețea strigătele. Un ceas mai târziu, la masă, îl întrebai ce-ar fi făcut dacă, în prostia lui, maiorul s-ar fi înfuriat pe el.

— Care maior?

— Cum, care maior? Ce, nu l-ai văzut pe maior?

— Nu.

— S-a oprit la un pas de dumneata și te-a privit drept în ochi.

Isai Fomici se apucă însă să mă asigure cu toată seriozitatea că nu văzuse nici un maior, că în clipa când își face rugăciunea, el cade într-un fel de extaz, încât nici nu vede, nici nu aude ce se petrece în juru-i.

Îl văd parcă aievea pe Isai Fomici cum a doua zi, sâmbătă, rătăcea prin toată temnița, fără să facă nimic, așa cum îi poruncea legea sfântă. Ce întâmplări ciudate îmi povestea atunci, după ce se întorcea de la casa lui de rugăciuni; câte știri și zvonuri din Petersburg n-aducea el, asigurându-mă că le-a aflat de la evreii lui din oraș, care, la rândul lor, le dețineau direct de la sursă.

Dar, destul cât am vorbit despre Isai Fomici.

În tot orașul nu existau decât două băi publice. Cea dintâi, ținută de un evreu și destinată persoanelor de vază și cu dare de mână, era împărțită în cabine ce costau o jumătate de rublă. Cealaltă, veche, murdară, neîncăpătoare, era pentru toata lumea; acolo ne-a dus și pe noi. Era un soare cu dinți; deținuții se bucurau că vor fi scoși din cazarmă și duși prin oraș. Glumele și hohotele de râs nu mai conteniră tot drumul. Ne escorta un pluton întreg de soldați cu puștile încărcate, stârnind senzație prin tot orașul. O dată ajunși la baie, fiindcă n-am fi încăput toți deodată, am fost împărțiți în două grupuri; unul aștepta în tindă, pe când celălalt se spăla. Baia era însă atât de strâmtă, încât era de mirare cum puteau încăpea în ea și atâția. Petrov se ținu tot timpul pe lângă mine; căuta să mă ajute, cu toate că nu-l rugasem de fel. O dată cu el se oferi să mă ajute și un alt deținut de la secția specială. Îl chema Baklușin. Mi-aduc aminte de acest ocnaș, pe care ceilalți îl porecliseră „pionierul”, ca de unul dintre cei mai simpatici și veseli deținuți; și într-adevăr așa

era. Ne împrietenisem oarecum. Petrov mă ajută la dezbrăcat, pentru că, nefiind obișnuit încă, îmi trebuia mult timp pentru asta, iar în sală era aproape tot atât de frig ca afară. Deținutul novice se descurcă cu greu singur la dezbrăcat, dacă n-a prins încă șiretlicul operației, căci treaba asta cere multă îndemânare, e o adevărată artă. Mai întâi trebuie să știe cum să-și desfacă repede apărătoarele de sub lanțuri. Aceste apărătoare sunt niște fâșii de piele, lungi de vreo cincisprezece centimetri, și se leagă peste nădragi în locul unde glezna e cuprinsă de belciugul lanțurilor. O pereche de apărătoare costă șaizeci de copeici, și totuși, orice ocnaș face tot ce-i stă în putință ca să și le procure, deoarece fără ele n-ar putea umbla. Inelul nu e tocmai pe măsura gleznei, ci mai larg, cam cu un deget: în timpul mersului, fierul lovește și roade carnea atât de tare, încât, într-o singură zi, deținutul s-ar alege cu răni la picioare. Dar apărătoarele încă nu-i mare lucru să le scoți: mai anevoios e cu nădragii: ca să-i scoți de sub lanțuri, trebuie să recurgi la o adevărată stratagemă. După ce ai dat jos, să zicem, cracul stâng, trebuie să-l strecori între inel și picior; după ce ți-ai eliberat astfel piciorul, cracul e trecut îndărăt pe sub același inel și apoi pe sub inelul celuilalt picior, și în cele din urmă tras încă o dată înapoi. Aceeași poveste se repetă și când îmbraci rufăria curată. Unui novice îi vine greu să priceapă totul dintr-o dată. Prima oară operația aceasta complicată mi-a fost arătată la Tobolsk de deținutul Korenev, un vechi șef de bandă, care făcuse până atunci cinci ani prins în lanț. Cu timpul, ocnașii se deprind și se dezbracă fără prea mare bătaie de cap. Dădui câteva copeici lui Petrov să cumpere săpun și burete, cu care să-mi frec trupul. E drept că fiecare ocnaș căpăta o bucată de săpun, dar nu era mai mare decât un ban de aramă de două copeici și nici mai gros decât o feliuță de brânză ce se dă la gustare seara în casele oamenilor de „stare mijlocie”. Săpunul se vindea chiar acolo, la intrare, în tinda băii, împreună cu *sbiten*[xlii]-

ul, pâinea albă și apa clocotită. Potrivit înțelegerii dintre proprietarul băii și administrația temniței, ocnașul nu avea dreptul decât la un singur ciubăraș de apă fierbinte. Cei care voiau să se spele cu mai multă apă, puteau să cumpere cu două copeici ciubărașul, pe care proprietarul i-l da printr-o ferestruică amenajată în peretele dinspre tindă. După ce mă dezbrăcă, văzând că îmi vine greu să merg cu lanțurile în picioarele goale, Petrov mă luă de braț. „Trage-le în sus, pe pulpă, îmi zise el, ținându-mă de subsuori ca o dădacă. Ia seama aici, până trecem pragul". Îmi era rușine și aș fi vrut să-l încredințez că pot să merg și singur, dar tot nu m-ar fi crezut. Se purta cu mine de parcă aș fi fost un copil neajutorat pe care toți trebuie să-l aibă în grijă. Comportarea lui Petrov nu era câtuși de puțin slugarnică, mai ales slugarnică nu era. Dacă l-aș fi umilit cumva, ar fi știut, desigur, să-mi răspundă cum s-ar fi cuvenit. Nu-i făgăduisem niciodată bani pentru serviciile sale și nici el nu-mi ceruse nimic. Atunci, de ce oare mă ajuta și-mi purta de grijă?

Când se deschide ușa și intrarăm în baia propriu-zisă, avui impresia că am nimerit în iad. Închipuiți-vă o încăpere lungă de doisprezece pași și tot atât de largă, în care sunt înghesuiți cam o sută de oameni deodată sau cel puțin optzeci, căci eram cu toții aproape două sute și ne îmbăiaseră numai în două serii. Aburii amestecați cu fum ne orbeau: murdăria și înghesuiala erau atât de mari, că nu mai știam unde să punem piciorul. Mă dădui înapoi îngrozit, cu gândul să mă las păgubaș, dar Petrov îmi dădu ghes și pătrunserăm înăuntru. Cu mare greutate am răzbit până la băncile de scânduri, strecurându-ne printre oamenii așezați pe jos, rugându-i să se ferească până trecem mai departe. Dar toate băncile erau înțesate. Petrov mă povățui să-mi cumpăr un loc și începu numaidecât tocmeala cu un ocnaș care se așezase lângă fereastră. Pentru o copeică, acesta se învoi să-mi cedeze locul și după ce își primi de la Petrov banul, pe care acesta,

prevăzător, îl pregătise dinainte, se vârî sub bancă, chiar sub locul meu, în întuneric; răzbătea de acolo un miros greu de mucegai, iar pe podea se formase un strat de noroi lipicios, gros de un deget. Dar și locurile de sub bănci erau înțesate de oameni.

În toată încăperea, chiar și pe jos, nu mai era loc, nici cât un lat de palmă, care să nu fi fost ocupat de oameni ce se spălau cu apă din ciubărașe. Cei ce stăteau în picioare se spălau ținând ciubărașul într-o mână; apa murdară se scurgea de pe trupuri și cădea peste capetele rase ale celor ghemuiți sub ei. Pe lavițe și pe treptele care duceau la ele se înghesuiau alții, puzderia de oameni care se spălau chirciți, ghemuiți, lipiți unul de altul. De fapt, spălatul lor se reducea la o operație foarte simplă. Oamenii din popor nu prea au obiceiul să se spele cu apă și săpun; le place să stea în aburii fierbinți și apoi își toarnă pe cap și pe corp apă rece: asta-i toată baia lor. Pe lavițe vedeai ridicându-se și coborând vreo cincizeci de măturici; după ce se expuneau la abur fierbinte, se loveau cu ele, până amețeau. Aburii se îngroșau mereu și aerul devenea tot mai încins, încât, la un moment dat, avui senzația că mă aflu în dogoarea unui cuptor. Gloata aceasta striga, zbiera, șuiera și hohotea în zornăitul aprig a o sută de lanțuri în continuă frământare...

Cei ce voiau să treacă dintr-un loc într-altul își încurcau lanțurile cu ale celorlalți, le izbeau de capetele celor ghemuiți mai jos, cădeau și înjurau, târând în cădere și pe cei cu lanțurile prinse de ale lor. Șiroaie murdare se scurgeau de pretutindeni. Toți păreau cuprinși de neastâmpărul unei voioșii febrile, agitate; țipetele se amestecau cu plescăitul apei și cu fâșâitul aburilor. În dreptul ferestrei prin care se primea apa era o larmă și o învălmășeală de nedescris. Apa fierbinte din ciubărașele celor ce se întorceau la locurile lor se revărsa peste capetele celor ce ședeau pe podele. Din când în când, prin ferestruică sau prin deschizătura ușii apărea fața

mustăcioasă a soldatului cu arma în mână, veghind să nu se întâmple vreo neorânduială. Capetele rase ale ocnașilor și trupurile lor înroșite de aburi păreau și mai hâde. Pe spinările parcă însângerate se zăreau cicatricile mai vechi sau mai noi ale loviturilor de vargă sau de băț, care acum păreau proaspete. Înfiorătoare cicatrici! Numai privindu-le, simțeam cum mă trec fiori. Un nou val de aburi fierbinți înecă încăperea într-un nor des, dogoritor, stârnind o nouă explozie de strigăte și hohote asurzitoare. Prin ceața deasă, ochiul întrezărea o forfotă de spinări schilodite, de capete rase, de picioare și brațe închircite, iar ca o încununare a acestei priveliști de iad răsună chiotul nebun al lui Isai Fomici, care, cocoțat pe lavița cea mai de sus, se șfichiuia cu măturicea până îi venea amețeală și zbiera cât îl ținea gura, ca un apucat, de parcă nu s-ar mai fi putut sătura de aburi. Tocmise, pentru o copeică, pe cineva să-l șfichiuiască; dar acesta, răzbit, aruncă cât colo maldărul de rămurele și dădu fuga jos să se răcorească cu apă rece. Isai Fomici nu se lăsă cu una, cu două: chemă pe un altul și apoi pe un altul; în împrejurările acestea, banul nu conta, așa încât schimbă până la cinci oameni. „Strașnic mai ține la abur Isai Fomici. Să-ți fie de bine, Isai Fomici!” îi strigau cei de jos. În clipa aceea el simțea că le e superior, că i-a întrecut pe toți; cuprins de o bucurie frenetică, își relua triumfător cântecul: la, la, la, la, la, acoperind cu glasu-i țipător larma din baie. Atunci mi-a trecut prin minte că dacă ne va fi sortit cumva să nimerim vreodată cu toții în iad, era de ajuns să ne privim acum în baie, ca să știm cum aveam să arătăm acolo. Nu mă putui opri să nu-mi împărtășesc impresia lui Petrov, care își roti privirea jur-împrejur și nu-mi răspunse nimic.

Am vrut să-i închiriez un loc alături, dar el se ghemui la picioarele mele, încredințându-mă că se simte foarte bine și acolo. În acest timp, Baklușin ne cumpăra apă caldă și o aducea de câte ori aveam nevoie. Petrov îmi aduse la cunoștință că are de gând să mă săpunească din cap până-

n picioare și să mă spele „ca să fiți curățel lună”, și mă îndemnă să trec sus la abur tare și să mă las opărit puțin cu măturicea din rămurele de stejar. Îmi lipsi însă curajul, așa că mă lăsai numai spălat bine, cu apă și săpun, pe tot trupul. „Acum să vă spăl *picioruș*ele,” făcu el ca încheiere. Voiam să-i răspund că mă puteam spăla și singur, dar, ca să nu-l apăr, mă lăsai în voia lui. Diminutivul *picioruș*e, pe care-l întrebuința, nu ascundea în el nimic slugarnic; Petrov nu putea să zică altfel, fiindcă, în mentalitatea lui, ceilalți oameni aveau picioare, pe când eu aveam, încă, doar „picioruș*e*”.

După ce mă îmbăie cu aceiași ceremonial, adică ținându-mă de subsuori și ferindu-mă la orice pas, de parcă aș fi fost de porțelan, mă duse în odaia de alături; mă ajută să mă îmbrac și când văzu că nu mai am nevoie de nici un ajutor, fugi înapoi la baie, ca să se spele și el, la rândul lui.

După ce ne-am întors la cazarmă, i-am oferit un pahar de ceai. Nu mă refuză; îl sorbi în liniște și-mi mulțumi. Mă gândii că ar fi nimerit să-i fac cinste cu o cinzeacă de rachiu. Se afla la îndemână chiar în cazarmă. Petrov se bucură grozav, dădu de dușcă băutura, își drese glasul și îmi declară că acum se simte nespus de înviorat; apoi se îndreptă grăbit spre bucătărie, de parcă fără prezența lui acolo treaba nu se putea urni din loc.

Locul îi fu luat de un altul, dornic să stea de vorbă cu mine; era Baklușin, „pionierul”, pe care îl invitasem încă de la baie să bea cu mine un pahar de ceai.

N-am întâlnit om mai plăcut ca Baklușin. Și nu era dintre aceia care să se lase călcați pe coadă; ba dimpotrivă, nu trecea cu vederea nimic și nimănui și nu ierta pe nimeni niciodată; se lua deseori la harță cu ceilalți, și-l supăra mai ales când se amesteca cineva în treburile lui. Pe scurt, știa să se impună. Nu rămânea însă multă vreme certat și, pe cât se pare, toți ocnașii îl iubeau. Oriunde se ducea, era binevenit. Era cunoscut și în oraș, unde toți îl socoteau omul cel mai plăcut din lume, totdeauna bine dispus. Era

un vlăjgan cam de vreo treizeci de ani, cu fața deschisă și hotărâtă, destul de frumoasă, și cu un neg mare lângă nas. Imita pe oricine întâlnea în cale și se schimonosea atât de caraghios, încât cei din jurul lui se tăvăleau de râs. Era glumeț, dar, spre deosebire de alții ca el, nu se lăsa intimidat de cei ce disprețuiau veselia și gluma, așa încât nimeni n-ar fi cutezat să-i spună „om de nimic”. Clocotea de viață și de energie. Din prima clipă ne-am simțit apropiați și-mi povesti viața lui de ostaș; întâi fusese copil de trupă, pe urmă soldat într-un regiment de pionieri, unde superiorii îl apreciaseră mult și-l iubiseră, lucru cu care se mândrea nespus, cu atât mai mult cu cât îi și plăcea să se laude. Mă întrebă cu acest prilej o mulțime de lucruri despre Petersburg. Citise și vreo câteva cărți. Când veni să bea ceaiul cu mine, stârni în câteva clipe voia bună în toată cazarma, povestind cu mult haz cum își bătuse joc, dimineața, porucicul Ș. de maior. După aceea, se așeză lângă mine și, cu un aer satisfăcut, mă înștiință că, pe cât se pare, de sărbători va avea loc un spectacol; era vorba de o reprezentație teatrală pe care deținuții voiau s-o dea în temniță. Actorii se și găsiseră, iar decorurile se pregăteau pe îndelete. Câțiva binevoitori din oraș făgăduiseră să împrumute obiecte de îmbrăcăminte pentru costumele bărbătești și femeiești. Cu ajutorul unei ordonanțe sperau să facă rost și de o uniformă de ofițer, cu fireturi și găitane. Se temeau numai ca nu cumva maiorul să interzică serbarea, cum mai făcuse și anul trecut. Se întâmplase ca tocmai de Crăciun să piardă la cărți, și, colac peste pupăză, mai fuseseră și niște abateri în temniță, așa încât, furios la culme, oprise totul. Anul acesta poate n-avea să le mai pună piedici. Se vedea cât colo că această chestiune îl preocupa mult și părea foarte agitat. Era evident că el este unul din inițiatorii spectacolului și mi-a propus chiar atunci să mă duc la reprezentație. Îmi plăcea înflăcărarea și bucuria sinceră care se citea în ochii lui când vorbea de teatrul lor. Din vorbă în vorbă,

ajunserăm și la lucruri ce ne stăteau pe suflet și, între altele, el îmi povesti că nu fusese tot timpul numai la Petersburg; pentru niște abateri fusese trimis în orașul R..., într-un batalion de garnizoană, unde avea gradul de subofițer.

— De acolo am fost adus aici, adăugă Baklușin.

— Și pentru ce anume? îl întrebai.

— Pentru ce? Nici n-ai să mă crezi, Alexandr Petrovici, dacă ți-aș spune pentru ce. Pentru că mă îndrăgostisem.

— Haida de! Nimeni n-a fost încă trimis la ocnă pentru așa ceva, răspunsei eu râzând.

— Ce-i drept, urmă Baklușin, am ucis din pricina asta un neamț, cu un foc de revolver, dar zău, nu înțeleg, cum de m-au osândit la muncă silnică pentru un neamț? Judecă și dumneata.

— Și totuși, cum s-au petrecut lucrurile?

— E o poveste tare caraghioasă, Alexandr Petrovici.

— Așa cum e, mă interesează. Dă-i drumul.

— Ei, dacă-i pe așa, ascultă aici...

Și ascultai povestea unui omor; departe de a fi caraghioasă, cum spunea el, povestea aceasta mi s-a părut, dimpotrivă, destul de ciudată...

— Lucrurile s-au petrecut precum urmează, începu Baklușin. Fusesem trimis la R. - oraș mare și frumos, numai că-i ticsit cu nemți. Eram încă tânăr, bine văzut de superiori, purtam chipiul pe-o ureche și făceam cu ochiul nemțoaicelor. Într-un cuvânt, îmi petreceam vremea de minune. Una, Luiza, îmi căzu cu tronc. Stătea împreună cu mătușă-sa și erau amândouă spălătorese de rufărie fină. Bătrâna era o zgripțuroaică, dar avea o căsuță și duceau o viață îndestulată. La început, m-am mulțumit să trec prin fața ferestrelor, dar mai apoi făcui cunoștință și mă împrietenii cu fata. Luiza știa foarte bine rusește, doar atât că vorbea cu un „r” din gât; asta o făcea și mai drăgălașă; n-am mai întâlnit fată ca ea. Mi se aprinseseră rău călcâiele și o strângeam în brațe tot mai cu foc; ea nu se

lăsa și mă tot domolea: „Fii cuminte, Sașa, vreau să rămân curată, să-ți fiu soție vrednică!” Și iar se cuibărea în brațele mele și mă mângâia, râzând cu un glăscior limpede ca un clinchet de clopoțel... Era curățică și îngrijită cum n-am văzut alta, și chiar ea a adus vorba despre căsătorie. Cum să nu-ți dorești o nevastă ca ea! Eram hotărât și mă pregăteam să ies la raport la colonel... Iată însă că Luiza nu mai vine la întâlnire, o dată, de două ori, de trei ori... Îi trimit o scrisoare... Nu-mi răspunde... Ce să fac? îmi zic. Chiar de m-a dus până acum de nas, nimic n-ar fi putut-o împiedica să-mi răspundă la scrisoare și să mai vină măcar o dată la întâlnire. Dar ea nu știa să mintă; rupsese dintr-o dată legătura și-atât. Se băgase pe fir mătușă-sa, era limpede. Până atunci, nu îndrăznisem să mă duc la mătușa acasă și, cu toate că ea începuse să bănuiască ceva, noi continuam să ne întâlnim pe ascuns. Îmi venea să-mi iau lumea în cap! Îi trimisei încă o scrisoare, cea din urmă, în care îi spuneam: „Dacă nu vii, mă duc eu la mătușă-ta”. De teamă să n-o fac, veni. Izbucni în lacrimi și-mi povesti că un neamț pe nume Schultz, o rudă a lor de departe, ceasornicar de meserie, om în vârstă, dar bogat, venise s-o ceară în căsătorie, „ca să mă fericească, zice, și pe mine, și nici el să nu rămână holtei până la adânci bătrâneți; căci mă iubește, zice, și de mult avea de gând să mă ceară de nevastă, dar tot amâna și nu se putea hotărî să deschidă vorba. Vezi tu, Sașa, el e bogat, zice, și mă poate face fericită; vrei tu să mă lipsești de această fericire?” O privesc în ochi; plânge, mă strânge în brațe, mă sărută... De, îmi zic, poate că are dreptate! Ce scofală pentru ea să-și lege viața de un soldat, cu tot gradul meu de subofițer? „Bine, Luiza, fie și așa, zic. Adio, Dumnezeu să te aibă în pază! N-am dreptul să te lipsesc de fericirea ta. Dar cum arată logodnicul tău, e frumos?” „Da de unde, zice, e bătrâior și are un nas lung.” Și izbucni în râs. Ne despărțirăm; ce să-i faci, îmi zisei, așa a fost să-mi fie soarta! A doua zi, trec prin fața prăvăliei lui Schultz (chiar

ea îmi spusese strada pe care locuia). Mă uit prin geam; neamțul lucra la masa lui, la un ceasornic. Avea vreo patruzeci și cinci de ani, un nas coroiat, ochii bulbucați și purta o haină lungă, cu guler drept. Scuipai de scârbă când îl văzui. Am vrut să-i sparg geamurile... Dar la ce bun? mă gândii... Nu mai e nimic de făcut, toate s-au sfârșit... Am ajuns la cazarmă în toiul nopții, m-am întins pe pat și, nici n-ai să mă crezi, Alexandr Petrovici, am plâns ca un copil.

Trece o zi, trec două, trei... Pe Luiza n-am mai văzut-o... Aflu totuși de la o cumătră bătrână de a lor, tot spălătoreasă, la care se ducea câteodată Luiza, că neamțul aflase de dragostea noastră și de aia se grăbise s-o pețească; altminteri, ar mai fi așteptat vreo doi ani. O pusese, cică, pe Luiza să jure că n-are să mă mai vadă; că până una, alta însă le ține în șah și pe ea, și pe mătușă-sa, dându-le adică, să priceapă, că ar putea să-și mai schimbe gândul, că nu-i încă definitiv hotărât; îmi mai spuse că pentru poimâine, pentru duminică, adică, le invitase la el să bea cafeaua împreună și că alții n-or să mai fie, decât un bătrân, o rudă de-a lui, care fusese odată negustor bogat, dar sărăcise de tot și slujea acum ca supraveghetor la un depozit de băuturi. Când aflai că în duminica asta ei aveau să pună poate totul la cale, mă cuprinse o ciudă, de nu mă mai putui stăpâni. Toată ziua aceea și în ziua următoare mă gândii numai la asta. Îmi venea să-l sfâșii pe neamț.

Duminică dimineața nu luasem încă nici o hotărâre; dar după ce se sfârși liturghia la biserică, sării din pat, îmi luai mantaua pe mine și pornii întins la prăvălia neamțului. Știam că o să-i găsesc pe toți acolo. De ce mă duceam la neamț și ce voiam să-i spun, nici până astăzi nu știu. Vârâi în buzunar, așa ca să fie, o rablă de pistol, cu care mă jucam pe când eram băiețandru, învățând să trag, și care nu era bun de nimic. Îl încărcai totuși, cu gândul că dacă neamțul o să vrea să mă dea afară din casă, ori o să se poarte necuviincios, să-l scot din buzunar și să-l bag puțin în sperieți. Iată-mă acolo. În atelier nu era nimeni; se aflau

cu toții în odaia din fund. Slujnicei îi dăduse, se vede, drumul. Străbat prăvălia, dau să intru în odaia din fund, dar cârligul era pus. Inima-mi bătea să-mi spargă pieptul; mă opresc și ascult; vorbeau nemțește. Era o ușă veche, închisă cu cârlig; o izbesc cu piciorul și se deschide. Arunc o privire: masa era pusă. Pe masă se afla o cutie de cafea, o mașină de spirt cu un ibric pe ea, și niște pișcoturi, iar alături, pe o altă tavă, o garafă cu rachiu, scrumbie, salam și o sticlă cu vin. Luiza și mătușa ei, amândouă îmbrăcate ca de sărbătoare, ședeau pe divan. În fața lor, pe scaun, ședea logodnicul, sclivisit, în frac și cu guler înalt. Mai la o parte ședea, tăcut, un alt neamț, bătrân, gras, cu părul alb. Când mă ivii, Luiza se îngălbeni. Mătușa ei sări din loc, dar se lăsă iar să cadă pe divan. Neamțul se încruntă. Se ridică supărat și-mi ieși înainte: „Ce poftești dumneata?”

Eram gata să dau înapoi, dar mă cuprinse mânia.

„Cum ce poftesc? Vezi bine, să mă primești și să mă cinstești cu rachiu, că doar am venit în vizită la dumneata.”

Neamțul se gândi o clipă și-mi spuse: „Poftim, ia loc”.

Mă așezai pe un scaun.

„Ei, nu-mi torni un pahar de rachiu?” „Uite rachiul; bea, te rog.” „Mie să-mi dai rachiu bun”, zic, simțind că-mi sare mustarul. „E un rachiu foarte bun.”

Fierbeam de ciudă că mă ia așa, de sus, și că mă măsoară din cap până-n picioare, mai ales de față cu Luiza. Dădui pe gât paharul și zisei: „Ascultă, neamțule, prea mă iei nu știu cum. Mai dă-te pe brazdă, că eu cu gând de prietenie am venit la dumneata”. „Prieten nu-ți pot fi, zice, căci nu ești decât soldat.”

Atunci mi-am ieșit din fire. „A, porc de câine ce-mi ești! Știi tu, bă, cârnățarule, că în clipa asta pot face din tine tot ce-mi place? Uite, vrei să-ți găuresc scăfârlia cu pistolul?” Am scos pistolul din buzunar, m-am sculat și i-am lipit țeava de tâmplă. Femeile să moară de frică, dar nu îndrăzneau să crâcnească; cât despre bătrân, îngălbenise și tremura ca varga.

Neamțul rămase uluit, dar își veni numaidecât în fire. „Nu mi-e frică de dumneata, zice, și te rog, dacă ești om binecrescut, să pui de îndată capăt acestei glume proaste; să știi însă că de speriat n-ai să mă sperii, căci nu mi-e frică de dumneata.” „Ba minți, zic, ți-e frică! Nu văd eu cum stai?” Și într-adevăr, stătea neclintit și nu cuteza să-și miște cât de cât capul sub pistol. „Nu, zise el, n-ai să îndrăznești.” „Și de ce crezi, mă rog, că n-am să îndrăznesc?” „Pentru că ți-e interzis și ai să fii aspru pedepsit.”

Naiba să-l ia de neamț tâmpit! Dacă nu mă ațâța într-atâta, trăia și azi; totul s-a întâmplat numai din pricina încăpățânării lui. „Și zici că n-am să îndrăznesc?” „Nu!” „N-am să îndrăznesc?” „N-ai să îndrăznești s-o faci...” „Așa? Ține atunci, cârnățarule!” Și am tras drept în țeastă. Căzu mort de pe scaun, în timp ce ăilalți începură să țipe.

Bag pistolul în buzunar și o șterg, iar când ajung la cazarmă, îl arunc lângă poartă în bălării.

Intru în cazarmă, mă întind pe pat și mă gândesc: or să vină numaidecât să mă ridice. Trece un ceas, trec două - nu vine nimeni să mă aresteze. Gândurile amare și triste nu-mi dădeau pace și către seară simt că nu mai pot sta așa: trebuia s-o văd numaidecât pe Luiza. Trec prin dreptul casei ceasornicarului. Văd acolo buluc de lume, poliție. Mă duc la cumătra cea bătrână și o rog s-o cheme pe Luiza. Nu trecu decât o clipă și veni fuga-fuguța, se aruncă la pieptul meu și țin-te plâns. „E vina mea, îmi zice, că am ascultat de mătușa.” Îmi povesti apoi că după cele întâmplate, mătușa ei se întorsese acasă cu spaima-n oase și căzuse bolnavă la pat; hotărâse să nu spună nimănui ce știa și o sfătuise și pe nepoată să tacă, atât de frică-i era.

„Lasă-i să facă ce vor. Nimeni nu ne-a văzut acolo, zice. Ceasornicarul i-a dat drumul slujnicei de teamă, căci dacă ar fi aflat că vrea să se însoare, i-ar fi scos ochii. Și nici lucrătorii nu erau în atelier, pe toți îi trimisese de acasă. El singur și-a pregătit cafeaua și gustările. Cât despre ruda

lui, bătrânul ăla o viață întreagă n-a deschis gura, așa că o să tacă și-acum. Când a văzut ce-a văzut, și-a luat pălăria și a plecat cel dintâi fără să scoată o vorbă."

S-a întâmplat întocmai așa cum prevăzuse mătușă-sa. Timp de două săptămâni nu s-au atins de mine, nimeni nu bănuia nimic. Mă crezi sau nu, Alexandr Petrovici, niciodată în viața mea n-am fost mai fericit ca în aste două săptămâni. Mă întâlneam cu Luiza în fiecare zi. Și dacă ai ști cât ne apropiasem unul de altul în aceste zile!

Îmi zicea cu lacrimi în ochi: „Plec cu tine oriunde or să te ducă; las totul și te urmez". Mi se sfâșia inima de mila ei; îmi venea să-mi pun capăt zilelor. După două săptămâni, însă, m-au arestat. Bătrânul și mătușa se înțeleseseră să mă denunțe...

— Dar, ia stai, îl întrerupsei eu pe Baklușin, pentru ce-ai făcut tu puteai fi osândit la zece, cel mult la doisprezece ani de temniță - asta era pedeapsa cea mai mare ce ți-o puteau da pentru o faptă de drept comun, ori pe dumneata văd că te-au trimis aici, la secția specială. Cum vine asta?

— Asta-i altă mâncare de pește, zise Baklușin. Când m-au dus în fața judecății, vine un căpitan și se apucă să mă frece și să mă mustruluiască, de-mi mergeau fulgii. Nu m-am mai putut stăpâni și i-am strigat: „Ce-ți veni de mă înjuri așa, mă, ticălosule? Unde crezi că te afli? Ori nu vezi tablele împărătești cu pravila cea mare?" Ei, și atunci lucrurile s-au încâlcit, pas de le mai descurcă; am fost trimis în altă judecată, după altă rânduială, și pentru toate câte am păcătuit m-au osândit la patru mii de lovituri de vergea și la muncă silnică pe timp nelimitat și iată-mă-s aici, la secția specială. Iar când m-au scos ca să-mi încasez pedeapsa cu bătaia, l-au scos și pe căpitan: pe mine, ca să mă treacă prin „ulița verde", pe el, ca să-l degradeze și să-l trimită în Caucaz ca simplu soldat. La revedere, Alexandr Petrovici. Nu uita să vii la reprezentația noastră.

X
CRĂCIUNUL

Sosiră și sărbătorile. Încă din ajun ocnașii nu mai ieșiră la corvezi. S-au dus numai cei ce lucrau în ateliere și la croitorie; ceilalți, deși li se încredințase câte o treabă și fuseseră trimiși prin diferite locuri, se întoarseră curând unul câte unul, sau în grupuri răzlețe; după masă însă, nimeni nu mai părăsi cazarma. De altfel, chiar în cursul dimineții cea mai mare parte din ei umblaseră după ale lor: unii ca să se aprovizioneze cu rachiu și să se îngrijească de noi transporturi, alții se învoiseră ca să-și vadă cumetrii și cumetrele de prin oraș, ori ca să-și adune banii pentru lucrările făcute mai demult; Baklușin și deținuții care dădeau spectacolul se duseseră pe la cunoscuți de-ai lor, cei mai mulți ordonanțe ofițerești, ca să împrumute îmbrăcămintea de care aveau nevoie pentru costume. Mulți umblau grăbiți și preocupați, numai fiindcă îi vedeau pe alții grăbiți și preocupați, și cu toate că nici unul dintre ei n-avea de primit nimic de nicăieri, păreau că așteaptă și ei să primească de la cineva bani; într-un cuvânt, toată lumea părea că așteaptă de la ziua de mâine o schimbare, ceva neobișnuit. Către seară, paznicii invalizi, care plecaseră în târg după cumpărături și diferite comisioane pentru ocnași, aduseră tot felul de bunătăți: carne, purcei de lapte, gâște. Mulți deținuți, chiar și dintre cei mai modești și economicoși, care tot anul strângeau ban cu ban, copeică cu copeică, socotiră de datoria lor să-și dezlege pentru o zi ca aceasta băierile pungii lor sărăcăcioase și s-o sărbătorească așa cum se cuvine. Era o zi mare pentru ocnași, o sărbătoare recunoscută de lege, la care aveau un drept netăgăduit: în ziua aceea ocnașul nu putea fi scos la lucru, și astfel de zile erau numai trei pe an.

Cine știe câte amintiri tulburătoare se redeșteptau în sufletele bieților proscriși în ajunul acestei sărbători! Încă din copilărie oamenii din popor păstrează vie amintirea marilor sărbători. În aceste zile, tot omul lasă la o parte treburile și grijile obișnuite ca să se reculeagă și să se odihnească în sânul familiei. La ocnă, aceste momente prilejuiau aduceri aminte pline de alean și de gânduri amare. Respectul ocnașilor pentru această sărbătoare lua un aspect solemn, ce se transmitea și ținutei lor: chefliii erau foarte rari, aproape toată lumea își lua o înfățișare gravă, toți se aflau în treabă, deși mulți n-aveau nimic de făcut. Chiar și cei câțiva bețivani sau trândavi căutau să arate cât mai demni... Râsul pierise de parcă ar fi fost interzis. Un fel de susceptibilitate bănuitoare, un fel de intoleranță stăpânea temnița și dacă cineva încerca să tulbure nota generală, chiar și fără să vrea, era pus numaidecât la punct în strigăte și ocări; se supărau, de parcă omul ar fi vrut cu tot dinadinsul să-și bată joc de sărbătoare. Purtarea ocnașilor era admirabilă, înduioșătoare chiar. Pe lângă evlavia săditâ din copilărie în sufletul lor, ei simțeau instinctiv că, cinstind cum se cuvine această sărbătoare, se apropie oarecum de lumea dinafară, că nu sunt cu desăvârșire uitați de soartă și izgoniți din rândul oamenilor, de vreme ce și în temniță le este dat să împărtășească o bucurie a tuturor. Lucrul acesta îl simțeau din adâncul inimii, ceea ce se putea observa de la cea dintâi privire, și era lesne de înțeles.

Akim Akimîci făcuse și el pregătiri mari pentru sărbătoare. Amintiri de familie nu avea, deoarece, orfan, crescuse într-o casă străină și la vârsta de cincisprezece ani păsise în viață. Nici de bucurii nu prea avusese parte, căci trăise o viață searbădă, monotonă, de teamă să nu calce îndatoririle ce-i erau impuse. Nu era nici prea bisericos din fire, fiindcă se pare că excesul de cuminţenie înăbușise în el toate celelalte însușiri și daruri omenești, toate patimile și pornirile, bune sau rele. Se pregătea, deci,

să sărbătorească Crăciunul fără tulburare și emoții: nu-l întrista nici o amintire înduioșătoare; i se oferea însă prilejul să-și împlinească cu grijă minuțioasă datoria, cinstind o sărbătoare mare, a tuturor, și respectând o datină din moși-strămoși. De altfel, nici nu-i plăcea să despice firul în patru. Semnificația unui lucru nu-i frământase niciodată creierul; în schimb, era suficient să i se dea un ordin, ca să-l ducă la îndeplinire cu o extraordinară meticulozitate. Dacă chiar a doua zi i s-ar fi poruncit să facă tocmai contrariul, s-ar fi supus fără să crâcnească și, cu aceeași râvnă și meticulozitate, ar fi executat tocmai opusul celor ce făcuse în ajun. O dată în viața lui, o singură dată numai, încercase să facă și el așa cum îl tăiase capul, și nimerise la ocnă. Această lecție n-avea s-o uite nicicând. Deși nu i-a fost dat să înțeleagă vreodată cu ce se făcuse vinovat, se alesese, în schimb, din pățania lui, cu o învățătură dureroasă, întruchipată într-o regulă de conduită salutară: de a nu gândi niciodată și în nici un fel de împrejurare, fiindcă „a gândi nu era treaba lui”, cum își spuneau între ei ocnașii. Din devotament orbesc față de datină, anticipa cinstirea acestei zile și privea cu un fel de respect până și purcelul de lapte umplut cu tocătură, fript chiar de el (căci se pricepea și la asta), ca și cum n-ar fi fost un purcel de lapte ca oricare altul, pe care-l poți cumpăra și frige oricând, ci un purcel mai acătării, un purcel de Crăciun. Poate că fusese obișnuit încă din copilărie să vadă pe masă, într-o zi ca aceasta, un purcel de lapte, și de atunci rămăsese încredințat că purcelul e un fel de mâncare ce nu poate lipsi într-o zi ca aceasta, și sunt convins că dacă i s-ar fi întâmplat o singură dată, într-o asemenea împrejurare, să nu mănânce purcel fript, gândul că nu și-a îndeplinit cum se cuvine datoria față de o datină nu i-ar mai fi dat, probabil, pace toată viața. Până în ziua aceea, purtase un veston și niște pantaloni care, cu toate peticele îngrijit aplicate, ajunseseră în ultimul hal de jerpeleală. Dar în

fundul cufărului, echipamentul lui nou-nouț, primit cu patru luni mai înainte și neatins, era păstrat cu sfințenie, ca să poată apărea înnoit de Crăciun și numai gândul la asta îi procura o deosebită plăcere. Lucrurile se petrecură întocmai. Încă de cu seară și-a scos din cufăr îmbrăcămintea, o despături, o privi cu luare-aminte, o netezi, o scutură și suflă până și ultimul firicel de praf sau de ață, și, după ce s-a convins că totul e în ordine, o încercă. Hainele îi veneau foarte bine: aveau o croială îngrijită, surtucul se încheia la gât, gulerul era drept și tare și îi ținea bărbia mai ridicată ca de obicei; mijlocul ușor marcat amintea de vechea uniformă pe care o purtase odinioară; Akim Akimîci zâmbi mulțumit, rotindu-se mândru în fața oglinjoarei lui, pe care o împodobise mai demult, plin de grijă, cu o ramă aurie. Numai o copcă de la haină nu părea să fie la locul ei; nu-i scăpă din vedere și se hotărî s-o schimbe; după ce sfârși, încercă din nou haina și constată că totul era în ordine și că-i venea de minune. Împături lucrurile la loc și, pe deplin mulțumit și împăcat cu sine, le închise în ladă până a doua zi. Era ras în cap destul de îngrijit, dar după un examen mai atent în oglindă, Akim Akimîci ajunse la concluzia că pe alocuri mai trebuiau tunse niște firicele de păr mai răsărite decât celelalte și numaidecât se grăbi să dea fuga la „maior”, ca să-l radă cum trebuie și reglementar. Desigur, nimeni nu l-ar fi controlat a doua zi, dar Akim Akimîci nu se dădu înapoi nici de la asta, pentru a avea conștiința datoriei împlinite față de această zi mare.

Încă din copilărie se întipărise în mintea lui venerația față de orice nasture, petliță sau epolet; cugetul lui era legat de acest semn exterior al îndatoririi indiscutabile, pe care-l păstra în inima sa, drept icoana celei mai desăvârșite eleganțe spre care poate năzui un om îngrijit. După ce rândui astfel toate, porunci, în calitate de șef în cazarmă, să se aducă fân și să fie risipit pe dușumea, lucru ce se făcu și în celelalte cazărmi. Nu știu de ce se așterne

fân pe jos în ajun de Crăciun. O dată isprăvite toate pregătirile, Akim Akimîci își făcu rugăciunea de seară, se întinse în culcușul lui și căzu într-un somn adânc și liniștit, ca de copil, ca să se trezească a doua zi cât mai de dimineață. La fel făcură toți ceilalți ocnași: căutară să se culce mult mai devreme ca de obicei. Ocupațiile de fiecare seară fură lăsate la o parte; de joc de cărți nici vorbă nu putea fi, „maidanele” rămaseră fără mușterii. Toată lumea era în așteptarea dimineții următoare.

Și iată că sosi și această dimineață mult așteptată. Foarte devreme, înainte de a se lumina de ziuă, începu să bată toba și ușile cazărmilor se deschiseră. Subofițerul intră să facă numărătoarea ocnașilor și le ură sărbători fericite. Glasuri blânde și prietenoase îi răspunseră tot cu urări. După ce-și spuseră în grabă rugăciunea, Akim Akimîci, ca și mulți alții care aveau gâște și purcei la fript, plecară la bucătărie ca să vadă în ce chip le fuseseră pregătite bunătățile. Prin ferestrele mici ale cazărmii, căptușite cu flori de chiciură și zăpadă, se zărea pălălaia focului aprins din vreme în amândouă bucătăriile; toate cele șase cuptoare erau bine încinse. Prin curte, pe întuneric, ocnași cu cojoacele zvârlite pe umeri, sau trase pe mâneci zoreau spre ele. Câțiva, dintre cei mai nerăbdători, foarte puțini de altfel, avuseseră timp să dea ochi și cu crâșmarii. În general însă, umblau și se țineau cumințI, potoliți și neobișnuit de cuviincioși. Nu se mai auzeau certurile și ocările obișnuite. Fiecare își dădea seama că e o zi mare, o mare sărbătoare. Unii apucaseră să treacă și prin alte cazărmi, ca să-și felicite cunoștințele. Deosebeai la ei un simțământ ce aducea a prietenie. În treacăt fie zis, la ocnași simțul prieteniei aproape că nu există; nu mă gândesc la o prietenie generală, nici vorbă de aceasta, dar nici măcar de una restrânsă, de o apropiere între doi deținuți. Nu prea am întâlnit cazuri de acest fel la noi și, trebuie să recunoaștem, e o trăsătură neobișnuită, pe care n-o întâlnești în lumea dinafară. În

relațiile dintre ei, toți ocnașii noștri, cu foarte rare excepții, erau reci, rezervați, ursuzi; era o comportare recunoscută și adoptată o dată pentru totdeauna și pentru toți, fără putință de schimbare; cum s-ar zice, se îndătinase. Am ieșit și eu din cazarmă; începea să se crape de ziuă; stelele palide se stingeau și un văl străveziu și albicios de ceață înghețată se înălța deasupra îngrăditurii. Dâre groase de fum urcau încolăcindu-se din hogeagurile cuptoarelor. Mai mulți deținuți cu care mă întâlnii îmi urară cu multă bunăvoință sărbători fericite. Le-am mulțumit, felicitându-i și eu, la rându-mi. Până atunci, unii dintre ei nu schimbaseră nici o vorbă cu mine, deși eram de o lună cu ei în temniță.

Lângă bucătărie mă ajunse din urmă un ocnaș din cazarma militară, cu cojocul pe umeri. Mă zărise din mijlocul curții și începu să strige: „Alexandr Petrovici! Alexandr Petrovici!” Zorea și el să ajungă mai repede la bucătărie. Mă oprii să-l aștept. Era un flăcău tânăr, cu fața rotundă, cu ochii blânzi, de obicei atât de tăcut, încât, de când venisem în temniță nu-mi adresase nici un cuvânt și nu-mi dăduse nici o atenție. De altfel, nici nu știam cum îl cheamă. Mă ajunse într-un suflet, se opri în fața mea și mă privi zâmbind oarecum prostește, cu aerul unui om în culmea fericirii.

— Ei, ce s-a întâmplat? îl întrebai eu uimit, văzând că se uită la mine cu ochi mari și nu scoate o vorbă.

— Ce să se-ntâmple! Azi e sărbătoare... bâigui el în cele din urmă și, dându-și seama că nu mai are nimic a-mi spune, mă părăsi pe dată ca să-și vadă de treburi la bucătărie.

Trebuie să adaug că de atunci nu ne-am mai întâlnit aproape niciodată și că n-am mai schimbat cu el o vorbă până la ieșirea mea din temniță.

La bucătărie, ocnașii se îmbulzeau emoționați în jurul cuptoarelor. Fiecare își supraveghea bunătățile, în timp ce bucătarii găteau mâncarea de cazan a temniței, deoarece

în ziua aceea se suna mult mai devreme pentru masă. Nimeni nu se atingea de mâncăruri, deși tuturor le dădea ghes foamea și ispita era mare, dar se respecta rânduiala: mai întâi trebuia să vină preotul și abia după aceea se cădea să fie gustate bucatele. Nici nu se luminase încă bine de ziuă, că și începu să se audă glasul caporalului de la poarta de intrare: „Bucătarii!” Aceste strigăte nu conteniră două ceasuri în șir. Bucătarii erau chemați să primească pomana pentru ocnași, adusă din toate colțurile târgului, în cantități impresionante: colaci, pâini albe, plăcințele, brânzoaice, gălușți, clătite și alte bunătăți. Cred că nu era gospodină în casele de negustori sau târgoveți din tot orașul care să nu fi trimis „năpăstuiților” ceva de-ale mâncării de sfintele sărbători. Printre aceste daruri erau unele, și nu puține, mai bogate, ca bunăoară cozonacii, din partea unor oameni cu dare de mână; erau și altele, sărăcăcioase: un colăcel de o copeică sau vreo două lipii negre de-abia mânjite cu smântână, darul săracului către sărac, din puținul ce-l avea. Totul era primit cu aceeași recunoștință, fără să se facă deosebire între daruri sau între cei ce le făceau. Primind darurile, ocnașii își scoteau căciula din cap, făceau o plecăciune, rosteau cuvinte de mulțumire și de urare și apoi le duceau la bucătărie. Când se adunară grămezi mari de pâine, fură chemați șefii de cazarmă, care împărțiră totul în mod egal pe cazărmi, fără ceartă, fără supărare, cinstit, frățește. Partea ce revenea cazărmii noastre fu dusă și împărțită acolo, la noi. Împărțeala o făcu Akim Akimîci, ajutat de un alt deținut, dând cu mâna lor fiecăruia ce i se cuvenea. Toți erau mulțumiți, nimeni nu se plângea, nu se auzea nici un cuvânt de protest sau de invidie, pentru că nimănui nu i-ar fi trecut prin gând să bănuiască în asemenea clipe că ar putea fi cineva nedreptățit. După ce-și isprăvi treburile la bucătărie, Akim Akimîci se îmbrăcă grav și tacticos, își încheie cu mișcări măsurate toate copcile de la haină, fără să uite vreuna; așa îmbrăcat în haine curate, începu să-și

facă rugăciunea, care ținu destul de mult. Se închinară și se rugară și alți deținuți, mai mult oameni în vârstă. Tinerii mai că nu se închinau; chiar și în zilele de sărbătoare abia de vedeai pe câte unul că-și face cu un gest grăbit semnul crucii, în timp ce se dădea jos din pat. După ce își sfârși rugăciunea, Akim Akimîci se apropie de mine, cu un aer oarecum solemn, ca să mă felicite și să-mi ureze cele de cuviință. L-am invitat să ia ceaiul cu mine, iar el m-a poftit să gust din purcelul lui. Nu trecu mult și veni și Petrov să mă vadă și să-mi facă urările lui. Părea puțin băut; venise în goana mare, dar nu-mi spuse aproape nimic; rămase nemișcat în fața mea câteva clipe, de parcă ar fi așteptat ceva, apoi se întoarse și plecă iar la bucătărie.

Între timp, în cazarma secției militare se făceau pregătirile pentru primirea preotului. Această cazarmă se deosebea întrucâtva de celelalte; priciurile erau înșirate de-a lungul pereților și nu în mijlocul sălii, ca la noi, așa încât era singura încăpere cu un spațiu liber mai mare la mijloc. E posibil să fi fost anume rânduită astfel, ca, la nevoie, să poată fi adunați acolo toți deținuții. În mijlocul sălii fusese așezată o măsuță acoperită cu un prosop curat, pe care se afla icoana cu o candelă aprinsă în fața ei. Apoi veni preotul cu crucea și căldărușa. După ce își făcu rugăciunile și cântările în fața icoanei, se întoarse cu fața către ocnași, care veniră unul după altul să sărute crucea. După aceea, preotul trecu prin fiecare cazarmă, stropind în dreapta și-n stânga cu agheasmă; când ajunse la bucătărie, binecuvântă și lăudă pâinea temniței, căreia-i mersese vestea de bună ce era: ocnașii își arătară pe dată dorința să-i trimită acasă cu un invalid două pâini calde. Conduseră crucea cu aceeași evlavie cu care o primiseră. Aproape imediat sosiră maiorul și comandantul. Comandantul era iubit și chiar respectat de ocnași. Trecu prin fiecare cazarmă, urmat de maior, felicitându-i pe ocnași; intră și în bucătărie și gustă din ciorba de la cazan. În ziua aceea era foarte bună: pentru fiecare deținut se

dăduse aproape câte o livră de carne; în afară de asta, mai primeau și câte o porție bună de cașă gătită cu untură din belșug. După ce-l conduse pe comandant până la poartă, maiorul porunci să se servească mâncarea. Deținuții căutau să nu-l privească în ochi, căci nu puteau suferi privirea-i răutăcioasă, iscoditoare, pe care și-o arunca și acum pe sub ochelari la dreapta și la stânga, doar-doar va surprinde vreo abatere.

Toată lumea se așează la masă. Purcelul de lapte al lui Akim Akimîci era fript admirabil. Dar curios lucru, pe care nici acum nu mi-l pot explica: nu trecuseră nici cinci minute de la plecarea maiorului, și mulți oameni erau cu chef, deși în fața lui nici unul nu păruse băut. Veselia și roșeața acoperiră fețele; apărură ca din pământ și balalaicile. Micul polonez se și ținea pe urmele unui chefliu care-l plătise pentru toată ziua să-i cânte numai jocuri îndrăcite. Glasurile deveneau tot mai stridente, vorba tot mai aprinsă și mai gălăgioasă. Totuși, masa se sfârși în bună rânduială. Toată lumea era sătulă și mulțumită. Cei mai mulți dintre oamenii mai bătrâni și mai așezați se duseră numaidecât să se culce, ceea ce făcu și Akim Akimîci, socotind, pare-se, că așa se cuvine într-o zi de mare sărbătoare: să te culci îndată după masă. După ce moțăi câteva minute, bătrânul sectant din Starodubie se urcă pe cuptor și își deschise cartea de rugăciuni: se rugă toată ziua, fără întrerupere, până pe înserat. Priveliștea „nerușinării”, cum zicea el, îi făcea silă. Cerchezii se uitau din prag nedumeriți și curioși, cu dezgust, parcă, la această lume beată. Mă întâlnii cu Nura: „Aman, aman, îmi zise el într-o pornire de cuvioasă indignare, clătinând din cap. Uf, aman! Alah o să se supere!” Isai Fomici aprinse într-un colț un capăt de lumânare și începu să lucreze cu trufie și încăpățânare, voind probabil să arate că în ziua aceea nu-i pentru el nici o sărbătoare. Ici-colo, prin unghere, începeau jocurile de cărți. De invalizi ocnașii nu se temeau, dar se puseră străji ca nu cumva să se ivească

pe neașteptate subofițerul; el însă închidea ochii. Ofițerul de gardă își făcu rondul de vreo trei ori în ziua aceea. Dar ocnașii beți se ascundeau numaidecât și cărțile dispăreau ca prin farmec; de altfel, până și el părea dispus să nu ia seama la abaterile și neorânduielile mai mărunte. Într-o zi ca aceasta, un om beat nu era cine știe ce abatere. Veselia se întețea și chefliii erau din ce în ce mai mulți. Nu întârziară să se iște și certuri. Cei mai mulți rămâneau însă treji, așa că avea cine să-i păzească pe bețivi. În schimb, cei porniți pe chef beau în neștire. Gazin se simțea ca peștele în apă: se plimba mulțumit pe lângă prici sub care își depozitase rezerva de rachiu, dinainte pregătită și ținută sub zăpadă în dosul cazărmii, într-un loc tainic; râdea cu șiretenie când vedea îmbulzindu-se mușteriii. El nu pusese strop în gură, așa că era treaz. Avea de gând să se îmbete abia la sfârșitul sărbătorii, în ultima zi de Crăciun, după ce va fi golit mai întâi buzunarele deținuților. Cazărmile răsunau de cântece, dar beția devenea tot mai tristă și amarnică, așa încât cântecele se sfârșeau în lacrimi. Mulți se plimbau țanțoși, cu cojoacele pe umeri, și ciupeau satisfăcuți corzile balalaicilor făcute de mâna lor. În cazarma secției speciale se înjghebase și un cor de șapte-opt oameni. Cântau frumos, cu acompaniament de chitare și balalaici. Cântece cu adevărat populare răsunau rar. Îmi amintesc numai de unul singur, cântat cu multă voioșie:

Tinerică dolofană,
La ospăț m-am dus aseară...

Într-o variantă nouă, pe care n-o mai auzisem până atunci; și anume, la sfârșitul cântecului se adăugaseră câteva versuri:

Tinerică dolofană,
Am muncit din greu aseară;
Lingurile le-am spălat,

Lăturile-n borș le-am turnat,
Am ras jegul ușilor
Am dat gust plăcintelor.

Se cântau mai ales cântecele zise „de ocnă”, binecunoscute, de altfel. Într-unul din ele, „Altădată...”, foarte hazliu, se povestește cum omul, după o viață liberă ca de boier, petrecută în chefuri și desfătări, a nimerit la ocnă; cum altădată mânca „blamanje” și bea „șimpanie”, iar acum:

Din strachina cu zeamă lungă
Mănânc de-mi pârâie-n urechi...

Am auzit și un alt cântec foarte cunoscut:

Vesel mi-am trăit pe vremuri veacu,
C-am avut și bănișori de-ajuns...
Capitalul mi s-a dus la dracu,
Iară eu în temniță-am ajuns...

și așa mai departe. (Aici însă cuvântul capital se pronunța „copital” prin asemănare cu verbul „copiti”, adică a pune la chimir.) Nu lipseau nici cântecele triste. Unul, destul de cunoscut, era un autentic cântec de ocnă:

Iată, soarele răsare,
Tobele bat deșteptarea -
Șefu-n ușă că apare,
Și-ncepe numărătoarea...

După zidurile groase
E pitită-a noastră soartă;
Dumnezeu n-o să ne lase -
El de grijă-aici ne poartă...
ș.a.m.d.

Un alt cântec suna și mai trist; avea, de altfel, o melodie foarte frumoasă, cuvintele însă erau de un sentimentalism prea dulceag și destul de agramat compuse, probabil de un deținut. Îmi amintesc doar câteva strofe:

N-o să-mi vadă ochii țara-n care
Măicuța-mea m-a alăptat;
Acum la chinurile-amare
Pe veci de veci sunt condamnat.

Pe-acasă cucuveaua cântă,
Și plin de jale-i al ei cânt.
Inima mi se frământă
Vai, cât de departe sunt...

Cântecul acesta se cânta deseori la noi în cazarmă, dar nu în cor. Vedeai pe câte unul cum, după ce își sfârșea lucrul, ieșea afară și se așeza în prag, pierdut pe gânduri, cu bărbia proptită în palmă; pe urmă se pornea să cânte cu glas subțire, tânguitor. Ți se rupea inima ascultându-l. Aveam în temniță oameni cu voci destul de frumoase.

Se lăsa înserarea. Dorurile și aleanul, amărăciunea și durerea răzbăteau neostoite prin ceața ametitoare a beției și petrecerii. Ocnașul care cu un ceas mai înainte se prăpădea de râs acum plângea într-un colț, beat mort. Unii și apucaseră să se încaiere de câteva ori. Alții, palizi, ținându-se cu greu pe picioare, umblau arțăgoși prin cazarmă, căutând ceartă. Cei triști la beție căutau zadarnic un suflet în fața căruia să-și descarce inima și să-și plângă soarta cu lacrimi amare de bețivan. Toată această lume sărmană voise să petreacă în veselie și voie bună o zi de mare sărbătoare, dar, Dumnezeule! ce tristă și apăsătoare se arătă până la urmă această zi, aproape pentru toți. Fiecare o petrecuse cu deznădejdea omului înșelat de speranțe.

Petrov mai veni de vreo două ori să mă vadă; băuse foarte puțin și era aproape cu totul treaz. Până în ultima

clipă aștepta parcă să se întâmple ceva, ceva neobișnuit, solemn și hazliu la culme. N-o spunea, dar i se citea în ochi. Umbla neobosit din cazarmă în cazarmă... Dar nimic deosebit nu se întâmplă, în afară de beția tâmpă care-i amețise pe toți, îmboldindu-i la înjurături, la certuri, la nebunii. Sirotkin rătăcea și el fără nici un rost prin cazărmi, frumușel, curățel ca totdeauna, și părea că așteaptă și el, naiv și liniștit, să se întâmple ceva deosebit.

Treptat, priveliștea deveni de nesuferit, dezgustătoare. Multe lucruri îți provocau desigur râsul, dar eu, drept să spun, simțeam că mă înăbuș; mă deprima acest spectacol și mi-era atât de milă de toți oamenii aceștia, încât o tristețe amară îmi năpădi sufletul. Iată, bunăoară, între doi ocnași s-a încins o discuție și nu se dumiresc care dintre ei să facă cinste. Se vedea că s-au întins de mult la vorbă și că se și certaseră din pricina asta. Mai ales unul dintre ei îi purta pică celuilalt pentru o veche socoteală, numai de el știută. Se tânguia și se silea cu limba împleticită să dovedească prietenului său de beție că l-a nedreptățit și l-a păcălit în urmă cu un an, de câșlegi[19], când a vândut un cojoc și nu i-a spus cât anume a primit pe el. Și mai era ceva, se pare... Cel care se jeluia era un om înalt, vânjos, potolit din fire și nicidecum prost, dar când se îmbăta, își căuta prieteni și se ținea după om ca scaiul, ca să-și verse amarul. Pe cât se pare, și cearta, și pretențiile lui nu aveau alt țel decât acela de a găsi prilejul pentru o și mai trainică împăcare. Celălalt era un om scund și îndesat, cu fața rotundă, șiret ca o vulpe. Deși băuse, pare-se, mai mult decât prietenul său, se arăta mai puțin ametit. Era un individ care știa ce vrea și printre ocnași trecea drept un om cu stare; se vedea cât de colo că nu-i convenea să-și întărâte prietenul cel expansiv și, de aceea, îl duse la crâșmar; prietenul susținea sus și tare că el îi datorează

[19] Interval de timp între două posturi ortodoxe, în care creștinii pot mânca de dulce.

niște bani și deci trebuie să-l cinstească, „dacă mai are, bineînțeles, cât de cât obraz”.

Crâșmarul, respectuos cu cel ce plătește și disprețuitor oarecum cu prietenul expansiv, care bea pe socoteala altuia, ia o ceașcă și o umple cu rachiu.

— Nu, Stiopka, tu trebuie să faci cinste, spune prietenul cel expansiv, văzând că a reușit, ești dator s-o faci.

— Ia mai lasă-mă-n pace; îmi bat gura de pomană cu tine, răspunde Stiopka.

— Ba nu-i așa, Stiopka, nu se lasă celălalt, luând ceașca pe care i-o întindea crâșmarul, zău că-mi ești dator; dacă tăgăduiești, n-ai pic de rușine; ia te uită cum îți mai fug ochii, parcă i-ai avea de împrumut. Ticălosule! Așa să știi, Stiopka. Ești un ticălos și jumătate.

— Mai tacă-ți fleanca, bre omule! Ce atâta vorbărie fără rost? Bea-ți mai bine rachiul. Dacă vezi că-ți face cinste, ce mai aștepți, îi zise crâșmarul prietenului expansiv; că doar n-am să stau la cheremul tău până mâine.

— Îl beau, n-ai grijă, ce te rățoiești așa? Sănătate și noroc de sfintele sărbători, Stepan Dorofeici! adăugă el politicos și cu o ușoară plecăciune, adresându-se lui Stiopka, pe care cu o clipă mai înainte îl făcuse ticălos. Să trăiești o sută de ani de aici înainte; câți au mai fost până acu, nu-i mai punem la socoteală.

Bău, își drese glasul mulțumit și se șterse la gură.

— Strașnic mai țineam eu la băutură, mă fraților, când eram mai tânăr! zise el mândru și grav, adresându-se parcă tuturor și nimănui anume, dar se vede că mi-am mâncat mălaiul. Îți mulțumesc, Stepan Dorofeici!

— N-ai pentru ce.

— Dar să știi, Stiopa, că n-am isprăvit încă vorba noastră. În ochii mei te-ai dovedit mare ticălos, dar lasă-mă să-ți spun că…

— Și eu, uite ce am să-ți spun, bețivanule, îl întrerupse deodată Stiopka, pierzându-și răbdarea. Ascultă și ia bine seama: împărțim lumea pe din două, juma-juma, asta-i

jumătatea ta, cealaltă-i a mea; umblă sănătos și să nu mai dai ochi cu mine. Mi s-a făcut lehamite!

— Va să zică, nu vrei să-mi dai banii?

— Care bani, mă beţivane?

— Ei lasă, că pe lumea cealaltă ai să alergi tu după mine să mi-i dai, da să ştii că ai să-ţi pierzi vremea! Bănişorii noştri sunt câştigaţi cu trudă grea, în sudoarea frunţii, cu mâinile bătătorite de muncă. O să plăteşti scump pe lumea cealaltă pentru bănuţii ce mi-ai păpat.

— Du-te dracului!

— Ia nu mă mai drăcui, că...

— Haide, şterge-o!

— Ticălosule!

— Puşcăriaşule!

Şi se porniră iar pe ceartă şi gâlceavă, iar ocările se ţinură lanţ, mai abitir decât înainte de a se cinsti.

Mai încolo, doi prieteni aşezaţi pe prici stau de vorbă: unul e înalt, voinic, muşchiulos, cu faţa ca de măcelar, roşie aprinsă. Numai că nu-i dau lacrimile de emoţie. Celălalt, slăbuţ, subţirel, cu nasul lung, din care stă parcă mereu gata să picure ceva, cu ochii mici ca de purcel, plecaţi în jos. E un om frecat prin lume şi cu ştiinţă de carte; a fost pe vremuri conţopist şi-şi tratează prietenul cam de sus, lucru care nu-i tocmai pe placul celuilalt, deşi n-o arată. Au băut împreună toată ziua.

— Când îţi spun că m-a atins! strigă voinicul muşchiulos, scuturându-şi de umăr camaradul cu mâna stângă.

„Atins” vrea să însemne la el „lovit”. Prietenul cel voinic şi muşchiulos, fost subofiţer, îşi pizmuieşte în adâncul sufletului prietenul sfrijit pentru vorba-i meşteşugită; de aceea, fiecare se străduieşte să găsească vorbe cât mai alese.

— Să ştii însă că nici tu n-ai dreptate... începu grav şi sentenţios conţopistul, fără să-şi ridice ochii la prietenul său şi privind plin de importanţă la dușumea.

— M-a atins, n-auzi? urmează celălalt, scuturându-l și mai și de umăr. Numai pe tine te am pe lume, auzi tu? Așa că numai ție-ți spun: m-a atins!

— Și eu îți spun că o dezvinovățire atât de șubredă, dragă prietene, nu poate decât să te facă de râs! îl contrazice politicos conțopistul cu glasu-i domol și subțire; trebuie să recunoști și tu, prietene dragă, că beția nu ți se trage decât de la propria-ți nestatornicie…

Prietenul cel voinic și mușchiulos se dă puțin înapoi, clătinându-se, se uită cu ochi tulburi la conțopist, care pare vizibil mulțumit de cuvintele lui, și deodată îl izbește cu pumnul lui zdravăn drept în obraz. În felul acesta ia sfârșit prietenia lor de o zi întreagă. Prietenul cel drag se rostogolește în nesimțire sub prici.

Dar iată că apare în cazarmă un cunoscut de-al meu, de la secția specială, un flăcău vesel și nepăsător, care nu e tocmai prost, deși cam simplu la înfățișare, un mucalit și jumătate, glumeț și zeflemitor, fără a fi și răutăcios. E cel care, în ziua când fusesem adus în temniță, căuta în bucătărie un bogătan, susținea că are „ambâț” și băuse în cele din urmă o cană de ceai cu mine. E un om ca de vreo patruzeci de ani, cu buze cărnoase și un nas gros și borcănat. Are în mână o balalaică și-i ciupește ușurel strunele. În urma lui se ține ca o umbră un ocnaș micuț, cu cap mare, pe care abia de-l cunoșteam, un om nebăgat în seamă. Era cam ciudat din fire, neîncrezător, veșnic tăcut și posomorât; lucra în atelierul de croitorie și stătea de obicei deoparte, fără să lege prietenii. Acum însă, beat fiind, se ținea scai de Varlamov, neliniștit și tulburat peste măsură, dând din mâini și izbind cu pumnii în pereți și în priciuri, gata-gata să izbucnească în plâns. Varlamov nu-i acorda nici o atenție, ca și cum nu i-ar fi stat în preajmă. Curios e că până atunci cei doi oameni nu fuseseră aproape niciodată împreună; nu se potriveau nici ca îndeletnicire, și nici ca fire. Și osânda o aveau de categorii

deosebite, și nici nu și-o ispășeau în aceeași cazarmă. Ocnașul cel mic de stat se numea Bulkin.

Cum dădu ochii cu mine, Varlamov zâmbi. Ședeam pe prici, la locul meu de lângă sobă. Se opri la câțiva pași, rămase o clipă pe gânduri, ca apoi s-o pornească cu pas șovăielnic, bălăbănindu-se când într-o parte, când în alta; se postă în fața mea, într-o poză teatrală și, atingând ușor coardele balalaicii, începu să cânte bătând tactul cu piciorul:

Cu obrajii rumeiori
Cântă draga până-n zori,
Ca o păsărea;
Fustă de atlaz că are,
Cu șiret la cingătoare,
Fețișoara mea...

Acest cântec avu darul să-l scoată din fire pe Bulkin, care începu să dea din mâini și să țipe, întorcându-se către cei din sală:

— Minte, fraților, minte cu nerușinare! Tot ce spune e minciună; nu-i nimic adevărat!

— Bătrâne Alexandr Petrovici, toată cinstea și considerația, zise vesel Varlamov, făcând o plecăciune și privindu-mă cu ochi șireți, gata să mă sărute. Era cam afumat.

Vorba: „Bătrâne cutare...” însoțită de cuvinte de respect, se obișnuiește să se spună în popor, prin toată Siberia, în semn de cinste, de respect, ba și cu o nuanță măgulitoare câteodată, chiar și atunci când e adresată unui tânăr de douăzeci de ani.

— Ei bine, Varlamov, ce mai faci?

— Așa și așa! Nici tu laie, nici bălaie. Numai că cine-i bucuros de sărbătoare, trage la măsea de dimineață. Să-mi fie cu iertăciune!

Varlamov le spuse toate astea cu glas tărăgănat.

— Minte, minte iarăși! strigă Bulkin lovind cu pumnul în scândurile priciului, deznădăjduit la culme.

Dar Varlamov părea că se jurase să nu-l bage în seamă, spre hazul tuturor, căci Bulkin se ținea de el și nu-l slăbise o clipă încă de dimineață, numai și numai pentru că îi intrase în cap că Varlamov „minte și tot ce spune e minciună”. Îl urmărea pas cu pas, se lega de orice cuvânt spus de el, frângându-și mâinile, izbind cu pumnii în pereți, în lemnăria priciurilor, chinuit de gândul ce-i intrase în cap, și anume că tot ce spune Varlamov e minciună! Dacă ar mai fi avut păr pe cap, și l-ar fi smuls, desigur, în nemărginita lui durere și amărăciune. Îți venea să crezi că el avea să răspundă de toate faptele lui Varlamov, că orice vină a acestuia cădea de-a dreptul asupră-i. Culmea era însă că acesta nu-i dădea nici o atenție lui Bulkin, de parcă nici nu l-ar fi văzut.

— Minte! Minte! Minte! Nimic nu-i adevărat!... strigă Bulkin.

— Și ce-ți pasă ție? îl întrebau râzând ocnașii.

— Voiam să-ți spun, Alexandr Petrovici, că în tinerețe eram un băiat foarte chipeș și fetele se prăpădeau după mine... începu Varlamov, nitam-nisam.

— Minte! Iarăși minte! îl întrerupse Bulkin cu un țipăt ascuțit.

Ocnașii râdeau în hohote.

— Și ce mă mai fuduleam în fața lor! Aveam o cămașă roșie și pantaloni de catifea; mă întindeam pe divan ca un conte de Butelcă, beat criță; mă rog - tot ce poftești!

— Minte! încheie cu hotărâre Bulkin.

— Moștenisem de la taică-meu o casă de zid cu două caturi. În doi ani cele două caturi s-au dus pe băutură, nu mi-a rămas decât o poartă fără stâlpi. Ce să-i faci! Banii-s ca porumbeii, vin și se duc.

— Minte! i-o tăie Bulkin și mai hotărât.

— Deunăzi, după ce-am ajuns aci, am trimis o scrisorică, numai miere și zahăr, neamurilor, să-mi facă rost de ceva

bani. Ei zic că n-am vrut să ascult de părinți, că am făcut toate după capul meu. Au trecut șapte anișori de atunci.

— Și n-ai primit nici un răspuns? îl întrebai zâmbind.

— Nimic, dădu el din cap râzând, apropiindu-și din ce în ce nasul de obrazul meu. Am aici o iubită, Alexandr Petrovici...

— Nu mai spune!

— Onufriev zicea adineauri: „O fi a mea ciupită de vărsat și slută foc, dar are rochii multe, pe când a ta e frumoasă de pică, da umblă cu cerșitul”.

— Și e adevărat?

— Că-i cerșetoare e drept! răspunse el, strâmbându-se a râs; toată lumea începu să râdă în hohote. Toți știau că e încurcat cu o cerșetoare, căreia în cele șase luni nu-i dăruise decât zece copeici.

— Ei bine, și ce vrei cu mine? îl întrebai în cele din urmă, doar-doar oi scăpa cumva de el.

Tăcu, mă privi cu ochi blânzi și rosti duios:

— N-ai avea bunăvoință cu acest prilej să-mi dai de-o cinzeacă? Azi n-am băut decât ceai, cât a fost ziua de lungă, adăugă el înduioșat, luând banii pe care i-i dădeam; și să vezi, Alexandr Petrovici, am băut atâta ceai din ăsta, că mi s-a urcat fierbințeala la cap, și simt că fac broaște în burtă...

În timp ce Varlamov lua banii din mâna mea, chinurile sufletești ale lui Bulkin nu mai cunoșteau margini. Se frământa și dădea din mâini ca un nebun; numai că nu plângea.

— Oameni buni! zbieră el către toți ceilalți, ieșindu-și din fire. Uitați-vă la el - minte de îngheață apele! Tot ce spune e numai și numai minciună. Numai minciună!

— Da ce te doare pe tine, nesăbuitule?! îi strigau ocnașii mirați de-atâta zbucium și furie zadarnică.

— Nu-i dau voie să mintă! strigă cu hotărâre Bulkin, cu ochi scânteietori, lovind din răsputeri cu pumnii în scânduri. Nu vreau să mintă!

Toată lumea se prăpădea de râs. După ce luă banii, Varlamov îmi făcu o plecăciune și se grăbi, strâmbându-se în toate chipurile, să se ducă la crâșmar. Abia atunci păru că-l vede pe Bulkin pentru prima oară.

— Să mergem! îi zise el, oprindu-se în prag, ca și când ar fi avut nevoie de el cu adevărat pentru cine știe ce treburi importante. Zbârciogule! mai adăugă el cu dispreț, lăsându-l să treacă înainte pe bietul Bulkin și se depărtă zdrăngănind din balalaică...

Dar ce rost mai are să descriu toată lărmuiala asta! În sfârșit, se termină și această zi tulbure și înăbușitoare. Ocnașii adormiră pe priciuri, cuprinși de un somn greu. Vorbeau și aiurau în somn parcă mai mult ca în alte nopți. Ici-colo câte unii mai vegheau pe la „maidane”. Sărbătoarea, așteptată îndelung și cu atâta nerăbdare, a trecut. Mâine reîncepe șirul nesfârșit de zile monotone, zile de muncă silnică...

XI
REPREZENTAȚIA

În seara celei de a treia zile de Crăciun avu loc prima reprezentație a teatrului nostru. Pregătirile, de bună seamă anevoioase și obositoare, au fost făcute de actori, care-și luaseră totul asupra lor, așa încât noi toți ceilalți ocnași nu știam nici în ce stadiu se află și nici ce anume avea să se reprezinte. În ultimele trei zile, pe când ieșiseră la lucru, actorii căutaseră în fel și chip să facă rost de costumele necesare. De câte ori mă întâlneam cu Baklușin, pocnea din degete de mulțumire, dar tăcea chitic. Pe de altă parte, se pare că și maiorul se afla în toane mai bune. E îndoielnic dacă știa sau nu ceva despre acest teatru; și dacă știa, fie că-și dăduse aprobarea, fie că preferase să

închidă ochii asupra acestei inițiative a deținuților, avu grijă, firește, să sugereze că totul trebuie să se petreacă într-o ordine desăvârșită. Înclin să cred că știa; nu se putea să nu fi aflat de reprezentație, dar nu voia să se amestece, fiindcă își dădea seama că, dacă o interzicea, totul ar fi mers anapoda: deținuții s-ar fi ținut de năzbâtii, s-ar fi îmbătat, încât era poate mai bine să aibă o ocupație. De fapt, presupun că așa trebuie să se fi gândit maiorul, fiindcă ar fi fost judecata cea mai firească, mai logică și mai sănătoasă. Ba am putea spune chiar că dacă deținuții n-ar fi avut de sărbători această reprezentație sau vreo altă îndeletnicire asemănătoare, însăși administrația temniței ar fi trebuit să ia inițiativa unei asemenea reprezentații sau îndeletniciri. Cum însă maiorul nostru se distingea printr-un mod de a gândi total deosebit de cel al tuturor oamenilor, adică printr-o judecată exact de-a-ndoaselea, cred că-mi încarc sufletul cu un mare păcat, numai presupunând că el știuse de reprezentație și o încuviințase. Nu-i stătea în fire. Un om ca el se simte mereu îmboldit să lovească, să oprime, să strivească, să-l lipsească pe semen de ceva, să-l priveze de un drept, într-un cuvânt, să-și înscăuneze pretutindeni rânduiala. Așa îl cunoștea tot orașul. Puțin îi păsa că aceste îngrădiri ar fi putut stârni împotriviri din cele mai nedorite! La ce bun ar mai fi existat pedepsele, dacă nu s-ar fi ivit neascultarea și abaterea (așa judecă indivizii de felul maiorului nostru), iar ticăloșii de ocnași nu merită altceva decât să li se aplice constant și cu strictețe litera legii, atât și nimic mai mult! Acești indivizi, care suferă de orbul găinilor, nevolnici executori ai legii, nu înțeleg și nici nu sunt în stare să înțeleagă că o aplicare oarbă a legii, fără grijă de a-i pricepe spiritul, nu poate duce decât la dezordine și numai la dezordine a dus întotdeauna. „Fac așa cum stă scris în lege, mai mult ce vreți?” spun ei și se miră sincer atunci când li se pretinde să facă uz de bun simț și de judecată sănătoasă în îndeplinirea legii. Cât despre judecata

sănătoasă, multora dintre ei li se pare cu totul de prisos, un lux inutil, inadmisibil, o îngrădire nesuferită.

Oricum, plutonierul major nu se împotrivi când fu vorba să se înceapă pregătirile pentru această serbare, și ocnașii nu aveau nevoie de mai mult. Aș putea să adaug cu toată convingerea că dacă în timpul sărbătorilor nu s-au ivit neorânduieli, nu s-a iscat nici o ceartă mai gravă, n-a fost nici un caz de furt în temniță, totul se datora simțământului de recunoștință al ocnașilor pentru faptul că li s-a îngăduit această serbare. Sub ochii mei, deținuții își domoleau camarazii care se cam întrecuseră cu măsura la băutură, căutau să pună capăt certurilor, numai de teamă că nu li se va da voie să joace teatru. Plutonierul major ceruse ocnașilor să-și dea cuvântul de cinste că totul se va petrece în liniște și că oamenii se vor purta cuviincios. Deținuții se învoiseră cu bucurie și căutară să-și țină cuvântul cu sfințenie; se simțeau măguliți peste măsură de acest fapt. În treacăt fie zis, administrația n-avea nimic de suferit sau de pierdut, dacă-și dădea aprobarea. Reprezentația nu cerea nici un fel de măsuri administrative speciale; scena improvizată se ridica și se dădea jos cel mult într-un sfert de oră. Spectacolul avea să țină un ceas și jumătate și dacă pe neașteptate ar fi venit un ordin de sus ca reprezentația să nu mai aibă loc, totul ar fi reintrat într-o clipă în normal. Costumele erau ascunse în cuferele ocnașilor. Dar înainte de a arăta cum fusese organizată reprezentația și ce fel de costume aveau actorii, aș vrea să spun câteva cuvinte despre afiș, adică despre programul reprezentației.

De fapt, nu exista un afiș scris. Numai pentru cea de-a doua și a treia reprezentație, Baklușin făcuse unul anume pentru domnii ofițeri și pentru musafirii cei mai de seamă care ne-au onorat cu prezența lor. Aceștia erau: ofițerul de gardă și chiar ofițerul de serviciu pe garnizoană și, în sfârșit, ofițerul de geniu; și tocmai în cinstea acestor oaspeți aleși fusese scris afișul. Credeau că teatrului

nostru de temniță îi va merge faima până în cel mai îndepărtat colț al fortăreței, ba chiar și în oraș, cu atât mai mult, că în localitate nu exista teatru: se spunea că s-ar fi înjghebat cândva o trupă de amatori, dar numai pentru o singură reprezentație, după care își încheiase existența. Ocnașii se bucurau ca niște copii de cel mai mic succes al teatrului nostru, ba se și lăudau cu el. „Cine știe, își ziceau ei, poate că au să afle și cei mari și or să vină și ei să vadă de ce sunt în stare ocnașii. Nu-i vorba de vreun spectacol soldățesc oarecare, cu momâi caraghioase, cu luntri plutitoare, cu urși și țapi. La noi, niște actori adevărați joacă comedii boierești; teatru ca ăsta nici în oraș nu găsești; cică la generalul Abrosimov s-ar fi dat o reprezentație și o să se mai dea una, dar poate numai costumele să fie mai dihai ca ale noastre, dar în privința *snoavelor* mai rămâne de văzut, căci cu ai noștri să nu te pui! Te pomenești că află și guvernatorul și - mai știi de unde sare iepurele? - poate că vine și el să vadă. Că doar nu-i nici un teatru în tot orașul…”

Într-un cuvânt, după primul succes, imaginația ocnașilor prinsese aripi și ajungea până acolo, încât unii își dădeau cu părerea că s-ar putea să le vină și vreo răsplată bănească, ba poate chiar și o reducere a pedepsei, deși chiar ei, trezindu-se pe dată la realitate, făceau haz de propriile lor presupuneri naive. Erau ca niște copii, de a căror judecată și comportare nu se deosebeau cu nimic, deși unii dintre ei aveau peste patruzeci de ani.

Cunoșteam în linii mari programul reprezentației pregătite, cu toate că nu exista un afiș. Prima piesă se intitula: *Filatka și Miroșka - rivali*[xliii]. Aproape cu o săptămână înainte de spectacol, Baklușin se lăuda în fața mea că rolul lui Filatka, pe care-l juca el, n-avea să aibă seamăn nici pe scenele din Sanct-Petersburg. Se plimba prin cazărmi, lăudându-se necontenit și peste măsură, deși o făcea cu toată naivitatea și fără pic de îngâmfare, ba din când în când spunea și câte ceva „ca la tiatru”, adică din

rolul pe care avea să-l joace, spre marea veselie a tuturor ocnașilor, care râdeau și când avea, și când nu prea avea haz ceea ce se apuca el să improvizeze. Trebuie să recunosc, de altfel, că deținuții au știut și cu acest prilej să se stăpânească și să-și păstreze demnitatea: se minunau și se entuziasmau de poantele lui Baklușin numai cei tineri, cu cașul la gură, care nu se pătrunseseră încă de știința de a nu-și pierde cumpătul la orice s-ar fi întâmplat. Dintre cei vârstnici, numai deținuții cu autoritate consacrată, cu prestigiu de nezdruncinat, își îngăduiau să se manifeste în voie, fără teamă de a și-l stârbi, și să-și exprime deschis simțămintele, oricare ar fi fost ele, chiar și dintre cele mai naive (acestea din urmă fiind socotite, după etica ocnei, necuviincioase și înjositoare.) Toți ceilalți ascultau în liniște zvonurile și discuțiile despre teatru, fără a le judeca sau contrazice, dar silindu-se pe cât puteau să pară nepăsători și să privească oarecum de sus pe cei ce puneau la cale reprezentația. Abia în ajun și mai ales în ziua reprezentației începură toți să se intereseze și să întrebe: cum merg lucrurile și ce fac camarazii lor? dar maiorul ce zice? o să iasă oare atât de bine ca acum doi ani? și așa mai departe. Baklușin mă asigura că toți actorii se potriveau de minune rolurilor, fiecare era „la locul lui” și că aveau și cortină. Rolul logodnicei lui Filatka avea să-l joace Sirotkin; „Să vezi ce bine îi stă îmbrăcat femeiește”, zicea el făcând cu ochiul și plesnind din limbă. Cucoana cea mărinimoasă va avea rochie cu volănașe, manteluță și umbrelă, pe când boierul cel mărinimos va apare în haine ofițerești cu găitane și cu cravașă în mână.

Urma apoi cea de-a doua piesă, cu conținut dramatic, care avea ca titlu „Kedril-gămanul”. Acest titlu îmi păru foarte ciudat, dar la toate întrebările mele nu mi s-a dat nici un răspuns, astfel că nu mă putui dumiri decât asupra unui singur lucru: că piesa nu era tipărită, era o copie după un manuscris aparținând unui fost subofițer din oraș, care pe vremuri jucase probabil un rol în piesă la vreo

serbare ostășească. Există, într-adevăr, în orașele și guberniile noastre îndepărtate asemenea piese, ticluite nu se știe când și nici de cine, ele sunt, după cum îmi închipui, cu totul necunoscute și n-au văzut niciodată lumina tiparului, dar într-o anumită parte a Rusiei sunt nelipsite din repertoriul teatrului popular.

Și fiindcă veni vorba de „teatru popular”, poate că n-ar fi de loc rău ca cercetătorii noștri să studieze mai amănunțit și mai aprofundat decât până acum teatrul popular, care există, ființează și poate că nu-i atât de neînsemnat pe cât s-ar crede. Nu-mi închipui ca tot ce am văzut în teatrul nostru de temniță să fi fost numai rodul născocirii și străduinței ocnașilor noștri. Pentru aceasta e nevoie de continuitate, de tradiție, de procedee și concepții stabilite cu vremea, bine cristalizate și transmise din generație în generație, potrivit tradiției create. Ele trebuiesc căutate printre soldați, printre lucrătorii din fabrici în orașele industriale și chiar printre târgoveții din unele orășele și târguri necunoscute. Aceste tradiții s-au păstrat și prin sate și capitale de gubernii, în mijlocul slugilor de la conacele și curțile boierești. Ba aș crede mai degrabă că cele mai multe din aceste piese vechi s-au răspândit în copii variate prin toată Rusia, numai datorită slugilor de pe la moșii. Unii dintre marii moșieri de altădată sau boierii moscoviți își aveau teatrele lor, cu artiști iobagi. De aici purcede arta noastră dramatică populară a cărei existență nu poate fi tăgăduită. Cât despre „Kedril-gămanul”, cu toate străduințele mele, n-am putut afla nimic, afară doar că vin dracii pe scenă și-l duc pe Kedril în iad. Dar ce-i cu acest nume Kedril? Ce semnificație are? Și de ce Kedril și nu Kiril? Subiectul și acțiunea să fi fost de origine rusească, ori străină? Nimeni n-a putut să mi-o spună. Spectacolul urma să se încheie cu o „pantomimă în acompaniament de muzică”. Toate acestea păreau să fie foarte atrăgătoare. Actorii, cu totul vreo cincisprezece inși, erau băieți vioi, sprinteni și plini de îndrăzneală. O duceau

într-o forfotă, făceau repetiții, uneori în dosul cazărmii, ca să nu fie văzuți, căci pregăteau totul în mare taină. Într-un cuvânt, voiau să ne uimească prin ceva cu totul neașteptat și nemaipomenit.

În zilele de lucru, cazarma se închidea foarte devreme, cum se însera. De Crăciun s-a făcut excepție: zăvoarele s-au pus la uși abia la ora nouă. Cauza acestei abateri de la regula obișnuită era teatrul. În tot cursul sărbătorilor, în fiecare seară, se duceau câțiva oameni la ofițerul de gardă cu rugămintea umilă „să îngăduie reprezentația și să nu închidă prea devreme porțile temniței", adăugând că mai fusese reprezentație și în ajun și nu se întâmplase nici o neorânduială. Ofițerul de gardă își făcea imediat următoarea socoteală: într-adevăr, în ajun nu se întâmplase nici o neorânduială și faptul că ocnașii se legau prin cuvânt că nu se va întâmpla nimic nici astăzi, era cea mai bună garanție că va fi ordine deplină, căci ei înșiși se însărcinau să vegheze asupra menținerii ei; pe de altă parte, dacă ar interzice reprezentația, te pomenești că blestemații ăștia (ocnași, de!) ar fi în stare, anume ca să se răzbune, să facă cine știe ce poznă sau năzbâtie, care putea vârî în încurcătură pe ofițerul de gardă. Și, în sfârșit, un ultim argument: noaptea, serviciul de gardă era monoton și plictisitor; or așa avea posibilitatea să asiste la un spectacol dat nu de soldați, ci de ocnași, oameni foarte ciudați și hazlii; avea să vadă într-adevăr ceva neobișnuit, cu atât mai mult că era și în drept, ca ofițer de gardă, să asiste la reprezentație.

În cazul când ar trece rondul și ar întreba: „Unde-i ofițerul de gardă?" i s-ar răspunde foarte simplu: „S-a dus prin temniță să facă numărătoarea ocnașilor și să închidă cazărmile", cea mai bună explicație și, totodată, cea mai îndreptățită justificare. Iată de ce ofițerii de gardă îngăduiră spectacolul în fiecare seară, în tot timpul sărbătorilor și cazărmile se închiseră abia la ceasurile nouă. Ocnașii știau dinainte că din partea corpului de

gardă nu aveau să întâmpine nici o piedică și în această privință erau liniștiți.

Pe la ora șase, Petrov veni să mă ia și ne duserăm împreună la reprezentație. Din cazarma noastră merseră aproape toți, în afară de bătrânul rascolnic din ținutul Cernigovului și de grupul de polonezi. Aceștia din urmă se hotărâră în sfârșit să vadă spectacolul abia în ultima zi, la patru ianuarie, când s-a dat cea din urmă reprezentație, și numai după ce primiră numeroase asigurări că totul e foarte interesant, distractiv și de fel primejdios. Rezerva și disprețul polonezilor nu-i supărară pe deținuți, care îi primiră foarte politicos și le oferiră locurile cele mai bune. Pentru cerchezi și mai cu seamă pentru Isai Fomici, spectacolul a fost o adevărată desfătare. Isai Fomici dădu de fiecare dată câte trei copeici, iar în ultima seară puse pe farfurie zece copeici și mulțumirea și plăcerea i se citeau pe față. Se luase hotărârea ca fiecare spectator să dea cât vrea. Banii adunați urmau să fie întrebuințați pentru acoperirea cheltuielilor și „de un rachiuaș, ca să mai prindă actorii curaj”. Petrov susținea că pe mine, oricât de plin ar fi teatrul, au să mă lase să ocup unul din locurile din față, mai întâi fiindcă eram mai avut decât alții și probabil că aveam să dau o sumă mai mare, și-apoi, fiindcă mă pricepeam în ale teatrului mai mult ca oricare dintre ei. Se întâmplă întocmai cum prevăzuse el. Dar să descriu mai întâi sala de reprezentație și scena.

Cazarma secției militare, care fusese transformată în sală de spectacol, era lungă de cincisprezece pași. Din curte urcarăm câteva trepte spre un fel de cerdac, intrarăm apoi într-o tindă și de aici în sală. După cum am mai spus, această cazarmă fusese clădită puțin altfel decât celelalte: priciurile erau lipite de pereți, lăsând destul loc liber la mijloc. Prima jumătate a sălii, cea dinspre tindă, era rezervată spectatorilor; cealaltă, până la peretele din fund, care comunica și cu cazarma vecină, alcătuia scena. Ceea ce mă surprinse de cum intrai fu cortina, care tăia

sala în două, de-a curmezișul, între cei doi pereți laterali, acoperind spațiul dintre priciuri pe o distanță de aproape zece pași. O cortină era aici un lux care te putea uimi cu adevărat: unde mai pui că era și pictată în culori de ulei, înfățișând copaci, boschete, lacuri și stele. Fusese făcută din fâșii de pânză veche și nouă primite în dar, din cămăși, obiele, toate cusute cap la cap, și alcătuind o perdea uriașă; unul din colțuri, unde nu ajunsese pânza, era din hârtie, cerșită foaie cu foaie prin cancelarii pe la diferite autorități și instituții. Zugravii noștri, printre care se distingea mai ales A-v, pe care toți îl porecliseră „Briullov”, o pictaseră peste tot cu atâta iscusință, încât producea o impresie formidabilă. Atâta lux descreți frunțile ocnașilor și-i înveseli chiar și pe cei mai posomorâți și mai pretențioși, care, o dată spectacolul început, se dovediră tot atât de copilărești ca și cei mai entuziaști și nerăbdători dintre ei. Toți erau mulțumiți și păreau că încearcă un sentiment de mare satisfacție, de mândrie chiar. Sala era luminată cu câteva lumânări de seu tăiate în două. În fața cortinei erau așezate două bănci, aduse de la bucătărie, iar și mai în față, vreo trei-patru scaune împrumutate din odaia subofițerilor. Scaunele erau rezervate ofițerilor, în cazul că ar fi venit la spectacol. Pe bănci luau loc subofițerii, furierii, diriginții de lucrări și alți șefi mai mari și mai mici ai ocnașilor, care n-aveau grade ofițerești și care ar fi dorit să vadă spectacolul; și într-adevăr, spectatorii din afară nu lipsiră; în unele seri veneau mai puțini, în altele mai mulți, dar la cea din urmă reprezentație nu se mai putea găsi un loc pe bănci. Înapoia băncilor se înghesuiau în picioare ocnașii, cu capetele descoperite din respect pentru musafiri, în vestoane sau în cojoace, cu toate că în sală era o căldură înăbușitoare. Spațiul destinat deținuților era, firește, prea neîncăpător pentru atâta lume; oamenii stăteau grămădiți unul în spatele celuilalt, mai ales în rândurile din urmă; erau ocupate și paturile, și spațiul între așa-zisele culise; ba unii

se duseseră în cazarma vecină și de acolo, prin ușa din fund, din dosul scenei, priveau spectacolul. În prima jumătate a sălii, destinată publicului, înghesuiala era de nedescris și se putea asemui doar cu aceea pe care o văzusem la baie. Ușa dinspre tindă rămase deschisă; în tindă era un ger de peste douăzeci de grade, dar oamenii stăteau și acolo buluc. Pe mine și pe Petrov ne lăsară să trecem în rândurile din față, lângă bănci, de unde se vedea mult mai bine ca din fundul sălii. Ca unul care mai fusesem la teatru și prin alte părți, eram socotit cunoscător; ocnașii îl văzuseră de mai multe ori pe Baklușin sfătuindu-se cu mine și arătându-mi semne de respect, și găseau firesc să mi se dea un loc de cinste. Aparent, deținuții sunt foarte intoleranți și obraznici, dar manifestările acestea sunt superficiale, nu le stau în fire. La lucru, mă luau, ce-i drept, peste picior, dar aceasta fiindcă mă arătam neîndemânatic. Almazov putea să ne disprețuiască pe noi, domnii, și să se mândrească cu iscusința de care dădea dovadă la arderea alabastrului. Dar și bătaia de joc și mizeriile pe care ni le făceau uneori aveau un alt substrat: noi toți fusesem cândva domni, aparținusem clasei foștilor lor stăpâni, cărora nu prea aveau de ce să le păstreze o bună amintire. Dar aici, la teatru, aceiași oameni îmi făceau loc, înțelegând că în de-alde astea eram mai priceput decât ei. Până și cei mai porniți împotriva mea ar fi vrut acum să mă audă lăudându-i pentru teatrul lor și-mi făceau loc să trec fără să se socotească jigniți ori înjosiți. La baza acestei aprecieri stau impresiile mele de atunci și chiar atunci am înțeles - și-mi amintesc bine de acest lucru - că în felul cum apreciau faptele și cum le judecau nu intra nici un pic de umilință, ci dimpotrivă, un simțământ autentic de demnitate personală. Trăsătura cea mai de seamă și cea mai pronunțată a firii poporului nostru este un puternic simț al dreptății și o nestinsă sete de dreptate. A-l face pe cocoșul, a se înfige și a se proțăpi înaintea tuturora, oriunde și cu orice preț, pe merit sau mai ales pe nemerit,

îi este străin omului nostru din popor. E destul să înlături învelișul, crusta, și să cercetezi miezul cu mai multă luare-aminte, mai îndeaproape, fără idei preconcepute și prejudecăți, și vei găsi în popor însușiri pe care nu le-ai bănuit niciodată. Poporul nu prea are ce învăța de la înțelepții noștri, dimpotrivă, afirm categoric, că aceștia ar avea încă multe de învățat de la popor.

Pe când ne pregăteam să mergem la reprezentație, Petrov îmi spusese, în naivitatea lui, că au să mă lase să trec în față pentru că aveam să dau probabil mai mulți bani. Nu exista preț fix; fiecare dădea cât îl lăsa inima și cât îl ținea punga. Aproape toți puseră un ban în farfurie când se începu cheta. Și chiar dacă mi-au îngăduit să trec în față întrucâtva și pentru că aveam să dau poate mai mult decât alții, nu era și aceasta un semn de adevărat bun simț? „Ești mai avut ca mine, treci prin urmare în rândul întâi. Aici toți suntem deopotrivă, e drept, dar tu plătești mai mult, un spectator ca tine are altă trecere în ochii actorilor, așa încât treci în rândul întâi; n-am intrat aici pe bani, ci pe bază de respect și ne vom categorisi noi înșine după o dreaptă rânduială!” Câtă nobilă mândrie, câtă demnitate personală se ascunde în această judecată! Nu respect față de ban, ci față de personalitatea omului. La noi, în temniță, avuția, banul nu se bucurau de cine știe ce mare cinste, mai ales dacă priveai masa deținuților ca pe un tot, ca pe un ansamblu, ca pe un grup aparte. Și chiar dacă-i trec în revistă, unul după altul, nu-mi amintesc să se fi umilit vreunul pentru bani. Cerșetorii nu lipseau și chiar eu le-am căzut victimă, dar o făceau mai mult din șmecherie decât din aviditate, iar actele lor purtau o puternică amprentă de umor și naivitate. Nu știu dacă mă exprim clar... Să revenim însă la teatru. Așadar...

Înainte de ridicarea cortinei, sala prezenta un tablou de o ciudată însuflețire. Mai întâi, mulțimea aceea de oameni îngrămădiți, înghesuiți din toate părțile, așteptând nerăbdători, cu chipul aprins de bucurie, începutul

reprezentației. În ultimele rânduri, oamenii își aduseseră de la bucătărie bușteni pe care îi rezemaseră de zid, ca să se poată ridica ceva mai sus; stăteau aproape de două ceasuri în poziția aceasta extrem de incomodă, cu amândouă mâinile sprijinite de umerii celor din față, și totuși, nespus de mulțumiți de ingeniozitatea și de locurile lor. Alții se cocoțaseră pe pervazul îngust al sobei și rămăseseră așa nemișcați tot timpul spectacolului, găsindu-și proptea în cei din fața lor. Pe de lături, pe priciuri și în spatele muzicanților, se îngrămădeau alții, și acestea erau locurile cele mai bune. Cinci ocnași, cei mai norocoși, se întinseseră sus pe cuptor, de unde priveau de mai mare dragul; se simțeau în culmea fericirii. De cealaltă parte, pe pervazurile ferestrelor, se aciuaseră întârziații, care nu-și putuseră găsi locuri mai bune. Fiecare se ținea însă cuviincios, fără a face gălăgie, căci voia să apară într-o lumină cât mai bună în fața oaspeților și a domnilor. Pe chipurile lor înfierbântate și scăldate în sudoare din pricina căldurii înăbușitoare, se putea citi cea mai copilărească nerăbdare. Ce licăriri ciudate de bucurie naivă, de plăcere curată luminau fețele brăzdate de cute aspre și de semnele adânci ale stigmatelor, privirile abia cu o clipă înainte posomorâte și întunecate, ochii în care în alte împrejurări s-au aprins străfulgerări cumplite! Din partea dreaptă, de unde mă aflam eu, capetele lor descoperite mi se arătau rase în întregime.

Dar iată că dinspre scenă se auziră zgomote de pași grăbiți, de forfotă și de glasuri înăbușite. Trebuia să se ridice cortina. Deodată orchestra începu să cânte. Orchestra aceasta merită puțină atenție. Sus, pe marginea priciurilor, chiar lângă scenă, erau înșirați cei opt muzicanți ai orchestrei, alcătuită din două viori (una proprietatea unui ocnaș, cealaltă împrumutată din oraș; cât despre muzicanți, au fost găsiți printre ai noștri), trei balalaici făcute chiar la noi, două ghitare și o tamburină ce ținea loc de contrabas. Viorile țiuiau și scârțâiau, ghitarele

nu făceau două parale, în schimb balalaicile n-aveau pereche. Agilitatea degetelor artiștilor ar fi făcut cinste celui mai îndemânatic scamator. Se cântau numai cântece de joc; la pasajele mai vioaie, cântăreții băteau cu degetele în lemnul balalaicii, subliniind astfel tonul; alegerea bucăților, execuția, iscusita folosire a instrumentelor, caracterul interpretării - totul purta pecetea unei originalități inimitabile și era rodul pasiunii artistice a acestor deținuți. Unul dintre ghitariști cânta și el cu foc; era odrasla de nobil care-și omorâse tatăl. Cât despre tamburină, aceasta făcea adevărate minuni; mânuitorul ei ba o învârtea pe deget, ba își freca degetul mare de pielea bine întinsă, scoțând zgomote dese, sacadate, seci și limpezi, ce se rostogoleau deodată într-un ropot de sunete scurte și săltărețe, ca să se reverse apoi ca o cascadă jucăușă. Două armonici completau orchestra. Trebuie să mărturisesc că până atunci nu avusesem idee și nici nu mi se oferise prilejul să-mi dau seama ce rezultat pot da instrumentele populare, atât de simple; și rămăsei încremenit; armonia, preciziunea execuției, dar mai ales interpretarea, felul cum era dezvăluit conținutul motivelor, erau de-a dreptul uluitoare. Abia atunci mi-a fost dat să înțeleg pentru întâia oară taina avântului năvalnic și nesfârșit de pătimaș al nu mai puțin năvalnicelor și pătimașelor cântece de joc rusești. În sfârșit, se ridică cortina. Se produse o rumoare generală: toți se cumpăniră de pe un picior pe celălalt; cei din fund se ridicară pe vârfuri; unul alunecă de pe bușteanul pe care se cocoțase; toți până la unul căscară gura și făcură ochi mari și o tăcere adâncă se așternu în sală... Reprezentația începu.

Lângă mine stătea Alei, în grupul fraților săi și al celorlalți cerchezi. Teatrul le plăcu atât de mult, încât nu pierdură nici un spectacol. Mi-a fost dat să observ, și nu o dată, că toți musulmanii, fie ei tătari sau nu, sunt mari amatori de spectacole. Lângă ei se strecurase Isai Fomici, care, o dată cu ridicarea cortinei, era numai ochi și urechi;

pe față i se putea citi nerăbdarea cu care aștepta minunile și plăcerile ce aveau să urmeze. Ar fi fost păcat să fie înșelat în așteptările lui. Chipul drag al lui Alei se lumina în văpaia unei bucurii atât de copilărești, atât de sincere, încât mă înveseleam și eu numai privindu-l; fără să vreau, de câte ori un gest sau un cuvânt hazliu al vreunui actor stârnea râsul tuturor, întorceam capul să văd ce face. El nici nu mă observa, absorbit cu totul de cele ce se petreceau pe scenă. Nu departe, în stânga mea, stătea un ocnaș în vârstă, un om totdeauna nemulțumit, ursuz și certăreț. Nu-i scăpase nici lui veselia copilărească a lui Alei și-l văzui de mai multe ori privindu-l pe furiș și zâmbind, atâta bucurie radia chipul fericit al tânărului, căruia, nu se știe de ce, el îi zicea totdeauna „Alei Semionîci”.

Spectacolul începu cu *Filatka și Miroșka*. Filatka (Baklușin) era într-adevăr admirabil. Ocnașul își juca rolul neînchipuit de bine. Se vedea că-și chibzuise fiecare frază, fiecare mișcare. Știa să imprime fiecărui cuvânt sau gest, oricât de neînsemnat, sensul și semnificația absolut corespunzătoare rolului. Adăugați la această înțeleaptă străduință și o veselie neprefăcută, sinceră și spontană, și ați fi fost și dumneavoastră de acord că Baklușin era un actor înnăscut, un actor de mare talent. Am văzut de mai multe ori „Filatka” pe scenele din Moscova și Petersburg, dar mărturisesc că actorii din cele două capitale erau mult inferiori lui Baklușin. Nu reușeau să pară altceva decât niște „peizani”[20] și nicidecum niște mujici ruși adevărați; se vedea cale de o poștă că vor cu orice preț să facă pe mujicul. În afară de aceasta, Baklușin era îmboldit și de rivalitatea cu un alt ocnaș talentat: se aflase că în cea de-a doua piesă rolul lui Kedril avea să-l joace ocnașul Poțeikin, pe care, nu știu de ce, toți îl socoteau mai talentat, mai bun actor decât Baklușin, care din pricina aceasta suferea ca

[20] De la *paysan*, în lb. fr.; aici, în sens de țăran reprezentat idilic, fals.

un copil. De câte ori nu venise la mine în ultimele zile să-și descarce sufletul! Cu două ceasuri înainte de spectacol tremura ca într-o criză de friguri. Când lumea izbucnea în hohote de râs și striga: Bravo, Baklușin! Foarte bine! - fața i se lumina de fericire și ochii îi scânteiau de adevărată inspirație. Scena sărutărilor dintre Miroșka și Filatka, când acesta din urmă striga: „Șterge-te la gură!”, în timp ce se ștergea și el, fu nespus de hazlie. Toată lumea râdea în hohote. Pe mine mă atrăgeau mai mult spectatorii; aici mi se arătau în adevărata lor lumină: toate frunțile se descrețiseră, iar bucuria îi cuprinsese pe toți. Strigătele de încuviințare și de satisfacție nu mai conteneau. Îl vedeai deodată pe câte unul cum își înghiontește vecinul, ca să-i împărtășească impresia acelei clipe, fără să-și ia ochii de la scenă și fără să ia aminte cine stă alături de el. Un altul, la o scenă hazlie, se întoarce deodată spre ceilalți, învăluindu-i într-o privire încântată, de parcă ar fi vrut să-i îndemne la râs, și apoi, cu un gest al mâinii plin de subînțelesuri, își îndreaptă repede privirea spre scenă. Un altul își pocnește degetele, plescăie cu limba de emoție și nu poate sta locului; cum n-are unde s-o pornească, nu-i rămâne altceva de făcut decât să se salte de pe un picior pe altul. Spre sfârșitul piesei, veselia atinse culmea. Nu exagerez și nu adaug nimic de la mine. Închipuiți-vă temnița, lanțurile, captivitatea, anii lungi de osândă ce-i mai așteaptă, viața searbădă, șterșă și monotonă ca picăturile de ploaie mărunță în zilele posomorâte de toamnă, și deodată îngăduința dată tuturor acestor năpăstuiți și oropsiți de a se reîntoarce la viață, de a ieși din amorțeală, de a petrece un ceas veselindu-se în voie și uitând de coșmarul înfiorător ce-i înconjoară, de a-și înjgheba o adevărată reprezentație de teatru - și încă ce reprezentație! - cum nu s-a mai pomenit în orașul acesta, spre fala și cinstea tuturor ocnașilor, „ca să se știe, adică, cine sunt ei!” Îi distra absolut totul, dar mai ales costumele. Li se părea curios să-i vadă, bunăoară, pe

Vanka Otpetîi, pe Nețvetaiev, ori pe Baklușin îmbrăcați altfel de cum erau obișnuiți să-i vadă de ani și ani. „E un ocnaș, un ocnaș adevărat, îi zăngăne cătușele când umblă, și uite-l cum se plimbă acum în surtuc, cu pălărie rotundă, cu pelerină, ca un orășan. Și-a pus mustăți și păr fals. Uite-l, cum scoate o batistă roșie din buzunar și-și face vânt ca un boier, ba nici n-ai zice că nu-i boier sadea!” Toată lumea e cuprinsă de entuziasm. „Boierul cel mărinimos” apare în uniformă de aghiotant, cam ponositǎ, nu-i vorbă, cu epoleți și chipiu cu cocardă și produce o impresie extraordinară. Rolul acesta fusese disputat de doi pretendenți care râvneau la costum și din a cărui pricină - cine-ar crede-o? - se certaseră ca niște copii: amândoi țineau morțiș să apară în uniformă de ofițer cu găitane! Au trebuit să intervină ceilalți actori ca să-i despartă și să hotărască cu majoritate de voturi ca rolul să-i fie încredințat lui Nețvetaiev, nu fiindcă ar fi fost mai chipeș decât celălalt sau pentru că ar fi adus mai mult a boier, ci fiindcă reușise să-i convingă pe toți că își va face apariția cu un baston și-l va roti între degete și va împunge cu el și va trage linii pe pământ, că până și un boier și un filfizon vor rămâne paf, lucru pe care Vanka Otpetîi zadarnic ar încerca să-l facă, pentru că n-a văzut în viața lui boieri adevărați. Și într-adevăr, când Nețvetaiev intră în scenă cu nevasta lui, nu făcu altceva decât să învârtească în mână bastonul în fel și chip și să schițeze cu el pe pământ fel de fel de linii, crezând probabil că sunt cele mai netăgăduite semne de boierie, șic și eleganță. În copilărie, pe când era un biet puști, o slugă boierească, și alerga desculț prin curte cu diferite porunci, îl uluise pasămite îndemânarea cu care vreun boier își rotea bastonul între degete: această impresie lăsase în mintea lui o urmă atât de adâncă, încât nici până acum, la treizeci de ani, n-o uitase, și o socotea tocmai bună ca să-și uluiască frații de temniță. Nețvetaiev era atât de prins de gesturile lui, încât nu mai vedea pe nimeni; vorbea fără să-și ridice ochii, urmărind fără încetare vârful bastonului.

„Cucoana cea mărinimoasă” era și ea în felul ei foarte nostimă: apăru într-o rochie de marchizet, veche și uzată, mai mult o zdreanță, cu gâtul și brațele goale, cu fața sulemenită, cu o scufie de noapte din percal pe cap, cu panglicuțe legate sub bărbie, cu umbrela într-o mână, în cealaltă cu un evantai de hârtie mâzgălită, cu care își făcea vânt mereu. Apariția ei stârni o explozie de râs și cum hohotele nu se mai potoleau, nici cucoana nu se mai putu stăpâni și râse și ea din toată inima. Rolul cucoanei îl juca deținutul Ivanov. Sirotkin, deghizat în fată, era foarte drăguț. Cupletele fură și ele primite cu aplauze. Într-un cuvânt, piesa se bucură de un succes deplin și toți se declarară mulțumiți. Nu se rosti nici un cuvânt de critică: de altfel, nici nu și-ar fi avut rostul.

Răsuna pentru a doua oară uvertura „Iatac, ietăcelul meu” și cortina se ridică din nou. Se juca „Kedril-gămanul”. Kedril e un fel de Don Juan: cel puțin așa s-ar părea, judecând după final, când dracii înșfacă și pe stăpân și pe slugă și-i târăsc în iad. Se juca un act întreg, dar se vedea cât de colo că nu-i decât un fragment, căci începutul și sfârșitul lipseau. Fără cap și fără coadă, textul n-avea aproape nici o noimă. Acțiunea se petrecea în Rusia, într-un han oarecare.

Hangiul introduce în odaie un domn îmbrăcat într-o manta de uniformă și cu pălărie rotundă turtită. În urma lor intră sluga boierului, Kedril, cu un geamantan și o găină friptă învelită în hârtie albastră. Poartă o haină scurtă și o șapcă de lacheu. E un mâncău fără seamăn. Rolul era jucat de ocnașul Poțeikin, rivalul lui Baklușin, în vreme ce Ivanov, același care jucase și în rolul cucoanei mărinimoase din prima piesă, îl făcea pe boierul. Hangiul, Nețvetaiev, îi atrage boierului atenția că odaia e bântuită de draci, după care pleacă. Boierul, sumbru și îngrijorat, mormăie pentru sine că știe mai de mult de asta și-i poruncește lui Kedril să despacheteze lucrurile și să

pregătească masa de seară. Kedril e un găman[21] și un fricos. Când aude de draci, pălește și tremură ca varga. Ar vrea să spele putina, dar se teme de stăpân; și îl răzbește și foamea. E lacom, prost, viclean în felul lui, și laș. Își înșală stăpânul la fiecare pas, dar și se teme grozav de el. În tipul acesta remarcabil de slugă, credincioasă în felul său, găsești o vagă și îndepărtată rudenie cu Leporello. Poțeikin se dovedi într-adevăr a fi un actor de real talent, mai mare poate decât Baklușin. Bineînțeles că a doua zi, când l-am întâlnit pe Baklușin, nu i-am spus în față părerea mea, căci asta l-ar fi întristat peste măsură. Nici ocnașul care îl făcea pe boierul nu juca rău. E adevărat că tot ce spunea el nu prea avea noimă, dar știa să rostească vorbele rar și limpede, cu mișcări și gesturi potrivite. În timp ce Kedril scotocește prin geamantan, boierul se plimbă în lung și-n lat și face mărturisirea că în seara aceea se sfârșește viața lui pe pământ. Kedril trage cu urechea, se strâmbă și-i înveselește pe spectatori cu mimica și cu vorbele rostite pentru sine. Nu-l încearcă nici o milă de stăpânul lui; dar a auzit vorbindu-se de draci și ar vrea să știe cum sunt, pornindu-se pe tot felul de întrebări și presupusuri. În sfârșit, boierul îi spune că într-o zi, aflându-se în primejdie de moarte, a cerut ajutor iadului; dracii l-au ajutat și l-au scăpat, dar că acum s-a împlinit sorocul învoielii și chiar în seara aceea dracii aveau să vie să-i ceară sufletul, după cum fusese înțelegerea. Pe Kedril îl trec fiorii și începe să tremure; stăpânul lui însă nu-și pierde cumpătul și-i poruncește să-i pregătească cina. Când aude de mâncare, Kedril își mai revine și uită de spaimă; despachetează găina, gustă din ea, scoate și o sticlă de vin și trage la repezeală o dușcă bună. Publicul se prăpădește de râs. Dar se aude o ușă scârțâind, vântul izbește în obloane; Kedril, cuprins de spaimă, bagă în gură, fără să-și dea seama ce face, o bucată zdravănă de găină, pe care nici n-o poate mesteca

[21] Bărbat foarte mâncăcios; mâncău.

de mare ce e. Lumea râde din nou. „Gata?” întreabă stăpânul, care străbate odaia în lung și-n lat. „Îndată, îndată, domnule... s-o mai potrivesc puțin...” răspunde Kedril și, așezându-se singur la masă, se apucă să înfulece de zor din mâncarea boierului. Publicului îi place grozav șiretenia și repeziciunea cu care lucrează sluga și faptul că boierul e tras pe sfoară. Trebuie să recunoaștem, de altfel, că Poțeikin era într-adevăr admirabil. Cuvintele „Îndată îndată, domnule, s-o mai potrivesc puțin” le spunea cu adevărată măiestrie. Se așază la masă, începe să mănânce cu lăcomie și, la fiecare pas al stăpânului, tresare de spaimă să nu i se descopere matrapazlâcurile; de câte ori boierul întoarce puțin capul, el se ascunde sub masă, trăgând și găina după el. După ce-și mai potolește foamea, își aduce aminte și de stăpân. „Da bine, Kedril, n-ai mai isprăvit?” strigă boierul. „Gata!” răspunde voios Kedril, care de-abia atunci bagă de seamă că pentru stăpânul său n-a mai rămas aproape nimic. Pe farfurie nu se mai vedea decât un rest de picior de găină.

Boierul, posomorât și îngândurat, nu observă nimic și se așază la masă, iar Kedril, cu șervetul în mână, rămâne în picioare la spatele lui. Fiecare cuvânt, fiecare gest, fiecare mișcare a slugii, care se întoarce cu fața către public, arătând mucalit spre stăpân, stârnesc printre spectatori hohote de râs. În clipa când boierul începe să mănânce, apar dracii. De aici nu mai înțelegi nimic, căci dracii n-au în ei nimic drăcesc, dar nici omenesc; ușa se deschide și intră o fantomă îmbrăcată în alb, cu o lanternă cu lumânarea aprinsă în loc de cap; apoi apare altă fantomă, tot cu o lanternă cu făclie în chip de cap și cu o coasă în mână. Pentru ce sunt în alb, ce caută aici coasa și ce rost au aceste lanterne aprinse, când e vorba de niște draci, nimeni n-ar fi putut s-o explice. De altfel, nimeni nu-și bătea capul cu asta. Înseamnă că așa trebuie să fie. Stăpânul se arată curajos în fața stafiilor și le spune că e gata, că pot să-l ia. Iar Kedril, fricos ca un iepure, se

ascunde sub masă; cu toată frica, nu uită să ia însă sticla cu el. Dracii se fac nevăzuți; Kedril iese din ascunzătoare, dar în clipa când stăpânul se așază din nou la masă, năvălesc deodată în odaie trei draci, îl apucă pe boier de guler și de brațe să-l ducă cu ei în iad. „Kedril, scapă-mă!” țipă el. Dar Kedril are altceva de făcut: de data asta a luat și sticla, și farfuria și pâinea și s-a ascuns sub masă. Iată-l în sfârșit singur; dracii s-au făcut nevăzuți, cu stăpân cu tot. El scoate capul, privește în juru-i și... un zâmbet îi luminează fața. Face cu ochiul și cu o mutră mucalită se așază în locul stăpânului, șoptind către public, aparte:

— Așa. Acum sunt singur... fără stăpân!...

Toată lumea râde de faptul că a rămas fără stăpân; dar el mai are ceva de spus, și tot pe șoptite, de parcă ar mărturisi o taină, zice, făcând vesel cu ochiul:

— Pe boier l-au umflat dracii!...

Entuziasmul spectatorilor nu mai are margini. În sală e un adevărat delir. Știrea aceasta confidențială că pe boier l-au umflat dracii a fost rostită cu o expresie atât de comică și cu o strâmbătură atât de batjocoritoare, încât era cu neputință ca cineva să nu aplaude. Dar fericirea lui Kedril nu ține mult. Abia a apucat să-și toarne vin în pahar, și chiar în clipa când să-l dea de dușcă, se ivesc iarăși dracii, care se furișează pe la spate și-l înhață de guler. Kedril strigă ca din gură de șarpe, dar de frică nici nu îndrăznește să întoarcă capul. Ar vrea el să se apere, dar pas de poți: mâinile îi sunt încărcate cu sticla și cu paharul de care nu vrea să se despartă. Cu ochii cât cepele și cu gura căscată de spaimă, rămâne o clipă cu fața la public; are o înfățișare de fricos atât de caraghioasă, încât ar fi putut servi cu succes ca model pentru un tablou. În cele din urmă e târât afară: el se zbate, dă din mâini și din picioare, cu degetele înțepenite pe sticlă și pe pahar și țipă într-una. Țipetele lui se mai aud și de afară, de dincolo de culise. Cortina cade. Toată lumea râde în hohote. Toată lumea e mulțumită... Orchestra pornește cântecul Kamarinskaia. Melodia se

înfiripează lin, abia perceptibil, crește treptat în intensitate și putere, ritmul devine tot mai vioi și săltăreț și se revarsă într-un iureș frenetic, subliniat pe alocuri cu lovituri seci în cutia balalaicilor... Era Kamarinskaia în toată amploarea elementelor de ritm și tonalitate, desfășurate într-o cadență uluitoare și i-ar fi prins bine, cred, lui Glinka, să fi auzit-o măcar o dată întâmplător cântată la noi în temniță. Pantomima începe. E acompaniată de aceeași Kamarinskaia până la sfârșit. Scena înfățișează interiorul unei izbe: morarul drege într-un colț niște hamuri, în celălalt colț morărița toarce lână. Sirotkin joacă rolul femeii, Nețvetaiev rolul morarului.

Trebuie să spun că decorurile noastre erau foarte sărace. În această piesă, ca și în cele precedente, spectatorul completa mai mult cu închipuirea decorul sumar, abia schițat, de pe scenă. În loc de perete, în fundul scenei se zărea un covor ori o pătură; la dreapta niște paravane zdrențuite, în vreme ce la stânga, unde nu mai avuseseră ce să pună, se zăreau stinghiile priciurilor. Dar spectatorii nu erau de fel pretențioși și nu se dădeau înapoi să întregească cu închipuirea lor tot ce lipsea, mai ales că în această privință deținuții sunt în general la înălțime: „Zici că-i grădină? Grădină să fie! Odaie? Fie și odaie! Izbă? Izbă, ce mai!” Sirotkin în straie femeiești arată ca o muierușcă tânără și năbădăioasă, drăguță foc. Printre spectatori se aud aprecieri și laude în acest sens. Morarul își isprăvește treburile, își ia căciula și biciul, se apropie de femeie și-i arată prin semne că trebuie să plece, dar dacă în lipsa lui va primi pe careva în casă, vai și-amar... și-i arată biciul. Femeia ascultă și dă din cap că a înțeles. Se vede că biciul a mai mângâiat-o; își cam face de cap muierușca noastră. Bărbatul iese. Nici nu se închide bine ușa în urma lui, că nevasta îl și amenință cu pumnul. Dar se aude o bătaie în ușă: intră un vecin, morar și el, pe cât se pare. E un țăran bărbos, cu caftan. Aduce în dar o basma roșie. Femeia râde, și când s-o sărute vecinul, se

aud iar bătăi în ușă. Ce să facă? Îl ascunde sub masă și se așază repede la locul ei, cu furca în brâu. Apare un alt admirator; un furier în uniformă militară. Până aici pantomima se desfășoară fără cusur, gesturile sunt corecte și corespund întocmai acțiunii. Te cuprinde mirarea văzând cum acești actori improvizați își interpretează cu atâta iscusință rolurile de o clipă și fără să vrei te gândești: câte forțe și talente se irosesc zadarnic la noi în Rusia, prin temnițe, într-o viață de mizerie! Dar ocnașul care juca rolul furierului probabil că mai văzuse teatru undeva, pe vreo scenă de provincie sau la vreo curte boierească și și-a zis că actorii noștri, toți până la unul, nu-și cunosc meseria, că umblă și se mișcă pe scenă nu așa cum ar trebui. Și iată-l, deci, intrând în scenă aidoma vechilor eroi clasici din piesele de odinioară: face un pas mare și, mai înainte de a-și trage celălalt picior, se oprește un pic, își saltă capul pe spate, aruncă o privire mândră în jur și iar mai face un pas. Dacă acest soi de umblet pare caraghios la eroii antici, cu atât mai ridicol apare el într-o scenă comică, jucată de un furier oarecare. Dar publicul nostru era încredințat probabil că așa se cuvine și acceptă umbletul țeapăn al lunganului, fără să-l ia în răspăr. Nici n-apucă furierul să ajungă în mijlocul scenei că se și auzi o nouă bătaie în ușă; morărița își pierde capul. Unde să-l ascundă și pe acesta? În cufărul mare, care din fericire e deschis. Furierul se ascunde în ladă; muierușca lasă să cadă capacul. De data aceasta apare un musafir cu totul neobișnuit; e un îndrăgostit ca toți ceilalți, dar ciudat la înfățișare. E un brahman în toată puterea cuvântului. Intrarea lui în scenă stârnește hohote de râs. Brahmanul nu e altul decât ocnașul Koșkin, care își joacă rolul admirabil. La chip seamănă într-adevăr cu un brahman. Își arată prin gesturi dragostea înfocată pentru morăriță: ridică brațele spre cer, apoi și le duce la piept și la inimă. Dar, în toiul acestor efuziuni focoase, se aude o bătaie puternică în ușă. După lovituri nu mai încape îndoială că e stăpânul casei.

Morărița îngrozită se zăpăcește cu totul, brahmanul aleargă înnebunit prin odaie, implorând-o să-l ascundă. Ea îl împinge după dulap și, uitând să deschidă ușa, buimacă de tot, se așază la tors; toarce și toarce, fără să ia firul în mână, fără să ridice fusul de jos și fără să audă bătăile în ușă din ce în ce mai insistente. Sirotkin redă foarte bine spaima și zăpăceala ei. În cele din urmă, morarul, cu o lovitură de picior, scoate ușa din țâțâni și se duce întins la nevastă, cu biciul în mână. A stat la pândă și a văzut tot; îi arată femeii prin semne că are trei ibovnici ascunși în casă. Apoi începe să-i caute. Îl găsește întâi pe vecin, pe care îl dă în brânci afară. Furierul, îngrozit, ar vrea să fugă, ridică cu capul capacul cufărului și se dă singur de gol. Morarul îi arde câteva bice și de data aceasta furierul îndrăgostit nu mai calcă atât de țanțoș. Mai rămâne brahmanul, pe care bărbatul îl caută multă vreme; în sfârșit, îl găsește în colțul de după dulap, îi face o plecăciune și apoi îl târăște de barbă până în mijlocul scenei. Brahmanul încearcă să se apere și strigă: „Blestematule! Blestematule!” (singurele cuvinte din toată pantomima), dar bărbatul necruțător îi trage și lui o bătaie zdravănă. Văzând că-i vine rândul, femeia leapădă fusul, aruncă furca deoparte și fuge din odaie; scăunașul se răstoarnă... Ocnașii se prăpădesc de râs.

Alei, fără să-și întoarcă capul, mă zgâlțâie și strigă:

— Uite, uite la brahman! Și nu mai poate de râs.

Cortina cade. Începe o altă scenetă...

Dar nu e cazul să le descriu pe toate. Au mai fost încă două sau trei; toate foarte hazlii și antrenante. Nu le-or fi compus ocnașii înșiși, dar fiecare adăugase negreșit câte ceva de la el. Aproape fiecare actor improviza pe loc, mai adăugând ceva nou, original, încât de fiecare dată același actor își juca rolul puțin altfel decât în ajun. Ultima pantomimă de un gen cu totul fantastic se încheia cu un dans tot atât de fantastic. Îngropăciunea unui mort. Brahmanul înconjurat de slugi numeroase execută tot felul

de gesturi cabalistice și de descântece deasupra mortului, dar fără nici un folos. Când deodată se aude un strigăt: „Soarele în amurg!” Mortul se scoală și toți sar și joacă de bucurie. Brahmanul se prinde cu el în pereche dar nu dansează ca toți ceilalți, ci într-altfel, ca un brahman. Cu aceasta se încheie spectacolul, până a doua zi. Ai noștri pleacă veseli, încântați, lăudând pe actori și mulțumind plutonierului major. Nu se mai aud vorbe de ocară; nu se mai iscă nici o gâlceavă. Toată lumea e neobișnuit de mulțumită, s-ar putea spune chiar fericită, și, spre deosebire de alte dăți, toți adorm cu sufletele aproape senine: liniștiți, împăcați. Și când te gândești, prin ce mare minune? Ce se întâmplase, de s-a produs această schimbare bruscă? Și să nu credeți că-i vorba de o închipuire a minții mele visătoare. E realitatea pură, adevărul cel mai adevărat. Doar o clipă din noianul timpului ce se scurge atât de greu în ocnă li se îngăduise bieților oameni să trăiască mai omenește, mai în voie, să petreacă și să se bucure ca toată lumea, cum îi e dat omului, să se smulgă pentru un ceas măcar din viața aceea de neagră mizerie - și iată-i schimbați, renăscuți sufletește, fie chiar și pentru această clipă... E noapte târziu. Tresar și mă trezesc brusc: bătrânul e tot la rugăciune, sus pe cuptor, și se va ruga așa până în zori. Lângă mine, Alei doarme somn lin. Îmi reamintesc că și în timp ce se pregătea de culcare râdea cu hohote, vorbind cu frații lui de tot ce văzuse, și, fără să vreau, mă uit încântat la fața lui senină ca de copil. Încet-încet îmi aduc aminte de toate: această ultimă zi, sărbătorile, luna ce s-a scurs... Ridic speriat capul și privesc în lumina pâlpâitoare a lumânării groase de seu șirurile camarazilor mei adormiți. Văd chipurile lor palide și supte, așternuturile din zdrențe, toată sărăcia și mizeria din jur. Mă uit cu stăruitoare luare-aminte, vrând parcă să mă încredințez că toate acestea nu sunt continuarea unui vis cumplit, ci însăși realitatea. Dar cine a spus că-i vis? E realitatea cea mai adevărată: iată, se

aude un geamăt; cineva se răsucește în așternut cu zăngănit de lanțuri. Altul tresare și începe să bolborosească vorbe fără șir, în vreme ce bătrânul se roagă pe cuptor. Se roagă pentru toți „creștinii pravoslavnici” și în tăcerea nopții aud șoapta lui deslușită, rostită cu glas smerit și blând, învăluit într-un oftat prelung: „Doamne Isuse Cristoase, miluiește-ne pre noi!...”

„Doar n-am să stau aici o veșnicie, ci numai câțiva ani!” îmi zic în gând și iarăși las să-mi cadă capul pe pernă.

Sfârșitul părții întâi

PARTEA A DOUA

I
SPITALUL

Curând după sărbători m-am îmbolnăvit și a trebuit să fiu internat în spitalul nostru militar, care se afla în altă parte, într-un corp separat, cam la o jumătate de verstă de temniță. Era o clădire lungă, cu un singur cat, spoită în galben. În fiecare vară, când sosea vremea reparațiilor anuale, zidurile ei înghițeau cantități uriașe de ocru, doar-doar aveau să se înnoiască. În curtea cea mare se aflau alte clădiri mai mici: locuințele personalului medical, birourile administrației și dependințele spitalului. Clădirea principală era destinată însă exclusiv bolnavilor. Existau mai multe saloane, dar pentru deținuți fuseseră rezervate numai două, totdeauna pline, mai ales vara, când din pricina numărului prea mare de bolnavi se mai adăugau paturi, reducându-se pe cât posibil intervalele dintre ele. Aceste saloane erau ticsite cu tot felul de „năpăstuiți”. În afară de ocnașii din temnița noastră, erau trimiși aici tot soiul de infractori militari, ținuți în prevenție, în curs de judecată sau definitiv condamnați, ori în transferare la diferite închisori; erau aduși aici și bolnavii de prin unitățile disciplinare - instituție ciudată, unde soldații nesupuși sau cei vinovați de diferite abateri de la disciplină erau trimiși spre îndreptare, și de unde, după un an sau doi, ieșeau de obicei definitiv viciați, niște hoți și niște pungași incorigibili.

Ocnașii care se simțeau bolnavi se anunțau la apelul de dimineață. Subofițerul îi nota într-o condică și-i trimitea sub escortă la infirmerie. Aici medicul temniței examina pe toți bolnavii trimiși de unități și pe care îl găsea cu

adevărat bolnav îl înscria pentru spital. Am fost reținut și eu printre cei bolnavi și pe la unu după-amiază, când toți ai noștri porniră la lucru, mă îndreptai spre spital. De obicei, deținutul bolnav lua cu el, după cum îi da mâna, bani și pâine (fiindcă în ziua aceea la spital nu căpăta hrană), o pipă mică, un săculeț de tutun, amnar și iască. Pe acestea din urmă avea grijă să le ascundă în tureatca cizmei. Pășii în curtea spitalului plin de curiozitate și de interes pentru acest nou aspect al vieții de ocnaș, încă necunoscut mie.

Ziua era caldă, mohorâtă, apăsătoare, o zi din acelea în care mai ales unele instituții, ca de pildă spitalul, capătă un aspect deosebit de prozaic, de trist și respingător. Intrai, escortat de soldat, în sala de primire, în care se aflau două băi de aramă și unde mai așteptau și alți doi deținuți bolnavi, însoțiți de paznici. Felcerul, care nu întârzie să apară, ne cântări alene din ochi cu o privire de om învestit cu putere și se duse, parcă și mai alene, să raporteze medicului de serviciu. Acesta se ivi numaidecât; ne examină atent și grav, purtându-se cu multă bunăvoință, și ne eliberă câte o „foaie de suferință”, în care trecu numele fiecăruia. Diagnosticul definitiv, evoluția bolii, tratamentul etc. cădeau mai departe în sarcina medicului-șef al celor două saloane speciale cu deținuți bolnavi. Auzisem de la deținuți că medicii se poartă foarte bine cu ei, „ca niște adevărați părinți”. Așa-mi spuseseră când îi întrebasem înainte de a pleca la spital. Hainele și rufele cu care am venit ne-au fost luate și ni se dădu îmbrăcăminte de spital, la care se adăugară și niște ciorapi lungi, papuci, tichie, și câte un halat gros de postav cenușiu, căptușit cu un fel de pânză sau mușama neînchipuit de murdar. Ne conduseră apoi în saloanele deținuților, care se aflau la capătul unui coridor lung. Curățenia exterioară nu lăsa de loc de dorit, totul părea că sclipește; cel puțin așa mi se înfățișau mie lucrurile după mizeria din temnița noastră. Ceilalți doi, deținuți în prevenție, intrară în salonul din partea stângă a

coridorului, iar eu am fost condus spre cel din dreapta. În fața ușii, închisă cu zăvor, vegheau o santinelă cu pușca la picior și un planton. Sergentul (din garda spitalului) porunci să fiu lăsat să trec și deodată mă găsii în mijlocul unei săli lungi și înguste; de o parte și de cealaltă, de-a lungul celor doi pereți, se înșirau paturile, douăzeci și două cu totul. Trei sau patru din ele erau goale. Paturile erau de lemn, vopsite în verde, adică din acelea prea bine cunoscute oricui la noi în Rusia, cărora le-a fost, probabil, sortit să fie totdeauna înțesate cu ploșnițe. Alesei un pat liber în colț, pe partea luminată de ferestre.

După cum am mai spus, erau aici și ocnași din temnița noastră. Cu unii dintre ei mai stătusem de vorbă, iar alții mă cunoșteau în orice caz din vedere. Majoritatea erau însă dintre cei aflați încă în curs de judecată sau veniți din unitatea disciplinară.

Bolnavi mai grav, care să zacă fără a se putea da jos din pat, nu prea erau: cei mai mulți, întremați sau ușor bolnavi, ședeau pe pat, ori se plimbau prin salon, printre cele două rânduri de paturi între care era destul loc. Întrucât focul ardea în sobă toată ziua, aerul din salon era înăbușitor, încărcat de mirosul specific care domnește în orice spital, de emanații dezgustătoare, amestecate cu mirosul pătrunzător al doctoriilor. Patul meu era acoperit cu o învelitoare vărgată. O dădui la o parte: sub ea se afla o pătură căptușită cu un fel de pânză, iar salteaua era acoperită cu un cearșaf de pânză groasă, de o culoare cam îndoielnică. Pe măsuța de lângă pat se aflau o cană și un castron de metal, ascunse pentru mai multă curățenie sub un șervet îngust, ce-mi fu dat în păstrare. Măsuța mai avea un raft, în care bolnavii care beau ceai își puneau ceainicele, ulcioarele pentru cvas și altele, dar acești fericiți nu prea erau mulți la număr. Pipele și chiselele de tutun, căci aproape toți fumau, chiar și cei care sufereau de piept, erau pitite sub saltea. Nici doctorul, nici supraveghetorii sau îngrijitorii nu căutau niciodată printre

lucrurile ocnașilor, iar de se-ntâmpla să surprindă pe careva cu pipa în gură, se făceau că nu văd. De altfel, și bolnavii erau foarte prevăzători și fumau totdeauna la gura sobei. În paturi își îngăduiau să fumeze numai noaptea, când nimeni nu venea să-i tulbure, în afară de ofițerul comandant al corpului de gardă, care, făcându-și rondul, trecea uneori și prin saloane.

Nu mai zăcusem până atunci niciodată în vreun spital, și tot ce mă înconjura îmi păru nou. Băgai de seamă că ivirea mea stârni curiozitatea câtorva deținuți. Auziseră vorbindu-se de mine și mă priveau cu acea stăruință iscoditoare, ba chiar și cu aerul de superioritate cu care e întâmpinat la școală un elev nou sau un petiționar în sălile de primire ale autorităților. Patul vecin, la dreapta mea, era ocupat de un deținut în prevenție, fost pisar, fiu nelegitim al unui căpitan în retragere. Fusese amestecat într-o afacere cu bani falși: izbutise să intre în spital și zăcea acolo de aproape un an, deși după înfățișare părea pe deplin sănătos; știuse totuși să-i facă pe doctori să creadă că suferă de anevrism și într-adevăr, pe cât se pare, își atinsese scopul, căci scăpă și de bătaie și de muncă silnică, iar în cele din urmă, cam după un an de zăcere, fu trimis la un spital din T-k, unde-i era asigurată îngrijirea și supravegherea permanentă.

Era un tânăr voinic, de vreo douăzeci și opt de ani, mare pișicher și chițibușar în tălmăcirea legilor: nu era nici lipsit de inteligență și istețime, dar se deosebea mai ales prin încrederea în sine, prin obrăznicie și ambiție și izbutise să se convingă pe el însuși că e omul cel mai cinstit și cel mai drept din lume, neprihănit ca un mielușel; și așa a rămas, cu această convingere, pentru totdeauna. El intră cel dintâi în vorbă cu mine, mă descusu cu multă curiozitate și îmi dezvălui imediat unele amănunte privitoare la moravurile și rânduielile spitalului. Bineînțeles, întâi și întâi îmi aduse la cunoștință că era fiu de căpitan. Ținea mult să mă facă să cred că era de neam nobil sau cel puțin că aparținea

unei familii de „domni”. După el veni lângă mine un bolnav din unitatea disciplinară și începu să-mi spună că el cunoștea pe foarte mulți din dvorenii deportați prin Siberia, și, ca să mă încredințez de spusele lui, îmi înșiră o mulțime de nume. Era de ajuns să te uiți însă mai cu luare-aminte la chipul acestui soldat cărunt, ca să-ți dai imediat seama că mințea cu nerușinare. Îl chema Cekunov. Căuta să se dea bine pe lângă mine, cu gândul, probabil, că am bani. Zărind pachetul cu ceai și zahăr pe care-l adusesem, se grăbi să-mi ofere serviciile lui: să-mi găsească un ceainic, și să-mi pună de ceai. M-ki îmi făgăduise să mi-l trimită pe al său a doua zi, printr-un deținut care lucra la spital. Dar Cekunov avu grijă să-mi procure îndată tot ce-mi trebuia. Găsi un ceaunaș, în care puse apă la fiert și pregăti ceaiul, făcu rost și de o căniță, într-un cuvânt, se arătă atât de îndatoritor și dovedi atâta râvnă, încât unul din bolnavii din apropiere lăsă să-i scape câteva observații batjocoritoare pe seama lui. Bolnavul acesta se numea Ustiantev. Avea patul față în față cu al meu și suferea de oftică. Era soldatul osândit la bătaia cu vergile, despre care am mai amintit, și care de teama loviturilor băuse o sticlă de rachiu amestecat cu praf de tutun, provocându-și singur o boală atât de gravă. Tăcuse până atunci, întins în pat și respirând greu, privindu-mă însă cu luare-aminte și urmărindu-l din ochi pe Cekunov, a cărui slugărnicie îl scotea din fire. Seriozitatea prea gravă și indignarea lui plină de venin păreau puțin cam comice în raport cu ceea ce le provocase. În cele din urmă, nu se mai putu stăpâni:

— Ia te uită, slugoiul! E fericit că și-a găsit un stăpân! zise el cu glas înăbușit și întretăiat de slăbiciune.

După toate semnele, nu mai avea mult de trăit.

Cekunov, îndârjit, întoarse capul:

— Adică cine-i slugoi? se oțărî el, privindu-l pe Ustiantev cu dispreț.

— Tu ești slugoi! răspunse celălalt cu atâta siguranță, de parcă ar fi avut tot dreptul să-l mustruluiască pe Cekunov, sau era de datoria lui s-o facă.

— Eu, slugoi?

— Păi, cine altul? Auzitără-ți, oameni buni, nu-i vine să-și creadă urechilor! Îl face pe miratul!

— Și ce-ți pasă? Nu vezi că dumnealui nu știe să se descurce singur? Nu-i deprins fără slugă, firește. De ce nu i-aș da o mână de ajutor, botosule!

— Cine-i botos?

— Tu ești botos.

— Eu? Botos?

— Tu!...

— Râde ciob de oală spartă! Chipeșul! Păi dacă eu mi-s botos, tu ești frumos ca un cioroi...

— Zi-i botos și pace! Nu vezi că te-a pedepsit Dumnezeu? Stai colea cuminte și așteaptă-ți ceasul... Ce ți-e și cu omul ăsta! Nu și-ar vedea de treaba lui! Tot se bagă unde nu-i fierbe oala.

— Ba eu mai bine aș muri decât să mă ploconesc. Nici taică-meu nu s-a ploconit niciodată, și pe mine m-a învățat la fel. Eu... eu...

N-ar fi contenit, dar un acces puternic de tuse îl chinui câteva clipe, după care scuipă sânge. O sudoare rece, sleită, îi broboni fruntea îngustă. Dacă tusea nu l-ar fi împiedicat să vorbească, ar mai fi avut încă multe de spus: se vedea după ochi că era pus rău pe ceartă; dar așa, dădea numai din mâini a neputință. Până la urmă, Cekunov uită cu totul de el.

Am simțit că ofticosul era mai pornit împotriva mea decât împotriva lui Cekunov. Nimănui nu i-ar fi trecut prin minte să-l acuze și să-l disprețuiască pe cel ce ar fi venit să mă ajute pentru câțiva gologani. Toți știau că Cekunov îmi face aceste servicii pentru bani. Oamenii din popor nu sunt niciodată susceptibili la asemenea lucruri și le iau ca atare, intuind fără greș adevăratul mobil al acțiunilor. Lui

Ustianțev nu-i plăcuse persoana mea, după cum nu-i plăcea nici faptul că aveam ceaiul meu și că, deși în lanțuri, nu mă lăsasem de boierie și nu mă putusem lipsi de servitor; de fapt, nu-mi trebuiau serviciile nimănui și Cekunov mi se băgase în suflet cu de-a sila. Adevărul era că întotdeauna căutam să-mi fac totul singur, tocmai ca să nu par boieros, un râzgâiat crescut în puf. Ba îmi făcusem din asta și un fel de ambiție a mea personală, dacă e să spunem lucrurilor pe nume. Și totuși, nu știu cum se face că mereu mă trezeam cu diverși binevoitori, gata să mă servească, de a căror stăruință nu eram în stare să mă feresc niciodată, căci nu știam cum să-i refuz; până la urmă, mi se impuneau și-mi porunceau, astfel încât din stăpân deveneam slugă, deși pentru cei din jur apăream ca un boier sadea care nu se poate lipsi de slugi. Toate acestea mă necăjeau nespus. Dar Ustianțev era ofticos, și, ca atare, foarte irascibil. Ceilalți bolnavi păstrau însă o atitudine rezervată, cu o vădită nuanță de superioritate. De altfel, erau preocupați cu toții de un eveniment cu totul excepțional, după cum înțelesei din convorbirile lor: în seara aceea, un deținut urma să fie adus la spital direct de la executarea pedepsei corporale cu vergile. Îl așteptau cu multă curiozitate, deși, pe cât se spunea, pedeapsa nu era atât de grea: numai cinci sute de lovituri.

Treptat, începui să mă familiarizez cu noul meu mediu. După cât mi-a fost dat să observ aici, bolnavi cu adevărat erau cei câțiva care sufereau de scorbut și de boală de ochi - boli foarte răspândite prin partea locului - de friguri, de oftică și de tot felul de răni și buboaie. Spre deosebire de celelalte saloane, unde bolnavii erau împărțiți după felul bolii, aici, în salonul deținuților, toți bolnavii erau îngrămădiți la un loc, chiar și venericii. Am spus bolnavi cu adevărat, fiindcă mai erau aici și ocnași veniți numai așa, „ca să se odihnească”. Doctorii nu-i dădeau afară, ci dimpotrivă, îi primeau cu multă îngăduință, de milă, mai ales când aveau paturi libere. Viața în temniță, în

aresturile de pe lângă corpurile de gardă, era atât de aspră în comparație cu aceea de la spital, încât, cu tot aerul înăbușitor și imposibilitatea de a ieși din pavilionul păzit cu strictețe de santinele, mulți deținuți preferau să stea mereu culcați. Ba unora le făcea chiar plăcere să zacă la spital; amatorii acestui fel de viață se găseau mai ales prin unitățile disciplinare. Am cercetat cu luare-aminte pe fiecare nou camarad în parte și îmi aduc aminte că încă atunci mi-a atras in mod deosebit atenția un deținut din temnița noastră, bolnav și el de oftică, ajuns în ultimul stadiu de epuizare, pe moarte, și al cărui pat se afla aproape de cel al lui Ustianțev, și deci tot față în față cu al meu. Îl chema Mihailov; cu două săptămâni înainte îl mai zărisem în temniță; și atunci era rău bolnav și avea nevoie de îngrijiri serioase, dar dintr-o încăpățânare absurdă răbdă și se ținu tare până în preajma sărbătorilor, când se hotărî să se ducă la spital; în mai puțin de o lună de zile muri de ftizie, topindu-se ca lumânarea. M-a surprins acum chipul lui extrem de schimbat: îl văzusem printre primii la intrarea mea în temniță și nu știu de ce încă atunci îmi atrăsese atenția. Lângă el zăcea un soldat de la unitatea disciplinară, un bătrân prăpădit și de-o murdărie dezgustătoare... Dar n-am să mă apuc aici să-i înșir pe toți bolnavii din salon... Mi-am adus aminte acum și despre acest bătrânel numai pentru că îmi produsese atunci de asemeni oarecare impresie și într-un minut izbutise să-mi ofere o imagine destul de completă despre unele particularități ale salonului nostru de ocnași. Avea un guturai teribil. Strănuta continuu și timp de o săptămână a strănutat mereu, chiar și în somn, într-un fel de rafale de câte cinci-șase strănuturi repetând invariabil de fiecare dată: „Doamne, ce pacoste pe capul meu!” În momentul când mi-a atras atenția pentru prima oară, ședea în capul oaselor pe patul său și trăgea cu înverșunare în nări tabac dintr-un pachețel de hârtie, ca să i se curețe nările cât mai bine și să scape cât de cât de aceste asalturi de strănutat.

Strănuta într-o batistă de stambă, proprietate personală, în carouri, spălată de vre-o sută de ori cel puțin și decolorată în ultimul grad; nasul lui mic se încrețea atunci într-un chip cu totul neobișnuit, adunându-se în mici și nenumărate zbârcituri, iar câteva rămășițe înnegrite de dinți uzați apăreau pe niște gingii roșii, băloase. Scăpând de un acces de strănuturi, desfăcea imediat batista, cercetând atent mucozitățile adunate din gros și imediat o ștergea de halatul său cenușiu, încât totul se lipea de țesătura lui aspră, iar batista rămânea doar umedă. Așa a procedat toată săptămâna. Această grijă avară de a-și cruța propria-i batistă în dauna halatului eliberat de spital nu stârnea nici un protest din partea bolnavilor, deși nu era exclus ca vreunul din ei să fie nevoit la un moment dat să îmbrace acest halat după bătrân. Dar poporul nostru simplu, într-un chip aproape ciudat, se arăta prea puțin dezgustat în această privință. Pe mine însă m-a îngrețoșat atât de mult acest lucru în clipa aceea, încât m-am apucat involuntar, cu suspiciune și scârbă, să examinez halatul de pe mine. Abia atunci mi-am dat seama că acest halat demult îmi atrăgea atenția printr-un miros puternic; apucase să se încălzească pe trupul meu și mirosul devenea din ce în ce mai ascuțit, un miros de medicamente, de plasture, de cataplasme, și, cum mi s-a părut, de un fel de puroi, ceea ce n-ar fi fost de mirare, dacă ani de zile la rând fusese purtat de o mulțime de bolnavi. Căptușeala de pânză de pe spatele halatului poate că mai era spălată uneori: n-aș putea însă garanta. În orice caz, în starea în care îl primisem, această căptușeală era îmbibată de felurite lichide, diverse poțiuni neplăcute, de prișnițe etc. De altfel, în salonul condamnaților deseori erau internați cei pedepsiți la bătaia cu vergile și veniți cu spatele sfârtecat: aceștia erau tratați mai ales cu alifii și prișnițe: de aceea, halatul care se îmbrăca direct pe cămașa udă se îmbiba cu toate astea, pătrunzându-se de jegul și mirosurile lor. Tot timpul cât am stat la ocnă în

decursul acestor ani, și întrucât mi s-a întâmplat de mai multe ori (destul de des) să fiu internat în spital, de fiecare dată îmbrăcam cu scârbă și teamă halatul respectiv. Mă îngrețoșa mai ales faptul că uneori găseam în aceste halate păduchi, mari și curios de grași. Deținuții îi executau cu o plăcere aproape voluptoasă; iar când sub apăsarea unghiei butucănoase a vânătorului lighioana executată plesnea cu pocnet suculent, pe fața călăului se oglindea imensa satisfacție pe care o încerca. Erau în mare prigoană la noi și ploșnițele, împotriva cărora uneori se ridica întregul salon într-o adevărată campanie de nimicire, în câte o seară lungă și plicticoasă de iarnă.

Aparent, în afară de aerul greu și înăbușitor, salonul arăta destul de curat, dar cercetându-l mai în amănunt, prin locurile ferite de priviri, curățenia lăsa mult de dorit. Bolnavii se obișnuiseră, ba socoteau ei înșiși că așa e firesc să fie; de altfel, nici rânduielile pavilionului nu prea îndemnau la curățenie. Dar despre rânduieli voi vorbi mai încolo...

În momentul când Cekunov îmi aduse ceaiul (îl fiersese din apa ce se aducea în salon pentru o zi întreagă și care, nu știu cum, din cauza aerului stricat, probabil, se altera foarte repede) ușa se deschise cu zgomot și soldatul care îndurase pedeapsa cu vergile fu adus sub pază puternică. Vedeam pentru întâia oară un om pedepsit cu bătaia. În zilele ce se scurseră au mai fost aduși și alții, dintre care unii nu se mai țineau pe picioare (atât de crunt fuseseră bătuți) și de fiecare dată evenimentul provoca destulă animație în rândurile bolnavilor din salon. Nenorociții erau întâmpinați de obicei cu o seriozitate gravă; privirile tuturor, expresia feței erau încordate. De altfel, importanța pe care o dădeau noului sosit depindea în mare măsură și de gravitatea infracțiunii săvârșite și, deci, de numărul loviturilor primite. Osândiții cei mai crunt bătuți și care se făcuseră vestiți ca mari tâlhari se bucurau de mai multă atenție și de un respect mai mare decât un biet dezertor,

cum era de pildă, tânărul recrut pe care îl aduseră în acel moment. Oricum însă, indiferent de caz, nimeni nu lăsa să-i scape nici prea multe semne sau vorbe de compătimire, și nici vreo observație prea răutăcioasă. Îl îngrijeau în tăcere pe bietul nenorocit și-l ajutau, mai cu seamă dacă nu se putea descurca singur, fără ajutorul cuiva. Felcerii știau că-și lasă bolnavii pe mâini pricepute. Leacul cel mai obișnuit era să se întindă pe spatele celui bătut o cămașă sau un cearșaf muiat în apă rece; trebuiau de asemenea scoase din răni, cu mare băgare de seamă, țepele rămase din bețele frânte pe spinarea osânditului. Această din urmă operație era foarte dureroasă pentru cel în cauză. Și totuși, o suporta cu o răbdare care mă uimea. Am văzut nenumărați ocnași bătuți, adesea stâlciți în modul cel mai înfiorător; ei bine, nu-mi aduc aminte să-l fi auzit pe vreunul scoțând un geamăt. Suferința le e atât de mare, încât li se schimbă parcă toată înfățișarea: fața foarte trasă, suptă se acoperă cu o paloare înspăimântătoare, ochii ard ca în friguri, privirea e rătăcită, buzele tremură atât de tare, încât de multe ori sărmanul încearcă să-și stăpânească tremurul mușcându-și-le cu dinții până la sânge. Soldatul care fusese adus avea douăzeci și trei de ani; era un om voinic, frumos la chip, bine făcut, înalt, cu pielea oacheșă. Spinarea îi fusese crunt biciuită. Era dezbrăcat până la brâu, iar umerii înveliți într-un cearșaf ud, care-l făcea să tremure din toate încheieturile, ca de friguri; aproape un ceas și jumătate nu făcu altceva decât să se plimbe de la un capăt la celălalt al salonului. Mă uitai la fața lui: părea că nu se gândește la nimic în momentul acela; ochii îi licăreau de o lucire ciudată, sălbatică, și cu greu se opreau asupra vreunui lucru. Mi se păru că privește țintă ceainicul meu încă fierbinte; aburi calzi urcau din ceașca plină; bietul om tremura, clănțănind din dinți. I-am oferit să bea. Se opri brusc; se întoarse cu fața spre mine, fără să spună o vorbă, luă ceașca de ceai și bău fără zahăr, în picioare, cu înghițituri grăbite, aproape pe

nerăsuflate, silindu-se parcă să nu se uite la mine. După ce bău, puse ceașca la loc și, fără ca cel puțin să-mi facă vreun semn din cap, își reluă iarăși plimbarea de-a lungul salonului. Nu-i ardea lui acum de vorbe sau de politețuri! Cât privește pe ceilalți deținuți, se înțeleseseră parcă să nu intre la început în vorbă cu recrutul pedepsit; dimpotrivă, după ce-i dădură primele ajutoare, se făcură că nu-l mai bagă în seamă, gândindu-se poate că e mai bine să-l lase în pace și să nu-l plictisească cu întrebările și „compătimirea lor" ceea ce-i convenea, se pare, mult în acele clipe.

Se lăsa întunericul, așa că se aprinse lampa. Câțiva bolnavi aveau sfeșnicele lor cu lumânări. După vizita de seară a doctorului veni ofițerul de gardă, numără bolnavii și încuie ușa salonului, după ce pusese să se aducă hârdăul de noapte... Aflai cu mare mirare că acest hârdău rămânea în salon până a doua zi, deși privata era la doi pași de ușă. Așa era obiceiul. Ziua, deținuții bolnavi mai puteau ieși pentru o clipă până acolo, dar noaptea sub nici un motiv. Salonul pentru ocnași nu seamănă întru nimic cu un salon obișnuit și osânditul bolnav trebuia să-și poarte povara pedepsei chiar și în timpul bolii. De la cine pornise întâi această rânduială - nu știu; știu numai că nicăieri și niciodată n-a ieșit mai vădit la iveală esența formalismului, demonstrându-i pe deplin inutilitatea. Nu de la doctori venea, firește. Repet: deținuții aveau numai cuvinte de laudă pentru doctorii lor, îi iubeau și-i stimau și-i socoteau adevărați binefăcători. Doctorii găseau pentru fiecare câte un cuvânt bun de mângâiere, și deținutul repudiat de toți știa să prețuiască acest lucru și le rămânea recunoscător, pentru că vedea că o fac dintr-o pornire sinceră de omenie. Ar fi putut să se poarte și altfel; nimeni nu s-ar fi gândit să-i tragă pe doctori la răspundere pentru că se poartă aspru, brutal și fără omenie cu bolnavii. Erau deci buni și înțelegători dintr-un sentiment uman, din îndemnul cald al inimii. Cine altul putea ști mai bine decât ei ce nevoie are un bolnav, oricine ar fi el, ocnaș sau om liber, să respire,

bunăoară, un aer cel puțin tot atât de curat ca și oricare alt suferind, fie el și un personaj sus-pus, de pe cea mai înaltă treaptă socială. Bolnavii din celelalte saloane sau convalescenții erau liberi să se plimbe prin coridoare, să facă mișcare, să respire un aer mai puțin stătut și înecăcios ca duhoarea din salonul nostru, totdeauna otrăvit de miasme.

E lesne de închipuit cât de infect ajungea aerul și așa împuțit și grețos, în salonul nostru, noaptea, când se introducea acest vas; pe măsură ce creștea căldura și datorită necesității repetate a unor bolnavi de a alerga la hârdău, duhoarea ajungea de-a dreptul de nesuferit. Dacă am spus adineauri că deținutul bolnav își purta mai departe povara pedepsei și în timpul bolii, nu mi-a trecut o clipă prin gând și nici acum nu cred că și măsura aceasta a fost rânduită tot ca o pedeapsă. Ar fi din parte-mi o calomnie stupidă. Pedepsirea unui bolnav nu și-ar avea nici o justificare. Or, dacă așa stau lucrurile, e de presupus că administrația a fost împinsă de motive foarte grave să recurgă la această măsură, cu urmări atât de dăunătoare. Care să fie motivele? Dar curios e că tocmai necesitatea acestei măsuri nu-și găsea nici o explicație, după cum cu totul de neînțeles păreau și numeroase alte măsuri, a căror explicație scapă oricărei presupuneri. Atunci, de ce cruzimea aceasta cu totul inutilă? Deținutul ar putea să se prefacă bolnav și, ajungând la spital, să înșele buna credință a doctorilor, iar noaptea să iasă la privată și de acolo să se facă nevăzut, la adăpostul întunericului? Să fim serioși. E o presupunere atât de absurdă, că nici n-ai cum s-o demonstrezi. Unde să fugă? Cum să fugă? Îmbrăcat cu ce? Ziua bolnavii sunt lăsați să iasă câte unul; de ce nu s-ar proceda la fel și noaptea? În fața ușii stă permanent de strajă o santinelă cu arma încărcată. Privata e la doi pași de el: și totuși, bolnavul e însoțit până acolo de planton, care nu-l pierde o clipă din ochi. Privata n-are decât o fereastră dublă și gratii de fier. Afară, sub fereastră,

patrulează noaptea o altă santinelă. Ca să sară pe fereastră, ar trebui să spargă rama și să forțeze gratiile. Dar cine îl lasă s-o facă? Să zicem că l-ar ucide mai întâi pe planton, înainte ca acesta să strige după ajutor. Admițând chiar și inepția asta, va mai trebui totuși să forțeze fereastra și gratiile. Notați însă, că în imediata apropiere a santinelei dorm supraveghetorii salonului, iar la vreo zece pași, în fața celuilalt salon pentru deținuți, stă de strajă o altă santinelă, cu un alt planton lângă el și cu supraveghetorii respectivi în apropiere. Și unde ar putea să fugă deținutul numai în ciorapi, halat și tichie de spital, pe vremea aceasta de iarnă? Iar dacă e așa, dacă primejdia e atât de neînsemnată (personal, susțin că e de fapt inexistentă), atunci pentru ce sunt atât de oropsiți bolnavii, când unii dintre ei își trăiesc, poate, ultimele zile, ultimele ceasuri, când aerul curat le este și mai necesar decât celor sănătoși? Pentru ce? N-am putut înțelege niciodată...

Și totuși, de vreme ce a răsunat o dată întrebarea aceasta „Pentru ce?” și fiindcă veni vorba, nu mă rabdă inima să nu dau în vileag și o altă nedumerire, care îmi revine mereu în amintire și care ani de-a rândul nu mi-a dat pace, stăruind mereu sub ochii mei ca un fapt cu totul inexplicabil, aș spune, pur și simplu enigmatic; oricât mi-am bătut capul, n-am putut găsi un răspuns cât de cât satisfăcător. Nu pot să nu mă opresc asupra acestui lucru, înainte de a-mi urma povestirea. Este vorba de lanțurile acelea oribile de care ocnașul nu se poate despărți niciodată, oricât ar fi de bolnav. Oameni sleiți de puteri, cu plămânii aproape mâncați de oftică, până și aceste epave omenești din care nu mai trăiau decât ochii, erau ținuți în lanțuri: i-am văzut stingându-se cu picioarele încătușate. Și totuși, lumea părea că se obișnuise: vedea în asta ceva statornicit de vreme, inerent și de neînlăturat. Cred că nimeni nu și-a pus această problemă, dacă în toți acești ani nici chiar doctorii nu s-au gândit măcar o dată să intervină la comandament pentru descătușarea picioarelor celor

bolnavi în stare gravă sau cel puțin ale ofticoșilor pe moarte. Să zicem că lanțurile nu sunt tocmai grele, nu cântăresc mai mult de opt până la douăsprezece livre. Pentru un om sănătos nu e cine știe ce povară de nesuportat. Deși mi se spunea că după câțiva ani picioarele ocnașilor încătușați încep să se usuce; slăbesc și se vlăguiesc. Nu știu dacă e adevărat, dar nu este de loc exclus și îmi vine s-o cred! O greutate, oricât de mică ar fi, chiar numai de zece livre, dacă e prinsă de picior atârnând continuu, sporește greutatea piciorului în chip anormal și, după un timp mai îndelungat, poate să aibă consecințe vătămătoare... Să zicem, totuși, că pentru un ocnaș sănătos n-ar însemna încă cine știe ce mare povară. Dar oare e același lucru pentru un ocnaș bolnav? Să zicem că și pentru un bolnav obișnuit n-ar fi prea greu. Pentru ocnașii grav bolnavi însă, pentru ofticoși, ale căror mâini și picioare oricum se usucă, încât și un fir de pai devine o povară, repet, e oare același lucru? Dacă autoritățile spitalicești ar cere ușurarea cel puțin a ofticoșilor și încă ar fi un mare bine, vă asigur... Mi se va obiecta, poate, că ocnașii sunt niște răufăcători nevrednici de milă și binefacere; mă întreb însă, ce rost mai are să îngreunezi pedeapsa aceluia care și așa a fost însemnat de mâna Domnului? Totuși, nu-mi vine să cred că această povară avea drept scop numai pedepsirea vinovatului. Tuberculoșii sunt scutiți de pedeapsă corporală chiar prin lege. Prin urmare, aici nu poate fi vorba decât de o măsură importantă, tainică, dictată de considerațiuni superioare, preventive. Dar care? N-am putut înțelege niciodată. Doar n-o să-și închipuie cineva în mod serios că un ofticos ar fi în stare să fugă. Cui i-ar trece prin gând una ca asta, mai ales când boala a ajuns într-un stadiu avansat? Iar ca să zici că cineva ar putea să se prefacă bolnav de tuberculoză, ca să-i înșele pe doctori și apoi să fugă, ar fi o naivitate. Oftica e o boală cu simptome prea evidente și precise și care nu se poate simula. Dar chestiunea se poate pune și

altfel: singurul rost al lanțurilor este oare acela de a-l împiedica pe ocnaș să fugă? Nicidecum. Lanțurile sunt, pe cât se pare, un semn de stigmatizare, de rușine și de ocară, un mijloc de strivire fizică și morală. Lanțurile nu pot împiedica pe nimeni și nicicând să evadeze. Ocnașul cel mai neîndemânatic, cel mai nepriceput, va ști cum să le taie cu pila, să le zdrobească niturile cu o piatră, fără prea multă greutate. Prin urmare, ca măsură preventivă lanțurile la picioare n-au nici un rost; iar dacă-i așa, dacă se pun pe picioarele ocnașilor numai ca pedeapsă pentru nelegiuirile lor, întreb încă o dată: ce rost mai are să pedepsești un muribund?

Și uite, acum, când scriu aceste rânduri, îmi apare aievea înaintea ochilor chipul unui bolnav pe moarte, al unui ofticos, al acelui Mihailov care avea patul față-n față cu al meu, nu departe de Ustianțev, și care s-a stins, îmi aduc aminte, a patra zi după intrarea mea în spital. Și dacă am adus acum vorba de ofticoși, n-am făcut-o, poate, decât reluând fără voie firul gândurilor ce mă frământaseră atunci, sub impresia acestei morți. Îl cunoșteam prea puțin pe Mihailov. Era un tânăr de cel mult douăzeci și cinci de ani, înalt, subțire, plăcut la chip. Era ținut la secția specială; îl vedeai veșnic tăcut și trist; era o tăcere ciudată, cuminte, potolită, o tristețe blândă, liniștită. Ai fi zis că „se usucă” în ocnă, cum obișnuiau să spună ocnașii când vorbeau totdeauna cu mult drag de el. Mi-aduc aminte numai că avea ochi foarte frumoși și nu știu, zău, de ce amintirea lui mi s-a păstrat atât de vie și-mi revine în memorie cu atâta limpezime. S-a stins pe la ora trei după-amiază, într-o zi geroasă, senină. Soarele străpungea cu raze piezișe, scânteietoare, geamurile verzui, înghețate; un potop de lumină scălda obrajii nenorocitului, care nu-și mai dădea seama de nimic. A avut un sfârșit chinuitor care a ținut câteva ceasuri. Încă de dimineață i se tulburaseră ochii și nu mai cunoștea pe nici unul din camarazii ce se apropiau de el. Cei din jur ar fi vrut să-i ușureze cumva

suferința; vedeau că se simte rău de tot: respira greu, din adânc, cu horcăieli; coșul pieptului îi sălta sus, parcă n-ar fi avut destul aer. La început, zvârli plapuma și cearceaful deoparte, apoi încercă să-și smulgă și cămașa, și ea o povară chinuitoare. Îl ajutară să și-o lepede de tot. Era groaznic să-i vezi trupul lung, deșirat, cu mâinile și picioarele descărnate, cu burta suptă, cu pieptul bombat, pe care coastele se conturau deslușit, ca la un schelet. Pe tot corpul lui nu mai rămăseseră decât o cruciuliță de lemn legată de un talisman, cusut în pânză, și lanțurile, din care ar fi putut acum să-și tragă ușor picioarele. Cu o jumătate de ceas înainte de a muri, orice zgomot amuți, toți vorbeau în șoaptă. Cei ce erau nevoiți să se deplaseze pășeau în vârful picioarelor. Oamenii vorbeau puțin, despre lucruri neînsemnate, cotidiene, și doar din când în când se uitau pe furiș spre muribund, care horcăia din ce în ce mai tare și mai greu. Deodată, ridică o mână și cu mișcări nesigure își pipăi talismanul de la piept și încercă să și-l smulgă ca și cum și asta l-ar fi apăsat ca o grea povară. Îi scoaseră de la gât și crucea cu talismanul. După vreo zece minute se liniști pentru totdeauna. Bătură în ușă și dădură de veste santinelei. Intră un supraveghetor, aruncă spre mort o privire tâmpă și plecă să-l caute pe felcer. Acesta, un om încă tânăr și foarte de treabă, poate prea mult preocupat de înfățișarea lui, de altfel destul de chipeșă, veni în grabă: se apropie de cadavru cu pași mari, stârnind ecouri surde în liniștea sălii, cu un aer voit degajat, studiat parcă dinainte și anume pentru acest caz, apucă brațul mortului și-i pipăi pulsul, apoi dădu din mână a neputință și plecă. Se duseră să dea de știre comandantului de gardă: deținutul era un infractor grav de la secția specială, încât și constatarea decesului trebuia făcută cu un ceremonial deosebit. În vreme ce așteptam să vină cineva din garda spitalului, un ocnaș spuse în șoaptă că n-ar fi rău să închidem ochii mortului. Un altul îl ascultă grav, se apropie tăcut de Mihailov și-i închise ochii. Zărind pe pernă crucea

pe care i-o scoseseră de la gât, o luă în mână, o examină și o atârnă la loc pe gâtul mortului, făcându-și semnul crucii. Chipul mortului căpăta treptat rigiditatea cadaverică; gura era întredeschisă și lăsa să se vadă printre buzele subțiri, lipite de gingii, două șiruri de dinți albi, sănătoși, sclipind în soare. Intră subofițerul de gardă, încins cu sabie și cu coiful pe cap, însoțit de doi paznici. Se apropie, încetinind din ce în ce pasul, uitându-se nedumerit, cu coada ochiului, spre deținuții ce rămăseseră muți la locurile lor și-l sfredeleau cu ochi întunecați. La un pas de mort se opri scurt, țintuit parcă locului de o teamă neobișnuită. Cadavrul gol, descărnat, în lanțuri, îl impresionase; desprinse curelușa de sub bărbie, își scoase coiful, lucru pe care nu era obligat să-l facă, și, cu un gest larg, își făcu semnul crucii. Era un om aspru la chip, încărunțit în slujba ostășească. Mi-aduc aminte că lângă el se afla în acel moment Cekunov, și el bătrân cu părul alb. Acesta nu-l slăbea din ochi pe subofițer și-i urmărea mișcările cu o ciudată luare-aminte. Privirile lor se încrucișară și atunci băgai de seamă că buza de jos a lui Cekunov începe să tremure. O stranie crispare îi schimonosi gura și printre dinții rânjiți scăpă ca din întâmplare, cu un semn din cap, arătând spre mort:

— A avut și el o mamă!

Și se depărtă.

Mi-aduc aminte că vorbele acestea m-au cutremurat... De ce le rostise și cum îi trecuse prin minte s-o facă? Dar iată că veniră să scoată cadavrul: îl ridicară cu pat cu tot; se auzi foșnetul paielor și zgomotul strident al lanțurilor ce atinseră dușumeaua. Cineva le ridică. Trupul fu scos afară și deodată toți începură să vorbească cu glas tare. În coridor subofițerul strigă să fie chemat fierarul. După regulament, mortului trebuia să i se scoată cătușele.

Dar văd că m-am depărtat de subiect...

II
URMARE

Doctorii vizitau saloanele dimineața pe la orele unsprezece. Se iveau toți deodată, însoțindu-l pe medicul-șef; cu un ceas și jumătate mai înainte își făcea vizita medicul salonului. La salonul nostru era pe atunci un doctor tânăr, foarte priceput, totdeauna blând și binevoitor; deținuții țineau foarte mult la el și nu-i găseau decât un singur cusur: „prea e sfios”. Într-adevăr, nu prea era vorbăreț; dimpotrivă, părea timid și numai că nu roșea când vorbea cu noi: schimba regimul alimentar așa cum i-o cereau bolnavii și ai fi zis că e gata să le prescrie și doctoriile pe care i le-ar fi cerut. Nu mai încape îndoială, era bun ca pâinea caldă. Trebuie să recunoaștem că mulți doctori în Rusia se bucură de dragostea și respectul oamenilor din popor și aceasta pe bună dreptate, după câte am putut să-mi dau seama. Știu că vorbele mele ar putea să pară paradoxale, mai ales dacă ne gândim la neîncrederea pe care o arată oamenii din popor față de medicină și față de leacurile străine. Chiar și atunci când suferă de o boală grea, omul simplu preferă să se caute ani de-a rândul la vreo doftoroaie ori să ia acasă leacuri băbești (care nici ele nu sunt de lepădat), decât să-l vadă un doctor ori să intre în spital. În afară de fenomenul extrem de important, care nu are nimic comun cu medicina, și anume neîncrederea generală a omului simplu față de tot ce poartă amprenta formalismului oficial și a administrației de stat, poporul e îngrozit și prevenit împotriva spitalelor de tot felul de povești cutremurătoare, de scorneli dintre cele mai absurde, deși uneori nu tocmai lipsite de temei. Dar ceea ce-l îngrozește mai mult este rânduiala nemțească din spitale, oamenii străini care stau în preajmă în timpul bolii, asprimea regimului alimentar, poveștile despre severitatea neînduplecată a felcerilor și a

doctorilor, despre autopsia și disecarea cadavrelor și așa mai departe. Și apoi, se mai gândește: cum să se lase lecuit de domni, căci pentru poporul de jos medicii tot domni sunt. Dar o dată ce ajunge să-i cunoască (afară de unele excepții foarte rare), neîncrederea și toate temerile dispar încetul cu încetul, spre cinstea medicilor noștri, mai ales a celor tineri, care, după părerea mea, știu, în marea lor majoritate, să-și atragă respectul, ba chiar și dragostea poporului. Afirm acest lucru pe baza experienței mele personale, după cele văzute și constatate în atâtea rânduri și în diferite locuri, și n-am nici un motiv să cred că în restul țării lucrurile s-ar petrece altminteri. Se întâmplă, nimic de zis, ca undeva, într-un fund de țară, doctorii să se lase mituiți, să ia șperțuri, să tragă foloase personale din administrarea spitalelor, neglijându-și aproape cu totul bolnavii, ba uneori să-și uite cu desăvârșire meseria. Tot ce se poate; dar aici vorbesc de cei ce alcătuiesc marea majoritate, sau mai bine zis de acel spirit, de acel curent din zilele noastre, care se afirmă tot mai puternic pe tărâmul medicinei. Cât despre renegații, trădătorii cauzei, lupii strecurați în stână, în ciuda încercării lor de a se dezvinovăți și justifica, acuzând, cu comoditate, *mediul* corupt și dizolvant ale cărui victime ar fi și ei, la rândul lor, vor rămâne de-a pururi vinovați, mai ales dacă au ajuns să-și piardă și simțul omeniei. Căci omenia, blândețea, înțelegerea și dragostea frățească față de bolnav sunt adesea mai eficace decât doctoriile cele mai bune. Ar fi timpul să punem capăt scâncetelor resemnate, să ne scuturăm de apatie, să încetăm a mai arunca vina numai și numai pe mediu și pe influența lui nefastă. E drept că mediul în care ne complăcem să vegetăm exercită adesea o influență demoralizatoare în unele privințe, dar de aici mai e mult până la demobilizarea totală; se mai întâmplă, totuși, și nu arareori, să vezi câte o pramatie, un șmecher fără pereche, speculând acest argument pentru a-și acoperi sau justifica nimicnicia sau slăbiciunea, ba uneori

chiar și câte o ticăloșie, mai ales când e meșter să dea din gură sau s-o aducă bine din condei. Dar văd că iarăși m-am depărtat de subiect: am vrut numai să spun că poporul de jos se arată ostil și neîncrezător mai mult față de administrația spitalelor, decât față de medici. Când ajunge să-i cunoască, își schimbă de îndată atitudinea față de ei și renunță treptat la cele mai multe din ideile sale preconcepute în legătură cu ei.

În multe privințe, atmosfera care domnește în spitalele noastre nu corespunde aproape de loc mentalității poporului, și rânduielile statornicite, departe de a-i putea câștiga încrederea și stima, continuă să rămână străine și oarecum dușmănoase felului de a fi al omului nostru de rând. Cel puțin aceasta este impresia cu care am rămas după cele câte mi-a fost dat să constat prin propriile mele observații.

Medicul salonului nostru zăbovea de obicei la patul fiecărui bolnav, îl întreba ce are, îl asculta foarte atent, îl examina, apoi îi prescria doctorii și rația alimentară. Uneori constata că pretinsul bolnav n-avea nimic, dar deținutul venise să se odihnească, să mai scape de muncă și să doarmă pe-o saltea într-o odaie caldă, în loc să se chinuiască pe scândura goală într-o sală umedă a corpului de gardă, în care sunt înghesuiți până la refuz o mulțime de deținuți palizi și trași la față. (Totdeauna și pretutindeni în Rusia, cei ținuți în prevenție au fețele palide și supte, ceea ce înseamnă că întreținerea lor și starea sufletească sunt mai de plâns decât ale celor judecați și osândiți). În asemenea cazuri doctorul nostru, fără să-și piardă cumpătul, nota în fișa pretinsului bolnav că suferă de o *febris catarhalis*[22] oarecare și-l lăsa să stea în spital uneori și câte-o săptămână. Toată lumea făcea mare haz de această *febris catarhalis*, fiindcă se știa că e o denumire convențională, stabilită printr-un fel de înțelegere tacită între doctor și bolnav pentru o boală simulată: „junghiuri

[22] Febră cataralâ (lat.).

de ocazie”, cum obișnuiau să-i spună ocnașii, traducând pe limba lor termenul *febris catarhalis*. Uneori, bolnavul închipuit abuza de bunătatea și bunăvoința doctorului și zăcea în spital până când îl alungau cu forța. Să-l fi văzut atunci pe doctorul nostru de salon: încurcat de încăpățânarea ocnașului, era nespus de stânjenit și nu se îndura să-i spună fățiș că e timpul să se facă sănătos și să ceară bilet de ieșire, deși ar fi fost în drept să-l gonească pe dată și fără nici un fel de cruțare, scriind pe foaia de observație de la capătul patului: *Sanat est*[23] . El încerca însă la început să-l facă să înțeleagă prin aluzii, pe urmă numai că nu se ruga de el: „N-ar fi timpul să pleci» ce zici? Acum ești pe deplin sănătos; nu prea avem nici locuri...” și așa mai departe, până când închipuitul bolnav se simțea și el rușinat și își cerea ieșirea din spital. Medicul-șef, deși și el un om bun, un suflet cinstit și înțelegător (era și el foarte iubit de bolnavi), era totuși mult mai sever și mai hotărât decât medicul de salon și la nevoie, după împrejurări, știa să fie de o severitate neînduplecată, care impunea în mod deosebit și cu care își câștigase un mare respect în ochii bolnavilor. Venea întotdeauna însoțit de toți medicii spitalului, imediat după vizita medicului de salon, și se oprea în dreptul fiecărui bolnav, mai ales când era vorba de o boală grea. Pentru fiecare găsea câte un cuvânt de îmbărbătare, pornit din inimă, lăsând totdeauna în urma lui o impresie excelentă. Pe cei veniți cu „junghiuri de ocazie” nu-i respingea niciodată și nu-i trimitea înapoi; dacă vreunul se încăpățâna să rămână prea mult, nota numaidecât pe foaie „Bun pentru ieșire”, zicându-i blând, dar hotărât: „De, frățioare, te-ai odihnit destul, acum du-te, toate au o măsură, ai și tu obraz”. Leneșii care voiau să se sustragă de la lucru, mai ales în zilele de vară, sau acei care urmau să îndure pedeapsa cu bătaia se încăpățânau de obicei să mai rămână la spital. Mi-aduc aminte că o dată a fost necesar să se recurgă la mijloace aspre, chiar

[23] Vindecat (lat.).

drastice, ca să-l silească pe unul din aceștia să plece. Venise cu o boală de ochi; pleoapele îi erau roșii și se plângea de înțepături insuportabile. L-au îngrijit în fel și chip, i-au pus cataplasme, lipitori, picături tari; totul era, însă, în zadar: boala nu se vindeca și ochii rămâneau roșii. Cazul păru suspect; inflamația nici nu creștea, dar nici nu da înapoi. În cele din urmă, doctorii și-au dat seama că au de-a face cu o simulație și că ocnașul își provoca înadins boala. Deținuții știau toți încă dinainte că nu era la mijloc decât o înșelăciune, dar el nu voia să mărturisească nimic. Bolnavul era un flăcău voinic și destul de chipeș și cu toate astea, din capul locului produsese asupra tuturor o impresie neplăcută; se ținea veșnic încruntat și mohorât, era ursuz și încuiat, nu vorbea cu nimeni, nu se apropia de nimeni și se uita chiorâș și bănuitor, de parcă toată lumea l-ar fi dușmănit.

Mi-aduc aminte că unii nu se dădeau îndărăt să creadă că ar fi fost în stare să facă cine știe ce năzbâtie. Era soldat, săvârșise o serie de furturi, fusese prins, arestat și osândit la o mie de lovituri și acum trebuia să-și ispășească pedeapsa, ca apoi să fie trimis într-o unitate disciplinară. Ca să amâne clipa aplicării acestei pedepse, osânditul recurge uneori, cum am mai spus, la cele mai uluitoare soluții: în ajun de execuție, când nu-i mai rămâne nici o speranță să scape de cele o mie de lovituri, numai ce-l vezi că sare și împlântă un cuțit în pântecele șefului ori înjunghie un ocnaș, ca să fie trimis iar în judecată, izbutind astfel să-și amâne pedeapsa cu o lună sau două și, deci, să-și ajungă țelul de moment. Puțin îi pasă că după trecerea acestui răgaz de o lună sau două va avea de suportat o pedeapsă de două sau de trei ori mai grea; acum el nu se gândește decât la un singur lucru: să întârzie clipa cea groaznică măcar cu câteva zile, orice s-ar întâmpla mai apoi - într-atât se pierd cu firea acești nenorociți. Mulți din salonul nostru se temeau ca noul venit să nu devină primejdios și în deznădejdea lui să nu omoare peste noapte

pe vreunul dintre bolnavi. Dar totul s-a mărginit la bănuieli și șoapte, fără să se ia vreo măsură de precauție; nu s-au ferit nici cei care aveau paturile lângă el. Unii observaseră însă că noaptea el se freacă la ochi cu var cojit din tencuială și cu încă ceva, ca dimineața, la ora vizitei doctorului, să fie roșii. Văzând că n-are încotro, medicul-șef îl amenință că o să încerce să-l vindece cu „urzici”. Când o boală de ochi se încăpățânează să nu dea înapoi la nici un tratament, doctorii, după ce au folosit toate mijloacele științifice, se hotărăsc să recurgă la un tratament drastic și extrem de dureros ca să-i salveze bolnavului vederea, îi aplică „urzici”, ca la cai. Dar, bietul de el, nici această amenințare nu i-a adus vindecarea. Ori era prea îndărătnic, ori prea laș, căci de fapt suferința pricinuită de „urzici” nu era cu mult mai mică decât cea provocată de bătaia cu vergile.

Și atunci, îi aplicară „tratamentul”, care constă în următoarea operație: unul îl apucă pe bolnav cu amândouă mâinile de pielea de la ceafă, pe care o trage cât mai tare; în piele se face o tăietură lungă și largă, prin care se trece o fâșie de tifon lată de un deget; în fiecare zi, la un ceas anumit, fâșia este trasă înainte și-napoi, ca să sfâșie din nou pielița prinsă, astfel ca rana să fie mereu deschisă și să supureze. Nenorocitul îndură cu încăpățânare câteva zile în șir și acest chin, care-i pricinuia dureri cumplite, și abia atunci se învoi să-și ceară ieșirea din spital. Într-o singură zi ochii i se vindecară pe deplin și, de îndată ce se vindecă și rana de la ceafă, fu trimis la corpul de gardă, de unde a doua zi urma să fie scos spre a fi trecut prin „ulița verde”, ca să-și încaseze pedeapsa de o mie de lovituri de vergi.

E grea, desigur, clipa dinaintea ispășirii pedepsei; e atât de grea, încât poate păcătuiesc spunând că teama pe care o încearcă cel condamnat e o dovadă de slăbiciune sau de lașitate. Trebuie să fie teribil de grea, de vreme ce, numai ca s-o amâne, oamenii se expun la o pedeapsă de două și

de trei ori mai aspră. Am amintit aici și de unii care se grăbeau să-și ceară singuri ieșirea din spital, mai înainte chiar ca rănile pricinuite de prima serie de lovituri să fi fost vindecate, numai ca să-și împlinească odată osânda și să scape pentru totdeauna de această situație, căci viața la corpul de gardă e mult mai grea decât viața de ocnă. Pe lângă deosebirile de caracter, hotărârea și curajul unora își găsesc explicația și în deprinderea cu bătaia și cu pedepsele în general.

Cei care au fost bătuți în repetate rânduri sunt întrucâtva călîți și sufletește, și trupește: au mai multă putere de voință, spatele le este mai rezistent și, la urma urmei, primesc loviturile cu mai mult scepticism: socotesc bătaia ca un neajuns trecător, de care nu se tem. În general, așa stau lucrurile. Un ocnaș, dintre cei deținuți la secția specială, un calmuc botezat, poreclit de ceilalți deținuți Alexandru sau Alexandra, un omuleț ciudat, mare pișicher, îndrăzneț nevoie mare, dar și bun la suflet, îmi povesti cum îndurase patru mii de lovituri. Vorbea întotdeauna de această pedeapsă în glumă, râzând, dar îmi mărturisi că de n-ar fi fost crescut încă de copil în bătăi - spatele îi era veșnic brăzdat de urme de lovituri noi - n-ar fi fost în stare să-și îndure pedeapsa. Pe când îmi povestea, el binecuvânta parcă creșterea primită în șuierături de bici.

— Mă băteau pentru cel mai mic lucru, Alexandr Petrovici, îmi mărturisi el într-o seară, pe când stăteam de vorbă pe patul meu, lângă foc; m-au bătut fără nici o pricină cincisprezece ani la rând, cel puțin de când mi-aduc aminte, de mai multe ori pe zi, numai cine nu voia nu mă bătea: astfel că, până la urmă, m-am obișnuit cu bătaia.

Cum ajunsese în armată, n-aș ști să spun; poate că mi-a povestit și asta, dar în orice caz, fusese veșnic fugar și vagabond. Mi-aduc aminte numai ce mi-a spus de spaima pe care a simțit-o când a aflat că e osândit la patru mii de lovituri, pentru că își omorâse comandantul.

— Știam că o să fiu aspru pedepsit și îmi ziceam că oricât de obișnuit aș fi cu bătaia, de data asta nu mai scap - patru mii de lovituri nu-i glumă! Unde mai pui că toți șefii în păr mă luaseră la ochi și erau porniți rău împotriva mea, să mă mănânce de viu, nu alta! Știam eu, cum să nu știu, că or să mă bată fără milă și că nu scap cu viață. Pe unde să scot cămașa? Am încercat mai întâi să mă botez, cu gândul că poate mă vor ierta; e drept că ai noștri mi-au spus că n-o să-mi fie de nici un folos și că n-au să mă ierte, eu însă mi-am zis să încerc totuși, cine știe, poate că de un botezat au să aibă mai multă milă. Da de unde: de botezat, m-au botezat și la sfântul botez mi-au dat numele de Alexandru, dar de vergi tot n-am scăpat; măcar de una să mă fi iertat - ți-ai găsit! Crede-mă, m-am simțit tare jignit. Așa, vra să zică, merge pe păcăleală? Bine! Atunci să vă arăt eu ce-i aia păcăleală. Și ce crezi, Alexandr Petrovici, le-am făcut-o, tot eu i-am dus de nas! Mă pricepeam al naibii să-l fac pe mortul: adică nu să mă fac că am murit, ci numai că trag să mor și-s cât pe ce să-mi dau sufletul. Am fost dus în fața batalionului; m-au trecut ei o dată - am primit o mie de lovituri; spatele îmi ardea de urlam ca din gură de șarpe; m-au trecut și a doua oară - încă o mie de lovituri. Și ce-mi zic: „Mă curăț, s-a zis cu mine!”; m-au năucit, picioarele mi se muiaseră de nu mă mai țineau; mă prăvălesc eu la pământ, dau ochii peste cap ca la mort, obrazul mi se învinețește, fac spumă la gură și rămân fără suflare. Doctorul mă cercetează: „S-a zis cu el, spune, e pe ducă”. M-au dus repede la spital și acolo, cât ai zice pește, mi-am și venit în fire. După aceea m-au mai scos de două ori. Mamă, ce furioși erau! Dar tot i-am păcălit de fiecare dată; la capătul celei de a treia mii de lovituri mă prăbușesc iar mort; în schimb, la a patra mie, fiecare lovitură era ca un cuțit înfipt drept în inimă, una făcea cât trei, așa de tare mă croiau! Se îndârjiseră rău de tot. Ce să spun, groaznică și afurisită a fost această mie din urmă (naiba s-o ia!): era cât toate celelalte trei la un loc și dacă

n-aș fi făcut-o pe mortul înainte de a fi luat sfârșit - mai rămăseseră încă vreo două sute de lovituri, cred că m-ar fi dat gata cu adevărat. Dar nu m-am lăsat și iar m-am prăbușit, prefăcându-mă mort și s-a prins și de astă dată: m-au crezut, ce să facă, dacă și doctorul era convins; iar cele două sute care au mai rămas puteau să mi le tragă după aceea cât puteau, și chiar au lovit, nu glumă, cu sete, cu înverșunare: dar degeaba, n-au mai putut să-mi vină de hac. Și de ce n-au putut? pentru că sunt deprins cu bătaia din copilărie, fiindcă am crescut numai în bice și lovituri. De-aia am scăpat cu zile și trăiesc și astăzi.

Multă bătaie am înghițit eu în viața mea! își încheie el povestea, căzând pe gânduri, de parcă ar fi încercat să-și aducă aminte și să numere în gând de câte ori a fost bătut. Ce mai, n-ai cum să le numeri pe toate, adăugă el după un răstimp, întrerupând tăcerea ce se așternuse; prea au fost multe, nici nu există atâtea numere.

Mă privi drept în ochi și începu să râdă atât de sincer și de naiv, încât n-am putut să nu-i zâmbesc și eu.

— Știi, Alexandr Petrovici, și acum, noaptea, când visez, nu văd decât bătaie, alte vise nu mi se arată.

Într-adevăr, vorbea des în somn și urla, iar ceilalți îl scuturau de umeri ca să-l trezească: „Ce naiba zbieri așa?!” Era un omuleț de vreo patruzeci și cinci de ani, scund și îndesat, sprinten și vioi, care trăia în bună înțelegere cu toată lumea, deși îi plăcea să pună mâna pe tot ce nu era al lui, fapt pentru care mânca adeseori bătaie. Dar care dintre ocnași nu fusese prins cu furtișaguri și nu mâncase bătaie pentru asemenea isprăvi?

Un lucru aș vrea să mai adaug: m-a mirat întotdeauna lipsa oricărui resentiment, îngăduința, ba aș zice chiar bunătatea extraordinară cu care toți acești oameni de nenumărate ori stâlciți în bătaie vorbeau despre felul cum au fost bătuți și despre cei ce i-au bătut. În povestirile lor, care de multe ori îmi pricinuiau bătăi de inimă, nu se simțea nici umbră de ură sau de necaz. Râdeau din toată

inima, ca niște copii. Afirmând acest lucru, caut să mă verific printr-o comparație și mă gândesc la M-ki, bunăoară, care mi-a povestit și el cum a fost bătut; dat fiind că nu aparținea tagmei nobiliare, fusese condamnat la cinci sute de lovituri. Aflasem aceasta de la alții și l-am întrebat dacă era adevărat și cum s-au petrecut lucrurile. Mi-a răspuns scurt, fără să mă privească, roșind, pradă unei dureri lăuntrice; după câteva clipe, își ridică privirea și i-am văzut ochii scânteind de mânie și ură, iar buzele tremurând de indignare. Îmi dădui seama că n-avea să uite niciodată această pagină din trecutul vieții lui. Ai noștri însă, aproape toți (se poate să fi existat și excepții), priveau lucrurile cu totul altfel. E cu neputință, mă gândeam uneori, ca ei să se recunoască într-atât de vinovați, încât să considere justificată pedeapsa și să o accepte ca fiind deplin meritată; mai ales că nu greșiseră față de ai lor, ci numai față de autorități. Cea mai mare parte din ei nu se considerau întru nimic vinovați. Am mai spus că n-am observat să fi dat semne de căință sau remușcare nici când săvârșiseră o crimă față de oameni de-o seamă cu ei, darămite când era vorba de crime săvârșite împotriva reprezentanților autorității. Uneori aveam impresia că în aceste din urmă cazuri ei priveau lucrurile în felul lor, printr-o prismă cu totul aparte, sub aspectul lor practic sau faptic, dacă se poate spune așa. Totul era pus pe seama destinului, pe ceea ce este dat să i se întâmple omului, pe inevitabilitatea faptului în sine, și aceasta fără să se gândească, fără să judece, instinctiv, inconștient, în virtutea unei credințe oarecare. Deținutul se crede totdeauna îndreptățit când e vorba de o infracțiune săvârșită împotriva autorităților, încât, din acest punct de vedere, nu-și pune nici o problemă; pe de altă parte, însă, e conștient că autoritățile privesc cu alți ochi crima lui, găsindu-l vinovat; îl pedepsesc, el îndură pedeapsa și, prin urmare, sunt chit. Între ei se dă o luptă. Delicventul știe prea bine că în această luptă judecata obștei, a oamenilor

simpli din mediul lui îi ține partea, căci poporul de jos nu-l va condamna niciodată definitiv - și aceasta o știe - ci, dimpotrivă, de cele mai multe ori îl va scoate basma curată, în afară de cazul când nelegiuirea a fost săvârșită împotriva alor săi, împotriva celor din mediul lui, împotriva oamenilor din popor. Conștiința-i este liniștită, de aci și tăria lui: împăcat cu sine însuși, n-are chinuri sufletești, și aceasta e principalul. Simte pământul neclintit sub picioare și de aceea nu urăște, ci acceptă cu resemnare ceea ce i se întâmplă, ca un fapt inevitabil, mângâindu-se cu gândul că nu e nici cel dintâi și nici cel de pe urmă care suferă și că așa va fi încă multă vreme, în lupta surdă, pasivă, dar cu atât mai îndârjită, ce s-a iscat în curgerea vremii. Care soldat îl urăște pe turcul cu care se războiește? Și cu toate acestea, turcul trage în el, îl lovește cu sabia, îl taie cu iataganul.

De altfel, nu toți își povesteau amarul cu nepăsare și sânge rece. Când venea, bunăoară, vorba de porucicul Jerebeatnikov, se simțea cum glasurile se umpleau deodată de o mânie surdă, stăpânită. Despre acest porucic Jerebeatnikov auzisem încă în primele zile, când am intrat în spital, bineînțeles din povestirile deținuților. L-am văzut mai târziu o singură dată, pe când lua comanda gărzii în temniță. Era un om de vreo treizeci de ani, înalt, voinic și gras, cu obrajii roșii și plini, cu dinții albi și-un râs tunător, vrednic de Nozdriov[xliv]. De la prima vedere, ghiceai cât de gol era pe dinăuntru. Simțea o adevărată plăcere să dea pedepse și să privească bătaia cu vergile atunci când îi venea rândul să supravegheze executarea pedepsei. Mă grăbesc să adaug că pe porucicul Jerebeatnikov l-am considerat încă de atunci ca pe un monstru între monștri; de altfel, tot așa îl socoteau și deținuții. În vremurile de odinioară, într-un trecut nu prea îndepărtat - „...deși prea veche nu e amintita întâmplare, și totuși azi aproape nu-ți vine să mai dai crezare”[xlv] - se mai găseau, nu-i vorbă, și alți executori îndrăciți, oameni meticuloși, cărora le plăcea

să-și facă trista lor datorie cu zel și cu sârguință. În majoritatea cazurilor însă, toate acestea se desfășurau simplu, fără patimă. Porucicul nostru era însă un maestru, un virtuoz rafinat în materie de pedeapsă corporală. Era un pasionat al artei de a tortura, pe care o exercita numai de dragul ei, ca pe o artă pentru artă. Savura orice moment palpitant al execuției și, aidoma unui patrician îmbuibat, pervers și depravat, din timpurile Imperiului Roman, se deda la născocirile cele mai subtile și mai rafinate, pentru a-și dezmorți cât de cât sufletul înecat în grăsime și a-l face să tresară la gâdilitura plăcerii. Un ocnaș e dus să-și primească pedeapsa, la a cărei executare asistă Jerebeatnikov; o singură privire aruncată spre cele două șiruri de soldați cu bețele în mână îi e suficientă ca să se simtă cuprins de un elan înviorător. Trece satisfăcut prin fața rândurilor și atrage atenția soldaților să-și facă fiecare conștiincios datoria, cu tot zelul, că altminteri... Și bieții soldați știu ce vrea să însemne acest altminteri. Dar iată că e adus și infractorul; dacă nu avusese până atunci prilejul să-l cunoască pe Jerebeatnikov și nici nu auzise bine ce fel de om este, acesta îi joacă, bunăoară, următoarea festă (bineînțeles, nu-i decât una din nenumăratele lui născociri, căci în privința asta este de o inventivitate inepuizabilă). Orice deținut, în clipa când e dezbrăcat până la brâu și subofițerii îi leagă mâinile de patul puștii ca să-l tragă apoi după ei prin toată ulița verde - orice deținut, zic, conform unui obicei statornicit, începe să se roage cu glas tânguitor și jalnic de ofițerul însărcinat cu aducerea la îndeplinire a pedepsei corporale să fie mai îndurător și să nu pună să-l bată prea tare.

— Blagorodnicia voastră, strigă nenorocitul, aveți milă, fiți îndurător și nu mă lăsați pierzaniei; câte zile oi avea am să mă rog lui Dumnezeu pentru sănătatea dumneavoastră. Fie-vă milă...

Jerebeatnikov atâta așteaptă; suspendă pe dată execuția și, arătându-se mișcat, începe cu deținutul următorul dialog emoționant:

— Dragul meu, zice el, ce vrei să-ți fac? Nu eu, legea te pedepsește!

— Blagorodnicia voastră, totul vă stă în putință, fie-vă milă!

— Crezi poate că nu mi-este? Crezi poate că-mi face plăcere să te văd stâlcit în bătaie? Doar sunt și eu om. Spune, sunt om sau nu?

— Firește că sunteți, blagorodnicia voastră! Cine nu știe că dumneavoastră sunteți părintele nostru, și noi copiii dumneavoastră! Fiți pentru mine ca un adevărat părinte! strigă ocnașul, în sufletul căruia nădejdea începe să mijească.

— Dar, dragă prietene, judecă tu singur, că doar ai destulă minte ca să-ți dai seama: știu prea bine că omenia-mi dictează să-ți arăt milă și îndurare, ție, păcătosul...

— Întocmai așa precum spuneți, blagorodnicia voastră!

— Da, trebuie să fiu îndurător cu tine, oricât ai fi de păcătos. Dar aci nu hotărăsc eu, ci legea! Legea te pedepsește. Ia gândește-te: îmi slujesc țara și pe Dumnezeu. Înseamnă să-mi iau pe suflet un mare păcat, neîndeplinind întocmai porunca legii. Gândește-te și la asta!

— Blagorodnicia voastră!...

— Ei, dar fie ce-o fi! Am s-o fac de mila ta! Știu că săvârșesc un păcat, dar înseamnă că așa a fost să fie... De data asta, te pedepsesc mai ușor... Da nu cumva îți fac astfel vreun rău? Mi-ai muiat inima, te pedepsesc mai ușor, iar tu, cu nădejdea că și altă dată ai să scapi ușor, mai faci un pas greșit... Și atunci, cum rămâne? Îmi încarc eu sufletul?...

— Blagorodnicia voastră! Neam de neamul meu... am să las cu limbă de moarte... Jur ca în fața lui Dumnezeu...

— Bine, bine! Da juri că de azi înainte ai să te porți cum trebuie?

— Să mă trăsnească Dumnezeu, să n-am parte pe lumea ailaltă...

— Nu jura, că-i păcat! Te cred și pe cuvânt. Îți dai cuvântul?

— Blagorodnicia voastră!!!

— Bine, ascultă, dar să știi că te iert numai pentru că m-ai înduioșat cu lacrimile tale de orfan; ești orfan; nu-i așa?

— Orfan de tată și de mamă, blagorodnicia voastră, singur pe lume...

— Ei bine, numai de dragul lacrimilor tale de orfan mi s-a muiat inima; dar ia seama: să fie pentru ultima oară... Lua-ți-l, adăugă el cu glas atât de blând, încât bietul ocnaș nu știe cum să-i mulțumească lui Dumnezeu că a dat peste un om atât de milos.

Dar iată că groaznica procesiune pornește, toboșarul bate toba de zor, cele dintâi bețe se ridică în aer, abătându-se asupra nenorocitului.

— Dă-i, zbiară Jerebeatnikov. Arde-l! Dă-i! Dă-i! Mai tare! Și mai tare! Croiește-l, arde-l! Așa, așa; încă, încă, mai tare! Trăsni-l-ar de orfan și ticălos!

Și soldații izbesc din răsputeri, așa încât nenorocitul începe să vadă stele verzi și să strige ca din gură de șarpe. Iar Jerebeatnikov aleargă după el de-a lungul frontului și râde în hohote, proptindu-și mâinile în șale, râde de se prăpădește, râde ținându-se de burtă, că nici să se îndrepte nu mai poate de atâta râs, și până la urmă ți-e mai mare mila de el. Și se bucură, bietul, și se desfată, și atâta doar că din când în când se mai întrerupe din râs și strigă:

— Dă-i, dă-i! Croiește-l pe ticălos, arde-l pe orfan!

Mai născocea și altele; vine rândul unui deținut să fie scos la pedeapsă; acesta încearcă să-l înduplece și, ca de obicei, îl roagă pe locotenent să aibă milă de el. De astă dată Jerebeatnikov nu se mai preface, nu face pe milosul, și-i vorbește deschis:

— Să știi, iubitule, că am să te pedepsesc cum scrie la carte, pentru că meriți o pedeapsă aspră. O singură ușurare aș putea să-ți fac: n-am să te leg de patul puștii. Ai să mergi singur, dar după o rânduială nouă: o rupi la fugă până la capătul frontului! Ce-i drept, loviturile o să cadă ca grindina, dar cel puțin scapi mai repede. Ce zici? Încerci?

Deținutul îl ascultă nedumerit și cu neîncredere, și se gândește: „Cine știe, poate că-i mai bine așa, o iau la goană și-mi scurtez chinul cel puțin de cinci ori: și-apoi, mai știi, poate că n-o să mă nimerească toate bețele!”

— Bine, blagorodnicia voastră, mă-ncumet.

— Ne-am înțeles, hai, dă-i drumul! Atenție, nu căscați gura! strigă el către soldați, știind, de altfel, foarte bine că nici o lovitură nu va cruța spinarea năpăstuitului; soldatul știe foarte bine ce-l așteaptă dacă nimerește pe-alături. Cel pedepsit pornește în goană prin „ulița verde”, dar nu face nici cincisprezece pași, căci loviturile se abat fulgerător și cu toată puterea, ca un ropot de bătăi de tobă pe biata-i spinare și nenorocitul se prăbușește urlând de groază, de parcă i s-ar fi tăiat picioarele.

— Nu, blagorodnicia voastră, mai bine să meargă așa cum scrie la carte, zice el, ridicându-se de jos, galben la față și speriat, în timp ce Jerebeatnikov, care știe dinainte ce o să se întâmple și că lucrurile au să ajungă aici, face un haz teribil și se prăpădește de râs.

Dar cine ar putea să zugrăvească întreaga urgie a născocirilor lui, la care recurgea ca să se distreze și tot ce se povestea la noi despre el?!

Cu totul altfel, cu alt ton și cu alte accente se vorbea de porucicul Smekalov, care ținuse locul de comandant înainte de a fi numit actualul nostru maior. De Jerebeatnikov se vorbea cu destulă nepăsare, fără ură deosebită, dar și fără admirație; nu-l lăuda nimeni, ci dimpotrivă, toți își arătau disprețul față de el, ba și cu un amestec de scârbă chiar. În vreme ce de Smekalov își aduceau aminte cu plăcere și cu multă însuflețire. Nu era

un pasionat al pedepselor corporale și nici măcar un amator de asemenea spectacole: n-avea nimic din firea lui Jerebeatnikov. Și totuși nu se dădea în lături, nu șovăia câtuși de puțin să aplice pedeapsa cu bătaia; dar tocmai aici e partea curioasă: până și de bătaia venită din partea lui își aduceau aminte cu un fel de duioșie, într-atâta știuse el să-și atragă simpatia deținuților. Dar cum? Cărui fapt i se datorește această popularitate? E drept că oamenii noștri, ca și întreg poporul rus, poate, sunt gata pentru o vorbă bună să uite toate mizeriile și chinurile îndurate până atunci; relev acest lucru ca pe un simplu fapt, fără a căuta să-i adâncesc de data aceasta înțelesul. Prin urmare, nu era greu să-ți câștigi dragostea acestor oameni și să te bucuri de o oarecare popularitate printre ei. Dar porucicul Smekalov își câștigase o popularitate cu totul neobișnuită, încât ocnașii vorbeau aproape cu duioșie până și despre felul cum îi pedepsea. „Era bun ca un părinte”, îi auzeai uneori spunând cu un oftat plin de regret, comparând pe fostul lor comandant provizoriu cu actualul maior. „Ce om de inimă!”

Era un om simplu, poate chiar bun în felul lui. Se întâmplă totuși ca unii șefi să fie și buni, și miloși, generoși chiar, și cu toate astea să nu se bucure de prea mare simpatie, ba câte unul din ei ajunge ținta glumelor și a zeflemelelor. Adevărul este că Smekalov știuse să se poarte în așa fel, încât toți ocnașii îl socoteau ca pe unul de-ai lor; mare lucru e să știi să te porți astfel sau, mai bine zis, să ai acest dar înnăscut, de care cei ce-l posedă nu-și dau seama niciodată. Ciudat lucru: există printre oamenii aceștia unii de o răutate vădită, și totuși se bucură de o mare popularitate. N-am găsit decât o singură explicație a acestui fapt curios: nu resimt nici un fel de repulsie, scârbă sau dispreț față de mulțimea ce o au sub puterea lor! Nu-și iau aere de domnișori crescuți în saloane, nu fac caz de superioritatea lor boierească, ci dimpotrivă, au în ei ceva din firea poporului, un iz popular,

cu care s-au născut și care nu-i scapă omului din popor. Ce nu-i în stare să facă el de dragul acestui iz atât de scump lui! E gata să se lipsească de omul cel mai blând, cel mai cumsecade, să-l schimbe pe unul hain și aspru, numai pentru că acesta din urmă miroase a talpa țării. Iar dacă se întâmplă să fie și un om cu adevărat bun, în felul lui, bineînțeles, vă închipuiți, desigur, cât de neprețuit devine! Porucicul Smekalov, cum am spus, pedepsea uneori cu destulă asprime, dar o făcea în așa fel, încât ocnașii nu numai că nu-i păstrau nici un pic de ură, ci dimpotrivă, își aminteau cu mult haz și nespusă veselie acum, în vremea mea, când totul aparținea trecutului, de șotiile sale din timpul ispășirii pedepselor corporale. De fapt, nici nu era vorba de cine știe ce șotii, căci nu prea dădea dovadă de fantezie. Totul se reducea la o singură glumă, pe care a repetat-o întocmai un an întreg și al cărei farmec consta poate tocmai în faptul că era una și aceeași. Și câtă simplitate naivă se vădea în toate acestea! Lucrurile se petreceau cam în felul următor: După ce era adus deținutul vinovat de vreo abatere gravă, Smekalov venea și el la locul de adunare din curte, unde se executau de obicei pedepsele, ca să asiste personal la ceremonie. Cuprindea, zâmbind, într-o privire toată adunarea, făcea câteva glume, îl întreba pe deținut câte ceva cu totul în afară de preocuparea acelei clipe, despre viața lui de acasă, ori de cea din temniță, și nu cu vreun gând anume sau pentru motive de circumstanță, ca să se arate un șef grijuliu, ci numai așa - *pentru că voia cu tot dinadinsul să afle aceste lucruri*. I se aduceau un scaun și vergile cu care urma să fie bătut vinovatul; Smekalov se așeza pe scaun și-și aprindea pipa. Avea o pipă lungă-lungă. Deținutul începea să-l roage... „Ce mai... să nu pierdem vremea degeaba, întinde-te colo, frățioare, și să începem...” Ocnașul ofta și se culca la pământ. „Ian ascultă, scumpule, știi să spui versetul cutare pe de rost?” „Cum să nu știu, blagorodnicia voastră, suntem doar creștini, l-am învățat încă din

copilărie.” „Ia spune-l.” Și deținutul știa ce verset trebuia să spună și mai știa ce va urma când îl va spune, căci gluma asta se repetase cel puțin de vreo treizeci de ori până atunci și cu alți deținuți pedepsiți. De altfel, Smekalov știa și el că ocnașul e la curent cu ceea ce va urma, după cum știa că până și soldații ce stăteau cu vergile ridicate deasupra nenorocitului sunt și ei la curent cu acest lucru, cel puțin din auzite, și totuși, repeta gluma mereu și mereu, atât de mult îi plăcea, poate fiindcă el o născocise, poate din orgoliu de autor. Ocnașul începea să spună versetul, soldații stăteau nemișcați, iar Smekalov își lăsa și el pipa deoparte, se apleca încordat înainte și cu mâna ridicată aștepta să audă un anumit cuvânt.

Cel supus la pedeapsă spunea mai departe, ajungea la versetul „facă-se voia ta, precum în cer așa și pe pământ” și rostea, în sfârșit, cuvântul: „*pământ*”. Porucicul atât aștepta. „Stai!” striga el înflăcărându-se deodată și, în aceeași clipă, cu un gest marțial, îi poruncea în rimă omului cu varga ridicată: „Croiește-l cu o nuia!” Apoi către ceilalți: „Și voi, rând pe rând!”

Și se strâmba de râs. Soldații din juru-i zâmbeau: zâmbea și cel ce primea porunca, osânditul schița și el un zâmbet, deși la cuvântul „croiește-l” varga șuiera în aer, pentru ca în clipa următoare să cresteze ca un brici spinarea vinovatului. Și ce haz și bucurie pe Smekalov: se bucura de faptul că el este acela care a născocit toate acestea, că el, cu mintea lui, a găsit și a ticluit rime atât de potrivite ca „voia ta - nuia” și „pământ - pe rând”. Smekalov pleca mulțumit, ca și osânditul, de altfel, care era mulțumit de el însuși și de purtarea locotenentului, încât îl vedeai peste o jumătate de ceas povestind tuturor celor din temniță cum și de data aceasta, pentru a treizeci și una oară, s-a repetat aceeași glumă a lui Smekalov. „Ce mai vorbă, e grozav! Mare mucalit!”

Ba, uneori deosebeai în amintirile lor despre acest porucic de treabă și oarecare accente de *manilovism*[xlvi]. Numai ce îl auzeai pe câte unul:

— De multe ori, când porneam la lucru - și chipul povestitorului se lumina de un zâmbet fericit - îl zăream la fereastră în halat, cu samovarul în față, cu pipa în gură. Îmi scoteam căciula, să-i dau bună ziua: „Încotro, Axionov??" „La lucru, Mihail Vasilici, dar mai întâi să dau o raită pe la atelier." Clătina din cap și-ți zâmbea. Ce suflet, ce om! Pâinea lui Dumnezeu!

— Om ca el mai rar! mai adăuga careva dintre ascultători.

III
URMARE[24]

Am pomenit aici de pedepse, precum și de feluriții executori ai acestor curioase îndatoriri, pentru că, de fapt, abia în spital mi-am putut forma o idee mai mult sau mai puțin clară despre toate aceste lucruri. Până atunci le cunoșteam numai din auzite. În cele două saloane ale noastre erau internați deținuții în prevenție pedepsiți cu bătaia din toate batalioanele, aresturile și celelalte unități militare din orașul nostru și din întreaga regiune. În perioada aceasta de început, când nu lăsam să-mi scape nimic din ceea ce se petrecea în jurul meu și observam ciudatele rânduieli cu o nepotolită curiozitate și cu multă luare-aminte, toți oamenii aceștia aduși de sub vergi sau pregătindu-se să le îndure îmi produceau, firește, o impresie deosebit de puternică. Eram tulburat, zăpăcit,

[24] Tot ce scriu aici despre pedepse corporale și execuții se referă la vremea mea. Azi cred că lucrurile s-au schimbat și continuă să se mai schimbe (*n.a.*).

speriat. Țin minte cu câtă nerăbdare căutam să pătrund sensul tuturor celor ce se întâmplă, să prind cât mai multe amănunte în legătură cu ele; ascultam avid cele ce se povesteau și se discutau în această privință, puneam fel de fel de întrebări, căutam răspunsuri și soluții. Între altele, voiam să cunosc neapărat toate gradele de osândă și felurile de pedepse, toate modurile de aplicare a acestora și variatele nuanțe și procedee de executare, precum și ce spuneau deținuții înșiși despre toate astea; încercam să-mi închipui starea sufletească a celor duși la aplicarea pedepsei corporale. Am spus că se întâmplă rareori ca un deținut să rămână calm înainte de pedeapsă, chiar dacă a mai fost bătut și în alte rânduri. O spaimă teribilă, de ordin pur fizic, năprasnică și de neînvins pune stăpânire pe osândit, copleșindu-i întreaga ființă morală.

Dar și mai târziu, în tot lungul anilor de ocnă, am urmărit, fără voia mea, comportarea acelor deținuți care, după ce li se vindecau rănile pricinuite de prima serie de lovituri, urmau să iasă din spital, pentru a suporta și restul pedepsei. Întreruperile de felul acesta sau împărțirea pedepsei în două sau mai multe reprize sunt de obicei făcute la intervenția medicului, care ia parte la executarea ei. Dacă numărul loviturilor fixate prin sentință e prea mare și se crede că condamnatul n-o să-l poate îndura, se împarte în două sau în trei, după aprecierea doctorului; în timpul execuției, acesta din urmă trebuie să spună dacă deținutul e în stare să-și suporte întreaga pedeapsă, ori, dimpotrivă, continuarea execuției i-ar primejdui viața. Cinci sute, o mie, și chiar o mie cinci sute de lovituri se aplică de obicei dintr-o dată; dar, dacă e vorba de două sau trei mii, atunci pedeapsa se împarte în două sau în trei. Cei cu spinarea vindecată, și care urmau să mai suporte un rest de pedeapsă, în ziua când ieșeau din spital și în ajun, erau tăcuți, posomorâți. Păreau loviți de un fel de opacitate mintală și deveneau extrem de distrați. Nu intrau în vorbă cu nimeni, stăteau retrași, îngândurați; ceea ce

era mai curios, însă, nici ceilalți deținuți nu-i întrebau niciodată nimic pe cei aflați într-o asemenea situație și evitau, la rândul lor, să aducă vorba despre acest subiect. Nici un cuvânt de compătimire sau de consolare nu era pronunțat, lucru considerat de ei absolut de prisos. Toți ceilalți căutau să nu-i bage în seamă și purtarea aceasta cred că-i singura nimerită.

Erau și excepții, ca de pildă, deținutul Orlov, de care am mai vorbit. După prima serie de lovituri, se necăjea numai pentru că nu i se vindecă mai repede spinarea, ca să poată cere ieșirea din spital și apoi, după ce își va fi îndeplinit și cealaltă jumătate a pedepsei, să fie trimis cu primul convoi spre locul de deportare, iar în drum să evadeze. Dar acesta era stăpânit de un anumit scop și cine știe ce-i mai trecea prin minte? Avea o fire înflăcărată și o vitalitate extraordinară. Era fericit, surescitat, deși se străduia să n-o arate. Înainte de a fi primit prima jumătate din lovituri, îi intrase în cap că vor să-l dea gata și că nu va scăpa viu din bătaie. Pe vremea când era încă sub anchetă, auzise vorbindu-se de unele măsuri ale autorităților și se împăcase cu gândul morții. Dar după ce primi jumătate din pedeapsă, prinse curaj. Intră în spital stâlcit groaznic, mai mult mort decât viu; n-am mai văzut răni atât de înspăimântătoare; cu toate acestea, își reveni repede, căci inima-i era plină de bucurie, pe care i-o dăduse nădejdea că va rămâne în viață, că zvonurile erau neîntemeiate, de vreme ce rămăsese încă viu, ba chiar și pedeapsa fusese anume întreruptă ca să nu moară; și iată că, după atâta deținere în prevenție și sub anchetă, începea să-i încolțească în cap gândul la un drum care avea să-i înlesnească evadarea; iar după aceea veneau libertatea, largul câmpiilor, pădurile... După două zile de la ieșirea din spital, veni să-și dea sufletul pe același pat care-l găzduise la început; cealaltă jumătate a pedepsei îl dăduse gata. Dar despre acest Orlov am mai vorbit la începutul povestirii mele.

Totuși, absolut toți acești deținuți, care treceau prin momente de grea frământare și neliniște în ultimele zile și nopți înainte de ispășirea pedepsei, o dată scoși la caznă, o îndurau cu multă bărbăție, chiar și cei fricoși. Rareori mi s-a întâmplat să-i aud gemând chiar în prima noapte după ce erau aduși, adesea într-o stare extrem de gravă; da, în general, oamenii din popor știu să rabde și să îndure cu multă tărie durerea. Am întrebat pe foarte mulți ce simt. Aș fi vrut să știu mai exact cât de mare le este durerea și cu ce altă suferință s-ar putea asemui? N-aș putea spune pentru ce anume voiam neapărat să aflu acest lucru. Știu numai că nu întrebam din simplă curiozitate. Repet, eram tulburat, zguduit. Dar, pe oricine aș fi întrebat, nimeni nu-mi putea da un răspuns care să mă mulțumească. „Arde ca focul”, iată tot ce-am izbutit să obțin drept răspuns și toate răspunsurile sunau la fel. Arde, frige și atât. Încercai să-l întreb și pe M., cu care devenisem între timp mai apropiat. „E foarte dureros, îmi răspunse el, ai senzația că îți arde tot spatele, de parcă ți-l pârjolește la un foc puternic.” Deci, același răspuns din partea tuturor. Cu acest prilej, țin bine minte, am făcut o foarte curioasă constatare, în a cărei temeinicie nu stărui, dar în sprijinul căreia pledează părerea unanimă a tuturor ocnașilor, și anume că bătaia cu nuiaua este cea mai grea pedeapsă din câte se aplică la noi. Ar putea să pară absurd, de necrezut, și totuși, cinci sute de lovituri de nuia, patru sute chiar, sunt de ajuns ca să omoare un om; iar când numărul trece de cinci sute, moartea e aproape sigură. Omul cel mai voinic nu e în stare să îndure o mie de lovituri dintr-o dată. Pe când cinci sute lovituri de băț se pot suporta fără nici o primejdie pentru viață. La o mie de bețe rezistă chiar și un om cu constituția obișnuită. Iar un om mai voinic și vânjos rezistă și la două mii de lovituri de băț. Nu mai vorbim de cei cu constituția robustă, care pot suporta și mai mult. Toți deținuții erau de acord că bătaia cu nuiaua era mult mai groaznică decât aceea cu bățul. „Nuiaua ustură și te arde,

ziceau ei, suferi mai mult. Loviturile de nuia sunt mult mai chinuitoare, firește, decât cele de băț. Ele irită mai tare nervii, îi ascut la maximum, răvășesc și zdruncină întreg sistemul nervos. Nu știu cum e acum, dar odinioară, într-un trecut nu tocmai îndepărtat, se găseau gentlemeni cărora posibilitatea de a-și biciui victima le procura o senzație care aducea mult cu practicile marchizului de Sade și ale Madeleinei Brinvilliers[xlvii]. Cred că această senzație conține ceva ce le dă acestor gentlemeni un fior de plăcere și de durere totodată. Unii oameni sunt setoși de sânge ca și tigrii. Cel ce s-a înfruptat o dată din puterea de a pune stăpânire nemărginită asupra cărnii, a sângelui și a spiritului unui semen al său, al fratelui său întru legea lui Cristos, cel ce a încercat o dată, zic, această putere și posibilitatea deplină de a umili, prin cea mai intensă umilință, o altă făptură croită după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, acela niciodată nu va mai putea fi stăpân pe pornirile lui.

Tirania e o deprindere; ea manifestă tendințe constante de a se dezvolta tot mai mult și în cele din urmă devine o boală. Afirm că cel mai bun om din lume se poate înrăi și abrutiza astfel, grație unei deprinderi, încât să nu-l mai poți deosebi de o fiară. Sângele și puterea îmbată; duc la cruzime și desfrâu; mintea și simțirea omului ajung să accepte și la urmă să guste lucruri din cele mai nefirești. Omul și cetățeanul pier pentru totdeauna din ființa tiranului și atunci revenirea la demnitatea omenească, la pocăință, la învierea morală îi este aproape cu neputință. Afară de aceasta, puterea samavolniciei și a arbitrariului constituie o ispită; e molipsitoare pentru lumea din jur. Societatea care acceptă nepăsătoare fenomenul este ea însăși atinsă în temeliile ei. Într-un cuvânt, dreptul îngăduit unui om de a folosi pedepse corporale față de semenii săi constituie una din plăgile societății zilelor noastre, e unul din mijloacele cele mai sigure pentru a nimici în sânul ei germenii oricărei încercări de

manifestare a spiritului civic și o cauză determinantă, care duce inevitabil spre descompunerea ei totală.

Societatea disprețuiește pe călăul de meserie, dar nu și pe călăul gentleman. E drept că în ultimul timp a început să circule și o părere contrarie, însă numai în cărți și în mod cu totul abstract. Dar și cei ce au emis-o n-au reușit încă cu toții să-și înăbușe în ei această nevoie de a domina. Până și oricare fabricant, oricare antreprenor trebuie să simtă negreșit o satisfacție iritant de exaltată la gândul că lucrătorul lui depinde uneori numai de el, cu totul, cu întreaga-i familie. Sunt încredințat că așa este; nu-i chiar atât de ușor pentru o generație să se desprindă de tot ce zace săditîn ea din moși-strămoși; nu-i prea vine omului să renunțe la ceea ce i-a intrat în sânge, la ceea ce i-a fost transmis, ca să zicem așa, o dată cu laptele supt la sânul mamei. În general, nu prea există transformări miraculoase: schimbările se fac cu încetul. Nu e de ajuns să-ți recunoști vina, păcatul, nu e nici pe departe de ajuns; trebuie să evoluezi, să te dezbari de el cu desăvârșire. Or, asta nu se poate face cât ai bate din palme.

Am adus vorba despre călău. Porniri de călău găsești în germene aproape în fiecare om din zilele noastre. Dar pornirile animalice nu se dezvoltă uniform, la fiecare om. Când se întâmplă, totuși, la vreunul, ca în dezvoltarea lor, aceste porniri să covârșească și să înăbușe toate celelalte însușiri, omul se transformă într-o fiară, într-un monstru înspăimântător. Există două feluri de călăi: călăi benevoli și călăi din obligație sau de meserie. Ca factură morală, călăul benevol e în toate privințele infinit mai detestabil și mai josnic decât călăul plătit; și totuși, numai la auzul numelui acestuia din urmă, poporul simte scârbă amestecată cu groază, e cuprins de o spaimă de neînțeles, aproape mistică. Cum se explică această spaimă aproape mistică față de unul și o totală nepăsare, sau chiar îngăduință față de celălalt? Cunosc cazuri ciudate de oameni onorabili, chiar cinstiți și buni, bine văzuți în

societate și care nu puteau suferi totuși ca cel bătut să nu urle, să nu se roage să fie cruțat. Așa e obiceiul; se consideră necesar și cuviincios totodată ca cel pedepsit să urle și să ceară iertare și când s-a întâmplat o dată că victima n-a vrut să țipe, executorul, pe care-l cunoșteam și care în alte privințe și împrejurări mi s-a părut bun și cumsecade, a considerat aceasta drept o jignire personală. Intenționase să aplice o bătaie ușoară, dar neauzind implorarea obișnuită: „Blagorodnicia voastră, fie-vă milă! Nu mă omorâți! Toată viața mea am să mă rog lui Dumnezeu pentru sănătatea dumneavoastră” și altele, s-a înfuriat și a mai adăugat de la dânsul încă vreo cincizeci de lovituri, numai ca să-l facă pe bietul nenorocit să țipe și să se roage de el și, într-adevăr, și-a ajuns scopul. „Nu se poate altfel, e semn de obrăznicie”, îmi explică el foarte serios și grav.

Cât despre călăul de meserie, care lucrează de nevoie, din poruncă, supus fiind, se știe că e un condamnat la ocnă și deportare, îngăduit să fie călău, în care scop își face ucenicia pe lângă alt călău mai bătrân și, după ce învață cele de trebuință, rămâne în această calitate pentru totdeauna pe lângă temniță, unde își are odaia lui aparte și chiar o mică gospodărioară personală, atât numai că e și el ținut mereu sub pază.

Omul nu e o mașină; și cu toate că lovește la poruncă, din obligație, călăul se aprinde și el uneori și se înverșunează; dar și atunci când dă cu o vădită plăcere, el nu-și urăște victima. Străduința lui e stimulată de nevoia de a-și dovedi dibăcia, știința și arta de a lovi; e aţâţată de ambiție și vanitate. Zelul lui e al omului care vrea să-și arate măiestria. Afară de asta, el știe foarte bine că e un repudiat, că pretutindeni e privit cu scârbă și groază, lucru ce nu se poate să nu aibă înrâurire asupră-i, să nu-i întărâte pornirile de fiară. Până și copiii știu că un astfel de om „s-a lepădat și de maică-sa, și de taică-său”. Lucru ciudat: toți călăii pe care i-am cunoscut erau oameni destul

de deștepți și capabili, pricepuți și descurcăreți, foarte ambițioși și de o mândrie extraordinară. Să fi fost mândria aceasta o reacție firească la oprobriul general care-i înconjura, sau era alimentată de conștiința spaimei pe care o inspirau victimei lor și a puterii pe care o aveau asupra ei, n-aș putea-o spune. Poate că însuși cadrul solemn și oarecum pompos în care se înfățișează ei publicului, la locul caznei, le sporește orgoliul.

Am avut la un moment dat prilejul să întâlnesc și să observ mai de aproape pe un călău. Era un om de vreo patruzeci de ani, potrivit la statură, uscățiv și vânjos, cu fața destul de plăcută și inteligentă, cu părul numai inele. Se arăta întotdeauna foarte calm și plin de demnitate; se ținea ca un domn - așezat la vorbă, răspundea la întrebări scurt, chibzuit și chiar amabil, dar cu un aer de bunăvoință trufașă, de parcă ar fi vrut să-și arate superioritatea. Ofițerii de gardă intrau adesea cu el în vorbă și, după câte am putut observa, cred că n-aș greși spunând că o făceau cu oarecare respect. El își dădea seama de aceasta și în fața șefilor devenea și mai politicos, și mai rezervat și mai plin de simțul propriei sale demnități. Cu cât cei mai mari se arătau mai binevoitori, cu atât părea el mai puțin docil, și cu toate că nu ieșea din cadrul unei politeți reverențioase, sunt încredințat că în clipa aceea se socotea mult superior șefului cu care stătea de vorbă. Așa cel puțin i se citea pe față. Se întâmpla uneori să fie trimis sub pază, vara, când era prea cald, înarmat cu o prăjină lungă și subțire, ca să omoare câinii din oraș. În orășelul acesta erau foarte mulți câini vagabonzi, rătăciți pe uliți, care se înmulțeau uimitor și constituiau o adevărată primejdie în lunile de căldură caniculară. În urma hotărârii autorităților, călăul era însărcinat să-i nimicească. Dar nici această îndeletnicire degradantă nu părea să-i zdruncine demnitatea și să-l înjosească. Trebuia să-l vezi cu câtă prestanță străbătea străzile în tovărășia soldatului de pază, istovit de atâta umblet, îngrozind femeile și copiii cu

căutătura lui aspră, și cu câtă superioritate calmă privea trecătorii ce-i ieșeau în cale.

În general, călăii o duc bine: au bani, mănâncă și beau bine. Bani capătă sub formă de mită. Condamnatul civil supus la pedeapsă corporală face tot posibilul ca să-i strecoare în mână o sumă de bani. Când au de-a face însă cu osândiți mai înstăriți, ei fixează singuri plata, după punga clientului; uneori ajung să pretindă și treizeci de ruble sau chiar mai mult. Iar de la cei foarte bogați se tocmesc să scoată cât mai mult. Călăul n-are dreptul să cruțe victima; ar însemna ca el însuși să-și pună spinarea în joc; dar, când e vorba de bani, își ia obligația să nu lovească prea tare. Toți acceptă condițiile pe care le pune el, căci altminteri îi bate fără milă, în mod barbar, fiindcă totul stă în puterea lui. Se întâmplă uneori ca el să ceară o sumă prea mare chiar și unui osândit sărac; atunci toate rudele nenorocitului se pun în mișcare; se tocmesc, se milogesc, imploră și vai și amar dacă nu-l mulțumesc pe călău. În astfel de împrejurări, teama pe care o inspiră îi este de mare ajutor.

Câte grozăvii nu circulă pe seama călăilor! Ocnașii mă asigurau că un călău își poate omorî victima dintr-o singură lovitură. Mai întâi, unde și când s-a putut verifica acest lucru? Dar, mai știi, o fi și așa. Prea îmi vorbeau cu convingere ca să nu fi fost nimic adevărat în spusele lor. Însuși călăul mă încredință că poate să facă asta. Se spunea de asemenea că putea lovi din toate puterile, fără ca cel pedepsit să simtă durerea și fără ca loviturile să-i lase urme. De altfel, despre toate aceste tertipuri și subtilități există destule relatări. Dar și atunci când călăul primește bani ca să nu lovească prea tare, cea dintâi lovitură se abate năprasnic. Așa e obiceiul. Celelalte lovituri le dă mai slab, mai ales când e bine plătit. Prima lovitură însă - indiferent de faptul că a fost plătit sau nu - ea lui. Nu știu de ce procedează astfel. Poate ca să-l obișnuiască pe osândit cu loviturile următoare, care vor

părea mai puțin dureroase, tocmai fiindcă cea dintâi a fost mai grea, ori ca să-l îngrozească, să-l zăpăcească, să știe cu cine are de-a face, mă rog, ca să-și arate măiestria și priceperea?! Oricum, înainte de execuție, călăul se află într-o stare de surescitare vădită, e conștient de puterea lui, se simte stăpân cu drepturi nemărginite; în clipa aceea devine un actor, care inspiră mulțimii admirație și groază, și, desigur, încearcă o deosebită plăcere când strigă victimei: „Ține-te bine, că te ard!” cuvinte înfiorătoare, devenite sacramental obligatorii în asemenea cazuri, ca un avertisment fatal al primei lovituri. E greu să-și închipuie cineva până la ce grad poate fi schilodită natura omenească.

Și multe lucruri de acest fel mi-a fost dat să aud de la deținuții bolnavi în perioada de început a intrării mele în spital. Toate povestirile acestea, spuse ba de unul, ba de altul, ne mai smulgeau pentru o vreme din plictiseala zilelor lungi de ședere în pat, atât de triste și asemănătoare între ele. Un prilej de înviorare mai aveam noi dimineața, când doctorii făceau vizita bolnavilor și, în scurt timp după aceea, când se aducea masa de prânz. Cum își poate oricine închipui, mâncarea constituia o preocupare însuflețitoare în plictiseala și monotonia vieții de spital. Porțiile și felurile de mâncare variau după felul bolii; unora li se dădea numai supă cu niște crupe; altora coleașă de făină de secară sau altfel de terci; altora, în sfârșit, griș cu lapte, mâncare de altminteri foarte căutată. De atâta zăcere și inactivitate, ocnașii se moleșeau și căpătau poftă de mâncare. Convalescenții și cei aproape întremați primeau câte o bucată de rasol de vacă sau „de bou”, după cum se spunea acolo. Cei mai bine hrăniți erau bolnavii de scorbut: primeau rasol de vacă cu ceapă și hrean și uneori o gură de rachiu. Pâinea, de asemenea, varia după boala fiecăruia, neagră sau albă, bine prăjită. Modul acesta oficial, plin de subtilitate și savantlâc, de a fixa doza și de a împărți porțiile îi înveselea totdeauna pe

bolnavi. Firește, unii bolnavi nu puteau lua nimic. În schimb, cei ce aveau poftă de mâncare mâncau ce voiau. Unii schimbau felurile între ei, încât o mâncare potrivită pentru o anumită boală era consumată de unul bolnav de cu totul altă boală. Cei ce erau supuși la o dieta strictă cumpărau porțiile bolnavilor de scorbut, beau cvas, bere de spital, cumpărându-le de la cei cărora le erau prescrise. Unii consumau și câte două porții. Porțiile se vindeau și se revindeau pe bani. O porție de rasol costa destul de scump: o bancnotă de cinci copeici. Dacă în salonul nostru n-avea nimeni de vânzare porții de carne, paznicii plecau să caute în celălalt salon pentru deținuți, și dacă nici acolo nu găseau, erau rugați să încerce în saloanele „libere”, cum li se spunea celor ale militarilor. Totdeauna se găseau amatori să-și vândă porția de mâncare. Lipsa de bani era, firește, generală, dar cei ce dispuneau de ceva parale trimiteau să li se cumpere pâine albă, gustări și chiar delicatesuri din târg. Paznicii făceau aceste servicii cu totul dezinteresat.

Orele cele mai nesuferite erau cele de după-amiază; unii, neavând ce face, dormeau, alții, de plictiseală, se așezau la taifas, se certau, ori începeau să-și povestească diferite întâmplări din viață. Dacă nu erau aduși între timp noi bolnavi, plictiseala devenea și mai chinuitoare. Sosirea unui bolnav nou aducea în salon o oarecare animație, mai ales când nu-l cunoștea nimeni. Îl cercetau cu luare-aminte, îl întrebau de unde vine și ce faptă a săvârșit. Un interes deosebit stârneau în astfel de cazuri cei aflați în transferare; ei aveau totdeauna ceva de povestit; bineînțeles, nu despre chestiunile lor personale, intime, despre care nici nu încerca nimeni să-i descoasă, afară de cazul când omul se apuca să-și descarce singur sufletul; vorbeau despre lucruri legate direct de lumea dinafară: de unde vin? cu cine au mers? cum e drumul? unde-i duce? și așa mai departe. Îmboldit parcă de spusele noului venit, câte unul dintre ai noștri începea și el să-și aducă aminte

de pățaniile sale și țin-te vorbă: despre peripețiile drumului, despre punctele de transfer, despre călăi și șefi de eșaloane. Tot către seară apăreau și cei pedepsiți cu bătaia. Sosirea acestora producea totdeauna, după cum am mai spus, o impresie puternică. Cum însă nu în orice zi se iveau asemenea cazuri, plictiseala se întrona atotstăpânitoare în întreg salonul și aveai impresia că toți oamenii aceștia s-au scârbit de mult unii de alții și nu se mai pot vedea în ochi; ba ici, colo se iscau și certuri serioase.

De aceea, aducerea vreunui nebun care trebuia să fie pus la încercare de doctori trezea mare interes. Uneori cei în prevenție care urmau să-și primească pedeapsa cu bătaia se prefăceau nebuni numai ca să scape. În scurt timp, se dădeau însă ei singuri de gol, sau mai bine zis, se hotărau s-o întoarcă, și după ce își făceau de cap două-trei zile, se cuminţeau brusc și cu fața întunecată își cereau ieșirea din spital. Nici ocnașii, nici doctorii nu-i mustrau pentru vicleniile lor și nici nu căutau să le amintească de năzbâtiile și maimuțărelile făcute; omul își lua în tăcere hârtia, ceilalți îl conduceau în tăcere până la ușă și peste două-trei zile se întorcea cu spinarea însângerată. De altfel, asemenea cazuri erau rare. În schimb, ivirea unui nebun adevărat adus ca să fie pus la încercare, era o nenorocire pentru întregul salon. E drept că cei ce râdeau, țipau, jucau și cântau erau primiți la început cu multă veselie. „Ăsta o să aibă haz!” ziceau ei, privindu-l pe bietul om cum se strâmbă și se schimonosește. Dar mie mi-a fost întotdeauna nespus de greu să-i privesc pe acești nenorociți. În general, n-am putut niciodată să mă uit fără emoție la un nebun.

De altfel, nu trecea mult și strâmbăturile și agitația necontenită a nebunului începeau să plictisească pe toată lumea și în câteva zile reușea să-i scoată pe toți din sărite. Pe unul l-au ținut așa trei săptămâni în salonul nostru, în care timp ne adusese într-un hal de nervozitate de ne

venea pur și simplu să ne luăm lumea-n cap. Întâmplarea a făcut ca tot pe vremea aceea să mai fie adus încă unul, care m-a îndurerat peste măsură. Toate acestea s-au petrecut în cel de-al treilea an al deținerii mele la ocnă.

În primul an, sau, mai precis, în cele dintâi luni, m-au dus la muncă cu un grup de sobari care lucrau la o fabrică de cărămidă, la o depărtare de două verste de temniță; reparau cuptoarele în care urma să fie arsă cărămida în timpul verii; eu îi ajutam la căratul materialelor. În dimineața aceea, M-ki și B. îmi făcură cunoștință cu subofițerul Ostrojski, supraveghetorul cărămidăriei. Era un polonez în vârstă - avea șaizeci de ani cel puțin - înalt, slab, plăcut la chip și foarte impunător. Venise demult în Siberia și cu toate că se trăgea din rândul oamenilor de jos - era unul din soldații răzvrătiți la 1830 - M-ki și B. țineau mult la el. Citea și răscitea o biblie catolică. Am stat atunci de vorbă cu el mai îndelung: avea vorba blândă, înțeleaptă și plină de simțire și un fel de a povesti foarte plăcut; privirea-i era deschisă și caldă. Un timp apoi nu l-am mai văzut; se spunea că se află sub anchetă, dar pentru ce anume - nu știu. Și iată că după doi ani mi-a fost dat să-l revăd: l-au adus în salonul nostru, căci își pierduse mințile. Intră țipând, schimonosindu-se și râzând în hohote și imediat începu să țopăie prin salon cu cele mai indecente gesturi și strâmbături. Deținuții erau bucuroși de această distracție neașteptată, pe mine însă privelișteа m-a întristat profund... După trei zile nu știam ce să mai facem: se certa, se bătea, țipa, începea să cânte în toiul nopții; în fiecare clipă ne pomeneam cu vreo năzbâtie atât de dezgustătoare, încât ni se făcea greață. Nu se temea de nimeni. Au încercat să-l pună în cămașa de forță, dar așa aveam și mai mult de furcă cu el, deși, când era liber, sărea la ceartă și bătaie aproape cu toți. În cursul celor trei săptămâni, tot salonul l-a rugat de mai multe ori pe medicul-șef să-l mute în alt salon. Dar nu treceau nici două zile și bolnavii de acolo obțineau mutarea lui îndărăt la noi.

Și fiindcă pe vremea aceea aveam doi nebuni printre noi, amândoi certăreți și gălăgioși, cele două saloane se distrau tot schimbându-și nebunii. De fiecare dată, cel nou venit se dovedea mai rău decât predecesorul său. În sfârșit, toată lumea respiră ușurată când amândoi fură ridicați și transportați nu se știe unde...

Mi-aduc aminte, de asemenea, de un nebun foarte ciudat. Tot atunci, vara, a fost adus într-o zi un deținut în prevenție, un vlăjgan de aproape patruzeci și cinci de ani, cu fața ciupită de vărsat, cu ochii roșii, mici și umflați, mohorât la înfățișare. I se dădu un pat lângă mine. Se dovedi a fi foarte liniștit, nu vorbea cu nimeni și părea mereu adâncit în gânduri. Când se înnoptă, începu să-mi vorbească și-mi povesti așa, într-o doară, cu aerul unui om care dezvăluie o mare taină, că ar fi trebuit să primească două mii de lovituri de băț, dar că acest lucru nu se va întâmpla, deoarece fata colonelului G. a intervenit pentru el. Mă uitai la el cu surprindere și-mi exprimai gândul că, în astfel de împrejurări, fiica unui colonel nu-i putea fi de nici un ajutor. Încă nu bănuiam cu cine am de-a face, fiindcă fusese adus la spital ca un bolnav oarecare și nu ca unul care și-a pierdut mințile. Îl întrebai atunci de ce boală suferă; îmi răspunse că nu știe de ce l-au trimis la spital, dar că e pe deplin sănătos și că fata colonelului s-a îndrăgostit de el; cu două săptămâni mai înainte trecuse în trăsură prin fața corpului de gardă și, văzându-l la fereastra cu gratii, se îndrăgostise de la cea dintâi privire și de atunci găsise prilejul, sub diferite motive, să vină de trei ori la corpul de gardă: o dată cu tatăl ei, sub cuvânt că vrea să-și vadă fratele, care era ofițer de serviciu; a doua oară cu mama ei, ca să dea de pomană arestaților, și, trecând prin fața ușii lui, îi șoptise la ureche că-l iubește și că îl va scoate din temniță. Părea ciudat să-l vezi cu ce lux de amănunte subtile îmi înșira el toată povestea aceasta absurdă, născocită, desigur, de sărmana lui minte tulburată. Credea cu sfințenie că va scăpa de pedeapsă.

Vorbea calm și cu multă siguranță despre dragostea pătimașă a domnișoarei pentru el și, pe lângă faptul că povestea în sine era atât de ciudată, părea cu totul absurd să auzi din gura unui om în vârstă de aproape cincizeci de ani, cu o față atât de ștearsă, de amărâtă și chiar slută, o istorie romanțioasă despre o tânără domnișoară îndrăgostită de el. Ciudat! În ce stare l-a adus pe acest om sfios teama de pedeapsă! Poate că zărise într-adevăr pe cineva printre gratiile ferestruicii și nebunia iscată de teama care mocnea în creieru-i tulbure își găsise deodată o cale de ieșire, o formă. Nenorocitul soldat care, fără îndoială, nu se gândise de când era la vreo domnișoară, născocise deodată un roman întreg, agățându-se instinctiv de acest pai, ca unul care se îneacă. L-am ascultat în liniște și le-am împărtășit și celorlalți deținuți cele auzite. Când ceilalți au încercat însă să-l descoasă, el s-a ferecat în tăcere. A doua zi, doctorul l-a examinat îndelung și, fiindcă n-a găsit la el nimic, iar nenorocitul mărturisea că nu e bolnav, i s-a dat bilet de ieșire din spital. Când am aflat noi că doctorul i-a scris pe fișă „*Sanat est*”, medicii ieșiseră din salon, și era prea târziu să-i mai aducem la cunoștință boala de care suferea ocnașul. Nici noi, la urma urmei, nu știam ce are. Vina era a administrației, care îl trimisese fără să arate pricina pentru care găsise de cuviință să fie dus la spital. Cert este că intervenise aici o neglijență. Sau poate chiar și cei ce l-au trimis nu erau siguri că au de-a face cu un nebun și au făcut-o pentru un control mai riguros. Fapt e că după două zile bietul nenorocit fu trimis să-și ispășească pedeapsa. Această întorsătură se pare că îl impresionă nespus: nu-i venea să creadă până în clipa din urmă și tot nădăjduia că are să fie iertat; când se văzu târât în fața batalionului, începu să strige „ajutor!”. De data aceasta, îl duseră în alt salon, fiindcă în sala noastră nu mai era nici un pat. M-am interesat de soarta lui și am aflat că în cele opt zile cât a rămas la spital n-a mai scos nici o vorbă, a fost trist și

abătut... Pe urmă, după ce i s-au vindecat rănile de pe spinare, a fost dus nu se știe unde. Eu, unul, n-am mai auzit nimic de el.

Cât privește tratamentul și leacurile în general, pe cât am putut observa, cei ce nu sufereau de vreo boală grea nu țineau seama de sfaturile medicilor și nu luau nici un fel de doctorie, pe când toți acei care erau cu adevărat bolnavi, și mai cu seamă toți bolnavii grav, urmau cu strictețe prescripțiile doctorilor, înghițeau conștiincios poțiunile și hapurile ce li se dădeau și în general le plăcea să se doftoricească, dar leacurile lor preferate erau tot soiul de remedii externe. Ventuzele, lipitorile, cataplasmele, sângerările, în care poporul are o încredere oarbă, se bucurau de mare trecere la bolnavii spitalului nostru, fiind acceptate imediat și, aș spune, chiar nu fără oarecare plăcere.

Mi s-a părut curios să observ cu acest prilej cum aceiași oameni care îndurau fără să crâcnească dureri nemaipomenite pricinuite de bețe și de nuiele se văitau, scrâșneau și gemeau când li se puneau niște biete ventuze. Să fi fost alintare de oameni greu încercați de viață și care voiau să se răsfețe puțin, ca niște copii, sau glumă pe seama micilor zgârieturi ce li se făceau pe spinările sfârtecate de nenumărate bătăi grele? Nu știu ce să cred. E drept însă că ventuzele noastre nu erau cum sunt cele obișnuite. Aparatul cu care se făceau fulgerător tăieturile îl stricase sau îl pierduse felcerul demult, așa încât nu-i rămăsese decât să se folosească de bisturiu. Pentru o ventuză trebuiau făcute vreo douăsprezece tăieturi; de obicei nu sunt dureroase, căci aparatul, printr-o apăsare rapidă, lasă douăsprezece crestături deodată. Cu bisturiul însă e altceva; cu el se taie mai încet și carnea se înfioară, resimțind viu durerea; întrucât pentru zece ventuze, de pildă, trebuiau făcute vreo sută douăzeci de tăieturi, întreaga operație apărea, bineînțeles, destul de dureroasă. Am fost nevoit la un moment dat s-o încerc și eu; într-

adevăr, mi s-a părut dureroasă și foarte plicticoasă, și totuși, n-am simțit dureri atât de mari, încât să nu-mi pot stăpâni gemetele. Ba îți venea să și râzi câteodată, văzând pe câte unul, o namilă de om, cum se strâmbă, se tânguie și se zvârcolește. E ca și când - de-ar fi să încercăm o comparație - ai vedea cum un om hotărât, stăpân pe el și calm în fața unui lucru important și grav, venind acasă, devine mofturos și se supără pentru toate fleacurile, pentru că s-a întârziat cu masa, face nazuri la mâncare, strigă și se leagă de toți și de toate; nimic nu-l mulțumește, toate îl supără, toate îi stau împotrivă, toți îl necăjesc și-l chinuie, într-un cuvânt - nu mai poate de bine, cum se spune despre asemenea domnișori, care se întâlnesc și printre oamenii simpli; cu atât mai mult, în promiscuitatea tovărășiei silite din temnița noastră. De multe ori, ocnașii glumeau și își băteau joc de un asemenea râzgâiat, ba auzeai pe câte unul că începe să-l și înjure; și, curios, acesta tăcea numaidecât, de-ai fi zis că nu aștepta decât atâta ca să-și contenească văicărelile. Ustiantev, în special, nu putea suferi mofturile acestea și niciodată nu lăsa să-i scape prilejul de a-i face de două parale pe zevzeci. De altfel, îi plăcea grozav să se gâlcevească și mereu se lua la harță cu câte cineva. Era pentru el o adevărată desfătare, un fel de necesitate iscată de boală și, de altfel, și de mintea lui obtuză. La început, îți arunca o privire severă, fixă; apoi începea să te mustre cu glas liniștit, convins că e neapărat de datoria lui să te probozească. Își vâra nasul în toate, ca și cum ar fi fost anume pus să vegheze asupra ordinei și moralei obștești.

— Se bagă unde nu-i fierbe oala, ziceau deținuții râzând.

Se fereau de cearta cu el, ca să-l cruțe, și doar câteodată mai făceau câte o glumă pe socoteala lui.

— Foc și pară scoate pe nări! Nici cu trei tulumbe nu-l stingi.

— Și ce-ai vrea, mă rog, să fac? Să-i cânt nărodului în strună? Nu vezi ce se mai izmenește, de parcă l-ar căsăpi careva. Ai intrat în horă, trebuie să joci.

— Da tu ce nevoie ai să te amesteci?

— Auziți, fraților? îi întrerupse un ocnaș. Ventuzele-s floare la ureche; am gustat din ele, da tot urecheala îndelungată e cea mai păcătoasă durere.

Toți izbucniră în râs.

— Ai pățit-o?

— Ba bine că nu! Și încă cum am pățit-o!

— De aia ți-s urechile așa clăpăuge.

Deținutul care vorbea, Șapkin, avea într-adevăr niște urechi ca verzele, mari și răschirate. Vagabondul ăsta, tânăr încă, potolit și cuminte, vorbea totdeauna cu o seriozitate sub care se ascundea umorul, și mare era veselia tuturor când se apuca să povestească ceva.

— De un' să știu eu că te-au tras de urechi, netotule? Și ce-mi pasă mie că te-au tras de urechi? se porni din nou Ustiantev, întorcându-se către Șapkin, deși acesta nu i se adresase lui anume.

Însă Șapkin nu-i dădea nici o atenție.

— Și cine te-a tras de urechi? întrebă unul.

— Ispravnicul, naiba să-l ia! Era pe când umblam hoinar prin țară. Tocmai ajunsesem la K., eu și cu încă unul, Efim - alt nume n-avea, hoinar și el ca mine. Pe drum, dădusem o lovitură la un țăran din Tolmina, un cătun căruia-i zice așa. Intrăm noi în oraș și tragem cu ochiul în dreapta și în stânga, poate că ne pică ceva învârteală, și apoi s-o ștergem. La câmp, se știe, ești liber ca pasărea, pe câtă vreme în oraș nu prea era de noi. Pentru început, intrarăm într-o crâșmă, ca să mai prindem puteri. Ne așezăm la o măsuță și ne uităm împrejur. Deodată văd că se apropie de noi un coate-goale, îmbrăcat în haine nemțești zdrențuite. Vorbim de una, de alta. „Aș vrea să vă întreb, dacă nu vă e cu supărare, zice el la urmă, aveți cu voi acte de identitate în regulă?" „Nu, n-avem acte", zicem noi. „Așa, va să zică.

Uite că nici noi n-avem. Mai am cu mine doi fârtați, zice, care stau și ei cu gazda la generalul Cucu[25]. Și dacă nu vă e cu supărare, zice, ne-am păpat toate capitalurile și nu mai avem nici o para chioară - pot îndrăzni să vă cer să faceți cinste cu o juma' de rachiu?" „Cu dragă inimă, zicem noi. Și cinstim împreună."

Din vorbă în vorbă, ne-au vândut și nouă pontul pentru o lovitură pe care se pregăteau s-o dea ei la casa unui bogătaș din marginea orașului; cică avea casa plină doldora cu lucruri de preț. Ne hotărârăm să-l călcăm chiar în noaptea ceea. Dar, în clipa când să dăm lovitura, ne prinde poliția pe câteșicinci și ne duce la secție și pe urmă la ispravnic. „Lăsați că văd eu cum stau lucrurile", zice șeful. Trage din pipă, bea dintr-o ceașcă de ceai; un om voinic, cu favoriți. Mai erau acolo încă trei vagabonzi aduși tot atunci. Caraghioși mai sunt, măi fraților, toți vagabonzii ăștia: nimic nu țin minte, poți să-i dai cu bâta în cap, el tot îți răspunde că nu știe nimic, că a uitat tot. Șeful poliției se întoarce spre mine și mă întreabă răstit:

„Cine ești?" Răspund și eu ca toți ceilalți:

„Nu-mi aduc aminte de nimic, înălțimea voastră, am uitat tot." „Așteaptă, zice el, aflăm noi numaidecât cine ești; parcă te-am mai văzut undeva", și tot se uita la mine cu niște ochi de uliu. Eu, săracul de mine, știam bine că nu dădusem ochi cu el de când sunt pe lume.

Îl întreabă pe celălalt:

„Tu cine ești?" „Spală-putină, înălțimea voastră!" „Așa te cheamă: Spală-putină?" „Chiar așa, Spală-putină, înălțimea voastră." „Va să zică, Spală-putină. Da tu?" făcu el către cel de-al treilea. „Și eu laolaltă cu el, înălțimea voastră. „Dar cum te cheamă?" „Păi, așa mă cheamă, înălțimea voastră. Și eu laolaltă cu el." „Cine ți-a zis așa, nătărăule?" „Niște oameni cumsecade, înălțimea voastră, că doar mai sunt și oameni cumsecade pe lumea asta, înălțimea

[25] Adică la pădure, unde cântă cucul. Vrea să spună că și ei sunt vagabonzi (*n.a.*).

voastră. „Și cine-s oamenii ăștia cumsecade?” „I-am cam uitat, înălțime, iertați-mă”. „I-ai uitat pe toți, chiar pe toți?” „Chiar pe toți, înălțimea voastră.” „Dar părinți n-ai avut: tată, mamă? De ei îți mai aduci aminte?” „Trebuie că am avut și eu părinți, înălțime, dar și pe ei i-am cam uitat; poate să fi avut, nu zic ba, înălțimea voastră.” „Și unde ai stat până acum?” „În pădure, înălțimea voastră.” „Numai în pădure?” „Numai în pădure.” „Și iarna?” „Nu știu cum o fi iarna, înălțime.” „Și tu? Pe tine cum te cheamă?” „Secure, înălțimea voastră.” „Dar pe tine?” „Ascute-nu-căsca, înălțime.” „Dar pe tine?” „Ascute-fără-frică, înălțimea voastră.” „Și nici unul nu-și mai aduce aminte de nimic?” zice el, și nu mai poate de râs; ceilalți se strâmbă și ei a râs tot privindu-l. Dar asta nu se întâmplă totdeauna; câteodată te izbește cu pumnul în falcă, de-ți aduni măselele de pe jos; sunt oameni bine hrăniți și voinici.

„Duceți-i la temniță, porunci el, am să văd eu mai târziu ce hram poartă. Tu mai stai”, se întoarse el iar către mine. „Treci colo, la masa aceea!” Mă uit, văd o masă, hârtie, condei, cerneală. Mă întreb: „Ce-o fi vrând cu mine?” „Stai jos, strigă el; ia condeiul și scrie!” Și numaidecât începe să mă tragă de ureche. Mă uit la el ca dracul la popă: „Nu știu să scriu, înălțimea voastră.” „Scrie!” „Fie-vă milă de mine, înălțimea voastră!” „Scrie cum știi!” zice și tot mă trage de ureche, apoi deodată mi-o răsucește, de văd stele verzi. Ce să vă mai spun, fraților, mai bine mi-ar fi tras trei sute de vergi la spinare decât cazna asta.

„Scrie, îți spun...”

Și așa o ținea într-una.

— Era nebun? Că altminteri ce voia?

— Ba era zdravăn cum nu se mai poate. Dar să vedeți ce se întâmplase. Cu câteva săptămâni înainte, un funcționăraș din T. pusese mâna pe niște bani ai statului și se făcuse nevăzut: avea și el o podoabă de urechi ca ale mele - mari și clăpăuge. S-a dat de veste la toate posturile

de poliție. Se vede că potriveala asta de semne cu urechile îl făcu să mă bănuiască și de aceea m-a pus la încercare, ca să vadă dacă știu să scriu și cum scriu.

— Ceasul ăl rău, flăcăule! Și te-a durut?

— Dacă-ți spun! Mă durea cumplit.

Toată lumea izbucni în râs.

— Ei bine, și-ai scris?...

— Da de unde! Cum era să scriu? Am început să plimb condeiul pe hârtie, de la un cap la altul și l-am plimbat așa până s-a plictisit și dumnealui. E drept că mi-a tras el și câteva palme zdravene, dar la urmă m-a lăsat să plec, la temniță, bineînțeles.

— Da tu știi, sau nu știi să scrii?

— Am știut cândva, dar de când a început lumea să scrie cu condeie, am uitat de tot.

Și așa, cu povești sau, mai bine zis, cu trăncăneli de acest fel ne treceam vremea. Doamne, ce plictiseală! Zilele erau lungi, înăbușitoare, mereu aceleași, atât de mult semănau una cu alta. Dacă aș fi avut cel puțin o carte! Și, cu toate astea, mă duceam ades la spital, mai ales la început, fie că eram bolnav, fie pentru a mă odihni, numai ca să mai scap de temniță. Acolo era o atmosferă de neîndurat, mult mai apăsătoare ca în spital, mai ales din punct de vedere moral. Mereu aceeași ură și invidie, aceleași certuri și încăierări, aceeași pornire dușmănoasă împotriva noastră, a celor ce eram socotiți boieri, aceleași chipuri răutăcioase, amenințătoare! Pe când aici, la spital, nu se făcea deosebire între oameni, toți se socoteau egali și se simțeau între prieteni. Orele cele mai triste și mai apăsătoare erau pe înserate, la lumina palidă a lumânărilor, și pe la începutul nopții. Toți se culcă devreme. O lumină slabă veghează singuratică la un capăt al salonului, lângă ușă, iar în fund, în colțul nostru - domnește întunericul. Aerul se îmbâcsește repede, devine înăbușitor. Uneori, vezi pe câte unul dintre bolnavi, pe care nu l-a furat somnul, sculându-se și rămânând

nemișcat pe marginea patului câte o oră și jumătate, dus pe gânduri, cu capul, acoperit cu boneta, lăsat în piept. Te uiți la el poate chiar un ceas întreg și încerci să ghicești: la ce se gândește oare? Și aceasta, tot ca să-ți omori cumva timpul. Sau începi să visezi, să-ți aduci aminte de ce a fost. Închipuirea îți reînvie trecutul în tablouri fără sfârșit; ici-colo răsar în aceste amintiri amănunte la care în alte împrejurări poate nu te-ai fi gândit niciodată, sau nu le-ai fi retrăit cu aceeași intensitate ca acum. Sau îți întorci privirile în viitor și încerci să te vezi ieșind din temniță. Încotro îți vei îndrepta pașii? Și când se va întâmpla aceasta? Te vei întoarce oare vreodată pe meleagurile de unde ai plecat? Și tot gândindu-te așa, nădejdea ți se înfiripă din nou în suflet... Alteori te apuci pur și simplu să numeri: unu, doi, trei și tot așa înainte, ca să poți adormi mai curând. Ajungeam uneori până la trei mii, fără să-mi vină somnul. Auzi pe careva răsucindu-se neliniștit în așternut. Dincolo, Ustianțev se luptă gâfâind cu un acces de tuse putredă de ofticos, urmată de un geamăt slab și o vorbă chinuită, mereu aceeași de fiecare dată: „Doamne, mult am păcătuit!” Și ciudat mai răsună glasul lui istovit, tânguitor, în liniștea netulburată a nopții. Sau, deodată, de undeva, dintr-un colț învăluit în întuneric, prinzi o șoaptă: se vede că nici cei de acolo n-au somn și stau de vorbă pe șoptite, întinși în paturi. Uite așa, unul începe să spună vreo întâmplare din viața lui, apoi își povestește toată viața; își aduce aminte de trecut, de anii de pribegie, de tot ce a fost, de nevastă, de copii, de rânduielile de altădată. Și chiar din șoapta lui îndepărtată ghicești că nimic din tot ce povestește el nu se va mai întoarce, toate sunt de-a pururi pierdute pentru el, iar povestitorul însuși e ca un codru de pâine care, o dată tăiat, la loc nu se mai lipește. Celălalt ascultă. Nu se aude decât o șoaptă stăpânită, monotonă, neîntreruptă, ca susurul unui pârâiaș ce abia răzbește din depărtare... Mi-aduc aminte că o dată, într-o noapte nesfârșită de iarnă, am auzit o poveste care la

început mi-a părut un vis tulbure, chinuitor, de parcă aș fi zăcut cuprins de fierbințeala unui acces violent de friguri și toate cele auzite nu fuseseră decât rodul aiurelii unui creier răvășit de febră.

IV
BĂRBATUL AKULINEI

(*Povestirea unui ocnaș*)

Era aproape de miezul nopții, trecuse de unsprezece. Furat de somn pe nesimțite, adormisem de-a binelea, când deodată mă pomenii trezindu-mă brusc... Lumina slabă și opacă a lămpii de noapte de la ușă abia reușea să destrame întunericul. Toată lumea dormea. Adormise și Ustiantev și în liniștea nopții se auzea cât de greu îi vine să respire și cum îi horcăie în gâtlej flegma la fiecare răsuflare chinuită. De pe coridor răsună deodată zgomotul surd al unor pași grei care se apropiau. Era schimbul de noapte al santinelelor. Se auzi o izbitură de pat de pușcă în podea. Ușa se deschise și caporalul începu să numere bolnavii, călcând ușor printre paturi. După câteva clipe ieși, închise iarăși ușa, schimbă santinela și cu aceiași pași grei caraula se îndepărtă. Liniștea învălui iarăși totul.

De-abia atunci băgai de seamă că doi deținuți din imediata mea apropiere, în stânga patului meu, nu dormeau, ci vorbeau în șoaptă. Se întâmplă uneori ca doi bolnavi care zac alături și care n-au schimbat un cuvânt zile de-a rândul, săptămâni și chiar luni întregi, să intre deodată în vorbă în puterea nopții și unul din ei, mânat de un imbold lăuntric, să înceapă a-i povesti celuilalt tot trecutul lui.

Vorbeau probabil de multă vreme. Nu apucasem să aud începutul și nici acum nu prindeam toate cuvintele; treptat însă m-am obișnuit cu șoaptele lor și am prins firul povestirii. Somnul îmi trecuse: ce puteam face altceva decât să ascult? Unul povestea cu însuflețire, culcat într-o rână, cu capul săltat de pe pernă, cu gâtul întins spre vecinul lui de pat. Îl simțeai frământat, chinuit de nevoia de a se destăinui.

Celălalt îl asculta ridicat în capul oaselor, cu picioarele vârâte sub plapomă, mohorât și nepăsător, și mormăia din când în când câte un cuvânt de încuviințare, în semn de înțelegere sau mai mult așa, de formă, și trăgea mereu tabac pe nas dintr-o tabacheră de corn. Era soldatul Cerevin, dintr-o unitate disciplinară, un om de vreo cincizeci de ani, ursuz și pedant, un prost încrezut cu pretenții de înțelept. Povestitorul, Șișkov, în vârstă de aproape treizeci de ani, era un ocnaș de-al nostru, civil, care lucra la atelierul de croitorie. Până în clipa aceea nu-mi atrăsese cu nimic atenția; de altfel, nici după aceea și nici în tot restul detențiunii mele la ocnă n-am simțit vreodată îndemnul de a-l cunoaște mai îndeaproape. Era un om de nimic și cam zărghit. Stătea uneori săptămâni întregi tăcut, posomorât, retras, și deodată, ca un apucat, se amesteca în cine știe ce afacere care nu-l privea, bârfea și ducea vorbe, se aprindea și se încăpățâna pentru fleacuri, umbla din cazarmă în cazarmă, clevetind și băgând intrigi, se frământa și își ieșea din fire. Totul sfârșea cu o bătaie zdravănă, după care se potolea brusc și redevenea tăcut și ursuz. Era și netrebnic, și fricos, de aceea toată lumea îl lua cam de sus și îl disprețuia. Mic de statură, uscățiv, avea ochi neastâmpărați, care se potoleau uneori într-o îngândurare tâmpă. De se întâmpla să povestească ceva, se însuflețea numaidecât, începea să dea agitat din mâini și, cu totul neașteptat, se întrerupea, ca să treacă la altceva, se pierdea în amănunte și în cele din urmă uita despre ce începuse să vorbească. Se lua la harță

deseori și de obicei scornea tot felul de pricini, găsindu-l pe om vinovat de te miri ce; punea atâta patimă în aceste certuri, încât uneori izbucnea în lacrimi. Cânta destul de bine din balalaică și se vedea că-i place să cânte, iar în zilele de sărbătoare se avânta și la joc, dând dovadă de multă pricepere, mai ales când era îndemnat de ceilalți... Se lăsa convins ușor să facă un lucru... și nu pentru că era un om supus, ci fiindcă era dornic de a câștiga prietenia celorlalți și, de dragul acestei prietenii, era gata să facă orice, numai să fie pe placul camarazilor.

Un timp nu pricepui nimic din ceea ce voia să spună Șișkov. Mi se păru întâi că se abate mereu de la firul povestirii în amănunte lăturalnice, sărind de la una la alta, fără nici o legătură. Poate băgase de seamă că lui Cerevin puțin îi pasă de ceea ce îl frământă și nu-l asculta cu destulă luare-aminte; totuși, căuta parcă să se convingă pe el însuși de contrariu și ar fi fost, desigur, tare mâhnit, dacă i s-ar fi dovedit că nu-i cum crede el.

— ...Când ieșea în piață, istorisea el, toată lumea îl cinstea și-i da bună ziua. Bogătan, de!

— Făcea negoț, zici?

— Negoț. Târgușorul nostru era el cam prăpădit; lume nevoiașă și, mai ales prin mahalale - sărăcie lucie. Muierile cărau apă de la râu, spetindu-se până sus pe malul înalt, ca să-și ude grădinile, se istoveau trudind din greu o vară întreagă și când venea toamna de-abia n-aveau cu ce să fiarbă o ciorbă de zarzavat. Lume de izbelițe, ce mai! El însă avea o sfoară de pământ frumușică, pe care o lucra cu argați tocmiți; ținea trei; avea și o prisacă de la care vindea miere; mai făcea și negoț cu vite; ce mai, pentru locurile noastre era cineva, om răsărit. Numai că era tare bătrân - șaptezeci de ani bătuți, avea și părul cărunt și i se îngreuiaseră oasele, de nu-l mai țineau balamalele. Când ieșea în piață în șuba lui de vulpi, toată lumea se înghesuia cu respect, om cu vază, ce mai! - „Bună ziua, Ankudim Trofimîci!” - „Bună să-ți fie inima.” Stătea de vorbă cu

oricine. „Să trăiești ani mulți, Ankudim Trofimîci!” „Ce mai faci?” întreba el. „Apoi ce să fac, nu mai pot de bine. Dar dumneata, tăicuțule?” „Deh, trăim și noi pentru păcatele noastre, ca să facem umbră pământului!” „Ba să trăiești mulți ani, Ankudim Trofimîci!” Nu se codea să stea de vorbă cu oricine îi ieșea în cale, iar când spunea ceva - fiecare vorbă ce-o rostea atârna cât un galben. Om cu știință de carte, priceput, tot din cărți sfinte citea. O punea pe baba să se așeze în fața lui: „Șezi aici, bătrâno, și ia aminte la ce ți-oi citi!” și începea să-i tălmăcească. Bătrâna, Maria Stepanovna, nu era chiar atât de bătrână; era nevasta lui de-a doua; se însurase cu ea ca să aibă copii, căci de la nevasta dintâi nu-i rămăsese nici unul; acum avea doi flăcăi, nevârstnici încă; pe cel mai mic, Vasea, l-a făcut la șaizeci de ani, și o fată, Akulka, cea mai mare, de optsprezece ani.

— Nevastă-ta, adică?

— Stai să-ți spun. Întâi și întâi Filka Morozov a făcut-o boacănă de tot. Îi spune lui Ankudim: „Ies din tovărășie, zice, dă-mi cele patru sute de ruble ale mele, nu-ți sunt slugă; nu vreau să mai fac negoț cu tine și nici pe Akulka ta, zice, nu vreau s-o iau de nevastă. Îmi arde să petrec. Acum, după ce mi-au murit părinții, vreau să-mi beau, zice, toți banii, apoi mă năimesc pentru altul să mă duc ostaș, iar după zece ani mă întorc felmareșal!” Ankudim îi dă toți banii, socoteală cinstită până la o para; împărțeală, adică, pentru că negoțul îl făcuse în tovărășie cu tatăl lui Filka. „Ești un om pierdut”, îi zice el. „Încă nu se știe dacă sunt ori nu un om pierdut, dar cu tine, boșorogule, știu că n-am să ajung departe. Ești un zgârie-brânză, tremuri și pentru doi bănuți. Ai fi în stare să-ți mănânci și de sub unghie. Eu scuip pe toate astea. Știu că degeaba aduni și îngrămădești, că tot praful se alege. Eu am ambâț, zice. Iar pe Akulka ta să știi că n-o iau de nevastă: și așa, zice, m-am culcat cu ea...” „Cum îndrăznești, zice bătrânul, să faci de ocară pe un părinte cinstit, pe o fată cinstită? Când te-ai

culcat cu ea, slănină de șarpe, sânge de știucă ce ești?” îi strigă Ankudim, tremurând de mânie... Chiar Filka mi-a povestit mai târziu toate astea. „Nu numai că nu-ți iau fata de nevastă, dar am să fac în așa fel, încât să n-o ia nimeni, nici chiar Nikita Grigorici, fiindcă nu e fată cinstită. Trăiesc cu ea din toamna trecută. N-aș mai lua-o de nevastă acum pentru nimic în lume. Uite, încearcă să-mi dai acum orice ai vrea, tot nu mă învoiesc s-o iau...”

Și se puse flăcăul nostru pe chef, de se crucea lumea în târg. Și-a găsit niște tovarăși de băutură și a ridicat un tărăboi, de tot târgul era numai vuiet și larmă și chiote. A ținut-o așa, într-o beție neîntreruptă, trei luni în șir, până a risipit tot ce avea. „Când oi sfârși banii, zicea, vând casa, vând tot, beau tot și pe urmă, ori mă năimesc în oaste pentru altul, ori pornesc hoinar prin lume!” Umbla beat de dimineața până seara, se plimba într-o trăsură cu doi cai cu zurgălăi, și ce-l mai iubeau fetele! Grozav! Era bun de gură.

— Fusese cu ea în dragoste, vra să zică?

— Stai să-ți spun. Tocmai îngropasem pe tata; mama cocea turtă dulce pentru dugheana lui Ankudim; eu tot pentru el munceam și așa ne țineam zilele, dar o duceam ca vai de lume. Aveam un petic de pământ dincolo de pădure, mai semănăm ceva grâne, dar după moartea tatii l-am lăsat în paragină, pentru că pe acea vreme mă cam dedasem la băutură. Storceam bani de la maică-mea cu bătaia...

— Rău ai făcut că ai bătut-o. Mare păcat!

— Câteodată nu mă trezeam din beție de dimineața până seara. Casa mai era cum era, mă rog, veche și dărăpănată, dar era a noastră. Da înăuntru - pustiu, sufla vântul - n-aveam nici de unele. Crăpăm de foame; câteodată zile de-a rândul n-aveam ce pune în gură. Maică-mea bodogănea într-una, bocea și se văicărea; mie însă puțin îmi păsa. Mă țineam scai de Filka Morozov; umblam cu el de dimineață și până târziu seara. „Cântă-mi din ghitară, îmi zicea el, și

joacă în fața mea, iar eu, așa culcat, o să arunc în tine cu bani, că doar îs omul cel mai bogat.” Nu știa ce să mai scornească. Dar de lucru furat nu se atingea: „Nu sunt hoț, zicea, eu mi-s om cinstit…”

„Hai, băieți, să ungem cu dohot poarta Akulkăi, fiindcă nu vreau s-o ia de nevastă Nikita Grigorici. Am boală să i-o fac și pe-asta”, zice. Bătrânul ar fi vrut de mult s-o dea pe Akulka după Nikita Grigorici; era un om cam bătrâior, văduv, cu ochelari pe nas. Făcea și el negoț. Când auzi Nikita Grigorici că se vorbește de rău pe socoteala fetei, spuse bătrânului: „Prea mare rușine pe capul meu, Ankudim Trofimîci; și-apoi, nu mai vreau să mă însor; mi-a trecut vremea”.

Și ne-am dus de-am mânjit cu păcură poarta Akulkăi. Ce-au mai bătut-o atunci cei de acasă… Maria Stepanovna țipa: „Îți mănânc zilele!” Iar bătrânul: „Altădată, pe vremea cinstiților patriarhi, zice, i-aș fi dat foc pe rug, azi, însă, toate în lume sunt stricăciune și putregai!” Nu era zi ca vecinii să n-o audă pe Akulka țipând ca din gură de șarpe, așa o băteau; în fiecare zi o snopeau, din zori și până-n noapte. Iar Filka striga în piață, ca să-l audă toată lumea: „Fainã fată e Akulka, bună de petrecere. Mândră-mi ești, dalbă ești, spune-mi, dar, pe cine iubești!…” Apoi se întorcea către mine: „Le-am făcut una bună, de-au să mă pomenească toată viața”.

Într-o zi mă întâlnesc cu Akulka; se ducea cu căldările la apă. Îi strig: „Bună ziua, Akulina Kudimovna! Dacă nu ți-e cu supărare, fainã ești, gătită ești, spune-mi drept cu cine trăiești!” I-am zis-o! Numai ce s-a uitat la mine cu ochii ei mari; era trasă la față și slabă ca o scândură. S-a uitat la mine cu ochi mari, iar maică-sa crezu că stă de vorbă cu mine și-i strigă din prag: „De ce stai de vorbă cu el, nerușinato!” Și iar a bătut-o; o ținea uneori câte un ceas în bătaie. „Te omor, striga, că nu te mai recunosc de fiică”.

— Era o stricată, care vra să zică.

— Stai să auzi, bădie. Ținându-ne mereu așa de chefuri cu banii lui Filka, într-o zi, după ce mă culcasem, văd pe mama că vine și-mi spune: „De dormit îți arde, ticălosule, trântorule?” Și dă-i cu gura. Apoi îmi spune: „Ia-o de nevastă pe Akulka. Sunt bucuroși s-o dea acum și după unul ca tine. Dau trei sute de ruble bani gheață și ce-o mai fi și zestre.” Iar eu zic: „Cum s-o iau așa, când toată lumea știe că nu-i cinstită?” „Prostule, cununia ascunde tot; e chiar mai bine dacă o să se simtă toată viața vinovată față de tine. Banii ăștia ne-ar pica tocmai bine; am și vorbit cu Maria Stepanovna; nu zice ba, am putea cădea la înțelegere.” „Să-mi lepede, zic, aici pe masă, numaidecât douăzeci de carboave și atunci o iau de nevastă!” Mă crezi ori ba, dar până în ziua căsătoriei am umblat tot timpul beat. Iar Filka Morozov nu-mi da pace: „Am să-ți rup oasele, zice, logodnic ticălos al Akulinei ce ești, numai să vreau, că mă culc noapte de noapte cu ea!” Iar eu îi spun: „Minți, porc de câine ce ești!” Mă făcu de râs în fața lumii în plină stradă. Alerg turbat acasă. „Nu mă însor, zic, dacă nu-mi pune în palmă numaidecât încă cincizeci de carboave!”

— Și se învoiau s-o dea după tine?

— După mine? De ce nu! Nu eram niște terchea-berchea; am fost casă de gospodari cinstiți. Tatăl meu sărăcise abia către sfârșitul vieții, când un foc năprasnic i-a mistuit tot avutul; fusese mult mai bogat decât Ankudim. „Sunteți niște coate-goale”, zice Ankudim. „Nu ți-a fost de ajuns, se vede, că ți-au feștelit poarta cu dohot”, îi răspund eu. Iar el de colo: „Ce, ai venit aici să-ți bați joc de noi? Ia nu mai face pe grozavul! Dovedește că e necinstită... Gura lumii-i slobodă. Nu vrei - n-ai decât, pe aici ți-e drumul! Dar să-mi dai banii înapoi...” Atunci eu și cu Filka ne hotărârăm să-i trimitem bătrânului pe Mitri Bîkov, să-i spună că am să-l fac de râsul lumii. Până în ziua căsătoriei am umblat beat mort. M-am trezit abia când veni vremea să mă duc la cununie. Ne-am întors de la biserică, ne-am așezat la masă;

unchiul Mitrofan Stepanîci zise: „Afacerea, chiar dacă nu e tocmai cinstită, dar e trainică și cu bine sfârșită”. Bătrânul Ankudin se îmbătase și plângea; lacrimile îi curgeau în barbă. Eu însă, frate dragă, uite ce-am făcut; mai înainte de a pleca la biserică, am ascuns un harapnic în buzunar și mi-am pus în gând să-i trag din prima zi o bătaie de pomină Akulkăi, ca să știe ce înseamnă măritiș cu fetia pierdută, să afle și toată lumea că eu, chiar dacă am luat-o așa, nu sunt un prost...

— Bine ai făcut! Să învețe minte, vra să zică, și să se simtă...

— Stai să vezi că nu-i chiar așa. Prin părțile noastre e un obicei că, îndată după slujba de la biserică, tinerii să intre în odaia lor, în vreme ce nuntașii beau și petrec la masa întinsă. Rămăsei singur cu Akulka; ședea albă ca varul, n-avea nici pic de sânge în obraji, tăcea și tremura ca varga. Avea un păr moale și bălai ca inul. Ochii mari, limpezi. Tăcea aproape întotdeauna; n-o auzeai niciodată, ai fi zis că-i mută. Ciudată ființă... Și ce crezi, bădie dragă: mi-am pregătit și harapnicul, l-am pus alături lângă pat, și când colo a ieșit în fața mea cu nimic vinovată, era fată mare.

— Ce spui!

— Crede-mă, o fată cinstită dintr-o casă de oameni cinstiți. Și pentru ce, frate, pentru ce îndurase ea atâta amar de suferință? De ce o umpluse de noroi și o făcuse de batjocură lumii ticălosul ăla de Filka Morozov?

— Asta așa e.

— Atunci m-am dat jos din pat și-am îngenunchiat în fața ei, împreunându-mi mâinile ca pentru rugăciune: „Iartă-mă, Akulina Kudimovna, zic, iartă-mă că am fost atât de prost ca să cred toate bârfelile lumii. Iartă-mă că m-am purtat ca un nemernic.” Se ridicase în genunchi în pat și mă privea; îmi puse amândouă mâinile pe umeri și începu să râdă, și cu toate astea lacrimile îi curgeau de-a lungul obrajilor; plângea și râdea în același timp... Ieșii din odaie și strigai ca să mă audă toți nuntașii: „Mare mincinos și

ticălos e Filka Morozov; dacă-l întâlnesc, nu scapă viu din mâna mea!” Bătrânii nu mai știau ce să spună de bucurie; mama Akulinei era gata să cadă la picioarele fetei, să-i ceară iertare, iar bătrânul zise: „Numai să fi știut și să fi cunoscut toate astea, scumpă copilă, și nu te-am fi dat după un bărbat ca ăsta...”

Să ne fi văzut cum eram îmbrăcați în cea dintâi duminică după căsătorie, când am ieșit de la biserică; eu în caftan de postav bun, cu căciulă de blană și nădragi de catifea; ea într-o scurteică de blană de iepure, nouă-nouță, cu basma de mătase pe cap; eram cum nu se poate mai potriviți și ne ședea grozav de bine unul lângă altul! Toată lumea se uita la noi. Eu eram un flăcău destul de chipeș și nici Akulinușka mea nu era de lepădat; chiar dacă nu pica de frumoasă, dar nici cusur nu-i găseai; era o fată frumușică tare...

— S-au întors lucrurile în bine, vra să zică.

— Ascultă mai departe. A doua zi după căsătorie, mă fac nevăzut dintre oaspeți și, cam afumat de băutură, o iau la goană pe uliță, strigând: „Unde-i nemernicul ăla de Filka Morozov; să pun numai mâna pe el, nenorocitul!” Țipam ca un nebun prin târg. Mi se urcase la cap și toată mahmureala de dinainte de nuntă, căci trei oameni cu greu au putut să mă aducă înapoi acasă, după ce m-au prins lângă casa lui Vlasov. Toată lumea vorbea în oraș numai despre asta. Fetele își șopteau, când se întâlneau în târg: „Ce ziceți, fetelor, ce ziceți, deșteptelor? Akulka a fost fată cinstită!” După câteva zile mă întâlnesc cu Filka Morozov, care îmi strigă în plină stradă: „Vinde-mi-o, zice, pe nevastă-ta, ca să ai cu ce bea. Uite, la noi soldatul Iașka pentru asta s-a însurat: nu s-a culcat niciodată cu femeia lui, dar are cu ce să se îmbete trei ani în șir!” Îi răspund: „Ești un ticălos!” „Și tu, un prost, îmi zice. Te-ai cununat beat. Parcă puteai tu să-ți dai seama ce și cum este?” Ajung acasă și încep să strig: „M-ați însurat pe când eram beat.” Mama sare cu gura la mine. „Nu, măicuțo, zic,

matale ai urechile astupate cu aur. Cheam-o-ncoa pe Akulka!” Și unde mi ți-am luat-o, măi frate, la refec. Vreo două ceasuri am tot bătut-o, până ce-am căzut și eu frânt de oboseală. Trei săptămâni nu s-a mai dat jos din pat.

— Deh, ce să-i faci, rosti Cerevin, flegmatic când nu le bați, femeile... da ce, ai prins-o cu ibovnicul?

— Nu, n-am prins-o. Să vezi ceva... Eu, ca să spun cinstit, nici n-aveam de ce s-o învinuiesc, zise Șișkov după un răstimp, de parcă i-a trebuit să facă o sforțare ca să rostească aceste vorbe. Dar tare m-a durut văzând cum toată lumea își bate joc de mine. Și asta numai din pricina lui Filka. „Nevastă-ta e făcută ca s-o privească alții.” Într-o zi, ne cheamă la el cu mai mulți musafiri și ce crezi că găsește să spună: „Dumnealui, zice, are o soțioară bună, drăguță, cuminte, respectuoasă, fără nici un cusur; să vedeți ce gospodar e dumnealui acum! Dar ai uitat, prietene, cum i-ai mânjit poarta cu dohot?” Cum ședeam beat, îmi pune mâna în păr și mă trage spre podea: „Haide, joacă, bărbat al Akulkăi; eu am să te trag de păr, și tu să joci, ca să-mi faci cheful!” „Ești un ticălos!” strig eu. Iar el de colo: „Am să vin în casa ta cu toată ceata și în fața ta îi trag Akulkăi o mamă de bătaie prin părțile moi cât mi-o plăcea”. Ai să mă crezi? O lună întreagă n-am mai îndrăznit să ies din casă, atât îmi era de frică să nu vină cumva la mine să-mi batjocorească nevasta. Și uite, de atunci am început s-o bat...

— Ce rost avea s-o bați? Poți să legi mâinile cuiva, dar limba n-ai cum să i-o ții. Nici prea multă bătaie nu e bună. Pedepsește-o, învață-o, dar la urmă spune-i și o vorbă bună. Pentru asta-i făcută femeia.

Șișkov rămase câteva clipe pe gânduri.

— ...La început, de necaz și supărare, reluă el, iar pe urmă m-am deprins și am luat-o ca un obicei; erau zile când o băteam de dimineață până seara pentru nimic: ba că nu s-a sculat când vream eu, ba că n-a călcat cum trebuia. Dacă n-o băteam, începeam să mă plictisesc. De

multe ori o vedeam cum rămâne nemișcată pe scaunul ei de lângă fereastră, cu ochii ațintiți în geam, mereu tăcută, și pe obraji îi curgeau lacrimi... Mă cuprindea mila când o vedeam așa plângând, dar tot o băteam. Biata mama răbda cât răbda și iar încerca să mă cumințească: „Ești un nemernic, zice, nu mai știi ce faci; ocna o să te mănânce!” „Să taci, strig, și nimeni să nu mai spună o vorbă, că fac moarte de om; m-ați însurat legat la ochi, m-ați îmbrobodit!” La început, bătrânul Ankudim a încercat și el să mă domolească și a venit de câteva ori la mine: „Bagă-ți mințile în cap, flăcăule! Să nu crezi că nu se găsește ac și de cojocul tău; și pentru asta este o lege!” Dar la urmă s-a lăsat păgubaș. Cât despre Maria Stepanovna, se făcuse blândă de tot. Într-o zi, veni la noi și-mi spuse plângând: „Să nu-ți fie cu bănat, Ivan Semionîci; e-un fleac, dar rugămintea-i mare. Îndură-te și las-o să se bucure de lumina soarelui. Și-mi trântește o plecăciune până la pământ. Îmblânzește-ți inima, zice, și iart-o! Oamenii răi i-au scos vorbe de ocară, dar tu știi că ai luat-o cinstită...” Și iar mi se ploconește până la pământ. Eu mă țin tare și-l fac pe grozavul: „Să n-aud vorbă! Ce vreau, aia fac și puțin îmi pasă de voi toți, pentru că nu mai știu ce e cu mine; cât despre Filka Morozov, e cel mai bun și mai drag prieten al meu!”

— Te înhăitaseși, vra să zică, iar cu el?

— Da de unde! Cine se mai putea apropia de el? Se bețivise rău de tot. După ce își risipise toți banii și tot avutul în chefuri, se năimise să meargă la oaste în locul fiului unui bogătan din târg. La noi, când un flăcău se hotărăște să se ducă în locul altuia, se face un fel de stăpân în casa acestuia și trebuie să fie ținut ca pe palme până în clipa în care e chemat. Capătă la plecare întreaga sumă cu care s-a învoit, dar până atunci trăiește în casa gospodarului, câteodată șase luni în șir; și cum își mai bate joc el de familia acestuia, câte trăsnăi nu-i vin în cap, să scoți icoanele afară, nu alta! Că ce zice el: Am primit, care

va să zică, să fiu cătană in locul feciorului dumitale, cu alte cuvinte, sunt binefăcătorul vostru și trebuie să-mi dați respectul cuvenit și ascultare, altminteri îmi iau vorba înapoi. Și uite așa, făcându-și de cap, Filka a întors pe dos casa gospodarului; se culca cu fata lui, îl trăgea pe bătrân de barbă în fiecare zi, după-masă; în sfârșit, făcea tot ce-i trecea prin minte. Trebuia să i se fiarbă apă pentru baie în fiecare zi și aburul să fie amestecat cu abur de rachiu, iar femeile aveau datoria să-l ducă mai mult pe brațe până la baie, ținându-l de subțiori. Când se întorcea acasă după chef, se oprea în mijlocul uliței și începea să țipe: „Nu vreau să intru pe poartă, dați gardul jos!” Astfel că bieții oameni trebuiau să strice gardul, numai ca să-i facă loc să intre. În sfârșit, veni și ziua plecării; îl dezmeticiră, îl pregătiră de drum și porniră cu alai spre cazarmă. Lumea se înghesuia pe stradă ca la urs: „Îl duc la cătănie pe Filka Morozov!” El dă binețe tuturor, în dreapta și-n stânga. Deodată, se ivește Akulka, dinspre grădină. Cum o zărește Filka, numai ce strigă: „Oprește!” Sări jos din căruță și se închină în fața ei până la pământ: „Suflet blând și drag, garofița mea, te-am iubit doi ani, acum sunt dus cu lăutari la cătănie. Iartă-mă, zice, fată cinstită din oameni cinstiți, că sunt un mare ticălos, eu sunt vinovat de toate nenorocirile tale!” Și făcu din nou o plecăciune adâncă înaintea ei. La început, Akulka păru speriată, dar pe urmă se închină și ea înaintea lui cu o plecăciune adâncă și-i spuse: „Iartă-mă și tu, flăcăule, dar eu nu-ți port nici o supărare”. Mă întorc acasă numaidecât. Intru în casă îndată după ea: „Ce-ai spus, neam de cățea ce ești?” Iar ea, uite, n-ai să mă crezi, poate, îmi răspunde privindu-mă drept în ochi: „Îl iubesc acuma, zice, mai mult decât lumina ochilor!”

— I-auzi!

— În ziua aceea n-am mai scos o vorbă... Doar spre seară i-am spus: „Akulka, să știi că te omor!” N-am închis ochii toată noaptea; nu mai puteam de sete și am ieșit în tindă

să beau cvas; se crăpa de ziuă... Mă întorc în casă și zic: „Akulka, scoală să mergem la câmp”. De mult mă tot pregăteam să mă duc să-mi văd ogorul și mama știa de asta. „Bine faci, zise ea, e vremea secerișului, iar omul nostru am auzit că zace bolnav de două zile.” Înhămai caii la căruță fără să spun o vorbă. Când ieși din târgușorul nostru, dai într-o pădure de vreo cincisprezece verste și cum se termină pădurea, vine și ogorul nostru. După vreo trei verste de drum prin pădure, opresc caii. „Dă-te jos, Akulina, zic, ți-a sunat ceasul!” Ea mă privește îngrozită, se dă jos încet și se oprește drept în fața mea. „Mi s-a făcut lehamite de tine, fă-ți rugăciunea!” Și o înșfac de păr - avea niște cozi groase și lungi; mi le încolăcesc pe braț, o răsucesc cu spatele spre mine, o cuprind ținând-o strâns între genunchi, scoț cuțitul, îi dau capul pe spate și, hârșt, îi tai gâtul. Ea țipă, sângele țâșnește șuvoi; arunc cuțitul, o iau în brațe, o întind la pământ și încep să urlu și să plâng cât mă ține gura. Eu urlu, ea țipă, se zbate; sângele curge din ce în ce mai tare, mă stropește pe obraz, îmi scaldă mâinile, sângele ei. Mă apucă groaza; o las jos, las și cal, și căruță și o iau la fugă, gonind ca un nebun până acasă; mă strecor prin fundul curților și mă ascund într-un bordei de lut vechi și părăsit, pe care îl foloseam altădată ca baie; până noaptea târziu am stat acolo, pitit sub laviță.

— Dar Akulka?

— S-a sculat, se vede, de jos, și a pornit spre casă. Au găsit-o mai târziu la vreo sută de pași de locul unde o înjunghiasem.

— N-ai înjunghiat-o cum trebuie, va să zică.

— Păi...

Șișkov se opri o clipă.

— Da, făcu Cerevin, e acolo o vână, dacă n-o tai dintr-o dată, omul se zbate și, oricât sânge ar curge, nu moare.

— Păi, a murit. Au găsit-o către seară, moartă. Au dat de știre cui trebuia; au început să mă caute și m-au găsit

peste noapte în baia cea veche... Intru în al patrulea an de când sunt aici, adăugă el după un răstimp.

— De... Treaba asta, firește, e așa, că dacă nu le bați, n-ai făcut nimic, rosti calm și povățuitor Cerevin, scoțându-și din nou tabachera; și începu să tragă tabac, încet, cu mișcări chibzuite, fără grabă. Pe de altă parte, mă uit la tine, flăcăule, și, după cele ce mi-ai spus și câte ai făcut, eu așa chitesc, că ești om fără minte. Și eu, uite, mi-am prins într-o zi nevasta cu ibovnicul. Mi ți-am dus-o frumușel în șură; am dezlegat cureaua de la frâu și am pus-o în două: „Cui i-ai jurat credință, spune, cui i-ai jurat credință în sfânta biserică, ai?" Măi, și când mi ți-am luat-o la bătaie, și am bătut-o, până când am auzit-o că strigă: „Picioarele am să ți le spăl și apa din lighean am s-o beau". O chema Avdotia.

V
VARA

Dar iată că a sosit și luna aprilie; se apropie săptămâna mare. Încetul cu încetul se pornesc muncile de vară. Din zi în zi soarele e tot mai cald și mai scânteietor; un suflu primăvăratic adie în văzduh, aţâţând organismul. Zilele frumoase și însorite îl tulbură până și pe ocnașul ferecat în lanțuri, trezesc în el dorinți vagi și nădejdi, un alean nelămurit. Într-o zi cu soare strălucitor dorul de libertate îl chinuie mai mult ca în zilele mohorâte de toamnă sau de iarnă. Și acest lucru se observă la toți deținuții. Ei par a se bucura că a sosit primăvara, dar totodată se lasă parcă pradă neliniștii, nerăbdării agitației.

Am observat că în temniță certurile sunt mai frecvente și mai pătimașe primăvara. Gălăgia și ocările sporesc; neînțelegerile se iscă mai des. Și totuși, în ceasurile de

muncă, surprinzi adesea câte o privire îngândurată, pierdută în zări albastre, undeva departe, dincolo de Irtîș, unde începe stepa nesfârșită, pe o întindere de o mie cinci sute de verste, libera stepă kirghiză; ori auzi un oftat profund din adâncul pieptului, de parcă aerul liber și îndepărtat l-ar ispiti pe om să-l soarbă din plin, pentru a-și ușura sufletul obijduit, încătușat. „Eh!” exclamă în cele din urmă deținutul și, deodată, smulgându-se parcă din legănarea unui vis și a îngândurării, pune mâna pe lopată ori înșfacă stivușoara de cărămizi pe care trebuie s-o care dintr-un loc într-altul. După o clipă uită de această senzație fugară și începe să râdă ori să înjure, după cum îi este firea; ori se așterne pe muncă cu o înverșunare neobișnuită, străduindu-se din răsputeri și fără nici un rost să-și împlinească lucrul fixat pentru acea zi, de parcă ar vrea ca prin greutatea muncii și prin oboseala fizică să înăbușe ceva ce-l roade pe dinăuntru, îl apasă și îl mistuie. Sunt cu toții oameni voinici, în floarea vârstei, plini de forță și vigoare... Și ce grele sunt lanțurile pe o vreme ca asta! Nici gând să fac aici poezie, și totuși, nu mă îndoiesc de adevărul celor spuse. În anotimpul cald, sub soarele strălucitor, când simți în tot sufletul, în toată ființa, cum renaște în juru-ți, cu o putere de negrăit, întreaga fire, temnița zăvorâtă, asprimea paznicilor și tirania unei voințe străine devin parcă și mai apăsătoare. Și apoi, primăvara, o dată cu cele dintâi ciripeli de ciocârlii, în Siberia și în întreaga Rusie, hoinarii apucă drumul pribegiei; fug creștinii din închisori și se ascund prin păduri. Scăpați de apăsarea ucigătoare a hrubei, după ce au îndurat judecăți și canoane, trudă, lanțuri și bătaie, ei pornesc să colinde drumurile, la întâmplare, încotro li se pare viața mai atrăgătoare și mai lesnicioasă; beau și mănâncă ce găsesc, ce dă Dumnezeu, fără cine știe ce griji, fără mohoreala temniței și dorul chinuitor de libertate, și noaptea dorm liniștiți în pădure ori pe câmp, ca păsările cerului, șoptind noapte bună numai stelelor ce scânteiază sub ochiul Celui

de sus. Să fim bine înțeleși: viața de vagabond are și părți neplăcute. Uneori, slujba aceasta la „generalul Cucu” e foarte grea, căci e legată de lipsuri, de foame și oboseală. Adesea vagabondul nu găsește zile de-a rândul o coajă de pâine să-și astâmpere foamea, este nevoit să se ferească și să se ascundă de toată lumea, ba chiar să fure, să jefuiască și să ucidă. „Colonistul e ca un copil, tot ce vede îl îmbie”, se spune de obicei în Siberia. Același lucru e valabil pentru vagabonzi, ba chiar într-o măsură mai mare și mai îndreptățit. Rar se întâmplă ca vagabondul să nu fie tâlhar, dar hoț e aproape totdeauna, bineînțeles, mai mult de nevoie decât din vocație. Există și vagabonzi înveterați, incorigibili. Sunt unii care fug chiar și după ce și-au ispășit pedeapsa și au fost trecuți în situația de coloniști. S-ar părea că omul ar trebui să se bucure de starea lui cea nouă și să fie mulțumit că-și câștigă pâinea de toate zilele în liniște. Ți-ai găsit! O putere nevăzută îl cheamă mereu și îl îmbie s-o ia din loc. Încotro? Nici el nu știe, dar lasă totul și pe-aci ți-e drumul. Viața prin păduri, groaznică și mizerabilă, dar liberă și aventuroasă, are pentru cei care au gustat o dată din ea un farmec misterios; o putere tainică îi ispitește mereu și-i atrage ca o vrajă irezistibilă; vezi cu surprindere pe câte unul, om liniștit, așezat, care prin firea și purtarea lui de până atunci făgăduia să devină un bun și priceput gospodar, cum o ia razna pe drumul pribegiei. Altul se și însoară, are copii, trăiește ani de-a rândul în același loc, și, într-o bună zi, pe nepusă masă, se face nevăzut; își părăsește nevasta și copiii, spre marea nedumerire a familiei și a tuturor oamenilor din volostia în care fusese înscris.

Am văzut în temniță un astfel de fugar. Nu săvârșise cine știe ce crime grave, în orice caz mie nu mi-a ajuns nimic la ureche, dar toată viața hoinărise, bătuse toate drumurile. Fusese și la granița de miazăzi a imperiului, și dincolo de Dunăre, și prin stepa kirghiză, și în Siberia orientală, și prin Caucaz - într-un cuvânt, cutreierase

întreaga țară. Cine știe, în alte împrejurări, omul acesta, cu marea lui patimă pentru călătorii, ar fi devenit, poate, un Robinson Crusoe.

Am aflat aceste amănunte de la alți ocnași, fiindcă aici, la ocnă, nu-i plăcea să stea de vorbă cu nimeni și nu rostea un cuvânt decât atunci când vedea că n-are încotro. Era un om mărunțel, de vreo cincizeci de ani, foarte cuminte și potolit, cu fața liniștită, lipsită de orice expresie, aproape tâmpă. Îi plăcea să se încălzească la soare, îngânând de obicei un cântec fără cuvinte, atât de încet, că nici de la cinci pași nu-l auzeai. Trăsăturile feței păreau că-i înlemniseră o dată pentru totdeauna; mânca puțin și numai pâine; nu cumpăra niciodată colaci ori rachiu; dar poate că nici n-a avut vreodată bani la el și, chiar să-i fi avut, nici n-ar fi știut să-i numere. Nimic nu-l tulbura; orice s-ar fi întâmplat, el nu-și ieșea din fire. Câteodată îl vedeam hrănind cu mâna lui câinii din curtea temniței, lucru pe care nimeni altul nu-l făcea. De altfel, rusului în general nu-i place să hrănească câini. Se spunea că fusese însurat de două ori și că avea și copii, nu se știe pe unde... Pentru ce fusese osândit la temniță, n-am aflat niciodată. Ai noștri credeau că într-o zi va evada, dar fie că nu-i venise ceasul, fie că-i trecuse vremea - cine știe? - continua să-și ducă zilele cuminte, potolit, contemplând parcă mediul ciudat în mijlocul căruia trăia. Și totuși, nu se putea ști nimic sigur, deși era limpede că o încercare de evadare n-avea pentru el nici un sens, căci ce-ar fi putut câștiga fugind de acolo unde se afla?

Dar, văzută în ansamblu, viața în pădure, viața de hoinar e un adevărat rai pe lângă aceea din temniță. E și firesc să fie așa, întrucât lucrurile se înțeleg de la sine și nu suferă nici o comparație. O fi grea soarta vagabondului, dar cel puțin el și-a ales-o. Iată de ce oricare deținut, din orice închisoare și în orice parte a Rusiei s-ar afla, se simte neliniștit o dată cu cel dintâi zâmbet al soarelui de primăvară și-l cuprinde un dor de ducă irezistibil. Desigur,

nu oricine își pune în gând să fugă negreșit; dimpotrivă, s-ar putea afirma cu certitudine că de teama piedicilor, a greutăților și a osândei mult mai aspre, abia unul dintr-o sută dacă se hotărăște la aceasta; ceilalți nouăzeci și nouă se mulțumesc doar să viseze la posibilitatea unei evadări, gândindu-se cum ar putea s-o facă și unde ar fi mai bine să se ducă; numai gândul că ar exista totuși o posibilitate de a scăpa de ocnă, însăși dorința aceasta, aparent realizabilă și plină de o speranță luminoasă, constituie o supapă salvatoare, un reazim dătător de tărie și rezistență. Unii se consolau doar cu amintirea evadărilor încercate altădată... Vorbesc aici de ocnașii condamnați prin sentințe definitive. Cele mai frecvente cazuri de evadări se observă la cei aflați încă în stadiul deținerii preventive, asupra cărora nu s-a dat încă o hotărâre definitivă. Cei condamnați definitiv pe termen mărginit nu se hotărăsc să fugă decât poate numai la început. După ce a ispășit doi-trei ani din pedeapsa la care a fost condamnat, ocnașul începe să prețuiască timpul executat și își face socoteala că e mult mai bine pentru el să-și termine după lege pedeapsa la muncă silnică și să fie trimis pe urmă în libertate ca orice colonist, decât să ia asupră-și riscurile unei evadări, care, în caz că nu izbutește, îl va duce la pieire. Doar în aceste cazuri nereușita e foarte posibilă. Abia dacă unul din zece izbutește să-și *schimbe soarta*. Dintre cei cu condamnări definitive, se mai încumetă poate să riște o evadare numai cei condamnați pe termene prea lungi. Cincisprezece, douăzeci de ani par o veșnicie și osânditul, în aceste cazuri, e dispus oricând să râvnească la o schimbare a soartei sale, chiar dacă a executat și zece ani din pedeapsă. Pe de altă parte, și stigmatele cu care sunt înfierați ocnașii îi opresc pe mulți să riște o evadare. A-ți schimba soarta e un termen tehnic. Dacă e prins în clipa când încearcă să fugă, ocnașul răspunde la interogatoriu că a vrut „să-și schimbe soarta”. Această expresie, oarecum livrescă, se potrivește întocmai în cazul de față,

căci oglindește perfect motivul determinant al acțiunilor făptașului. Nici un fugar, la urma urmei, nu-și închipuie că, evadând, va deveni cu totul liber, fiindcă știe că acest lucru e aproape cu neputință; tot ce nădăjduiește el e să fie trimis undeva, în altă parte, sau, în cazul cel mai bun, în colonie, ori să fie judecat din nou pentru altă infracțiune săvârșită în timpul vagabondării - într-un cuvânt, să fie trimis oriunde, dar să scape de temnița în care a fost închis și care pentru el a devenit un iad insuportabil. Dacă acești fugari nu-și găsesc în timpul verii un adăpost mai sigur în care să-și petreacă iarna, dacă, de pildă, nu au norocul să dea peste un tăinuitor, care pentru ceva bani găzduiește oameni certați cu legea; dacă, în sfârșit, nu-și fac rost, fie și prin asasinat, de un act de identitate care să le îngăduie a se stabili oriunde legal - tot ei, o dată cu venirea toamnei, dacă n-au fost identificați și prinși între timp, se prezintă de bunăvoie în orașe și târguri, grupuri-grupuri, ca să fie băgați ca vagabonzi prin aresturi și închisori, pentru vremea grea de iarnă, sperând că la vară vor izbuti din nou s-o ia razna.

Suflul răscolitor al primăverii m-a atins cu aripa lui și pe mine. Priveam cu nesaț, prin crăpăturile gardului înalt de pari, cum încolțea și creștea iarba pe povârnișul valului, cum albastrul cerului îndepărtat devenea tot mai intens, mai profund; mi-aduc aminte că rămâneam așa uneori vreme îndelungată, cu capul lipit de gard, într-o contemplare nesfârșită, neobosită. Dorul și neliniștea sporeau din zi în zi, temnița îmi devenea tot mai nesuferită. Vrăjmășia pe care mi-o arătau necontenit, în toți anii aceștia de început, ceilalți ocnași, pentru că eram din tagma domnilor, ajunsese insuportabilă, îmi otrăvea viața. Din pricina ei, numai ca să scap de această ură generală, nesfârșită, chinuitoare și parcă mereu nepotolită, ceream de multe ori, în primii ani de ocnă, să fiu trimis la spital, chiar și fără să fiu bolnav cu adevărat. „Păsări de pradă - iată ce sunteți voi, boierii; din pricina voastră n-avem un

loc sub soare!” ne spuneau ocnașii, și cum îi mai invidiam pe cei din popor, nou veniți în temnița noastră, văzând că în scurt timp după ce au pășit pragul cazărmii se împrieteneau cu toată lumea. De aceea, chiar și mirajul primăverii, mirajul libertății, bucuria întregii firi trezeau în mine o stare de profundă tristețe și surescitare sâcâitoare. Spre sfârșitul postului Paștilor, în săptămâna a șasea mi se pare, mi-a venit rândul, împreună cu alții, să mă împărtășesc. Toți întemnițații fuseseră împărțiți în șapte grupuri, după numărul săptămânilor din post, în vederea împărtășaniei. Fiecare grup era alcătuit din cel puțin treizeci de oameni. Săptămâna de post a fost pentru mine un moment de mare destindere. Eram scutiți de munci. De două sau câteodată de trei ori pe zi ne duceam la biserică, la o oarecare depărtare de temniță. De multă vreme nu mai fusesem la biserică. Slujba bisericească din postul mare, cu care eram deprins încă din copilărie și o cunoșteam din casa părintească, rugăciunile grave și solemne, îngenuncherile și mătăniile trezeau în mine un trecut îndepărtat, foarte îndepărtat, reînviind amintiri uitate din anii de copilărie, și, țin minte, mă simțeam foarte fericit când porneam dimineața spre lăcașul Domnului, călcând pe drumul înghețat peste noapte, sub paza unei escorte de soldați cu puștile încărcate. Soldații, e drept, nu intrau în biserică. Înăuntru, noi ne îngrămădeam imediat lângă ușă, pe locul cel din urmă, astfel că n-auzeam decât glasul adânc al diaconului și zăream din când în când, din spatele mulțimii, patrafirul negru ori capul chel al preotului. Îmi aminteam cum în copilărie priveam spre mulțimea norodului îngrămădit la ușă, care făcea loc cu umilă smerenie când zărea un epolet cu fire de aur, pe vreun boier burduhănos sau vreo cuconiță împopoțonată, dar cucernică nevoie mare, grăbindu-se să se posteze în rândul din față și gata să se certe cu oricine pentru acest loc. Și îmi părea că acolo, în pronaosul bisericii, oamenii se roagă într-altfel decât cei din față, mai cu smerenie și cu

ardoare, închinându-se până la pământ, mai plini de supunere și de umilință.

Acum stăteam și eu acolo, în mijlocul acelei mulțimi, ba nu, nu în mijlocul ei, căci noi eram în lanțuri și stigmatizați; lumea se ferea de noi, ne privea cu teamă parcă, unul și altul ne mai da de pomană, și-mi aduc aminte că aceasta îmi provoca o senzație ciudată: o nebănuit de stranie plăcere și o satisfacție și mai stranie, de o ascuțime cu totul deosebită. „Dacă-i așa, n-au decât!” îmi ziceam. Ocnașii se rugau cu multă cucernicie și fiecare din ei ținea să-și dea negreșit obolul sărăcăcios, dăruindu-și copeica trudnică și mizeră pentru o lumânare sau pentru cutia milelor. „Și eu sunt om, își zicea, poate, fiecare, întinzând banul, în fața lui Dumnezeu toți sunt deopotrivă…” Ne împărtășirăm după slujba ceasului al șaselea. Când preotul, cu potirul în mână, rosti cuvintele: „Precum pe tâlharul, care a venit la tine, l-ai primit, așa mă primește și pe mine…” aproape toți se prăbușiră în genunchi, în zăngănit de lanțuri, socotind, poate, că aceste cuvinte sunt rostite anume pentru ei.

În sfârșit, veni și săptămâna luminată. Administrația pregăti pentru noi câte un ou și câte o felie de cozonac. Din oraș veniră iarăși pomeni multe. Ca și la Crăciun, urmară: vizita preotului cu crucea, vizita șefilor, ciorba grasă cu carne, beția și trândăveala, cu singura deosebire că acum ne puteam plimba prin curte, încălzindu-ne la soare. Totul părea mai luminos și ne mișcam mai în voie decât iarna și, totuși, ne simțeam mult mai triști. Ziua lungă de vară, care și așa pare nesfârșită, devenea insuportabilă de sărbători. În zilele de lucru, ne luam cu treaba și timpul trecea mai repede.

Muncile de vară erau într-adevăr cu mult mai grele decât cele din timpul iernii. Se lucra îndeosebi la șantiere de construcții. Ocnașii săpau pământul, așezau cărămizi ori făceau reparații de lăcătușerie, tâmplărie și zugrăveală la clădirile publice. Alții lucrau la cărămidărie, unde se

pare că era munca cea mai grea. Cărămidăria se afla la o depărtare de patru verste de temniță. Zilnic, în tot cursul verii, la ora șase dimineața, pleca într-acolo câte un convoi de cincizeci de oameni. Se alegeau de obicei ocnașii care, neștiind nici o meserie, nu erau folosiți prin ateliere. Își luau cu ei pâinea pentru amiază, ca să nu mai facă încă un drum de peste opt verste, dus și întors, iar masa de prânz o luau abia seara, când se întorceau la temniță. Partea de muncă ce o avea de îndeplinit zilnic fiecare era atât de mare, încât numai lucrând toată ziua, și aproape fără întrerupere, izbutea, cu chiu, cu vai, să și-o termine. Mai întâi, fiecare trebuia să sape și să-și scoată cantitatea necesară de argilă de sub mal, să care apă ca s-o ude, s-o amestece și s-o frământe cu picioarele în groapă și, în sfârșit, să facă un număr neînchipuit de mare de cărămizi - două sute, sau chiar două sute cincizeci de bucăți. Eu n-am fost decât de două ori la cărămidărie. Cei ce lucrau acolo se întorceau seara târziu, frânți de oboseală și tot bodogăneau, mustrându-i pe ceilalți că au lăsat munca cea mai grea numai pe seama lor. Poate că în aceste mustrări găseau un fel de consolare. Și totuși, unora le plăcea această muncă, mai întâi fiindcă puteau ieși din oraș, într-un loc deschis, plăcut, pe malul Irtîșului. Aveai cel puțin o priveliște cu care să-ți bucuri ochiul, nu ca între zidurile cetății. Apoi puteai să fumezi în voie și să te întinzi pe iarbă o jumătate de ceas în tihnă deplină.

Pe mine mă trimiteau, ca și înainte, să lucrez la atelier, ori să pisez alabastru, ori, cel mult, să car cărămizi la vreo construcție. În această din urmă îndeletnicire a trebuit să car odată, timp de două luni, cărămizi de pe malul Irtîșului la o depărtare de aproape o sută patruzeci de metri până la cazarma cea nouă în construcție și să străbat șanțul și valul fortăreței, mai înainte de a ajunge la locul de depozitare. Contrar așteptărilor mele, ocupația aceasta mi-a plăcut, cu toate că de fiecare dată frânghia îmi rodea umerii. Dar îmi plăcea, fiindcă simțeam că munca asta îmi

întărește mușchii și devin tot mai rezistent. La început, nu puteam să duc mai mult de opt cărămizi dintr-o dată - fiecare avea o greutate de aproape douăsprezece livre. Treptat, am ajuns să duc douăsprezece până la cincisprezece cărămizi, lucru care mă bucura foarte mult. Ca să poți suporta toate mizeriile acestei vieți blestemate de ocnă e nevoie nu numai de tărie sufletească, ci și de o mare rezistență fizică.

Iar eu eram hotărât să mai trăiesc și după ocnă...

Îmi plăcea să car la cărămizi, nu numai fiindcă această muncă mă întărea trupește, ci fiindcă aveam astfel prilejul să mai stau pe malul Irtîșului. Aduc mereu vorba despre acest mal, pentru că era singurul loc de unde puteai vedea în voie un colț din lumea de necuprins, de unde puteai scruta depărtările limpezi și curate, stepa liberă și neumblată, a cărei pustietate îmi producea întotdeauna o ciudată impresie. Numai aici, pe mal, puteai să întorci spatele fortăreței și să n-o mai vezi. Toate celelalte locuri de muncă ale noastre se aflau ori în incinta fortăreței, ori în imediata ei vecinătate. Fortăreața aceasta și mai ales unele clădiri din incinta ei îmi deveniră nesuferite chiar din prima zi. Casa maiorului nostru îmi părea un loc blestemat, odios, și o priveam cu ură de fiecare dată când treceam prin fața ei. Pe când acolo, la malul râului, puteai să uiți de toate și să te lași nestingherit în voia gândurilor. Priveai adâncul zărilor largi și depărtările de necuprins, pustii, cu aceeași uitare de sine cu care întemnițatul privește lumea liberă de afară prin ferestruica zăbrelită a închisorii sale. Toate îmi erau plăcute și dragi în acest colț de lume: și soarele strălucitor în nesfârșitul cerului albastru, și cântecul îndepărtat al kirghizului ce răsuna dincolo, pe celălalt țărm. Îți ațintei privirea și numai într-un târziu abia de izbuteai să descoperi și biata iurtă afumată a vreunui baiguș oarecare; vezi un firicel de fum albastru ce se destramă în văzduh și fata kirghiză ce-și mână la pășune cei doi berbeci. O lume primitivă, săracă, dar liberă.

Surprinzi și urmărești zborul unei păsări ce spintecă aerul limpede; o urmărești mult timp, fără s-o scapi din ochi; o vezi cum se lasă brusc în jos, atingând o clipă apa, pentru ca apoi să se înalțe și să se piardă în zări și iarăși să se ivească aidoma unui punct abia vizibil. Până și o biată floricică palidă pe care am găsit-o într-o văgăună a țărmului stâncos, o dată cu ivirea primăverii, îmi atrase dureros atenția. Amărăciunea și jalea acestui prim an de ocnă au fost de nedescris, înfiorător de chinuitoare. Din pricina acestei stări, în primul an de ocnă mi-au scăpat multe din cele ce se petreceau în juru-mi. Închideam ochii, căci nu mai voiam să văd nimic. Printre tovarășii mei de ocnă, în general oameni răi și insuportabili, în mijlocul cărora trăiam, nu reușeam să observ și pe cei buni, în stare să simtă și să gândească, cu toată crusta respingătoare ce-i acoperea pe dinafară. Printre cuvintele pline de venin de care aveam parte, lăsam să treacă neobservată și câte o vorbă bună, cu atât mai scumpă, cu cât era rostită fără vreun gând ascuns și pornea adesea de-a dreptul din inima unui om care suferise și îndurase, poate, mai mult decât mine. Dar la ce bun să mai vorbesc despre toate acestea? Eram bucuros de oboseala muncii, căci așa puteam nădăjdui, cel puțin, să am un somn odihnitor. Vara, la noi, somnul era un chin, mai insuportabil aproape decât iarna. Serile, ce e drept, erau uneori foarte plăcute. Soarele, care dogorise toată ziua curtea temniței, cobora în sfârșit spre asfințit. Aerul se răcorea și apoi se lăsa noaptea, aproape rece (relativ, firește) ca toate nopțile în stepă. Înainte de a fi închiși în cazarmă, ocnașii se plimbau pâlcuri-pâlcuri prin curte. Grosul însă era adunat, ca de obicei, la bucătărie. Acolo se discutau probleme arzătoare ale vieții de ocnă, fel de fel de fapte și întâmplări, sau vreun zvon care ajunsese să pătrundă până aici, adesea cu totul absurd, dar care trezea totdeauna un interes extraordinar la acești oameni izolați de restul lumii; așa, de pildă, se răspândea deodată zvonul că maiorul va fi dat afară.

Ocnașii sunt creduli ca niște copii; își dădeau seama că zvonul acesta nu poate fi adevărat, că cel ce l-a stârnit e Kvasov, un mincinos fără pereche, căruia toată lumea hotărâse de mult să nu-i mai dea crezare, și totuși se agățau cu foc de această știre, o întorceau pe față și pe dos, făcând tot felul de presupuneri și înșelându-se pe ei înșiși, pentru ca, în cele din urmă, să se rușineze, să nu mai poată de necaz și să se înfurie că fuseseră atât de naivi, încât să se lase amăgiți de Kvasov.

— Dar cine o să îndrăznească să-l dea afară? strigă un ocnaș. Să n-a veți grijă, e tare, nu se dă el bătut.

— S-or mai găsi și alții, mai ceva decât el, se aprinde deodată un flăcău bătăios și deștept, care trecuse, se vede, prin multe și care se dădea în vânt după discuții de tot felul, fiind veșnic de altă părere decât cei cu care vorbea.

— Corb la corb nu scoate ochii! strecoară mohorât, ca pentru sine, un al treilea, om în vârstă, cu părul încărunțit, care-și soarbe într-un colț ciorba de varză murată.

— Nu cumva crezi că cei mari o să te întrebe pe tine ce să facă: să-l dea afară pe maior, ori ba? adaugă sceptic un al patrulea, ciupind ușor strunele balalaicii.

— Și de ce nu, mă rog? se înfurie al doilea, dacă toată lumea asta necăjită se plânge; și ar trebui s-o spunem cu toții, dacă o să ne întrebe. Numai că la noi nu-i tocmai așa: de țipat, țipă toți în păr, dar când e să se facă treabă, toți dau îndărăt, nu mai suflă unul.

— Dar tu cum credeai? îl lămurește ocnașul cu balalaică. Unde te trezești aici? Nu suntem la pușcărie, în fundul ocnei?

— Mai deunăzi, urmează vorbărețul cel bătăios, fără să ia seama la ce i se răspunde, rămăsese un pic de făină pe fundul lăzii; o răzuie, o scutură, o mătură și-o adună; ei, cât să fi fost? Ia, acolo, o nimica toată; băieții, hai că s-o vândă. Ți-ai găsit! I-a și ajuns la urechi; a pălăvrăgit zevzecul de magazioner; și unde mi ți-o ia frumușel, făina,

și ți-o trece, neică, la economii - pricepi? Păi, dreptate-i asta?

— Și cui vrei să te plângi?

— Cui? Levizorului ăl de-o să vie curând.

— Ce levizor? Care levizor?

— Asta așa e, fraților, curând vine aici un revizor, întărește un ocnaș tânăr, dezghețat, cu știință de carte, fost furier, care citise cândva *Ducesa de la Vallière*, ori așa ceva. E glumeț și vesel, dar fiindcă e om umblat și cunoaște multe lucruri, ocnașii îl respectă. Făcându-se că nu observă impresia pe care o produc vorbele lui despre revizor și fără a ține seama de curiozitatea generală, aţâţată prin această veste, o luă din loc și se duse la bucătar să-i ceară un ficățel. Bucătarii noștri vindeau câteodată asemenea lucruri; cumpărau, de pildă, un ficat întreg cu banii lor, pe care-l frigeau, îl tăiau apoi în bucățele și îl vindeau așa ocnașilor.

— De cât vrei: de-o juma de copeică sau de una întreagă? întrebă bucătarul.

— Taie-mi de una întreagă, să crape pizmașii de ciudă! răspunse ocnașul. Un general, fraților, un general care vine anume din Petersburg ca să cerceteze întreaga Siberie. Așa, să știți. Am auzit-o din gura ordonanțelor comandantului.

Vestea stârnește o emoție extraordinară. Timp de un sfert de oră nu se discută decât cine poate să fie generalul, ce fel de general e și dacă e mai mare în grad decât generalii de pe aici. Ocnașilor le place grozav să discute despre ranguri, funcții, grade, șefi, despre cine e mai mare, care pe care poate să-l pună cu botul pe labe, care din ei poate să-i facă pe toți ceilalți să stea sluj în fața lui și în fața cui, la rându-i, stă smirna; și se ceartă, și se înjură din pricina acestor generali, ba uneori ajung și la bătaie. Unii se vor întreba, poate: Ce-i îndemna să pună atâta patimă într-o chestiune ca asta? Dacă ne gândim însă că aici gradul de pricepere, de cunoaștere a lumii, importanța

pe care a avut-o omul în societate înainte de a fi fost adus în temniță se măsoară după capacitatea de a deține cât mai multe informații despre șefi și generali, răspunsul se impune de la sine. În general, discuțiile despre șefi, superiori și personajele sus-puse din ierarhia administrativă erau considerate la noi în temniță ca fiind cele mai importante și mai „subțiri”.

— Va să zică, e adevărat că-l scoate pe maior, zise Kvasov, un omuleț roșcovan, repezit și cam nătâng.

El stârnise zvonul despre maior.

— Nici o grijă; știe el cum să-i ungă! rostește cu glas apăsat bătrânul cel ursuz, isprăvindu-și ciorba de varză acră.

— Să știți că așa o să se întâmple, zice un altul, îi unge. Are de unde, că doar a furat destul! A fost comandant de batalion încă înainte de a veni aici. Mai acum vreo câtăva vreme voia să se însoare cu fata protopopului.

— Da uite că nu s-a însurat: i-au dat pașaportul; e prea sărac pentru ei. Halal ginere! N-are decât hainele de pe el. Anul trecut, de Paști, a pierdut la cărți tot ce-a avut. Mi-a spus Fedka.

— De, lupu-și schimbă părul, dar năravul ba.

— Ce să spun, mă fraților, nu-i bine să te însori când ești sărac: noaptea-i scurtă, iar necazurile... Am fost și eu însurat! se amestecă în vorbă Skuratov.

— Păi sigur! Chiar de tine era vorba, îl ia peste picior fostul furier. Iar tu, Kvasov, ești prost dacă crezi că un general ca ăsta o să se lase uns de un maior și că un coșcogea general o să fie trimis tocmai din Petersburg anume ca să-l controleze pe maiorul nostru!

— Și ce, dacă-i general crezi că n-o să ia bani? spuse sceptic cineva din mulțime.

— N-o să ia, firește, iar dacă ia, trebuie să i se dea din gros, nu glumă. Altfel nu primește.

— Asta-i! Mă rog, după grad!

— Ciupește el și generalul de unde poate, declară categoric Kvasov.

— I-ai dat tu vreodată, de ești atât de sigur? îl întrebă cu dispreț Baklușin, care tocmai intră. Ai văzut cel puțin un general la viața ta?

— Și dacă am văzut?

— Minți!

— Minte tu, dacă-ți dă mâna!

— Băieți, dacă a văzut el în viața lui un general, să spună pe care! Hai, dă-i drumul, că eu îi cunosc pe toți.

— L-am văzut pe generalul Zibert, răspunse Kvasov cam șovăielnic.

— Zibert? Nu există general cu numele ăsta. Se vede că ți-a gâdilat puțin spatele cu nuiaua când era încă locotenent-colonel, iar ție, de frică, ți s-a părut că-i general.

— Ascultați-mă pe mine, fraților, strigă Skuratov, că sunt om însurat. Era cu adevăratelea la Moscova un general pe care-l chema Zibert, neamț după nume, dar era rus de-al nostru pravoslavnic. Se spovedea la preotul rusesc în fiecare an în postul Sântămăriei și tot bea, mă fraților, la apă ca o rață, câte patruzeci de pahare cu apă de râu în fiece zi. Cică, asta îl lecuia de nu știu ce boală: mi-a spus-o camerdinerul lui.

— Și n-a făcut broaște în burtă? întrebă mucalit ocnașul cu balalaica.

— Ia mai lăsați gluma! Aici e vorba de lucruri serioase și ei se țin de... Adică, ce fel de levizor vine, oameni buni? găsi momentul să se amestece și bătrânul ocnaș Martînov, care pe vremuri făcuse armată la husari și care, în ciuda vârstei înaintate, era veșnic plin de neastâmpăr.

— Vedeți-vă de treabă! Niște minciuni gogonate! își dă cu părerea un neîncrezător. Și cum le mai scornesc, și le mai potrivesc! Prostii.

— Nu, nu sunt prostii! intervine sentențios Kulikov, care până atunci urmărise tăcut și grav toată conversația.

E un om de vreo cincizeci de ani, cumpănit la vorbă și arătos la chip. E conștient de acest lucru și asta îi dă un aer de trufașă superioritate. Are în vinele lui ceva sânge țigănesc, e de meserie veterinar, câștigă în oraș parale bune lecuind caii și în temniță face negoț cu rachiu. E om deștept, umblat, trecut prin ciur și dârmon. Își drămuiește cu atâta grijă cuvintele, de parcă ar lăsa să-i scape din gură nestemate.

— E adevărul adevărat, fraților, urmează el, tacticos, am auzit vorbindu-se încă săptămâna trecută că un general cu funcție de seamă vine în inspecție prin Siberia. O să-i ungă și lui careva osia, firește, dar nu maiorul nostru: n-are obraz și n-o să îndrăznească nici să i se arate în ochi. Și-apoi, nici generalii nu-s toți pe un calapod. Unul e într-un fel, altul e într-altfel. S-o știți însă de la mine: maiorul n-o să se clintească de la locul lui. Pe noi nu ne întreabă nimeni, iar ăi mari n-o să se ducă să pârască pe unul dintre ai lor. Revizorul se va abate și pe la temniță, va arunca o privire ici-colo și pe-aci ți-e drumul, iar din raport se va vedea că toate sunt în bună rânduială.

— Așa e. Da maiorul a sfeclit-o: prea o ia de dimineață cu băutura; când îl cauți, e beat turtă.

— Cică la noapte îi mai aduce o butie, îl auzii pe Feldka.

— Reaua nărăvire n-are lecuire. Parcă-i întâiași dată când l-ați văzut beat?

— Oricum, ar fi prea din cale-afară ca nici generalul să nu-l ia la rost! Până când o să i se rabde toate potlogăriile?! bodogăneau ocnașii între ei.

Vestea că în curând trebuie să sosească un revizor se răspândește ca fulgerul prin întreaga temniță. Ocnașii forfotesc prin curte, transmițându-și-o nerăbdători unul altuia. Unii își păstrează cumpătul, afundându-se într-o tăcere gravă, ca să-și dea astfel importanță. Alții rămân indiferenți. În pragul ușilor s-au așezat cei cu balalaicile, în vreme ce alții stau de vorbă grupuri-grupuri. Unii încearcă să cânte, dar pretutindeni se simte tulburare și însuflețire.

La ora nouă se făcea numărătoarea, intram în cazărmi și se trăgeau zăvoarele la uși. Nopțile erau scurte. Deșteptarea suna la cinci dimineața, și totuși nimeni nu putea să adoarmă înainte de unsprezece, fiindcă până la acea oră forfota, cu discuțiile și taifasurile în cazarmă nu mai conteneau, ba uneori se înjghebau și maidanuri, ca în timpul iernii. Căldura era înăbușitoare. Cu toate că prin fereastra deschisă pătrundea răcoarea nopții, ocnașii se foiau în paturi, neputându-și găsi liniștea necesară pentru odihna așteptată după truda zilei. Puricii mișunau miriade; nici iarna nu le ducem lipsa, dar când se desprimăvărează, se înmulțesc în număr neînchipuit; auzisem despre asta mai înainte, dar n-am crezut până nu i-am simțit pe propria-mi piele. Și cu cât vara era mai înaintată, cu cât se încălzea vremea, cu atât le sporea numărul și înverșunarea. E drept că până și cu puricii te poți obișnui, m-am convins din proprie experiență, dar cu prețul unor încercări indescriptibile. Câteodată te aduceau într-un asemenea hal, încât cădeai într-o stare de prostrație și de epuizare ca după o criză de febră, și simțeai că nu dormi, ci zaci într-un fel de toropeală. În sfârșit, spre ziuă, când se mai potoleau și puricii, obosiți și ei, pesemne, de atâta zel, și izbuteai și tu să adormi în răcoarea dimineții somnul cel mai dulce, iată că se auzea duruitul neînduplecat al tobei și suna deșteptarea. Ascultai, îți trăgeai cojocul pe cap și începeai să blestemi fiecare lovitură de ciocănel, numărându-le parcă, iar prin somn ți se furișa în creier gândul de neîndurat că așa va fi și mâine, și poimâine, și încă ani de-a rândul, până în clipa eliberării. Și atunci te străfulgera și un alt gând: dar când va veni în sfârșit această libertate și unde-i ea? Trebuia însă să te scoli; începea forfota obișnuită a zilei... Ocnașii se îmbrăcau, se grăbeau să pornească la lucru. E drept că mai era rost de o oră de somn și la amiază.

Zvonurile despre revizor începură să se adeverească. Pe zi ce trecea, ele deveneau tot mai precise și, în sfârșit,

toată lumea află absolut sigur că un general, un mare slujbaș al statului, venea din Petersburg ca să facă o inspecție prin întreaga Siberie și că se și află la Tobolsk. Fiecare zi aducea o veste nouă; știrile veneau din oraș; se spunea că toată lumea e speriată, că se iau măsuri urgente ca totul să pară în bună rânduială. Mai-marii orașului pregăteau o recepție, baluri și tot felul de serbări. Convoiuri de ocnași erau scoși să curețe și să niveleze străzile fortăreței, să vopsească stâlpii și gardurile, să spoiască și să repare tot ce se putea zări, tot ce sărea în ochi. Ai noștri înțelegeau foarte bine rostul acestor străduințe și comentariile lor deveneau din ce în ce mai aprinse și mai îndrăznețe. Închipuirea lor, cel puțin, nu mai cunoștea margini. Se pregăteau chiar să-și arate nemulțumirile când generalul va întreba de hrană și de întreținere, lucru care nu-i împiedica să se certe și să se ocărască între ei mai departe. Maiorul se perpelea ca pe jăratic. Tot mai des apărea acum prin temniță, tot mai furios răsuna glasul lui prin cazărmi, tot mai năprasnic se năpustea asupra deținuților pentru orice fleac, tot mai mulți oameni trimitea la corpul de gardă ca să fie pedepsiți și veghea cu strășnicie ca în întreaga temniță să fie curățenie și bună rânduială. Ca un făcut, tocmai în această perioadă se petrecu un fapt, care, contrar așteptărilor, nu numai că nu-l scoase din sărite, cum s-ar fi întâmplat altă dată, ci, dimpotrivă, îi prilejui o mare satisfacție. Unul din ocnași îl izbi pe un altul cu o sulă în piept, chiar în dreptul inimii.

Vinovatul se numea Lomov: cel lovit era cunoscut la noi cu numele de Gavrilka, un vagabond înveterat. Nu știu dacă mai avea și alt nume; noi l-am cunoscut numai cu acesta.

Lomov se trăgea dintr-o familie de țărani înstăriți din gubernia T., județul K. Toți membrii familiei, un frate cu cei trei feciori ai săi și un alt frate fără copii, trăiau împreună în aceeași gospodărie. Era o familie de chiaburi

despre care se vorbea în toată gubernia că au un capital de trei sute de mii de ruble numerar pus deoparte. Lucrau pământul, tăbăceau piei, făceau negoț, dar îndeletnicirea lor cea mai bănoasă era cămătăria, tăinuirea de răufăcători și de lucruri de furat și multe alte matrapazlâcuri. Jumătate din țăranii județului le datorau bani și se aflau la cheremul lor. Treceau drept oameni pricepuți și deștepți, dar de la o vreme începu să li se urce la cap și să-i mănânce trufia și îngâmfarea, mai cu seamă după ce un mare slujbaș din acea regiune, poposind o dată la ei și cunoscându-l pe bătrân, îl îndrăgise atât de mult pentru priceperea și iscusința lui în afaceri, încât trăgea la ei de câte ori se abătea prin partea locului. Închipuindu-și că acum puteau să-și facă de cap, începură să se încurce din ce în ce în tot felul de afaceri necurate și necinstite. Toată lumea cârtea împotriva lor, toți ar fi vrut să-i vadă pierind la sute de stânjeni sub pământ, dar îndrăzneala și îngâmfarea lor n-aveau margini. De ispravnicii și dregătorii județeni nu mai țineau socoteală. Dar în cele din urmă tot și-au frânt gâtul. Ciudat era însă că pierzania li s-a tras nu pentru fărădelegile lor sau pentru crimele lor tăinuite, ci pentru un lucru de care, de fapt, nu erau de loc vinovați.

La vreo zece verste de sat aveau o bucată de pământ, cu o târlă mare, unde locuiau toamna șase lucrători kirghizi pe care îi robiseră de multă vreme. Într-o zi, toți kirghizii fură găsiți morți, căsăpiți cu jungherul. Se începură cercetările, care ținură mult timp și în cursul cărora se descoperiră o mulțime de lucruri necurate. Lomovii fură învinuiți că-și omorâseră lucrătorii. După cum spuneau ei și o știa și toată temnița, fuseseră bănuiți că le datorau o grămadă de parale kirghizilor și, cum erau foarte zgârciți și răi platnici, deși bogați, toată lumea îi bănuia că îi omorâseră pe cei șase lucrători, ca să scape de ei și astfel să nu le mai dea nici un ban. Cu prilejul cercetărilor și cu apărarea cheltuiră bani, nu glumă, așa încât averea lor se topi ca și cum nici n-ar fi fost. Bătrânul muri. Doi dintre

feciori fură trimiși prin diferite închisori. Unul din fii și cu unchiul fură osândiți la câte doisprezece ani de muncă silnică și nimeriseră în temnița noastră. Și totuși, erau cu desăvârșire nevinovați de moartea celor șase kirghizi.

Între timp fu adus la noi Gavrilka, cunoscut de toată lumea ca un vagabond și un pungaș de meserie, altminteri băiat vioi și foarte vesel, și care susținea că el făptuise nelegiuirea. Nu știu dacă el mărturisise sau nu acest lucru, dar toți ocnașii erau convinși că îi ucisese pe kirghizi. Pe alde Lomov, Gavrilka îi cunoscuse încă de când umbla prin lume hoinar și fără căpătâi. Fusese osândit la temniță pentru puțină vreme, ca soldat dezertor și vagabond. Pe kirghizi îi înjunghiase împreună cu alți trei vagabonzi, în credința că vor avea ce jefui din târlă.

Nu știu de ce, dar ocnașii nu prea îi sufereau pe cei doi Lomovi. Unul din ei, nepotul, era un flăcău voinic, deștept și prietenos, dar unchiul lui, cel care-l împunsese pe Gavrilka cu sula, era un om mărginit, urâcios și cam într-o ureche. Se certase cu mulți dintre ocnași și încasase destulă bătaie de la ei. Pe Gavrilka, în schimb, întreaga temniță îl iubea din pricina firii lui deschise, vesele și prietenoase. Lomovii știau că el era făptașul crimei pentru care fuseseră osândiți, dar n-au deschis niciodată vorba despre lucrul acesta; se fereau chiar să dea ochi cu el, iar Gavrilka nici nu-i băga în seamă. Și deodată se iscă cearta între Lomov-unchiul și Gavrilka, din pricina unei slute de muieri. Gavrilka se tot lăuda cu succesele lui de lângă ea; țăranul fu cuprins de gelozie și într-o bună zi îi înfipse sula în piept.

Cu toate că își pierduseră averea cu judecățile, Lomovii duceau în temniță o viață mai lesnicioasă. Aveau probabil bani, căci își cumpăraseră un samovar și beau totdeauna ceai. Maiorul știa, se vede, de toate acestea, îi ura pe cei doi Lomovi și nu pierdea nici un prilej ca să le facă tot felul de mizerii. Era limpede că le purta sâmbetele și nu aștepta decât momentul să le vie de hac. Lomovii ziceau că maiorul

vrea să stoarcă astfel ceva parale de la ei. Dar ei nici gând n-aveau să-i dea ceva.

E drept că dacă lui Lomov-unchiul i-ar fi scăpat mâna și ar fi împuns cu sula puțin mai adânc în pieptul lui Gavrilka, l-ar fi omorât. Din fericire, totul s-a mărginit la o mică zgârietură. Cazul fu adus la cunoștința maiorului. Țin minte cu câtă grabă a sosit și a intrat gâfâind, dar vădit mulțumit, în cazarma noastră. A vorbit surprinzător de blând și de frumos cu Gavrilka, parcă ar fi vorbit cu propriul lui fiu.

— Ce zici, flăcăule, ai să poți să te duci singur la spital, ori e nevoie să te ducă cineva? Ba, e mai bine, cred, să te trimitem cu brișca. Înhămați calul la brișcă! porunci el, aferat, unui subofițer.

— Da n-am nimic, înălțimea voastră. Abia de m-a zgâriat, înălțimea voastră.

— Habar n-ai, dragul meu, habar n-ai ce primejdie te paște. Te-a lovit unde-i mai rău, ai să vezi... E locul cel mai primejdios, chiar sub inimă te-a atins, banditul! Și tu, așteaptă numai să vezi ce-ai să pățești! urlă el către Lomov. Te învăț eu minte!... Marș, la corpul de gardă!

Și se ținu de făgăduială. Lomov fu dat în judecată; deși rana era ușoară, premeditarea era vădită și i se spori pedeapsa cu încă câțiva ani, la care se adăugară și o mie de lovituri cu varga. Maiorul nu-și mai încăpea în piele de încântare...

În sfârșit, veni și revizorul.

A doua zi după sosirea lui în oraș, veni să facă inspecție în temniță. Se nimerise să fie sărbătoare. De câteva zile, toate erau în bună rânduială, curate și ținute cu îngrijire. Ocnașii erau proaspăt rași. Hainele le aveau albe și curate. Conform regulamentului, vara purtam bluză și pantaloni albi de pânză. Fiecare avea cusut în spate un cerc negru de opt centimetri diametru. Vreme de un ceas li se făcuse instrucția cum trebuiau să răspundă, dacă înaltul demnitar ar fi binevoit să le spună bună ziua. Se făcuseră și repetiții.

Maiorul părea că-și pierduse capul. Cu un ceas înainte de sosirea revizorului, toți ocnașii stăteau drepți la locurile lor, nemișcați ca niște statui, cu mâna la vipușcă. În sfârșit, pe la ora unu după-amiază, revizorul își făcu intrarea. Era un general cu înfățișarea foarte impunătoare, atât de impunătoare, încât inima oricărui șef de administrație din Siberia apuseană trebuia să tresară de spaimă numai văzându-l. Intră cu un aer măreț, aspru, urmat de o suită de generali, colonei cu diferite însărcinări în oraș, și de șefii de autorități din localitate. Mai era cu ei și un civil înalt și chipeș, în frac și în pantofi, sosit, probabil, tot din Petersburg și care se ținea foarte degajat și independent. Din când în când, generalul i se adresa plin de considerație. Acest fapt atrase atenția ocnașilor, trezindu-le la maximum curiozitatea: un civil care se bucură de atâta cinste din partea unui general sus-pus! După aceea s-a aflat și numele, și funcția civilului, dar faptul în sine prilejui multe și felurite comentarii.

Maiorul, gătit ca de paradă, cu guler portocaliu, încins strâns, cu ochii injectați, cu fața stacojie, se pare că nu prea făcu bună impresie generalului. Din respect pentru înaltul oaspe, își scosese ochelarii și rămânând la distanță respectuoasă, drept ca o lumânare, aștepta încordat prilejul să poată fi de folos, gata să alerge la primul semn al excelenței-sale.

Dar zelul lui arzător se pierdu în zadar: nimeni n-avu nevoie de serviciile lui. Generalul străbătu în liniște cazărmile, aruncă în treacăt o privire prin bucătărie și gustă, se pare, și din ciorba de varză. I s-a spus că printre ocnași se află și un dvorean, arătându-i-se spre mine și explicându-i-se că făcusem cutare și cutare lucru.

— A-a! răspunse generalul. Și acum ce fel de purtări are?

— Până în prezent, satisfăcătoare, excelență, satisfăcătoare.

Generalul făcu un semn din cap și peste vreo două minute părăsi temnița. Ocnașii fură surprinși, orbiți, uluiți și totuși rămaseră cu o mare îndoială și nedumerire în suflet. Era limpede că de o plângere împotriva maiorului nici nu putea fi vorba. De altfel, maiorul era sigur în această privință.

VI
DOBITOACELE DIN TEMNIȚĂ

Cumpărarea Murgului prilejui în curând deținuților o preocupare și o distracție mult mai plăcută ca înalta vizită a importantului personaj. Pentru nevoile gospodăriei, la cărat apă, gunoaie și altele, temnița avea un cal. Calul era dat în seama unui ocnaș care-l îngrijea și umbla cu el la lucru, bineînțeles sub pază, când trebuia să iasă afară din curtea temniței. Avea de lucru berechet și dimineața, și seara. Murgul își ducea serviciul în temniță de multă vreme. Era un cal foarte bun, dar îmbătrânise și se cam jigărise de la o vreme. Într-o bună zi, chiar în preajma lui Sânpetru, Murgul, după ce trase în fața bucătăriei sacaua de seară cu apă de băut, se prăbuși și muri după câteva minute. Moartea lui întristă pe toată lumea. Ocnașii se adunară în juru-i, dădură din cap cu părere de rău, pomeniră ce cal bun era, judecară și chibzuiră cam din ce pricină a murit. Cei ce-și făcuseră oștirea la cavalerie, veterinarii, apoi țiganii și alții dovediră cu acest prilej multă pricepere și cunoștințe extraordinare despre cai, ba se luară și la ceartă din pricina asta; dar toate acestea nu-l înviară pe bietul Murg. Zăcea nemișcat cu burta umflată și care cum venea se credea pasămite dator s-o împungă cu degetul. Raportară maiorului cele ce se întâmplaseră din

voia Domnului și el hotărî să se cumpere numaidecât alt cal.

În ziua de Sânpetru, după ce ieși lumea din biserici, când toți ai noștri erau adunați în curtea temniței, începură să vină kirghizii, țiganii, geambașii, târgoveții cu cai de vânzare. Cum era și firesc, grija de a se alege un cal bun a fost dată în seama ocnașilor, fiindcă se găseau printre ei adevărați cunoscători și i-ar fi venit greu, chiar și celui mai iscusit geambaș, să tragă pe sfoară două sute cincizeci de oameni care s-au frecat toată viața lor tocmai de astfel de treburi.

Ocnașii așteptau cu nerăbdare ivirea fiecărui cal și erau veseli ca niște copii. Îi bucura mai ales gândul că puteau cumpăra un cal ca toți oamenii liberi, ca și cum l-ar fi tocmit *pentru ei*, și l-ar fi plătit din buzunarul lor, fiind în drept s-o facă, și lucrul acesta îi măgulea grozav. Trei cai trecură prin proba severă a ocnașilor fără să corespundă și să placă și abia la al patrulea tocmeala fu încheiată. Geambașii introduși în curte se uitau cu mirare și cu un fel de sfială în jurul lor și din când în când mai trăgeau cu coada ochiului spre soldații de pază ce-i întovărășeau. O gloată de două sute de oameni rași pe cap, înfierați pe frunte, cu lanțuri la picioare, adunați în casa lor, în cuibul lor de ocnași, unde nu pătrundea nimeni, impunea un anumit respect. Ai noștri se întreceau care mai de care, folosind tot felul de tertipuri, ca să afle însușirile și năravurile dobitocului. Îl cercetau cu luare-aminte, îl căutau la dinți, în ochi, în nări etc., îl pipăiau peste tot cu o meticulozitate și grijă de parcă bunăstarea întregii temnițe atârna de cumpărarea animalului. Cât despre cerchezi, aceia chiar săreau pe cal; cu ochii scânteind, turuiau ceva foarte aprins pre limba lor neînțeleasă, arătându-și dinții albi și subliniindu-și expresiv, cu mimica vioaie a feței lor oacheșe, cu nasul coroiat, aprecierile făcute pe seama calului. În acest timp vedeai pe câte unul din ruși că nu-și ia ochii de pe fețele lor, urmărind cu atenție încordată

orice mișcare a buzelor, cu toate că nu pricepea nici o boabă în limba lor, orice gest, orice grimasă, expresia ochilor fiecăruia, silindu-se să ghicească din discuția lor ce părere au despre cal: era bun sau nu? Pentru un ochi străin, dinafară, s-ar fi părut poate ciudată această atenție crispată, pătimașă din partea unui ocnaș, și încă a unui ocnaș foarte șters, prăpădit chiar, care în mod obișnuit nu îndrăznește să scoată o vorbă chiar în fața camarazilor săi cei mai apropiați. Ce-i pasă lui, ce importanță are pentru el dacă se cumpără un cal ori altul; parcă și-l cumpăra pentru el, parcă într-adevăr nu-i era de loc totuna care din acești cai va fi cumpărat pentru sacaua temniței?

În afară de cerchezi, cei care aveau cuvânt greu și puteau să-și dea cu părerea erau țiganii și foștii geambași. Aici avu loc chiar și un fel de luptă, un fel de întrecere cavalerească între doi ocnași - țiganul Kulikov, vechi geambaș și hoț de cai, și un veterinar de meserie, un țăran siberian fără carte, foarte isteț, de curând venit în temniță, dar care în acest scurt timp izbutise să-și atragă toți mușteriii lui Kulikov din oraș.

Trebuie să spunem că veterinarii practicieni, fără nici o școală, din temnița noastră, erau foarte prețuiți în oraș și că nu numai târgoveții sau negustorii, dar și slujbași de vază ai orașului apelau la priceperea lor când li se îmbolnăveau caii, cu toate că în oraș existau câțiva veterinari cu școală. Până la venirea lui Iolkin, țăranul siberian, Kulikov avea foarte mulți mușterii de la care primea, bineînțeles, recompense în bani. Îl făcea pe grozavul, ducea lumea de nas, mințea și înșela cu nerușinare, știind mult mai puțin decât ar fi vrut să pară. Datorită acestor venituri, trecea drept un aristocrat printre ceilalți ocnași din temniță. Era un om deștept, îndrăzneț și hotărât, cu mare experiență de viață, căci umblase mult și trecuse, cum s-ar zice, prin ciur și prin dârmon. Scump la vorbă, nu-și dădea cu părerea decât în cazuri grave, importante. Toate acestea impuneau celorlalți ocnași, care,

fără să-și dea seama, îi purtau respect, îl ascultau cu atenție și nu-l contraziceau. Superficial și ușuratic din fire, dispunea totuși de o nemăsurată energie, fiind foarte activ în tot ce întreprindea. Nu mai era de mult tânăr, dar chipeș tot rămăsese. Față de noi, boierii, se purta politicos, păstrând o atitudine plină de demnitate. Sunt convins că dacă l-ai fi îmbrăcat bine și l-ai fi dus într-un club din capitală, prezentându-l drept conte, ar fi știut să se descurce foarte bine; ar fi susținut o partidă de whist, s-ar fi priceput să întrețină o conversație fără multă vorbărie, dar plasând la locul cuvenit o vorbă și abținându-se când se cuvine, încât nimeni nu și-ar fi dat seama o seară întreagă că acest conte nu e decât un biet vagabond. O spun cu toată seriozitatea și fără să exagerez: era descurcăreț, deștept și ager la minte; unde mai pui că omul avea și niște maniere pline de distincție și eleganță. Văzuse probabil multe la viața lui. De altfel, trecutul lui rămăsese o taină pentru toată lumea. Era deținut în secția specială. Venirea la ocnă a lui Iolkin, un țăran în vârstă de vreo cincizeci de ani, dintre cei de lege veche, simplu de tot, dar foarte isteț, a însemnat începutul declinului faimei de veterinar neîntrecut a lui Kulikov. În mai puțin de două luni îi suflă acestuia toți mușteriii din oraș. Siberianul izbutise să lecuiască, și încă foarte repede, până și caii cu care Kulikov renunțase să-și mai bată capul. Vindeca și pe acei de care veterinarii orașului nici nu mai voiau să se ocupe, socotindu-i pierduți. Țăranul acesta ajunsese la ocnă pentru că încercase împreună cu alții să falsifice bani. Ce-i trebuise să se bage într-o afacere ca asta, cred că nici el n-ar fi fost în stare să spună. De câte ori venea vorba, Iolkin își bătea joc cu plăcere de el însuși, povestind cum le-a trebuit să strice trei piese bune de aur ca să poată scoate una falsă. Kulikov se simți jignit de succesele profesionale ale concurentului său; până și faima lui de până atunci printre deținuți începuse parcă să pălească. El, care avea o întreținută în mahalaua orașului, purta

podiovcă de catifea, inel de argint, cercel la ureche și cizme cu carâmbii răsfrânți, se văzu deodată silit, din lipsă de fonduri, să se facă negustor de rachiu. De aceea, la cumpărarea calului, toată lumea se aștepta la o ceartă teribilă sau poate și la o bătaie în toată regula. Toți erau curioși să vadă ce se va întâmpla și se împărțiseră în două tabere. Cei mai înflăcărați, anticipând desfășurarea ciocnirii, începură ostilitățile, schimbând între ei invective și ocări. Chipul șiret al lui Iolkin se încreți într-un zâmbet batjocoritor. Dar lucrurile se petrecură altfel de cum era de așteptat: Kulikov evită cearta și recurse la o stratagemă inteligentă, care-i permise să iasă basma curată din această dispută. Se arătă de la început foarte îngăduitor și concesiv, ascultă calm părerea și observațiile critice ale rivalului său, până în clipa când, prinzându-l cu o observație riscată, îi veni apa la moară și îi arătă cu modestie, dar cu multă siguranță, că greșește și, înainte ca Iolkin să fi avut timpul să se dezmeticească și să-și repare greșeala, îi arătă unde și în ce anume punct greșise. Într-un cuvânt, Iolkin se pomeni pus în încurcătură într-un chip neașteptat și cu multă îndemânare și, în ciuda superiorității lui evidente, partida lui Kulikov a rămas și ea mulțumită.

— Ați văzut, măi fraților, că nu-i chiar atât de ușor să-l prinzi cu mâța-n sac, că doar își cunoaște meseria! ziceau unii.

— Ba Iolkin e mai priceput! adăugau alții, dar o spuneau fără nici o pornire de ceartă.

Și cele două partide continuară pe un ton împăciuitor.

— O fi și priceput, nu zic, dar mai cu seamă are mână ușoară! Încolo, nici Kulikov nu-i mai prejos, se pricepe la dobitoace

— Se pricepe!

— Ce mai vorbă!

În sfârșit, noul Murguț fu ales și cumpărat. Era un căluț minunat, tânăr, voinic, foarte arătos chiar și, mai ales,

sprinten și vioi. Asta ca înfățișare, căci în toate celelalte privințe era fără nici un cusur. Începu tocmeala: geambașul cerea treizeci de ruble, ai noștri nu voiau să dea decât douăzeci și cinci. Se tocmiră îndelung și cu patimă, cu înverșunare; mai lăsa unul, mai puneau ceilalți. La urmă îi podidi și pe ei râsul.

— Dar ce atâta tocmeală, parcă am da din buzunarul nostru? strigară unii.

— Să ne fie milă de vistierie? strigau alții.

— Oricum, fraților, sunt banii noștri ai tuturor...

— Ai tuturor! Mare-i grădina lui Dumnezeu...

În cele din urmă, târgul se încheie la douăzeci și opt de ruble. Raportară maiorului și calul fu cumpărat. Se aduse numaidecât pâine și sare și după această gustare noul Murg fu introdus cu mare alai în curtea temniței. Nu cred să fi fost ocnaș care să nu-l fi mângâiat pe coamă ori pe bot. În aceeași zi, Murgul fu înhămat și trimis cu sacaua să aducă apă; toți ocnașii îl priveau cu luare-aminte cum trage la saca.

Sacagiul nostru, ocnașul Roman, își privea căluțul cu vădită satisfacție. Era un țăran în vârstă de aproape cincizeci de ani, tăcut și grav, ca mai toți vizitiii ruși pe care tovărășia cailor îi face într-adevăr mai gravi și mai tăcuți. Roman era un om blajin, liniștit, scump la vorbă, dar binevoitor cu toată lumea; trăgea mereu tabac dintr-o tabacheră de o formă neobișnuită; nici nu se mai ținea minte de când i se dăduseră în grijă caii închisorii. Acesta era al treilea cal pe care îl îngrijea de când se afla în temniță. Se statornicise la noi credința că temniței noastre i se potrivesc numai caii murgi, culoare care ar aduce, chipurile, noroc casei. De altfel, aceasta era și părerea lui Roman. Nimeni n-ar fi cumpărat în ruptul capului un cal șarg, bunăoară. Funcția de sacagiu îi era încredințată tot atât de statornic și de către toți lui Roman și nimănui nu i-ar fi trecut prin minte să-i conteste vreodată acest drept dinainte stabilit. Când a murit Murgul, nimeni nu s-a

gândit să-l învinovățească pe Roman că nu-l îngrijise cum trebuie, nici chiar maiorul; așa a vrut Dumnezeu, și pace bună; cât despre Roman, era un vizitiu foarte priceput. Calul cel murg deveni în curând favoritul tuturor. Oricât de aspri și de nepăsători erau ocnașii din fire, tot veneau din când în când să-l mângâie.

Uneori, când Roman, de-abia întors cu sacaua de la râu, închidea poarta cea mare pe care i-o deschisese subofițerul și Murgul rămânea locului să-și aștepte stăpânul, tot răsucindu-și capul după el, se întâmpla ca acesta să-i strige: „Hai, pleacă singur!” și Murgul pornea domol și se oprea în fața bucătăriei, așteptând ca bucătarii și rândașii să vină să ia apă cu căldările.

— Deștept cal, Murguțul nostru! ziceau ocnașii. A tras sacaua singur taman unde trebuie! Ascultă de om.

— Așa-i; dobitoc, dar tot înțelege și ascultă.

— Tare cuminte cal. Halal de el!

Murgul scutura din cap și scotea un fornăit scurt și puternic, de parcă ar fi înțeles și i-ar fi plăcut vorbele ce se rosteau pe seama lui. Și totdeauna se găsea cineva care să-i aducă o bucățică de pâine cu sare. După ce mânca, Murgul scutura iarăși din cap, voind parcă a spune: „Te cunosc! Te cunosc! Și eu sunt un cal bun, și tu ești un om de treabă!”

Îmi plăcea și mie să-i dau Murgului pâine. Îmi era drag botul lui frumos și mă bucuram când îi simțeam în podul palmei buzele moi și calde ce apucau darul cu lăcomie.

În general, ocnașilor noștri le erau dragi dobitoacele și dacă li s-ar fi îngăduit, ar fi umplut probabil curtea temniței cu păsări și animale de casă. Și când te gândești, ce altă îndeletnicire, dacă nu tocmai aceasta, ar putea cel mai mult să îmblânzească și să înnobileze firea lor aspră și sălbatică? Dar nu le era îngăduit. Nu permitea nici regulamentul, și nici loc nu prea era.

Și totuși, pe vremea mea, se aciuaseră întâmplător și câteva dobitoace. În afară de Murgu, temnița mai avea

câini, gâște, un țap cu numele de Vaska, ba într-o vreme și un vultur.

Un pensionar permanent al temniței, după cum am spus mai înainte, era Tărcuș, un câine blând și cuminte, cu care legasem prietenie la cataramă. Cum însă oamenii din popor socot câinele un dobitoc spurcat, care nu merită atenție, nimeni nu-l băga în seamă. Oploșit nu se știe când și în ce împrejurări, câinele viețuia singuratic în temniță, dormea prin curte, mânca resturile ce i se aruncau de la bucătărie, fără a stârni din partea cuiva un interes deosebit, dar îi cunoștea pe toți din temniță și-i socotea pe toți stăpâni. Când se întorceau ocnașii de la muncă și se auzea strigătul: „Caporal!” - da fuga la poartă și primea bucuros fiecare grup, dând din coadă, privindu-l drept în ochi pe fiecare cum intra, așteptând parcă o mângâiere; dar vreme de câțiva ani, toate încercările lui de a-și atrage bunăvoința ocnașilor rămaseră zadarnice; nimeni, afară de mine, nu-l mângâia. De aceea mă iubea mai mult ca pe ceilalți. Apoi apăru într-o zi, nu se știe cum, și un alt câine, Bălanu. Pe cel de-al treilea, Bondocu, l-am adus eu într-o zi, la întoarcerea de la lucru; încă nici nu făcuse ochi.

Bălanu era un câine foarte ciudat. Îl călcase, se vede, o căruță și avea șira spinării îndoită în jos de la mijloc, încât dacă îl vedeai de departe fugind, părea că aleargă două vietăți albe lipite una de alta. În afară de asta, era jigărit, cu ochii urduroși, cu coada pleșuvă mereu vârâtă între picioare. Nedreptățit de soartă, se resemnase, probabil, să-și îndure cuminte șartul. Nu lătra și nu mârâia la nimeni, de parcă ar fi fost din parte-i o îndrăzneală prea mare. Se hrănea din resturile aruncate prin dosul cazărmilor și dacă cineva se apropia de el, se culca numaidecât pe spate, ca și cum ar fi zis: „Fă din mine orice vrei, n-am de gând să mă împotrivesc”. Și orice ocnaș în astfel de cazuri se simțea parcă obligat să-l izbească cu botul cizmei. „Javră ticăloasă!” ziceau ei cu dispreț. Dar bietul Bălan nu îndrăznea nici măcar să schelălăiască, iar dacă lovitura era

prea tare, scotea un urlet jalnic, înăbușit. Întocmai așa se răsturna cu labele în sus și în fața lui Tărcuș ori a celorlalți câini, când ieșea să mai hoinărească afară pe câmp. Când vedea că vreun dulău e gata să se repeadă la el, se rostogolea pe spate și aștepta supus cu labele în aer. Câinilor le place umilința și supunerea ce le-o arată semenii lor. Fiorosul dulău se potolea numaidecât, se oprea îngândurat în fața semenului său doborât la pământ ce-i dădea semne de supunere atât de categorice, apoi începea tacticos să-l miroasă pe toate părțile. Oare ce putea să gândească Bălanu în clipa aceea? „Dar dacă mă înșfacă tâlharul?” își spunea poate tremurând de spaimă. După ce-l mirosea pretutindeni, dulăul îl lăsa în pace, negăsind probabil la el nimic care să-l atragă. Bălanu sărea numaidecât pe labe și pornea șontâc-șontâc pe urma haitei de câini risipiți în goană după vreo cățea. Și cu toate că știa prea bine că n-are nici o șansă să facă cunoștință mai îndeaproape cu această fâșneață, nu putea renunța la plăcerea de a goni puțin în urma celorlalți adoratori - oricum, era o consolare în nesfârșitul noian de nenorociri ce-l copleșeau.

Problema demnității și onoarei nu și-o mai pusese probabil de mult. Cu nădejdea în viitor pierdută, se lupta doar să aibă totdeauna burta plină, lucru de care era pe deplin conștient. Odată am încercat să-l mângâi; a fost pentru el ceva atât de nou și de neașteptat, încât se trânti numaidecât la pământ pe cele patru labe și începu să scheaune de bucurie, îmi era milă de el și îl mângâiam deseori. Drept recunoștință, de câte ori mă vedea, începea încă de departe să schelălăiască plângător și jalnic și să se gudure. Trist i-a fost, de altfel, și sfârșitul: într-o zi fu sfâșiat de zăvozi în șanțul din spatele temniței.

Bondocu avea cu totul altă fire. Nu știu de ce-l adusesem în temniță, dintr-un atelier unde se născuse; îmi plăcea să-i dau de mâncare și să-l văd crescând. Tărcuș îl luă îndată sub ocrotirea lui și dormeau împreună. Când cățelul mai

crescu, îl lăsa să-l muște de urechi, să-l tragă de păr; se hârjonea cu el, așa cum se hârjonesc toți câinii mari cu țâncii. Lucru ciudat, însă, Bondocu nu creștea aproape de loc în înălțime, ci mai mult în lungime și grosime. Avea un păr lățos de culoare cenușie, ca al șobolanilor, o ureche îi sta dreaptă, cealaltă atârna într-o parte. Fire aprinsă și neastâmpărată, ca mai toți câinii tineri, lătra de bucurie când își vedea stăpânul și-mi sărea în piept să mă lingă pe obraz, fără a căuta să-și ascundă nici toate celelalte manifestări ale emoției nestăpânite: „important e să se vadă bucuria, cât despre cerințele bunei-cuviințe - mai dă-le-ncolo!” Oriunde m-aș fi găsit, la strigătul „Bondocu!” venea numaidecât; răsărea ca din pământ și alerga spre mine cu o însuflețire gălăgioasă, rostogolindu-se pe drum ca o minge. Îl iubeam foarte mult. Părea că soarta îi hărăzise numai bucurii și mulțumire pe pământ; dar într-o zi ocnașul Neustroiev, care lucra pantofărie de damă și tăbăcea piei, îi acordă o atenție neobișnuită. Păru străfulgerat de un gând tainic, căci îl strigă numaidecât pe Bondocu, îi pipăi cu interes pielea și îl tăvăli binevoitor pe pământ. Câinele, care nu bănuia nimic, scheuna de bucurie, dar a doua zi nu-l mai văzui. Îl căutai multă vreme: în zadar însă, intrase parcă în pământ. Abia după două săptămâni aflai ce se petrecuse. Pielea lui Bondocu îi plăcuse lui Neustroiev, care-l jupuise ca să îmblănească niște cizmulițe de catifea comandate de nevasta unui judecător. Mi le arătă când au fost gata; într-adevăr, blana dinăuntru era minunată. Bietul Bondocu!

Mulți ocnași se îndeletniceau la noi cu tăbăcitul pieilor și uneori aduceau în temniță câini vagabonzi cu blana frumoasă, care îndată după aceea se făceau nevăzuți. Pe unii pur și simplu îi furau, ba câteodată îi și cumpărau. Mi-aduc aminte că într-o zi zării în dosul bucătăriei doi ocnași foarte preocupați, sfătuindu-se și punând ceva la cale. Unul din ei ținea de zgardă un câine mare, frumos, de rasă foarte bună. Un ticălos de lacheu îl furase probabil de la

stăpânul său și-l vânduse ocnașilor pentru treizeci de copeici. Aceștia se pregăteau să-l spânzure. Pe urmă, operația era simplă: îl jupuiau și-i aruncau hoitul în groapa de gunoaie din fundul curții, care în zilele călduroase de vară răspândea o duhoare nesuferită, fiindcă era rareori curățată. Bietul animal părea că înțelege ce-l așteaptă. Ne privea cu ochi neliniștiți, întrebători, pe fiecare la rând, și numai din când în când îndrăznea să dea din coada-i stufoasă, vârâtă între picioare, voind parcă să ne îmblânzească prin acest semn de încredere ce ni-l arăta. Mă grăbii să plec, iar cei doi își făcură bineînțeles în voie isprava.

Gâștele se pripășiseră și ele întâmplător în temniță. Cine le crescuse și ale cui erau, nu știu, dar un timp dăduseră ocnașilor nenumărate prilejuri de mare haz și își câștigaseră o faimă chiar și în oraș. Crescuseră în temniță, la bucătărie. Când bobocii se făcură mari, prinseră obiceiul să-i însoțească pe ocnași la lucru. Cum auzeau duruitul tobei, în vreme ce întreaga ocnă se îndrepta spre poartă, gâștele se repezeau în goana mare, bătând din aripi și gâgâind strident, săreau una după alta pragul înalt al porții și tot cârdul se aduna fără greș pe flancul drept, așteptând formarea coloanelor. Se alăturau de obicei coloanei mai mari și, în timp ce ocnașii lucrau, ele păsteau undeva prin apropiere. Când coloana pornea înapoi spre temniță, se întorceau și ele. Prin cetate se răspândi zvonul că un cârd de gâște îi însoțește întotdeauna pe deținuți la lucru. „Uite, trec ocnașii cu gâștele lor!” ziceau trecătorii. „Cum naiba le-ați învățat?” ne întrebau unii. „Țineți pentru gâște!” făcea altul băgând mâna în buzunar ca să le dea de pomană. Dar cu tot devotamentul lor neîndoielnic, gâștele fură sacrificate fără milă în cinstea nu știu cărui sfârșit de post.

În schimb, nimeni nu s-ar fi gândit să-l taie pe țapul Vaska, dacă n-ar fi intervenit o împrejurare cu totul nefericită. Nici despre el n-aș putea să spun de unde și

cum se pripășise în temniță; fapt e că într-o bună zi ne pomenirăm în curte cu un ied drăguț, alb, foarte vioi. Curând îl îndrăgiră toți și deveni pentru ocnași un izvor de mângâiere și distracție. Pentru a justifica ținerea lui în temniță, ocnașii argumentaseră că e bine să-i țină tovărășie calului în grajd. În realitate însă, el se învârtea tot timpul prin bucătărie, iar mai târziu prin toată temnița. Era plin de grație, zburdalnic și neastâmpărat. Venea când îl chemai, sărea pe bănci și pe mese, se lupta cu ocnașii și era totdeauna voios și hazliu. Într-o seară, după ce-i mai crescuseră coarnele, lezghinul Babai, care stătea pe treptele cerdacului cazărmii, în mijlocul altor ocnași, se prinse la luptă cu el. Își ciocniră un timp frunțile, distracția favorită a deținuților, când deodată Vaska sări pe treapta cea mai de sus a scării și, în clipa când Babai se întoarse cu spatele, se ridică deodată pe picioarele dinapoi, își lipi picioarele dinainte de piept, apoi și le răsfrânse fulgerător și-l izbi pe lezghin cu copitele în ceafă, din toate puterile, încât acesta se rostogoli jos, spre marea bucurie a tuturor și mai ales a lui însuși. Într-adevăr, îl iubeam foarte mult pe Vaska al nostru. Când ajunse la vârsta bărbăției, după lungi și judicioase dezbateri ale întregii ocne, se hotărî să i se facă lui Vaska o anumită operație, în care veterinarii noștri erau meșteri neîntrecuți. „Altfel pute prea tare a țap”, ziceau deținuții. De atunci, Vaska începu să se îngrașe într-un chip uluitor. Ce-i drept, era și hrănit fără socoteală. Se făcu un țap mare, frumos, cu coarne minunate, și neobișnuit de gras. Luase și el obiceiul să ne întovărășească totdeauna la lucru, spre marele haz al ocnașilor și al trecătorilor, căci toată lumea îl cunoștea pe Vaska. Uneori, dacă lucrau pe malul râului, ocnașii tăiau crenguțe de salcie și culegeau flori de prin poieni ca să-l gătească pe Vaska; îi împleteau flori și frunze între coarne și-i împodobeau spatele cu jerbe. La întoarcere, Vaska pornea ca de obicei, în fruntea convoiului, gătit și țanțoș, iar ai noștri veneau în urma lui, mulțumiți și mândri că-i

atât de frumos. Atât de drag le era țapul, încât unii se întrebau ca niște copii dacă n-ar fi și mai frumos cu coamele poleite, plan care trezi de asemenea discuții lungi și aprinse, fără a fi vreodată înfăptuit. Mi-aduc aminte că îl întrebai cu acest prilej pe Akim Akimîci, care era cel mai bun argintar din temniță după Isai Fomici, dacă într-adevăr se puteau polei coarnele țapului. El privi cu luare-aminte coarnele lui Vaska, chibzui o clipă și-mi spuse că „se poate face, dar nu ține mult și nu-i de nici un folos”. Și cu aceasta, discuția se încheie. Și poate că Vaska ar fi trăit încă mulți ani în temniță și ar fi murit de năduf dacă, într-o zi, întorcându-se de la lucru în fruntea ocnașilor, împodobit cu crengi și jerbe de flori, n-ar fi dat ochi cu el maiorul, care tocmai trecea în trăsură.

— Oprește! urlă acesta. Al cui e țapul?

I se răspunse.

— Cum, un țap în temniță, și asta fără voia mea? Subofițer!...

Se înfățișă subofițerul, care primi poruncă aspră să-l taie numaidecât, să-l jupoaie și să-i vândă pielea în târg; banii câștigați să-i verse în casieria temniței, iar carnea s-o predea la bucătărie pentru ciorba ocnașilor. Oamenii se necăjiră, se sfătuiră cum să dreagă lucrurile, le părea rău de țap, dar nimeni nu îndrăzni să iasă din porunca maiorului. Îl tăiară pe Vaska lângă groapa de lături. Un ocnaș cumpără toată carnea cu o rublă și jumătate și o vându apoi la cântar celorlalți pentru friptură, care a fost foarte gustoasă. Cu banii se cumpără pâine albă pentru toată lumea.

Am avut un timp în temniță și un vultur de stepă, de neam pitic. Îl adusese unul din ocnași, care îl găsise rănit și sleit de puteri. Toată ocna se strânsese în juru-i; nu putea să zboare, aripa dreaptă îi atârna într-o parte, frântă, și un picior era scrântit. Privea cu ochi sălbatici mulțimea curioasă și căsca amenințător ciocul încovoiat, hotărât să-și apere viața până la ultima picătură de sânge.

Când lumea se împrăștie, după ce-l privise îndeajuns, pasărea schiloadă porni, sărind în piciorul cel zdravăn și bătând dintr-o aripă, să se ascundă în colțul cel mai dosnic din temniță, se ghemui sub gard și rămase acolo nemișcată. În cele trei luni cât sălășlui în temniță, n-a ieșit niciodată din ascunzătoare. La început, oamenii se duceau să-l privească și asmuțeau pe Tărcuș împotriva lui. Câinele se arunca înainte-i cu furie, dar se temea să se apropie prea mult, spre marea veselie a ocnașilor. „Sălbăticiune, de! ziceau ei. Nu se lasă batjocorită!” Pe urmă Tărcuș îi dibui partea slabă și începu să-l muște de aripa bolnavă; nu-i mai era teamă și o necăjea mult pe biata pasăre. Vulturul se apăra din răsputeri cu ciocul și cu ghearele, ghemuindu-se și mai mult în colțul lui, și, cu o înfățișare mândră și sălbatică, asemeni unui rege rănit, privea țintă mulțimea curioasă ce venea să-l vadă. Cu timpul, lumea începu să se plictisească și nu se mai interesă de el; și cu toate acestea, în fiecare zi se putea vedea lângă el o strachină cu apă și bucăți de carne proaspătă. Se vede că cineva îi purta totuși de grijă. La început, vreme de câteva zile, vulturul nu vru să mănânce nimic; în cele din urmă, se hotărî să primească hrana ce i se dădea, dar niciodată n-o lua din mâna cuiva și nici nu mânca de față cu oamenii. Avui prilejul de câteva ori să-l observ de departe. Când nu zărea pe nimeni și se credea singur, îndrăznea să iasă din ascunzătoare și începea să șchiopăteze pe lângă zid vreo doisprezece pași, apoi se întorcea și pornea din nou pe același drum, ca și cum ar fi făcut un antrenament necesar. De îndată ce mă vedea, căuta să se ascundă numaidecât în colțul lui, sărind și șchiopătând: cu capul dat pe spate, cu ciocul desfăcut și penele zburlite, se pregătea de luptă. Nimic nu putea să-l îmblânzească, nici nu se lăsa mângâiat, se zbătea lovind cu ciocul și aripa; n-a vrut niciodată să-mi ia din mână bucata de carne și tot timpul cât stăteam lângă el nu-și lua din ochii mei privirea-i sălbatică, țintuitoare. Singuratic, rău și neînduplecat, își

aștepta moartea neîncrezându-se în nimeni și neîngăduind apropierea nimănui. În cele din urmă, ocnașii își aduseră aminte de vultur și, cu toate că timp de două luni nu se mai ocupaseră de el de loc, dintr-o dată îi cuprinse mila și o neobișnuită înțelegere. Se auziră glasuri că vulturului trebuie să i se dea drumul, să fie scos afară, în câmp. „Chiar dacă se prăpădește acolo, cel puțin să moară liber”, ziceau unii.

— Sfânt lucru, o pasăre liberă, aspră și neatârnată; nu se împacă ea cu temnița, adăugau alții.

— Nu-i ca noi, zise unul.

— Asta-i bună! Vulturul e pasăre zburătoare, pe când noi, care va să zică, suntem oameni.

— Vulturul, prieteni, e regele pădurilor... începu Skuratov, dar de data aceasta nimeni nu-l mai ascultă.

Într-o după-amiază, când toba vesti plecarea la lucru, cineva luă vulturul, îi strânse cu mâna ciocul, fiindcă încerca să se apere cu înverșunare, și-l scoase din temniță. Ajunseră la val. Cei doisprezece ocnași care alcătuiau convoiul erau curioși să vadă ce va face și încotro are să pornească vulturul. Lucru ciudat: fețele lor exprimau o mare mulțumire și așteptau momentul acesta cu atâta nerăbdare, de parcă ei înșiși erau pe cale să-și recapete libertatea.

— Bre, ce pasăre pidosnică: vrei să-i faci bine și ea îți sfâșie mâna! zicea ocnașul care o ducea, uitându-se cu un fel de admirație la neîmblânzita sălbăticiune.

— Hai, dă-i drumul, Mikitka!

— Care va să zică, dumnealui nu-i arde de glumă. Vrea să fie liber și pace, liber de-adevăratelea.

Vulturul fu aruncat de pe val în stepă. Era o zi de toamnă târzie, mohorâtă și rece. Vântul sufla peste stepa pustie și se tânguia prin tufele de iarbă gălbuie și uscată. Pasărea o porni drept înainte, bătând din aripa frântă, grăbindu-se parcă să scape de noi și de privirile noastre. Ocnașii îi urmăreau atenți și curioși capul ce răsărea din

când în când printre buruieni, depărtându-se cu repeziciune.

— Ia te uită! zise gânditor unul.

— Nici n-a întors capul, adăugă altul. O singură dată nu l-a întors, îi dă înainte!

— Dar tu ce-ai crezut: că o să se întoarcă să-ți mulțumească? îl ironiză al treilea.

— Ehei, ce ți-e și cu libertatea asta!... Acu s-a simțit liber!

— Mare lucru e să te știi liber.

— Nici nu se mai vede, fraților...

— Ei, hai! ce mai zăboviți? Înainte, marș! se auzi comanda escortei și toți porniră la muncă, tăcuți, cu pași târșiți.

VII
PLÂNGEREA

Înainte de a începe acest capitol, editorul amintirilor decedatului Alexandr Petrovici Goreancikov se simte dator să dea cititorilor următoarea lămurire:

În primul capitol al *Amintirilor din Casa morților*, se menționează în câteva cuvinte cazul unui paricid, nobil de origină. Între altele, el era citat ca o ilustrare a nesimțirii cu care ocnașii vorbesc uneori de nelegiuirile pe care le-au săvârșit. Se mai spune, de asemeni, că, în fața judecății, ucigașul nu voise să mărturisească nimic, dar că, după relatările tuturor celor ce cunoșteau faptele în amănunt, vinovăția lui nu mai putea fi pusă la îndoială.

Aceiași oameni i-au povestit autorului *Amintirilor* că ucigașul era un desfrânat și un risipitor, care se înglodase în datorii până în gât și-și omorâse tatăl ca să pună cât mai degrabă mâna pe avere. De altfel, tot orașul în care își

avea slujba ucigașul relata în același fel întreaga întâmplare. Asupra acestui din urmă fapt, editorul *Amintirilor* dispune de informații destul de precise și temeinice. În sfârșit, se mai spunea acolo că ucigașul, chiar în temniță fiind, se arătase totdeauna foarte vesel și bine dispus; că era cel mai neastâmpărat, zăpăcit și neserios dintre osândiți, deși nu părea de loc prost și că niciodată autorul *Amintirilor* nu băgase de seamă la el vreo înclinație deosebită spre cruzime. Și imediat după aceea observă că el, bineînțeles, nu l-a crezut niciodată vinovat de această crimă.

Acum câteva zile, editorul *Amintirilor din Casa morților* a primit din Siberia știrea că osânditul s-a dovedit a fi nevinovat și că îndurase cei zece ani de muncă silnică în zadar, nevinovăția lui fiind acum constatată și recunoscută oficial, pe cale judiciară. Adevărații ucigași fuseseră prinși și mărturisiseră totul, iar nenorocitul osândit pe nedrept fusese pus în libertate. Adevărul celor cuprinse în această știre este în afară de orice îndoială pentru editor...

Fără comentarii. E și de prisos, credem, a se mai adăuga ceva. La ce bun să mai stăruim asupra grozăviei pe care o ascunde faptul în sine, și anume că viața unui tânăr a fost zdrobită în urma unei învinuiri atât de cumplite. Faptele sunt prea grăitoare.

Ne gândim totuși că, dacă a fost cu putință să se întâmple un asemenea fapt, însăși posibilitatea aceasta adaugă povestirii noastre ceva nou și neașteptat, care vine să întregească imaginea *Casei morților* cu o trăsătură deosebit de vie și plină de tâlc.

Și acum, să ne urmăm istorisirea.

Am spus că, în cele din urmă, mă obișnuisem cu viața de temniță; dar acest „în cele din urmă” se împlinise cu greu, în suferințe chinuitoare și prea cu încetul. Într-adevăr, îmi trebui un an întreg până să mă obișnuiesc și acest an îl voi socoti totdeauna cel mai groaznic din viața mea. De aceea

mi s-a întipărit atât de viu în minte, până în cele mai mici amănunte. Cred că aș putea oricând să reconstitui în memorie, pas cu pas, fiecare clipă din acest an al vieții mele.

Am mai spus, iarăși, că nici ceilalți ocnași nu se puteau deprinde cu această viață. Mi-aduc aminte cum mă întrebam atunci, în primul an, dacă într-adevăr erau atât de potoliți pe cât păreau. Mă preocupase mult chestiunea aceasta. Am arătat, se pare, că aici toți ocnașii nu se simțeau nici pe departe cum s-ar simți omul într-o așezare a lui, oricare ar fi ea; trăiau de pe o zi pe alta, de parcă se aflau într-un han, într-un cantonament sau la un popas. Chiar și oamenii trimiși aici pentru toată viața tânjeau fără încetare, ori, chinuiți de neastâmpăr, se frământau necontenit, fără rost, și fiecare din ei visa la ceva ce nu avea să se îndeplinească niciodată. Această veșnică neliniște, acoperită de un val de tăcere, dar nespus de grăitoare, această nădejde plină de patimă și de nerăbdare, care se trăda uneori fără voie și era atât de departe de realitate, încât ținea mai mult de domeniul delirului, toate acestea te uimeau, și pe bună dreptate, căci erau prezente până și în mințile unor oameni cu înclinații și preocupări pur practice. Asemenea trăsături, dădeau o notă de ciudățenie într-atât de neobișnuită locului acestuia, încât constituiau trăsătura lui specifică dominantă. Pășind pragul temniței simțeai de la primii pași că dincolo de zidurile ei nu mai putea exista ceva asemănător. Aici toată lumea visa; faptul îți sărea în ochi de la început, și se făcea resimțit dureros, pentru că tocmai această visare neîntreruptă îi făcea pe cei mai mulți ocnași să pară ursuzi, posomorâți, cu fața întunecată, bolnăvicioasă chiar. Aproape toți erau tăcuți și mohorâți; nu le plăcea să-și dezvăluie gândurile tainice. De aceea disprețuiau sinceritatea și efuziunile sentimentale. Cu cât nădejdile erau mai greu de împlinit și cu cât ocnașul visător ajungea să-și mărturisească lui însuși neputința de

a le împlini vreodată, cu atât mai multă încăpățânare se agăța de ele, cu atât mai vârtos și le închidea în adâncul sufletului, fără să poată renunța vreodată la ele. În sinea lor, unii se simțeau poate rușinați. Rusului îi stă în fire să judece temeinic lucrurile, să se judece și pe el însuși fără cruțare, bătându-și joc în gând el cel dintâi de nesăbuința lui... Poate că tocmai veșnica și tainica nemulțumire de sine era pricina că oamenii aceștia se arătau atât de neîngăduitori în relațiile lor zilnice, atât de neînduplecați și batjocoritori unii față de alții. Și dacă unul mai naiv ori mai nerăbdător rostea cu glas tare ceea ce gândeau cu toții în ascuns și păstrau ca pe o taină de nemărturisit și se apuca să viseze și să-și facă planuri de viitor, era numaidecât luat la rost, repezit, batjocorit; și-mi vine să cred că cei mai zeloși prigonitori erau tocmai cei ce în visările și în nădejdile lor merseseră poate cu mult mai departe. Cei naivi și mai săraci cu duhul, după cum am spus, erau socotiți proști și priviți cu dispreț. În general, ocnașii erau atât de ursuzi și de ambițioși, încât ajungeau să-l disprețuiască pe omul blajin și lipsit de ambiție. În afară de acești câțiva flecari, naivi și prostănaci, toți ceilalți ocnași, adică cei tăcuți, se împărțeau în buni și în răi, în senini și posomorâți. Cei răi și posomorâți erau cei mai numeroși; dacă din întâmplare se aflau și printre ei flecari din fire, apoi erau de obicei niște bârfitori și invidioși nesuferiți, niște urâcioși, care se amestecau mereu în treburile altora, cu toate că, în ceea ce-i privea, se fereau să-și dezvăluie cuiva sufletul ori gândurile ascunse. Lucrul acesta nu se obișnuia și nu se cuvenea s-o facă nimeni. Cât despre cei buni, de altfel prea puțini la număr, erau oameni potoliți, care își ascundeau visările, tocmai fiindcă aveau mai multă încredere în realizarea lor, fiindcă nutreau mai multe speranțe decât ocnașii posomorâți. Dar mai era, cred, aici în temniță și un alt soi de oameni: deznădăjduiți, de felul bătrânului din Starodubie, bunăoară; aceștia erau însă cei mai puțini.

În ciuda înfățișării liniștite a bătrânului (am mai vorbit despre el), unele semne mă îndreptățeau să cred că se afla într-o stare sufletească înfiorătoare. Avea însă o scăpare, o mângâiere: rugăciunea și conștiința martiriului său. Ocnașul smintit care se scrântise citind mereu la texte din biblie și de care spuneam că a sărit la maior să-l doboare cu o cărămidă era și el probabil un deznădăjduit ce-și pierduse și ultima speranță; cum însă omul nu poate trăi fără speranță, el își aflase scăparea în martiriul la care se expunea de bunăvoie și pe care-l provocase în chip cu totul artificial. La interogatoriu, mărturisi că se năpustise asupra maiorului fără nici un pic de ură, numai ca să poată primi cununa muceniciei. Cine ar putea spune ce complicat proces psihologic se petrecuse în sufletul lui? Nici un om nu poate trăi fără un țel oarecare și toți râvnesc să-și ajungă țelul. Omul neînsuflețit de nici un țel, de nici o speranță, se preschimbă adesea într-un monstru... Țelul ce-i însuflețea pe toți deținuții noștri era să iasă din temniță și să-și recapete libertatea.

Văd că m-am apucat să-i împart pe deținuții din temnița noastră în diferite categorii, după felul lor de a fi; dar e oare cu putință? În raport cu toate concluziile gândirii abstracte, fie și cele mai subtile, realitatea ni se înfățișează într-o infinită diversitate și nu îngăduie clasificări nete și categorice. Realitatea tinde mereu spre îmbucătățire, spre o nesfârșită varietate. Fiecare dintre noi își avea o viață a lui personală, oarecum deosebită de a celorlalți, și nu numai sub aspectul ei oficial, ci pe lângă și în afară de viața oficială a temniței, o viață personală interioară, intimă.

Dar, cum am mai spus, la începutul osândei n-am putut și nici n-aș fi știut să pătrund în adâncurile acestei vieți lăuntrice, și de aceea toate manifestările ei exterioare îmi răneau sufletul și-l umpleau de o tristețe nespusă. Aveam uneori momente când începeam să-i urăsc pe acești nenorociți ce sufereau ca și mine. Mai mult, îi invidiam și

îmi blestemam soarta. Îi invidiam, fiindcă se aflau între ai lor, fiindcă se puteau înțelege, cu toate că de fapt această comunitate născută în lovituri de bici și în bătăi, această viață laolaltă, silită, le era și lor tot atât de nesuferită și fiecare se străduia să rămână cât mai retras și să se închidă în găoacea lui. Repet, această invidie, pe care o simțeam în clipele de înverșunare, își avea oarecum temeiurile ei. Într-adevăr, n-au de loc dreptate toți cei care susțin că unui dvorean, unui om cult etc. îi vine tot atât de greu la munca silnică și în temniță ca și oricărui mujic închis acolo și că nu îndură mai mult decât acesta. O asemenea părere există, am avut prilejul s-o aud de repetate ori în ultima vreme și chiar am citit ceva în acest sens. În fond, ideea e justă și umană. Și unul, și celălalt, și nobilul, și mujicul, sunt oameni; toți suntem oameni. Dar ideea aceasta e prea abstractă. Cei ce o preconizează pierd din vedere o mulțime de condiții concrete, care nu pot fi înțelese decât în contact direct cu realitatea. Nu vreau să zic prin aceasta că nobilul și omul cult ar avea simțirea mai fină, că ar fi mai sensibili, mai evoluați. Nu. Departe de mine acest gând. Sufletul omului, gradul lui de sensibilitate și receptivitate n-ai cum să le măsori, n-ai cum să le aduci la un numitor comun. Aici nu pot exista nici tipare, nici calapoade. Nici chiar învățătura și gradul de cultură nu pot servi drept criterii de apreciere. Sunt gata cel dintâi să adeveresc că printre martirii aceștia, veniți din mediul cel mai înapoiat, cel mai oropsit, am întâlnit trăsături sufletești de cea mai mare subtilitate. Astfel, în temnița noastră erau oameni pe care îi cunoșteam de ani de zile, dar pe care îi socoteam fiare și-i disprețuiam ca atare. Deodată însă, cu totul neașteptat, se întâmpla nu știu cum ca, printr-o izbucnire spontană de o clipă, sufletele lor să se dezvăluie și, fără să-și dea ei înșiși seama, să reverse atâta bogăție de simțire și de umanitate, o atât de adâncă înțelegere a suferințelor altora, pe lângă conștiința propriei lor suferințe, încât aveai senzația că ți

s-a smuls o pânză de pe ochi și la început nici nu-ți venea să crezi tot ce ai văzut și ai auzit. După cum se poate întâmpla ca lucrurile să se petreacă tocmai pe dos: erudiția cea mai bogată se complace uneori într-o conviețuire surprinzătoare cu atâta barbarie și cu atâta cinism, încât îți provoacă dezgustul; și oricât de bun și îngăduitor ai fi, oricât de robit ai fi unor anumite prejudecăți, tot nu găsești în inima ta cuvânt de scuză sau de justificare.

Nu mă refer nici la schimbarea obiceiurilor și deprinderilor, nici la felul de viață radical răsturnat al fiecăruia, nici la hrană și la atâtea alte lucruri cu totul neobișnuite, care sunt mult mai chinuitoare pentru unul din păturile de sus, decât pentru omul din popor, care de multe ori crapă de foame în libertate, în vreme ce la temniță are cel puțin posibilitatea să se sature. Nu despre asta este vorba. Să admitem că un om dotat cu oarecare putere de voință și tărie de caracter ar putea învinge ușor toate aceste dificultăți și nimicuri, deși schimbarea deprinderilor, ca să vorbim drept, nu-i de loc un lucru atât de ușor și nici de prea mică însemnătate. Există însă în starea ocnașului neajunsuri atât de grozave, încât în fața lor pălesc toate celelalte mizerii și omul nu mai ia seama nici la murdărie, nici la înghesuiala promiscuității, nici la hrana insuficientă și grețoasă. Până și cel mai răzgâiat cuconaș, „băiatul mamei crescut în puf”, după o zi de muncă în sudoarea frunții, așa cum n-a lucrat în viața lui când era în libertate, va înfuleca și pâine neagră și ciorbă cu gândaci. Cu asta te mai poți obișnui, după cum spune un cântec hazliu despre un fost cuconaș care a nimerit la ocnă:

Din strachina cu zeamă lungă
Mănânc de-mi pârâie-n urechi...

Nu. Nu de asta e vorba. Lucrul cel mai de seamă e că două ceasuri după intrarea în temniță oricare nou-venit devine la fel cu toți ceilalți, se simte la el acasă, egal în

drepturi cu toți ceilalți frați ai lui de temniță. E înțeles de fiecare și la rândul lui îi înțelege pe toți, toți îl recunosc și-l socotesc de-al lor. Cu totul altfel stau lucrurile când e vorba de un domn, de un nobil. Oricât de drept, de bun și înțelept ar fi, toți la un loc îl vor urî și-l vor disprețui ani de-a rândul, nu-l vor putea înțelege și, mai ales, nu-l vor crede. Nu va fi nici prietenul, nici camaradul lor și, dacă în cele din urmă va ajunge cu timpul să scape de ocări și persecuții, pentru ei va rămâne însă tot un străin și va îndura totdeauna, cu amărăciune, o tristă singurătate și o viață izolată de a lor. Această înstrăinare, acest gol din juru-i se cască uneori și fără vreun gând rău din partea ocnașilor, și fără ca ei să-și dea seama de asta. Nu e dintr-ai lor și atât. Nimic nu e mai îngrozitor decât să trăiești într-o lume străină de tine. Țăranul din Taganrog, strămutat în portul Petropavlovski, va găsi îndată și acolo alți țărani ruși asemenea lui, cu care se va înțelege și va putea trăi în tovărășie; în mai puțin de două ceasuri se vor lega și vor duce traiul liniștiți, laolaltă, în aceeași izbă ori în același bordei. Nu la fel se întâmplă și cu domnii. O prăpastie adâncă îi desparte de popor; aceasta apare limpede mai cu seamă atunci când vreunul dintre domni, prin forța unor împrejurări din afară, își pierde pe neașteptate poziția și drepturile și devine și el un om simplu din popor. Altminteri, poți sta și o viață întreagă în preajma oamenilor din popor, poți avea zilnic legături de serviciu, de pildă, în cadrul unor relații convenționale de ordin administrativ, sau chiar să întreții legături simple de prietenie, ori să manifești față de ei o grijă paternă și să apari mereu ca un binefăcător, și asta ani de-a rândul, chiar și patruzeci în șir, și tot n-ai să ajungi să pătrunzi esența adevărată a relațiilor lor. Tot ce va părea că știi nu va fi decât o iluzie optică, o amăgire și nimic mai mult. Sunt sigur că toți cei ce vor citi aceste rânduri, dar absolut toți, vor spune că exagerez. Sunt însă încredințat că nu greșesc, că observația mea e îndreptățită. Știu lucrul

acesta nu din cărți, nu din teorie pe baza unor speculațiuni abstracte, ci din propriile mele observații asupra realității, din contactul direct cu viața, din cunoașterea nemijlocită a faptelor, trăite și gândite de mine, observații și concluzii pe care le-am putut verifica temeinic timp îndelungat. Poate cândva, mai târziu, toată lumea se va convinge de adevărul spuselor mele și de dreptatea mea.

Chiar de la început întâmplările veniră să-mi confirme pas cu pas observațiile, exercitând asupra mea o înrâurire bolnăvicioasă; deosebit de dureros mi se resimțeau mai ales nervii, și așa destul de zdruncinați. În acea vară, cea dintâi de la intrarea mea la ocnă, îmi trecui timpul rătăcind tăcut și singuratic prin temniță. Am mai spus că mă aflam într-o stare sufletească ce nu-mi îngăduia să-i văd și să-i deosebesc pe ocnașii care m-ar fi putut iubi și care, mai târziu, s-au apropiat într-adevăr de mine și m-au iubit, cu toate că raporturile noastre n-au fost niciodată de adevărată prietenie, ca între oameni care nu se simt cu nimic deosebiți și îngrădiți unii față de alții. Erau acolo oameni proveniți din nobilime, deci cei mai indicați să-mi fie prieteni, dar această prietenie nu era în stare să-mi ia de pe suflet toată povara. Aș fi vrut să nu mai văd pe nimeni. Dar unde puteam să mă ascund?

Iată, de pildă, o întâmplare, din atâtea altele, care mă făcu să-mi dau mai bine seama încă de la început de ciudata izolare, singurătate și înstrăinare în care mă aflam în temniță. Chiar în vara aceea, într-o zi cu soare dogoritor de august, pe la unu după-amiază, vreme în care de obicei toată lumea se odihnea înainte de reînceperea lucrului, ocnașii se ridicară deodată ca un singur om și se înșirară în front în curtea temniței. Nu știam încă nimic de ceea ce urma să se întâmple. În perioada aceea de început eram uneori atât de adâncit în gândurile mele, încât aproape că nici nu observam ce se petrece în juru-mi și îmi scăpase cu totul că de trei zile ocnașii erau într-o fierbere înăbușită. Poate că frământarea începuse și mai de mult, cum am

înțeles abia mai târziu, când mi-am adus aminte de anumite crâmpeie din convorbirile lor, și mai ales de izbucnirile lor de nemulțumire din ce în ce mai dese și mai nestăpânite, de încruntarea și de privirile întunecate tot mai bătătoare la ochi și mai cu seamă de înverșunarea generală care se observa printre ei în ultima vreme. Căutam să-mi explic toate acestea prin faptul că în timpul verii munca era obositoare și zilele păreau lungi și plictisitoare, ispita nostalgică a visărilor îi îndemna și mai stăruitor spre libertate, spre liniștea pădurilor, iar nopțile erau atât de scurte, încât oamenii nu se puteau odihni îndeajuns. Poate că toate acestea se adunaseră laolaltă pentru a duce la o explozie, dar pretextul care a prilejuit izbucnirea exploziei a fost hrana.

De câteva zile, ocnașii își manifestau cu glas tare nemulțumirea, discutau aprinși prin cazărmi și făceau gălăgie, mai ales când se adunau la masă, la bucătărie, la amiază și seara; încercară să schimbe pe unul dintre bucătari, dar tot așa de repede îl alungară pe cel nou și-l aduseră înapoi pe cel vechi. Într-un cuvânt, starea de spirit era destul de încordată.

— Ne spetim aici, și ei ne umflă cu ciorbă de burtă, numai apă chioară, începea să mormăie careva la bucătărie.

— Comandă-ți și tu niște șnițele pane, dacă nu-ți place ciorba de burtă, îl zădărî un altul.

— Ba eu, fraților, să spun drept, mă dau în vânt după ciorba de burtă, zicea un al treilea. E fainâ!

— O fi ea cum spui, dar când te îndoapă numai cu burtă de vacă îți mai vine să zici că-i fainâ?

— Așa e, ar trebui să ne dea ceva carne, zise un al patrulea - ne istovim acolo la cărămidărie; și, când ți-ai isprăvit în sfârșit lucrul, te apucă o foame, de parcă îți sfâșie măruntaiele. Cu ciorbă de burtă nu te poți sătura, nu ține de saț.

— Și dacă nu-i de burtă, e de bojoci.

— Chiar așa, zău, numai burtă și bojoci. Asta-i mâncare!? Unde-i dreptatea?

— Ce mai vorbă, mâncarea-i proastă de tot.

— Altfel cum și-ar umple buzunarele?

— Asta nu-i treaba ta.

— Cum adică nu-i treaba mea, când de burta mea e vorba? Ar trebui să facem cu toții o plângere și o să vedeți cum se vor schimba lucrurile.

— O plângere, zici?

— Da. Să ieșim cu toții și să spunem ce avem pe suflet.

— Văleu, nenorocitule, se vede că nu ți-a fost destul câtă bătaie ai mâncat pentru plângerile astea.

— Așa-i, adăugă morocănos un altul care nu scosese o vorbă până atunci. Ușor de zis, dar greu de făcut. Ce ai să spui, mă rog, când ieși cu plângerea înainte? Ei, hai, zi, căposule!

— Am eu ce spune. Dacă ies toți, spun și eu o dată cu toată lumea. Că, adicătelea, crăpăm de foame. Unii mănâncă dintr-al lor, dar cei săraci se țin numai cu mâncarea de la cazan.

— Nu mai poți de ciudă, invidiosule! Ți se aprind ochii după bunul altuia.

— Nu te zgâi la îmbucătura altuia, ci fă-ți mai bine rost de a ta.

— Am să-mi fac!... În privința asta nu mă las nici până mi-or ieși peri albi. Care va să zică, ești bogat, de vrei să stai cu mâinile încrucișate!

— Bogat nevoie mare: n-am nici de-un drob de sare.

— Ba nu, zău, fraților, până când o să îndurăm batjocura asta? Ne jupoaie de vii. Ce mai stăm?

— Dar tu ce-ai crezut, că aici o să-ți pice totul mură în gură? Ai uitat că ești la ocnă?

— Vra să zică, tot e adevărat că pe spinarea poporului huzurește boierimea: poporenii cu ponoasele, iar boierii cu foloasele.

— Asta e. Ați văzut cum s-a îngrășat al nostru? Și-a cumpărat și o pereche de cai suri.

— Nici să bea nu-i place, ai? zise în batjocură un ocnaș.

— S-a luat la bătaie acum câteva zile cu veterinarul, de la un joc de cărți.

— Au jucat toată noaptea. Pe al nostru, cică, două ceasuri l-a ținut în pumni. Așa zicea Fedka.

— De-aia trebuie să mâncăm ciorbă de varză acră cu burtă de vacă.

— Bă, da tare proști mai sunteți! Ați uitat cine suntem și în ce loc ne aflăm? Cum să ieșim și cui să ne plângem?

— Uite așa, să ieșim cu toții să vedem ce-o să zică și nu ne lăsăm în ruptul capului!

— Ce să zică? Crezi că stă de vorbă cu noi? Îți repede un pumn în gură, de n-ai să știi de unde să-ți aduni măselele, și cu asta isprăvește vorba.

— Ne mai trimite și în judecată...

Într-un cuvânt, ocna era în mare fierbere. Hrana, ce-i drept, era din cale-afară de proastă în perioada aceea, și apoi, toate câte mocneau de mult se adunaseră la un loc. Cauza principală era însă exasperarea generală, durerea ascunsă, chinuitoare.

Ocnașii cârtesc și sunt răzvrătiți din fire, dar se întâmplă rareori să se revolte în masă, ori în grup mai compact, fiindcă nu se pot înțelege niciodată între ei. Fiecare își dădea seama de asta: iată de ce totul sfârșea, în asemenea cazuri, mai mult cu vorbe goale, ceartă și gâlceavă, decât cu treabă adevărată. Și totuși, de astă dată, frământarea nu trecu fără urmări. Grupuri de oameni se adunau prin curte și în cazărmi, discutau și înjurau, amintindu-și cu ură de toată administrarea câinească a maiorului, scormonind toate ascunzișurile vieții lui. Unii se necăjeau și se frământau mai mult decât toți. În astfel de treburi se ivesc întotdeauna organizatori și capi. Capii unor asemenea acțiuni, cum era formularea orală a unei plângeri ca în cazul de față, sunt în general niște oameni foarte

interesanți, și nu numai în temniță, ci în orice artel, detașament etc. Aici avem de-a face cu un tip de om cu totul aparte, dar pretutindeni același. Toți sunt înflăcărați, însetați de dreptate și pătrunși de credința sinceră, naivă că dreptatea e posibilă, că înfăptuirea ei este neîndoielnică și, mai ales, că poate fi obținută neîntârziat. Nu sunt mai proști decât alții, ba unii din ei se dovedesc a fi chiar foarte deștepți, dar sunt prea înflăcărați și nestăpâniți ca să poată fi șireți, chibzuiți și prevăzători. În astfel de cazuri, chiar dacă întâlnești oameni care se pricep să călăuzească mulțimea și să obțină câștig de cauză, aceștia fac parte dintr-un alt tip de căpetenii, de conducători firești ai poporului, oameni, de altfel, foarte rari la noi. Capii și instigatorii de proteste, despre care vorbesc acum, pierd însă aproape totdeauna partida și îngroașă apoi rândurile celor osândiți la temniță și la ocnă. O pierd din pricina prea marii lor înflăcărări, dar datorită aceleiași înflăcărări exercită o influență extraordinară asupra mulțimii, în fruntea căreia se pun și care îi urmează cu avânt. Înflăcărarea lor pătimașă și clocotul de nobilă indignare îi atrag pe toți, și la urmă se iau după ei până și cei mai nehotărâți. Încrederea lor oarbă în izbândă cucerește chiar și spiritele cele mai sceptice, cu toate că, de multe ori, această încredere e clădită pe temeiuri atât de șubrede, atât de copilărești, încât stai și te întrebi nedumerit cum a putut cineva să-i urmeze. E hotărâtor aici, cred, mai ales faptul că ei pornesc cei dintâi la luptă și merg fără nici o teamă. Se aruncă înainte orbește, ca niște tauri cu coarnele ațintite în jos, de multe ori fără a avea o viziune clară a situației și a împrejurărilor, fără acea fărâmă de prudență pe care o impun obligatoriu asemenea acțiuni, fără acel iezuitism practic, datorită căruia chiar și un om josnic și murdar izbutește deseori să-și ajungă scopul și să iasă alb din butoiul cu negreală. Aceștia își frâng însă întotdeauna gâtul. În viața de toate zilele sunt oameni morocănoși, acri, supărăcioși și intoleranți. Dar de cele

mai multe ori sunt și foarte mărginiți, ceea ce constituie de fapt, într-o măsură oarecare, izvorul tăriei lor. E mai supărător însă faptul că în loc să meargă drept la țintă, ei se năpustesc de multe ori pieziș; în loc s-o urmărească de aproape, se agață de amănunte. De aici li se trage și pierzania. Dar ei sunt înțeleși și apropiați de mase și în asta stă marea lor forță... Aș mai vrea să spun în câteva cuvinte ce înseamnă în limbajul ocnei o *plângere*.

.....

Aveam printre noi în temniță și câțiva oameni condamnați tocmai pentru plângeri. Și ei erau cei ce se agitau cel mai mult, și mai ales unul, Martînov, fost husar, iute, neastâmpărat și bănuitor, foarte cinstit și drept, de altfel. Mai era unul, Vasili Antonov, care se înfierbânta la rece cu o ușurință extraordinară, sfidându-i pe cei din jur cu o privire provocatoare și cu un zâmbet sarcastic plin de trufie, altminteri om ager la minte și foarte cinstit și drept și el. N-are nici un rost să-i înșir pe toți. Petrov era numai ochi și urechi și tot timpul trecea de la un grup la altul, fără să spună o vorbă, dar se vedea că e tare tulburat și sări primul din cazarmă, când începu să se formeze frontul în curte.

Speriat, subofițerul care la noi îndeplinea funcția de plutonier-major apăru numaidecât. Înșirați în front, ocnașii îi cerură politicos să spună maiorului că osândiții voiau să-i vorbească și să-l roage anumite lucruri. În urma subofițerului veniră și toți invalizii-paznici, care se înșirară în fața ocnașilor. Solia încredințată subofițerului era atât de neașteptată, încât îl îngrozi pe acesta peste măsură. În același timp, nici nu îndrăznea să nu raporteze maiorului cele întâmplate. În primul rând, pentru motivul că, dacă s-a ridicat ocna cu nemulțumiri, de aici puteau să iasă cine știe ce lucruri grave. În general, autoritățile noastre intrau în mare panică ori de câte ori era vorba de vreo tulburare la ocnă. În al doilea rând, pentru că și în cazul când ocnașii

s-ar fi răzgândit și s-ar fi împrăștiat în liniște, el, subofițerul, era oricum dator să raporteze.

Palid și tremurând de frică, se duse grăbit la maior, fără să încerce să-i potolească pe ocnași. Își dădea bine seama că acum nici n-ar fi stat de vorbă cu el.

Fără să știu ce se petrece, intrai și eu în rând. Toate amănuntele acestea le aflai abia mai târziu. Crezusem că era vorba de un apel, dar când observai că lipsesc soldații care făceau de obicei numărătoarea, rămăsei mirat și mă uitai în juru-mi nedumerit. Chipurile ocnașilor erau tulburate și iritate. Unii chiar păliseră. În general, toți erau preocupați și tăcuți, gândindu-se probabil la ceea ce aveau de spus maiorului și la ce-o să iasă din asta. Băgai de seamă că mulți mă priviră cu mirare, dar întoarseră capul fără a spune o vorbă. Li se păruse probabil ciudat că intrasem în rând cu ei într-o chestiune ca asta. Nu le venea să creadă că aș putea și eu să mă alătur plângerii lor. Curând însă, aproape toți cei din jurul meu întoarseră ochii din nou spre mine cu un aer întrebător.

— Ce cauți aici? mă întrebă răstit și aspru Vasili Antonov, care se afla ceva mai departe de mine și care până atunci nu mi se adresase decât cu *dumneavoastră*, totdeauna foarte politicos.

Îl privii nedumerit, căutând să-mi dau seama ce însemnau toate acestea și începând să bănui că în temniță se petrece ceva neobișnuit.

— Ei da, ce rost are să stai aici? Du-te-n cazarmă, îmi zise un tânăr ocnaș militar, pe care nu-l cunoșteam și care îmi părea un om foarte potolit. Treaba asta nu te privește.

— Am văzut că se formează frontul, răspunsei eu, și am crezut că se face numărătoarea.

— Se bagă și el unde nu-i fierbe oala, strigă un osândit.

— Păsări de pradă, spuse altul.

— Prinde-muște! adăugă al treilea cu un dispreț nemărginit.

Această nouă poreclă stârni hazul tuturor.

— Se are bine cu cei de la bucătărie, mai adăugă și un altul.

— Ăștia o duc bine oriunde ar fi. Stă la temniță, dar mănâncă colaci și-și cumpără purcei de lapte. Dacă mănânci din banii tăi, ce te bagi?

— Aici nu-i de dumneata, îmi zise Kulikov, apropiindu-se hotărât de mine; mă luă de mână și mă scoase din rând.

Și el era palid la față; ochii negri îi scânteiau; își mușcase buza de jos. Nu era dintre acei care așteptau calmi ivirea maiorului. Îmi plăcea mult să-l privesc pe Kulikov în astfel de împrejurări, vreau să zic în clipa când avea prilejul să arate ce poate. Poza mult, dar făcea și treabă. Îmi vine să cred că și la moarte s-ar fi dus cu o oarecare eleganță și bravură. Acum, când toată lumea mă tutuia și mă ocăra, el se purta cu mine și mai politicos, dar cuvintele lui erau deosebit de hotărâte, aș putea spune, chiar de o insistență trufașă, care nu admitea nici o obiecție.

— Ne-am adunat aci pentru ceea ce ne doare pe noi, Alexandr Petrovici, dumneata n-ai ce să te amesteci. Du-te undeva și așteaptă să se termine... Uite, ai dumitale sunt cu toții la bucătărie, du-te acolo.

— ...Unde și-a înțărcat dracul copiii! a strigat careva.

Prin fereastra deschisă îi zării într-adevăr pe polonezii noștri la bucătărie; de altfel, avui impresia că mai erau acolo și alții. Contrariat, mă îndreptai spre bucătărie. O explozie de râsete, ocări și huiduieli (ce înlocuiau în temniță fluierăturile) mă însoți din urmă.

— Cu noi nu i-a fost pe plac!... Huo! Du-te învârtindu-te!

Până atunci nu fusesem jignit mai dureros în temniță și de aceea mi-a fost tare greu să îndur ocara. Nimerisem prost: spiritele erau prea agitate. În tinda bucătăriei mă întâlnii cu T-ki[xlviii], un tânăr nobil fără prea multă cultură, dar generos și integru și un mare admirator al lui B. Era singurul dintre nobili pe care ocnașii îl deosebeau de ceilalți și aproape că-l iubeau. Era curajos, hotărât și

înzestrat cu o forță fizică impresionantă, și toate acestea le simțeai oarecum și în gesturile lui.

— Ce-i cu dumneata, Goreancikov? îmi strigă el: intră înăuntru!

— Dar ce se întâmplă acolo?

— Vor să facă plângere, nu știai? N-au nici o șansă de izbândă, firește, cine să-i dea crezare ocnașului? Vor căuta să descopere capii și dacă ne amestecăm cu ei, ne vor învinui de instigare la răzvrătire. Adu-ți aminte pentru ce-am fost condamnați și trimiși aici! Ei se vor alege numai cu o bătaie zdravănă și atât, dar pe noi au să ne trimită în judecată. Maiorul ne urăște și ar fi bucuros să găsească un motiv ca să ne ducă la pierzanie. În felul acesta s-ar justifica și pentru abuzurile și matrapazlâcurile lui și ar ieși basma curată.

— Și-apoi, ocnașii n-au să ne cruțe nici ei; vor da toată vina pe noi, adăugă M-ki, pe când intram în bucătărie.

— Nici o grijă în privința asta, ne vor denunța fără nici o milă, zise T-ki.

În afară de cei câțiva nobili, se mai aflau în bucătărie și alții, cu totul vreo treizeci de ocnași. Toți aceștia se abținură de a lua parte la plângerea celorlalți - unii de frică, alții încredințați că orice plângere este zadarnică, fiind sortită dinainte eșecului. Era aici și Akim Akimîci - vrăjmaș declarat și firesc al oricăror plângeri și proteste, bune numai să tulbure disciplina și cursul normal al rânduielilor. Aștepta în tăcere și foarte liniștit sfârșitul acestei afaceri, al cărei deznodământ nu-l îngrijora câtuși de puțin, fiind pe deplin încredințat de izbânda inevitabilă a ordinii și a voinței autorității constituite. Era aici și Isai Fomici, care, cuprins de o mare nedumerire, stătea cam plouat și asculta cu teamă și încordare tot ce vorbeam noi. Părea nespus de îngrijorat. Erau aici și toți polonezii, oameni din popor, care se alăturară și ei nobililor de neamul lor. Erau și câțiva ruși, firi mai sfioase, oameni tăcuți și nevolnici, care nu îndrăzniseră să iasă împreună

cu ceilalți și așteptau amărâți sfârșitul acestei istorii. Mai erau și câțiva ocnași ursuzi și veșnic încruntați, oameni foarte hotărâți, de altfel, și neînfricați, dar care rămăseseră în bucătărie din încăpățânare, fiind convinși că toată afacerea asta cu plângerea este prostie curată și nu va aduce nimic bun, ci doar noi necazuri. Avui impresia, totuși, că nu se simțeau tocmai la largul lor în acele clipe, căci nu mai aveau în priviri siguranța obișnuită. Deși n-aveau nici o îndoială despre urmările reclamației - și desfășurarea evenimentelor avea să le confirme previziunile - se simțeau totuși ca niște înstrăinați care s-au desprins de comunitate, ca și cum și-ar fi trădat camarazii, lăsându-i pe mâna maiorului. Îl zării aici și pe Iolkin, șiretul țăran siberian, trimis la muncă silnică pentru falsificare de bani și care îi luase lui Kulikov toată clientela veterinară din oraș. Mai era și bătrânul cucernic din Starodubie. Bucătarii rămăseseră toți până la unul la locurile lor, socotind, probabil, că, prin funcția ce o îndeplineau, făceau și ei parte din administrație și ca atare nu le-ar fi stat bine să se ridice împotriva ei.

— Bine, dar în afară de cei de aici, toată ocna s-a dus acolo, încercai eu să obiectez nehotărât, adresându-mă lui M-ki.

— Nu ne privește, mormăi B.

— Pentru noi ar fi fost mult mai rău dacă i-am fi urmat.

— Riscul nostru, dacă ieșeam, ar fi fost de o sută de ori mai mare în comparație cu al lor. *Je haïs ces brigands*[26]. Îți închipui cumva că plângerea lor va avea vreun rezultat? Ce rost are să te bagi într-o tâmpenie evidentă!

— N-o să iasă nimic din toată afacerea asta, zise îndărătnic un bătrân morocănos.

Almazov, care era și el de față, se grăbi să-i țină isonul.

— Ba o să iasă, că pe vreo cincizeci dintre ei o să-i treacă prin ulița verde.

[26] Îi urăsc pe acești tâlhari (fr.).

— A sosit maiorul! strigă cineva și toată lumea se repezi lacomă spre ferestre.

Maiorul năvăli ca o furtună, furios, roșu la față, cu niște ochi răi, care parcă împungeau de sub ochelari. Se opri hotărât, fără să rostească o vorbă, în fața frontului. În asemenea împrejurări avea într-adevăr curaj și nu se pierdea cu firea. Ce-i drept, aproape totdeauna era beat. Până și chipiul lui slinos cu bandă portocalie și epoleții de argint înnegriți aveau ceva sinistru în clipa aceea. Era însoțit de furierul Diatlov, un personaj foarte important, care era, de fapt, adevăratul administrator al temniței fiindcă el le învârtea pe toate, având o mare influență asupra maiorului; era un băiat deștept, șmecher, care-și cunoștea interesul: nu era om rău și de aceea ocnașii erau mulțumiți de el. În urma lor, întovărășit numai de trei sau patru soldați, venea și subofițerul, care înghițise, se vede, o săpunea lă strașnică și se aștepta probabil, la una și mai cumplită. Deținuții, care rămăseseră cu capetele descoperite, se pare încă de când plecase subofițerul să-l cheme pe maior, își îndreptară ținuta, se cumpăniră de pe un picior pe altul și rămaseră nemișcați, așteptând cu încordare cel dintâi cuvânt sau mai bine zis cel dintâi zbierăt al comandantului, lor.

Nu trebuiră să aștepte prea mult. La cel de-al doilea cuvânt, maiorul începu să strige cât îl ținea gura; aproape ca un turbat. Îl vedeam de la fereastră, alergând prin fața șirului de ocnași, repezindu-se în ei, interogându-i. Din cauza distanței prea mari, nu puteam auzi nici întrebările lui, nici răspunsurile ocnașilor. Îi auzeam doar țipetele mai stridente:

— Răzvrătiților!... Vă mănâncă spinarea!... Instigatorii!... Tu ești instigatorul! Tu ești!... sări el la unul.

N-auzirăm răspunsul. Dar după câteva clipe îl văzurăm pe ocnaș ieșind din rânduri și îndreptându-se spre corpul de gardă... După el porni altul, apoi altul...

— Vă trimit pe toți în judecată! Vă arăt eu... Dar acolo, la bucătărie, cine e? răcni el, zărindu-ne prin ferestrele deschise. Toată lumea încoace! Aduceți-i pe toți!

Furierul Diatlov se îndreptă spre bucătărie. Când auzi că noi n-avem de făcut nici o plângere, se întoarse numaidecât și raportă maiorului.

— Va să zică, n-au de făcut nici o plângere! rosti el, coborând glasul cu două tonuri, cu vădită bucurie. Să vină, totuși, aduceți-i și pe ei!

Ieșirăm cu toții. Simțeam că ni se face rușine; toți, de altfel, mergeam cu frunțile plecate.

— A, Prokofiev! Și Iolkin; și tu, Almazov... Haide, veniți încoace și înșirați-vă aici, ne zise maiorul, repezit dar cu glas ceva mai blând, privindu-ne binevoitor. Și tu ești aici, M-ki... Scrie numele fiecăruia! Diatlov, să-i treci pe toți într-o listă: de o parte pe cei mulțumiți și de cealaltă pe cei nemulțumiți; pe toți până la unul. Și să-mi prezinți mie lista... Vă trimit pe toți în judecată! Tâlharilor!

Amenințarea cu lista își făcu efectul.

— Suntem mulțumiți! se auzi, deși cam nehotărât, un glas morocănos din rândurile celor nemulțumiți.

— Aha, mulțumiți! Cine e mulțumit? Cei mulțumiți să iasă înainte.

— Mulțumiți, mulțumiți! se auziră și alte câteva glasuri.

— Sunteți mulțumiți, va să zică! Înseamnă că ați fost îndemnați? Înseamnă că sunt printre voi instigatori, răzvrătiți? Cu atât mai rău pentru ei!...

— Dumnezeule, ce înseamnă asta? se auzi un glas în mulțime.

— Care-i ăla? Cine-a strigat? zbieră maiorul, repezindu-se spre partea de unde răsunase glasul. Rastorguev, tu ai strigat? La corpul de gardă!

Rastorguev, un băiat tânăr, înalt și puhav la față, ieși din rând și porni încet spre corpul de gardă. Nu strigase el, dar fiindcă maiorul îl indicase pe el, nu îndrăzni să-l contrazică.

— V-ați îngrășat și vă vine să zburdați! urlă în urma lui maiorul... Ia te uită ce fund a făcut, în trei zile nu-i dai ocol. Vă dibui eu pe toți! Să iasă înainte cei ce nu se plâng!

— Noi nu ne plângem, înălțimea voastră! răsunară în silă câteva glasuri înăbușite: ceilalți tăceau cu încăpățânare. Maiorul atâta aștepta: găsise mijlocul să descurce lucrurile cât mai în grabă și să termine pe cât se poate prin bună înțelegere.

— Aha, acum nimeni nu se mai plânge! hotărî el grăbit. Am văzut eu cum stau lucrurile... Știam asta... Instigatorii sunt de vină! Vezi că printre ei trebuie să fie instigatori, urmă el către Diatlov: caută să mi-i identifici. Îi aranjez eu... Și-acum... Acum e timpul să porniți la lucru. Toboșar, plecarea!

Asistă personal la formarea și plecarea convoaielor. Ocnașii porniră abătuți și muți spre locurile de muncă, dar bucuroși cel puțin că pot scăpa din ochii lui, depărtându-se cât mai repede. După plecarea convoaielor, maiorul se duse la corpul de gardă ca să-i „aranjeze” pe „instigatori”, dar se pare că n-a fost prea crud cu ei. Ba se grăbi chiar să termine totul cât mai repede. Unul din cei pedepsiți ar fi cerut, cică, iertare și el l-a iertat numaidecât. Era limpede că maiorul se simțea alarmat, dacă nu chiar speriat de cele întâmplate. Oricum, în asemenea împrejurări o reclamație e un lucru spinos. Și, cu toate că în cazul de față, plângerea ocnașilor nu putea fi socotită drept o reclamație, pentru că nu fusese făcută vreunui șef superior, ci maiorului însuși, totuși, faptul în sine era foarte neplăcut.

Ceea ce-l contraria mai cu seamă era faptul că protestul avusese un caracter general, că ocnașii se răzvrătiseră în masă. „Instigatorii” fură imediat eliberați. De asemeni, și hrana, începând chiar de a doua zi, se îmbunătăți considerabil. Dar această îmbunătățire nu ținu mult timp. Maiorul începu să vină acum mai des în temniță și de fiecare dată găsea prilej de a pedepsi câte o neorânduială sau abatere. Subofițerul nostru umbla îngrijorat și zăpăcit

și parcă tot nu-și putea veni în fire, atât de mult îl uluiseră cele întâmplate. Cât despre ocnași, mult timp după aceea nu se putură potoli; nu se mai frământau ca înainte, e drept, dar se vedea că rămăseseră adânc tulburați și oarecum derutați. Unii umblau tot timpul tăcuți și cu ochii în pământ; alții din când în când aduceau vorba bodogănind morocănos despre cele întâmplate. Mulți își băteau joc de ei înșiși, voind parcă să se pedepsească pentru neghiobia de care dăduseră dovadă.

— Na-ți-o frântă că ți-am dres-o! zice unul.

— Culegi ce-ai semănat.

— Unde-i șoarecele care a vrut să lege clopoțelul de coada pisicii?

— Ce mai, pe alde noi numai cu bătaia ne înveți minte. Eu zic că am avut încă noroc că nu ne-a luat pe toți la rând.

— Iar eu zic că-i mai bine să te gândești mai mult și să trăncănești mai puțin, că-i mai sănătos! se oțărăște înciudat un altul.

— Dar tu ce ești, dascăl, de mă-nveți pe mine, mă?

— Păi, dacă văd că nu știi să-ți ții gura, te învăț, ce să fac.

— Dar cine ești tu, mă?

— Până una, alta, tot mai sunt om, da tu...

— Porc de câine, asta ești...

— Ba tu ești...

— Ia lăsați gălăgia! De ceartă vă arde acum? se auziră glasuri din toate părțile.

În aceeași seară, adică în seara zilei când cu plângerea, mă întâlnii cu Petrov în dosul cazărmilor, după ce ne întorsesem de la muncă. Mă căuta. Apropiindu-se, mormăi două-trei cuvinte de neînțeles, mai mult exclamații, dar tăcu numaidecât și porni îngândurat alături de mine. Întâmplările din ziua aceea îmi apăsau greu pe suflet și crezui că Petrov avea să-mi dea vreo lămurire.

— Ia spune, Petrov, îl întrebai, ai voștri nu sunt supărați pe noi?

— Cine să fie supărat? îmi zise el, parcă trezindu-se din somn.

— Ocnașii, împotriva noastră... a dvorenilor.

— Dar pentru ce să se supere?

— Pentru că n-am ieșit împreună cu ei să facem plângere.

— Ce nevoie aveați să vă plângeți? îmi răspunse el, silindu-se parcă să înțeleagă ceea ce spuneam, doar nu mâncați de la cazan.

— Bine, frate, dar sunt și dintre ai voștri care nu mănâncă de la cazan, și cu toate astea au mers alături de voi. Tot așa trebuia să facem și noi... că doar suntem de-o seamă.

— Ei asta-i, dumneavoastră de-o seamă cu noi? întrebă el nedumerit.

Îl privii: nu mă înțelegea și nu pricepuse ce voiam să-i spun. Eu, în schimb, l-am înțeles foarte bine. Abia acum, pentru întâia oară, un gând nedeslușit ce mi se cuibărise mai demult în minte, revenind tot mai insistent, iar în ultima vreme amenințând să devină o obsesie, se lămuri pe deplin; abia acum începui să-mi dau seama de ceea ce până atunci îmi părea că intuiesc cu greu în raporturile mele cu ocnașii. Am înțeles deodată că nicicând ei nu mă vor primi în comunitatea lor, chiar dacă aș avea și zece condamnări, chiar dacă aș fi osândit pe viață sau trimis la secția specială. Dar ceea ce n-am să uit niciodată este expresia feței lui Petrov din clipa aceea. Întrebarea lui: „Ei asta-i, dumneavoastră de-o seamă cu noi?” trăda atâta naivitate nedisimulată, o mirare atât de sinceră, încât mă întrebai dacă nu cumva ascunde o urmă de batjocură, un sâmbure de răutate, o ironie. Nici gând, bineînțeles. Pur și simplu nu eram de-al lor și atâta tot. Tu mergi pe drumul tău, iar noi ni-l vom urma pe-al nostru; tu vezi-ți de treburile tale, iar noi de-ale noastre.

Aș fi jurat poate că după răzvrătire au să ne facă zile fripte și că viața pentru noi va deveni un iad. Și totuși,

nimic din toate acestea nu s-a întâmplat; n-am auzit nici un cuvânt de dojană, nici o aluzie măcar, și nici vrăjmășia lor nu crescu din pricina aceasta. Continuau să ne sâcâie, cum ne sâcâiau și mai înainte, la orice prilej, și nimic mai mult. De altfel, nu se arătară supărați nici pe aceia care nu voiseră să-i susțină și rămăseseră ascunși în bucătărie, după cum nu le purtau pică nici celor ce strigaseră cei dintâi că n-au nici o nemulțumire. Nimeni, dar absolut nimeni nu pomeni o vorbă despre nimic, și mai ales acest din urmă lucru nu l-am putut înțelege niciodată.

VIII
PRIETENII

Mai apropiat mă simțeam, firește, de cei de seama mea, adică de „dvoreni”, și îndeosebi la început. Dar dintre cei trei foști dvoreni ruși care se aflau în temnița noastră - Akim Akimîci, iscoada A-v și cel condamnat pentru paricid - nu întrețineam relații și nu stăteam de vorbă decât cu Akim Akimîci. Drept să spun, și tovărășia lui o căutam numai la mare ananghie, ca să zic așa, când apăsarea singurătății amare și lâncezeala ucigătoare deveneau de neîndurat și nici nu întrezăream vreo posibilitate de a mă apropia de altcineva.

În capitolul precedent am încercat să-i împart pe ocnași pe categorii; acum însă, după ce mi-am amintit de Akim Akimîci, cred că aș putea să mai adaug o categorie la cele arătate acolo. E adevărat că numai el făcea parte din această categorie - a ocnașilor cu desăvârșire impasibili, indiferenți. Firește că n-am avut ocnași cu desăvârșire indiferenți, adică din aceia cărora să le fie totuna dacă trăiesc în libertate, ori în temniță, și nici nu cred să existe asemenea oameni. Și totuși, Akim Akimîci părea că face

excepție. De altfel, și felul cum se instalase în cazarmă, pendelete, părea să arate că e pregătit să rămână acolo o viață întreagă; tot ce avea în jurul lui, începând cu salteaua, pernele și bruma de gospodărie ce și-o înjghebase - vesela și ustensilele - erau așezate într-o rânduială temeinică, durabilă, menită să-l ajute a înfrunta mult timp curgerea vremii. Nici urmă de provizorat, de popas, de așezare vremelnică. Urma să mai stea încă mulți ani în temniță, dar mă bate gândul că nici nu i-a trecut vreodată prin minte să-și închipuie clipa eliberării. Bănuiesc, de altfel, că și împăcarea cu realitatea izvorâse nu din vrerea inimii lui, ci din același spirit de subordonare, propriu firii lui, ceea ce pentru el era totuna.

Omul acesta bun și de treabă mi-a fost la început de mare ajutor cu sfaturile lui și cu unele mici servicii; și totuși, tovărășia lui, trebuie s-o mărturisesc, îmi părea câteodată atât de searbădă și de monotonă, încât îmi agrava starea de adâncă deprimare în care mă cufundam. Și când te gândești că-i căutam tovărășia tocmai pentru ca să mai alung puțin deznădejdea din suflet! Simțeam nevoia să aud o vorbă vie, fie chiar plină de fiere și de sarcasm, vorbe trăsnite, de om care și-a pierdut orice răbdare, sau un scrâșnet, un cuvânt de ură, și tot am fi putut poate să ne mai descărcăm puțin inima, revoltându-ne împreună împotriva soartei bicisnice; dar el tăcea, și-și încheia în liniște lampioanele, ori povestea ce paradă strașnică avuseseră în anul cutare, și cine era comandant de divizie, și ce mulțumit rămăsese acesta, și cum unele plutoane ieșiseră din aliniere, și așa mai departe. Și toate acestea le spunea cu glas molcom și rar, cu glas monoton ca picurul apei în burlan. Nu se însufleția nici cel puțin când îmi povestea că, pentru nu știu ce isprăvi în operațiunile din Caucaz, fusese decorat cu ordinul „Sf. Ana” cu spade. Numai glasul îi devenea mai grav și mai impunător; îl cobora cu un ton, iar când rostea cuvintele „Sfânta Ana” părea că le învăluie într-un nimb de taină, apoi timp de

câteva minute rămânea nemișcat, într-o tăcere solemnă... În acest prim an aveam clipe stupide când mă pomeneam (așa, din senin) că încep aproape să-l urăsc pe Akim Akimîci, fără să știu de ce, și îmi blestemam soarta că fusesem așezat pe priciuri cap la cap cu el. Dar nu trecea mult și în ceasul următor mă mustram în gând pentru pornirea mea.

De altfel, toate acestea mi s-au întâmplat numai în primul an; cu începutul am ajuns să mă împac cu firea lui Akim Akimîci și mi se făcu rușine de pornirile mele de până atunci. În orice caz, nu-mi aduc aminte să ne fi certat vreodată pe față.

În afară de acești trei dvoreni ruși, pe vremea mea mai erau acolo încă opt. Cu unii dintre ei legasem cunoștință mai strânsă și mă împrietenisem chiar, dar nu cu toți. Cei mai interesanți din ei erau însă, nu știu cum, cam ciudați și din cale-afară de intoleranți. Cu doi din aceștia am fost nevoit în cele din urmă să evit a mai vorbi. Numai trei erau intelectuali în adevăratul înțeles al cuvântului; B-ki[xlix], M-ki și bătrânul Z-ki[l] fost cândva profesor de matematici, om de treabă și bun, dar cu multe ciudățenii și, cu toată învățătura lui, se pare, cu un orizont intelectual foarte mărginit. Cu totul altfel erau M-ki și B-ki. Foarte bine m-am înțeles din capul locului cu M-ki: nu m-am certat niciodată cu el, îi purtam un mare respect, dar nu l-am putut iubi niciodată și nici n-am ajuns să mă atașez de el cu adevărat. Era un om extrem de neîncrezător și foarte îndârjit, însă perfect stăpân pe sine. Or, tocmai această prea desăvârșită stăpânire de sine avea darul să indispună pe oricine venea în contact cu el, căci simțea imediat că nu e omul care să-și dezvăluie vreodată sufletul. Dar poate că greșesc judecându-l astfel. În orice caz, era o fire nobilă și hotărâtă. Atitudinea lui de rezervă circumspectă și abilitatea cam iezuitică pe care o manifesta în relațiile cu oamenii lăsau să se întrevadă o tendință ascunsă de scepticism profund. Și poate că marea lui dramă și

suferință era tocmai această dedublare sufletească, această luptă continuă între luciditatea necruțătoare a unui scepticism descumpănitor și credința nestrămutată în temeinicia unor anumite convingeri personale și nădejdi neîmplinite. De altfel, nici extraordinara lui putere de stăpânire și nici îndemânarea cu care știa să-și echilibreze raporturile cu cei din jur nu-l putură opri să nutrească o ură neîmpăcată față de B-ki și, prin forța lucrurilor, și față de prietenul său, T-ki.

B-ki era un om suferind, predispus la ftizie și, din această cauză, irascibil și nervos, dar, în fond, de o mare blândețe și generozitate. Nervozitatea lui bolnăvicioasă îl făcea intolerant și capricios. N-am putut suporta caracterul lui imposibil și am căutat să-l evit, deși n-am încetat să-l iubesc, în timp ce pe M-ki nu l-am iubit niciodată, cu toate că nu m-am certat niciodată cu el. Rupând orice legături cu B-ki, a trebuit să le rup și cu T-ki, acel tânăr de care am vorbit în capitolul precedent în legătură cu plângerea ocnașilor. Am făcut-o cu multă părere de rău, căci T-ki, deși fără studii, era un om bun la inimă, plin de îndrăzneală și curaj; într-un cuvânt, era un tânăr foarte simpatic. Îl iubea și-l respecta atât de mult pe B-ki și avea atâta admirație pentru el, încât toți cei care nu se arătau de acord, ori se certau cu prietenul lui, îi deveneau dușmani. Tot din cauza asta a rupt, se pare, și prietenia cu M-ki, deși a rezistat un timp destul de îndelungat. De altfel, toți oamenii aceștia erau cu moralul serios zdruncinat, înveninați la culme, nervoși și bănuitori. Era și explicabil: pentru ei, ocna era și mai de neîndurat decât pentru noi, căci se aflau într-o situație cu mult mai grea decât a noastră. Fuseseră smulși din sânul poporului lor și aduși departe de pământul natal. Unii erau condamnați pe termene lungi, de zece, doisprezece ani, dar pentru ei nenorocirea pornea din faptul că îi judecau pe ocnași prin prisma unei idei preconcepute, nevrând să vadă în cei din jurul lor decât niște monștri, niște fiare; nu erau în stare,

ba refuzau chiar să descopere în sufletul acestor oameni fie și o singură trăsătură pozitivă, o fărâmă de bunătate, de omenie. Și faptul acesta își avea explicația lui: prin forța lucrurilor, printr-un concurs de împrejurări vitrege, ei au fost împinși să adopte acest punct de vedere nefericit. Desigur că viața în temniță însemna pentru ei un supliciu. Cu cerchezii, cu tătarii sau cu Isai Fomici se purtau blând și prevenitor, în schimb, se fereau cu dezgust de orice apropiere cu ceilalți ocnași. Numai bătrânul sectant din Starodubie le câștigase stima. E remarcabil, de altfel, că nici unul dintre ocnași, în tot timpul cât am stat la temniță, n-a găsit de cuviință să se agațe de originea lor, nici de credința lor, nici de felul lor de a gândi, ceea ce oamenii noștri din popor o fac uneori față de străini, cu precădere față de nemți; totuși așa ceva se întâmplă foarte rar. De altfel, nemții sunt doar luați în bășcălie, atâta tot: neamțul îi apare rusului din popor, profund comic. Dar cu străinii din temnița noastră ocnașii se purtau chiar cu respect, cu mai mult respect decât cu noi, rușii, și nu-i sâcâiau câtuși de puțin. Însă aceștia, pare-se, nu voiau niciodată să observe acest lucru și să-l ia în considerație.

Adusesem vorba de T-ki. Când au fost trimiși de la întâiul loc de deportare spre a fi transferați în temnița noastră, aproape că-l purtase tot timpul în brațe pe B-ki care, slab și sleit de puteri, nu era în stare să reziste la mers nici o jumătate de etapă. Fuseseră deportați mai întâi la U-gorsk, unde se simțeau mult mai bine decât în temnița noastră. Dar se apucaseră acolo să întrețină corespondență, foarte inofensivă, de altfel, cu deportații dintr-un alt oraș și pentru acest lucru s-a găsit cu cale ca tustrei să fie transferați aici, mai sub ochii autorităților superioare. Cel de al treilea era Z-ki. Până la sosirea lor, M-ki fusese singur. Cât trebuie să fi suferit în cel dintâi an de surghiun!

Z-ki era bătrânul care tot timpul făcea rugăciuni și de care am mai pomenit la începutul acestei istorisiri. Toți

condamnații noștri politici erau oameni tineri, prea tineri chiar; numai Z-ki trecuse de cincizeci de ani. Era, firește, un om cinstit, dar puțin cam ciudat. Ceilalți doi, B-ki și T-ki, nu-l puteau suferi și aproape că nu stăteau de vorbă cu el, socotindu-l încăpățânat și cam sucit. Nu știu dacă și în ce măsură aveau dreptate. Cred însă că într-o temniță - ca în orice alt loc unde oamenii sunt siliți să stea grămadă - ajungi mai lesne să te certi și chiar să te urăști decât în libertate. Cauzele sunt multiple. De altfel, și Z-ki era cam redus și, poate, chiar nesuferit. Nu se înțelegea cu nici unul dintre frații lui de suferință. Eu personal, cu toate că n-am avut nimic de împărțit cu acest om, nu simțeam nici o dorință de a mă apropia de el. Se pare că își cunoștea bine domeniul de specialitate, matematica. Îmi aduc aminte că se tot căznea să-mi explice, într-o rusească stâlcită, un sistem de astronomie original, născocit de el. Mi s-a spus că scrisese chiar și o carte cu acest subiect, de care însă cercul oamenilor de știință își bătuse joc. Eu cred că era puțin scrântit la minte. Zile întregi se ruga în genunchi, ceea ce îi atrase stima întregii ocne, și se bucură de această stimă a ocnașilor până în clipa morții. A murit sub ochii mei, în spitalul temniței, răpus de o boală grea. Simpatia și respectul ocnașilor și le câștigase, de altfel, încă din prima zi, de cum păsise în temniță, în urma unei ciocniri cu maiorul nostru. Străbătuseră uriașa distanță de la U-gorsk și până la fortăreața noastră, fără să fi fost tunși sau rași, încât părul și barba le crescuseră ca la niște sălbatici; când îi văzu în halul acesta, maiorul se înfurie din pricina încălcării flagrante a regulamentului și începu să urle ca un apucat, cu toate că ei nu aveau nici o vină.

— Uitați-vă la ei cum arată! zbieră el. Ca niște vagabonzi, ca niște tâlhari!

Z-ki, care nu prea înțelegea bine rusește, crezu că-i întreabă dacă nu cumva sunt tâlhari sau vagabonzi și răspunse:

— Suntem deținuți politici, nu vagabonzi.

— Cu-um? Mai ești și obraznic? urlă maiorul. La corpul de gardă! O sută de bețe, imediat, chiar acum!

Bătrânul își primi pedeapsa; se culcă cu fața la pământ, fără să se împotrivească, și mușcându-și mâna cu dinții, îndură loviturile fără să geamă, nemișcat și îndărătnic. B-ki și T-ki fură introduși între timp în temniță. M-ki, care îi aștepta la poartă, se aruncă de gâtul lor, deși nu-i mai văzuse niciodată până atunci. Indignați de purtarea maiorului, îi povestiră scena crâncenă ce se petrecuse cu câteva clipe mai înainte. M-ki îmi spuse mai târziu că nu-și putuse găsi locul la auzul celor întâmplate. „Nici nu mai știam ce-i cu mine; eram indignat și tremuram ca într-un acces de febră. Îl așteptam pe Z-ki la poartă, pe unde urma să intre, după ce avea să-și primească pedeapsa la corpul de gardă. Deodată portița se deschise: Z-ki trecu pe lângă mine cu fața palidă, cu buzele învinețite, crispate de un tremur abia stăpânit, străbătu, fără să vadă pe nimeni, mulțimea de ocnași adunați în curte la auzul că a fost pedepsit cu bătaia un nobil; intră în cazarmă, se opri lângă priciul ce-i fusese indicat și, fără să rostească o vorbă, îngenunche și începu să se roage. Ocnașii rămaseră uluiți și totodată îndoiosați peste măsură. „Când l-am văzut pe bătrânul acesta cu părul alb, care își lăsase în țară nevasta și copiii, spunea M-ki, când l-am văzut îngenunchind și rugându-se, după pedeapsa aceea rușinoasă și umilitoare, m-am repezit afară din cazarmă și două ceasuri am umblat năuc, de parcă eram beat...” De atunci, ocnașii s-au pătruns de un respect extraordinar față de Z-ki și-i arătau multă bunăvoință; le plăcuse mai ales faptul că nu scosese nici un geamăt în timpul pedepsei corporale.

Respectul adevărului impune totuși o precizare importantă: atitudinea administrației din Siberia în general față de întemnițații și deportații dvoreni, oricine ar fi fost ei, ruși ori polonezi, nu poate fi judecată numai după acest singur exemplu. Din cazul relatat aici reiese că poți întâlni adesea un om crud și rău și că, dacă acesta se nimerește a

fi comandantul unei temniți și în această calitate prinde necaz pe un osândit, soarta bietului om nu e de loc de invidiat. Trebuie să recunoaștem însă că în Siberia, comandanții superiori, care dau tonul și determină atitudinea șefilor direcți ai temnițelor și a subordonaților acestora, sunt foarte prudenți față de condamnații dvoreni și în unele cazuri manifestă chiar tendința de a fi mai îngăduitori decât față de ceilalți ocnași din popor. Pricina e lesne de înțeles: mai întâi, că toți acești comandanți sunt și ei dvoreni, și apoi, s-au întâmplat cazuri când unii dvoreni nu acceptau să se lase bătuți și se năpusteau asupra călăilor, ceea ce ducea la urmări îngrozitoare; în sfârșit - și cred că aici trebuie căutată cauza principală - e multă vreme de atunci, treizeci și cinci de ani pe puțin, a fost trimis în Siberia un mare număr de dvoreni surghiuniți, care au știut să se impună prin purtarea și ținuta lor în întreaga Siberie, astfel încât autoritățile fură nevoite să adopte o atitudine corespunzătoare; supunându-se acestei uzanțe, șefii ocnelor din timpul meu priveau și ei pe nobilii-infractori dintr-o anumită categorie cu alți ochi decât pe ceilalți. Comandanții mai mici se purtau după cum vedeau că se poartă șefii lor ierarhici, căutând să se adapteze acestui fel de a privi lucrurile. De altfel, mulți dintre ei, oameni mărginiți la minte, criticau în sinea lor dispozițiile celor mari și ar fi fost tare fericiți să li se permită să se poarte după cum îi tăia capul. Dar nu prea li se îngăduia așa ceva. Aș avea motive temeinice să cred acest lucru și iată de ce: gradul al doilea de muncă silnică, în care mă găseam eu și care cuprindea ocnași iobagi, supuși autorităților militare, era mult mai aspru decât gradul întâi (minele) sau cel de al treilea (munca în fabrică). Era mai aspru nu numai pentru dvoreni, dar și pentru toți ceilalți ocnași, fiindcă administrația și structura lor era aici de tip militar, amintind foarte mult sistemul de organizare și regimul unităților disciplinare militare din Rusia centrală. Comandanții militari erau mai severi, regulamentul și

rânduielile mult mai aspre decât la celelalte categorii; condamnații erau ținuți totdeauna cu lanțurile la picioare, veșnic închiși sau sub escortă - măsuri care nu se respectau cu atâta strictețe și în celelalte categorii de temnițe, cel puțin după spusele ocnașilor, și fără îndoială că printre ei erau mulți care cunoșteau foarte bine stările de acolo. Ar fi plecat toți bucuroși la munca în mine, pe care însăși legea o considera ca fiind cea mai grea pedeapsă. Cât despre unitățile disciplinare, toți acei ce trecuseră prin ele vorbeau cu groază și ne încredințau că în toată Rusia nu există loc de pedeapsă mai greu și că Siberia e un rai față de chinurile și mizeria din aceste fortărețe ale unităților disciplinare.

Prin urmare, dacă și în acest loc cu regim militar din cele mai stricte, sub ochii guvernatorului general, și în ciuda primejdiei permanente (au existat cazuri) de a vedea unele persoane dinafară, cu funcții oficiale, informând în orice moment, fie din răutate, fie din exces de zel funcționăresc, pe cine trebuia cum că anumite categorii de infractori se bucură de îngăduința condamnabilă a cutăror comandanți lipsiți de simțul răspunderii, dacă și în aceste condiții, zic, deținuții de origină nobilă erau priviți cu mai multă bunăvoință decât ceilalți ocnași, înseamnă că ei se bucurau de un regim și mai favorabil în cazul când făceau parte din categoriile întâi și a treia. Prin urmare, ținând seama de locul în care mă aflam, eram în măsură să judec situația din întreaga Siberie. Cunoșteam tot ce se petrece în Siberia, iar povestirile auzite de la ocnașii din categoria întâi și a treia îmi confirmau concluziile. Într-adevăr, față de noi, dvorenii, autoritățile locale arătau mai multă grijă și prudență. Nu ne bucuram de nici o favoare în ce privește regimul de muncă și întreținere: aceeași muncă silnică, aceleași lanțuri și lacăte. Într-un cuvânt, aceeași asprime ca și pentru ceilalți ocnași. De altfel, nici n-aveau cum să ne ușureze situația. Știu că în trecutul nu tocmai îndepărtat, dar apus pentru totdeauna, au existat în acest

târg atâția denunțători și intriganți care se pârau și își săpau unii altora groapa, încât orice șef sau comandant se ferea să le dea apă la moară. Și ce putea fi mai grav pe vremea aceea decât un denunț cu învinuirea de îngăduință și favoare față de o anumită categorie de infractori? De aceea, fiecare își păzea pielea și noi eram tratați la fel cu toți ceilalți, excepție făcându-se într-o oarecare măsură în privința pedepselor corporale. Ce-i drept, cu mare plăcere ne-ar fi aplicat ei și bătaia cu vergile, dacă am fi meritat-o, adică dacă ne-am fi făcut vinovați cu ceva. O cerea conștiincioasa împlinire a datoriei de slujbaș și egalitatea ocnașilor sub raportul aplicării pedepselor corporale. Dar așa, pe degeaba, cu ușurință, nu ne-ar fi bătut, lucru ce se întâmpla, bineînțeles, cu ocnașii din popor, mai cu seamă când aveau de-a face cu comandanți subalterni dornici cu orice prilej și cu orice preț să-și impună autoritatea. Am mai aflat că, auzind de întâmplarea cu Z-ki, comandantul temniței noastre s-a făcut foc pe maior și i-a poruncit cu strășnicie să nu-și mai facă de cap. Așa spunea toată lumea. Se mai spunea la noi că până și guvernatorul general, care îndeobște se bizuia pe maior și chiar ținea întrucâtva la el ca la un executant conștiincios al ordinelor sale și om capabil, aflând de povestea cu pricina, l-ar fi mustrat. Și maiorul nostru și-a băgat-o bine în cap. Mult ar fi dat el să poată pune mâna pe M-ki, pe care îl ura din pricina denunțurilor lui A-v, dar nu s-a încumetat să-l bată, deși căuta mereu prilejul și niciodată nu-l scăpa din ochi. Întâmplarea cu Z-ki a făcut ocolul întregului oraș și opinia publică era împotriva maiorului; mulți i-o reproșau în față, unii chiar cu vorbe mai puțin plăcute.

Mi-amintesc acum de prima mea întâlnire cu maiorul. Încă de la Tobolsk ne băgaseră în sperieți poveștile despre maior, pe mine și pe încă un dvorean, cu care am pășit o dată pragul temniței. Despre caracterul odios al acestui om ne vorbiseră deportații nobili cu mare vechime în osândă - douăzeci și cinci de ani - care se aflau pe atunci acolo și

care ne-au întâmpinat cu multă simpatie, întreținând legături cu noi în tot timpul ședерii noastre la închisoarea de tranzit; și, prevenindu-ne în ce privește viitorul nostru șef, ne-au făgăduit totodată să facă tot ce le va sta în putință, prin intervențiile cunoștințelor lor, ca să fim cruțați de persecuții. Într-adevăr, cele trei fiice ale guvernatorului general, care tocmai sosiseră din Rusia în vizită la tatăl lor, primiră din partea lor scrisori și, pare-se, reușiră să-l convingă a întreprinde ceva în favoarea noastră. Dar ce putea face guvernatorul? Se mărgini să-i spună maiorului să se poarte mai cu luare-aminte cu câțiva deținuți față de care duritatea nu-i de nici un folos. Pe la ceasurile trei după-amiază ajunserăm la destinație, adică în acel oraș. Escorta care ne însoțea, pe mine și pe celălalt ocnaș nobil de origină, ne conduse de-a dreptul în fața tiranului și stăpânului nostru. În așteptarea lui, rămaserăm în antreu. Între timp, trimiseră să-l caute prin temniță pe subofițer. Nu sosi bine acesta, că se ivi în ușă și maiorul. Fața lui congestionată, buboasă și rea ne făcu o impresie apăsătoare: parcă era un păianjen care se repede din colțul lui de pândă asupra bietei muște prinse în plasă.

— Cum te cheamă? se răsti el la celălalt ocnaș.

Vorbea scurt, răspicat și aspru, voind, probabil, să ne bage în sperieți chiar de la început.

— Cutare.

— Dar pe tine? continuă el, țintuindu-mă cu privirea prin ochelari.

— Cutare, îmi spusei și eu numele.

— Subofițer! Bagă-i imediat în temniță; să-i radă la corpul de gardă, după regulamentul civil... jumătate de cap, și mâine să li se schimbe lanțurile! Ce fel de mantale sunt astea? De unde le aveți? ne întrebă el deodată, observând halatele noastre cenușii cu cercuri galbene cusute la spate, pe care le primisem la Tobolsk și în care ne înfățișaserăm măriei sale. O fi vreo uniformă nouă! Negreșit, e o uniformă nouă... În proiect acolo... la

Petersburg... mormăia el răsucindu-ne când pe unul, când pe celălalt. N-au nimic asupra lor? întrebă deodată pe jandarmul care ne escortase.

— Numai lucruri de îmbrăcăminte personală, înălțimea voastră, răspunse acesta, luând poziție și tresărind.

Toată lumea îi știa de frică.

— Se reține totul. Li se lasă numai rufăria albă, cea colorată se reține. Lucrurile reținute se vând la licitație, și banii realizați intră în casa temniței. Ocnașul n-are bunuri personale, urmă el privindu-ne cu asprime. Băgați de seamă, să vă purtați frumos! Să n-aud plângeri! Altfel... pedeapsa vă așteaptă! Pentru cea mai mică abatere - bătaia cu vergile!...

Mă simțeam strivit și toată seara am fost aproape bolnav din pricina acestei primiri, la care se mai adăogă și impresia pe care mi-o făcuse dintru început viața de temniță, dar am mai vorbit de toate acestea.

Spuneam că nu se făceau nici un fel de înlesniri și excepții de la regimul general de muncă. Nimeni nu și-ar fi luat răspunderea unei asemenea abateri de la regulament, și totuși, la un moment dat, se încercă, ce-i drept o singură dată numai, să ni se facă o înlesnire, mie și lui B-ki, trimițându-ne timp de trei luni să lucrăm la cancelaria geniștilor. Toate astea se făcură neoficial, din inițiativa comandantului tehnic și întrucâtva camuflat, adică toți acei ce trebuiau să știe erau încunoștințați, dar închideau ochii. Aceasta s-a petrecut în scurtul interval de timp când l-am avut comandant la lucrări pe locotenent-colonelul G-kov. Omul acesta părea că ne-a fost trimis de providență; n-a rămas la noi decât prea puțin, vreo șase luni, dacă nu mă înșel, sau poate și mai puțin, după care s-a întors în Rusia, lăsând o amintire neștearsă în inimile tuturor ocnașilor. Ca să zici că îl iubeau, ar fi prea puțin, pur și simplu îl adorau, dacă se poate folosi aici acest cuvânt. Cum a făcut-o, n-aș putea spune, dar știu că le-a cucerit din primul moment inimile.

„E ca un adevărat părinte!” repetau într-una ocnașii, în tot timpul cât l-au avut ca șef de lucrări. Era, se pare, un chefliu și un petrecăreț fără pereche. Mic de statură, cu privirea îndrăzneață, sfidătoare; față de ocnași era blând și prietenos și-i iubea într-adevăr ca un părinte. De ce-i iubea atâta, n-aș ști să spun, dar de câte ori întâlnea un deținut, nu putea să nu-i spună o vorbă bună, să nu facă o glumă, să nu facă puțin haz cu el, și, lucru foarte important, toate acestea cu o spontaneitate atât de firească, fără urmă de aer protector, de superioritate sau de îngăduință care să însemne cât de cât o bunăvoință de șef, de comandant. Părea a fi unul de-al lor, un camarad, un prieten. Și, cu tot democratismul său instinctiv, deținuții nu și-au permis niciodată față de el vreo familiaritate sau lipsă de respect. Dimpotrivă. Deținutul se lumina la față de îndată ce-l zărea pe comandant, își scotea căciula și zâmbea numai ce-l vedea ca să se apropie. Iar dacă se întâmpla să-i spună și o vorbă, fericirea lui nu mai cunoștea margini. Unii oameni au un dar extraordinar de a se face iubiți și populari.

Avea o înfățișare falnică, călca apăsat, hotărât.

„Un vultur”, ziceau ocnașii, vorbind despre el. N-avea cum să le ușureze soarta, fiindcă nu era decât șeful lucrărilor de șantier, care, sub toți comandanții, se efectuau după un anumit tipic, conform rânduielilor stabilite o dată pentru totdeauna. Dar dacă se întâmpla să treacă pe la vreun șantier și vedea că detașamentul și-a isprăvit lucrul, și-a împlinit sarcina zilei, îi lăsa pe ocnași să se întoarcă la cazarmă mai înainte de a fi răsunat bătaia tobei. Deținuții îl iubeau pentru încrederea ce le-o arăta, pentru că nu avea susceptibilități meschine și pretenții absurde, nu se enerva la orice fleac de nimic, împroșcându-i cu vorbe jignitoare, ca ceilalți șefi. Cred că dacă s-ar fi întâmplat să piardă o mie de ruble, cel ce le-ar fi găsit, chiar și hoțul cel mai nărăvit din temnița noastră, i le-ar fi dat înapoi. Sunt convins de aceasta. Câtă dragoste și simpatie arătară ocnașii când aflară că se certase cu

nesuferitul de maior! Asta s-a întâmplat la o lună după sosirea lui. Maiorul îi fusese pe vremuri camarad de regiment. Se întâlniră acum, după o lungă despărțire. Ca vechi prieteni, de bucurie, se puseră pe niște chefuri fără sfârșit. Dar prietenia lor se destrămă brusc. Se certară, și G-kov deveni vrăjmașul de moarte al maiorului. Se spunea că ar fi avut loc și o bătaie, ceea ce n-ar fi fost de mirare, pentru că maiorului i se mai întâmplase să aibă scandaluri cu bătaie. Aflând de asta, ocnașii nu mai puteau de bucurie: „Ce i se vâră-n suflet Ochilă-Scormonilă? Ăla e un vultur, pe când al nostru...” și aci mai adăugau câte o vorbă prea puțin măgulitoare pentru maior. Erau tare curioși să afle cine ieșise învingător din această încăierare și care din cei doi mâncase bătaie. Ba îmi vine să cred că dacă acest zvon s-ar fi dovedit neîntemeiat (și nu-i exclus să fi fost așa), ocnașii ar fi încercat o mare dezamăgire „Ce mai vorbă, trebuie să-l fi scărmănat comandantul, ziceau ei, că de mic e mic, da-i voinic; auziți, cică ălălalt s-a ascuns sub pat de frică. “ Curând însă G-kov a plecat de la noi, spre marea tristețe a ocnașilor.

Comandanții geniști erau toți oameni cumsecade; se schimbară în trei sau patru rânduri pe vremea mea. „Dar n-o să mai avem unul ca ăsta, ziceau deținuții. Vultur, curat vultur și un ocrotitor”.

Și uite, acest G-kov ținea foarte mult la noi, dvorenii, și spre sfârșitul ședерii sale, ne trimitea din când în când pe mine și pe B-ki la cancelarie, iar după ce plecă am început să lucrăm acolo destul de regulat. Printre geniști erau oameni care ne simpatizau mult (dar mai ales unul). În cancelarie ne puneau să copiem diferite hârtii, încât ni se îmbunătățise și scrisul, când veni deodată un ordin de sus să fim trimiși înapoi la munca reglementară de mai înainte; avusese cineva grijă să ne denunțe! De altfel, nu ne-a părut rău de loc, pentru că lucrul la cancelarie începuse să ne plictisească. După aceea, doi ani la rând am umblat cu B-ki aproape nedespărțiți la aceleași munci, de obicei prin

ateliere. Vorbeam adeseori de nădejdile și credințele noastre. B-ki era un om admirabil, dar avea niște idei și convingeri foarte ciudate, cu totul neobișnuite. Se întâmplă adesea la unii indivizi din categoria oamenilor foarte inteligenți să-și facă niște idei și concepții cu totul paradoxale. Dar din pricina suferințelor îndurate pentru ele, din pricina nenumăratelor sacrificii grele făcute în viață pentru a le apăra și a le păstra, orice încercare de a-i convinge să renunțe la ele este peste măsură de dureroasă și chiar fără rost.

B-ki reacționa dureros la orice obiecție și-mi răspundea totdeauna cu mult venin în glas. Cine știe, poate că în unele privințe avea mai multă dreptate decât mine, dar în cele din urmă ne văzurăm nevoiți să ne despărțim, lucru pe care l-am făcut cu durere în suflet; se stabilise între noi o comuniune sufletească la care îi vine greu omului să renunțe, mai ales în asemenea situații.

Cu anii, M-ki devenea din ce în ce mai trist și mai posomorât. Îl rodea, se vede, deznădejdea. La venirea mea și în primii mei ani de temniță, era mai comunicativ, își deschidea mai des sufletul față de noi. Pe vremea când pășeam pragul temniței, el intra în al treilea an de osândă. La început se interesa mult de cele ce se întâmplaseră în lume între timp, căci, stând închis, nu mai știa nimic din ce se petrecuse afară; mă întreba, mă asculta, se frământa. Dar la urmă, cu trecerea anilor, toate acestea pierdură pentru el orice interes, începu să-și tăinuiască durerile în adâncul inimii, retrăgându-se tot mai mult în el însuși, fără să lase putința să i se ghicească gândurile. Cărbunii încinși se acopereau cu cenușă. Devenea din ce în ce mai îndârjit și mai răutăcios. *„Je haïs ces brigands!”* îmi spunea el adesea, uitându-se cu ură la ocnași, pe care eu începusem acum să-i cunosc mai bine; dar nici un argument de-al meu în favoarea lor nu l-ar fi scos dintr-ale sale, atât de înverșunat era. Pur și simplu, nu pricepea ce-i spuneam; câteodată părea să încuviințeze vorbele mele, probabil,

fiindcă mă asculta distrat, dar a doua zi o lua de la început: „*Je haïs ces brigands!*” Vorbeam cu el adeseori franțuzește, ceea ce-l făcu pe unul din supraveghetorii noștri de la lucrări, soldatul genist Dranișnikov, datorită cine știe cărei întortocheri ascunse a creierului său, să ne poreclească „doftorii”. M-ki se mai însufleția numai când își amintea de maică-sa.

— E bătrână și bolnavă, îmi zicea el, și mă iubește ca pe ochii din cap. Mă întreb dacă mai trăiește. Cât o fi suferit la gândul că am fost bătut cu vergile...

Nefiind dvorean, M-ki, înainte de a fi deportat, fusese supus la pedeapsa corporală. Vorbind despre asta, se uita în altă parte și scrâșnea din dinți. În ultimul timp îl vedeam tot mai des plimbându-se de unul singur. Într-o zi, pe la douăsprezece, fu chemat la comandant, care îl primi cu un zâmbet vesel:

— Ei, bine, M-ki, ce-ai visat azi-noapte? întrebă comandantul.

„Am tresărit, ne povestea mai târziu M-ki, de parcă mi-a străpuns inima cu vorba asta.”

— Am visat că mi-a venit o scrisoare de la mama, răspunse el.

— Mai mult, gândește-te la ceva mai mult, strigă comandantul. Ești liber! Mama dumitale a făcut o petiție... și rugămintea i-a fost ascultată. Uite-i scrisoarea și iată și ordinul de a te pune în libertate. Poți să pleci din temniță chiar acum.

Se întoarse în mijlocul nostru palid, aproape nevenindu-i să creadă în vestea primită. Îl felicitarăm cu toții. Ne strânse mâinile cu mâna lui rece, tremurândă. Veniră și mulți alți ocnași să-l felicite și cu toții erau bucuroși de norocul lui.

Rămase să-și împlinească termenul de deportare în orașul nostru, unde după un timp căpătă o slujbă. Venea des pe la temniță și ne aducea diferite știri, când îi sta în putință. Îl interesau îndeosebi veștile politice.

Dintre ceilalți patru, afară, va să zică, de M-ki, T-ki, B-ki și Z-ki, doi erau tineri de tot, osândiți pe termene scurte; oameni fără școală, dar cinstiți, simpli și cumsecade. Al treilea, A-ciukovski, era simpluț de tot și nu trezea nici un interes, în timp ce al patrulea, B-m, om în vârstă, ne făcea cea mai proastă impresie. Nu știu prin ce împrejurare a putut să nimerească în această categorie de infractori și, de altfel, nici el nu se recunoștea vinovat de nimic. Era un om cu apucături grosolane, o fire meschină de mic-burghez, cu atitudini de băcan îmbogățit din înșelăciuni la cântar și ciupeli la rest. Cu desăvârșire incult, nu se interesa decât de meșteșugul lui. Era zugrav, dar un zugrav excepțional, admirabil. Curând șefii aflară de priceperea lui și acum tot orașul îl cerea pe B-m să zugrăvească pereții și tavanele. În doi ani, zugrăvi aproape toate locuințele marilor slujbași din clădirile statului. Mulțumiți, aceștia îl răsplăteau cu bani, încât omul n-o ducea tocmai rău. Dar lucrul principal e că, împreună cu el, se duceau să lucreze, ca ajutoare, și alți trei camarazi, dintre care doi îi prinseseră foarte bine meșteșugul; ba unul dintre ei, T-jevski, începu să zugrăvească tot atât de bine ca și el. Maiorul nostru, care locuia și el tot într-o casă a statului, îl chemă la rândul lui pe B-m și-i porunci să-i zugrăvească pereții și tavanul. Acesta, firește, se întrecu pe sine; nici apartamentul guvernatorului general nu se putea compara cu al maiorului. Casa era cu un singur cat, cam veche și dărăpănată, cu un aspect destul de jalnic, iar pe dinăuntru era zugrăvită ca un palat; maiorul nu mai putea de bucurie. Spunea adesea, oricui se nimerea, frecându-și mâinile cu satisfacție, că are de gând să se însoare. „Cum să nu mă însor, când am o casă ca asta?” adăuga el foarte serios. Era din ce în ce mai mulțumit de B-m și, pe lângă el, și de cei ce-l ajutau. Zugrăvitul casei ținu o lună. În acest timp, maiorul își schimbă cu totul părerea despre ai noștri și începu chiar să-i ia sub

protecția sa pe toți osândiții politici. Ajunse până acolo, încât într-o zi trimise să-l cheme pe Z-ki.

— Z-ki, zise el, te-am jignit, am pus să te bată fără vină, știu asta. Îmi pare rău. Înțelegi? Eu, eu recunosc că am greșit!

Z-ki răspunse că-l înțelege foarte bine.

— Înțelegi tu că *eu*, șeful tău, te-am chemat să-ți spun asta și să-ți cer iertare? Îți dai tu seama ce înseamnă asta? Ce ești *tu* pentru mine? Un vierme! Și nici atât: ești ocnaș! Iar eu, prin grația lui Dumnezeu[27], sunt maior. Maior, înțelegi tu?

Z-ki răspunse că o înțelege și pe asta.

— Ei bine, vreau să mă împac cu tine. Dar îți dai seama de fapta mea? Ești tu în stare s-o simți și s-o prețuiești cum se cuvine? Gândește-te: eu, eu, maior... ș.a.m.d.

Z-ki însuși mi-a povestit întreaga scenă. Va să zică, tot mai exista o urmă de simțire omenească în făptura acestui bețivan trăsnit. Dacă ținem seama de concepțiile și de gradul lui de cultură, fără îndoială că o asemenea faptă era cu totul vrednică de atenție. Dar poate că și starea de ebrietate în care se găsea în acel moment contribuise în bună parte la o astfel de hotărâre.

Maiorul nu-și văzu visul cu ochii; nu se mai căsători, deși fusese hotărât să-și caute o nevastă îndată ce casa avea să fie gata. În loc de însurătoare, nimeri pe banca acuzaților și primi ordin să demisioneze. Se dezgropară și alte păcate mai vechi: mai înainte fusese șeful poliției din oraș... Această lovitură îi veni pe neașteptate. Când auziră vestea, ocnașii nu-și mai încăpură în piele de bucurie. Pentru ei a fost o adevărată sărbătoare, un triumf! Se zice că maiorul plângea ca o muiere, vărsând șiroaie de lacrimi. Dar n-a avut încotro. A trebuit să-și dea demisia, să vândă cei doi cai suri, și apoi tot ce mai avea, pentru ca până la urmă să

[27] Expresia aceasta - o redau întocmai - putea fi auzită odinioară nu numai din gura maiorului nostru: mulți comandanți mărunți o foloseau pe vremea mea, mai ales cel proveniți din grade Inferioare (*n.a.*).

ajungă chiar în mare mizerie. Îl întâlneam uneori după aceea, în niște haine civile ponosite, pe cap cu o șapcă cu cocardă; le arunca ocnașilor priviri încruntate. Dar autoritatea lui dispăruse o dată cu uniforma. În uniformă, era zeu, despot, spaima tuturor. Acum însă, în surtucul lui civil, își pierduse nu numai toată prestanța, dar și ținuta de om cu oarecare demnitate; aducea cu un lacheu. Extraordinar, ce mult poate depinde ținuta unor asemenea oameni de haina pe care o poartă.

IX
EVADAREA

Scurt timp după demiterea maiorului nostru, în temniță surveniră schimbări radicale. Munca silnică fu desființată și, în locul ocnei, luă ființă o temniță militară a departamentului de război, după modelul unităților disciplinare din întreaga Rusie. Drept urmare, nu se mai aduceau deținuți din categoria a doua, condamnați de gradul al doilea la ocnă și deportare, ci numai osândiți de instanțele militare, cu alte cuvinte oameni care au fost condamnați și la degradare civică, soldați ca toți ceilalți, dar care, fiind condamnați, erau încarcerați pe termene relativ scurte (șase ani cel mult), iar după ispășirea pedepsei reintrau în batalioanele lor ca simpli soldați, ca și mai înainte. Ce-i drept, recidiviștii veneau și acum cu condamnări la douăzeci de ani de temniță. Și înainte de această schimbare avuseserăm o secție pentru deținuți militari, dar aceștia erau ținuți laolaltă cu noi, pentru că nu exista un alt loc disponibil. Acum, însă, toată temnița se transformase în închisoare militară. Bineînțeles, ocnașii civili care se aflau acolo dinainte, adevărații ocnași, lipsiți de toate drepturile civile, însemnați cu fierul roșu și cu

capul ras pe jumătate, fuseseră lăsați în temniță până la împlinirea termenului pedepsei; dat fiind însă că alții noi nu mai veneau, iar cei vechi, pe măsură ce-și împlineau pedeapsa, erau puși în libertate, însemna că după zece ani n-avea să mai rămână în temniță nici un condamnat la ocnă.

Secția specială a fost menținută și primea din când în când noi condamnați pentru crime deosebit de grave, trimiși aici de departamentul de război, până la înființarea în Siberia a unei ocne cu un regim de muncă silnică supragrea. În fond, felul nostru de viață nu se schimbă întru nimic: întreținerea și munca erau aceleași ca și mai înainte, ba chiar și rânduielile rămăseseră aproape aceleași, atâta doar că șefii erau alții, iar aparatul administrativ devenise mai complicat. Fusese numit un ofițer superior în funcția de comandant al companiei, având sub ordinele lui alți patru ofițeri care făceau de gardă cu rândul. Paznicii-invalizi fură și ei înlocuiți cu doisprezece subofițeri și un plutonier-magazioner. Ocnașii fură împărțiți în grupe de câte zece oameni și dintre ei se aleseră caporali, bineînțeles, nominal, fără a li se atribui efectiv și gradul respectiv; cum se și cuvenea, Akim Akimîci era și el printre cei aleși. Dar toată instituția aceasta nouă și toată temnița, cu șefii, gradații și deținuții ei, rămaseră ca și înainte sub ordinele directe ale comandantului fortăreței. Cam la asta s-au redus de fapt toate schimbările. Bineînțeles, la început, ocnașii se tulburară grozav: se adunau grupuri-grupuri și ascultau curioși veștile noi, comentau, discutau, căutând să ghicească firea noilor șefi, dar când băgară de seamă că, de fapt, toate rămăseseră ca mai înainte, se potoliră, și viața își reluă cursul ei obișnuit. Important era însă că scăpasem cel puțin de maior. Toată lumea respiră ușurată și se simți oarecum mai înviorată. Expresia de veșnică teamă pieri din ochii și de pe fețele ocnașilor; fiecare știa acum că la nevoie avea dreptul să se plângă șefului și că

numai din greșeală se putea întâmpla ca un nevinovat să fie pedepsit în locul celui vinovat. Chiar și rachiul continua să fie adus ca și mai înainte, cu toate că în loc de paznici-invalizi aveam acum gradați. Toți aceștia se dovediră a fi oameni cumsecade, înțelegători și îngăduitori, care își dădeau seama de situația lor. E drept că, la început, se mai găsea câte unul lipsit de experiență care voia să se arate mare și tare, crezând că ar putea să se poarte cu deținuții ca în armată, dar curând se dumeriră și ei cum stau lucrurile. Iar celor care erau mai grei de cap, avură grija să le deschidă ochii înșiși ocnașii. Se întâmplaseră și câteva ciocniri mai grave, cu deznodământ neașteptat. Ocnașii ispiteau cu băutura pe respectivul subofițer, îl îmbătau, apoi, când își venea în fire, îl lămureau în așa chip ca să poată înțelege că, de vreme ce băuse cu ei, trebuia să-și bage mințile în cap... Până la urmă, subofițerii renunțară la încercarea lor de a lupta împotriva obiceiurilor statornicite în ocnă și priveau cu nepăsare, sau, mai bine zis, se făceau că nu observă cum se introduce și se vinde rachiul în temniță. Mai mult, ca și vechii paznici, se duceau și ei la târg și aduceau osândiților pâine albă, carne și, în sfârșit, tot ce trebuia și putea fi adus fără vreun neajuns. Ce rost au avut toate schimbările acestea, pentru ce a fost nevoie să se instituie aici o unitate disciplinară - n-am putut pricepe niciodată. Totul s-a petrecut pe la sfârșitul termenului meu de ocnă. Vreo doi ani a mai trebuit însă să stau sub regimul noilor rânduieli.

Ar trebui oare să descriu în aceste rânduri toată viața mea de aici, toți anii petrecuți în temniță? Cred că nu. Dacă m-aș apuca să înșir tot ce-am văzut și am îndurat de-a lungul acestor ani, ar însemna să scriu un număr de capitole de două, de trei, sau de patru ori mai mare decât cele scrise până acum. Dar o astfel de povestire ar deveni, fără voia mea, monotonă, și deci obositoare. Tot ce-aș mai putea povesti și-ar găsi corespondentul într-o variantă sau alta a capitolelor precedente, mai cu seamă dacă din cele

relatate până acum cititorul a reușit să-și facă o idee cât de cât clară asupra vieții osândiților de gradul al doilea. Cedând unui îndemn lăuntric, am vrut să înfățișez temnița și viața mea de acolo într-o descriere expresivă și edificatoare. Nu știu dacă am reușit s-o fac. În orice caz, nu sunt eu cel mai indicat să mă pronunț în privința aceasta. Cred, însă, că ar trebui s-o sfârșesc aici. Unde mai pui că aducerile aminte din acest trecut îndepărtat au darul dureros de a răscoli câteodată tăciunii ce mai mocnesc sub spuza vremii. De altfel, cred că nici n-aș putea să-mi mai aduc aminte de tot ce mi-a fost dat să văd acolo. Ultimii ani, nu știu cum, mi s-au șters din minte. Sunt convins că multe lucruri le-am uitat cu desăvârșire. Mi-aduc aminte, de pildă, că acești ani, cu nimic deosebiți unul de altul, s-au scurs încet, trist, că zilele îmi păreau lungi și monotone ca picurul apei de pe acoperiș în timpul ploilor de toamnă. Mi-aduc aminte, de asemeni, că numai o dorință arzătoare a reînvierii, a renașterii, speranța într-o viață nouă îmi dădeau puteri să rabd, să nu cad pradă deznădejdii. Îmi strânsei deci voința în chingile hotărârii de a rezista cu orice preț: număram zilele, una după alta, și cu toate că mai rămâneau încă o mie în care trebuia să sufăr, eram fericit a doua zi că puteam să mai scad una, că aveam mai puțin de socotit, zicându-mi că au rămas nouă sute nouăzeci și nouă din o mie. Mi-aduc aminte, iarăși, că, deși aveam în jurul meu sute de alți frați de suferință, mă istoveam într-o singurătate înfiorătoare, care cu timpul mi-a devenit scumpă. Cu sufletul stingher, în mijlocul acestei mulțimi de ocnași, îmi revedeam în gând, pas cu pas, viața pe care am trăit-o, îmi analizam trecutul, îmi cântăream concepțiile și faptele până în cele mai mici amănunte și mă judecam singur cu toată asprimea; de multe ori chiar îmi binecuvântam destinul că îmi dăruise această singurătate, fără de care nici nu m-aș fi supus unei judecăți severe și nici nu m-aș fi încumetat să întreprind o asemenea revizuire totală a vieții mele de până atunci. Ce nădejdi

încolțiră atunci în inima mea! Eram hotărât, îmi făgăduiam, îmi juram că nu vor mai fi în viața mea de aci înainte nici greșeli și nici căderi de felul acelora pe care le avusesem. Îmi schițai pentru viitor programul unei vieți noi, hotărât să-l urmez întocmai. O credință oarbă, renăscută, îmi spunea că voi îndeplini, că puteam să îndeplinesc tot ce îmi propuneam. Așteptam cu încăpățânare, apelam cu patimă la libertatea ce avea să vină... Voiam să-mi încerc din nou puterile, într-o nouă luptă. Uneori mă cuprindea o nerăbdare febrilă... Acum însă, îmi vine dureros de greu să-mi mai aduc aminte de frământarea mea de atunci... Bineînțeles, toate acestea sunt lucruri prea personale, care nu pot avea importanță decât pentru mine... Dar le-am scris fiindcă mă gândesc că oricine mă va putea înțelege, pentru că oricine ar simți la fel dacă i s-ar întâmpla să-l lovească nenorocul de a fi trimis în temniță, în floarea vârstei și în deplinătatea puterilor.

Dar să lăsăm asta!... Poate că ar fi mai bine să mai povestesc ceva pentru a nu încheia prea brusc însemnările mele.

Uite, chiar acum mi-a trecut prin minte că poate va fi cineva curios să mă întrebe: era situația de așa natură, încât nimeni să nu poată fugi din temniță și în toți anii aceștia n-a evadat chiar nimeni de acolo? Am spus că deținutul care a îndurat doi-trei ani de temniță începe să prețuiască anii făcuți și, fără să vrea, ajunge la socoteala că e mai bine să-și îndure pedeapsa până la capăt, fără altă bătaie de cap cu noi riscuri și belele, ca să devină la urmă om liber într-o colonie oarecare. Dar socoteala aceasta și-o fac de obicei numai deținuții cu pedepse de câțiva ani; cei condamnați pe termen lung sunt mai dispuși să încerce... La noi nu prea am avut însă asemenea cazuri. Care să fi fost explicația, nu știu: fie din pricină că erau tare fricoși ocnașii, fie pentru că supravegherea și paza erau prea severe, fie din cauză că localitatea însăși nu oferea în

multe privințe condiții mai prielnice pentru asta (orașul era așezat în mijlocul stepei)? E greu de spus. Cred mai degrabă că fiecare din aceste cauze luate în parte dădea de gândit, influențând hotărârea, iar toate la un loc constituiau o piedică serioasă. Într-adevăr, era foarte greu să poți fugi din temnița noastră. Cu toate acestea, s-a făcut și pe vremea mea aici o încercare de evadare: doi ocnași, și încă dintre infractorii cei mai gravi, s-au hotărât să riște...

După demiterea maiorului, A-v (iscoada lui printre ocnași) rămase singur, fără protector. Tânăr încă, firea lui abia începea să se contureze și să se așeze în făgașul vârstei. În general, era un om îndrăzneț, hotărât și cu mintea foarte ageră. Ar fi urmat probabil să se ocupe cu tot felul de matrapazlâcuri, dacă ar fi fost pus în libertate, dar nu s-ar mai fi lăsat prins atât de prostește ca prima dată, pentru a nimeri tocmai la ocnă. Deocamdată făcea pare-se exerciții asidue ca să deprindă meșteșugul de a confecționa buletine de identitate false. Cel puțin așa reieșea din discuțiile deținuților. Se spunea că făcuse încercări de acest fel încă de când umbla prin bucătăria maiorului și că de pe urma lor se alesese cu un câștig frumușel. Într-un cuvânt: acest om ar fi fost în stare, cred, să facă orice pentru a-și schimba odată soarta. Am avut prilejul să-i cunosc sufletul și să-l văd în toată hidoșenia; cinismul lui, care mergea până la cea mai nerușinată insolență, până la bătaia de joc rece, calculată, era dezgustător. Îmi vine să cred că dacă în momentul când i-ar fi venit pofta, de pildă, să bea o cinzeacă de rachiu, și n-ar fi găsit alt mijloc s-o aibă decât ucigând un om, n-ar fi șovăit o clipă s-o facă, dacă ar fi fost sigur că nu se va afla. La ocnă mai învățase să fie chibzuit și calculat. Asupra lui își îndreptase atenția Kulikov de la secția specială, pentru ca mai târziu să evadeze împreună.

De Kulikov am mai vorbit. Trecuse de mult de vârsta tinereții, dar era un om plin de viață, de energie și de putere, înarmat cu nenumărate și variate cunoștințe din

diverse domenii practice. Se simțea plin de forță și voia să mai trăiască; oameni ca el rămân dornici de viață până la adânci bătrâneți. Și dacă ar fi fost să mă mir că nimeni din temnița noastră nu încearcă să fugă, în primul rând m-aș fi mirat de Kulikov. Dar Kulikov se hotărâse. Care din amândoi avea mai multă înrâurire asupra celuilalt, Kulikov ori A-v, n-aș putea spune, cert este însă că și unul, și celălalt erau oameni hotărâți, gata la orice, și foarte potriviți pentru o astfel de acțiune. Așa se face, dar, că se împrieteniră.

Kulikov se bizuia, se vede, pe dibăcia lui A-v, care trebuia să pregătească actele de identitate. A-v era dvorean, făcea parte din lumea bună, și asta făgăduia mai multă variație în viitoarele aventuri; principalul era să ajungă în Rusia. Cine știe cum s-au înțeles și ce planuri și-au făurit; de un lucru puteam fi sigur, însă, că speranțele lor depășeau cu mult cadrul obișnuitelor hoinăreli prin Siberia. Kulikov, care avea un talent actoricesc înnăscut, putea să joace tot felul de roluri în viață și să se bizuie pe însușirile lui, în orice caz era încredințat că viața de evadat îi va oferi multă variație. Temnița era apăsătoare, de neîndurat pentru oamenii cu o personalitate atât de puternică. Se înțeleseră deci să fugă împreună.

Dar, în condițiile închisorii noastre, o evadare fără complicitatea unui soldat de pază era dinainte sortită eșecului. Trebuiau, în prealabil, să câștige de partea lor pe unul din soldații care îi escortau în mod obișnuit. Printre soldații unui batalion din cele încazarmate în fortăreață se găsea un polonez în vârstă, om brav, serios și, desigur, vrednic de o soartă mai bună. Venise în Siberia ca tânăr soldat; mânat de dorul locurilor natale, dezertase. Fu prins, pedepsit și ținut doi ani într-o unitate disciplinară. Reîntors la regiment, se resemnă și își făcu serviciul cu o râvnă deosebită. Pentru zelul său i se dădu gradul de caporal. Era un om ambițios, cu multă încredere în forțele lui și conștient de propria-i valoare. De altfel, vorbea și se

purta ca omul care-și cunoaște prețul. L-am zărit și eu de câteva ori printre soldații care ne păzeau; de altminteri, și polonezii îmi vorbiseră de el. Aveam impresia că dorul lui de acasă se preschimbase într-o ură surdă, neîmpăcată. Era vădit că nu s-ar fi dat înapoi de la nimic, și Kulikov nu greșise alegându-l tovarăș de fugă. Îl chema Koller. Se sfătuiră, deci, și hotărâră ziua. Ne aflam în iunie, în toiul căldurilor. Clima orașului nostru era constantă, mai ales vara, lucru foarte prielnic hoinarului. Plecarea direct din fortăreață era cu neputință, căci tot orașul e situat pe o colină, într-un loc deschis, iar brâul de păduri ce-l înconjoară se află la o mare depărtare. Cei doi erau obligați să-și schimbe mai întâi înfățișarea, îmbrăcând haine civile obișnuite și pentru asta trebuiau să ajungă într-una din mahalalele orașului, unde Kulikov avea ascunzătoarea lui și-și punea la cale petrecerile tăinuite. Nu se știe dacă binevoitorii lui de aici știură să păstreze până la capăt secretul. E de presupus că da, deși desfășurarea ulterioară n-a confirmat acest lucru și chestiunea a rămas oarecum nelămurită. În acel an, o fată cu purtări îndoielnice, plăcută la înfățișare, poreclită Vanka-Tanka și care locuia la un capăt al mahalalei, își începuse activitatea ce-i promitea un viitor strălucit și care în cele din urmă a și fost încununată de succes, după cum a dovedit-o timpul. I se mai zicea și „Foc și Pară”. Se pare că nici ea nu fusese străină de toată afacerea asta. Aproape un an, Kulikov cheltuise pentru ea sume însemnate. În dimineața zilei sorocite, când se alcătuiră detașamentele de lucru, cei doi manevrară în așa fel, încât să fie trimiși ca ajutoare împreună cu deținutul Șilkin, meșter zidar și sobar, care avea de tencuit cazărmile goale ale unităților plecate în tabără. A-v și Kulikov trebuiau să ajute la căratul materialelor. Koller potrivi lucrurile să fie ales el ca paznic însoțitor; deoarece pentru trei ocnași regulamentul prevedea însă doi soldați de pază, i se încredință și un recrut tânăr pe care să-l învețe, în

calitatea lui de caporal, cum se escortează deținuții. Mare înrâurire trebuie să fi câștigat cei doi fugari asupra lui Koller, de vreme ce se hotărâse să-i urmeze, el, om serios, cuminte și chibzuit, după ce făcuse atâția ani de armată, dintre care ultimii cu mult succes, bucurându-se de încrederea comandanților.

Ajunseră la cazărmi pe la ora șase dimineața. Erau cu desăvârșire singuri. După ce lucrară aproape un ceas, Kulikov și A-v îi spuseră lui Șilkin că se duc la atelier să vadă pe cineva și să ia și niște unelte de care aveau nevoie. Trebuiau să fie isteți și să-i spună totul cu glasul cel mai firesc. Șilkin era moscovit, sobar de meserie, pipernicit și uscățiv la înfățișare, cam tăcut, dar foarte șiret și ager la minte. Acest om care ar fi putut să-și petreacă toată viața în jiletcă și halat, după moda moscovită, ajunsese, printr-un capriciu al soartei și după multe peregrinări, în temnița noastră cu o condamnare pe viață, în rândul celor mai fioroși infractori militari, la secția specială. Ce făcuse ca să merite o pedeapsă atât de grea, nu știu; dar n-am observat la el niciodată semne de cine știe ce mare nemulțumire; era totdeauna foarte liniștit și numai din când în când se îmbăta ca un birjar, dar și atunci se purta cu multă cumințenie. Fugarii noștri, firește, nu-i împărtășiseră taina, dar trebuiau să fie cu băgare de seamă, pentru că meșterul era grozav de ager. Kulikov îi făcu semn cu ochiul cum că, adică, s-ar duce să aducă rachiul pe care îl aveau ascuns în atelier din ajun, lucru care-l mișcă pe Șilkin; nu avu nici un fel de bănuială și rămase singur cu recrutul, în vreme ce Kulikov, A-v și Koller se îndreptară spre locul fixat în mahalaua orașului.

Trecu o jumătate de ceas; cei plecați nu se mai întorceau. Șilkin rămase pe gânduri și deodată îl cuprinse bănuiala, căci trecuse în viața lui prin ciur și prin dârmon. Își aduse aminte că Kulikov părea într-o dispoziție cam neobișnuită, că de vreo două ori parcă-i șoptise ceva lui A-v, în orice caz, îi făcuse semn cu ochiul, asta o văzuse bine.

Observase și la Koller ceva neobișnuit: ce rost avea, de pildă, ca înainte de a pleca să-l dădăcească atâta pe recrut ce să facă și cum să se poarte în lipsa lui?! Într-un cuvânt, cu cât Șilkin își verifica mai mult impresiile, cu atât bănuielile îi sporeau. Între timp vremea trecea, cei trei nu se mai întorceau; neliniștea lui ajunse la culme. Își dădea seama de primejdia ce-l paște; bănuielile administrației puteau să cadă și asupra lui. Aveau să creadă că fusese înțeles cu ei și că-i lăsase să plece, cunoscându-le planul; dacă mai întârzia să dea și de veste, aceste bănuieli puteau să prindă și mai mult temei. N-avea timp de pierdut își mai aduse aminte că între Kulikov și A-v se legase în ultimul timp o strânsă prietenie, că erau mereu împreună, că se tot depărtau de ceilalți, plimbându-se prin dosul cazărmii, că mereu aveau să-și șoptească ceva, de parcă s-ar fi sfătuit. Își aduse aminte în cele din urmă că și atunci îl încercase un gând de bănuială, cum că ei... Privi spre soldatul de pază; acesta, rezemat de pușcă, căsca și se scobea în nas cu cea mai nevinovată nepăsare, așa încât Șilkin socoti că nu face să-și mai piardă timpul împărtășindu-i bănuiala lui, ci pur și simplu îi spuse să meargă cu el până la atelier. Voia să întrebe mai întâi dacă trecuseră pe acolo cei trei din echipa lui. Nimeni nu-i văzuse. Șilkin nu mai avu nici o îndoială: „Dacă s-ar fi dus în vreo mahala să bea și să petreacă, cum mai făcuse de multe ori Kulikov, n-avea nici un rost să se ascundă și mi-ar fi spus, că nu era cine știe ce mare lucru, chibzuia în gând Șilkin. Dar nu, aici e altceva.” Șilkin se hotărî și, fără să se mai întoarcă la cazarma unde lucra, porni întins spre temniță.

Ajunse acolo abia pe la ora nouă; se înfățișă plutonierului-major și-i spuse cum stau lucrurile. Acesta rămase trăsnit, ba la început nu-i veni să creadă. Bineînțeles că Șilkin i le spuse toate acestea numai ca pe o părere a lui, ca pe o bănuială. Plutonierul-major alergă imediat la maior; maiorul se repezi și el fără multă zăbavă

până la comandant. După un sfert de oră fură luate toate măsurile de trebuință și se făcu un raport guvernatorului general. Era vorba de niște ocnași de mâna întâi, criminali cunoscuți, și evadarea lor putea atrage aspre mustrări de la Petersburg. Pe bună dreptate ori nu, A-v figura printre condamnații politici; Kulikov era osândit la muncă silnică fără termen și trimis la secția specială, deci, arhidelicvent, ba și militar pe deasupra. Nu se mai întâmplase să evadeze vreunul de la secția specială. Își aduseră aminte cu acest prilej că, după regulament, doi paznici sau cel puțin unul trebuie să însoțească pe fiecare din deținuții de la secția specială, când se duce la lucru. Această regulă fusese încălcată, astfel încât fiecare își avea partea lui de vină și trebuiau să se aștepte la mari neplăceri. Se trimiseră numaidecât curieri în toate plășile, în toate târgurile din jur, ca să dea de veste autorităților locale despre fuga celor doi ocnași, precum și semnalmentele lor. Potere de cazaci porniră să-i caute. Se expediară adrese speciale în toate județele și în toate guberniile vecine... Ce să mai spun, mare tulburare și spaimă pe capul șefilor.

Cu totul altfel de tulburare domnea în temniță. Pe măsură ce se întorceau de la lucru, ocnașii aflau vestea cea mare, care umbla din gură în gură; fiecare o primea cu o profundă și tainică bucurie. Inimile ocnașilor tresăriră ca la o chemare scumpă...

Pe lângă faptul că această întâmplare împrăștiase deodată monotonia apăsătoare a zilelor nesfârșite din temniță și răscolise furnicarul, era vorba în primul rând de o evadare, o evadare ce-și găsea răsunet și încuviințare în toate sufletele, făcând să vibreze coarde de multă vreme amuțite; un fel de nădejde, de îndrăzneală tulbura toate inimile, îndemnându-le să creadă în putința unei schimbări a soartei. „Iată că unii au putut să fugă! De ce, adică, n-am putea și noi?...” Și fiecare, muncit de acest gând, se simțea alt om, prindea curaj și se uita la ceilalți cu un aer provocator. Toți ocnașii luară o înfățișare mândră și-i

priveau pe subofițeri cu un fel de superioritate. Cum își poate oricine închipui, toți șefii se iviră numaidecât. Comandantul nu întârzie nici el. Ai noștri îi priveau cutezător, aș spune chiar cu oarecare dispreț, păstrând o tăcere gravă, care părea că trădează gândul tuturor: „Ne pricepem și noi la câte ceva!” Toată lumea se aștepta, bineînțeles, la vizita șefilor. Nimeni nu se îndoia de asemeni că se vor face și percheziții minuțioase; de aceea ascunseră dinainte totul, știind cât sunt de grozavi șefii, când le vine la cap mintea de pe urmă. S-a întâmplat întocmai cum prevăzuseră ocnașii: se făcu un tărăboi mare, toate fură întoarse pe dos, căutară și scotociră peste tot și, cum era și de așteptat, nu găsiră nimic. La muncile de după-amiază oamenii fură scoși sub escortă îndoită. Seara, ofițerii și subofițerii de gardă veneau aproape în fiecare minut; numărătoarea se făcu o dată mai mult ca de obicei și, tot ca de obicei, în vreo două rânduri se greși. Din pricina aceasta se produse o nouă zăpăceală: toți ocnașii fură scoși în curte, în front, și se mai făcu o dată numărătoarea. După aceea ne mai numărară încă o dată și prin cazărmi... Într-un cuvânt, a fost o harababură nemaipomenită.

Dar ocnașilor puțin le păsa de toate acestea. Se țineau și priveau cu multă siguranță și, după cum e și firesc în astfel de împrejurări, întreaga seară păstrară o ordine și o disciplină desăvârșită: „N-aveți de ce vă lega, adică, totul e în ordine”.

Pe de altă parte, șefii se întrebau, firește, dacă nu cumva printre ocnași se aflau și unii complici ai fugarilor, și puseră să fie supravegheați și să se spioneze orice convorbire a ocnașilor, spre marele haz al acestora. „Ehei, treburile astea nu se fac cu martori și complici!” ziceau ei. „Ți-ai găsit cine să lase urme: om, nu glumă, Kulikov ăsta, darămite A-v - nici dracu nu le mai dă de capăt! Au lucrat, vorba aceea, ca la carte. Ce mai, oameni trecuți prin ciur și dârmon! Ăștia se strecoară pe unde n-ai crede!” Pe scurt,

faima lui Kulikov și a lui A-v crescuse nemăsurat: toți se mândreau cu ei. Se simțea de pe acum că isprava lor va rămâne în amintirea ocnașilor până la cea mai depărtată generație, supraviețuind, poate, ocnei însăși.

— Cutezători oameni! ziceau unii.

— Cine spunea că de aici nu se poate fugi?... Uite că s-a putut, au fugit băieții! adăugau alții.

— Au fugit! Au fugit! îi îngâna cu severitate un al treilea. Dar ce fel de oameni au fugit? Te compari tu cu ei?

În orice altă împrejurare, ocnașul căruia i se adresau aceste cuvinte ar fi răspuns imediat cum s-ar fi cuvenit, ca să-și apere onoarea, dar acum tăcu mâlc. „Ce-i drept, nu-s toți ca A-v, sau Kulikov; întâi trebuie să arăți ce poți, și pe urmă...”

— Chiar așa, măi fraților, de ce stăm noi aici? rupse iar tăcerea un ocnaș care ședea liniștit lângă fereastra bucătăriei, cu obrazul proptit în podul palmei; vorbea cu glas tărăgănat, puțin cântat, cuprins parcă de un nemărginit alean, dar cu un simțământ ascuns de mare mulțumire. Ce suntem noi, ce facem aici? Trăim fără să trăim și suntem morți fără să murim... Vai de capul nostru!

— La naiba! Nu te poți lepăda de temniță ca de o cizmă veche; ai aruncat-o din picior, și gata! Ce te văicărești așa?

— Dar Kulikov, cum?... nu-l răbdă inima și se amestecă un flăcău tânăr, înflăcărat și, cum s-ar zice, cu cașul încă la gură.

— Kulikov! se oțărî un altul, privindu-l chiorâș pe flăcăiaș. Ehei, Kulikov! ca și cum ar fi spus câți alde Kulikov găsești pe lumea asta?

— Da nici cu A-v nu mi-i rușine...

— D-apoi cum?! Ăsta îl duce de nas și pe Kulikov, numai să vrea. E dat naibii.

— Or fi ajuns departe? Tare aș vrea, măi fraților, să știu cam unde au răzbit până acum.

Aici discuția deveni și mai aprinsă, mergând la mare amănunt: cât de departe au ajuns evadații? Și ce direcție

au apucat? și în ce parte ar fi fost mai bine să fi fugit? care-i volostia cea mai apropiată? Se găsiră, printre ocnași, cunoscători ai împrejurimilor. Toți îi ascultau cu luare-aminte. Când veni vorba de locuitorii de prin satele vecine, cu toții fură de părere că nu sunt oameni săritori și de nădejde. Apropierea orașului i-a cam stricat; nu le-ar da ajutor fugarilor pentru nimic în lume; dimpotrivă, i-ar prinde, ca să-i dea pe mâna autorităților.

— E păcătos țăranul prin părțile astea! Măi, ce țăran păcătos!

— Așa-i. Rău și colțos. Să nu te dai pe mâna lui.

— Siberianul e omul dracului! Pentru o nimica toată îți pune gheara-n gât!

— Lasă că nici ai noștri...

— Firește, care pe care, mai încape vorbă? Nici cu ai noștri nu-i bine de glumit.

— Om trăi și om vedea; de aflat, tot o să aflăm noi ceva.

— Crezi că au să-i prindă?

— Nu se lasă ei prinși în ruptul capului! strigă unul mai îndârjit, izbind zdravăn cu pumnul în masă.

— De, cum le-o fi norocul.

— Ei bine, fraților, zise Skuratov, dacă eu aș încerca să fug vreodată, cred că nu m-ar prinde nimeni.

— Pe tine, mă?

Și toată lumea începu să râdă în hohote; unii se făceau că nici nu vor să-l asculte. Dar Skuratov avea mâncărime la limbă.

— Nici dracu nu m-ar prinde, urmă el hotărât. Stau și mă gândesc câteodată și mă mir eu însumi de ceea ce aș fi în stare să fac: m-aș ascunde și în gaură de șarpe și tot nu m-aș lăsa prins.

— Halal! Dar ce te faci când te-o răzbi foamea? Să vezi cum mi te mai duci întins să ceri un codru de pâine de la primul țăran.

Alte hohote de râs.

— Pentru un codru de pâine? Asta să i-o spui lui mutu!

— Ia, nu mai face pe grozavul. Parcă nu știm noi pentru ce v-au adus aici, pe tine și pe moș-tu Vasea; v-ați apucat să omorâți moartea vacilor[28].

Hohotele de râs se întețiră. Ocnașii posaci se uitau cu și mai multă indignare.

— Minciuni! urlă Skuratov cât îl ținu gura, scorneli de ale lui Mikitka, că el ne-a scos vorbe de-astea; și barem să fi pomenit de mine, dar el despre Vaska a spus-o, iar pe mine m-au amestecat în ciorbă alte guri sparte. Eu sunt de fel din Moscova și umblu hoinar de când eram de-o șchioapă. Țin minte că, încă pe atunci, dascălul se tot căznea să mă învețe carte, mă trăgea de ureche și-mi spunea: „Zi după mine: «Mărire ție, Doamne, că nemărginită este mila ta...»“ și așa mai departe. Iar eu îndrugam după el. Din copilărie mă îndeletniceam cu de-alde astea...

Un nou val de râsete îi acoperi vorbele, spre deplina mulțumire a lui Skuratov, care ținea să-l facă pe caraghiosul temniței. Curând însă îl părăsiră și se întoarseră la convorbirea serioasă. Vorbeau mai cu seamă bătrânii și cei pricepuți în astfel de treburi. Ocnașii mai tineri, ori mai tăcuți din fire, ascultau plini de admirație pentru știința lor și întindeau gâtul ca să nu le scape nici o vorbă; o mulțime de lume se adunase la bucătărie; bineînțeles, printre noi nu se afla nici un subofițer. În prezența lor nu s-ar fi vorbit atât de deschis. Printre cei ce ascultau cu nesaț îmi atrase atenția mai ales un țăran scund, cu pomeții ieșiți în afară, cu o înfățișare de altfel foarte comică. Îl chema Memetka; nu știa aproape de loc rusește și nu pricepea mai nimic din tot ce vorbeau ceilalți, dar se înghesuia și el în mulțime și asculta cu luare-aminte, cu un fel de voluptate, numai ochi și urechi.

[28] Cu alte cuvinte, au omorât un moș ori o babă bănuiți de a fi făcut farmece din pricina cărora mureau vitele. Aveam și noi în temniță un astfel de ucigaș (*n.a.*).

— Ei, ce zici, Memetka, iakși[29]? se agață de el într-o doară Skuratov, căruia nimeni nu-i mai dădea nici o atenție.

— Iakși! uh, iakși! îngână Memetka înviorat, scuturându-și căpățâna în semn de încuviințare. Iakși!

— N-au să-i prindă? Iok?

— Iok! Iok!

Și Memetka da mereu din cap, de data aceasta gesticulând cu aprindere.

— Care va să zică, bate șaua, să priceapă iapa, hai?

— Așa, așa, iakși, răspundea Memetka.

— Ei, dacă spui tu, iakși să fie!

Și Skuratov îi dădu una peste căciulă, de i-o îndesă până peste ochi, apoi ieși plin de voie bună din bucătărie, lăsându-l pe Memetka nedumerit.

O săptămână întreagă disciplina fu neînchipuit de aspră în temniță; se vorbea de cercetări amănunțite prin împrejurimi. Nu știu cum se făcea, dar ocnașii aflau totdeauna ce măsuri lua administrația pentru prinderea fugarilor. În zilele dintâi, veștile păreau cu totul prielnice pentru aceștia: le pierise orice urmă. Ocnașii râdeau pe înfundate, în bătaie de joc, fiind cu desăvârșire liniștiți în ce privește soarta lor.

— N-au să le dea de urmă, să vedeți că n-au să-i prindă, ziceau ei cu satisfacție.

— Ia-i de unde nu-s! Au luat-o la sănătoasa!

— Adio și n-am cuvinte! Așteaptă-mă oricând, că mă-ntorc curând!

Se știa că toți țăranii din împrejurimi erau în picioare și scotoceau prin locurile cele mai ascunse, prin păduri și prin văgăuni.

— Prostii! ziceau ai noștri batjocoritori. Or fi având ei un om de nădejde la care s-au ascuns.

— Negreșit! Doar nu-s din cei care pornesc la întâmplare, înainte de a-și fi netezit drumul.

[29] Bine (în lb. tătară).

Presupunerile mergeau și mai departe: unii își dădeau cu părerea că poate fugarii stau ascunși undeva prin oraș, în vreo pivniță, așteptând să treacă alarma și să le mai crească părul. N-aveau decât să rămână așa, ascunși, o jumătate de an, sau chiar un an încheiat, după care puteau s-o ia din loc și să plece în liniște mai departe...

Într-un cuvânt, ocnașii erau vădit dispuși să vadă lucrurile acestea într-o aureolă cam romantică. Când, deodată, la vreo opt zile după evadare, se răspândi zvonul că s-a dat de urma fugarilor. Bineînțeles, un asemenea zvon absurd fu întâmpinat cu tot disprețul; dar spre seară zvonul se confirmă. Ocnașii începură să dea semne de neliniște.

A doua zi de dimineață, se spunea în oraș că fugarii fuseseră prinși și că aveau să fie aduși la temniță. După-amiază se dădură și unele amănunte: fuseseră prinși într-un cătun, la șaptezeci de verste de oraș.

În sfârșit, veni și o știre precisă. Plutonierul-major, întorcându-se de la maior, anunță fără ezitare că evadații urmează să fie aduși la corpul de gardă chiar în seara aceea. Fuseseră prinși, nu mai încăpea nici o îndoială. Ar fi greu de redat impresia pe care o produse ocnașilor această știre; mai întâi se înfuriară, pe urmă îi cuprinse un fel de tristețe apăsătoare. Curând însă băgai de seamă că parcă le veni din nou pofta de zeflemea. Dar de data aceasta își băteau joc nu de urmăritori, ci de fugarii ghinioniști. La început, o făcură numai câțiva, apoi numărul lor spori; rămâneau mereu îngândurați doar ocnașii mai așezați și mai cu scaun la cap, pe care batjocurile nu-i puteau scoate dintr-ale lor. Priveau cu dispreț mulțimea nesocotită și își frământau gândurile în tăcere.

Ce să zic, pe cât fuseseră de slăviți înainte Kulikov și A-v, pe atât de bești erau acum. Ocnașii își băteau joc de cei prinși cu satisfacția unor ranchiunoși, ca și când ar fi îndurat o mare jignire și umilire din partea lor. Iar în semn de dispreț nemărginit lansară în cele din urmă vorba că

fugarii n-au putut rezista foamei și s-au dus într-un cătun să ceară pâine țăranilor. Era cea mai umilitoare vorbă care se putea spune despre un evadat. De altfel, nici una din presupunerile făcute nu se adeveri ulterior. Evadații fuseseră urmăriți pas cu pas și descoperiți; ei se afundară atunci în pădure, dar pădurea fu încercuită din toate părțile. Văzând că nu mai au nici un mijloc de scăpare, fugarii hotărâră să se predea. N-aveau altceva mai bun de făcut.

Seara, când evadații fură aduși legați de mâini și de picioare, între jandarmi, toți ocnașii se repeziră pe la garduri să vadă ce-o să se întâmple cu ei. Dar nu zăriră decât trăsura maiorului și pe-a comandantului, care așteptau la corpul de gardă. Evadații fură băgați la „secret", încătușați, și a doua zi li se întocmiră actele de trimitere în judecată. Batjocura și disprețul camarazilor încetară de la sine, când se aflară amănuntele: toți știau acuma că fugarii fuseseră siliți să se predea, fiindcă erau împresurați din toate părțile. Din acest moment, ocnașii arătară din nou multă simpatie față de soarta fugarilor, urmărind desfășurarea procesului.

— O să le ardă câte o mie de bice, ziceau unii.

— O mie! Îi omoară în bătăi, își dădeau cu părerea alții.

— A-v capătă poate numai o mie, dar celălalt nu mai scapă, că doar e de la specială.

Dar se înșelară și unii, și alții. A-v se alese numai cu cinci sute de lovituri; judecătorii ținuseră seama de faptul că se purtase bine până atunci și că era la prima lui abatere. Kulikov primi, se pare, vreo mie cinci sute de lovituri. Atât pedeapsa, cât și executarea ei, fu îndeajuns de ușoară. Și A-v și Kulikov erau oameni deștepți și nu căutară să amestece pe nimeni în afacerea lor; mărturisiră că fugiseră direct din fortăreață, fără să mai treacă și pe la altcineva. Cel mai mult îmi păru rău de bietul Koller. Pierduse totul, până și cea din urmă nădejde: căpătă o pedeapsă mai aspră decât toți, două mii de lovituri, și fu

trimis ca deținut undeva în altă temniță. A-v fu bătut ușor, cu milă; îl ajutară mult și doctorii. Dar continua să facă pe grozavul și nu înceta să se laude că acum e gata la orice, că nu-i mai e teamă de nimic și că va face o ispravă și mai grozavă. Kulikov rămase același om potolit și de treabă și, după ce-și primi pedeapsa, se reîntoarse în temniță, ca și cum între timp nu s-ar fi întâmplat nimic. Dar ocnașii nu-l mai priveau cu aceiași ochi, cu toate că el nu se schimbase întru nimic, știind să se impună ca și înainte prin cunoștințele și priceperea lui; ei însă nu-i mai purtau același respect și vorbeau cu el cu mai multă familiaritate. Într-un cuvânt, de la această evadare neizbutită, faima lui Kulikov scăzu mult în ochii deținuților. Ce mult înseamnă pentru oameni succesul...

X
IEȘIREA DIN OCNĂ

Toate acestea s-au întâmplat în ultimul an al vieții mele de ocnă. Anul cel din urmă mi-a rămas tot atât de bine întipărit în minte ca și cel dintâi; mai cu seamă mi-au rămas vii în memorie ultimele luni. Dar să lăsăm aceste amănunte la o parte. Voi spune numai că în acel an, cu toată nerăbdarea mea de a-mi sfârși cât mai repede pedeapsa, viața în ocnă mi s-a părut mult mai ușoară decât în toți anii precedenți. În primul rând, pentru că aveam acum mulți prieteni și multe cunoștințe printre ocnași, care ajunseseră la convingerea că sunt un om cumsecade. Mulți dintre ei îmi erau prieteni credincioși și mă iubeau cu adevărat.

Pionierul, petrecându-ne pe mine și pe camaradul meu, la ieșirea din temniță, numai că nu plângea și, în luna care a urmat după eliberare, venea aproape în fiecare zi să ne

vadă în camera ce ne fusese dată ca locuință provizorie în atenansele unei clădiri publice. Și totuși, au fost și unele fățpturi aspre, uricioase, care nu mi-au adresat nici un cuvânt până la sfârșit, numai ei știu din ce pricină, și de care nu m-am putut apropia niciodată. Părea că ne desparte, ca să zic așa, un zid de netrecut.

În acest din urmă an m-am bucurat în general de un regim mai blând decât în toți anii precedenți ai detențiunii mele. Am găsit printre militarii din oraș unele cunoștințe, chiar vechi colegi de școală, cu care am reînnodat legăturile. Prin intermediul și cu ajutorul lor puteam să primesc bani, să scriu familiei și să obțin cărțile de care aveam nevoie. Ani de-a rândul nu mai citisem o carte și nu știu dacă își poate cineva închipui bucuria ciudată și emoția ce mă cuprinse în clipa când se ivi ocazia să-mi arunc ochii pe cea dintâi carte în temniță. Mi-aduc aminte că am început s-o citesc seara, după ce fură zăvorâte ușile cazărmii, și că n-am lăsat-o din mână toată noaptea, până în revărsatul zorilor. Era un număr dintr-o revistă, care mi-a părut atunci un mesaj din altă lume; existența mea trecută îmi răsări deodată limpede și viu în fața ochilor și, după cele citite, încercam să-mi dau seama cât de mult rămăsesem în urma vieții și dacă cei de acolo apucaseră să înainteze departe în lipsa mea; încercam să le ghicesc frământările, să aflu ce probleme îi preocupă. Mă agățam de fiecare cuvânt, încercând să pătrund cu grijă înțelesul slovelor; citeam printre rânduri, mă străduiam să găsesc deslușirea tainică și părerile asupra trecutului care-mi era cunoscut; căutam urme cu privire la tot ce ne frământase și ne preocupase pe vremea mea; și cât de trist am fost când a trebuit să-mi mărturisesc că eram străin de viața cea nouă, că nu mai aveam o legătură vie cu societatea! Trebuia să înnod această legătură, să fac cunoștință cu noua generație. Mă năpusteam avid mai ales asupra articolelor semnate de vreo cunoștință, de un om care-mi fusese cândva apropiat... Dar cele mai multe nume îmi

erau necunoscute; alți oșteni intraseră în luptă; eram dornic să-i cunosc pe toți și mă simțeam deznădăjduit că aveam la îndemână atât de puține cărți și că îmi era atât de greu să mi le procur. Mai înainte, pe vremea vechiului maior, era cu neputință să strecori o carte în temniță. Dacă se găsea vreuna la percheziție, ar fi urmat o ploaie de întrebări: cum ai primit-o, de unde, de la cine? Ai, va să zică, legături ascunse cu cei din afară?... Și ce-aș fi putut răspunde la asemenea întrebări? De aceea, trăind fără cărți, mă închideam tot mai mult în mine însumi, punându-mi întrebări, cărora trebuia să le găsesc dezlegarea și al căror înțeles mă chinuia cumplit câteodată... Nu-i atât de ușor să redai toate acestea.

Intrasem în temniță iarna și tot iarna urma să fiu pus în libertate, în aceeași zi a lunii respective. Cu câtă nerăbdare așteptam venirea iernii, cu câtă mulțumire vedeam că vara e pe sfârșite, că frunzele copacilor se îngălbenesc și că se vestejește iarba pe câmp. Dar iată că trecu și vara; începu să șuiere apoi vântul de toamnă și cei dintâi fulgi căzură legănându-se... Sosise, în sfârșit, această iarnă, atât de mult așteptată! Presimțind libertatea, inima îmi bătea surd, neliniștit. Lucru ciudat însă: cu cât trecea vremea, cu cât se apropia termenul eliberării, cu atât deveneam mai potolit și mai răbdător. Iar în ultimele câteva zile ce-mi mai rămaseră de făcut ocnă, m-am surprins pur și simplu minunându-mă: mi s-a părut că am devenit calm și indiferent pentru ceea ce urma să vină și mă învinuiam de nepăsare și nesimțire. Mulți ocnași pe care îi întâlneam în curte, după ce ne întorceam de la lucru, veneau să stea de vorbă cu mine și să mă felicite.

— Curând, curând, că doar cât a mai rămas, ai să scapi și dumneata de aici, Alexandr Petrovici, și ai să ne lași singuri pe noi, bicisnicii.

— Dar dumneata, Martînov, mai ai încă mult de așteptat? îl întrebai.

— Eu? Ehei, încă șapte ani de chin...

Oftă, se opri, privind cu ochi tulburi în depărtări, de parcă ar fi vrut să dezlege taina zilelor viitoare... Da, mulți ocnași mă fericeau sincer, din toată inima. Mi se părea chiar că toată lumea era acum mai binevoitoare și mai prietenoasă față de mine. Începusem să mă desprind din mijlocul lor, nu mai aparțineam lumii din care făceau parte, și-și luau rămas bun de la mine. K-cinski, un tânăr nobil polonez, blând și liniștit din fire, se plimba deseori, ca și mine, prin curtea temniței. Nădăjduia să-și păstreze sănătatea, făcând cât mai multă mișcare în aer curat, drept compensare a nopților înăbușitoare din cazarmă.

— Aștept cu nerăbdare punerea dumitale în libertate, îmi zise el într-o zi, cu zâmbetul pe buze, pe când ne plimbam împreună. Când vei părăsi temnița, voi ști atunci că-mi mai rămâne doar un singur an de ocnă și apoi scap și eu.

Aș vrea să spun aici, în treacăt, că din pricina izolării și a lipsei unui contact permanent cu viața dinafară, închipuirea noastră exaltată ne arăta libertatea mult mai liberă decât este ea în realitatea de toate zilele. Ocnașii înclină întotdeauna să exagereze conținutul adevărat al libertății de dincolo de zidurile închisorii și aceasta se întâmplă negreșit oricărui deținut. Ordonanța zdrențuroasă a unui ofițer ne părea un rege, un ideal al omului liber, în comparație cu ocnașul, pentru că n-avea lanțuri la picioare, nu era ras în cap și umbla fără paznic după el.

În ajunul eliberării mele, în amurg, făcui pentru cea din urmă oară ocolul gardului de pari din jurul temniței. De câte mii de ori mă învârtisem de-a lungul acestui gard în cei zece ani de osândă!

În cel dintâi an, rătăceam prin dosul cazărmilor, singur și deznădăjduit... Îmi adusei aminte cum număram câte mii de zile aveam de trăit aici. Doamne, ce mult e de-atunci! Uite, în acest ungher tânjise bietul vultur captiv; aci mă întâmpina adesea Petrov. De altfel, nici acum nu mă lăsa

singur: mă căuta pretutindeni și, ghicindu-mi parcă gândurile, se plimba tăcut alături de mine, mirându-se în sinea lui, Dumnezeu știe de ce. Îmi luam în gând bun rămas de la grinzile negre ale cazărmii. Ce mohorâte mi s-au părut atunci aceste grinzi cioplite, care au îmbătrânit pasă-mi-te și ele între timp, dar eu nu mai eram în stare să-mi dau seama de acest lucru. Câtă tinerețe, câtă putere irosită se înmormânta istovindu-se între aceste ziduri! Căci trebuie s-o spun deschis: toți acești oameni erau poate cei mai înzestrați și cei mai puternici din sânul poporului nostru. Și uite că s-au pierdut fără folos atâtea forțe, în mod absurd, nefiresc, zadarnic. Și din vina cui?

Mă întrebam atunci și mă întreb și acum: cine, cine-i de vină?

A doua zi dis-de-dimineață, mai-nainte ca ocnașii să fi fost rânduiți pentru plecarea la lucru, intrai prin toate cazărmile, ca să-mi iau rămas bun de la toți. Multe mâini aspre și bătătorite mi se întinseră cu bunăvoință. Unii, dar nu mulți, îmi strângeau mâna ca unui camarad de-al lor, majoritatea însă își dădeau foarte bine seama că din ziua aceea voi deveni alt om, cu totul deosebit de ei. Știau că aveam cunoștințe în oraș, că de aici mă voi duce la niște domni și că mă voi așeza în rând cu ei, ca un egal al lor. Își dădeau seama de lucrul acesta și, deși strângerea lor de mână era caldă și binevoitoare, nu mă mai socoteau de-al lor, ci devenisem pentru ei un domn. Alții îmi întorceau spatele, nevrând să răspundă salutului meu de bun-rămas. Unii mă priveau aproape cu un fel de ură.

Toba începu să bată și ocnașii porniră la lucru, iar eu rămăsei singur în cazarmă. Sușilov se sculase înaintea tuturor și se străduise să-mi pregătească, pentru cea din urmă oară, ceaiul. Bietul Sușilov! Începu să plângă când îi dăruii hainele, rufăria, curelele pentru lanțuri și câțiva bănuți.

— Nu pentru asta, nu pentru asta! bolborosea el, abia stăpânindu-și tremurul convulsiv al buzelor, mi-e greu să

mă despart de dumneata, Alexandr Petrovici. Ce mă fac aici fără dumneata?

Îmi luai rămas bun și de la Akim Akimîci.

— În curând îți vine și dumitale rândul să pleci, îi zisei.

— Mai am de stat aici încă multă vreme, îngână el strângându-mi mâna.

Mă aruncai de gâtul lui și ne îmbrățișarăm.

După zece minute de la plecarea ocnașilor, eu și camaradul meu părăsirăm temnița, în care n-aveam să ne mai întoarcem niciodată. Ne duseră la fierărie, ca să ni se scoată lanțurile, dar nu mai eram urmați de paznici înarmați; ne însoțea un subofițer. În atelierul unității de geniu tot niște ocnași de ai noștri ne frânseră lanțurile. Așteptai să-l descătușeze mai întâi pe camaradul meu, apoi mă apropiai și eu de nicovală. Fierarii mă întoarseră cu spatele spre ei, mă apucară de picior și-l puseră pe nicovală... Se agitau, voind să facă totul cât mai bine.

— Nitul, întoarce nitul mai întâi! porunci meșterul fierar. Pune-l așa, bine!... Acum lovește cu ciocanul...

Lanțurile căzură. Le ridicai de jos... Voiam să le țin puțin în mână, să le privesc pentru ultima oară. Parcă nu-mi venea să cred că abia acum o clipă îmi atârnaseră de picioare.

— Ei, gata! Să fie cu noroc. Drum bun! îmi urară ocnașii cu glasurile lor aspre, grave, dar vădit mulțumite și pline de voie bună.

Da, să fie cu noroc! Libertate, viață nouă, învierea din morți...

Neasemuită clipă!

NOTE și COMENTARII

PREZENTĂRI ȘI COMENTARII, DATE BIBLIOGRAFICE, NOTE EXPLICATIVE[30]

de **Ion Ianoși**

[30] Prezentările, comentariile și notele explicative se regăsesc ca «endnotes» la sfârșitul fiecărui roman și ca «footnotes» în la locul potrivit (n.corectorului.hy).

CUPRINS

UMILIȚI ȘI OBIDIȚI.....3
Roman în patru părți cu epilog.....3
PARTEA ÎNTÂI.....4
CAPITOLUL I.....5
CAPITOLUL II.....18
CAPITOLUL III.....21
CAPITOLUL IV.....25
CAPITOLUL V.....33
CAPITOLUL VI.....37
CAPITOLUL VII.....47
CAPITOLUL VIII.....50
CAPITOLUL IX.....60
CAPITOLUL X.....69
CAPITOLUL XI.....74
CAPITOLUL XII.....79
CAPITOLUL XIII.....90
CAPITOLUL XIV.....98
CAPITOLUL XV.....102
PARTEA A DOUA.....117
CAPITOLUL I.....118
CAPITOLUL II.....134
CAPITOLUL III.....149
CAPITOLUL IV.....156

CAPITOLUL V.....163
CAPITOLUL VI.....174
CAPITOLUL VII.....181
CAPITOLUL VIII.....189
CAPITOLUL IX.....199
CAPITOLUL X.....207
CAPITOLUL XI.....217
PARTEA A TREIA.....229
CAPITOLUL I.....230
CAPITOLUL II.....239
CAPITOLUL III.....254
CAPITOLUL IV.....262
CAPITOLUL V.....269
CAPITOLUL VI.....280
CAPITOLUL VII.....296
CAPITOLUL VIII.....299
CAPITOLUL IX.....304
CAPITOLUL X.....322
PARTEA A PATRA.....348
CAPITOLUL I.....349
CAPITOLUL II.....351
CAPITOLUL III.....360
CAPITOLUL IV.....367
CAPITOLUL V.....379
CAPITOLUL VI.....393
CAPITOLUL VII.....410
CAPITOLUL VIII.....421

CAPITOLUL IX....431
EPILOG ULTIMELE AMINTIRI....434
NOTE și COMENTARII....468
AMINTIRI DIN CASA MORȚILOR....484
PARTEA ÎNTÂI....485
INTRODUCERE....486
I CASA MORȚILOR....492
II PRIMELE IMPRESII....510
III PRIMELE IMPRESII....531
IV PRIMELE IMPRESII....550
V PRIMA LUNĂ....571
VI PRIMA LUNĂ....589
VII CUNOȘTINȚE NOI. PETROV....607
VIII OAMENI TEMERARI. LUKA....622
IX ISAI FOMICI. BAIA. POVESTEA LUI BAKLUȘIN..631
X CRĂCIUNUL....650
XI REPREZENTAȚIA....670
PARTEA A DOUA....695
I SPITALUL....696
II URMARE....714
III URMARE....732
IV BĂRBATUL AKULINEI....754
V VARA....767
VI DOBITOACELE DIN TEMNIȚĂ....789
VII PLÂNGEREA....804
VIII PRIETENII....827
IX EVADAREA....845

X IEȘIREA DIN OCNĂ.....863
NOTE și COMENTARII.....870
PREZENTĂRI ȘI COMENTARII, DATE BIBLIOGRAFICE, NOTE EXPLICATIVE.....893
de Ion Ianoși.....893

Redactor responsabil: MARIA BISTRIȚEANU
Tehnoredactor: VICTOR MAȘEK

Dat la cules 31.03.1967. Bun de tipar 10.07.1967. Apărut 1967. Tiraj 15.180. Broșate 12.090. Legate 3.090. Hârtie tipar înalt B. mat de 63 g/m^2. Format 540×840/16. Coli ed. 46,83. Coli tipar 47,5. A. nr. 5.152. C.Z. pentru bibliotecile mari 8S. C.Z. pentru bibliotecile mici 8 S-O=R.

Tiparul executat sub comanda nr. 60.350
la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii”,
Piața Scînteii nr. 1 București
Republica Socialistă România

[i] Romanul *Umiliți și obidiți* a apărut pentru întâia oară în șapte numere consecutive ale revistei Vremea, din ianuarie până in iulie 1861, purtând subtitlul *Din însemnările unui scriitor ratat* și însoțit fiind de o dedicație către fratele scriitorului, Mihail Mihailovici Dostoievski. În același an, romanul a mai apărut și într-o ediție de sine stătătoare, cu modificări destul de substanțiale față de varianta inițială, autorul renunțând mai ales la unele episoade melodramatice. Ulterior, autorul s-a limitat mai mult la îmbunătățiri de ordin stilistic. După a treia ediție, romanul a fost inclus și în volumul al doilea al *Operelor complete* din 1865-1866. Ultima ediție din timpul vieții scriitorului apare în 1879; ea stă, de regulă, la temelia reeditărilor.

Unii cercetători au emis părerea după care intenția lui Dostoievski de a elabora romanul se conturase încă în Siberia, la Semipalatinsk; drept dovadă, ei citează mărturisirea cuprinsă în scrisoarea din 3 noiembrie 1857 către Mihail Mihailovici: „Voi scrie un roman din viața petersburgheză, în genul *Oamenilor sărmani* (dar ideea lui e mai bună decât în *Oameni sărmani*)" (*Scrisori*, vol. II, p. 586). Aici Dostoievski face aluzie la *Umiliți și obidiți*. Proiectul a fost realizat însă abia în 1860-1861, și atunci în foarte scurt timp, pentru ca primele capitole să poată fi incluse în revista nou-înființată *Vremea*. Ritmul intens al elaborării și urmările sale, sunt de altfel, sugerate chiar în textul cărții:

„...Scriu mereu la roman, deși nu prea merge, mi-a secat inspirația! Să scriu așa, la nimereală, cine știe, poate c-ar ieși la fel de interesant, însă n-aș vrea să compromit o idee frumoasă. E una din ideile cele mai scumpe mie. Totuși, romanul trebuie predat la termen." (Partea întâi, cap. XV, p. 95).

Atunci când poetul și criticul Apollon Grigoriev a învinuit redacția de a-i fi impus lui Dostoievski un ritm

de muncă insuportabil și cu efecte dăunătoare, într-o autocritică devenită celebră autorul și-a asumat întreaga răspundere pentru activitatea sa de „foiletonist”: „Dacă am scris un roman-foileton (și recunosc întru totul acest lucru), vinovat sunt eu și numai eu. Așa am scris întreaga mea viață, așa am scris tot ceea ce am publicat, excepție făcând romanul *Oameni sărmani* și câteva capitole din *Casa morților*. În activitatea mea literară s-a întâmplat adesea ca începutul unui capitol de roman sau de nuvelă să fie la tipografie, la cules, iar sfârșitul să se mai afle încă în capul meu, trebuind însă neapărat să fie scris până a doua zi. Obișnuit să lucrez în felul acesta, am făcut la fel și cu *Umiliți și obidiți*, de astă dată nesilit de nimeni, ci din propria mea vrere. Noua revistă, la succesul căreia țineam mai mult ca la orice, avea nevoie de un roman, și eu i-am propus un roman în patru părți... Iată ceea ce știam cu certitudine când am început să scriu: 1) că deși romanul nu va fi o reușită, el va conține multă poezie; 2) că va avea două-trei pasaje înflăcărate și izbutite; 3) că cei doi eroi mai importanți vor fi redați întru totul veridic și chiar artistic. Această convingere mi-a fost de ajuns. A ieșit o operă sălbatecă, dar cu vreo cincizeci de pagini de care mă mândresc.” (Revista *Epoha*, 1864, nr. 9, pp. 51-52).

Umiliți și obidiți, primul roman scris de Dostoievski după întoarcerea sa din detențiune și exil, într-un fel primul său roman propriu-zis, prolog al celor cinci mari capodopere al căror șir avea să fie în curând inaugurat prin *Crimă și pedeapsă*, reprezintă totodată o revenire îmbogățită la întâia sa scriere, aceea care-i adusese recunoașterea cititorilor și aprecierile atât de elogioase ale lui Bielinski, o revenire adică, pe spirala istoriei și a evoluției individuale, la *Oameni sărmani*. Ivan Petrovici, povestitorul care ne relatează toate aceste noi peripeții petersburgheze la persoana întâi

(după cum la persoana întâi se vor confesa atâția alți naratori dostoievskieni, până la „adolescentul” Arkadi Dolgoruki), este un alter-ego al lui Dostoievski de odinioară. Prima sa carte, atât de viu primită și comentată în familia Ihmenev, de Nelli sau de Masloboev, este identică cu *Oameni sărmani*; iar părerile entuziaste ale „criticului B.” cu privire la roman reproduc atitudinea pe care o avusese la vremea sa Vissarion Bielinski față de opera de debut a lui Dostoievski, și pe care acesta avea s-o descrie mai târziu în *Amintiri de demult* din *Jurnalul unui scriitor* (1877, ianuarie, cap. 2); autobiografice sunt și opiniile lui Ivan Petrovici cu privire la munca scriitorului (vezi *Epilogul* romanului *Umiliți și obidiți*) sau relațiile dintre el și editorul său, în care poate fi recunoscut A. A. Kraievski.

S-ar părea că acțiunea romanului începe din timpul apariției *Oamenilor sărmani*, deci în 1846, și se termină curând după moartea lui Bielinski, adică în 1848; romancierul nu a urmat totuși o cronologie strictă, și, plasându-și acțiunea în anii patruzeci, nu s-a sfiit să amintească pe parcurs de romanul lui Turgheniev în ajun, publicat în 1860, sau de reformele guvernamentale, datând și ele dintr-o perioadă mai târzie decât acțiunea propriu-zisă. În ciuda acestor inadvertențe istorice, intenția autorului de a rememora și „cita” fapte petrecute aievea în propria sa activitate literară este evidentă. Ea se realizează, îndeosebi, prin personajul naratorului, căruia i se atribuie când trăsăturile autorului, când cele ale eroilor săi (el seamănă, de pildă, cu Makar Devușkin din *Oameni sărmani*, dar și cu visătorul din *Nopți albe*); este de asemeni semnificativă reluarea expresă în roman a câtorva episoade din scrieri anterioare, ca de exemplu din nuvela *Inimă slabă*, din „romanul sentimental” *Nopți albe*, sau din „istoria unei femei” - *Netoșka Nezvanova*.

Punând evoluția scriitorului-raznocineț Ivan Petrovici în strânsă legătură cu activitatea lui Bielinski, romancierul se opune, de pe acum, în subtext, fostului său dascăl, preconizând o atitudine filantropică, de dragoste și înțelegere pasivă față de cei umiliți și obidiți, nu de luptă hotărâtă și necruțătoare împotriva asupritorilor acestora. Avem de-a face aici cu începutul schimbării atitudinii lui Dostoievski față de Bielinski, cu începutul opoziției, ce se va înăspri în viitor. Romanul de față păstrează totuși urmele vizibile ale stimei față de Bielinski și față de amintirea sa. Dezacordul cu ideile democrat-revoluționare este afirmat încă indirect, prin „pozitivarea" pasivității naratorului sau a bătrânului Ihmenev, care, în cele din urmă, acceptă și el suferința cu resemnare și smerenie. O expresie directă a prejudecăților lui Dostoievski, în curs de acumulare, o constituie însă parodierea unor concepții socialist-utopice, apropiate celor profesate de grupul Petrașevski, căruia el însuși i se alăturase cândva; sunt lămuritoare în acest sens referirile polemice (Partea III, cap. II) la cercul „utopiștilor", căruia îi aparțin Liovinka și Borinka (numele celor doi participanți la cercul Repetilov, din piesa lui Griboedov *Prea multă minte strică!*) ca și exclamațiile, pe cât de entuziaste, pe atât de absurde, ale lui Alioșa Valkovski la adresa lui Bezmîghin - (asemănătoare și ele entuziasmului manifestat în amintita piesă de Repetilov în fața „geniului" lui Udușiev). Atribuind simpatiile față de cercurile „progresiste" tocmai lui Alioșa Valkovski și insinuând în continuare apropierea dintre egoismul zoologic profesat de prințul Piotr Alexandrovici Valkovski și concepțiile democrat-revoluționare, în speță de viziunea lui Cernîșevski asupra „egoismului rațional", Dostoievski pășește pe drumul confundării voite a „burghezismului" cu spiritul revoluționar, fundamentează grava confuzie

de adrese ce se va face din plin simțită în viitoarele sale romane și în special în *Demonii*.

Umiliți și obidiți reprezintă una din verigile de legătură dintre prima etapă de creație a romancierului și operele sale capitale. Tema sa principală, definită în chiar titlul cărții, fusese pentru întâia oară atacată, și încă într-un mod strălucit, în povestea nefericitului cuplu din *Oameni sărmani*; ea va fi reluată și aprofundată în istoria familiei Marmeladov din *Crimă și pedeapsă*, în descrierea efectelor degradante ale banului în *Adolescentul*, sau în cutremurătoarea istorie a familiei Sneghirev din *Frații Karamazov*. Ambele subiecte ale romanului de față - cel principal, înfățișând destinul familiei Ihmenev și eșecul Natașei în tentativa de a cuceri și păstra dragostea lui Alioșa Valkovski, și cel secundar, dedicat sărmanei Nelli, și chiar istoria personajului de legătură dintre aceste două „linii" epice, istoria scriitorului Ivan Petrovici, condamnat la sărăcie, această lentă agonie materială - ne introduc în universul vast și deprimant al celor umiliți și obidiți, în „subteranele" marelui oraș pe cale de a deveni metropolă capitalistă, cu masele sale paupere, mizere, înfometate, temându-se de ceea ce le va aduce ziua de mâine. În „infernul" petersburghez, Ivan Petrovici este călăuzit de Masloboev ca un nou Vergiliu al unui alt Dante, iar prin intermediul lor cititorul ajunge să cunoască tainițele cele mai cumplite ale orașului capitalist modern.

Despre *Orașele mari*, Engels scrisese în *Situația clasei muncitoare din Anglia* cuvinte ce se potrivesc în chip halucinant Petersburgului dostoievskian, din *Crimă și pedeapsă*, dar și din *Umiliți și obidiți*: „Casele sunt locuite din pivniță până în pod, sunt murdare pe dinafară și pe dinăuntru și au un asemenea aspect, încât nimeni n-ar vrea să locuiască în ele. Dar asta încă nu este nimic față de locuințele

din curțile înguste și ulicioarele dintre străzi, în care se intră prin ganguri acoperite și unde murdăria și dărăpănarea întrec orice închipuire; nu există aproape nici un geam întreg, zidurile se surpă, canaturile ușilor și ferestrelor sunt stricate și desprinse, ușile sunt cârpite rudimentar cu scânduri vechi sau lipsesc cu totul: aici, în cartierul acesta de hoți, nici nu este nevoie de uși, fiindcă nu e nimic de furat. Grămezi de gunoi și cenușă zac peste tot, iar lăturile vărsate în fața ușilor se adună în băltoace împuțite. Aici locuiesc cei mai săraci dintre săraci, muncitorii cei mai prost plătiți, de-a valma cu hoți, pungași și victime ale prostituției…" (Karl Marx, Friedrich Engels - *Opere*, vol. 2, Ed. Pol. 1962, p. 276). Generalizând nenumărate observații de acest fel, se pune un diagnostic exact lumii dominate de spiritul terifiant al prințului Valkovski: „Indiferența brutală, nepăsarea cu care fiecare se izolează în cercul intereselor sale particulare te izbesc în mod cu atât mai respingător și mai jignitor, cu cât numărul acestor indivizi înghesuiți într-un spațiu restrâns este mai mare; și pretutindeni această izolare a individului, acest egoism nemărginit este principiul de bază al societății actuale, nicăieri ele nu se manifestă atât de fățiș, atât de nerușinat, atât de conștient ca aici, în învălmășeala marelui oraș. Dizolvarea omenirii în monade, având fiecare un principiu de viață deosebit, o lume a atomilor, este împinsă aici până la paroxism." (Op. cit., p. 273).

Între cele două subiecte paralele ale romanului există o legătură profundă, de repetabilitate: dacă Natașa ar fi rămas amanta lui Alioșa Valkovski, și i-ar fi născut o fiică, aceasta din urmă ar fi putut ușor ajunge în situația disperată a Nelliei, condamnată la cele mai cumplite chinuri de propriul ei părinte, prințul Valkovski. Nenorocirea familiei Ihmenev repetă nenorocirea familiei Smith, dar, în viziunea romancierului, ușor sentimentală, deznodământul

fatal a putut fi evitat grație înțelegerii pe care bătrânul Nikolai Sergheici Ihmenev a manifestat-o față de „păcătoasa” lui Natașa, cu prilejul reîntoarcerii ei acasă, înțelegere pe care bătrânul Smith n-o avusese, împingându-și fiica și nepoata în mizerie.

Ihmenev-tatăl, personaj memorabil al romanului, seamănă întrucâtva cu „bătrânii” lui Pușkin - Dubrovski, Griniov și Belkin - după cum nu întâmplător poartă Nelli numele eroinei dickensiene din *Magazinul de antichități*, iar Piotr Valkovski e apropiat oarecum de Vautrin al lui Balzac. *Umiliți și obidiți* este considerat, în genere, romanul cel mai „livresc” al lui Dostoievski, trădând influențele evidente ale lui Dickens, Eugène Sue, E. T. A. Hoffmann, George Sand, Schiller. „Roman-foileton”, el este apropiat ca structură de cărțile atât de răspândite pe vremea aceea ale lui Eugène Sue, și cercetătorilor nu le-a fost greu să desprindă similitudini de situație și de intrigă și atmosferă dintre *Misterele Parisului* și aceste noi „mistere petersburgheze”. Ei au desprins totodată legăturile dintre „sărmanii” lui Dickens și cei pe care îi cunoaștem prin intermediul lui Dostoievski, sau dintre problemele pe care le are de înfruntat Natașa Ihmeneva și peripețiile descrise de George Sand. Emanciparea femeii și piedicile puse în calea ei preocupau pe mulți scriitori ai vremii, și dacă Liza Kalitina (*Un cuib de nobili*) a fost obligată de Turgheniev să se retragă la mănăstire pentru a-și spăla păcatul de a se fi îndrăgostit de un bărbat însurat, Dostoievski nu i-a reproșat Natașei Ihmeneva cutezanța de a fi plecat din casa părintească și de a fi acceptat rolul de amantă a becisnicului Alioșa.

Reluând „ecouri” multiple din literatura universală sau rusă, prelungind într-un sens identic sau într-unul polemic observațiile predecesorilor săi, sau ale unor

cărți scrise cu puțin timp înainte de către autori contemporani lui, Dostoievski a imprimat personajelor cărții spiritul său propriu, le-a integrat într-o ascendență literară originală, unică. Mândra și hotărâta Nelli este urmașa în linie dreaptă a Netoșkăi Nezvanova, și, cu timpul, va răsări din răzvrătirea ei (mai hotărâtă decât a celorlalți obidiți, lipsită de smerenie creștinească) impunătoarea figură a Nastasiei Filippovna, simbol al unor noi umilințe (*Idiotul*). Nelli este bolnavă de epilepsie, maladie de care suferise romancierul însuși, de care vor fi atinși atâția dintre viitorii săi eroi, iubiți sau detestați, ca prințul Mîșkin, „mântuitorul" celor suferinzi, sau lacheul Smerdeakov, ucigașul fără scrupule al lui Feodor Karamazov. Ea face parte din galeria celebrelor portrete de copii, înscriindu-se în tabloul suferințelor îndurate de aceștia, care l-a obsedat toată viața pe Dostoievski și l-a făcut să-i împrumute lui Ivan Karamazov teribilele sale argumente de răzvrătire ateistă. Ivan Karamazov nu va accepta lumea ale cărei temelii au fost stropite de sângele nevinovat al micilor martiri, el nu-i va putea ierta pe călăii copiilor, după cum nici Nelli nu-l poate absolvi pe ucigașul mamei sale, pe propriul ei ucigaș, prințul Valkovski.

Romanul *Umiliți și obidiți* este construit pe o uriașă antiteză. De o parte se află toți cei ce îndură fără vină chinurile; de cealaltă parte - cei vinovați de a le fi pricinuit suferințele. Exponentul simbolic al acestei sfere mefistofelice, purtătorul de cuvânt al Răului în veșnica sa înfruntare cu Binele, reprezentantul celor lipsiți de suflet, de inimă, de gânduri simple și duioase, de înțelegere și milă pentru oameni, este prințul Piotr Alexandrovici Valkovski.

„Nu cumva ți se pare că lumea-i făcută numai pentru dumneata?" Întrebării adresate domnului Proharcin (în povestirea cu același titlu, publicată în

1846) îi răspunde, brutal și categoric, prințul Valkovski: „Nu este absurditate numai propria mea persoană, eu însumi. Totul e făcut pentru mine și lumea toată numai pentru mine există.” (Partea III, cap. X). În capitolul central al romanului *Umiliți și obidiți*, într-una din cele mai viguroase scene ale întregii creații dostoievskiene premergătoare marilor romane, Valkovski îl invită pe adversarul său principal, scriitorul Ivan Petrovici, la restaurant, loc al atâtor destăinuiri viitoare (frații Alioșa și Ivan Karamazov vor avea prilejul „să se cunoască mai îndeaproape” la restaurantul *Metropol*, prilej pentru formidabila „răzvrătire” a lui Ivan și lecturarea celebrei „sale” nuvele *Marele Inchizitor*!) și pe parcursul monologului său, întrerupt doar când și când de interlocutor, i se dezvăluie acestuia în toată goliciunea sa hidoasă. Cuvintele din urmă nu corespund doar unui fel de a vorbi, convențional, ci unei imagini concrete: prințul povestește cazul funcționarului nebun de la Paris, care se dezbrăca în pielea goală, se învăluia într-o pelerină largă și lungă, și, cu o mină foarte gravă, își desfăcea pelerina în fața câte unui trecător - bărbat, femeie ori copil, iar apoi trecea pe lângă spectatorul său uluit ca umbra din *Hamlet*. Nebunul este chiar Valkovski (și va fi, în continuare, „omul din subterană”, Svidrigailov din *Crimă și pedeapsă*, Ippolit Terentiev din *Idiotul*) dornic să-și bată joc de oameni, resimțind o voluptate cu totul aparte de pe vremea smulgerii neașteptate a propriei sale măști. Prințul urăște naivitățile („pastorale și schillerisme”!), dar se preface pentru un timp că le admiră, în discuțiile ipocrite cu Natașa Ihmeneva de pildă, sau cântă în strună vreunui „Schiller d-ăștia veșnic june”, pentru a-și scoate apoi pe neașteptate masca înaintea lui și a trânti o grimasă hâdă, a-i arăta limba exact în clipa când, mai puțin ca oricând, se putea aștepta la așa ceva. Eroul „neeroic”

al însemnărilor din subterană va scoate tot așa limba către edificiul de cleștar, pentru că „frumosul și sublimul” - lozinca iluministă, schilleriană, a adversarilor săi, ca și a adversarilor lui Valkovski - Ivan Petrovici și Natașa Ihmeneva - îi provoacă din principiu o strâmbătură nerespectuoasă. Deși, ca un adevărat dedublat, într-un colț ascuns al ființei sale, jinduiește după o clădire căreia să nu-ți vină a-i arăta limba, năzuință pe care cu trei ani în urmă prințul Valkovski n-o resimțise.

Piotr Alexandrovici nu este un dedublat, ci un cinic mascat, ceea ce înseamnă cu totul altceva. N-are idealuri și nu vrea să le aibă, n-a simțit nici odată nevoia de a le avea. Morala o consideră un joc de societate, inventat din comoditate și pentru plăcerea de a o nesocoti. El seamănă leit contesei din propria lui istorioară - aparent virtuoasă, severă, inaccesibilă, de fapt o întruchipare a desfrâului, de la care și marchizul de Sade ar fi avut ce învăța - femeia care nu cunoaște voluptate mai adâncă decât aceea de a călca în picioare și de a terfeli tot ce propovăduia în public. Valkovski înțelege viața ca și fosta lui amantă: pe vremuri își snopise țăranii în bătaie, sau omorâse pe bărbatul unei „adorabile păstorițe” seduse de el; în ultimul timp făcuse însă pe mironositul, nenorocind în continuare pe oricine îi ieșea în cale: pe bătrânul Ihmenev, pe Natașa, pe micuța Nelli... Și aceasta nu numai în virtutea unui individualism pragmatic, ci ca urmare a filozofiei sale de viață, formulată ostentativ la capătul amintitei discuții: „...la baza tuturor virtuților omenești zace egoismul cel mai feroce. Și cu cât o faptă pare a implica mai multe virtuți, cu atât mai mult egoismul se ascunde într-însa. Iubește-te pe tine însuți - iată singura maximă pe care o recunosc în viață.”

Denunțând această viziune, Dostoievski țintea în „egoismul rațional” al democraților revoluționari, în

speță în tratatul lui Cernîșevski *Principiul antropologic în filozofie*, apărut cu puțin înainte (1860) și furtunos controversat. Lucrarea lui Cernîșevski a fost violent atacată, de pe poziții retrograde, de către P. Iurkevici și apoi Katkov (redactorul revistei *Russki Vestnik*, în care Dostoievski avea să-și publice majoritatea romanelor sale), și apărat de Antonovici în articolul *Filozofi de două tipuri*, și mai apoi de însuși Cernîșevski în *Frumuseți polemice*. Capitolul 10 al celei de a treia părți apare în *Vremea* înaintea publicării articolului din urmă, dar materialul lui Antonovici îi era cunoscut lui Dostoievski. Intenția sa polemică la adresa lui Cernîșevski el și-o trădează, de altfel, atunci când introduce în perorația lui Valkovski un citat, dat între ghilimete, indicând, deci, sursa respectivei concepții („cu cât virtutea este mai virtuoasă, cu atât mai mult egoism se ascunde într-însa"). Ca în atâtea viitoare ocazii, romancierul a greșit și aci adresa: „egoismul rațional", acordându-se perfect cu slujirea altruistă a umanității, exprima tocmai năzuința spre o îmbinare armonioasă a intereselor personale și obștești. În Piotr Alexandrovici nu aveau cum să se recunoască Cernîșevski, Antonovici sau Pisarev; dintre gânditorii timpului, acest drept, de loc onorabil, îl putea revendica mai degrabă Max Stirner!

După exemplul burghezului gentilom, Valkovski este stirnelian fără s-o știe. Coincidențele frapează imediat pe oricine citește cartea lui Stirner *Unicul și proprietatea sa* (Leipzig, 1845); nimic mai simplu decât să alături pe două coloane câteva fragmente, și identitatea iese la iveală. Tânărul hegelian s-a ridicat, se știe, împotriva învățătorului său și a întregii filozofii clasice germane, opunând principiului general - individualul, necesității - libertatea, ideii - persoana concretă, obștei - Unicul. Reacția era tipic mic-burgheză și prevestea starea de spirit haotică,

anarhică, absurdă a atomului sărit de pe orice orbită. După opinia lui Stirner, ideile abstracte, idealurile, toate sunt himere, singura certitudine o constituie omul concret - nu mijloc, ci scop suprem, realitate existențială unică, lipsită de vreo menire în afara ei însăși. Nimic nu rezumă mai lapidar solipsismul și individualismul radical profesat de Stirner, aberanta și anihilanta sa construcție, decât maxima introductivă a cărții sale, reluată sfidător și în finalul ei: „Mi-am întemeiat cauza pe neant."

Acest moto este identic cu al lui Valkovski, cu al omului din subterană, cu al acelor eroi din viitoarele romane dostoievskiene, care consideră că totul le este permis. Supunându-l pe „sfântul Max" unei necruțătoare critici în *Ideologia germană*, întemeietorii marxismului au demonstrat cât de bine se împacă, în viziunea lui Stirner, anarhica revoltă cu parvenitismul: „Filozofia revoltei, care ne-a fost aici prezentată în antiteze proaste și flori retorice ofilite, nu e, în ultimă instanță, decât o apologie flecară a parvenitismului (*parvenu*, parvenit, om care s-a ridicat, om care se revoltă). Orice om care se revoltă are în față, cu prilejul «faptei» sale ««egoiste», un existent special, deasupra căruia tinde să se înalțe fără să-i pese de relațiile generale. El caută să se detașeze de existent numai în măsura în care acesta este o cătușă, altfel el caută mai degrabă să și-l însușească." (Marx-Engels, *Ideologia germană*, E.P.L.P., 1956, p. 414). Acest diagnostic i se potrivește de minune prințului Valkovski, care dorește să-și consolideze situația în cadrul ordinii existente, să acapareze prin căsătoria fiului său cu Katia „milionul" acesteia, plan ce-i va reuși, deoarece și Alioșa știe că „în zilele noastre, prințul prinților este Rotschild"! (Motiv care și el va fi reluat de Ganecika Ivolghin în *Idiotul* și de Arkașa Dolgoruki în *Adolescentul*.)

Valkovski deschide șirul imoraliștilor „supraoameni”, care vor dori cu toții să semene cu Iuliu Cezar, cu Napoleon, cu Rotschild, să se detașeze adică de masa informă și neglijabilă a milioanelor, tocmai în virtutea milioanelor pe care le posedă, sau a unei forțe pe care o presupun infinită; de cele mai multe ori însă, romancierul va reduce figurile lor la dimensiunile parvenitului meschin sau ale nihilistului smintit. Valkovski este Călăul, iar Ivan Petrovici, bătrânul Ihmenev, Natașa și Nelli - Jertfele. Opoziția absolută este încă puternic influențată de estetica romantismului european. Am amintit de Schiller, George Sand, Dickens și Sue; am putea, în continuare, face trimiteri la Victor Hugo sau Byron. *Umiliți și obidiți* este printre cărțile realiste ale lui Dostoievski una dintre cele mai romantice, mai sentimentale, înrudită sub acest raport cu prima perioadă de creație, „iluministă”, a povestitorului.

„Schillerianã” este întreaga galerie a umiliților, pe care ne-o înfățișează romancierul, în sensul atribuit în acele decenii termenului, hotărât umanist, dar nu lipsit de naivitate. Ei sunt buni, înțelegători, inimoși, tandri, se încred în semenii lor, au un suflet larg, larg până la neîmpotrivire, la nehotărâre; ei știu să îndure, nu însă și să lupte. Natașa Ihmeneva, ca și Ivan Petrovici, sunt „inimi slabe”, predestinate parcă a fi jertfe și a-și asuma în chip smerit destinul crunt și nemeritat. Prin intermediul lor, în creația dostoievskiană se intonează, deși încă în surdină, muzica dragostei și a patimilor creștinești. Egoismului valkovskian, generator de suferințe, Natașa îi opune „egoismul suferinței”, care, dacă nu poate fi identificat cu viitorul cult al suferinței întru Cristos, îl prefigurează cu precizie, iar chipul blând și înțelegător al lui Ivan Petrovici începe de pe acum să semene, în tentativele sale, pe cât de oneste pe atât de neputincioase, de a îmblânzi ferocitatea și de a-i

împăca pe adversari, cu viitoarele eforturi disperate și derizorii ale prințului Lev Nikolaievici Mîșkin și ale bunului, mult prea bunului Alioșa Feodorovici Karamazov.

Obsesiva împărțire a omenirii în sadici și mazochiști, în Karamazovi (după Feodor Karamazov, desigur) și Karataievi (simbol al neîmpotrivirii la rău în romanul lui Lev Tolstoi *Război și pace*), împărțire pe care o vor ilustra viitoarele construcții epice, o resimțim limpede încă în romanul de față, în opoziția dintre Valkovski și Natașa, Valkovski și bătrânul Ihmenev, Valkovski și Ivan Petrovici.

Ambiguă, sub acest raport, apare figura lui Alioșa Valkovski, egoist și „bun" în același timp, demn urmaș al tatălui său, dar și înrudit îndeaproape cu „inimile slabe", amplificând suferința din jurul său tocmai din cauza acestei slăbiciuni. Alioșa pendulează permanent între cei doi poli ai romanului, între universul părintelui și cel al iubitei sale. El este incapabil de a lua hotărâri ferme, iar atunci când ia hotărâri nu le poate duce până la capăt, nu-și poate rămâne credincios nici lui însuși, nici celor de care se crede legat. Incapacitatea sa de a alege între cele două femei iubite - temă ale cărei variațiuni le vom reîntâlni în raporturile prințului Mîșkin cu Nastasia Filippovna și Aglaia Ivanovna și ale lui Dmitri Karamazov cu Grușenka și Katerina Ivanovna - începețoșează într-o anumită măsură implicațiile sociale ale conflictului, le tocește ascuțișul. Aceasta, deoarece motivul „milionului", cauză inițială și esențială a renunțării la Natașa în favoarea Katiei, este eclipsat pe parcurs de o efectivă nehotărâre sufletească, izvorâtă din bunătatea eroului și accentuată în plus de calitățile intime ale Katiei. Așadar, conflictul intim îl înmoaie pe cel social și această inconsecvență se datorește sentimentalismului căruia romanul îi mai este tributar și care apare cu deosebită evidență în „înțelegerea"

excesivă, vecină cu simpatia nedisimulată - și, din punctul de vedere al cititorului, nejustificată - față de Alioșa Valkovski.

După cum se vede, influența esteticii romantice are, în structura cărții, diverse consecințe. Acestei estetici i se datoresc desfășurarea palpitantă a intrigii, trecerile neașteptate dintr-un plan într-altul, „misterele" ce planează îndelung asupra situațiilor (a faptului, de pildă, că Nelli este fiica prințului Valkovski), stilul nervos și antrenant al narațiunii, care vor fi toate valorificate - la un nivel net superior - în viitoarele „romane-drame", apropiate adesea de tipul romanului de aventură, al romanului polițist; ea se face simțită și în predilecția autorului pentru contrastele alb-negru, pentru opozițiile tranșante, accentuate până la limita extremă, dintre Bine și Rău, Înger și Demon.

Concesiile schematice și sentimentaliste din *Umiliți și obidiți* limitează stringența social-istorică și efectul estetic al cărții: pe parcurs, autorul își îndulcește acuzarea, atât el cât și cei mai pozitivi dintre eroii săi se opresc în fața unor verdicte clare și neiertătoare. Este exact ceea ce în studiul său *Oameni năpăstuiți*, Nikolai Dobroliubov a intuit a fi carența de bază a romanului: „Ce anume provoacă toate aceste relații omenești sălbatice și uluitor de stranii? Unde sunt rădăcinile acestei nepotriviri de neînțeles între ceea ce ar trebui să fie, după o ordine firească și rațională, și ceea ce se petrece în realitate?" (N. A. Dobroliubov, *Opere alese*, vol. II, E.L.U., București, 1964, p. 383). În cartea lui Dostoievski răspunsul la aceste întrebări rămâne în suspensie. „Când este vorba însă de marile talente, scria Dobroliubov, însuși actul de creație este atât de pătruns de întreaga semnificație a adevărului vieții, încât uneori simpla zugrăvire de către scriitor a faptelor și a relațiilor dintre oameni ne oferă în mod spontan rezolvarea lor. Talentul d-lui Dostoievski nu

este atât de și, ca urmare, povestirile lui mai cer adăugiri și comentarii. Totuși, problema el o pune și nici un cititor nu mai poate ignora această întrebare, după ce i-a citit povestirile. Însăși atmosfera fiecărei povestiri, mohorâtă, tristă, bolnăvicioasă, îți trezește această întrebare enervantă și provoacă un fel de suferință nervoasă...” (Op. cit., pp. 377-378).

În atmosfera supraîncălzită a înfruntărilor ideologice din anii situației revoluționare, criticul democrat a fost tentat să supraliciteze neajunsurile cărții, să nu-i surprindă toate calitățile reale. Cititorul de astăzi va judeca romanul mai puțin aspru, dar, probabil, și cu mai puțină înflăcărare decât, de pildă, Oscar Wilde, atras anume de o serie de elemente ce nouă ni se par a fi îndoielnice; el își va echilibra judecățile de valoare, conform unei stări de fapt obiective, va citi *Umiliți și obidiți* cu interesul și simpatia pe care această carte le merită pe deplin, dar își va păstra entuziasmul pentru a-l dărui operelor făurite de neasemuitul maestru în perioada desăvârșirii sale artistice, inaugurată, de altfel, de lucrarea imediat următoare, *Amintiri din casa morților*. Romanul *Umiliți și obidiți* a fost publicat în limba română în traducerea lui Al. Iacobescu, ed. „Cugetarea”, 1925. În 1957 a apărut traducerea semnată de N. Gane, Editura „Cartea Rusă”, București.

[ii] *Hoffmann Ernst Theodor Amadeus* (1776-1822)

[iii] *Gavarni* - pe numele său adevărat Sulpice-Guillaume Chevalier (1804-1866) cunoscut grafician francez, ilustrator de cărți.

[iv] *Saphir Moritz Gottlieb* (1795-1858) - scriitor umorist german.

[v] *Dorfbarbier* (*Bărbierul sătesc*) - Ziar ce apărea la Leipzig, la jumătatea secolului al XIX-lea.

[vi] *Alfons și Dalinda sau magia artei și a naturii* - povestire moralizatoare apărută în revista lui N. Novikov *Detskoe citenie dlia serdța i razuma* (*Lecturi de inimă și minte pentru copii*) în 1787

[vii] Autorul se referă la criticul democrat-revoluționar rus *V. G. Bielinski* (1811-1848).

[viii] *Sumarokov, Alexandr Petrovici* (1717-1777) - reprezentant al așa numitului clasicism nobiliar din secolul al XVIII-lea. Cea mai importantă parte a moștenirii sale literare o constituie piesele de teatru, dintre care putem menționa *Horev, Stnav și Truvor, Dmitri Impostorul, Tutorele* ș.a.

[ix] Autorul se referă la romanele istorice *Roslavlev sau rușii în 1812* (apărut în 1831), respectiv *Iuri Miloslavski sau rușii în 1612* (apărut în 1829) de M. N. Zagoskin (1789-1852).

[x] Replică din comedia lui Gogol, *Revizorul* (actul întâi, scena întâi) în sensul necesității prevenirii unor exagerări, a unor acte nejustificate.

[xi] Aluzie răutăcioasă la afluxul unor producții minore, cu teme pseudoistorice, care se confecționau de diferiți literați obscuri, lipsiți de talent, de teapa pretinsului scriitor Foma Fomici Opiskin. Cu privire la romanul *Hatmanul Vijelie*, de pildă, Belinski scria: „Cartea aceasta face parte dintr-o anumită categorie de opere, a căror idee se zămislea într-un mediu de bâlci“ (*Opere complete*, Ed. Academiei de Științe a U.R.S.S., 1953, I, p. 319). Baronul Brambeus - pseudonimul lui O. I. Senkovski (1800-1858), critic literar și

autor de opere beletristice, editorul revistei *Jurnal dlea citenia* (*Revista pentru lectură*).

Aceste cuvinte pe care le rostește Rostanev, relevând delicatețea și susceptibilitatea lui excesivă, sunt reproduse aproape textual dintr-o scrisoare a lui Dostoievski către redactorul revistei *Otecestvennîe zapiski*, A. Kraievski - un om calculat, care nu se purta cu prea multe menajamente față de scriitorii cărora le acorda avansuri (*Scrisori*, I, p. 157). Reproducerea lor sugerează o anumită înrudire spirituală între autor și eroul său.

[xii]Autorul face probabil aluzie la micimanul în retragere Alnaskarov, care visa onoruri și glorie, erou al comediei *Castele în Spania*, de dramaturgul N. Hmelnițki (1789-1845).

[xiii] *Abbaddonna*, povestire romantică de N. A. Polevoi (1796-1846), scriitor, ziarist și istoric; în domeniul esteticii - adept al romantismului, pe care-l lega de ideea caracterului popular și al specificului național al literaturii ruse.

[xiv] Denumire ironică (în traducere: *Trântorul Nordului*) dată de Dostoievski revistei *Albina Nordului*, (v. notele la vol. 1 al prezentei ediții, pp. 561 și 580).

[xv] În Rusia țaristă *Muntele de Pietate* servea și drept casă de depuneri.

[xvi] *Alexei Mihailovici* (1645-1676) - țar al Rusiei.

[xvii] *Karamzin, Nikolai Mihailovici* (1766-1826), scriitor, critic, ziarist și istoric.

[xviii] Fragment din poezia *Clopoțelul* de I. P. Polonski (1819-1898), autor a numeroase romanțe și elegii. Poezia *Clopoțelul* a apărut pentru prima oară în revista *Sovremennik* în iulie

1854.

[xix] Autorul se referă la micimanul Dîrka, despre a cărui poftă de râs povestește locotenentul Jevakin, personaj din piesa *Căsătoria* de Gogol.

[xx] Referire la îngrozitorul cutremur din 1755 care a distrus aproape în întregime orașul Lisabona.

[xxi] Expresie în jargonul chefliilor, folosită pentru „a bea ceai”.

[xxii] Diverse varietăți de băuturi spirtoase.

[xxiii] Dicton îndrăgit de Molière. Aici, în sensul de: „profit când și unde pot”.

[xxiv] Eliseev, renumit magazin de delicatese în Petersburg.

[xxv] „*Copilăria și adolescența*” - primele romane ale lui Lev Tolstoi, apărute în revista *Sovremennik* în perioada 1852-1854.

[xxvi] Este vorba de reforma țărănească din 1861, an în care apare și cartea lui Dostoievski.

[xxvii] Aluzii la temele și eroii literaturii „școlii naturale”, al cărei întemeietor este considerat Gogol.

[xxviii] Aluzie la romanul *În ajun* de Turgheniev; unul din eroii acestui roman, Bersevev, spune: „Iar mie mi se pare că tot sensul vieții noastre constă în a te situa pe locul al doilea”.

[xxix] Marchizul Donatien de Sade (1740-1814), scriitor francez, autorul unor romane erotice. Personajele sale sunt adesea dominate de plăcerea de a provoca suferințe.

[xxx] Se face probabil aluzie la *Lev Tolstoi*, care și-a publicat primele două romane autobiografice într-un răstimp de doi ani (v. nota de mai sus) și la *Goncearov*, care a scris romanul *Oblomov* din

anul 1849 până în 1859.

[xxxi] *Amintirile din Casa morților* au început să apară în ziarul *Russki Mir* în toamna anului 1860. La 1 septembrie 1860 au văzut lumina tiparului introducerea și capitolul I apoi, după o pauză ale cărei motive ne sunt necunoscute, introducerea, capitolul I (din nou) și capitolul II (4 ianuarie 1861), urmate de capitolele III (11 ianuarie 1861) și IV (25 ianuarie 1861). În ciuda anunțului „va urma", publicarea *Amintirilor* s-a întrerupt aci. De altfel, apariția celui de al doilea capitol a întâmpinat unele obstrucții din partea președintelui Comitetului de Cenzură din Petersburg; la obiecția acestuia că ocna e descrisă ca o pedeapsă insuficient de aspră pentru criminali, autorul și-a întărit ideea inițială potrivit căreia „ocna nu va înceta să fie un supliciu moral, o instituție care, în mod inevitabil, pedepsește crima" (*Scrisori*, vol. I, pp. 299-300), scriind la capitol o scurtă completare, care începe astfel: „Într-un cuvânt, un chin îngrozitor, un chin în toată puterea cuvântului domnea în ocnă, fără nici o rază de speranță"; în urma avizului favorabil obținut din partea Direcției generale pentru problemele presei, n-a mai fost nevoie de această completare.

Textul integral al lucrării a fost publicat pentru întâia oară în revista *Vremea*; primele capitole, cu mențiunea „Reproducem din *Russki Mir* aceste patru capitole care par a servi drept un fel de introducere la *Amintiri din Casa morților*, pentru acei dintre cititorii noștri care nu cunosc încă lucrarea. Vom continua publicarea *Amintirilor* îndată după apariția integrală a romanului *Umiliți*

și obidiți - în aprilie 1861; iar continuarea cărții - în lunile septembrie, octombrie, noiembrie ale anului 1861, și ianuarie, februarie, martie, mai, decembrie ale lui 1862. Capitolul VIII din partea a doua (*Prietenii*) n-a fost admis de cenzură să apară, după cum îi venea rândul, în numărul din mai 1862, publicarea sa fiind amânată până în decembrie; acest capitol a fost omis și din ediția *Amintirilor* în volum separat, din 1862, iar după ce a figurat în ediția din 1865 și în primul volum al *Operelor complete* din același an, a dispărut din nou, din motive astăzi necunoscute, poate în urma unor noi obiecții din partea cenzurii, din ediția apărută în 1875, ultima din timpul vieții scriitorului, și care se ia de obicei drept bază a reeditărilor.

Scrisorile lui Dostoievski reprezintă o sursă esențială de informare pentru reconstituirea genezei acestei cărți. La două săptămâni după ieșirea sa din detențiune, la 22 februarie 1854, el trimite din Omsk prima scrisoare amănunțită fratelui său Mihail, în care descrie plecarea cu ani în urmă din Petersburg, drumul până în adâncul Siberiei, condițiile groaznice de trai pe care le-a îndurat ca ocnaș, și anume ca ocnaș din rândul clasei privilegiate, pe care tocmai din această cauză deținuții din popor îl priveau cu antipatie. „«Păsări de pradă - iată ce sunteți voi, boierii; din pricina voastră n-avem un loc sub soare. Înainte ai fost boier, ai înșelat norodul, iar acum ai ajuns cel de pe urmă, ai ajuns de-o seamă cu noi, ocnașii» - iată cântecul care mi-a sunat în urechi timp de patru ani.” (*Scrisori*, vol. I, p. 136). Și totuși, scriitorul își mărturisește în

continuare satisfacția pentru uriașa experiență acumulată în acești ani de surghiun: „Crede-mă, sunt caractere profunde, tari, minunate, și cât de fericit eram să descopăr aur curat, sub crusta grosolană care-l acoperea.” (Idem, p. 138.) „Ce galerie de tipuri populare, de caractere am adus cu mine de la ocnă! M-am amestecat cu ei și de aceea îi cunosc, se pare, temeinic. (...) În genere, pentru mine vremea nu s-a irosit. Dacă n-am reușit să cunosc Rusia, am reușit, în schimb, să cunosc bine poporul rus, și încă atât de bine, cum nu cred să-l cunoască mulți.” (Idem, p. 139.)

La 18 ianuarie 1859 Dostoievski îi comunică lui A. N. Maikov că pe când se afla la ocnă a elaborat „în cap” o nuvelă amplă, dar de aproape doi ani, de când a părăsit pușcăria, „n-a putut scrie” (Idem, p. 166). În același an, el își anunță fratele și prietenii că lucrează la „un roman mare”, format din câteva „episoade diferite unul de altul și de sine stătătoare”, un roman despre „aventurile unui personaj”. Prima parte a acestui roman, scris în ciornă, a fost, se pare, distrusă (*Scrisori*, vol. I, pp. 184, 221; vol. II, pp. 585-586). Autorul se hotărăște să elaboreze, mai întâi, *Visul unchiului* și *Stepancikovo și locuitorii săi*, și numai după terminarea acestui roman, subintitulat *Din însemnările unui necunoscut*, purcede la elaborarea de mult proiectatei sale cărți. La 11 octombrie 1859 el îi comunică fratelui său că intenționează să publice *Amintirile din Casa morților*: „Să nu crezi, dragă Mișa, că mi-am luat nasul la purtare și că-mi dau ifose cu această «*Casă a morților*» a mea, cerând 200 ruble. Departe de mine acest gând. Dar îmi dau

perfect de bine seama de curiozitatea pe care a stârnit-o și de *importanța* acestei lucrări, și nu vreau să pierd ceea ce mi se cuvine pe bună dreptate.” (*Scrisori*, vol. I, p. 236).

Pe lângă aceste mărturii personale și *Caietul siberian* al scriitorului, cuprinzând expresii populare, zicale, folosite mai târziu atât în *Amintiri* cât și în alte opere, cercetătorii dispun de relatările unor oameni apropiați lui Dostoievski în timpul detențiunii și după eliberare; P. K. Martianov confirmă faptul că scriitorul a lucrat la *Casa morților* chiar pe când era întemnițat; medicul-șef al spitalului închisorii, T. I. Troițki, arată că Dostoievski a început să scrie în spital, cu permisiunea sa, primele capitole aflându-se mult timp în păstrarea infirmierului-șef al spitalului; A. E. Vranghel, prietenul autorului la Semipalatinsk, l-a văzut în timp ce lucra la cartea sa. Se poate conchide, așadar, că *Amintirile* au cunoscut o îndelungată perioadă de gestație, ceea ce a și permis definitiva lor așternere pe hârtie într-un termen foarte scurt.

Amintirile din Casa morților se singularizează în creația lui Dostoievski prin structura lor, deosebită și de scrierile anterioare, și de marile romane ce vor urma. Compozițional, această carte a fost recunoscută de către exegeți drept „intermediară”, situată între „poezie” și „adevăr” - mărturie subiectivă și narațiune obiectivă. Ea este evident autobiografică, bizuindu-se pe documentarea exactă a martorului ocular, documentare ale cărei urme nici nu dorește să le disimuleze; dar este și artă autentică, rod al

fanteziei creatoare, în stare să transfigureze faptul brut în perlă a conștiinței. În literatura rusă a timpului, formele acestea laxe de exprimare, realizând osmoza vie a veridicității reportericești cu generalizările temerare, proprii imaginației artistice descătușate, au fost frecvente - dovadă *Povestirile din Sevastopol* ale lui Lev Tolstoi sau *Amintiri și cugetări*, impunătoarea frescă creată de Herzen, în egală măsură autobiografie individuală și a secolului. Dostoievski dorea să convingă cititorul asupra autenticului relatării, ținea mult să nu încețoșeze realitatea faptică printr-o doză prea mare de inventivitate, și de aceea a și renunțat la obișnuita sa manieră de expunere „dramatică”, la construirea unor conflicte palpitante, care puteau părea neverosimile, optând pentru curgerea lină, prin excelență „epică” a întâmplării, pentru dramatismul lăuntric al documentului. Cu alte cuvinte, Dostoievski a scris o „carte” pe care o vom putea cu greu include în vreunul dintre compartimentele clasice ale teoriei literaturii, o „carte” situată la răscrucea genurilor și a speciilor, în care cele mai extraordinare întâmplări ni se relatează calm și aparent impasibil, cu aerul omului privat de capacitatea de a se mai minuna de ceva, deși tocmai această detașare obiectivă - dintotdeauna proprie povestitorilor - în raport cu lucruri de care nicicum nu te poți distanța, împrumută reconstituirilor epice un neobișnuit fior liric. „Cartea” aceasta se înscrie organic într-o filiație literară marcată printr-o deosebită gravitate, preocupată întotdeauna de întrebările

fundamentale ale condiției umane; ea este primul document al literaturii ruse privind ocnele și viața deportaților. „*Amintirile din Casa morților* au atras atenția publicului ca o imagine fidelă a vieții ocnașilor, pe care nimeni nu a zugrăvit-o concret până atunci” scria autorul în 1863 (Idem, pp. 333-334), inaugurând o tradiție pe care o va relua Cehov în însemnările sale din Insula Sahalin și în jurnalul intim al aceleiași revelatorii călătorii în Extremul Orient; ea este concepută într-un spirit consecvent realist, străin sentimentalismelor și concesiilor romantice pe care le întâlnim în descrierile pe aceeași temă la Victor Hugo, Eugène Sue și chiar Balzac, și pe care nici Dostoievski nu le-a evitat, cum am văzut, în romanul său elaborat concomitent și publicat puțin înaintea *Amintirilor din Casa morților*.

Natura „intermediară” a acestei opere dostoievskiene o trădează și figura naratorului, Alexandr Petrovici Goreancikov. Introducându-l pe acesta în povestire, pe baza unui binecunoscut și des utilizat procedeu epic, autorul îl apropie și-l distanțează pe cititor de faptele descrise, le acordă acestora un plus de autenticitate față de un oarecare subiect romanesc, dar și maschează totodată caracterul, de fapt autobiografic, al experienței. Aflăm despre Goreancikov că se trăgea dintr-o familie de nobili, că avea cam 35 de ani, și că a petrecut zece ani la ocnă, pentru vina de a-și fi omorât, din gelozie, nevasta. Aceasta este motivarea inițială a condamnării, dar merită reținut faptul că asupra ei nu se mai revine nici odată pe parcursul povestirii; dimpotrivă, în capitolul al doilea cititorului i se

sugerează că Goreancikov fusese trimis la ocnă din motive politice, fapt la care se face aluzie în repetate rânduri și în continuare. Referirile la influența pozitivă a deținuților decembriști asupra administrației siberiene, la întâlnirea avută cu soțiile decembriștilor (Dostoievski însuși le întâlnise pe soțiile lui Muraviov, Annenkov și Fonvizin la Tobolsk), relatările binevoitoare - în ciuda divergențelor de convingeri - despre deținuții polonezi, ca și o serie de alte detalii evident autobiografice ale cărții au făcut ca ea să fie considerată ca mărturie nemijlocită a unuia dintre deținuții politici ai ocnelor siberiene, ceea ce a și contribuit considerabil la succesul ei în cercurile progresiste ale vremii. De altfel, după mărturia criticului Orest Miller, scriitorul însuși i-a destăinuit că în *Amintiri* a povestit propria sa viață și viața foștilor săi tovarăși de ocnă, folosind nume fictive. Faptul că în anturajul lui Alexandr Petrovici Goreancikov se numără destul de puțini deținuți politici nu constituie un argument împotriva rolului său de alter-ego al scriitorului: se știe că participanții grupului Petrașevski au fost dispersați în diferite închisori siberiene, spre deosebire de decembriști, care au rămas laolaltă.

Înlocuirea propriei persoane cu figura unui narator plăsmuit este motivată în mare măsură și de imixtiunile cenzurii țariste, deosebit de riguroase în perioada situației revoluționare și ulterior, în activitatea publicistică. Fostul deținut, rămas sub supravegherea odioasei Secții a V-a până aproape de moarte, a trebuit să ia și alte măsuri de precauție, pentru a nu periclita apariția cărții. Printre acestea se înscriu, de

pildă, declarațiile repetate de pe parcursul expunerii, potrivit cărora grozăviile relatate aparțin unui trecut demult apus: „stări demult dispărute în negura vremurilor”, „din fericire, toate acestea se petreceau odinioară, în vremuri imemorabile” etc. Împrejurarea că majoritatea deținuților din popor prezentați sunt foști soldați, hoți, falsificatori de bani, contrabandiști, tâlhari, și nu țăranii iobagi, răzvrătiți împotriva asupririi moșierești - care constituiau, de fapt, cea mai numeroasă categorie a deținuților în ocnele țariste - se explică și ea parțial prin aceleași motive; autorul ocolește redarea formelor violente și de masă ale luptei de clasă dintre țărănime și moșieri, și din cauza prejudecăților sale împăciuitoriste, în curs de formare, dar și pentru că asemenea descrieri ar fi putut ușor fi calificate drept instigatoare, în anii de vârf ai acestor lupte (1860-1861).

Dacă autorul nu acordă atenție antagonismului social dintre asupriți și asupritori, el surprinde, în schimb, câteva fațete psihologice ale acestei opoziții. Una dintre temele principale ale întregii cărți, o adevărată obsesie a lui Goreancikov - fiindcă îl obsedase ca atare pe Dostoievski - este răceala, neîncrederea, dușmănia cu care oamenii de rând îi privesc, chiar și la ocnă, pe cei câțiva deținuți de proveniență nobiliară. Înstrăinarea acestor „aleși” de marea masă a întemnițaților este reluată iar și iar, în formulări tot mai categorice, până la mărturisirea conclusivă, de principiu, aproape de final (Partea II, cap. VII): un domn nu va fi nici odată recunoscut de ceilalți ocnași ca fiind „de-al lor”, el va fi urât și

disprețuit ani de-a rândul, nu va avea prieteni și camarazi, va continua să rămână mereu un străin, despărțit printr-o „prăpastie adâncă de popor, trăind surghiunit în mijlocul poporului.”

Convingerea aceasta, pe care Dostoievski și-a format-o, probabil, printr-o grea experiență personală, surprinde pe de o parte efectele psihologice reale ale unei înstrăinări sociale, pe care autorul o socotește tragică, dar față de care ia hotărât partea poporului; pe de altă parte, receptarea acestei rupturi îl duce pe scriitor la viziunea „gliei strămoșești”, la ideea unei iluzorii și în cele din urmă reacționare „reîntoarceri” la popor - concepție antiintelectuală, situată la antipodul soluțiilor preconizate de cei mai luminoși gânditori ai epocii. În *Amintiri* sunt prezente doar premisele acestei false soluții, mult mai accentuate în articolele scrise de Dostoievski după întoarcerea sa la Petersburg, și dezvoltate în romanele de mai târziu. *Crimă și pedeapsă* va fi încheiată printr-un epilog, care îl va transpune pe cititor într-o nouă „*Casă a morților*”. Condamnat la opt ani muncă silnică cu deportare, pentru uciderea bătrânei cămătărese și a Lizavetei, Raskolnikov va percepe aceeași „prăpastie înfiorătoare, de nestrăbătut, care-l despărțea de toți oamenii aceia”; va fi disprețuit, batjocorit și urât de criminalii cei mai fioroși, care vor voi chiar, la un moment dat, „să-l omoare ca pe un ateu”. Necredința va fi o nouă motivare a dezbinării celor „două națiuni deosebite”, presupusa înstrăinare de popor a revoluționarilor - inclusiv a deportaților politici polonezi, asupra cărora se revine iar - fiind

motivată prin înstrăinarea lor de Dumnezeu. Acest element lipsește încă din *Amintiri*, cu toate că renașterea la o viață nouă și „învierea din morți”, speranță ce-l însoțește pe Goreancikov în momentul despărțirii sale de locul îndelungatei detențiuni, prefigurează renașterea treptată, „învierea lui Lazăr” pe care, în cele din urmă, prin sprijinul Soniei Marmeladova o va dobândi Rodion Raskolnikov. O prefigurează, de altfel, și unele scene ale *Amintirilor* în care se aud intonațiile dragostei creștinești, de genul pasajului în care Alei, băiatul daghestanez pur, nepătat, delicat, cinstit, care-și păstrează și la ocnă inima curată și plină de simțire, îi amintește povestitorului cuvintele lui Isus: „Iertați, iubiți, nu nedreptățiți pe nimeni, iubiți și pe vrăjmașii voștri”.

Din cei aproape 250 de ocnași, reprezentanți ai tuturor guberniilor și naționalităților imperiului rus, pe care a avut prilejul să-i cunoască, împărtășindu-le soarta, Goreancikov-Dostoievski ne înfățișează un mare număr de personaje, în majoritatea lor oameni simpli. Unii dintre ei sunt cu totul pașnici; între aceștia facem cunoștința bătrânului sectant din Starodubie, „moșul”, purtând în suflet o tristețe fără leac, sau a lui Akim Akimîci - fostul sublocotenent din Caucaz, care și-a asumat singur dreptul de a-l judeca și executa pe prințul muntean vinovat de a fi incendiat o cetate pașnică - personaj naiv și sfios, cu desăvârșire impasibil și neputincios să priceapă pentru ce a fost condamnat la doisprezece ani muncă silnică; din aceeași categorie mai fac parte giuvaergiul și cămătarul

Isai Fomici Bumștein, vestit printre ocnași pentru cât timp poate rezista în baia de aburi, și așteptând să se însoare la sfârșitul condamnării sale de douăzeci de ani; Baklușin, care a ucis pe un neamț bogat, noul pretendent la mâna logodnicei sale Luiza, numai pentru că victima crezuse că rivalului i-ar lipsi curajul de a-l ucide; paricidul despre care în primul capitol naratorul notează cu înfrigurare că își pomenea tatăl cu o deplină liniște sufletească, dar despre care aflăm ulterior, în urma rectificării făcute de „editorul amintirilor decedatului Alexandr Petrovici Goreancikov" că îndurase zece ani de muncă silnică pe temeiul unor învinuiri false, până când adevărații ucigași fuseseră prinși și mărturisiseră totul (acest cutremurător caz avea să-i inspire lui Dostoievski povestea lui Dmitri Karamazov, fals paricid și el, osândit în locul lui Smerdeakov); sau Lomovii, învinuiți și ei pe nedrept de a-și fi ucis slugile, și știind că Gavrilka, aflat printre ei la ocnă, pentru o altă crimă, este adevăratul făptaș.

Se întâlnesc apoi printre ocnași ființe lipsite de orice scrupul, criminali de profesie sau oameni care pentru satisfacerea dorințelor lor sunt gata să sfâșie și să ucidă. A-v, adică Aristov, este prototipul real al lui Svidrigailov (tot literar, de vreme ce posteritatea îl cunoaște doar din transpunerea artistului). Chiar dacă această legătură „de sânge" n-ar fi fost descifrată de către istoricii literari, familia sa tipologică s-ar fi lăsat lesne stabilită. Un tânăr provenit dintr-o familie de nobili (ca Stavroghin) și mânat de o nestăpânită poftă de plăceri josnice (ca Svidrigailov), ticluiește un denunț fals prin care

vinde, în schimbul unei recompense bănești, viața a zece oameni (cum ar fi procedat, dacă i s-ar fi oferit posibilitatea, Smerdeakov), și, drept urmare, ajunge la ocnă, unde continuă să fie cu desăvârșire lipsit de remușcări (ca Verhovenski-junior, în toate împrejurările existenței sale găunoase). Acest dezgustător exemplu de descompunere, înjosire și ticăloșie, fără simț moral, fără căință, cinic și pervers, o bucată de carne înzestrată cu dinți și pofte bestiale, în stare pentru împlinirea lor să înjunghie, să sugrume, să omoare, cu singura condiție de a nu fi descoperit, este îndeaproape înrudit cu cei mai odioși soli târzii ai „subteranei" dostoievskiene.

Acest „Quasimodo moral" nu este unicul emisar autorizat al Morții printre pașnicii, ba chiar simpaticii tâlhari, desfrânați și ucigași surprinși în letopisețul acelor vremi de suferință. Un altul este Gazin, tătarul crud, monstruos, despre care se spune că atrăgea în locuri ferite copilași, și, desfătându-se cu spaima lor, îi înjunghia apoi cu o voluptate sadică (necinstirea copilelor, uciderea lor morală care le împinge la sinucidere reapare în portretul lui Svidrigailov și Stavroghin); Gazin e văzut de povestitor ca un „păianjen uriaș de mărimea unui om" motivul păianjenului revenind și el în caracterizarea lui Svidrigailov.

Petrov, deținutul care îl vizitează adesea pe povestitor, antrenându-l în discuții, este și el un ocnaș dintre cei mai îndârjiți și primejdioși, capabil de a săvârși un omor pentru 25 de copeici. El se supune rațiunii, atâta timp cât nu se cuibărește în el vreo patimă; de îndată însă ce dorește ceva, nici o stavilă nu-i mai stă în cale.

Principiul volițional este dominanta ființei sale; de aceea nu e întâmplător faptul că tocmai el readuce în discuția eroilor dostoievskieni - înaintea lui Rodion Raskolnikov - tema napoleoniană. Acest motiv apăruse în creația lui Dostoievski pentru întâia oară încă în *Domnul Proharcin*. Semion Ivanovici Proharcin, muribundul pe care toată lumea îl crede lipit pământului, în vreme ce el agonisise tainic o avere frumușică (nu un milion, cum se crede la descoperirea tezaurului - sic! - dar oricum 2.497 ruble) este primul erou dostoievskian pe care interlocutorul său îl compară un moment cu Napoleon - în intenție antitetic, ca doi poli ce se exclud, surprinzând o efectivă năzuință „napoleoniană” (sau „rotschildiană”) la acest tipic reprezentant al „oamenilor sărmani” petersburghezi. Aceeași năzuință se deslușește în neînfricarea lui Petrov.

Voința ca forță motrice absolută a comportării o conturează Petrov, dar o desăvârșește figura lui Orlov. Celebrul tâlhar, în stare și el să înjunghie cu sânge rece bătrâni și copii, nu este un laș; dimpotrivă, e un om înzestrat cu o hotărâre teribilă și cu conștiința voinței sale de nebiruit. Orlov este mândru, orgolios, trufaș, pentru că se știe superior celorlalți ocnași, pentru că suportă pedepse pe care nici un alt deținut nu le-ar suporta, pentru că se știe posesorul unor nelimitate energii sufletești. „Supraom” nu din rândul demonilor nobili ai romantismului, ci al „bestiilor blonde” în curs de constituire, el își folosește forța, într-adevăr ieșită din comun, ca să-și afirme singularitatea prin foc și sânge,

indiferent de numărul celor ce se cer jertfiți pentru aceasta. Fire nevăzute îl leagă pe Orlov de Raskolnikov, iar apoi de Stavroghin și Ivan Karamazov, care vor încerca și ei să realizeze, pe un plan sublimat, firește, năzuința de loc sublimă a „supraomului”.

Încercând să-i împartă pe deținuți în câteva categorii, naratorul știe că această operație, pentru că e abstractă, este de fapt derizorie; realitatea este infinit mai nuanțată, fiecare personaj își are caracterul său propriu, prea puțin asemănător cu al celorlalți. Sușilov, care în drum spre ocnă își schimbase identitatea cu a altui deținut cu o condamnare mult mai grea, numai pentru o cămașă roșie și o rublă de argint, nu poate fi confundat cu alți ocnași care s-au învoit să facă un atare schimb nefavorabil, iar un oarecare Alexandr îi relatează naratorului internat în spitalul militar al pușcăriei modul său singular de a suporta patru mii de lovituri de bici, pe care, dacă din timp în timp nu s-ar fi prefăcut mort, nu le-ar fi putut îndura. Crimele au o diversitate extraordinară - ne spune autorul - ca și efectele sufletești ale condamnărilor suferite pe baza lor. O dovadă grăitoare a acestei irepetabilități este povestea ocnașului Șișkov (Partea II, cap. IV, *Bărbatul Akulinei*), o nuvelă de sine stătătoare de mare profunzime psihologică, care și cititorilor le apare asemenea unui vis tulbure, chinuitor, rod al delirului unui creier răvășit de febră. Câte patimi și porniri antinomice se înfruntă în sufletul sărmanei Akulka, batjocorită de Filka Morozov, pe care nu încetează totuși să-l iubească, și în sufletul lui

Șișkov, care începe s-o snopească în bătăi după ce se convinge de nevinovăția ei, și care până la urmă, o și ucide bestial, într-o răzvrătire ancestrală și tenebroasă, nestăvilită, a simțurilor.

Un loc de seamă îl rezervă narațiunea ofițerilor, cărora le-a fost încredințată soarta tuturor acestor nenorociți, fără drept de apel. Câteodată ei au noroc, când pentru scurt timp ajung pe mâna unui locotenent-colonel G-kov sau locotenent Smekalov, vrednici de stimă, deși nu sunt nici ei în stare să îmbunătățească simțitor destinul ocnașilor; de regulă, stăpâni absoluți peste viața lor mizeră și moartea care îi pândește la tot pasul sunt fiare asemănătoare maiorului - „mereu îmboldit să lovească, să-l oprime pe om, să-l strivească” - sau locotenentului Jerebeatnikov, „un monstru între monștri”, un „virtuoz rafinat al pedepsei corporale”, înscenând cu ocazia fiecărei execuții comedia unui părinte îndurător, pentru ca apoi, cu plăcerea sadicului, să-i supună pe condamnați torturilor celor mai aspre. Sunt inserate în text meditații remarcabile despre călăi, despre stima de care se bucură în societatea modernă călăul-gentleman (spre deosebire de gâdele ordinar), despre felul în care instinctele josnice pun stăpânire pe sufletul unui ins aparent respectabil, sau despre geneza tiranului și a tiraniei („Tirania e o deprindere; ea manifestă tendințe constante de a se dezvolta tot mai mult și în cele din urmă devine o boală. (...) Sângele și puterea îmbată; duc la cruzime și desfrâu; mintea și simțirea omului ajung să accepte și la urmă să guste lucruri dintre cele mai nefirești. Omul și cetățeanul pier pentru

totdeauna din ființa tiranului și atunci revenirea la demnitatea omenească, la pocăință, la învierea morală este aproape cu neputință.” (Partea II, cap. III) - reflexii pe care un Mîșkin, Stavroghin sau Ivan Karamazov le vor reproduce în termeni apropiați (denunțând sau denunțându-se), iar un Svidrigailov sau Smerdeakov le vor transpune fidel în practică. Ideile de acest fel sunt întruchipate, cum am văzut, în caractere cu o identitate precisă și trăsături distincte, atât de exact singularizate, încât le recunoaștem imediat dublurile, din marile romane, halucinant de asemănătoare și totuși de fiecare dată diferite.

„*Casa morților*” Dostoievski o descrie cât se poate de concret, formulând totodată pe marginea detaliilor palpabile păreri care să le întregească semnificația. Sunt înfățișate diversele munci, mai grele și mai ușoare, pe care le prestează deținuții, și exprimată o idee de o mare profunzime asupra muncii și asupra consecințelor ucigătoare ale inutilității ei. „Omul nu poate trăi fără muncă și fără un rost al lui, legitim și firesc; se degradează și devine fiară” - citim în chiar primul capitol al *Amintirilor*, opinie completată de Dostoievski în capitolul următor printr-o notație remarcabilă: „...dacă s-ar urmări strivirea completă a personalității umane, distrugerea sa totală, pedepsirea cu pedeapsa cea mai cumplită (...) ar fi de ajuns ca omul să fie pus la o muncă cu desăvârșire inutilă și absurdă”, să verse de pildă apa dintr-o cadă într-alta și înapoi... „Metoda” a fost, după cum se știe, pusă cu minuțiozitate în practică, mult mai târziu, în închisorile și lagărele fasciste. Meditațiile citate mai înainte despre

tiranie întregesc descrierea detaliată a pedepselor corporale, a bătăii cu bățul și cea mai chinuitoare, cu nuiaua, trecerea condamnatului prin „ulița verde”. Iar înfățișarea reprezentației de teatru cu piesele *Filatka și Miroșka - rivali* și *Kedril-gămanul*, în care rolul lui Filatka e interpretat cu mult talent de Baklușin, autorul o încheie cu exclamația atât de caracteristică spiritului cărții întregi: „Te cuprinde mirarea văzând cum acești actori improvizați își interpretează cu atâta dibăcie rolurile de-o clipă și fără să vrei te gândești: câte forțe și talente se irosesc zadarnic la noi, în Rusia, prin temnițe, într-o viață de mizerie!” (Partea I, cap. XI.)

Cuvintele acestea corespund laitmotivului tragic al cărții, despre șoimul cu aripile frânte, și sunt reluate în celebra și atât de frecvent citata mărturisire finală a *Amintirilor*, expresia sinceră și zguduitoare a stării sufletești în care Goreancikov-Dostoievski se afla la părăsirea locului său de detențiune: „Câtă tinerețe, câtă putere irosită se înmormânta, istovindu-se, între aceste ziduri! Căci trebuie s-o spun deschis: toți acești oameni erau poate cei mai înzestrați și cei mai puternici din sânul poporului nostru. Și uite că s-au irosit fără folos atâtea forțe, în mod absurd, nefiresc, zadarnic. Și din vina cui?” (Partea II, cap. X.) În literatura rusă, întrebarea devenise tradițională. Herzen își intitulase cunoscuta-i povestire *Cine-i de vină?*, Ostrovski avea să-și scrie piesa sub titlul *Vinovați fără vină*, iar Cernîșevski își desăvârșește la sfârșitul anului 1862 și începutul lui 1863, întemnițat, în fortăreața Petropavlovsk, romanul *Ce-i de făcut?*

atât de vehement combătut de Dostoievski (chiar în *Amintiri* există o referire polemică la adresa teoriei „egoismului rațional”, fundamentată încă în *Principiul antropologic în filozofie*, iar apoi dezvoltată în roman), dar cu care, fără voia lui, îl înfrățea de fapt această disperată exclamație.

Dostoievski nu știa, evident, nici cine este vinovat de suferințele poporului rus, nici ce-i de făcut pentru a-l scăpa de suferințe. *Amintirile din Casa morților* nu sunt marcate încă de adâncul pesimism al viitoarelor scrieri, de neîncrederea față de om, care va prinde în curând viață în *Însemnările din subterană*, nici de concepțiile creștine, care consideră resemnarea drept unicul refugiu al omului în mijlocul unei vieți de suferință! Și totuși, un analist atent ar putea deslușI primele lor semne și în cartea de față. *Amintirile* sunt deci și ele o lucrare de legătură și de trecere spre etapa finală și cea mai importantă a creației dostoievskiene. Înainte să fi fost deportat, Feodor Mihailovici descrisese fie reprezentanți ai intelectualității nobiliare și mic-burgheze, fie plebea umilită și obidită a metropolei, „inimi slabe” de tipul lui Devușkin, Goliadkin, Proharcin, Șumkov; la ocnă el descoperă poporul autentic, supus celor mai cumplite suferințe și capabil să le înfrunte cu îndârjire, descoperă inimile tari și neînfricate, pe care nici foamea, nici biciul și nici surghiunul nu le pot înfrânge. Ulterior, în *Jurnalul unui scriitor* el va lua în derâdere teoria influenței mediului asupra criminalului, respingând prejudecăți sociologist-vulgare, dar totodată și concepțiile deterministe în ansamblul lor, deși deocamdată

Dostoievski mai este conștient de motivările reale ale „crimei și pedepsei”, pe care le sugerează limpede în câteva ocazii, fără a le putea detalia, din nou din motive de cenzură, viziunea sa religios-fatalistă începe să se contureze chiar de pe acum, în capitolul în care sunt descrise, de pildă, tipurile întâlnite în spital ș.a.

În ansamblu, *Amintiri din Casa morților* rămâne una dintre mărturiile cele mai obiective și mai realiste ale scriitorului, străbătută de un autentic suflu popular, prea puțin umbrită de ideile preconcepute ce se vor accentua în viitoarele sale romane, un adevărat act de acuzare la adresa unei societăți nedrepte, înzestrată cu un monstruos și bine pus la punct mecanism de împilare.

Iată și motivul principal al succesului de care această carte a lui Dostoievski s-a bucurat printre contemporani. La sfârșitul anului 1861, Turgheniev îi scria lui Dostoievski de la Paris: „Îți mulțumesc din suflet pentru cele două numere din *Vremea* pe care mi le-ai trimis. Le citesc cu mare plăcere. În special *Amintirile din Casa morților*. Tabloul cu baia e de-a dreptul dantesc, iar în caracterizările pe care le faci diverselor personaje (de pildă, Petrov) e multă subtilitate și adevăr.” (*F. M. Dostoievski și I. S. Turgheniev, Corespondență*, „Academia”, 1928, p. 30.)

La 17 februarie 1854, după două zile de la eliberarea lui Dostoievski de la ocnă, Herzen îi scria la Londra redactorului jurnalului *The English Republic* aceste rânduri semnificative: „...de fapt, există numai două probleme cu adevărat importante:

chestiunea socială
chestiunea rusă

și, în esență, aceste două probleme se reduc la una singură” (A. I. Herzen, *Opere în 30 de volume*, vol. V, p. 177). În lumina acestei opinii exprimate de gânditorul revoluționar-democrat apare cât se poate de justificată părerea sa excelentă de mai târziu despre cartea lui Dostoievski, asemuită din nou frescei dantești și creației lui Michelangelo: „...Și apoi, nu trebuie să uităm că această epocă, epoca avântului social dinaintea reformei țărănești ne-a lăsat drept moștenire o carte cumplită, un fel de *carmen horrendum* care va trona întotdeauna pe frontispiciul întunecatei domnii a lui Nicolae, aducând cu celebra inscripție de pe poarta infernului lui Dante: e vorba de «*Casa morților*» a lui Dostoievski, această narațiune copleșitoare, pe care, scriind-o, creionând cu mâna încătușată figurile camarazilor săi ocnași, nici autorul însuși n-a bănuit că va crea din caracterele și moravurile unei închisori din Siberia fresce *à la* Bounarotti” (*Idem*, vol. XVIII, p. 258).

Criticul democrat D. I. Pisarev i-a consacrat cărții lui Dostoievski un important articol, intitulat *Cei prăbușiți și cei ce se prăbușesc* (1866). „...A vorbi în vremea noastră despre demnitatea umană a ocnașilor nu numai că este necesar, ci chiar primejdios în oarecare măsură” (*Dostoievski în critica rusă*, *Goslitizdat*, 1956, p. 156) remarca autorul căruia i-a fost dat nu o dată să guste din primejdia unor atari luări de poziție.

Merită citată și mărturia de mai târziu a lui Lev Tolstoi dintr-o scrisoare adresată lui Strahov (la

26 septembrie 1880): „Zilele trecute am fost cam bolnav și am citit *Casa morților*. Uitasem multe din ea și acum, recitind-o, pot spune că nu cunosc o carte mai bună din întreaga literatură nouă, inclusiv opera lui Pușkin. Nu atât tonul, cât punctul de vedere este uluitor: sinceritate, naturalețe, bunătate creștinească. Frumoasă carte, plină de învățăminte. M-am delectat ieri toată ziua cu ea, cum nu m-am mai delectat de multă vreme. Dacă-l vei vedea pe Dostoievski, transmite-i că mi-e drag." (F. M. Dostoievski, *Opere complete*, vol. I, S.P.B., 1883, p. 67).

Amintiri din Casa morților a fost, se știe, una dintre cărțile des citate în scrierile lui Friedrich Nietzsche. *Amurgul idolilor* conține celebra mărturisire a influenței lui Dostoievski asupra filozofului, citată de obicei fragmentar, în afara contextului care exaltă tipul criminalului, cu o trimitere semnificativă, din temelii „nedostoievskiene", la Napoleon. Din economie de spațiu, vom cita doar esențialul: „Societatea, domesticită, mediocra, castrata noastră societate, este aceea în care omul naturii, venind din munți sau din aventurile mării, degenerează în mod necesar în criminal. Sau aproape necesar: căci există cazuri, când un asemenea om se dovedește mai puternic decât societatea: corsicanul Napoleon este cel mai celebru exemplu. În problema de față, importantă este mărturia lui Dostoievski, în treacăt fie spus, singurul psiholog de la care am avut ceva de învățat: el face parte din cele mai fericite întâmplări din viața mea, mai mult chiar decât descoperirea lui Stendhal. Acest om *profund*, care avea înzecită dreptate când îi

aprecia ca neînsemnați pe nemții superficiali, i-a perceput cu totul altfel decât s-ar fi așteptat chiar el însuși, pe ocnașii din Siberia, în mijlocul cărora a trăit multă vreme, și pentru care nu mai exista o cale întoarsă spre societate - aproximativ ca fiind ciopliți din lemnul cel mai bun, mai tare și mai scump care crește pe pământ rusesc." (*Nietzsche's Werke*, Leipzig 1906, vol. VIII, p. 158.)

Voința de putere, opera postumă a lui Nietzsche înmulțește tot pe marginea *Amintirilor*, argumentele în favoarea unei concepții anticreștine și imorale, străină lui Feodor Mihailovici: „Criminalii în mijlocul cărora a trăit Dostoievski la închisoare erau toți, fără excepție, naturi neînfrânte - nu sunt ei de o sută de ori mai valoroși decât un Crist «frânt»?" (*Nietzsche's Werke*, Leipzig 1911, vol. XV, p. 313). „Nu fără temei spunea Dostoievski despre deținuții respectivelor pușcării siberiene că ar constitui partea cea mai puternică și mai de preț a poporului rus. Dacă la noi criminalul e o plantă prost hrănită și pipernicită, acest lucru nu face cinste raporturilor noastre sociale; în timpul Renașterii, criminalul prosperase și-și dobândise un anume soi de virtute, virtute în stil *Renaissance*, bineînțeles, *virtù*, o virtute amorală." (Idem, vol. XVI, p. 188). Patosul invocării repetate a *Casei morților* - de altfel, singura lucrare a lui Dostoievski citată concret - e pe deplin explicat de aforismul nr. 788 din aceeași carte postumă: „*Redarea conștiinței împăcate omului rău* - asta să fi fost osteneala mea involuntară? Și anume, omului rău în măsura

în care el este *omul puternic*? (Aprecierea lui *Dostoievski* asupra criminalilor din închisori trebuie citată aici).” (Idem, vol. XVI, p. 222).

Pentru cel ce abordează fără prejudecăți textele invocate subiectivismul lor este evident. Nietzsche a asimilat tendențios opera dostoievskiană, într-o rigidă acordare cu propriile sale poziții. Etica autentic dostoievskiană el a respins-o printre rânduri, înălțând osanale de fapt unui autor substituit comentatorului. Prejudecata identității celor doi o inaugurează, la nivelul unor sugestii, Nietzsche însuși. El pare a nu înțelege sau a nu dori să înțeleagă faptul elementar - limpede chiar și pe baza *Amintirilor* și mai ales a romanelor ulterioare - că reabilitarea urmărită de Dostoievski privește exclusiv pe criminalii care de fapt nu sunt și pentru că nu sunt criminali - sub raport etic și sufletesc - și că ea rămâne absolut de neconceput față de un Aristov sau Gazin. Binele și răul sunt pentru creștinul Dostoievski imperative categorice ale comportării, și, surprinzând legătura sau interdependența lor dialectică, el continuă să urmărească scrupulos delimitarea lor finală. Criminalul apare în ochii lui nu de o sută de ori mai valoros decât un Crist „frânt”, ci valoros tocmai fiindcă se poate treptat transfigura într-un asemenea Crist; el nu dorește de fel să restituie omului rău și puternic conștiința împăcată, ci dimpotrivă, să-i trezească conștiința încărcată, adică să-i redea calitatea de om bun, deci slab! Atributele religioase ale moralității dostoievskiene reprezintă pentru noi principala ei scădere, acest lucru nu schimba însă cu nimic incompatibilitatea structurală a

întregului eșafodaj cu imoralismul Anticristului german. Numai cei care-l substituie pe Dostoievski lui Raskolnikov, Stavroghin sau Ivan Karamazov pot susține, în continuare, identitatea lui cu Nietzsche. Dimpotrivă, cercetătorul care interpretează atitudinea romancierului față de eroii săi subterani ca fiind orientată în spiritul dedublării *pro* și *contr*a, finalmente străbătută de un ascuțit tăiș polemic, nu poate să nu extindă în egală măsură patosul acestei polemici și asupra lui Nietzsche.

Identificarea lui Feodor cu Friedrich, pe temelii iraționaliste și imoraliste, o găsim în cărțile lui Lev Șestov *Revelațiile Morții* (partea întâi: *Lupta împotriva evidențelor* - Dostoievski) și *Filozofia tragediei*. *Dostoievski și Nietzsche*. În spiritul întregii istoriografii iraționaliste asupra lui Dostoievski, Șestov subapreciază total operele premergătoare *Însemnărilor din subterană*, deci și cele două scrieri incluse în volumul de față. *Umiliți și obidiți*, afirmă el, reprezintă o ultimă încercare de a recâștiga vechile poziții iluminist-umanitariste, pozițiile din *Oameni sărmani*, de pe vremea prieteniei cu Bielinski, dar prințul Valkovski îl înfrânge pe Ivan Petrovici, pe „Schiller", orice încredere în „ideal", și deschide calea „unei filozofii cu totul deosebite, adevărata filozofie a surghiunului, a disperării, filozofia omului din subterană" (Léon Chestov: *La Philosophie de la Tragedie*, Paris, 1926, p. 31). „*Amintirile din Casa morților* și *Însemnările din subterană* sunt izvorul din care decurg toate celelalte opere ale lui Dostoievski. Marile romane: *Crimă și pedeapsă, Idiotul, Demonii,*

Frații Karamazov, nu formează decât o suită de vaste comentarii la aceste două opere. Este permanent o aceeași confruntare între vederea naturală și acei ochi supranaturali, primiți în dar din partea Îngerului Morții" (Léon Chestov: *Les Révélations de la Mort*, Paris, 1923, pp. 70-71). Practic însă, pe parcursul demonstrației, această opinie este susținută doar în raport cu *Însemnările din subterană*, nu și în legătură cu *Amintirile din Casa morților*, în care Șestov este obligat să recunoască o operă încă neatinsă de deznădejde, ci, dimpotrivă, plină de speranță calmă, de încredere în oameni și în viitor. Sau, pentru a-i folosi limbajul îndrăgit: Îngerul Morții l-a vizitat pe Dostoievski nu în umbra eșafodului, nici la ocnă, ci doar după eliberare, după ce romancierul a perceput libertatea ca pe o nouă „*Casă a morților*", mai rea și mai definitivă decât aceea din străfundurile Siberiei.

Acest punct de vedere îl susține și un alt reprezentant al filozofiei iraționaliste ruse, Nikolai Berdiaev, în cartea sa *Spiritul lui Dostoievski*: „*Însemnările din subterană* împart în două perioade opera lui Dostoievski. Până la ele, Dostoievski nu era decât un psiholog, original fără îndoială, și în același timp un umanitarist, compătimind «oamenii sărmani», «umiliții și obidiții», eroii *Casei morților*. *Însemnările din subterană* inaugurează geniala dialectică a lui Dostoievski. El încetează de a mai fi pur și simplu un psiholog, pentru a deveni un metafizician, care urmărește până la capăt tragedia spiritului uman." (Nicolas Berdiaeff: *L'Esprit de Dostoievski*, Paris, 1947, pp. 27-28).

În mod indirect, toate aceste opinii confirmă realismul *Amintirilor din Casa morților*.

Amintirile din Casa morților au fost traduse pentru prima oară în românește în anul 1912, cu un *Cuvânt înainte* semnat T.A., numele autorului fiind ulterior stabilit prin informație indirectă a fi *Tudor Arghezi*. Volumul a apărut în „Biblioteca frumoasă" sub îngrijirea lui Tudor Arghezi și A. Buzescu. Ulterior, cartea este editată și de Editura Alcalay. În 1944 întâlnim o nouă ediție în traducerea lui Al. Iacobescu, Editura Cioflec. În aceeași traducere cartea apăruse și în colecția „Romanele celebre" (1926). Ultimele ediții datează din anii 1960 („Biblioteca pentru toți" traducerea lui Nicolae Gane, prefața de S. Damian) și 1963 (Editura pentru literatură universală, ed. a II-a, în aceeași traducere).

Citățm câteva fragmente semnificative din prefața primei ediții, aparținând lui T.A.:

„Încă de la titlu, cartea lui e un suspin de suferință și acest suspin se va strecura în sufletul cititorilor din toate scrierile viitoare ale lui Dostoievski." (...) *„Vinovăția lui purcede, ca toate relele omenești, de la simțire și inteligență. Îndată ce trec de nivelul comun și nemișcat, păstrător de nămoluri depuse cu timpul și sacre, acestea sunt pedepsite. Ca orice tânăr, Dostoievski a visat și gândit, ca orice om nou, încă neatins de falimentul scepticismului experimental, avea sentimentele expansive ale tinereții care în sociologia rusă iau numele de socialism, iar pe câmpul de război se numesc vitejie. Însă Rusiei* (țariste. - I.I.) *nu-i trebuiește*

tinerețea și vitejia gândirii.” (...) „*Trimis cu lanțuri la picioare în acel mormânt de visuri, de puteri și de tinerețe ce-i Siberia, în care bărbați adesea folositori pier ca pietrele aruncate în ocean, el a putut să se întoarcă la suprafața întunericului, să răsară mai luminos și să arunce asupra Rusiei raza geniului pe care patria lui n-a știut să o merite decât printr-un sentiment de regret fără folos.*”

[xxxii] Intervalul dintre cele două șiruri de soldați ținând în mână nuielele printre care treceau cei pedepsiți cu bătaia pentru a primi loviturile. La această pedeapsă erau supuși numai cei condamnați și la degradare civică.

[xxxiii] *Cantonist* - fiu de colonist militar. Coloniile militare, care au existat în Rusia din timpuri străvechi, au fost reorganizate la începutul secolului al XIX-lea din ordinul țarului Alexandru I, în special în scopul reprimării mișcărilor țărănești.

[xxxiv] Nume derivat din substantivul *havronia* - purcea. *Dvugroșovaia* - nume cu semnificația „de doi bani”.

[xxxv] Este vorba de revoluționarul polonez Alexandru Mirecki, condamnat în 1846 la zece ani detențiune. Este pomenit și în povestirea *Mujicul Marei* (*Jurnalul scriitorului* pe 1876).

[xxxvi] Se au în vedere satele din gubernia Cernigov, în care sectanții de rit vechi s-au strămutat în secolul al XVIII-lea, fugind de persecuțiile guvernului.

[xxxvii] Ocnă în regiunea Zabaikalie, cu un regim deosebit de aspru.

[xxxviii] Briullov, Karl Pavlovici (1799-1852), pictor rus

[xxxix] În drumul său spre Omsk, Dostoievski a întâlnit în orașul Tobolsk pe soțiile revoluționarilor decembriști Muraviov, Annenkov și Fonvizin, care își urmau soții în deportare.

[xl] Dostoievski se referă la unul din revoluționarii grupului Petrașevski, S. F. Durov, condamnat în același timp cu el.

[xli] Este vorba de Napoleon al III-lea (1808-1873).

[xlii] Băutură preparată din miere cu mirodenii.

[xliii] Vodevil al scriitorului rus P. G. Grigoriev, foarte popular în vremea aceea.

[xliv] Aluzie la unul din personajele romanului *Suflete moarte* de Gogol (1842).

[xlv] Citat din *Prea multă minte strică* de Griboedov (în românește de Adrian Maniu).

[xlvi] „*manilovism*”, stare de spirit întruchipată de unul din personajele romanului *Suflete moarte*. În galeria tipurilor create de Gogol în acest roman, Manilov reprezintă sentimentalismul romanțios. În viziunea autorului, personajul este o caricatură a „sufletului frumos” (*die schöne Seele*) creat de romantism.

[xlvii] *Brinvilliers*, Marie Madeleine d’Aubray, marquise de (1630-1676), criminală celebră, care și-a otrăvit întreaga familie pentru a-i moșteni averea.

[xlviii] *Szymon Tolcarzewsky* (1823-1900) membru al unei organizații poloneze țărănești ce lupta pentru independența națională a Poloniei și pentru desființarea sistemului iobăgist, autor al cărții *Șapte ani de ocnă*.

[xlix] E vorba de revoluționarul polonez *Józef Boguslawski*.

[l] *Józef Zochowski* (1800-1881), revoluționar polonez, condamnat la moarte pentru un discurs revoluționar ținut la Varșovia în 1848, condamnarea fiind ulterior comutată în deportare.